

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

SAİD NURSÎ'YE GÖRE SEYR U SÜLÛK

Doktora Tezi

Musa HUB

Ankara – 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

SAİD NURSÎ'YE GÖRE SEYR U SÜLÛK

Doktora Tezi

Musa HUB

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mustafa AŞKAR

Ankara – 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

SAİD NURSÎ'YE GÖRE SEYR U SÜLÛK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Aşkar

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı	İmzası
1. Prof. Dr. Mustafa Aşkar	
2. Prof. Dr. Mehmet Akkus	
3. Doç. Dr. Halim Gül	
4. Doç. Dr. Hamdi Keleş	
5. Dr. Öncel Demirelas	

Tez Sınavı Tarihi ...3/5/2019...

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DOKTORA/BÜTÜNLEŞİK DOKTORA
TEZ SAVUNMASI TUTANAĞI

ÖĞRENCİ

Araştırma Görevlisi

ADI-SOYADI: Musa Hub

NUMARASI: 11922756

ANABİLİM/BİLİM DALI: Temel İslam Bilimleri (Tosayıruf) DANIŞMANI: Prof. Dr. Mustafa Askar

TEZ BAŞLIĞI: SAİD NURSI'YE GÖRE SEYR Ü SÜLÜK

THESIS TITLE: SEYR U SÜLÜK IN SAİD NURSI

.....Musa Hub.....'nin Doktora / Bütünleşik Doktora tezini değerlendirmek üzere belirlenen tez jürisi, 3./5./2019 tarihinde ve saat 14.00.....'da/de .....İlahiyat..... Fakültesi ..... no.lu salonda/derslikte toplanarak aday tez savunmasına almış ve savunma sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile

KABUL
RED
DÜZELTME

kararı vermiştir.

EKİ: Jüri üyelerinin raporları (.... sayfadır)

ÜYE (Danışman)

Unvan/Adı-Soyadı ve İmza

Prof. Dr. Mustafa Askar

ÜYE

Unvan/Adı-Soyadı ve İmza

Prof. Dr. Mehmet Akkuş

ÜYE

Unvan/Adı-Soyadı ve İmza

Doc. Dr. Halim Gül

ÜYE

Unvan/Adı-Soyadı ve İmza

Doc. Dr. Hamdi Kızıler

ÜYE

Unvan/Adı-Soyadı ve İmza

Dr. Öğretim üy. Öncel Demirelas

RED VEYA DÜZELTME KARARI GEREKÇESİ: (Ek sayfa düzenlenebilir)

NOT: Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin "Doktora tezinin sonuçlandırılması"nı düzenleyen 27.maddesi: (1) Doktora programındaki bir öğrenci, tezini ilgili enstitü kurulunun önerisi ile Senato tarafından kabul edilen yazım kurallarına uygun biçimde yazar ve jüri önünde sözlü olarak savunur. (3) Doktora tez jürisi, danışman ve enstitü anabilim/anasanat dalı akademik kurulunun önerisi ve enstitü yönetim kurulu onayı ile atanır. Jüri, üçü öğrencinin tez izleme komitesinde yer alan öğretim üyeleri ve en az ikisi Üniversite dışından olmak üzere danışman dâhil beş öğretim üyesinden oluşur. Varsa ikinci tez danışmanı oy hakkı olmaksızın jüride yer alabilir. (4) Jüri üyeleri, söz konusu tezin kendilerine teslim edildiği tarihten itibaren en geç bir ay içinde toplanarak öğrenciyi tez savunmasına alır. Tez savunma sınavı, tez çalışmasının sunumu ve bunu izleyen soru-cevap bölümünden oluşur. Tez savunma toplantıları; öğretim elemanları, lisansüstü öğrenciler ve alanın uzmanlarından oluşan dinleyicilerin katılımına açık olarak yapılır. (5) Öğrencinin tezinin sonuçlanabilmesi için tez önerisi hariç en az üç tez izleme komitesi raporu sunulması gerekir. (6) Tez sınavının tamamlanmasından sonra jüri, dinleyicilere kapalı olarak tez hakkında salt çoğunlukla kabul, ret veya düzeltme kararı verir. Alınan kararı öğrenciye ve dinleyicilere açıklar. Tez savunması sırasında jüri üyeleri binış giyerler. Savunması başarılı olan öğrenciye de binış giydirilir. Tezi kabul edilen öğrenci başarılı olarak değerlendirilir. Bu karar, enstitü anabilim/anasanat dalı başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi başarısız bulunarak reddedilen öğrencinin Üniversite ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunmada da başarısız bulunan öğrencinin Üniversite ile ilişkisi kesilir.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu'nun danışmanlığında yazdığım ve tez savunmasının yapılacağı aşamada kendisinin emekliliği sebebiyle yerine atanan Prof. Dr. Mustafa Aşkar'ın danışmanlığında geliştirerek savunmasını verdiğim “*Said Nursî’ye Göre Seyr u Sülûk*” başlıklı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 03 / 05 / 2019

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı-Soyadı ve İmzası:

Musa Hub

.....

SAİD NURSÎ'YE GÖRE SEYR Ü SÜLÛK

İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	X
ÖNSÖZ	XI
GİRİŞ	1
A. BEDİÜZZAMAN'IN YAŞADIĞI ASRA GENEL BAKIŞ	1
B. TEZİN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	4
C. "BEDİÜZZAMAN'A GÖRE SEYR Ü SÜLÛK"UN KRİTİĞİ	8
D. BEDİÜZZAMAN'IN HAYATI VE ESERLERİ	26
E. GENEL TASAVVUF ANLAYIŞI	33

BİRİNCİ BÖLÜM

BEDİÜZZAMAN'IN 'SEYR Ü SÜLÛKU'

A. BEDİÜZZAMAN'IN TARİKAT İNTİSABI MESELESİ	49
B. BEDİÜZZAMAN'IN SÜLÛKUyla İLGİLİ GÖRÜŞLER	51
1. Bediüzzaman'ın Sülûk Etmediği Görüşü	52
2. Bediüzzaman'ın Tarikat Sülûku Ettiği Görüşü	54
3. Bediüzzaman'ın Üveysî Sülûk Ettiği Görüşü	64
3.1. Hz. Hızır'dan Üveysîliği	65
3.2. Gazâlî ve Geylânî Yolu İle Hz. Ali'den Üveysîliği	65
3.3. Hz. Peygamber'den (s.a.v) Üveysîliği	70
3.4. Hz. Zât-ı Hak'tan Cezbe-i Hakikate Erişmesi	73
a. İlim Mertebelerini ve Manevî Makamları Atlayarak Yükselişi	74
b. Otodidaktik ve İsamî Bir İslam Bilgini, Bilgesi ve Velisi Oluşu	77
c. Kesbî İlmin Üstüne Vehbî İlme ve Manevî Hâle Erişmesi	78
4. Kur'an'ın Mürşidliğinde Küllî Sülûk Yaptığı Görüşü	79
C. BEDİÜZZAMAN'IN İNZİVALARI: "ÜÇ SÜLÛK" VE ÜÇ SAİD	92
1. Eski Said'in İlk Sülûku: <i>Terk-i Dünya Evresi</i> (1878-1921)	94
1.1. Doğu Bayezit: Gazâlî Vasıtasıyla Hz. Ali'den İlk Üveysîliği (1892)	94
1.2. Kostroma Esareti: Gurbette Kurbiyet/Yakaza Gecesi (Mart 1918)	98
2. Eski Saidin Yeni Saide Sülûku: <i>Terk-i Ukbâ /Terk-i Hestî Evresi</i> (1921-1941)	99
2.1. Sanyer Halveti: Hz. Ali'den Geylânî ve İ. Rabbânî Vasıtalı Üveysî Sülûku	102
2.2. Yuşa Tepesi Halveti: Kur'an'ın Müşidliğinde Hakikate Sülûku	107
a. Yuşa Tepesi İnzivasında Yaptığı Evrâd ü Ezkârı	108

b. Kur'an Yolunda Sünnet Rehberliği	116
c. Kalbdeki Kur'an'ın Hususî Mürşidliği	117
d. Dört Esaslı ve Dört Hatveli Sülûku: Nur Mesleği'nin Teşekkülü	120
e. Sülûk Sonrası Değişimler: Eski Said ile Yeni Said'in Farkları	121
2.3. Van - Erek Dağı: Mağara'da Uzleti ve Nur'un İlk Kapısı (1925)	123
3. Yeni Said'in Üçüncü Said'e Sülûku: <i>Terk-i Terk Evresi</i> (1949-1960)	127
3.1. Üçüncü Said'in Yeni Said'den Farkı ve Fâikiyeti	128
a. İhlas-ı Etem	129
b. Rıza ve Fena fillah	130
c. Tevhidî Mi'rac: Nur Âleminin Bir Anahtarı (Hüve Nüktesi)	134
3.2. Üçüncü Said'in Manifestosu: "Konuşan Hakikat"	135
3.3. Üçüncü Said'in İctimâî Vazifeye Başlaması	136
D. SÜLÛKU SONRASI BEDİÜZZAMAN VE ÜÇ ŞAHSİYETİ	139

İKİNCİ BÖLÜM

NURSÎ'YE GÖRE TASAVVUFÎ SÜLÛK VE İLGİLİ KAVRAMLAR

A. SEYR Ü SÜLÛK VE MESLEK	145
1. Sülûk Kavramı	145
2. Tasavvufî Meslek Kavramı	152
2.1. Manevî Mesleklerin Niceliksel-Niteliksel Çokluğu ve İhtilafları	152
2.2. Sülûk Nevileri:	154
a. Sülûksuz Sülûk	154
b. Ulemanın Sülûku	156
3. Mi'rac - Sülûk İlişkisi	163
3.1. Mirac-ı Ahmedî: Umumî Seyr ve Küllî Urûc	164
3.2. Miracın Gerekliğinin Sırrı: Küllî Velayet ve Cüz'î Velayet	166
3.3. Miracın Hakikati: Seyr ü Sülûk	169
a. Sufilerin Mertebeleri Geçerek Kurbiyete Erişmeleri	172
b. Ashâbın ve Asfiyanın Akrebiyetin Açılımla Kurbiyeti	172
B. ŞEYH VE MÜRŞİD	175
a. Tarikatlerde Şeyh ve Mürşid Kavramları	175
b. Bediüzzaman'ın Şeyhlik ve Mürşidliğe Yaklaşımı	177
aa. İdeal Mürşidin Nitelikleri	179
bb. Mürşid-i Mutlak: Kur'an-ı Kerim	189
cc. Üstad-ı Âzam: Hz. Peygamber (s.a.v)	193

dd. Bediüzzaman'ın Mürşidliği: Şahsını Mürşidlikten Nefyi	195
ee. Mürşid-i İzafî: Risale-i Nur ve Şahs-ı Manevîsi	200
ff. Nur Dairesinde Şeyhlik Meselesi	210
C. MÜRİD VE SÂLİK	214
a. Tasavvufta Mürid-Sâlik Kavramları	214
b. Bediüzzaman'ın Müridliğe Yaklaşımı	214
aa. Müridlik ve el-Mürîd İsmi	214
bb. Hakikat Yolunun Sâlikleri	215
cc. Şeyh-Mürîd ve Feyiz	216
dd. Fenâ fi'ş-şeyh ve Tefânî	216
ee. Dost, Kardeş, Talebe	218
Ç. İNABE VE BEY'AT	219
a. Dostluğa Kabul Şartları ve Nur Dostlarının Vasıfları	222
b. Kardeşliğe Kabul Şartları ve Nur Kardeşlerin Vasıfları	222
c. Talebeliğe Kabul Şartları ve Nur Talebelerinin Vasıfları	222
D. SOHBET	228
a. Mürşidin Sohbetleri ve Musâhabe	229
aa. Sahabe, Sohbet ve Velayet İlişkisi	229
bb. İlim-İrfan-İrşad Sohbetleri	231
cc. Nur Mesleği'nde Sohbetlerin Mevkii	233
dd. Bediüzzaman'ın Kürsülerde Sohbetleri: İrşad Serüveni	237
b. Mürşidlerin Ruhlarıyla ve Ruhanîlerle Sohbet	241
E. MÜCAHEDE VE MÜCADELE	243
a. Tasavvufta Mücahede ve Mücadele	243
b. Nefsi Teslime Mecbur Eden Beş İrşad	244
c. Dört Esas ve Nefis Eğitimi: İnsan-ı Kâmil	246
ç. Dört Adımda Nefsin Tezkiyesi	246
d. Nur Mesleği ve Yedi Nefis Üzere Sülûk	254
F. EVRÂD Ü EZKÂR	259
a. Nur Tarîkının Evrâdı	259
b. Nur Mesleği'nin Dört Hizb/Evrâd Kitabı	263

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RİSALE-İ NUR GELENEĞİ: SAHABE ÖRNEKLİ "KÜLLÎ SÜLÛK"

I. 'KÜLLÎ SÜLÛK'UN NAZARÎ TEMELLERİ	266
-------------------------------------	-----

a. Marifet – Ubudiyet İlişkisi	269
b. İnsanın Küllîleşmesi	273
c. Sahabe'nin Tarikatsiz Sülûku: Küllî Fazilet Yolu	278
d. Küllî Ubudiyetin Vesileleri	281
II. NUR YOLUNUN DÖRT ESASI	282
1. ACZ	282
a. Acz'in Sözlük ve Terim Anlamları	282
b. Acz Yolu ve Özellikleri	284
2. FAKR	299
a. Fakr'ın Sözlük ve Terim Anlamları	299
b. Fakr Yolu ve Özellikleri	300
3. ŞEFKAT	315
a. Şefkat'in Sözlük ve Terim Anlamları	315
b. Şefkat Yolu ve Özellikleri	316
4. TEFEKKÜR	329
a. Tefekkür'ün Sözlük ve Terim Anlamları	329
b. Tefekkür Yolu ve Özellikleri	330
III. NUR YOLU VE GİZLİ AŞK BOYUTU	346
A. NUR YOLUNUN KALBİ	346
a. Aşkın Aşamaları	347
b. Şevk'teki Aşk	348
c. Acz ü Fakr'daki Aşk	349
d. Tefekkür'deki Aşk ve Fikrî Cezbe	350
e. Aşkın Zirvesi ve En Özeli: Tevhid (Tevhid'deki Aşk)	351
f. Enfüsî Âyetlerden: Aşk Âyeti	353
g. Ubudiyetteki Aşk	355
B. SÜLÛK VE AŞK	357
a. Zehre, Katre ve Reşha'nın Sülûku	357
aa. Nefsin Sülûku ve Mecâzî Aşk	361
bb. Aklın Sülûku ve Aklî Aşk	365
cc. Ruhun Sülûku ve Ruhanî Aşk	367
b. Fitrat ve Sülûk	367

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÜLÛKUN ZİRVESİ: TEVHİD MAKAMI

I. TEVHİD ANLAYIŞI: TEVHİDÎ SÜLÛK VE MANEVÎ Mİ'RÂC	368
A. BEDİÜZZAMAN'IN TEVHİD DÜŞÜNCESİ	369
a. Tevhid Hakikati ve Tevhid Risaleleri	369
b. Tevhidî Bakış ve Düşünce Sistemi	372
c. Çağın Sâliklerinin Tevhid Hakikatine 'Ziyade İhtiyaç'ları	374
B. TEVHİD ÇEŞİTLERİ VE MERTEBELERİ	377
a. Tevhidin Yedi Makamı ve Nefsin Yedi Mertebesi	377
b. Tevhid Nevileri	380
II. SÜLÛKUN ZİRVESİ: TEVHİD MERTEBELERİNDE SÜLÛK	382
A. KELİME-İ TEVHİDDEN MAKAM-I TEVHİDE SÜLÛK	382
B. NUR MESLEĞİNCE SÜLÛKTA TEVHİD HİZBLERİ	384
C. TEVHİD MERTEBELERİNDE MANEVÎ SEYAHATLER	388
a. Seyr ü Sefer, Seyahat, Sâir ve Seyyah Kavramları	388
b. Marifet/Tevhid Miracının Dört Usûlü ve Dört Vesilesi	390
c. Marifet ve Tevhidde Mi'râc-ı Kur'anî ve Nur Mesleği	391
d. Fikrî Hareket, Kalbî Seyahat ve Ruhî İnkişâfât: Tevhid Lem'aları	392
e. İslam, İman ve İhsan: Tevhid Mertebelerinde Seyr ü Sülûk	394
f. Risale-i Nur'da İman ve Tevhid Yolculukları: Urûc-ı Manevî	396
1. Lemeât, Katre ve Ene Seyahatleri	397
2. Âyetü'l-Kübrâ Seyahati	400
aa. Sülûkta 100 Makam ve Nur Mesleği	401
bb. Otuz Üç Mertebeli Mirkât-ı Hakikat	406
cc. Manevî Mi'râc-ı İmanî: Kavs-ı Urûc ve Nüzûl	411
dd. Tasavvufî 100. Makam: Tevhid Makamı ve 33 Mertebesi	414
ee. Tevhidin Üç Yüzü	424
3. el-Hüccetü'z-Zehra Seyahati	436
4. Fikrî Tevhid Mi'râcı ve "Nur Âleminin Bir Anahtarı: Hüve Nüktesi"	444
III. SÜLÛK SONRASI TEVHİD MAKAMINDAN BİRLEYİCİ İRŞADLAR	447
A. TEVHİD BİLİNCİ: TEVHİD HAKİKATİNİN DIŞA AÇILIMLARI	447
B. İLMÎ, MANEVÎ, İCTİMÂÎ, İDARÎ VE KÜRESEL TEVHİD PROJELERİ	449
SONUÇ	454
KAYNAKÇA	467
EKLER	490
ÖZET	496
ABSTRACT	497

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
a.mlf.	: Adı geçen müellif
A.Ü.S.B.F.D.	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
Bsm.	: Basım
c.	: Cilt
çvr.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Drlyn.	: Derleyen.
Edit.	: Editör.
H.	: Hicrî
Hız.	: Hazreti
Haz:	: Hazırlayan.
M.	: Milâdî
Mad.	: Maddesi
nşr.	: Neşreden
No:	: Numara
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve selem.
ss.	: Sayfa aralığı.
sy.	: Sayı.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
thk.	: Tahkik eden.
Trc.	: Tercüme eden.
Tsz.	: Tarihsiz.
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
v.b.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve devamı.
v.s.	: Vesaire.

ÖNSÖZ

İnsanoğlu olarak her birimizi tek tek tasarlayıp (‘ayn’larımızı sâbitleştirerek) beğenen ve ‘adem (yokluk) âlemleri’nin karanlıklarında bırakmaya râzı olmayıp ‘vücut âlemleri’nde varlık sahnesine çıkararak Yüce Yaradan’ımıza sonsuz hamd ü senalar olsun. Rızâ-i ilahîsine ermiş bir insan-ı kâmil kul olabilme yolunda en güzel örneğimiz, önderimiz, öncümüz ve rehberimiz, Sevgili Peygamberimiz Efendimiz aleyhisselâtu vesselâm’a binler salât ü selâm olsun.

Her insan evladının, iç dünyasında bir şekilde yaşadığı bazı insanlık tecrübeleri ve arayışları vardır. Belki de insan dünyaya indirildiği günden bugüne her şeyden çok kendi gerçeğini aramaktadır. Bu uçsuz bucaksız kainât içinde bir toz zerresi bile olmayan varlığıyla insanoğlunun yeryüzü tarihi boyunca peşine düşüp hararetle aradığı, merakla araştırdığı en gizli bilgi, kendi hakikati olmuştur.

Gerçeğin bilgisine ulaşma yolunda akıllara gelen ve kalblere doğan bir takım ortak soruların cevaplarını bulmak iştiağıyla peygamberlerin sözleri süzölmüş, ehl-i keşif evliyanın keşiflerine, âriflerin irfanına bakılmıştır: “Gerçek (hakikat) nedir? Ben kimim, neyim, nereden geldim, nereye gidiyorum? Hayatın anlamı nedir? Ölümün ardındaki hakikat nedir? Doğmadan önce nerdeydim? Öldükten sonra ne olacak? Yokluk gerçek mi? Gerçek bir hayatta mıyım? Bu sorularımın cevabı nerededir, nasıl bilinir, nasıl bulunur? Kim bilebilir? Bilenin bilgisi ne kadar gerçektir? Ne işe yarar, nasıl değerlendirilirler?” gibi soruların cevapları aranmıştır.

Düşünen her akıl sahibi insanın sorduğu bu ‘hakkı arayış soruları’nı herkesten çok kendine soranlar, ârifler ve filozoflar olarak karşımıza çıkmıştır. Aklın bilgi elde etme yollarının hiçbir şey diyemediği ölüm öncesi ve sonrasına dair cevabı verebilen yalnızca ‘din’ olduğu için, ârifler, arayışlarını dinin ve kendi iç dünyalarının içinden yapmışlardır. Semavî kitapların ve vahiyden ilhamını alan peygamberlerin hak sözlerinin ışığında enfüsî-tecrübî yoldan bir takım marifet ve hakikatlere ulaşmışlardır.

Ehl-i hakkın hakikat güneşlerinden büyük İslam âlimi ve mutasavvıfı Cüneyd-i Bağdâdî’nin (207-297 /822-909):

لَوْ عَلِمْتُ أَنَّ تَحْتَ أَدِيمِ السَّمَاءِ عِلْمًا أَجَلُ مَنْ عَلِمْنَا لَقَصَدْتُهُ وَسَعَيْتُ إِلَيْهِ.

“Eğer şu semanın altında bizim (marifet ve hakikat) ilmimizden daha kadri yüce bir ilim olduğunu bilseydim, mutlaka onu maksad edinir, ona koşardım, onu elde etmeye çalışırdım.” (Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Besâir ve’z-Zehâir*, 1/152) dediği marifet ve hakikat

ilmini ve bu ilmin ulaştırmayı hedeflediği *hakikatü'l-hakâiki* esas maksat edinmişlerden birisi de Üstad Bediüzzaman Said Nursî (1878-1960)'dir.

Kur'an ile kâinatı, kâinat ile Kur'ân'ı, her ikisiyle kendi insanî mahiyetini okumuş, sonra dönmüş kendi mahiyetindeki hakikat-i insaniyesiyle Kur'an ve kâinatı okumuş ve bu okumaları esnasında kalbine doğan marifet, aklına gelen hikmet ve ruhuna yansıyan hakikatleri, Risale-i Nur adıyla bir *tefsir-i Kur'an ve insan* olarak kaleme almıştır. O, Kur'ânî ve insânî hakikatlerle 'arayış soruları'nın cevaplarını, bir Allah inancında (tevhid hakikatinde) ve iman nurunda bulmuştur. Bütün soru'nların çözümünü de işbu 'tevhid hakikati ve iman nuru'ndan hareketle yapmıştır. Nitekim Bediüzzaman kendisi: "*Bütün ilimlerin, mârifetlerin ve kemalât-ı insaniyenin en büyüğü 'iman'dır ve 'iman-ı tahkikîden gelen tafsilli ve burhanlı mârifet-i kudsiye'dir' diye ehl-i hakikat ittifak etmişler.*" demiştir (Nursî, *Emirdağ Lâhikası-1*, Mektup No: 64, s.1721).

Bize göre, Bediüzzaman Said Nursî'nin Risale-i Nur külliyâtı, yazım tekniği, filolojisi (dilbilim), etimolojisi (kökenbilimi), semantiği (anlambilimi) ve epistemolojisi (bilgibilimi) bakımından ilm-i tasavvuf literatürüyle köklü bağlar içermektedir. Ayrıca Risale-i Nur'un, tasavvuf pratiğinin insanî kemâlât gayelerini hedeflemesi ve meyvelerini sağlaması / sağlamaya çalışması açısından, özellikle de ahlak, marifet, hikmet ve hakikat (tahalluk ve tahakkuk) semereleri itibarıyla incelemeye alındığında, kullandığı o *üst dil* anlaşıldığı zaman, baştan sona tasavvufî irfan kültürümüzün ve geleneksel ilm-i hakikat mirasımızın son dönemdeki en nadide ve en kapsamlı hazinelerinden birisi olduğu görülecektir.

Bediüzzaman, modern çağların İslam dünyasında ilmi, fikirleri, projeleri, aksiyonu ve manevî kişiliğiyle derin izler bırakmış, hayattayken başlattığı dalgalanmalar giderek büyümüş, arkasında onlarca grupları, hizmet dairelerini, toplumsal dinî cemaatleri doğurmuş ve etkileri bakımından neredeyse küresel bir akıma/harekete dönüşme yönünde gelişme göstermiş olan büyük bir kanaat önderi, nüfuzlu bir İslam düşünürü ve aksiyoneridir. Dolayısıyla, ilm-i tefsir ve kelam sahasında olduğu kadar, irfanî ve tasavvufî görüşleri itibarıyla de 'konularına göre' tasavvuf dalında doktora seviyesinde ele alınması, çok değerli ilmî ve şuurî açılımlara ve ayrılmış İslam toplumunun farklı kitlelerini birbirine yakınlaştırmaya vesile olacaktır inancındayız.

Said Nursî'nin, hayatı, eserleri, talebeleri, nur cemaatleri ve fikrî-manevî sosyal hayattaki tesirleri nazar-ı itibara alınarak, "bütün konularıyla tasavvufî görüşleri, uygulamaları ve sosyal yansımaları" ve "Nur Mesleğinin geleneksel tarikatlerle mukayeseli biçimde detaylarıyla, delilleriyle ve kaynaklarıyla etraflıca değerlendirmeye tâbi tutulması", *kavramlar bazında* düşünüldüğü zaman bile, birkaç tezin konusu

olabilir kanısındayız. Tasavvuf ilminin pekçok ana konusu perspektifinden bakıldığında, Risale-i Nur'da doktora seviyesinde çalışılması gereken birçok önemli konular bulunduğunu, hem tasavvufu hem de Risale-i Nur'u bilen ehl-i ilim ve irfan takdir edecektir.

Said Nursî'nin 'ilmî görüşleri ve ilmî kişiliği' üzerinde farklı ilim/bilim dallarında birçok mastır ve doktora çalışması yapılmış olmasına karşın, tasavvuf sahasında herhangi bir doktora yapılmamıştır. Biz tezimizi, *Bediüzzaman Said Nursî'ye Göre Seyru Sülûk* çerçevesi ile sınırlı tuttuk. Bunu da kendisinin 'Sahabe Mesleği' dediği *küllî velayeti* (velayet-i kübrâyı) netice veren *küllî ubûdiyet anlayışı* retoriğinde ele aldık. Bediüzzaman'ın tasavvufî görüşlerinin ve manevî şahsiyetinin merkezini tutan '*kendi şahsî sülûku, tasavvufî sülûka bakışı ve Nur Mesleği üzere sülûk*' ana bahisleriyle bu tez çalışmamız, bir Giriş ve dört Bölümden oluşmaktadır.

Giriş'te Bediüzzaman Said Nursî'nin yaşadığı Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'deki dinî-tasavvufî hayata kuşbakışı nazar edilmiş, ona Risale-i Nur'u yazdıran ve manevî yol olarak Nur Mesleği'nin oluşumuna zemin hazırlayan, o üç siyâsî dönemin genel atmosferi tasvirî olarak canlandırılmıştır.

Birinci Bölüm'de; Bediüzzaman'ın genel tasavvuf anlayışı, tarikatlerle bağları ve kendi 'seyr ü sülûku' ele alınmıştır. İçinde yetiştiği sufi aile, ders okuduğu sufi üstadları, kendi manevî eğitim ve gelişim seyri, gençliğindeki ilk sülûku, Eski Said'likten Yeni Said'liğe dönüşümü, Yeni Said'likten Üçüncü Said'liğe evrilişi, tasavvufî "sülûk" perspektifinden incelenmiştir. Hayatındaki üç devre, inzivaları ve mahiyetleri, halvetlerindeki virdleri ve zikirleri, müşahedelerinin eserleri risaleleri tespit edilmiştir. Ayrıca zamanla teşekkül eden Nur Mesleği'nin ana esasları ve bazı nazarî temelleri, Bediüzzaman'ın hayatındaki doğuş/çıkış yerlerinden araştırılarak gösterilmiştir.

İkinci Bölüm'de Bediüzzaman'a göre tasavvufî sülûk ve ilgili temel kavramlar; şeyh ve mürid, mürid ve sâlik, inâbe ve bey'at, sohbet, mücadele ve mücadele, ve evrâd ü ezkâr konuları üzerinde durulmuştur. Tasavvuftaki bu konulara dair düşünceleri ve aynı konuların Nur Mesleği içindeki yerleri etraflıca ele alınmıştır. Sülûk neveleri, Kur'an'ın müridliği, Risale-i Nur'un irşad hüviyeti, Bediüzzaman'ın kürsülerden irşadları; talebeliğe, kardeşliğe ve dostluğa kabul şartları, fena fi'ş-şeyhe mukabil fenâ fi'l-ihvan makamı, nefsin dört adımda tezkiyesi ve Nur yolunun virdleri araştırılmıştır. Hususiyle insanî kemâlâta sülûkta 'sohbet'in tasavvuftaki ve Nur Mesleği'ndeki yeri, Kur'an'la Hz. Peygamber'in ruhaniyetiyle ve Allah ile bir nevi sohbetin yolları gibi konularda detaylara girilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de; Risale-i Nur geleneği olarak Sahabe örnekli 'küllî sülûk' konusu işlenmiştir. İnsanın mahiyetinin potansiyel câmiyyeti ve küllîleşmeye olan fiilî

kabiliyeti ve bu kabiliyetlerin insan bütünlüğüyle beraber toptan inkişaf etmesinin Kur'an ve tevhidî imanla mümkün olabileceği, Sahabe'nin küllî faziletleri modelinde gösterilmiştir. Bir Kur'an tefsiri olarak Risale-i Nur yolunun temel kırk esası tespit edilmiştir. Bunlardan Bediüzzaman'ın ilk dörde çektiği *Acz, Fakr, Şefkat ve Tefekkür* kavramları ve özellikleri, tasavvuf literatüründeki karşılıklarıyla ve yer yer aşk mesleğiyle mukayeseli olarak tek tek ele alınmıştır.

Dördüncü Bölüm, seyr ü sülûkun zirvesi olan 'tevhid makamı'na tahsis edilmiştir. "Bediüzzaman'a göre seyr ü sülûk" konusunun kalbi mesabesindeki bu bahiste onun hayatını uğruna sarfettiği tevhid hakikati, tevhid anlayışı, tevhid neveleri ve mertebeleri ile tevhidî sülûk (manevî mi'rac) ve tevhid mertebelerinde seyahat (seyr) konusu incelemeye alınmıştır. Bu bağlamda, kelime-i tevhidten makam-ı tevhide sülûk, bu sülûkta okunan tevhid hizbleri ve otuz üç mertebede yaşanan manevî seyahatler ve haller işlenmiş ve en son *tevhid mi'racı* ile tez taçlandırılmıştır.

Sonuç olarak: Risale-i Nur Mesleği üzere sâlik nasıl olunur, sülûk nasıl yapılır? Tezimizde bu sorunun cevabını araştırdık ve büyük ölçüde bulduğumuza inanıyoruz. Vâkıa Risale-i Nur Mesleği, geleneksel bir tarikat olmadığı için klasik tarikat sülûku da içermez. Fakat manevî bir velayet mesleği olduğu ve her mesleğin de kendine göre bir sülûk türü bulunduğu için, Risale-i Nur Mesleği'nin de *kendine özgü bir sülûk biçimi* vardır. Nur Mesleğindeki informal / gayr-i nizâmî sülûku, formal / nizâmî sülûk usûlüne yakınlaştırdık, pratiğe dönük bir metodoloji oluşturulmasına zemin hazırladık. Bununla beraber tez çalışmamız, Risale-i Nur Mesleği'nin klasik tarikat sülûklarına adaptasyonunu ve/veya entegrasyonunu sağlayıp onu tarikatleştirmek için değil, belki tasavvufî sülûkun esaslarını da içeren muhtevastaki *küllî sülûkun* kendi özgünlüğü içinde şuurluca yaşanabilmesini sağlama ve kolaylaştırma adına tasavvufî tecrübenin zengin birikiminden istifadeyle bir disiplin ve rehberlik çalışması yapmaktan ibarettir.

Bu arada ifade edelim ki: *Bediüzzaman'a Göre Seyr Sülûk* konulu tez çalışmamızı, kendisinin hayatta olan birkaç talebesine takdim edip duygu-düşüncelerini, değerlendirmelerini ve dualarını almak, ilmî bir vecîbe olduğu kadar, manevî bir vesile-i bereket olarak ihmal edilmemesi gereken bir duyarlılık ve sorumluluktur. Bu sebeple de, Bediüzzaman'ın talebelerinden Tillo'lu Said Özdemir Hoca (1930-2016), 'Fırıncı' Mehmet Nuri Güleç (1928-2019'da hayatta), Antalya'lı Halil Yürür (1930-2019'da hayatta) ve Nevşehirli Hasan Okur (1933-2019'da hayatta) ile mülakatlarımız oldu. Tezimizi elli küsur sayfa ilk tasarım halini, 'İçindekiler'i ve kritik noktaları kendilerine madde-be-madde okuyup arz ettik. Karşılıklı mütalaa sonunda, hem tezin ana konusu ve başlığına, hem de içindekilere dair tasdik, takdir, teşvik, tevcih ve tebriklerini alıp, bir

manada ‘teberruk’ ile dualarına mazhar olarak çalışmamıza “*Bediüzzaman’ın her cihette kendisine ve Risale-i Nur’a vekil kıldığı talebesi Said Özdemir Hocanın da onayı ile*’ başlamış olduk (2013).

Son olarak, ‘irfanî ve manevî boyutları’yla boyumuzu aştığı muhakkak olan bu tez çalışmasının konusunu bir hüsnüzanla re’sen tayin edip omuzlarımıza tevdi’ eden ilk tez danışmanım pek muhterem Prof.Dr. Ethem Cebecioğlu Hocama, vesileliği için, bütün tekellüf çeşitlerinden arınmış bir niyetle, en kalbî minnet ve şükranlarımı arz ederim. Tez savunmasının yapılacağı aşamada (Temmuz 2018) emekliye ayırılması sebebiyle onun yerine danışmanlığımı kabul eden kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa Aşkar beye, ayrıca doktora süresince insanî yardımlarını esirgemeyen değerli Dr. Mehmet Yıldız ve Dr. Öncel Demirdaş beylere de can ü gönülden teşekkür ederim.

Gayret gösterme bizden, muvaffakiyet lutfetme ise Allah’tan olduğuna inanarak, çalışmamızı ehl-i imanın istifadesine arz etmiş bulunuyoruz...

Musa Hub

Nisan 2019 - Ankara

GİRİŞ

A. BEDİÜZZAMAN'IN YAŞADIĞI ASRA GENEL BAKIŞ

“*Bediüzzaman Said Nursî’ye göre Seyr ü Sülûk*” konulu doktora tezimize bir girizgâh olmak üzere, önce Nursî’nin (1878-1960) yaşadığı *Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yarım asrındaki dinî-tasavvufî hayata* kuşbakışı bakmak ve O’nun doğduğu, yetiştiği, fikren geliştiği ve fikirlerini yetiştirdiği psiko-sosyal zemini ve şartları yerinde görmek isabetli olacaktır. Nursî’nin ilmî şahsiyetinin hem çekirdeği, hem de meyvesi olan *manevî şahsiyetinde* filiz veren irfânî düşüncesini hakkıyla değerlendirebilmek ve kökenlerine inebilmek için, O’nu besleyip büyüten sosyo-kültürel coğrafyayı ana hatlarıyla da olsa bilmek lazımdır.

Bediüzzaman Said Nursî, siyasî, ictimâî, askerî, ilmî ve dinî açılardan küresel çapta büyük değişimlerin, dönüşümlerin, çalkantıların ve sıcak savaşların yaşandığı, aynı zamanda geleneğe ve geleneksel değerlere modernizm/pozitivizm kaynaklı bilimsel ve psikolojik savaşların açıldığı bir *geçiş dönemine* tanıklık etmiştir. ‘Türk modernleşmesi süreci’nde büyük değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı bu yarım asırlık zaman diliminde, resmî-sivil hemen her kurum ve kuruluş gibi geleneksel tasavvufî müesseseler ve çevreler de çok büyük fikrî ve fiilî çalkantılar, arayışlar ve değişim-dönüşümler yaşamıştır.¹ Yeni bir döneme evrilirken tarikatlar da çağın gerisinde kalmamak veya kalmış taraflarını telafi için, kısmen kendi içinden ve kısmen tepeden re’sen bir ıslah ve tanzime, bir yenilenme, yapılanma ve kurumsallaşmaya gitmişlerdir.

Bir açıdan *tasavvuf medeniyeti* sayılan Osmanlı Devletinin toprakları son yüzyılda, Tanzimat’tan (3 Kasım 1839) Cumhuriyet’in (29 Ekim 1923) ilk yıllarına, modernleşme çerçevesinde pekçok değişime ve gelişmeye sahne olmuştur. Batı dünyasının teknolojik ilerlemesine karşılık, 19. yüzyıl, Osmanlı’da İslahat (1808-1839 ve 1865), Tanzimat (1839-1876) ve I. Meşrutiyet (1876-1908) Dönemleri yaşanmıştır. Osmanlı’nın yenilenme-iyileştirme adına devlet olarak önemli çalışmalar yürüttüğü bu bir asırlık süreçte, kimi tasavvuf ehli de değişen ve gelişen sosyal ve siyasal hayata ayak uydurabilmek için kendilerine göre bir takım ıslahat ve yenilik arayışları içerisine girmişlerdir.

Osmanlı Devleti’nin şahsında İslam Dünyası’nın gerileme dönemini (1699-1792) müteakip, birbirine düş(ürül)me, bölünme ve dağılma asırları diyebileceğimiz 1792-1922 arası dönemde, müslüman toplumlar geri kalmışlık psikolojisiyle Batı’yı taklitle yakalama gayretlerine düşmüşken, niye bu hale düştüğü konusunda sorgulanan şeyler arasında, tasavvufî miras olarak tarikatler de yerini almıştır. Halkıyla beraber ricâl-i devlet, sufi çevreler

¹ Halil İbrahim Şimşek, “Türk Modernleşme Sürecinde Tasavvuf Alanında Ortaya Çıkan Bazı Yöntem Tartışmaları” makalesi, *Hitit Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/1, c.5, sayı: 9, s.37-38.

ve bazı aydınlardan oluşan çoğunluk, toplumla etle-kemik halindeki tarikatlerin ıslah edilmeleri gerektiğini savunurken, etkili bir elit azınlık olan devrimci aydınların çoğu, ‘birer ortaçağ kurumu ve geri kalmamızın sebeplerinden gördükleri tarikatlerin ve medreseler’in tamamen “ilga” edilmeleri ve yerine muasır müesseselerin kurulması fikrinde ısrar ediyorlardı. Osmanlı Devleti, tarikatlerin ıslahı yolunda adımlar atmaya tercih etti. Türkiye Cumhuriyeti ise tarikatleri, tekke ve medreseleri toptan kaldırmayı seçti. Tuhaf olan şu ki, İslam hilafetinin ve tarikatlerin kaldırılmasına da perde önünde bizzat bazı şeyhler-hocalar öncülük etti. Bediüzzaman’ın teşhisine itibarla, sufi tezadının sebebi sūfî sâfiliği idi.²

Esasen o dönem bir tezatlar dönemidir. Mustafa Kara’nın tesbitiyle; “Son asrımızın âlimleri, şeyhleri, meb’ûsları, muharrirleri, şairleri, sanatkârlarının hayat ve fikirlerinin detaylarına inildiğinde karşımıza –maalesef- kocaman bir kelime çıkmaktadır: Tezat! Şüphesiz bunun siyasî, fikrî, şahsî birçok sosyolojik ve psikolojik sebebi vardır. Bize tezat gibi gözüken şey, ‘yanlışlıktan doğruya dönüş’ de olabilir. Fakat bu gel-git ve zikzakların, ülkenin meselelerine eğilme ve köklü çareler arama faaliyetine sekte vurduğu da bir gerçektir. 1889’da II. Abdülhamid gibi, 1909’da İttihat ve Terakki gibi, 1929’da Cumhuriyet Halk Fırkası gibi düşünmek, pek çok sıkıntının halledilememesine de sebep olmuştur.”³

Hem dinî ilimlerin hem de manevî irfanın kurumlarının birden kapatılması, İslam toplumunun dinî ve manevî cephesinde çok büyük bir boşluk meydana getirdi. Ve bu boşluğu Batıcı fikir ve felsefelerle doldurma gayretleri, iman kalesini büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bıraktı. Bediüzzaman’ın esas hikayesi böyle bir ârâf/boşluk döneminde başladı. Bütün mesaisini imanların kurtuluşuna sarfetti, büyük bir mücadele içine girdi. Mücadelesinin ilmî-fikrî boyutunu *Risale-i Nur* ismini verdiği Kur’an tefsiriyle, manevî boyutunu *Nur Mesleği* dediği manevî yolla, ictimâî boyutunu ise bu ikisiyle yetiştirdiği *Nur Talebeleri* vasıtasıyla yaptı.

Tarikatlerin kapatılmasına tepki verme konusunda, hakikatli ve ciddi bir duruş ortaya koydu. 1950’lere kadar dönemsiz olarak, "*Zaman tarikat zamanı değil, belki imanı kurtarmak zamanıdır. Tarikatsiz Cennete gidenler çoktur, imansız Cennete giden yoktur. Onun için imana çalışmak lâzımdır.*"⁴ dedi, elindeki bütün ilim, irfan ve insan kaynaklarını, en ziyade tehlikede gördüğü imanı muhafaza işine harcadı. Resmen yasaklanmasına karşı da tarikatları çoğu ehl-i tarikten daha fazla savundu, hatta tarikatlerin yasaklandığı bir dönemde tarikat ve tasavvufu ilmen müdafaa eden *Telvihat-ı Tis’a Risalesi*’ni yazdı (1931-

² Bediüzzaman Said Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 19, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s.1580.

³ Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 3. Baskı, Dergah Yayınları, İst., 2010, s.24.

⁴ Bediüzzaman Said Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s.2153; a.mlf., *Mektubat* / 16. Mektup, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s.375; a.mlf., *Barla Lâhikası*, Mektup No: 4, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s.1416; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 12, 37, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s.1686, 1704; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 49, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s.1830.

32)⁵, tekkelerin kapatılıp tarikatların yasaklanmasının yanlış bir karar olduğunu apaçık ilan etti; dahası, bu müdafaası suç sayılarak yargılandı, Eskişehir’de hapis yattı (1935).

Hakkında açılan onlarca davaya ilaveten ayrıca tarikatleri müdafaası sebebiyle de önce 1935’te Eskişehir⁶, sonra 1943’te Denizli⁷ ve 1948’de Afyon Ağır Ceza Mahkemelerince⁸ ‘tarikatçılık yaptığı suçlaması’yla tutuklu yargılandı. Mahkemelerin hepsinden sonuçta berat etmiş olsa da, tutuklu yargılandığı sürelerin toplamında üç yıl, bir ay hapis yattı, içerde defalarca zehirlendi, türlü mahrumiyetlere, ezalara ve işkencelere maruz bırakıldı. Hapsin dışındaki hayatı da 1926’dan 1960’a sürgünlerde, polislerce göz hapsi altında geçti.

Yasağın ardından *bazı tarikatlerin yeraltına çekilmeleri*, bazılarının tamamen kendilerini feshetmelerine, Bektaşîlik ve Mevlevîliğin ise folklorik bir görüntüye bürünmesi ve/veya dönüşmesine mukabil Said Nursî, hayatı boyunca gözetim-denetim altında tutulmasına rağmen, başındaki sarıgını ve sırtındaki cübbesini de çıkarmadan, ‘lâdinî’ olarak algıladığı yeni laik yönetimi ve İslam’a uymayan kanunlarını ‘sivil itaatsizlik’le tanımadığını adeta ilan etti.⁹ Gizliden gizliye yazdığı, yazdırdığı, yaydığı ve her biri için ayrı ayrı mahkemelerde yargılanarak ve hapislerde yatarak ağır bedeller ödediği Risale-i Nur isimli Kur’an tefsiri etrafında, dönemin sosyal şartlarına benzerliği itibarıyla ‘örneği Mekke’den, birey birey çoğalan bir iman hareketi’ doğdu ve sonuçta klasik tarikat yapılanmasından farklı, doğrudan tarîk-ı Muhammedî’den bir manevî yol, “nur mesleği” nâmiyle teşekkül etti.

Osmanlı’nın bitiş, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından bugüne kaht-ı ricâl döneminde zuhur etmiş en bedî’ ricâlden birisi olan Bediüzzaman Said Nursî, iman, Kur’an, irfan, maneviyat ve hakikata hizmet bakımından, ümmetin tıkanmışlığına yeni bir usûlle/formla ve zengin bir içerikle çözümler önermiştir. Önerisini/söylemini fiilen hayata geçiren bir *manevî mücahede hareketine* Bediüzzaman; o hareketin fikir mimarı olması bakımından bir ideolog olduğu gibi.. o hareket, sosyal bir akım olması itibarıyla ona bir önder ve lider.. dinî bir cemaat olması yönüyle bir *üstad, hocafendi*.. ilmî-amelî bir hakikat mezhebi olması bakımından o topluluğa bir *imam*.. Kur’an’ın tefsiri Risale-i Nur etrafında halelenmiş bir ilim halkası olması açısından Kur’an’ın rahle-i tedrisinde bir ders arkadaşı.. iman kardeşliği ekseninde hillet

⁵ Bediüzzaman, 1944’te Denizli Mahkemesinde: “Eskiden yazdığım tarikatlerin hakikatlerini ilmen beyan eden *Telvihat Risalesi var ki, bir ders-i hakikattir ve yüksek bir ders-i ilmîdir, tarikat dersi değildir.*” demiştir. Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 12, s.1686.

⁶ Eskişehir Mahkemesinde bu sözlerinin ilmî gerçekler olduğunu, siyasî olmadığını izah eder. Bkz. Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2154, 2166.

⁷ Nursî, a.g.e., s.2182; a.mlf., *Şuâlar / 13. Şuâ*, s.1021; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 4, 5, 12, s.1680, 1681, 1686.

⁸ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2197; a.mlf., *Şuâlar / 14. Şuâ*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s.1034, 1065, 1097.

⁹ Bu konuda müstakil bir mastır tezi yapılmıştır. Bkz. Tuğba Nur Özbey, *Bir Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak Bediüzzaman Said Nursi’de Müspet Hareket Metodu / Bediüzzaman Said Nursi’s positive action method as an example of civil disobedience* (Yüksek Lisans), Danışman: Doç. Dr. Ferda Keskin, İstanbul Bilgi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kültürel İncelemeler Anabilim Dalı, İstanbul, 2016, 157 s.

meşrepli bir haliliye mesleğini içermesi yönüyle o harekettekilere *en yakın dost, kardeşlerine öncü ağabey..* ve o hareket, manevî nur tarîkını/mesleğini ihtiva etmesi açısından da o meslekten gidenlere *manevî pîr, bir mürşid-i kâmil* olmakla öne çıkmıştır.

B. TEZİN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Tezimizin konusu *Bediüzzaman Said Nursî'ye Göre Seyr ü Sülûk*'un hayatı ve eserleri üzerinden araştırılıp ortaya çıkarılmasıdır. Onun yirminci yüzyılın ilk yarısında bir velayet yolu olarak açtığı Risale-i Nur Mesleği, o tarihten bugüne kadar ne dünyada, nede Türkiye'de herhangi bir doktora konusu olarak akademik manada araştırılmadı, incelenmedi. Biz de bu tezimizde Bediüzzaman'ın bu manevî yolunu, Risale-i Nur Mesleği'ni ve tasavvufî sülûka bakışı ve ilgili fikirlerini ele aldık. Şimdiye kadar Bediüzzaman ve Nur Hareketi konusunda dinî ve ictimai alanda pekçok doktora ve yüksek lisans tezi yapılmış olmasına karşın, tasavvufî yönü itibariyle birkaç yüksek lisans tezinden başka herhangi bir doktora çalışması yapılmadığını gördük.

Bediüzzaman'la ve Risale-i Nur'la ilgili hemen bütün dinî ilimlerde ve bazı sosyal bilimlerde yapılmış onlarca tez bulunmakla beraber, dünyada¹⁰ ve Türkiye'de tasavvuf sahasında Bediüzzaman'la alakalı –bizim bu tezimizin haricinde– yapılmış herhangi bir doktora tezi yoktur. Lisans veya yüksek lisans tezleri ise kronolojik olarak şunlardır:

Abdi Çiftçi, “*Bediüzzaman Said Nursi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Yönü*”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasavvuf Bilim Dalı, 1980.

Melahat Beki, “*Said Nursî ve Tasavvufî Görüşleri / Said Nursi and his mystical thoughts*”, Mastır Tezi, Danışman: Mahmut Erol Kılıç, İstanbul, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tasavvuf Bilim Dalı, 2007, ss. 275.

A.Uğur Akpolat, *Bediüzzaman'ın Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi (no: 25506), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.

M. Sıddık Dursun, *Risale-i Nur Külliyyatından Sünihat*, Lisans Tezi (No: 19310), Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Ankara.

Miktat Erkaş, *Eğitim tarihinde "Mektubat" metodu / The Method of 'Mektubat' (Correspondence) Throughout Educational History: The Letters of Imam-ı Rabbani*,

---

¹⁰ Afsal VV tarafından 2015'te yapılmış olan “*Hindistan ve Türkiye'de İslami Düşünce: İmam-ı Rabbani ve Bediüzzaman Said Nursi'nin Karşılaştırmalı Analizi*” konulu doktora tezi İslam Felsefesi dalındadır:

Afsal VV, “*Islamic Thought in India and Turkey: A Comparative Study of Shaykh Ahmad Sirhindi and Bediüzzaman Said Nursi*” (Doctor of Philosophy), Supervisor: Prof. Dr. Müjebur Rahman, Centre of Arabic and African Studies, School of Language, Literature ve Culture Studies, Jawaharlal Nehru University, New Delhi – 110067, July 2015. Doktora tezinin ilk bölümü, İslamî düşünceyi genel hatlarıyla ele alıyor. İkinci bölümün başlığı, Müslüman Ortaçağ Hindistan'ı: Maneviyatın Vatanı. Üçüncü bölüm, Osmanlı'dan Modern Türkiye'ye geçiş sürecini anlatıyor. Dördüncü bölüm, İmam-ı Rabbani ve sosyo-tarihsel şartları ele alıyor. Beşinci bölüm, Said Nursi'nin hayatına ve fikirlerine odaklanıyor. Böylece, tezin esas odak noktasının anlaşılması için gerekli alt yapı tamamlanmış oluyor. Ardından, son bölümde ise İmam-ı Rabbani ve Said Nursi mukayesesi yapılıyor.

Mevlana Halid Baghdadi, Muhammad As'ad Erbili, Said Nursi (Yüksek Lisans Tezi) Danışman: Mustafa Ergün, Afyon Kocatepe University, 1996, ss. 144.

Vasfi Arslan, "Tasavvufî açıdan Bediüzzaman Said Nursî'de Acz ve Fakr Kavramları, Mastır Tezi, Danışman: Rifat Okudan, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Tasavvuf Bilim Dalı, 2013, ss. 180.

Ayrıca yurt dışında da bazı mastır tezleri yapılmıştır:

Muhammed Osman el-Hatîb, *el-Urûcu'l-Îmânî Inde Bediüzzaman Said en-Nursî / Bediüzzaman'a Göre İmanî Mi'rac*, Yüksek Lisans Tezi, Ehlü'l-Beyt Üniversitesi, el-Mefrak, Ürdün.

Redha Ameer, "A Translation of Selected Passages from al-Mathnawi al-Arabi al-Nuri In View of The Notion of Marifah in Nursi's Thought / Nursî'nin Düşüncesinde Marifet Kavramı Üzerine Mesnevî-i Nuriye'den Seçilmiş Pasajların Çevirisi", International Institute of Islamic Thought and Civilization (ISTAC), Malezya.

Bediüzzaman Said Nursî'nin hayatı, manevî şahsiyeti, fikirleri mücadeleleri ve telif ettiği Nur Risâleleri'nin anlaşılabilmesi için bu güne kadar pek çok eserler yazılmıştır. Bu konuda bütün araştırmacıların müstağni kalamadıkları en temel kaynaklar ise şunlardır:

1. Bediüzzaman Said Nursî, *Risale-i Nur Külliyyatı*.

2. Heyet, "Bediüzzaman Said Nursî: Tarihçe-i Hayatı, Eserleri, Meslek ve Meşrebi", Doğu Matbaası, Ankara, 1958.

3. Müküslü Hamza, *Bediüzzamân Saîd-i Kürdî'nin Terceme-i Hâli*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1334/1918.

4. Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1335/1919; Haz: Osman Resulan, 5. Basım, Kent Işıkları Yay., İst., 2010.

5. Eşref Edip Fergan, *Risale-i Nur Müellifi Said Nur*, Âsâr-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı, 1952; a.mlf., *Risale-i Nur Müellifi Said Nur, Hayatı, Eserleri, Mesleği*, 3. Baskı, Sebilürreşad Neşriyatı, İst., 1958; a.mlf., a.g.e., Sözlere Yay., 1958; a.mlf., *Bediüzzaman Said Nur: Tenkid – Tahlil*, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1963; *Bediüzzaman Said Nur ve Nurculuk*, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1963; a.mlf., *Risale-i Nur Muarızı Yazarlarının İsnadları Hakkında İlmî Bir Tahlil*, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1965.

6. Bekir Berk, *İthamları Reddediyorum: Risale-i Nur Davasında İddialara Verilen Cevaplar*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1972.

7. Necmeddin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursî*, Yeni Asya Neşriyatı, İstanbul, 1974; a.mlf. *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursîyi Anlatıyor*,

(6 cilt), Yeni Asya Neşriyatı, İstanbul, 1978 (1.-2. cilt), 1986 (3. cilt), 1988 (4. cilt); 2004 (5.-6. cilt, Nesil Yay.)¹¹

8. Abdülkadir Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat* (3 cilt), Timaş Yayınları, İst., 1990.

9. Ömer Özcan, *Risale-i Nur Hizmetkârları Ağabeyler Anlatıyor* (7 cilt), Nesil Yayınları, İstanbul, 2008, 2009, 2010, 2012, 2014.

10. Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursî ve İlmî Kişiliği* (6 cilt). Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.

11. Salih Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011.

Bu kitâbî kaynakların yanında ‘insan kaynakları’na da yöneldik. Bediüzzaman’ın tasavvuf, tarikat ve sufilere dair kitaplarda olmayan duygu-düşünceleri, hatıraları ve Nur Mesleğinin pratiğindeki uygulamaları şâhidlerinden bizzat sorarak öğrenmek için, kendisinin hayatta olan talebelerinden dört tanesiyle mülakat yaptık.

Kronolojik olarak bu mülakatlardan ilkinin, 17 Şubat 2013 Pazar günü Bediüzzaman’ın talebelerinden Antalya’lı Halil Yürür (1930-2019’da hayatta) ile, Eskişehir’deki evinde yaptık. 2 saati aşkın soru-cevaplı musâhabemiz oldu. Yine Eskişehir’de Bediüzzaman’ın vâris talebelerinden Ceylan Çalışkan’ın (1929-1963) yeğeni eğitimci Said Çalışkan’dan da -ki küçüklüğünde Bediüzzaman’ın şefkat ve duasına erişmiştir-, istifade ettik.

İkinci mülakatımız, 20 Şubat 2013 Çarşamba akşamı, Bediüzzaman’ın talebelerinden Ankara Hacı Bayram Câmii vaizi Tillo’lu Said Özdemir Hoca (1930-2016) ile oldu. Ankara’daki Dersâne’inde bir buçuk saati tutan görüşmemizde, tezimizin elli küsur sayfa ilk halini, içindekiler kısmını, başlık başlık okuyup mütalaa ve müzakere ettik; görüşlerine başvurduk, tavsiyelerini, değerlendirmelerini, tasdik, tebrik ve dualarını aldık.¹²

Üçüncü mülakatımız, 24 Mayıs 2016 Salı günü İstanbul’da İİKV’de Bediüzzaman’ın talebelerinden Mehmet (Fırıncı) Nuri Güleç (1928-2019’da hayatta) ile oldu. Üç saat kadar

¹¹ Bediüzzaman’la ilgili diğer eserleri de kaynak niteliğindedir: Necmeddin Şahiner – Mustafa Polat, *Nur Çocuklar*, Mihrab Yay., İst., 1970; Necmeddin Şahiner, *Nurs Yolu*, Yeni Asya Neşriyatı, İst., 1977 (*Nurs Yolu-2*, Anahtar Yay., İst., 1995); a.mlf. *Said Nursî ve Nurculuk: Aydınlar Konuşuyor*, Yeni Asya N., İst., 1977; a.mlf. *Türk ve Dünya Aydınlarının Gözüyle Nurculuk Nedir*, Yeni Asya N., İst., 1990; *Bediüzzaman’dan Hapishane Mektupları*, Yeni Asya N., İst., 1992; a.mlf. *Cemil Meriçli Nur Sohbetleri*, Anahtar Yayınları, İst., 1994; a.mlf., *Bediüzzaman Üniversitesi: Medresetü’z-Zehra*, Timaş Yay., İst., 1996; a.mlf., *Belgelerle Bediüzzaman’ın Kabir Olayı*, Timaş Yay., İst., 1996; a.mlf., *Resimlerle Bediüzzaman Said Nursî*, Timaş Y., İst., 1996; a.mlf., *Şahidlerin Dilinden Bediüzzaman*, Timaş, İst., 1997; a.mlf., *Hatıralarla Bediüzzaman*, Vural Yayıncılık, İst., 1997; a.mlf., *Bediüzzaman Said Nursî Albümü*, Akademi Danışmanlık, İst., 1999; a.mlf. *Kırk Yazarın Kaleminden Bediüzzaman*, Anadolu Yay., İst., 2001; a.mlf., *Belgeler Işığında Gençlik Rehberi Nasıl Yazıldı, Nasıl Karşılandı*, Mutlu Yay., İst., 2002; a.mlf., *Bediüzzaman Said Nursî’yi Nasıl Bilirdiniz*, Kudret Basım, İst., 2003; a.mlf. *Yazarların Kaleminden Bediüzzaman*, Şahdamar Yay., İst., 2009; a.mlf. *Haşir Risalesi Nasıl Yazıldı*, Zafer Yay., İst., 1997.

¹² Said Özdemir’in iki hususiyeti bizim için ayrı bir değeri hâizdi. Özdemir, Bediüzzaman’ın 8 Ekim 1953 günü, hem Osmanlıca hem Latince harflerle yazılı ve imzalı olarak vekaletnâme verdiği, vekaletnâmesinde kendisine ‘tam bir hakiki kardeş ve müstakîm ve sâdik bir vekil’ kabul ettiği ve ‘Ben de onu hakiki ve her cihetle bana ve Risale-i Nur’a hizmet için tevkil ediyorum. Benim vekilimdir. O, ne yapsa ben yapıyorum gibi kabul ediyorum.’ diye yazdığı bir zattır. Ayrıca vefatından önceki son vasiyetnâmesinde adını kaydettiği vârislerinden biridir. Bizzat gördüğümüz bu vekaletnâmeye göre; Bediüzzaman’ın ve Risale-i Nur’un vekili sıfatıyla tezimizi tasdikini, İslam tasavvuf tarihinde maneî izin/onay geleneğinin bir izini taşıdığı için, önemli ve kıymetli addettiğimizi de belirtmiş olalım.

tutan görüşmemizde otuz civarında soru sorduk, cevaplarından istifade ettik. Tezimizin daha netleşmiş olan İçindekiler kısmını, içerikleriyle beraber, tek tek okuyarak her bir bahiste düşüncelerini aldık. İlgili hatıralarından ve yorumlarından yararlandık. En önemlisi de, vesileliğiyle ilk defa Bediüzzaman'ın Eşrep Edip Fergan'a yazdığı günyüzü görmemiş bir mektubuna ulaştık ve o mektubu tezimizde kullandık, orijinalini de 'Ekler' kısmına koyduk.

Dördüncü mülakatımız ise, Bediüzzaman'ın Nevşehirli talebelerinden Hasan Okur (1933-2019'da hayatta) ile oldu ve Ankara'da 3-4 Kasım 2018 günlerinde 6-7 saat kadar tuttu. Tezimizin netleşmiş olan son hali hakkında onun da görüşlerine, hatıralarına ve yorumlarına başvurduk. Nur Camiasının tarihi ve cemaatlere bölünmelerine giden yolda kitaplarda olmayan, ancak bizzat kendisinin şahit olduğu ve bildiği bilgileri birinci ağızdan öğrenmiş olduk.

Söz konusu bütün mülakatlarımızın ses kayıtlarını aldık ve fotoğrafladık, arvişimize koyduk.

Bu mülakatlarla, "Bediüzzaman'a göre seyr ü sülûk" gibi bir konuya birinci elden Bediüzzaman'ın talebelerinin yaklaşımlarını görmüş olduk. Nur camiasının genel olarak tarikatlere koyduğu gizli rezervin merkezde hiç de alt tabanda olduğu gibi kalın duvarlardan oluşmadığını, duvarlarda iki dünya arasında onlarca kapıların ve köprülerin bulunduğunu müşahede ettik. Bu ileşitim yollarının Müslümanların yekvücut olmaları istikametinde değerlendirilebileceğine ümidimiz ziyadeleşti. Ayrıca Nur Mesleği'nin özellikle tarikat olmadığına dair yapılan şiddetli vurgulardan bağımsız olarak, talebelerinin Bediüzzaman'ın tasavvufî yönü, tasavvuf perspektifinden Nur Mesleği ve seyr ü sülûk gibi mevzulara gayet derecede olumlu ve sıcak yaklaşımları, tez çalışmamızı tasdik, takdir, teşvik ve tevcihleri ayrı bir önemi ve kıymeti hâiz oldu.

Şu da var ki: 20. yüzyılın ilim-fikir ve aksiyon dünyasının en önemli simalarından birisi olduğu kadar, dinî hayatında da büyük bir manevî harekete öncülük (pîr'lik) etmiş, fikirleriyle hem kendi çağına hem de sonraki dönemlere önemli ölçüde tesir etmiş bulunan Bediüzzaman Said Nursî'nin bu manevî (tasavvufî) yönü, özellikle de velayet yolunun araştırılıp ortaya konulması, aynı zamanda ilmî ve akademik bir ihtiyaç ve sorumluluğun yerine getirilmesi anlamını taşımaktadır.

Bir tarikat şeyhi değil, Manevî Nur Mesleği'nin pîri/mürşidi olması hasebiyle "Bediüzzaman'a göre Seyr ü Sülûk" konusuna tarikat sülûkuyla sınırlı bir çerçeveden yaklaşmadık. Konuya Allah'a giden yolların mahlukâtın nefesleri sayısınca olduğu şeklindeki sufi telakkisince daha umumî ve mahrutî perspektiften yaklaştık, ancak bununla beraber genel manada tasavvufun ve özel manada tarikatlerin sülûk kavramlarıyla iç içe bir değerlendirme usûlünü takip ettik.

C. “BEDİÜZZAMAN’A GÖRE SEYR Ü SÜLÛK”UN KRİTİĞİ

Tasavvuf anabilim dalında “*Bediüzzaman Said Nursî’ye göre Seyr ü Sülûk*” konulu bir doktora tezi yapılabilir mi? Bediüzzaman ile tasavvufun/sülûkun birbirine karşıt veya birbirinden apayrı iki konu olduğunu düşünenler için, önce bu hususun mercek altına alınıp kritize edilmesi lazımdır. “*Bediüzzaman’a göre Seyr ü Sülûk*” mevzuuna, Türkiye’de tasavvuf ilminin öncü âlimlerinden Süleyman Uludağ’ın Diyanet İslam Ansiklopedisi’ne yazdığı “Sülûk” maddesinde ana kaynaklardan süzerek verdiği şu tasavvufî bilgilerle temellendirmek suretiyle başlayabiliriz. Makalesinde bütün bir tasavvuf tarihi ve literatürü adına şöyle diyor:

“Sözlükte ‘yola girmek, yolda yürümek; bir şey başka bir şeyin içine nüfuz etmek, katılmak, intikal etmek’¹³ anlamlarına gelen *sülûk* kelimesi, tasavvufta “*insanı Hakk’a ulaştıran tavır, amel, ibadet, fiil, hareket ve davranış tarzları*” mânasında kullanılmıştır. Sülûk, ‘yol’ anlamına gelen ve terminolojide benzer çağrışımlara sahip olan *tarik ve tarikat* kavramlarından daha kapsamlıdır. Tarikat, belli bir şeyh etrafında toplanmış mürid ve muhiblerden oluşan tasavvufî bir cemaati ifade ettiği halde, *sülûkte böyle kurumun varlığı şart değildir. Sülûk kelimesi, ilk dönem tasavvuf klasiklerinde dinî hayatla ilgili bütün fiilleri kapsayan geniş bir kullanıma sahipken, XII. yüzyılda tarikatların ortaya çıkmasından sonra daha çok “Hakk’a ulaşma yolunda belli tasavvufî âdâb ve erkânın uygulanması” anlamını kazanmıştır.*”¹⁴

Süleyman Uludağ’ın verdiği bu bilgilerden ortaya çıkan açık sonuçlar şunlardır: Sülûk, tarik ve tarikatle sınırlı değildir, bu kavramlardan daha kapsamlı bir manevî kemalat ve velayet alanını ifade eden bir üst ünvandır. Dolayısıyla tarikatsiz de sülûk etmek mümkündür. Zühd dönemi (Hicrî 0-200), Tasavvuf dönemi (H.200-500) ve Tarikat dönemi (H.500 sonrası) olarak üç ana evreye ayrılan *İslam tasavvuf tarihinde*¹⁵, tarikat dönemi öncesi sülûk etmiş sufiler ve daha önceki zâhidler, *tarikatsiz/sistemsiz sülûk* etmişlerdir. Sülûk, bir insanı Hakk’a ulaştıran dinî hayat ile ilgili bütün fiilleri ihtiva eder.

Mustafa Kara’nın da vurguladığı gibi: “Tasavvufla tarikatı aynîleştirmek mümkün değil(dir). Tasavvuf bir sistemdir, bir ilim dalıdır, bir düşünme tarzıdır. Tarikat ise bir mekteptir, ekoldür; tasavvufun müesseseseleşmiş şeklidir. İslam tarihinin ilk yedi asrında tasavvuf vardır, tekke vardır, şeyh vardır, fakat tarikat yoktur. Tarikatlar son yedi asrın

¹³ İbnü Fâris, Ebu’l-Hüseyn Ahmed el-Hanefî, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Lüğa*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 2001, s. 556, “s-l-k” mad.

¹⁴ Süleyman Uludağ, “Sülûk”, *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 127-128. Seyr u sülûk kavramıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ankaravî, İsmail Rusuhî, *Minhâcü’l-fukara* (Fakirlerin Yolu), çev. Saadettin Ekici, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 51; Abdülmun’im Hıfînî, *Mu’cemu Mustalahati’s-Süfiyye*, Mektebetü Medbulî, Kâhire, 2003/1424, s. 133; Hasan eş-Şerkâvî, *Mu’cemu Elfâzi’s-Süfiyye*, Kahire 1992, s. 171; M. Ali Aynî, *İslâm Tasavvuf Tarihi*, sadeleştiren: Hüseyin Rahmi Yananlı, Akabe Yayınları, İstanbul, 1985, s. 105.

¹⁵ Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.35-36; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 13. Baskı, Ensar Yayınları, İstanbul, 2010, s. 81.

vak'asıdır."¹⁶ O bakımdan S. Uludağ'ın ifadesiyle: "*Sülûkte (tarikât) kurumun(un) varlığı şart değildir.*" Tek başına bu cümle, Bediüzzaman'ın sahâbe, tâbiîn, tebe-i tâbiîn ve selef-i sâlihîn gibi *tarikatsiz 'sülûk'unun*¹⁷ ve yine Kur'ânî Nur Mesleği'nin *sistemsiz seyr ü sülûka* vesile olabileceğinin prensipte mümkün olduğunun delilidir, esasen başka delile de ihtiyaç yoktur. Mesela: Halvetî-Şâbânî şeyhi Kuşadalı Seyyid İbrahim Efendi (1774-1846) tekkelerde artık feyiz kalmadığını söyleyerek tasavvuf anlayışında tekkeye yer vermemiş, tarikatındaki *formal / nizamî sülûku* kaldırmış ve onu *sohbetlerle* sürdürmüştür¹⁸ ki bu durum, Nur Mesleği gibi tekkesiz, geleneksel olmayan (*unformal / gayr-i nizamî*) yollarla da *sülûk* edilebileceğinin apaçık bir göstergesi olmaktadır.¹⁹

Bediüzzaman da evliyaullahtan büyük zâtların sülûkunu, S. Uludağ'ın tarikat öncesi tanımıyla aynı umumîlik, kuşaticılık ve kapsamlılık ufkunda tarif etmiştir. İmam-ı Rabbanî ve Şah-ı Nakşibend gibi İslam büyüklerinin, salt tarikat sülûkuyla sınırlı olmaksızın, *İslam'ın faziletleri üzere sülûk* ettiklerini söylemiştir.²⁰ Onların bu çok yönlü sülûklarında İslam Peygamberi *Zât-ı Ahmed'in seyr ü sülûku olan mi'râcın* (tasavvuftaki "seyr-i Nebî"nin²¹) izini takip ettiklerini belirtmiştir.²² Dolayısıyla Hz. Peygamber'den bütün evliyaya Bediüzzaman *umumî, küllî ve câmi' bir sülûku* perspektifine almıştır. Tarikat sülûkunu da o umumîlik içinde bir hususîlik olarak değerlendirmiştir.

Tasavvuf ilmine göre: Bir şahsın sufi veya ehl-i tarikat olmaması, onun ehl-i sülûk bir ehl-i velayet olmamasını gerekli kılmaz. Aksitakdirde bu, Kur'an ve Sünnet'in ve genel manada tüm dinî ilimlerin kabul etmeyeceği "tarikatsiz evliya olunmaz" gibi bir iddia olur. Sistemli/sistemsiz sülûku olmayan, bir veli olamaz. Her velinin, kendisi bilsin veya bilmesin, başkalarının bilinsin veya bilinmesin, uzun veya kısa, ama mutlaka sülûk ettiği bir velayet yolu vardır. *Bediüzzaman'a göre sülûk'un* olamayacağını vehmeden zihinlerinde, "sufi olmayanın sülûku olmaz, tarikatı olmayanın Allah'a ulaşacağı bir tarîk bulunmaz." gibi bir yanlış düşünce, bir önyargı vardır. Halbuki tarikatlar ve sufilik yokken de sülûk vardı, velayet yolları vardı, veliler de yetişiyorlardı. Hakk'a giden yollar mahlukâtın nefesleri kadardır.

¹⁶ M. Kara'ya göre: "*Tasavvuf, tarikattır' cümlesinin doğruluğu 'Politika CHP'dir' cümlesinin doğruluğu kadardır.*" Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 18.

¹⁷ Bediüzzaman, tarikat berzahına uğramadan hakikate geçilebileceğine dair Kur'an'dan bir yol gördüğünü ve aldığını anlatmıştır. Bkz. Nursî, *Mektubat / 28. Mektup*, 4. Nokta, s.516; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye*, 161, 334-335, 370, çvr. Ümit Şimşek, Nesil Yayınları, İstanbul, 2009, s.161.

¹⁸ Nihat Azamat, "Kuşadalı İbrahim Efendi", *DİA*, Ankara, 2002, c. 26, s. 470.

¹⁹ Nitekim "Bediüzzaman'a göre Seyr ü Sülûk'u tez konusu olarak bize re'sen tevdi eden Ankara İlahiyat Tasavvuf Anabilim Dalı Başkanı Prof.Dr. Ethem Cebecioğlu, Bediüzzaman'ın da kendisine göre bir sülûku ve Risale-i Nur'da bir velayet yolu olduğunu, fakat bu konu üzerine hiçbir tez çalışması yapılmadığını söylemiştir (2013). Yine bir sohbetinde seyr ü sülûkun illâ ki belli bir kalıba ve kurala göre olması gerekmediğini, herkesin kendisine göre bir sistem ve yöntem geliştirdiğini, hepsinin de Allah'a götürdüğünü anlatmıştır. Bu sözleri, 20 Şubat 2018 günü Fakülte'deki odasında 20-25 kişiye verdiği doktora dersinde sarfetmiştir. Ses kaydı arşivimizdedir.

²⁰ Bediüzzaman Said Nursî, *Münazarat*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s. 1952.

²¹ Tasavvuftaki "seyr-i Nebî" için bkz. Refik el-Acem, *Mevsîatü Mustalahâti't-tasavvufi'l-İslâmî*, (Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü), edit. Zafer Erginli, Kalem Yayınevi, Trabzon, 2006, s. 642-643.

²² Nursî, *Sözler / 31. Söz*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s.254, 255, 256, 257, 260, 261.

Yukarıdaki bilgiler ışığında biz, yüzyılların ilmî birikimi ve neticesi mezkûr tasavvufî bilgiler ışığında, “*Bediüzzaman’a göre Seyr ü Sülûk*” mevzuunu üç yönden ele alıyoruz. Birincisi; tasavvuf tarihinde ve literatüründe, tarikatler dönemi öncesi ‘sülûk’ kavramının ilk dönem tasavvuf klasiklerinde geçen manasıyla, Bediüzzaman’ı *insan-ı kâmil* yapan kendi hususî sülûku açısından değerlendiriyoruz. Bu meyanda Bediüzzaman’ın şahsî kulluğu, dinî hayatı, ibâdet ü tâati, evrâd ü ezkârı.. hepsi sülûkunun yapıtaşları olmaktadır. İkincisi; kendi ‘hususî sülûku’nu manevî bir velayet-i kübra yolu olarak umuma açtığı *Risale-i Nur Mesleği* noktasından değerlendirmeye alıyoruz. Nur Mesleği’nin dört esaslı dört hatvesi, evrâd ü ezkârı, hizbleri, esasları, küllî ubudiyet ve velayet-i kübra prensipleriyle geleneksel tarikat sülûkuna benzer şekilde *nev-i şahsına münhasır bir meslek* olduğunu değerlendiriyoruz. Üçüncüsü: Bediüzzaman’ın tarikat sülûkuna ve sülûk kavramlarına dair görüşlerine temas ediyoruz.

Çalışmamızda hem Bediüzzaman’ın ‘seyr ü sülûku’nda, hem de Nur Mesleği’nde, tarikatlerle sınırlı olmaksızın genel manada tasavvuftaki *sülûk* kavramının içini dolduracak hemen bütün unsurların var olduğunu birebir tespit ettik. Sülûk kitaplarında ve sülûk üzerine yazılan tezlerde görülen temel konuların hemen hepsine dair Bediüzzaman’ın fikirlerine ve fiillerine bilgi düzeyinde ulaştık. Bu ana başlıkları oluşturan “sülûk, şeyh, mürid, mürid, sâlik, bey’at ve intisap, sohbet, mücadele ve mücadele, riyazat, evrad ü ezkar, ârif ve marifet, veli ve velayet” hakkındaki görüşleri ve kendi Nur Mesleği içinde bunların yeri, alternatif kemâlât usûlleriyle, sonuç olarak toplamda, ‘sülûk’ kavramının altını ziyadesiyle dolduran bir Nur Mesleği’nin varlığını yerinde görmüş bulunuyoruz.

Sözlerimizi biraz daha açacak olursak:

Bediüzzaman’a göre seyir ü sülûk konusu, ilk bakışta onun geleneksel manada ehl-i tarikat bir sufi olmaması noktasında bazılarını şaşkıncı gelebilir. Fakat, ‘sülûk’un, tarikatle sınırlı olmaması, en geniş manasıyla *velayete ulaştıran her hak yolu ve yolun usûlünü* ifade etmesi ve Bediüzzaman’ın da velayete ulaştığı bir velayet tarîkı (Nur Mesleği) bulunması itibarıyla, ona göre de tasavvufî kavramsal düzeyde, ilk dönem sufi evliyasının gibi bir ‘sülûk’un varlığından rahatlıkla söz edebiliriz. Bediüzzaman’ın kendini ehl-i tarikat bir sufi olarak tanımlamadığı için sülûkunun ve velayet tarîkının da olamayacağı gibi iddialar, hem tasavvuf ilmini, hem Bediüzzaman’da tasavvufun yerini, hem onun tasavvufî yönünü ve hem de Risale-i Nur’daki tasavvufî risaleyi ve ilgili bahisleri bilmemekten kaynaklanır.

Şimdi bu konuda akla gelen ve birbirini çeken birkaç soruya cevap vererek ilerleyelim ve en temelden başlayalım.

Hakikat-i hâli yalnız Allah’ın bilebileceği gerçeği mahfuz, herşeyden önce “*Bediüzzaman bir evliya mıdır?*” diye soralım. Görüyoruz ki, döneminde ve sonrasında

yüzlerce evliya onu veli kabul etmiştir. Hatta onun, sufi çevrelerin ittifakla velayetini tasdik ettikleri, tarikat dışından yetişmiş ender bir zât olduğunu söyleyebiliriz. Velidir, fakat her veli mürşid değildir. “*Peki Bediüzzaman mürşid midir?*” Yine kendisi hayatta iken ve sonrasında yüzlerce meşayih-i kiram tarafından mürşid kabul edilmiştir. Nitekim Bediüzzaman’ı mürşid gören zatlardan yüzü aşkın şeyh efendinin tasdik ve kabullerini “*Bediüzzaman’ın Manevî Tarihçe-i Hayatı*” isimli çalışmamızda kaynaklarına vermiş bulunuyoruz. Beri taraftan kendisini mürşidleri kabul eden ve Risale-i Nur’la yetişen yüzbinlerce Nur Talebesi’nin varlığı da, onun mürşidliğinin somut ispatı olarak değerlendirilebilir.

“*O halde, nasıl veli ve mürşid olabilmıştır? Sufi olmadan sülûk edilebilir mi? Veli ve mürşid olunabilir mi?*” Bu soruya, Süleyman Uludağ’ın “Sülûk” makalesindeki bilgiler ışığında gayet rahatlıkla “*Evet, sufi olmadan da sülûk edilebilir!*” diye cevap verebiliyoruz. Tersinden gidersek, aksitakdirde “sufi olmaksızın sülûk edilemez.” denirse, böyle bir durumda, ‘sülûk’ kavramının ve usûllerinin tarikat formunda ortaya çıkmasından önce, zühd ve tasavvuf dönemi evliyasının halini izah edemeyiz. Ayrıca süluku, sufilikle ve tarikatle sınırlı tarif etmek, süluk kavramının, doğuşundan önce yazılmış ilk dönem tasavvuf klasiklerindeki geniş anlamını yüzyıllar sonra zuhur eden tarikatlere indirgemek ve daraltmak olur. Halbuki sufi olmak, ehl-i tarikat olmakla sınırlı değildir. Veli olmak da, sufi olmakla sınırlı değildir. Tarikatler yokken de sufilik vardı. Sufilik yokken de velilik vardı ve halen sufiliğin ve tarikatlerin dışında da çok veliler vardır. Çünkü velayet yolları tasavvufi tarıklere ve tarikatlere münhasır değildir. “Tarikat ve sufilik dünyasının dışında evliya yetişmemiştir.” gibi bir iddiayı savunacak tek bir hakiki ehl-i tarîk ve sufi yoktur. Çünkü:

Tasavvuf ilminde prensip olarak; Allah’a giden/götüren yollar, ‘yıldızların sayısınca’²³ ya da ‘yaratıkların nefesleri adedince’dir²⁴ diye kabul edilmiştir. Her yol, o yol ile evliya olan veli için kendi sülûk çizgisidir. Zühd dönemi sonrası zuhur eden sufilerin sülûk yoluna ilk dönemlerde ‘*meslek*’, sonradan ‘*tarîk*’ ve nihayet ‘*tarikat*’ denilmiştir. Hayatını üç döneme ayıran Bediüzzaman’ın Eski Said’lik döneminde veya o dönemin bir evresinde klasik tarikat intisabının olduğu, yahut -bazılarına göre- teberruken ders almış olabileceği gerçeği mahfuz, bilinen şekliyle intisaplı olduğu/kaldığı bir tarikati yoktur, fakat kendine mahsus manevî Nur Mesleği vardır. Tasavvuf, tarikatlerden ibaret değildir, çok daha genel bir kavramdır; İslam’ın ruhî hayatıdır. Tarikatler, İslam’ın ruhî hayatı olarak görülen tasavvuftan çıkarılmış muayyen velayet tarîkleri dir. Tasavvuf kapsamına giren hak tarikatlerin dışında, tarikatleşmemiş tarîkler de vardır, belki bundan sonraki yüzyıllarda ortaya çıkacak yeni tarîkler ve tarikatler

²³ Ebu Abdurrahman Sülemî, *Tabakâtü’s-Süfiyye*, Kahire, 1986, s. 383.

²⁴ Muhyiddin İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, haz. A. Şemseddin, Darü’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 1999, 3/549; Necmeddin-i Kübrâ, *Usûl-ü Aşere* (Tasavvufi Hayat içinde, trc. M. Kara), İst., 1980, s.33; Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü’z-Zunûn*, Beyrut 1402, 1/876; Âlûsî, Ebulfadl Şihâbüddin Mahmud, *Ruhu’l-Meânî fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’u’l-Mesânî*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1987, 1/396, 6/165, 14/160.

olacaktır. Dahası câmi' tasavvuf ismi içine girmese de, onun manası içine giren hak tarikler ve meslekler de bulunmaktadır. Risale-i Nur Mesleği, bu tasavvuf içi ve alternatif hususiyetleriyle *Sahabe mesleğinin cilvesi*²⁵ ve *Sahabe meşrebinin sırrına erişmeye vesile*²⁶ olan Kur'ânî bir tarik-ı hakikat²⁷ olarak nitelenmiştir.

Bediüzzaman'ın kendisini sufilikle tanımlamaması başka meseledir, sufiliğin hakikatini yaşaması başka hadisedir. Tasavvufun belki yüzü aşkın tarifinden çok azı hâriç, Bediüzzaman yaşadığı kulluk hayatı ve maneviyatı itibariyle hepsine birebir uyumlu gözükmektedir. Mesela Sülemî, "*Tasavvufun esası, terk-i dünyadır (taazzuflur)*."²⁸ der, ve bu tarife, hayatı iradî inzivalarda ve cebrî tecridlerde geçen ve bütünüyle *târik-idünya*²⁹ olan Bediüzzaman da girer. Yine tasavvufun güzel ahlak, takva, vera', iman, İslam, ihsan, ihlas, tevhid, hakikat, velayet olduğu şeklinde, sufiliğin onlarca tarifi, Bediüzzaman'ı da tarif eder, bu sıfatlarla tavsif eder. Her ne kadar kendisi, tarikatlerin yasak ve suç olduğu, pekçok ehl-i tarîkin idam edildiği bir dönemde "*Ben sufi değilim.*"³⁰ "*Şeyh değilim.*"³¹ demiş olsa bile, bu söz, "tarikat şeyhi değilim, tarikat dersi vermiyorum." anlamındadır³², yoksa tarikat ve sufiliğin hakikatinden mahrumiyet manasına değildir, mürşid olmadığına da yorulmaz ve yorulmamıştır. Kaldı ki kendisi tarikat hakikatinden bir avuç aldığını apaçık söylemektedir.³³ Ortada böyle bir hakikat varken, lafzî, zâhirî ve sûrî bir 'sufi' sıfatını kullanıp kullanmamak, kendini sufiliğe nisbet edip etmemek³⁴, hakikat-i hâli etkilemez. Hakikatler (nomenler), onları temsil eden bazı şahsiyetlerin (fenomenlerin) tekelinde değildir, mutlaklardır. Bir takım tasavvuf fenomenlerine ve hatta bizzat tasavvuf terimine salt intisaplar ve nisbetler penceresinden bakarak mutlak hükümler verilemez. Bediüzzaman, *tasavvuf ve tarikatın hakikatine*³⁵ göre hareket etmiştir, mana-yı ismîsiyle kendisini nitelememek suretiyle belki de tasavvuf ve tarikate soğuk duran kesimlere, o büyük hakikati taşıyan yeni bir köprü olmuştur.

²⁵ Nursî, *Emirdağ Lâhikası I* - Mektup No: 37, s.1704-175; a.mlf., *Mektubat* / 15. Mektup, s.368-369; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2073; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No:* 104, s.1632; a.mlf., *Hakikat Nurları*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s.2291. Ayrıca bkz. Necmettin Şahiner, *Son Şahitler Bediüzzaman'ı Anlatıyor*, Nesil Basım Yayın, İstanbul, 2004, c. 3, s. 31, "Bayram Yüksel" mad.; *Hatıralar*, ('Bayram Yüksel Ağabeyin Hatıraları' Bölümü), Naşir: Barla Pazarı (Özel Basım), Isparta, tsz., s. 9-10.

²⁶ Nursî, *Lem'alar* / 28. Lem'a, s.735.

²⁷ Nursî, *Sözler* / 23., 33. Söz, s.290, 304; a.mlf., *Mektubat* / 26. Mektup, s.503; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No:* 129, s.1463; a.mlf., *Sözler* / 30. Söz, s.246; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No:* 83, s.1620; a.mlf., *Sirâci'n-Nür*, s.2304; a.mlf., *Şuâlar* / 12. Şuâ, s.995; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No:* 232, s.1530; a.mlf., *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.670; / 9. Lem'a, s.598; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No:* 144, 174, s.1478, 1494, 1412; a.mlf., *Hanunlar Rehberi*, s.2284; Zübeyr Gündüzalp, *Konferans* (Sözler'in sonunda), Nesil Yay., İst., 2006, s.2268.

²⁸ Sülemî, *Tabakât*, s. 158.

²⁹ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No:* 281, s.1562.

³⁰ Nursî, *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.669.

³¹ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No:* 233, s.1532.

³² Nursî, *Mektubat* / 16. Mektup, s.375.

³³ Bediüzzaman Said Nursî, *Mesnevî* / 10. Risale, çvr. Abdülmecid Nursî, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s.1354.

³⁴ Mahviyet ve fena halinin bir tezahürü olarak; hakiki evliya, ben evliyayım demediği gibi, hakiki sufi de ben sufüyüm gibi sözleri büyük bir iddia olarak görür ve mümkün merteye kendini böyle tanımlamaktan uzak durur.

³⁵ *Tarikat hakikatinden bir parça aldığını söyleyen Bediüzzaman**, "Risale-i Nur eczalarında *tarikât hakikatine dair Telvihât-ı Tis'a* namındaki risaleyi" kaleme aldığını belirtmiştir. Bkz. Nursî, *Emirdağ Lâhikası I*, Mektup No: 34, s.1702. *Nursî, *Mesnevî* / Onuncu Risale, s.1354.

Malum olduğu üzere: İlm-i fikhın kolları mezhepler olduğu gibi, ilm-i tasavvufun kolları da tarikatlerdir.³⁶ İslam fıkhı dört mezheple, İslam tasavvufu da 12 tarikatle sınırlı değildir. Tasavvuf umumî bir kavram iken, tasavvufun kurumsallaşmış hali olan tarikatler, o genel mananın içinde daha dar bir anlam dairesini oluştururlar. Matematikteki ifadesiyle: İslam, bütün dinî ilimleri kapsar. Dinî ilimler, tasavvuf ilmini kapsar, çünkü tasavvuf dinî ilimlerden birisidir. Nasıl ki İslam, tasavvufu kapsar, tasavvuf da tarikatleri kapsar. Binaenayeh: İslam = Tasavvuf değildir. Aynı şekilde Tasavvuf = Tarikat da değildir. İslam, tasavvuftan fazlasıdır. Tasavvuf da tarikatlerden fazlasıdır, en geniş tarifiyle, İslam'ın gönül cephesidir, enginliğidir.

Tarihteki dönemsel anlamlarını nazar-ı itibara aldığımız *tasavvuf ile tarikat* kavramlarının arasındaki bu *genellik ve hususilik* ilişkisi, *kapsayan ve kapsanan* orantısı, sufi ile ehl-i tarikat kavramları arasında da geçerlidir. Sufilik, tarikatlıktan daha kapsamlı bir kavramdır. Velilik de sufilikten daha umumî bir kavramdır. Aynı genel-özel ilişkisi, mürşidlik ile şeyhlik kavramları arasında da vardır. Tarikat döneminde mürşid, tarikat şeyhi demek olmasına karşın, tasavvuf döneminde ve önceki zühd döneminde ise, henüz tarikat olmadığı için, daha geniş manada ‘insanları irşad yetkinliği olan veli zat’ anlamında kullanılmaktadır.

Şüphesiz ki tarikatler teşekkül etmezden önceki dönemlerde, yani zühd ve tasavvuf dönemlerinde yetişmiş olan zâhidler ve sufiler, henüz “tarikatler” yokken hepsi muhtelif mesleklerden sülûk etmiş ve velayete ulaşmışlardı. Demek ki tarihteki her veli sufi değildir, her sufi de ehl-i tarikat değildir, fakat ehl-i meslektir, ehl-i tarıktır, yani onu velayete ulaştıran bir velayet yolu vardır. Kesin olan şu ki: Tarikatsiz sülûk olur, fakat her sülûkun mutlaka bir tarîkı (yolu) bulunur. Yol olmadan, menzile ulaşılmaz. Dahası İbn-i Arabî (ö.638/1240), sülûk nevileri içinde, ‘*sâlik olmayan sâlik*’lerin sülûkundan bahseder.³⁷ Nitekim tasavvufta tek başına sülûk eden ‘*yalnız sâlik*’ veya ‘*meczub-u gayr-i sâlik*’ler³⁸ sözkonusudur.³⁹

Tasavvuf tarihinde geleneksel manada sülûk etmemiş veli ve mürşidlerden başka, tarikat pîrleri bile vardır. Mesela: Ekberiyeye tarikatının pîri Muhyiddin İbn-i Arabî! Mahmut Erol Kılıç’ın tespitlerine göre, manen nasıl sülûk edileceğini anlatan *Tertîbü’s-Sülûk* ve *Risâle fi Etvâri’t-Tasavvuf*⁴⁰ isimli risaleleri bulunan “Muhyiddin İbnü’l-Arabî

³⁶ H. Galip Hasan Kuşcuoğlu, *Tasavvuf ve Zikrullah*, Kuşcuoğlu Kültür-Eğitim Vakfı Yayınları, Antalya 2001, s.45.

³⁷ İbn-i Arabî, *Fütûhât*, c. 2, 381-382.

³⁸ “*Meczub-u gayr-i sâlik*: (Bir şeyhe/tarikate) intisap etmeden cezbeye tutulmuş olan kişilerdir.” Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü’l-Fuâd fi’l-Mebde-i ve’l-Meâd*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1288, s. 42-23; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2010, s.166.

³⁹ Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, *el-Minah*, Drlyn: Molla Hâlid-i Ölekî, Hzlyn: Yahya Pakiş el-Abbâsî, Milsan Basın Sanayi A.Ş., İstanbul, 1983, s. 317. Sözkonusu ‘*yalnız sâlik*’ veya ‘*meczub-u gayr-i sâlik*’lerden bahseden, Şeyh Molla Halid-i Ölekî’nin (ö.1878) babası Şeyh Süleyman b. Süleyman el-Umerî eş-Şirvanî el-Orakî’dır. Bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 1, s. 22; Abdulkadir Badıllı, *Bediüzzaman Said-i Nursî Mufasssal Tarihçe-i Hayatı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1990, c.1, s.38.

⁴⁰ İbnü’l-Arabî, *Risâle fi Atvâri’t-Tasavvuf (et-Tasavvufu’t-Tüsâî)*, Süleymaniye Ktp., Bağdath Vehbi, nr. 704/2, vr. 40b-66a.

(dahi), birçok şeyhle görüşmüş, onların telkin ve tavsiyelerinden faydalanmış, hatta kendilerinden hırka giymiş, bunları üstatları ve şeyhleri olarak saygıyla anmış olmakla beraber bir şeyhe intisap edip sülûkünü tamamlamış bir mutasavvıf değildir.”⁴¹ Demek ki geleneksel tarikat usulü üzere tamamlanan seyr ü süluk süreci, halleri ve makamları, başka yollarla da geçilebilmekte ve bilinebilmektedir ki, tarikat sülûku yapmamış olduğu halde İbn-i Arabî, hem süluk konusunda detaylı eserler veren ilk müelliflerden biri, hem de Ekberîyye’nin pîri olmuştur.

Tasavvuftaki sözkonusu ilmî kabullerden hareketle Bediüzzaman Said Nursî hakkında şu yorumu yapabiliriz: Kimilerine göre müslümanların “*ruh ve gönül sultanlarından*”⁴² kabul edilen, bazılarına göre döneminin en büyük evliyasından⁴³ ve kimilerince İslam tarihinin en büyük velilerinden biri⁴⁴ sayılan Üstad Bediüzzaman’ın da elbette kendisini o velayete ve mürşitliğe çıkararak bir nevi ‘sülûk’u ve arkasından gelenlere açtığı bir çeşit ‘sülûk yolu’ (manevî gelişim, terakki ve kemâlât yolu: nur mesleği)

⁴¹ Mahmut Erol Kılıç, “Ekberîyye”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, s. 545.

⁴² Mesela: Nakşî-Hâlidî şeyhi Abdülaziz Bekkine’ye (1895-1952) manevî bağlılığı olan büyük İslam mütefekkeri ve sufisi Nurettin Topçu’ya (1909-1975) göre Bediüzzaman “*ruh ve gönül sultanları*”ndan biridir. Bkz. Necmettin Şahiner, *Nurs Yolu*, Yeni Asya Yay., İst., 1977, s.123; Badıllı, *a.g.e.*, c. 3, s. 1337-1338.

⁴³ *Bediüzzaman’ın Manevî Tarihçe-i Hayatı (2014)* isimli çalışmamızda, yüze yakın meşayih-i ulemanın Bediüzzaman’ı büyük bir *veliyy-i mürşid* kabul ettiklerine dair açık beyanlarını dercetmiş bulunuyoruz ki bazıları şunlardır: ‘Alvarlı Efe’ Şeyh Muhammed Lutfî Efendi, Seyyid Abdülhakim-i Bilvânîsî, Seyyid M. Raşid Erol Efendi, Ramazanoğlu Mahmud Sami Efendi, Hâce Musa Topbaş Efendi, Van’lı Şeyh Seyyid Muhammed Masum Arvâsî, Şeyh Seyda Muhammed Said el-Cezerî, Şeyh Alaaddin-i Ohinî, Bolvadin’li Yörükzade Şeyh Ahmed Fevzi Özdemir Efendi, Şeyh Seyyid Muhammed-i Şerif el-Arabbkendî, Şeyh Abdülkadir Akççek Efendi, Şeyh Cesim Küfrevî, Şeyh Fudeyl Zokaydî, Bitlis’te Şeyh Maruf Efendi, Hanecizâde Şeyh Hacı Salih Bilgin, Eskişehir’de Muttalıplı Şeyh Hacı Hilmi Okur Efendi, Hacı Hafız Abdullah Toprak, Konya’da Haciveyisade Mustafa Efendi ve Şeyh Nazım el-Kıbrısî... Tafsilatı ona havale ederek şu kadar deriz ki: Kemal Yavuz ve Ramazan Ayvallı’nın başkanlığında bir ilim heyeti tarafından hazırlanan *Evliyalar Ansiklopedisi*’nin 10. cildinde “S” harfi sıralamasında “*Said Nursî*”ye genişçe yer verilmiş olması; ve Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin 13 Mayıs 2013’te düzenlediği “*Ulusal Bediüzzaman ve Tecdid Sempozyumu*”ndaki bildiriler kitabı, yine ayrıca, İbrahim M. Abu-Rabi’nin editörlüğünü yaptığı 600 sayfaya yakın “*Said Nursî ve Tasavvuf*” isimli eserdeki 18 akademisyene ait ilmî makaleler, bu sahada yazılmış onlarca kitabın dışında, Bediüzzaman’ın bu asrın büyük evliyasından sayıldığı noktasında ilmen-fikren ve manen kanaat oluşturucu bir zenginliği ihtiva etmektedir. Bkz. Heyet, *Evliyalar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yay., İst., 1992; *Risale-i Nur ve Tecdid Ulusal Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Harran Üniv. İlahiyat Yay., Şanlıurfa, 2014; İbrahim M. Abu-Rabi (edit.), *Said Nursî ve Tasavvuf* (Spiritual Dimensions of Bediüzzaman Said Nursî’s Risale-i Nur), Etkileşim Yay., İst., 2009.

⁴⁴ *Bediüzzaman’ın Manevî Tarihçe-i Hayatı* isimli kitap çalışmamızda derlediğimiz üzere, Bediüzzaman’ı *asırların en büyük velilerinden biri* sayan onlarca meşayih-i kiram çıkmıştır ki bazıları şunlardır: Şeyh Süleyman Hilmi Tunahan Efendi, Şeyh Seyyid Mehmet Şefik Arvâsî, Kâdirî sufi Yeşilzâde Mehmet Sâlih Efendi, Şemseddin Yeşil Efendi, Şeyh Mustafa Kemal Pilavoğlu, Medineli Şeyh Hacı Osman Akfırat, Çalekli/Oflu Şeyh Hacı Dursun Nuri Feyzi Güven Efendi, Van’lı Şeyh Enver Efendi, Burdur’da Şeyh Nasuhizâde Mehmed Balkır Efendi, Giritli Şeyh Hasan Efendi, Isparta’da Şeyh Keçeci Mustafa, yine Isparta’da Şeyh Hacı Ali Rıza, eski nakşi şeyhi Denizli’de Hasan Feyzi Yüreğil, Şeyh Ma’suk Efendi, Şeyh Hasan-ı Karânîsî, Şeyh Seyda Molla Muhyeddin el-Hâvetî, Molla Sadreddin Yüksel, Ladikli Ahmet Ağa, Şeyh Halid-i Farukî, Şeyh Molla İsmail Çetin Efendi, Trabzonlu Şeyh Abdurrahman Beşikçi, Şeyh M. Salih Ekinci, Tillolu Şeyh Muzaffer Aydın, Şeyh Seyyid Halil Efendi, Ağrı’da ‘Eski Nakşî-Küfrevî Şeyhi’ Molla Nusret Kocabay, Ağrı’da ‘Eski Halvetî Şeyhi’ Nazım Akkurt Hocaefendi, Şeyh Vahyeddin Küfrevî, Şeyh Âsım Turel, Şeyh Molla M. Zâhid Malazgirtî, Şeyh Sibgatullah Sevgili, Molla Bedreddin Sancar, Yahya Sancar Efendi, Seyyid Şeyh Halil Hamidî el-Aynkâfî, Babırlı Molla Abdullah Aydın Efendi, “Ağlar Baba” namılı küçük İrşâdî Baba ve oğlu Bayburtlu Seyyid Ahmed Baba, Şeyh Seyyid Ali Erzen Fındıkî, Şeyh Muhammed Beşîr-i Halilî, Şeyh Molla Fahreddin-i Batmanî, Şeyh Molla Hamid Efendi, Şeyh Abdussamed el-Farkınî, Şeyh Mehmet Emin Er Diyarbekrî, Şeyh M. Nurullah Seydâ el-Cezerî, Şeyh Ömer Faruk Seyda el-Cezerî, Şeyh Seyyid Muhammed Maruf Yıldırım, Şeyh Abdurrahman Alkış el-Gundukî, Şeyh Heybetullah Hânî, Şeyh Muhammed Emin-i Hânî, Şeyh Ahmed Remzi Genel Efendi, şehid-i maslûb Şeyh Said’in oğulları Şeyh Ali Rıza Efendi ve Şeyh Salahaddin Efendi, Bayburt’lu Dede Paşa Musa Baştürk, Van’da Şeyh Mehmed Reşid Güleşer, Şeyh Seyyid Muhammed Ustaoglu, Mehmet İldırar Hocaefendi... (Rahmetullahi aleyhim).

bulunacaktır ve bulunmaktadır.⁴⁵ Bediüzzaman'ın ırsî karakterini, fitrî kabiliyetlerini ve bunların psikolojisine yansımalarını anlamadan, görüşlerini, felsefesini ve mesleğini kendi içindeki âhengiyle kuşatıcı olarak anlamak mümkün değildir.

Bir fikir vermesi bakımından belirtmeliyiz ki, Bediüzzaman'ı *cem'u'l-cem makamında bir gavsü'l-âzam ve müceddid-i zaman* kabul eden şeyh efendiler de olmuştur. Mesela: Hâlidî şeyhi Hacı Veyiszade Mustafa (1886-1960): “*Bediüzzaman'ın büyük evliya olduğunda şüphe yok. Gidin ziyaret edin; sahip olun.*”⁴⁶ “*O büyük insandır.*”⁴⁷ “*Bediüzzaman Hazretleri, asrın gavsü'l-âzamıdır.*”⁴⁸ “*Bediüzzaman, büyük bir mücahittir ve tektir. Bizler post adaylarıyız. Post üzerinde oturur, tesbih çekeriz. Ben yarım saat hapisane hayatına dayanamıyorum. O vazife yalnız ona (Bediüzzaman'a) münhasırdır.*” demiştir. Bediüzzaman da Hacıveyiszade hakkında, ‘*Ben o muhteremi tanıyorum. Mânen benim yardımcılarımdandır. Bana çok dua etsin. Ona çok çok selâmımı götürün.*’ diyerek dua ve selamlarını göndermiştir.⁴⁹ Sadullah Nutku, Bediüzzaman'ın selamını iletmiş zaman Hacı Veyiszâde: “*Doktorum, biz Hazret'le (Bediüzzaman'la mana âleminde) her zaman görüşüyoruz.*” demiştir.⁵⁰

Şeyh İsmail Çetin Hazrovî (1942-2011): “*Bediüzzaman'ın en büyük velilerden olduğunda şüphe yoktur... Bediüzzaman asrı tedavi edecek çapta bir insandır. Cem'ü'l-cem mertebesindedir. Nadir ulema bu mertebeye çıkmıştır. Bizim Bediüzzaman'ı tartacak terazimiz yoktur. Bizim dar terazimize onu koymayın... Üstad Bediüzzaman'ın dediği haklıdır. O bir şey söylemişse, başkalarının ne dediğine bakılmaz. Bakın şunu söyleyeyim: Üstad, zamanının âlimleriyle, zamanımızın âlimleriyle kıyas edilemez; onlara benzetilemez. Bunu akıldan çıkarmamak gerek.*” demiştir.⁵¹

⁴⁵ Bu kanaatte olanlar içinde, öncelikle bize “*Said Nursî'ye Göre Seyr ü Sülûk*” konulu bu doktora tezini re'sen ve tekrîmen veren kıymetli hocam, Ankara İlahiyat Tasavvuf Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu, *Risale-i Nur'da da tıpkı tarikatlerdeki gibi bir velayet yolu olduğunu, fakat bu yolun akademik olarak çalışılıp da bir 'doktora tezi' halinde ortaya çıkarılmadığını* tarafımıza beş-on kişi içinde söylemişlerdir (2013).

⁴⁶ Mustafa Özdamar, *Hacıveyiszade*, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul, 2007, s.169. Yaşar Gökçek'in tanıklığıyla Hacıveyiszâde bu sözü, Bediüzzaman'ın Konya'ya gelip Mevlana'yı ziyaret ettiği gün talebelerine söylemiştir. Buna göre bugün, ya 19 Aralık 1959 Ctsi ya da son ziyareti olan 20 Mart 1960 Pazar günü olmalıdır. Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s. 64; Ömer Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2014, c.6, s. 355-359; M. Sadık Erdağı, *Menâkıb-ı Bediüzzaman Said Nursî*, Gökkuşuğu Kitabevi, Ankara, 2000, s. 242.

⁴⁷ Bu sözü Hacıveyiszâde'den nakleden, yakın dostu değerli âlim *Abdullah Tekin Hocaefendi*'dir ki: “*Veyiszade Mustafa Kurucu Efendi'nin Üstad Bediüzzaman Said-i Nursî Hazretlerine karşı son derece bir ihtiramı vardı. Zaman zaman Üstad'dan bahsederdi.*” demiştir. Salih Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 414-415.

⁴⁸ Hacıveyiszâde'nin bu sözünü talebesi Fahreddin Hoca nakletmiştir. Okur, *a.g.e.*, s. 450.

⁴⁹ Veyiszâde'den bu sözü, Halid-i Bağdâdî'nin hulefasından Bozkırlı Memiş Efendi'nin (1784-1852) torunu Rifat Filizer (1923-1993) nakletmiştir. Şahiner, *Son Şahitler*, c.2, s.316; Okur, *a.g.e.*, s. 448.

⁵⁰ Rahmi Erdem, *Davam*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005, s. 21-22. İrfan Gökova Hocaefendi (1932-) “İlk olarak Bediüzzaman Hazretleri hakkında malumatı, hocalarımdan Hacı Veyiszade Mustafa Efendi ve Adapazarlı Hacı Hafız Ahmed Efendiden aldım.” demiştir. Afyon-Emirdağ Çarşısı camiinde imam-hatiplik yaparken Bediüzzaman'ı evinde ziyaret etmiş, elini öpmüş, dualarını almıştır. Daha sonra da “Bu, hayatımın en kıymetli ve aziz hatırası olmuştur. Bu hatıramı bütün ömrüm boyunca, hiçbir zaman unutamayacağım. *O büyük Üstad (Bediüzzaman), zamanımızın en büyük âlimiydi. Allah dostlarındandır. Cenab-ı Hak böyle büyük zatları başımızdan eksik etmesin ve bizlere de şefaatharını nasip etsin.*” demiştir. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 197.

⁵¹ Okur, *a.g.e.*, s. 258-259. İsmail Çetin Hocaefendi'nin bu sözleri, Hasan Basri Çantay Hoca'nın şu sözleri ile aynı mahiyettedir: “*Kardeşim! Sizler Üstad (Bediüzzaman)ın nasıl bir insan olduğunu bilmiyorsunuz. Kimse Üstad'la mukayese edilemez. Onun kulağına üfleyen vardı. Onun fiş takacağı yeri vardı. Bizim fiş takacak yerimiz yok.*”

Hayatta iken menkıbeleşen ve kerametleri dilden dile anlatılan Bediüzzaman, vefat ettiği zaman, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu (1901-1970), kaleme aldığı makalesinde şöyle bir cümle kullanır: “*Said Nursî, menkıbesinin henüz başlarında bulunmaktadır. Bediüzzaman’ın ışıltısı zaman geçtikçe artacaktır.*”⁵² Yarım asırdır, *Bediüzzaman, Risale-i Nur ve Tasavvuf* üzerine, menkıbelerine⁵³ varıncaya kadar onlarca kitap ve yüzlerce makale yazılmış olması, kendisinin ve Nur Mesleği’nin tasavvufufla olan yakınlığını ve çok noktada iç içeliğini ilmen ispat ve ilan etmektedir diyebiliriz. Bu kitap ve makaleleri yazan müelliflerden bazısının şeyh, bazısının derviş olması da ziyadesiyle anlamlı bir durumdur.⁵⁴

Altını çizmekte yarar var: *İslam’ın ruhî ve kalbî hayat boyutu* olarak çok geniş bir tarifi olan tasavvufu, sadece tarikatlere indirgemek, geniş daraltmak olur. Daha da kabul edilemez tarafı, *İslam’ın manevî hayatını* tasavvufufla özdeş kabul edince, tasavvufu da yalnızca tarikatlerle özdeş görünce, ortaya şu sonuç çıkar: “*İslam’ın ruhî ve manevî hayatını yalnızca ehl-i tarikat olanlar yaşarlar, ehl-i tarikat olmayanların maneviyatı yoktur. Ehl-i tarikat olmayanlar, veli olamazlar. Veli olmak, 12 tarikatle sınırlıdır, vs.*” Böyle bir iddia, insanı, bizzat tasavvuf tarifinin ve sufi kültürün bile reddedeceği yanlış bir fikre ve inanca götürür. Halbuki tasavvufun bizatihi kendisi, Allah’a giden yolların mahlukatın nefesleri sayısınca olduğunu kabul ederek, ‘sayısız’lığını ilan etmiştir.

Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki: *Bediüzzaman’ın seyr ü sülûk’a* dair görüşlerinin olması için, onun ‘mutlaka ehl-i tarikat olması lazım’mış gibi bir anlayış, seyr ü sülûku tarikatle sınırlı gören müteahhirînin daraltılmış anlayışıdır. Kaldı ki onun, tasavvuf, tarikat, sülûk ve velâyete dair müstakil bir eseri, *Telvihât-ı Tis’a Risalesi* vardır. Sufi dünyanın dışında bir âlimin de sufilere ve tasavvufî kavramlara dair söyleyebileceği ve yazabileceği görüş ve değerlendirmeleri olabilir. Velayet yollarını tarikatlerle sınırlayan böyle bir daraltmayı, herkesten önce bizzat o tarikatlerin kurucu pîrleri, ve tarikatlerin kendilerinden doğduğu “tasavvuf dönemi”nin ve öncesi “zühd dönemi”nin

---

(Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 31. “Bayram Yüksel” mad.). Aynı kanaati Irak’lı Abdürrezzak Abdurrahman es Sadî şöyle seslendirmiştir: “*Bediüzzaman’ı yakından tanıdıktan sonra selef ve halef uleması arasında onun bir benzerini bulabilmek için çok çalıştım ve sonunda anladım ki, ulemeden birisini Bediüzzaman’a benzetmek, onun bir benzerini bulmak çok güç.*” (Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu-III, 24-26 Ekim 1995, İstanbul. “20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said-i Nursî”, Hızlyn: Mehmed Paksu, Nesil Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 329-330).

⁵² Necmettin Şahiner, *Yazarların Kaleminden Bediüzzaman*, Şahdamar Yayınları, İst., 2009, s. 163-164. Bkz. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, “Elli Yıl Evvelki Bir Hatıra”, *Yeni İstiklâl Gazetesi*, 7 ve 28 Eylül 1966; Mustafa Armağan, “Bediüzzaman’ın Hayatından Bilinmeyen Bir Sayfa”, *Yeni Asya Gazetesi*, 9 Aralık 2013.

⁵³ M. Sadık Erdağı, *Menâkıb-ı Bediüzzaman Said Nursî*, Gökkuşluğu Kitabevi, Ankara, 2000.

⁵⁴ Misal olarak biri şeyh, üç sufinin eseri şunlardır: Muhammed Nurullah Seyda el-Cezerî, *Kütübü Esrârü’-t-Tasavvuf ve en-Nükâtü’-t-Tis’u / Tasavvufun Sırları ve Dokuz Nükte Risalesi (Bediüzzaman’ın Telvihât-ı Tis’a Şerhi)*, çev. İbrahim Öztürk, Seyda Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1981; Mehmet İldırar, *Risale-i Nur’da Tasavvuf*, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2012; M. Şefik Korkusuz, *Risale-i Nur’da Tasavvuf*, Menzil Yayınevi, Adıyaman, 1995; Muhammed Vahyeddin Küfrevî, *Hadislerin İşaretiyle Son Mehdî: Bediüzzaman Said Nursî*, İttihad Yayıncılık, İstanbul, 2011.

büyükleri kabul etmez, reddederler. Çünkü ne zühd dönemindeki büyük veliler⁵⁵, ne de tasavvuf dönemindeki tasavvufun kurucu imamları⁵⁶, kendilerinden iki asır sonra hicrî altıyüzlerde teşekkül etmeye başlayan tarikatlerdeki gibi, herşeyiyle muayyen bir *formal sülûk* üzere sülûk etmişlerdi, yani etmemişlerdi. Dolayısıyla ehl-i tarikat olmayanın, sülûktan bahsetmesinin tutarsızlığı iddiasının kendisi tutarsızdır. Tutarsızdır, zira:

Tarikatler yokken de sülûk vardı. Tarikatlerle beraber tasavvuf kurumsallaşırken, sülûk da nizâmîleşti, formalleşti. *Nizâmî / formal tarikat süluku* ile yetişen velilerden önce *gayr-i nizâmî / informal sülûk* ile yetişen veliler vardı ve mütekaddimîn evliyası, müteahhirîn evliyasına nazaran ‘genellikle’ velayette takdim edilmiştir. Mevzumuz tartışmaya açık bu takdim veya tercih meselesi değil, belki tarikatlerden önce de sülûkun varolduğu gerçeğinin altını çizmektir ve bu noktadan hareketle, tarikatlerin teşekkül yüzyılından bugüne, *informal sülûk yollarından* biriyle velayet mertebesine çıkmış evliyaullahın ve nev-i şahsına münhasır sülûk yollarının varlığını ilmî planda kabul ve teslim etmektir. Bediüzzaman’a ve Nur Mesleği’ne de bu çerçeveden bakmanın tasavvuf ilmine uygunluğunu ortaya koymaktır.

Yine, *tasavvufun nihayette tevhîdin sırlarından bahseden bir ilim olduğu*⁵⁷ nokta-i nazarından da görüyoruz ki: Bediüzzaman, çoğunluk eserlerini iman ve tevhid hakikatinden başlayarak tevhidin bütün nevilerinde ve mertebelerinde, tevhid delilleriyle, şâhitleriyle ve âyetleriyle ilme’l-yakînden ayne’l-yakîne ve oradan hakka’l-yakîne manevî bir seyahat düzeneği üzerine kurmuştur, kurgulamıştır. Fikrî-manevî sülûku, büyük ölçüde tasavvufî tevhid kavramıyla birebir örtüşen bir çizgide seyretmiştir. Dolayısıyla sırf ‘tevhid’ açısından dahi kendisi, *manen tasavvuf sahasına dâhil olan muasır muvahhidlerden* sayılabilir. Beri taraftan tevhid bahsinde, kendisinin vahdet-i vücud ve vahdet-i şühudla alakalı görüşlerinin üzerinde başlı başına bir doktora tez çalışması yapılabilecek zenginlikte olduğunu gördük.⁵⁸

⁵⁵ Tasavvuf tarihinin büyük sufilerinden sayılan zühd dönemi evliyası, tarikatlerin zuhurundan dört asır önce yetişmişlerdi ve dönemlerinde henüz tasavvuf, sufi ve sülûk kelimeleri telaffuz dahi edilmiyordu. Önde gelenleri şu zâtlardır: Zeynelabidin (ö.92/710), Hasan Basrî (ö.110/728), Muhammed Bâkır (ö.113/731), Habîb A’cemî (ö.120/738), Abdülvâhid b. Zeyd (öl. ykış. 133/750), Ca’fer Sâdık (ö.148/765), İbrahim Edhem (ö.161/778), Süfyân es-Sevrî (ö.161/778), Dâvud et-Tâî (ö.165/781?), Şakîk Belhî (ö.174/790), Abdullah İbn-i Mübarek (ö.181/797), İbn Semmâk (ö.183/799), Râbiatü’l-Adeviyye (ö.185/801), Fudayl b. İyâd (ö.187/803) ve Yusuf b. Esbât eş-Şeybânî (ö.195/810), Ma’ruf-i Kerhî (ö.200/815).

⁵⁶ Tarikatlerin zuhurundan iki asır önce tasavvuf döneminin ‘meşrep’ sahibi imamlarından bazıları şunlardı: Hamdûn Kassâr (ö.271/884), Ebu Said-i Harrâz (ö.277/890), Ebu Yezid-i Bistâmî (ö.234/848), Hâris el-Muhâsibî (ö.243/857), Sehl-i Tüsterî (ö.283/896), Hakîm-i Tirmizî (ö.285/898), Ebu’l-Hüseyin en-Nurî (ö.286/889), Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909), Hallâc-ı Mansur (ö.309/922). Bkz. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf*, s. 120-121.

⁵⁷ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınları, İstanbul, 2011, s. 26.

⁵⁸ Vahdet-i vücudla alakalı görüşleri mastır tezi* olarak işlenmiş olmakla beraber, vahdet-i şühudu ve vahdet-i kûsûdu da katarak bu üç sufi meslekteki tevhid kavramı, makamları, tevhidin şahidleri ve hakikat-i tevhidle tahakkuk gibi konularla birlikte ortaya güzel bir doktora çalışmasının çıkacağını düşünüyoruz. Nitekim biz de tezimizde Bediüzzaman’a göre “tevhid” kavramına müstakil bir bölüm ayırdık ve vahdet-i vücud ve şühuda dair görüşlerinin zenginliğine şahit olduk. *Şahin Avcı, “*Risale-i Nurlarda Vahdet-i vücud / The concept of oneness, in the Risale-i Nurs*” (Yüksek Lisans Tezi), S. Demirel Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı, Danışman: Rifat Okudan, Isparta, 2012, ss. 121.

Nitekim İslam felsefesi dalında “*İmam-ı Rabbanî ve Said Nursî'nin Karşılaştırmalı Analizi*” üzerine Hindistan’da yapılmış bir doktora tezi bulunmaktadır (2015).⁵⁹

Bir önemli husus da şudur. S. Uludağ’ın da dikkat çektiği gibi, “*Sülûke* bir tasavvuf terimi olarak ilk defa Abdülkerîm el-Kuşeyrî’nin (ö.465/1072) *Tertibü’s-sülûk* adlı eserinde rastlanmaktadır. Sülûk, tarikatlar sonrası dönemde genellikle aynı anlama gelen *seyr* kelimesiyle birlikte (*seyr ü sülûk* olarak) kullanılmıştır.”⁶⁰ Dolayısıyla tarihte ilk defa hicrî beşinci yüzyılda kullanılmış olan sülûk kavramının çıkışından önce yaşamış sufi, zâhid ve veliler, eğer manevî yollarını ve usüllerini yazmamışlarsa, tarikat dönemi sufileri gibi ‘sülûk biçimleri belli, belirgin ve tafsilatıyla bilinen’ zatlar değildirler. Bu sebeple genel manada sufi olmak, illâ ki bir tarikate intisabı ve ‘sistematik bir tarikat sülûku’ yapmış olmayı gerekli kılmamaktadır.

Bediüzzaman’ın, Eski Said’den Yeni Said’e dönüşümünün / sülûkunun mahiyetine dair ana esasları, o halvet ve inzivalarında neler okuduğu ve hangi zikirleri ne kadar çektiğine dair bazı bilgileri bizzat kendisinin kaleminden öğrenmiş bulunmaktayız. Ayrıca Nur Mesleği’ne göre insanî kemalata ulaştıran ‘sülûk’un hatveleri ve disiplinleri de yine Risale-i Nur’da belirtilmiştir. Ne var ki sülûk kavramı, Uludağ’ın da dikkat çektiği gibi, tarîk ve tarikat kavramlarından daha genel bir alanı ifade ettiği için, Bediüzzaman, Nur Yolu’nu *tarikât* olarak değil, insanî kemâlâta bir çeşit sülûkun yapıldığı *manevî bir meslek*, yani *Nur Mesleği* olarak isimlendirmiştir.⁶¹ Külliyyatının muhtelif yerlerinde bu mesleğin düstur ve prensiplerini izah etmiştir.⁶² Sülûk manasına da kullanılabilen *seyr*, *sefer*, *seyahat* ve *urûc* gibi kavramlar hariç, sadece ‘sülûk’ kelimesi Risale-i Nur Külliyyatı’nda 94 kez geçmektedir.⁶³ Eski Said eserlerindeki de katarsak bu sayı, yüzü aşkın olacaktır.

⁵⁹ Afsal VV, “*Islamic Thought in India and Turkey: A Comparative Study of Shaykh Ahmad Sirhindi and Bediüzzaman Said Nursî*” (Doctor of Philosophy), Supervisor: Müjeebur Rahman, Centre of Arabic and African Studies, School of Language, Literature and Culture Studies, Jawaharlal Nehru University, New Delhi – 110067, July 2015.

⁶⁰ Uludağ, “Sülûk”, *DİA*, c. 38, s. 127-128.

⁶¹ Nursî, *Lem’alar* / 21. Lem’a, s.670; a.mlf., *Sözler* / 30. Söz, s.246.

⁶² Bediüzzaman’ın bazı talebeleri, Risale-i Nur’dan meslek prensiplerine dair metinleri seçerek *Hizmet Rehberi* isimli eseri hazırlamışlardır: Bediüzzaman Said Nursî, *Kur’an Şakirdlerinin Hizmet Rehberi: Risale-i Nur’un Meslek ve Meşrebi*, Sinan Matbaası, İstanbul, 1958. Daha sonra Bediüzzaman’ın talebelerinden Rüşdü Tafral ve İttihat İlmî Heyeti birlikte, *Esasat-ı Nuriye: Risale-i Nur Mesleği Hizmet Rehberi*’yi yazmışlardır. M. Said Özdemir, bu esere takdimi kaleme almıştır (İttihat Yayınları, İstanbul, Ankara, 1998).

⁶³ Nursî, *Sözler* / 1. Söz, s.4; / 16. Söz, s.75; 25; / Söz s.176; / 24. Söz, s.145, 146; / 27. Söz s.216, 218; / 31. Söz, s.254, 255, 256, 257, 259, 260, 261, 263; a.mlf., *Mektubat* / 5. Mektup, s.355; / 13. Mektup, s.368; / 15. Mektup, s.369; / 18. Mektup, s.384; / 19. Mektup, s.443; / 24. Mektup, s.491; / 26. Mektup, s.509; / 28. Mektup, s.516; / 29. Mektup, s.534, 550, 561, 562, 563, 567, 568, 569; a.mlf., *Lem’alar* / 11. Lem’a, s.610; / 13. Lem’a, s.619, 622; / 16. Lem’a, s.641; / 21. Lem’a, s.670; / 24. Lem’a, s.688; / 28. Lem’a, s.735; a.mlf., *Şualar* / 15. Şuâ, s.1128; a.mlf., *İşâratü’l-İcâz*, s.1182, 1195, 1219, 1233; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Giriş, s.1277; / Lem’alar, s.1280; / Katre, s.1297; / Hubâb, s.1318; / Habbe, s.1333; / 10. Risale, s.1351, s.1358; / Şûle, s.1365; / Nur’un İlk Kapısı, s.1384; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 112, 127, 134, 232, 268, 158, 232, 240, s.1453, 1462, 1471, 1531, 1553; 1485, 1531, 1537; a.mlf., Emirdağ Lâhikası 1, Mektup No: 52, 53, 185, s.1713, 1715, 1783; a.mlf., Emirdağ Lâhikası 2, Mektup No: 94, s.1875; a.mlf., Divan-ı Harb-i Örfî, s.1926; a.mlf., Münazarat, s.1952; a.mlf., Hutbe-i Şâmiye, s.1980; a.mlf., Sikke-i Tasdik-i Gaybî, s.2086; a.mlf., Tarihçe-i Hayat, s. 2124.*

Sözün burasında “*Peki mürşidsiz sülûk olur mu?*” diye bir soru akla gelmektedir. Hemen hatırlayalım ki: Tasavvuf tarihinde hiçbir mürşidi ve mucâhedesi olmaksızın mükaşefeye erişen zatların varlığı da kabul edilmiştir.⁶⁴ Şeyhu’l-ekber Muhyiddin İbn-i Arabî, sülûku sıfat-ı nefste veya kalbde olan bazı kimselerin şeyhe muhtaç olmayacağını söylemektedir.⁶⁵ Şeyhsiz sülûkün nasıl olması gerektiğiyle ilgili olarak da müstakillen *Hilyetu’l-abdâl* adlı eserini yazmıştır.⁶⁶ Tarikat geleneğindeki genel kabûle göre ise: Mürşidsiz sülûk olmaz ama bu mürşidin illâ ki *hayattâr bir tarikat şeyhi* olması da icap etmez.

Kaldı ki Allah, dilediği kulunu, zâhiren hiçbir mürşid olmaksızın da hidayetiyle doğrudan irşad edebilir⁶⁷, *İlahî cezbesiyle* kendine çekebilir, bir anda tarikatsiz veli kılabilir; ümmîliğiyle beraber ârif yapabilir.⁶⁸ Nâdir de olsa, hiçbir şeyhe intisap etmeden ve tarikat seyr ü sülûku yapmadan *İlahî cezbe* ile doğrudan leddün ilme ve kalb-i selîme sahip olunabileceği kabul edilmiştir.⁶⁹ Tasavvufta “Allah tarafından yetiştirilene *Huda-perverde*, şeyh tarafından yetiştirilene *pîr-perverde* denir. Meczuba da *Hudû-perverde* denir.”⁷⁰ Tasavvuf tarihi, hususiyile zühd ve tasavvuf dönemleri tarikat şeyhi olmayan velilerle ve mürşidlerle doludur. Kaldı ki mürşidlik kavramı da, sadece ‘yaşayan bir insan-ı kâmil’e veya ‘bir tarikat şeyhi’ne, hatta bir insana münhasır olmayan daha kapsamlı bir kavramdır.

Tasavvufta, hayattayken vicahen (yüzyüze) himmet ve tasarruf edebilen mürşidler olduğu gibi, gıyaben (uzaktan uzağa) veya vefatından sonra da gayben himmet, imdat ve tasarrufu devam eden mürşidlerin varlığı kabul edilir ki⁷¹ irşadlarına, *üveysî irşad* denilir. Gaybî, gıyabî ve manevî tasarrufla kemâlât ve velayete erişme yollarının üst ünvanı olan *Üveysîlik, sufîlik ve tarikat intisabı* ile sınırlı olmaksızın, çok çeşitli şekilleri bulunan manevî

⁶⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *Kitâbu’l-Hitab*, sadeleştiren: T. Ulusoy, Hisar Yayınları, İstanbul, 1975, s. 88.

⁶⁵ İbn-i Arabî, *Tuhfetü’s-sefere*, çvr. Hüseyin Şemsi Ergüneş, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 76.

⁶⁶ Bkz. İbn Arabî, *Hilyetu’l-abdâl*, (*Sittü resâil mine’t-turâsi’l-Arabî el-İslâmî* içinde, Haz. Abdullatif Muhammed el-Abd), Kahire, 1982, s. 49-57.

⁶⁷ Hak yollara hidayet edilmek için ilgili âyet, cehd ü gayret ortaya koymayı şart koşmaktadır: “*Bizim uğrumuzda gayret gösterip mücahede edenlere elbette (hidayet edip muvaffakiyet) yollarımızı gösteririz. Muhakkak ki Allah, (Kendisini görürcesine iyi kulluk yapan, iyi davranan ve iyiliğe adanmış kullar olan) Muhsinler ile beraberdir.* (Ankebut, 29/69).

⁶⁸ Abdürrezzak Kâşânî, *Istılâhât-ı Süfiyye*, nşr. M. Kemal İbrahim Cafer, Kahire, 1981, s. 38-39; Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî, *Câmiu’l-Usûl* (Veliler ve Tarikatlarda Usûl), çvr. Rahmi Serin, Pamuk Yay., İst., 1987, s. 80; Abdülkerim b. İbrahim Cîlî, *Merâtibü’l-vücut ve hakikatü külli mevcud*, Mektebetü’l-Cündî, Kahire, tsz., s. 8; Mustafa Rasim, *Istılâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, Haz: İhsan Kara, 2. Baskı, İnsan Yay., İst., 2013, s. 367-368.

⁶⁹ Hâlid-i Bağdâdî’nin hulefasından “Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî, *el-Hadîkatü’n-Nediyye* kitabında der ki: “İlahî bir cezbe sayesinde selim bir kalbe sahip olmayan herkese, bâtin ilmini, bu yolda insanı kurtuluşa ve helaka götüren şeyleri, seyr ü sülûkun âdâbını ve muâmelâtını öğrenmek farzdır.” *Gerçi ilahî cezbe, ledünnî ilim ve kudsi bir fitratla kalb-i selîme sahip olanlar da vardır ama bunlar nadirdir.* Dinin hükümleri ise istisnalara göre değil, bütün insanların durumlarına göre konulmuştur.” Muhammed b. Abdullah el-Hanî, *Âdâb (el-Behcetü’s-Seniyye)*, terc. Ali Hüsrevoğlu, Erkam Yayınları, İstanbul, 1430/2009, s. 8.

⁷⁰ “... Aşılı ağacın meyvesi *pîr-perverdeye*, aşısız ağacın meyvesi *Huda-perverdeye* benzetilir.” Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995, s. 421.

⁷¹ Abdülvehhâb Şârânî, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, (*Levâkihü’l-Envâr fi Tabakâti’l-Ahyâr*), Dâru’l-Cil, Beyrut, 1408, c.1, s.153; İbn-i Arabî, *Füsûsu’l-Hikem (Mukaddime)*, thk. Ebu’l-Ulâ Afifî, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut – Lübnan, tsz., s.128, 130, 156; Afifî, Ebu’l Alâ, *et-Ta’likat alâ Fusûsu’l-Hikem, Fusûsu’l-Hikem Okumaları için Anahtar*, (çvr. Ekrem Demirli), 2. Baskı, İstanbul, 2002, s.155-160, 218.

bir velayet sülûkunu da ifade eder.⁷² Kendisini *sufî veya ehl-i tarikat* saymayan, tamamen bağımsız üveysî veliler de vardır, belki üveysîlikten de, kendilerinin veliliklerinden de haberleri yoktur.⁷³ Başta Üveysîliğin pîri sayılan Üveys el-Karanî (ö.37/657) -ki muhadramdır⁷⁴- bir *sufî veya ehl-i tarikat* müşid değildir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) ruhaniyeti tarafından gıyaben ve mânen terbiye edilmiştir.⁷⁵ İlk asırların evliyası, henüz *sufî*, tasavvuf ve sülûk kelimeleri kavramlaşma yolunda ilerlerken, onlardan bağımsız, özgür ve özgün olarak o velayet makamlarına hususî meslekleriyle ulaşmışlardır. “*Allah'ın evliyası*” deyince akla önce mutasavvıfların gelmesi, ilm-i tasavvufun ve tarikatlerin bu velayet ve veli kavramları üzerine inşa edilmiş olmasından ve evliyaullahâ umum ümmetten ziyade sahip çıkmalarındaki samimiyet, gayret ve emeklerinden dolayıdır.

Doğrudan bir şeyhe intisapla onun irşadı altında halvete çekilerek sülûk yapmamış olsa da Bediüzzaman'ın makam-ı velayete ulaşması sürecinde tamamen müşidsiz olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü kendisi, hayatında üç-dört kez klasik manada halvet ve inzivaya çekilmiş, hepsinde de üveysî tarzda irşadlarıyla kendisini yönlendiren müşidler olmuştur. 1892'de 14 yaşındayken Doğu Bayezit tekke-medresesinde İmam-ı Gazâlî (ö.505/1111)⁷⁶ ve Şeyh Ahmed-i Hânî (ö.1119/1707)⁷⁷, 44 yaşındayken 1921'de İstanbul Sarıyer Halvethânesinde Şâh-ı Geylânî (ö.561/1165) ve İmam-ı Rabbânî (ö.1034/1624)⁷⁸, ve 1922'de 45 yaşında iken Yuşa Tepesi'ndeki inzivasında doğrudan Kur'an-ı Kerim kendisine *manevî müşitlik* yapmışlardır.⁷⁹ Ayrıca 1948-49'da üçüncü medrese-i yusufiye dediği Afyon hapisanesinde de Yuşa Tepesi'ndeki gibi bir *manevî hâl* yaşamış ve Üçüncü Said'e dönüşmüştür. Tezimizde kendisinin üç-dört halveti ve -bizce- 'süluku'nun mahiyeti hakkında değerlendirmelerde bulunduk.

'Klasik anlamda bir *sufî ve ehl-i tarikat*' olmamakla beraber Bediüzzaman'ın seyr ü sülûka dair görüşlerinin tasavvuf bilimdalında bir doktora konusu yapılabilmesinin ilmî gerekçeleri, yine bizzat *tasavvufun, tarikatlerle sınırlı olmayan bir velayet yolunu (sülûkunu) kabul etmesidir*. Ayrıca bütün bu tasavvufî-nazarî kabulün ötesinde

⁷² Necdet Tosun, “Üveysîlik”, *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 400-401.

⁷³ Eşrefoğlu Rumî (ö.874/1469), bilinip-bilinmeme açısından evliyaı dörde ayırır ve en zirvedeki ehassü'l-havâs evliyasının hemen altındaki *hâsalar* denilen evliyanın, veli olduğunu ne kendilerinin ne de halkın bilmediğini söyler. Bkz. Eşrefoğlu Rumî, *Müzekki'n-Nüfûs*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 309.

⁷⁴ Muhadram (ç. Muhadramûn): Câhiliye zamanında ve İslâm döneminde yaşadığı halde Hz. Peygamber'i (s.a.v) müslüman olarak göremeyen kimselere verilen addır. Bkz. İbnü'l-Mülâkkın, *el-Mukni' fi ulûmi'l-hadis*, (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey), İhsâ 1413/1992, II, 508-509.

⁷⁵ Feridüddin Attâr, *Tezkiratü'l-Evliyâ*, çvr. Süleyman Uludağ, Erdem Yayınları, İstanbul, 1992, s. 28. Ayrıca bkz. Safiyyüddin Ali b. Hüseyin, *Reşahât Aynü'l-Hayat*, çvr. İbn M. Şerif el-Abbâsî, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 108; Ma'sum Ali Şah, *Tarâiku'l-Hakâik*, Tahran, 1339, c. 2, s. 48-51.

⁷⁶ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2124; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2073.

⁷⁷ Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, s.20; Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s. 35.

⁷⁸ Nursî, *Lem'alar* / 26. Lem'a, s.709-710, 715; a.mlf., *Mektubat* / 28. Mektup, s.515-516.

⁷⁹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Lem'alar, s.1278-1277; a.mlf., *Mesnevî* / Şemme Risalesi, 22. İ'lem, s.370; / Katre Risalesi, Hâtıme, 1. Mesele, s.146, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *Mektubat* / 28. Mektup, s.516.

Bediüzzaman'ın, tasavvuf dünyasının büyük evliyası gibi bir zühd, takva, ihlas ve kulluk hayatı yaşamış olmasıdır. Bu manevî yaşantıya, tasavvuf literatüründe *sufilik-dervişlik* denilmesidir. *Tasavvuf ve sufi* isimlerinden daha önemlisi, bu isimlerin ifade ettiği *maneviyat* olduğuna göre, Bediüzzaman'ın o maneviyat ehli zâtlardan birisi olduğu konusunda, döneminin sufileri ve âlimleri bile ittifak halindedirler.

Dahası isim tespit ettiğimize göre; Bediüzzaman'la hayattayken irtibatı olan 253 şeyh efendiden 80 tanesi, onu aynı zamanda kendilerine bir *mürşid ve üstad* olarak kabul ederek Risale-i Nur'u okumaya, okutmaya ve Nurlarla milletin imanına hizmet etmeye başlamışlardır. Ayrıca bazı şeyh efendiler de ve sufiler şeyhliği/tarikati bırakarak Bediüzzaman'ın mürşidliğinde Risale-i Nur'la iman hizmetine yoğunlaşmışlardır.⁸⁰ Bütün bu tarihî gerçekler, Bediüzzaman'ın tasavvuf ehli tarafından sadece dıştan ve başkalarına bir mürşid kabul edilmekle kalmadığını, bilakis sufi çevrelerde de bir mürşid olarak görülüp kabul edildiğini göstermektedir. Beri taraftan İlahiyat ve akademi dünyası da, "*Bediüzzaman Said Nursi'nin Eğitim ve İrşad Metotları*"nı bir yüksek lisans tezi olarak araştırmaya değer bulmuştur.⁸¹

Ayrıca yüzyıllar boyu kol kol çoğalarak devam eden tarikatler gibi, bir asra yakın bir süredir çoğalarak ve genişleyerek devam eden Risale-i Nur Dairesi ve Mesleği'nde tıpkı modern zamanlardaki tarikatlerin yetiştirdiği gibi birkaç nesil sâlih insanların yetişmiş olması da Bediüzzaman'ın mürşidliğinin en somut göstergesidir. Onun 'sülûk'unun ve velayetinin nurları olan eserleri ile feyizlenerek bir manada sülûk etmiş ve belki velayete erişmiş, en azından sâlih birer mü'min kul olmuş her Nur Mesleği talebesi/sâliki, bizim "*Said Nursi'ye Göre Seyr ü Sülûk*" adlı çalışmamızın konu bakımından isabetliliğini ve ilmîliğini doğrulayan birer müşahhas şâhiddir, birer nâtik burhândır. Hususiyle Bediüzzaman'dan ve Risale-i Nur'dan feyizlenerek olgunlaşmış ve irfanî eserler yazmış olan erbâb-ı marifetin bu konuda ayrı bir tanıklığı vardır. Nitekim çalışmamızda yer yer birer cümleyle de olsa onların bu şahadetlerini yansıtan sözlerinden iktibaslar yapmaya gayret sarf etmemiz, bizzat varlıklarıyla Risale-i Nur Mesleği'nin yetiştiriciliğinin canlı birer şâhid-i sâdıkları olmaları hasebiyledir.

Günümüzde de bizzat şahit olduğumuz ve gözlemlediğimiz gibi, her tarikat ehli, sülûkunu tamamlayabiliyor değildir. Belki de tarikatlere yolu uğrayanlar içinde büyük

---

⁸⁰ Bu zatlarla ilgili bilgileri, belgeleri ve bağlantıları, "*Bediüzzaman'ın Manevi Tarihçe-i Hayatı*" isimli kitap çalışmamızda detaylarıyla verdik. Çalışmamızda ana kaynak olarak istifade ettiğimiz; Necmeddin Şahiner'in *Son Şahitler* (6 cilt), Abdülkadir Badıllı'nın *Mufassal Tarihçe-i Hayat* (3 cilt), Ömer Özcan'ın *Risale-i Nur Hizmetkârı Ağabeyler Anlatıyor* (7 cilt) ve Ahmet Akgündüz'ün *Belgeler Işığında Bediüzzaman Said Nursi ve İlmî Şahsiyeti* (5 cilt) isimli ansiklopedik eserlere bakılabilir.

⁸¹ Said Yetim, "*Bediüzzaman Said Nursi'nin Eğitim ve İrşad Metotları* (Yüksek Lisans), Danışman: Doç. Dr. Suat Cebeci, Şanlıurfa - Harran Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 1998, 121 s.

çoğunluk, ilk aşk ü heyecanla aldığı dersle biraz gidiyor, sonra ardını getiremeyip bırakıyorlar; fakat kendilerini ehl-i tarik olarak görüyor ve öyle biliniyorlar. Bu da karşımıza *formal/sistemli tarikat sülûkunu* yapmamakla beraber tarikat atmosferinde *unformal/sistemsiz sülûk* diyebileceğimiz *gayr-i nizamî bir genel manevî gelişim seyri içinde olan müridlerin* de varlığını çıkarmaktadır. Bu şekliyle tarikate devam, muhtemelen uzun vadede formal sülûkun vâridatını bazılarına hâsıl edebilir. Bu noktada Nur Mesleği'nde de benzer şekilde Risale-i Nur hâlesinin hâsıl ettiği haller ve kemaller, yetiştirdiği sâlih nesillerde müşahede edilmektedir.

Bediüzzaman'a göre sülûk konusunun haklı ve hakikatli onlarca gerekçesinden kendisine bakan yönüyle en ilmî ve hakiki gerekçesi şudur: O, hayat tarihçesinde dört kez, bir nevi 'sülûk'unu (manevî değişim, gelişim ve dönüşümünü) netice veren halvet ve inzivalar yaşamıştır. Bu inzivalarda yaşadığı manevî hallerden olarak bazı müşahedelerini risaleler tarzında kaleme almıştır. Biz de aşağıda sözkonusu halvetlerini ve halvetlerinin muhtevasını, halvette hangi duaları yaptığını ve zikirleri çektiğini ve hangi esma-yı hüsnayı vird ü zeban ettiğini tespit ettik ki tezimizin pratiğe bakan yönlerinden biridir. Hâsılı, halvetleri, inzivaları, halleri ve meyveleriyle yaşadığı bu bizce *gayr-i nizamî sülûk* durumu, tarikatlerde şâhit olduğumuz *nizamî sülûklarla* ve kazanımlarıyla örtüşmektedir.

Meselenin usulünden esasına geçtiğimiz takdirde, görüyoruz ki: Melahat Beki'nin "*maneviyat âleminin kendini setretmiş sırlı bir büyüğü*"⁸² dediği Üstad Bediüzzaman Said Nursî'nin yetişmesinde ve Risale-i Nur'un yazılmasında tasavvufî kaynakların ve sufi şahsiyetlerin olmazsa olmaz yeri ve önemli işlevi vardır. Bu sebeptendir ki, Risale-i Nur Külliyyatı ünvanı altında telif ettiği eserlerinde yüzü aşkın tasavvufî kavram örgüsünün mevcudiyeti, tasavvuf ilmiyle aralarında ortak çok geniş bir alanın var olduğunu göstermektedir. Bu tasavvufî sülûk kavramının ve onunla ilgili diğer ıstılahların, hem isim, hem muhteva olarak Risalelerde varoluşu, hem de manevî kemalata bir *sülûk yolu* olarak Nur Mesleğinin açık prensipleriyle Risalelerde bulunması, "*Bediüzzaman'a göre Seyr ü Sülûk*" çalışmasının altını fazlasıyla dolduran bir ilmî zenginlik olmaktadır.

Kuvvetle muhtemeldir ki: "*Nakşî üstadım Seyyid Nur Muhammeddir.*"⁸³, "*Kâdirî üstad(lar)ım(dan) Nureddin*"⁸⁴ ifadelerini kullanan Bediüzzaman'ın küçüklüğünde Nakşî⁸⁵, gençliğinde Şâzilî⁸⁶ ve kemal yaşında Kâdirî dersi aldığı⁸⁷ ve hatta Kâdirîlik üzere sülûkunu

⁸² Melahat Beki, *Tasavvufî Görüşleri* (Mastır Tezi), Danışman: Prof.Dr. Mahmud Erol Kılıç, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Tasavvuf Bilim Dalı, İstanbul, 2007, s. 261.

⁸³ Nursî, *Şuâlar / 14. Şuâ*, s.1062; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 133*, 218, s.1468, 1521.

⁸⁴ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 218*, 133, s. 1521, 1468; a.mlf., *Şuâlar / 14. Şuâ*, s.1062.

⁸⁵ Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, s.38; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s.130.

⁸⁶ Abdurrahman-ı Nursî, a.g.e., s.32.

⁸⁷ Mustafâ Eriş, *Mahmud Sâmî Efendi'den Hâtıralar-2*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2010, s.116-117; Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s.242.

tamamladığı⁸⁸ yönünde bazı bilgi ve rivayetleri, diğerlerini gözardı ederek tezimize esas almış olsaydık, belki de *Bediüzzaman'a göre sülûk* konusunun tasavvuf dalında doktora tezi olarak çalışılabileceğine yönelik yukarıdaki tüm ön bilgi ve değerlendirmelere gerek kalmayacaktı, çünkü tasavvufçulardan itiraz gelmeyecekti. Daha baştan bir *ehl-i tarikat âlim* olarak kabul edileceği için, Kâdiriyye üzere sülûkunu tamamlamış bir vâsıl-ı kâmilin sülûk hakkında görüşlerinin olması gayet doğal karşılanacaktı. Ne var ki, bizzat Bediüzzaman'ın kendi yazdığı eserlerinde ve kendi onayından geçen Tarihçe-i Hayat'ında böyle intisabı ve bir tarikat dersi aldığı veya verdiği bilgisini görmediğimiz için, aksine kendisinin bir şeyh⁸⁹ veya sufi olmadığına dair açık beyanlarına⁹⁰ şahit olmamız hasebiyle, biz de mecburen bunları esas almak durumunda kaldık.

Kaldı ki, Risale-i Nur'un tasavvufî muhtevâsından ve Nur Talebelerinin manevî hallerinden, dua, zikir ve hizblerinden haberdar olan veya bizzat bunlara şahid ve vâkıf olan kimi meşâyih-ı ulema ve bazı ehl-i irfan zatlar, Nur Mesleği'ni başlı başına tasavvufî bir tarikat olarak değerlendirmişlerdir. Bu zatların başında, Bediüzzaman'ın 1954'lü yıllarda talebesi Şeyh Mehmed Emin Er (1914-2013) vasıtasıyla gıyaben selamlaştığı, haberleştiği, dualaştığı ve mektuplaştığı Nakşî (Hâlidî), Kâdirî ve Rifâî Şeyhi Seydâ Muhammed Said el-Cezerî (1889-1968)⁹¹ gelmektedir ki şöyle demiştir: '*Üstad Bediüzzaman kendi tarikatının pîridir. Tarikatının ismi Saîdiyyedir. Evrâd ve ezkârı da Hizbu'l-Hakâiki'n-Nuriye (adlı kendi derlediği dua kitabındaki zikir ve virdler)'dir.*'⁹² Nur Mesleğini doğrudan bir tarikat olarak gören kimi şeyh efendilerin bu görüşleri, şüphesiz ki Bediüzzaman'ı bir *tarikat kurucusu* olarak tasavvufun göbeğine oturtmaktadır. Bu durumda "Bediüzzaman'a göre seyr ü sülûk" konusunun doktora düzeyinde ortaya çıkarılması, yüzde yüz ilmî ve tasavvufî bir gerekliliğe dönüşmektedir.

Tasavvufun, "*Kitap ve Sünnet'e sarılmak, Allah'a tam teslimiyet ve rabbânîlik, Hakk'a vuslat, ihsan şuuru, İslamın kalbî ve ruhî hayatı*" olduğu şeklindeki tariflerine⁹³ göre, Kitap ve Sünnet'e sarılan, teslimiyeti yerinde, ihsan şuuruna sahip, ruhî ve manevî hayatı olan bütün müslümanlar, tasavvuf ilminin kapsama alanına girerler, kendileri *ismen ve*

⁸⁸ Ethem Cebecioğlu, *Allah Dostları-5 (Kastamonulu Ahmet Hasip Yılancıoğlu – Dişçi Mehmet Efendi)*, Sâmi Efendi İlim ve Kültür Yardımlaşma Yayınları, 2010, s. 21; a.mlf., "Kastamonulu Ahmet Hasip Efendiyle Söyleşi", *Altınoluk Dergisi*, Yıl: 2010, Temmuz, Sayı: 293, Sayfa: 42. Ayrıca bkz. Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s.242; a.mlf., *Allah Dostları-8 (Muhammed Es'ad Erbilî-2)*, Kalem Yayınları, Ankara, 2015, s.43, 107; a.mlf. *Allah Dostları-7*, s. 35-37; a.mlf., *Allah Dostları-5*, s. 21; a.mlf. "Kelâmî Dergâhının Sosyolojik Yelpazesi-2", *Altınoluk Dergisi*, Sayı: 388, Haziran 2018, s.46.

⁸⁹ Nursî, *Lem'alar / 21. Lem'a*, s.669, 670; a.mlf., *Mektubat /16. Mektup*, s.375; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 12, 37*, s.1686, 1704-175; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 233*, s.1532.

⁹⁰ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 29*, s.1698.

⁹¹ Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin (ö.1827) halifelerinden Şeyh Hâlid el-Cezerî'nin (ö.1839) halifesidir.

⁹² Melahat Beki, *Abdurrahman Alkış e- Gündüki ile "Said Nursi ve Tasavvuf"* konulu görüşme, İstanbul, 7 Temmuz 2006; Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s.237; Okur, *Ulemanın Göziyle Bediüzzaman*, s. 401.

⁹³ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 28-29.

intisaben sufi olmasalar da, *hükmen ve manen sufidirler*, çünkü sufilik şartlarını ve vasıflarını hâizdirler. Bu bağlamda Bediüzzaman, -belki de sufiliğin resmen suç sayıldığı bir dönemde- kendisi ismen ve *intisaben sufi* olduğunu kabul etmese de, yaşadığı maneviyatı, ruhiyatı, kemalatı, velayet ve faziletleriyle hükmen ve manen bir nevi sufidir, hakikatiyle bir mutasavvıftır diyebiliriz.

Bu hususun en bilimsel ve akademik noktası ise şudur: Said Nursî'nin, girişine "*turuk-u velâyet hakkında*" diyerek takdim ettiği tasavvuf, tarikat, velayet ve sülûk konularını içeren *Telvihât-ı Tis'a Risalesi*, tek başına Bediüzzaman'a göre seyr ü sülûk konusunun tez olarak işlenebileceğini gösteren yeterli bir ilmî malzeme ve döküman imkânını sağlayacak zenginliktedir. Meselenin can alıcı yerine gelince ise:

Bediüzzaman, formal tarikat sülûklerinde takip edilen meşhur *usûl-i aşere*'ye⁹⁴ mukabil, kendisinin sülûk ettiği⁹⁵ *Nur Mesleği*'nde "*acz, fakr, şefkat ve tefekkür*" şeklinde dört esaslı bir *tarîk* bulunduğunu ve *tasavvufî nefis terbiyesinde takip edilen nüfûs-ı seb'a yoluna*⁹⁶ karşılık, Kur'an'dan çıkardığı sözkonusu *tarîkta* nefsin dört hatvede/adımda tezkiye edilebileceğini tek tek göstermiş ve izahını yapmıştır.⁹⁷ Bu dört hatve, *Nur Mesleği*'nin *formal sülûk* şeklinde sistematize edilmeye elverişli temeli ve/veya dört ana direği mesabesindedir. *Risale-i Nur Külliyyatı*'nda bu dört esas ve dört hatvele ilgili her birinden müstakil birer tez çıkacak şekilde zengin ilmî veriler bulunmaktadır. Mesela sadece "*Acz ü Fakr*" kavramları tasavvuf sahasında müstakil bir yüksek lisans tezine konu edilmiştir.⁹⁸ Aynı şekilde "*Şefkat*" ve "*Tefekkür*" kavramları da ayrı ayrı birer teze konu olabilecek zenginliktedir. Aynı şekilde "*Bediüzzaman'da Nefis Eğitimi*" başı başına bir tez çalışmasına yetecek malzemeye sahiptir. Dolayısıyla *Risale-i Nur*'dan, içinde onlarca kavramı barındıran "*seyr ü sülûk*"a dair müstakil bir doktora tezinin çıkabileceği izahtan vârestedir.

Bu bilgileri nazar-ı itibara alarak ilerleyecek olursak, hem Bediüzzaman'ın şahsî sülûku, hem umuma açtığı *Nur Mesleği*, hem de tasavvufî sülûkla alakalı görüşleri, tasavvuf ilmi çerçevesinde hiç tartışmasız olarak değerlendirmeye tâbi tutulacaktır; cehalet, haset, gayret, art niyet, önyargı ve grupçuluk refleksi olmadıktan sonra, hiçbir tenkit, red ve inkâr ile de karşılaşmayacaktır. Kaldı ki, gerçek anlamda doktora tezi, yeni bir tez iddiasıyla ortaya çıkar ve savunduğu bu tezini kendi ilmî disiplinleri içinde sağlam, tutarlı ve hakikatlı delillere ve kaynaklı verilere dayandırılırsa, hâriçten yapılan eleştiriler, onun hakkaniyetini ve doğruluğunu

⁹⁴ Kitap olarak bkz. Necmeddîn-i Kübrâ, *Usûl-ü Aşere* (Tasavvufî Hayat içinde, trc. M. Kara), İstanbul, 1980.

⁹⁵ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / 10. Risale, s.1351.

⁹⁶ Harîrîzâde M. Kemaleddin, *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik*, Süleymaniye Ktp, İbrahim Efendi, No: 430, c. I, vr. 344 a.; Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 129-130.

⁹⁷ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, s. 569; a.mlf., *Sözler* / 26. Söz, s.210.

⁹⁸ Vasfi Arslan, "*Tasavvufî açıdan Bediüzzaman Said Nursî'de Acz ve Fakr Kavramları / The concepts of al-acz inability and al-fakr poverty in Bediüzzaman Said Nursi thought from sufism point of view*", Mastur Tezi, Danışman: Prof. Dr. Rifat Okudan, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Tasavvuf Bilim Dalı, 2013, ss. 180.

daha da ortaya çıkarmaktan öteye bir işlev görmez. Beri taraftan böyle bir konunun ilmî bir tartışma ortamı doğurması bile başlı başına bir kazanım olacaktır. Bizim bu doktora çalışmamızda ileri sürdüğümüz tezimiz, Bediüzzaman'ın tasavvufî sülûklara nasıl baktığını tespitle beraber, kendisinin de hususî hayatında birkaç kez sülûk ettiği ve Nur Mesleği'nin unformal bir sülûku sağlamaya vesile olabilecek manevî disiplinlere sahip olduğu gerçeğidir.

Şüphesiz ki: “Bediüzzaman'a göre seyr ü sülûk” konusunun üç çalışma ve anlam alanı vardır. Birincisi: Bediüzzaman'ın tasavvufî sülûklara nasıl baktığı. İkincisi: Bediüzzaman'ın kendi sülûku. Üçüncüsü: Bediüzzaman'a göre Nur Mesleğinde seyr ü sülûkun nasıl yapılabileceği. Birinci alan, öncelikle tasavvufçuları, ikinci ve üçüncü alan ise öncelikle Nur Talebeleri'ni ve araştırmacıları ilgilendirmektedir. Fakat Tasavvuf Anabilim Dalı ise her üçüyle de doğrudan ilgilidir. Tezimizde görüleceği üzere Risale-i Nur Külliyyatı'nda her üç sahaya dair kâfi miktarda kaynak ve bilgi bulunmaktadır. Dolayısıyla *Bediüzzaman'ın üç yönden sülûkla ilgili görüşlerinin* ortaya çıkarılması, hem sufî dünya, hem nur câmiası, hem de tasavvuf ilmi (akademisyen ve araştırmacılar) açısından kıymet arz etmektedir. Böyle bir çalışmanın, her üç çevreye ilmî faydasıyla beraber, ictimâî (sosyolojik) olarak fiilî bir fonksiyonu olacaktır. İslam ümmetinin bir vücudun âzâları gibi olabilmeleri istikametinde öncelikle Nur Câmiası ile tasavvufî çevreler arasında ve genel manada *tevhid-i kulûba* ve nihayet en geniş perspektifte *İttihad-ı İslâm'a* hizmet edeceği ise izahtan vârestedir.

Ayrıca, biz bu tez çalışmamızla, Risale-i Nur Mesleği'ndeki unformal sülûktan formal sülûka doğru *ilmî bir adım* atmış olduğumuzu da düşünüyoruz. Belki Nur Mesleğinin geleneksel bir tarikat olmamasından dolayı bazı nur talebeleri veya kimi sufiler, bu ikisini (tarikat ile hakikat yollarını) birbirinden ayrı tutma titizliği veya âidiyet gayretiyle, *Bediüzzaman'ın seyr ü sülûku* gibi bir ifadeyi doğru bulmayabilir, sıcak karşılamayabilirler. Hassasiyetlerine saygıyla beraber, Nur Mesleğinin de tarikatlerle mukayeseli ve etkileşimli bir başka manevî tarîk (yol) olması hasebiyle, böyle bir konu başlığını isabetli buluyoruz. Nitekim Bediüzzaman'ın vâris nur talebelerinden Mustafa Sungur, “*Bediüzzaman'ın hakikatları ders alışındaki ruhî, kalbî ve fikrî seyr-i sülûku*” ifadesini kullanmıştır.⁹⁹

Sonuç olarak: “Tasavvuf, *sülûk ilmi* şeklinde tarif edilir.”¹⁰⁰ Dolayısıyla tasavvuf, tüm velayet yollarıyla ilgilenir, ister formal tarikat sülûkuyla, ister unformal tariklerle o velayet gerçekleşsin, farketmez. O bakımdan tasavvuf, sadece tarikat sülûkuyla veli olanlarla alakalı bir ilim dalı değildir. Bütün evliyaullah ve velayet yolları, tasavvuf ilminin sahasına girer. Kitaplardaki şekliyle unformal bir velayet tariki durumunda olan Risale-i Nur Mesleğinin,

⁹⁹ Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s. 15, “Mustaf Sungur” mad.

¹⁰⁰ Süleyman Uludağ, “Sülûk”, *DİA*, c. 38, s. 127-128.

bir şeyh efendinin gözetiminde formal sülûk edilen bir tarikat olmadığına itibarla biz, tezimizde “*Bediüzzaman’ın sülûku*” ve “*Risale-i Nur Mesleğine göre sülûk*” gibi izafetlerde kullandığımız “sülûk” kavramını, daha bu kavram kullanılmadan önce yetişen evliyaullahın velayet usûlleri ve tarikat devri öncesi sufilerin unformal sülûkları anlamında kullandık. Hususiyile *Sahabe, Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîn’in manevî kemalât yolları* tarzında “*manevî eğitim, gelişim, hakikate ve velayet sırrına erişim*” manasını mülahazaya alarak ve bu farklılığa dikkat çekmek için, tırnak içinde ‘sülûk’ kavramıyla ifade etmiş olduk.

“*Bediüzzaman Said Nursî’ye Göre Seyr ü Sülûk*” konulu tezimiz üç ana daldan oluşmaktadır. 1. Bediüzzaman’ın kendi ‘seyr ü sülûk’u. 2. Bediüzzaman’ın ‘tarikat sülûku’na dair görüşü. 3. Bediüzzaman’ın ‘*Risale-i Nur Mesleğinde sülûk*’un mahiyeti. Sırasıyla bu üç konuyu ele alacağız ve en son 4. Bölüm olarak, sülûkun ulaştırdığı makamların zirvesi olan *makam-ı tevhid* ile tezimizi taçlandıracağız.

Şimdi önce, kısaca hayatına ve eserlerine nazar edelim.

D. BEDİÜZZAMAN’IN HAYATI VE ESERLERİ

Bediüzzaman Said Nursî, 1878 yılında Bitlis vilayetine bağlı Hizan ilçesi Nurs köyünde dünyaya geldi. Babası Sofi Mirza Efendi (ö.1920), Nakşî-Hâlidî şeyhi *Seyyid Sibğatullah-ı Arvâsî*’nin (1810?-1871)¹⁰¹ mürididir.¹⁰² Annesi Nuriye Hanım (ö.1913) da Nakşî-Hâlidî şeyhi *Seyyid Hüseyin-i Arvâsî*’nin¹⁰³ mürîdesidir.¹⁰⁴ Said Nursî’nin baba tarafından Hasenî/şerîf, anne tarafından ise Hüseyinî/seyyid olduğu kaydedilmiştir.¹⁰⁵

Said Nursî yedi kardeşirler: Dördü erkek, üç kız kardeşin, büyükten küçüğe sırasıyla isimleri şöyledir: 1. Dürriye (ö.1914’ten önce), 2. Hânım (ö.1945)¹⁰⁶, 3. Molla Abdullah Efendi (ö.1914)¹⁰⁷, 4. Said Nursî Okur (1878-1960), 5. Molla Muhammed Okur

¹⁰¹ Necmeddin b. Muhammed Nakşibendî, *Hülâsatü’l-Mevâhib (Altın Silsile)*, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2010, s.353-370; Heyet, *Evliyalar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 1992, c. 10, s. 67-70; Şahiner, *Son Şahitler*, c. 1, s. 22, “Sibğatullah Arvâsî” mad.

¹⁰² Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s.51.

¹⁰³ *Seyyid Hüseyin Arvâsî*’nin oğlu eski Van müftülerinden Seyyid Muhammed Kasım Arvâsî’dir.

¹⁰⁴ Badıllı, a.g.e., c.1, s.59-60; Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Said Nursî*, s.49.

¹⁰⁵ Bediüzzaman’ın talebelerinden Elazığlı Hulusi Yahyagil, Emirdağlı Osman Çalışkan, Urfalı Seyyid Salih Özcan, Eskişehirli Muhyiddin Yürüten ve Erzincan milletvekili Hüseyin Aksu, bu beş zat, ayrı ayrı hatıralarıyla bizzat Bediüzzaman’ın kendilerine seyyid ve/veya şerif olduğunu söylediğini ittifakla nakletmişlerdir. (Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s. 55; Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s.236 “Hüseyin Aksu” mad., c.3, s.74, “Muhyiddin Yürüten” mad.; c.3, s.238, “Salih Özcan” mad.). Bu beyanlara itibarla Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursî ve İlmî Şahsiyeti* üzerine yaptığı kapsamlı araştırmalar sonucunda Bediüzzaman’ın baba tarafından Hasenî-şerif, anne tarafından Hüseyinî-seyyid olduğunu tespit ettiğini belirtmiştir. Her iki seyyidlik ve şeriflik şerecerisini de kaydetmiştir. [Bkz. Ahmet Akgündüz, “*Bediüzzaman’ın Soy Ağacı*”, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.23-27. Bkz. Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursî ve İlmî Kişiliği*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.152-153, 175-176].

¹⁰⁶ Badıllı, a.g.e., c.1, s.51-52; İhsan Kasım Sâlihî, *Kendi Dilinden Bediüzzaman*, çvr. Ayşe Nurlan Karan, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2008, s. 60.

¹⁰⁷ *Molla Abdullah Nursî Efendi*: Babaları Sofi Mirza Efendi’nin bağlı olduğu Nakşî-Hâlidî Şeyhi *Seyyid Sibğatullah Arvâsî*’nin halifesi “*Seyda*” Şeyh Abdurrahman et-Tâhî’nin halifesi Şeyh Fethullah *Verkânisi*’nin halifesi

(1880-1951)¹⁰⁸, 6. Abdülmecid Nursî Ünlükul (1884-1967)¹⁰⁹, 7. Mercan¹¹⁰. Sofî Mirza Efendi ve Nuriye Hanım, ikisi de ümmî oldukları halde, çocuklarının hepsini okutmuşlardır. Dört erkek evladın dördü de icazetli âlimdirler.¹¹¹

Said Nursî, 1885'te 7 yaşındayken Kur'an okumaya, 1886'da 8-9 yaşındayken ilim öğrenmeye başladı.¹¹² Değişik meşayih-i ulemadan bir ay, birkaç hafta veya gün ders almıştır. Kesintisiz olarak devam ettiği en uzun tahsil hayatı, üç aydır ve sonunda da 'medrese icazetnâmesi' almıştır. Kendilerinden istifade ettiği zatlar arasında, Tarihçe-i Hayat'ında özellikle ismi geçenler şunlardır:

1. Ağabeyi Molla Abdullah en-Nursî (ö.1914). Nakşî müderris'lerinden biriydi.
2. *Seyyid Nur Mehmed Efendi* -Halid-i Bağdâdî'nin hulefasından Seyyid Taha-yı Hakkârî'nin halifesi Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'nin (1810?-1871) oğludur-.
3. Van'da *Şeyh Fehim Arvâsî* (1825-1895) - Seyyid Taha'nın halifesi-.
4. Bitlis'te *Şeyh Mehmed Küfrevî* (1775-1897) -Seyyid Taha'nın halifesi-.
5. *Şeyh Abdurrahman-ı Tâhî* (1831-1886) -Sıbgatullah'ın halifesi-.
6. Bitlis'te *Şeyh Fethullah Verkânîsî* (1846-1899) -Abdurrahman Tâhî'nin halifesi-.¹¹³
7. Siirt'te *Şeyh Abdulkahhâr Zokaydî* (1844-1906)¹¹⁴ -A. Tâhî'nin diğer bir halifesi-.
8. Bitlis'te *Şeyh Emin Efendi* (1822-1908),
9. Siirt'te *Molla Fethullah Siirdî* (1837-1903),
10. Kâdirî üstadı *Nureddin Efendi*¹¹⁵,
11. Kur'an üstadı *Hafız Nuri Efendi*¹¹⁶,
12. *Şeyh Seyyid Muhammed Celâlî el-Arvâsî* (1851-1914). *Şeyh Fehim-i Arvâsî*'nin halifesi'dir. Doğu Beyazıt'ta üç aylık tahsili sonrasında Said Nursî'ye ilk ilmî icazetnâmesini bu zat vermiştir (1892). Yine aynı yıl, Siirt'te Molla Halil Medresesi'nde

---

"Hazret" Muhammed Ziyâüddin Efendi'ye (1855-1924) intisablı bir âlim idi. Hazret'in hâs müridiydi ve ilk icazet verdiği talebesiydi." (Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 56 - s.1605). Molla Abdullah'ın *Şeyh Ziyâüddin*'le karşılıklı mektupları vardır. (Bkz. *Şeyh Muhammed Ziyâüddin ve halifesi Şeyh Ahmet Haznevî, Mektubât*, Derlyn. Şeyh Alâüddin b. Şeyh Fethullah es-Siirdî, Mtc. Hasib Seven b. müderris Hâce Nasreddin Efendi, Dilek Matbaası, İst., 1982, s.9-10). Molla Abdullah Efendi, "*Molla Halil (es-Siirdî el-Kâdirî) Hazretleri*'nin *el-Ma'fûvât* isimli eserine bir şerh yazmıştır. Derin bir âlimdir." (Mustafa Öztürkçü, *Bediüzzaman'ın Bilinmeyen Akrabaları*, Şahdamar Yay., İst., 2009, s.125). Bediüzzaman'ın ağabeyi de âlim bir zattı. Uzun boylu bir insandı. Harp'ten önce vefat etti." (Şahiner, *Son Şahitler*, c. 1, s. 58. "Abdülbaki Arvâsî" mad.).

¹⁰⁸ *Molla Mehmet Okur*: Doğu medreselerindeki tahsilinden sonra, Arvas köyünde müderrislik, Nurs köyünde yıllarca imamlık yaptı. Âlim ve fâzıl bir şahsiyetti. (Bkz. Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 131 - s.1899; Nursî, a.g.e. 1 - Mektup No: 84 -s.1735; Şahiner, *Son Şahitler*, c. 1, s. 58. "Abdülbaki Arvâsî" mad.

¹⁰⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 84 -s.1735; Badıllı, a.g.e., 1/695; Öztürkçü, *Bediüzzaman'ın Bilinmeyen Akrabaları*, s.99-103.

¹¹⁰ *Mercan Hanım*: Feke İbrahim Efendi denilen dindar ve salih bir zatla evlenmiştir. Bişar ve Nazife isminde bir erkek, bir de kız çocuğu olmuştur. (Öztürkçü, a.g.e., s.110).

¹¹¹ Badıllı, a.g.e., c.1, s.51-52.

¹¹² Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2092; a.mlf., *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.834.

¹¹³ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2129.

¹¹⁴ Mehmed Macit Sevgili, "*Torununun Ağzından Molla Halil es-Siirdî*" makalesi. Bkz. Ahmet Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında *Bediüzzaman Said Nursî ve İlmî Kişiliği*, s.217.

¹¹⁵ Nursî, *Şuâlar* / 14. Şuâ - s.1062.

¹¹⁶ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 133, 218, s.1468, 1521; a.mlf., *Şuâlar* / 14. Şuâ - s.1062.

Molla Fethullah es-Siirdî Efendi de Said Nursî'ye ikinci ilmî icazetnâmesini¹¹⁷ ve harikulade zekâ ve hafıza sebebiyle ona *Bediüzzaman* (zamanın harikası) ünvanını vermiştir.¹¹⁸

Nursî, talebelik yıllarında temel İslamî ilimlerle ilgili doksan kitabı ezberledi. Her gece bunlardan birini tekrar etti. Bu tekrarlar O'nun, Kur'an âyetlerini derinlemesine anlamasına birer basamak oldu ve her bir Kur'an âyetinin bütün kâinatı ihata ettiğini gördü. (1897-1907) yılları arası 10 sene Van'da valinin davetiyle ve talebiyle, onun konağında ikamet etti. Buradaki kütüphaneden dinî ilimlerin dışında fennî bilimleri de tahsil etti. H. 1316 (Mayıs 1898) sıralarında mühim bir *inkılâb-ı fikrî* geçirdi.¹¹⁹ Kendini tamamen Kur'an'ın müdafasına adadı ve ilk Kur'an'ın îcâzını ispat işine girişti. Matematik ve ilm-i kıyafete dair kürtçe birer Risale telif etti. 1899'da Mantık ilmine dair *Kızıl İ'câz* isimli eserini yazdı.¹²⁰

1907'de doğuda Medresetü-z Zehra adında, din ve fen ilimlerinin birlikte okutulduğu bir İslam üniversitesi kurmak fikriyle, yönetim ve hilafet merkezi olan İstanbul'a geldi. Padişah mabeynine projesini sundu. Gazetelerde makaleler yazdı. Bir grup âlim ve şeyh efendilerle ideoloğu olduğu İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'ni kurdular.¹²¹ 31 Mart vak'ası sonrası idamla yargılandı, fakat berat etti. 1910 baharı İstanbul'dan İnebolu, Rize, Batum, Tiflis, Van'a gitti, doğu vilayetlerini uyandırmaya çalıştı. Mart 1911'de Şam'da Emevî Câmiiinde İslam âleminin sorunları ve çözümleri üzerine bir hutbe îrâd etti, hutbesi o hafta kitaplaştırılıp dağıtıldı.

Şam'dan Beyrut'a geçti, oradan deniz yoluyla İstanbul'a geldi. Sultan Reşâd'ın tahta oturmasının 2. sene-i devriyesine katıldı (27 Nisan 1911). Reşad'ın davetiyle Rumeli gezisine iştirak etti (5-26 Haziran 1911) ve Van'da Medresetü'z-Zehrâ'nın açılmasıyla ilgili talebi kabul edildi.¹²² Daha sonra İstanbul'dan Van'a döndü (Sonbahar 1911). Medresesinde ders vermeye devam etti. Van'da Medresetü'z-Zehra'nın temeli atılmıştı ki I. Dünya Savaşı çıktı (1914).

¹¹⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2125.

¹¹⁸ Nursî, *Osmanlıca Emirdağ Lahikası (Elyazma)*, s.383; Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 198; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1 s.101; Alparslan Açıkgöç, "Said Nursî", DİA, İstanbul, 2008, c. 35, s.565.

¹¹⁹ Nursî, *Şuâlar / 1. Şuâ*, s.840, 841, 844. Bkz. Sâlihî, İhsan Kasım, *Kendi Dilinden Bediüzzaman Said Nursî*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2008, s.52.

¹²⁰ Bediüzzaman Said-i Kürdî, *Kızıl İ'câz*, Basım tarihi: 1921, İstanbul.

¹²¹ Bediüzzaman'ın da üyesi ve ideoloğu olduğu İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin 27 kişilik merkez idarî meclis âzâsından 8'i şeyh efendiler idi: 1. Nakşibendiyye-i Hâlidiyye'den Şeyh Feyzullah Efendizâde *Mehmet Sadık Efendi Hazretleri*, 2. Şeyh el-Hâc Mehmet Emin Efendi, 3. Tarikat-ı Halvetiyeden Şeyh Seyyid Müslim Penah *Darendevî Efendi*, 4. Kadirî Şeyhi Veli Mehmet Efganî Efendi, 5. Sivas Vilayeti Nakîbül-Eşraf Kaymakamı, Rûfâî Şeyhi Seyyid Abdullah el-Haşimî el-Mekkî Efendi Hazretleri, 6. Şeyh Yunus Dergâhı Postnişini Şeyh Ali Efendi, 7. Şeyhzâde Hacı Mehmet Efendi, 8. Nakşibendî meşayihından, muhaddis *Dağistanlı Ömer Ziyaeddin Efendi*. İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti İstanbul Dersaadet Merkezi, İdare Meclisi Azalarının isimleri için bkz. Sadık Albayrak, *İrticanın Tarihçesi*, İstanbul, 1987, c. I, s. 174.

¹²² Mardin, *Bediüzzaman Said-i Nursi Olayı*, s. 9.

Talebeleriyle beraber savaşa katıldı. Doğu cephesinde gönüllü alay komutanlığı yaptı. Yaralandı, iki buçuk yıl Rusya’da esir kaldı. 1917’deki Bolşevik İhtilali esnasındaki kargaşadan yararlanıp esaretten kurtuldu, Mart 1918’de yola çıktı, Varşova, Avusturya, Sofya üzerinden İstanbul’a döndü (18 Haziran 1918).

Dönüşte, Harbiye Nâzırı Enver Paşa’nın teklifi, Sultan Vahidüddin’in onayı ile Genelkurmay’ın kontenjanından Osmanlı’nın en üst düzey ilmî heyeti (İslamî ilimler akademisi üst kurulu) mahiyetindeki “Darü’l-Hikmeti’l-İslamiye”ye –ki yeni kurulmaktaydı- emr-i vâki ile üye tayin edildi (Ağustos 1918). 4 yıl burada görev yaptı. İngilizlerin İstanbul’u işgali yıllarında onların aleyhinde Hutuvat-ı Sitte adıyla bir risale neşretti. Anadolu’da başlatılan İstiklal mücadelesine destek verdi. 1921’de büyük bir fikrî ve ruhî değişim geçirdi, Eski Said, Yeni Said oldu.

Bediüzzaman’ın İstanbul’da İngiliz karşıtı çalışmalarını yakından takip eden Mustafa Kemal ve arkadaşları, müteaddit defalar çektikleri telgraflarla onu ısrarla Ankara’ya davet ettiler. “*Ben tehlikeli yerde (İngilizlere karşı İstanbul’da) mücâhede etmek istiyorum; siper arkasında (emniyetli olan Ankara’da) mücâhede etmek hoşuma gitmiyor. Anadolu’dan ziyade burayı daha tehlikeli görüyorum.*” diyerek icâbet etmedi. Fakat Eski Van valisi Tahsin Bey gibi dostlarının da ısrarlı davetleri sonucu, 1 Kasım 1922’de Saltanat’ın kaldırılmasını müteakip 7 Kasım 1922’de Ankara’ya ulaştı.

M. Kemal’e, eğer yapılacaksa, Kur’ânî bir inkılap yapılması gerektiğini anlattı. Beyanname yayınladı, Meclis’te dağıttırdı. Fakat, yeni rejimin önde gelenlerinin bambaşka bir yolda olduğunu anlayınca, kendisine yapılan doğu vilayetleri umumî vaizliği ve milletvekilliği tekliflerini reddederek, Ramazan ayına bir gün kala 17 Nisan 1923 günü trenle İstanbul’a geçti, orada birkaç ay kaldıktan sonra Van’a gitti.¹²³ Van müftülüğünce verilen fahri ‘vaizlik vesikası’ ile şehir merkezindeki Nurşin Camiinde vaazlar verdi, Kur’an dersleri yaptı. Daha sonra birkaç talebesiyle Erek Dağı başında bir inzivaya çekildi.

1925 yılında patlak veren Şeyh Said isyanına destek vermemesine ve hatta onu isyandan vazgeçirmeye çalışmasına rağmen hükümet, Bediüzzaman’ı 10 Şubat 1926 günü doğudan büyük bir kabileyle beraber Batıya, İstanbul üzerinden Burdur’a sürdü. Mayıs 1926’da Burdur’a gelen Bediüzzaman, 25 Ocak 1927’de Isparta’ya, oradan da 28 Şubat 1927’de Isparta’nın daha ücra bir köyü olan Barla’ya nakledildi (1 Mart 1927).¹²⁴ Burada sekiz yıl kaldı. Risale-i Nur isimli Kur’an tefsirinin çoğu bölümlerini burada yazdı. Talebeleri eserlerini elle yazarak çoğaltıp yaymaya başladılar.

¹²³ Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayatı*, c. 1, s. 457.

¹²⁴ Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, s. 279.

Eserleri ve fikirleri sebebiyle 1935 senesinde Eskişehir Mahkemesi'ne sevk edildi. Tüm suçlamalardan berat etti, fakat Tesettür âyetinin tefsirini yaptığı Tesettür Risalesi'nden kendisine 11 ay ceza verildi (19 Ağustos 1935).¹²⁵ 16 nur talebesi de 6'şar ay hapse mahkûm oldu.¹²⁶ Hapis sonrası gönderildiği Kastamonu'da gizliden gizliye eserlerini yazmaya ve yeni talebeler yetiştirmeye devam etti. 1943'te Denizli Mahkemesi'ne sevk edildi. Kastamonu'da tutuklandığı 20 Eylül 1943'ten, Denizli'de tahliye edildiği 15 Haziran 1944'e kadar 9 ay tutuklu kalmış oldu. Sonra Afyon Emirdağı'nda ikamete mecbur edildi. Daha önce eserlerini talebeleri elleriyle yazarak çoğaltırken, bu dönemde teksir makinası alarak çoğaltma dönemi başladı. 1948'de Afyon Mahkemesi'ne sevk edildi. 20 ay tutuklu yargılandı, sonunda berat etti. Afyon merkezde 72 gün mecburî iskâna tâbi tutuldu, sonra 2 yıl sonra Emirdağı'na 2 Aralık 1949'da tekrar geri getirildi.

Böylece bütün hayatında üç kere tutuklu yargılandı, hapis yattı; üçünden de neticede berat etti, fakat tutuklu yargılandığı üç davada toplam 9+8+20=37 ay, yani 3 yıl 1 ay suçsuz yere hapis yatmış oldu.

Afyon hapsindeyken yeni bir *ruhî inkişaf* yaşadı ve Üçüncü Said'liğe evrildi. Böylece hayatında üç dönem meydana geldi: Eski Said (1878-1921), Yeni Said (1921-1949) ve Üçüncü Said (1949-1960).¹²⁷

23 Ağustos 1953'ten itibaren daha ziyade Isparta merkezde bir grup talebesiyle kiraladıkları bir evde, ilk medrese-i nuriye'de kaldılar. Arada bir Emirdağı'na da gidip geldi. 1950'de çok partili hayata geçildiği ve Adnan Menderes'in Başbakanlık yaptığı on yıl içinde dinî hak ve hürriyetler nisbeten esnedi. Eserleri matbaalarda basılmaya başlandı.

23 Mart 1960 tarihinde Urfa'da vefat etti. Halilurrahman Dergâhı'nın haziresine defnedildi. Darbe yapan askerî cunta, 12 Temmuz 1960 akşamı mezarını açtırarak Bediüzzaman'ın naaşını helikopterle bilinmeyen bir yere nakletti.

ESERLERİ:

1. Eski Said Dönemi Eserleri

Bediüzzaman'ın Eski Said döneminde yazmış olduğu risaleler toplam 22 tanedir:

1. Hendese Risalesi, 2. İlm-i Kıyafet Risalesi, 3. Kızıl İ'câz, 4. Ta'likât, 5. Nutuk, 6. Divan-ı Harb-i Örfî, 7. Münazarât (Reçetetü'l-Avâm), 8. Muhakemât (Reçetetü'l-Ulemâ), 9. Hutbe-i Şâmiye, 10. Devâü'l-Ye's, 11. Teşhîsü'l-İllet, 12. İşârâtü'l-İ'câz fi Mezânni'l-İ'câz, 13. Rumuzât, 14. İşârât, 15. Sünûhât, 16. Tulûât, 17. Şuâât-ı Ma'rifeti'n-

¹²⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2152.

¹²⁶ Badilli, *a.g.e.*, c.2, s. 832.

¹²⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2201; a.mlf., *Şuâlar* / 14. Şuâ, s.1094.

Nebî, 18. Rumûz, 19. Hutuvât-ı Sitte, 20-21. Hakikat Çekirdekleri 1-2, 22. Lemeât min beyni hilâli savmin ve hilâli'l-îd Çekirdekler Çiçekleri).

Dr. Abdülkadir Badıllı, Eski Said'in gazetelerde çıkan makalelerini *Makâlât* ismiyle müstakil bir risale yaptığı gibi, Eski Said'in bütün eserlerini de *Âsâr-ı Bediyye Mecmuası* ismi altında bir araya getirmiştir.

Eski Said 1921-22'de Yeni Said olduktan sonra, Mesnevî-i Nuriye'deki risaleleri yazmıştır ve Zeyl'ler de müstakil birer risale olduğu için, toplam 21-22 risaledir. Bunları önce ayrı ayrı neşretmiş, daha sonra hepsini Mesnevî-i Nuriye ismi altında derlemiştir ki sırasıyla şunlardır: 1. Lemeât/Lem'alar, 2. Reşhalar, 3. Lâsiyyemâlar, 4. Katre Risalesi, 5. Zeylül'l-Katre Risalesi, 6. Habâb Risalesi, 7. Zeylül'l-Habâb Risalesi, 8. Habbe Risalesi, 9. Zeylül'l-Habbe, 10. Zeylül'z-Zeyl Risalesi, 11. Zehre Risalesi, 12. Zeylül'z-Zehre, 13. Zerre Risalesi, 14-15. Şemme Risalesi (1-2), 16. Onuncu Risale, 17. Şule Risalesi, 18. Zeylül'ş-Şu'le Risalesi, 19. Nokta Risalesi, 20. Nur Risalesi, 21. Nur'un İlk Kapısı... 22. Kevser Risalesi (Sırr-ı İnnâ A'taynâ Risalesi) -Mesnevî'ye dahil değildir-.

2. Yeni Said Dönemi Eserleri

Barla hayatı öncesi 44 eseri bulunan Bediüzzaman'ın Barla'da yazmaya başladığı Risale-i Nur da 4 ana mecmuadan oluşur: Sözler, Mektubat, Lem'alar, Şualar Mecmuası. 114 ilmî makamı içeren bu 4 mecmua başta olmak üzere, Risale-i Nur Külliyyatı ise takım olarak 14 cilt eserdir: İşârâtü'l-İ'câz, Muhâkemât, Barla Lahikası, Kastamonu Lahikası, Denizli ve Emirdağ Lâhikaları I-II, Âsâ-yı Musa, Sikke-i Tasdik-i Gaybî, İman Küfür Muvanezeleri ve Mesnevi-i Nuriye. Sonra, talebelerinin yazdığı Tarihçe-i Hayat da külliyyata dâhil edilir. Müstakil bir cilt olan Rumuzât-ı Semâniye Risalesi (İşârât-ı Hurûfât-ı Kur'âniye Risalesi) ise mahrem tutulur, basılmaz.

Bediüzzaman'ın 4 adet de, yazdığı veya derlediği evrad ü ezkâr kitabı vardır: 1. Hizb-i Âzam-ı Kur'ânî, 2. Hizb-i Ekber-i Nurî, 3. Hizbü Envâri'l-Hakâiki'n-Nûriyye, 4. İmana Medâr Âli Bir Tefekkürnâme ve Tevhide Dair Yüksek Bir Marifetname. Bu eserler kitabımızın "Nur Tarîkının Evrâd ü Ezkârı" başlığı altında tanıtılmıştır.

3. Risale-i Nur'dan Müstakil veya Derleme Eserleri

Bediüzzaman'ın bizzat derlediği ve ziyaledeleri bulunan risalelerinden *Mecmua* olanlar şunlardır: Asâ-yı Mûsâ Mecmuası, Sikke-i Tasdik-i Gaybî Mecmuası, Zülfikar Mecmuası, Tilsimler Mecmuası, İman ve Küfür Muvazeneleri.

Risale-i Nur Külliyyat'ından şu risaleler, takımdan bağımsız olarak ayrıca tek tek veya birlikte basılmaktadırlar: Nurun İlk Kapısı, Haşir Risalesi, Hastalar Risalesi, İhlas Risaleleri, Tabiat Risalesi, Uhuvvet Risalesi, Ramazan İktisat-Şükür Risalesi, Sünuhat-

Tuluat-işarat Risaleleri, Ayetü'l-Kübra Risalesi, Meyve Risalesi, el-Hüccetü'z-Zehra, Fihrist Risalesi, Mucizat-ı Kur'aniye Risalesi, Mucizat-ı Ahmediyye Risalesi, Esmâ-i Sitte Risalesi, Münacat, Ene ve Zerre Risalesi, İctihad Risalesi, Mi'rac ve Şakk-ı Kamer, Mirkat-üs Sünnet ve Tiryaku Maraz-ı Bid'a (Sünnet-i Seniyye) Risalesi, Latif Nükteler, Yirmi Üçüncü Söz, Otuz Üç Pencere, Nur Meyveleri, Nutuklar ve Makaleler, Ayet-i Fetih Risalesi, Âyet-i Fetih Risalesi, Fetih ve Nasr Risalesi, Hüccetü'l-Kur'an ale'sh-Şeytan ve Hizbihî Risalesi, İsm-i A'zam ile İnsan ve Kainat Tılsımlarının Miftahı.

Bediüzzaman tarafından veya uygun bulmasıyla talebeleri tarafından bazı ilavelerde yapılarak Risale-i Nur'dan derlenen diğer eserler ise şunlardır:

Hüccetullahi'l-Bâliğa Risalesi (Misbâhu'l-İman), Miftahü'l-İman, İman Hakikatleri, Sirâcü'n-Nûr, Nur Âleminin Bir Anahtarı, Zühretü'n-Nur, Hakikat Nurları, (Asa-yı Musa'dan Akan Bir Nur Çeşmesi (Diğer ismi: Rahmet ve Şefkat İlaçları), Küçük Sözler, Gençlik Rehberi, Hanımlar Rehberi, Tiryak, Müdafaat, Bediüzzaman Cevap Veriyor... Beyanat ve Tenvirler ile *Hizmet Rehberi* isimli iki risale ise Bediüzzaman'ın vefatından sonra talebelerinin uygun bulması ile derlenip düzenlenmiş ve bastırılmıştır.

Bediüzzaman, ayrıca iki talebesinin eserlerini de külliyatına dahil etmiş ve birlikte basımı yaptırmıştır: Ahmet Feyzi Kul'un *Mâidetü'l-Kur'ân Risalesine* önce Sikke-i Tasdîk-i Gaybî'nin sonunda yer vermiş, sonra bir sebepten ayırmıştır. Zübeyir Gündüzalp'in Ankara *Risale-i Nur Konferans*'ı ise önce müstakil basılmış, sonra Sözler'in sonuna dahil edilmiştir ve hâlen bütün yayınevlerinde bu şekilde basılmaktadır.

4. Risale-i Nur Üzerine Yazılmış Bazı Şerhler

Nur Risaleleri üzerine yapılmış olan şerh çalışmalarından bazıları şunlardır:

Muhammed Nurullah Seyda el-Cezerî, *Kitâbü Esrâru't-Tasavvuf ve en-Nükâtü't-Tis'u / Tasavvufun Sırları ve Dokuz Nükte Risalesi (Telvihât-ı Tis'a Şerhi)*, çev. İbrahim Öztürk, Seyda Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1981.

Musa Hub, *Risâle-i Nûr Üzerine Bir Yorum Çalışması (Mektûbât, 26.Mektup, 4.Mebhas, 4.Mesele'nin İzahı)* -Hekimoğlu İsmail'in tashihiyle-, Özel Basım, Bursa, 1994.

Hakan Yalman, *Tahavvülât-ı Zerrt Risalesi Şerhi*, Yeni Asya Neşriyat, İst., 2004.

Hulusi Yahyagil, *İzâhât-ı Hulûsiyye*, Drlyn: M. Ali Doğan, Tahşiye Yayınları, İstanbul, 2005; a.mlf, *Makalât-ı Hulûsiyye*, Drlyn: M. Doğan, Tahşiye Yay., İst., 2014.

Senai Demirci, *Birinci Söz: Bir Risale-i Nur Yorumu*, Timaş Yay., 2. Baskı, İst., 2006.

Hasan Hayri Sarıkamış, *Nur'dan Süzülen Notlar*, Bion Matbaacılık, İstanbul, 2011.

Seyit Nurfethi Erkal, *Âlemlerin Haritası (3. ve 4. Mektuplar)*, Sufi Kitap, İstanbul, 2008; a.mlf, *Nur Derslerine Giriş (1. Söz'ün şerhi)*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2009; a.mlf, *Nur Denizinde Seyhat (1. Lem'anın şerhi)*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

Şadi Eren, *Risale Notları*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006; A.mlf, *Mesnevî-i Nuriye Üzerine Notlar*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2006; a.mlf, *İşârâtü'l-İ'câz (Notlar)*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2011; a.mlf, *Muhakemat Notları*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2014.

İsmail Mutlu, *Sadeleştirilmiş, Açıklamalı ve Nüsha Karşılaştırmalı Risale-i Nur Külliyyâtı* (Sözler, Mektubat, Lem'alar, Şualar, Âsâ-yı Musa, Mesnevî-i Nuriye, Barla Lahikası, Kastamonu Lahikası, Emirdağ Lahikası 1-2, Tarihçe-i Hayat), Mutlu Yay., İst., 1995-2005; Bediüzzaman'ın Altı Esmâ Risalesi (Açıklamalı), Mutlu Yayıncılık, 2013, *Bediüzzaman Said-i Nursî: Tarikat Risalesi* (Açıklamalı), Mutlu Ya., İstanbul, 2004.

Muhammed Ali Doğan, *Münazarat Risalesi ve Şerhi*, 2. Baskı, Tahşiye Yayınları, İstanbul, 2006; a.mlf, *Haşir Risalesi ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2011; a.mlf, *Telvihât-ı Tis'a Risalesi ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2012; a.mlf, *Yirmi Dokuzuncu Söz ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2012; a.mlf, *Dokuzuncu Şua'nın Dokuz Âli Makamı*, Tahşiye Yay., İst., 2013; a.mlf, *Haşir Risalesi İkinci İşaret'in Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2015; a.mlf, *Tesettür Risalesi Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2017; a.mlf, *Yirmi Dördüncü Mektub ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2011; a.mlf, *Hatveler İle Beşinci Mektup ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2017; a.mlf, *Arabî İşârâtü'l-İ'câz'ın Meâl ve Şerhi (4 Cilt)*, Tahşiye Yay., İst., ; a.mlf, *İkinci Şua ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2015; a.mlf, *Haşir Risalesi, Mukaddime, İkinci İşaret'in Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2010; a.mlf, *Hüve Nüktesi ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2006; a.mlf, *Zerre Risalesi ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2005; a.mlf, *Ene Risalesi ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2007; a.mlf, *Kader Risalesi ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2009; a.mlf, *Tabiat Risalesi ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2013; a.mlf, *Tesettür Risalesi ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2011; a.mlf, *On Birinci Söz ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2015; a.mlf, *Dokuzuncu Söz'ün Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2015; a.mlf, *On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı ve Şerhi (Besmele'nin Esrârı)*, Tahşiye Yay., İst., 2016.

E. GENEL TASAVVUF ANLAYIŞI

Öncelikle Bediüzzaman Saîd-i Nursî'nin genel manada tasavvuf ve tarikatlere nasıl baktığını Telvihât-ı Tis'a Risalesi üzerinden ele alalım.

a. Tasavvufa Genel Bakışı

Bediüzzaman Said Nursî'nin İslam tasavvufu hakkındaki görüşleri ve tasavvuf geleneğindeki iki tasavvufî müessesesi olan tarikatlere ve tekkelere dair değerlendirmeleri, onun kendi tasavvufî anlayışını ve konumunu tespit etme bakımından kıymetli birer ölçektir. Tasavvuf ve tarikat görüşü anlaşılırsa, kendi manevî hareketini de tasavvufla ilgili nereye konumlandığını, içinde mi, yanında mı, karşısında mı veya ne kadar iç içe ve nerede

ayrılıyor, bunları belirlemek daha kolay ve isabetli olacaktır. Eserlerinde tasavvuf, tasavvufî ekoller, tarikat, tekke veya ehl-i tarikate müteallik bahisler oldukça zengin ve çeşitlidir.

Gördüğü lüzum ve ihtiyaç üzerine, yahut kendisine sorulan bir suale cevap sadedinde kaleme aldığı tasavvufî metinlerde Said Nursî'nin bu tasavvuf ve tarikat kavramına dair sarfettiği bütün yorumlar ve açıklamalar topluca mütalaa edilecek olursa, görülür ki, Nursî, tasavvuf tarihinde yetmişmiş bütün önemli şahsiyetler gibi sufiler dünyasının temel problemleriyle uğraşmıştır, çözümler üretmiştir, teklif etmiştir. Sufilerle aynı sorulara cevaplar aramıştır. Ve işin nirengi noktası, kendi Nur Mesleği'ni tarif ve tavsif ederken, yine tarikati ve tasavvufî kavramları referans alarak yolunun onlardan ayrılan farklı yönlerini vurgulamış ve belirginleştirmiştir.

Bediüzzaman, tarikatleri (ki çoğulu tarâik'tir) ve tarikat olmayan yolları/tarıkları (çoğulu turuk'tur) da kapsayıcı mahiyette '*turuk-ı velâyet hakkında*'ki görüşlerini 1932'de yazdığı Telvihât-ı Tis'a Risalesi'nde özetlemiştir. Nur Külliyyatındaki diğer tasavvufî metinler, bu Risale endekslidir. Sufi çevrelerce merak edilen ve ilgi çeken Telvihât Risalesi'nin nur talebeleri arasında da, bilhassa tasavvufa ve hususiyle tarikatlere meyyal, müstaid ve müştak olanlar için çok hususî bir yeri ve değeri vardır. Bu özel ilginin sebeplerini, talebelerinden; Ahmet Hüsrev Altınbaşak (1899-1977)¹²⁸, Sıddîk Sabri Arseven Hoca (1893-1954)¹²⁹, Binbaşı Ahmed Âsım Önerdem Bey (1877-1935)¹³⁰ ve Albay Hulusi Yahyagil Efendi (1896-1986)¹³¹ gibi zühd ehli sufi-meşrep zâtlar kaleme dökmüşlerdir.

Bediüzzaman'ın en birinci talebem dediği sufi-meşrep Hulusi Yahyagil Efendi'nin Telvihât Risalesi'nin muhtevasını özetlediği ve Bediüzzaman'ın da onaylayıp Barla Lahikası'na koyduğu mektubundan ilgili kısımları, Telvihât'ın önden bir fihristi veya özeti olarak aynen paylaşmak istiyoruz:

“Üstad-ı Muhteremim Efendim! (Bana gönderdiğiniz) bu mektubun (ve iliştiğindeki Telvihât Risalesi'nin) mühim bir hususiyeti var. O da, *tarik-ı velâyet* serlevhasını taşıyan ve çok ehemmiyetli bir mevzuu ihtiva etmesidir. Evet, "Bilin ki, Allah'ın dostları için ne bir korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar."¹³² âyet-i celilesine *bir nevi tefsir* olan bu mübarek ve münevver Telvihât-ı Tis'a isimli eserle (şu dokuz şey yapılmış oluyor);

1. Telvih: Tarikat, hoşça tarif ediliyor.
2. Telvih: Faydasından, cüz'î, fakat güzel bir misal gösteriliyor.
3. Telvih: Velâyet ve tarikatın münasebeti ve ehemmiyetleri, inkâr edenlerin firka-i

¹²⁸ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 109, s.1450. Ahmet Hüsrev Efendi'ye göre Bediüzzaman'ın manevî yolu, "*bugünde tarikatların şâhi ve hakikatların imamı*"dır. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 15, "Mustafa Sungur" mad.

¹²⁹ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 112, s.1453.

¹³⁰ Nursî, *a.g.e.* - Mektup No: 124, s.1461.

¹³¹ Nursî, *a.g.e.* - Mektup No: 128, s.1462-1463.

¹³² Yûnus Sûresi, 10:62.

dâlden oldukları ve bu hazine-i uzmâyı kapatmak, tahrip etmek ve bu kevser menbainı kurutmak isteyenlerin fiillerindeki hatâ yüzlerine vuruluyor. Ve bu yolda, akli başında ve insafî olanı ikna edecek delâil ve misaller beyan olunuyor.

4. Telvih: Meslek-i velâyetin yekdiğerine zıt vasıfları ise, seyr ü sülûkün iki meşrebi (üzerinden) gayet sarîh olarak izah ve tavsif ediliyor.

5. Telvih: Vahdetü'l-vücut ve vahdetü'ş-şuhud meşrebiyle bunlardaki mühim varta(lar) beyan olunuyor.

6. Telvih: Velâyet yolları içinde en güzelinin Sünnet-i Seniyyeye ittibâ olduğu, velâyet yollarının ve tarikat şubelerinin en mühim esası ihlâs olduğu ve bu dünyanın dârü'l-hikmet ve dârü'l-hizmet olup, dâr-ı ücret olmadığı fasîh bir üslûpla takrir buyuruluyor.

7. Telvih: Şeriatın şümûlü, tarikat ve hakikatın maksud-ı bizzat hükmüne geçmemeleri iktiza ettiği, sünnet-i seniyye ve ahkâm-ı şeriat haricinde bulunan ehl-i tarikatın iki kısmı tarif ve sünnet-i seniyyeye muhalefetleri misaliyle fehme takrib ediliyor.

8. Telvih: Tarikattaki sekiz varta (tehlike) sayılmakla, nazar-ı dikkat celb ediliyor.

9. Telvih: Tarikatın pek çok faydalarından dokuzu, icmalen tedris buyuruluyor.”¹³³

Peki, Bediüzzaman, bu tasavvufî risalesine neden “Telvihât-ı Tis’a” (Dokuz Telvih) adını koymuştur? Bu sorunun cevabı da önemli bir nükte içermektedir. İlk bakışta, değindiği hususların adedi bakımından “dokuz” dediği bellidir. Risaleye Telvihât ismini vermesinin ise birkaç hikmeti olabilir. Muhtemeldir ki, “Telvîh” kavramının içerdiği manalar Tasavvuf’a dair bir risaleye daha ziyade yakıştığı için onu tercih etmiştir. Şöyle ki:

“Lâha” fiili veya “Lavh” kökünden çekimle gelen “Telvîh” fiili, “Uzaktan işaret etmek. Uzaktan göstermek. Parıldatmak, ortaya çıkarmak. Hücum edip vurmak. Zayıflatmak.” manalarına gelmektedir. İsim telvih (ç. telvihât) olarak; “İşaret etme, parıldatma, ortaya çıkarma..” anlamındadır. Buna göre Bediüzzaman, bu risalede tasavvuf, tarikat, velayet ve seyr ü sülûkla ilgili düşüncelerinin detaylarına girmeksizin sadece ana hatlarıyla işaretler koymuştur.

Diğer yönden de, bu risaleyle hem tasavvufa bakışını, hem de kendi tasavvufî anlayışını telvih etmiştir; yani ortaya çıkarmıştır, parlatmıştır, uzaktan işaret etmiştir. Yine telvih’in ‘hücum etme ve zayıflatma’ manasından hareketle, Bediüzzaman bu Telvihât Risalesiyle, tasavvufa hücum eden düşmanlara karşı müdafaa hücumuna geçmiş, onları ilmen-fikren zayıflatmıştır. Ayrıca, “Dış görünüş. Program. Talimatnâme.” manalarını taşıyan “Lâiha (ç. Levâih)” kelimesi ile “telvih”i birlikte düşündüğümüzde, Bediüzzaman’ın aynı zamanda bu Telvihât Risalesi’ne sonradan ilave ettiği *dört hatveli tarîkânın (mesleğinin) bir nevi programını ve talimatnâmesini* de bu isim üzerinden

¹³³ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 128, s.1462.

işaretlemiş (telvih etmiş) olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁴

Sözlük üzerinden böyle bir değerlendirmeden sonra, Telvih kelimesiyle aynı kökten bir tasavvufî kavram olarak lâiha ç. levâih'i de kısaca hatırlamak, mevzuu tamamlayıcı olacaktır. Levâih: “Seyr ü sülûkün başlarında olan dervişlerde meydana gelen *kısa süreli mânevî aydınlanma* (tecellî) anlamında tasavvuf terimi”dir.¹³⁵ Sâlikte bir sonraki gönül aydınlanmasını ifade eden terim ise levâmi'dir, ardından tavâli' gelir.

“Tasavvuf kaynaklarında sâlikin gönül dünyasının aydınlanmasını sağlayan nur kavramının çeşitli dereceleri için farklı terimler kullanılmıştır. Adım adım nefsin karanlıktan uzaklaşıp mârifet güneşinin aydınlığına yaklaşmaya başlayan sâlikin gönlünde beliren *alacakaranlık* levâih (tekili *lâiha*), şafağın söküp *ortalığın aydınlanması* levâmi' (lâmialar), gönlde mârifet *güneşinin doğuşu* tavâli' (tâlialar) kelimeleriyle ifade edilmiştir.

Bu üç aydınlanma derecesinin tesirleri birbirinden farklıdır. Levâih şimşek gibidir, sâlikin gönlünü âniden aydınlatır ve hemen kaybolur. Levâmi' levâihten biraz daha parlak, biraz daha kalıcıdır; bir an için sâliki kendinden alır. Tavâli' levâmi'den daha sürekli ve güçlüdür. Seyrü sülûke yeni başlayan sâlikte görülen bu mütevazi haller onun daha sonraki mânevî gelişimi için önemli ip uçları içerir.

Kuşeyrî (ö.465/1072) bu üç terimin ifade ettiği anlamların birbirine yakın olduğunu, aralarında kayda değer bir fark bulunmadığını söyler. Şehâbeddin es-Sühreverdî de levâih, levâmi', tavâli', bevâdih, vâki', kâdih terimlerinin aynı mânanın farklı kelimelerle ifade edilmesinden ibaret olduğunu, aralarında önemli bir fark bulunmadığını belirtir.

Levâih, levâmi' ve tavâli' terimleri genellikle “nur” veya “envâr” kelimesine izafe edilerek kullanılır (levâihu'l-envâr / levâihu'n-nûr, levâmiu'l-envâr / levâmiu'n-nûr). Tasavvufta nur kavramı ve onun çeşitli şekilleri çok önemli olduğundan sûfiler genellikle yazdıkları eserlere de nurla ilgili isimler vermişlerdir. Ebû Nasr es-Serrâc'ın (ö.378/988) el-Lüma', Fahreddîn-i Irâkî'nin (ö.688/1289) *Lema'ât*, Abdurrahman-ı Câmî'nin (ö.898/1492) *Levâmi'* ve *Levâ'ih'*'i bunun örnekleridir.¹³⁶ Yine Mehmed Şühûdî'nin *Telvihât-ı Sübhâniyye*'si vardır.¹³⁷

¹³⁴ “Lâha” fiili, “Bir şey belirip zâhir olmak. Şimşek parlamak, çakmak. Yıldız doğmak, ışık vermek. Birine uzaktan bakmak.” demektir. “Levh (ç. Elvâh): Geniş düz tahta veya kemik. Üzerine yazı yazılan kürek kemiği. Hava, atmosfer.” Heyet (Luvis Ma'lûf), *el-Müncid fi'l-lügâ*, Dâru'l-meşrik, Beyrut, 1986, s. 738; Mevlüd Sarı, *e-Mevârid (Arapça-Türkçe Lügat)*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1982, ss. 1396-1397.

¹³⁵ Süleyman Uludağ, “Levâmi”, *DİA*, Ankara, 2003, c. 27, s. 144.

¹³⁶ Aynı yer. Ayrıca bkz. et-Ta'rifât, “Tavâli'”, “Levâmi'” maddeleri; Ali b. Osman Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, Hzlyn: Süleyman Uludağ, 3. Baskı, Dergâh Yay., İst., 2010, s. 326, 442; Ebu Nasr et-Tusî Serrâc, *Kitabü'l-Lüma'*, nşr. A. M. T. Abdülbaki Sürûr, Bağdat, 1960, s. 412, 422; Ruzbihân Baklî, *Şerh-i Şathiyyât*, Tahran, 1360/1981, s. 556, 558; Şihâbüddin Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, nşr. Muhammed Ali Beyzavî, Beyrut, 1420/1999, s. 588; İbnü'l-Arabî, *Fütühât*, c. 2, s. 388, 557; Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi'lmi't-tasavvuf*, Dâru'l-Ciyl, Beyrut, 1410/1990, s. 228; Kâşânî, *Istulâhâtü's-sûfiyye*, s. 64, 72, 74; Ziyâeddin Nahşebî, *Silkü's-sülûk*, çvr. M. Çiçekler – H. Toker, İnsanYay., İst., 2002, s. 28-29; Gümüşhânevî, *Câmiu'l-Usûl*, s. 17, 22, 24.

¹³⁷ Uludağ, “Sohbet”, *DİA*, c. 37, s.351

Bediüzzaman'ın sözkonusu üç kavramla ilgili 'adaş' diyebileceğimiz birçok eseri vardır: Levâih'le aynı kökten *Telvihât Risalesi*, Levâmi' ile aynı kökten üç eseri, manzum *Lemeât Risalesi*, Mesnevî'deki *Lem'alar Risalesi*, büyük *Lem'alar Mecmuası* ve Tavâli' ile aynı kökten *Tülüât Risalesi* bulunmaktadır. Bu isimleri vermesinin sebebi olarak, o risaleleri yazdığı tarihte seyr ü sülûku bakımından ilgili makamda bulunmuş olabileceği gibi bir düşünce akla gelse de, bunun ispatı mümkün olamayacağı, onun da bu meyanda bir açıklaması olmadığı için, genel manada irfânî bir isimlendirme şeklinde olduğu varsayılabilir.

Levâih, levâmi' ve tavâli' terimlerini nur ve envâr kelimesiyle izafetli kullanan çoğu ehl-i irfan gibi Bediüzzaman'ın eserlerinde de Nur ismi çok geçer. *Nur'un İlk Kapısı* isimli Türkçe, *Nûrun min envâri'l-Kur'an* (Kur'an Nurlarından Bir Nur Risalesi) isimli Arapça risalesi vardır. Yazdığı bütün eserleri, 'sarih manasıyla nur-ı İlâhî, nur-ı Kur'ânî ve nur-ı Muhammedîyi (a.s.m.) ders verdiği'ni söylediği¹³⁸ Nur suresindeki Nur âyetinin¹³⁹ bir tefsiri olarak yazdığını belirtmesi¹⁴⁰ ve bu yüzden eserlerine "*Risale-i Nur*" adını koyması da, te'lifâtında hem konu hem tarz bakımından irfan geleneğiyle bir özdeşlik veya ayniyete varan bir misliyet benzerliğine işaret etmektedir. Ayrıca manevî yolunu "Nur Mesleği" olarak isimlendirmesi de, yolunun Kur'an'ın envârından tevâih, levâmi' ve tavâli' nurlarıyla aydınlanan bir yol olduğuna telvih (işaret) etmektedir.

Bediüzzaman, tasavvuf ve velayet tarikatlerini anlattığı *Telvihat Risalesi*'nin 1932'de te'lifinden on sene önce, 1922'de yazdığı ve *Kader Risalesi*'nin sonuna koyduğu bir sayfalık bir bahsi, yani kendi Nur Mesleğinin "Acz, Fakr, Şefkat ve Tefekkür esasları ve Dört Hatve" bahsini¹⁴¹, daha sonra *Telvihât*'ın sonuna Zeyl olarak ilave etmiştir.¹⁴² Ayrıca Nur âyetinin¹⁴³ tecellisine bakan *bir seyahat-i kalbiye-i hayaliyeye dair üç sayfalık parçanın*¹⁴⁴ da *Telvihât*'a ilhak edilmesinin güzel olacağını yazdı.¹⁴⁵ Böylelikle *Telvihat*'ta önce genel manada tasavvuf ve tarikatleri anlattıktan sonra, onlarla paralel bağlantılı ama bağımsız ve müstakil kendi Nur Mesleği'ni de birlikte mukayese ve mütalaa edilebilmesine imkân tanımıştır. Ayrıca Nur Mesleği'nin tarikatlerin muhteva ve maksatlarına uygunluğunu ortaya koymuştur. Nur talebelerinden tarikatlere meyyal

¹³⁸ Nursî, *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.833.

¹³⁹ Nur suresi, 24/35.

¹⁴⁰ Nursî, *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.832, 15. Şuâ, s.1133.

¹⁴¹ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.212.

¹⁴² Esasında Bediüzzaman, bu Dört Hatveli yolu 1922'de Yuşa Tepesindeki inzivasında keşfetti ve o yıl yazdığı Şemme Risalesi'nde kısa bir bahis (7. i'lem) yaptı. Sonra bu dört hatve bahsini genişleterek, *Kader Risalesi*'nin sonuna, ardından 17. Söz'e ve en son *Telvihat-ı Tis'a Risalesi*'ne Zeyl yaptı. Bkz. Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / 10. Risale, s.1351-1352; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye -Şemme Risalesi'nin 3. Parçası (10. Risale, 7. İ'lem)-*, s.362-363, Çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *Sözler* / 26. Söz, s.212.

¹⁴³ Nûr suresi, 24/35.

¹⁴⁴ 29. Mektub'un 5. Risalesidir. Nur âyetinin bir nur-u esrârî'nin müşahade edildiği bir seyr ü kalbidir. Ramazan-ı şerifte yazılmıştır. Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup 5. Risale, s.544-545.

¹⁴⁵ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 164, s.1671.

olanlara aradıklarını Nur Mesleği içinde bulma yolunu göstermiştir.

Bediüzzaman, *Telvihat-ı Tis'a Risalesi*'yle beraber Nur mesleğiyle doğrudan ilgili sözkonusu Zeyl de dâhil, onlarca başka parçaları külliyyatın bütününden seçerek bir araya toplamış ve *Hakikat Nurları* ismiyle daha kapsamlı bir risale vücuda getirmiştir.¹⁴⁶ Böylece Risale-i Nur Dairesi'nin manevî yolunu anlatan *Hakikat Nurları*, hem tasavvufun hakikatini, hem de on iki tarikatın hülasasını da içeren Nur Mesleğini¹⁴⁷ mahiyetinde toplayan zengin muhtevalı, câmi' bir eser hüviyetine kavuşmuştur. Hayatı boyunca hep ihtilafları ittifaklara, iftirakları ittihadlara ulaştırma istikametinde düşünen akıl hareketi, maneviyatta da yine bütün hak yolların tek yol olduğu başlangıç noktasından, sahabe mesleğinden bir tarîkı, bir caddeyi takip etmiştir.

Maneviyata açık sufi-meşreb Nur talebelerinin Telvihat Risalesi'ne bakışlarını anlama bakımından Binbaşı Ahmed Asım Bey, âsâr-ı bergüzîde'den saydığı Telvihât hakkındaki mektubunda serdettiği değerlendirmelerde, bu risalenin "*Tarikat-i Muhammediyenin (a.s.m.) maksat, gaye ve esasını, teferruat ve fûruatını zikir ve beyan*" ettiğini söylemiştir. Onu, "bir nur-u tarikat ve hakikat" olarak tavsif etmiştir. "Temsilde hatâ olmasın" dedikten sonra şöyle der: "(Telvihât), Hz. Mevlânâ'nın üfürdüğü neyden tuğyan ve feyezân eden, Hz. Ali'nin (kerremallahu veche) kuyuya söylediği esrar-ı hakikatten başka nedir? Farkı nerededir ki, o ney, o kuyuda hâsıl olan kamışandır." Telvihât'ın mübtedilere (yolun başındakilere) pek büyük bir ders, bir mürşid olduğunu, nefis-i mutmaine makamına erişmiş ve daha yukarı çıkmış sâfilere de bir düstur ve ders-i ibret olduğunu belirtmiştir. Telvihât'ın kıymeti takdir edilmez bir tarikat şâheseri, bir nur-u hakikat-feşân (hakikat saçan bir nur), bir gülistan olduğunu ve sırf bir ilham-ı Rabbânî olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁸

37 yaşında kaza süsü verilerek şehid edilen bu aktif şeyh "*Muhammed Nurullah Seyda el-Cezerî (1948-1985) ile Bediüzzaman Said Nursî'nin Tasavvuf Hakkındaki Görüşlerinin Mukayesesi*" başlıklı tebliğinde Abdülhakim Yüce'nin belirttiği üzere: Nurullah Seyda el-Cezerî, Bediüzzaman'ın tasavvuf ve tarikatlere dair *Telvihat-ı Tis'a (Dokuz Telvih) Risalesi*'ni şerh etme sadedinde "Dokuz Nükte Risalesi"ni yazmıştır.¹⁴⁹ Bu risalenin girişinde Bediüzzaman'ı *kendisinin ve 'bütün Müslümanların üstadı'* olarak gördüğünü ve onu *üveysî mürşid* olarak kabul ettiğini söylemiştir. Bediüzzaman'ın, "*Zaman tarikat zamanı değil, iman kurtarmak zamanıdır.*"¹⁵⁰ sözünü bu risaleyle şerh ve izah etmiştir.¹⁵¹ Ve bu risalesinde

¹⁴⁶ Nursî, *Hakikat Nurları*, s.2291

¹⁴⁷ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 49, s.1830-1831.

¹⁴⁸ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 124, s.1461.

¹⁴⁹ Muhammed Nurullah Seyda el-Cezerî, *Kitâbü Esrârü't-Tasavvuf ve en-Nükâtü't-Tis'u / Tasavvufun Sırları ve Dokuz Nükte Risalesi (Telvihat-ı Tis'a Şerhi)*, çevr. İbrahim Öztürk, Seyda Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1981.

¹⁵⁰ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 4, 234, s.1416, 1532; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No:12, 37, s.1686, 1704; a.mlf., *a.g.e. 2* - Mektup No:137, s.1902; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2153; a.mlf., *Mektubat* /16. Mektup, s.375.

¹⁵¹ Abdülhakim Yüce, "*Cizre'li Şeyh Seyda ve Tasavvufî görüşleri*", Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri, edit. M. Nesim Doru, Şırnak Üniversitesi, Yayınları, Ankara 2010.

serdedeceği görüşlerin Bediüzzaman'ın tarikat hakkında yukarıda zikredilen sözünün şerh ve izahı mahiyetinde olacağını ve bu şekilde anlaşılması arzusunda olduğunu beyan etmiştir.¹⁵²

Şimdi, modern çağların kaht-ı ricâl ikliminde her şeye rağmen yetişebilmiş büyük İslam mütefekkir ve mürşidlerinden birisi olan Bediüzzaman'ın “dokuz telvih” (işaret, aydınlatma, parıldatma) başlığı altında paylaştığı tasavvufî görüşlerini, Risâle-i Nur'un diğer yerlerinde o konularla ilgili geçen bahisleri de yer yer değerlendirmeye alarak yerinde görmeye ve incelemeye çalışalım.

b. Tasavvuf ve Tarikat Kavramları

Bediüzzaman'ın “tasavvuf”u nasıl anladığı ve tanımladığına dair düşünce ve değerlendirmelerine geçmeden önce, literatür kitaplarında yapılan tasavvufun özlü tariflerine genel olarak bir nazar etmekte fayda var.¹⁵³ Hemen belirtelim ki: Tasavvuf bir ilim dalıdır. Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh gibi bir dinî ilimdir. Kendi içinde usûlü (metodolojisi) ve fîrûu (ikinci dereceden esasları) vardır.¹⁵⁴ Tasavvuf yoluyla elde edilen ilme/bilgiye, marifet/irfan denilir.

“Tasavvuf, Arapça “yün giymek, saf (arı, duru, temiz) olmak, ilk safta bulunmak, *suffa ashabi gibi yaşamak*” anlamlarına gelen bir kelimedir. Bunlar içinde en ziyade kabul gören ise kelimenin yün anlamına gelen ‘sûf’den türediği şeklindeki görüştür. İbn-i Haldun bu görüşü benimseyenler arasındadır.”¹⁵⁵

Mistisizmden¹⁵⁶ çok daha geniş, engin ve derin bir kavram olarak Tasavvuf, lügavî çerçeveden şöyle açıklanmıştır: “Tasavvuf, Arapça, yün giymek anlamında bir kelimedir. Kul ile Allah arasında *ihsan olayının* gerçekleşmesi veya kulun *ihsan* vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir ilim. Bâtınî fıkıh. Tasavvufun binden fazla tarifi yapılmıştır. Her sûfi, içinde bulunduğu hâle göre tasavvufu tarif etmiştir.”¹⁵⁷ Mutasavvıfların makam ve/veya hallerine göre tasavvuf kavramına getirdikleri yüzlerce-binlerce tarif olmuştur.

“Tasavvuf, insanın kalbindeki kötü vasıflarla onlardan kurtulma çarelerinden, kalpteki iyi vasıflar ve onları kazanma yollarından, mânevî mertebeleri kat ederek en

¹⁵² Nurullah Seyda el-Cezerî, *Tasavvufun Sırları*, s.156.

¹⁵³ Tasavvuf tariflerinin farklı oluşunun sebebi, sufinin bulunduğu makam ve yaşadığı hal ile alakalıdır; zamanın bunda tesiri ikinci derecededir. Zaman faktörüne büyük değer veren Nicholson, yüz kadar tasavvuf tarifini kronolojik olarak sıralamıştır. Bkz. Kâşânî, *Istılâhâtü's-sûfiyye*, s.135-136; Ethem Cebecioğlu, “Nicholson’ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri”, *AÜİFD*, Ankara 1987, c. 39, ss. 387-406. Önde gelen bazı sûfilerin yaptıkları tasavvuf tarifleri için ayrıca bkz. Mahir İz, *Tasavvuf*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1997, ss. 51-84.

¹⁵⁴ Süleyman Uludağ, “Asıl”, *DİA*, İstanbul, 1991, c. 3, s. 474.

¹⁵⁵ Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1986, s.5.

¹⁵⁶ Tasavvufun mistisizmden farklı anlamları ve vurguları vardır. Konuyla ilgili detaylı bir yorum için; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV. Yay., Ankara 1996, s. 314; Holm, Nils G., *Din Psikolojisine Giriş*, çvr. Abdülkerim Bahadır, İnsan Yay., İstanbul 2004, ss.62-6; İlhan Kutluer, “Mistisizm”, *DİA*, İstanbul, 2005, c.XXX, ss. 188-90, 260.

¹⁵⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, “Tasavvuf”, 5. Basım, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, ss. 629-630.

yüksek mertebe olan insan-ı kâmil mertebesine ulaşmanın kurallarından ve nihayet *tevhidin sırlarından bahseden bir ilimdir.*¹⁵⁸ Ebu Hayyân et-Tevhîdî'ye göre: "Tasavvuf, ilahî semboller ve hadsî (hakikate dair kalbe bir anda doğan) ibarelerden ibarettir."¹⁵⁹ Bu iki tarife göre tevhid ve iman hakikatlerinden bahseden ve kalbe ilham yoluyla yazıldığı belirtilen Risale-i Nur¹⁶⁰, konu ve yol bakımından tasavvufla özdeşdir.

H. Kamil Yılmaz'ın başlığa çektiği tarifleriyle: Tasavvuf; zühddür.. güzel ahlaktır.. tasfiye-i ruhtur, kalb temizliğidir.. tezkiye-i nefsidir; nefis ile mücâhede ve onu arındırmadır.. istikamettir, Kitap ve Sünnet'e sarılmaktır.. Allah'a tam teslimiyet ve rabbânîliktir.. Hakk'a vuslatır; ihsan şuurudur.. İslâm'ın ruh ve kalb hayatıdır.. bir bâtın ilmidir.. havâssa ait ledün ilmidir.¹⁶¹ Reşat Güngören'e göre ise "Tasavvuf; İslâm'ın zâhir ve bâtın hükümleri çerçevesinde yaşanan mânevî ve derunî hayat tarzı"dır.¹⁶²

Serdettiğimiz "muhtelif târiflerin ortak yönleri itibâriyle tasavvufu; mü'minlerin iç âlemini düzelterek onları mânen tekâmül ettiren, kulu ahlâk-ı hamîdeye erdirerek Hakk'a yaklaştıran ve bu sûretle de mârifetullâha ulaştıran bir ilimdir, şeklinde tarif edebiliriz."¹⁶³ İlimler içerisindeki ayrıcalıklı özelliğiyle bir "kâl ilmi değil, hâl ilmi" olan tasavvuf, - bazılarına göre- en kapsamlı tarifıyla ise; Kur'ân ve sünnette yer alan, insanın ruh yönüne ve gönül terbiyesine işaret eden, maddenin ve dünyanın geçiciliğini işleyen, kalbî davranışları esas alan, bir ahlâk ve tefekkür sistemidir."¹⁶⁴

Fani dünyada bütün mülkünü elinde bir valizle taşıyabilen, ahlak-ı hamîde ve tefekkür mesleği üzere yaşamış olan Bediüzzaman Said Nursî'nin (1878-1960) fikrî seviyede tasavvuf ve tarikatlere bakışı, mutasavvıfların ve ehl-i tarîklerin tasavvuf ve tarikatlere bakışıyla özde örtüşmektedir, hatta bire bir aynıdır denebilir.

Doğu Anadolu'da Nakşibendî-Hâlidî bir havzada doğup yetişen ve hakiki mürşidlere aşk derecesinde muhabbet besleyen Said Nursî'nin kendine özgü tanımlamasıyla, tasavvuf ve tarikat, İslamiyette '*ulvî bir sır-ı insanî*' ve bir '*kemal-i beşerî*'dir.¹⁶⁵ Nitekim Ebu Yezid el-Bistamî (ö.234/848) de tasavvufu '*ifadesi olmayan sır*' olarak tarif etmiştir.¹⁶⁶ İnsan mahiyetindeki o potansiyel (bilkuvve) '*insanî ulvî sır*' tasavvuf ve tarikat usûlünce inkişaf

¹⁵⁸ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 26.

¹⁵⁹ Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, s.322.

¹⁶⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Katre*, s.1310; a.mlf., *Şualar / 8. Şuâ*, s.934; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 269*, s.1554; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası I - Mektup No: 71*, s.1725-1726.

¹⁶¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss. 28-29.

¹⁶² Reşat Öngören, "*Tasavvuf*", *DİA*, İstanbul, 2011, c. 40, ss. 119-126.

¹⁶³ Tasavvufun bir ilim olduğunu ifade eden Mehmet Ali Aynî, ancak bu ilmin kitaplar ve satırlardan değil, gönülden gönüle öğrenilen bir ilim olduğunu söyleyerek ona *bâtın ilmi* adını verir. Bkz. Mehmet Ali Aynî, *İslam Tasavvuf Tarihi*, Akabe Yayınları, İstanbul, 1985, s. 49; Adem Çatak, *Şihâbedin Sühreverdî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniv. Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf Bilim Dalı, Danışman: Prof.Dr. Ethem Cebecioğlu, Ankara, 2007, s.123, s. 61.

¹⁶⁴ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2010, s.18.

¹⁶⁵ Nursî, *Mektubat / 29. Mektup*, s.561.

¹⁶⁶ Kâşânî, *İstulâhâtü's-sûfiyye*, s.135-136.

ettirilince, ortaya ‘kemal-i beşerî’ çıkmaktadır. Bu manada kâmil insan, mahiyetindeki ulvî sır ile beşerî kemâlâta erişmiş, meyveye durmuş olgun insan demektir. Sonuç olarak, Bediüzzaman’a göre: “Tasavvuf meyvedir, hakâik-i İslâmiye gıdadır.”¹⁶⁷

“Sözlükte ‘gidilecek yol, izlenecek usul, hal ve gidiş’ anlamındaki tarîkat (çoğulu: tarâik) terim olarak, ‘tasavvufta Hakk’a ulaşmak için benimsenen usûl, tutulan yol.’ , ‘Allah’a ulaşmak isteyenlere mahsus âdet, hal ve davranış’ demektir.¹⁶⁸ Kelime, Kur’ân-ı Kerîm’de özellikle Tâhâ sûresinin iki âyetinde (20/63, 104) ve bazı hadislerde¹⁶⁹ sözlük mânasında geçer. Sözlükte yine “yol” anlamına gelen ve Allah’ın farz kıldığı, ruhsata yer olmayan hükümleri ve merasimleri ifade eden tarîk de (çoğulu turuk) tasavvuf kaynaklarında genellikle tarikatla aynı anlamda kullanılmakta¹⁷⁰, ayrıca Allah’a varan yolların “yıldızların sayısınca”¹⁷¹ ya da “yaratıkların nefesleri adedince”¹⁷² olduğu belirtilmektedir. Tarikat karşılığında tâife kelimesi de kullanılmıştır. Farsça’da “yol, âdet, kanun, din” mânalarına gelen “râh” da Osmanlı Türkçesi metinlerinde “yol, usul”, mânaları yanında “tarikat” anlamında da geçmektedir.”¹⁷³

Bediüzzaman’a göre; Tarikat, “İslâmiyetin bir sırr-ı kemâli ve medar-ı envârı, ve insaniyetin, İslâmiyet sırrıyla bir maden-i terakkiyâtı ve bir menba-ı tefeyyüzâtıdır.”¹⁷⁴ Yine tarikat, İslam’ın bir ‘hazine-i uzmâ’sıdır, büyük hazinesidir ve ‘bir nevi âb-ı hayatı dağıtan kevser menbaı’dır, kaynağıdır.¹⁷⁵ “Tarikatler, hakikatlerin yollarıdır.”¹⁷⁶ Şehadet âlemi ile hakikat âlemi arasında ‘tarikat berzahı’ vardır.¹⁷⁷ Yine Said Nursî’ye göre tasavvuf, şehadet âlemi ile hakikat âlemi arasında bir berzahdır, bir ara yoldur;¹⁷⁸ diğer bir ifadeyle ‘*turuk-ı velayet*’tir, evliya olma yollarıdır.¹⁷⁹ Tarikatın amacı, tasavvuf yoluyla kalbî marazları tedaviye çalışmak ve kalb ayağıyla hakikate ve velayete sülûk etmektir.¹⁸⁰

Bediüzzaman, *Telvihât-ı Tis’a*¹⁸¹ isimli risalesine "*Bilin ki, Allah'ın dostları için ne bir korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar.*"¹⁸² âyetini serlevha yaparak başlar ve

¹⁶⁷ Nursî, *Mektubat* / 5. Mektup, s.355.

¹⁶⁸ Seyyid Şerif Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, thk. Abdurrahman Umeyre, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987, s.178, “Tarîka” mad.; Kâşânî, *İstulâhâtü's-süfiyye*, s. 349.

¹⁶⁹ Arent Jan Wensinck ve Heyeti, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hâdisi'n-nebevî*, Mektebetü Brill, Leiden/Hollanda, 1955, c. 3, s. 539-543, “Tarîka” mad.

¹⁷⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulüb*, çvr. M. Tan, İz Yay., İst., 2004, c. 2, 138; Kuşeyrî, *Risâle*, s. 52, 59.

¹⁷¹ Sülemî, *Tabakât*, s. 383.

¹⁷² İbni Arabî, *el-Fütühât*, 3/549; Necmeddîn-i Kübrâ, *Usûl-ü Aşere*, s. 33; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1/876; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî* 1/396, 6/165, 14/160.

¹⁷³ Öngören, “*Tarikat*” mad. *DİA*, c. 40, s. 95.

¹⁷⁴ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, s.562.

¹⁷⁵ Nursî, *a.g.e.* / 29. Mektup, s.562.

¹⁷⁶ Nursî, *Sözler* / 27. Söz s.220.

¹⁷⁷ Nursî, *a.g.e.*, 27. Söz s.218; a.mlf., *Mektubat* / 13. Mektup, s.368; 28. Mektup, s.516.

¹⁷⁸ Nursî, *Mektubat*, / 5. Mektup, s.355.

¹⁷⁹ Nursî, *a.g.e.*, / 29. Mektup, s.561.

¹⁸⁰ Nursî, *a.g.e.*, / 5. Mektup, s.355.

¹⁸¹ *Telvihât-ı Tis'a* Risalesi, Bediüzzaman’ın Mektûbât adlı eserinin 29. Mektub’undaki 9. Kısım’dır.

¹⁸² Yunus Sûresi, 10:62.

risaleyi “*Turuk-ı velâyet hakkında olup Dokuz Telvihtir.*” epigrafıyla tanıtır. Risalesinde, tasavvuf, tarikat, seyr u süluk ve velayet gibi konuları ele alır; tasavvuf ve tarikatleri, velayet ve marifet yolları olarak gördüğünü beyan eder ve ilk cümlesinde şöyle der:

“*Tasavvuf, tarikat, velâyet, seyr ü sülûk namları altında şirin, nuranî, neş'eli, ruhanî bir hakikat-i kudsiye vardır ki, o hakikat-i kudsiyeyi ilân eden, ders veren, tavsif eden binler cilt kitap, ehl-i zevk ve keşfin muhakkikleri yazmışlar, o hakikati ümmete ve bize söylemişler. Cezâhümüllâhu hayran kesîrâ (Allah onların hepsini hayr-ı kesîr ile mükafatlandırın). Biz, o muhît denizinden birkaç katre hükmünde birkaç reşhalarını şu zamanın bazı ilcaatına binaen (bu risalede) göstereceğiz...*”¹⁸³

Görüldüğü üzere Bediüzzaman, tasavvuf, tarikat, süluk ve velayet konularında binlerce cilt eserlerin yazıldığını, kendi yazdığı Telvihât-ı Tis’a Risalesi’nin deryada bir katre olduğunu, içinde bulunulan zamanın şartlarının kendisini buna sevkettiği için yazdığını itizar yollu beyan etmektedir. Telvihât-ı Tis’a Risalesi bir katedir, fakat cevherdir, çünkü doğrudan ‘tarikatin hakikati’ne dairdir.¹⁸⁴ Tarikatleri yüzyıllardan beri var kılan, muhtevalarındaki o ‘kudsî hakikat’tir. Çünkü tasavvufî geleneğe “*her şey bir hak ile vâki olur.*” Bâtıl cereyanlar bile içerdikleri hakikat daneciği ile varlık sahnesine çıkabilmekte ve varlıklarını sürdürülebilmektedirler.¹⁸⁵

İşte, Nursî’ye göre, tasavvuf ve tarikatler de, kaderî planda *kudsî bir hakikate* dayanmaktadırlar. O yüzdendir ki içerdiği hakikati temsil edecek şahsiyetleri kaybetmeyen hiçbir tarikat veya kolu, bid’atlar veya bâtıllar bulaşsa da kaybolmamaktadır. O hakikat, temsilcisi olan şahsiyetler üzerinden varlığını ilgili tarikat ünvanı altında devam ettirmektedir. Bediüzzaman, tarikatlerin yasaklandığı bir dönemde Risale-i Nur’un, onun da hakikatini muhafaza ile me’mur olduğunu söylemiştir ki, aşağıda izahı gelecektir.

Bediüzzaman, bu dört kavramı (tasavvuf, tarikat, süluk ve velayeti) ayrı ayrı zikretmekle, aynı ortak bir kudsî hakikati içermenin yanısıra, birbirinden ayrı anlam alanlarına da sahip olduklarına îmada bulunmuş olmaktadır. Nursî’nin, kutsî bir hakikati içeren geniş dairede tasavvufu ve tasavvuf müesseseleri olan tarikatleri, ‘*şirin, nuranî, neş'eli, ruhanî ve kudsi*’ sıfatlarıyla betimlemesi, onun ‘iman hakikatleri’ni yaşamak için hayatî zaruriyattan olan havaya, suya, ekmeğe; tarikatleri ise tatlıya, meyveye benzetmesi¹⁸⁶ ile ilişkili olarak da düşünülüp değerlendirilebilir.

Telvihât Risalesi’nin başında soru-cevap şeklinde tarikati ve tasavvufu, uzun bir cümleyle tarif ve tavsif eder. “*Sual: Tarikat nedir? Elcevap: Tarikatin gaye-i maksadı,*

¹⁸³ Nursî, *a.g.e.*, / 29. Mektup, s.561.

¹⁸⁴ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 34, s.1702.

¹⁸⁵ Nitekim Bediüzzaman “*Cebir ve İtızalde birer dâne-i hakikat bulunur. Şu bâtil mezheplerde birer dane-i hakikat mevcut, münderiçtir; mahsus mahalli vardır. Bâtil olan, tâmindir.*” demiştir. Nursî, *Sözler / Lemeât*, s.325.

¹⁸⁶ Nursî, *Mektubat / 5. Mektup*, s.355.

marifet ve inkişaf-ı hakaik-i imaniye olarak, Mirac-ı Ahmedînin (a.s.m.) gölgesinde ve sâyesi altında kalb ayağıyla bir *seyr ü sülûk-i ruhanî* neticesinde, zevkî, hâlî ve bir derece *şuhûdî* hakaik-i imaniye ve Kur'âniyeye mazhariyet; 'tarikât', 'tasavvuf' namıyla ulvî bir sırr-ı insanî ve bir kemâl-i beşerîdir."¹⁸⁷

Bediüzzaman'ın sözlerini şöylece sadeleştirerek açabiliriz:

İç içe iki ayrı kavram olarak tasavvuf ve tarikat, marifetullahı ve imanî hakikatlerin inkişafını gaye edinerek, ubûdiyet ve velayetinin ismi olan Hz. Ahmed¹⁸⁸ aleyhisselâtu vesselâm'ın mi'racının gölgesinde ve onun sâyesinde, kalb ayağıyla bir ruhanî seyr ü sülûk gerçekleştirmektir. Bunun neticesinde de zevkî (hissî, sezgisel, duyumsal, vâkıa tarzı), hâlî (fiilî) ve bir derece şuhûdî (müşahede) olarak bir takım iman ve Kur'an hakikatlerine mazhar olmaktır ('tahakkuk'tur) ki bu keyfiyet, tarikat ve tasavvuf kavramlarıyla tanımlanan ulvî bir insanî sırdır ve beşerî bir kemâl hâlidir, makamıdır.

1910 yılında yazdığı *Reçeteti'l-Avâm* (Halkın Reçetesi) isimli eserde de tarikat ve şeyhlere dair önemli gözlem, değerlendirme ve tespitlerde bulunan Bediüzzaman'ın o yıl itibariyle 33 yaşındaki gençlik dinamizmini yansıtan hâline uygun tariflerine göre; Tekke, manevîleşmiş kışladır, tarikat ise ruhanîleşmiş askerliktir. Bu manevî kışlada yapılan ruhanî askerliğin murabıtlığı, yani düşmanla karşılaşma yerlerinde sürekli nöbet tutup gözcülük yapma işi ise cihad-ı ekberdir, neticesi de nefse iltizamı (tarafdarlığı ve tâbi olmayı) terk etmektir. Diğer bir tabirle: Tarikat denen bu ruhanî askerlikte nefse uymayı terketme mücadelesi/ribâtı, en büyük cihaddır.

Yine O'na göre: Tekke/tarikat ehlinin şîarı/alâmeti ise zühddür; zühd ki bütün şahsî menfaatleri terk etmektir. İddia ve gayeleri, mizâc-ı İslâmiyetin mayası olan muhabbeti yaşamaları ve yaşatmalarıdır. Bu ruhanî askerliğin hedefi, İslâmın kalb ziyası ve fikir nuruyla (bütün mü'minler olarak), ittihad etmektir, tevhide/birliğe erişmektir. Mesleği, muhabbetir. Meşrebi mahviyettir. Şiarı, nefsi iltizamı terk etmektir. Tarikati, İslâmî hamiyettir.¹⁸⁹

Görüldüğü üzere Bediüzzaman, genel manada tekke ve tarikatlere getirdiği tarifleri itibariyle ehl-i tasavvufun zengin tarifleri içinden hemen ekseriyetiyle görüş birliği içindedir. Esasında kendisinin bir şeyh/sufî olmadığına dair sözlerinin lafızlarını bir kenara koyarsak diyebiliriz ki Bediüzzaman, kendisi de bu tarif ve tavsifine göre kelimenin tam manasıyla bir mutasavvıftır. Zira tavsifinde saydığı sıfatlara; kışla disiplininde amelî hayat, nefse karşı daimî muhalefet, cihad-ı ekber, nefsaniyeti terk, zühd, muhabbet, akıl ve kalbi mezcetme, tevhid, ittihad, mahviyet ve hamiyet.. bütün bu vasıflara istisnasız kendisi de hâizdir.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Nursî, *a.g.e./* 29. Mektup, s.561.

¹⁸⁸ Nübüvvet ve risaletinin mahsus ismi ise Muhammed'dir, sallallâhü aleyhi ve sellem.

¹⁸⁹ Nursî, *Münazarat*, s.1953.

¹⁹⁰ Şöyle ki: Bediüzzaman, küçüklüğünden beri az yeme, az konuşma, az uyuma, bol dua, münacat, evrad ü ezkar, gece hayatı ve zühd halî üzere yaşamıştır. Hayatı boyunca bütün eşyasını tek elinde taşıyabilmiş birisidir. Hiçbir mülkü

Beri taraftan dikkatten kaçırılmaması gereken bir husus da şudur: Tarifinde geçtiği üzere Bediüzzaman'ın, tasavvuftaki "ittihad ve tevhid" anlayışına, aynı zamanda tarikatlerin mümessili olan şeyhlerin ittihadına ve topyekün müslümanların ittihadına açık bir yorum getirmesi ise, kâinattaki tevhid hakikati ve iman kardeşliği inancıyla özdeşik tasavvufî bir kabûl ile paralel olarak hayatını adadığı İttihad-ı İslam mefkûresiyle bağlantılı bir değerlendirme olmuştur. Onun tasavvufî anlayışı, sadece sufinin iç dünyasıyla sınırlı kalmayan, ictimâî alana yansıyan aktif bir tasavvuftur.

Sâlik tarikatte seyr ü sülûk yoluyla tevhid-i hakîkî mertebesinde bütün kainatın birliği bilincine ulaşır ve bu âlemi mahrûfî, küllî (bütüncül) bir nazarla görür. Bediüzzaman bu bakışı kazanan sâliklerin işin sonunda topyekün Müslümanların Birliği'ne de hizmet edeceği görüşündedir. 1910 yılında yazdığı Münazarat'ında tefrika veya birbirini inkara, gıybete düşmüş şeyhlerden istediği de İslam'ın kardeşliğini tesis etmeleri, ittifak ve ittihad etmeleridir.¹⁹¹

Bediüzzaman'ın tasavvuf ve tarikat anlayışında ferdî kemallerin ictimâî birliğe katkı sağlaması ve *bir vücudun azaları gibi olması gereken*¹⁹² İslam ümmetinin birliğine yaraması gerektiği gibi bir nihaî düşünce ve beklenti vardır. Tıpkı Eski Said gibi, Eski Said'in veladet-i sâniye (manevî ikinci doğum) ile 1921'de dönüştüğü Yeni Said de, yazdığı Risale-i Nur'u ve yaşadığı Nur Mesleği'ni hep bu cihanşumul İslam Birliği idealine hizmet edecek bir câmiyyet ve külliyyet üzere temellendirmiş ve yapılandırmıştır.

Bediüzzaman, yüzlerce kollara ayrılmış tarikat şeyhlerini kendi aralarında bir ağacın dalları gibi ittifak halinde görmek istediği o tevhid/vahdet haline, ondan daha büyük ölçekte, Risale-i Nur'u ve Nur Mesleğini müslümanların ittihadına zemin hazırlayacak bir fikir, söylem ve eylem silsilesi üzerine inşa etmiş, bütün mezhepleri ve meslekleriyle müslümanları kuşatıcı bir dil kullanmıştır. Onun bu bütüncül tarzını, ferdiyetçi tasavvufun ümmete açılımı bağlamında düşünürsek, tasavvufî seyr ü sülûkta yakalanan kemâlatın ve *tevhid makamının* sâlikte kalmayıp topluma ve ümmete taşması ve taşınması olarak da değerlendirebiliriz.

---

olmamıştır. Vefat ettiğinde bıraktığı terekesi birkaç kişisel eşyadır, bir el çaltasında taşınabilmektedir.. Yaşamında dünyevî şahsî hiçbir menfaati gözetmediği görülmüştür. Aksine ayağına gelen fırsatları tepmiş, teklif edilen imkanları reddetmiştir. Âzâmî şefkat ve merhametle yaşamış; kâinata ve mahlukâta, İslam mizacının mayası olan muhabbetle bakmış, karıncalara, tahtakurularına, kurtlara, yılanlara kadar merhamet etmiştir. Manevî yol olarak, İslam'ın kalb ziyası ile akıl nurunu tevhid etmiştir. Mesleği Haliliye, meşrebi hilleştir, dostluktur. Hılllet yolunun üssül-esası da samimî ihlâstır. Hem I. Dünya Savaşında cephelelerde ribat yapmış, maddî cihada katılmış, hem de sair zamanlarında sürekli manevî ribat yapmış, İslam âlemine gelebilecek her türlü tehlikeye karşı gözleri açık beklemiştir, küfrî hücumlara cevaplar yazmıştır. Özellikle râbîta-i mevîtin onun hayatında çok kaderdenk yeri ve önemi vardır. Nefsini iltizamı terk etmiştir. Yaşantısında ve kitaplarında nefsinin öldürmüş evliyanın hallerini ve kâlleri vardır. Ve İslamî hamiyet, şecaat, cesaret ve kahramanlığın örnekleriyle dolu bir hayat yaşamıştır.

¹⁹¹ Nursî, *Münazarat*, s.1953-1954.

¹⁹² "Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acıtmakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar." Buharî, Edeb 27; Müslim, Birr 66.

Bediüzzaman'a göre manevî mesleklerin çokluğu, murad-ı ilahîdir. Kur'an'ın mu'cizeliğinin kaynaklarını anlatırken, hak tarikatlerin Kur'an'dan çıktığını, insanların farklı karakter ve mizaçları olduğu için, maneviyatta farklı mesleklerin olmasının matlup ve murad-ı ilahî olduğunu ifade eder.¹⁹³

c. Nur Mesleği ve Tarikat

Risale-i Nur Yolu; Hakk'a götüren bir tarîk mıdır, tasavvufî bir *tarikât* mıdır, yoksa manevî bir *meslek*, yahut fitrî bir *meşreb*, ya da ruhanî bir *dâire*, veyahut dinî bir *cadde-i kübrâ* mıdır? Risale-i Nur külliyatını anlayarak okumuşlar için bu ifadelerin hepsi birden genel ve icmâlî manada doğrudur ve Risale-i Nur'da hepsine kâfi mahmiller (dayanak noktaları) bulunabilir. Fakat bu konuda hususî ve ıstilahî anlamda ise şunları söyleyebiliriz:

Evvela muhtevâsında en aslî-hakikî hüviyetiyle *İslam'ın ruhî hayatının*, diğer bir ifadeyle '*nev-i şahsına münhasır orijinal bir manevî (tasavvufî) dünya'nın var olduğu* erbâbınca apaçık görülen Risale-i Nur, şüphesiz ki 'klasik' manada bir tasavvuf veya tarikat kitabı değildir. Nur Yolu da, tasavvufî anlamda klasik bir tarikat değildir. Vâkıa Said Nursî, Nur Mesleği'ni tanıtırken tarikatlerle kıyas etmiştir. Ne var ki bu kıyâsı, Nur Mesleği'ni daha anlaşılır kılmak ve tarikatlerdeki velayet yollarını da mücmelen ihtiva ettiğini ve onlardan daha kısa, daha sâlim ve daha kolay olduğunu göstermek içindir. Kıyas ederken Risale-i Nur'daki hakikat yolunu 'tarîk' kelimesiyle ifade eder, fakat bu, bildiğimiz tarikat manasına değil, belki lügat itibarıyla 'yol' manasıdır. "*Bu tarik, daha umumî ve cadde-i kübrâdır.*" der.¹⁹⁴ Beri taraftan kendisi, açık beyanlarında Risale-i Nur'un geleneksel anlamda bir tarikat olmadığını pek çok risalesinde kesin çizgilerle, gayet vurgulu biçimde belirtmiştir.¹⁹⁵

Binaenaleyh: Said Nursî'nin "Risale-i Nur Yolu"na Arapça "et-Tarîku'n-Nurî" (Nurlu Yol) denebilir. "et-Tarîkatü'n-Nûriyye = Nûriyye Yolu-Tarîkatî" demek, lügavî manada yanlış olmasa da, ıstilahî manada tarikati düşündürdüğünden çok da isabetli olmayan bir tanım ve anlatım olur. Çünkü tarikatler tarihinde "Nuriyye" adında sûfî meşrebler ve tarikat şubeleri/kolları vardır.¹⁹⁶ Hatta Said Nursî'nin medrese tahsili gördüğü dönemlerde dahi Bitlis'te bir Nuriyye tarikatı mevcuttur.¹⁹⁷

¹⁹³ Bediüzzaman Said Nursî, *Rumûz*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006, s.2342.

¹⁹⁴ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211-212; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1357.

¹⁹⁵ Eşref Edip Fergân, *Risale-i Nur Müellifi Said Nur* isimli eserinde Nur Talebeliği ve Nur Mesleği için şöyle der: "*Bu bir tarikat değil, bir cemiyet de değil, siyasî bir teşekkül ise asla!.. Bu, gönüllerde yaşayan ruhî bir râbütadır. Said Nur Hazretleri Üstad'dır. Müddet-i hayatında bir kap yemekten fazla yemek yemiş değildir. Çok zamanlar ekmeği suya batırıp geceyi geçirir. Manevî sahada Türkiye'nin Gandhi'si! (Gandi, Hindistan'ın intibahına vesile olan zat'tır).*" Eşref Edip Fergân, *Risale-i Nur Müellifi Said Nur*, Hzlyn: Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s.49-50.

¹⁹⁶ Bkz. Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul, 1994, s.462.

¹⁹⁷ Necmeddin b. Muhammed Nakşibendî, *Hülâsatü'l-Mevâhib*, s.355-356.

Said Nursî'ye klasik anlamda bir tarikat pîri, Risale-i Nur yoluna da sâir tarikatler gibi bir 'tarikat' deyivermek, ceffe'l-kalem bir betimlemeye benzer. Kendisi hem eserlerinde hem de günlük hayatında –talebelerinin hatıralarında görüldüğü üzere- katiyen herhangi bir tarikate intisabının, şeyhliğinin veya sufiliğinin olmadığını ve hiçbir tarikatten kimseye ders vermediğini te'vile kapı aralığı bırakmaksızın gayet net bir dille bildirmektedir. Tarikatlerin yasak, tarikatçılığın suç olduğu bir *dönemde âzamî zühd, âzamî takva ve riyazet* üzere yaşamasıyla beraber kendisinin bir 'zâhid, sofı ve riyazetçi olmadığı'nı hem tedbir ve mahviyet makamında, hem de şeyh olmadığını ifade bağlamında apaçık belirtmiştir.¹⁹⁸ Geleneksel bir tarikat şeyhi olmadığını açıkça söylemiş olmasına rağmen Bediüzzaman, bazı muasır sufiler tarafından, en büyük evliyalar zincirinin halkalarından biri sayılmıştır.¹⁹⁹ Demek ki evliya olmak ve sayılmak için illâ ki tarikat şart değildir, Allah'a ulaşan mahlukatın nefesleri sayısınca tariklar vardır.²⁰⁰

Bediüzzaman, tarikatçılık isnadıyla yargılandığı mahkemelerde sufilikle alakası ve tarikate bakışı konusunda gayet net ve olumlu beyanlar serdetmiştir: "*Ben sufi değilim.*"²⁰¹ "*Ben şeyh değilim, ancak bir hocayım.*"²⁰² "Birtek adama tarikat verseydim, (şeyhlik yaptığım isnadınızda) şüpheyeye hakkınız olurdu. Belki yanıma gelen herkese demişim: "*İman lâzım, İslâmiyet lâzım. Tarikat zamanı değil.*"²⁰³ "Beni hapislere sokan muarızlarımın bir bahaneleri de -o mahkemede ondan beraat kazandığım-'tarikatçılık' (suçlaması)tır. Halbuki, Risale-i Nur'da daima dâvâ edip demişim: "*Zaman tarikat zamanı değil, belki imanı kurtarmak zamanıdır. Tarikatsiz Cennete gidenler çoktur, imansız Cennete giden yoktur*" diye bütün kuvvetimizle imana çalışmışız. *Ben hocayım, şeyh değilim. Dünyada bir hanem (bile) yok ki, nerede tekkem olacak!* Bu yirmi sene zarfında, bir tek adam yok ki, çıksın desin: "*Bana tarikat dersi vermiş.*" Ve mahkemeler ve zabıtalarda bulmamışlar. Yalnız eskiden yazdığım tarikatlerin hakikatlerini ilmen beyan eden *Telvihat Risalesi var ki, bir ders-i hakikattir ve yüksek bir ders-i ilmîdir, tarikat dersi değildir.*"²⁰⁴ Bununla beraber: "Okunan *Sözler*, hem tarîkate, hem hakikate pek muvafıktır. Bu zamanın yaralarına bir ilâçtır."²⁰⁵ cümlesine Bediüzzaman, Risale-i Nur'da yer vermiştir.

Anlaşılan o ki, yasaklandığı dönemde bile "*Tarikatte hissesi olmayan ve kalbi harekete gelmeyen, bir muhakkik âlim zat da olsa, şimdiki zındıkların desiselerine karşı*

¹⁹⁸ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 29, s.1698.

¹⁹⁹ Ildırar, Mehmet, *Risale-i Nur'da Tasavvuf*, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2012, s. 11.

²⁰⁰ İbn-i Arabî, *Fütühât*, 3/549; Necmeddîn-i Kübrâ, *Usûl-ü Aşere*, s. 33; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1/876; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 1/396, 6/165, 14/160.

²⁰¹ Nursî, *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.669.

²⁰² Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 233, s.1532.

²⁰³ Nursî, *Mektubat* / 16. Mektup, s.375.

²⁰⁴ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 12, s.1686.

²⁰⁵ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 139 - s.1474

kendini tam muhafaza etmesi müşkülleşmiştir."²⁰⁶ diyebilen ve şeyhlik-tarikatçılık yapıyor suçlamasıyla yargılanıp hapislerde yatan Bediüzzaman, o dönem en çok tehlikede gördüğü imana hizmet davasına hanel gelmemesi için, konjektürel olarak mahkemelerde "zaman tarikat zamanı değil" demiştir.²⁰⁷ Bu noktaya dikkat çeken Şaban Döğen: "Ehl-i imana, özellikle ehl-i tarikate rehber olabilecek bu Telvihât-ı Tis'a Risalesi'nde meseleye tamamen ilmî yollarla yaklaşmış, tarikate yapılan hücumları bertaraf etmiştir."²⁰⁸

Tarikatin hakikati'ni anlatan Telvihât-ı Tis'a Risalesi'nin sonundaki Zeyl'de *hakikatin bir tarîkı* vardır. Burada Telvihât Risalesi'nin de yine bir tarikat dersi değil, bir hakikat dersi, ilmî bir ders olduğunu özellikle vurgulaması önemlidir. Peki nedir o halde?

Bediüzzaman, "*Risale-i Nur mesleği, tarikat değil, hakikattir, Sahabe mesleğinin bir cilvesidir.*"²⁰⁹ sözleriyle de mesleğinin tarikat değil, Sahabe'nin hakikat mesleği olduğunu²¹⁰ apaçık söylemiştir: "*Mesleğimizin esası uhuvvettir. Peder ile evlât, şeyh ile mürid mâbeynindeki vasıta değildir. Belki hakikî kardeşlik vasıtalarıdır. Olsa olsa bir üstadlık ortaya girer. Mesleğimiz halîliye olduğu için, meşrebimiz hullettir... Cadde-i kübrâ-yı Kur'âniye olan şu mesleğimizden şimdi ayrılanlar, bize düşman olan dinsizlik kuvvetine bilmeyerek yardım etmek ihtimali var. İnşallah, Risale-i Nur yoluyla Kur'ân-ı Mu'cizül-Beyân'ın daire-i kudsiyesine girenler, daima nura, ihlâsa, imana kuvvet verecekler ve öyle çukurlara sukût etmeyeceklerdir.*"²¹¹

Bediüzzaman, kendi manevî çizgisini ifade ederken, *hakikat yolu*²¹², *Kur'an yolu*, *İslâmiyetin nurlu, selâmetli caddesi*²¹³, *hakikat caddesi*²¹⁴, *hakikat cadde-i kübrâsi*²¹⁵, *tarîk*²¹⁶, *'aciz, fakr, şefkat, tefekkür tariki*²¹⁷, *minhâc*²¹⁸, *cadde*²¹⁹, *cadde-i kübrâsi*²²⁰, *nuranî ve ziyadar cadde-i kübrâ-yı mâneviye*²²¹, *Kur'an'ın / cadde-i nûrâniyesi*²²², *kestirme, Kur'ânî ve nurânî cadde*²²³, *sırat-ı müstakim ehli olan ehl-i Kur'ân'ın cadde-i nuraniyesi*²²⁴, *müstakim ve metin*

²⁰⁶ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, s.562.

²⁰⁷ Şaban Döğen de bu noktaya dikkat çekmiştir. Bkz. Şaban Döğen, *Risale-i Nur ve Tarikat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1996, s.49-50.

²⁰⁸ Döğen, *a.g.e.*, s. 51.

²⁰⁹ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 37, s.1704-175.

²¹⁰ Nursî, *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.670.

²¹¹ Aynı yer.

²¹² Nursî, *Şuâlar* / 11. Şuâ, s.986, 12. Şuâ, s.988, 995; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası I* - Mektup No: 82, s.1734; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2229; a.mlf., *Sirâcü'n-Nûr*, s.2304; Gündüzalp, *Konferans*, s.2260.

²¹³ Nursî, *Hanımlar Rehberi*, s.2284.

²¹⁴ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 151, s.1482.

²¹⁵ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1148.

²¹⁶ Nursî, *Sözler* / 27. Söz s.212; *Barla Lâhikası* - Mektup No: 129, s.1463.

²¹⁷ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 129, s.1463

²¹⁸ Nursî, *Lem'alar* / 9. Lem'a, s.598; *Barla Lâhikası* - Mektup No: 144, s.1478.

²¹⁹ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 144, s.1478; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası I* - Mektup No: 91, s.1738; a.mlf., *Hanımlar Rehberi*, s.2284.

²²⁰ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2094.

²²¹ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 161, s.1487.

²²² Nursî, *Sözler* / 23., 33. Söz, s.290, 304; a.mlf., *Mektubat* / 26. Mektup, s.503.

²²³ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 129, s.1463.

²²⁴ Nursî, *Sözler* / 30. Söz, s.246.

*cadde-i Kur'âniye*²²⁵, *iman ve Kur'ân cadde-i kübrâsi*²²⁶, *cadde-i kübrâ-yı Kur'âniye olan şu mesleğimiz*²²⁷, *cadde-i kübrâ-yı Kur'âniye olan Risale-i Nur dairesi*²²⁸, *Kur'an'ın feziyle açılan cadde-i nûrânîsi*²²⁹, *Kur'an'ın cadde-i müstakîmi ve Ehl-i sünnetin minhâc-ı kavîmi*²³⁰, “*Risâle-i Nur ile hizmet-i kudsiye-i Kur'âniyemiz...*”²³¹, *Risale-i Nur yolu*²³², *Risale-i Nur dâiresi / Nur dairesi*²³³ ve *Nur cereyanı*²³⁴ gibi birçok ifade kullanır. Bunlar içinde velayet yolunu ve âdâbını ifade için en çok kullandığı ise ‘meslek’ ifadesidir. *Rahmânî ve nuranî bir meslek*²³⁵ *mesleğimiz*, *Risale-i Nur mesleği*, *hakikat mesleği*, *sahabe mesleği*, *haliliye mesleği*..²³⁶ gibi tabirler ve tavsiflerde bulunur.

Bütün bunlara rağmen, bazılarının nazarında Bediüzzaman, Nur Hareketi denen yeni bir tarikatın pîridir. Nakşî (Hâlidî), Kâdirî ve Rifâî Şeyhi Seydâ Muhammed Said el-Cezerî'ye (1889-1968)²³⁷ göre de Üstad Bediüzzaman kendi tarikatının pîridir ve tarikatının ismi de Saîdiyyedir. Evrâd ve ezkârı da Hizbu'l-Hakâiki'n-Nuriye'dir.²³⁸ Yine Mustafa Akman da şöyle der: “Said Nursî'nin, çocukluğundan itibaren içinde yaşadığı ve dolayısıyla tamamen sindirdiği yerleşik tasavvuf kültürüne rağmen sahip olduğu isyan ruhu ve tabir caizse serkeş tabiatıyla, (daha doğrusu, ibn-i Arabî gibi kâbiliyetini aşan bir mürşid ile karşılaşmadığından –M. Hüb-) çağdaşı olduğu ve şeyh bilinen hiç kimseden tevbe almamış ve buna bağlı olarak sistemli bir seyr-i sülûk icra etmemiş olabilir. Ne var ki onun, zihin dünyasına hâkim tasavvufik felsefe, bunun jargonları ve kişisel de olsa bütün pratiklerinden hemen hiç ayrı durmadığı da aşikârdır. İşte bu dilemma -geçen süreç, çevresini saran kitle ve koşulların da zorlamasıyla- zamanla kendisini bir çözüm (bulmaya) ve duruşa zorlamıştır.”²³⁹

²²⁵ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 83, s.1620.

²²⁶ Nursî, *Sirâcü'n-Nûr*, s.2304; a.mlf., *Şuâlar / 12. Şuâ*, s.995; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 232, s.1530; *Gündüzalp, Konferans*, s.2268.

²²⁷ Nursî, *Lem'alar / 21. Lem'a*, s.670.

²²⁸ Nursî, *Barla Lâhikası*, s.1412.

²²⁹ Nursî, *a.g.e.* - Mektup No: 174, s.1494.

²³⁰ Nursî, *Lem'alar / 9. Lem'a*, s.598; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 144, s.1478.

²³¹ Nursî, *Lem'alar / 28. Lem'a*, s.735.

²³² Nursî, *a.g.e./ 21. Lem'a*, s.670.

²³³ Nursî, eserlerinde “Risale-i Nur Dairesi”, “Nur Dairesi”, “Nur'un Dairesi” ibarelerini onlarca yerde kullanmıştır. Yaptığımız taramada karşımıza -sayfadaki mükerrerlerle beraber- 61 adet çıkmıştır ki, şunlardır: Nursî, *Sözler / 13. Söz*, s.59; a.mlf., *Şuâlar / 1. Şuâ*, s.836, 14. Şuâ, s.1084; a.mlf., *Barla Lâhikası*, s.1412, s.1562 (Mektup No: 281), s.287 (1566); a.mlf., *Kastamonu Lâhikası*, s.1592 (Mektup No:36), 1608 (62), 1609 (65), 1613 (71), 1618 (81), 1620 (83), 1623 (88), 1630 (98), 1638 (114), 1639 (116), 1653 (137), 1654 (139), 1665 (158), 1667 (162), 1672 (166), 1673 (167), 1674 (168), 1675 (170); a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1*, s.1691 (Mektup No:18), 1692 (20), 1702 (34), 1704 (37), 1756 (137), 1757 (140), 1758 (140), 1759 (141), 1763 (148), 1769 (154), 1770 (159), 1777 (171), 1779 (174), 1783 (184); 1787 (192), 1789 (195), 1791 (200), 1792 (204), 1796 (210), 1799 (215), 1804 (221); a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2*, s.1823 (Mektup No: 33), 1828 (45), 1830 (49), 1835 (60), 1855 (81), 1856 (82), 1870 (90), 1871 (91); a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2224, 2187; a.mlf., *Sünnet-i Seniyye Risalesi*, s.2274.

²³⁴ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 83, s.1620.

²³⁵ Nursî, *Sözler / 30. Söz*, s.246.

²³⁶ Nursî, *Lem'alar / 21. Lem'a*, s.670.

²³⁷ Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin (ö.1827) halifelerinden Şeyh Hâlid el-Cezerî'nin halifesidir.

²³⁸ Melahat Beki, *Abdurrahman Alkış el-Gundikî ile “Said Nursi ve Tasavvuf”* konulu görüşme, İstanbul, 7 Temmuz 2006; Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s.237; Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 401.

²³⁹ “Şöyle ki Nursî, tarikatların yasaklandığı, tekke zaviyelerin kapatıldığı bir zaman diliminde yaşamıştır. Üstelik bu dönemde bir de sürgün hayatı yaşamaktadır. İşte o da bu atmosferde tarikat yapılanmasından uzak olduğunu ve zamanın tarikat zamanı olmadığını belirterek böylece kendisine yine sonuçta aynı yapı, usul ve mahiyette bir

BİRİNCİ BÖLÜM

BEDİÜZZAMAN'IN 'SEYR Ü SÜLÛKU'

A. BEDİÜZZAMAN'IN TARİKAT İNTİSABI MESELESİ

Bediüzzaman Said Nursî'nin *geleneksel bir tarikat sülûku* yapıp yapmadığı ve yaptıysa kimden ve nasıl yaptığı konusuna girmeden önce, onun herhangi bir tarikat dersi alıp almadığı ve bir tarikate intisabı olup olmadığının tartışılması icap etmektedir.

Elimizdeki kaynaklara göre: İlk defa²⁴⁰ 1919 yılında İstanbul'da "*Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*"nı kaleme alan özyeğeni ve talebesi Molla Abdurrahman Nursî (1903-1928), Bediüzzaman'ın, gençliğinde iki tarikatten ders almış olduğunu yazmıştır²⁴¹, fakat bu ders alışın mahiyeti, muhtemelen teberruken bir ders idi ki, kendisi eserlerinin hiçbir yerinde şahsını herhangi bir tarikate intisaplı bir derviş olarak tavsif ve takdim etmemiştir. Çünkü teberruken ders almakla, tarikaten intisap edip ders almak ayrı şeylerdir. İnsan, intisap etmeksizin bir şeyh efendiden teberruken bir tarikat dersi alabilir. Biz, o tarihte 16-17 yaşında olan Abdurrahman Nursî'nin bu eserini, basımından önce Bediüzzaman'ın okumuş, bazı yerlerini düzeltilmiş, düzenlemiş ve onaylamış olduğunu varsayıyoruz.

Hâkim ve yaygın olan görüşe göre hiçbir şeyhe intisabı bulunmayan Said Nursî'nin tamamen sufi bir aile çevresinde neş'et etmesine ve dinî ilimlerin öğretimiyle beraber tarikat eğitimi de veren *tekke-medreselerde* okumuş olmasına rağmen neden hiçbir şeyhe/tarikate bağlanmadığı²⁴², dikkat çekici bir husustur. Maneviyata bu kadar istidatlı ve iştiaklı yapısına ve meşayihle bu denli içli-dışlı olmasına rağmen, onu şeyhlerden ve tarikatlardan müstağni kılan duruşunun şüphesiz ki değişik nedenleri olmalıdır. Risale-i Nur'da dile getirdiği tek gerekçesi, ilimle meşguliyetin tarikatla iştigale mani olmasıdır.²⁴³

---

faaliyet alanı açmıştır. O, böylece bilinen tasavvuf hiyerarşisi içerisinde yer almayan ve fakat yine biraz da formatlayarak ya da kendi pozisyonuna uydurarak benimsediği tasavvuf usûlleriyle, yeni bir metot ve yeni bir hiyerarşik yapı anlamına gelen ve kendi deyimiyle 'Gavs-ı Âzâm'ın ferdiyet makamının mazharı' bir manevî frekans ve Risale-i Nur olarak bilinen manevî mensubiyet grubunun referans noktası, özetle 'nur topu' bir tarikat yeşertmiştir. Şu halde Nursî'yi, tasavvuf yolunun mensubu anlamında 'manevî yönü olan' bir sûfi olarak görmek icap etmektedir. Nur Hareketi'ni ise, kendi nev-i şahsına münhasır iptidaen kurulmuş *yepyeni bir tarikat* olarak görmelidir. Hal böyle olmalı ki ona göre nur talebeleri, saygıda kusur etmemek kaydıyla *zamanın kutbunun* görüşlerine aykırı görüş beyan edebilir, ona uymak zorunda bile değildir." Mustafa Akman, "Said Nursî'de Tasavvuf Düşüncesi", *Medeniyet Düşünce ve Kültür Bülteni*, Sayı: 25, Ekim 2012, sayfa: 53-57.

²⁴⁰ "Bediüzzaman'ın hayatını ilk def'a 1918 yılında Hamza isminde bir talebesi yazdı. * Sekiz sayfalık bir broşür olan bu eser çok kısa idi." (Necmettin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursî*, 58. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul 2010, s. 30). *Müküslü Hamza, *Bediüzzamân Saîd-i Kürdî'nin Terceme-i Hâli*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1334 (1918).

²⁴¹ Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1335/1919, s.20, 33.

²⁴² Şahiner, *Son Şahitler*, c. 1, s. 318, "Hulusi Yahyagil" mad.

²⁴³ Nursî, *Lem'alar* / 8. Lem'a, s.597; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2084.

Ne var ki Said Nursî'nin bir şeyhe intisap edip tarikate girmemesinde bir diğer, belki asıl sebep, gönlüne göre bir mürşid-i kâmil bulamamış olması olabilir. Kendisine 14 yaşında 'zamanın harikası' manasına 'Bediüzzaman' lakabını²⁴⁴ verdirecek kadar deha²⁴⁵ derecesinde zekası ve hafızasıyla pür-istidat ve kabiliyetlerini başarıyla yönetip, kendisini daha ileriye götürebilecek seviyede kemalât ve fazilette bir mürşid-i kâmil ile karşılaşmamış olması, yani kalbiyle beraber aklını da ikna edecek yetkinlikte ve ekmelette bir zâtın, karşısına çıkmamış olması, Bediüzzaman'ı tarikatlere intisaptan müstağni kılmıştır diyebiliriz.

Elbette bazı mürşid-i kâmilleri görmüştü, fakat o, mürşid-i ekmele ihtiyacı duyuyordu. Nitekim 17-18 yaşlarındayken, Bitlis'te vali Ömer Sabri Paşa'nın konağında kaldığı 1895-1896 yıllarında dört büyük şeyhin Said Nursî'yi kendi tarikatlerine bağlamak için teşebbüs ettiği, bizzat kendisinin ağzından, en birinci talebesi Hulusi Yahyagil Efendi (1896-1986) vasıtasıyla nakledilmiştir. Bediüzzaman ona demiştir ki: "(O zamanlar) *Bitlis'te dört şeyh vardı. Amma ne şeyh! Herbirisi İmam-ı Rabbânî ha! Bunların hepsi beni kendilerine çekmek istiyorlardı. Eski Said onların hepsine karşı müstağni kaldı. Onlara birgün dedim: "Sizin biriniz bana kifayet etmez. Ben dördünüze de intisap edeceğim."*²⁴⁶

"Bitlis'te iken 16-17 yaşlarında"²⁴⁷ olan Said Nursî'nin İmam-ı Rabbânî ayarında gördüğü şeyh efendiler, Şeyh Ziyaeddin Nurşînî hariç, kendilerinden ilmî ders almış olduğu şu dört-beş meşhur meşayih-i ulema olabilir.²⁴⁸

1. Halid-i Bağdâdî'nin hulefasından Seyyid Taha-yı Hakkârî-i Nehrî'nin halifesi *Şeyh Muhammed Küfrevî* (1775-1897). Nursî, 1896'da ondan teberruken son ilmî dersi almıştır.²⁴⁹

²⁴⁴ Said Nursî'ye Bediüzzaman lakabını, 1892'de Siirt'te Molla Fethullah es-Siirdi Efendi (1837-1903) vermiştir. Bkz. Nursî, *Osmanlıca Emirdağ Lahikası (Elyazma)*, s.383; Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.1 s.101, 1466; Açıkgenç, "Said Nursî", *DİA*, c. 35, s.565; Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 198.

²⁴⁵ Pekçok erbab-ı ilim gibi, ehl-i irfan da Bediüzzaman'ın akıl ve zekada bir 'dahi' olduğu düşüncesindedirler. Mesela: Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu (1901-1970): "(*Said Nursî Hazretlerinden*) başka her cephesi tamam bir din adamı görmedim, göremedim. Deha derecesinde bir din bilgisi olduğu gibi, askerî bilgisi de bir kurmay subayınkinden daha dehşetti. Siyasî ve hukukî cephesinin hayranıyım." demiştir. (Şahiner, *Yazarların Kaleminden Bediüzzaman*, s. 164). Şeyh Emced Zehavî (1883-1967) de: "*Bediüzzaman bir deha idi. Dışarıdan kendi halinde bir derviş gibi, öyle görünürdü. Ancak kendisiyle görüşünce kıymetini anladım. O, hepimizi geçti.*" demiştir. (Gülcemal Soylu, "*Irak'ın Büyük Âlimi: Şeyh Emced Zehavî-2. Bölüm*", bkz. <http://www.cevaplar.org> (2011.04.22); Salih Okur, "İhsan Kasım Salihî'den Hatıralar", <http://www.cevaplar.org> (2008.11.14); Okur, *a.g.e.*, s. 366). Hasan Basri Çantay ve M. Akif Ersoy'un da 1923'te Ankara'da Bediüzzaman'a 'dahi' dedikleri nakledilmiştir. (Remzi Peşeng, "A. Akgündüz ve A. Badıllı'ya Şeyh Said Cevabı", *TimeTurk*, 15 Ocak 2013 Salı).

Bediüzzaman ise bu asrın küfür ve dalalet cereyanlarına karşı bir değil, yüz dâhi bile olursa tek tek karşı durulamayacağı, cemaat olunması gerektiği görüşünde hareket etmiştir: "*Şu zaman cemaat zamanıdır, şahıs zamanı değil, şahıs ne kadar dâhi ve hatta yüz dâhi derecesinde olsa bir cemaatin mümessili olamazsa, bir cemaatin şahs-ı manevisine karşı mağluptur.*" (Nursî, *Mektubât / 29. Mektup*, s.559). Ayrıca Bediüzzaman, Risale-i Nur ve 'deha' ilişkisi üzerine bkz. Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 49*, s.1600; a.mlf., *Şuâlar / 12. Şuâ*, s.996-997; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 153*, s.1768; a.mlf., *Sözler / 10. Söz*, s.42; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2230; a.mlf., *Mektubât / 29. Mektup*, s.559; Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s. 15, "Mustafa Sungur" mad.

²⁴⁶ Bediüzzaman, 1929'da talebesi olan eski Nakşî müntesibi yüzbaşı Hulusi Yahyagil'e sözkonusu şeyhlerle yaşadığı bir hatırayı ve yorumunu anlatırken, aynı zamanda onlara yüksek hüsnüzannını da dillendirmiş, onları adeta birer İmam-ı Rabbânî gibi gördüğünü söylemiştir. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 1, s. 318, "Hulusi Yahyagil" mad.

²⁴⁷ Abdurrahman Nursî, *Bediüzzamân'ın Tarihçe-i Hayatı*, s.26.

²⁴⁸ Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, s.2129; Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, s.38; Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s.130.

²⁴⁹ Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, Hızlyn: Osman Resulan, 5. Basım, Kent Işıkları Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 38; Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2129; Badıllı, *a.g.e.*, c.1, s.130.

2. Seyyid Taha'nın halifesi Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'nin (1810?-1871) oğlu ve halifesi olan 'Hizan şeyhi' Seyyid Nur Muhammed Efendi.

3. Yine Sıbgatullah'ın diğer bir halifesi Şeyh Abdurrahman-ı Tâhî'nin²⁵⁰ (1831-1886) halifesi olan Bitlis'te Fârûkî Tekkesi sahibi Şeyh Fethullah Verkânîsî (1846-1899).

4. Sıbgatullah'ın halifesi Abdurrahman-ı Tâhî'nin oğlu ve Şeyh Fethullah Verkânîsî'nin halifesi olan 'Hazret' namı Şeyh Muhammed Ziyaeddin-i Nurşînî (1856-1924). Bu zat da Bitlis'te ilmiyle ma'ruf bir büyük müşid idi. Said Nursî'nin kendisinden ders aldığına dair herhangi bir kayıt bulunmasa da, ağabeyi Molla Abdullah Efendi ilim icazetini ondan almış ve tarikaten de ona intisap etmiştir. Said Nursî'yi Hazret'e intisap ettirmek için uğraşmış, fakat muvaffak olamamıştır.²⁵¹

5. Bitlis'te meşhur âlim-i fâdıl Seyyit Şeyh Emin Şîrvânî Efendi (1822-1908). -Şeyh Emin en-Nuveynî Bitlisî.²⁵²

İmam-ı Rabbânî'ye ilim ve makamca yakınlık itibariyle listenin başında olması gereken zat ise, Said Nursî'nin mülâki olduğu, dua ve himmetine mazhar olduğu Bitlis-Hizan-Nurşin Dergâhı şeyhi 'Seyda' Abdurrahman-ı Tâhî (1831-1886) Hazretleridir, fakat o, 1895'ten dokuz yıl önce vefat etmiştir.

Said Nursî'yi tarikate intisap edip tasavvufa yoğunlaşmaktan alıkoyan ilimle meşguliyet gerekçesi, daha çok sonraki dönemde vardığı nokta ve Nur mesleğini konumlandığı yer açısından çok büyük önemi hâizdir. Gençliğinde dört şeyhe birden intisap ederse ancak akıl ve kalbinin mutmain olacağını düşünen Said Nursî'nin o yaşlardaki bu duruşu, aslında onun bütün tarikatlerde sülûkunu tamamlayarak hepsinin vaadettiği kemâlât ve vâridâta erişme idealiyle ilgili bir durum olabilir diye düşünüyoruz.

Bediüzzaman'ın daha sonraki hayatı, tüm hak tarikatlerin kendisinden çıktığı memba-ı Kur'an'dan hakikate kısa bir yol bul(durul)masıyla ve Kur'an'dan bir "tarikat hakikati" almasıyla²⁵³ taçlanmıştır. Ne var ki Bediüzzaman, Cumhuriyet'in ilk çeyrek ayında doğrudan dinin-imanın tehlikede olduğunu gördüğü için, önceliği tarikate değil, imana ve ilm-i hakikate vermiş, ömrünü iman hakikatlerini keşf, telif ve neşretmeye sarfetmiştir. Tarikate ise ikinci-üçüncü dereceden nazar etmiştir.²⁵⁴

C. BEDIÜZZAMAN'IN SÜLÛKUyla İLGİLİ GÖRÜŞLER

²⁵⁰ et-Têhî (التاخي), Arapça (خ) harflidir. Türkçemizde bu harf olmadığından, Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı'na bu sesi verebilmek için "et-Tâgî" veya "et-Tâgî" şeklinde fonetiği yansıtılmıştır. Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2123, 2129.

²⁵¹ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 58*, s.1605.

²⁵² Şeyh Âsım Ohinî (ö.2011), o dönemde doğu bölgesinde şöhrete ulaşmış üç âlimden söz eder: Biri Şeyh Fethullah Verkânîsî, diğeri Seyyid Fehim Arvâsî, öbürü de Şeyh Emin en-Nuveynî Bitlisî'dir. Bkz. Âsım Ohinî, *Bir ketü'l-kelimât*, Bitlis Ohin Medresesi Kütüphanesi, vr. 71; Mehmet Saki Çakır, "Şeyh Abdurrahman-ı Tağî ve Norşin Tekkesi'nden Yayılan Kollar", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, Güz – 2017, s. 37.

²⁵³ Nursî, *Mesnevî / Onuncu Risale*, s.1354.

²⁵⁴ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 143*, s. 1477; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası I - Mektup No: 185*, s.1783.

Bediüzzaman'ın seyr ü sülûku konusunda elimizdeki bilgilere göre karşımıza dört durum çıkmaktadır.

1. Tasavvuf ilmini, Bediüzzaman'ın sufilerle ilişkisini ve Risale-i Nur'un tasavvufi kaynaklardan nasıl beslendiğini bilmeyen, meşrebinin şevkiyle meshûr ve/veya bir ölçüde mutaassıp Nur Talebelerine göre: Bediüzzaman, katiyen hiçbir şekilde *sülûk* etmemiştir, Kur'an'dan bir yol ile doğrudan hakikate ulaşmıştır.

2. İlm-i tasavvufu bilen, fakat Bediüzzaman'ın sufilerle ilişkisini ve Risale-i Nur'un tasavvufi yönünü kısmen bilen sufi-meşrep Nur Talebelerine veya Nur Talebeliğinden sufiliğe geçmiş bazı zatlara göre ise: Bediüzzaman tarikat dersi almış, bir veya birkaç tarikat sülûku tamamlamıştır.

3. İlm-i tasavvufu kâfi miktarda bilen, Bediüzzaman'ın sufilerle ilişkisini ve Risale-i Nur'un tasavvufi boyutunu diğerlerine nazaran tafsilatıyla araştırıp bilen sufi-meşrep Nur Talebelerine ve/veya Nur-meşrep mutasavvıflara göre ise: Bediüzzaman, teberruken de olsa Nakşî, Kâdirî, Şâzilî (Senûsî) ve Mevlevî dersi almıştır. Bir mürşidin idaresinde bir tarikat sülûku yaptığına dair sahih bir bilgi yoktur, fakat Hz. Ali'den üveysîdir. Tarikat dönemi öncesi tasavvuf ve zühd dönemlerindeki gibi Kur'an ve Sünnet'in mürşidliğinde, fazilet-i İslamiye üzere *küllî bir sülûk* gerçekleştirmiş ve makam-ı tevhide ulaşmıştır.

4. Bediüzzaman'ın 12 tarikatle irtibatına dair bir mektubu ve 13 tarikatten icazetli olduğuna dair bizzat kendisinden bir nakil ve Risale-i Nur'da bunu teyid eden bir takım bilgiler bulunmaktadır -ki aşağıda kaynaklarıyla değerlendireceğiz-, bu düşüncede olanlara göre, yukarıdaki üçüncü madde gibi, ikinci maddedeki görüşler de doğrulanmış olmaktadır.

Şimdi bunları ele alalım.

1. Bediüzzaman'ın Sülûk Etmediği Görüşü

Bediüzzaman'ın hiçbir şekilde sülûk etmediği, bir anda hakikate ulaştırıldığını iddia eden görüşün pek fazla izaha ihtiyacı yoktur, çünkü baştan ve toptan Bediüzzaman ve Nur Mesleği ile sülûku yan yana getirmemektedirler. Onları bu düşünceye sevkeden dört ana delil ve âmil vardır. Bu dört delilden üçü nefy, biri ispata bakar.

i. Risale-i Nur Külliyyâtı'nda açık bir ifadeyle, Bediüzzaman'ın hayatında bir şeyhe intisap ettiği ve tarikat sülûkunu onun gözetiminde tamamladığı gibi bir bilginin olmamasıdır.

ii. Bediüzzaman'ın, bizzat kendisinin şeyh²⁵⁵ ve sufi olmadığına²⁵⁶ ve kimseye tarikat dersi vermediğine²⁵⁷ dair sözleridir. Kendisini talebeleri karşısında bir şeyh/mürşid olarak konumlandırmayıp, Kur'an'a talebelikte ders arkadaşı olarak takdim etmesidir.²⁵⁸

iii. Risale-i Nur'un bir *tarikât kitabı*²⁵⁹, Nur Mesleği'nin de geleneksel bir *tarikât* olmadığı²⁶⁰, *klasik tasavvuf yolu değil, hakikat yolu olduğu, sülûk ve evrâd yerine mantıkî burhanlarla ilmî hüccetler içinde hakikatü'l-hakâike bir yol açmış olduğuna dair* sözleridir.²⁶¹

iv. Risale-i Nur Mesleği'nin, feyzini doğrudan Kur'an ve Sünnet'ten alan Sahabe Mesleği'nin bir cilvesi olduğu, tıpkı Sahabe, Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîn büyükleri gibi, doğrudan nefis-i Kur'an'ın mürşidliğinde ve bütün latifelerin ondan hisselerini aldıkları tarzda, Kur'an'dan tarikat berhazına uğramaksızın direkt hakikate ve velayet-i kübrâya ulaştıran, gayet kısa bir hakikat yolu olduğuna dair sözleridir.²⁶²

Sadece bu sözleri okuyan bir kişide, Bediüzzaman'ın bir tarikat şeyhi olmadığı ve tarikat sülûku üzere gitmediği kanaatini hâsıl olur. Fakat, mezkur bilgiler, onun formal tarikat sülûku dışında da hiçbir şekilde sülûk etmemiş olduğunu ve tarikat şeyhliği hâricinde genel manada talebelerine mürşid olmadığını ve Nur Mesleği'nin kendine göre velayete ulaştıran -kendine mahsus da olsa adı konmamış- bir sülûk tarzının bulunmadığını göstermez. Deliller, bunun aksi istikametini göstermektedir ki ileride konuyla ilgili bilgileri paylaşacağız.

Bizim kanaatimize göre ise: Tasavvuf ilmini, Bediüzzaman'ın sufilerle ilişkilerini ve Risale-i Nur'un tasavvuf kaynaklarından nasıl beslendiğini yakînen bilmiş olsalardı, muhtemelen bu tartışmaya kapalı kabullerinin en azından tartışılabilir olduğunu görürlerdi. Verdikleri refleksel tepkinin sebebi, sanki Bediüzzaman'ın ve Nur Mesleği'nin tasavvuftan da büyük bir feyiz aldığı ve tasavvufî derin bir cephesinin olduğu kabul edilirse, Nur camiasındaki tarikatleşme temâyüllerinin bundan meşruiyet kazanması ihtimalidir. Böyle bir meşruiyet kazanılmaması için gösterilen bir hassasiyettir. Halbuki Bediüzzaman'ın onayından geçen Tarihçe-i Hayat Kitabı'nda “*Üstadın Tasavvuf Cephesi*” başlığı vardır.²⁶³ Bu bile başlı başına onun böyle bir tavsifi kabul ettiğini göstermeye kâfidir.

²⁵⁵ Nursî, *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.669, 670; a.mlf., *Mektubat* /16. Mektup, s.375; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 12, 37, s.1686, 1704-175*; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 233, 234, s.1532-1532*.

²⁵⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 29, s.1698*.

²⁵⁷ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 234, s.1532*; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 12, s.1686*.

²⁵⁸ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, s.552; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 56, s.1605*; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 40, s.1707*.

²⁵⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 12, s.1686*.

²⁶⁰ Nursî, *a.g.e.*, Mektup No: 37, s.1704-1705.

²⁶¹ Nursî, *a.g.e.* Mektup No: 53, s.1715.

²⁶² Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / 10. Risale, s.1354, / Lem'alar, s.1277-78; a.mlf., *Mektubat* /5., 24. ve 28. Mektup, s.355, 491, 516; a.mlf., *Sözler* / 27. Söz, s.218; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1, Mektup No: 53, s.1715*; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Şemme Risalesi, s.335, çvr. Ü. Şimşek.

²⁶³ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s. 2116.

Bu hususta bizim, Bediüzzaman'ın sufilerle ve Risale-i Nur'un tasavvuf ilmiyle alakalı yönlerine dair yazdığımız *Bediüzzaman'ın Manevî Tarihçe-i Hayatı* isimli bin sayfayı aşkın çalışmamızdan yüz sayfa kadarını, özet halinde tezimize "Said Nursî ve Tasavvuf" başlığı altında müstakil bir bölüm olarak dercettik.²⁶⁴ O kısımdaki bilgiler, Bediüzzaman ile tasavvuf ve sülûk kavramlarını yanyana kullanmanın ilmen doğruluğunu kanıtlamaya yeterli bir kanaat hâsil edecektir. Dolayısıyla ayrıca burada detaylandırmaya gerek olmadığını düşünüyoruz.

2. Bediüzzaman'ın Tarikat Sülûku Ettiği Görüşü

Bediüzzaman'ın küçüklüğünde Nakşî, gençliğinde Şâzilî ve kemal yaşında Kâdirî dersi aldığı ve hatta Kâdirîlik üzere sülûkunu tamamladığına dair bazı bilgiler de vardır. Şimdi bunları detaylarıyla görelim.

Bazı kaynaklara göre Bediüzzaman, Nakşî dersi almıştır. Onun Nakşibendiyye tarikati ve Nakşî büyükleriyle, ailesinden başlayarak hayatına yayılan derin bağları vardır. Kendisi çocukluk yıllarını anlatırken, anne-babasının, bazı aile efradının, akrabalarının ve hocalarının çoğunun Nakşî şeyhi olmalarını kastederek; "*Ben (aile efradım ve hocalarım üzerinden) üç-dört cihetle Nakşî iken, Kâdirî meşrebi ve muhabbeti bende ihtiyârsız hükmediyordu. Fakat tarikatla iştigale, ilmin meşguliyeti mâni oluyordu.*"²⁶⁵ demiştir.

Risale-i Nur Külliyyatı dışındaki kaynaklardan birinde, yeğeni ve talebesi Abdurrahman Nursî, üstadı ve amcası Bediüzzaman Said Nursî'nin on yaşlarında "Nakşî üstadım"²⁶⁶ dediği Seyyid Nur Muhammed Efendi'den aynı zamanda Nakşî dersi de aldığını kaydetmiştir. Ayrıca diğer üstadlarının çoğu da Nakşî şeyhidirler.²⁶⁷ Bu bilgiler göstermektedir ki, "*Nakşî üstadım Seyyid Nur Muhammeddir.*"²⁶⁸ diyen Bediüzzaman, belki teberruken de olsa, küçükken ondan bir Nakşî dersi almıştır, fakat Nakşîlik üzere sülûkunu bir mürşidin gözetiminde yaptığına dair hiçbir malumat yoktur.

1955'te gördüğü bir rüya-ı sâdıka binaen Ankara'da Rıza Çöllüoğlu Hocaefendi (1928-2013) ile beraber 'Yuvalı Hatip Hoca' Hacı Mehmet Ali Bilgin Hocaefendi'nin (1891-1958) intisap kastıyla 1956'da ziyaret ettiği Bediüzzaman'ın: "*Ben şeyh değilim, ben dervişim, Nakşî dervişiyim.*" dediğini, Yuvalı Hatip Hoca'nın ağzından işiten Kâdirî-Rifâî

²⁶⁴ Bu konuda Bediüzzaman'ın talebelerinden Dr. Abdülkadir Badıllı'nın yazdığı *Mufasssal Tarihçe-i Hayat* isimli üç ciltlik eserde fazlasıyla yeterli bilgi ve belge bulunmaktadır. Ne var ki önce okumak, sonra okuduğunu anlamak, sonra anladığı manayı doğru yere koyabilmek ve doğru yorumlar ve değerlendirmeler yapabilmek için, âdiyet taassubundan ve ön kabullerden kurtulmak icap etmektedir. Sonra da tasavvuf ilmini bilmek!

²⁶⁵ Nursî, *Lem'alar* / 8. Lem'a, s.597; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2084.

²⁶⁶ Nursî, *Şuâlar* / 14. Şuâ, s.1062; ; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 218*, s.1521.

²⁶⁷ Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, s.38; Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2129; Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s.130.

²⁶⁸ Nursî, *Şuâlar* / 14. Şuâ, s.1062; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 133*, 218, s.1468, 1521.

Şeyhi Hacı Gâlip Hasan Kuşcuoğlu (1919-2013) nakletmiştir.²⁶⁹ Rıza Çöllüoğlu Hocaefendi: “Bediüzzaman Said Nursî’yi çok severim. Fakat hizmet edemedim. Çok kitaplarını okudum ve dinî hizmet mesleğinde onun kitaplarından çok yararlandım. *O ehli tariktir aynı zamanda, Nakşî’dir.*”²⁷⁰ demiştir.

Yine İstanbul’da Dâru’l-Hikmeti’l-İslâmiye âzâsı olması itibariyle Bediüzzaman, Bâbü’l-Bâbî’deki *Gümüşhânevî Dergâhı*’nı²⁷¹ ve Şehremini’deki *Kelâmî Dergâhı*’nı ziyaret ettiği görülmektedir. Ne var ki Nursî’nin Gümüşhânevî Dergâhı’nda bir Nakşî dersi aldığı veya intisab ettiği gibi herhangi bir bilgiye rastlamış değiliz. Bununla beraber Gümüşhânevî’nin, enbiya, evliya ve tarikat pîrlerinin evrâd ü ezkârından derlediği ve bir cildini Şâh-ı Nakşibend’e ayırdığı *Mecmuatü’l-Ahzâb*²⁷² isimli üç kalın ciltlik en geniş dua ansiklopedisini Bediüzzaman *Yeni Said* olduktan sonra ömür boyu şahsına mahsus evrâd olarak okumuş, ilk on küsur yılda iki haftada bir üç cildini de bitirecek şekilde okumaya devam etmiştir.²⁷³ Yine hayatı boyunca *Şâh-ı Nakşibend*’in *Evrâd-ı Bahâiyye*’sini²⁷⁴ vird olarak okumuştur.²⁷⁵ Talebelerine de okutmuştur.²⁷⁶

Bediüzzaman Said Nursî, Isparta’da ilk defa tevkif edildiği zaman, 25 Nisan 1935 Perşembe günü yapılan polis sorgulamasında, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde mevcut resmî tutanağa göre, kendisine yöneltilen “*Hangi tarikata mensupsunuz?*” sorusuna: “*Eskiden*

²⁶⁹ Bkz. Galip Kuşcuoğlu’nun Vaazı, “Said-i Nursi Bediüzzaman Hz. Nakşibendi Dervişiydi”, Yayın Tarihi: 26 Ekim 2009, Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=e8XuR7at4GM> (24.5.2018). Ayrıca bkz. *Altınoluk Dergisi*, Temmuz 1992, 132. Sayı’dan naklen, bkz. Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 364; Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c.6, s. 391.

²⁷⁰ Kemal Güran’ın Rıza Çöllüoğlu ile Röportajı, “Yöremizin yetiştirdiği mümtaz şahsiyet Rıza Çöllüoğlu” başlığı altında yayımlandı. Bkz. <http://mustafa-yaman.blogcu.com/yoremizin-yetistirdigi-mumtaz-sahsiyet-riza-colluoglu/9169608> (12.10.2018). <http://www.seyhalisemerkandi.com/?Bid=321618> (22.4.2017).

²⁷¹ 1950’li yıllarda Samsun’da yayınlanan Büyük Cihad gazetesinin sahibi Mustafa Bağışlayıcı’dan naklen, bkz. Cemil Tokpınar, *İnanç ve Aksiyon*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010, s.52.

²⁷² Ahmed Ziyaeddin Gümüşhânevî, *Mecmuatü’l-Ahzab (I-II-III)*, Sezgin Neşriyat, İstanbul, 1311/1893.

²⁷³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2*, Mektup No: 94, s.1875-1876; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.2, s. 947-948; Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 300; Orhan Küçük’ün “*Risale-i Nur Penceresinden Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî*” başlıklı bir tebliğ çalışması vardır. Bkz. I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî Sempozyumu, 03-05 Ekim 2013; *Din, Bilim ve Felsefe İlişkisi Risale-i Nur Yaklaşımı Sempozyumu (Tebliğler Kitabı)*, s. X (Özgeçmişler), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Van, 2016.

²⁷⁴ Nursî şöyle demektedir: “Münafik düşmanlarının maddî ve mânevî zehirlerine karşı gerçi *Cevşen ve Evrad-ı Kudsiye-i Şâh-ı Nakşibend* beni ölüm tehlikesinden, belki yirmi defa kudsiyetleriyle kurtardılar, fakat maatteessüf, âsâbımda ve sinirlerimde ve hassasiyetimde, o zulümden öyle şiddetli bir tesir, bir heyecan, bir teallüm, bir teneffür gelmiş ki, en samimî dostumu ve tam sadık bir kardeşimi bir saat yanımda tahammül edemiyorum, ruhum kaldırmıyor. Hattâ biri bana baksın da sıkılıyor.” Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 91*, s.1738.

²⁷⁵ Ahmet Ziyaeddin Gümüşhânevî’nin (1813-1893) halifesi Tekirdağ’lı Mustafa Feyzi’nin (1851-1926) halifesi Kazan’lı Abdülaziz Bekkine’nin (1895-1952) halifesi Şeyh Mehmed Zahid Kotku Efendi’yi (1897-1980) Bediüzzaman Said-i Nursî, 1952 veya 1953’te İstanbul’da ziyaret etmiş ve “*Hocam, ben de (Şâh-ı Nakşibendî’ye ait) Evrâd-ı Bahâiyye’yi okuyorum. Bana dua edin. Bugün mahkememiz var!*” demiştir. Kotku Hazretleri bu olayı, halifesi Mahmud Esad Coşan Hocaefendi’ye (1938-2001) anlatmıştır. Bkz. Esad Coşan, *Güncel Meseleler-2*, Seha Neşriyat, İst. 1998, s. 78; Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 300.

²⁷⁶ Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s.783.

Kâdirî ve Nakşî tarikatlarında idim; fakat bunları da terk ederek kendi imanımı kurtarmak için çalışıyorum. Şimdi bu gibi tarikatlara mensup değilim.” cevabını vermiştir.²⁷⁷

Bu resmî polis tutanağındaki ifadeleri, Bediüzzaman'ın Eski Said hayatında Nakşî ve Kâdirî tarikatlerine intisaplı olduğu bir dönem bulunduğunun, başka delile ihtiyacı olmayacak şekilde ispatı olmaktadır. Hangi yıllar arası olduğu belli de değildir. Fakat kesin olan şu ki, 1920'lerde kendisini hakikatü'l-hakaika ulaştırarak ehl-i tarikat ve ehl-i hakikat gibi bir meslek aradığına şahit oluyoruz. Bu niyetle 1921'de yanına Kâdirîliğin pîri Şâh-ı Geylânî'nin Fethu'r-Rabbânî'sini ve Nakşî Müceddidiliğin pîri İmam-ı Rabbânî'nin Mektubât'ını alarak Sarıyer Halvethânesi'ne çekildiğini görüyoruz. Gençliğinden beri hem Evrâd-ı Kâdiriye ve hem de Evrâd-ı Nakşiye'yi okumasının hikmeti de Eski Said'in mezkur intisapları olsa gerektir. Bu manada hem Ziyaüddin-i Gümüşhânevî ve hem de Şâh-ı Geylânî ile manevî bağları bulunmaktadır.²⁷⁸

Yine, kaynaklar, Bediüzzaman'ın Şâzilî dersi aldığını göstermektedir. Onun Şâziliyye tarikatı ve Ebu'l-Hasen Şâzilî (ö.656/1258) ile yolları birkaç kez kesişmiştir. İlk olarak, 1892'de 14 yaşındayken, üstadı Şeyh Mehmed Celalî el-Arvâsî'den (1851-1914) üç aylık tahsili esnasında aynı zamanda manevî bir yola sülûk ettiği için, ilk medrese icazetini alınca, derviş kıyafetine girmiş, koltuğuna da *Şâziliyye tarikatının Cezûliyye kolunun pîri Fas'lı Seyyid Süleyman Cezûlî*'nin (ö.870/1465) "*Delâil-i Hayrât*"²⁷⁹ isimli dua ve salavât mecmuâsını alarak, Bitlis'e geri dönmüştür.²⁸⁰ Bu dua kitabını vird edinmek suretiyle Şâziliyye tarikatıyla arasında ilk kitâbî bağ kurulmuştur. 1934'te de yine *Delâil-i Hayrât*'ı yanında bulundurmakta olduğu anlaşılmaktadır.²⁸¹

Talebesi Abdurrahman Nursî, Bediüzzaman'ın 1894'te 16 yaşında bir genç iken Mardin'de bulunduğu sıralar, Şâziliyye'nin Senûsiyye kolundan bir seyyah dervişle karşılaştığı ve onun vasıtasıyla Şâzilî tarikatine intisap ettiği.. yine (Şeyh²⁸²) Cemaleddin Afganî'nin bir mensubu vasıtasıyla da Efgânî'nin mesleğine intisap ettiği bilgisini vermiştir.²⁸³ Bediüzzaman'ın onayından geçen *Tarihçe-i Hayat* kitabında ise intisap etti fiili yerine '*âşinâlık peyda etti*'²⁸⁴ denilmiştir.

Böylece Said Nursî'nin Şâziliyye ile ikinci bağı kurulmuş oldu. Ne var ki Nursî'nin Şâziliyye'nin Şünûsiyye koluna bağlanmasından maksat, -herhangi bir şeyhe intisap

²⁷⁷ Hazırlık Tahkikatı *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* (BCA), Sayfa: 20, Said-i Nursî_14_2_121331113311-22-1 1931-35-80. Bkz. Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursî*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, c. 3, s. 167.

²⁷⁸ Ahmed Kılıçarslan, *Evlüyullahtan Dr. Münir Derman'ın Hayatı ve Mektupları*, Şahsî Basım, Ankara 1993, s. 84.

²⁷⁹ Bkz. Süleyman Uludağ, "*Delâilü'l-Hayrât*", *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 113-114.

²⁸⁰ Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, s.20.

²⁸¹ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 169, s.1490

²⁸² Bediüzzaman, "*Şeyh Cemaleddin Afganî*" ifadesini de kullanır. Bkz. Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*, s.1922.

²⁸³ Abdurrahman Nursî, *a.g.e.*, s.32.

²⁸⁴ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s. 2128.

değildir, çünkü ortada ne bir şeyh vardır, ne de halifesi vardır-, bir Sünûsî dervişinin tarikat hakkında bilgiler vermesi, belki okudukları bazı ezkâr ve evrâdı Said Nursî'nin de vird edinmesinden ibaret olmalıdır. En fazla teberruken bir Şâzilî dersi almış olabilir. Nitekim Gümüşhânevî'nin derlediği ve bir cildi Ebu'l-Hasen Şâzilî evrâdına ayrılmış olan *Mecmuatü'l-Ahzâb* isimli üç ciltlik dua kitabını ölünceye kadar kendisine vird edinmiştir.²⁸⁵

Yine manidardır ki Mardin'de Bediüzzaman'a mezkûr iki tarikatten *teberruken icazet* verildiği de söylenilmektedir.²⁸⁶ Fakat Risale-i Nur Külliyyatı'nda veya bizzat kendisinden naklen Nur talebelerinin hatıralarında sözkonusu dersleri te'yid eder mahiyette bir bilgiye rastlamış değiliz. Kaldı ki 1896'da hiçbir tarikate bağlı olmadığı bilgisine sahibiz.²⁸⁷

Barla'daki saff-ı evvel nur talebelerinden Şamlı Hafız Tevfik Göksu (1887-1965), bir yazısında Bediüzzaman'ı, Hâlid-i Bağdâdî'ye benzetmiş, ikisinin de *zülcenâheyn* olduğunu, fakat birinde Nakşî tarikatının, öbüründe Kâdirî ve Şâzilî tarikatının gâlip olduğunu söylemiştir.²⁸⁸

Yine, Bediüzzaman'ın Kâdirî Dersi aldığı da, kaynaklarda geçmektedir. Şüphesiz ki onun, Abdülkadir Geylânî (ö.561/1165), bazı Kâdirî şeyhleri ve Kâdiriyye tarikatıyla çok yönlü bağları bulunmaktadır. Geçtiği üzere, Isparta'da 25 Nisan 1935 günü verdiği resmî ifadede kendisinin eskiden hem Nakşî hem de Kâdirî tarikatında olduğunu, fakat sonra bunları terkettiğini ve hiçbir tarikata mensup bulunmadığını belirtmişti.²⁸⁹

Bu Kâdirî şeyhi kim olabilir? Tahsil hayatını anlatırken “*Kâdirî üstad(lar)ım(dan) Nureddin*”²⁹⁰ diyerek, Kâdirî birkaç üstaddan ilim dersi aldığını belirtmektedir.

Ebeveyni, ağabeyi ve çoğu hocaları Nakşî intisaplı oldukları için üç-dört cihetten Nakşî olduğunu söyleyen Said Nursî, fitraten kendisinde *Kâdirî meşrebi ve muhabbetinin gayr-i ihtiyarî hükmettiğini, bu sebeple küçükken Şâh-ı Geylânî'den istimdatta bulunduğunu, fakat tarikatla iştigale, ilimle meşguliyetin mâni olduğunu* belirtmiştir.²⁹¹ 1921'de Sarıyer Halvethânesi'ndeki inzivasında Eski Said'in Yeni Said'e dönüşümünde

²⁸⁵ Okur, *Ulemanın Göziyle Bediüzzaman*, s. 300.

²⁸⁶ Abdullah Taha Orhan: “*Bediüzzaman, Eski Said döneminde Mardin'de iki tarikatten icazet aldığı söylemiştir. Fakat bu icazet, teberruk icazeti idi, yoksa o tarikatlar üzere sülûk yapmış da kendisine icazet verilmiş değildir.*” demiştir. İki tarikatten teberruk icazeti aldığına dair ise hiçbir kaynak belirtmemiştir. Bkz. *TV111*, “*Hakikatin Peşinde*” Programı (2. Bölüm/Bediüzzaman'ın Tasavvuf ve Tarikate Bakışı), Yayın Tarihi: 7 Kasım 2016, Abdullah Taha Orhan'ın konuşması, bkz. (Video: 13: 00-13: 12 arası) <https://www.youtube.com/watch?v=iFZ40UdY6Bk> (25.9.2017).

²⁸⁷ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 1, s. 318, “Hulusi Yahyagil” mad.

²⁸⁸ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 143*, s.1476.

²⁸⁹ Hazırlık Tahkikatı *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* (BCA), Sayfa: 20, Said-i Nursî_14_2_121331113311-22-1 1931-35-80. Bkz. Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursî*, c. 3, s. 167.

²⁹⁰ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 218*, 133, s. 1521, 1468; a.mlf., *Şuâlar / 14*, Şuâ, s.1062.

²⁹¹ Nursî, *Lem'alar / 8*. Lem'a, s.597; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2084. Bkz. Nursî, *Lem'alar / 26*. Lem'a, s.708, 710; a.mlf., *Mektubat / 28*. Mektup, s.515; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2084.

tilmiz-i Kur'an olarak Geylânî'nin kendisine mürcidliği²⁹² sebebiyle Eski Said'i, *Geylânî'nin bir müridi* olarak tavsif ve takdim etmiştir.²⁹³

Halvetiyye tarikatının bir kolu olan Ticaniyye'den Şeyh Mehmet Kemal Pilavoğlu (1906-1977), Şubat 1953'te Risale-i Nur'dan birkaç bölüm okuduktan sonra, Mustafa Sungur'a Bediüzzaman'ın velayetin son makamında, Bekâbillah'ın 9. Mertebesinde, Gavs-ı Âzam Abdülkadir Geylânî ile beraber bulunduğunu söylemiştir.²⁹⁴

Kâdirî Nur talebelerinden 'Ali Faik Baba' olarak bilinen Ali Faik Yurtöven Hocaefendi (1921-2011), 1957-58'lerde ziyaret ettiği Şam'da doksan yaşındaki Kâdirî şeyhi *Şeyh Seyyid Muhammed Yusuf Efendi'nin (1867- ?)*, Said Nursî'nin 14-15 yaşındayken (1892-1893'lerde) Şam'a geldiğini, kendisine intisap ettiğini ve S. Nursî'ye ledün ilminin bu kapıda verildiğini söylemiştir.²⁹⁵ Ne var ki o yaşlarda iken Şam'a geldiğine dair hiçbir kaynakta bilgi bulunmamaktadır.

Şâh-ı Geylânî ile manevî bağının dışında, Ahmet Akgündüz'ün tespitlerine göre ise, baba tarafından sülalesi İmam-ı Geylânî'ye, ondan da Hz. Hasan'a ulaşan Bediüzzaman, neseben de onun torunu olmaktadır.²⁹⁶ Yine Akgündüz'e göre Bediüzzaman'ın anne tarafından nesebi, Vefâiyye tarikatının pîri Tâcü'l-ârifin Ebu'l-Vefâ Seyyid Muhammed el-Bağdâdî el-Hüseynî'ye (ö.501/1107), ondan da Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır.²⁹⁷

²⁹² Bediüzzaman, bir inayet-i ilahiyeyle gafletinin dağıldığı bir anda Abdülkadir Geylânî'nin Fütûhu'l-Ğayb'ı (el-Fethu'r-Rabbânî'si) üzerinden himmet ve irşadıyla Eski Said'den Yeni Said'e dönüştüğünü açık ifade etmiştir. Bkz. Nursî, *Lem'alar / 8. Lem'a- s.597*; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, 8. Lem'a, s.2084.

²⁹³ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2089; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 173*, s.1494.

²⁹⁴ Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s.15, "Mustafa Sungur" mad.

²⁹⁵ "Said-i Nursî Hz. Hakkında Mülakat: Ali Faik Yurtöven HocaEfendi", a.g.m.

²⁹⁶ Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursî* üzerine yaptığı kapsamlı araştırmalar sonucunda Bediüzzaman'ın anne tarafından Hüseyin-seyyid, baba tarafından Hasenî-şerif olduğunu tespit ettiğini belirtmiştir. *Baba tarafından şeriflik seçeresi*, Abdülkadir Geylânî üzerinden Hz. Hasan'a ulaşmaktadır ki şöyledir: Said Nursî (ö.1379/1960) b. Süfi Mirza *en-Nakşî* (ö.1338/1920) b. Ali (Alo) b. Hıdır b. Mirza Halid el-Kürdî b. Mirza Reşan b. Abdullah b. Abdülvehhâb b. Abdurrahman b. Abdullah b. Şeyh Abdürrezzak (ö.901/1495) b. Şeyh Bedreddin Hasan Hamevî b. Şeyh Alâaddin Ali (ö.853/1449) b. Şeyh Şemseddin Muhammed b. Şeyh Muhyiddin Abdülkadir b. Şeyh Muhammed Nureddin Ali b. Şeyh Ebu Sâlih Şemsüddin Muhammed el-Ekhal el-Hıyâlî (el-Kehhâl) (ö.739/1338) b. Şeyh Muhammed Hüsâmüddin Şarşık el-Hasan el-Hettâk el-Hıyâlî (ö.739/1254) b. Şeyh Ebu BekirAbdülaziz el-Hıyâlî (ö.602/1205) b. *Abdülkadir Geylânî* (ö.561/1165) b. Ebû Salih Mûsâ Zengîdost b. Abdullah b. Muhammed b. Yahya b. *Hasan b. Muhammed er-Rumî b. Davud b. Ebu'l-Hasan Musa es-Sânî* (ö.254/868) b. *Abdullah Ebu'l-Mekârim* (ö.247/861) b. Ebu Hamza Musa el-Cevn b. Abdullah el-Mahd (ö.145/762) b. Hasan el-Müsennâ (ö.96/715) b. Hz. Hasan r.a. (ö.49/669) b. Fâtıma r.hâ (ö.11/632) binti Hz. Muhammed s.a.v. (570-632). [Bkz. Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursî ve İlmî Kişiliği*, s.152-153.

²⁹⁷ Ahmet Akgündüz'ün tespitlerine göre Bediüzzaman'ın *anne tarafından seyyidlik seçeresi*: Bediüzzaman Said Nursî (ö.1379/1960) b. Nûriye *en-Nakşîyye* (ö.1913) binti Molla Tahir b. Abdülkerim b. Abdullah b. Muhammed b. Mennâ' b. Süleyman b. Abdurrahman b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Hasan b. Abdülcebbâr b. Ahmed b. Hıdır b. Hüseyin b. Ahmed b. Ali el-Asğâr b. Şemseddin Muhammed el-Accân el-Hadîd el-Hüseynî (ö.900/1495) b. Hüseyin Ekber b. Veliyyullah el-Hadîd b. Ahmed b. Salih b. Muhammed b. Yahya b. *Tâcü'l-ârifin Ebu'l-Vefâ Muhammed el-Bağdâdî el-Hüseynî* (ö.501/1107) b. Ahmed (Muhammed?) b. Abdürrahim b. Necmüddin b. Cafer b. Hazm b. Ka'b b. Sâlih (Sâlih) b. Yahya er-Rufâî (ö.317/930) b. Seyyid Rufâ'a el-Mehdî el-Mekkî (ö.291/904) b. Muhammed Ebu'l-Kâsım (ö.246/861) b. Hüseyin el-Kâsım b. Ebu Abdullah Hüseyin er-Ridâ el-Muhaddis (ö.219/835) b. Ahmed el-Ekber es-Sâlih (ö.216-832) b. Musa es-Sânî Ebu Sebha (ö.210/826) b. İbrahim Murtaza (146-210 /763-210) b. İmam Musa Kâzım (127-183 /745-799) b. Hz. İmam Ca'fer-i Sâdik (80-148 /699 -765) b. Hz. İmam Muhammed Bâkır (57-114 /676-731) b. Hz. İmam Zeynelâbidîn Ali es-Seccâd (654-713) b. Hz. Hüseyin r.a. (4-61 /626-680) b. Hz. Fâtıma r.hâ (-11 /609-632) binti Hz. Muhammed s.a.v. (570-632). Bkz. Akgündüz, a.g.e., s.175-176.

Said Nursî'nin küçükken Nakşî, gençken Şâzîlî ve kemal yaşında Şeyh Esad Erbilî'den Kâdirî dersi aldığı ve hatta Kâdirîlik üzere sülûkunu tamamladığına dair bir takım bilgiler verilmiştir. Bir dönem Meclis-i Meşâyih'in başkanlığını da yapmış olan Kâdirî-Nakşî şeyhi Es'ad Erbilî'yi Bediüzzaman'ın İstanbul'da kırklı yaşların başında 1919-20'lerde Kelâmî dergâhında mükerrer defalar ziyaret ettiği, sohbetlerini dinlediği, bazen karşılıklı muhasebelerde buldukları, bazen de Erbilî'den sonra dergâhta sohbeti Bediüzzaman'ın devam ettirdiği nakledilmiştir.²⁹⁸

Bu bilgiler, Kâdirî-Nakşî şeyhi M. Esad Erbilî Efendi'nin (1847-1931) iki müntesibi; Nakşî halifesi Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi (1892-1984) ve Kâdirî müridi Ahmed Hasib Yılanlıoğlu Efendi (1908-1997) vasıtaıyla, ayrıca iki Nur Talebesi; Abdurrahman Cerrahoğlu (1917-2004) Mustafa Sungur'dan (1929-2012), ve Eski Alay Müftüsü Albay Mehmet Naci Erdönmez'den (1894-1964) naklen gelmektedir.

Şeyh Mahmud Sâmi Efendi, Bediüzzaman'ın, Şeyh Esad Erbilî'den Kâdirî dersi aldığı söylemektedir: “*Bir defasında, Bediüzzaman gittikten sonra, Es'ad Efendi onun hakkında şöyle demişti: “Bu genç, gençlere hizmetle görevli. İstikbalde gençlere iman davasında çok büyük hizmetler yapacak. Ama hâlâ kendisi bunu bilmiyor, kendisine söylenmedi.”*”²⁹⁹ Diğer bir eserde Esad Efendi'nin “*O (Bediüzzaman), geleceğin İmam-ı Rabbânîsi olacaktır! Kendisi hâlâ bunu bilmiyor, kendisine söylenmedi.”*”³⁰⁰ dediği kaydedilmiştir. Hasan Kamil Yılmaz: “1918-20'li yıllarda Said Nursî, mürid olmasa da, Esad Erbilî, ona (Said Nursî'ye) bir talip gözüyle bakmış olmalıdır ki, bu dersi vermiş olsun. Teberrüken de olsa ona Kâdirî dersini münasip görmüş olması onun karakterini iyi tanıdığını gösterir.”³⁰¹ Görüldüğü üzere Yılmaz'a göre bu ders, teberrukendir, intisap dersi değildir.

Yine Şeyh Esad Erbilî'nin Kâdirî müridi Ahmed Hasib Yılanlıoğlu Efendi ise Bediüzzaman'ın, Esad Efendi'nin Kâdirî müntesibi/müridi olduğunu ve ondan Kâdirîlik süluku üzere tarikat terbiyesi³⁰² aldığı söylemiştir.³⁰³ Ahmet Akgündüz ise, Bediüzzaman'ın Şeyh Esad Efendi'den Kâdirî olması hakkında ‘fihî nazardır’ demektedir.³⁰⁴

²⁹⁸ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hâtıralar-2*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2010, s.116-117; Ahmed Şahin, *Sohbetler*, 7. Baskı, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977, s.43; Şahiner, *Son Şahitler*, c. 2, s. 71; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s.516.

²⁹⁹ “Muhterem Sâdik Dâna (Musa Topbaş) Efendi Hazretleri ile Sohbet (2)”, *Altınoluk Dergisi*, 1997, Subat, Sayı: 132, Sayfa: 028; Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hâtıralar-2*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2010, s.116-117; Ethem Cebecioğlu, “Kastamonulu Ahmet Hasip Efendiyle Söyleşi”, *Altınoluk Dergisi*, 2010, Temmuz, Sayı: 293, Sayfa: 042; Cebecioğlu, *Allah Dostları-5 (Kastamonulu Ahmet Hasip Yıllancıoğlu)*, Sâmi Efendi İlim ve Kültür Yardımlaşma Yayınları, 2010; Cebecioğlu, *Allah Dostları-8 (Muhammed Es'ad Erbilî-2)*, Kalem (Eğitim Kültür ve Akademi Derneği) Yayınları, Ankara, 2015, s. 43.

³⁰⁰ Mustafa Çalışkan, *Asrı Güzelleştiren Adam Bediüzzaman: Hayatı ve Mefkûresi*, Diya Kitap, İstanbul, 2012, s.247.

³⁰¹ Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s.242.

³⁰² Ethem Cebecioğlu, *Allah Dostları-8 (Muhammed Es'ad Erbilî-2)*, Kalem Yayınları, Ankara, 2015, s.43.

³⁰³ Cebecioğlu, *Allah Dostları-5*, s. 21; Cebecioğlu, “Kastamonulu Ahmet Hasip Efendiyle Söyleşi”, *Altınoluk Dergisi*, Yıl: Temmuz 2010, Sayı: 293, Sayfa: 42. Ayrıca bkz. Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s.242.

³⁰⁴ Akgündüz, *Belgeler Işığında Bediüzzaman Said Nursî ve İlmî Şahsiyeti*, s. 48.

Bediüzzaman'ın Nakşî, Kâdirî ve Şâzilî derslerinden başka bir de Mevlevî dersi ve el hayrî³⁰⁵ aldığı ve Kayseri-İncesu İlçesi Kızılviran köyünden Kâdirî-Nakşî-Mevlevî Şeyhi Seyyid Muhammed Ustaoglu'na (1928-)³⁰⁶, Mevlevî eli verdiğini, Ustaoglu kendisi anlatmaktadır.³⁰⁷ Ona göre “Said Nursî (r.h) *zamanın şeyhi* idi. Biz onu *zamanın velisi* olarak kabul ederdik. Şimdi kendilerini nurcu niteleyen bazı kardeşlerimiz “*Said Nursî şeyh değildir*” diyorlar, halbuki onun dizinin dibine oturan kişi, Said Nursî (r.h)'nin nasıl bir *şeyh* olduğunu, *zamanın kutbu ve ferîdi* olduğunu anlardı.”³⁰⁸

Bediüzzaman'ın, Mevlana Celaleddin er-Rumî'yi hem *Eski Said'in hem de Yeni Said'in mühim bir üstadı* saymış olması³⁰⁹ anlamlı düşmektedir.

Son olarak, Bediüzzaman'ın 12 veya 13 Tarîk(at)tan Dersi/İcazeti olduğuna dair de bazı bilgiler nakledilmiştir. Molla Hamid Efendi'den gelen bir bilgiye göre, 1925'lerde Bediüzzaman'ın beş tarikatın evrâdına devam ettiği³¹⁰, Abdurrahman Cerrahoğlu'ndan gelen bilgiye göre de 13 tarikatten icazetli olduğu kaydedilmiştir.

1952'deki bir mektubunda 12 tarikatı olduğunu yazmıştır. Bir de kendisinin *hususî bir tarîkının* bulunduğu eserlerinden anlaşılmaktadır.

Bediüzzaman'ın 1923-25 yıllarındaki Van hayatında kendisine talebelik yapanlardan Molla Hamid İkinci Efendi (1900-1984), o dönemde Nurşin Camiinde ve daha sonra Erek Dağı'nda ders aldıkları Bediüzzaman'ın beş tarikatın zikrini birden yaptığını, fakat kendilerine herhangi bir tarikat dersi vermediğini, bununla beraber, 99 aşamadan geçilerek ulaştırılan tarikat sülûkuna³¹¹ mukabil, kestirmeden hakikate ulaştırılan bir Kur'ânî yolu onlara tâlim ettiğini aktarmıştır.³¹²

³⁰⁵ Tasavvufta “el almak veya el vermek” tabirleri kullanılır. Bir şeyhe/tarikate intisap edip dervîşi olmaya ve ondan evrâd almaya ‘el almak’ denir. Bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 166; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 187.

³⁰⁶ Bu zat, Kâdiriyye'nin Muhammediye kolunun pîri olarak takdim edilmiştir. Sitesinde şöyle denilmiştir: “Uzun yıllar ilim tahsiline devam eden Seyyid Muhammed (Usta) Efendi dedelerinden gelen Kadirî, babasından intikal eden Halidî-Nakşî, Çorakçızade Hacı Hüseyin Efendi'den *el hayrını* aldığı için Ebherî ve Said Nursî'den aldığı *hayır eli* sebebiyle Mevlevî kollarının müşidliğinde bulunmaktadır.” <http://www.muhammediye.net> (11.8.2018).

³⁰⁷ Şeyh Seyyid Muhammed Ustaoglu, Bediüzzaman'dan ayrıldıktan sonra Kayseri'ye dönüp orada hem tekke hizmetleri yapıp hem de Risale-i Nur okuttuğunu, 1960 ihtilalinden sonra evinde arama yapıldığını ama risaleler olmasına rağmen bulamadıklarını, 1968'de tekke kurmak ve Risale-i Nur hizmetinde bulunarak bu eserlerin tedrisatını yapmak suçlamasıyla dava açıldığını, avukatlığını Bekir Berk'in yaptığını ve ertesine sene berat ettiğini, daha sonra Ankara'ya geldiğini ve yine tekke hizmetiyle beraber Risale-i Nur okuyup okuttuğunu anlatmıştır. Bkz. Seyyid Muhammed Ustaoglu, *Tasavvuf, Tarikatlar ve Silsileleri*, Ustaoglu Kitabevi, İstanbul, 2005, c.1, s. 13-15. Ayrıca bkz. Arif Ağırbaş, “Tarikat Ehli Son Şahitler, Şeyh Seyyid Muhammed Usta Hocaefendi Hz.”, *Habername Gazetesi*, Tarih: 21 Eylül 2012 Cuma.

³⁰⁸ Seyyid Muhammed Ustaoglu, *a.g.e.*, c.1, s. 14.

³⁰⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 138*, s.1903; Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.1278-1277. Bediüzzaman, Mevlana için şu ifadeleri kullanır: “*Üstadlarımdan birisi olan Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin (k.s.)...*” (Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 160*, s.1771). “*Hem üstadlarımdan Mevlânâ Celâleddin'in nefisine dediği gibi dedim.*” (Nursî, *Mektubat / 6. Mektup*, s.356-357).

³¹⁰ Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, s. 652; Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s.192-204.

³¹¹ Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü's-sâirin ile'l-hakkı'l-mübîn*, çvr. Abdürrezzak Tek, Emin Yayınları, Bursa, 2008, s. 75-147.

³¹² İhsan Atasoy, *Molla Hamid İkinci*, Yeni Nesil Yayınları, İstanbul, 2011, s. 155-156.

1925'te sarfettiği bu sözleriyle Bediüzzaman, seyr ü sülûkta tasavvufî tayy-ı makâmât ile 1. makamdan 99. makam'a geçmeye muvaffak kılındığını, yani tarikat seyr ü sülûkunu adeta tayyederek en sona ulaştırıldığını ifade etmiş olmaktadır. Bundandır ki dört esaslı ve dört hatveli yolunu anlatırken, 'daha kısa'³¹³ ve 'kestirme'³¹⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Esasen ilk olarak, Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî, vefat edeceği 1886 senesi sekiz-dokuz yaşlarındaki Said Nursî'nin Cenab-ı Hak tarafından ilim ve mana makamlarını tayyettiğini keşfen haber vermiştir.³¹⁵ Ebu Ubeyd el-Busrî'nin dediği gibi: "*Allah'ın öyle kulları vardır ki, daha işin (sülûkun) başlangıcında iken onlara işin sonu (nihayeti) gösterilir.*"³¹⁶ Bu tayy-ı makam ile kısa bir anda geçilen kestirme yolu, Cenab-ı Hak, Bediüzzaman'a Kur'an'dan 1921'de nasib etmiştir diye düşünüyoruz. Çünkü o yıl yazdığı Zeylül'l-Habbe Risalesi'nde, manevî bir kuyuyu kazdığından bahseder.³¹⁷ Bir nevi ızdırar içinde, büyük bir emrin/işin (hakikat yolunun) etrafını çevreleyip üzerinde kazı çalışması yaptığını, kazdığı şeyi keşfetti mi, yakın zamanda keşfedecek mi, yoksa ileride keşfedecek olan mucidin işini kolaylaştırmada vesilelik mi yapıyor olduğunu bilmediğini söyler.³¹⁸ Fakat başka eserlerinde; aynı yıl, 1921'de Kur'an'dan akıl-kalb ortası bir hakikat yolunun kendisine görüldüğünü açık ve kesin bir dille ifade eder.³¹⁹ Hakikat yolu derken, kazdığı o kuyuyu ve bulduğu hakikat suyunu kastetmiş olmalıdır. Nitekim hakikat-i tarikati, Kur'an'dan tarikatsiz feyiz suretinde gördüğünü ve ondan bir parça aldığını şöyle anlatır:

*"İ'lem eyyühe'l-aziz! Tevfik-i İlâhî refiki olan adam, tarikat berzahına girmeden zahirden hakikate geçebilir. Evet, Kur'ân'dan, hakikat-i tarikati, tarikatsiz feyiz suretiyle gördüm ve bir parça aldım. Ve keza, maksud-u bizzat olan ilimlere ulûm-u âliyyeyi (âlet ilimlerini) okumaksızın isâl edici bir yol buldum. Serûsseyir olan bu zamanın evlâdına, kısa ve selâmet(li) bir tarîki ihsan etmek rahmet-i hâkimenin şânındandır."*³²⁰

Bediüzzaman, 1930'ların başında Barla'dan yazdığı mektubunda *hakikate açıldığını gördüğü yolun, umuma yol olup olamayacağını* Eğirdir'deki eski nakşî müridi, yeni nur talebesi Hulusi Yahyagil Efendi'ye sormaktadır: "Yazdığım bazı şeylere dair fikrinizi soruyordum. Maksadım, "*Gördüğüm hakikat acaba hakikat midir?*" diye sormuyorum. Belki, "*Hakikate açılan yol, acaba umuma yol olabilir mi?*" diye soruyorum. Çünkü umumun telâkkisini sizin kadar bilmiyorum."³²¹

³¹³ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1351; a.mlf., *Sözler* / 26. Söz, s.211-212.

³¹⁴ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 63, 70, 128, s. 1431, 1434, 1463.

³¹⁵ Badilli, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s.64-65.

³¹⁶ Herevî, *Menâzil*, s. 71.

³¹⁷ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Habbe, s.1333.

³¹⁸ Nursî, *a.g.e.* / Zeylül'l-Habbe Risalesi, s.235, çvr. Ü. Şimşek.

³¹⁹ Nursî, *a.g.e.* / Lem'alar, s.1278-1277; / Katre, s.1307; a.mlf., *a.g.e.* / Katre, s.146, 161, 334-335, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *a.g.e.* / Şemme, çvr. A. Badilli, İttihad Yayınları, İstanbul, 2010, s.387.

³²⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1354.

³²¹ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 208, s.1512.

Kur'an'dan *hakikat-i tarikati* görüp ondan bir parça da kendisi alan ve dolayısıyla kendi tarikati olan Bediüzzaman, hiçbir yakın talebesine 12 tarikati, ne de kendi Kur'ânî tarikını tarikat ünvanı altında ders vermez, çünkü tarikati ders vermek zamanında değildir.³²² O, cumhuriyetin ilk onlu yıllarında, tarikatlerin zaten yasak olması ve en büyük tehlikenin imana hücum etmesi karşısında "*Zaman tarikat zamanı değil, belki imanı kurtarmak zamanıdır.*"³²³ demiş, bununla beraber kapatılan tekkeleri ve yasaklanan tarikatleri, ehl-i tariklerden önce 1930'larda kitap yazarak ilmen müdafaa etmiş ve bu müdafaası sebebiyle, tarikatçılık yaptığı gerekçesiyle 1935'te Eskişehir³²⁴, 1943'te Denizli³²⁵, 1948'de Afyon mahkemelerinde³²⁶ şiddetli yargılanıp hapis yatmıştır. Küfür ve dalalet cereyanlarına karşı iman hakikatlerini ispat ve ilan eden Risale-i Nurları yazarak dinsizlik fikirlerini 'ilmen' çürütüp iman kalesini 'manen' muhafaza altına alma yolunda bir avuç talebesiyle yalnız olarak önemli mesafe aldığı yılları müteakip, bu yolda eski medrese ve tekke çevrelerini de bu iman davasına yardıma çağırmıştır.

Bediüzzaman, Üçüncü Said döneminde, 1951-52'de Risale-i Nur dairesinde tarikat açılımı yapar, dairenin tarikat yönünü umuma açar. Risale-i Nur Dairesinde 12 tarikatın hülasasının (esaslarının ve hakikatinin) olduğunu ve umum ehl-i tarikatın kendi tarikatleri gibi bu daire içine girmeleri gerektiğini ve Risale-i Nur'la milletin imanını kurtarmaya ve İttihad-ı İslam'a çalışmaya zamanın şartlarının ilzam ettiğini belirtir. Nakşî şeyhi Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi'nin (1806-1903) müridlerinin Risale-i Nur'u kendi tarikat daireleri görmelerini örnek olarak gösterir. Şöyle der:

"(Risale-i) Nurlar, mektepleri tam nurlandırmaya başladı. Mektep şakirtlerini medrese talebelerinden ziyade Nurlara sahip ve nâşir ve şakirt eyledi. İnşaallah, medrese ehli yavaş yavaş hakikî malları ve medrese mahsulü olan Nurlara sahip çıkacaklar. Şimdi de çok müftülerden ve çok ulemalardan Nurlara karşı çok iştiyak görülüyor ve istiyorlar.

Şimdi en mühim tekkeler ehli, ehl-i tarikattır. Bütün kuvvetleriyle Nur Risalelerini nurlandırmaları ve sahip çıkmaları lâzım ve elzendir. (Hâsiye: İşte mühim bir numûnesi: Seydişehirli Hacı Abdullah'ın bütün mensupları, hem Kastamonu'da, hem Isparta'da, hem Eskişehir'de Risale-i Nur dairesini kendi tarikat daireleri telâkki etmişler ki, onlardan Nur'lara rastlayanlar, takdirkârâne sahip çıkıyorlar. Onlara bin bârekâllah...)

³²² Nursî, a.g.e. - Mektup No: 268, s.1553.

³²³ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2153; a.mlf., *Mektubat / 16. Mektup*, s.375; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası I - Mektup No: 12, 37*, s.1686, 1704; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 3*, s.1416.

³²⁴ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2166

³²⁵ Nursî, *Şuâlar / 13. Şuâ*, s.1021; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası I - Mektup No: 12*, s.1686.

³²⁶ Nursî, a.g.e. / 14. Şuâ, s.1034, s.1097.

Şimdiye kadar ben yalnız iman hakikatini düşünüp "Tarikat zamanı değil, bid'alar mâni oluyor" dedim.³²⁷ Fakat şimdi, sünnet-i Peygamberî dairesinde, bütün on iki büyük tarikatın hulâsası (esasları ve hakikati) olan ve tariklerin en büyük dairesi bulunan Risale-i Nur dairesi içine, her tarikat ehli kendi tarikatı dairesi gibi görüp girmek lâzım ve elzem olduğunu bu zaman gösterdi.

Hem ehl-i tarikatın en günahkârı dahi çabuk dinsizliğe giremiyor; kalbi mağlûp olamıyor. Onun için onlar tam sarsılmaz, hakikî Nurcu olabilirler. Yalnız mümkün olduğu kadar bid'atlara ve takvâyı kıran büyük günahlara girmemek gerektir.³²⁸

Abdurrahman Cerrahoğlu (1917-2004) Bediüzzaman'ın, 13 tarikatten izinli olduğunu söylediğini ondan bizzat nakletmiştir.³²⁹ Bediüzzaman, Emirdağ Lahikası-II'de Nur Dairesinin, 12 hak tarikatın hülâsalarını ihtiva ettiğini söylemiştir.³³⁰ Bediüzzaman'ın icazetli olduğu nakledilen 13 tarîkten geriye kalan 1 tarîk ise, kanaatimize göre, onun Kur'an'dan aldığı kendi hususî tarîkidir.³³¹

Bediüzzaman, tutup gittiği manevî yolu, herhangi bir tarikate nisbet etmemiş, ismen bir tarikatın kolu şeklinde bağlamamış, biriyle birleştirmemiştir. Belki oniki hak tarikatın hakikatlerinin ilk kaynağı Kur'an'ın mürşidliğinde kalben ve ruhen yaşadığı sülûk sürecinde³³² hepsinin hülâsasını da içerdiğini söylediği Risale-i Nur Mesleğini Kur'an'dan almıştır.³³³ Kendisine ait daha ince ifadeyle: Geçmiş selef-i sâlihînden farklı bir hal üzere, İmam-ı Gazâlî, İmam-ı Rabbânî ve Mevlâna Celaleddin gibi akıl ile kalb arasında kendisine yeni açılan o Kur'ânî yol, istimdatlarına mukabil tevfi-k-i ilahîyle bizzat kendi manevî şahsiyetine doğrudan Kur'an'dan istifadeyle ihsan edilmiştir.³³⁴

Bir de Bediüzzaman'ı, *asrın veya ahirzamanın mehdisi* yahut *müceddid-i âzâmı* olarak kabul ettiği için tarikatı bırakıp müridleriyle birlikte Nur talebesi olan, Nakşibendiyye-i

³²⁷ Bediüzzaman'ın babasının Nakşî-Hâlîdî şeyhi "Gavs-ı Hizan" Seyyid Sıbgatullah el-Arvâsî (1810?-1871), "Bu zamanda diğer yollardan istifâde edilememesi, kâmil velîlerin kalmamasından mı, yoksa bid'atler sebebiyle midir?" suâlîne, şu cevâbı verdiler: "*Bid'atler karışması sebebiyledir. Zîrâ bu zamanda bid'atler çoğaldı. Bu bid'atlere karşı koyabilecek bir yol ancak fayda verir.*" (Nakşî-Müceddidî tarikatını devrin bid'atlarından temizleyip şer'î zeminine oturtan ise Mevlana Halid-i Bağdâdî'dir, bkz. Topbaş, *Altın Silsile*, s. 452-453; Ayrıca bkz. Heyet, *Evlialar Ansiklopedisi*, c. 11, s. 20, "Sıbgatullah Arvâsî" md.) Bediüzzaman gibi, bir dönem, zaman tarikat zamanı değildir diyen başka âlim ve mutavvıflar da olmuştur. Bir sufi olan Dr. Münir Derman (1910-1989): Günümüz tarikat anlayışını eleştirir ve şöyle der; "*Size beş vakit namaz, Allah ve Resulü yeter. Bu devir, tarikat devri değil, her şeyin sahte olduğu bir devir.*" Elvan Sesli, "Münir Derman'ın Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri", Bk. <https://ismailhakkialtuntas.com/2015/08/18/> (12.12.2017).

³²⁸ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 49*, s.1830-1831.

³²⁹ Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s. 234, "Abdurrahman Cerrahoğlu" mad.

³³⁰ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 49*, s.1830-1831.

³³¹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Onuncu Risale*, s.1354.

³³² Nursî, *a.g.e. / Lem'alar*, s.1278-1277.

³³³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 49*, s.1830.

³³⁴ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Katre*, s.1307; / *Onuncu Risale*, s.1354; a.mlf., *a.g.e.*, / Şemme, s.334-335, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *Mektubat / 28. Mektup*, 4. Nokta, s.516.

Müceddidiyye'nin Melamiyye kolundan³³⁵, yani eski Nakşî³³⁶ ve Melâmî³³⁷ şeyhi Hasan Feyzi Yüreğil (1895-1946), veya Bediüzzaman bölgesine geldiği için tarikatte hilafet verme yetkilerini Bediüzzaman'ın aldığı söyleyen ve yerine halife bırakmayan Şeyh Yörükzâde Ahmed Fevzi Özdemir Efendi (1874-1957) gibi bazı şeyh efendiler de olmuştur. Bediüzzaman'ın ilk Emirdağ hayatındaki şahidlerinden Dr. Tahir Barçın (1906-1978), Gümüşhânevi'nin (1813-1893) Bolvadin'deki halifesi Hâlidî Şeyhi Yörükzâde Ahmed Fevzi Özdemir Efendi'nin (1874-1957), 1944'te Bediüzzaman Denizli'den Emirdağ'a cebrî ikamete tâbi tutulduktan sonra, "*Biz icazetleri bıraktık, bizden icazet vermek selahiyeti kalktı. Bediüzzaman buraya geldikten sonra, bizden o vazifeyi aldı! Biz onun emrindeyiz.*"³³⁸ dediğini bizzat ondan dinleyerek nakletmiştir. Nitekim Yörükzâde yerine halife bırakmamıştır. Bediüzzaman'ın Emirdağ'daki talebelerinden cami imam-hatibi Hafız Namık Şenel Hoca (1931-2010) da şöyle demiştir: "Üstad Bediüzzaman Hazretleri (1944'te) Emirdağ'a geldikten sonra Yörükzâde Ahmed Efendi, tarikat dersi vermiyor ve "*Ben Bediüzzaman'ın mutlak riyasetini biliyorum. Ama burada Bolvadin dururken Emirdağ'ı tercih etmesinin hikmetini bilemiyorum.*" diyordu."³³⁹

İki sâdik şahidli bu bilgi, Bediüzzaman'ın tarikaten de icazetname verebilecek bir mürşitlik makamını hâiz olduğuna, dahası, onun da ötesinde, bulunduğu bölgedeki meşâyihın hilafet verme yetkilerini üzerine alan bir 'mutlak riyaseti' bulunduğu dikkat çekmektedir.

Sırat-ı Müstakîm ve Sebilürreşad Dergilerini çıkaran Eşref Edip Fergan'e (1882-1971) 1952'de gönderdiği mektupta Bediüzzaman: "*Benim on iki tarikatim olduğu gibi, Nurcuların kısm-ı âzâmı eskide müstakim tarikatlerle alâkaları var. Fakat bu zamanda en büyük ihtiyaç hakâik-ı imaniye olduğu için, tarikatle meşgul olmuyorlar. Hem tarikatsız Cennete gidenler çok, fakat imansız Cennete giden olmadığından, Hizmet-i İmaniyeyi herşeye tercih ediyorlar.*" demiştir.³⁴⁰

"*Benim on iki tarikatim var.*" sözü ne demektir, ne anlama gelir? Bediüzzaman bir başka mektubunda, "*Nur dairesi hakikat mesleğinde gidip, tarikatlerin faydasını temin*

³³⁵ Nihat Azamat, "Muhammed Nurü'l-Arabî", DİA, İstanbul, 2005, c.30, s. 560-563.

³³⁶ Denizli'de Nakşî-Melâmî şeyhi Hacı Hasan Feyzi Efendi'nin (ö.1885), Burdur'daki halifesi Hacı Rahmi Sultan'ın (ö.1916) Denizli'deki halifesidir. Bediüzzaman'a talebe olmuş, şeyhliği bırakmıştır. Bkz. Ahmet Özer, *İki Edip: Hasan Feyzi Yüreğil ve Halil İbrahim Çöllüoğlu*, İstanbul 2004, s.18-19; Şahiner, *Son Şahitler*, c.2, s.256, "Hasan Feyzi Yüreğil" mad.; Şahiner, *Nurs Yolu* s.123; Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.3, s.1337; Himmət Koçoğlu, *Isparta Kahramanları*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012, s.515.

³³⁷ Hasan Feyzi Yüreğil'in yakın talebesi Muslihiddin Sönmez (1921-2014'te hayatta), Hasan Feyzi Efendi'nin, Muhammed Nûrî'l-Arabî halifesi *Üsküplü Ferid Efendi*'nin has ve mümtaz bir halifesi olduğunu yazmıştır. Bkz. Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor - 6*, s. 165, 167.

³³⁸ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 2, s. 428, "Tahir Barçın" mad.

³³⁹ Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 455.

³⁴⁰ İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, Fatih -Rüstem Paşa Medresesi: Bediüzzaman Said Nursî Müzesi, "Bediüzzaman'ın Eşref Edip'e Mektubu", Necmettin Şahiner Arşivi, Kayıt No: 1545. İKV: 80.22.996. Not: Sözkonusu mektubun orijinal hali, tezimizin sonundaki Ek'tedir.

eder.”³⁴¹ demiştir. Yine geçtiği üzere, “*sünnet-i Peygamberî dairesinde, bütün on iki büyük tarikatın hulâsası olan ve tariklerin en büyük dairesi bulunan Risale-i Nur dairesi*” ifadesini kullanmıştır.³⁴² Şeyh Abdurrahman Alkış el-Gundukî: “*Said Nursî hazretlerinin tasavvufu en iyi tarif eden ‘Telvihât-ı Tis’a Risalesi’ onun mesleğinin, oniki tarikatın hülasası olduğunu göstermektedir.*” demiştir.³⁴³ Bediüzzaman’ın 12 tarikatten ders verebileceğine dair sözleri, üç talebesi Safranbolulu Hıfzı Bayramoğlu (1907-1970)³⁴⁴, Mustafa Sungur (1929-2012)³⁴⁵ ve Bayram Yüksel (1931-1997)³⁴⁶ tarafından ayrı ayrı yolla nakledilmiştir.

3. Bediüzzaman’ın Üveysî Sülûk Ettiği Görüşü

Tasavvufta üveysî sülûk, Allah’tan üveysî, Rasulullah’tan üveysî, Hızır’dan üveysî, Veysel Karanî’den üveysî, merhum veya hayattâr bir mürşidden üveysî şeklinde beş-altı nevidir. Bu nevilere dört tanesi Bediüzzaman’la alakalı olarak da söylenmiştir. Şeyh Muhammed Nurullah Seyda el-Cezerî (1948-1985) Bediüzzaman’ın ‘*üveysî mürşid*’ olduğu kanaatindedir.³⁴⁷ Nursî’nin hayatında doğrudan intisap edip gözetiminde sülûkunu tamamladığına dair kesinleşmiş bir bilgi olmasa da, sülûkunun muhtelif aşamalarında manen pekçok zattan üveysî surette feyizlendiği görülmektedir. Bunlardan birisi, Üveys-i Karânî’nin kendisidir. Nitekim Bediüzzaman, onun “*İlâhî! Ente Rabbî ve ene’l-abd...*” diye başlayan meşhur münacaatından etkilenip feyizlenmiş, Risale-i Nur’da ona referansta bulunmuş³⁴⁸ ve bu münacaat-ı Üveysî’yi, Nur Mesleği’nin evrad kitabı olan *Hizb-ü Envârî’l Hakâiki’n Nuriye*’ye koymak suretiyle Nur Talebelerinin evrâdı kılmıştır.³⁴⁹

3.1. Hz. Hızır’dan Üveysîliği

Bediüzzaman’ın Hz. Hızır’dan Üveysî olduğu da dillendirilmiştir. M. Yahya Pâkiş el-Abbâsî (1940-2008)³⁵⁰ gibi bazı şeyh efendiler, Bediüzzaman’ın ilminin vehbîliğinin, Hz. Hızır yoluyla olduğunu söylemişlerdir. Medineli Şeyh Hacı Osman Akfırat (1882-1967); “*Bediüzzaman’ın ilmi kesbî değil, vehbî’dir. O, ilmi Hızır’dan (a.s) aldı.*”³⁵¹ derken, Şam’daki Şeyh Seyyid Muhammed Yusuf Efendi de, Bediüzzaman’a ledün ilminin kendi kapılarında

³⁴¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 185*, s.1783.

³⁴² Nursî, *a.g.e. 2 - Mektup No: 49*, s.1830,1831.

³⁴³ Beki, *Said Nursî’nin Tasavvufî Görüşleri*, s.237.

³⁴⁴ Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c. 1, s. 112.

³⁴⁵ Özcan, *a.g.e.*, c. 1, s. 123.

³⁴⁶ Salih Okur, “Şahin Yılmaz Hocaefendi İle Tasavvuf Ekseni Bir Sohbet-2”, 2007-01-13. Bkz. <http://www.cevaplar.org> (11.12.2017).

³⁴⁷ Muhammed Nurullah Seyda el- Cezerî, *Tasavvufun Sırları*, (çev. İbrahim Öztürk), Zaman Yay. ty., s.156.

³⁴⁸ Nursî, *Mektubât / 29. Mektup*, 5. Risale, s.544.

³⁴⁹ Münacaat-ı Üveys el-Karnî’nin sonuna Bediüzzaman, kısa bir dua da ilave etmiştir. Bkz. Nursî, *Hizb-ü Envârî’l-Hakâiki’n-Nuriyye*, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1991, s.138-139.

³⁵⁰ Beki, “*Said Nursî’nin Tasavvufî Görüşleri*”, s.238.

³⁵¹ Melahat Beki, *Arif Pamuk ile “Said Nursî Ve Tasavvuf”* konulu görüşme, 22 Mart 2007; Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s. 255.

nasip olduğunu söylemiştir.³⁵² Bediüzzaman'ın talebelerinden Kâdirî sufisi Ali Faik Yurtöven Efendi (1921-2011), “*Rüyamda bana Bediüzzaman Hazretleri zamanın kutbu olarak gösterildi. Ledün Hızır'ın (a.s) ilmidir ve nefis-i sâfiye makamında verilir. Herkese verilmez öyle. Yani Bediüzzaman Hazretlerine o makam verilmiştir.*” demiştir.³⁵³

Bediüzzaman'ın, 63 tevhid mertebesini içerdiğini söylediği “Hz. Hızır'ın Tevhid Virdi”ni, sürekli okuduğu evrâd içine dâhil etmiş olması ve Tefekkürnâmesi'ndeki Kelime-i Tevhid Bâbı'nda o virdi *tefekkürî zikir* sadedinde zikretmiş ve Nur Mesleği'ne kazandırmış olması, Hz. Hızır'dan üveysî feyiz almış olduğu yönündeki mezkûr keşifleri doğrular mahiyettedir.³⁵⁴ Fakat bununla beraber, Bediüzzaman'ın sahip olduğu ilmi Hz. Hızır'dan ders aldığı gibi bir bilgi ne kendisinden, ne de talebelerinden nakledilmiştir.

3.2. Gazâlî ve Geylânî Yolu İle Hz. Ali'den Üveysîliği

Bediüzzaman Said Nursî'nin, Hazret-i Ali (r.a) ile biri ilmî, diğeri manevî ve bir de nesebî olmak üzere üç ayrı bağı vardır ve bu bağların her birinin de üç ayrı ciheti bulunmaktadır. Böylece aralarında dokuz bağ kurulmuştur. Şöyle ki:

Hz. Ali'ye *ilmî nisbeti* itibarıyla Bediüzzaman'ın Hz. Ali ile ikisi zahirî ilimler, diğeri bâtınî ilimlerden olmak üzere, üç nevi ilmî bağı bulunmaktadır:

1892'de 14 yaşındayken biri Nakşî, diğeri Kâdirî iki üstaddan aldığı iki ilmî icâzetnâmesi bulunmaktadır. İlk icâzetnâmesi³⁵⁵ Doğu Bayezit'ta Nakşî Şeyhi *Seyyid*

³⁵² “Said-i Nursî Hz. Hakkında Mülakat: Ali Faik Yurtöven HocaEfendi”, *Feyz Dergisi*, Haziran 2007, Sayı: 192.

³⁵³ Aynı yer.

³⁵⁴ Nursî, *Lem'alar* / 29. Lem'a, s.774.

³⁵⁵ İlk *ilmî icâzetnamesini*, Van, Doğu Bayezid'deki medresesinde, Nakşî Şeyhi Seyyid Muhammed Celâlî el-Arvâsî'den, medrese usûlünce on beş senede okunan kitapları üç ayda tahsil ederek tamamlayarak almıştır. (Nursî, *Şuâlar / Birinci Şuâ*, s.833; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2124; Abdurrahman Nursî, *Bediüzzamân'ın Târihçe-i Hayâtı*, s.10). Ahmet Akgündüz'ün tespitlerine göre; Said Nursî'nin *Birinci İcâzetnâmesi ve İlim Silsilesi* şöyledir: 1. Bediüzzaman Said Nursî (1878-1960), 2. Şeyh Seyyid Muhammed Celâlî Arvâsî en-Nakşî el-Hâlidî (1267-1332/1851-1914), 3. Seyyid Fehim Arvâsî Nakşî-Hâlidî (1825-1896), 4. Şeyh Ubeydullah Şemdinânî (1820-1883), 5. Şeyh Tâhâ-yı Hakkârî en-Nehrî (ö.1269/1853), 6. Muhammed Sâlih Efendi es-Safevî, 7. İsmail Efendi es-Safevî, 8. İbrahim b. Haydar (Babası), 9. Ahmed b. Haydar (Dedesi), 10. Birinci Haydar, 11. Zeynüddin (el-Kürdî) el-Balatî, 12. Celâlüddin Devvânî (ö.908/1502), 13. Es'ad es-Siddîkî Devvânî, 14. Seyyid Şerif Cürçânî (ö.816/1413), 15. Mübarekşah el-Buharî, 16. Kutbuddin Râzî, 17. Allâme Şîrâzî, 18. Necmeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Kaznivî, 19. Fahrüddin Muhammed b. Ömer, er-Râzî (543-606/1148-1209), 20. Ziyâuddin Ömer b. Hasan er-Râzî, 21. İmam Muhammed b. Muhammed, el-Gazâlî (450-505/1058-1111), 22. İmamü'l-Harameyn Abdülmelik b. Abdullah, el-Cüveynî (419-478/1085), 23. Ebu Tâlib Muhammed b. Ali el-Mekki (ö.386/996), 24. Ebu Osman el-Mağribî, 25. Ebu Amr ez-Zeccâc, 26. Cüneyd-i Bağdâdî (ö.298/910), 27. Ebu'l-Hasan Seriyî es-Sakatî b. Mugalles (ö.251/865), 28. Ma'ruf Kerhî (ö.201/816), 29. İmam Ali Rıza (148-203), 30. İmam Musa Kâzım (127-183), 31. İmam Ca'fer-i Sâdik (80-148), 32. İmam Zeyne'l-Âbidîn Ali es-Seccâd (654-713) b., 33. İmam Hüseyin (4-61 /626-680) b., 34. Şâh-ı Velâyet Hazreti Aliy-yi Murtezâ (ö.40/661), 35. Üstad-ı Küll Hz. Muhammed Mustafa aleyhi ekmelü't-tehâyâ (571-632). (Akgündüz, *Bediüzzaman'ın İlmî Kişiliği ve İcâzetnameleri*, s.24). Bu icâzetname hakkında Bediüzzaman Hazretleri: “*Muhammed Celali Efendi'den aldığım icâzetnâmeyi, Ruslara esir olduğum zaman zayi ettim.*” demiştir. (Albayrak, *Son Devrin İslam Akademisi: Dar-ul Hikmet-il İslamiye*, s. 215).

Muhammed Celâlî'den (1851-1914), ikinci icazetnamesi³⁵⁶ de aynı yıl Siirt'te Kâdirî³⁵⁷ Molla Fethullah es-Siirdî'den (1837-1903)³⁵⁸ olmak üzere, iki üstadından aldığı *iki ilmî icâzetnamesi*'nin şeceresinin ikisi de İmam-ı Gazâlî'ye, ondan Hz. Ali'ye, ondan da Hz. Rasulullah'a (s.a.v) ulaşmaktadır. “*Benim silsile-i ilimde en mühim üstadım*” dediği Nakşî-Hâlidî Şeyhi Seyyid Fehim Arvasî (k.s.)³⁵⁹ de Bediüzzaman'ı Hz. Ali'ye bağlayan silsile-i sâdâtın kıymetli bir halkasıdır.

Yine Bediüzzaman'ın Hz. Ali (r.a) ile arasında derûnî, manevî ve bâtinî bir bağ vardır ki bu bağ, iki ilmî icazetnamesinin derûnundaki *manevî/bâtinî ilimler cihetiyle*dir. Talebesi ve kardeşi eski Ürgüp müftüsü Abdülmecid Ünlükul'a (1884-1967) verdiği ilmî icazetnamede, Hz. Peygamber'e (s.a.v) kadar ulaşan üstadlar silsilesindeki Gazâlî'nin hem zahirî ilimler, hem de bâtinî ilimlerden icazetli olduğunu söyler.³⁶⁰ Bu bâtinî bağ, ilk riyazat ve dervişliğe başladığı tarihe dayanır ve ilk sülûkunu İhyâu ulûmuddin üzerinden İmam-ı Gazâlî'nin müridliğinde yapmış olmasıdır.³⁶¹ Said Nursî, ilk defa 1892'de 14 yaşında tahsilini yaparken, bir taraftan da tasavvuf da dâhil temel dinî ilimleri cem ve ihya eden İhyâu Ulûmiddin'ini esas alarak³⁶² riyazata başlamış, Şeyh Ahmed Hânî'nin türbesinde geceleri halvete çekilmiş ve Hücetü'l-İslam İmam Gazâlî üzerinden üveysî bir hakikat yoluyla bütün Alevî tarikatlerinin pîri Hz. Ali ile bir çeşit bağ kurmuştur.

³⁵⁶ Ahmet Akgündüz'ün tespitlerine göre. Said Nursî'nin *İkinci İcazetnâmesi ve İlim Silsilesi* şöyledir: 1. Bediüzzaman Said Nursî (1878-1960), 2. Şeyh Molla Fethullah es-Siirdî (el-Kâdirî?) (1754-1843) b., 3. Molla Ömer es-Siirdî b. Molla Abdullah b., 4. Seyda Molla Muhammed Abdülhakim Halil el-Ömerî el-Hizânî es-Siirdî el-Kâdirî el-Kürdî eş-Şâfî (1746-1841) [b. Molla Hüseyin b. Molla Hâlid], 5. Molla Hamid (Babası), 6. Mevla Hasan Fehmi Efendi (Kardeşi), 7. Hüseyin Efendi (Büyük Kardeşi), 8. *Abdülaziz el-Mesken eş-Şirvânî*, 9. Muhammed Sâlih Efendi es-Safevî, 10. İsmail Efendi es-Safevî, 11. İbrahim b. Haydar (Babası), 12. Ahmed b. Haydar (Dedesi), 13. Birinci Haydar, 14. Zeynüddin (el-Kürdî) el-Balatî, 15. Celâlüddin Devvânî (ö.908/1502), 16. Es'ad es-Siddikî Devvânî, 17. Seyyid Şerif Cürçânî (ö.816/1413), 18. (Mîrek İbn-i) Mübarekşah el-Buharî (ö.784/1382'den sonra), 19. Kutbuddin Râzî (ö.766/1365), 20. Allâme (Kutbüddin-i) Şîrâzî (ö.710/1311), 21. Necmeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Kaznivî, 22. Fahrüddin Muhammed b. Ömer, er-Râzî (543-606/ 1209), 23. Ziyâuddin Ömer b. Hasan er-Râzî, 24. İmam Muhammed b. Muhammed, el-Gazâlî (450-505/1058-1111), 25. İmam'ül-Harameyn Abdülmelik b. Abdullah, el-Cüveynî (419-478/1085), 26. Ebu Tâlib Muhammed b. Ali el-Mekkî (ö.386/996), 27. Ebu Osman el-Mağribî (ö.373/983), 28. Ebu Amr ez-Zeccâc (ö.348/959), 29. Cüneyd-i Bağdâdî (ö.298/910), 30. Ebu'l-Hasan Seriyî es-Sakatî b. Mugalles (ö.251/865), 31. Ma'ruf Kerhî (ö.201/816), 32. Davud et-Tâî (ö.165/781), 33. Habîb Acemî (ö.130/747-48), 34. Hasan el-Basrî (ö.110/728), (35. Hz. Hasan?) 35. Şâh-ı Velâyet Hazreti Aliy-yi Murtezâ (ö.40/661), 36. Üstad-ı Küll Hz. Muhammed Mustafa aleyhi ekmelü't-tehâyâ (571-632). Bkz. Akgündüz, *Bediüzzaman'ın İlmî Kişiliği ve İcazetnameleri*, s.12-15.

³⁵⁷ Bediüzzaman'ın “Kâdirî üstadlarımdan” (Nursî, *Şuâlar* / 14. Şuâ, s.1062) dediği zâtlardan birisi de Siirt'teki (eski adı Molla Halil Medresesi olan) Molla Fethullah Medresesi'nde *Molla Fethullah es-Siirdî Efendi* olmalıdır.

³⁵⁸ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 6, s. 268; Ahmet Akgündüz, *Bediüzzaman'ın İlmî Kişiliği ve İcazetnameleri*, (Özel Basım), OSAY Yayınları, İstanbul, 2013, s.14.

³⁵⁹ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2129; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 113*, s.1637.

³⁶⁰ Akgündüz, *Bediüzzaman'ın İlmî Kişiliği ve İcazetnameleri*, s. 24, 16.

³⁶¹ Sonunda Bediüzzaman, Gazâlî'leşmiştir. Prof. Dr. Şerif Mardin, “*Çapımı ihata edemediğimiz zirvelerde bir dehadır!*” dediği Bediüzzaman Said Nursî, “*Çağımızın Gazâlîsi*” olarak tanınmıştır. Taha Akyol, “*Gazâlî'yi kendi çağının, Bediüzzaman'ı da bu çağın Hücetü'l-İslâm'ı olarak görüyorum.*” diyerek Bediüzzaman Hazretlerinin çağımızdaki misyonunu ortaya koymuştur. Selman Yusufoglu, *Bediüzzaman Said Nursî: Isparta ve Eskişehir Hatıraları*, Nureserler Yayınları, İstanbul, 2010, s. 9.

³⁶² Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s. 2124.

Bediüzzaman'ın Hz. Ali'ye Üveysî nisbeti bulunmaktadır. Hz. Ali (r.a.) ile manevî-üveysî bağlarının ikisi Gazâlî ve Geylânî üzerinden bilvâsita, üçüncüsü ise doğrudan Ondan (r.a.) olmak üzere üç ciheti vardır.

Birincisi: Bediüzzaman, *hakikat ilminin* bir kısmını üveysî bir tarzda İmam-ı Gazâlî vasıtasıyla İmam-ı Ali r.a.'den aldığını söylemiştir:

“Elhasıl, Celcelûtiye bu işaretiyle kaside-i Ercüziye'deki zahir keramet-i Aleviyeyi hem teyid eder, hem onunla teyyüd edip sarahat derecesine takarrub eder. Cay-ı dikkattir ki: *Ben üveysî bir tarzda bir kısım ilm-i hakikatı, Hüccetü'l-İslâm olan İmam-ı Gazâlî'den (k.s.) almıştım. Şimdi anlıyorum ki, İmam-ı Gazâlî (k.s.) aynı dersi üveysî bir tarzda İmam-ı Ali'den (r.a.) almıştır.* Demek Hz. İmam-ı Ali'nin (r.a.) mühim bir şakirdi olan İmam-ı Gazâlî'nin (k.s.) başı üstünde bu biçare talebesine şefkatkârâne, tesellidarâne en sıkıntılı bir zamanda bakması acip değil, belki lâzımdır ve öyle olmak gerektir. Risale-i Nur'a üç fıkrasında kuvvetli işaret eden Hz. Ali'nin (r.a.) kaside-i Celcelûtiyesinin hiçbir cihetle tesadüfe hamledilemez tevafuklu bir kerametini beyan etmeye mecbur oldum.”³⁶³

Demek ki Bediüzzaman, İmam Gazâlî'den üveysî tarzda ilm-i hakikat dersi almıştır.

“Bediüzzaman'ın tarikat öncülerine bakışı da takdir duygularıyla doludur. Onların, himmet ve dualarıyla hizmet-i imaniyesini desteklediklerine inanır. Her birini asr-ı saadetten bu yana devam etmekte olan hizmet halkalarının birer zinciri, hak ve hakikat binasının birer köşe taşı olarak vasıflandırır. “*İmam-ı Gazâlî ile irtibatımız var, kopmuyor; çünkü uhrevîdir, dünyaya bakmıyor.*”³⁶⁴ derken de, özellikle bu hizmet halkasının bütünlüğüne dikkat çeker.”³⁶⁵ O, Gazâlî hakkında “*Risale-i Nur ve şakirdlerinin bir üstadı olan Hüccetü'l-İslâm*” ve “*Beni Hz. Ali ile bağlayan yegâne üstadım*” ifadelerini kullanır ve devamla, kendisinin ve Nur talebelerinin vazifesinin ise, “*bütün kuvvetleriyle onların (Gazâlî ve diğer İslâm büyüklerinin) takip ettiği mesleği ehl-i dalâletin hücumundan kurtarmak ve muhafaza etmek*” olduğunu söyler, “*O kudsi üstadlarımızın mübarek eserlerini ruh u canımız kadar severiz.*” der.³⁶⁶

Bediüzzaman, 1947'lerde yazdığı bir mektubunda; Hilafet siyasetinde Hz. Hüseyin'in Kербela'da şehit edilmesi sonrası Ehl-i Beyt'in *ümmetin dünyevî idarecileri valiler* değil, *manevî önderleri velilerinin sultanları* olmaları şeklindeki tarihî gerçekten ders almış olarak Risale-i Nur'un siyasetsiz meşrebinin Ehl-i Beyt'ten geldiğini söylemiştir ki o da, ihlas-ı etemm ve hakikat-i ihlastır:

“İşte bu ihlas sırrı içindir ki, *Yeni Said'in hususî üstadı olan İmam-ı Rabbânî, Gavs-ı Âzam ve İmam-ı Gazâlî, Zeynelâbidin (r.a.), hususan Cevşenü'l-Kebîr münâcâtını bu iki*

³⁶³ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s. 2073.

³⁶⁴ Nursî, *Şualar / 12. Şua*, s.994.

³⁶⁵ Döğen, *Risale-i Nur ve Tarikat*, s. 51-52.

³⁶⁶ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 114*, s.1638.

imamdan (Zeynelabidin ve Gazâlî'den) ders almışım. Ve Hazret-i Hüseyin ve İmam-ı Ali kerremallahü veche'den aldığım ders, otuz seneden beri, hususan Cevşenü'l-Kebîr'le daima onlara mânevî irtibatımda, geçmiş hakikati ve şimdiki Risale-i Nur'dan bize gelen meşrebi almışım. Zâlimlerin gaddarlıklarını değil deşmek, bakmak, belki düşünmek de meşrebimize gelmiyor. Çünkü onlar mücazatını (cezalarını) ve mazlumlar mükâfatını, aklımızın çok üstünde görmüşler. O meselelerle meşgul olmak, şimdiki bu hazır dinî musibete karşı sorumlu olduğumuz Kur'anî vazifeye zarar verir.

İlm-i kelâm ulemasının, usûlü'd-din allâmelerinin ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin dâhi muhakkiklerinin İslâmî akidelere dair çok araştırmalar ve akıl yürütmeler, ve âyetler ve hadislerle ölçmeler sonucunda kabul ettikleri *din usulü düsturları*, şimdiki *Risale-i Nur'un meşrebini* muhafazayı emrediyor, ona kuvvet veriyor. Hattâ, hiçbir yerde, hattâ bid'at ehli kısmı da bu meşrebimize ilişemiyorlar. İhlasın hakikati tam muhafaza edildiği için, her nevi ehl-i İslâm içine giriyor.³⁶⁷³⁶⁸

Görüldüğü üzere: Bediüzzaman'ın siyasetsiz ihlas-ı etem üzere hususî meşrebi Risale-i Nur'dan gelmektedir. Risale-i Nur'a da Cevşenü'l-Kebîr vasıtasıyla İmam-ı Gazâlî, Zeynelâbidin, Hz. Hüseyin ve Hz. Ali'den gelmektedir ki böylece Bediüzzaman ile Hz. Ali arasında manevî/üveysî bir nisbet ortaya çıkmış olmaktadır.

İkincisi: Bediüzzaman, hakikat ilminin diğer kısmını yine üveysî tarzda İmam-ı Geylânî vâsıtasıyla Hz. Ali'den aldığını söylemiştir:

*“Risale-i Nur mesleği, tarikat değil, hakikattir. Sahabe mesleğinin bir cilvesidir... (Ben) üveysî bir surette, doğrudan doğruya hakikat dersimi, Gavs-ı Âzam'dan (k.s.) ve Zeynelâbidin (r.a.) ve Hasan, Hüseyin (r.anhüma) vasıtasıyla İmam-ı Ali'den (r.a.) almışım. Onun için, hizmet ettiğimiz daire onların (Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeynelâbidin, İmam-ı Geylânî ve İmam-ı Gazâlî'lerin) dairesidir.”*³⁶⁹

Bediüzzaman, hakikat dersini almasındaki vasıtaları itibariyle Risale-i Nur dairesini, Hz. Ali'den gelen seyyidlerin İslam'a hizmet dâiresi olduğunu söylemiştir.

Küçük yaşlarda Gavs-ı Âzam'dan istimdatta bulunan Said Nursî³⁷⁰, 1921'de 43 yaşındayken *el-Fethu'r-Rabbânî*'sinden aldığı irşadıyla Kâdiriyye tarikatı pîri Abdülkadir Geylânî üzerinden üveysî ikinci bir hakikat yoluyla Hz. Ali'ye varmaktadır.³⁷¹

³⁶⁷ Bediüzzaman, ister tekke, isterse medrese ehli olsun, her nevi Müslümanın Risale-i Nur dairesine girmesini, Risale-i Nur meşrebinin siyasetten uzak bir ehl-i beyt çizgisini takip etmesine bağlamaktadır. Eğer Nur dairesinde siyaset olsaydı, bir partisi veya bir partiye angajesi bulunsaydı, başka partiden olanlar veya particiliği yanlış bulanlar, katiyen Nur dairesine girmeyeceklerdi. Bediüzzaman'a göre: Risale-i Nur mesleğinin sâlikleri, dünyevî siyasette valiler olmak yerine manevî âlemde velilerin öncüleri ehl-i beyt gibi birer 'mânevî sultan, hakikat âleminde birer şâh ve birer mânevî padişah makamı'nı ihraz edeceklerdir. *Risale-i Nur'un hakikat mesleği ve meşrebi* ise başka mektuplarda ve risalelerde parça parça izah edilmiştir.

³⁶⁸ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 153*, s.1768.

³⁶⁹ Nursî, *a.g.e.*, Mektup No: 37, s.1704.

³⁷⁰ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2084; a.mlf., *Lem'alar / 8*. Lem'a, s.597.

³⁷¹ Nursî, *Lem'alar / 26*. Lem'a, 9. Rica, s.708, 710; a.mlf., *Mektubat / 28*. Mektup, 3. Mesele, 3. Nokta, s.515;

Akgündüz'ün tespitlerine göre Bediüzzaman, baba tarafından Seyyid Abdülkadir Geylânî'ye dayanmakla, onun hem torunu, hem de üveysî müridi olmuş olmaktadır.³⁷² Şâh-ı Geylânî ile arasındaki manevî bağı deşifre için, onun esrarlı şiir, münacat ve kasidesindeki işarî çıkarımlardan hareketle 1933'te Keramet-i Gavsîye Risalesi'ni (8. Lem'a) yazmıştır.³⁷³

Bediüzzaman'nın babasının ve ağabeyinin müntesibi olduğu Şeyh Abdurrahman-ı Tâhî ve oğlu Ziyaeddin-i Nurşînî'nin Nakşî-Hâlidî silsilesinden gelen Şeyh M. Yahya Pâkiş Efendi (1940-2008) şöyle demiştir:

“Bediüzzaman'ın veliliğinde şüphesiz yoktur. Hiç şüphemiz yok, Bediüzzaman hazretleri veliydi, âlimdi, ârifli, kâmil, o büyük bir zattı, öyle olduğunda hiç şüphemiz yok. Tarikat ehli değildi, ama manen Abdülkâdir Geylânî'den feyz almış. Bir de manen İmâm-ı Rabbânî'den de bazı şeyler almış, ondan da terakkisi olmuş.”³⁷⁴ Bediüzzaman Hazretlerinin veli olduğunu biliyoruz. O ilhamî bir şekilde velayeti almıştır. Şeyh Abdülkâdir Geylânî'den aldığı için ona üveysî diyoruz. Üveysî makâmındaydı.”³⁷⁵

Nakşî-Hâlidî olan Şeyh Seydâ Muhammed Said el-Cezerî'nin (1889-1968) halifelerinden Şeyh Abdurrahman Alkiş el-Gundukî (Findıkî) de şeyhi gibi, “*Üstad Bediüzzaman Hazretleri şeyhü'l-İslam ve'l-müslimîn'dir. Üstad; Hz. Ali'den, torunu Zeynel Abidin'den ve Abdülkadir Geylânî'den üveysî ders almıştır.*” demiştir.³⁷⁶

Fıtraten Kâdirî tarikatine yakın ve yakın olan Nursî'de karakteri icabı Kâdirîlik meşrep ve muhabbeti daha baskın olarak gayr-i ihtiyarî hükmetmesi³⁷⁷ itibariyle, Kâdirî tarikat silsilesinin başında bulunan Şâh-ı Velayet Hz. Ali ile aralarında umumî bir meşreb bağı bulunduğu gibi, ayrıca Hz. Ali'den üveysîliği ile hususî bir bağı dahi bulunmuş olmaktadır.

Üçüncüsü: Bediüzzaman, arada bir vasıta olmaksızın, doğrudan Hz. Ali'den ruhanî ve üveysî surette *esma dersi* aldığını da söylemektedir. *Ferd, Hayy, Kayyûm, Hakem, Adl, Kuddûs* ism-i ilahîlerine devam eder³⁷⁸, bir nevi onlarla süluk eder.

Sonuç olarak: Bediüzzaman, ilm-i hakikat dersini, üç yoldan almıştır. Sahip olduğu hakikat ilminin üveysî tarafının bir kısmını İmâm-ı Gazalî ve İmâm-ı Geylânî aracılığıyla vâsıtalı olarak, bir kısmını aracısız olarak doğrudan Hz. Ali'den (r.a.) aldığı gibi, üçüncü

a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2084.

³⁷² Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursî ve İlmî Kişiliği*, s.152-153, 175-176.

³⁷³ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2083-2092.

³⁷⁴ Yine Bediüzzaman, 1921'de manevî Nur Mesleğinde Kur'an'ı mürid-i mutlak, Sünneti tarikat-i Muhammediye edinmesinde Mektubât-ı Rabbânî'sinin dersiyle kendisine rehberlik yapan Nakşibendiyye-i Mücedddidiyye'nin pîri İmâm Rabbanî üzerinden Nakşîlik silsilesinin dayandığı iki kaynağa; hem Ebu Bekir es-Sıddîk'a, hem de Hz. Ali'ye ulaşır ve böylece Bediüzzaman ile Hz. Ali arasında ziyade bir 'nisbet' daha hâsıl olur.

³⁷⁵ Beki, *Said Nursî'nin Tasavvufî Görüşleri*, s. 238.

³⁷⁶ Beki, *a.g.e.*, s. 237.

³⁷⁷ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2084; a.mlf., *Lem'alar / 8. Lem'a*, s.597.

³⁷⁸ Nursî, *Sirâc'ü'n-Nûr*, s.2297.

tarafını ise direkt Kur'an-ı Hakîm'den aldığını ve o ilm-i hakikatin bir eseri olan Risale-i Nur'u, Kur'an'ın arşından mülhem yazdığını pekçok farklı beyanıyla ifade etmiştir.³⁷⁹

Ayrıca, tasavvufta müridler, müridlerinin manen babaları ve müridler onların evladları kabul edildiği üzere³⁸⁰, Bediüzzaman da, hakikat dersini üveysî bir surette İmam-ı Ali'den almış olması ve ilm-i hakikatte ondan mânen icazetli bir talebe olması itibarıyla, kendisini onun *manevî bir evlâdı* olarak kabul etmiştir.³⁸¹

3.3. Hz. Peygamber'den (s.a.v) Üveysîliği

“Üveysîler diye bilinen velîler zümresinin zâhirde bağlandıkları bir müridleri yoktur. Bunlar Veysel Karanî gibi doğrudan Hz. Peygamber'in ruhaniyetinden terbiye görmüşlerdir.^{382,383} Tasavvufta, gerçek mürid Hz. Muhammed (s.a.v)'dir. Diğer müridler, O'nun manevî mirasını derecesine göre elde etmiş kimselerdir.³⁸⁴ Hz. Peygamber'in ruhu ve maneviyatı tarafından irşad ve terbiye edilen, Peygamber'den üveysî evliya da olmuştur.³⁸⁵

Mesela: “İbn-i Arabî birçok defa Hz. Peygamber'in ruhaniyetiyle görüşüğünü ve tarikatı doğrudan doğruya ondan aldığını söylemiştir.³⁸⁶ Bu husus onun yolunun bir bakıma Üveysî bir karakter taşıdığını göstermektedir. “Hz. Peygamber'in ve ayrıca birçok velînin ruhaniyetinden feyiz aldığını söyleyen İbnü'l-Arabî”³⁸⁷ gibi, aynı şekilde Bediüzzaman'ın da feyzinin herhangi bir tarikat silsilesiyle değil, Hızır'dan üveysî olduğunu söyleyen zâtlara mukabil, bazıları onun doğrudan Hz. Peygamber'den feyz aldığını söylemişlerdir. Mesela:

Hazret-i Hızır'dan üveysî olan sufilerden *Ladikli Hacı Ahmet Ağa* (ö.1969): “Bediüzzaman, bizim gibi herhangi bir tarikat silsilesine bağlı değildir. O doğrudan doğruya Peygamberimiz'den (a.s.m.) feyiz alır.” demiştir.³⁸⁸

Aydın-Nazilli'deki Nakşî-Hâlidî Şeyhi *Hacı Ali Efendi* (ö.1967), Bediüzzaman'ın tarikat yolundaki uzun seyr ü süluka uğramaksızın, doğrudan Hz. Peygamber'den feyzini aldığını söylemiştir: “Biz, makamımızın altındakilerin derecesini takdir edebiliriz. Makamımızın üzerindikilerin ise derecelerini takdirden âciziz. Bizim kolumuz kısa olduğu

³⁷⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 – Mektup No: 97*, s.1877; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s. 2196, 2228; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 164*, s. 1488. Ayrıca bkz. Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c. 2, s. 139-140.

³⁸⁰ Bkz. Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 18-19; İbrahim Hakkı Erzurumî, *Marifetnâme*, hzlyn: Hamza Taşkın, Bera Kitap, İstanbul, 2018, s.282; Hânî, *Behcetü's-Seniyye*, c. 3, s. 30; Reşahât, s. 317; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 563-564.

³⁸¹ Nursî, *Şuâlar / 14. Şuâ*, s.1062.

³⁸² Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, s. 29; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâ'ik*, II, 48-53.

³⁸³ Süleyman Uludağ, “Veli”, *DİA*, İstanbul, 2013, c. 43, s. 27.

³⁸⁴ Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 455.

³⁸⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 549.

³⁸⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 101^a

³⁸⁷ Kılıç, “Ekberîyye”, *DİA*, c. 10, s. 545-456.

³⁸⁸ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 199, “Muhiddin Yürüten” mad.

için silsile tarikiyle seyr ü sülûk ediyoruz. Bediüzzaman'ın kolu o kadar uzun ki, feyzini bizzat Peygamberimiz'den (a.s.m.) alıyor.”³⁸⁹ demiştir.

Yine Nakşî-Müceddidî şeyhi Süleyman Hilmi Tunahan Efendi (1888-1959): “*Bu Bediüzzaman hazretleri Türkiye'de en sevdiğim zattır. Biz de bu güne kadar sevap ve hayır namına ne kazandı isek hepsini Said Nursi hazretlerine hediye ediyoruz. Bunu kendisine bildirirsiniz. Said Nursi'ye makâmını bizzat Resulullah (s.a.v) vermiştir. En yüksek dereceye çıkmıştır. Hz. Allah'ın ilham ettiği şekilde yazacak, onun hizmeti de öyle.*”³⁹⁰ demiştir.

Yukarıdaki meşayih-i kiramın ‘keşfen’ veya ‘ilhâmen’ söyledikleri sözler, Bediüzzaman'ın doğrudan Hz. Peygamber (s.a.v) vâsıtasıyla kemâle erdiğini ve sülûk için herhangi bir şeyhe/mürşide ihtiyacı olmadığını bildirmektedir.

Yine aynı manayı teyid eder biçimde; Bediüzzaman'ın önde gelen yedi talebesi, Sikke-i Tasdik-i Gaybî isimli eserine yazdıkları takriz’de, *Celcelûtiye, Mesnevî-i Şerif ve Fütûhu'l-Gayb* ve emsali âsârın doğrudan doğruya menba-ı vahiy olan Zât-ı Pâk-i Risalet’in (aleyhissalâtü vesselâm) mânevî ilham ve telkinatı olduğunu izahla giriş yaptıktan sonra, *Risale-i Nur'un bu Nebvî feyz-i ulvîden daha ziyade hissedâr ve makamının da yüksek olduğunu* beyan etmişlerdir.³⁹¹

Bediüzzaman'ın mana âleminde Hz. Peygamber'den (s.a.v) üveysî tarzda feyizlenerek kemâlâta nasıl sülûk ettiğini ve mahiyetini tam olarak bilmesek de, kesin olarak bildiğimiz bir gerçek var ki o da bizzat kendi ağzından anlatılmış ve kaleme alınmıştır: Bediüzzaman 1891 yılı ilkbaharında henüz 13 yaşındayken gördüğü bir rüya-yı sadıkasında, mahşer günü sıratın başında durmuş, sırayla tüm peygamberlerin elini öpmüş ve en son Hz. Peygamber’i (s.a.v) ziyaret edip elini öperek ondan ilim talep etmiştir. O da kendisine ümmetinden hiç kimseye soru sormamak şartıyla ilm-i Kur’an’ın lutfedileceği müjdesini vermiştir.³⁹²

Badıllı, Bediüzzaman'ın Nurs köyünde gördüğü bu rüyası ile İbn-i Arabî'nin Şam'da gördüğü rüyanın³⁹³ ahval ve te'siratta birbirine benzediğini söylemektedir. Şu kadar ki İbn-i

³⁸⁹ Şeyh Hacı Ali Efendi bu sözü, Emirdağ'da imam-Hatiplik yapan Hâfız Nâmık Şenel Hoca ile Nazilli müftüsü Mehmed Ali Sula'nın birlikte ziyaret ettikleri zaman, 2 Ekim 1962 gecesi söylemiştir. Bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s.105, “H. Namık Şenel” mad. Detaylar için bkz. Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s.79.

³⁹⁰ Bu sözünü Süleyman Efendi'den bizzat duyan talebesi Arif Hikmet Köklü 14.09.2001'de nakletmiştir: Beki, *Said Nursi'nin Tasavvufî Görüşleri*, s.24; Okur, *a.g.e.*, s. 417-418; Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Süleyman Hilmi Tunahan*, OSAV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 92-93.

³⁹¹ Bu takriz'i yazanlar: *Üçüncü Medrese-i Yusufiye'nin, el-Hüccetü'z-Zehra ve Zühretü'n-Nur olan tek dersini dinleyen Nur Şâkırtleri nâmına: Ahmed Feysi (Kul), Ahmed Nazif, Salahaddin, Zübeyir, Ceylân, Sungur, Tabancalı'dır ki, hemen her tarikatte olduğu gibi şeyhini en yüksek makamda bilme halet-i ruhiyesiyle* demişlerdir. Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2105.

³⁹² Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2123; Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, s. 18; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s. 89.

³⁹³ İbn-i Arabî şöyle anlatmıştır: “627 yılının Muharrem ayının son günlerinde (Aralık 1229) Şam'da bulunduğum sıralarda Allah'ın Peygamberi Hz. Muhammed'i (sas) sadık bir rüya âleminde gördüm. Elinde bir kitap tutuyordu. Bana buyurdular ki: “*Bu, Füsûsu'l-Hikem (Hikmetlerin Yüzük Taşları, Özleri) kitabıdır. Bunu al ve halka açıkça anlat da bu hikmetlerden herkes faydalansın.*” Ben, emir Allah ve Rasulü'ne aittir, ve yine aramızdaki uli'l-emre aittir, dedim. Yüce Peygamber'in bana tarif ettiği veçhile hiçbir eksiklik ve fazlalığa

Arabî o rü'yayı gördüğünde kemal yaşındadır, Bediüzzaman ise, henüz bûlûğ çağına ermiş değildir. İbn-i Arabî rü'yasında Hz. Peygamber'le mülakî olup, onun ruhundan kendisinin ruhuna ulûm-ı esrarın aksettiğini.. vesaire yazmıştır.³⁹⁴ Birçok yönden İbn-i Arabî ile benzeşen Bediüzzaman'a, manidardır ki ilimde, bütün ilimlerin kaynağı olan ilm-i Kur'an verildiği gibi, meslek ve velayette de bütün hak tarikatlerin membaı olan Kur'anî bir tarîk lütfedilmiştir. Kur'an tefsiri yazmaya başlaması da bir "Yaz!" emriyle olmuştur. Şöyle ki:

İngiliz başbakanı William Ewart Gladstone'nun (1809-1898) Avâm Kamarası'nda 1882 yılında sarfettiği, Müslümanların elinden Kur'an'ı almadan veya onları Kur'an'dan soğutmadan İslam dünyasına hâkim olamayacaklarına dair sözünü³⁹⁵ gazeteden okuduğu 1898 yılında çok etkilenen ve büyük bir fikrî inkılâb³⁹⁶ geçiren Said Nursî, "*Kur'an'ın sönmez ve söndürülmez mânevî bir güneş olduğunu cihana ispat etme*" kararı alır. Bu kararını gerçekleştirmek için adeta ilmen, fikren, amelen ve manen hazırlık süreci olarak geçen 15 sene sonunda, 35 yaşında iken, 1914'teki I. Dünya Savaşı'ndan az evvel (birkaç ay önce) hayatına yön veren etkileyici bir rüya-yı sâdika görür. Rüyasında Ağrı Dağı bomba gibi patlar, etrafa dağılır ve ordan mühim bir zât çıkar, "*İ'câz-ı Kur'ânî beyân et!*" der. Bu emri alan Said Nursî, *daha rüyadayken hem rüyanın tabirini yapar; yakında büyük bir savaşın başlayacağını ve Kur'an'ın kendi kendisini müdafaa etmek durumunda kalacağını anlar.. hem de rüyasında Kur'an'ın yedi menba ve yedi unsurla uzunca tefsirini yapmaya girişir.*³⁹⁷

"İşte bu sadık rü'ya veya ruhanî hadise üzerine kendisine verilen emri ve tevdi' edilen büyük hizmeti yerine getirmek üzere, 1914 yılı içinde Kur'an'ın i'cazını kaydetmeye başlar."³⁹⁸ Tefsirinin ismini de rüyasındaki kelimelerden seçerek koyar: *İşârâtü'l-i'câz fi mazîneti'l-îcâz*. Bu tefsirle beraber manevî bir cihada başlar.³⁹⁹ Fakat o aylarda patlak veren I. Dünya savaşı sebebiyle Pasinler cephesine katılır, iki yıl boyunca savaşta da ara ara telifine devam eder (1914-1916)⁴⁰⁰ ve ancak bir cilt yazabilir. Bediüzzaman: "*Harb-ı Umumî hâdisat*

---

meydan vermeden, bu kitabın halka açıklanması hususundaki ümidimi gerçekleştirdim. Halis niyetle hareket ettim. Temiz bir maksat ve himmet güttüm." İbn-i Arabî, *Füsûsu'l-Hikem (Mukaddime)*, s. 47.

³⁹⁴ Badıllı, a.g.e., c.1, s. 89.

³⁹⁵ A. Deedat, *Matâ Ya'kul al-Gharb 'an Muhammad*, s. 9; Nabeeh Zakariyyah Abd Rabbihi, *Kaifa Nahyaa bi'l-Quran*, (Daar al-Haramain li'n-Nashir, al-Dauha 1983), s. 138; Muhammed Kutup, *Şubehât Havle'l-İslamî, Dârü's-şüruk*, Kahire 1992, s. 12-13; Kutup, *İslam: The Misunderstood Religion*, Kazi Publications, 1982, s. V; el-Ehram Gazetesi, 22.0.182 ve 20.10.1882 tarihli sayılar. Yine Gladstone'nin yine Avâm Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada, Müslümanlara ve Kur'an'a yönelik olarak, "Bu lanet kitabın takipçileri oldukça, Avrupa'ya barış gelmeyecektir." dediği de kaydedilmiştir (Humayun Ensarî, *The Infidel within Muslims in Britain since 1800*, London 2004, s.80; *Muslim Outlook*, 20 November 1919; N. Daniel, *İslam, Europe and Empire*, Edinburgh, 1966, s. 37, 398; Taha Niyazi Karaca, *İngiltere Başbakanı Gladstone'un Osmanlı'yı Yıkma Planı: Büyük Oyun*, s. 302 vd. Gladstone'un Hz. Peygamber'e ve İslam medeniyetine saldırdığı ifadeleri gazetelere düşmüştür (The Evening Telgraf, The Cheshire Observer, 29 Aralık 1894 Cumartesi; 31 Aralık 1894 Pazartesi). Gladstone'un hakaretlerine Osmanlı Devleti sert cevaplar vermiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR.SYS, 31.12.1894, No: 2845/50, 52). Bütün bu kaynaklar için bkz: Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursî*, c. 1, s. 343-349.

³⁹⁶ Nursî, *Şuâlar / 1*. Şua,-s.840, 841, 844. Bkz. Sâlihî, *Kendi Dilinden Bediüzzaman Said Nursî*, s.52.

³⁹⁷ Nursî, *Mektubat / 28*. Mektup, s.522; a.mlf., *Sözler / Lemeât*, s.336.

³⁹⁸ Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c. 1, s. 370.

³⁹⁹ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s. 2088.

⁴⁰⁰ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 – Mektup* No: 9, s.1812.

ve netâicileri mâni olmasaydı, *İşârâtü'l-İ'câz*'ı Allah'ın tevfiği ve izniyle altmış cilt yazacaktım. İnşallah, *Risale-i Nur*, âhiren o mutasavver harika tefsirin yerini tutacak.” der.⁴⁰¹ İ'câz-ı Kur'an'ı bir derece beyan, esas Yeni Said'in yazacağı *Risale-i Nur*'la olacaktır.⁴⁰²

Daru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye âzâsı olarak görev yaparken Bediüzzaman, 1920 yılında “Kur'an'ın Hâkimiyet-i Mutlakası”⁴⁰³ başlıklı bir makale yazar ve Müslümanların, parçalanmışlıktan ve gerilikten ancak Kur'an'ın kuvve-i kudsiyesi ile kurtulabileceklerine dikkatleri çeker ve Kur'an etrafında ittihadı çağırır. O günlerde bir rüya-yı sadıkada Hz. Peygamber'in (s.a.v) kendisine ümmeti irşad için Kur'an'ı ders verdiğini görür.⁴⁰⁴ Bediüzzaman'ın Hz. Peygamber'den (s.a.v) üveysî surette ders almış olduğunu gösteren en açık hadise, bu rüya-yı sadıkadır. Fakat daha önemlisi ve müşahhası ise, 1922'de Yuşa Tepesi'ndeki inzivasında Kur'an'ın mürşidliği ve tarikat-ı Muhammediye dediği Sünnet-i Peygamberî'nin rehberliğinde ve izinde bir manevî sülûk süreci yaşamış olmasıdır.⁴⁰⁵

3.4. Hz. Zât-ı Hak'tan Cezbe-i Hakikate Erişmesi

Fazilet, kemâlât, hakikat ve velayete sülûkta takip edilen ana yolları, İsmail Hakkı Bursevî (ö.1137/1725), önce sohbet-i halkıyye ve sohbet-i Hakkıyye olarak ikiye ayırır ve sonra sohbet-i halkıyyeyi de mürşidle yüzyüze sohbet-i cismaniye ve mürşidin ruhaniyetiyle gıyabî sohbet-i ruhâniyye şeklinde ikiye böler. Ruhanî sohbetle Hz. Hızır'dan, Hz. Peygamber'den, bir sahabiden veya veliden üveysî olmaktan daha yükseği ve yücüsü, Sohbet-i Hakkıyye ile doğrudan Allah'tan üveysî olmaktır.

O'na göre bu kabîl üveysî veliler, ender-i nâdirâttan bulunurlar. Çünkü böyle bir kemâl-i velâyet, herşeyden önce zâtî ve sırrî bir münasebete ve zâtî meşreb olmaya bağlıdır. Bu ise, ruhanî sohbetten daha zor bir durumdur. Bu zâtî ve sırrî münâsebet ve zâtî meşrebe sahip olduğu için, feyzi bilfiil Hak Teâlâ'dan almakla serfirâz olan Üveys el- Karanî'nin (r.a) tarîkine “Üveysî” denilir.⁴⁰⁶ Tayy-ı ulûm ve tayy-ı makâmâta eriştiği ifade edilen Bediüzzaman'ın üveysîliğine “şu fitrattaki incizap ve cezbe, bir hakikat-i câzibedarın cezbiyledir.”⁴⁰⁷ cümlesinin ışık tuttuğunu düşünüyoruz ve bu mazhariyetin, doğrudan Zât-ı Hak'tan bir hakikat cezbesiyle olmuş olabileceğini değerlendiriyoruz. Bunu açalım:

⁴⁰¹ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 133*, s.1469.

⁴⁰² Nursî, *Mektubat / 28*. Mektup, s.522; a.mlf., *Sözler / Lemeât*, s.336.

⁴⁰³ Nursî, *Sünihat*, s.2046.

⁴⁰⁴ Bediüzzaman o rüyayı şöyle anlatmıştır: “Bu meseleyi yazdıktan biraz zaman sonra, bir gece rüyada Cenab-ı Peygamber (s.a.v) Efendimizi gördüm. Bir medresede, huzur-u saadette bulunuyordum. Cenab-ı Peygamber bana Kur'an'dan ders vereceklerdi. Kur'an'ı getirdikleri sırada, Hz. Peygamber s.a.v. Efendimiz, Kur'an'a ihtiramen kıyam buyurdular. O dakikada, şu kıyamın, ümmeti irşad için olduğu birden hatırıma geldi. Bilâhare bu rüyayı suleha-yı ümmetten bir zata hikâye ettim. Şu suretle tabir etti: “Bu büyük bir işaret ve beşarettir ki, Kur'an-ı Azîmüşşan lâyık olduğu mevki-i muallâyı bütün cihanda ihraz edecektir.” Nursî, *Sünihat*, s.2047.

⁴⁰⁵ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Katre, -Zeyl, 2*. Remiz-, s.156, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *Mesnevî / Katre*, s.1308.

⁴⁰⁶ Bursevî, *Kitâbü'l-Hitâb*, s. 121.

⁴⁰⁷ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Nokta*, s.1372.

a. İlim Mertebelerini ve Manevî Makamları Atlayarak Yükselişi

“Mutlak zikir, kemâline masruftur, yani en mükemmeline yorulur.” kaidesine binâen, İsmail Hakkı Bursevî, üveysîliği, tıpkı Hz. Peygamber (s.a.v) gibi doğrudan Allah’ın (c.c.) ta’limiyle kazanılan bir makam olarak tarif eder:

“Üveysî odur ki, *‘Küçüklüğümde yetim, büyüklüğümde garîbdim.’* işareti üzerine, hiçbir kimsenin sohbet-i cismâniyye ve rûhâniyyesine dâhil olmayıp, belki Rasulullah (s.a.v) gibi ümmî ve muallimi bi’z-zât Allah Teâlâ ola. Eğerçi nâdir vâki’ olur. Zira ziyade isti’dâda ve zâtî meşreb olmağa mevkûfdur (bağlıdır). Ve bir sâlikin ki fethi (maneviyata açılması) mürşid elinden olmaya, ona Üveysî derler. Gerekse bâzı şüyûha hizmet etsin.”⁴⁰⁸ Buna göre: Birinin mürşidi olsa bile eğer inkişafı o mürşidin elinden değil de, doğrudan Hak’tan olmuş ise, o müntesip de üveysîdir.

Said Nursî’nin, taraf-ı ilahîden tayy-ı ulûm ve tayy-ı makâmâta mazhar olduğuna dair bir takım bilgiler kaydedilmiştir. 1891’de 13 yaşındayken Hz. Peygamber’den, kendisine ilm-i Kur’an verileceğine dair müjdeye nail olmazdan dört-beş sene önce, 1886 yılında henüz ümmî sayıldığı 8-9 yaşındayken, Hâlidî Şeyhi Seyda Abdurrahman Tâhî (1831-1886), Said Nursî’ye bizzat Cenab-ı Hak’ın ilim ve velâyet makamlarını tayyettirdiğini keşfen söylemiştir. Şöyle ki: Bediüzzaman’ın babasının şeyhi olan Seyyid Sıbgatullah Arvâsî’nin halifesi Şeyh Seyda-yı Tâhî’yi, mükerrer defalar ailesiyle ziyaretlerinin dışında, bizzat kendisi de, sekiz-dokuz yaşındayken, 1886 yılında, biri yaz mevsimi, diğeri sonbaharında olmak üzere iki kez bizzat ziyaret etmiştir; nazar-ı himmetine, dua, şefkat ve takdirine mazhar olmuş, ayrıca ondan *meslek ve muhabbet dersi* almıştır.⁴⁰⁹ Vefatına yakın Nurşin’de gerçekleşen bu ikinci ziyaretinde Abdurrahman-ı Tâhî Hazretleri, küçük Said’e ziyadesiyle ilgi ve sevgi göstermiş, Said’in ayrılışı sonrası arkasından da, bu ilgisine hayret eden halifelerine: “*Cenab-ı Hak, bu çocuğa (Said Nursî’ye) ilim merhalelerini tayyettiği gibi maneviyatı (manevî makamları) da ona öylece tayy buyurmuştur.*” demiştir.⁴¹⁰

Tasavvufta bazı velilerin uzun mesafeleri kısa zamanda kat’ etmek ve bulunması gerekenin haricinde bir yerde ve zamanda zuhur etmek gibi *tayy-ı zaman ve tayy-ı mekan*

⁴⁰⁸ Bursevî devamla der ki: “Bu ümmet içinde Üveys ve Üveysiyân olduğu gibi zamân-ı Musa’da (a.s.) dahi *Burh-i Esved* derler bir şeyhe çerde-bende var idi ki, onun meşrebi üzerine gelenlere *Bürhıyân* derler.” (Bursevî, a.g.e., s. 122).

⁴⁰⁹ Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman’ın Tarihçe-i Hayatı*, s. 38.

⁴¹⁰ Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s. 64-65.

kerametleri vardır.⁴¹¹ Tasavvufî *tayy-ı zaman ve tayy-ı mekân* kavramları⁴¹² gibi, *tayy-ı ilim ve makam* (tayy-ı makamât-ı maneviyye) de vardır. Müridlerden ziyade *murâdlara* lutfedilen çok hususî ve ender ikram-ı ilahîlerdir. Allah'ı irade eden müridlere mukabil, Allah'ın irade ettiği ve iradelerini cezbettiği bir takım murad kullar vardır ki, bir *cezbe-i ilahiyeye* gayr-i iradî olarak bütün hâl ve makamları zorluğa düşmeden aşar geçerler.⁴¹³

Manevî yolda hiçbir şeyhe tarikat intisabıyla bağlanıp mutad ve ma'ruf şekliyle sülûk yapmamış olmakla beraber Said Nursî'nin, tıpkı medrese ilimlerini üçer-beşer basamak birden atladığı gibi, tekkedeki manevî mertebeleri de kısa sürede hususî bir ihsan-ı ilahîyle atlayarak kemal makama yükselmiş olduğunu, bizzat "*Seyda*" *Şeyh Abdurrahman et-Tâhî*'nin haber verdiği, Tâhî'nin oğlu Şeyh Masum Efendi'den nakledilmiştir.⁴¹⁴

Said Nursî, 1885-1886'larda Şeyh Abdurrahman-ı Tâhî'nin Nurşin'deki dergâhı başta olmak üzere, dolaştığı medreselerde/dergahlarda sohbetlerini dinlediği hocaları, üstadları ve müridleri adeta ortak bir hiss-i kable'l-vukû' ile, Hizan yöresinden, kendi talebeleri içinden istikbalde *parlak bir nur*'un çıkacağını, mü'minlerin imdadına koşacağını ve bid'atları dağıtacağını söylerler.⁴¹⁵ Küçük Said'in kalbi o nura iştiyakla mayalanır; o nuranî zâtla olmak, belki de o zatın kendisi olmak hayaliyle idealize olur.

Dokuz-on yaşındaki Küçük Said'in kendi hal ve tavırlarında da 'büyümüş de küçülmüş' gibi *büyük bir adam olma* hâlet-i ruhiyesi vardır;⁴¹⁶ 'insanlardan bir şey almaktan utanma' hissiyle beraber, izzet-i ilmiyesine ve haysiyetine düşkündür; kimseden 'karşılıksız hediye', hatta zekat ve sadaka dahi almaz, yardım toplamaya⁴¹⁷ ve tayinat almaya gitmez⁴¹⁸, hatta on yaşındayken, amcasının yemeğini bile yemez; kimsenin minneti altına girmez⁴¹⁹, onun yerine mihneti seçer. Kimseye eyvallah etmez. Halkın beslemesi bir ilim talebesi olmayı reddeder.

⁴¹¹ Kelâbâzî, Ebu Bekir Muhammed b. İshak, *et-Tearruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, thk. Ahmet Şemsüddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1993, s. 44. Gümüşhânevî, Sıddıklar'ın beş nevi kerametinden birinin tayy-ı mekân olduğunu söylemiştir. (Gümüşhânevî, *Câmiu'l-Usûl*, s. 47). Yine bazı velilere keramet olarak mekânın tayyedildiği (yakınlaştırıldığı), bazılarına ise zamanın tayyedildiği (kısaltıldığı) konusunda nakledilenlerin tevâtür derecesinde olduğu belirtilmiştir. Tayy-ı zaman, farklı bir zaman boyutuna geçmektir, zamanın genişlemesidir. Bkz. Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Câmiu'l-Kerâmâtü'l-Evliya*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1409/1989, c.1, s. 31.

⁴¹² Tayy-ı zaman, uzun zamanda olacak işler, az bir zamanda hâsıl olmasıdır. Tayy-ı mekan ise, uzak mekanlara birkaç adımda varmak gibi, birkaç adımda Kâbe'den İstanbul'a ve İstanbul'dan Kâbe'ye varıp gelmek gibi mesafeleri kat etmektir. Mustafa Râsim Efendi, *Istulâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 753-754.

⁴¹³ İbn-i Arabî, *Mu'cemu Istulâhâtü's-Sûfiyye*, tah: Bassam Abdülvehhab el-Cabî, Dâru'l-İmami'l-müslim Lübnan, 1990, s. 529-530; İsmail Hakkı Bursevî, *Nakd-i Hâl*, s. 497-a; Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Istulâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 1037; Refik el-Acem, *Mevsûatü mustalahâtü't-tasavvufi'l-İslâmî*, s.721.

⁴¹⁴ Badıllı, a.g.e., c. 1, s. 64-65.

⁴¹⁵ Bid'atlara karşı mücadele müceddidlerin en önemli vazifelerindedir. İmam-ı Rabbânî örneği için bkz. Ethem Cebecioğlu, *İmam-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2011, s. 9.

⁴¹⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 28*, s.1697-1698. Küçüklüğünde, doğudaki ilim-irfan meclislerinde, istikbalde bir nur zuhur edeceği ve bid'atları dağıtacağı şeklindeki beklentinin, daha sonra Risale-i Nur olarak tezahür ettiğine dair bkz. Nursî, *Münazarat*, s.1947; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2137; a.mlf., *Mektubat / 28*. Mektup, s.523; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 19, 49, 135*, s.1580, 1600, 1652; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 28*, s.1697-1698.

⁴¹⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2123.

⁴¹⁸ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 66*, s.1840.

⁴¹⁹ Nursî, a.g.e., - Mektup No: 144, s.1908.

Allah'tan başka kimseye eyvallahı olmayan bir Allah dostu olarak Bediüzzaman'ın hayatı, küçüklüğünde gönlüne doğan o nurun peşinde geçer; ve o nur, Risale-i Nur olur. Risale-i Nur'da Nurşin'deki Seyda-i Tâhî'ye ve etrafındaki o nuranîleri, insanlığa, hakiki medeniyeti yaşayan 'meleğ-i insânîler' olarak takdim bulunur. 1923'te yazdığı Habâb Risalesi'nde kâfirlerin medeniyeti ile mü'minlerin medeniyeti arasındaki farklara değinirken;

“İstersen, hayalen, Nurşin beldesindeki Seyda'nın (kuddise sirruhu) meclisine git, onun kudsî sohbetinde tezahür eden İslam medeniyetine bak. Orada o zât-ı kerimin irşadiyle fukara kılığında nice melikler (sultanlar), insan suretinde nice melekler göreceksin. Sonra Paris'e git, onların büyüklerinin meclisine gir. Orada insan kılığında bürünmüş akrepler, âdemoğulları suretine girmiş ifritler göreceksin.” der.⁴²⁰

Hiçbir şeyhe intisap etmeksizin, tarikat sülûku yapmaksızın, direkt hakikatin câzibesiyile⁴²¹, ilim mertebelerini ve manevî makamları atlayarak kemale eren⁴²², hayatına hükmeden bir 'hakikat'ten⁴²³, bir 'kudsî mana'dan⁴²⁴ bahseden, “Said yoktur. Said'in kudret ve ehliyeti de yoktur. Konuşan yalnız hakikattir”⁴²⁵ diyen ve yolunu da Kur'nânî bir 'hakikat yolu'⁴²⁶ olarak niteleyen Bediüzzaman, 'intisapsız kemâlât ve velayet' noktasında İbn-i Arabî'ye benzemektedir. Birçok şeyh ile görüşüp telkin ve tavsiyelerinden istifade etmiş ve kendilerinden hırka dahi giymiş olmasına rağmen, hiçbirine tarikaten intisap etmemiş ve tarikat sülûkunu tamamlamamış olan İbnü'l-Arabî'nin bu durumu, M. Erol Kılıç'a göre, onun “doğuştan sahip bulunduğu mânevî istidadın ve kendi ifadesiyle “hâtemü'l-velâye” (velîliğin mührü) oluşunun ona verdiği bir istiğnâ hali olarak değerlendirilebilir. Nitekim İbnü'l-Arabî yirmi yaşında tasavvuf yoluna girdiğini ve bütün makamların kendisine çok kısa bir sürede açıldığını belirtir.⁴²⁷⁴²⁸ Şeyh Osman Nuri Tol Efendi'nin, Bediüzzaman'ı *bu asrın İbn-i Arabîsi* olarak nitelemesinde⁴²⁹ bu benzeşme yönünü nazar-ı itibara alıp almadığını bilmiyoruz.

b. Otodidaktik ve İsamî Bir İslam Bilgini, Bilgesi ve Velisi Oluşu

Said Nursî, kendisine ilim merhalelerinin ve manevî makamların tayyedildiğine dair Seydâ-i Tâhî'nin mezkûr keşfine⁴³⁰ uygun biçimde birçok meşâyih-ı ulemadan çok kısa süreli ve sayılı dersler olarak *tayyedilmiş bir tahsil, tedris ve talim dönemi* geçirmiştir. Dinî ilimleri,

⁴²⁰ Nursî, *Mesnevî / Habâb Risalesi*, 24. İ'lem, s.173. çvr. Ü. Şimşek.

⁴²¹ Nursî, *a.g.e. / Nokta*, s.1372.

⁴²² Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c. 1, s. 64-65.

⁴²³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 126*, s.1896; Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 245, “Kamil Acar” mad.

⁴²⁴ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 169, “Abdülkadir Badıllı” mad.

⁴²⁵ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 69*, s.1842.

⁴²⁶ Nursî, *Şuâlar / 11. Şuâ*, s.986, 12. Şuâ, s.988, 995; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 82*, s.1734; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2229; Nursî, *Sirâci'n-Nûr*, s.2304; Gündüzalp, *Konferans*, s.2260.

⁴²⁷ İbn-i Arabî, *el-Fütûhât*, II, 425.

⁴²⁸ Kılıç, “Ekberiyeye”, *DİA*, c. 10, s. 545.

⁴²⁹ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 406, “Cevat Çağrı” mad.

⁴³⁰ Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s.64-65.

meşâyihın medreselerinde tayyederek (kitaptan kitaba atlayarak) tamamlamıştır. S. Nursî'nin tahsil hayatını dikkatlice okuyanlar görürler ki: Esasen, “*Said Nursî’yi ben yetiştirdim.*” diyecek şekilde onun üzerinde ciddi emeği olan hiçbir müderris veya üstadı olmamıştır. Kendisi de “*Beni falan üstadım yetiştirdi*” gibilerinden herhangi bir beyanda bulunmamıştır. Temel ulûm-u âliyyeyi (âlet ilimlerini) kısmen ders aldıktan sonra geri kalanı ve ulûm-u âliyyeyi (gaye ilimleri) kendi kendine çalışarak okumuş, öğrenmiş ve ezberlemiştir.⁴³¹

Said Nursî'nin küçüklüğünde üstadlarından aldığı ilmî dersler, birkaç saatlik, birkaç günlük veya birkaç haftalık derslerden ibarettir. Ders gördüğü zatların sadece birinden, Şeyh Mehmet Celâlî'den üç ay düzenli ders almıştır, onun dışındakilerin bazısından -Şeyh Mehmed Küfrevî'den olduğu gibi⁴³²- belki teberrüken yalnızca tek bir ilmî ders almıştır. “*Allah dilediği kimseyi nuruna (doğrudan) hidayet eder.*”⁴³³ âyetinin bildirdiği üzere O, İlâhî hidayetten doğrudan istifade etmiş, büyük ölçüde kendi kendine okumuş, inayet altında kendi kendini yetiştirmiştir.⁴³⁴ En son da 3 aylık bir medrese tadrisiyle ilmî icazetnameye hak kazanmıştır. Bu sebeple de Said Nursî ‘*otodidaktik*’tir. Doğuda meşhur seyyid veya şeyh aileleri, âlim-üstad-müftü aileleri, ağalık hânedanları gibi ma’ruf bir ailesi de olmadığı için, S. Nursî ‘*isami*’dir; yani nesebiyle değil, ilmiyle, fikriyle, ameliyle temâyüz etmiştir.⁴³⁵

İlk devre Erzincan milletvekili Hüseyin Aksu 1939-40’ta sürgünde bulunduğu Kastamonu’da Said Nursî’ye “bir sene zarfında bütün ilimleri nasıl elde ettiğini ve nasıl ‘*Bediüzzaman*’ olduğu”nu sorduğunu, Nursî'nin de “bütün ilimleri gençliğinde *çalışarak* hafızasına aldığını ve *Bediüzzaman* lâkabını kendisine zamanın büyük âlimlerinin verdiğini söylediğini” anlatmıştır.⁴³⁶

Risale-i Nur’un kendisinden çıktığı ilk membâi olan Nur âyetinin “*Onun (içinde kandil bulunan cam fanusun) yakıtı, kendisine ateş dokunmasa bile ışık verecek kabiliyettedir.*”⁴³⁷ ifadesinden, işarî bir mana olarak; “(Tefsir-i Kur’an) *Resâli'n-Nur Müellifi dahi ateşsiz yanar, (ilimde) tahsil için külfet ve ders meşakkatine muhtaç olmadan (taraf-ı ilahîden) kendi kendine nurlanır, âlim olur.*”⁴³⁸ nüktesi çıkarılmış, Bediüzzaman’ın ‘otodidaktik bir isami’ olduğu farklı ifadelerle anlatılmıştır. Ahmet Ziyaeddin Gümüşhânevî'nin (1813-1893)

⁴³¹ Nursî, *Kastamonu Lahikası* -Mektup No: 64, s.1609.

⁴³² Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Hayatı*, s.37; Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2129-2130; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 224, s.1525.

⁴³³ Nur suresi, 24/35.

⁴³⁴ Bu düşüncede olanlara göre: Çoğunluk doğrudan İlâhî talim ve terbiye altında kendi kendini yetiştiren ve kendi kendine yetişen Bediüzzaman’ın yazdığı Risale-i Nurlarla da nur talebeleri hariçten bir mürşide ve müderrise ihtiyaç duymaksızın kendi kendilerine birer sâlih mü’min olarak yetişebilmektedirler. Nursî *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.833.

⁴³⁵ Mustafa Özcan, “Bir isami olarak Bediüzzaman”, *Risale Haber*, Tarih: 10 Ocak 2013 Perşembe. Bkz. <http://www.risalehaber.com/bir-isami-olarak-bediuzzaman-14257yy.htm> (11.11.2016).

⁴³⁶ Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s. 487, “Hüseyin Aksu” mad.

⁴³⁷ Nur Sûresi, 24:35.

⁴³⁸ Nursî, *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.833.

tasnifiyle dört intisap yolu içinde ‘mürşid kitaplar üzerinden nisbet’⁴³⁹ kazandığı ileri sürülmüştür. Beş-altı tarikatten icazetli Şeyh Molla İsmail Çetin Efendi’ye göre (1942-2011): “*Üstad Bediüzzaman, kendi kendine kitap okuyarak (okuduklarını doğru okuyup hayatına hayat kılarak) o kemalâtı elde etmiştir; yani bildiğimiz anlamda kendisini baştan sona yetiştiren bir üstadı ve ömür boyu kendisine bağlı kaldığı bir mürşidi yoktur.*”⁴⁴⁰

Kendi özel çabasıyla âlim olmasından dolayı ‘otodidaktik’ ve nesebiyle değil, kendi ilmiyle, fikriyle, ameliyle temâyüz etmesinden dolayı da ‘isami’ bir İslam bilgini olduğu değerlendirilen Bediüzzaman, devrin ulema ve meşayih tarafından kemâlât-ı insaniyeye ulaşmış bir din âlimi kabul edilmiştir. Sufi-meşrep Mahir İz Hoca’nın (1895-1974)⁴⁴¹ ifadesiyle: “*Fukaha başka, din âlimi (ulema) başkadır. Biz her ikisini birbirine karıştırmışızdır. Memleketimizde cidden büyük fıkıh âlimleri yetişmiştir. Fakat din âlimi, her devirde bir-iki kişi olarak tecelli etmiştir. Fetvâhânedeki Osmanlı Devleti’nin en büyük fakihleri vardı. Bunun dışında 1908 tarihine kadar her köşede büyük bir âlim ile karşılaşmak mümkündü. Bunlar, icazet aldıktan sonra tettebbu ile kendisini yetiştirmiş büyük zatlar idi.*”⁴⁴²

Mahir İz’in bu yaklaşımı içerisinde Bediüzzaman Said Nursî’nin, Osmanlı’nın son döneminde kendini kendi tettebbuâtı, tefekkürâtı ve te’lifâtı ile yetiştirmiş birkaç büyük İslam allâmesinden birisi olduğu kabul edilmiştir. Bu kendi kendine okuyarak, anlayarak, düşünerek, üreterek kendini yetiştirip *dinde kâmil bir âlim-i ârif* olabilmeyi bazı muasır meşâyih-ı ulema, vehbî ilme mazhariyet olarak izah etmişlerdir. Şöyle ki:

c. Kesbî İlimin Üstüne Vehbî İlme ve Manevî Hâle Erişmesi

Bediüzzaman’ın medrese arkadaşı ve ilk icazetnâmesini aldığı Nakşî-Hâlidî Seyyid Mehmed Celâlî’nin (1851-1914) oğlu Şeyh Molla Seyyid Muhammed Sıddık Celâlî: “*Bediüzzaman’ın ilmi Allah vergisidir, onun ilmi vehbîdir.*” demiştir.⁴⁴³ Yine hem Nakşî hem de Kâdirî şeyhi olan Erzurum ‘Çöğeder İmamı’ Hanecizâde Hacı Salih Bilgin Efendi (1898-1991): “*Bediüzzaman Hazretleri’nin kerameti, keramet-i ilmiyedendir; yani vehbîdir ve sünühât kabîlindedir.*” demiştir.⁴⁴⁴ İslâmköylü Hafız Ali Ergün Efendi (1898-1944) de Risale-i Nur’u, “*Vehhâb* ism-i celfînden tulû eden Nur” diye niteleyerek, Bediüzzaman’ın ilminin Vehhâb’dan bir hibe-i ilahiye (ve vehbî ilim) olduğuna gönderme yapmıştır.⁴⁴⁵

Bediüzzaman’nın ilminin kesbîliği aşan şekilde “vehbî” olduğuna dair, çağdaşı olan Nakşî-Hâlidî meşâyihından; Şeyh Seyyid Mehmet Şefik Arvâsî (1884-1970)⁴⁴⁶, Şeyh Midhat

⁴³⁹ Gümüshânevi, *Câmiu'l-Usûl*, s. 17.

⁴⁴⁰ Bkz. <http://sufiforum.com/viewtopic.php?f=48&t=1212> (14.8.2017).

⁴⁴¹ İz, *Yılların İzi*, s. 398.

⁴⁴² İz, *a.g.e.*, s. 400-401.

⁴⁴³ Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s. 35, “Seyyid Muhammed Celâlî” mad.

⁴⁴⁴ Mehmet Kırkinci, *Hayatım Hatıralarım*, Zafer Yay., İst., 2004, s.36; Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s.386.

⁴⁴⁵ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 43, s.1424.

⁴⁴⁶ Okur, *a.g.e.*, s. 406.

Çınar Efendi⁴⁴⁷, Şeyh Hacı Veyiszade Mustafa Efendi (1886-1960)⁴⁴⁸, Adapazarlı Hacı Hafız Ahmed Efendi⁴⁴⁹, Şeyh Abdussamed el-Farkânî (ö.1992)⁴⁵⁰, Nakşî nur talebesi Rizeli Hafız Edhem Güler Mollaömeroğlu (1910-1994)⁴⁵¹ ve Şeyh Muhammed Vahyeddin Küfrevî (1943-)⁴⁵² gibi onlarca sufi, ve yine Diyanet İşleri'nin 3. başkanı Ahmed Hamdi Akseki (1887-1951)⁴⁵³, 5. başkanı Ömer Nasuhi Bilmen (1883-1971)⁴⁵⁴, 9. başkanı Ali Rıza Hakses (1892-1983)⁴⁵⁵ ve Hasan Basri Çantay Hoca (1887-1964)⁴⁵⁶ ve Diyanet İşleri Müşavere Kurulu üyesi Seydişehirli Dersiâm Hasan Fehmi Başoğlu (1875-1964)⁴⁵⁷ gibi pekçok âlimin şahitliği ve açık sözleri vardır. Hepsî Bediüzzaman'ın vehbî ilme mazhar olduğu hususunda hemfikirdirler.

4. Kur'an'ın Mürşidliğinde Küllî Sülûk Ettiği Görüşü

4.1. Fazilet-i İslâmiye İle İslamiyet Tarikati Üzerinden Sülûku

Bediüzzaman, hayatının bazı dönemlerinde tasavvuftan feyiz almış olsa da, esas nurunu ve ışığını tüm feyizlerin kaynağı Kur'an'dan almıştır. Daha önce Hz. Peygamber'den (s.a.v) bütün evliyaya Bediüzzaman umumî, küllî ve câmi' bir sülûku perspektifine almıştır. Tarikat sülûkunu da o umumîlik içinde bir hususîlik olarak değerlendirmiştir, demiştir. Şimdi bu sözümüzün Bediüzzaman'da ne anlama geldiğine bakalım.

Dua ve nazar-ı himmetine mazhar olduğu Seyda Abdurrahman-ı Tâhî'den başlayarak, onun şeyhi Seyyid Sıbğatullah Arvâsî, onun şeyhi Seyyid Tâhâ-i Hakkârî, onun şeyhi Mevlana Hâlid-i Bağdadî, İmam-ı Rabbanî ve Şah-ı Nakşibend'in *İslamın faziletleri üzere süluk* ettiklerini söylemiştir.⁴⁵⁸ Bu zatlarla Bediüzzaman'ın da manevî bağları vardır. O, en çok üzerinde durup sevdiği bazı maneviyat önderleri ve onların sülûklarının ana esasları bizzat kendisi anlatmıştır ve aslında model almıştır. 1910 yılında kaleme aldığı *Reçetetu'l-Ekrâd (Münazarât)* isimli risalesinde Bediüzzaman, babası Sofî Mirza'nın da şeyhi olan, kendisinin de idrak ettiği Abdurrahman-ı Tâhî'den Şah-ı Nakşibendî'ye uzanan Nakşî tarikatındaki altın silsileden ulaştığı bazı meşâyihün isimlerini sayarak, onlara ve onlar gibi olanlara Allah için sevgi beslediğini ifade etmiştir. Başta Seyda Abdurrahman-ı Tâhî olmak üzere, onun şeyhi Seyyid Sıbğatullah Arvâsî, onun şeyhi Seyyid

⁴⁴⁷ Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s.234, "Abdurrahman Cerrahoğlu" mad.

⁴⁴⁸ Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 450.

⁴⁴⁹ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 197, "İrfan Gökova" mad.

⁴⁵⁰ Halit Ertuğrul, *Çare*, Nesil Yay., İst., 2013, s.112.

⁴⁵¹ Hafız Edhem Mollaömeroğlu, *Hakikatler-Hicivler*, Dierkonca Matbaası, İstanbul 1971, s. 43-50; Okur, *a.g.e.*, s. 160-164.

⁴⁵² Okur, *a.g.e.*, s. 443.

⁴⁵³ Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s. 15, "Mustaf Sungur" mad; Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 4*, s.1810.

⁴⁵⁴ Mustafa Çalışkan, *Asrı Güzelleştiren Adam Bediüzzaman: Hayatı ve Mefkûresi*, Diya Kitap, İst., 2012, s.249; Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c.2, s. 252.

⁴⁵⁵ Şahiner, *Aydınlar Konuşuyor*, s. 114; Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.2, s. 911.

⁴⁵⁶ Çalışkan, *Asrı Güzelleştiren Adam Bediüzzaman: Hayatı ve Mefkûresi*, s.249.

⁴⁵⁷ Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursî*, s. 79.

⁴⁵⁸ Nursî, *Münazarat*, s. 1952.

Tâhâ-i Hakkârî, onun şeyhi Mevlana Hâlid-i Bağdadî, İmam-ı Rabbanî ve Şah-ı Nakşibend'in isimlerini ve onları niçin sevdiğini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Nefsim için onları ne kadar severdim (ise), nefs-i İslâmiyet için (ondan) bin derece daha ziyade onlara âşıktım.

Hâşiye: وَلَقَدْ انْتَقَسَ فِي سُؤْدَاءِ قُلُوبِهِمُ الطَّاهِرَةِ الصَّبْعَةُ الرَّبَّانِيَّةُ وَفِي خَلْدِهِمْ ضِيَاءُ الْحَقِيقَةِ

Gerçekten o zâtların temiz kalblerinin merkezine sıbğa-i Rabbâniyye ve gönüllerine de hakikatin ziyası nakşolunmuştur.

[Hâşiye: Şu üslûb, bir silsilenin mübarek hırkalarının parçalarından dikilmiştir; yani Şah-ı Nakşibend, İmam-ı Rabbanî, (Mevlana) Hâlid Ziyaeddin (Bağdadî), Seyyid Tâhâ(-i Hakkârî en-Nehrî), Seyyid Sıbğatullah (Arvâsî) ve Seyda (Abdurrahman-ı Tâhî) gibi evliyaya işaret var.]

نَدِيمَانُ بَادَهَا خُورِدُنْدُ رَفْتُنْدُ تَهَى خُمَخَانَهَا كَرْدُنْدُورَفْتُنْدُ

“Nedimler (âşıklar) şarabı içip şarap mahzenini de boşaltıp gittiler.” Lâkin onların aslı esas-ı mesleği, kulûbun tenviri ve rabtı, yani fazilet-i İslâmiye üzerine sülûk, yani hamîyyet-i İslâmiyye ile tehattüm (vücub derecesinde beraber bulunmak), yani İslâmiyet için hayatta zühd ve ravhı (rahatlığı) terk, yani ihlâs için terk-i menafî-i şahsî, yani, te'sis-i muhabbet-i umumiyyeye teveccüh, yani ittihad-ı İslâmiyyeye hizmet ve irşad...⁴⁵⁹

Üç-dört cihetten Nakşî olduğunu söyleyen⁴⁶⁰ ve Seyyid Nur Muhammed'den Nakşî dersi aldığı söylenen⁴⁶¹ Bediüzzaman, Şah-ı Nakşibend'e uzanan silsiledeki Abdurrahman-ı Tâhî, Sıbğatullah Arvâsî, Tâhâ-i Hakkârî, Hâlid-i Bağdadî, İmam-ı Rabbanî ve Şah-ı Nakşibend'leri, mana-yı ismîce Nakşibendîliğe münhasır ve mahsus birer meşayih-ı ulema olmakla sınırlandırılmayacak birer İslam âlimi ve evliyası olarak kabul ve ilan etmiştir.

Âzâmî ihlas ve âzâmî takva gibi İslamî esasları kendilerine prensip edinen tarikatlerin bu esasları ile yetişen evliya, İslamî esaslar üzere yetişmiş demektir. Şah-ı Nakşibend, İmam-ı Rabbanî ve Hâlid-i Bağdadî gibi evliya-i izâmın İslam'ın küllî faziletleriyle sülûk edip kemâle erdiklerinin⁴⁶² altını çizen Bediüzzaman Said Nursî, bu ifadesiyle, aslında onları kemale erdirenin İslam'ın ta kendisi olduğunu vurgulamış olmaktadır. Tarikatlere hak ettikleri hakkı, muhtevalarındaki İslamî/şer'î hakikati kabul, teslim, ilan ve müdafaa etmekle⁴⁶³ bihakkın veren ve bu uğurda cezaevlerinde bedel ödeyen Bediüzzaman, sufi evliyanın kemalinde tasavvuf ve tarikatlerin vesilelikleri mahfuz ve müsellemler, esas faziletin İslam'a âit olduğuna dikkat çekmiş olmaktadır.

⁴⁵⁹ Nursî, *Münazarat*, s. 1952, 1950.

⁴⁶⁰ Nursî, *Lem'alar / 8. Lem'a*, s.597; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2084.

⁴⁶¹ Abdurrahman-ı Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, s.38; Said Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.2129; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s.130.

⁴⁶² Nursî, *Münazarat*, s. 1952.

⁴⁶³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 34*, s.1702.

İslamın faziletleri üzere sülûk eden o zatlar vefat edip gittiler ve arkalarında da o mesleklerinin asl ü esaslarını bıraktılar. Bediüzzaman, onların mesleklerinin isimleriyle ve ismî âidiyetleriyle değil, asıllarıyla ve esaslarıyla ilgilendi, yani nefsi-İslamiyet için aşık olduğu o zatların *fazilet-i İslamiye üzere sülûk yollarını* (‘âli bir mesleği’) takip etti. 1910’da yazdığı Münazarat’ında hakiki veli olan şeyhlerin/mürşidlerin, İslam’ın kalb ziyası ve fikir nuruyla ittihadı gaye edindiklerini, mesleklerinin muhabbet, meşreplerinin mahviyet, şiarlarının nefsi iltizamı terketmek ve tarikatlerinin de İslam’ın hamiyetine sınımsız tutunmak olduğunu anlatır.⁴⁶⁴ Bu sözlerinden, onun 1910 yılından beri takip ettiği manevî mesleğinin, tıpkı o büyük zâtlar gibi formal tarikat sülûkunu aşacak şekilde *İslamiyetin küllî faziletleri üzere küllî sülûk ve hamiyet-i İslamiye ile tehattüm (vücub derecesinde sınımsız tutunma) tarikatı* olduğunu anlıyoruz.

Bediüzzaman’ın, *âli mesleğini*, o zâtların Nakşî tarikatıyla değil, belki tarikat âidiyet, izafet ve nisbetini aşan bir *İslamiyet hamiyetiyle tehattüm tarikatı ve İslam faziletleri üzere sülûk* şeklinde tarif etmesi, bir tefriğe (ayırma) gittiğini göstermektedir. Onları yalnızca tasavvufî bir tarikatın değil, belki bütün din-i İslamiyetin yetiştirdiği birer evliyâ-i izâm ve ulemâ-i kirâm olarak kabul ve ilan etmiştir. Kendisi de onlara bu İslamiyet cihetinden ittibâ etmiştir.

Binâenaleyh: 1910’da Bediüzzaman’ın mesleği muhabbet, meşrebi mahviyet, tarikatı ‘hamiyet-i İslamiyet’ idi. İslam anlayışı da yalnızca akıl veya kalb değil, belki hem kalbin ziyası hem de aklın/fikrin nuruyla ittihad idi ki bu zülcenâheyn gidişâtını ömür boyu değiştirmemiş, bilakis genişleterek devam ettirmiştir, öyle ki bir vâris-i mutlak şuuruyla hareket etmiştir. Nitekim 1937’de kaleme aldığı bir mektubunda, kapatılmış olan tekkelerin, yasaklanmış olan tarikatlerin takva ve azimet gibi velayet esaslarına ve sünnet-i seniyyeye de sahip çıkmayı kendisine bir vazife saydığını belirtmiştir.⁴⁶⁵ Bu şekilde hayatı boyunca takip ettiği manevî meslek itibarıyla Bediüzzaman, şahsî hayatında ‘*fazilet-i İslamiyye üzerine sülûk*’ ederken, ictimâî hayatını da ‘*İttihad-ı İslamiyyeye hizmet ve irşad*’la geçirmiştir. Hususîlikten umumîliğe açılan bir tevhid ve ittihad güzergâhını izlemiştir. Yolunu da tebe-i tâbiîn, tâbiîn ve sahabe mesleği olarak tarif ve tavsif etmiştir.⁴⁶⁶

Hiç şüphesiz ki Bediüzzaman’ın nefsi için sevdiğinden bin kat daha fazla nefsi-İslamiyet için âşık olduğunu söylediği evliya-i kiram, mezkûr zâtlar ile sınırlı değil, belki onlar ‘gibi evliyaullahâ da derecesine göre benzer muhabbet ve hürmeti İslamiyet hesabına duyardı. Sözkonusu evliya-i izâm hazerâtı gibi fezâil-i İslamiyye üzere sülûk etmiş olması

⁴⁶⁴ Nursî, *Münazarat*, s. 1954.

⁴⁶⁵ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 49*, s.1600

⁴⁶⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 37*, s.1704-175; a.mlf., *Mektubat / 15*. Mektup, s.368-369; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2073; a.mlf., *Hakikat Nurları*, s.2291; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 104*, s.1632. Ayrıca bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 31, “Bayram Yüksel” mad.; *Hatıralar*, (“Bayram Yüksel Ağabeyin Hatıraları” Bölümü), Naşir: Barla Pazarı, s. 9-10.

sebebiyledir ki, Nur'un saff-ı evvel talebesi sufi-meşreb Hulusi Yahyagil Efendi, 1930-31'de Bediüzzaman'ın İslam faziletleri üzere Nur Mesleği'ni "İslamiyet tarikati" ve "acz ü fakr meşrebi" olarak nitelemiştir.⁴⁶⁷

Hem Nur Talebesi hem de beş tarikatten icazetli şeyh olan İsmail Çetin Hocaefendi, *Özleşme Yolu* adlı eserinde Bediüzzaman'ı, Abdurrahman Tâhî Hazretlerinin medresesinden feyiz almış bir İslam allâmesi olarak tavsif ve takdim eder: "İşte onun (Abdurrahman Tâhî'nin) bu hizmeti ve sadakati sayesinde Cenab-ı Hak Teâlâ celle celaluhu birçok insanları dalaletten çıkarıp, hidayete erdirmiştir. Hamdolsun şimdi de Türkiye'de bulunan ulema onun zamanında yetişenlerin semeresidir. Ezcümle, Bediüzzaman o medresenin nispetinin bir örneğidir."⁴⁶⁸ Bu asrın en büyük âlimi (ekmelü'l-ulemâ)⁴⁶⁹, hakîmü'l-ümmet⁴⁷⁰, asrın müceddidi⁴⁷¹, feyz-i Ahmediyenin trafosu⁴⁷²'dur, "keşşâf-ı hakikat ve en yetkili üstad"⁴⁷³dır.

"Bediüzzaman, şarkın ulema ve evliyalarıyla beraber bulunmuştu." diyen M. Sungur'un tespit ve değerlendirmesine göre: Fevkalade kabiliyetli olarak zuhur etmiş olan Üstad Bediüzzaman, o dönem şarkın en mübarek, en nurlu, ehl-i kalb, hüşyar, zekâvetli, en derin ve çetin meseleleri çözen ulemâ ve evliyanın ekserisinin duasına nail olmuş, teveccühlerini almıştır. Yine doğuda türbeleri bulunan Şeyh Sıbgatullah Arvâsi ve Şeyh Ahmed-i Hânî gibi zevâtın da manevî himmetlerine ermiştir. Abdurrahman-ı Tâhî'nin ise vicâhî himmetine mazhar olmuştur. Bir taraftan başta *Gavs-ı Azam* olarak *Âl-i Beyt*in kudsî imamlarının ders ve irşadlarına da nâil olmuş olarak zamanla tekemmül ederken, diğer taraftan gençliğinden beri devam ettiği Cevşenü'l-Kebir gibi kudsî münacatların da feyizli derslerinden istifade ede nihayet yetişmiş, gelişmiş, tekâmül ve tekemmül etmiştir; *insan-ı kâmil* olmuştur.⁴⁷⁴

I. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da yarbay rütbesiyle alay müftülüğü yapmış ve harpten sonra da Ankara'da 25 sene Millî Müdafaa Vekâleti müftülüğünde bulunmuş Nakşî Şeyhi Osman Nuri Tol Efendi (1885-1955), "1950'de demokrasinin zuhuruyla bazı cüz'î de olsa İslâmî hareket ve hizmetleri görüp duydukça, Risale-i Nur'un (milletin din ü imanına hizmet noktasındaki faydasını ve) mazhariyetini ifade için, zaman zaman, yanına gelenlere, bizzat Mustafa Sungur'un tanıklığıyla, Bediüzzaman'ı çok üstün takdir hisleriyle anar, şu ifadeleri kullanırdı: "Bu zamanın (asrın) Şeyhu'l-Ekber Muhiddin-i Arabî'si ve Şah-ı Nakibend-i Kudsîsi ve Sultan Abdülkadir'i, Bediüzzaman'dır... Bu Bediüzzaman'ın Risale-i

⁴⁶⁷ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 4*, s.1416.

⁴⁶⁸ İsmail Çetin, *Özleşme Yolu*, Dilara Yayınları, Isparta, 1991, s. 190. Hz. Üstad da bir mektubunda Abdurrahman Tagî'nin gayretleriyle İspartî'ye birden bire yetişen talebe, hoca ve âlimler ile bütün Kürdistan'ın iftihar ettiğini yazmıştır. Nursî, *Emirdağ Lâhikası (1)*, Mektup No: 28, s.1697-1698.

⁴⁶⁹ İsmail Çetin, *Şüpheden Hakikate*, Dilara Yayınları, Isparta, 1995, s. 272; Çetin, *Mufassal Medenî Ahlak*, Dilara Yay., Isparta, 1998, s.734; Çetin, *Tek Çare*, Dilara Yay., Isparta, 1987, s. 119; Çetin, *Ahlakî Reçeteler*, s.38, 397.

⁴⁷⁰ İsmail Çetin, *Cemaat*, Dilara Yayınları, Isparta, 1990, s. 200.

⁴⁷¹ Çetin, *Cemaat*, s. 200; Çetin, *Şüpheden Hakikate*, s. 272.

⁴⁷² Çetin, *Ahlakî Reçeteler*, s. 280.

⁴⁷³ İsmail Çetin, *Milliyetçilik Şuurumuz*, Dilara Yayınları, Isparta, 1994, s. 67.

⁴⁷⁴ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 15, "Mustafa Sungur" mad.

Nur yolu; peygamberler, sahabeler, evliyalar ve asfîyalar yolu, sırat-ı müstakim caddesidir. O mukaddes silsilenin bu zamanda devamıdır."⁴⁷⁵ "Yirminci asrın müceddididir."⁴⁷⁶

Hız. Gavs-ı Kasrevî Seyyid Abdülhakim el-Hüseynî'nin müridlerinden olması hasebiyle *en-Nakşî*, diğer taraftan Risale-i Nur talebelerinden olması itibariyle *en-Nûrî* (*Nur Talebesi*) olan zülcenâheyn Mehmet İldırar Hocaefendi (1927-2012) şöyle demektedir: "*Müceddid-i zaman Üstad Bediüzzaman'dan önce binlerce kutub, aktab ve müceddid-i sânilerle İslam cemaatleri/orduları (İslam) dinini muhafaza etmişler ve yaşamışlardır. İmam Süyûtî, Mevlana Celaleddin-i Rumî, İmam Gazzâlî, İmam Rabbânî, Gavs-ı Geylânî, Şah-ı Nakşibend, Mevlana Halid-i Zülcenâheyn gibi. Üstad Bediüzzaman da bu nuranî kutsî dairenin bir halkasıdır.*"⁴⁷⁷

Görüldüğü üzere Bediüzzaman, döneminin bazı meşâyih tarafından, o âşık olduğunu söylediği tarihin en büyük evliyasından birisi addedilmiş, o kervana dâhil edilmiştir.⁴⁷⁸ Ne var ki o, kendisini her türlü merciiyyetten ve mürşidlikten nefyetmiştir.⁴⁷⁹ Ehl-i ilim ve irfandan Nur Dairesine girenlerin kendisine değil, Kur'an'a talebe olduklarını, kendisinin yalnızca onların ders arkadaşı olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁰ Herkese olduğu gibi, talebelerine karşı da şahsını Kur'an rahle-i tedrisinde bir talebe arkadaşları ve iman kardeşleri olarak kabul ve tavsif etmiştir.⁴⁸¹

Bediüzzaman, üç dönemli hayatının üçüncü döneminde Üçüncü Said olarak, Şâh-ı Abdülkadir Geylânî gibi geçmiş büyük zâtlarla olan bağını da Kur'an'ın mürşidliği ve üstadlığı önünde onlarla beraber oturan bir ders arkadaşı olarak konumlandırmıştır.⁴⁸²

Kısaca: Bediüzzaman, yetişebildiği veya yetişemediği ulemadan bir şekilde istifade ve istifâze ederek *İslamiyet hamiyeti, fazileti ve tarikati* üzere sülûk ederek insanî kemâlâta vâsıl olmuş ve âşık olduğunu ilan ettiği o zâtların kervanına ilhâk olmuştur.

⁴⁷⁵ Mustafa Sungur, 1950 sonbaharında Osman Nuri Efendi'yi Ankara'da ziyaret etmiş, bu sözleri bizzat duyup nakletmiştir. Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s. 208, 'Osman Nuri Tol' mad.; Şahiner, *a.g.e.*, c. 4, s. 15, 'Mustafa Sungur' mad.; Şahiner, *a.g.e.*, c. 3, s. 406, "Cevat Çağrı" mad.

⁴⁷⁶ Bu ifadeyi, Osman Nuri Efendi'nin yakın dostlarından Konyalı Cevat Çağrı (1909-), -ki müteaddit defalar Bediüzzaman'ı da Emirdağ'da ziyaret etmiştir- ondan bu sözü, yukarıdaki diğer sözleri nakletmiştir. Bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 406, "Cevat Çağrı" mad.

⁴⁷⁷ İldırar, *Risale-i Nur'da Tasavvuf*, s. 11.

⁴⁷⁸ Bediüzzaman'ı, en büyük evliya ve ulema arasında sayan âlimler ve akademisyenler de vardır. Sadece bir örnek olması açısından Mehmet Kırkinci Hocaefendi'nin şu değerlendirmelerini paylaşabiliriz: "Bir lahza için de olsa Bediüzzaman Hazretlerinin o ulvî menkıbeleri, şeref ve haysiyetli meziyetleri ihtiva eden hayatına bir göz gezdirdiğiniz zaman elbette göreceksiniz ki, O zât İbrahim Ethem gibi sadece muttaki bir abid ve târik-i dünya değil, ilim ve irfan bakımından aynı zamanda bir Gazali, bir Râzî ve bir Kâzî'dir. Hikmet ve felsefe cihetinde bir Sokrat bir Calinos, bir İbn-i Rüşd ve bir İbn-i Sina'dır. İrşat da Mevlâna'dır. Tecdid ve mücahedede bir Ahmed-i Farukî'dir. Teşbih caiz ise müteaddid fakülte ve bölümleri içine alan geniş bir darülfünun ve bir üniversitedir. O'na, münevver ve mudakkik bir nazar ile dikkat ederseniz, mezkûr zâtlar gibi cihânda yaşamış birçok ariflerin, hakim ve fazıl kimselerin misil ve denklemlerini kendinde müşahade edebilirsiniz. Buna şahidim; yüz küsur parçadan mürekkep olan cihânbaha şaheserleridir." Şahiner, *Aydınlar Konuşuyor*, s. 281-282.

⁴⁷⁹ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 142*, s.1476.

⁴⁸⁰ Nursî, *Mektubat / 29*. Mektup, s.552.

⁴⁸¹ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 56*, s.1605; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 40*, s.1707; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2231.

⁴⁸² Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.2, s. 1110.

4.2. Mürşid Kitaplar Üzerinden Sülûku

Tasavvufta mürşid-i nâtik (konuşan mürşid), insan-ı kâmile denir. Kitaba da mürşid-i sâmit (suskun mürşid) denir.⁴⁸³ Kitap deyince ilk akla Kur'an gelir, sonra Kur'an'dan mülhem yazılan *mürşid kitaplar* gelir. Tabir-i diğerle: Mürşid-i mutlak, Kur'an ve Kur'an Peygamberi'nden (s.a.v) sonra en büyük mürşidler, ilhamını Kur'an'dan ve Kur'an Peygamberi'nden alan peygamber vârisi mürşidler ve mürşid kitaplarıdır. Dolayısıyla, mürşidler gibi, mürşid kitaplar vasıtasıyla da sülûk edilir. Bir yönüyle mürşid kitaplar üzerinden sülûk, üveysî bir sülûk çeşidi olmaktadır. Bu bağlamda Mustafa Akman, Bediüzzaman'ın Mecmûatü'l-Ahzâb üzerinden üveysî bir sülûk yaptığını düşünmektedir.⁴⁸⁴

Bizce, sadece Mecmûatü'l-Ahzâb değil, belki okuduğu bütün mürşid kitaplar ve mürşid-i mutlak olan Kur'an-ı Kerim, Bediüzzaman'ın sülûkunun vesileleri olmuşlardır, ve o, hepsinden nisbet elde etmiştir. Bir mürşide veya tarikate intisap yolları dört tanedir ve bunlardan iki tanesi, mürşidlerin irşad kitapları vâsıtasıyla; ya rivayet almak ya da dirayet almak yoluyla ki bu iki yoldan biriyle kişi, o mürşide/tarikate nisbet elde eder.⁴⁸⁵

Bediüzzaman Said Nursî'ye göre: Hz. Muhammed (s.a.v), Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla ümmetine mürşidlik yapmaktadır; “en eblâğ bir surette, *Kur'ân vasıtasıyla en ahsen bir tarzda rehberlik ed(ip)* risaletin vazifesini en ekmel bir tarzda ifa” etmektedir.⁴⁸⁶ Aynı şekilde, ümmet-i Muhammed içinde nurunu Kur'an'dan alan vâris-i Nebi mürşidler⁴⁸⁷ gibi mürşidlerin irşad kitapları da, Kur'an'ın gölgesinde, asliyete nisbetle zılliyyet planında birer *mürşid-i cüz'î ve hususî* mevkiindedirler. Muhtevalarındaki Kur'ânî nurlar, anlamak ve yaşamak için okuyanlarının akıllarını ve kalplerini tenvir eder, nefislerini terbiye ve tezkiye eder.

Kitaplar içinde de ümmü'l-kitab Kur'an'ın bir müfessiri olan Hadis Kitapları, doğrudan Kur'an ve Sünnet'ten istifade ve istifâza edebilecek seviyedeki erbâb-ı ilim için, Kur'an'dan sonra ikinci bir rehber ve mürşid vazifesi görebilir. Mesala: Hadis kitaplarından hadis-i şerifleri okuya okuya Hz. Peygamber'le (s.a.v) aynîleşmek suretiyle sülûk etmiş bir zâtı anlatan Ethem Cebecioğlu, sözün sonunda şöyle demiştir: “*Seyr ü sülûk deyince, illâ belli bir kalıp anlamamak lazım. Seyr ü sülûk, illâ ki belli bir kurala göre değildir. Herkes kendisine göre bir sistem ve yöntem geliştirmiş. Hepsi de Allah'a götürüyor. Hiç problem yok. Allah hepsinden razı olsun.*”⁴⁸⁸

⁴⁸³ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *İstilahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s.1033.

⁴⁸⁴ Mustafa Akman, “Said Nursî’de Tasavvuf Düşüncesi”, *Medeniyet Düşünce ve Kültür Bülteni*, Sayı: 25, Ekim 2012, s. 55.

⁴⁸⁵ Gümüşhânevi, *Câmiu'l-Usûl*, s. 17.

⁴⁸⁶ Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.263.

⁴⁸⁷ “Mürşid, vâris-i Hazret-i Nebevîdir.” Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *İstilahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s.1034.

⁴⁸⁸ Ankara İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Başkanıyken Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu Hoca, bu sözleri, 20 Şubat 2018 Salı Günü fakülteodasındaki odasında 20-25 kişiye verdiği doktora dersinde sarfetmiştir. Dersin ses kaydı, arşivimizde mevcuttur.

a. Nisbet ve Huzuru (Kemâlâtı) Elde Etmenin Dört Usûlü

İcazeten 12 tarikatı kendisince cem' etmiş (câmiu't-turuk⁴⁸⁹) kabul edilen⁴⁹⁰ ilm-i hadis âlimi Şeyh Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî (1813-1893), 12 hak tarikatın usüllerini cem ettiği Câmiu'l-Usûl ismini verdiği ve 12 tarikat başta daha pekçok tarikate göre velayet ve sülûk usullerini, erkân ve âdâbını anlattığı kitabında⁴⁹¹ "intisab" başlığı altında, bir tarikatten nisbet alabilmenin dört yolu olduğunu kısaca şöyle ifade etmiştir:

"Bilesin ki; tarikata intisab, dört şekilde olur: 1. El ele tutmak (musafaha) yoluyla (aday müridin şeyhden) el alması, zikir telkini, nisbet veya teberrük için yapılması icap eden hırka/cübbe giymek suretiyle intisap gerçekleşir. 2. Rivayet yolu ile intisabdır ki, manasını anlamasa da mürşidin kitaplarının okunması ile olu(şu)r. Bu da bazı kere teberrük ve yalnız nisbet için olur. 3. Dirayet yolu ile intisabdır ki, kitaplarının manasını çözmek ve anlaşılır hale getirmekle olur ki, bu da bir nevi intisaptır. 4. Güzel ahlak kazanmak, müşahede için, mücahede ile tarikata alıştırmak, hizmette ilerlemek, tevhidde ve bekâda fâni olmak için kâmil bir mürşidin yanında bulunmaktır. (Nisbet kazanmada) olması istenen en yüce istek budur. İşte tarikatların çoğunda intisab, bunlar üzerine kurulmuştur. Tarikatlerin çoğunda, özellikle Nakşibendîlik ve Şâzelî tarikatında böyledir."⁴⁹²

Tarikat usullerini birleştiren Câmiu'l-Usûl'deki bu dörtlü tasnife göre; Gümüşhânevî'nin 12 tarikat ve daha fazlasına göre seyr ü sülûk yapılırken ve sonrasında okunması tavsiye edilen evrâd ü ezkârı, dua ve hizipleri derlediği Mecmûatü'l-Ahzâb isimli üç kalın ciltlik eserini onbeş günde bir hatmederek okuyan Bediüzzaman, ayrıca tarikat pîrlerinin ve onların dışındaki büyük meslek/meşreb sâhibi mürşidlerin irşad kitaplarını da anlayarak okumak ve hayatına mâl etmek suretiyle, o tarikatler ve mesleklerin hepsiyle kitaplar ve virdler üzerinden 'dirayet yolu' bir nisbet kazanmıştır diyebiliriz.

Nitekim Nakşî, Kadirî, Kübrevî, Sühreverdî, Ciştî ve Şâzilî, altı tarikatten icazetli bir şeyh efendi olmakla beraber, aynı zamanda müdakkik bir Risale-i Nur talebesi olan Şeyh Molla İsmail Çetin Efendi (1942-2011), kemalâta erişme ve insan-ı kâmil olma yolları içinde Bediüzzaman Said Nursî'nin kemalât yolunun (sülûkunun), bir şeyhe intisapla sülûk yolu değil, '*yedi şart üzere kitap yolu sülûk*' olduğunu söylemiştir. Yani meşhur mürşidlerin kitapları üzerinden, üveysiliğin bir nev-i hakikatiyle tahakkuk etmek suretiyle insan-ı kâmil makamına eriştiğini ve o mürşidlere nisbete hak kazandığını, bir manada ehl-i tasavvuf olduğunu, Şâzelî, Nakşibendî ve Kâdirî tarikatlerine göre sülûku anlattığı *Edeple Varmak*

⁴⁸⁹ İrfan Gündüz, "Gümüşhânevî", *DİA*, c. 14, s. 276-277.

⁴⁹⁰ Bkz. <https://www.ismailaga.org.tr/ahmed-ziyaeddin-gumushanevi-hazretleri-kimdir> (13.12.2018).

⁴⁹¹ Nihat Azamat, "Câmiu'l-Usûl", *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 134-135.

⁴⁹² Gümüşhânevî, *Câmiu'l-Usûl*, s. 17-18.

*Lütufla Dönmek*⁴⁹³ adlı kitabında izah etmiştir. Şeyh İsmail Çetin Efendi, Gümüşhânevî'nin yukarıdaki dört türlü intisab nev'ini daha da açarak, mürşid kitaplar vasıtasıyla yedi şart üzere *kendi kendine sülûk*un nasıl olabileceğini anlatmış ve Bediüzzaman'ın bu yolla kemâle erdiğini dile getirmiştir.⁴⁹⁴

Molla Abdülmecid Nursî, Hatıra Defteri'nde, ağabeyi Bediüzzaman'ın o yıllarını şöyle anlatmıştır: “Kur'an-ı Kerim'i onbeş gün zarfında hıfzetti. Kamusu'l-Muhît'ten altmış satırlık bir sahifeyi bir defa okumakla ezberine alırdı.⁴⁹⁵ Evet bu zat, gerek medrese, gerekse mekteb ilim ve fenlerinden ezberine aldığı metinleri, kitapları unutmamak için, daima ezberinden okuyup tekrarlamaya mecburiyeti vardı. Ezberinde bulunan metinlerin mecmuu otuz Kur'an kadar idi.”⁴⁹⁶ “Kur'ân hakikatlerinin hıfzının, lafızlarını hıfz etmekten daha ziyade lüzumu var diye (16-17 yaşlarındaki genç Said'in) kalbine gelir. Onun için de Kur'ân hakikatlerinin anahtarı olacak dinî ilim, hikmet ve fenlere dair kırk kitabı iki senede (1895-1896) ezberine alır ve her gün bir parça tekrar ile üç ayda hepsini ezbere tekrar eder.”⁴⁹⁷

Gençliğinde tasavvuf da dâhil dinî ilimlere dâir 40 kitabı⁴⁹⁸, daha sonra hamiyet-i diniye gayretiyle 90 kitabı ezberleyen⁴⁹⁹ Bediüzzaman, hem şahsî amelî hayatında yaşamak için, hem de başkalarının iman, hidayet ve ıslahına vesile olmak için, ihlasla yapılan ilim tahsilini, “ilmî seyr-i sülûk” olarak nitelemektedir. Mesela şöyle demektedir: “*Ben kırk senelik ömrümden ve otuz senelik ilmî seyr-i sülûkümde dört kelime ile dört kelim öğrendim...*”⁵⁰⁰ Tarihin büyük mürşid ve kudsî üstadlarının kitaplarını Kur'an'ın bir tefsiri sadedinde okurken, esasen ulûm-u Kur'âniye'de ilmî bir seyr-i sülûk yapmıştır, diyebiliriz. Evet o, ilmî seyr ü sülûkunu, bütün ilimlerin kaynağı olan Kur'an'da ve ulûmü'l-Kur'ân'da yapmıştı ki, Fas'lı İslam âlimi Hüseyin Ayet Said, Bediüzzaman'ın Nebvî Kur'an eğitimi üzere sülûk ettiğini söylemiştir:

“Said Nursî, Kur'an-ı Kerim ile ve Kur'an-ı Kerim için yaşayan bir karakterdedir. Hayatını Kur'an-ı Kerim'e adanmış ve vakfetmiş eşsiz şahsiyetlerden; uzun ve geniş bir gölgesi haline gelmiş benzersiz kimselerdendir. Öyle ki eti kanı Kur'an-ı Kerim ile bütünleşmiş, Kur'an'ı konuşur ve vurucu delil olarak takdim eder olmuştur. Lisanı ve dili o denli Kur'an manalarının inceliklerine bürünmüştür ki, o manaların güneşleri ile aydınlanmış ve eşsiz kültürü ile bunu insanlara taşımıştır. *Nbevî Kur'an eğitimi, Bediüzzaman'ın bütün benliğini*

⁴⁹³ Şeyh İsmail Çetin, *Edeple Varmak Lütufla Dönmek* adlı eserini de kendi kendine nisbet ve huzur elde etmek isteyen tâlib-i sâlikler için kaleme almıştır. Eserin kapağındaki tanıtım yazısında, “mürşidsiz dahi yol gösterebilecek bir eser” olarak tanıtılmaktadır. İsmail Çetin, *Edeple Varmak Lütufla Dönmek*, Dilara Yayınları, Isparta, 1994.

⁴⁹⁴ Çetin, a.g.e., s.275-283.

⁴⁹⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2126.

⁴⁹⁶ Abdülmecid Nursî, *Hatıra Defteri*, s. 11; Badıllı, a.g.e., c.1, s.148.

⁴⁹⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2129.

⁴⁹⁸ Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, s.25; Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursî*, c.1, s.316.

⁴⁹⁹ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2131; a.mlf., *Mektubat* /28.Mektup, s.522; a.mlf., *Sözler* /Lemeât, s.336; Nursî, *Şuâlar* /1. Şuâ, s.840, 841, 844; Sâlihî, *Kendi Dilinden Bediüzzaman*, s.52; Mardin, *Bediüzzaman Said Nursî Olayı*, s. 97.

⁵⁰⁰ Nursî, *Mesnevî* / Katre, s.1297.

*kuşatmış, bütün ilgisini çekmişti. Öyle ki onun çamuru ile yoğrulmuş, kalıbına dökülmüş, sevgisi, ameli, sülûku, akide ve imanı ile yanmıştı. Bu netice onu çağının acayip bir dehası, zamanın müceddidi yapmış, ona dehaların gücünü, büyüklerin psikolojisini bahşetmiştir.*⁵⁰¹

Bediüzzaman, mürşid kitaplar da dâhil bütün kitapları yalnızca Kur'an'a bir ayna ve bir tefsir sadedinde okumuştur ve öyle okunmasını tavsiye etmiştir, fakat Kur'an'ı ulaşılmaz yapılarak, başka eserlerin başlı başına birer merci' hâline getirilmelerini Kur'an'a perde olmak şeklinde değerlendirmiştir.⁵⁰²

b. Mürşid Kitaplarla 12 Tarikatten Sülûk

Hâcegâniyye tarikatının pîri Hâce Ubeydullah-ı Ahrâr'a (ö.895/1490) ve İsmail Hakkı Bursevî'ye (ö.1137/1724) göre ilim-irfan meclislerinde âriflerle oturup kalkmak ve hakâik kitaplarıyla ülfet etmek suretiyle kısa zamanda, bir ömür ibadet ü tâatle ulaşılamayan bir hâle ve keyfiyete ulaşılabilir.⁵⁰³ Sohbet ve kitaplar vesile-i kemalattır. O bakımdan, tasavvufta birkaç tarikatten ayrı ayrı sülûkunu tamamlayabilmek ve hepsinden birden icazetli şeyh olmak imkânı vardır. Üç, beş, hatta oniki tarikatten icazetli şeyhler dahi olmuştur.⁵⁰⁴

Bu oniki tarikatten icazetli bir mürşid oluş keyfiyeti, külliyyeti ve câmiyyeti, klasik tarzda cismânî sohbetle yüzyüze olabileceği gibi, üveysî yolla bir mürşidin ruhaniyetinden⁵⁰⁵ veya mürşid kitaplar üzerinden de olabilir. Bazılarına göre oniki tarikatten icazetli bir mürşid sayılan Bediüzzaman, bu kemale, *on iki tarikatın mürşid kitapları* vasıtasıyla, gereğince amel ederek, evrâd ü ezkârını yaparak ulaşmış olabilir. Nitekim kitapları üzerinden ders aldığı ve dolayısıyla bir manada mesleklerince sülûk ettiği o '*kudsî üstadları*'⁵⁰⁶ içinde bazı '*mübarek ve kudsî zatlar*'⁵⁰⁷ ön plana çıkmıştır.

Hakikat yolunda eserlerinden öncelikle istifade ettiği üstadları; 'mürşid-i mutlak' dediği *Hazret-i Kur'an* ve *Kur'an Peygamberi (s.a.v)* başta olmak üzere; 'ilmin kapısı' Hz. *Ali r.a.* (ö.40/661), *İmam-ı Geylânî* (ö.561/1165), *İmam-ı Rabbânî* (ö.1034/1624), *İmam-ı Gazâlî* (ö.505/1111), *Mevlana Celaleddin-i Rumî* (ö.672/1273)'dir.⁵⁰⁸ Yine *İmam-ı Şâfiî*

⁵⁰¹ Talat Ordu, Seyyit N. Erkal, *Tespitler Işığında Bediüzzaman ve Risale-i Nur*, Şahdamar Yay, İzmir, 2005, s.24.

⁵⁰² Nursî, *Sünhat*, s.2046; a.mlf., *Sözler / Lemeât*, s.322.

⁵⁰³ Bursevî, *Kitâbü'l-Hitâb*, s. 118.

⁵⁰⁴ Mesela: Ahmet Ziyaüddin Gümüşhânevi, Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Kübreviyye, Çeştiyye, Sühreverdiyye, Şâzeliyye, Desûkiyye, Halvetiyye, Müceddidiyye, Mazhâriyye ve Rifâiyye tarikatlarından icazetlidir (*Bkz. <https://www.ismailaga.org.tr> (13.12.2018). Sahnâflar Şeyhi Muzaffer Ozak'ın da mürşidi olan *Şeyh Abdurrahman Sâmî Niyâzî Saruhanî* (1879-1934), 'küll tarîkatten', 12 tarikatten icazetli bir mürşiddir. (Bkz. Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, hzl. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz, İstanbul, 2006, c. 4, s. 299; Muhammed Bâkir Köse, "Abdurrahman Sâmî Niyâzî Hazretleri", *Bizim Dünya Dergisi*, Kasım 2018; Abdurrahman Sami, *Divan-ı Sâmî*, Şahinler Vakfı, Akyol Neşriyat, İzmir, 1980, s.13).

⁵⁰⁵ 12 tarikatten icazetli olan Şeyh Abdurrahman Sâmî Niyâzî (1879-1934), onikinci olarak Mevlevî tarikatını, Manisa'da medfun merhum İshak Çelebi'nin rûhâniyyetlerinden almıştır. Bkz. Sami, *Divan-ı Sâmî*, s.12.

⁵⁰⁶ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2186.

⁵⁰⁷ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 114*, s.1638.

⁵⁰⁸ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2094; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye, Lem'alar*, s.1278-1277; a.mlf., *Mektubat / 29. Mektup*, s.564; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 114*, s.1638; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 160*, s.1771; a.mlf., *Mektubat / 28. ve 6. Mektup*, s.356-357, 515-516; a.mlf., *Emirdağ L. 2 - Mektup No: 138*, s.1903.

(ö.204/819), Ebû Hânîfe (ö.150/767), Ebû Yezid-i Bistâmî (ö.234/848), Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909), Necmeddin-i Kübrâ (ö.618/1221), Muhyiddin İbn-i Arabî (ö.638/1240)⁵⁰⁹, Ebû Hasen-i Şâzilî (ö.656/1258), Şah-ı Nakşibend (ö.791/1389), Mevlana Molla Câmî' (ö.898/1492), Abdülvehhâb-ı Şa'rânî (ö.973/1565) ve Hâlid-i Bağdâdî (ö.1242/1827)'lerin hem Bediüzzaman'ın hayatında, hem de Risale-i Nur'da çok özel yeri vardır.⁵¹⁰

Bediüzzaman, okuduğu irşad kitapları vâsıtasıyla *aklen, kalben ve ruhen teveccüh* ettiği mürid-i müelliflerdeki gâlip hallerden feyizlenmek suretiyle 12 tarikatten üveysilik nisbeti kazanmış olabilir. Tasavvufta teveccüh⁵¹¹, Üveysî tefeyyüz ve mazhariyetin yollarından biridir. Büyük evliyaya manen teveccüh edenlere de, onlarda gâlip olan haller akseder.⁵¹²

Okuduğu bütün kitaplar Bediüzzaman'ı, kitaplar kitabı, ümmü'l-kitap olan Kur'an-ı Mübîn'e ulaştırmıştır. “*Umum onların mercileri ve menbâları ve üstadları olan Kur'ân, Risale-i Nur'a tam mükemmel bir üstad olmuştur.*”⁵¹³ diyen Bediüzzaman, bütün isimlerden ve resimlerden önce doğrudan Kur'an'ın nur-u irşadıyla Eski Said'den Yeni Said'e dönüşmüştür. Sarıyer Halvethânesinde başlayan sürecin sonunda Eski Said'in *unformal sülûk* yaparak veladet-i sâniyeyi gerçekleştirip Yeni Said'e dönüşmesinde vesilelik cihetiyle başta Abdülkadir Geylânî'nin Fethu'r-Rabbânî'siyle kendisine bir mürid, ve sonra İmam-ı Rabbânî'nin Mektubât-ı Rabbânî'siyle kendisine bir hoca hükmüne geçtiğini⁵¹⁴, kitapları üzerinden irşad ve himmet ettiklerini söylemiştir. Fakat bu iki vesileden önce ve önde ise hep Kur'an-ı Hakîm'in nurunu⁵¹⁵ ve irşadını⁵¹⁶ bilhassa vurgulamıştır. İmam-ı Rabbânî'nin irşadıyla “tevhid-i kible” eden, yani tarikatleri Kur'an'da birleyen Bediüzzaman, bu tarihten sonra “yalnız Kur'an-ı Hakîm'i kendine üstad edinmiş olması”⁵¹⁷ itibariyle, ömür boyu hep Kur'an'ın irşad-ı nuruyla ve feyziyle yaşayacak ve hep Kur'an'dan istimdatta bulunacak, âyet-i kerimelerin imdadı ile kurtulacak ve daima Kur'an'dan yazacaktır.⁵¹⁸

Şeyh Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî'nin ve Şeyh İsmail Çetin'in sülûk yollarını taksim ve tarifine göre; mürid kitapları derinlemesine inceleyip içindeki hakikatlerle

⁵⁰⁹ Nursî, *Lem'alar* / 28. Lem'a, s.740; a.mlf., *Sözler* / 20., 25., 27., 33. Söz, s.104, 181, 217, 316; a.mlf., *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.842; a.mlf., *Sirâcü'n-Nür*, s.2300.

⁵¹⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, Reşhalar, s.1287; *Mesnevî-i Nuriye -Nur'un İlk Kapısı*, s. 1395, 1403; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 257, 132, s.1467, 1547*; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 118, s.1641*; a.mlf., *Şuâlar* / 14.Şuâ, s.1052; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2123, 2124; a.mlf., *Sözler* / 17., 22., 27., 33. Söz, s.83, 120, 216, 317; a.mlf., *Hanımlar Rehberi*, s.2285.

⁵¹¹ Nurullah Bahâî, *Risale-i Bahâiyye*, s.39; Mustafa Rasim Efendi, *Istilahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 344-345.

⁵¹² Bkz. Tosun, “Üveysilik”, *DİA*, c. 42, s. 401.

⁵¹³ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 114, s.1638*.

⁵¹⁴ Nursî, *Lem'alar* / 26. Lem'a, 10. Rica, s.709-710.

⁵¹⁵ “Birden Kur'an-ı Hakîm'in nuruyla ve Gavs-ı Âzam Şeyh-i Geylânî Hazretlerinin irşadıyla, o hazîn hâlet, sürurlu ve neşeli bir vaziyete inkılâp etti.” Nursî, *Lem'alar* / 26. Lem'a, s.709-710.

⁵¹⁶ Nursî, *Lem'alar* / 26. Lem'a, s.715.

⁵¹⁷ Gündüzalp, *Konferans*, s.2258-2259.

⁵¹⁸ Nursî, *Mesnevî-yi Nuriye* / Şemme, İfade-i Meram, s.334-335, çvr. Ü. Şimşek.

amel etme yolu üzere, yedi şartı da yerine getirerek kemâlâta erişen Bediüzzaman Said Nursî, öncelikle İmam-ı Geylanî, İmam-ı Gazâlî, Şâh-ı Nakşibend, İmam-ı Rabbânî, Mevlânâ Celaleddin er-Rûmî, Ebu'l-Hasen eş-Şâzilî'ye tarikaten intisap etmeksizin, her biri birer mürşid olan kitapları üzerinden tarikatlerinin hakikatlerini istifâze ve istifadeleriyle onlara bire bir gıyabî ve gaybî 'nisbet'ler kazanmıştır. Daha açık ifadeyle hepsinden manen tarikat nisbetlerini elde etmiştir.

Şeyh İsmail Çetin'in, Bediüzzaman'ın kitaplarla iki yoldan kemalata sülûk etmiş olduğuna yönelik yukarıdaki sözleri, aynı zamanda Bediüzzaman'ın, Nur Mesleği'nin muhtevasında on iki hak tarikatın hülasasının da bulunduğu dair sözünün⁵¹⁹ ne anlama geldiğini dolayısıyla izah etmiş olmaktadır. Demek ki Bediüzzaman, kendisi on iki hak tarikatın mürşid kitaplarının hepsinin içerdiği hakikat prensiplerini hayatına mâl ettiği için, kulluk hayatından çıkan Nur Mesleği, o tarikatlerin Kur'an'daki hakikatini de ihtiva eden bir câmiyyeti hâiz idi. Çünkü hakikat-i tarikati Kur'an'dan tarikatsiz feyiz suretinde gördüğünü ve bir parça aldığını söylemiştir.⁵²⁰ Bir başka mektubundaki ifadelerinden anlaşıldığına göre: Risale-i Nur'un yegâne üstadı, bütün tarikatlerin membaı/kaynağı Kur'an-ı Mucizü'l-Beyan olduğu için, Risale-i Nur yolu, Kur'an'a dayanan meşhur on iki tarikatı, usûl ve âdâbı farklı olsa da, içinden çıktıkları müşterek hakikat-i cevher itibariyle ihtiva eder, paydaştır.⁵²¹

Nakşî-Hâlidî Şeyhi Seydâ Muhammed Said el-Cezerî'nin (1889-1968) halifelerinden Şeyh Abdurrahman el-Gundukî de şeyhiyle aynı kanaatte olduğunu şu sözleriyle belirtmiştir:

“Üstad Bediüzzaman Said Nursî hazretlerinin tasavvufu en iyi tarif eden ‘Telvihât-ı Tis’a Risalesi’ onun mesleğinin oniki tarikatın hülasası olduğunu göstermektedir. Risale-i Nur bir kelam kitabı değildir, tasavvuf kitabıdır. Tamamen esma, esmanın tecellisi mihverinde temerküz etmektedir. *Mevlana Halid-i Bağdadî'nin cübbesinin ve sarığının Bediüzzaman hazretlerine geçmesi de, müceddidlik vasfının ona geçtiğini göstermektedir.* O çok büyük bir veli ve müceddid idi. Müceddidlik sadece fikhî bir mesele degildir. Tasavvufta da tecdid vardır. Dönemin şartlarına göre, Bediüzzaman tasavvufta tecdid yapmıştır. Onun mesleği tasavvufun dışında değildir, içindedir. Üstadın mesleği ve meşrebi tasavvufidir. Aynı zamanda kendine has bir tarîkı vardır. *Risale-i Nur'un okunması da bir çeşit evrâd ve ezkâr sayılır.*”⁵²²

On iki hak tarikatın pîrlerinin mürşid kitapları üzerinden tarikatlerin hakikatine Kur'an'da erişen ve hepsine intisapsız nisbet kazanan Bediüzzaman, Risale-i Nur Dairesinin on iki hak tarikatın hülasalarını ihtiva ettiğini söylemiş olmakla beraber⁵²³, mesleğinin ismini

⁵¹⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 49, s.1830.

⁵²⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Onuncu Risale*, s.1354.

⁵²¹ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 114*, s.1638

⁵²² Beki, *Said Nursi'nin Tasavvufî Görüşleri*, s. 237.

⁵²³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 – Mektup No: 49*, s.1830.

hiçbir tarikat pîrine nisbet etmeksizin, kendisine bütün hak tarikatlerin ana kaynağı olan Kur'an-ı Hakîm'i doğrudan 'mürşid-i mutlak' edinmiştir. Hakikatü'l-Hakâik'in tecelligâh-ı âzamı olan Kur'an-ı Hakîm'in hakikat nurları ile açılmış bir cadde-i Kur'âniyeyi de "Nur Mesleği" adıyla kendisine ve umum talebelerine manevî yol kabul etmiştir. Kendisini ve talebelerini, Kur'an'a nisbet ederek, 'Kur'an Şakirdleri' olarak isimlendirmiştir.

Tasavvufta yaygın olan "Üstadı/şeyhi olmayanın üstadı/şeyhi şeytandır."⁵²⁴ sözünü, sadece yaşayan üstad/şeyhler üzerinden değil, vefat etmiş mürşidlerin kitapları üzerinden de irşadlarını sürdürecekleri ve yedi şartı yerine getirerek o mürşid kitapları okuyanların irşad olup sülûk edebileceklerini ve ehl-i tasavvuf sayılacaklarını söyleyen Şeyh İsmail Çetin Hocaefendi'ye göre: "Üstad Bediüzzaman Hazretleri de, (mürşidlere ait) kitap(ları) okuyarak kemâlât elde etmişti; yani bildiğimiz anlamda (kendisini yetiştiren, ömür boyu kendisine bağlı kaldığı) bir mürşidi, (bir şeyhi), bir üstadı yoktu."⁵²⁵

Bu sözleriyle İsmail Çetin Hocaefendi, Bediüzzaman'ın Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere, Geylanî'nin el-Fethu'r-Rabbânî'si, İmam-ı Rabbânî'nin Mektubatı, Gazzalî'nin İhyâ'sı, Mevlana'nın Mesnevî'sinden ve meşhur 12 hak tarikatın evrâd ü ezkâr kitabı olan Ahmed Ziyaeddin Gümüshânevî'nin Mecmuatü'l-Ahzâb'ından istifadeyle yedi şart üzere manevî kemâlâta sülûk ettiğini ve hepsine ayrı ayrı manevî nisbet kazandığını, dolayısıyla da aynı zamanda ehl-i tasavvuf sayılacağını ifade etmiş olmaktadır. Mezkûr kitaplar cümlesinden olan tefsir-i Kur'an Risale-i Nur'u anlayarak okuyan Nur talebeleri içinden Nur mesleği üzere yaşayanların da birer Nur sâliki olarak aynı zamanda ehl-i tasavvuf sayılabileceği izahtan vârestedir. 12 hak tarikatın evrâd ü ezkârını içeren Mecmuatü'l-Ahzâb isimli üç ciltlik büyük dua ansiklopedisini Bediüzzaman'ın iki haftada bir hatmetmesi, 12 tarikatın füyuzât ve vâridâtına nail olduğunun delili ve ispatı olmaktadır.⁵²⁶

Şeyh İsmail Çetin Hocaefendi kendisi de, onlarca, belki yüzlerce mürşidin kitaplarını 'irşad almak kastı'yla tedkik ve mütalaa ile, geleneksel tarikat terbiyesi, sülûku ve icazetlerine ziyade olarak, başta Risale-i Nur gibi mürşid kitaplar üzerinden de manevî kemâlâtını tekamül ettirmiştir. Bu sebeptendir ki, İsmail Çetin Efendi, tarikat yolcuları için rehber olarak yazdığı *Edeple Varış Lütufla Dönüş* kitabının Hâtîme'sinde, bu eserinde feyizlendiği iki kaynaktan birisi olarak Risale-i Nur'un adını zikretmiştir.⁵²⁷

Burada önemli bir bilgiye yer vermeliyiz. Nasıl ki ehl-i tarikat, dualarında tarikat şecerelerindeki mürşidlerine isim isim dua ederler ve o silsileyi mübarek addeder, o esmâ ile

⁵²⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 497.

⁵²⁵ <http://sufiforum.com/viewtopic.php?f=48&t=1212> (14.8.2017).

⁵²⁶ Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.2, s. 948. Orhan Küçük'ün "Risale-i Nur Penceresinden Ahmed Ziyaüddin Gümüshânevî" başlıklı bir tebliğ çalışması için bkz. I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüshânevî Sempozyumu, 03-05 Ekim 2013; Din, Bilim ve Felsefe İlişkisi Risale-i Nur Yaklaşımı Sempozyumu (Tebliğler Kitabı), s. X (Özgeçmişler), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Van, 2016.

⁵²⁷ Çetin, *Edeple Varış Lütufla Dönüş*, s. 356-357.

teberrukta bulunurlar. Öyle de; enbiyanın vârisi ulemadan biri olarak Bediüzzaman'ın, 12 mürşid kitaptan kemâlâta sülûkunun bir neticesi olarak, görüyoruz ki; içinde tüm enbiya ve meşhur evliyaı, hususiyle 12 hak tarikatın şecereleleri de dâhil evliya silsilenâmelerini içeren büyük bir dua listesi vardır. Büyük bir duvarı kaplayacak şekilde astırmış olduğu⁵²⁸ o silsile-i azîmedeki nebi ve velilere her gece teheccüt vaktinde isim isim dualar etmektedir.

Bediüzzaman, 1933'lerde yazdığı bir mektupta: “Hazret-i Zât-ı Ahmediye (s.a.v) nasıl bir şecere-i tûbâ olduğunu ve asfiya ve evliya ve siddikîn, o şecere-i nuraniyenin meyveleri ve mesâlik ve turuk (manevî meslekler ve tarikler), onun dalları olduğunu gösterir bir *silsile-i azîme*, eskiden kalma ve eskimiş bir *silsilenâme* yanımda var.” demiş, ve onun temize geçirilmesi için eli kalem tutan birkaç talebesini talep etmiştir.⁵²⁹ Bir başka mektubunda da, *bütün tarikatlerin şecere-i külliyesini* içeren o silsilenameyi temiz kağıtlara geçmek için 1932-33'lerde Isparta'dan Barla'ya yanına gelmiş olan Hafız Ali ile Hüsrev Efendi'nin istikbalde tek gören iki göz gibi ittihad halinde Risale-i Nur'a hizmet edeceklerini, o vakit ümit ettiğini ve birkaç yıl sonra bu ümidin gerçekleştiğini ifade etmiştir.⁵³⁰ Bu silsile-i azîme, Hz. Muhammed'in neslinden gelen seyyid ve şeriflerle beraber, manevî evlatları hükmünde olan evliya-i kiramı kapsayan bir esmâ şeceresidir⁵³¹ ve hâlen muhafaza edilmektedir.⁵³²

Bediüzzaman'ın ayrıca Nur Dairesine dâhil ettiği kendi talebe, kardeş ve dostlarının da isimlerini, şehit olanları, evliya ve ulema gibi sınıflar halinde sıralayarak oluşturduğu diğer bir dua listesi daha vardır ki bu isimler, onun kafasında ve kalbinde numaralarıyla muhafaza altındadır ve hayatı boyunca onlara ismen dua etmiştir.⁵³³ Bu, onun geçmişte ve şimdiki zamanda ındallah makbul zatlari dualarında yâd ederek hepsiyle manevî bağıni muhafaza ettiğini ve bir nevi cem' makamının halka dönük tezahürü olduğunu göstermektedir.

4.3. Kur'an'ın Mürşidliğinde Küllî Sülûku

Bediüzzaman'ın çok yönlü küllî sülûkunun *üveysî* olan kısmının dışındaki Kur'an'ın mürşidliğindeki sülûku ise Kur'an'la başbaşa ve onun rahlesi önünde gerçekleşmesi itibariyle vicâhî sülûk kapsamındadır. İki ayrı koldan Hz. Ali'den üveysî surette sülûk ederek hakikate seyahat ettiği gibi, ayrıca Kur'an'dan tarikatsız (tarikat sülûku harici) surette hakikate seyahat etmiştir. Bu açıdan hem 'üveysî mürşid' hem de doğrudan Kur'an'dan irşadını almış bir mürşid'dir. Şöyle ki:

Bediüzzaman, 1921'de Sarıyer Halvet'inde bütün şeyhler şeyhi, mürşidler mürşidi olarak Kur'an-ı Kerim'in mürşid-i hakikiliğine ve Sünnet-i Seniyye'nin rehberliğine intisap

⁵²⁸ Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c. 6, “Ömer Kuş” mad., s. 301.

⁵²⁹ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 227*, s.1526.

⁵³⁰ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 158*, s.1665.

⁵³¹ Nursî, *Lem'alar / 4. Lem'a*, s.587.

⁵³² Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c.4, s.203-204, 208, 210.

⁵³³ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 458, “Naci Erdönmez” mad.

edip teslim olur, başta tüm müşidleri Kur'an'da birler.⁵³⁴ Akabinde 1922'de Yuşa Tepesi'nde yine Kur'an'ın müşidliğinde⁵³⁵ bir inzivaya çekilir ve Kur'an'dan bulduğu bir hakikat yoluyla oradan kendine özgü bir mesleği ve meşrebi olan bir Yeni Said olarak zuhur eder. Bu sebeple Bediüzzaman'ın sülûkuna, “*Kur'an'ın müşidliğinde küllî sülûk*” veya “*Kur'an'ın müşidliğinde üveysî sülûk*” denebilir. Bediüzzaman, Kur'an'ın müşid-i mutlaklığı içinde Risale-i Nur'a membâ olan âyet-i kerimelerden oluşan *Hizb-i Azam-i Kur'ânî*'nin müşid-i hususîliğinde bir Nur Mesleği ve sülûk çizgisi takip etmiştir.

Bu inzivası da dâhil, Bediüzzaman'ın hayatındaki üç büyük değişim dönemini, süreci ve 'kendine özgü sülûklar'ını şimdi detaylarıyla görelim:

C. BEDIÜZZAMAN'IN İNZİVALARI: “ÜÇ SÜLÛK” VE ÜÇ SAİD

Gavs-ı Hizan lakablı Şeyh Seyyid Sıbgatullah-i Arvâsî'nin (1810?-1871) bir tarifine göre seyr-i sülûk, *sâlikin ikinci doğumunu (velâdet-i sâniyesini)* ifade eden bir *manevî doğum*'dur.⁵³⁶ Sülûkun nihayetinde velâdet-i sâniye (ikinci doğum)⁵³⁷ ile veled-i kalb (kalbin çocuğu) dünyaya gelir. Tasavvufî sülûk sürecinde sâlik, şeyhinden akseden feyiz ve tecelli ile gönlü mayalanır ve âdeta gönlünde kendine hâmile kalır ve şeyhin feyiz ve irşadlarıyla beslenerek geçirdiği sülûk sürecinin sonrasında kendini kalbinden yeniden dünyaya getirir ki buna *veladet-i sâniye* denilir, sâlik-i vâsıl ikinci kez ve yeniden doğmuş kabul edilir. Bediüzzaman'ın da hayatında üç büyük sülûku, üç veladeti ve üç şahsiyeti ol(uş)muştur.

Bediüzzaman'ın üç ana sülûkuna göre üç doğumu ve hayatının üç evresi vardır. Buna göre 1892'de 14 yaşındaki sülûkuyla *Eski Said*, 1922'de 44 yaşındaki sülûkuyla *Yeni Said*, 1948-1949'da 70 yaşındaki sülûkuyla ise *Üçüncü Said* olmuştur. Bu sebepledir ki Bediüzzaman, hayatını önce iki, sonra üç devreye ayırmıştır: Eski Said Dönemi (1878-1921) -44 sene-, Yeni Said Dönemi (1921-1949) -28 sene- ve Üçüncü Said Dönemi (1949-1960) -11 sene-.⁵³⁸ Bunların her biri bir veladeti başlayan dönemlerdir. Neticede üç ayrı şahsiyeti ve üç şahsiyetine mukabil üç nevi seven çevresi oluşmuştur.

Üç devreden oluşan Bediüzzaman'ın hayatı ile eserleri arasında maneviyat olarak bir paralellik bulunmaktadır. Buna göre Risale-i Nur'un da üç ana devresi olmuş olmaktadır:

Eski Said: İlimleri Tahsil, Tahdir (Hazırlık), Temrin ve Talim Dönemi (1878-1921).

⁵³⁴ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.1277; a.mlf., *Mektubat* / 28. Mektup, s.515-516; a.mlf., *Lem'alar* / 26. Lem'a, s.709-710, 715; / 8. Lem'a, s.597; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, 8. Lem'a, s.2084.

⁵³⁵ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Lem'alar, s.1278-1277; a.mlf., *Mesnevî –Şemme* Risalesi, 22. İ'lem, s.370; / Katre Risalesi, Hâtime, 1. Mesele, s.146, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *Mektubat* / 28. Mektup, s.516; a.mlf., *Sözler* / 23. Söz, 2. Mebhas, 3. Nükte, s.139-140; Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.1, .463, 456.

⁵³⁶ Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, *el-Minah*, s. 17.

⁵³⁷ Esasen genellikle tasavvufta veladet-i sâniye, şeyhe intisapla başlatılır. Bkz. Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 18-19; İbrahim Hakki, *Marifetnâme*, s.282; Hânî, *Behcetü's-Seniyye*, c. 3, s. 30; Reşahât, s. 317; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 563-564.

⁵³⁸ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2201; a.mlf., *Şuâlar* / 14. Şuâ, s.1094.

Yeni Said: Risale-i Nur'u Te'lif, Tanzim ve Teksir Dönemi (1921-1949).

Üçüncü Said: Risale-i Nur'u Neşir, Tedris ve Tebliğ Dönemi (1949-1960).

Bediüzzaman'ın üç hayat devresinin üçünde de inzivaları vardır ve bu inzivaların sonları da, tıpkı tasavvufi sülûk sonrası gerçekleşen veladet-i sâniye denilen (ikinci doğumlar) tarzında olmuştur: Eski Said Yeni Said olmuş, Yeni Said de Üçüncü Said olmuştur. Ayrıca Bediüzzaman, kendisinde üç şahsiyetin varlığından bahsetmektedir; birisi genetiksel beşerî-zâtî irsiyet şahsiyeti, diğeri sıfâtî ubudiyet (kulluk) şahsiyeti ve üçüncüsü, fonksiyonel olarak fiilen Kur'an'a dellâliyet (hizmetkârlık) şahsiyeti olduğunu anlatmaktadır.⁵³⁹

Hız. Peygamber'in (s.a.v) mi'racının meyveleri olduğu gibi⁵⁴⁰, sufilerin manevî mi'raclarının da meyveleri olur. Tasavvufta kimi sâlikler, sülûk sonrası irfan meyvelerini kaleme alırlar. Bediüzzaman'ın eserleri, onun ömürlük sülûkunun meyveleridir. İslâmköylü Hafız Ali Ergün Efendi (1898-1944), Bediüzzaman'ın *bahr-i hakâikte seyir ve seyahat ettiğini ve Vehhâb* ism-i celîlinden tulû eden Nur'un lem'asıyla ziyalandırıp hakaik-i İlâhiyenin zerrelerini bile pırlantalar gibi görüp ve gösteren Üstadının *hakâik denizinde seyir ve seyahatleri* esnasında isabet eden dalgaların yekdiğerini müteakip herbirisi başlı başına bir mucize, hattâ bir katresi bile îcazıyla i'câzını gösterdiğini, Risale-i Nur'un bir *sefine-i semâviyenin mahsûlü* olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴¹ Şimdi Nursî'nin hayat dönemlerini, inziva ve sülûklarını mahiyetiyle kısaca görelim:

1. Eski Said'in İlk Sülûku: Terk-i Dünya Evresi (1878-1921)

Hız. Peygamber'i (s.a.v) gördüğü rüyasıyla başlayan tahsil hayatı ve sonrasında Bediüzzaman'ın dünyevî hiçbir mülkü olmamıştır; evi olmamış, evlenmemiş ve maddî bir yatırım veya birikimi de olmamıştır. "*Bütün malımı bir elimle kaldırıp götürebilmeliyim.*" demiştir. Bu halin sebebi sorulunca, '*Mal ve servet bana lezzet vermiyor; dünyaya ancak bir misafîrhane nazarıyla bakıyorum.*' cevabını vermiştir.⁵⁴² Vefat edinceye kadar dünyada bir yolcu gibi yaşama felsefesi olan zâhidliği sürdürmüştür. Öldüğünde de bütün eşyası bir el çantasına sığıyordu. Dolayısıyla Bediüzzaman'ın 1921'e kadarki Eski Said dönemi, onun terk-i dünya evresiydi, diyebiliriz. Maişet derdiyle ehl-i ilmin dünyaya ve ehl-i dünyaya mağlub olmasından aldığı dersle, çocukluğundan beri âzâmî zühd üzere bulunmuştu.⁵⁴³ İlmîni, fikrîni, fetvasını ve irşadını, hiç kimseye medyun, bağlı ve bağımlı olmaksızın, tamamen Hakk'a ve hakikate göre insanların istifadesine arzetti.

Büyük İslam ulema ve evliyası için hayatın bütünüyle bir sülûk olduğu manasının dışında Bediüzzaman'ın hayatında birkaç çeşit sülûk-u manevîsi olmuştur diyebiliriz. Bunlar

⁵³⁹ Nursî, *Mektubat* / 26. Mektup, s. 497-498; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 217, s.1518.

⁵⁴⁰ Nursî, *Sözler* / 31.Söz, s. 264-266.

⁵⁴¹ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 43, s.1424.

⁵⁴² Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2130.

⁵⁴³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 66*, s.1840.

arasında doğrudan hayattaki bir müşşidin irşadlarıyla sülûk etme şeklinde bir sülûkunu kesin bir bilgi olarak tespit edebilmiş değiliz. Fakat bizzat kendi ifadesiyle İmam-ı Geylânî'nin, İmam-ı Rabbânî'nin ve İmam-ı Gazâlî'nin 'dönemsel müşşidliği'nde, Hazreti Ali'den üveysî bir surette tefeyyüz etmiş, iki kanal ile O'ndan manevî hakikat dersi almıştır.⁵⁴⁴

1.1. Doğu Bayezit: İ. Gazâlî Vasıtasıyla Hz. Ali'den İlk Üveysîliği (1892)

İlk riyazet ve ilk 'sülûk'unu 1892'de 14 yaşında, Van – Doğu Bayezit'ta Şeyh Seyyid Mehmed Celâlî'nin Tekke-Medresesinde okurken yapmış, geceleri Şeyh Ahmed-i Hânî'nin türbesinde onun ruhaniyetinden feyizlenmiş ve İmam-ı Gazâlî'nin İhyâu Ulûmiddin'iyle, İshrâkiyye usûlünce riyazata girmiş ve ilk sülûkunu çıkarmıştır. Şöyle ki:

Doğu Bayezid tekke-medresesinde ilim tahsili yaptığı ve sonunda ilmî ilk icazetnâmesini aldığı üç aylık süre zarfında Said Nursî, üveysî tarzda bir çeşit sülûka nâil olmuştur. Bu üç aylık⁵⁴⁵ kesintisiz ilk ve tek tahsil hayatında Nakşî üstadı olan Şeyh Seyyid Mehmed Celâlî'den ilmî tahsiliyle beraber, kendi kendine bir çeşit manevî sülûka, zühd ve riyazet içine girdi. İshrâkiyye mesleği ve İmam-ı Gazâlî'nin (ö.505/1111)⁵⁴⁶ İhya'sı üzere, 'killet-i taam, killet-i kelam ve killet-i menam' denilen az yeme, az konuşma ve az uyumayı adet edinmiştir.⁵⁴⁷ *İhyâu Ulûmiddin* kitabı üzerinden Üveysî bir tarzda bir kısım ilm-i hakikati almaya o zaman başlamış. Yıllar sonra Sikke-i Tasdik-i Gaybî'sinde bu hakikati üveysî yolla Gazâlî'den aldığını, onun da üveysî tarzda İmam-ı Ali'den bu ilmi aldığını yazmıştır.⁵⁴⁸

Said Nursî, gündüzleri tekke-medresede, bazı geceleri⁵⁴⁹ de –kış olmasına rağmen– meşhur evliyadan Şeyh Ahmed-i Hânî'nin (ö.1119/1707) türbesinde geçirir, orada murakabeler ve râbitalar yapar. Şeyh Hânî'nin feyzinden istifade etmiştir. Molla Said'in, Cuma geceleri türbede Şeyh Ahmed-i Hânî'den manevî ders aldığına kanaat getiren Seyyid Mehmed Celâlî, ona medresede dokunulmazlık imtiyazı vermiştir.⁵⁵⁰

⁵⁴⁴ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2073.

⁵⁴⁵ Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s. 35 "Seyyid Muhammed Celâlî" mad.

⁵⁴⁶ Bediüzzaman, yıllarca okuttuğu kardeşi Abdülmecid Nursî'ye verdiği ilmî icazetnâmesinde, Muhammed Celâlî'den başlayarak altın silsilenin gözde halkalarını sayar ve İmam Gazâlî hakkında: "*İmâm Gazâlî'ye ise hem zahir hem batın irşadlarda büyük ülemâ ve sadat-ı kiram tarafından icâzet verilmiş...*" der, ilmî silsilenin ucunu tâ Hz. Ali'ye bağlar. Bkz. Akgündüz, *Bediüzzaman'ın İlmî Kişiliği ve İcazetnameleri*, s.16.

⁵⁴⁷ Gazâlî'ye göre "Riyazat dört türdür: Az yemek, az uyumak, az konuşmak ve insanların eziyetlerine katlanmak. Az yemek, şehveti öldürür. Az uyumak, iradeyi saflaştırır. Az konuşmak, tehlikelerden korur. Eziyetlere katlanmak da amaca ulaştırır. Zira vefaya tahammül eziyetlere sabretmekten daha zor bir şey yoktur." (Gazâlî, *İhyâ*, 1/17, 71). Bediüzzaman ile İmam-ı Gazâlî'nin bir başka ortak yönlerine dikkat çeken Şerif Mardin, şöyle der: "Said Nursî'nin idrak gücüne ilişkin bir başka işaret ise, önerilerinin içerdiği halkçılıktır ve şeyhler tarafından oluşturulan otorite yapıyı inkar etmesidir. Kendisine bir davranış modeli olarak aldığı Müslüman ilahiyatçı İmam-ı Gazâlî gibi Said Nursî de şeyhler hiyerarşisini, karizmalarını dünyevî amaçlar için kullanmaları ve asgarî ihtiyaçlarının cemaat tarafından karşılanmasıyla yetinmemeleri nedeniyle suçlamıştır." Mardin, *Bediüzzaman Said Nursî Olayı*, s. 96.

⁵⁴⁸ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2073.

⁵⁴⁹ Cuma geceleri diye de nakledilir. Bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s. 35 "Seyyid Muhammed Celâlî" mad.

⁵⁵⁰ Şeyh Nizamettin Arvâsî şöyle demiştir: "Bediüzzaman, gündüzleri babamdan (Şeyh Mehmed Celâlî'den) ders alırken, *Perşembe geceleri (yani Cuma'ya bağlayan gece) de Ahmed Hanî'nin türbesine gidirmiş*. Şüphelenen babam, küçük Said'in arkasına Halife Yusuf ve Molla Şerif'i takipçi koymuş. Türbeye varan takipçiler, küçük Said'i göremezler, fakat içeriden; '*Belî Seydâ, belî Seydâ (evet hocam, tamam hocam)*' diye sesler duymuşlar. Durumu

Bediüzzaman, yıllar sonra, İmam-ı Gazâlî'yi, talebelerinin de bir üstadı olarak kabul etmiş ve onlara Gazâlî'yi bir üstad olarak tavsiye etmiştir: “*Risale-i Nur ve şakirtlerinin bir üstadı olan Hüccetü'l-İslâm İmam-ı Gazâlî(yi) ve beni Hz. Ali ile bağlayan yegâne üstadımı beğenmemek değil, belki (aksine) bütün kuvvetleriyle onların takip ettiği mesleği ehl-i dalâletin hücumundan kurtarmak ve muhafaza etmektir.*”⁵⁵¹ Nitekim Bediüzzaman, Telvihât-ı Tis'a Risalesi'yle tasavvufu, tarikatleri ve velayeti hakikatiyle muhafaza ve müdafaa maksadıyla kaleme almış ve bu sebeple de Eskişehir'de yargılanıp hüküm giymiştir.

Sufi-meşreb bir âlim-i fazıl ve Nur Talebesi olan Ali Ulvi Kurucu, Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı'na yazdığı uzun Önsöz'de, Bediüzzaman'ı, Gazâlî gibi bir ârif-i billâh olarak tavsif eder, O'nun gibi inziva sonrası büyük bir irşada çıktığını şu sözlerle ifade eder:

“Büyük Üstad Bediüzzaman, hak ve hakikati tâ çocukluğunda bulmuştu. Kalbinin feryadını ve ruhunun münâcâtını dinlemek için mağaralara kapandığı günlerde bile ibadet ve taatten, tefekkür ve murakabelerden, feyiz ve huzur almanın zevkine ermiş olan bir ârif-i billâh idi. Lâkin, karanlık gece dalgalarını andıran korkunç küfür ve ilhad kâbusunun Müslüman dünyasını ve dolayısıyla memleketimizi kaplamak üzere olduğu o tehlikeli günlerde, yatağından fırlayan bir arslan gibi, yanardağları andıran bir kükreyişle cihad meydanına atıldı. Bütün rahat ve huzurunu bu mukaddes dâvâyâ feda etti. Ve işte bu hikmete mebnidir ki, o günden beri her sözü bir dilim lâv, her fikri bir ateş parçası olmuş, düştüğü gönülleri yakıyor; hisleri, fikirleri alevlendiriyor.

Büyük Üstad'ın tam bir uzlet ve inzivadan sonra tekrar irşad ve cemiyet hayatına atılması, aynen İmam-ı Gazâlî'nin hayatında geçirmiş olduğu o mühim ve tarihî merhaleye benzemektedir. Demek ki, Cenab-ı Hak, büyük mürşidleri böyle bir müddet inzivada terbiye, tasfiye ve tezkiye ettikten sonra tenvir ve irşad vazifesiyle mükellef kılıyor. Ve bu sebepledir ki, bir mâ-i mukattardan daha temiz ve berrak olan yüreklerinden kopup gelen nefesler, kalblere akseder etmez bambaşka tesirler icra ediyor. Arz ettiğim gibi, İmam-ı Gazâlî'nin bundan dokuz yüz sene evvel ahlâk ve fazilet sahasında yapmış olduğu fütuhâtı, bu asırda Bediüzzaman, iman ve ihlâs vâdisinde başarmıştır.”⁵⁵²

Said Nursî'nin ilk süluk deneyimi, İşrâkî Usûlünden de istifadeyle olmuştur. Tarihçe-i Hayatında “*o zamanki hayatına kısa bir bakış*” başlığı altında Bediüzzaman,

---

gelip babama bildirmişler. Babam talebelerine '*Bundan sonra Said'e kesinlikle kimse karışmayacak*' diye emir vererek, yaşça büyük olan Molla Şerif'i de Bediüzzaman'ın hizmetine vermiş.” Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s. 35.

⁵⁵¹ Bediüzzaman bu sözleri, yanında Kur'an'dan başka bir kitap bulundurmasını eleştirenlere karşı sarfetmiştir. Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 114*, s.1638.

⁵⁵² Kurucu, sözlerini şöyle sürdürür: “Evet, Hazret-i Üstadı bu müthiş cihad meydanlarına sevk eden, hep bu eşsiz şefkat ve merhameti olmuştur. Ve bunu bizzat kendisinden dinleyelim: "Bana 'Sen şunu buna niçin sataştın?' diyorlar. Farkında değilim. Karşımda müthiş bir yangın var; alevleri göklere yükseliyor. İçinde evlâdım yanıyor, imanım tutuşmuş yanıyor. O yangını söndürmeye, imanımı kurtarmaya koşuyorum. Yolda birisi beni kösteklemek istemiş de, ayağım ona çarpmış; ne ehemmiyeti var? O müthiş yangın karşısında bu küçük hâdiseler bir kıymet ifade eder mi? Dar düşünceler, dar görüşler!.." Nursî, *Tarihçe-i Hayat / Önsöz*, s.2113-2114.

kendine özgü ilk sülûkunu ve tarzını bizzat kendisi beyan etmiştir. 14 yaşlarındayken Said Nursî, tahsil döneminde, aynı zamanda, İshrâkî ulemasının "riyazetin fikir açıklığına hizmet ettiği" teorisine itimatla, onların mesleklerine sülûk eder. Fakat tedricîlik kanununa riayet etmeksizin birden bire zühd ve riyazete başlar; üç günde bir parça ekmek yer. Gazâlî'nin *İhyau'l-Ulûm*'unda tasavvuf nokta-i nazarında ["Sana şüphe veren şeyleri bırakıp, şüphe vermeyen şeylere bak."⁵⁵³] kaidesine ittibaen, ekmeği bile bir zaman terk edip, otları idareye koyulur. Nâdir konuşur. Kürtlerin edip dâhilerinden Molla Ahmed Hâni Hazretleri'nin, gündüzleyin bile korku ile girilen (İshakpaşa Sarayı'nın arkasındaki) kubbe-i saadetine kapanır, bazan geceleyin de orada kalır. Ahali, Bediüzzaman'a "*Ahmed Hâni Hazretlerinin feyzine mazhar olmuştur*" demeye başlar. Bu hali, o zatın kerametine hamlelerdir.⁵⁵⁴

İsmail Hakkı Bursevî, mürşidle yüzyüze cismanî sohbetle yetişenlerin daha çok olmasına karşın, hayatta olsun veya olmasın büyük mürşidlerin ruhaniyetiyle sohbetten feyizlenerek yetişenlerin daha az olduklarını ve İshrâkî meşreb üzere bulduklarını söyler. Bunun için ruhun latîfleşmesine ve güçlü bir kabiliyete ihtiyaç olduğunu zikreder.⁵⁵⁵

Said Nursî'nin ondört yaşındayken, çoğu Nakşî ve Kâdirî hocalarının arasında, hiçbirine intisap etmeyip İshrâkiyyun hükemâsının mesleğinde zühd ve riyazetle sülûku tercih etmesi.. yine bir kelam âlim-i hakîmi İmam Gazâlî'nin bütün tasavvuf da dahil dinî ilimleri cem ve ihya eden İhyâ Ulûmiddin'ini esas alması.. ve kendi milliyetinden sünnî âlim, şair ve sufi Ahmet Hânî'nin türbesinde ruhaniyetinin huzurunda inzivaya çekilmesi –ki bu zatın eserleri içinde sünnî ve Eş'ârî mezhebi üzere ilm-i kelama dair *Akidâ imân (Akâid-i Molla Ahmed)* isimli eseri vardır-, bütün bunlar kendisinin istikbalde yazacağı Kur'ân'ın kelâmî tefsiri Risale-i Nurlar'a zemin hazırlamıştır. Nitekim Nursî, kendi Nur Mesleği'nin kelam ve akâid ilmi içinde velayet-i kübraya bir yol içerdiğini söylemiştir.⁵⁵⁶

1892'de 14 yaşındaki Molla Said Nursî⁵⁵⁷, bir taraftan Doğu Bayezit Medresesi'nde okurken, diğer taraftan, Sühreverdî-i Maktûl'ün (ö.587/1191)⁵⁵⁸ kurduğu mistik ve teosofik felsefe olan İshrâkiyye yoluna⁵⁵⁹ ve İshrâkiyyûn ulemasının mesleklerine girerek her türlü zevklere karşı koymak suretiyle riyazata başlar. Ancak o, takip ettiği yolun hakikate ve diğer ulemanın görüşlerine uygun olup olmadığı hususunda tereddütlüdür. Bu konudaki şüphelerini gidermek için de şark ulemasının seçkinleriyle görüşmek ve her birinden teberruken bir-iki ders almak suretiyle ilmini ve hâlini olgunlaştırma kararı alır. Nitekim niyetinde Bağdat'a kadar gidip Abdülkadir-i Geylânî'yi türbesinde ziyaret etmek de vardır.

⁵⁵³ Buhârî, *buyû* ' 3; Tirmizî, *kıyâmet* 60; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned*, 3/153.

⁵⁵⁴ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s. 2124.

⁵⁵⁵ Bursevî, *Kitâbü'l-Hitâb*, s. 125.

⁵⁵⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 53*, s. 1715.

⁵⁵⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s. 2124.

⁵⁵⁸ İlhan Kutluer, "Sühreverdî-i Maktûl", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, s. 37-40.

⁵⁵⁹ Mahmud Kaya, "İshrâkiyye", *DİA*, İstanbul, 2001, c. 23, s. 438-439.

Medrese icazetini aldıktan sonra, hocası Şeyh Mehmed Celalî'den izin alarak Doğu Bayezıt'tan ayrılır. Derviş kıyafetine girer, omzunda pösteki, koltuğunda *Şâziliyye tarikatine müntesip Fas'lı Seyyid Süleyman Cezûlî*'nin (ö.870/1465) meşhur "*Delâil-i Hayrât*" kitabı olduğu halde, dağlardan-ormanlardan geçerek, Bağdat yolunda, Bitlis'e geldi.⁵⁶⁰

Şerif Mardin'in⁵⁶¹ de dikkat çektiği üzere, Bediüzzaman'ın yazdığı eserlere Risale-i Nur (Nur Risaleleri) demesi ve eserlerinde "nur" metaforunu çok kullanması, 14 yaşındayken ilk sülûk tecrübesini yaşadığı İshrâkiyye mesleğindeki "nur" düşüncesi ile bir ilgisinin olması gerekir. Muhtemelen ilk defa İshrâkiyye mesleğinde "nur" kavramının mistik bir felsefeye dönüşmüş geniş kavramsal manasına o yıllarda nazar etmiş ve istifade etmiş olmalıdır. Daha sonra Kur'an-ı Kerim'deki Nur Suresi ve suredeki meşhur "Nur Âyeti"⁵⁶², Bediüzzaman'ın hayatının eserleri olan Risale-i Nur'un ana membaı ve mesnedi olmuştur.⁵⁶³

Medrese ilimlerini tahsil ederken bir taraftan da kendine özgü ilk sülûkunu yapan Said Nursî, icazetnâmesini alan her talebenin molla kıyafetini giymek hayali iken, aksine derviş kıyafetine büründü, yollara düştü. Doğuda yetişebildiği bütün ulema-i meşâyıhdan ders almayı, hepsinin ilmini ve maneviyatını kendinde toplamayı⁵⁶⁴ ve en son Bağdat'a giderek kabrinde Geylânî Hazretleri'ni ziyaret etmeyi düşünüyordu. Nitekim Bediüzzaman'ın o insan-ı câmi' makamına ulaştığı anlaşılmaktadır. Şeyh İsmail Çetin şöyle demektedir:

"Bediüzzaman'ın kısa bir medrese tahsili ile bu seviyeye ulaşmasını bazıları taaccüple karşılıyor, akıldan uzak görüyorlar! Bunun garipsenecek yanı yok ki! İslam tarihinde böyle zatlar çok. Bediüzzaman'dan daha az yaşayan ama büyük seviyelere ulaşan âlimler olmuş. Mesela İmam Şafii elli beş yaşında vefat etmiş, ama İmam Şafii olmuş. Cenab-ı Hak isterse, insanı bu seviyelere ulaştırabilir. Bunda şaşılacak, taaccüp edilecek bir şey yok. Bediüzzaman hakkında "*ekmelü'l-ulema*" tabirini "âlimlerin en üstünü" manasına kullanıyorum. Zamanında "*Bediüzzaman, Türkiye'mizde en üstün âlim'dir.*" demiştim. Halen o görüşteyim. Üstad Bediüzzaman, *cem'ül-Cem' mertebesindedir. Bir ilimde değil, birçok ilimlerde tekâmül etmiştir* demek istiyorum. Mesela sadece hadisçi, sadece

⁵⁶⁰ Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, s.20.

⁵⁶¹ Bediüzzaman'ın Nakşî-Hâlidî şeyhlerin otoritelerini reddederek İshrâkî mesleğini tercih etmesinin sebeplerine dair Mardin'in değerlendirmeleri için bkz. Mardin, *Bediüzzaman Said Nursî Olayı*, s. 97.

⁵⁶² Nur suresi, 24/35.

⁵⁶³ Nursî, *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.832; / 15. Şuâ, s.1133.

⁵⁶⁴ Bütün kitapları okuyup içmek, bütün maneviyat makamlarından geçmek isteyen genç Said, yöresindeki bütün ulema ve meşâyıhdan ilmî-manevî dersler alarak hepsinin ilmine ve maneviyatına da vâris olup adeta ulaşabildiği bütün ilimleri ve maneviyat meyvelerini kendisinde cem' etme iştiağındaydı, istidadındaydı. İleride medrese, mekteb ve tekke'yi akıl, kalb ve vicdanında birleştireceği medresetü'z-zehrâ ideali, esasen kendi ulaşmak istediği ve ulaştığı mükemmel insanın modeliydi. Risale-i Nur'da bu ilimlerin nasıl âhenkle birleşebileceğinin mükemmel bir nümunesi bulunduğu gibi, Nur Mesleği'nde de on iki hak tarikatın hakikatleri ve faydaları mevcut bulunuyordu. Bkz. Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 – Mektup* No: 49, s.1830; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup* No: 185, s.1783; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup* No: 114, s.1638.

kelamcı, sadece fıkıhçı, sadece müfessir, sadece felsefeci değil, birçok ilimlerde tekâmül etmiş demek istedim. Nadir ulema bu mertebeye çıkmıştır.”⁵⁶⁵

1.2. Kostroma Esareti: Gurbette Kurbiyet/Yakaza Gecesi (Mart 1918)

Bediüzzaman için bir nevi seyr ü sülûk olan Eski Said’in Yani Said’e dönüşüm sürecinin ilk ateşleyeni, dört yıl kaldığı Rus esaretinde (1914-1918), Kostroma’da kırk yaşına yeni girdiği günlerde yaşadığı bir *intibâh-ı ruhî*’dir. Bu, tasavvufi sülûkün nefisteki başlangıcı olan, *tövbenin* ardından kalbin ilk *uyanıklık* (*yakaza/intibah*) halidir.⁵⁶⁶

Mart 1878 doğumlu Said Nursî’nin Kosturma’da Volga nehri kenarındaki küçük Tatar camiinde kırk yaşına bastığı Mart 1918’de bahara girerken kaderdenk bir ruhî intibah/uyanış gecesi yaşar; ve o gece, onun için aynı zamandamanevî hayatının *da baharının ilk habercisi* olur. İç içe gurbetlerle dolu sözkonusu gurbet gecesinde kurbiyet sırrına uyanır. Yakaza ki, yüz makamlı tasavvufî sülûk yolunun ilk makamıdır. Acziyet ve fakriyet hissiyatını iliklerinde duyduğu aynı anda, ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾⁵⁶⁷ sırrını da kalbinde duyar.⁵⁶⁸ Kalbinde duyduğu bu *hasbiye sırrı*, onun hakkında *ehadiyet nuru* işlevi görür ve onu hakiki tevhide erdirir. Daha sonra bu hasbiye sırrını taşıyan zikir, Nur Mesleği’nin altı ana zikrinden birisi olur.⁵⁶⁹

Esaretin karanlık gecesinde “acz”, “fakr” içinde, “şefkat”e eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç bir halde, hayatını, yaşadıklarını ve bundan sonrasını “tefekür” ede ede yaptığı o derin muhasebe ve murakabeler sonucunda yaşadığı o ruhî intibâh ve inkişâf, nihayet Bediüzzaman’ın kalbinin özünde Eski Said dönemini bitirecek ve Yeni Said dönemini başlatacak bir maya çalmıştır.

“Rusya’da esarete iken (*nefsim üzerinde*) *hâkimiyet-i mâneviyye kurmuştum*.”⁵⁷⁰ diyen Bediüzzaman, Volga Nehri kenarındaki küçük Tatar camiinde yaşadığı ‘o hüznülük, rikkatli, firkatli uzun gurbet gecesi’nde “*Bakıyye-i ömrümü mağaralarda geçireceğim. Bu insanların hayat-ı içtimâiyesine karışmak artık yeter. Madem sonunda yalnız kabre gideceğim; yalnızlığa alışmak için, şimdiden yalnızlığı ihtiyar edeceğim.*” der, ömrünün geri kalanını siyasî-ictimâî hayattan tamamen uzaklaşıp kalan ömrünü bir mağarada yalnız başına ahirete hazırlanarak geçirme kararı alır. Dergâh-ı ilahîde zaaf u aczi büyük bir şefaathçi ve vesîle olur.

⁵⁶⁵ Salih Okur, “İsmail Çetin Hocaefendi İle Asrın Bedii Etrafında Röportaj”, (19.03.2010), bkz. http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=3862&ctgr_id=138 (18.8.2017).

⁵⁶⁶ Uludağ, “Sülûk”, *DİA*, c. 38, s. 127.

⁵⁶⁷ “Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!” (Âl-i İmran sûresi, 3/173).

⁵⁶⁸ Nursî, *Lem’alar* / 26. Lem’a, 9., 16. Rica, s.708-709, 726. Bkz. a.mlf., *Mektubat* / 13. Mektup, s.366.

⁵⁶⁹ Bkz. Nursî, *Mesnevî* / Zeylül’l-Habbe, 23. İ’lem, s.246-247, çvr. Ü.Şimşek; a.mlf., *Lem’alar* / 5. Lem’a, s.591; a.mlf., *Lem’alar* / 29. Lem’a, 5. Bâb – s. 785-791; a.mlf., *Şuâlar* / 4. Şuâ, s.873-883

⁵⁷⁰ Necmettin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursî*, 58. Baskı, Nesil Yay., İst. 2010, s.175.

Birkaç gün sonra da *esaretten Rusça bilmediği halde harikülade şekilde firar eder*⁵⁷¹ ve Varşova-Avusturya üzerinden İstanbul'a gelir. Bediüzzaman bu fasılda der ki:

“Fakat, maatteessüf, İstanbul’daki ciddî ve çok ahbap ve İstanbul’un şâşaalı hayat-ı dünyeviyesi, hususan haddimden çok fazla bana teveccüh eden şân ü şeref gibi neticesiz şeyler, o (gece aldığım inziva) kararımı muvakkaten bana unutturdular. Güyâ o gurbet gecesi, hayatımın gözünde *nurlu siyahlıktı*. Ve İstanbul’un beyaz şâşaalı gündüzü, o hayat gözümün *nursuz beyazı* idi ki, ileriye göremedi, yine yattı. Tâ iki sene sonra (1920/1921) Gavs-ı Geylânî, *Fütûhu’l-Ğayb*⁵⁷² kitabıyla tekrar gözümü açtırdı.”⁵⁷³

2. Eski Said’in Yeni Said’e Sülûku: Terk-i Ukbâ - Terk-i Hestî Evresi (1921-1941)

İlk intibah-ı ruhî (yakaza hâli) ile Bediüzzaman manen yeni bir sürece girmiştir. Eski Said’in Yeni Said’e dönüşüm süreci (1918-1925), tasavvufî ifadeyle bir manada onun hususî anlamda *seyr ü sülûku*, o uyanış gecesiyle başlamıştır. Nitekim en sonunda ‘benliğin dönüşümü’nü tamamlayarak ‘ikinci doğum’la⁵⁷⁴ Yeni Said olarak yeni bir hayata başlamıştır.

Rus esaretinden sonraki beş yıllık İstanbul hayatı (1918-1922) Said Nursî’nin aynı zamanda değişim sürecine tekabül eder. Artık dünya hayatından çekilme isteği duyduğu, siyasî-sosyal dünyadan tamamen el-etek çekip kendi iç âleminde âzâmî zühd ve âzâmî takvâ hayatı yaşamayı arzuladığı görülür. Nitekim dönüştü İstanbul’daki beş senelik hayatında birkaç defa inzivaya çekilir. 1918’de Kosturma’daki ilk ruhî uyanış’tan sonra, Eski Said’in Yeni Said’e dönüşüm sülûku, 1922’ye kadar geçen beş sene içerisinde şu beş yerde gerçekleşmiştir: *Çamlıca Tepesi, Bayezid Camii, Eyüp Sultan Kabristanı ve Camii, Sarıyer Çilehanesi ve Yuşa Tepesi*.

Hatırlarsak: 1898’de yirmi yaşındayken, âhir ömrünü bir mağarada geçireceğini söyleyen Said Nursî⁵⁷⁵, Kostroma’da kırk yaşındaki o *ruhî intibah gecesinde* bu niyetini hayata geçirme kararı alır (1918).⁵⁷⁶ Bunu hayata geçirmek için fırsat kollar. İstanbul’un debdebeli hayatı onu iki yıl kadar meşgul eder, Kostroma’da o gece aldığı ‘uzlet kararı’nı

⁵⁷¹ Şeyh Masum’un oğlu Şeyh Abdülbâki Arvâsî, Bediüzzaman’ın, Rusya’dan kaçışının ve İstanbul’a dönüşünün nasıl olduğunu bütün ısrarlarına rağmen kendisine anlatmadığını söylemiştir. Bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 1, s. 58 “Abdülbaki Arvâsî” mad. Ayrık abkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s. 88, “Binbaşı Ali Haydar” mad.; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s. 339-340.

⁵⁷² Bu eser, *Fütûhu’l-Ğayb* ile beraber basılmış *el-Fethu’r-Rabbânî*’sidir. Badıllı, a.g.e., c.1, s.456.

⁵⁷³ Nursî, *Lem’alar* / 26. Lem’a, 9. Rica, s.708-709.

⁵⁷⁴ “İnsanın bu âlemdeki fiziksel varlığı ve gelişimi, doğum ile başladığı gibi, insanın sülûk süreci içindeki yolculuğu da tasavvufî literatürde ‘vilâdet-i sâniye/ikinci doğum’ denilen (manevî) doğumla başlar. Sâlik bu doğumla, sufi ıstılahında kalb çocuğu (veled-i kalbî) denilen can potansiyelinin nüvesini, kendi derununda vücuda getirerek yeni bir varlık boyutu ve gerçek ‘ben’ini keşfe başlamıştır.” Osman Nuri Küçük, *Mevlana’ya Göre Manevî Gelişim*, 4. Baskı, İnsan Yay., İst., 2012, s.72; bkz. Brigitte Dorst, *Üstad, Mürid ve Sufi Grubu: Günümüzde Sufi İlişkileri*, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, edit: J. Marvin Spiegelman vd., çvr. R. Yazıcı –R. Kutlu, İnsan Yay., İst., 1997, s. 26.

⁵⁷⁵ Nursî, *Lem’alar* / 26. Lem’a, s.726

⁵⁷⁶ Nursî, a.g.e. / 26. Lem’a, 9. Rica, s.708-709.

hayata geçiremez, ta ki İmam-ı Geylânî *Fütûhu'l-Ğayb (el-Fethu'r-Rabbânî⁵⁷⁷)*⁵⁷⁸ kitabıyla tekrar gözünü açar.⁵⁷⁹ Bu açılıma giden süreç şöyle olur:

Dâru'l-Hikmet-i İslamiye'de âzâ olarak vazifeye başladığı ilk aylarda Bediüzzaman, Çamlıca'daki Yusuf İzzeddin Paşa köşkünde ikamet etmiş, Çamlıca Tepesi'ni tefekkür silsilelerine bir tenezzüh, bir seyrangâh yeri olarak değerlendirmiştir. Siyasî ilgiyi asgarîye indirmiştir. İhtiyarlar Risalesi'nde (26. Lem'a) 11. Rica'da anlattığına göre: Said Nursî 1919 Eylül'ünde, büyük hadiselerin küçük sebepleri kabîlinden, birgün '*ihtiyarlığın verdiği şiddetli intibâh*'la sarsılır, tıpkı esarete Kostroma'daki camide o malum gece yaşadığı *intibâh-ı ruhi* yeniden başlar; 'saç ve sakalındaki beyaz kılların ve *bir vefadârın sadâkatsizliği* neticesinde o şâsaalı ve zâhiren tatlı İstanbul'un dünyevî zevklerinden kendisine bir nefret gelir. Nefsi, 'meftun olduğu ezvâk'ın yerinde mânevî zevkler arar. Ehl-i gafletin nazarında soğuk ve nâhoş görünen ihtiyarlıkta, bir teselli, bir nur talep eder. 'Nefis ve şeytan, ehl-i dalâlet ve ehl-i felsefeden aldıkları derse dayanarak, akıl ve kalbine hücum ederler. Darda kaldığı o vakit Kur'ân nuru ile tevhid sırrı inkişaf eder. Kelime-i tevhid nuru ve Kur'ân-ı Hakîm'deki hikmet-i kudsiye imdâda yetişir. Nefisle münazarası, kalbinin muzafferiyetiyle neticelenir; nefsi susar.⁵⁸⁰ Bediüzzaman da rüya-yı sâdika kabîlinden âlem-i misale dair müşahadeler, meclisler ve misâlîlerle musahabeler ve maceralar yaşamaya başlar.

Abdülkadir Badıllı'ya göre: "*Bediüzzaman'ın bu (beş yıllık) hayat faslı (1918-22) çok büyük, çok azametli, -idrak ve ihatamızın dışında- küllî hakikatlerin inkişaf ve zuhur devresidir.* ' Aynı zamanda bu devre, Eski Said'le, Yeni Said'in hal ve icraatının birbirinden ayrıldığı bir devredir."⁵⁸¹ Bediüzzaman'ın hayatının bu faslında yanında bulunan biraderzadesi ve talebesi Abdurrahman Nursî şu ma'lûmatı vermektedir: "*Amcam Bediüzzaman, bir müddetten beri akıl ile değil, sırf kalb ile mesâile müteveccih oluyor. Kalbine vâzihan bir şeyler zuhur etse, bana yazdırıyor ve diyor: "İlim odur ki, kalbte yerleşsin. Yalnız akılda olsa insana mâl olmuyor. Hem de (Bediüzzaman şöyle) diyor: "Şu mesâil yalnız kavâid-i ilmiyye değil, belki vicdanen esas ittihaz ettiğim desâtîr-i*

⁵⁷⁷ Eski Said'in Yeni Said'e sülûkunda *Mektubat-ı Rabbânî*'den başka çok önemli ve öncelikli yeri olan Abdülkadir-i Geylânî'nin *Fethu'r-Rabbânî*'si, Şeyh Es'ad Erbilî'ye göre Kur'an ve Hadis'ten sonra üçüncü kitaptır. Bkz. Cebecioğlu, *Allah Dostları*, c. 8, s.141.

⁵⁷⁸ Bediüzzaman'ın üç kalın mücellet Mufassal Tarihçe-i Hayat'ını yazan talebesi Badıllı, bu eserin *el-Fethu'r-Rabbânî* olduğunu, fakat *Fütûhu'l-Gayb* kitabıyla beraber basılmış olduğu için, Bediüzzaman'ın bu ismi söylediğini belirtmiştir. Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s. 456.

⁵⁷⁹ Bediüzzaman şöyle anlatır: "Maatteessüf, İstanbul'daki ciddî ve çok ahab ve İstanbul'un şâsaalı hayatı dünyeviyesi, hususan haddimden çok fazla bana teveccüh eden şân ü şeref gibi neticesiz şeyler, o (gece aldığım inziva) kararımı muvakkaten bana unutturdular. Güyâ o *gurbet gecesî*, hayatımın gözünde *nurlu siyahlıktı*. Ve İstanbul'un beyaz şâsaalı gündüzü, o hayat gözümün *nursuz beyazı* idi ki, ileriye göremedi, yine yattı. Tâ iki sene sonra Gavs-ı Geylânî, *Fütûhu'l-Ğayb* kitabıyla tekrar gözümü açtırdı." Nursî, *Lem'alar* / 26. Lem'a, s.708-709.

⁵⁸⁰ Nursî, *a.g.e.*, / 26. Lem'a, 11. Rica, s.710-711.

⁵⁸¹ Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s. 436.

kalbiyemdir.⁵⁸² “Herkes insanlarla meşgul; ben insanlardan usandım. Misâlîlerle mübâhase daha hoşuma gidiyor; çünkü munsıftırlar (insaflılar).”⁵⁸³ diyordu.

1919 Eylül’ünün bir Cuma gecesinde rüya-misal bir vâkıada ‘mükâşefe’ suretinde⁵⁸⁴ yaşadığına göre; asırların vekillerinin katıldığı bir meclise davet edilir. Hayâsından kapıda el-pençe-divan durur. Meclis, “Ey felâket, helâket asrının adamı, senin de re’yin var. Fikrini beyan et.” diyerek muhtelif sorular yöneltir, ona görüşünü sorar. O da İslam dünyasının soru’larının nasıl çözüleceğine dair görüşlerini söyler.⁵⁸⁵ Çareleri dinleyen selef-i salihîn ve müceddidler meclisi, “Ümitvar olunuz. Şu istikbal inkılâbı içinde, en yüksek gür sada İslâmın sadası olacaktır!” diyerek onu tasdik ve istihsan eder. Bunun üzerine heyecanından uyanan Bediüzzaman, kendisini terlemiş ve el-pençe yatakta oturmuş vaziyette bulur.⁵⁸⁶ “... Ben de birden uyandım, belki yakza ile yeni yattım. Bence yakza, rüyadır. Rüya bir nevi yakzadır. Orada asrın vekili, burada Said Nursî.” ifadeleriyle sonlandırır.⁵⁸⁷ Ümmetin kaderiyle alakalı neler yapılması gerektiğini bizzat taraf-ı ilahîden kendisine söylettirilmesi ve gösterilmesiyle öğrenmiş olur.⁵⁸⁸ İbn-i Arabî’nin, Suyutî ve İmam-ı Rabbânî’nin⁵⁸⁹ yaşadıkları hallere benzer bir hal yaşamış olur.

1920’de Bayezıt Camiinde dinlediği ölüm ayetini hisseder, dünyadan kopar, birkaç gün süren bir *rabîta-i mevt* yapar.⁵⁹⁰ Sonra, Eyüp Sultan kabristanında da *rabîta-i mevt münacaatı* yapar. 1920’de⁵⁹¹ *dağdağalı bir fırtına-i ruhiye neticesinde, Eski Said’in gülmeleri, Yeni Said’in ağlamalarına inkılâp edeceği hengâmda; gençliğin gaflet uykusundan ihtiyarlık sabahıyla uyandığı bir anda* dergâh-ı ilahîye gayet ciğersûz bir niyaz ve münacaat-ı arabiyede bulunur, ve bu münacaatı kaleme alır. Kendi ifadesiyle, gizlenmesi gereken münacaatını bazen yazmasının sebebi ise, okuyanların lisanlarıyla da kendi sayısız günahlarına dua edilmesidir.

⁵⁸² Nursî, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 634; Badıllı, a.g.e., c.1, s. 436.

⁵⁸³ Nursî, *Rumûz*, s.2342- 2343; a.mlf., *Âsâr-ı Bediyye*, s.78.

⁵⁸⁴ Tasavvufta “vâkıa” denilen, bir müşahade şekli vardır. “Her bir makamda haliyle münasip vakıalar keşfolur. Bu keşifler bazen salih rüya suretinde, bazen gaybî vâkıa şeklinde olur... Suret ve mana cihetiyle vakıa iki türlü olur. Suret yoluyla olan vâkıa, uyku ile uyanıklık arasında ya da tam bir uyanıklık halinde görülür. Mana yoluyla da vakıa, hayal perdesinden dışarı çıkan ve sırf gaybî olan şeydir. Ruhu beşerî sıfatlardan tecerrüt makamında idrak ettiği şey, mutlak ruhanî vâkıadır.” Necmeddin-i Dâye, *Mirsâdü’l-İbâd*, çvr. Hakkı Uğur, İlkharf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.252, 255.

⁵⁸⁵ Meclis’in sorduğu suallerin özeti şöyledir: “Bu mağlûbiyetin neticesi ne olacak; galibiyette ne olurdu? İzah et. Neden şeriat şu medeniyeti reddeder? Şeriat-ı garrâdaki medeniyet nasıldır? Musibet, cinayetin neticesi, mükâfatın mukaddemesidir. Hangi fiilinizle kadere fetva verdirdiniz ki, şu musibetle hükmetti? Musibet-i âmme ekseriyetin hatâsına terettüp eder. Hazırda mükâfatınız nedir?”

⁵⁸⁶ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2136.

⁵⁸⁷ Nursî, *Sözler / Lemeât*, s.326-328.

⁵⁸⁸ Ruhanîler meclisinin sabahında pür-ümit olarak *dünyevî bir meclise* gider. Nursî, *Sünuhât*, s.2050-2051.

⁵⁸⁹ “İmam-ı Rabbânî, kendisinin müceddid olduğunu söylemekte ve bu hususta ilhama eriştiğini de beyan etmektedir. * İmam-ı Rabbânî’nin yaptığı çalışmaları tecceddüd değil, tecciddir. Bid’atların yaygın olduğu, sapık inançların Müslümanlar arasında rağbet gördüğü bir ortamda, öze dönüş olarak niteleyebileceğimiz köklü bir harekete ihtiyaç vardı. İmam-ı Rabbânî, bu misyonu, o dönem Hindistan’ında yazdığı eserler, mektuplar ve yetiştirdiği halifelerle layık-ı veçhile yerine getirmiştir.” Cebecioğlu, Ethem, *İmam-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 9. * Cavit Sunar, *Vahdet-i Şühud – Vahdet-i Vücut Meselesi*, Ankara, 1960, s. 7-8.

⁵⁹⁰ Nursî, *Lem’alar / 26*. Lem’a, 8. Rica, s.706.

⁵⁹¹ 1933’te yazılmış olan Notalar Risalesi’nin 12. Notası’nda geçen bu münacaatın başındaki “on üç sene evvel” ifadesi, münacaatın 1920’de yapılmış olduğunu göstermektedir. Bkz. Nursî, *Lem’alar / 17*. Lem’a, s.651-652.

Ölüm dilini susturunca, diline bedel kitabının tövbe ve istiğfara devam etmesidir. ‘Her gelen yakındır’ sırrıyla, adeta ölmüş ve kefenlenmiş gibi, kabre götürülürken, kabrin başında ve kabirde yakarıшта bulunur; rabitâ-i mevt yapar. Hulusi Yahyagil’e göre bu *râbita-i mevt münacaatı*, acz, fakr, şefkat ve tefekkür tarîkinin besmelesi olur.⁵⁹²

2.1. Sarıyer Halveti: Hz. Ali’den Geylânî ve İ. Rabbânî Vasıtasıyla Üveysî Sülûku (1921)

Bediüzzaman, 1921’de Sarıyer’de halvete çekilmiş ve İmam-ı Geylânî ve İ. Rabbânî vasıtasıyla Hz. Ali’den üveysî sülûk keyfiyetine erişmiştir. Şöyle ki: 1920/21’de birgün, Eyüpsultan Mezarlığının tepesinde, ölümün penceresinden İstanbul âfâkına bakar, kendisinin de sanki ruhu çekiliyor, ölüyormuş gibi olur ve birden kalbine “*Bu senin etrafındaki kabristanın, yüz İstanbul, içinde vardır... Sen de gideceksin.*” diye ihtar olunur. Dünyanın faniliğini ve kendisinin de bu dünyada fâni bir misafir (yolcu) olduğunu hissederek derin râbitalara-tefekkürlere dalar. Sonra Eyüpsultan caminin mahfelinin küçük odasında da tefekkürüne devam eder ve tefekküründen kalbine doğan bazı hakikat notlarını kaydeder. Daha sonra bu bahisler, 1922’de bastıracağı Habbe Risalesi’ne dâhil olur. Oradaki tefekkürünün bir özetini ise yıllar sonra 1934’te İhtiyarlar Risalesi’nde (26. Lem’a) 10. Rica olarak kaleme alır:

“... Hayalime dedim ki: “Madem bu kabristanda olanlardan bir kısmı sinemada gezer gibi görülüyor; ileride katiyen bu kabristana girecekleri, (şimdiden) girmiş gibi gör; onlar da cenazelerdir, geziyorlar.” *Birden Kur’ân-ı Hakîm’in nuruyla ve Gavs-ı Âzam Şeyh-i Geylânî Hazretlerinin irşâdıyla, o hüznü veren hâlet, sürurlu ve neşeli bir vaziyete inkılâp etti.* Şöyle ki: O hazîn hâle karşı Kur’ân’dan gelen nur böyle ihtâr etti ki; ...Dünyada vefatın firak değil, visaldir, (önden gitmiş) o ahbaplara kavuşmaktır. Onlar, yani o bâkî ruhlar, eskimiş yuvalarını toprak altında bırakıp, bir kısmı yıldızlarda, bir kısmı berzah âlemi tabakalarında geziyorlar diye ihtar edildi...

İşte bu Kur’ânî ihtârı aldıktan sonra, o Eyüpsultan kabristanı, İstanbul’dan ziyâde bana ünsiyetli (dostça sıcak) oldu. *Halvet ve uzlet, bana (insanlarla) sohbet ve muaşeretten (iç içe yaşamaktan) daha ziyâde hoş geldi.* Ben de Boğaz tarafındaki Sarıyer’de, bir halvethâne kendime buldum. Gavs-ı Âzam (k.s.) *Fütûhu’l-Ğayb*’ıyla (el-Fethu’r-Rabbânî’siyle), bana bir *üstad ve tabip ve mürşid* olduğu gibi, İmam Rabbânî de (k.s.) *Mektubât*’ıyla, *bir enîs (dost), bir şefkatli hoca* hükmüne geçti. O vakit ihtiyarlığa girdiğimden ve medeniyetin zevklerinden çekildiğimden ve ictimaî hayattan sıyrıldığımdan pek çok memnun oldum. Allah’a şükrettim.”⁵⁹³

Eyüp Sultan Camii mahfelindeki odada Habbe Risalesi’nin ilk hakikat çekirdeklerini

⁵⁹² Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 232*, s.1531.

⁵⁹³ Nursî, *Lem’alar / 26. Lem’a, 10. Rica*, s.709-710.

yaşayan ve notlarını tutan Bediüzzaman, 1922'de Habbe ve Zeylü'l-Habbe Risaleleri'ni te'lif ettiği zaman çok hastadır, ölümü iliklerinde hissetmiştir ve kendisini o anlar ölecekmiş gibi hissettiği için de eseri bitirirken ölüm ve kabirli iki dua cümlesiyle ve kelime-i şehadet ile "Elveda!" diyerek hitam-ı misk etmiştir: "Ey Kur'anı indiren Allahım! Kur'an'ın hakkı için, Kur'anı hayatta iken de, öldükten sonra da bana münis bir dost kıl, kalbimde ve kabrimde bir nur eyle."⁵⁹⁴ Kitabın sonundaki son kelimesi olan bu "elveda", aynı zamanda Eski Said'e bir elveda olacaktır; zira kendisini ölecekmiş gibi hissettiği için, hüsn-ü âkıbetle ölmek gayesiyle müteakiben gireceği Sarıyer halvetinden Yeni Said olarak doğacaktır, çıkacaktır.

Peki Sarıyer halvetinde tam olarak ne olmuştur? Bediüzzaman, birkaç yerde daha detaylı bilgiler verir. Manevî açılımın, gelişimin ve dönüşümün iki merhalede gerçekleştiği görülür. 44 yaşındayken 1921'de çekildiği İstanbul Sarıyer Halvethânesinde ilk merhalede İmam-ı Geylânî (ö.561/1165) ile ve ikinci merhalede İmam-ı Rabbânî (ö.1034/1624)⁵⁹⁵ ile bir nevi seyr ü sülûk eder.

Bediüzzaman'ın intisaplı olduğu bir şeyhi bulunmadığından, Sarıyer halvetinde iki büyük müreşidinin iki tasavvufî kitabı kendisinin rehberi olur: Kâdiriyye tarikatının pîri Geylânî'nin en birinci tasavvuf kitabı *el-Fethu'r-Rabbânî*'si ve Nakşî-Müceddidiyye tarikatının pîri İmam Râbbânî'nin en birinci tasavvuf kitabı *Mektubât-ı Rabbânî*'si. Eski Said, bu iki rehber kitaptan iki tefe'ül sırrıyla, Geylânî'den ve Rabbânî'den üveysî bir tarzda iki kaderdenk irşad alır ve bütün aklıyla, kalbiyle, hissiyatıyla ve eczâsıyla külliyyen Kur'an'a teveccüh eder. Biri bedenî rahatsızlığı⁵⁹⁶, diğeri ümmetin perişaniyetine hüznünden oluşan psikolojik sıkıntılarının da sevkiyle girdiği Sarıyer inzivasında Eski Said'i Yeni Said'e dönüştüren biri Kâdirî, diğeri Nakşî iki zâtın iki irşadı ve yaşadığı değişimi (sülûkunu) Bediüzzaman, 28. *Mektub*'unda (3. Mesele'nin 3. Nokta'sında) şöyle anlatır:

"Bundan otuz sene evvel (1921'de), Eski Said'in gafil kafasına müthiş tokatlar indi.. ⁵⁹⁷أَلْمَوْتُ حَقٌّ kaziyyesini düşündü.. kendini bataklık çamurunda gördü.. medet istedi.. bir yol aradı.. bir halâskâr taharri etti. Gördü ki yollar muhtelif.. tereddütte kaldı. Gavs-ı Âzam olan Şeyh-i Geylânî'nin radyallâhu anh, *el-Fethu'r-Rabbânî*⁵⁹⁸ nâmındaki kitabıyla tefe'ül etti. Tefe'ülde şu çıktı: ⁵⁹⁹أَنْتَ فِي دَارِ الْحِكْمَةِ فَاطْلُبْ طَبِيبًا يُدَاوِي قَلْبَكَ Acîptir ki, o vakit ben Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye âzâsı idim. Güya ehl-i İslâm'ın yaralarını tedaviye çalışan bir hekim idim.

⁵⁹⁴ Son nefesinde şehadet getirerek iman ile çene kapamak isteyen insan gibi, Bediüzzaman da, o vakit için hayatının son kitabı Zeylü'l-Habbe'yi mezkur duasından sonra kelime-i tevhid ile bitirmiştir. Nursî, *Mesnevî / Zeylü'l-Habbe*, 24. İ'lem, s.248, çvr. Ü. Şimşek; Nursî, *Mesnevî*, s.318, çvr. A. Badıllı.

⁵⁹⁵ Nursî, *Lem'alar / 26. Lem'a*, s.709-710, 715; a.mlf., *Mektubat / 28. Mektup*, s.515-516.

⁵⁹⁶ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 166-167*, s.1673.

⁵⁹⁷ "Ölüm kesin bir gerçektir." (Bkz. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/180. Ayrıca, ölüm gerçeğini bildiren âyetler için bkz.: Bakara, 2/28; Âl-i İmran, 3/185; Hac, 22/66; Câsiye, 45/26; Kaf, 50/19; Cum'a, 62/8; Müлк, 67/2).

⁵⁹⁸ Bediüzzaman, Fütûhu'l-Ğayb yazmakla beraber, ilgili cümle Fethu'r-Rabbânî'de olduğu için, isimleri tashih ettik.

⁵⁹⁹ "Sen Dârü'l-Hikmet'tesin; kalbini tedâvi edecek bir doktor ara!" Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî ve Feyzü'r-Rahmânî*, Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 1403/1983, s.265.

Hâlbuki en ziyade hasta bendim.. hasta evvelâ kendine bakmalı.. sonra hastalara bakabilir.

İşte, Hazret-i Şeyh (Geylânî) bana der ki: “*Sen kendin hastasın. Kendine bir tabip ara.*” Ben dedim: “Sen tabibim ol.” Tuttum, kendimi ona muhatap addederek, o kitabı bana hitap ediyor gibi okudum. Fakat kitabı çok şiddetliydi.. gururumu dehşetli kırıyordu.. nefsimde şiddetli *ameliyat-ı cerrahiye (cerrâhî bir ameliyat)* yaptı.. dayanamadım, yarısına kadar kendimi ona muhatap ederek okudum, bitirmeye tahammülüm kalmadı. O kitabı dolaba koydum. Fakat sonra, ameliyat-ı şifakârânededen gelen acılar gitti, lezzet geldi. O birinci üstadımın kitabını tamam okudum ve çok istifade ettim.. ve *onun virdini ve münâcâtını dinledim.. çok istifâza ettim...*”⁶⁰⁰

Demek ki Bediüzzaman, Sarıyer halvetinde önce Şâh-ı Geylânî’nin Fethu’r-Rabbânî’sini baştan sona okuyup bitirdiği gibi, ayrıca bir virdini ve münacaatını yaparak tefeyyüz etmiştir. Dilaver Selvi, Enbiya Yıldırım, Kemal Yıldız ve Ömer Yıldız, ortaklaşa kaleme aldıkları eserde, Bediüzzaman’ın manevî bir ‘ameliyat-ı cerrahiye geçirdiği’ ne dair ifadesini, ‘seyr ü süluk’ olarak nitelemişlerdir.⁶⁰¹

Sarıyer halvethânesinde Gavs-ı Âzam’ın el-Fethu’r-Rabbânîsi ile Eski Said’in Yeni Said’e dönüşümünün yukarıdaki birinci merhalesini müteakip ikinci merhalesi, yine Sarıyer’deki halvetinde İmam Rabbânî’nin Mektubât’ı ile gerçekleşir. Bediüzzaman bu faslı şöyle anlatır:

“... (Abdülkadir Geylânî’den) sonra İmam Rabbânî’nin Mektubat kitabını gördüm, elime aldım, hâlis bir tefe’ül ederek açtım. Acâiptendir ki, bütün Mektubat’ında yalnız iki yerde “Bediüzzaman” lafzı var.⁶⁰² O iki mektup bana birden açıldı. Pederimin ismi Mirza olduğundan (üzerime aldım, çünkü), o mektupların başında “*Mirza Bediüzzaman’a Mektup*” diye yazılı olarak gördüm. “Fesühânallah,” dedim. “Bu bana hitap ediyor.” O zaman Eski Said’in bir lâkabı “Bediüzzaman” idi. Hâlbuki hicretin üç yüz senesinde, Bediüzzaman Hemedânî’den başka o lâkapla iştihar etmiş zâtları bilmiyordum. Demek İmam’ın zamanında dahi öyle bir adam vardı ki, ona o iki mektubu yazmış. O zâtın hâli benim halime benziyormuş ki, o *iki mektubu* kendi derdime devâ buldum.

Yalnız İmam, o mektuplarında tavsiye ettiği gibi çok mektuplarında musırrâne şunu tavsiye ediyor: “*Tevhid-i kible et!*”⁶⁰³ Yani “*Birini üstad tut, arkasından git, başkasıyla meşgul olma!*” Şu en mühim tavsiyesi, benim istidadıma ve ahvâl-i ruhiyeme muvafik gelmedi. Ne kadar düşündüm: Bunun arkasından mı, yoksa ötekinin mi, yoksa daha ötekinin mi arkasından

⁶⁰⁰ Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, 3. Mesele, 3. Nokta, s.515-516.

⁶⁰¹ Heyet (Dilaver Selvi, Enbiya Yıldırım, Kemal Yıldız ve Ömer Yıldız), *Kur’an ve Sünnet Işığında Râbîta ve Tevessül*, Umran Yayınları, İstanbul, 1415/1994, s. 306.

⁶⁰² Sührhindî, Ahmed (İmâm Rabbânî), *el-Mektûbât*, thk. A. Ahmed el-Hanefî el-Mısırî, Gül Neşriyat, İstanbul 2004, 1/86-87 (74.-75. Mektup).

⁶⁰³ Aynı yer.

gideyim? Tahayyürde kaldım. Her birinde ayrı ayrı cazibedar hâsiyetler var. Biriyle iktifâ edemiyordum. O tahayyürde iken, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetiyle kalbime geldi ki:

“Bu muhtelif turukların başı ve bu cetvellerin menbaı ve şu seyyarelerin güneşi Kur'ân-ı Hakîm'dir. Hakikî tevhid-i kible bunda olur. Öyleyse, en âlâ mürşid de ve en mukaddes üstad da O'dur.” O'na yapıştım. Nâkıs ve perişan istidadım elbette lâyıkiyla o mürşid-i hakikînin âb-ı hayat hükmündeki feyzini massedip alamıyor. Fakat ehl-i kalb ve sahib-i hâlin derecâtına göre, o feyzi, o âb-ı hayatı, yine onun feyziyle gösterebiliriz. *Demek, Kur'ân'dan gelen o Sözler ve o Nurlar, yalnız aklî mesâil-i ilmiye değil; belki kalbî, ruhî, hâlî mesâil-i imaniyedir; pek yüksek ve kıymettar maârif-i ilâhiye hükmündedirler.*”⁶⁰⁴

Bediüzzaman, “Risale-i Nur'un bir nevi Arabî Mesnevî-i Şerifi hükmünde olan bu Mecmua” dediği Mesnevî-i Nuriye'sinde, yaşadığı bu veladet-i sâniye olayını, ilmî-manevî mücahedelerini, nelerin değiştiğini ve neye dönüştüğünü, Beş Nokta'sıyla beyan eder. Birinci Nokta'da şöyle der:

“Kırk elli sene evvel Eski Said, ziyade ulûm-u akliye ve felsefîyede hareket ettiği için, hakikat-ül hakaike karşı ehl-i tarîkat ve ehl-i hakikat gibi bir meslek aradı. Ekser ehl-i tarîkat gibi yalnız kalben harekete kanaat edemedi. Çünkü akli, fikri hikmet-i felsefîye ile bir derece yaralı idi; tedavi lâzımdı. Sonra hem kalben, hem aklen hakikata giden bazı büyük ehl-i hakikatın arkasında gitmek istedi. Baktı, onların herbirinin ayrı cazibedar bir hâssası var. Hangisinin arkasından gideceğine tahayyürde kaldı. İmam-ı Rabbânî de ona gaybî bir tarzda “Tevhid-i kible et!” demiş; yani “Yalnız bir üstadın arkasından git!” O çok yaralı Eski Said'in kalbine geldi ki:

“Üstad-ı hakikî Kur'ân'dır. Tevhid-i kible bu üstadla olur” diye, yalnız o üstad-ı kudsînin irşadıyla *hem kalbi, hem ruhu gayet garip bir tarzda sülûke başladılar.* Nefs-i emmaresi de şükûk ve şübehâtıyla onu mânevî ve ilmî mücahedeye mecbur etti. Gözü kapalı olarak değil; belki İmam-ı Gazâlî (r.a.) Mevlâna Celâleddin (r.a.) ve İmam-ı Rabbânî (r.a.) gibi kalb, ruh, akıl gözleri açık olarak, ehl-i istiğrâkın akıl gözünü kapadığı yerlerde, o makamlarda gözü açık olarak gezmiş. Cenab-ı Hakka hadsiz şükür olsun ki, Kur'ân'ın dersiyile, irşadıyla hakikate bir yol bulmuş, girmiş. Hattâ *وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَّهُ آيَةٌ تَدُلُّ عَلَىٰ أَنَّهُ وَاحِدٌ* (“Bütün her şeyde Allah'ın varlık ve birliğini gösteren bir âyet (işaret) vardır.”⁶⁰⁵) *hakikatına mazhar olduğunu, Yeni Said'in Risale-i Nur'uyla göstermiş.*”⁶⁰⁶

Görüldüğü üzere Bediüzzaman, kalbî ve ruhî bir süluk yaşadığını ve nefis-i emmâresi ile de manevî bir mücahedeye giriştiğini ve sonunda Kur'an'ın irşadıyla hakikate akıl-kalb

⁶⁰⁴ Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, s.515-516.

⁶⁰⁵ Bkz. el-Esfehanî, *el-Eğâni*, 4/39; el-Kalkaşendî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ali el-Fezzârî, *Subhu'l-A'sâ fi Sinâati'l-İnşâ*, nşr. Muhammed Hüseyin, Beyrut, 1987, 12/413; el-Übşeyhî, *el-Müstatraf*, 1/16, 2/280.

⁶⁰⁶ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.1277.

birlikteliğinde bir yol bulunduğunu anlatmıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Dört-beş yıllık sülûk sürecinde “*Kur’ân-ı Hakîm’in (nuru⁶⁰⁷, derisi⁶⁰⁸ ve) irşâdıyla, Gavs-ı Âzam’ın himmetiyle, (İmam-ı Rabbânî’nin derisiyle ve tavsiyesiyle⁶⁰⁹), ihtiyarlığın intibaıyla”⁶¹⁰ ve bir hastalığının da sevkiyle⁶¹¹ Eski Said, 1921’de Sarıyer halvethânesinde Yeni Said olmuş, dünyevî hayattan tamamen uzaklaşmış, geri kalan ömründe kendini bütünüyle ukbâya ve Allah’a adanmış, insanların imanının kurtuluşuna çalışmıştır ki, hususî kulluk ve irfan hayatında seyrettiği kendi fitrî manevî nur mesleği, tefsir-i Kur’an Risale-i Nur külliyyatının her bir cüz’ünde içkin bir halde mevcuttur.*

Nakşibendî, Kâdirî, Kübrevî, Sühreverdî, Cişî ve Şâzilî tarikatlerinden icazetli bir şeyh efendi olmakla beraber, ayrıca müdakkik bir Risale-i Nur talebesi olan Şeyh Molla İsmail Çetin Hocaefendi (1942-2011), kemalâta erişme ve insan-ı kâmil olma yolları içinde Üstad Bediüzzaman Said Nursî’nin kemalât yolunun, bir şeyhe intisapla sülûk değil, ‘*yedi şart üzere kitap yollu sülûk*’ olduğunu, yani meşhur müridlerin kitapları üzerinden, üveysiliğin bir nev-i hakikatiyle tahakkuk etmesi suretiyle insan-ı kâmil makamına eriştiğini ve o müridlere nisbete hak kazandığını söylemiştir.⁶¹² Çünkü: Mürid kitaplardaki tarikat hakikatleriyle yedi şart üzere sülûk ile tahakkuk ederek insanî kemâlâta ulaşılabilir.

Bediüzzaman, Yeni Said olduktan sonra yazdığı Katre Risalesi’nin başında şöyle diyecektir: “*Ben kırk senelik ömründen ve otuz senelik ilmî seyr-i sülûkümde dört kelime ile dört kelam öğrendim. Birinci kelam: Ben kendime mâlik değilim. İkinci kelam: Ölüm haktır. Üçüncü kelam: Rabbim birdir. Dördüncü kelam: Ene, Cenab-ı Hakkın sıfâtını, şûûnatını bilmek için bir santral ve bir vâhid-i kıyasîdir.*”⁶¹³ Mustafa Sungur’a göre, “*doksan sene mâneviyatta terakki edip çalışan ve hakâik-ı imaniyeyi ilme’l-yakîn, ayne’l-yakîn, hatta hakka’l-yakîn sûretinde keşfeden Şeyh Geylânî gibi*”⁶¹⁴ Bediüzzaman, kırk senelik ilmî seyr-i sülûkuna paralel olarak terakkî hakikatini manevî urûcuyla yaşamıştır.⁶¹⁵

2.2. Yuşa Tepesi Halveti: Kur’an’ın Müşidliğinde Hakikate Sülûku (1922)

Bediüzzaman, 1922’de 45 yaşında iken Yuşa Tepesi’nde halvete girer. “Daimî hizmetkârı, yeğeni ve en yakın talebesi Abdurrahman’ı bile hususî hizmetine aldırmayan bir halet-i ruhiye içerisindedir.”⁶¹⁶ 1929’da yazdığı 23. Söz’deki anlatımına göre de: Yuşa

⁶⁰⁷ Nursî, *Lem’alar* / 26. Lem’a, s.709-710.

⁶⁰⁸ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.1277.

⁶⁰⁹ Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, s.516.

⁶¹⁰ Nursî, *Lem’alar* / 26. Lem’a, 13. Rica, s.715.

⁶¹¹ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 166-167*, s.1673.

⁶¹² Çetin, *Edeple Varış Lütufla Dönüş*, s.99-110.

⁶¹³ Nursî, *Mesnevî* / Katre, s.1297.

⁶¹⁴ Nursî, *Şuâlar* / 7. Şuâ, s.896.

⁶¹⁵ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 15, “Mustafa Sungur” mad.

⁶¹⁶ Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.1, .463, 456.

Tepesi'ndeki inzivasında kendi ifadesiyle “*Kur'ân'ın hâlis bir tilmizi (talebesi)*” Eski Said'i bir *manevî vâkıda* irşad eder: Önce *tövbe*, sonra tevekkül eden Eski Said kaybolur, Yeni Said kalır.⁶¹⁷ Tarikatlere intisap ederken usulden olan önce *tövbe* şartını Eski Said'e yerine getirten bu irşad ehli zât kimdir? 24 Mayıs 2016'da yaptığımız röportajda Bediüzzaman'ın talebesi Mehmet Fırıncı, bu Eski Said'i irşad eden tilmiz-i Kur'an Seyyid Abdülkadir Geylânî olabilir diye düşündüğünü tarafımıza söylemiştir.⁶¹⁸ Evet, bu zat, Şah-ı Geylânî olabilir. Fakat Bediüzzaman, bir inayet-i ilahiyeye gafletinin dağıldığı bir anda Abdülkadir Geylânî'nin Fütûhu'l-Ğayb'ı üzerinden himmet ve irşadıyla Eski Said'den Yeni Said'e dönüştüğünü söylediği yer, Sarıyer Halvethânesidir.⁶¹⁹ Başka bir zât olma ihtimali de vardır.

Yuşa Tepesindeki bu inzivasında doğrudan Kur'an-ı Kerim kendisine *manevî mürşitlik* yapmıştır.⁶²⁰ Talebelerine de Risale-i Nur Mesleği'nde ‘mürşid-i hakikî’ olarak Kur'an-ı Kerim'i⁶²¹, mürşid-i izafî olarak da tefsir-i Kur'an Risale-i Nur'u ve onun şahs-ı manevîsini (yani Risale-i Nur'daki âyât-ı Kur'an'ın şahs-ı manevîsini) vasiyet etmiştir.⁶²²

Bir sene önce Sarıyer halvetindeyken İmam-ı Rabbânî'nin “kıbleyi birle!” irşadıyla Kur'an'ı kendisine mürşid edinmiş bulunan Bediüzzaman, Yuşa Tepesi'ndeki inzivasında da, İlâhî inayet ve tevfiğ, kendisine Kur'an'dan kısa bir *tarik-ı hakikati* gösterir, ihsan eder. Yuşa tepesindeki inzivası ve mahiyeti hakkında eserlerinde çeşitli malûmatlar verir . Bu malumatlardaki ipuçları, kendisinin daha sonra Nur Mesleği diyeceği kendine özgü ve özgün manevî meşrebin yapı taşlarının o inzivada bizzat yaşayarak teşekkül ettiğini göstermektedir.

a. Yuşa Tepesi İnzivasında Yaptığı Evrâd ü Ezkârı

Şüphesiz ki, evrâd ü ezkâr, sülûkun vazgeçilmez esaslarındandır. Yaptığımız araştırmada, Yuşa Tepesi'ndeki inzivasında Bediüzzaman'ın yaptığı bazı dua, münacat, evrad ü ezkar ve esma zikirlerini tespit etmiş bulunuyoruz. Bunlar, aynı zamanda Nur Mesleği'nin de zikirlerindedir.

aa. Namaz Tesbihatı, Bâkıyâtü's-Sâlihâtı ve Silsile-i Tefekkürâtı

Manevî sülûkunda sünnet-i seniyyeyi esas tutan Bediüzzaman'ın kendi açık ifadesiyle 1922'de Yuşa Tepesi'ndeki inzivasında ilk manevî açılımlar, tarikat-ı

⁶¹⁷ Nursî, Sözlere / 23. Söz, 2. Mebhas, 3. Nükte, s.139-140.

⁶¹⁸ Musa Hub, *Mehmet Fırıncı (Mehmet Nuri Güleç) ile “Bediüzzaman'a Göre Seyr ü Süluğ” Konulu Röportaj*, Tarih: 24 Mayıs 2016. Ses kaydı arşivimizdedir.

⁶¹⁹ Nursî, *Lem'alar* / 8. Lem'a- s.597; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, 8. Lem'a, s.2084.

⁶²⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Lem'alar, s.1278-1277; a.mlf., *Mesnevî –Şemme Risalesi*, 22. İ'lem, s.370; / Katre Risalesi, Hâtime, 1. Mesele, s.146, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *Mektubat* / 28. Mektup, s.516.

⁶²¹ Nursî, *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.840; a.mlf., *Mektubat* / 28. Mektup, s.516, 522; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2 – Mektup No: 73*, s.1848; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2205.

⁶²² Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 4*, s.1573; a.mlf., *Mektubat* / 28. Mektup, s.516; Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 169, “Abdülkadir Badıllı” mad.

Muhammediyenin evrâdı dediği namaz tesbihâtında gerçekleşmiştir. Buharî-Müslim'in ittifakla rivayet ettiği şu Nebevî tesbihâtı tefekkürî tarzda ifâ etmiştir:

سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ. ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾⁶²³

Bediüzzaman, tasavvufta da meşhur “evrâd-ı aşere”den biri olan bu virdin⁶²⁴ kelimelerinden feyizlenerek yaptığı tefekkürî zikirlerinin, inzivasında yazdığı Katre Risalesi’nde şu sıralamayla izahlarını yapmıştır: 1. Bâb: *Lâilâhe İllallah*, 2. Bâb: *Sübhânallah*, 3. Bâb: *Elhamdülillah*, 4. Bâb: *Allahü Ekber*.⁶²⁵ Yine o inzivasında yazdığı Zeylül’l-Habbe Risalesi’nde önce *Lâhavliyye*, sonra *Hasbiyye* virdlerini sırasıyla izah etmiş, böylece tefekkürî zikrini yapmıştır.⁶²⁶ Hasbiye haricindeki beş zikir *kelime-i tayyibe-i mübarekesi*, aynı zamanda meşhur *el-bâkıyâtü’s-sâlihât* beşlisidir.⁶²⁷

Bizzat kendi ifadelerine göre Bediüzzaman’a Kur’an hazinelerinden açılan ilk kapı ﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ﴾ âyetinde bildirilen herşeyin Allah’ı tesbih ettiği hakikati olmuştur⁶²⁸ ve o hakikat, risalelerinde devamlı sereyan etmiştir.⁶²⁹ Bu açılımın ne zaman gerçekleştiğini tam olarak tespit edemiyoruz. İşârâtü’l-İ’câz tefsirini yazmadan önce mi, yazarken mi, yoksa Eski Said’in Yeni Said’e dönüşüm yıllarında mı, Sarıyer Halvethânesi veya Yuşa Tepesinde mi, bilmiyoruz. Fakat yukarıda geçen, ilk manevî açılımların namaz tesbihatında olduğunu söylemesi ve bu tesbihatın önce “sübhânallah” olması ile sözkonusu âyetteki tesbihin ayniyetinden hareketle, Eski Said’e herşeyin Allah’ı tesbih ettiğini bildiren âyetteki bu tesbih hakikatinin inkişafının Yeni Said’e dönüşüm vetiresinde olduğunu çıkarıyoruz.

1922 Yuşa Tepesi’ndeki inzivasında, Nur Mesleği’nin tesbihat, ahzâb, evrâd ve ezkârı belirginleşmiştir. Bediüzzaman o inzivadan itibaren Kur’an’ın tefekkürü emreden âyetlerine⁶³⁰, Hz. Peygamber’in tefekkürü teşvik eden hadis-i şeriflerine ve özellikle bazen bir saat tefekkürün bir sene ibadet hükmüne geçtiğini bildiren hadis-i şerife⁶³¹ imtisalen *tefekkür mesleğine* girdiğini ve *akıl ile kalbinin imtizaç* ettiği bir yolda, *kalben tezekkür, aklen tefekkür mesleğinde* gittiğini söylemiştir.⁶³²

⁶²³ “Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!” (Âl-i İmran sûresi, 3/173).

⁶²⁴ Seyyid Mustafâ Râsim Efendi, *Istılâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 249.

⁶²⁵ Nursî, *Mesnevî* / Katre Risalesi, s.95 v.d., çvr. Ü. Şimşek.

⁶²⁶ Nursî, *a.g.e.* / Zeylül’l-Habbe Risalesi, 22.-23. İ’lemler, s.245-246, çvr. Ü. Şimşek.

⁶²⁷ Nursî, *Lemeât* / 29. Lem’a, çvr. İ. K. Sâlihî, s.510.

⁶²⁸ İsrâ Sûresi, 17/44.

⁶²⁹ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 257*, s.1547.

⁶³⁰ Bakara sûresi, 2/219, 266; A’râf sûresi, 7/176; Nahl sûresi, 16/44; Haşir sûresi, 59/21; Rûm sûresi, 30/8; Yûnus sûresi, 10/24; Ra’d sûresi, 13/3; Câsiye sûresi, 45/13.

⁶³¹ Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi’d-dîn*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, tsz., 4/423; el-Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Hişâm Semîr el-Buhârî, Dâru Âlemi’l-Kütüb, Riyad, 2003/1423, 4/314; Aliyyülkârî, *el-Masnû’* s.82; Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî, *Keşfü’l-Hafâ*, thk. Ahmed Kallâş, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1405/1985, 1/310; Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid ve Menbeu’l-Fevâid*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Kâhire, 1407, 1/78.

⁶³² Bediüzzaman, 1935’te yazdığı 29. Lem’anın başında “*On üç seneden beri, (yani 1922den beri) kalbim, aklım ile imtizaç edip Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyânın emrettiği tefekkür mesleği*”nde gittiğini söylemektedir. Demek ki

Namazın sonundaki tesbih, tahmid, tehlil ve tekbirlerde başlayan ilk manevî açılımların⁶³³ sonunda Bediüzzaman, “Kur’ân’ın tilmizlerinden Şâh-ı Geylânî, Rifâî, Şâzilî (kaddesallahu esrârahüm) gibi”⁶³⁴ kendisi de, Kur’an talebeliği yoluyla, 99 tesbih, 99 esma ve 99 makamın nurlarına mazhar olur, olunacak bir yol açar.⁶³⁵

1922’de Katre Risalesi’nde, namazdaki ilk dört tesbihi tefekkürî bir tarzda zikrederek dört bâb olarak kaleme almıştır.⁶³⁶ 1935’te de o tefekkürî zikir silsilelerini *yedi bâb* altında *yirmidokuz mertebe* halinde tertip etmiş, 29. Lem’a-i arabiye yapmıştır. İsmi de: “*İmana dair âli bir Tefekkürname, tevhide dair yüksek bir Marifetname*” koymuştur. “*Tesbihât kelimât-ı kudsiyesinde arabî bir silsile-i tefekkürâtır.*” demiştir. Sonra da, 29. Lem’ayı ve ondan esinlenerek 1938’de yazdığı Âyetü’l-Kübrâ’yı mezcedip süzerek, bir bütün halinde *Hizbü’l-Ekber-i Nur*’yi kaleme almış, *Nur Mesleği’nin En Büyük Hizbi* kabul etmiştir.⁶³⁷

Bediüzzaman’ın ifadesine göre, bu *yedi mukaddes tesbihat* o kadar ehemmiyetlidir ki, Risale-i Nur ve Nur Mesleği, hakikatte Yuşa Tepesi’ndeki o tefekkürî zikirlerden doğmuştur. Gayet açık ve seçik bir ifadeyle: “*Risale-i Nur’un eczalarındaki kuvvetli ukde-i hayatiye ve parlak nurlar, (Yuşa tepesindeki) o silsile-i tefekkürâtın lem’alarıdır.*”⁶³⁸ demiştir.

Bediüzzaman’ın namaz tesbihatında başlayan inkişafâtın devamı yine tesbihat sonrası okunan şu onbir cümlelik mübarek kelimâ-ı tevhidde devam etmiştir:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَاللَّهُ الْمَصِيرُ

"Allah'tan başka ibadete lâyık hiçbir ilâh yoktur. O birdir; Onun hiçbir şeriki (ortağı) yoktur. Ezelden ebede her türlü Mülk tamamen Ona aittir, her nevi hamd, şükür ve minnet bütünüyle Ona mahsustur ve O'na lâyıktır. Hayatı veren de Odur, ölümü veren de Odur. O, kendisine asla ölüm ârız olmayan Hayy-ı Ezelîdir ve Ebedî'dir. Bütün iyilikler O'na aittir; O, yapılan her hayrı kaydeder ve karşılığını verir. O herşeye hakkıyla kadirdir, gücü yeter ve hiçbir şey O'na ağır gelmez. Herşeyin ve herkesin dönüşü de O'nadır."⁶³⁹

Bediüzzaman’ın akıl ve kalbin birleştiği tefekkür mesleğine başlaması, tam olarak Yuşa Tepesi’nde inzivaya çekildiği 1922 tarihine tevafuk etmektedir. Nursî, *Lem’alar / 29. Lem’a*, s.746. Yine akıl-kalb imtizacı üzere gittiğine dair bkz. Nursî, *Mesnevî / Şemme*, s.335, çvr. Ü. Şimşek.

⁶³³ Nursî, *Mesnevî-yi Nuriye*, -Katre, İfade-i Meram, s.90, Çvr. Ü. Şimşek.

⁶³⁴ Nursî, *Lem’alar / 17. Lem’a*, 5. Nota, s.643-646; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye / Zühre Risalesi*, 14. İ’lem, s.272-273, çvr. Ü. Şimşek.

⁶³⁵ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 270*, s.1554

⁶³⁶ Nursî, *Mesnevî / Katre Risalesi*, s. 89-146, çvr. Ü. Şimşek.

⁶³⁷ Nursî, *Lem’alar / 29. Lem’a*, s.746; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 145, 148*, s.1658, 1659; Nursî, *Zülfikar Mecmuası*, s.2323; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası I - Mektup No: 33*, s.1702.

⁶³⁸ Nursî, *Lem’alar / 29. Lem’a*, s.746

⁶³⁹ Tirmizî, *Mevâkıf* 108; *Hac* 104; *Daavât* 35, 36; Nesâî, *Sehiv*: 83-86; *Menâsik* 163, 170; *İmân* 12; İbni Mâce, *Ticârât* 40; *Menâsik* 84; *Edeb* 58; *Dua* 10, 14, 16; Buharî, *Ezân* 155; *Teheccüd* 21; *Umre* 12; *Cihad* 133; *Bed’ül-Halk* 11; *Mağâzi* 29; *Daavât* 18, 52; *Rikâk* 11; *İtisâm* 3; *Müslim*, *Zikir* 28, 30, 74, 75, 76; *Vitir* 24; *Cihad* 158; *Edeb* 101; Ebû Dâvud, *Menâsik* 56; *Dârimî*, *Salât* 88, 90; *Menâsik* 34; *İsti’zân* 53, 57; Malik, *Muvatta’*, *Hac* 127, 243; Kur’an 20, 22; İbn Hanbel, *el-Müstedrek*, 1:47; 2:5; 3:320; 4:4; 5:191; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 1:538.

Tasavvufta da meşhur “evrâd-ı aşere”den biri olan bu vird⁶⁴⁰ hakkında Bediüzzaman, özellikle “*sabah ve akşam namazından sonra tekrarı, pek çok fazileti bulunan*⁶⁴¹ ve bir rivâyet-i sahihada ism-i âzam mertebesini taşıyan⁶⁴² şu kelim-i tevhidi”deki 11 cümlelerin her birinde hem bir şifa, hem bir müjde, hem bir mertebe-i tevhid ve hem de hüccet-i imaniye bulunduğunu, ayrıca bir ism-i âzam noktasında bir kibriyâ-yı vahdet ve bir kemâl-i vahdâniyet olduğunu söylemiştir.⁶⁴³

Yıllar sonra bu mübarek kelamı şifa, müjde, tevhid nokta-i nazarından, bu üç açıdan iki makamda 11 madde halinde, Yirminci Mektup Risalesi’ni 1930’larda kaleme almıştır.⁶⁴⁴ Yine aynı mübarek kelim-i tevhidi, 11 müjde-i ilahiye ve 11 hüccet-i imaniye içermesi itibariyle de *el-Hüccetü’z-Zehra Risalesi*’nin 1. Makamının 1. Kısmını 1949’da 11 ay kaldığı tecrid-i mutlakta 11 madde halinde yazmıştır. Ayrıca bu kelim-i tevhidi, eskiden beri sabah (ve akşam) namazından sonra 10 defa (vird olarak) okuduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁵

Bütün hak tarikatlerde olduğu gibi, Nur Mesleği’nde de bütün zikirler ve hususiyle akşam-sabah zikirleri şu iki âyet-i kerimenin kapsamı altındadır:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴾

"Ey mü'minler! Allâh'ı çok zikredin. O'nu sabah akşam tesbîh edin."⁶⁴⁶

bb. Akşam-Yatsı Arası Okuduğu Yedi Cümle-i Mübâreke

Bediüzzaman, 1922’de Yuşâ tepesindeki inzivasında akşam ile yatsı namazı arasında beşi âyet-i kerime olan “*yedi cümle-i mübareke*”yi tefekkürî zikir olarak okumayı kendisine vird edinmiştir.⁶⁴⁷ Yıllar sonra da bu yedi mübarek cümleyi Lem’alar Mecmuası’nın en başında kaydetmiştir.⁶⁴⁸ Senelerce hususî evrâdı olarak devam ettiği bu yedi cümle-i mübarekelerin feyzi ile her biri için ayrı birer Risale yazmıştır, daha doğrusu her birinden birer risale çıkmıştır.⁶⁴⁹ Bediüzzaman’ın İslam âleminin içine düştüğü karanlıklar ve manevî yaralar ile kendi kalbî hâlinin cezbettiği ve hem kendi haline hem de ümmetin hâline şifa olarak seçtiği sözkonusu yedi mübarek dua şunlardır:

1. Balığın karnındaki Hz. Yunus’un Sırr-ı Ehadiyete Erdiren Acz ü Fakr Duası:

﴿ فَتَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴾

⁶⁴⁰ Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Istılâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 249.

⁶⁴¹ Bkz. Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned*, 4/227, 298; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/27, 7/171.

Bu zikir, Nakşî silsilesinin büyüklerinden Yakub-ı Çerhî (ö.851/1447), Şeyh Seyfuddin Bâherzî’nin kabrine yöneldiğinde şeyhin *فَقَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* duasını kendisine telkin ettiğini belirterek bizzat yaşadığı Üveysî tecrübeye işaret etmektedir. Çerhî, *Risâle-i Ünsiyye*, s. 36.

⁶⁴² Bkz. Müslim, *Mesâcid*, 139, 141; Tirmizî, *Deavât*, 63; Ebû Dâvûd, *Vitr*, 23; Nesâî, *Sehv*, 58, 83.

⁶⁴³ Nursî, *Mektubat* / 20. Mektup, s.448; a.mlf., *Miftahü’l-İman*, s.2293.

⁶⁴⁴ Nursî, *a.g.e.* / 20. Mektup, s.448-467.

⁶⁴⁵ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1116-1120.

⁶⁴⁶ Ahzâb suresi, 33/41-42.

⁶⁴⁷ Nursî, *Lem’alar* / 29. Lem’a -5. Bâb, Hâşiye 1, s.785.

⁶⁴⁸ Nursî, *a.g.e.*, / 1. Lem’a, s.579.

⁶⁴⁹ Nursî *a.g.e.*, / 29. Lem’a -5. Bâb, Hâşiye 1, s.785.

“Sonra, (Hz. Yunus, düştüğü balığın karnının, gecenin ve denizin, bir de bulunduğu halin) karanlıkları içinde, “Sen’den başka ilâh yoktur. Sen, her türlü kusurdan, eksiklikten, eşi-ortağı bulunmaktan mutlak münezzehsin. Ben, gerçekten kendine yazık edenlerden oldum!” diye yakardı.”⁶⁵⁰ Bu âyetin tefsir ve izahı Birinci Lem’ada yapılmıştır.⁶⁵¹ Nur Mesleği’nin dört esasından üç tanesi olan acz, fakr ve şefkat esaslarını Bediüzzaman’da mayalayan ilgili âyetlerden biri, Hz. Yunus’un bu duasıdır, diğeri Hz. Eyyûb’un şu duasıdır:

2. Yaralar içindeki Hz. Eyyub’un Dertlerine Deva Acz ü Fakr-ı Şefkat Duası:

﴿ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِي الضُّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴾

(Hz. Eyyûb) “Yâ Rabbî, bu dert bana iyice dokundu. Sen merhametlilerin en merhametli olanısın.” diye niyaz etmişti.”⁶⁵² Bu âyetin tefsir ve izahı İkinci Lem’ada yapılmıştır.⁶⁵³

3. Mukaddes Hüzün Peygamberi Hz. Muhammed’in Hasbiye ve Tevekkül Duası:

﴿ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴾

“(Ey Resûlüm! Sen böyle onların üzerine titrerken) onlar halâ senden ve yolundan yüz çevirecek olurlarsa de ki: Bana (yardımcı ve destekçi olarak) Allah kâfidir. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben O’na dayandım, O’na güvendim ve O, (bütün kâinatın, bütün varlıkların idare merkezi olan) Büyük Arş’in Rabbi, (bütün kâinatın mutlak Sultanı, bütün varlıkların yegâne sığınağı, besleyip yaşatanı, koruyup gözetenedir).”⁶⁵⁴

Sözkonusu âyet öncesi-sonrasıyla meallerinden takip edilirse, bunların Sahabe içinde müslüman gözüken münafıkların vefasızlık ve ihanetleri karşısında Rasulullah’a ve Sahabe’ye bir hakikat ihbarı, tesellisi, irşadı ve müjdesi olduğu görülecektir.⁶⁵⁵ Sözkonusu Hasbiye âyet-i kerimesi ve bir önceki ayet, 4. Lem’ada birinci ve ikinci makam olarak tefsir edilmiştir. 1. Makam, “Minhâcû’s-Sünne Risalesi” olmuştur. 2. Makam, yani Hasbiye âyetinin tefsiri, 11 nükteye bölünmesi itibariyle müstakil 11. Lem’a olmuş, ismi de “Mirkâtü’s-Sünne ve Tiryâku Maraz-ı Bid’a Risalesi” olmuştur.⁶⁵⁶ Nur Mesleği’ndeki tevekkül esasının dayandığı iki âyet-i kerimeden biri budur, diğeri de aşağıdaki âyet-i kerimedir:

4. Uhud’dan Çıkan Yaralı Sahabe’nin Acz ü Fakr-ı Hasbiye ve Tevekkül Duası:

﴿ حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴾

“O kimseler ki, bir kısım halk kendilerine, “Düşmanlarınız olan insanlar üzerinize gelmek için toplanıp bir ordu kurdular; onlardan korkun ve geri durun!” dediklerinde, bu ancak onların imanını arttırdı da, “Allah bize yeter; O ne güzel vekildir!” mukabelesinde

⁶⁵⁰ Enbiyâ sûresi, 21/87.

⁶⁵¹ Nursî, a.g.e., / 1. Lem'a, s.579-580.

⁶⁵² Enbiyâ sûresi, 21/83.

⁶⁵³ Nursî, Lem’alar, / 2. Lem'a, s.580-581.

⁶⁵⁴ Tevbe sûresi, 9/129

⁶⁵⁵ Bkz. Tevbe suresi, 9/124-129.

⁶⁵⁶ Bkz. Nursî, Lem’alar / 4. Lem'a, s.590; / 11. Lem'a, s.607-613.

bulundular.”⁶⁵⁷

Bediüzzaman, Hasbünallâh âyetinin tefsirini, ilk olarak 1922’de yazdığı Zeylül’l-Habbe Risalesi’nde, Lem’alar mecmuasının 5. Lem’asında ve 29. Lem’asının 5. Bâbında ve Şualar’da 4. Şua olan Hasbiye Risalesi’nde yapmıştır.⁶⁵⁸ Barla’da 1934’te yazdığı 22. Lem’a, *İşârât-ı Selâse Risalesi*’nde ise “Allah’a tevekkül edene Allah kâfidir. Allah emrini mutlaka gerçekleştirir. Allah herşeye bir ölçü takdir etmiştir.”⁶⁵⁹ âyetinin tefsiri sadedinde kendi hususi hayatına dair üç suale üç işaretle cevap vermiştir.⁶⁶⁰

5. Acz ü Fakr içre Çâresizlere Bâkıyâtü’s-Sâlihât’tan Havl ve Kuvvet Duası:⁶⁶¹

{ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ }

“Hareket ve güç, ancak yüceler yücesi ve pek büyük olan Cenâb-ı Hakk’ın dilemesi ile olur.” Peygamber Efendimiz (s.a.v) bu sözün, cennet hazinelerinden bir hazine olduğunu bildirmiştir.⁶⁶² İşbu *Havkale* denen cümle-i mübarekenin izahı, 1922’de yazdığı Zeylül’l-Habbe Risalesi’nde ve Lem’alar’ın 6. Lem’asında yapılmıştır.⁶⁶³ Nur Mesleğinin altılı ezkârındaki altıncı zikir bu Havkale cümlesidir ki, 29. Lem’anın 6. Bâb’ında 33 mertebesiyle Arapça tefekkürî zikir tarzında hem zikirleştirilmiş, hem de 33 manasıyla izahı yapılmıştır.⁶⁶⁴

6.Nefis ve Benliğin Fenâ Makamında Bekâ İçin *Hatme-i Mahsus* (Fenâ-Bekâ Âyetinin Meâli):

{ يَا بَاقِيَ أَنْتَ الْبَاقِي.. يَا بَاقِيَ أَنْتَ الْبَاقِي }⁶⁶⁵ { كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ }

“O’nun *vechi* (Zâtı) hariç, her şey yok olacaktır. Hüküm O’nundur ve hepiniz O’na (huzuruna) döndürülüyorsunuz.”⁶⁶⁶ Bediüzzaman, “*Yâ Bâkî ente’l-Bâkî*” zikrinin, bu âyetin mealini ifade ettiğini söylemiş, izahını da 3. Lem’ada bu âyet-i kerimenin altında yapmıştır:

“{ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ }” âyetinin meâlini ifade eden *Yâ Bâkî Ente’l-Bâkî, Yâ Bâkî Ente’l-Bâkî* iki cümlesi, mühim iki hakikati ifade ediyorlar. Ondandır ki, Nakşîlerin rüesasından bir kısım, bu iki cümle ile kendilerine bir *hatme-i mahsus*⁶⁶⁷ yapıp muhtasar bir hatme-i Nakşiye hükmünde tutuyorlar. Madem o azîm âyetin meâlini bu iki cümle ifade ediyor. Biz bu iki cümlenin ifade ettiği iki hakikat-i mühimmenin birkaç nüktesini beyan edeceğiz...”⁶⁶⁸

⁶⁵⁷ Âl-i İmran sûresi, 3/173.

⁶⁵⁸ Bkz. Nursî, *Mesnevî / Zeylül’l-Habbe*, 23. İ’lem, s.246-247, çvr. Ü.Şimşek; a.mlf., *Lem’alar / 5. Lem’a*, s.591; a.mlf., *Lem’alar / 29. Lem’a*, 5. Bâb – s. 785-791; a.mlf., *Şualar / 4. Şua*, s.873-883.

⁶⁵⁹ Talâk sûresi, 65/3.

⁶⁶⁰ Nursî, *Lem’alar / 22. Lem’a*, s.673-676.

⁶⁶¹ Hadis-i şerife göre, “Lâhavle velâ kuvvete..” cümlesi, beşli *sâlihât-ı bâkiyâtın* beşincisidir (Buhârî, *teheccüd* 21). Bkz. Nursî, *Lemeât / 29. Lem’a*, s.510, çvr. İhsan Kâsım Sâlihî.

⁶⁶² Bkz. Buhârî, *Meğâzî* 38, *Deavât* 51, 68; Müslim, *Zikir* 44-46

⁶⁶³ Nursî, *Mesnevî / Zeylül’l-Habbe*, 22. İ’lem, s.245, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *Lem’alar / 6. Lem’a*, s.591.

⁶⁶⁴ Nursî, *Lem’alar / 29. Lem’a -6. Bâb*, s.792-797.

⁶⁶⁵ “Ey Kendinden başka her şeyin fânî olduğu tek Bâkî!”

⁶⁶⁶ Kasas sûresi, 28/88.

⁶⁶⁷ Bazı Nakşibendi büyükleri “*ya bâkî ente’l-bâkî*” zikriyle kendilerine özel bir hatme oluşturmuşlar. Halka halinde otururlar ve beşyüz defa “*ya bâkî ente’l-bâkî*” söylerler. Hatme-i haccagan içerisinde fâtiha ve salavatlarla beraber. Bu zikir ile, “*küllü şey’in hêlikün illâ vecheh*” âyetini de manen zikretmiş olurlar.

⁶⁶⁸ Nursî, *Lem’alar / 3. Lem’a*, s.584.

Hâce Abdullah Herevî, tasavvuftaki yüz basamağı anlattığı *Menâzilü's-Sâirîn* (Yolcuların Konaklama Yerleri) isimli eserinde, 92.-93. makam olarak *Fena ve Bekâ* makamlarını işler. Fena makamını “*Yeryüzünde bulunan her canlı fanidir, yalnız azamet ve ikram sahibi Rabbinin Zâtı bâkidir.*”⁶⁶⁹ âyetinin, Bekâ makamını da “*Allah daha hayırlı ve daha bâkidir.*”⁶⁷⁰ âyetinin altında anlatmıştır.

Bediüzzaman’ın, nefsin ve topyekün varlığın fenasını ve yalnız Allah’ın bâki olduğunu ifade eden “*Yâ Bâkî Ente'l-Bâkî, Yâ Bâkî Ente'l-Bâkî*” zikrini “*O’nun vechi (Zâtı), hariç her şey yok olacaktır.*”⁶⁷¹ âyetinin gölgesinde izah etmesi, tasavvuftaki 92.-93. fenâ ve bekâ makamlarıyla⁶⁷² ilişkili bir yorumlama biçimi olarak değerlendirilebilir. Fenâ makamındaki Nur Talebeleri için, Bediüzzaman’ın bu zikri, vird edinilebilir.

7. İman Ehlinin İki Cihan Kurtuluşu İçin Kur’an’ın Ebedî Hidayeti ve Dâimî Şifası:

﴿لِّلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ﴾

“*O (Kur’an), iman edenler için hidâyet ve şifadır.*”⁶⁷³ Bu âyetin tefsiri 13. Söz’ün 1. Makamında yapılmıştır.⁶⁷⁴ Bediüzzaman, bu âyeti ve yine Kur’an’ın mü’minlere şifa ve rahmet olduğunu bildiren ﴿هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾ “*Biz Kur’an’ı mü’minlere şifa ve rahmet olarak indiririz.*”⁶⁷⁵ âyetini, daha sonra yazmış olduğu Birinci Şua’da⁶⁷⁶ ve Arapça Tahmidiye Duası’na aldığı 7 âyet içine dâhil etmiş ve 19’ar kez tekrar etmiştir.⁶⁷⁷ Risalelerin kendi dertleri için Kur’an’ın devası olduğuna inanır: “*Dert benimdir, devâ Kur’an’ındır.*” der.⁶⁷⁸

Bediüzzaman, Lem’alar Mecmuası’nın girişinde yukarıdaki cümle-i mübarekeleri zikrettikten sonra şu cümleyi kurar: “*Otuz Birinci Mektub’un (Lem’alar kitabının) birinci kısmı; her zaman, hususan mağrib ve işâ (akşam ve yatsı) ortasında otuz üçer defa okunması*⁶⁷⁹ çok faziletli bulunan mezkûr kelimât-ı mübarekenin her birinin çok envârından birer nurunu gösterecek altı lem’adır.”⁶⁸⁰ İlk altı lem’a, mezkûr altı âyet-i kerimenin şahıs özelinde asra bakan birer tefsiridir.⁶⁸¹

Hulusi Yahyagil Efendi, üstadı Bediüzzaman Hazretleri’nin Birinci Lem’ada

⁶⁶⁹ Rahman sûresi, 55/26-27.

⁶⁷⁰ Tâhâ sûresi, 20/73.

⁶⁷¹ Kasas sûresi, 28/88.

⁶⁷² el-Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, s.142-143.

⁶⁷³ Fussilet sûresi, 41/44.

⁶⁷⁴ Nursî, *Sözler* / 13. Söz, s.52.

⁶⁷⁵ İsrâ sûresi, 17/82.

⁶⁷⁶ Nursî, *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.839.

⁶⁷⁷ Nursî, *Hizb-ü Envârî'l-Hakâika'n-Nuriyye*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1992, s.183-200.

⁶⁷⁸ Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, s.527.

⁶⁷⁹ Talebelerinden Mehmet Fırınç, Bediüzzaman’ın bu peygamber dualarını her akşam namazından sonra 33’er defa okuduğunu dile getirdiğini söylemiştir. TV111, “Şehr- i Ramazan Programı”, Konuk: Mehmet Fırınç, 16 Mayıs 2018 Çarşamba, <http://www.tv111.com.tr/haberler/> (11.7.2018).

⁶⁸⁰ Nursî, *Lem’alar* / 1. Lem’a, s.579.

⁶⁸¹ Sözkonusu ilk altı Lem’ada tefsir edilen âyetler şöyledir: 1. Lem’a (Enbiya, 21/87), 2. Lem’a (Enbiya, 21/83), 3. Lem’a (Kasas, 28/88), 4. Lem’a (Tevbe 9/129), 5. Lem’a (Âl-i İmrân, 3/173), 13. Söz (Fussilet, 41/44). Bkz. Nursî, *Lem’alar* / 1. Lem’a, s.579; a.mlf., *Sözler* / 13. Söz, s.52.

okunmasını tavsiye ettiği evrâdın, yani yukarıdaki yedi virdin kuvvetinden ve kendi iç dünyasındaki derin etkilerinden bahsetmiştir.⁶⁸²

cc. Altı Esmâ Zikri: Sekîne Virdi ve İsm-i Âzam’a Mazhariyeti

Bediüzzaman, H.1340/1921’de “*Sekîne* ismi verilen ve İsm-i Âzam sandukçası olan meşhur altı ism-i ilahîyi⁶⁸³ çekmeye başlamıştır. İsm-i âzâmı içeren⁶⁸⁴ ve adına esmâ-i sitte-i meşhure denilen; *فَرْدٌ ، حَيٌّ ، قَيُّومٌ ، حَكَمٌ ، عَدْلٌ ، قُدُّوسٌ* *Ferdün Hayyün Kayyûmün Hakemün Adlün Kuddûs* isimlerini günde 171 defa okumaya 1922’deki Yuşa Tepesi inzivasında da devam etmiştir. Önce altı ism-i ilahiyi 171 defa okurken, beraberinde; 71 âyet-i kerimeyi hergün 19’ar defa tilaveti kendisine ‘günlük vird’ edinmiştir. Buna hayatının sonuna kadar devam etmiştir. “171 defa esma-i sittesi, Risale-i Nur müellifinin daimî virdidir.”⁶⁸⁵

Daha sonra bu 6 ism-i âzâmı 19 âyet-i kerimeyle birlikte 19 kere okur.⁶⁸⁶ Bu terkip daha sonra Nur Mesleğinin evrâdı içine “*Sekîne*”⁶⁸⁷ adıyla girmiştir.⁶⁸⁸ Bediüzzaman “yirmi dört saatte yüz yetmiş (bir)⁶⁸⁹ defa; *Sekîne* ve *ism-i Âzam* denilen *Esmâ-i Sitte-i Meşhureyi* (1340/1921 tarihinden itibaren) bin üç yüz (1300) mükerrer âyetle oku”muştur.⁶⁹⁰ “Ercûze nâmındaki kaside-i mübâreke’de *Sekîne* nâmı verilen ve ism-i âzâmı tazammun eden altı isim *فَرْدٌ ، حَيٌّ ، قَيُّومٌ ، حَكَمٌ ، عَدْلٌ ، قُدُّوسٌ* celle celâlüh, bu esmâ-yı mübâreke(dir).”⁶⁹¹

Bediüzzaman, “Hz. Ali’nin r.a. bu ümmete verdiği en mühim ders ve bu iki kaside-i gaybiyesinin (Ercüziye ve Celcelûtiye’nin) mevzuu, esası ve ruhu olan *Sekîne*’yi ve ism-i *Âzamı*”⁶⁹² kendisine en aslî *esmâ virdi* edinmiştir. Çünkü: “Hz. Ali r.a. *أنا مدينة العلم و على بابها*.”

⁶⁸² Şöyle yazmıştır: “Hâdisât-ı dünyeviye meşgalesi, şimdiye kadar başımdan geçmemiş bir tarzda beni yormuş. Koca bir dairenin maddî ve manevî ağır yükü altında tek başıma kaldığımdan çok bunalmışım. Aziz Üstadımın Otuz Birinci Mektubun Birinci Lem’asıyla tavsiye buyurduğu evrâdın kuvveti, Risale-i Nur’un feyzi, müşfik üstadımın müstecab duası ve üstadımın üstadı Hazret-i Gavs’ın lillâhil-hamd en küçük hâcetimi görecektir kadar zahir himmeti, mahza bir lütf u fazl-ı İlâhî eseri olarak devam edebildiğim salâvât-ı şerife berekâtıyla zuhur eden imdâd-ı Risaletpenâhî ve Cenab-ı Allah’ın nihayetsiz in’âm ve ihsan ve inâyeti sayesinde, yüzbinler hamd ve şükürler olsun, ye’s ve fütura düşmekten kurtulmuş; yalnız, huzur-u manevînize birkaç satırlık arzıyla çıkmak geç kalmıştır.” Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 134*, s.1470.

⁶⁸³ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî* / 18. Lem’a, s. 2081-2082.

⁶⁸⁴ Nursî, *a.g.e.*, / 18. Lem’a, s.2078.

⁶⁸⁵ Nursî, *a.g.e.*, / 28. Lem’a, s.2074.

⁶⁸⁶ Aynı yer.

⁶⁸⁷ Esasında Bediüzzaman, altı ism-i âzâma “*Sekîne*” adını Hz. Cebrail’in verdiğini* ve o *Sekîne*’nin Hz. Ali’nin Kasîde-i Ercûze ve Celcelûtiye’sinin esası, manası ve ruhu olduğunu söylemiştir. Bediüzzaman, Gümüşhânevi’nin Mecmuatü’l-Ahzâb’ına itimaden “Hz. Cebrail’in tabiri ile bu *Sekîne-i Kudsiye* olan İsm-i *Âzam*...” demiştir. Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî* / 18. Lem’a, s. 2079, 2081.

⁶⁸⁸ Nursî, *Hizb-ü-Envâri’l-Hakâiki’n-Nûriyye*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1998, ss. 140-141.

⁶⁸⁹ Bu 170 değil, 171 olmalıdır; 1’in yazılması unutulmuş olmalıdır. Çünkü bu İkinci Keramet-i Aleviye Risalesi’nin başında Bediüzzaman günlük yirmidört saatte 171 defa ism-i âzâmı okuduğunu iki defa zikretmektedir. Bkz. Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî* / 28. Lem’a, s.2074.

⁶⁹⁰ Nursî, *a.g.e.*, / 28. Lem’a, s.2077-2078; a.mlf., *Osmanlıca Lem’alar*, s. 882.

⁶⁹¹ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 236*, s.1533-1534.

⁶⁹² Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî* / 28. Lem’a, s.2077-2078.

[*"Ben ilmin şehriyim. Ali ise, onun kapısıdır."*⁶⁹³] hadisine mazhardır.⁶⁹⁴ Bediüzzaman, mesela 13 sene sonra, 1934'lerde de bu evrâda devam ettiğini kendisi söylemiştir.⁶⁹⁵

Bediüzzaman, yukarıdaki meşhur altı ism-i âzâmın başına daha sonra Besmele'yi ve Besmele'deki üç ism-i ilahîyi de ilave etmek suretiyle, ism-i âzamları 9'a çıkarmış gibi dualar etmiştir. Mesala, pekçok risalelerin sonunda bu ism-i âzamlarla şöyle dua etmiştir:

يَا اللَّهُ ، يَا رَحْمَنُ ، يَا رَجِيمُ ، يَا فَرْدُ ، يَا حَيُّ ، يَا قَيُّوْمُ ، يَا حَكَمُ ، يَا عَدْلُ ، يَا فَتُوْسُ ، نَسْأَلُكَ بِحَقِّ فُرْقَانِكَ الْحَكِيمِ وَبِحُرْمَةِ حَبِيْبِكَ الْأَكْرَمِ وَبِحَقِّ أَسْمَائِكَ الْحُسْنَى وَبِحُرْمَةِ إِسْمِكَ الْأَعْظَمِ أَنْ تَحْفَظَنَا مِنْ شَرِّ النَّفْسِ وَالشَّيْطَانِ وَمِنْ شَرِّ الْجِنِّ وَالْإِنْسَانِ . آمِينَ!

“Ümmetinin hasenatı adedince ona ve âline salât ve selâm olsun. Yâ Allah, yâ Rahmân, yâ Rahîm, yâ Ferd, yâ Hayy, yâ Kayyûm, yâ Hakem, yâ Adl, yâ Kuddûs! Furkan-ı Hakîm'inin hakkı için ve Habib-i Ekrem'inin hürmetine, esmâ-yı hüsnânın hakkı için ve İsm-i Âzâmın hürmetine Senden niyaz edip istiyoruz: Bizi nefsin ve şeytanın, cin ve insanın şerrinden muhafaza buyur, âmîn...”⁶⁹⁶

Bediüzzaman'ın Yuşa Tepesi inzivasında yapmaya başladığı ve hem manen, hem de ilmen inkişafına sebep olan zikir ve dualar, o zikir ve duaların meyvesi olarak ‘ilmen’ Risale-i Nurlar, ‘manen’ de Nur mesleği hâlinde zuhur etmiştir. Diğer bir ifadeyle: Nur Mesleği'nin ekser evrâd ü ezkârı, Bediüzzaman'ın 1922'de Yuşa Tepesi'nde yapmış olduğu zikir, fikir ve dualardan oluşmuştur.

çç. Günde Beş Vakit Esmâ Tesbihâtı: İki Nevi İsm-i Âzam Duaları

Beş vakit namazın akabinde umumi tesbihatın dışında, hususî tesbihat olarak iki çeşit, biri uzun, biri kısa *İsm-i Âzâm* dualarını okumaya başlamıştır: Bu ism-i âzâm duaları-tesbihatı iki nevidir. Kısa olan ism-i âzâmın esmâsı “*Yâ Cemîlü ya Allah, yâ Garîbü ya Allah*” diye başlar ve öğlen, akşam ve yatsı sonrası okunur. Uzun olanın esmâsı ise “*Sübhâneke ya Allah, teâleyte ya Rahman, ecirnâ mine'n-nâr bi afvike ya Rahman*” diye başlar ve sabah ve ikinci namazları sonrası okunur.⁶⁹⁷

dd. Âl-i Beytin Mânevî Mirası ve Feyiz Madeni ‘Cevşen’i Vird Edinmesi

“Âl-i Beytin mânevî ve gayet mühim bir mirası ve bir maden-i feyzi olan *Cevşenü'l-Kebîr*”⁶⁹⁸ nâmındaki münacat-ı peygamberîyi kendine üstad ve vird edinmiş; başlangıçta

⁶⁹³ Tirmizî, *Menâkıb*, 20; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/126.

⁶⁹⁴ Nursî, *Şuâlar* / 8. Şuâ, s.936.

⁶⁹⁵ Bediüzzaman, 1935'te Eskişehir Hapishanesinde, Kaside-i Celcelûtiye'den hareketle yazdığı İkinci Keramet-i Aleviye Risalesi'de, ism-i âzamı içeren altı esmâyî zikre Hicrî 1340'da (1921-22) başladığını, hergün 1341 defa zikretmek suretiyle, nihayette *ism-i âzamı hâmil olmakla hıfzına nâil olduğunu*, bazı rakamsal tevafuklara da göndermeler yaparak anlatır. Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî* / 28. Lem'a, s.2074.

⁶⁹⁶ Nursî, *Lem'alar* / 30. Lem'a, s. 827.

⁶⁹⁷ Nursî, *Hizb-ü Envârî'l-Hakâiki'n-Nûriyye*, s. 144-150.

⁶⁹⁸ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî* / 28. Lem'a, s.2078. Risale-i Nur külliyatında Cevşen ismi ilk defa, 1922-23'te yazdığı Şemme Risalesi'nin 3. Parça'sında 72. İ'lem'de geçiyor (Nursî, *Mesnevî*, s.410, çvr.Ü.Şimşek). Bediüzzaman Şemme'yi yazdığı 1922-1923'te Cevşen okuyordur. Sözkonusu Arapça 72. İ'lem, daha sonra 1926'da kaleme aldığı Nur'un İlk Kapısı'nda 7. Ders olmuş, Sözlük'te de 5. Söz'e bir kaynak, 11. Söz'ün ilk hali olmuştur. Bkz. Nursî, *Mesnevî* / Nur'un İlk Kapısı, s.1389.

günde bir, bazen üç defa okumuştur. Yine kendi ifadesiyle Bediüzzaman, Hz. Ali'den rivayetle gelen, Esmâ-i Hüsnâ ve İsm-i Âzam hazinesi olan Cevşenü'l-Kebîr'i kendisine 'üstad' edinmiştir. Cevşen'i kendisine 'üstad' edinmesi, Hz. Ali'yi üstad edinmesi ve onun üzerinden Hz. Peygamber'e bağlanması manasına gelmektedir.⁶⁹⁹

Yine Yuşa tepesinde inzivada iken, Ramazan ayında (28 Nisan - 27 Mayıs 1922) okudukları arasında, Gavs-ı A'zam Şeyh Abdülkadir-i Geylanî'nin *Münacaat-ı Esmâiye*'si de vardır. Bu *esmâ-yı hüsnâ manzûmesini* okurken, kalbine “*Hüve'l-Bâkî Hakîmü'l-gadâyâ nahnü fi kabzı hukmihî...*” beytiyle başlayan *Arabî Esmâ-yı Hüsnâ Münacâtı* hutûr etmiş, o da kalbine fitrî bir surette gelmiş olan bu kendi esmâ münacâtını geldiği gibi aynen kaleme almış ve kaydetmiştir. Ve yıllar sonra 17. Söz'ü⁷⁰⁰ oluşturan parçalar arasına koymuştur.⁷⁰¹

Bediüzzaman, 1340/1921'de başlayıp hayatı boyunca devam ettiği bu esmâ-i sitte, sekîne ve sair virdleri, daha başka hizbleriyle birleştirerek hususî Nur Mesleği'nin hususî dua, zikir, hizb ve evrâdını *Hizb-ü Envâri'l-Hakâiki'n-Nuriyye* ismiyle oluşturmuştur, Nur talebelerine günlük ve/veya haftalık olarak okutmuştur.

b. Kur'an Yolunda Sünnet Rehberliği

Tasavvufta, evliya-i kiram Hz. Peygamber'in küllî mi'racının gölgesinde manevî ve hususî birer mi'rac yaşayabilirler. “Eski Said'in ve Yeni Said'in mühim üstadlarından olan”⁷⁰² “Mevlana'ya göre her kâmil insanın kendine özgü bir mi'racı⁷⁰³ ve vuslatı vardır.”⁷⁰⁴ Bediüzzaman da kendine özgü manevî bir/birkaç mi'rac yaşar. Yuşa Tepesi'nde yaşadığı ‘*seyahat-i rûhiyede çok tazyikat altında gayet ağır yükler yüklenmiş bir vaziyette kendini görür*’, Mektubat-ı Rabbânî'den Sarıyer halvetinde aldığı dersle, nereye gittikleri anlaşılmayan çok yollar arasında sünnet-i seniyye yoluna yönelir ve karanlıklar içinde geçirdiği hâllere dair sünnetlerin en küçük âdâbının bile önünü aydınlattığına ve tazyikatı kaldırdığına bizzat şahit olur.⁷⁰⁵ Şöyle der: “Karanlıklar içindeki seyahatimde, Peygamberimizin sünnetlerini yıldızlar ve lambalar şeklinde gördüm... Hem sünnetleri semadan sarkan ipler şeklinde gördüm; onlardan bir parçasına olsun tutunan yükselir ve saadete erişir.”⁷⁰⁶

⁶⁹⁹ Şeyh İsmail Çetin Hoca, Bediüzzaman'ın Cevşen'i vird edinmesi ve Nur Talebelerine tavsiyesine yönelik eleştirilere şöyle cevap vermiştir: “Cevşen, Zeynelabidin'e isnad edilir. Bediüzzaman'dan önce de bu *Cevşen-ül Kebir* vardır. Nerede? *Mecmuat-ül Ahzab'ta*. *Mecmuat-ül Ahzab*'ı kim yazmış? *Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi hazretleri*. O zaman Cevşen için Bediüzzaman'a itiraz eden bu adamlar, öncelikle Şeyh Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi'ye itiraz etmiş olurlar. Şu anda Şeyh Ziyaeddin Gümüşhanevi'ye mümâsil bir âlim var mıdır? Yoktur. Hem onun etrafında birçok hadis âlimi vardı.” Salih Okur, “İsmail Çetin Hocaefendi İle Asrın Bedii Etrafında Röportaj”, (19.03.2010), bkz. http://www.cevaplari.org/index.php?content_view=3862&ctgr_id=138 (18.8.2017).

⁷⁰⁰ Nursî, *Sözler* / 17. Söz, s.84-86.

⁷⁰¹ Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s.460, 461, 759.

⁷⁰² Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 138*, s.1903.

⁷⁰³ Mevlânâ'nın mi'rac hakkındaki görüşleri hakkında bazı değerlendirmeleri için ayrıca bkz. Annemarie Schimmel, *The triumphal Sun, A Study of the Words of Jalaloddin Rumi*, State University of New York Press, Albany 1993, ss.289-320.

⁷⁰⁴ Küçük, *Mevlana'ya Göre Manevî Gelişim*, s.771.

⁷⁰⁵ Nursî, *Lem'alar* / 11. Lem'a, 2.-3. Nükte, s.607.

⁷⁰⁶ Nursî, *Mesnevî* / Katre -Zeyl, 2. Remiz-, s.156, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *Mesnevî / Katre*, s.1308.

Bediüzzaman, o Nebevî ışıklara bakarak yatay yolculuğunu yapmış, yine o Nebevî iplere tutunarak dikey yükselişini gerçekleştirmiştir. İsrâ ve Mi'raç Peygamberi'nin kademi izlerinde vâris-i enbiyanın bir nevî manevî isrâ'sı yatay gelişim olurken, manevî mi'racı da dikey yükseliş olmaktadır. Bediüzzaman'ın hayatında Sarıyer halvetine çekildiği 1921 Ramazan'ında yaşadığı o hem havadan, hem karadan, hem de yeraltından üçlü manevî seyahati, kendisinin 'yatay gelişimi', 1922'de Yuşa Tepesindeki inzivasında 99 makamın nurlarına eriştiren ruhanî seyahati de 'dikey yükselişi' olarak değerlendirilebilir.

Bediüzzaman, hem derinlemesine yatay seyahat-i maneviyelerinde, hem de dikey seyahatlerinde hep sünneti esas almıştır; tarikat usûlüne tâbi olmamıştır. “*Sünnet-i seniyyeyi esas tutan, Habibullah'ın (s.a.v) zilli altında makam-ı mahbûbiyete mazhardır.*” diyen⁷⁰⁷ İmam-ı Rabbânî'nin müşahedesi ile örtüşen kendi müşahedesi, Bediüzzaman'ın, Sünnet-i Seniyyeye riayeti Nur Mesleğinde aslî evrâd kabul etmesine⁷⁰⁸ ve necat için şart görmesine sebep olur. Ayrıca sünnetlere ittibayı takvanın olmazsa olmaz asgarî şartlarından biri sayar.⁷⁰⁹

c. Kalbdeki Kur'an'ın Hususî Mürşidliği

Eski Said'i Yeni Said'e dönüştüren kimyevî (manevî) faktör, Hizbü'l Ekber-i Nurî'de suret-i dâimeye kavuşan 23 yıllık tefekkür sırrıdır.⁷¹⁰ Tefekkür sırrının kaynağı ise arş-ı âzâmda mahfuz Kur'an-ı Kerim'in tefekkür âyet-i kerimeleridir. Bediüzzaman, o âyet-i kerimelerin zıllinde ve ışığıyla bir nevi seyr-i âfâkî ve enfüsüsini gerçekleştirirken, kalbindeki ve kafasındaki Kur'an, kendisine mahsus bir mürşid olmuş, derkettiği mefhumlarıyla ve iktibas ettiği hakikat nurlarıyla onun kalbî yaralarını iyileştirmiş, ruhî terbiye ve terakkisini gerçekleştirmesinde kudsî bir mürebbi olmuştur.

Yuşa Tepesi'ndeki inzivasında yazdığı aşağıdaki paragraf aynı zamanda onun, inzivada Kur'an'ın mürşidiliğinde nasıl kalbinin hastalıklarından tedavi, nefsinin hevesâtından terbiye olduğuna ve ruhunun tasfiyeyle terakki ettiğine dair önemli ipuçları vermektedir: “Kur'ân-ı Kerim, bütün insanlara rahmettir. Çünkü herbir insanın şu hakikî âlemden kendisine mahsus hayalî bir âlemi olduğu gibi, *herkes kendi meşrebine göre Kur'ân'dan fehim ve iktibas ettiği, hâfızasında kendisine has bir Kur'ân vardır ki, onun ruhunu terbiye, kalbini tedavi eder. Ve keza, Kur'ân-ı Kerim'in bir meziyeti şudur ki: Bütün ulemâ ve ehl-i meşrep gibi herkes hidayeti için, şifası için müteaddit sûrelerden ayrı ayrı âyetleri ahz edebilir. Çünkü, bir âyetin sair âyât-ı Kur'âniye ile pek ince münasebetleri, ittisal cihetleri vardır. Aralarında vahşet (yabancılık, soğukluk, kopukluk) yoktur. Bu itibarla, müteaddit sûrelerden alınan âyetler küçük bir Kur'ân hükmünde olur.*”⁷¹¹

⁷⁰⁷ Nursî, *Lem'alar* / 11. Lem'a, 2.-3. Nükte, s.607.

⁷⁰⁸ Nursî, *Sözler* / 26. Söz s.210-211.

⁷⁰⁹ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 3*, s.1416.

⁷¹⁰ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 144*, s.1658.

⁷¹¹ Nursî, *Mesnevî / Zeylül-Habbe*, s.1336.

Yeni Said döneminde yazdığı Mesnevî-i Nuriye başta olmak üzere Risale-i Nurlar'ın membaı olan sure ve âyet-i kerimleri belli aralıklarla tekraren okumayı, sürekli hidayeti, tedavi, terbiye ve terakkisi için kendisine vird edindiği gibi, bu manevî kemalâta ulaşabilsinler diye 1940'ta umum nur talebeleri için de bu âyet-i kerimleri derleyip bir *Hizb-i Âzam-i Kur'ânî* kitabını vücuda getirmiştir.⁷¹² Böylece Risale-i Nur'un üstadı ve membaı Kur'an⁷¹³ âyetlerinin, Kur'an şakirdleri için de Kur'an'ın umumî mürşidliğinin içinde kendilerine mahsus *hususî bir mürşid* işlevi görmesine imkân sağlamıştır.

1929'da yazdığı 23. Söz'deki anlatımına göre; Yuşa tepesindeki inzivasında rüya-misal bir vakıa yaşar. Uzunca anlattığı vakıada üzerinde Said yazan bir mezar taşı görür, irkilir. Kur'an'ın halis bir talebesi dediği bir zat kendisini irşad eder. Tevbe ve tevekkül etmesini ister, o da eder. Birden ayılır: *Eski Said kaybolmuştur. Kendisini Yeni Said olarak görür.*⁷¹⁴ Bu dönüşümün, küllî ubudiyet ile küllî sülûk tarzında olduğunu, bir başka vak'a-i ruhiyesinden çıkarıyoruz. Söz konusu manevî vak'asında kendi iç dünyasında seyahat eder. Yolun sonunda vak'asının tabirini yine kendisi yapar. Nur Mesleği'ndeki küllî terakkî ve ubudiyet yolunu, insanın bedenî-ruhî bütün uzuvlarının kulluk vazifelerini yapması olarak tarif eder.⁷¹⁵

Katre Risalesi'nin başında, kendi kaleminden Bediüzzaman'ın manevî seyr ü sülûkunu, acziyetin gücünü keşfini, Kur'anî hakikat nurlarıyla nefisini ve şeytanını yenmesini ve ilk manevî açılımları haber vermektedir: “Malûmdur ki, insan, hasbelkader çok yollara *sülûk* eder. Ve o yolda çok musibet ve düşmanlara rastgelir. Bazan kurtulursa da, bazan da boğulur. Ben de kader-i İlâhînin sevkiyle pek acip bir yola girmiştım. Ve pek çok belâlara ve düşmanlara tesadüf ettim. Fakat acz ve fakrımı vesile yaparak Rabbime iltica ettim. İnayet-i ezeliye, beni Kur'an'a teslim edip, Kur'an'ı bana muallim yaptı. İşte, Kur'an'dan aldığım dersler sâyesinde o belâlardan halâs olduğum gibi, nefis ve şeytanla yaptığım muharebelerden de muzafferen kurtuldum. Bütün ehl-i dalâletin vekili olan nefis ve şeytanla ilk müsademe,

*سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ*⁷¹⁶ kelimelerinde vuku buldu.

Bu kelimelerin kalelerinde tahassun ederek o düşmanlarla münakaşalara giriştim. Her bir kelimedede otuz defa meydan muharebesi vukua geldi. Bu risalede yazılan her bir kelime, her bir kayıt, kazandığım bir muzafferiyete işaretir. Bu risalede yazılan hakikatler, zıtlarına bir

⁷¹² Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 93, s.1873.

⁷¹³ Risale-i Nur'un Kur'an'dan ilham ve feyiz yollu yazıldığına dair bkz. Nursî, *Sözler / 20*. Söz, s.97, 98; a.mlf., *Şuâlar / 1*. Şuâ, s.837, 839, 842, 843; / 14. Şuâ, s.1046, 1061, 1080; / 15. Şuâ, s.1147; a.mlf., *Mektubat / 19*. Mektup, s.441; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2065, 2105; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye / Katre*, s.1307, 1310; a.mlf., *Sirâcü'n-Nûr*, s.2302; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 1, 161, 164, 124, 211, s. 1412, 1488, 1461, 1487, 1515; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 97, s.1877; Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s. 2144, 2179, 2196, 2209, 2228, 2239; Gündüzalp, *Konferans*, s.2254.

⁷¹⁴ Hadisenin detayları için bkz. Nursî, *Sözler / 23*. Söz, 2. Mebhas, 3. Nükte, s.139-140.

⁷¹⁵ Nursî, *a.g.e.* / 23. Söz, 2. Mebhas, 2. Nükte, s.137-138.

⁷¹⁶ “Allah, her türlü noksandan münezzehtir. Bütün hamdler, övgüler Allah'adır. Allah'tan (celle celâlüh) başka ilâh yoktur. Allah, büyük'tür. Hareket ve güç, ancak yüceler yücesi ve pek büyük olan Cenâb-ı Hakk'ın dilemesi ile olur.” (Buhârî, *Teheccüd* 21; Ebû Dâvûd, *Salat* 135; Nesâî, *İftitah* 32; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/353).

imkân-ı vehmî kalmayacak derecede yazılmıştır. Uzun bir hakikate (delili ile beraber) bir kayıt veya bir sıfatla işaret yapılıyor... İhtar: Bu zamanın cereyanı, benim gibi çoklarını vehmî tehlikelere atmıştır. İnşâallah, bu eser Allah'ın izniyle onları kurtaracak ümidindeyim.”⁷¹⁷

Şemme Risalesi'nin başındaki “İfade-i Meram”ında akıl ve kalbinin nasıl olduğunu bilmediği bir şekilde imtizaç ettiklerini de belirtir: “*Nasıl oldu da aklım kalbimle imtizaç etti, bilmiyorum.* Fakat nasıl olduysa oldu, hem ehl-i akıl olan selef ulemasından, hem de ehl-i kalb olan sâlihînden *farklı birer hâl* aldım. Söylediklerim onlara muvafık ise ne âlâ; eğer o iki yoldan birine muhalif düşerse, o söz bana geri gönderilsin.”⁷¹⁸ Nitekim Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde, Allah'ı merak edip arayan ve otuz üç aşamadan geçen temsîlî seyyah, “akıl ve kalbde seyahat eden bir yolcu”dur.⁷¹⁹ Risale-i Nur'daki bu yolu bilimsel gelişmeler ve psikolojik bir açıdan Nevzat Tarhan, *Akıldan Kalbe Yolculuk: Bediüzzaman Modeli* adıyla müstakilen ele almış,⁷²⁰ yani Eski Said'in akıldan kalbe yolculuğunu ve akıl-kalb birlikteliğini kitaplaştırmıştır.

Katre'nin Hâtîme'sine girişte şöyle der: “Hayatta kaldıkça ben de Mevlânâ Celâleddin gibi derim: ‘Hayatta olduğum müddetçe ben Kur'an'ın kölesi, Muhammed Muhtâr'ın yolunun tozuyum.’ Zira Kur'an'ı bütün feyizlerin kaynağı olarak görmüş bulunuyorum. Eserlerimde hakikatlerin güzelliklerinden ne varsa, Kur'an'ın feyzindedir.”⁷²¹

İlk defa Yuşa Tepesinde inzivaya çekildiği 1922'de yazdığı “Katre risalesinde benim Kur'an'dan istifade ettiğim yol”⁷²² demiş, yine 1922'de yazdığı Şemme Risalesi'ndeki 22. İ'lem'de de bunu açıkça söylemiştir.⁷²³ Bu yol, doğrudan Kur'an'la hakikate eren ve feyizlenen sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînün büyüklerinin velayet-i kübrâ yoludur. “*Hakâik-i Kur'âniyeden tereşşuh eden nurlar* ve o nurlara tercümanlık eden Sözlere, o hâssaya mâlik olabilirler ve mâliktirler.”⁷²⁴

Risale-i Nur'daki bu nüfuzun kaynağı, müellifinin yaralı ruhuna ve cerahatli kalbine Kur'an'dan gelen feyizlerdir. Şöyle der: “Tahdis-i nimet ve emanetin hakkını vermek için şunu da söylemek isterim ki, sizi asla aldatmıyorum. *Ben sadece müşâhede ettiğim yahut ayne'l-yakîn veya ilme'l-yakîn derecesinde bir kat'iyetle kanaat getirdiğim şeyleri yazıyorum.* Yazdıklarımı akıl ve fikir mahsulü şeyler sanma. Asla! *Bunlar, Kur'an-ı Kerim'den istimdat neticesinde yaralı bir ruha ve cerahatli bir kalbe akmış olan feyizlerdir.* Bunları, kalbde tadıldıktan sonra kaybolup giden geçici bir şey de sanma. Haşa! Onlar, illetli bir akıl, hasta bir

⁷¹⁷ Nursî, *Mesnevî* / Katre, s.1297.

⁷¹⁸ Nursî, *a.g.e.* / Şemme, s.335, çvr. Ü. Şimşek.

⁷¹⁹ Nursî, *Şualar* / 7. Şua, s. 906.

⁷²⁰ Nevzat Tarhan, *Akıldan Kalbe Yolculuk: Bediüzzaman Modeli*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2012.

⁷²¹ Nursî, *Mesnevî* / Katre, Hâtîme, 1. Mesele-, s.146, çvr. Ü. Şimşek.

⁷²² Nursî, *a.g.e.* / Katre, 16. Remiz-, s.161, çvr. Ü. Şimşek.

⁷²³ Nursî, *a.g.e.* / Şemme, 22. İ'lem-, s.370, çvr. Ü. Şimşek.

⁷²⁴ Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, 4. Nokta, s.516.

kalb ve kör bir nefis üzerine akseden *sâbit hakikatlerin nurlarıdır*.⁷²⁵

Bu cümle, hakikatü'l-hakâika ulaşıp bir ehl-i hakikatin kalbine, aklına ve nefesine o hakikat nurlarının yansımış olduğunu ve o yansıyan nurların Nur Risaleleri olarak telif edildiğini ifade etmektedir. Ayrıca, Nur Mesleği'nde nefsin sülûku, aklın sülûku ve kalbin sülûku ile topyekün küllî bir *sülûkun* tahakkuk ettiğini göstermektedir ki Yirmidördüncü Söz Risalesi'nde bunları Zehre (Çiçek), Katre (Damla) ve Reşha (Hava Zerresi) metaforları üzerinden anlatmaktadır.⁷²⁶

d. Dört Esaslı ve Hatveli Sülûku: Nur Mesleği'nin Teşekkülü

Bediüzzaman'ın hangi yollarla süluk etmiş olabileceğine dair yukarıdaki bütün verilerin ve bilgilerin üstüne, bu sülûkları içinden kendine özgü olan sülûkunun içeriği bizzat kendi kaleminden şöyle ifade edilmiştir: “*Ehl-i sülûk; tarîk-i hafâda letâif-i aşere üzerine, tarîk-i cehrde nüfûs-u seb'a üzerine sülûk etmişlerdir. Bu fakir, âciz ise dört hatveden ibaret; hem kısa, hem sehl bir tarîki, Kur'ân'ın feyzinden istifade etmiştir.*”⁷²⁷ Bediüzzaman'ın izahını yaptığı bu yolun, *nefsin dört hatvede tezkiyesiyle fena makamına ulaşması* tarzında olduğu görülmektedir.

Acz, fakr, şefkat ve tefekkür şeklinde 4 esaslı ve dört hatveli, şevk ü şükür buudlu Nur Mesleği, 1922'de Yuşa Tepesi'ndeki inzivasında fiilen doğmuş ve belirginleşmiştir. İnzivada yaşadıklarını yazdığı ve o yıl yayınladığı Şemme Risalesi'nde bunlar, ‘dört esas’ ve ‘dört hatve’ olarak derli toplu bulunmaktadır.⁷²⁸ Daha sonra kendisi bu dört hatve bahsini, Kader Risalesine, ardından 17. Söz'e ve en son Telvihât-ı Tis'a Risalesi'ne Zeyl yapmıştır.⁷²⁹ Nihayet, velayet yollarını ve dört hatveli Nur Mesleği'ni anlattığı Telvihât başta olmak üzere, ilgili risaleleri ve mektupları “Hakikat Nurları” ismiyle müstakilen kitaplaştırmıştır. Risale-i Nur Mesleğini bu kitapla anlatmış olmaktadır. Tezimizin Üçüncü Bölümü'nde bu dört hatveyi teferruatıyla ele almaya çalıştık.

e. Sülûk Sonrası Değişimler: Eski Said ile Yeni Said'in Farkları

İlk planda en göze çarpan fark: Eski Said, Müslümanların ictimâî hayatına doğrudan karışmaktaydı. Yeni Said ise ictimâî ve siyasî hayattan tamamen çekilmiş, kendi hususî ibadet, ubudiyet ve iman-Kur'an hizmetine yoğunlaşmıştır.

Ali Bakkal'ın tespiti üzere, Bediüzzaman'ın, hayatını Eski Said ve Yeni Said şeklindeki “bu ayırım(ın)da onun *ruhî ve enfûsî kemalle* ilgili değişimi etkili olmakla birlikte, ayırımın odak noktasında *dine hizmet tarzı* bulunur. O, her dönemin şartlarına

⁷²⁵ Nursî, *Mesnevî-yi Nuriye*, -Şemme, İfade-i Meram, s.334-335, çvr. Ü. Şimşek.

⁷²⁶ Nursî, *Sözler* / 24. Söz s.144-147.

⁷²⁷ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1351-1352.

⁷²⁸ Nursî, *a.g.e.* / 10. Risale, s.1351-1352; a.mlf., *a.g.e.* / Şemme'nin 3. Parçası- 7. İ'lem, s.362-363, çvr. Ü. Şimşek.

⁷²⁹ Nursî, *Sözler* /26.Söz, s.211; a.mlf., *Mektubat* / 29.Mektup, s.569; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası -Mektup No: 165*, s.1671.

uygun bir hizmet tarzı geliştirmiş, Yeni Said döneminde *Kelam-Tasavvuf-Bilim arasında bir buluşma noktası olan Risale-i Nur Mesleği*'ni ortaya koymuştur.”⁷³⁰

Sarıyer halveti ve Yuşa Tepesi inzivalarında Yeni Said'de büyük bir kalbî inkişaf ve açılım zuhur etmiştir. Nasıl ki tasavvufta *vihdet* (uzlet-halvet) halinde vahdete (birliğe) erişilir.⁷³¹ O da bu halvet sürecinde müşahede ettiği iman nurları ve tevhid delil, âyet ve hakikatlerini risaleler halinde kaleme almıştır. Mesnevî-i Nuriye'deki risaleler, bu dönemin meyveleridir. İçeriklerinde olduğu gibi, bazısının isimlerinde de tevhid hâkimdir: “*Katretün min Bahri't-Tevhîd*” (Tevhid Denizinden Bir Katre Risalesi) ve “*Lemeât min Şemsi't-Tevhîd*” (Tevhid Güneşi'nden Pırıltılar Risalesi) gibi... Mesnevî-i Nuriye fidanlığından da Risale-i Nur Külliyyâtı doğmuştur. Buna göre, Risale-i Nurların ilk mayalanma yeri, Bediüzzaman'ın inzivaları olmuştur.

Üç Said'in ayrı bir yönü ön plandadır. Bediüzzaman, Eski Said'in aklını, Yeni Said'in kalbini daha kuvvetli bulmuştur. 1921'de henüz Eski Said'ken *kuvvet-i ilmiye ve nazar-ı akliyesiyle* anlayıp gördüğü ve Nokta Risalesi'ne yazdığı hakikaları, Yeni Said 29. Söz'de *şuhûd-u kalbiyle ve nur-u vicdanla* gördüğünü ve tamamladığını söylemiştir. Birbirinden çok uzak Eski Said'in akıyla Yeni Said'in kalbinin bu derece ittifakına kendisi de şaşırmıştır.⁷³²

Keskin zekası, deha derecesinde akli ve fotoğrafik hafızası⁷³³ ile küçüklüğünden beri temayüz eden ve 'Bediüzzaman' ünvanına mazhar olan Said Nursî, Eski Said'den Yeni Said'e dönüştükten sonra, akli nakle teslim etmiştir. Tasavvufi seyr ü sülûkta da akıldan kurtularak akli tamamen nakle teslim etmek şeklindeki manevî sonucu Bediüzzaman, akılperestlere yaşatabilmek için, nefsinin irşadlarından bir kısmını, o dönemde yazdığı Mesnevî-i Nuriye'sinde kaleme almıştır.⁷³⁴

Tasavvufta marifetullaha akıl ve kalb ile ulaşılır. Kalb, akla takdim edilmiştir. “Kalbi aklın merkezi olarak gören, ancak akla farklı bir anlam yükleyen Affî'ye göre, bedenî kalple esrarlı bir tarzla ilişkisi olmasına rağmen kalb, et ve kandan meydana gelmiş bir şey değildir. İngilizce'deki kalp (heart) kelimesinin aksine, onun mahiyeti duygusal olmaktan çok aklîdir. Ancak akıl, Allah hakkında gerçek bilgiye ulaşamadığı halde, kalp her şeyin aslını bilecek güçte olduğu gibi bir de iman ve bilgi ile aydınlanırsa, İlahî aklın bütün muhtevasını yansıtır. Bununla birlikte kalp, 'perdelenmiş', günahla kararmış, şehvî izler ve hayallerle lekelenmiş; akıl ve ihtiras arasında bocalamaktadır. Bir başka deyişle o, Allah ile şeytanın ordularının

⁷³⁰ Ali Bakal, “Şerh Öncesi Yapılması Gereken Çalışmalar” makalesi, *Köprü Dergisi*, Kış/2013, Sayı: 121, s.17.

⁷³¹ “Vihdet, yalnızlık, inziva ve uzlet hayatı demektir. Saltanat dedikleri, ancak cihan kavgasıdır /Olmaya baht ü saadet, dünyada vihdet gibi (Muhabbi).” Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 569.

⁷³² Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 213*, s.1517.

⁷³³ Çalışkan, *Asrı Güzelleştiren Adam Bediüzzaman: Hayatı ve Mefkûresi*, s.248.

⁷³⁴ Misal olarak bkz. Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Habâb Risalesi*, 33. İ'lem, s.182, çevr. Ü. Şimşek.

zafer için çarpıştıkları bir savaş meydanı durumundadır. Kalp, bir kapıdan Allah hakkında vasıtasız bilgiyi aldığı halde, diğerlerinden hissî yanılmaların girmesine müsaade eder.”⁷³⁵

Terakkî-i sülûktaki kalb, ruh, sır, hafâ ve ahfâ aşamaları ve terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i hestî, terk-i terk’ler gibi, Yeni Said de, hem kendi nefsinin hem de talebelerini, bedenî ve nefsî hayatı terkedip *kalbin, ruhun ve sırrın derece-i hayatına yükselmeye yönlendirmiş ve irşad etmiştir*. Muhataplarına şöyle seslenir: “*Hayat-ı maddiye-i nefsiyeyi bırak; kalb ve ruh ve sırrın derece-i hayatlarına çık, bak: Ne kadar geniş bir daire-i hayatları var! Senin için meyyit olan mazi, müstakbel, onlar için hayydır, hayattar ve mevcuttur.*”⁷³⁶ Yeni Said, özellikle tüm kemalat ve faziletin kaynağı olan iman hakikatine ve hidayet nuruna çalışmıştır.

Ayrıca Yeni Said’in Eski Said’den farkı ve ona fâikiyeti olarak, ihlası âzâmî ihlas, takvayı âzâmî takva olarak yaşamaya başlamasıdır. Siyasileri dine hizmet ettirme düşüncesinde ve gayretinde olan Eski Said’den farklı olarak Yeni Said, İstanbul’da işgalci İngilizlere karşı Millî Mücadele’ye verdiği ilmî-fikrî destekleri sebebiyle Mustafa Kemal tarafından ısrarlı davetler üzerine geldiği Ankara’da⁷³⁷ (7 Kasım 1922) son Osmanlı Meclisi-i Mebusan’ında (I. Millet Meclisi’nde) ‘yeni dönemin idarî ve siyasî şartları’nda o eski düşünceyi izlemekle sonuç alınamayacağını fiilen görmüştür. Kur’ânî bir inkılap yaptırabilme istikametindeki irşad ve derslerinin akîm kaldığı gibi, aksine dine muhalif Batıcı-lâik-seküler bir inkılabı doğru gidişatın durdurulamayacağına kanaat getirmiştir.⁷³⁸

Ayrıca, hadis-i şeriflerin haber verdiği âhîrzamanın dehşetli şahıslarının âlem-i İslâm ve insaniyette zuhur ettiğini farketmiştir. Bu sebeple de, onlara karşı çıkacak ve mukabele edecek olan *hizbül-Kur’ân* hakkında, “*O zamana yetiştiğiniz zaman, siyaset canibiyle onlara galebe edilmez; ancak mânevî kılıç hükmünde i’câz-ı Kur’ân’ın nurlarıyla mukabele edilebilir*” tavsiyesi istikametinde bir karar almıştır. Bu karar neticesinde, bizzat Mustafa Kemal tarafından kendisine yapılan *milletvekilliği, Şeyh Senûsî Efendi yerine doğu umumî vaizliği, Diyanet’te ‘din işleri yüksek kurulu üyeliği’, yüksek maaş ve köşk tahsis edilmesi*⁷³⁹ gibi tekliflerini reddetmiştir.⁷⁴⁰ Devletin başından makamlar ve imkânlar teklif edilip de reddeden ehl-i ilim ve irfanın pek çıkmadığı bir dönemde 45 yaşındaki Bediüzzaman’ın bu

⁷³⁵ “... Mutasavvıflara göre kalp, derin anlayış ve irfanı kapsar. Buna göre manevî bilginin kaynağıdır.” Hasan Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2009, s.94-95.

⁷³⁶ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.210.

⁷³⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2137; a.mlf., Şualar / 14. Şua, s.1098.

⁷³⁸ Bediüzzaman, Meclis’te birkaç defa M. Kemal’e, eğer bir inkılab yapılacak ise, Kur’ânî bir inkılab yapılması ve Kur’an Medeniyeti’nin inşası fikrini ders vermiştir (Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 189*, s.1785). Yine Meclis’e irşadlarını on maddelik bir Beyannâme halinde, “*Meclis-i Millî-i İslâmî’ye Hitabe-i İrşâdiyye*” (Millî-İslâmî Meclis’e İrşad Hitâbesi) ismiyle bir bildiri olarak 19 Ocak 1923’te matbaada bastırıldı ve Meclis’te dağıtıldı. (Said-i Nursî, *Habâb min Ummani’l-Kur’ani’l-Hakim*, s.17-21, Ali Şükrü Matbaası, Ankara, 1339-1341).

⁷³⁹ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2130; Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c. 1, s. 436.

⁷⁴⁰ İmam-ı Gazalî, ‘mürîd’ (isteyen) ile ‘murad’ (istenen) ayrımı yapmış, murad kişinin, cümle işlerinin gerçekleşmesiyle beraber o, hepsinden, makamlardan geçmiştir, dünyevî muradını yapabilmek imkanı varken terkeder, demiştir. Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Istulâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 1037.

redleri, onun için, çocukluğundan beri elinde taşıyabildiği bir çantalık eşya ile yaşadığı zühd hayatında, *fîlen terk-i dînya etmenin zirvesini ve son noktasını* teşkil etmektedir.

Çoğu meşayih-ı ulema tarafından bile reddedilebilmesi kolay olmayan bu kabîl *en yüksek dînyevî makam, mansıp, şöhret, servet, itibar, saygınlık, nüfûz ve teveccüh-ü nâsı* istemez⁷⁴¹ ve yeni kurulmakta olan rejimin Batıcı ideolojisine hizmet etmemek için Ankara'yı tamamen terkeder. Kendisi sıfırdan, en baştan, imandan başlayarak dinî ve manevî bir hareket başlatır. Bu terkler, aynı zamanda onun umum topluma, ümmete ve insaniyete açık bir mürşid ve sivil, özgür ve özgün bir fikrî lider olarak zuhurunun başlangıç noktası olur. Sonuçta, toplumsal ve bir ölçüde küresel bir Nur Hareketi'nin kurucu ideoloğu hâline gelir. Nur'un ilk doğuş yeri ve *Nur'un İlk Kapısı* ise, doğuda Van'da bir mağaracık olur.

2.3. Van - Ereğ Dağı: Mağara'da Uzleti ve Nur'un İlk Kapısı (1924-25)

Yeni Said, Nisan 1923'te Ankara'dan ayrıldıktan sonra, İstanbul üzerinden Van'a gelmiş ve Van müftülüğünün verdiği 'vâizlik vesikası' ile, merkezdeki Nurşin camiinde Kur'an dersleri ve Cuma vaazlarına başlamıştır. Ders halkasına ulema ve meşayih da müdavimdirler. O yıllardaki talebesi Molla Hamid Ekinci (1900-1984)⁷⁴² demiştir ki:

"Gerek Van'ın içerisinde, gerekse köylerinde bulunan hocalar, şeyhler Bediüzzaman Hazretlerinin sohbetine geliyorlardı. Van'ın içinden: (*Seyyid Fehim Arvâsî'nin dört oğlu; Şeyh Seyyid Masum Efendi, Şeyh Seyyid Hasan Efendi, Şeyh (Seyyid) Nizameddin Efendi, (Şeyh) Seyyid Muhammed Salih Efendi, Müftü (Şeyh) Ömer Efendi, Şeyh Enver Efendi, Şeyh Şükrullah Efendi, kendi biraderi Abdülmecid (Ünlükul) Efendi*) gelirdi. Köylerden: Molla Resul, Molla Yusuf ve başka hocalar sohbetine gelir ve ders alırlardı. O zaman te'lifat yoktu. Bir gün (kardeşi) Abdülmecid Efendi ile bir mes'ele üzerinde ders yapıyorlardı. Üstad (Bediüzzaman), birden Şeyh Enver'e: "*Abdülmecid kardeşimi sıkma!*" diye hitap etti."⁷⁴³

Nurşin camiinde kaldığı süre zarfında Bediüzzaman'ın beş tarikatın evrâd ü ezkârına birden devam ettiğine şahit oluyoruz. Talebelerine ise tarikat dersi vermeyip, kendi gösterdiği bir manevî yol üzere gitmeyi salık vermiştir. Tespihin imamesinin bir tarafından 99 aşamadan (makamdan ve vartadan) geçerek öbür tarafına ulaşma şeklindeki uzun sülûk sürecine gerek olmaksızın, bir taraftan diğer tarafa direkt geçiren bir kestirme yol dediği⁷⁴⁴ bu tarîk, Bediüzzaman'ın, Mesnevî'sinde bahsettiği, 1921'de âlem-i manada kazdığı kuyuyu ve bulduğu hakikat suyunu (yolunu) ifade ediyor olmalıdır.⁷⁴⁵

Mustafa Sungur: "*Van'da iken, Bediüzzaman'ın Mecmuatü'l-Ahzab'ı üç cilt olarak*

⁷⁴¹ Nursî, *a.g.e.*, s.2139.

⁷⁴² Atasoy, *Molla Hamid Ekinci*, s. 21-22.

⁷⁴³ Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c.2, s.288. Bkz. Özcan, "Molla Hamid Ekinci", <http://www.cevaplar.org/> (15.5.2013).

⁷⁴⁴ Atasoy, *a.g.e.*, s. 155-156.

⁷⁴⁵ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Habbe*, s.1333.

ve on beş günde bir devretmesi, evrad yerinde okuması gösteriyor ki, o büyük zevatın umumunun mazhariyetlerini kendinde toplamıştı.” yorumunu yapmıştır.⁷⁴⁶

Nurşin Câmiinde Kur’an dersleri verirken, Şeyh Said vak’ası patlak verir (13 Şubat 1925). Ülkede OHAL ilan edilir. Van eşrafından bazı evhamlı kişiler “Zaman tehlikelidir, biraz dikkatli ders yapın!” diye tavsiyede bulunurlar.⁷⁴⁷ Bu tavsiye Bediüzzaman’ın hiç hoşuna gitmez, rahatsız olur ve ilk defa 20 yaşındayken Van’da söylediği ‘âhir ömründe mağaraya çekilme’ sözünü, 40 yaşında 1918 baharının başında Kostroma esaretindeki o intibâh-ı ruhî gecesinde aldığı ‘geri kalan ömründe dünyadan tamamen inziva’ kararını⁷⁴⁸, zuhur eden fitneler döneminde yerine getirmenin zamanının geldiğine karar verir.

Bu uzlet niyetini, yine Van’da, 27 yıl sonra, 47 yaşında, 1925 baharında gerçekleştirir. Tasavvuf tarihinde mağaralara kapanan dervişler veya tekkelerdeki inzivahânelere çekilen sâlikler misali, Bediüzzaman da, ilk defa Van merkeze 5 km uzaklıktaki Erek Dağı’nda Zernebat Suyu’nun üst tarafındaki eski bir mağarada inzivaya çekilir. Bu, metruk bir harabe savmaayı⁷⁴⁹ kendine bir nevi çilehâne edinir. Yine aynı yerde, suyun başındaki bir ağacın dalları arasında da kendisine bir menzil (kulübecik) hazırlar.⁷⁵⁰ Yanında birkaç eski talebesi de vardır. Süluka çekilen sâlik gibi, çilehanesinde, riyazat, evrad ü ezkar, dua ve ibadetle dolu münzevî bir hayat yaşamaya başlar. O günleri anlatırken; “Mağaralara kapandım. Ruhî ve vicdanî hazzımla baş başa kaldım. أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ وَ السَّيِّئَاتِ yani “Şeytandan ve siyasetten Allah’a sığınırım.” düsturuyla kendi ruhî âlemime daldım. Ve Kur’an’ın tetkik ve mütalaasıyla vakit geçirerek Yeni Said olarak yaşamaya başladım.”⁷⁵¹ diye ifade eder.

Bir dağdaki bu uzletinden önce, Van merkezdeki Nurşin Camii’nde kaldığı ve dersler verdiği sürede farketdiği ve farketmediği bir gerçek olan hayatındaki nur isimlerinin ve ışığını aldığı nur ayetinin etkisiyle⁷⁵² Bediüzzaman, Erek Dağı’ndaki inzivasının ilk meyvesi olarak; *Nur’un İlk Kapısı* ismiyle bir risale yazmaya başlar.⁷⁵³ Bu risale, Risale-i Nur Külliyyâtı’nın kapısı olur. Kendi ifâdesiyle bu *İlk Nur’un Kapısı* adlı risale, “Eski Said ile Yeni Said’in birbiriyle münazara edip nefsi emmareyi susturan ve şuhud derecesindeki

⁷⁴⁶ Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s. 15, “Mustafa Sungur” mad.

⁷⁴⁷ Özcan, a.g.e., c.2, s. 312.

⁷⁴⁸ Nursî, *Lem’alar* / 26. Lem’a, 9. Rica, s.708-709.

⁷⁴⁹ “Savmaa; mâbed, ibadethâne, rahiplerin ve keşişlerin ibadet ettikleri zâviyeler demektir. Kâşânî, *Istulâhât-ı Süfiyye*, s. 158.

⁷⁵⁰ Şahiner, *Son Şahitler*, c.1., s. 113, “Molla Hamit Ekinci” mad.

⁷⁵¹ Nursî, *Şuâlar* / 14. Şuâ, s.1080.

⁷⁵² Molla Hamid Efendi şöyle demiştir: “Üstad Hazretleriyle Nurşin camiinde kaldığımız günlerde, oturduğu odada bana hitaben: “Molla Hamid, bak ben Nurlar içinde kalmışım’ deyince ben anlayamadım. Bu defa Üstad anlatmaya devam etti. “Doğduğum köy Nurs, annemin ismi Nuriye, hocam Nuri, kaldığım cami Nurşin. Bak duvarda Osman-ı Zinnureyn yazılı.” diye duvarda asılı duran levhayı tebessüm ederek gösterdi.” Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s. 113, “Molla Hamit Ekinci” mad.; Atasoy, *Molla Hamid Ekinci*, s. 152.

⁷⁵³ Erek Dağında eski talebelerinden Çoravanıslı Ali Çavuş (Aras), Molla Hamid, Molla Yasin, Molla Münevver gibi talebeleri Bediüzzaman’a hizmette bulunurlar. Molla Resul (1872-1952), Nur’un İlk Kapısı’nın ilk kâtibi olur. Bkz. Atasoy, a.g.e., s. 388.

hakikatleri ihtiva eden on üç (adet) dersler”i içermektedir. “*Bu on üç ders doğrudan doğruya Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyânın âyetlerinden aynelyakîne yakın bir surette Yeni Said’e dersler*”den ibarettir. “Bütün bu derslerde doğrudan doğruya birinci muhatap Said”dir. Yine *Nur’un İlk Kapısı*, daha sonra Barla’da yazacağı *Küçük Sözler*’in ve bazı mühim Sözlerin çekirdeklerini ve bir kısmının tam izahlarını ihtiva etmektedir.⁷⁵⁴

İkinci veladetle Yeni Said olan Bediüzzaman’ın veled-i kalbi (kalbinin çocuğu) olan Risale-i Nur ve onunla yapılan Kur’an hizmetlerinin başladığı yer, yedi sene cebren tutulduğu Barla hayatı olmuştur (1927-1934). Şöyle ki:

Risale-i Nur, Bediüzzaman’ın hayatından filizlenmiştir. Bir mektubunda, kendi hayatının çekirdek manâsına işaret ederek, “*hiçbir mahviyet ve tevazu niyetiyle olmayarak, bütün kanaatimle ilân ediyorum ki, benim hizmetim ve sergüzeşt-i hayatım*⁷⁵⁵, bir nevi çekirdek hükmüne geçmiş, inayet-i İlâhiye ile bu zamanda ehemmiyetli bir hizmet-i imaniyeye mebde olmak için Kur’an’dan gelen ve meyvedar bir şecere-i âliye olan Nur risalelerini ihsan etmiş”⁷⁵⁶ demektedir.

Nur Talebelerinin saff-ı evvel denen ilklerini Barla’dan yetiştirmiştir... O, öncelikle kendi nefsi için, sonra da umum millet için, 1926’da Nur’un İlk Kapısı isimli risalesinden başlayarak Risale-i Nur’u telif ettiği 1926-1949 yılları arasında, aynı zamanda manen devam eden bir terakkî, tekâmül ve inkişaf sürecini küllî sülûk noktasında devam ettirmiştir. İçinde bulunduğu manevî hal ve makam, yazdığı Risalelerine de yansımış ve kendi nefsinde hallettiği sorunlara sahip olanlar, o eserlerle açılımlar yaşamışlar ve çıkmazlarını çözmüşlerdir. Mesela: 1925’te Tekkeler yasaklanana kadar Eyüp’teki Hüsrev Paşa Hâlidî Dergâhının son postnişliğini yapan Şeyh Seyyid Mehmed Şefik Arvâsî, daha sonra 17 sene Sultanahmet Camii başhatipliği yaptığı yıllarda, Bediüzzaman’a yazdığı bir mektubunda, onun 1928-1929’larda telif ettiği 33. Söz Risalesi ile 33 kalbî yarasını tedavi etmesini kendisinden istirham etmektedir.⁷⁵⁷ Yine Burdur’lu ehl-i kalb bir zat olan Hasan Efendi, kutb-u âzâmdan beklediği feyzi ve irşadı 32. Söz’de bulduğunu yazmıştır.⁷⁵⁸

Bediüzzaman, tasavvufî uzlet mağaraları ve halvethâneler misüllü kendisine bazı ağaçların dalları arasında menziller (halvet için kulübecikler) edinmiştir. Şöyle ki: İlk defa 1925’te Van Erek Dağı’nda Zernebat Suyu’nun üst tarafındaki bir mağaraya çekildiği zaman, yine ordaki bir ağacın dalları arasında kendisine bir ibadet ve tefekkür menzili hazırlamıştır.⁷⁵⁹

⁷⁵⁴ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nur’un İlk Kapısı, s.1374.

⁷⁵⁵ Bir yerde de şöyle der: “Hayatın hakiki hukukuna baktım. Gördüm ki: *Hayatım Rabbânî bir mektuptur; kardeşlerim olan zîşuur mahlûkata kendini okutturur, Yaratan’ı bildirir bir mütalâagâhdır.*” Nursî, *Şuâlar* / 4. Şuâ, s.878.

⁷⁵⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 66, s.1839.

⁷⁵⁷ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 45, 205, s.1425, 1510.

⁷⁵⁸ Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, s.517.

⁷⁵⁹ Şahiner, *Son Şahitler*, c.1., s. 113, “Molla Hamit Ekinci” mad.

1927’de getirildiği Barla’da da kendisine üç ulu ağacın dalları arasında yapılan üç kulübeciği birer halvetgâh edinmiştir: Çınar Menzili, Çam Menzili ve Katran Menzili.

İlki, Barla’daki evinin önünde bulunan büyük çınar ağacının dalları arasına yapılan küçük kulübeciktir.⁷⁶⁰ İkincisi ve üçüncüsü ise yine Barla’daki Çam dağının en yüksek zirvesinde, Tepelice mevkiinde iki ayrı yamaca bakan; birisi Çam, diğeri Katran iki ulu ağacın dalları arasındaki iki kulübeciktir. Bu üç ağacı dersane-i Nuriye mânâsında kendisine birer menzil edinir.⁷⁶¹ Bu üç ağacın dalları arasındaki menzillerinde, Risale-i Nur’la ve tefekkürle meşgul olur. “*Ben bu menzilleri, Yıldız sarayına değişmem.*” der.⁷⁶² Bir defasında, Çam ve Katran ağaçlarındaki menzillerinde üç ayrı gece *yüz tabakalık yükseklikte yıldızlarla söyleşir*. “Yıldızları Konuşturan Bir Yıldıznâme” diyerek kaleme aldığı bu *tefekkürî hissiyatı* üç mektupta irşada dönüştürür, hissiyatından talebelerini hissedâr eder.⁷⁶³

Bediüzzaman 1936’da Eskişehir hapsinden sonra ikamet ettirildiği Kastamonu’da da Karadağ’daki ulu bir çam ağacınının dallarını⁷⁶⁴ kendisine küçük bir menzil edinmiştir.⁷⁶⁵ Bir taraftan talebelerini irşad vazifesini, diğeri taraftan kulluğu içinde kendi yürüyüşünü sürdüren Bediüzzaman, kâinatta Yaradan’ını arayan, mahlukâta O’nu soran ve sonunda bulan bir temsîlî seyyah figürü ve otuz üç mertebeli bir tevhid yolculuğu metaforu kurgusu üzerine bir eser yazar: Âyetü’l-Kübrâ Risalesi. Herşeyin Allah’ı tesbih ettiği âyetine istinaden ve onun tefsiri bağlamında, varlıkların dile gelerek imana ve tevhide şehadetlerini kaydeder.⁷⁶⁶

Seyyahın kâinatta yaptığı 33 aşamalı manevî isrâ ve mi’rac seyahatine, o yolculukta müşahede ettiği hakikatleri 3 bab halinde sıralarken, o müşahedelerin halet-i ruhiyesindeki bir tezahürü olan sözkonusu Yıldıznâme’yi de yerleştirmeyi unutmaz. Tasavvufî sülûkta salikin eşyanın tesbihâtını iştimize başlamasını temsil ve izah eden yıldızlarla söyleşisini, 33 tevhid mertebesi içinde tevhid bürhanlarına dair ikinci bâbda müşahede ettiği kudsi hakikatlerin beşincisi olarak kaydeder.⁷⁶⁷

Esasen Âyetü’l-Kübrâ Risalesi’ndeki temsîlî seyyah, Bediüzzaman’ın bizzat

⁷⁶⁰ Bediüzzaman’ın ağaçlardaki kulübecikleri birer halvetgâh gibi tasavvufî olarak tasvir edilmiştir. Mustafa Sungur şöyle demiştir: “Bir gün Üstadımız çınar ağacındaki odasındaydı. Bir şey söylemek için çıkmışım. Baktım Üstad her taraftan istilâ eden dallar ve yapraklar arasında duruyor. Sükûtî bir hal ve gözleri açık bir vaziyette başka bir âlemde gibi... Sanki ruhen ağacın içine girmiş, ağacı baştanbaşa ihata etmiş, ondaki tecelliyâta, sırr-ı melekûta dalmış veya oradan küre-i arza nâzırdır, kâinatı temaşa ediyor.” Atasoy, *Mustafa Sungur*, s. 177.

⁷⁶¹ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 1, s. 318, “Hulusi Yahyagil” mad.

⁷⁶² Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2146-2147.

⁷⁶³ Bu üç mektup, 3., 4. ve 6. Mektuplardır. Bkz. a.mlf., *Mektubat*, s.352-354, 356-357.

⁷⁶⁴ Karadağ ismi, Kastamonu Lahikası’ndaki iki mektupta zikredilmiştir (Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 163, 164*, s.1670, 1671). Gönlüyle bir derviş olan Bediüzzaman, bir zikirhâne, inzivâhâne ve ibadethâne olarak değerlendirdiği bu Karadağ’daki çam ağacının dalındaki menzilinde birçok risale te’lif etmiş, mektuplar yazmıştır. Asr suresinin tefsirine dair bir nükteli, “Karadağ’ın Bir Meyvesi” olarak kaleme almıştır. Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No:126, 128*, s.1647-1648; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2070; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2178.

⁷⁶⁵ Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c.6, s. 113.

⁷⁶⁶ Bediüzzaman, Âyetü’l-Kübrâ Risalesi’nin başında bu risalenin, sözkonusu âyetin bir nevi tefsiri olduğunu belirtir: Nursî, *Şuâlar / 7. Şuâ*, s. 898.

⁷⁶⁷ Nursî, *Sözler / 17. Söz*, s.88; a.mlf., *Şuâlar / 7. Şuâ*, s.925.

kendisidir. Barla'daki evinin yanındaki Çınar ağacı'ndaki menzili, Çam dağı'nın zirvesindeki iki ağacın, Çam ve Katran ağaçlarının tepesindeki iki menzili, o seyyâhın manevî seyahatindeki üç menzildir ki mana âlemine bâb/kapı olmuştur. Nitekim Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde de üç bâb'la girilen menziller bulunmaktadır.

Bediüzzaman, ağaçların dalları arasındaki halvet menzillerinde yazdığı ve her biri küçük birer risale olan mezkûr mektuplarında, aynı zamanda Nur Mesleğini de ana hatlarıyla belirginleştirmeye başlar. 1930'da bir yaz gecesi Çam dağında yazdığı 4. Mektup'ta, Risale-i Nurlar'ın ve Nur Mesleği'nin manevî cephesine dair iki sırrını da paylaşır. Birincisi: Sözler'in el-Hakîm ismine mazhar olduğudur. İkincisi de, daha önce acz ü fakr, şefkat ve tefekkür dediği dört esaslı ve dört hatveli tarîkını Tarîk-ı Aczmenî olarak isimlendirir. Bu tarîkının mutlak *acz ü fakr*'dan sonra *şükür ve şevk* düsturunu ilk defa o zaman ifade eder.⁷⁶⁸

Kastamonu ikameti sonrası Denizli hapsi ve ardından Afyon Emirdağı hayatında da Bediüzzaman, 1948 Afyon hapsine kadar, manevî seyr ü temâşâlarının meyvelerini risaleler halinde yazmaya ve risalelerle talebeler yetiştirmeye devam eder. Buna paralel olarak Risale-i Nur Mesleği'ni de umumun üzerinde sülûk ederek manevî kemâlâta ulaşabilecekleri bir güzergâh haline getirmeye gayret sarfeder.

3. Yeni Said'in Üçüncü Said'e Sülûku: Terk-i Terk Evresi (1949-1960)

Bediüzzaman, (1921-1949) *Yeni Said döneminden* sonra ihlas-ı etemm sırrıyla *Üçüncü Said dönemine (1949-1960)* girmiştir. Tasavvufi ifadesiyle üçüncü sülûkunun sonunda Üçüncü Said olarak yeniden dünyaya gelmiştir. Bu dönem, bütün terklerini terkettiği, fena fillah'ın zirvesi bir devre gibi gözükmetedir. İnsanî kemâlâta doğru sülûkî bir değişim ve dönüşümün tezahürü olan Üçüncü Said dönemi 1948'de Afyon cezaevinde başlamıştır. Şöyle ki: Eski Said, birincisi 1921'de Sarıyer Halvethânesinde, ikincisi 1922'de Yuşa Tepesi'nde olmak üzere iki kere yaşadığı bir manevî sülûk halinin sonunda "Yeni Said" dediği tasavvufi ifadesiyle velâdet-i sâniye (ikinci doğuş) ile *İkinci Said* hüviyeti kazanmıştır. Bu Yeni Said'in yaşadığı Eskişehir ve Denizli hapisanelerinden sonra üçüncü medrese-i yusufiye olan Afyon hapishanesinde, tıpkı Yuşa Tepesi'ndeki manevî hali gibi bir hali üç defa yaşamış ve *bütün bütün târik-i dünya bir Üçüncü Said* olarak yeni bir keyfiyete bürünmüştür. Dünya derken, kişiyi Allah'tan uzaklaştıran herşey dünyadır fehvasınca bütün masivâyı terketmiştir.

Bediüzzaman hapiste yazdığı bir mektubunda bu dönüşüm ve zuhuru kısmen beyan etmiştir: "Aziz, sıddık kardeşlerim. *İki-üç defadır ehemmiyetli bir hâlet-i ruhiye bana âriz oluyor.* Aynı otuz sene evvel İstanbul'da beni Yûşâ Dağına çıkarıp İstanbul'un, Dârü'l-Hikmet'in cazibedar hayat-ı içtimaiyesini bıraktırap, hattâ İstanbul'da bulunan Nurun birinci

⁷⁶⁸ Nursî, *Mektubat* / 4. Mektup, s.354.

şakirdi ve kahramanı olan merhum Abdurrahman'ı dahi zarurî hizmetimi görmek için de yanıma almaya müsaade etmeyen ve Yeni Said mahiyetini gösteren *acîp inkılâbât-ı ruhîn* bir misli, şimdi mukaddematı bende başlamış. ‘Üçüncü bir Said’ ve bütün bütün *târik-i dünya* olarak *zuhuruna* bir işaret tahmin ediyorum. Demek Nurlar ve kahraman şakirtleri benim vazifelerimi yapacaklar; daha bana hiç ihtiyaç kalmamış. Zaten Nurun herbir câmi cüz'ü ve sarsılmayan hâlis şakirtlerinin herbirisi, benden daha mükemmel ders verir.’⁷⁶⁹

Kendi nefsinin, benliğini ve varlığını bütünüyle sıfırlayan ‘hiç ender hiç’liğini yaşayan Yeni Said’in 3. medrese-i yusufiye olan Afyon hapishanesinde üç defa yaşadığı ‘*ehemmiyetli ve acîp inkılâbât-ı ruhiye*’ neticesinde bütün bütün *târik-i dünya ve mâsivâ* olmuş bir Üçüncü Said’e evrilmesi ile paralel olarak talebeleriyle yaptıkları Nur Hizmetleri de küllî bir inkişaf suretinde yeni bir döneme girer. ‘Rahmet-i İlâhiye, Afyon hapis musibetini çok cihetlerle rahmete çevir(di).’⁷⁷⁰ Bu rahmetlerin başında Üçüncü Said’e dönüşmesi, ihlas-ı etemmi yakalaması, Hüve Nüktesi’yle tevhidî mi’racı ve ictimâî vazifeye başlaması gelmektedir.

Yakaladığı bu ufukta Bediüzzaman’a göre: Tarikat ehlinin şîârı/alâmeti, zühddür; zühd ki bütün şahsî menfaatleri terk etmektir.⁷⁷¹ Dine hizmetle şahsî kemalat, kat’-ı merâtib ve makâmât kazanma niyetini de terk etmek, zühd-ü kâmilin ve ihlas-ı etemmin gereği ve neticesidir. Dünyayı, ukbayı ve bütün varlığı terketmişliğin akabinde, bütün bu terklerini de terketmek, ihlasta zirve keyfiyettir. Öyle ki bu terklerle, velayet makamını bile kastetmeyi, ‘makam için kulluk’ gibi olduğu için, Kur’an dersi vermede tam ihlase aykırı görür.⁷⁷²

3.1. Üçüncü Said’in Yeni Said’den Farkı ve Fâikiyeti

Tasavvufî perspektiften bakınca, Üçüncü Said’in Yeni Said’e ihlas, fena ve tevhid hakikatlerinde fark attığını, fâikiyetinin bu üç kavramda toplandığını görmekteyiz.

a. İhlâs-ı Etem

Üçüncü Said’in Yeni Said’den farkı ve ona fâikiyetinin birincisi, ihlas dereceleri noktasındadır. Bediüzzaman’ın Eski Said, Yeni Said ve Üçüncü Said olarak üç safhaya böldüğü hayatını *ihlas kavramı* üzerinden üçlü terakki safhaları olarak bir tertip ve tasnife tabi tutarsak şöyle diyebiliriz: Eski Said ihlas, Yeni Said ihlas-ı tâm, Üçüncü Said ise ihlas-ı etemm sahibi idi, talebelerine de âzâmî ihlası salık verirdi. Bediüzzaman, 1950 sonrası ortamın yumuşamasıyla ortaya çıkmaya başlayan eski dostlarla ve eskiden düşmanken şimdi dosta dönüşmüş olanlarla da ‘âzâmî ihlası zedelememek’ için mümkün mertebe görmemeye ve

⁷⁶⁹ Nursî, *Şuâlar* / 14. Şuâ, s. 1094.

⁷⁷⁰ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2201.

⁷⁷¹ Eski Said’in bazı sözleri Üçüncü Said’e zemin olmuştur. Bkz. Nursî, *Münazarat*, s.1953.

⁷⁷² Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 141*, s.1907.

konuşmamaya çalışır.⁷⁷³ Çoğu zaman talebeleriyle bile görüşmemesini izah bakımından, yanındaki hizmetkârları bir ‘berâ-yı malumat’ kaleme alırlar ve şöyle yazarlar: “*Risale-i Nur’un âzamî ihlâsı, dine hizmeti rıza-yı İlâhîden başka dünyevî, uhrevî hiçbir rütbe, makama âlet etmemeyi gerektirir. Risale-i Nur’un âzamî ihlâsını muhafaza için, Bediüzzaman Hz.leri, insanlardan aşırı sıkılma, sesinin kısılması ve konuşmama*⁷⁷⁴ gibi hastalık halleriyle, ve elinin öpülmesinden yüzüne tokat vurulmuş gibi rahatsız olması şeklinde bir tür istihdam-ı Rabbânî ediliyor. Bu hakikatlerin izharına vesile olan bir şahsı da Üstadımız helâl etti.”⁷⁷⁵

Hizmetkârlığını da yapan yakın talebeleri tarafından, Bediüzzaman’ın bu müzmin münzevilik ve merdümgirizlik haleti, âzâmî ihlası için istihdam-ı rabbânînin onun üzerindeki bir tasarrufu olarak değerlendirilmiştir. Burada, o ihlas-ı etemmin ve istihdam-ı rabbânînin ulaştırdığı *kalbî rıza hâletinin ve manevî kemalin*, şefkat ve merhamet ufkunda tezahürü bir hususa dikkat çekmek durumundayız: Bediüzzaman, Kur’ânî hakikatlerin (Risale-i Nur’un) yazılmasına paradoksal bir etkiyle vesile olan şahsa da kişisel hakkını helal etmiştir. Dünya, ukba, hestî’lerle herşeyi terkettiği gibi, Allah rızasına mukabil, tüm kişisel haklarını almayı da terketmiştir.

Bediüzzaman’ın, basın ve adliye eliyle şahsiyetinin itibarsızlaştırılması operasyonlarına ve şahsının çürütülmesi çalışmalarına karşı ‘Son Sözü’, onun Yeni Said’liğin zirvesine çıktığını ve Üçüncü Said’liğe sıçramaya cebr-i lutfi ile hazırlandığını göstermektedir. Laik rejim için tehlike görülen Bediüzzaman, din perdesi altında siyasî maksatlar güdüyormuş gibi bir suçlamayla şahsının itibarsızlaştırılmaya ve çürütülmeye çalışılmasına karşı, Afyon Mahkemesi’ndeki savunmasında “Son Sözü” başlığı altında, bu kabil itibarsızlaştırma çalışmalarının kendisini nefis-i emmaresinden kurtulmaya ve ahiret ecrine vesile olduğuna inandığını, “nefis cihetiyle ağlarken, ruh cihetiyle memnun” olduğunu söylemiş, mahkemeleri ve suçlamaları, nefis terbiyesi noktasında değerlendirmiştir.

Herkesten önce bizzat kendisi şahsının çürük olduğunu yüzlerce kez söylediği ve aleyhine olanların da her fırsatta yine kendisinin şahsiyetini çürüttükleri halde, bunların, siyasî idarecileri evhamlandırarak derecede toplumun teveccüh göstermesine mâni olamamasının sebebini: milletin din dersinde, hiçbir dünyevî hesabı olmayan, hakikati hiçbir şeye feda ve âlet etmeyen, nefesine hisse vermeyen *güvenilir şahıslara* duyduğu şiddetli ihtiyaca bağlamıştır. Tasavvufî imgelerle örülü müdafaasında; toplumun, manevî ihtiyacına mukabil manevî şahsiyetine ilgi ve alaka gösterdiklerini, kendisine olan teveccühün şahsiyetinden değil, toplumun imana olan şiddetli ihtiyacından kaynaklandığını anlatmıştır. Mürşid ve

⁷⁷³ Nursî, *a.g.e.*, Mektup No: 140, s.1906.

⁷⁷⁴ Nitekim hakiki mürşidler ihtiyaç fazlası konuşmazlar. Bkz. İbn-i Acîb, *el-Bahru'l-Medîd*, II, 100; Süleyman Derin, *Kur'an-ı Kerim'de Seyr ü Sülûk -İbn Acibe'nin Tefsirinde-*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2013, s.301.

⁷⁷⁵ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 – Mektup* No: 141, s.1907.

merci' olmadığını vurgulamıştır.⁷⁷⁶ Kendisini merciiyyetten azlettiği için, ihlas-ı âzâmın gereği olarak, Üçüncü Said, vefatı sonrası kabrinin gizli tutulmasını ve bir-iki talebesinden başka kimse tarafından bilinmemesini vasiyet etmiştir.⁷⁷⁷ Bir vasiyetnamesinde: "*Üç veya dört talebenden mâada mezarımın yerini kimse bilmesin... Hayatım, ziyareti kabul etmediği gibi, memâtim hiç kabul etmeyecek.*" diye yazmıştır.⁷⁷⁸ Sözlü olarak da: "*Ben şimdi vasiyetnamemi yazdırdım. Ben sağlığımdaymış gibi, vefatımda da kimsenin (beni) ziyaret etmesini, türbe vesaire gibi şeyler istemiyorum...*"⁷⁷⁹ "*Beni bir dağ başına defnedin. Bizim milletimiz temiz ve safidir, kabirlere çok teveccüh ediyorlar, yardım istiyorlar, ben bu işleri (türbe vs.) istemiyorum.*" demiştir⁷⁸⁰ ki bu sözleri, şirkten âzâmî derecede sakınan tevhid inancının bir titizliği, mahviyet ve fena halinin bir göstergesi olarak da okuyabiliriz.

b. Rıza ve Fena fillah

Üçüncü Said'in Yeni Said'den farkı ve ona fâikiyetinin bir tanesi de, Üçüncü Said'in rıza ve fena fillah makamında, şahsî uhrevî-manevî makamlardan, mürşidlikten ve merciiyyetten tamamen el-etek çekmesidir.

Üçüncü Said, 'rıza-yı İlâhî'den başka fitrî vazife-i ilmiyesinin sevkiyle, yalnız ve yalnız imana hizmet hususunun kendisine gösterildiğini, hayatına hâkim olan bir hakikat tarafından derunî hisler ve ilham yoluyla, iman hizmetini, maddî-manevî terakkiyatına, şahsî kemâlâtına ve manevî makamlara vesile yapmaktan, hatta cehennemden kurtuluşuna vasıta kılmaktan dahi men edildiğini söylemiştir. İçinde bulunulan şartlarda Kur'an dersi verecek şahısların, bu derslerini dünyevî-uhrevî hiçbir şeye âlet etmeyerek, herkese tam bir kanaat hâsıl edecek şekilde müstağni ve muhlis davranmaları gerektiğini anlatmıştır.⁷⁸¹

Üçüncü Said'in "*Ben, cemiyetin imanını kurtarmak yolunda dünyamı da feda ettim, âhiretimi de.*"⁷⁸² sözünün bir manası da budur: manevî makamlardan fedakarlık ve ferağat etmesidir. O bu sözü, Şeyh Esad Erbilî'nin kendisine söylediği "*Gardaşım Said, tuttuğun bu yolu tarikatla birlikte devam edersen, zamanın imamı veya reisi olursun.*"⁷⁸³ sözünü hayata geçirip de tasavvuf dünyasında en yüksek manevî makamlarda kabul edilen İmam-ı Rabbânî, Şâh-ı Geylânî ve Mevlana gibi meşayih-i kiram ve mücedddidin-i izam arasında bir zat olamamış olduğu gibi bir düşüncenin sâikiyle söylemiş olabilir.

Nursî'ye göre: İslam toplumu, dıştan hücum eden tehlikelere karşı imanını kurtarmak için, dini ders verme konusunda hiçbir dünyevî gayesi olmayan ve nefesine hiçbir hisse

⁷⁷⁶ Nursî, *Şuâlar* / 14. Şuâ, s.1046.

⁷⁷⁷ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 124, s.1895; Şahiner, *Son Şahitler*, c.3, s.31, "Bayram Yüksel" mad.

⁷⁷⁸ Şahiner, *a.g.e.*, c. 3, s. 245, "Kamil Acar" mad.

⁷⁷⁹ Şahiner, *a.g.e.*, c. 1, s. 161, "Dr. Tahsin Tola" mad.; Erdağı, *Menâkıb-ı Bediüzzaman*, s.242.

⁷⁸⁰ Şahiner, *a.g.e.*, c. 3, s. 406, "Cevat Çağrı" mad.

⁷⁸¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 69, s.1842.

⁷⁸² Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2206.

⁷⁸³ Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s. 234, "Abdurrahman Cerrahoğlu" mad.

vermeyen bazı şahıslara tarihte olmadığı kadar çok şiddetli bir ihtiyaç duymuştur. Risale-i Nur'un hakikati ve şakirtlerinin şahs-ı mânevîsi, o ihtiyacın yüzünü kendine döndürmüş, halk da Risale-i Nur'un müellifini o *hakikatin muhlis şahsiyetinin* bir mümessili zannedip ona teveccüh göstermişlerdir, zâhiren başkaları çok görünmemesinden onun *şahsını* o ihtiyaca bir çare zannediyorlardır. Hizmet itibarıyla binden bir hissesi ancak bulunduğunu söyleyen Bediüzzaman, bu teveccüh-ü nâsın ve hüsnüzanlı iltifatların kendisine manen ağır ve zararlı geldiğini, fakat bu iltifatlara hakikat-i Nuriyenin ve şahsiyet-i mâneviyesinin hesabına sükût edip o mânevî zararlara kerhen razı olmuştur. Sözü bu aşamada Keramet-i Gavsiyye ve Aleviyye Risalelerindeki gaybî işaretlere getirir, kerhen rızasının gerekçelerini de belirtir:

*“Hattâ İmam-ı Ali (r.a.) ve Gavs-ı Âzam (k.s.) gibi bazı evliyanın ilham-ı İlâhî ile, bu zamanımızda Kur’ân-ı Hakîmin mucize-i mâneviyesinin bir aynası olan Risale-i Nur’un hakikatine ve hâlis talebelerinin şahs-ı mânevîsine işaret-i gaybiye ile haber verdikleri içinde benim ehemmiyetsiz şahsımı o hakikate hizmetim cihetiyle nazara almışlar. Ben hata etmişim ki, onların şahsıma ait bir parçacık iltifatlarını bazı yerde tevil edip R. Nur’a çevirmemişim. Bu hatamın sebebi de, zaafiyetim ve yardımcılarımı ürkütecek esbâbın çoğaltılmaması ve sözlerime itimadı kazanmak için zâhiren şahsıma bir kısmını kabul etmişim.”*⁷⁸⁴

Şahsına işaretleri tamamen o ‘hakikat’e te’vil edebilecekken, etmemekle bu noktada kısmî bir hata yaptığını söyleyen ve nefsinin ağır bir sığaya çeken Nursî, 1949’daki bu “son söz”leriyle, gayet dürüst, cesur, hakikatli ve hakperest bir ihlas muhasebesi yapar ki bu otomuhasebe, aynı zamanda onun Yeni Said’liğinin sonudur, fena buluşudur, Üçüncü Said’liğe yükselişinin bir dışı vurumudur, fenâ fillah makamlarının zirvesinde bulunuşudur.⁷⁸⁵

O’na göre imanların kurtuluşu ve kuvvetlenmesi için, iman dersi veren mübelliğlerin, tıpkı mürşid-i kâmiller gibi, *tam ihlas, âzâmi zühd ve mutlak fenaya* ihtiyaçları vardır. Şöyle demiştir: *“İmanın kuvvetlenmesi için bu zamanda ve bu zeminde gayet şiddetli bir ihtiyac-ı kat’î ile ders-i dinde bazı şahıslar lâzımdır ki, hakikati hiçbir şeye feda etmesin, hiçbir şeye âlet etmesin, nefesine hiçbir hisse vermesin. Tâ ki, imana dair dersinden istifade edilsin, kanaat-i kat’îye gelsin. Evet, hiçbir zaman, bu zeminde bu zaman kadar böyle bir ihtiyac-ı şedid olmamış gibidir. Çünkü tehlike hariçten şiddetle*

⁷⁸⁴ Fânî ve kabir kapısındaki *çürük şahsını* ayrıca çürütmeye ihtiyaç yoktur, bu kadar ehemmiyet vermeye lüzum da yoktur. (Nursî, *Şuâlar* / 14. Şuâ, s.1046).

⁷⁸⁵ Tasavvufî “ihlas” ve “fena fillah” kavramları perpektifinden bakınca; her makam sahibi mürşid-i kâmilin kerhen de razı olduğu böyle bir teveccüh ve iltifatları Yeni Said’in bazı yerde sükûtuyla kısmen kabul etmiş görünmesinin mezkur iki adet haklı gerekçesine rağmen, kendi nefsi hesabına hata ettiğini tespit, teslim ve ilan etmiş olması, hem de bunu mahkemede hâkimler heyeti önünde ‘yazılı ve kalıcı’ olarak beyan etmesi, -bizce- ihlas makamından ihlas-ı tammeye, belki ihlas-ı etemme yükselişin izlerini taşımaktadır; böylece, dolaylı olarak, Üçüncü Said’in ihlastaki kemalinin belirtileri tezahür etmiştir. Nitekim daha önce, Şeyh Mehmet Kemal Pilavoğlu’nun (1906-1977), 1953’te Üçüncü Said döneminde Bediüzzaman’ın velayetin son makamında, Bekâbillah’ın 9. Mertebesinde, İmam-ı Geylânî ile beraber bulunduğuna dair sözü geçmişti. Bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s.15.

gelmiş... *Risale-i Nur'un hakikati ve şakirtlerinin şahs-ı mânevîsi, bu zaman ve bu zeminde o şiddetli ihtiyacın yüzünü kendine çevirmiş...*”⁷⁸⁶

Bu satırlarda tasvir edilen mürşid, hakikatten başka herşeyden kurtulmuş ve *hakikatte fâni* olmuş bir ehl-i hakikat mürşidin huzur-u dâimîsi, fenâ hâli ve rıza hâli olarak gözükmektedir. Rıza ki, Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî (ö.378/988) gibi zatlara göre manevî makamların zirvesidir.⁷⁸⁷

Yeni Said’le başlayan sürecin sonunda Üçüncü Said, insanlığın iman, ıslah, irşad ve hidayeti uğrunda kendini helak edercesine ızdırıp çeken ve hafakanlara giren Hz. Peygamber’in (s.a.v)⁷⁸⁸ izinde, kendisine cennet arzusunu ve cehennem korkusunu bile unutturan bir *fenâ fillah hâlini* yaşamaya başlamıştır. Kendisini hodgâmlıkla (bencillikle) itham edenlere karşı sarfettiği sözler, o fenâ mertebesini izhar etmektedir: “Cemiyetin iman selâmeti yolunda âhiretimi de feda ettim. *Gözümde ne Cennet sevdası var, ne Cehennem korkusu*. Cemiyetin, yirmi beş milyon Türk cemiyetinin imanı namına bir Said değil, bin Said feda olsun. Kur’ân’ımız yeryüzünde cemaatsiz kalırsa, Cenneti de istemem; orası da bana zindan olur. Milletimizin imanını selâmette görürsem, Cehennemin alevleri içinde yanmaya razıyım. Çünkü vücudum yanarken, gönlüm gül-gülistan olur.”⁷⁸⁹ Bu halet-i ruhiyeyi, Necip Fazıl şöyle resmetmiştir:

O erler ki gönül fezasındalar / Toprakta sürünme ezasındalar.

Yıldızları tesbih tesbih çeker de, / Namazda arka saf hizasındalar.

Her rengi silici, aşk ötesi renk; / O rengin kavuran beyzasındalar.

Ne cennet tasası ve ne cehennem / Yalnızca Allah rızasındalar... (1983)

Nakşî ulemadan Konya eski müftüsü Tahir Büyükkörükçü (1925-2011) bir vaazında, Hz. Ebu Bekir-i Sıddık’ın “*Allah’ım, ahirette vücudumu öyle büyük yap ki, cehennemi doldurayım; başka kimseye yer kalmasın.*” sözünü ve anlamını anlatırken, benzer mahiyette bir gönül taşıyan Bediüzzaman’a lafı getirmiş ve duygulanarak şöyle demiştir: “Bediüzzaman! Ah Bediüzzamanım ah, ah, koca üstad ah. Öyle diyor: “*Eğer benim ateşte kalmamla, ümmet cennete girecekse, Allah’ım şahit ol, ben ateşte kalmaya razıyım.*”⁷⁹⁰ Demek ki Bediüzzaman’la Sıddık-i Ekber arasında geçen bütün erbâb-ı kemal, sehavetü’n-nefs, kendilerini Allah ve İslam yolunda feda etmekte zerre kadar tereddüt etmemişlerdir.”⁷⁹¹

Bediüzzaman’ı Yeni Said’likten Üçüncü Said’liğe dönüştüren bu âzâmî fedakârlık, âzâmî adanmışlık ve âzâmî ihlastır, ihlas-ı etemm sırrıdır. Tasavvufî makamların zirvesi

⁷⁸⁶ Nursî, *Tiryak*, s.2347; a.mlf., *Şuâlar* / 14. Şuâ, s.1046; 15. Şuâ, s.1148.

⁷⁸⁷ Serrâc, tasavvufî makamları “yedi ana makam” a ayırır: 1. Tevbe, 2. Vera, 3. Zühd, 4. Fakr, 5. Sabır, 6. Tevekkül, 7. Rıza.” Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma’ (İslam Tasavvufu)*, çvr. H. K. Yılmaz, Altınoluk Yay., İstanbul 1996, s.43-52.

⁷⁸⁸ Kehf suresi, 18/6; Şuara suresi, 26/3.

⁷⁸⁹ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2206.

⁷⁹⁰ Tahir Büyükkörükçü Hoca, vaazında Bediüzzaman’ın yukarıdaki sözünü bilmana rivayet etmiştir.

⁷⁹¹ Büyükkörükçü’nün vaazı için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=Uo0RW-mekz4> (25.7.2017).

olan *Fenâ Fillah Makamı*'ndaki vâsılın, aşk-ı ilahîde kaybolup cennet arzusu veya cehennem korkusunu muvakkat bir hâlet-i ruhiye ile aşmışlık hissi içinde, Rabiâtü'l-Adeviye'yi hatırlatır biçimde Bediüzzaman'ın bu sözü, sırf rızâ-i Hak için ibadet ve ubudiyet yapması hâlet-i maneviyesidir. Tarihçi Mustafa Armağan'a göre Bediüzzaman'ın bu sözlerinde, cehennemi söndürmeye ve cenneti yakmaya koştuğunu söyleyen *Rabiâtü'l-Adeviye hazretlerinden* (ö.185/801) çağımıza düşen yakıcı bir iz vardır.⁷⁹²

Bediüzzaman'ın Üçüncü Said olarak çıktığı Afyon hapsinden sonra Afyon merkezde bir evde mecburî iskana tâbi tutulduğu 72 günlük süre zarfında (20 Eylül – 2 Aralık 1949), yanında hizmetine bakan birkaç talebeden birisi olan Mustafa Sungur, onun *ubudiyet ve ibadet hayatını* yakînen gözlemlemiş ve içerden bilgiler vermiştir:

“Bediüzzaman gece teheccüde çok erken, sabah namazına takriben dört saat kala kalkar, hiç kimseyle konuşmaz, gayet ciddi abdestini alır, odasına geçer ve sabaha kadar Kur’ân’ını, evrâd ü ezkârını cehrî (hafif sesli) okuyarak bitirir. Gece okuduklarından birisi kendi yazdığı Hizb-ül Ekber-i Nuriye’sidir. Bediüzzaman, bu hizble alakalı: “*Bilâ-istisna, her gece sabaha yakın dört-beş saat (dua ve ibadetle) meşguliyetten gelen usanç ve yorgunluk, o hizbin altında birini okumasıyla hiçbir eseri kalmadığı bin defa tekerrür etmiş.*”⁷⁹³ demiştir. (Gece kimseyi yanına sokmazdı.) ‘*Hayatta böyle kimse gece bana mülâki olmamış, otuz beş senedir (geceleri bu saatlerde ibadetimi yaparken) yalnız kalmışım.*’ derdi. Sabah namazı talebelerini uyandırır, onbeş dakika kadar Nurlardan bir bahis okur, sonra namazlarını cemaatle kılarlar. Hazret-i Üstad, Zübeyir Gündüzalp’e, “*Ben gece ibadeti için yirmi sene nefsimle mücadele ettim.. sonra (mücadeleye) hâcet kalmadı*” demiştir.⁷⁹⁴

[Üçüncü Said, namazda çevresindeki gürültüden rahatsız olmazdı.] Yine Afyon'da tahliyeden sonra bir öğle vakti Üstadımızla namaz kılarken dışarıda çocukların gürültülerini duyuyordum. Davul çalınıyordu. 'Acaba Üstadımızın namazdaki huzuruna mani olur mu?' diye düşündüm. Selamdan sonra Hz. Üstadımız, ben birşey demeden, '*Eskiden gürültüler namazıma, huzuruma mani olurdu. Fakat şimdi olmuyor*' diye beyanda bulundu."⁷⁹⁵ Bediüzzaman'ın namazdaki herşeyden geçmiş, dış dünyadan kesilmiş bu hali, tasavvuftaki gaşyet⁷⁹⁶ ve gaybet⁷⁹⁷ halinin namazdaki bir tezahürü olarak da değerlendirilebilir. Namazdaki

⁷⁹² Mustafa Armağan, “Bediüzzaman Musa Anter’e ne demiş?”, *Yeni Asya Gazetesi*, 23 Ekim 2013.

⁷⁹³ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 145*, s.1658.

⁷⁹⁴ Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s. 15, “Mustafa Sungur” mad.

⁷⁹⁵ Şahiner, *a.g.e.*, c.4, s. 16, “Mustafa Sungur” mad.

⁷⁹⁶ Gaşyet: Arapça, kendinden geçmeyi ifâde eden bir kelimedir. Dinî his ve heyecan içinde kalan ve ilahî tecellilere mazhar olan sâlikin kendinden geçmesi, ruhun latif ve lahutî bir perdenin bürütmesidir. (Serrâc, *Lüma*, s. 416). Üzerine gelen vârid (hâl) sebebiyle, kulun kalbinin gaybet bulması, gayb tefekküründe boğulması, dışarıda vuku bulan olaylardan, tam anlamıyla habersiz hâle gelmesi. Bu, kulun beden azalarında da kendini gösterir, yani kulun üzerinde, bu halin varlığı belli olur, dışa yansır. (Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.121).

⁷⁹⁷ Gaybet, bir şeyin başka bir şeyde kaybolması hâlidir. Kalbin, maddî âlem ile ilgisini kesmesidir. Tasavvufta sâlikin içinde bulunduğu makam veya halin tecellileri altında kaybolup gitmesi, kendinden geçmesi anlamına gelir. Halktan ve nefsinden gâib olan hak ile hâzır olur, yani onun huzurunda bulunur. (Bkz. Kuşeyrî, *Risale*,

mi'rac sırlarından olan *hudû' ve haşyetin* gaybet ve gaşyetin yaşanmasına elverişli ortam olması da o hâli anlamak için hatırdan dūr edilmemesi gereken temel bir husustur.

c. Tevhidî Mi'rac: Nur Âleminin Bir Anahtarı ve Hüve Nüktesi

Üçüncü Said'in Yeni Said'den bir farkı ve ona fâikiyeti de, *tevhid hakikati ve tevhid makamı* konusundadır. Bu bir manevî seyahatin üçüncü aşamasıdır. Şöyle ki:

Yeni Said'in kelime-i tevhid mertebelerinde yaptığı Âyetü'l-Kübrâ Seyahati'nin bir süreği olarak, Üçüncü Said, kelime-i tekbirin mana katmanlarında yaşadığı seyr-i âfâkisini el-Hüccetü'z-Zehrâ adıyla kaleme almıştır. Risalenin girişinde şöyle demiştir: “*Bu ders zâhiren küçük, hakikaten pek büyük ve çok kuvvetli ve çok geniş bir risaledir. Hem benim tefekkürî hayatımın, hem Nurun tahkikî hayat-ı mâneviyesinin ilme'l-yakîn – ayne'l-yakîn ittihadından çıkan bir meyve-i imaniye ve firdevsî bir semere-i Kur'âniyedir.*”⁷⁹⁸ Sungur'a göre: “Burada, hem Nur'ların mahiyetine, hem de Nur talebeleri arasında mevcut kardeşliğin kuru birşey olmadığına, hülâsaten, cadde-i kübra-yı Kur'âniye olduğuna işaret vardır.”⁷⁹⁹

İç dünyasındaki seyrinin kemalini ise hava arşında temaşa ettiği “Hüve Nüktesi” teşkil etmiştir ve bu müşahedelerini, “Nur Âleminin Bir Anahtarı” ismiyle müstakil bir risaleye dönüştürür. Hüve Nüktesi, “Nur Âleminin Bir Anahtarı” idi ve Üçüncü Said'e fikrî tevhid mi'rac-ı manevîsi olmuştur. Yeni Said döneminde Tabiat Risalesiyle parçalanıp toz zerrelere halinde havaya karışan tabiat tağutunu, Üçüncü Said'in *Hüve Nüktesi*'yle o hava zerrelere de temizlediğini beyan etmiştir: “*Hüve Nüktesi gizli zındık düşmanlarımızın bellerini kırmış, onların istinadgâhı olan tabiat tâğûtunu dağıtmış. Kesif toprakta bir derece saklayabilirken şeffaf havada, Hüve Nüktesi'nden sonra hiçbir cihetle o tâğûtü saklamak imkânı kalmamış ki, küfr-ü inadî ve temerrüd-ü irtidadi sebebiyle adliyeyle aldatıp aleyhimize sevk ediyorlar.*”⁸⁰⁰ Bu beyan, aynı zamanda Üçüncü Said ile *Hüve Nüktesi* arasındaki *derûnî alakayı* da işaretlemiş olmaktadır.

3.2. Üçüncü Said'in Manifestosu: “Konuşan Hakikat”

İkinci Said, ihlas-ı tâmme üzereyken, Üçüncü Said, ihlas-ı etemm makamında *hakikatin hakikatine* ulaşmıştır. Kur'an'dan aldığı dersle başına gelen her zorluğu kendi nefisinden bilen Üçüncü Said, ağır bir ihlas muhasebesi ile, zahiren haksız gerekçelerle mahkeme, hapisane ve sürgünlerde tutulmasını, kaderin ‘şefkat tokadı’ olarak nitelemiştir

s. 198; Serrâc, *Lüma'*, s. 416; Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 374). Gaybet-i suğra: Mukayyed ve sınırlı fenâ. Gaybet-i kübrâ: Mutlak fenâ. (Nurullah Bahâî, *Risale-i Bahâiyye*, s. 49). Mevlevîler'in “*Biz Allah deyip döneriz.*” sözü, zikrullahtaki gaybet ve telvin halini anlatmaktadır. Bektaşilerin “*Biz de Allah deyip dururuz.*” sözü, temkin, sahv ve huzuru yansıtmaktadır. Yine Celâlin ortaya çıkışı, mahv ve gaybeti gerektirir. Cemalin ortaya çıkışı da, sahv ve kurbü icâbettirir.” denilmiştir. Bkz. Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 29, 61, 121.

⁷⁹⁸ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1116.

⁷⁹⁹ Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s. 15, “Mustafa Sungur” mad.

⁸⁰⁰ Nursî, *Şuâlar*, 14. Şuâ, s.1094.

ve kaderin nefesine ‘Risale-i Nurlardaki hakiki ihlası kırma! Risaleleri kendi şahsî menfaatlerine, hatta manevî kemâlâtına ve belalardan kurtulmana bile âlet etme ki Nûrun en büyük kuvveti olan ihlas-ı hakiki zedelenmesin!’ mesajı olarak algılamıştır.⁸⁰¹ “İhlâs ile imanı kazanmak kolay, ama muhafazası çok güç”⁸⁰² diyen Bediüzzaman, nur mesleğinde ihlassızlık⁸⁰³ yapanların -en başta da kendisinin- şefkat tokatı yediği düşüncesindedir.⁸⁰⁴ Edebiyattaki “sanat sanat içindir” kabîlinden “kemâlât kemâlât içindir.” tarzındaki sufi yaklaşımını “hayatı kendi kemâlâtına odaklanarak yaşamadaki perdeli bencillik veya ben merkezcilik” sebebiyle ihlas-ı etemme uygun bulmaz. Hatta, kendisinin ‘ihlassızlık yaptığı için yediği şefkat tokadları’na misal olarak Van’daki vaazlarını-derslerini bırakıp Erek dağına çıkararak inzivaya çekilmesini söylemiştir. 25 yıllık sürgünlerinin ‘hakikatteki sebebi’ni ihlastaki kusurlarından bilmiştir.⁸⁰⁵

Bediüzzaman, başına gelen hadiselerin zahirî sebeplerine, ithamlara, isnatlara, hücumlara karşı hakikatin ve imana hizmetin müdafaasını sonuna kadar yaptığı gibi, kaderî sebeplerine dair de çok ciddi “ihlas muhasebesi” yapmış, nefsinin sîgaya çekmiş, ayrıca İlahî rububiyetin terbiyesi, esmâ-i ilahiyenin tecellisi, keffaretü’z-zünûb veya vesile-i kat’-ı meratip yönlerini nazar-ı itibara alarak saflaştırıcı, erdirici, olgunlaştırıcı tefekkürler yapmıştır. Hapishaneleri, iradî ve sun’î dergâh inzivalarına bedel, gayr-i iradî ve hakiki birer çilehane olarak manen, ilmen, irfanen, ibadeten, amelen değerlendirmiştir.

Bediüzzaman’ın ‘şahsî nüfuz temini ve dini siyasete âlet etmek ithamlarına tam bir cevap’ olarak 29.11.1951 tarihinde Eskişehir’de kaleme aldığı⁸⁰⁶ ve ‘Konuşan Yalnız Hakikattir’ başlığıyla meşhur olan bir yazısı, tasavvufî bir nazarla okunup değerlendirmeye alındığında, ithamlara karşı verdiği en esaslı cevabın ‘katıksız saf bir ihlas’ olduğu görülür. Bundandır ki sözkonusu makale, müstakil neşredilen İhlas Risalesi’ne dâhil edilmiştir.⁸⁰⁷ “Belki de bunlar son sözlerim olur. Medresetü’z-Zehranın Risale-i Nur talebeleri bu vasiyetimi unutmazınlar” dediği için “İhlas Vasiyetnâmesi” ismine layık olan bu yazı, çeyrek asrı aşkın Bedüzzaman’a yaşatılan sürgün, tecrit ve hapis hayatıyla birlikte düşünülerek okunduğu zaman; mekteb-i irfan, hakikat, adalet, kadere teslimiyet, teslimiyet ötesi hoşnutluk, sabr-ı cemil, dürüstlük, şükür, samimiyet, safiyet, fitrî ubudiyet, ferağat, derûnî hissiyat, mahviyet (hiçlik), zühd-ü kâmil⁸⁰⁸, afv ü safv, hulûs, ihlas, ihlas-ı etemm,

⁸⁰¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası* 2, - Mektup No: 66, s.1840.

⁸⁰² Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 228, “Abdülvahid Tabakçı” mad.

⁸⁰³ Nursî, *Lem’alar* / 21. Lem’a, s.669.

⁸⁰⁴ Nursî, *a.g.e.* / 10. Lem’a, s.602-603.

⁸⁰⁵ Aynı yer.

⁸⁰⁶ Bediüzzaman, 29.11.1951 tarihinde Eskişehir’de yazdığı bu mektubu daha sonra üzerinde tashihat ve tekmilat yaparak “Konuşan Yalnız Hakikattir” başlıklı bir müstakil yazıya dönüştürmüştür. Bu makale, Sebilürreşad’ın 116. sayısında “Hakikat Konuşuyor” başlığıyla yayınlanmıştır.” (Nursî, *Emirdağ Lâhikası* 2 – Mektup No: 95, 78, s.1876, 1853-1854.)

⁸⁰⁷ Nursî, *İhlâs Risaleleri*, s.2275.

⁸⁰⁸ Nursî, *Münazarat*, s.1953.

muhlas, fenâ-yı mutlak, rıza-i ilahî, lillah.. gibi kavramlara hayatıyla ayna olmuş, bu kavramların hakikatlarıyla hemhâl olmuş bir kul ile karşılaşılır. Bu yazısında dini hiçbir şahsî, uhrevî ve dünyevî, maddî ve mânevî bir şeye âlet etmemiş bir ehl-i hakikat, bir ehl-i ihlas ve bir ehl-i ihlas, yalnız hakikati, *hakikatin hakikatini* konuşmaktadır.⁸⁰⁹

Üçüncü Said'in yükseldiği ihlas mi'racının (ihlas-ı etemmin) zirvesini anlatan "Konuşan Yalnız Hakikattir" başlıklı makalesi, onun *mahviyet, ihlas ve rıza manifestosu* olarak Nur tarihine geçmiştir. 34 sene şehir şehir dolaştırılması ve tecridlerde ve hapislerde tutulmasının zahirî haksız sebeplerinin arkasında kaderin, aslında 'Kur'an hizmetini kendi manevî terakkiyâtına bile âlet yapmaması gerektiği' şeklindeki 'ihlas-ı etem' dersi için cebr-i lutfî bir kaderî hüküm olduğunu fark eder, talebelerine ihlas-ı tâmm, zühd-ü kâmil⁸¹⁰, mahviyet ve fena-yı mutlak (hiçlik) dersi verir. "Said yoktur. Said'in kudret ve ehliyeti de yoktur. Konuşan yalnız hakikattir, hakikat-i imaniyedir." der. Hayatını imanların kurtuluşuna adadığı için, imanı olan herkese, kendisine 34 yıl sürgünleri, zulüm ve ezaları reva gören en baştakinden en aşağıdakine tüm sorumlulara kişisel haklarını helal eder.⁸¹¹

3.3. Üçüncü Said'in İctimâî Vazifeye Başlaması

Yeni Said'lik döneminde (1921-1949) tamamen dünya ve siyaset ile arasına kalın duvarlar örmüş olan Bediüzzaman, Üçüncü medrese-i yusufiye olan Afyon cezaevinden "Üçüncü Said" olarak mezun olduktan sonra, tıpkı süluk sonrası irşad vazifesi ve yetkisiyle ümmeti ıslah ve terbiye çalışmalarına başlayan müridler gibi sosyal hayata yönelik vazifelere çalışmıştır. Yeni Said'likte manevî şahsiyeti itibariyle dünyayı tamamen terk etmesiyle beraber, Üçüncü Said, tıpkı Eski Said misali ictimâî kişiliğine yeniden dönmüş ve sosyal ve siyasal hayata adeta bir mürid ve bir mütefekkir edasıyla açılım yapmıştır.

Bediüzzaman, 20 küsur yıldır yaşadığı sürgünlerin hakikat noktasındaki kaderi sebebini, *ictimâî vazifesini yapmamak* olarak tespit etmiştir. Bu ictimâî vazifesinden birisi ise 'idarecilerin ıslahına çalışmak'tır. 1944'te Denizli hapsinde yazdığı 13. Şua'da şöyle demiştir: "Ehl-i dünya, ben onlarla mübareze ediyorum diye asılsız tevehhüm ederek beni hapse attılar. Fakat *kader-i İlâhî, ben onlarla konuşmadığım ve ıslah-ı hallerine çalışmadığımdan beni hapse attı.*"⁸¹² Bediüzzaman'ın bu düşüncesi, Afyon hapsinde tam bir kanaate dönüşmüştür: "Afyon Mahkemesine ve Ağırceza Reisine beyan ediyorum ki: "Beni mânen cezalandıracak, vazife-i hakikiyeye karşı büyük kusurlarım var. Birtek

⁸⁰⁹ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2207; Şaban Döğen, *Bir Hak ve Hakikat Kahramanı Bediüzzaman*, Gençlik Yayınları, İstanbul, 1999, s.12.

⁸¹⁰ Nursî, *Münazarat*, s.1953.

⁸¹¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 78*, s.1853-1854. Bediüzzaman, 29.11.1951 tarihinde Eskişehir'de yazdığı bu mektubu daha sonra üzerinde tashihat ve tekmilat yaparak "Konuşan Yalnız Hakikattir" başlıklı bir müstakil yazıya dönüştürmüştür. Bu makale, *Sebilürreşad Dergisi*'nin 116. sayısında "Hakikat Konuşuyor" başlığıyla yayınlanmıştır." Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 95*, s.1876.

⁸¹² Nursî, *Şuâlar / 13. Şua*, s.1015.

suçum: Vatan ve millet ve din namına mükellef olduğum *büyük bir vazifeyi*, dünyaya bakmadığım için yapmadığımdan, hakikat noktasında affolunmaz bir suç olduğuna ve *bilmemek bana bir özür teşkil edemediğine*, şimdi bu Afyon hapsinde kanaatim geldi.”⁸¹³

Bu ifadelerinden Bediüzzaman’ın, vatan, millet ve din namına mükellef olduğu büyük vazifeyi yapmamanın bir suç olduğunu ve yapmadığında başına bu sürgün ve hapislerin geleceğini önceden bilmediğini çıkarıyoruz. Bediüzzaman, kendisi hakkında gerçekten ancak imanlı basiret nuruyla görülebilecek bir tespit ve ancak imanlı bir cesaret ve hakkaniyetle söylenebilecek bir itirafta bulunmaktadır ve kendisinin hapislerle cezalandırılmasını ‘hakiki vazifesi’ne karşı böyle bir kusuruna bağlamaktadır.

İşin doğrusu: Devlet başkanı ve yöneticileri eleştirme, reddetme, uyarma, ikaz, ihtar, irşad ve nasihat etme konusunda Eski Said, tıpkı İmam-ı Rabbânî gibi bir mücadele sürdürmüştür. Fakat, Yeni Said, Yeni Said’liğe dönüşümünde kendisine rehberlik eden iki müşiddetçi biri olan İmam-ı Rabbânî’nin Ekber Şah’a ve oğluna karşı hatt-ı hareketinden -benzeşen yönleri mahfuz- farklı bir yol takip etmiştir. Bazı yorumlara göre, bu zatlar asırlarının müstakil müceddidleri olmaları itibariyle siyasetteki tarz-ı hareketlerindeki farklılıklar da kendi iradî inisiyatifleri ve sevk-i ilahî ile olmuştur.⁸¹⁴

Devlet başkanını ve yöneticileri ikaz hususunda Eski Said, 16 yaşından itibaren valilerden başlayarak paşalara, oradan padişaha kadar gayet cesur ve samimi bir irşad faaliyetleri yapmış, bir ara İttihad ve Terakkî’ye karşı Ahrar Fırkası’na taraftar olmuştur. Fakat Eski Said, din adına diyerek siyaset yapanların yaptıkları siyasetin dine ve dindarlara yarar değil, büyük zarar verdiğini gördüğü için “*Şeytandan sığındığım gibi siyasetten Allah’a sığınırım.*” demiş, siyasetten uzak durmuştur. Yeni Said de tamamen dünyaya, ictimâî hayata ve özellikle politikaya kapılarını kapatmış, doğrudan doğruya dine, imana, Kur’an’a hizmete kendisini adanmıştır. Üçüncü Said ise Eski Said gibi, ictimâî hayatla yeniden ilgilenmeye başlamış, siyaseten de, kurucu rejimin partisine mukabil, eski hürriyetçilerin devamı gördüğü, *dini siyasete alet etmeyen özgürlükçü demokrat çizgiyi* desteklemiş, dinî ve ictimâî konulara dair devlet başkanı ve siyasetçilere yazdığı mektuplarıyla tebrik, teklif ve tevcihlerde bulunmaya, din, vatan ve millet adına ictimâî bir vazife yapmaya başlamıştır. Üçüncü Said’in irşad mektupları, Emirdağ Lahikası’nın 2. cildini teşkil etmiştir.

⁸¹³ Nursî, *a.g.e.* / 14. Şuâ, s.1043-1044.

⁸¹⁴ Nursî, *a.g.e.* / 13. Şuâ, s.1015.

D. SÜLÛKU SONRASI BEDİÜZZAMAN VE ÜÇ ŞAHSİYETİ

1. Üç Said ve Mukayeseleri

Bediüzzaman “Meşrutiyet, İttihat-Terakki ve Cumhuriyet” olarak üç devri yaşamıştır.⁸¹⁵ Tasavvufî perspektiften: Eski Said, aklî inkişafın⁸¹⁶, Yeni Said kalbî, ruhî, sırrî inkişafın⁸¹⁷, Üçüncü Said ise hafâ ve ahfa derinliğinde inkişafın adıdır. İslam medeniyetiyle alakalı tespitleriyle öne çıkan muasır düşünürlerimizden Yusuf Kaplan, Üç Said’in birleşimi olan Bediüzzaman’ı ve Risale-i Nur’u, çağımızda İslam âleminin yaşamakta olduğu medeniyet krizinin yegâne çözüm noktası olarak görmüştür:

“İslam medeniyet tarihinde iki büyük kriz yaşadık biz. (Hicrî) 13.-14. (yani 19.-20.) yüzyıllarda yaşadığımız birinci Medeniyet krizi. Şu an (21. yüzyılda) ikincisini yaşıyoruz. *Birinci krizi ilim sütununda âlim olarak Gazalî'nin; irfan sütununda ârif olarak İbn-i Arabî'nin; hikmet sütununda tarihin hikmetlerinin, ruhunun-felsefesinin kavranması sürecinde gösterdiği performansla, hakîm olarak İbn-i Haldun'un; bu üçünün birden ortaya koyduğu fikrî birikimi, (cumhuriyetin ilk onlu yıllarındaki) birinci krizi aşmamızı sağlayan fikri birikimi, bugün ikinci krizi aşmamızı sağlayabilecek ölçüde ve ölçekte tek başına Bediüzzaman ortaya koymuştur.* Ben nurcu değilim. Buradan böyle bir şey çıkarmayın. Ama şunu biliyorum:

Bediüzzaman'ın eserlerinde Üç Said'den bahsedilir: Birinci Said, İkinci Said, Üçüncü Said. Birinci Said ilim, İkinci Said irfan, Üçüncü Said ise hikmet sütununa denk gelir. Sözümlü ettiğim birinci medeniyet krizinde üç büyük sembol şahsiyetin üçünün birden yaptığı şeyi Bediüzzaman Hazretleri şu an tek başına yapmıştır. Önümüzde (Risale-i Nur denilen bir) metin var, o metni oturup deşifre etmemiz lazım. O metni oturup deşifre edecek bir çileye sahip olmamız lazım; bir fikir çilesi, bir oluş çilesi, bir varoluş çilesi çekmemiz lazım; uykularımızın kaçması lazım...”⁸¹⁸

Yusuf Kaplan’ın farklı bir bakış açısıyla Üç Said tasnifinde Birinci Said’i *ilme*, İkinci Said’i *irfana*, Üçüncü Said’i *hikmete* mukabil zikretmesi, elbette yabana atılır bir değerlendirme değildir. Çünkü Risale-i Nur’da hem Eski Said’in, hem Yeni Said’in, hem de Üçüncü Said’in eserleri vardır. Kaplan’a göre: Modern çağlarda İslam dünyasının medeniyet krizi, “ilim, irfan ve hikmet” ile aşılar. Bu üçünü asrın ihtiyaçlarına yetecek ölçüde ihtiva eden ise, Üç Said’in te’lif ettiği Risale-i Nur’dur. Bu üçlüde “irfan”, İslam

⁸¹⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2207, s.2224.

⁸¹⁶ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 213*, s.1517.

⁸¹⁷ Nursî, *Sözler / 26. Söz*, s.210.

⁸¹⁸ Yusuf Kaplan, Röportaj, *Risale Haber*, Tarih: 12 Eylül 2017. Bkz. <https://www.risalehaber.com> (30.9.2017). İlgili röportajın videosu için bkz. <https://twitter.com/sozolaresmi/status/913873287016525824> (30.9.2017).

tasavvufunun birikimini temsil eden câmi bir kavram olarak değerlendirilmekle, aynı zamanda Risale-i Nur'un 12 hak tarikatın hülasasını esaslarıyla içerdiğine dair Bediüzzaman'ın ifadelerini⁸¹⁹ de bir nevi beyan etmiş olmaktadır.

Bizce Eski Said, ilimde zamanın bedîi bir ehl-i velayet âlimdir. Yeni Said, velayet-i kübrâ sahibi bir ehl-i hakikat ârifidir. Üçüncü Said ise tüm ilim ve velayet makamlarından, mürşitlik ve merciyyet gibi önderliklerden soyutlanmış, şahsını çürütmüş, yalın bir kuldur, insanlardan bir insandır.⁸²⁰ Bundan sonra *Said yoktur. Konuşan yalnız imanî hakikattir.*⁸²¹

Bediüzzaman, 1922-1949 arası Yeni Said döneminde hem ilmî bir fikir okulunun üstadı, hem bir maneviyat mesleğinin pîri, hem de ictimâî bir hareketin lideri olarak ön plana çıkmıştır. 1949-1960 arası Üçüncü Said döneminde Risale-i Nur dairesinde tarikat açılımı yapmıştır.

2. Üç Şahsiyet ve Özellikleri

Hayatında Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet olarak *üç dönem*, üç dönemde üç sülûk ve üç sülûkun sonunda Eski Said, Yeni Said ve Üçüncü Said olarak *üç veladet* yaşayan Bediüzzaman, neticede kendisinde Kur'ân'a hizmet şahsiyeti, Allah'a ubudiyet şahsiyeti ve zâtî irsiyet şahsiyeti olarak *üç şahsiyetin* teşekkül ettiğini söylemiştir. Bu üç şahsiyet, aynı zamanda onun kendine, halka ve Hakk'a bakan yönleridir. Ayrıca, bu üç şahsiyeti etrafında şekillenen üç tabaka insanların Risale-i Nur Dairesi'ni teşkil ettiğini belirtir. 26. Mektub'un 2. Mebhas'ini bu konuya ayırmıştır. İlgili açıklamaları şöyledir:

“Şu Bahis, bana daimî hizmet edenlerin, *hükümlerde gördükleri şaşırtıcı ihtilâftan* gelen hayretlerine karşı, hem iki talebemin benim hakkımda haddimden fazla hüsnüzanlarını dengelemek için yazılmıştır. Ben görüyorum ki: Kur'ân-ı Hakîmin hakikatlerine ait bazı kemâlât, o hakikatlere *dellâlık (ilancılık)* eden vasıtalara (şahsıma) veriliyor. Şu ise yanlıştır. Çünkü, me'hazın kudsiyeti (kaynağın mukaddesliği), çok deliller kuvvetinde tesirler gösteriyor, onunla hükümleri umuma kabul ettiriyor. Ne vakit dellâl (ilancı) ve vekil onlara gölge etse, yani dellâl ve vekillere teveccüh edilse (yönelinse), o me'hazdaki kudsiyetin tesiri kaybolur. Bu sır içindir ki, bana karşı haddimden çok fazla teveccüh gösteren kardeşlerime bir hakikati beyan edeceğim. Şöyle ki:

Bir insanın pekçok şahsiyeti olabilir. O şahsiyetler ayrı ayrı ahlâkı gösteriyorlar. Meselâ, büyük bir memurun, memuriyet makamında bulunduğu vakit bir şahsiyeti var ki, vakar iktiza ediyor, makamın izzetini muhafaza edecek tavırlar istiyor. Meselâ, her ziyaretçi için tevazu göstermek tezellüdüdür (alçalmazdır), makamı tenzildir (alçaltmazdır).

⁸¹⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 49*, s.1830.

⁸²⁰ Şahsını tamamen çürüttüğüne dair bkz. Nursî, *Şuâlar / 14*. Şuâ, s.1046.

⁸²¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 78, 95*, s. 1853, 1876.

Fakat kendi hanesindeki şahsiyeti, makamın aksiyle bazı ahlâkı istiyor ki, ne kadar tevazu etse iyidir. Az bir vakar gösterse, tekebbür (kibir) olur. Ve hâkezâ...

Demek bir insanın, vazifesi itibarıyla bir şahsiyeti bulunur ki, hakikî şahsiyetiyle çok noktalarda muhalif düşer. Eğer o vazife sahibi o vazifeye hakikî lâyıkta ve tam istidatlı ise, o iki şahsiyeti birbirine yakın olur. Eğer müstaid değilse, meselâ bir nefer (asker), bir müşir (mareşallik) makamında oturtulsa, o iki şahsiyet birbirinden uzak düşer; o neferin şahsî, âdi, küçük hasletleri, makamın iktiza ettiği âlî, yüksek ahlâkla te'lifi kabil olamıyor.

İşte bu biçare kardeşinizde üç şahsiyet var (ki⁸²²) birbirinden çok uzak, hem de pekçok uzaktırlar.

[a. Kur'ân'a Dellâliyet Şahsiyeti]

Birincisi: Kur'ân-ı Hakîm'in hazine-i âliyesinin dellâl(lığı)⁸²³ cihetindeki muvakkat, (ve) sırf Kur'ân'a ait bir şahsiyetim var. O dellâllığın iktiza ettiği pek yüksek ahlâk var ki, o ahlâk benim değil; ben sahip değilim. Belki o makamın ve o vazifenin iktiza ettiği seciyelerdir. Bende bu neviden ne görseniz, benim değil; onunla bana bakmayınız, o makamındır.

[b. Allah'a Ubûdiyet Şahsiyeti]

İkinci şahsiyet: Ubudiyet vaktinde, dergâh-ı İlâhiyeye müteveccih olduğum vakit, Cenâb-ı Hakk'ın ihsanıyla bir şahsiyet veriliyor ki, o şahsiyet bazı âsârı gösteriyor. (Hakk'ın ihsanıyla muvakkat bir şahsiyet görünüyor ki, o şahsiyetin bazı âsârı var.) O âsâr, mânâ-yı ubudiyetin esası olan *kusurunu bilmek, fakr ve aczini anlamak, tezelliül ile dergâh-ı İlâhiyeye iltica etmek* noktalarından geliyor ki, o şahsiyetle kendimi herkesten ziyade bedbaht, (bîçâre) âciz, fakir ve kusurlu görüyorum. (O vakit) bütün dünya beni medh ü senâ etse beni inandıramaz ki ben iyiyim ve sahib-i kemâlim.

[c. Zâtî İrsiyet Şahsiyeti]

Üçüncüsü: Hakikî şahsiyetim, yani Eski Said'in bozması bir şahsiyetim var ki, o da Eski Said'den irsiyet kalma bazı damarlardır. (Onda Eski Said'den irsiyet kalma bazı damarlar var ki,) bazan riyaya (ve) hubb-u câha bir arzu bulunuyor. Hem, asîl bir hanedandan olmadığımın, hisset derecesinde bir iktisat ile, (iktisada) düşkün ve pest ahlâklar görünüyor.

Ey kardeşler! Sizi bütün bütün kaçırmamak için, bu şahsiyetimin gizli çok fenalıklarını ve sû-i hallerini söylemeyeceğim. İşte, kardeşlerim, ben *müstaid ve makam sahibi olmadığım* için, şu şahsiyetim, *dellâllık ve ubudiyet vazifelerindeki* ahlâktan ve âsârdan çok uzaktır.

Hem *دَادِ حَقِّ رَا قَابِلِيَّتْ شَرْطِ نَيْسِنْتْ* ["Allah, lutfederken şahsın kabiliyetine bakmaz."] kaidesince, Cenâb-ı Hak, merhametkârâne (inayetini), kudretini benim hakkımda böyle

⁸²² Bu ve devamındaki parantez içleri, yine Bediüzzaman'ın yukarıdaki metni tashihli olarak paylaştığı 14. Şua'daki şeklidir. Bkz. Nursî, *Şualar* / 14. Şua, s.1060.

⁸²³ Bediüzzaman kendisini Kur'an'ın dellâli, tefsir-i Kur'an Risale-i Nur'un hizmetkârı olarak konumlandırır. Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 161, s.1667.

göstermiş ki, en ednâ bir nefer gibi bu şahsiyetimi, (şahsımı, *en âlî ve has bir müşşid* hükmünde olan esrâr-ı Kur'âniyede), en âlâ bir *makam-ı müşiriyet* hükmünde olan hizmet-i esrar-ı Kur'âniyede istihdam ediyor. Yüz binler şükür olsun! Nefis cümleden süflî (ednâ), vazife cümleden âlâ. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّيْ [“Allah’a hamdolsun; bu, Rabbimin ihsanıdır.”]⁸²⁴

Kur'an'a dellaliyetle hizmetkârlık şahsiyeti en yüksek bir mareşal hükmünde istihdam edilmekle beraber, Bediüzzaman, zaman şahıs değil, şahs-ı manevî (cemaat) zamanı olduğu için, şahsına verilen yüksek manevî makamları kendi üzerine almamış, *Risale-i Nur'un ve Nur Talebeleri'nin şahs-ı manevîsine* yönlendirmiştir.⁸²⁵ İlgili mektubu şöyledir:

“*Bu zaman cemaat zamanıdır. Ehemmiyet ve kıymet, şahs-ı manevîye göre olur. Maddî, ferdî ve fânî şahsın mahiyeti nazara alınmamalı. Hususan benim gibi bir biçarenin kıymetinden bin derece ziyade ehemmiyet vermekle, bir batmanı (8 kiloyu) kaldırmayan zayıf omuzuna binler batman ağırlığı yüklense, altında ezilir.*

Hamdolsun, Risaletü'n-Nur, bu asrı, belki gelen istikbali aydınlatabilir bir Kur'ânî mu'cize olduğunu çok tecrübeler ve olaylarla körlere de göstermiş. *Ona ait medh ü senânız tam yerindedir; fakat bana verdiğiniz senaların binden birine dahi kendimi lâyük göremem.* Yalnız, pek büyük bir nimete ve muvaffakiyete sizin gibi hakikatli talebelerin iştirak etmeleri, çalışıp ve gayret göstermeleriyle mazhariyetim noktasında, Risale-i Nur hesabına ebede kadar iftihar ederim.

Nur fabrikası namının sahibi Hâfız Ali kardeş! Fevkalâde mektubun, *ehemmiyetsiz şahsiyetim* hariç kalmak şartıyla, bana harika göründü. Senin hâlis ve yüksek dirayetin, terakkîde olduğunu gösterdi. Bana, "İşte çok Abdurrahman'ları taşıyan bir Ali" dedirdi.

Mustafa'lar, Küçük Ali, mübarek ve münevver kardeşler! Mektubunuz Büyük Ali'nin mektubu gibi *manidar bir hakikati* ifade eder. O *hakikat*, Risale-i Nur hakkında haktır. Fakat (*şahsen*) benim haddim değil ki, o sınırlara gireyim.

Evet, اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اُمَّتِيْ كَاَنْبِيَاءِ بَنِيْ اِسْرَائِيْل [“Ümmetimin âlimleri İsrâiloğullarının peygamberleri gibidir.”⁸²⁶] fermân etmiş. Gavs-ı Âzam Şâh-ı Geylânî, İmam-ı Gazâlî, İmam-ı Rabânî gibi *hem şahsen, hem vazifeten büyük ve harika zatlar*, bu hadisi, kıymettar irşâdlarıyla ve eserleriyle fiilen tasdik etmişler. O zamanlar bir cihette *ferdiyet zamanı* olduğundan, Rabbânî hikmet onlar gibi *feridleri ve kudsî dâhileri* ümmetin imdadına göndermiş.

Şimdi ise, aynı vazifeye, fakat zorluklar ve dehşetli şartlar içinde, bir *şahs-ı mânevî* hükmünde bulunan Risaletü'n-Nur'u ve dayanışma sırrıyla bir *ferd-i ferid* mânâsında olan şakirtlerini bu *cemaat zamanında* o mühim vazifeye koşturmuş. Bu sırra binaen, *benim*

⁸²⁴ Nursî, *Mektubat* / 26. Mektup, s.497-498, Parantez içi farklılıklar için bkz. a.mlf., *Şualar* / 14. Şua, s.1060, 1068; Nursî, *Tiryak*, s.2351.

⁸²⁵ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 24, s.1696.

⁸²⁶ Bu hadis kaynaklarda haber-i meşhur olarak geçmektedir. Bkz. el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, 4/384; Aliy-yülkârî, *el-Masnû'*, s.123; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/83.

gibi bir neferin (er rütbesindeki askerin) ağırlaşmış müşîriyet (mareşallik) makamında ancak bir dümdarlık⁸²⁷ vazifesi var.”⁸²⁸

Kendisini değil, Risale-i Nur’u öne süren Bediüzzaman, onu da kendi eseri olarak görmez, belki tefsiri olduğu Kur’an’ın bir malı olarak kabul eder.⁸²⁹

3. Üç Tabaka ve Nur Dâiresi

Allah’ın dinine hizmeti, Allah’a ubudiyeti ve beşerî irsiyeti cihetleriyle üç şahsiyeti olduğunu ve kendisini ziyarete gelenlerin de üç ayrı niyetteki insanlar olduğunu; yani “*dost, kardeş ve talebe*’ olarak bu üç sınıfın kendi *üç şahsiyetiyle* alâkadar bulunduğunu söylemiştir. Tarikatlerde müridlerin kendi içindeki derece ve vazifelerine göre sınıflandırılmaları gibi Bediüzzaman da, üç şahsiyetine göre teşekkül eden üç sınıf insanların Nur Dairesi’ni oluşturduklarını ve birbirinden ayırıcı özelliklerini beyan etmiştir. Bediüzzaman, “*Yirmi Altıncı Mektubun İkinci Mebhasinin âhiri*”nde kendisiyle dünya ve ictimaî hayat cihetiyle görüşmek isteyenlere ve âhiret cihetiyle görüşmek isteyen iki gruptan, ‘aşırı hüsnüzanla manevî istifade’ niyetindekilere de kapıyı kapadığını, yalnızca Kur’an’a hizmetkârlığı cihetiyle gelenlere kapısının açık olduğunu anlatır. Bu cihetten kendisiyle münasebetin ve görüşmenin üç çeşit meyvesi olduğunu izah eder.⁸³⁰ Detayları ileride, “*intisab ve bey’at*” başlığı altında ele alınacaktır.

Ulemâ-i billâhın çoğu, sülûkunu kemâle erdirdikten sonra uzlet hayatını seçtikleri gibi⁸³¹ Bediüzzaman da, Yeni Said olduğu 1921’den, hususiyle 1925’ten itibaren vefatına kadar 35 sene iradî veya cebrî tecrid ve uzlet hayatı yaşamıştır. Fakat onun aslında ömürlük sülûkunun zirvesi 1949’da 3. Said olmasıyla başlamıştır. Üç şahsiyetinden ikisini, irsiyet şahsiyetini ve uhuvvet şahsiyetini tamamen geri çeker, o kapıları insanlara kapatır ve yalnızca Kur’an’a hizmetkârlık şahsiyetiyle ictimaî hayata kapıları açar, o noktada da yine kabul ettiği insanları asgarîye indirir. Hatta bir süre sonra tevkil ettiği talebeleri üzerinden hizmet işlerini takip eder, ihtiyaç olmadıkça da müdahale etmez. Kapısına: “*Risale-i Nur’u okumak, on defa benimle görüşmekten daha kârlıdır. Zâten benimle görüşmek; âhiret, iman, Kur’an hesabıdır. Dünya ile alâkamı kestiğim için, dünya hesabına görüşmek manasızdır. Âhiret, iman, Kur’an için ise; Risale-i Nur daha bana ihtiyaç bırakmamış.*” diye not yazar.⁸³² Ömürlük sülûkunun ekmeleyetine ulaştığı Üçüncü Said döneminde,

⁸²⁷ Dümdar, orduyu arkadan kollayan ardçı kuvvettir. Heyet, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, Risale-i Nur Enstitüsü, Yeni Asya Yay., İst., 2001, s. 251.

⁸²⁸ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 3, s.1572.

⁸²⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 24, s.1696.

⁸³⁰ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 217, s.1518. Bediüzzaman bu mektubunu geliştirerek yeniden yazmış ve 26. Mektub’un 3. Mebhas’ının 10. Meselesi yapmıştır (Nursî, *Mektubat* / 26. Mektup, s.509-510). “*İnabe ve Bey’at*” başlığı altında değerlendirdik.

⁸³¹ Mustafa Rasim, *Istılâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 693.

⁸³² Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 112 - s.1888-1889.

özellikle vefatına yakın yıllarda ziyaretine gelenleri bazen kabul edemeyecek derecede bir hassasiyet göstermeye başlar. Dine hizmet işlerini de talebelerine tevkil ettiği ve tamamen âhirete yöneldiği için, ne muarız, ne dost, hiç kimseyle konuşmak istemez.⁸³³

Hayatı boyunca “*Mesleğimiz halîliye olduğu için, meşrebimiz hilleştir.*”⁸³⁴ diyerek yaşayan Bediüzzaman, vefatına üç gün kala İbrahim Halilullah’ın şehri Urfa’ya gelir. Elli yıl önce 1910’da söylediği şu sözlere mazhar olur: "Biz ruhumuzla, canımızla, vicdanımızla, fikrimizle ve bütün kuvvetimizle demeliyiz ki: "Biz ölsek, milletimiz olan İslâmiyet haydır, ilelebed bâkîdir. Milletim sağ olsun. Sevâb-ı uhrevî bana kâfidir. Milletin hayatındaki manevî hayatım beni yaşattırır; ulvî âlemde beni mutlu eder. "*Ve'l-mevtü yevmü Nevruzünâ* (Ölüm, Nevruz günümüzdür, ilkbaharımızdır.)" deyip, nurun ve hamiyetin nurlu rehberlerini kendimize rehber etmeliyiz."⁸³⁵

Elli yıl sonra Nevruz gününde, 23 Mart 1960'ta vefat eder. Duaların kabul olduğu gecenin üçte birinde, saat 03:00 suları, Ramazan'ın 25. gecesini gerçekleştiren vefatı, Nursî için Nevruz (yeniden doğuş, diriliş ve kavuşma, şeb-i arûs) günü olur. Haliliyye mesleğinin peygamberi İbrahim Halilurrahman'ın Dergâhındaki 'hillet makamı'na defnedilir. Daha sonra mahv ve fena-yı mutlakta ihlas-ı tâm ve tevhid-i tâm sırrı tezahür eder, kabri açılır, bedeni bir meçhule götürülür, ziyaret edilecek bir türbesi bile kalmaz ama ruhu, adı, davası, eserleri ve mesleği bâkî kalır. Vefatıyla alakalı ilk yazıyı yazma cesaretini gösteren Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu (1901-1970) sözlerini şöyle taçlandırır: “*Said Nursî Hazretleri, menkıbesinin henüz başlarında bulunmaktadır. Bediüzzaman'ın ışıltısı zaman geçtikçe artacaktır...*”⁸³⁶

...

Şimdi Bediüzzaman Said Nursî'nin *tasavvufî sülûka ve sülûkla ilgili kavramlara* dair görüşlerini ele alalım.

⁸³³ Nursî, *a.g.e.* - Mektup No: 141, s.1906.

⁸³⁴ Nursî, *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.670.

⁸³⁵ Nursî, *Münazarât*, 1950.

⁸³⁶ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, “Elli Yıl Evvelki Bir Hatıra”, “Said Nursî Efendi Hazretleri”, *Yeni İstiklâl Gazetesi*, 7 ve 28 Eylül 1966; Mustafa Armağan, “Bediüzzaman'ın Hayatından Bilinmeyen Bir Sayfa”, *Yeni Asya Gazetesi*, 9 Aralık 2013.

İKİNCİ BÖLÜM

NURSÎ'YE GÖRE

TASAVVUFÎ SÜLÛK VE İLGİLİ KAVRAMLAR

Tasavvuf, “sülûk ilmi” olarak da tarif edilir.⁸³⁷ Bu sebeple “*Said Nursî'ye Göre Seyr ü Sülûk*” konulu tezimizde Bediüzzaman’ın tasavvufî görüşlerini daha ziyade ‘sülûk’ perspektifiyle sınırlı ve sülûkî kavramlarla sayılı olarak ele almaya çalıştık.

A. SEYR Ü SÜLÛK VE MESLEK

1. SÜLÛK KAVRAMI

Seyr, gezmek; sülûk ise yürümek, gitmek, yola koyulmaktır.⁸³⁸ Sufi terminolojide seyr ü sülûk, tarikat döneminden sonra belirginleşen manasıyla, Allah’a vuslat için tâlibin, bir müridin idare ve gözetiminde yaptığı ve sonunda istidadı derecesinde makamlara ulaştığı ruhanî yolculuğu ve planlı mânevî gelişim ameliyesini ifade eden bir kavramdır. Tasavvufun konusu, müridin Hakk’a erme yeteneğini kazanmak için nefsini dünya kirlerinden arındırması, ahlâkını düzeltmesi ve güzelleştirmesi, amacı da nefsini ve Rabbini bilmesidir.⁸³⁹

Sufilerin tekâmülünde yaptıkları seferlerin önemli bir yeri vardır. Sefer, sülûkun bir parçası sayılmıştır; yeryüzünde bedenî sefer ve mana göğünde kalbî sefer olarak ikiye ayrılmıştır. Esas olanın maneviyat âleminde kalben yolculuk yapmaktır ki bu, semavî yolculuk olarak da adlandırılır.⁸⁴⁰ Bu manada sefer, sülûk manasıdır.

Genel çerçevede ‘sefer’ kavramından farklı olarak ‘sülûk’un, âit olduğu manevî mesleğe veya tarikatine göre, kendine özgü belli bir takım usûlü, âdâbı, şartları ve şekilleri vardır. “*Seyr, tarikatlerde, tarikat prensiplerinin yerine getirilmesi neticesi, manevî yükselme yerinde kullanılan bir ıstılahtır. Seyr, lügatte yürümek, bakmak manalarına gelir. Sufiyye ıstılahında seyr u sülûk şeklinde ifade edilmiştir.*”⁸⁴¹

Seyr, sefer ve sülûk, sözlükte eş anlamlı kelimelerdir, fakat tasavvufî literatürde kullanıldığı yerler biraz farklılık arzeder. Neticede hepsi manevî, kalbî ve rûhânî bir hareketi

⁸³⁷ Uludağ, “Sülûk”, *DİA*, c. 38, s. 127-128.

⁸³⁸ *el-İsfehânî*, Müfredât, s. 349; İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrim, *Lisânü'l Arap*, (I-XV), Dâru Sâdır, Beyrut, 1979, c.4, ss.389-90; Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Hüseynî Ebû'l-Feyz Murtazâ, *Tâcu'l-Arûs*, (tahk. Abdüssettâr Ahmed Ferâc), Türâsu'l- Arabî, Kuveyt 1385/1965, c.VI, ss.559-62; Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâf-ı İstılâhât-ı Fünûn*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984, c. I, s. 661,686; Asım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, hzlyn: Eyyüp Tanrıverdi – Mustafa Koç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, c. II, s. 418; el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûp, *el-Okyanûsu'l-Basît fî Tercemeti'l- Kâmûsi'l-Muhît* (I-III), (çev. Mütercim Âsım Efendi, Matbaatü'l-Osmâniyye, İstanbul 1305, s.528-9,1218; el-Münâvî, *et-Tevfîk*, s. 413, 420.

⁸³⁹ Uludağ, “Sülûk”, *DİA*, c.38, s.127; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.317; Nicholson, “Sülûk”, *İA*, c. XI, s. 231.

⁸⁴⁰ Kuşeyrî, *Risale*, s. 542.

⁸⁴¹ Eraydın, a.g.e, s.318-319.

ifade eden kavramlardır.⁸⁴² Seyr ile birlikte sülûk, sâlikin ruhaniyeti bakımından temizlenmesi sürecinde geçirdiği kalbî ve manevî yolculuk olarak tanımlanmıştır.⁸⁴³ Kaşânî ‘sülûk’u, Allah Teâlâ’nın cemalinin tecellisi için kalb evini masivadan arındırması olarak tarif eder. Sâliki de (manen) Allah’nın huzuruna doğru seyreden (giden) kişi (sâir) diye tanımlar.⁸⁴⁴

İmâm-ı Rabbanî de *sülûk* denen manevî yolculuğun gayesini şöyle belirtir: Seyr ü sülûk etmekten maksad; nefs-i emmârenin tezkiyesidir, kötülüklerden temizlenmesidir. Bir kul, nefsi temizledikten sonra ancak, nefsânî arzularından kaynaklanan, bâtil düşünce ve işlerden kurtularak yalnızca Allah’a teveccüh edebilir, dinî ve dünyevî başka gaye ve fikirlerden sıyrılabılır.⁸⁴⁵ Bediüzzaman’a göre de sülûk, manevî bir ameliyat-ı cerrahiye⁸⁴⁶ süreci (cerrahî ameliyat işlemi, operasyonu) geçirmektir.⁸⁴⁷ Tarikatın gayesi de, “tasavvuf yoluyla kalbî marazların (hastalıkların) izâlesine çalışmak ve kalb ayağıyla sülûk etmektir.”⁸⁴⁸ Sülûk, ulvî bir sırr-ı insânî ile beşerî kemâlata kalbî yolculuktur.⁸⁴⁹

Halim Gül’ün tespitiyle: “Seyr ü sülûk, tamamıyla psikolojik bir olaydır. Müridin tarikat prensipleri çerçevesinde yapmış olduğu *ibadet, dua, riyazat, mücahede, halvet, tefekkür* vs. neticesinde, ruhun tedricî olarak saflaşması ve ilahî hakikatleri kavramasına mâni olan perdelerin kalkıp aslî berraklığı kazanması demektir. Bütünüyle ruhî bir hadise olduğu için, seyr ü sülûk ânında sâlikin yaşadığı halleri tam olarak anlatmak mümkün değildir.”⁸⁵⁰

Bazısı ‘seyr’ ile ‘sülûk’u birbirini tamamlayan iki ayrı kavram olarak değerlendirmiştir: “*Seyr u süluk, tasavvuf ve tarikata giren kimsenin manevî makamlarını tamamlayıncaya kadar geçirdiği safahata verilen isimdir. Seyrin evveli sülûk, nihayeti ise vusûldür. Sülûk; tahsil, mücahede, nefy ve isbat demektir. Seyr ve sülûk birbirinin ayrılmaz parçaları sayılır. Tasavvuf yolunda "seyr" için sülukün lüzumu, namaz için abdestin lüzumu gibi sayılmıştır. Nasıl abdesti olmayanın namazı yok demekse, sülûkü olmayanın da seyri yok sayılır.*”⁸⁵¹

⁸⁴² Râğib el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 349; Tehânevî, *Keşşâf*, c. I, s. 661, 686; Suâd Hakim, *el-Mu’cemu’s-Süfi*, Dâru’n-Nedra, Beyrut, 1981, ss. 584-587; Abdü’l-Münim el-Hıfni, *Mevsûatü’s-Süfiyye*, Mektebetü Medbûlî, 1. Baskı, Kahire 2003, s. 804, 797-8; Aynî, *İslam Tasavvuf Tarihi*, ss. 104-105.

⁸⁴³ Aynî, *İslam Tasavvuf Tarihi*, s. 104-105; Dilaver Selvi, *Kuran ve Tasavvuf*, Şule Yay., İstanbul, 1997, s.285; Lynn, Wilcox, *Süfizm ve Psikoloji*, Ter: Orhan Düz, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 217.

⁸⁴⁴ Kaşânî, *el-Mu’cem*, s. 119.

⁸⁴⁵ İmâm Rabbânî, *Mektûbât*, c.1, s. 47, (35. Mektup).

⁸⁴⁶ Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, 3. Mesele, 3. Nokta, s.515-516; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2084; a.mlf., *Üçüncü Lem'a*, s.584; a.mlf., *Lem'alar* / 26. Lem'a, s.714; a.mlf., *Şualar* / 14. Şua, s.1048; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Nur'un İlk Kapısı, s.1392. Ayrıca bkz. a.mlf., *Şualar* / 2. Şua, s.857; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Lem'alar, s.1281; a.mlf., *Kastamoniu Lâhikası* - Mektup No: 133, s.1651.

⁸⁴⁷ D. Selvi, E. Yıldırım, K. Yıldız ve Ö. Yıldız, ortaklaşa kaleme aldıkları eserde şöyle demişlerdir: “Kur’an tefsiri olan Risale-i Nur’da verilen bilgilerden; insanın beş duyusunun yeterli olmadığını, hakâik-i imaniyeyi elde etmek için insanın bir *ameliyat-ı cerrahiye (süluk) geçirmesi* lazım geldiğini anlamış oluyoruz. Bu nimetlerin elde edilmesi, bilindiği gibi tasavvufun ana meşgalelerindedir.” Heyet, *Kur’an ve Sünnet Işığında Râbita ve Tevessül*, s. 306.

⁸⁴⁸ Nursî, *Mektubat* / 5. Mektup, s.355.

⁸⁴⁹ Nursî, *a.g.e.* / 29. Mektup, s.561.

⁸⁵⁰ Halim Gül, *Mesnevî’de Kur’ânî Referanslar ve Kur’an Âyetlerine Getirilen İşari Yorumlar* (Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu, Ankara 2003, s.131.

⁸⁵¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf Ve Tarikatlar*, s.183.

Ebu'n-Necib es-Sühreverdî'ye (ö.564/1168) göre: İstinca, abdest ve namaz üçlü sıralaması gibi, *mücahede, sülük ve seyr* sıralaması vardır. Mücahede istincadır, sülûk abdest almak ve seyr de namaz kılmaktır. Mücahedesini olmayanın sülûku, sülûku olmayanın ise seyri (hakikati seyerân ve temâşası) yoktur.⁸⁵² Sühreverdî'den önce İmam Gazalî (ö.505/1111) de, *ictihad (mücahede), sülûk, seyr ve tayr (vüsul)* sıralamasını yapmıştır.⁸⁵³

Tasavvuftaki bu seyr ü sülük ve seyahat türünden kavramların ötesinde hayatı bütünüyle bir yolculuk olarak değerlendiren “*Benim dünyayla ne alakam var! Ben bu dünyada bir ağaç altına gölgelenip dinlenen ve sonra da ordan kalkıp giden binitli bir yolcu gibiyim.*”⁸⁵⁴ diyen Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu genel perspektifi pekçok sufiyi ve mü'minleri de derinden etkilemiştir. İnsanın yaratılışından itibaren yaşadığı ve yaşayacağı hayata bütünüyle bedenî-ruhî bir yolculuk nazarıyla bakmışlardır.⁸⁵⁵ Mahmut Erol Kılıç, insanların bir yönüyle biyolojik anlamda da seyr ü sülûk ettiklerini söylemektedir.⁸⁵⁶

Tasavvufun da dayandığı dünyada bir ağaç altında gölgelenen yolcu gibi olma ve hiçbir dünyalığa bağlanmama hayat felsefesine uygun bir düşünce ve yaşam çizgisinde seyredenlerden Üstad Bediüzzaman Said Nursî⁸⁵⁷ de, Risale-i Nur'un besmelesi Birinci Söz'den başlayıp en zirve Âyetü'l-Kübrâ ve Hücetü'z-Zehrâ Risalelerine kadar pek çok risalesini “yolcu ve yolculuk” metoforu üzerine kurmuş ve kurgulamıştır. Şu vecizesi onun “yol felsefesi”ni yansıtır: “*İnsan bir yolcudur. Sabâvetten gençliğe, gençlikten ihtiyarlığa, ihtiyarlıktan kabre, kabirden haşre, haşirden ebede kadar yolculuğu devam eder. Her iki hayatın levazımâtı, Mâlikü'l-Mülk tarafından verilmiştir.*”⁸⁵⁸ İnsana düşen, kendisine emanet verilen bu levâzımâtı, israf ve zayi etmeden verilmiş gayeleri istikametinde kullanarak menzil-i maksuda ulaşabilmesidir.⁸⁵⁹ Bediüzzaman'a göre bütün insanlar yolcudur, seyyahıtır, sâliktir. Der ki: “(İnsan için) nefy ve yolculuk, âlem-i ervahtan, rahm-ı mâderden, sabâvetten, ihtiyarlıktan, dünyadan, kabirden, berzahtan, haşirden, sıratıtan geçer *bir uzun sefer-i imtihan*dır. Ve o iki tılsım ise, Cenâb-ı Hakka *iman ve âhirete iman*dır.”⁸⁶⁰

Bu uzun sefer-i imtihan, iman ile aşılr. İman hakikati ise İslam'la inkişaf eder. Nitekim Sühreverdî'ye göre sâlikte önce İslam hakikati, sonra iman hakikati tahakkuk ederse seyre

⁸⁵² Sühreverdî, *Kelam fi's-Seyr ve't-Tayr*, vr.189a; Sühreverdî, *Risale fi's-Sülûk*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 870, vr.95b; Çatak, *Şihâbedin Sühreverdî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, s.123.

⁸⁵³ Gazalî, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü's-Sâlikîn*, çvr. Remzi Barışık, Kılıç Kitabevi, İstanbul, tsz., s. 43-44.

⁸⁵⁴ Tirmizî, *Zühhd*, 44.

⁸⁵⁵ Makdisî'nin tertibine göre de halden hale geçen insanın seferi altı aşamalıdır: 1. Topraktan kurtuluş, 2. Babadan anne rahmine nutfenin seferi, 3. Rahimden dünyaya çocuğun seferi, 4. Dünyadan kabre, 5. Kabirden mahşere, 6. Mahşerden cennet veya cehenneme. İnsan dâima hâlden hâle geçiş ve bir nevi yolculuk hâindedir. el-Makdisî, *Hallu'r-Rumûz*, s. 90.

⁸⁵⁶ Mahmut Erol Kılıç, *Anadolu'nun Ruhunu*, 2. Baskı, Sufi-Kitap, İstanbul, 2011, s. 8.

⁸⁵⁷ Bediüzzaman kendisini bir konar-göçer olarak nitelemiştir. Şahiner, *Son Şahitler*, c.3, s. 151 “Osman Aydın” mad.

⁸⁵⁸ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / 10. Risale, s.1358.

⁸⁵⁹ Nursî, *Sözler* / 4. Söz, s.6-7; / 5. Söz, s. 7/8; / 6. Söz, s. 8-9.

⁸⁶⁰ Nursî, *a.g.e.* / 7. Söz, s.11.

ulaşma mümkün olabilir. Önce sülûk edilir, sonra seyr ü temaşa edilir.⁸⁶¹ O, seyrin imanın hakikatının gerçekleşmesinden sonra gündeme geleceğini belirtir. O, İslam'ın tahakkukunun mücahede ile, imanın tahakkukunun ise sülûk ile mümkün olacağını düşünür. Seyr, ancak sülûktan sonra söz konusu olabilir. Seyr ü sulûk kavramını "Yürüyorsunuz, müferridler öne geçtiler. Onlar Allah'ı çokça zikredenlerdir."⁸⁶² hadisiyle temellendiren Sühreverdî'ye göre Hz. Peygamber, İslam'ın hakikatini İslam şartlarını hakkıyla ifa ederek gerçekleştirdikten sonra Sahabe'ye imanın hakikatini gerçekleştirmeyi (sülûku) emir buyurmuştur.⁸⁶³

Gazalî'ye göre "Sülûk, imanî hakikatleri iyice bilmek ve idrak etmektir."⁸⁶⁴ Risale-i Nur'un ana konusu da tevhidî imandır ve imanın hakikatine ererek yakîn mertebelerine ulaşmak suretiyle tahkikî imanı elde etmektir ki bu, tasavvufta *tahakkuk* kavramına dahildir. Tezimizde bir bölüm olarak detaylı ele almaya çalıştığımız "Bediüzzaman'ın tevhid anlayışı" bahsinde, imanın deliller, bürhanlar, hüccetler, şahidler ve âyetlerle nasıl akıl ve kalpte inkişaf edeceğine ve iman-tevhid mertebelerinde ne şekilde seyahat edilebileceğine dair yeterli bilgi verdiğimiz umuyoruz. İslam'ı, külliyetiyle küllî ubudiyet üzere yaşarken İslam'ın hakikati kalpte inkişaf edeceği gibi, seyr-i âfakî ve enfüsîdeki tefekkür ve müşahedeleriyle de imanî hakikatler kalpte inkişaf edecek ve neticede ikisi de tahakkuk etmiş olacaktır.

Risale-i Nur Külliyyatı'nda yapmış olduğumuz taramada 94 kez "sülûk" kelimesinin geçtiğini tespit ettiğimizi söylemiştik. Bu rakama, külliyata girmeyen Eski Said'in bazı eserlerindeki de katarsak, 100'ü aşkın yerde Bediüzzaman'ın "sülûk" kelimesini kullandığı sonucu ortaya çıkmış olur. Risale-i Nur'da geçen bu "sülûk" kelimelerinin; 18 tanesi sözlük anlamıyla⁸⁶⁵, 8 tanesi Hz. Peygamber'in sülûku⁸⁶⁶, 11 tanesi Bediüzzaman'ın hakikate sülûku⁸⁶⁷, 57 tanesi tasavvufî sülûk⁸⁶⁸ ve 3 tanesi de tarikat süluklarına mukabil Nur Mesleği'nce genel sülûk⁸⁶⁹ manasında kullanılmıştır.

⁸⁶¹ Tasavvufta, seyr ü temaşaya 'teferrüc' de denilir. Bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 519.

⁸⁶² Müslim, *Zikir*, 4. "Müferridler; Allah'ın zikrini kendilerine şiar edinenlerdir. Zikir onların yüklerini ve ağırlıklarını sırtlarından alır atar ve kıyamette Allah'ın huzuruna hafif olarak gelirler." buyurmuştur. Tirmizî, *Daavât*, 128.

⁸⁶³ Sühreverdî, *Kelam fi's-Seyr ve't-Tayr*, Süleymaniye Ktp, Nafiz Paşa 428/3, vr. 188b; Sühreverdî, *Risâletü's-Seyri ve't-Tayr*, Süleymaniye Ktp, Şehit Ali Paşa 1393, vr. 60b; Çatak, *Şihâbedin Sühreverdî*, s. 119, 124, s.122.

⁸⁶⁴ Gazalî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, s. 43-44.

⁸⁶⁵ Nursî, *Sözler* / 1. Söz, s.4; *Mektubat* / 15. Mektup, s.369; / 26. Mektup, s.509; / 29. Mektup, s.550; 19. Mektup, s.443; a.mlf., *Lem'alar* / 13. Lem'a, s.619, 622; / 24. Lem'a, s.688; a.mlf., *İşârâtü'l-İcâz*, s.1182, 1195, 1219, 1233; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Lem'alar, s.1280; / *Hubâb*, s.1318; / *Nur'un İlk Kapısı*, s.1384; / *Onuncu Risale*, s.1358; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 134*, s.1471; a.mlf., *Divan-ı Harb-i Örfî*, s.1926.

⁸⁶⁶ Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.254, 255, 256, 257, 260, 261; a.mlf., *Mektubat* / 24. Mektup, s.491

⁸⁶⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2124; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 158*, 232, 240, s.1485, 1531, 1537; a.mlf., *Sözler* / 24. Söz s.145, 146; a.mlf., *Mesnevî* / *Katre*, s.1297; / 10. Risale, s.1358; a.mlf., *Hutbe-i Şâmiye*, s.1980.

⁸⁶⁸ Nursî, *Sözler* / 16. Söz, s.75; 25; / Söz s.176; / 27. Söz s.216, 218; / 31. Söz, s.254, 259, 263; a.mlf., *Mektubat* / 5. Mektup, s.355; / 13. Mektup, s.368; / 15. Mektup, s.369; / 18. Mektup, s.384; / 24. Mektup, s.491; / 28. Mektup, s.516; / 29. Mektup, s.534, 561, 562, 563, 567, 568, 569; a.mlf., *Lem'alar* / 11. Lem'a, s.610; / 16.Lem'a, s.641; / 21. Lem'a, s.670; / 28. Lem'a, s.735; a.mlf., *Şualar* / 15. Şuâ, s.1128; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / *Giriş*, s.1277; / *Habbe*, s.1333; / 10. Risale, s.1351; / Şûle, s.1365; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 112*, 127, 232, 268, s.1453, 1462, 1531, 1553; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 52*, 53, 185, s.1713, 1715, 1783; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 94*, s.1875; a.mlf., *Münazarat*, s.1952; a.mlf., *Hutbe-i Şâmiye*, s.1980; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2086.

⁸⁶⁹ Nursî, *Barla L. - Mektup No: 232*, 240, s.1531, 1537; a.mlf., *Münazarat*, s.1952; a.mlf., *Mesnevî* / 10. Risale, s.1358.

Risale-i Nur Külliyyatı'nda müstakil bir tasavvuf risalesi olarak kabul edilen Telvihât-ı Tis'a Risalesi'ni -girizgâhında- zamanın ilcaatına binaen yazdığını belirten Said Nursî'ye göre "tasavvuf, tarikat, velâyet ve seyr u sülûk (manevî yolculuk)"⁸⁷⁰, bunlar genel olarak kabul görmüş nosyonlardır, kavramlardır.⁸⁷¹ Bu kavramlar, 'şirin, nuranî, neş'eli, ruhanî bir hakikat-i kudsiye' içerirler.⁸⁷² Manevî zevk ve keşif sahibi muhakkik veliler (sezgi ve ilhama mazhar olan tahkik ve keşif ehli zâtlar), o kudsî hakikati binler ciltlik eserlerinde geniş şekilde tarif ve tavsif etmişler, ders vermişlerdir; o hakikati ümmet-i Muhammed'e söylemişlerdir.⁸⁷³

Bediüzzaman, Telvihât-ı Tis'a Risalesi'nde, seyr ü sülûkun tarifini de yapar. *Seyr ü sülûk'un, Hazret-i Ahmed aleyhisselâti vesselam'ın gölgesinde ve sâyesinde kalb ayağıyla yapılan bir ruhanî yolculuk* olduğunu söyler. O'na göre sülûk, sâlikin bir nevi manevî mi'rac yolculuğudur. Hz. Peygamber'in mi'racının gölgesinde, külliyyete göre cüz'iyet, asliyyete göre zilliyet planında kendine özgü bir çeşit manevî urûcudur, mi'racıdır. Telvihât'ta "İsrâ ve Mi'rac" mu'cizelerinden hareketle "tasavvuf, tarikat, velâyet ve seyr u sülûk"un hakikati üzerinde durur ve evliyanın sülûkunu, mi'râc-ı Nebevî'ye bağlar.⁸⁷⁴

Tarikatleri, velayet tarifleri⁸⁷⁵ ve hakikatlerin yolları olarak gören⁸⁷⁶ Bediüzzaman'a göre, tasavvuf, şehadet âlemi ile hakikat âlemi arasında bir geçiş yoludur.⁸⁷⁷ Tarikatın işlevi de, tasavvufî eğitimle kalbî hastalıkları gidermeye çalışmak ve velayet yolunda kalb ayağıyla berzahta yolculuk yaparak hakikate ve kurbiyete sülûk etmektir.⁸⁷⁸ "Velâyet (ise), kurbiyet merâtibinde sülûktür."⁸⁷⁹ Bu tarifinden anlaşıldığı üzere Bediüzzaman, velayete doğru yapılan sülûkun, velayete ulaştıktan sonra da kurbiyet mertebelerinde devam ettiğini söyler ki bu perspektiften sülûk, ömürlük yaşanan bir terakki ve tekâmül seyahati olmaktadır. Nitekim tasavvufî eğitimin gayesi de, sâliklerin manevî makamlarına göre değişiklik arz etmektedir.⁸⁸⁰

Sülûk, dünyaya nüzul sonrası ikinci bir doğumla⁸⁸¹ başlayan manevî urûc / yükseliş sürecinin adıdır.⁸⁸² "Sülûkün nefisteki başlangıcı, tövbenin ardından kalbin uyanıklık (yakaza)

⁸⁷⁰ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, s.561.

⁸⁷¹ Bilal Kuşpınar, bu tanımlamayı "teknik anlamda bir kurum olarak" ele almıştır. Bkz. Bilal Kuşpınar, "Bediüzzaman Said Nursî'nin Tasavvuf Değerlendirmesi" Tebliği, 3. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu: 20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması, Organizasyon: İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, Yer: Atatürk Kültür Merkezi & Akgün Hotel / İstanbul, Tarih: 1995.9.24-26.

⁸⁷² Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, s. 561.

⁸⁷³ Aynı yer.

⁸⁷⁴ Aynı yer.

⁸⁷⁵ Aynı yer.

⁸⁷⁶ Nursî, *Sözler* / 27. Söz s.220.

⁸⁷⁷ Nursî, *Mektubat* / 5. Mektup, s.355.

⁸⁷⁸ Aynı yer.

⁸⁷⁹ Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.254.

⁸⁸⁰ Bkz. Öncel Demirdağ, *Kösec Ahmed Trabzonî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Doktora Tezi), Dnşmn: Prof. Dr. Mustafa Aşkar, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Tasavvuf Bilim Dalı, Ank., 2012, s. 225.

⁸⁸¹ "Mevlânâ salikin ikinci doğum süreci hakkında şöyle der: "İnsanoğlu ikinci defa doğunca ayağını sebeplerin başına koyar. Onun dini artık illet-i ulâ değildir. İlet-i cüz ile de bir şey kazanmaz. Güneş gibi ufuklarda dolaşır. Nur geliniyle sohbet eder. Belki gökleri de ufukları da geçip mekansız olan ruhlarla dolaşmaktadır. Belki aklımız bile onun gölgesi olur, gölge gibi ayağına düşer." Mevlânâ, *Mesnevî* (Nahifi Tercümesi), MEB, İstanbul 2000, III, s. 669; krş. *Mesnevî* (V. Ç. İzbudak çevirisi), MEB, İstanbul 1991, III, s. 201-202.

⁸⁸² Ethem Cebecioğlu, "Psiko-Tarih Açısından Farklı Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ'nın Anlaşılmasındaki Rolü -Metodolojik Bir Yaklaşım-", *Tasavvuf Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 14, Ocak-Haziran 2005, s. 40.

halinde olması, sonu ise Hakk'a vuslatın (*fenâ fillâh*) ardından Hak ile bâki olmaktır (*bekâ billâh*). Sûfilere göre sülûkün birtakım aşamaları vardır. Bunlara makâm, menzil, medrece, akabe gibi isimler verilir. Bu aşamalar üçe, ona, yüze ve bin bir'e kadar varan gruplar halinde tasnif edilmiş, bu konuda kitaplar yazılmıştır. Herevî'nin Menâzilü's-sâîrîn'i bunların en meşhurdur. Seyrû sülûk sırasında bir makam tam olarak gerçekleştirilmeden (tahakkuk tam olmadan) bir sonraki makama geçilemez. Aksi takdirde bu makamdaki eksiklik daha sonraki makamlarda devam eder ve nihayete ulaşana kadar sülûkü olumsuz yönde etkiler.⁸⁸³

İslam tasavvufunda *sülûk* ile *sefer*, eş anlamlı olarak da kullanılır. Sefer, Hakk'a ermek için yapılan manevî ve ruhanî yolculuktur. Sülûk, esfâr-ı erbaa denen dört aşama yolculuktan oluşur. 1. Halktan Hakk'a, (Seyr ilellah) 2. Hak ile Hak'ta (Seyr fillah), 3. Hak'tan halka (Seyr anillah), 4. Hak ile halkta (Seyr meallah) sefer etmektir. 1. seferde sâlik çokluktan (kesretten) yüz çevirip birliğe (vahdete) yönelir. 2. seferde İlahî isim ve vasıflarda seyr ederek bir damla gibi yavaş yavaş vahdet denizinde kaybolur, benliğini yok eder. 3. seferde Hak'ta fânî olur. 4. seferde irşad için Hak ile Hak'tan olan seferdir. Fenâ'dan sonraki bekâ makamıdır.⁸⁸⁴

Bediüzzaman'a göre tarikatın ve sülûkün en önemli bir gayesi de, tasavvuf mesleğiyle marifetullahı elde etmek⁸⁸⁵ ve iman hakikatlerinin inkişafını gerçekleştirmektir. Sülûkün nihayetinde zevkî, hâlî ve bir derece şühûdî olarak imanî ve Kur'ânî hakikatlere mazhar olunur (tahakkuk) ve ulvî bir sırr-ı insanî ile beşerî bir kemale ulaşılır (tahalluk).⁸⁸⁶ Tarikatın amelî mahiyeti, nefislerin tezkiye edilmesi yoluyla nefs-i emmârenin ve benliğin tehlikelerinden kurtulmasını temin etmektir.⁸⁸⁷ Nefsin sülûku, aklın sülûku ve kalbin sülûku ayrı ayrı yollardır. Nursî, nefsin sülûkunu çiçek, aklın sülûkunu damla ve kalbin sülûkunu reşha (hava zerreciği)nin güneşin ışıklarından ve ısısından istifade biçimleri ve onu yansıtmaya keyfiyetleri üzerinden temsilî/metaforik olarak anlatır.⁸⁸⁸

Bediüzzaman, İslam'daki seyr ü sülûkün farkını ve fâikiyetini, nereden başlayıp nereye ulaştırdığını, Hristiyanlıktaki mistik öğretiyi (bir çeşit 'sülûk') ile de mukayeseli olarak işler. İslam'da mürşidlere mana-yı harfî nazarıyla birer ayna misali bakıldığını, dinde kibir ve enanîyetin değil, tevazu ve mahviyetin hâsıl olacağını şu sözlerle ifade eder:

“İslâmiyet der: ‘*Lâ Hâlîka İllâ Hû*’. (“O’ndan başka yaratıcı yoktur!” hakikati) hem vesâit ve esbâbı, müessir-i hakikî olarak kabul etmez. *Vasıtaya (mürşide) mânâ-yı harfî nazarıyla bakar. Akide-i tevhid ve vazife-i teslim ve tefviz öyle ister.* Tahrif sebebiyle şimdiki Hristiyanlık esbab ve vesaiti müessir bilir, mânâ-yı ismî nazarıyla bakar. Akide-

⁸⁸³ Uludağ, “Süluk”, *DİA*, c. 38, s. 127-128.

⁸⁸⁴ Abdurrahmân Câmî, *Nefehâtu'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, Daru'l-Kütübî'l-Misriyye, Kahire 1989, s. 108-109; Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 48.

⁸⁸⁵ Nursî, *Mektubat* / 26. Mektup, s.503.

⁸⁸⁶ Nursî, *a.g.e.* / 29. Mektup, s.561.

⁸⁸⁷ Nursî, *a.g.e.*, / 29. Mektup, s.568.

⁸⁸⁸ Nursî, *Sözler* / 24. Söz, s.144-147. Ayrıca bkz. a.mlf., *Mesnevî* / Şemme, s.334-335, çvr. Ü. Şimşek.

i velediyet ve fikr-i ruhbaniyet öyle ister, öyle sevk eder. *Onlar azizlerine (üstadlarına) mânâ-yı ismiyle birer menba-ı feyiz ve güneşin ziyasından bir fikre göre istihale etmiş lâmbanın nuru gibi birer mâden-i nur nazarıyla bakıyorlar.* Biz ise evliyaya mânâ-yı harfiyle, yani ayna güneşin ziyasını neşrettiği gibi *birer mâkes-i tecellî nazarıyla* bakıyoruz. (Hâşiye: Nakşibendî râbitası bu sırra binâ edilmiştir. -Said Nursî-). Bu sırdandır ki *bizde sülûk tevazudan başlar, mahviyetten geçer, fenâ fillâh makamını görür, gayr-ı mütenahi makamâtta sülûke başlar. Ene (benlik) ve nefs-i emmare kibriyle, gururuyla söner (gider).* Hakikî Hıristiyanlık değil, belki tahrif ve felsefe ile sarsılmış Hıristiyanda "ene", levazımatıyla kuvvetleşir. *Ene'si kuvvetli, müteşahhıs, rütbeli makam sahibi bir adam, Hıristiyan olsa mütesallib olur, fakat Müslüman olsa (dinde) lâkayt olur.*"⁸⁸⁹

Bediüzzaman, burada genel manada tasavvufî sülukun başlangıcını ve nihâyetini de özetlemiş olmakla beraber, "*bizde sülûk*" derken, kendi Risale-i Nur Mesleği'nde de manevî kemâlâta sülukun da aynı şekilde tevazu ile başlayıp mahviyetle ilerleyerek fenâ fillah makamı ve sonrasında sonsuz makamlarda berdevam edip gideceğine işaret etmiş olabileceğini değerlendiriyoruz.

Tarikatlardaki fiilî seyr ü süluklar ve genel manada tasavvufî seyahatlere, fikrî yolculuklara dair bazı eserler⁸⁹⁰ yazıldığı gibi, Bediüzzaman ve Risale-i Nur'daki manevî yolculuğa dair bazı eserler de kaleme alınmıştır.⁸⁹¹ Kimisi aklın tevhid hakikatine yolculuğu, kimisi kalbin, kimisi de her ikisini birlikte ele alarak, o insanî kemâlâta seyr ü sülûku, sefer ve seyahati ortaya koymuşlardır. Mesela: Nevzat Tarhan, "*Akıldan Kalbe Yolculuk: Bediüzzaman Modeli*" isimli kitabında; Bediüzzaman'ın Tahavvülât-ı Zerrât Risalesi'ndeki fikirleri doğrultusunda yaptığı araştırmaları, modern bilimin de verilerini kullanarak; "*Kuantum'dan Tevhid*" başlığı altında "*akıldan kalbe bir yolculuk*" şeklinde değerlendirir. Zerrelere, atomların ve atom-altı zerreciklerin celâlî ve cemalî isimlerin tecellileri altında eğitilmeleri ve seyr ü seferlerini Nanoteknoloji biliminin verileriyle anlatırken, onlarla beraber insana *akıldan kalbe doğru bir iman ve tevhid yolculuğu* yaptırır.⁸⁹²

⁸⁸⁹ Nursî, *Hutbe-i Şâmiye*, s.1980.

⁸⁹⁰ Mahmut Erol Kılıç, *Evvele Yolculuk*, Sufi Kitap, İstanbul, 2008; Himmet Konur, *Tasavvuf Ahlakı ve İlahî Ahlak: İnsana Yolculuk*, H Yayınları, İstanbul, 2009; Dilaver Selvi, *Kul'un Yolculuğu (Mi'rac ve Nefs Terbiyesi)*, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2012; Michaela Mihriban Özelsel, *Kalbe Yolculuk (Alman Psikologun Hac Günlüğü ve Bir Manevî Uyanışın Hikayesi)*, çvr. Seda Çiftçi, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003; Rabia Christine Brodbeck, *Sahnedeki Secdeye Yolculuk: Fakr'a Övgü*, Sufi Kitap, İstanbul, 2010.

⁸⁹¹ Sadık Yalsızuçanlar, *Risale-i Nur Öyküleri: Bir Yolcunun Halleri*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2003; Nevzat Tarhan, *Akıldan Kalbe Yolculuk: Bediüzzaman Modeli*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2012.

⁸⁹² Tarhan, *a.g.e.*, s. 77-101.

2. TASAVVUFÎ MESLEK KAVRAMI

Sülûk, manevî bir meslek üzere ruhanî yolculuk yapmaktır. Meslek, sülûk edilen yol demektir. Tasavvufta sülûk ehlinin tutmuş olduğu yola özel anlamda “meslek” denir ki tarikat diye isimlendirilir, *formal/sistemli sülûkun usûl ve âdâbını* ifade eder. Bir de genel anlamda ‘manevî meslek’ler vardır ki bunlar da *unformal/sistemsiz tarîktir*lar, yani belli ve belirli sülûk biçimleri olmadığı veya olsa da mahiyetleri bilinmediği için *gayr-i nizâmî velayet yolları* sayılırlar.

Bediüzzaman, sülûk kavramını, bazı yerlerde *formal/sistemli tarikat sülûkundan* daha geniş bir anlam çerçevesinde; *İslam faziletleri üzere sülûk (manevî terakki ve tekâmül) mesleği*⁸⁹³, *hamiyet-i İslamiye ile tehattüm (vücub derecesinde lüzumlu birliktelik) tarîkati*⁸⁹⁴ ve *hayat seferinde sülûk edilen Kur’an yolu*⁸⁹⁵ manasında kullanmıştır. Nefs-i İslâmiyet için ruhen âşık olduğunu söylediği Abdurrahman-ı Tâhî, Seyyid Sıbğatullah Arvâsî, Seyyid Tâhâ-i Hakkârî, Hâlid-i Bağdadî, İmam-ı Rabbanî ve Şah-ı Nakşibend’lerin, Nakşibendîlik tarikatini aşan bir *hamiyet-i İslamiye tarîkati ve fazilet-i İslamiye üzere sülûk* ettiklerini söylemiştir.⁸⁹⁶ Buna câmi’ ve küllî sülûk diyebiliriz.

2.1. Manevî Mesleklerin Niceliksel-Niteliksel Çokluğu ve İhtilafları

Her hak meslek, Allah’a giden bir yoldur. Her yolun ise delilleri; yani rehberleri ve âyetleri vardır ve bunların sayısı rakamlara sığmaz. Tasavvufta Hakk’a giden yolların, mesleklerin gökteki yıldızlardan daha çok, mahlûkatın nefesleri kadar olduğu kabul edilir.⁸⁹⁷ Bediüzzaman, şöyle der: “(Allah’ın) vücûd ve vahdetinin âyâtını kıraat ettikleri için Sâni-i Zülcelâl’in berâhini, (kâinattaki) zerrattan kat kat ziyade olur. Demek *الطَّرِيقُ إِلَى اللَّهِ بِعَدَدِ أَنْفَاسِ الْخَلَائِقِ* [“Allah'a giden yollar, mahlukâtın nefesleri sayısındadır.”⁸⁹⁸ sözü] hakikattir, mübalâğa değil; belki nâkıstır.”⁸⁹⁹ Bu sözülle, hakikat yollarının mahlukâtın nefeslerinin sayısından daha fazla olduğunu, dolayısıyla Allah’a ulaştıran bu rakamlara sığmaz yollar sayısınca mesleklerin var olduğunu söylemiştir.

Hak tarîkler sayısızdır, tarikatleşebilen hak tarîkler ise sayılıdır. İster tarîk olsun, ister tarikat, manevî meslekler birbirinden farklılıklar içerirler ve bu farklılıkları sebebiyle ayrı birer meslek olmuşlardır. Bu farklılıklar, esmâ-i ilahiyenin âlemdeki ve insandaki

⁸⁹³ Nursî, *Münazarat*, s.1952.

⁸⁹⁴ Nursî, *a.g.e.*, s. 1954.

⁸⁹⁵ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Onuncu Risale*, s.1358

⁸⁹⁶ Nursî, *Münazarat*, s. 1952, 1954.

⁸⁹⁷ Uludağ, “Sülûk”, *DİA*, c. 38, s. 127-128.

⁸⁹⁸ İbni Arabî, *Fütûhât*, 3/549; Necmeddîn-i Kübrâ, *Usûl-ü Aşere*, s. 33; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn* 1/876; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 1/396, 6/165, 14/160.

⁸⁹⁹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Nokta*, s.1368.

tecelli farklılığına dayanır, ve o meslek üzere sülûk edenlerin bilgi, amel, azim, mizaç, tabiat, meşrep, tercübe ve kabiliyetlerinin farklılığından kaynaklanır.

“Ebü’n-Necîb Sühreverdî mesleklerin farklı, maksadın ise bir olduğunu, sülûk ehlinin hal ve makamlarına göre amaçlarının da farklılaşabileceğini belirtir. Sâliklerin meslekleri *ibadet ve taate, riyâzet ve perhizkârlığa, halvet ve inzivaya, seyahat ve sefere, hizmete, mücâhede ve çileye, melâmete, tevazua, öğrenme ve sohbette bulunmaya* ağırlık ve öncelik verecek şekilde türlü türlü olabilir.⁹⁰⁰ Mesleklerin farklılığı sülûk ehline kolaylık sağlamakta, amaçlarına ulaşmalarına yardım etmektedir. Sâlikler hangi mesleği benimserse benimsesin dinin emirlerine uyduğu, kötülükten kaçındığı sürece hak dairesindedir, doğru yoldadır.⁹⁰¹”⁹⁰²

Ebü’n-Necîb es-Sühreverdî’nin *süluk mesleklerinin* türlerine göre Bediüzzaman’ın yolunun *hizmet, tevazu, öğrenme ve sohbet* öncelikli olduğunu söyleyebiliriz.

Meslekle ilişkili bir diğer kavram da ‘meşreb’dir. Sözlükte kelime olarak “Meşreb”; “içmek, içilecek yer.” manasına geldiği gibi, kinaî veya ıstılahî olarak; “huy, yaradılış, karakter, mizaç, davranış biçimi; adet; ahlâk; gidişat; anlayış; mânevî haz ve feyz alınan yer ve yol.” manasındadır. Mesela: Rind-meşreb: derviş tabiatlı, kalender” demektir. Meslek, meşrebden daha geniş bir kavramdır. Mesela bu bağlamda Bediüzzaman, *Risale-i Nur’un mesleğinden* bahsettiği gibi, *Nur Talebelerinin de meşrebinden* bahsetmektedir.⁹⁰³

Bediüzzaman, Hak mesleklerin çokluğunu ve tarikatlerin ihtilaflarını, daha mükemmel bir tekâmüle vesilelik imkânlarının zenginliği bağlamında değerlendirmiş ve böyle değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir:

“Eğer desen: "Tasviriden anlaşılır ki, *taaddüd-ü mesâlik ve ihtilâf-ı turuk* matluptur." *Cevap*: Evet, matluptur. Hem zarurîdir. Eğer hodgâmlıktan neş'et eden inhisar zihniyetiyle başkaların reddine kalkışırsa, elbuğzu fillâhı su-i istimal ederse, o vakit ihtilâf zarardır. Yoksa el-hubbu fillah düsturunu esas tutsa, tekâmülde teavün kanununu bilse, şeriatın vüs'atini, tabipliğini düşünse, ihtilâf imtizaca sebep olur. *Elhasıl*: Herkes kendi mesleğine "Hüve hakkun" (Yolum haktır) demeli, "Hüve'l-hakk" (Hak yalnızca benim yolumdur) dememeli. Veyahut "Hüve'l-ahsen" (Yolum daha güzel) demeli, "Hüve'l-hasen" (Güzel olan yalnızca benim yolumdur) dememeli.”⁹⁰⁴

İhtilaf-ı turuk matlubdur derken, bu cümledeki ihtilaf, ihtilaf-ı tezat (zıtlık ihtilafı) değil, ihtilaf-ı tenevvu’ (çeşitlilik ihtilafı)dır. Her asırda yeni yeni yollar çıkabilir ki, tarikatlerde onlarca şubenin ve kolların zuhur etmesi, aynı zamanda değişen şartlara göre her asrın insanının ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

⁹⁰⁰ Ebü’n-Necîb es-Sühreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn*, Kahire 2005, s. 24

⁹⁰¹ Zerrûk, *Ķavâ'idü't-taşavvuf*, Kahire 1989, s. 34

⁹⁰² Uludağ, “Süluk”, *DİA*, c. 38, s. 127-128.

⁹⁰³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 112*, s.1749.

⁹⁰⁴ Nursî, *Rumûz*, s.2342.

2.2. Süluk Nevileri

a. Sülûksuz Sülûk

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, bir açıdan üçlü, diğer açıdan dördü süluk tasnifine gitmiştir. Sözlükteki “katılmak, intikal etmek” anlamından hareketle sülûk kavramını, “*mâna, sûret ve bilgide* bir yerden başka bir yere intikal etme, makamlar üzerinde yürüme” şeklinde tarif etmiştir. Ona göre; *mânada sülûk* bir ibadet menziline başka bir ibadet menziline.. *sûrette sülûk* Allah’a yaklaşmak için farz kılınan bir amelden emir ve nehiy şeklinde Allah’a yakınlaşmayı sağlayan başka bir amele.. *bilgide sülûk* bir makamdan başka bir makama, esmâ-i ilâhiyyede bir isimden başka bir isme, bir tecelliden başka bir tecelliye, bir nefisten başka bir nefse intikaldir.⁹⁰⁵

Bediüzzaman, Risale-i Nur’da takip ettiği manevî yolunun, bolca nafîle ibadetler ederek ilerlenen tasavvufî bir yol olmadığını, belki ilim içinde, usulüddin ve ilm-i akide içinden bir hakikat yolu olduğunu betahsis belirtmesi⁹⁰⁶ itibariyle, İbn-i Arabî’nin “*bilgide sülûk*” dediği yolda *bir ismin tecellisinden diğer ismin tecellisine intikal* şeklinde bir sülûk yolunu, Nur Mesleği adıyla açmıştır diyebiliriz. Ne var ki Nur Mesleği’nin sadece ‘bilgide sülûk’ şeklinde ilmî-fikrî-zihnî bir tekâmül olmadığını görüyoruz. Aynı zamanda İslam’ın emir ve yasaklarına riayette asgarî takva şartlarını başlangıç olarak taban alması⁹⁰⁷, farzlar, vacipler ve sünnetleri edada hassasiyeti⁹⁰⁸, ve ihlas-ı tâmm üzere rıza-i ilahîyi esas maksad kabul etmesi⁹⁰⁹ açılarından, amelî tekâmülü de kapsadığına ve -bizzat kendi ifadesiyle- sahabe mesleği üzere ubudiyet-i külliye yolu⁹¹⁰ olduğuna kendisi gibi biz de hükmedebiliyoruz.

Bediüzzaman, ‘seyr’ kavramını, tasavvufî sülûku da kapsayacak şekilde daha genel ve şâmil manasıyla ele alır: “*İnsanın manasında ve seyr-i ruhanîsinde tabakalar vardır.*” der.⁹¹¹ Her tabaka bir âlemdir, esmâ-i hüsnâ dairelerinin insandaki ve âlemdeki tecellileri olan bu tabakaların her birinde bir ism-i ilahî hâkimdir.⁹¹² Kesretten kinaye onsekiz bin âlemlerin her biriyle irtibatı bulunan insan, ruhanî seyrinde o âlemlerle, o âlemlerin her birinde hâkim olan muhtelif ism-i ilâhîler vâsıtasıyla irtibat kurar. Sülûk

⁹⁰⁵ İbn-i Arabî, *Fütühât*, c. 2, 380-381.

⁹⁰⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 53*, s.1715.

⁹⁰⁷ Nursî, *Sözler / 5. Söz*, s. 8; a.mlf., *Tiryak*, s.2352-2353; a.mlf., *Mektubat / 23. Mektup*, s.478; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 65*, s.1609; a.mlf., *Sünnet-i Seniyye Risalesi*, s.2274.

⁹⁰⁸ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 103*, s.1632-1633.

⁹⁰⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 141*, s.1907; a.mlf., *Lem'alar / 10. Lem'a*, s.602-603; / 28. Lem'a, s.734-735; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2207.

⁹¹⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Lâsiyyemalar*, s.1291; a.mlf., *Sözler / 10. Söz*, s.26; 16. Söz, s.76; 20. Söz, s.107; 24. Söz, s.156; 29. Söz, s.232; 31. Söz, s.262; a.mlf., *Mektubat / 24. Mektup*, s.490; a.mlf., *Şuâlar / 4. Şuâ*, s.876; 11. Şuâ, s.962, 967, 970, 1126; 15. Şuâ, s.1137; a.mlf., *Sünnet-i Seniyye Risalesi*, s.2274; a.mlf., *Nur Çeşmesi*, s.2323; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 65*, 148, s.1609, 1659; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 83*, s.1858.

⁹¹¹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Şemme*, 13. İ'lem, s.366-367, çvr. Ü. Şimşek.

⁹¹² Nursî, *a.g.e. / Şemme'nin 3. Parçası*, 12. İ'lem, s.366, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *Sözler / 24. Söz*, 1. Dal, s.143-144.

denen manevî yolculuk, İbn-i Arabî'ye göre, bir ismin tecellisinden diğerine intikal etmektir.⁹¹³ Kâinat, mahlukât ve hâdisât üzerinden esmâ okumaları yapan ve yaptıran Risale-i Nur'da esmâ mertebelerinde tecelliler arasında seyerân, cevelân ve tayarân edilir ki bu, İbn-i Arabî'nin tarifince tâm bir sülûk olmaktadır.

Yine "İbnü'l-Arabî, sülûk ve sâlikî, sâlikin amacına ve Allah'ı bilmedeki (marifetullahtaki) mertebesine göre farklı türlere (belki dört merhaleye) ayırır: Nefsiyle sülûk eden, rabbiyle sülûk eden, hem nefsiyle hem rabbiyle sülûk eden ve sâlik olmayan sâlik.

Nefsiyle sülûk eden sâlik, "*Kulum ben onu sevinceye kadar bana nâfile ibadetlerle yaklaşır.*"⁹¹⁴ kutsî hadisinde belirtildiği üzere Allah'ın sevgisine ulaştıran nâfile ibadetlerle kendi başına Hakk'a yaklaşmaya çalışır.

Bunları hakkıyla yerine getirip hadisin ikinci kısmındaki, "*Onu sevdiğimde gören gözü, işiten kulağı olurum.*" mânası uyarınca Hak ile gören ve Hak ile işiten sâlike rabbiyle sülûk eden sâlik denir. Böylece o kurb-i nevâfil mertebesine, makâm-ı cem'e ulaşmış olur.

(Bu şekilde) hem nefsiyle hem rabbiyle sülûk eden ise kurb-i nevâfil mertebesine vardığında Hakk'ın işitme ve görme gücü olduğunu zevk bakımından idrak eder.

Sâlik olmayan sâlik ise, "*Attığında sen atmadın, lâkin Allah attı.*"⁹¹⁵ âyetinin mazharıdır. O, nefsinin kendi kendine sülûk edemeyeceğini görüp hem nefsi hem de rabbiyle birlikte sülûk ettiğini anlar.⁹¹⁶ İbn-i Arabî'nin 'sâlik olmayan sâlik'in sülukunu, 'sülûksuz sülûk' olarak tanımlayabiliriz ki, başlığa da bu şekilde taşımış olduk. Gördük ki: Tasavvufta tek başına sülûk eden 'yalnız sâlik' veya 'mezcub-u gayr-i sâlik'ler de vardır. Nitekim Şeyh Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'nin halifesi Şeyh Halid-i Ölekî de, Kitab-ı Minah'ında sâlik-i gayr-i mezcublardan bahsetmiştir.⁹¹⁷

Peki Bediüzzaman'ın unformal şahsî sülûku ve sülukunun umuma açılmış hâli olan Nur Mesleği üzere unformal sülûk, İbn Arabî'nin dörtlü sülûk tasnifi içinden hangi sınıfa girer?

Eski Said'in Yeni Said'e dönüşüm sürecinde Sarıyer Halveti ve Yuşa Tepesi inzivalarında ve sonrasında yazdığı eserlerden anlaşıldığına göre Bediüzzaman, hiçbir hâricî müşid olmaksızın, gayr-i iradî bir sevk-i ilahî ile bir yola sevk edildiğini, inayet-i İlâhiye'nin kendisini Kur'an'a teslim ettiğini söylemesi⁹¹⁸ ve Kur'an'ın müşidliği ve sünnet-i seniyyenin rehberliğinde⁹¹⁹ Kur'an'dan, tarikat berzahına uğramadan⁹²⁰ hakikate açılan bir

⁹¹³ İbn-i Arabî, *Fütûhât*, c. 2, s. 380-381.

⁹¹⁴ Buhârî, *Rikak* 38; İbn-i Mâce, *Fiten*, 16; Ahmed, VI, 256; İbn-i Hibbân, *Sahih*, II, 58/347.

⁹¹⁵ Enfâl suresi, 8/17.

⁹¹⁶ İbn-i Arabî, *a.g.e.*, c. 2, s. 381-382.

⁹¹⁷ Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, *el-Minah*, s. 17.

⁹¹⁸ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, Katre, s.1297.

⁹¹⁹ Nursî, *Lem'alar* / 11. Lem'a, 2.-3. Nükte, s.607; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 185*, s.1783; a.mlf., *Sözler* / 26. Söz s.210-211; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 3*, s.1416; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2067.

⁹²⁰ İbn-i Arabî, *Fütûhât*, c. 2, s. 380-381.

yolun tarikatsiz feyiz suretinde kendisine gösterildiğini⁹²¹ açıkça beyan etmesi.. bütün açılarından bakınca diyebiliriz ki: Bediüzzaman'ın sülûku 'sâlik olmayan sâlik' nev'inden olmuştur. Nur Mesleği de sülûksuz bir sülûk yoludur, tarikat/tasavvuf berzahına girmeden doğrudan doğruya hakikate gidilen bir velayet-i kübrâ mesleğidir.⁹²² Nur Mesleği'nin temel esasları, usûl kâideleri ve âdâb prensipleri belli ve belirgin olmakla beraber, bir şeyhin gözetimiyle sülûk yapılan bir tarikat formunda disipline edilmemiştir.

Ne var ki İbn-i Arabî'nin mezkûr tasnifi, aynı zamanda kendi içinde bir tertibi, yani sülûkta geçilen mertebeleri de ifade etmesi açısından ve Nur Mesleği'nin farzlara, vaciplere ve sünnetlere riayette titizliği, takvayı esas alması ve ihlası gaye edinmesi itibariyle; *nefsiyle sülûk, rabbiyle sülûk, hem nefsiyle hem de rabbiyle sülûk* aşamalarını da kendi içinde icmalen ve manen ihtiva ettiğini, formülize edilmeye müsait olsa da, hâl-i hazırdaki durumu itibariyle '*formal manada sülûk olmayan bir sülûk nevi*' olduğunu söyleyebiliriz. Nursî, Risale-i Nur'da takip ettiği bu yolu, Sahabe mesleğinin bir cilvesi⁹²³ saymış ve uzun yıllar alan tarikat seyr ü sülûku olmaksızın direkt 'akrabiyet-i ilahiyenin⁹²⁴ inkişaf etmesi'⁹²⁵, yani *İlahî akrabiyetin bir anda kalbden ve kalben kişiye zuhur etmesi* olarak tarif etmiştir.

Nasıl ki bir mürşide intisap etmeksizin ve tarikat sülûku yapmaksızın kemâlâta eren İbn-i Arabî'nin tasavvufî irşad yolu "ilim ve marifet yolu"dur.⁹²⁶ Aynı şekilde Bediüzzaman'ın irşad yolu olan Nur Mesleği de, süluk ve evrâd yerinde ilmî hüccetlerle ve hikmetlerle hakikatü'l-hakâika açılan bir ilim yoludur.⁹²⁷

b. Ulemanın Sülûku

Tasavvufta süluka girenlerin sosyal statüleri, fitrî karakterleri, istidat ve kabiliyetleri, ilmî birikimleri ve meslekleri açısından muhtelif süluk çeşitleri ortaya konulmuştur. Ulemanın da sülûkları vardır ki onlara "ulemâ-i billâh" (Allah'ı bilen âlimler)⁹²⁸ denir.

⁹²¹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1354.

⁹²² Nursî, *Sözler* / 27. Söz, s.218; a.mlf., *Mektubât* / 5. Mektup, s.355.

⁹²³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 37, s.1704-175; a.mlf., *Mektubat* / 15. Mektup, s.368-369; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2073; a.mlf., *Hakikat Nurları*, s.2291; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 104*, s.1632. Ayrıca bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 31, "Bayram Yüksel" mad.; *Haturalar*, ('Bayram Yüksel Ağabeyin Hatıraları' Bölümü), Naşir: Barla Pazarı, s. 9-10.

⁹²⁴ "Biz, insana şahdamarından daha (akrabiz) yakınız." (Kaf sûresi, 50/16).

⁹²⁵ Nursî, *Sözler* / 27. Söz, s.218; / 31. Söz, s.254; a.mlf., *Mektubat* / 13. Mektup, s.368; / 15. Mektup, s.369; a.mlf., *Lem'alar*, 4. Lem'a, s.589; / 9. Lem'a, s.601; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye*, s.1277; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 90*, s.1738; a.mlf., *a.g.e. 2 - Mektup No: 139*, s.1904; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 144*, s.1658.

⁹²⁶ "İlim ve mârifet ağırlıklı bir tasavvuf anlayışını savun(an) İbn-i Arabî'nin hurka giydiği mânevî oğlu S. Konevî şeyhin vefatından sonra bir anlamda onun irşad postuna oturmuş ve fikirlerini istidadi olan tâlipleme şerhetmiştir. Onun irşad tarzı *ilim ve irfan yolu* olduğundan kitaplarındaki sırlar da takipçileri için çok büyük önem taşımıştır. Müridlerine, kendisinin ve İbn Arabî'nin eserlerindeki derin ve kapalı yerlerin üzerinde fazla durmamalarını, *Kur'an ve Sünnet'e sarılıp "zîkr-i dâimî"ye riayet etmelerini* tavsiye et(miştir)... Birçok tarikattan icâzet alan ve aynı zamanda İbn Arabî'nin fikirlerine bağlı bir sûfî olan Abdülganî en-Nablusî, tarikatının esaslarını anlattığı bir mektubunda bunlardan birincisinin "*esmâ yolu*", ikincisinin de "*ilim yolu*" olduğunu ve bu ikinci esasta üstadının İbn Arabî olduğunu söyler (Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 95^b-98^b). Kılıç, "Ekberiyeye", *DİA*, c. 10, s. 546-457.

⁹²⁷ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 53*, s.1715.

⁹²⁸ Mustafa Rasim, *Istılâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 693.

Tasavvufî sülûka dair *Tertîbü's-Sülûk* isimli eserinden başka "*Risâle fî Etvârî't-Tasavvuf / et-Tasavvuf et-Tüsâî*"⁹²⁹ isimli eseri bulunan Muhyiddin İbn-i Arabî bu eserinde, tahkik kaideleri ve sülûfinin manevî yolculuğu esnasında idrak ettiği mertebeler hakkında bilgiler vermektedir. Müellife göre tasavvuf erbâbı Tevbe sûresinin 112. Ayeti bağlamında dokuz zümre olup her zümrenin kendine mahsus özellikleri, isimleri ve manevî mertebeleri bulunmaktadır.⁹³⁰

Şâzîlî ekolüne mensup bir sufi müfessir olan İbn-i Acîbe (ö.1224/1809) el-Bahru'l-Medîd isimli tefsirinde sülûka girenleri 12 sınıfa ayırır⁹³¹ ve "ulema sınıfından olup da sülûka giren sâlikler"e özel bir kıymet atfeder. Ulema sınıfından gelen bir sufi olarak, bu intisap ve sülûk sürecinin zorluklarını bizzat yaşamıştır. Ehl-i kitabın Hz. Peygamber'e (s.a.v) iman etmeleri durumunda iki kat ecre nâil olacaklarını bildiren âyet-i kerimeden⁹³² hareketle, kendilerine zâhirî kitap bilgisi verilen ulemanın bir de tasavvufî terbiye zahmetine katlanarak sülûka girmesi hâlinde iki kat mükâfât alacaklarına inanır. Çünkü bu âlimler, hem zâhirî, hem de bâtinî ilim öğrenmenin zahmetine katlanmışlardır.⁹³³

Bu noktada Bediüzzaman gibi ulemadan olup da bir şeyhe intisap etmeksizin tasavvufî manevî sülûka girip tamamlayabilmenin zorluğu ise izahtan vârestedir. Kemâle erdikten sonra sohbet, vacip olan işlerden olmadığından, ulemâ-i billâh'ın çoğunluğu, sülûkunu tekmîl ettikten sonra uzlet hayatını ihtiyâr etmişlerdir.⁹³⁴ Eski Said de, sülûkunu tamamlayıp Yeni Said olduğu 1922-23'ten sonra, hususiyle Van'da Erek Dağı'nda bir mağaraya uzlete çekildiği 1925'ten itibaren⁹³⁵ vefatına kadar hayatı 35 sene sürgünlerde ve hapislerde halktan cebrî tecrit ve mecburî uzlet içinde geçer. Her ne kadar 1950'de Demokratlar'ın iktidarıyla bir rahatlama olsa da, Üçüncü Said olduğu son on yılını bu kez sevk-i ilahî ile fitrî olarak insanlardan inziva suretinde geçirir. Ulemâ-i billâh çizgisinde bir hayat sürdürür.

Ulemâ'nın sülûku konusunda Sühreverdî'ye göre: Eşyanın ve göklerin melekûtuna muttali olamayan kişi, yakînî iman sahibi bir hakiki âlim olamaz. Ne kadar zekî, akıllı ve anlayışlı olursa olsun, gene de melekûta yükselemez⁹³⁶, *peygamber mirasçısı olma*

⁹²⁹ İbnü'l-Arabî, *Risale fî Atvârî't-Tasavvuf (et-Tasavvufu't-Tüsâî)*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 704/2, vr. 40b-66a.

⁹³⁰ Muhiddin Usta, *Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb'a Metodu* (Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. Reşat Öngören, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf Bilim Dalı, 2015, s. 3.

⁹³¹ Bunlar şunlardır: 1. Münafik sâlikler, 2. Mürted sâlikler, 3. Kemale erdiğini zannederek sülûku terkederek sâlikler, 4. Muhallatûn sâlikler, 5. Ulemâ sınıfından olan sâlikler, 6. Şeyh soyundan gelen sâlikler, 7. Sülûktan kaçanlar, 8. Mâzur sâlikler, 9. Mânen ölü sâlikler, 10. Sülûkta çabaları boşa gidenler, 11. Mücrim sâlikler, 12. Başarıya ulaşan sâlikler. Bkz. İbn-i Acîbe, el-Bahru'l-medîd, 1/58, 96 206, 344-345, 384,388, 2/95, 127, 216, 3/58, 71-72, 87, 104, 113, 115, 275, 327, 4/62-64, 202, 382, 400, 5/300, 6/17-18, 7/278, 299, 332, 8/48-49, 313.

⁹³² "O'ndan (Kur'an'dan) önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona da iman ederler... İşte onlara sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki defa verilecektir." (Kasas suresi, 28/52-53).

⁹³³ İbn-i Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 5/275.

⁹³⁴ Mustafa Rasım, *İstîlâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 693.

⁹³⁵ Nursî, *Şuâlar* / 14. Şuâ - s.1080.

⁹³⁶ İmam Gazâlî (ö.505/1111) de, melekût âleminde seyahat etmekten bahseder. Gazâlî, *Meâricü'l-Kuds*, s. 8. Ayrıca 'âlemde seyahat' hakkında bkz. Süleyman Uludağ, "Âlem", *DİA*, İstanbul 1989, c.II, ss. 360-1.

makamına asla ulaşamaz.⁹³⁷ Bunun için, âlimin ikinci bir doğum (veladet-i sâniye) denilen manevî doğumunu gerçekleştirmesi lazımdır; kendisinden kendini yeniden dünyaya getirmelidir. Her âlim, verese-i enbiya olan âlimlerden değildir. İkinciye doğmayanlar, peygamber vârisi bir âlim olamazlar.

Peygamber vârisi ulemanın velayet yolu, Hz. Peygamber'in *ilim yoludur*, onun izinde ve nasipleri ölçüsündedir. Abdulganî Nablusî (ö.1143/1731) şöyle der: "İnsanı Allah'a ulaştıracak yol ikidir: Birincisi: *Tarîk-i esmâdır*. Cenabı Hakk'ın isimlerini okurken ihlas içinde olmak, kalbi dünyaya ait düşüncelerden temizlemek ve Allah'a vasıl olmak için azim ve gayret göstermektir. Bu yol Efendimiz'den başka diğer peygamberlerin de yoludur. İkinci yol ise: *İlm ü billâh ve fena fi'z-zât* yoludur. Bu yol, yalnız Efendimiz'e (s.a.v) aittir."⁹³⁸

Necmüddin-i Dâye (ö.654/1256), de Sufilerin Seyri'ni anlattığı Mirsâdü'l-İbâd isimli eserinde, muhtelif taifelerin ayrı ayrı süluklarının olduğunu fasıl fasıl işlemiştir, birisi de âlimlerin sülûklarıdır.⁹³⁹ Dâye'nin 4. Fasil'daki *ulemanın sülûkuna* dair beyanlarını kısaca özetlemek isabetli olacaktır. Şöyle giriş yapar:

"Allah Teâla celle celâlühû: "*Kendilerine ilim dereceleri verilenler...*"⁹⁴⁰ buyurmuştur. Hazret-i Peygamber (s.a.v) ise: "*Âlimler, peygamberlerin varisleridirler.*"⁹⁴¹ "*Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının peygamberleri gibidirler.*"⁹⁴² buyurmuştur. Bil ki: İlim, Hakk'a yaklaşmak için en değerli araç ve Hakk'ın sıfatıdır. İlim vesilesiyle yüce derecelere ulaşılabilir. Kur'an "*Kendilerine ilim dereceleri verilenler...*"⁹⁴³ diyerek bu gerçeği bildirir. Ancak bu ilim ile korku ve haşyetin birlikte olması durumunda dereceler verilir. Zira bütün ilimlerin başı Allah korkusudur. Hak Teâla haşyet sahibi olan ve Allah'tan korkan kimseyi âlim olarak adlandırıyor: "*Allah'tan ancak âlim olan kullar korkarlar.*"⁹⁴⁴ İlim arttıkça haşyet artar. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurur: "*Ben sizin içinizde Allah'ı en iyi bilen ve ondan en çok korkanınızım.*"⁹⁴⁵ Haşyetin alâmeti, o ilim ile amel etmek, onu âhîret dereceleri için vesile kılmaktır, mal toplamak ve dünyevî makam ya da hayvânî faydalar için değil..."⁹⁴⁶

⁹³⁷ Sühreverdî, *Avârif*, vr.26b; Çatak, *Şihâbedin Sühreverdî*, s. 126.

⁹³⁸ Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 95^b-98^b; Kılıç, "Ekberîyye", *DİA*, c. 10, s. 546-457.

⁹³⁹ Bunlar şunlardır: 1. Meliklerin ve ferman sahiplerinin sülûku. 2. Vezirlerin, kalem ehlinin ve nâiblerin sülûku. 3. Âlimlerin; fakihlerin/müftülerin, kadıların ve müzekkirlerin (vaizler, salih imamlar ve meşâyih) sülûku. 4. Nimet ve servet sahiplerinin sülûku. 5. Toprak sahipleri ve tarım-ziraat ehlinin (köylülerin) sülûku. 6. Ticaret ehlinin sülûku. 7. Zanaat ehli, meslek erbâbi ve esnafın sülûku. Bkz. Necmüddin-i Dâye, *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 339-408.

⁹⁴⁰ Mücadele suresi, 58/11.

⁹⁴¹ Ebû Davud, *İlim*, 1 (h.no:3642); İbn Mâce, *Mukaddime*, 17 (h.no: 223); Tirmizî, *İlim*, 19 (h.no:2682)

⁹⁴² Bu hadis, kaynaklarda haber-i meşhur olarak geçmektedir. bk: el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, 4/384; Aliyyü'l-kârî, *el-Masnû'*, s.123; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/83.

⁹⁴³ Mücadele suresi, 11/58.

⁹⁴⁴ Fâtır suresi, 35/28.

⁹⁴⁵ Buhârî, *Nikâh* 1; Müslim, *Nikâh* 5. Ayrıca bk. Nesâî, *Nikâh* 4.

⁹⁴⁶ Necmüddin-i Dâye, *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 380.

“Peygamberlerin mirası ilimdir.”⁹⁴⁷ Necmeddin Dâye, Peygamberlerin, ilm-i zâhir ve ilm-i bâtın olarak iki çeşit ilmî miras bıraktıklarını söyler. Zâhir ilim, Sahabe’nin Rasul-i Ekrem’in fiilden ve sözlerinden aldıkları faydalı ilimdir. Tâbiîn ve selef uleması ona tabi olmuştur, okumuş, öğretmiş ve onunla amel etmişlerdir. Kitap, sünnet, tefsir, hadis, fıkıh ve bunlarla ilgili ilimler gibi. Bâtın ilmi ise, Cebrail vasıtası olmaksızın gaybın gaybından “*ev ednâ*”⁹⁴⁸ makamında, “*Benim için öyle bir vakit var ki*”⁹⁴⁹ halinde, Efendimiz’in (s.a.v) canına içirdikleri mananın marifetidir: “*Kuluna vahyettiğini vahyetti.*”⁹⁵⁰ Nübüvvet velayetinden o ağzına kadar dolu kadehlerden sünnet-i kiram gereği bir damlasını talep âleminin yanmışlarının ciğerlerine döktüler: “*Allah’ın göğsüne koyduğu ne varsa Ebu Bekir’in göğsüne koydum.*”⁹⁵¹

Necmeddin Dâye, zâhir ilminin birçok çeşiti olduğu gibi, bâtın ilminin de çeşitleri olduğunu söyler ve bunların başında; iman ilmi, İslam ilmi, ihsan ilmini zikreder. Âlimlerin; zâhir ilmi bilenler, bâtın ilmi bilenler ve her ikisini de bilenler olarak üç grup olduğunu belirtir ve bu zâhir ve bâtın ilmini birlikte bilenlerin bir asırda beş kişi bile ancak bulunabileceğini, onun ‘vaktin kutbu’ olduğunu söyler.⁹⁵²

Mezkûr kategoriler içinde Bediüzzaman’ın Sülûku ve Nur Mesleği, *ulemanın sülûku* kapsamında değerlendirilir. Nitekim Ali Ulvi Kurucu (1922-2002), *Bediüzzaman’ın Tarihçe-i Hayatı*’na yazdığı uzun Önsöz’de, başlıklar halinde anlattığı “*Bediüzzaman’ın Tasavvuf Cephesi*”ne giriş yaparken, önce ulema ile sufiler arasındaki tarihî gerginliğin sebebini izahla başlar ki, bu, Bediüzzaman’ın ulema sınıfından oluşundandır ve sözkonusu sorunu çözmekle, Bediüzzaman’ın Nur Mesleği ile Tasavvuf arasında *cevheri hiçbir fark* olmadığını ortaya koymak istemiştir. Kendisi şöyle yazmıştır:

“Nakşibendî meşâyihinden, her harekâtını Peygamber-i Zîşan Efendimiz

⁹⁴⁷ Buhari, *İlm*, 10; Ebû Davut, *İlm*, 1; Tirmizi, *İlm*, 19; İbn Mace, *Mukaddime*, 17.

⁹⁴⁸ “Sonra yaklaştı ve iyice sarktı. Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı.” Necm suresi, 53/8-9.

⁹⁴⁹ Hucvîrî (ö.465/1072)’nin kaydettiği bir hadiste Hz. Peygamber: “*Benim Allah ile beraber olduğum öyle bir vakit var ki, benimle birlikte o vakit içine ne bir mukarreb meleke, ne de mürsel bir nebi sığar.*” buyurmuşlardır. (Hucvîrî, *Keşfu’l-Mahcûb*, s.418). Muhaddis-Sûfî Ebû Bekir el-Gulâbâdî (Kelâbâzî) (ö.380/990)’nin ve Kuşeyrî (ö.465/1072)’nin kaydettikleri bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber’in şöyle dediği nakledilmiştir: “*Lî vaktün lâ yeseunî fihî ğayru Rabbî. Benim öyle bir vaktim var ki, Aziz ve Celil olan Rabbindan başkası oraya sığmaz.*” (Gulâbâdî, *Bahru’l-Fevâid* el-meşhûr bi *Ma’âni’l-Ahbâr*, thk. M. Hasan İsmail – Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, Beyrut 1999, vr. 270; Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyriye*, s.79-80; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, c. I, s. 173). Sünnet-i seniyye üzere gecelerini ihya eden Bediüzzaman’ın da gece hayatında ‘*mahrem bir saati*’ vardır ki o saat ümmetin maddî-manevî felaketlerden muhafazası için dua eder. Gece sabah namazından önce 4 saat kadar yalnız olarak ibadet ü taat, evrad ü ezkar ile geçirir. Kışın sabah gelip sobasını yakan Emin Çayırılı Bey (1891-1967), o gün namazdan önce gelip de Bediüzzaman’ı o soğuk gecede, mum ışığında, cübbesi omzundan düşmüş, seccadesi üstünde vedd ile ibadet eder vaziyette bir âbid olarak bulmuş, onun seher vakti hazin bir sesle yalvarışlarını iliklerinde üprerek duymuş beklerken, sabah çağrısı duyulur: “Tanrı Uludur, Tanrı Uludur!” Bediüzzaman der ki: “*Emin bey! Sen çok büyük bir hata ettin. Yemin ederim benim bir vaktim vardır; o vakitte kat’î bir surette kimseyi kabul etmem, sen (böyle erken gelmekle) çok yanlış ettin. Bir daha ezan okunmayınca gelme!*” Emin bey af ve özür dileyerek sobayı yakar. Çünkü gece o vakitte yalnız ibadet, Efendimiz’in (sas) sünnetidir. Ahmet Özer, *Kastamonu Fedakârları*, Işık Yay., İst. 2010, s.154.

⁹⁵⁰ Necm suresi, 53/10.

⁹⁵¹ Necmüddin-i Dâye, *Mirsâdü’l-İbâd*, s. 381-382.

⁹⁵² Aynı yer.

Hazretleri'nin harekâtına tatbik etmeye çalışsan ve büyük bir âlim olan bir zâta⁹⁵³ sordum:

– Efendi Hazretleri, ulemâ ile mutasavvife arasındaki gerginliğin sebebi nedir?

– Ulemâ, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ilmine, mutasavvıflar da ameline vâris olmuşlar.

İşte bu sebepten dolayıdır ki, Fahr-i Cihan Efendimiz'in hem ilmine ve hem ameline vâris olan bir zâta 'zülcenâheyn', yani 'iki kanatlı' deniliyor. Binâenaleyh, *tarikattan maksat, ruhsatlarla değil; azîmetlerle amel edip Peygamber ahlakı ile ahlâklanarak, bütün mânevî hastalıklardan temizlenip Cenâb-ı Hakk'ın rızasında fânî olmaktır. İşte bu ulvî dereceyi kazanan kimseler, şüphesiz ki ehl-i hakikattirler, yani, tarikattan maksud ve matlup olan gayeye ermişler demektir.* Fakat bu yüksek mertebeyi kazanmak, her adama müyesser olamayacağı için, büyüklerimiz matlup olan hedefe kolaylıkla erebilmek için belirli kâideler koymuşlardır. Hülâsa *tarikât, şeriat dairesinin içinde bir dairedir. Tarikattan düşen şeriata düşer, fakat –maâzallah– şeriattan düşen ebedî hüsranda kalır.*

Bu (Nakşî şeyhi) büyük zâtın beyanatına göre, *Bediüzzaman'ın açtığı nur yolu ile, hakikî ve şâibesiz tasavvuf arasında cevherî hiçbir ihtilâf yoktur.* Her ikisi de rızâ-yı Bârî'ye ve binnetice cennet-i âlâya ve dîdar-ı Mevlâ'ya götüren yollardır. Binâenaleyh, bu asıl gayeyi hedefleyen herhangi mutasavvıf bir kardeşimizin, Risale-i Nur Külliyyatı'nı seve seve okumasına hiçbir mâni kalmadığı gibi; *bilâkis Risale-i Nur, tasavvuftaki "murâkabe" dairesini Kur'ân-ı Kerîm yoluyla genişleterek, ona bir de "tefekkür" vazifesini en mühim bir vird olarak ilâve etmiştir.*

Evet, insanın gözüne-gönlüne bambaşka ufuklar açan bu "tefekkür" sebebiyle, sadece kalbinin murâkabesiyle meşgul olan bir sâlik, kalbi ve bütün letâifiyle birlikte, zerrelere kürelere kadar bütün kâinatı azamet ve ihtişamıyla *seyir ve temâşâ, murakabe ve müşâhede* ederek, Cenâb-ı Hakk'ın o âlemlerde bin bir şekilde tecellî etmekte olan esmâ-yı hüsnâsını, sıfât-ı ulyâsını *kemâl-i vecd* ile görerek, artık *sonsuz bir mâbedde* olduğunu *ayne'l-yakîn, ilme'l-yakîn ve hakka'l-yakîn* derecesinde hisseder. Çünkü içine girdiği mâbed öyle ulu bir mâbeddir ki; milyarlarca sığmayan cemaatin hepsi aşk ve şevk, huşû ve istiğraklar içinde Hâlîk'ını zikrediyor. Yanık, tatlı ve güzel lisanları; şive, nağme, ahenk ve besteleriyle bir ağzından ⁹⁵⁴ *سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ* diyorlar. *Risale-i Nur'un açtığı iman ve irfan ve Kur'ân yolunu takip eden, işte böyle muazzam ve muhteşem bir mâbede girer.. ve herkes de iman ve irfanı, feyiz ve ihlâsı nisbetinde feyziyâb olur.*⁹⁵⁵

⁹⁵³ Bu nakşî şeyhi âlim zât kimdir? İlk akla gelen, Ali Ulvi Kurucu'nun amcası Konyalı Nakşî şeyhi Hacıveviszade Hacı Mustafa Kurucu (1886-1960)'dur. M. Kurucu'nun tarikat silsilesi, şeyhi *Fahri (Kulu) Efendi Hoca* (1879-1950), Şeyh Mehmed Bahaeddin (1832-1906), Muhammed Kudsî Bozkırî (1784-1852) vasıtasıyla Mevlânâ Halid-i Bağdâdî'ye (1779-1827) ulaşır. Hasan Özönder, *Konya Velileri*, 2. Baskı, Uysal Kitabevi, Konya 1990, s.253.

⁹⁵⁴ "Allah, her türlü noksandan münezzehtir. Bütün hamdler, övgüler Allah'adır. Allah'tan (cc) başka ilâh yoktur. Allah, büyüktür. Hareket ve güç, ancak yüceler yücesi ve pek büyük olan Cenâb'ı Hakk'ın dilemesi ile olur." (Buhârî, *Teheccüd* 21; Ebû Dâvûd, *Salât* 135; Nesâî, *İftitah* 32; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/353).

⁹⁵⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat* - Önsöz - s.2116.

Kurucu, tasavvufî sülûkla ilgili *seyir ve temâşâ, murakabe ve müşâhede, aşk ü şevk, huşu, istiğrak, yakîn mertebeleri* gibi kavramlara atıflar yaparak bunların Nur Mesleği'nde de bulunduğunu ve herkesin ihlasına göre istifade ve istifâze ettiğini özetle ifade etmiştir.

Evet, Bediüzzaman'ın yolu, ulemanın dinî ilimlerle eriştiği velayet yoludur. Çünkü bizzat kendisi yolunu anlatırken, medresenin mahsülü⁹⁵⁶ ve malı⁹⁵⁷ olan “*Risale-i Nur, ibadet yerinde, ilim içinde hakikate bir yol açmış; sülûk ve evrâd yerinde, mantikî burhanlarla ilmî hüccetler içinde hakikatü'l-hakâike yol açmış(tur).*”⁹⁵⁸ demektedir. Nitekim Halvetî-Şa'bânî şeyhi Kuşadalı Seyyid İbrahim Efendi de, ilim tahsilini seyr ü sülûkün yarısı saymıştır⁹⁵⁹ ki bu noktada Bediüzzaman'la örtüşmektedir. Çünkü Bediüzzaman da çokça nafil ibadetler yerinde usulüddin ilmini daha ziyade vesile-i kemâlât saymıştır.⁹⁶⁰ Necmüddin-i Dâye'nin ulemanın sülûkunda dikkat çektiği üzere Bediüzzaman da, akşamları ziyaretçi kabul etmez, geceleri sabah namazından birkaç saat önce kalkar ve o vakitte yanına hiç kimseyi sokmaz, yanındaki talebelerini böyle bir şeyden şiddetle men' ederdi.⁹⁶¹ Akşam ile yatsı arasında ve bir de sabah fecir doğmadan önceki zamanlarda hiç kimseyi kabul etmeyerek odasında vaktini tek başına kıraat, ibadet, evrad ü ezkar, tevbe ve istiğfar ile geçirdiğini belirtmiştir.⁹⁶²

En büyük ulemânın süluku, daha ziyade, doğrudan Allah (c.c) ve Rasulü'nden (s.a.v), Kitap ve Sünnet'ten istifade ve istifâzeyle, bir çeşit *Üveysiyye* yoluyla insanî kemâlâta ve faziletlerde ekmeliyete erişme tarzında gerçekleşmiştir.⁹⁶³ İlminin yüksekliği ölçüsünde velinin mertebesi de yüksek olur. Tabir-i diğerle: En büyük evliyalar, ulemalar içinden çıkmıştır. En büyük mürid-i kâmiller de, en büyük evliya-i ulema içinden zuhur etmiştir.

Görünen o ki: Ulemanın en büyükleri sayılan fukaha-i izâm İmam-ı Âzam Ebu Hanife, İmam-ı Şafii, İmam-ı Mâlik ve İmam-ı Ahmed b. Hanbel'ler gibi Bediüzzaman da âlimliğinin arkasında büyük bir velayet bulunan zâtlardan biridir. Vâkıa kendisi herhangi bir tarikat cübbesi giymemiştir, fakat bir manada 'hakikat cübbesi' giymiştir. Bu cübbeyi de bizzat Rasulullah'tan (s.a.v) rüya-yı sadıkada ilim talebi üzerine kendisine Kur'ânî hakikat ilminin verileceği müjdesi⁹⁶⁴ ile manen ve ruhen giymiştir. Yunus Emre'nin dediği gibi: “Dervişlik dedikleri, hırka ile tâc değil. Gönlün derviş eyleyen, hırkaya muhtaç değil.” Bununla beraber kendisine Mevlana Halid-i Bağdâdî'nin cübbesi hediye edilmiş ve o, bu cübbeyi ilmî icazetnamesini aldığı anda

⁹⁵⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 49, s.1830-1831.

⁹⁵⁷ Nursî, *a.g.e.* – Mektup No: 6, s.1811.

⁹⁵⁸ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 53, s.1715.

⁹⁵⁹ Azamat, “Kuşadalı İbrahim Efendi”, *DİA*, c. 26, s. 470.

⁹⁶⁰ Nursî, *a.g.e.* - Mektup No: 53, s.1715.

⁹⁶¹ Özer, *Kastamonu Fedakârları*, s.154-155.

⁹⁶² Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2154.

⁹⁶³ Veysel Karanî'den gelen Üveysiyye tarikatı, sonra Edhemiyye, ardından Seyyâriyye, sonra Kuşeyriyye tarikatine dönüştüğünü söyleyen Haririzâde, Kuşeyriyyeden kendisine gelen ve içinde İmam-ı Âzam Ebu Hanife'nin de bulunduğu bir silsileyi kaydetmiştir. (Haririzâde, *Tibyân*, III, 73a-b; Reşat Öngören, “Tarikat”, *DİA*, c. 40, s. 95).

⁹⁶⁴ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2123; Abdurrahman Nursî, *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı*, s. 18; Badilli, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s. 89.

giymediği cübbe yerine saymıştır. Fakat Nur talebeleri⁹⁶⁵ ve bazı şeyh efendiler, Halid-i Bağdâdî'nin o cübbeyi Bediüzzaman'a müceddidlik cübbesi olarak giydirdiği görüşündedirler.⁹⁶⁶

'*Dervişmeşreb bir fikir adamı (olan) Said Nursî'nin*⁹⁶⁷ ismi herhangi bir tarikat silsilesi içinde yer almaz⁹⁶⁸, fakat feyzini doğrudan Kur'an ve Kur'an Peygamberi'nden almış olarak kendisinden sonra adına bir tarikat teşekkül eden bazı pîrler misüllü bir başlangıç mevkiinde bulunmaktadır denebilir.

Bediüzzaman, manevî yolunu, "*cadde-i kübrâ-yı Kur'âniye olan şu mesleğimiz*"⁹⁶⁹, *Rahmânî ve nurânî bir meslek*⁹⁷⁰, *Risale-i Nur mesleği, hakikat mesleği, sahabe mesleği, haliliye mesleği*..⁹⁷¹ gibi tabirlerle ifade eder. Meslek, sülûk edilen güzergâh ve yol demektir. Biz de tasavvuftaki sülûk'la aynı kökten müştak olması, hem de Bediüzzaman'ın bizzat en ziyade onu kullanması sebebiyle "*Risale-i Nur Mesleği*" ifadesini tercih ettik.

Ayrıca 'meslek' kelimesinden hareketle diyebiliriz: Said Nursî'nin kulluktaki şahsî/fitrî meşrebi, Risale-i Nur'da manevî bir mesleğe (manevî sülûk güzergâhına) dönüşmüştür ki Nur talebeleri de sözkonusu Nur Mesleği üzere, Nur Dairesi içinde kendilerine göre zamana yayılmış vaziyette *bir nevi* sülûk, seyr-i terakki ve kemalat etmektedirler. Bu terakkinin sırrını ifade eden anahtar kavramlarının başında ise *yakinî iman, tevhid hakikati ve ihlas-ı etem* gelmektedir.

Müsellemdir ki: Sufî olmamak, sülûk etmemiş olmak anlamına gelmemektedir. Tasavvufî sülûk yolları olan klasik tarikatlerin haricindeki dinî ve fitrî tariklerden bir tarik ile de sülûk edilebilir. Eğer ortada manevî bir meslek olarak Nur Mesleği varsa, o meslek üzere gitmek manasına bir 'sülûk' gerçeği de vardır, o meslek üzere sülûk eden 'sâlik' de vardır. Tarikat olmayan bir meslek üzere, ehl-i tarikat olmayan sâlikler, bir nevi sülûk ederler.

Risale-i Nur talebeleri içinden, Bediüzzaman'ın kaleme aldığı veya seçtiği evrâd ü ezkârı düzenli yerine getiren, Nur Mesleğinin âdâb ve erkânına uyan, yol prensiplerine âzâmî riayet eden talebeler, bu talebelik vasıflarının derûnunda ona eşgüdümlü ve eşzamanlı olarak bir nevi sâliklik sıfatı kazanmak suretiyle manen insanî kemâlâta sülûk eden Nur sâliklerine dönüşürler. Neticede Risale-i Nur Mesleği üzere sülûk eden Nur sâlikleri içinden Nur vâsılları insan-ı kâmiller de çıkar.

Tırtılın bir metaformoz süreci geçirerek kelebeğe dönüşmesi gibi, sâlik de seyr ü sülûk denen *manevî metaformoz (değişim ve dönüşüm)* sonucunda yepyeni bir insan olarak yeniden

⁹⁶⁵ Şamlı Hafız Tefkik Göksu'nun (1887-1965), Bediüzzaman'ın Halid-i Bağdâdî'yle aralarındaki müceddidlik bağına dair benzeşen ve ayrılan yönlerini yazdığı mektubu için bz. Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 143*, s.1476.

⁹⁶⁶ Mesela Seydâ Muhammed Said el-Cezerî'nin (1889-1968) halifelerinden Şeyh Abdurrahman Alkış el-Gundukî bu görüştedir. Bkz. Beki, *Said Nursî'nin Tasavvufî Görüşleri*, s. 237.

⁹⁶⁷ Kara, *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 296.

⁹⁶⁸ Kâdirî-Nakşî-Mevlevî Şeyhi Seyyid Muhammed Ustaoğlu'nun Bediüzzaman'dan Mevlevî eli aldığıyla ilgili sözüne*, ilmen sağlamasının yapılamamış olması sebebiyle, şimdilik fihi nazar olarak bakıyoruz. *Ustaoğlu, *Tasavvuf, Tarikatlar ve Silsileleri*, c.1, s. 13.

⁹⁶⁹ Nursî, *Lem'alar / 21. Lem'a*, s.670.

⁹⁷⁰ Nursî, *Sözler / 30. Söz*, s.246.

⁹⁷¹ Nursî, *Lem'alar / 21. Lem'a*, s.670.

doğar, adeta ‘yeniden doğum’ manasına gelen manevî bir Rönesans yaşar. Tasavvufta veladet-i sâniye denilen bu ikinci doğuşla yeni bir şahsiyete bürünür ve bu kemal haliyle hayatına devam eder. Bu yeni şahsiyet, ‘ubudiyet şahsiyeti’dir; ubudiyetinin kazandırdığı *velayet şahsiyeti*dir ve ‘dine hizmet şahsiyeti’nden ayrıdır. Kendisinde ‘*irsiyet şahsiyeti, dine hizmet şahsiyeti ve ubudiyet şahsiyeti*’ şeklinde üç şahsiyet olduğunu belirten Bediüzzaman Said Nursî’nin⁹⁷² ‘ubûdiyete şahsiyeti’, onun aynı zamanda velayet şahsiyetidir. Kur’an’a dellâliyet vazifesi üzerinden velayet makamını peylemeyi bile ihlas-ı tâmmeye münafi (zıt) addeder. Dine hizmeti, velayet makamlarına vesile kılmayı ihlâssızlık kabul eder.⁹⁷³

Risale-i Nur Mesleği, ihlas-ı etemm üzere *ubudiyet-i külliye* yoludur⁹⁷⁴ ve yolun sonuna ulaşanlara -nisbî manada- *abd-i küllî* denilir.⁹⁷⁵ Ubudiyet-i külliye sürecinin başı yakînî iman olduğu gibi, sonu da hakikî *tevhid-i küllî makamıdır*. Muhtevasında pek çok sülûk çeşitlerini ihtiva eden dört esaslı ve dört hatveli Nur Mesleği’nde en sistematik olarak öne çıkan, *iman ve tevhid mertebelerinde seyr ü sülûk*’tur. Tevhidî sülûk, iman âyetlerinin müşahede edildiği manevî bir isrâ ve mi’râcdır. Tevhidî sülûk için, öncelikle iman ve tevhid hakikatini, tevhid makamı, mertebeleri ve nevilerini şuur seviyesinde idrak etmeye ihtiyaç vardır. İman ve tevhid hakikatlerinde yapılan bu fikrî, kalbî ve manevî yolculuğun sonu, hakikatü’l-hakâkin sonsuzluğuna açılmaktır.

Telvihât-ı Tis’a Risalesi’ne genişçe bir şerh yazan M. Ali Doğan, bu risalenin telif gayesini şöyle tespit etmiştir: “Üstad Bediüzzaman Hazretleri, Telvihât-ı Tis’a adlı eserini yazmasının bir sebebi de, Hacı Hulusi Bey, Hoca Sabri, Hasan Feyzi, Hafız Ali gibi bazı şakirdleri ile tâ kıyamete kadar gelecek zevât-ı âliyyenin seyr u sülûk-i akliye ve kalbiyyede bulunurken istikameti muhafaza etmeleri ve şatahâta girmemeleri içindir.

Keza, Risale-i Nur, ehl-i kelim ulema gibi sadece akıl ile veya ehl-i tasavvuf erbâbı gibi sadece kalb ile seyr u sülûk dersini vermediğini; belki akıl ve kalbin imtizâciyle âlem-i imkan ve âlem-i vücûbu beraber ders vermek suretiyle tecelliyât-ı esmâyı her şeyde göstermekle şakirdlerini hakikata vâsıl ettiğini beyan etmek içindir.”⁹⁷⁶

3. Mi’rac - Sülûk İlişkisi

Tasavvufta Mirac ile sülûk birbiriyle kuvvetli irtibatı olan iç içe iki kavramdır.⁹⁷⁷ Sûfî literatüründeki ‘Seyr-i Nebi’ kavramı ile paralel şekilde Bediüzzaman, mi’râcı, *Zât-ı*

⁹⁷² Nursî, *Mektubat* / 26. Mektup, s.509-510; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 3*, s.1572.

⁹⁷³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 41*, s.1707-1708; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 66*, s.1840; a.mlf., *Lem’alar* / 10. Lem’a, s.602-603; Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 105, “Hafız Namık Şenel” mad.

⁹⁷⁴ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Lâsiyyemalar, s.1291; a.mlf., *Sözler* / 10. Söz, s.26; 16. Söz, s.76; 20. Söz, s.107; 24. Söz, s.156; 29. Söz, s.232; 31. Söz, s.262; a.mlf., *Mektubat* / 24. Mektup, s.490; a.mlf., *Şuâlar* / 4. Şuâ, s.876; 11. Şuâ, s.962, 967, 970, 1126; 15. Şuâ, s.1137; a.mlf., *Sünnet-i Seniyye Risalesi*, s.2274; a.mlf., *Nur Çeşmesi*, s.2323; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No:65*, 148, s.1609, 1659; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 83*, s.1858.

⁹⁷⁵ Nursî, *Sözler* / 23. Söz, s.135; a.mlf., *Şuâlar* / 11. Şuâ, s.960; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2227, 2232.

⁹⁷⁶ Muhammed Ali Doğan, *Telvihat-ı Tis’a Risalesi ve Şerhi*, Tahşiye Yayınları, İstanbul, 2012, s. 10.

⁹⁷⁷ Bkz. Selçuk Eraydın, “İsra ve Mi’rac”, *Altınoluk Dergisi*, Yıl: Ocak 1996, Sayı: 119, s. 41; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları*, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.69-71.

Ahmed'in seyr ü sülûku olarak nitelemiştir. Seyr ü sülûk-ı Muhammedî olan mi'rac seyahatinde, Zât-ı Ehad ve Samed'in ehadiyet-i zâtiyesiyle, esmâ-i hüsnânın âzâmî mertebesindeki Hz. Muhammed'e olan tecelli-i âzamın "*tecelli-i Zâtî*" olduğunu ve bu Zâtî Tecelli'nin, aynı zamanda Mi'rac-ı Ahmedî'nin sırrı olduğunu anlatmıştır.⁹⁷⁸ Bediüzzaman'ın mi'racı anlatım tarzı sufi müfessirlerden İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö.1137/1725), seyr-i Nebî'yi anlatımına⁹⁷⁹ benzemektedir.

Hız. Peygamber'in (s.a.v) Allah'a yükselmesi ve O'nunla görüşmesi hadisesi olan mi'râc mucizesi gibi, Bayezid-i Bistâmî'den itibaren bazı sufiler de mi'râc yaptıklarını söylemişlerdir. Feridüddin Attâr, Bayezid-i Bistâmî'nin manevî mi'râcını anlatmıştır.⁹⁸⁰ İbn-i Arabî de benzer bir mi'racdan bahsetmiştir.⁹⁸¹ Bundan sonra büyük sufilerin çoğunun yaşadıkları mi'raclar anlatılmıştır. Mi'râc genellikle ruhun yükselişi ve manevî yolculuk şeklinde tasvir edilir. Buna urûc-hubût (yükseliş-alçalış) veya suûd-nüzûl (yukarı çıkış-aşağı iniş) denir. Hz. Âdem yeryüzüne indirilmiş (hubût-ı Âdem), Hz. Peygamber göklere çıkarılmıştır (mi'râc-ı Muhammed). Bütün mü'minler namaz kılarlarken bu ruhanî ve manevî mirâcdan derecelerine göre nasip alırlar.⁹⁸² Zira «أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ» «*Kulun Allah'a en yakın olduğu an, secdede bulunduğu andır; bu sebeple secdede çokça dua ediniz.*»⁹⁸³ buyurulmuştur. «[هِيَ] مَعْرَاجُ الْمُؤْمِنِ أَوْ الْمُؤْمِنِينَ» «*Namaz, mü'minin -veya mü'minlerin*⁹⁸⁴ - *mi'racıdır.*»⁹⁸⁵ Bu rivayete atfen Süleyman Çelebi, Mevlid-i Şerif'inde: "Sen ki mi'rac eyleyip ettin niyaz / Ümmetin mi'racın kıldın namaz." demiştir.

3.1. Mirac-ı Ahmedî: Seyr-i Umumî ve Urûc-u Küllî

Bediüzzaman, Kur'an'ın Belağat Nükteleri'ni anlatırken, İsrâ hadisesini haber veren âyeti misal verir ve Allah'ın Hz. Ahmed-i Muhammed'e (s.a.v) yaşattığı cüz'î seyahatte bir

⁹⁷⁸ Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.255.

⁹⁷⁹ Bursevî şöyle anlatmıştır: "Peygamberimiz'in (s.a.v) cesed-i şerifleriyle terkip âleminin üzerine seyr eyleyip daha sonra ruh ve sırr-ı şerifleriyle bir makama seyr eylediler ki onda makam yok ve ancak bu seyr sebebiyle melekler ve insanın cümlesinin üzerine fâzil ve âlf oldular. Mescid-i Aksâ'da Enbiya aleyhimüsselam'a mi'rac gecesinde imam olmaları faziletinden başka ve Sidre-i Müntehâ'da meleklerle imam olmaları faziletine eriştiler. Şüphe yoktur ki: imam olan, kendisine uyanlardan daha efdal ve üstün olur. Ve cesediyle feleklere urûc etmeye kâdir olmayan kimse için namaz tayin olundu ki, onunla manevî mi'racı elde edip mahrum kalmaya. Bununla beraber ehl-i keşfe bazı kere melekût zâhir olup onu müşahede ederler. Melekûte urûc ve suûd edip müşahede eden zâtlar gibi. Manevî kanatlar ise cismanî kanatlardan daha kuvvetlidir." Seyyid Mustafa Râsim, *İstılahat-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 642-643.

⁹⁸⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 202.

⁹⁸¹ İbn-i Arabî, *Fütûhât*, c. 2, s. 356.

⁹⁸² İbn-i Arabî, *a.g.e.*, c. 2, s. 356; Attar, *Tezkire*, s. 2020; Afifî, *et-Tasavvuf*, İslam'da Manevi Hayat, (çvr. Ekrem Demirli, Abdullah Kartal), İkinci Baskı, İstanbul, 199, s. 140, 163, 179.

⁹⁸³ Müslim, *Salat*, 42 (1111); Nesâî, *Tatbik*, 68 (1125); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/242 (723, 724); Ahmed b. Hanbel, 2/421 (9442), 3/15, 4/35, 5/42; 6/147.

⁹⁸⁴ Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 1/66 (Fatiha 1'in Tefsiri); İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, Damla Yayınları, İstanbul, 1996, 6/45 (Hac 77'nin Tefsiri).

⁹⁸⁵ Suyûtî, *Şerhu Sünen-i İbn-i Mâce*, s.313 (4239); Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2001/1422, 1/113; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-Gayb*, 1/214 (Fatiha 7'nin Tefsiri); en-Nisâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'an*, 1/114 (Fatiha 1'in Tefsiri); İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 12/267 (Zümer 23'ün Tefsiri).

küllî urûcun (mi'râcın) bulunduğunu söyler ve cüz'îlikten çıkıp küllîleşmenin bir anahtarı olduğunu belirtir: “Kur'ân-ı Hakîm, kâh olur cüz'î bazı maksadları zikreder, sonra o cüz'îler vasıtasıyla küllî makamlara zihinleri sevk etmek için, o cüz'î maksadı, bir küllî kaide hükmünde olan esmâ-yı hüsnâ ile takrir ederek tesbit eder, tahkik edip isbat eder.”⁹⁸⁶ Cüz'î mi'rac hadisesi, bir nevi mi'rac olan bütün sülûklara, mi'râcların külliyetine model olmuştur.

Bediüzzaman, Mi'raç Risalesi'nde, tasavvufî sülûku, *mi'rac-ı Ahmedî*'ye' (s.a.v) benzetir ve onunla temellendirir. Mi'racı da, *Ahmedî bir seyr ü sülûk* olarak nitelendirir. İsrâ ve Mi'rac hadisesini anlamadan, seyr ü sülûku anlamak mümkün değildir. Bediüzzaman, bu hadise üzerinden aynı zamanda Ahmedî kemâlâtın cemâline birden bir ayna yapmak için, inâyeti Allah'tan isteyerek, Mi'rac-ı Nebvî Risalesi'ni yazdığını en başta girizgâhta belirtir. Daha sonra Kur'an'dan İsrâ ve Mi'rac hadiseleriyle alakalı İsrâ suresi ve Necm suresindeki âyetleri serlevha (başlık) yapar, ve ardından konuya giriş yapar:

“Kur'ân-ı Hakîm, Habib-ı Ekrem'in Mi'râc'ının mebde'i olan, Mescid-i Haram'dan Mescid-ı Aksâ'ya olan seyrânını zikrettikten sonra *إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ*⁹⁸⁷ der. Ve şu kelâm ile Sûre-1 (*وَ النَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ*)⁹⁸⁸ da işaret olunan Mi'râcın müntehasına remzeden *إِنَّهُ*⁹⁸⁹ 'deki zamir, ya Cenâb-ı Hakk'a râci'dir veyahut Peygamber'edir (s.a.v). Hz. Peygamber'e göre olsa, belâğat kanunu ve kelâmın geçmişiyile münasebeti şöyle ifade ediyor ki: *Bu cüz'î seyahatte bir umumî seyir ve bir küllî urûc var ki; tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya, tâ Kâb-ı kavseyn'e kadar esmânın küllî mertebelerinde gözüne, kulağına tesadüf (tezahür*⁹⁹⁰) *eden Rabbânî âyetleri ve acaip İlahî san'atları işitmiş, görmüştür*, der. O küçük cüz'î seyahati; hem küllî, hem hayret edilecek harika şeylerin bulunduğu bir seyahatin anahtarı hükmünde gösteriyor.

Mezkur âyetteki zamir eğer, Cenâb-ı Hakk'a raci' olsa, şöyle oluyor ki: Bir kulunu bir seyahatte huzuruna dâvet edip, bir vazife ile tanzif etmek için, Mescid-i Haram'dan enbiyanın toplanma yeri olan Mescid-i Aksâ'ya gönderip⁹⁹¹, enbiya ile görüşürüp, bütün enbiyanın din usûllerine mutlak vâris olduğunu gösterdikten sonra, tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya, oradan tâ Kâb-ı kavseyn'e kadar mülk ve melekûtunda gezdirdi.⁹⁹²

İşte çendan (gerçi), o bir abddir ve (yaşadığı) o seyahat, bir mi'râc-ı cüz'îdir. Fakat, bu abdin, bütün kâinata taalluk eden bir emanet beraberindedir. Hem şu kâinatın rengini değiştirecek bir nur beraberdir. Hem saadet-ı ebediyenin kapısını açacak bir anahtar

⁹⁸⁶ Nursî, *Sözler* / 25. Söz, s.194.

⁹⁸⁷ “...Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur.” (İsrâ sûresi, 17/1).

⁹⁸⁸ “Kayan yıldızın yemin olsun ki!” (Necm sûresi, 53/1).

⁹⁸⁹ “Gerçekten O..” (İsrâ sûresi, 17/1).

⁹⁹⁰ Mu'cizat-ı Kur'âniye Risalesinde ‘tesadüf’ yeine ‘tezahür’ kelimesi geçmektedir. Nursî, *Sözler* / 25. Söz, s.194.

⁹⁹¹ el-Bezzâr, *el-Müsned* 5/15; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 10/69; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/648; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/3; el-Makdisî, *Fezâilü Beyti'l-Makdis* s.58.

⁹⁹² Bkz. İsrâ sûresi, 17/1; Necm sûresi, 53/4-18. Bkz. İbni Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, 1978, 3/109-118; Süheylî, *er-Ravdu'l-ünf*, thk. Ömer Abdüsselâm el-Selâmî, Dârü İhyâit-turâsî'l-Arabî, Beyrût, 2000, 2/191.

beraber olduğu için, Cenâb-ı Hak kendini (Zât'ını⁹⁹³) “Bütün eşyayı iştir ve görür.”⁹⁹⁴ sıfatıyla tavsif eder. Tâ o emanet, o nur, o anahtarın cihan-şümûl, herşeyi kuşatan ve umum kâinata ve bütün mahlûkata yayılan hikmetlerini gösterebilir.⁹⁹⁵

Bu büyük sırrın “Dört Esas”ı var. *Birincisi*: Mi’râcın lüzumunun sırrı nedir? *İkincisi*: Mi’râcın hakikatı nedir? *Üçüncüsü*: Mi’râcın hikmeti nedir? *Dördüncüsü*: Mi’râc’ın meyveleri ve faydaları nedir?⁹⁹⁶ Bediüzzaman, Mi’râc Risalesi’nde, bu dört soruyla İsrâ ve Mi’râc hadiselerini açıklarken, onlar üzerinden seyr ü sülûk ve velayet meselelerine ışık tutar. Çünkü, O’na göre: Tasavvufî sülûk ve her nevi sülûk, İsrâ ve Mi’râc-ı Ahmedî’ye benzer ve Kur’an’da onunla temellendirilir. Hatta *Mi’râc, seyr ü sülûk-u Ahmedî*’dir. Habibiyet ve Mahbubiyet makamındaki Habib-ı Ekrem’in, Mescid-i Haram’dan başlayıp Kâb-ı Kavseyn’e kadar mi’râcını, Allah’a doğru seyr ü sülûku olarak betimler. Esmâ mertebelerinde dolaştığını, mülk ve melekût âlemlerinde seyeran edip rabbânî âyetleri müşahede ettiğini anlatır. Yanında bütün kâinatı ilgilendiren bir emanetle, bir anahtarla döndüğünü belirtir. Bütün bu anlatımlar, aslında seyr ü sülûklarda da asliyeteye göre zılliyyet planında yaşanan hallerdir.

3.2. Miracın Gerekliğinin Sırrı: Küllî Velayet ve Cüz’î Velayet

Bediüzzaman’a göre Miracın lüzumunun sırrı, küllî velayetleri ve cüz’î velayetleri meyve vermesidir. Allah’ın biri vahiy, diğer ilham olmak üzere kullarıyla iki türlü konuşması olduğunu, peygamberlerle vahiy yoluyla, diğer insanlarla ve hususiyle velilerle ise ilham yoluyla konuştuğunu söyler. Dolayısıyla nübüvvetin ve veraset-i nübüvvet makamının, velayetten ve veraset-i velayetten daha üstün olduğunu tespit ve beyan eder. O’na göre her insanda Allah’ın isimlerinden bir isim, gâliben bulunur. Velayet, sâlikin gâlib isminin gölgesinde erişilen bir mazhariyettir. Nübüvvetin velayeti ise, bütün esmânın ism-i âzam mertebesinde bir küllî velayettir, Zâtî tecelliye mazhariyettir.

Mi’râcın ve velayetin hakikatini, İlahî akrabiyyeti (en yakınlığı) bildiren âyetle şöyle anlatır: “Deniliyor ki: “Cenâb-ı Hak ⁹⁹⁷﴿ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴾” dir. Her şeye, her şeyden daha yakındır. Cisimden, mekândan münezzehtir.⁹⁹⁸ Her veli, kalbi içinde onunla görüşebilir.⁹⁹⁹ Neden dolayı velâyet-ı Ahmedîye (aleyhissalâtü vesselâm) Mi’râc gibi uzun bir seyahatın neticesinden sonra, her velinin kendi kalbinde muvaffak olduğu münâcâta muvaffak oluyor?”

Elcevap: Şu anlaşılması zor sırrı iki temsille fehme takrib ediyoruz. On İkinci Söz’ün Kur’ân’ın i’câz sırrı ve Miraç sırrı hakkında olan şu iki temsili¹⁰⁰⁰ dinle:

⁹⁹³ Nursî, *Sözler* / 25. Söz, s.194.

⁹⁹⁴ Bkz. İsrâ sûresi, 17/1.

⁹⁹⁵ Bkz. İsrâ sûresi, 17/1.

⁹⁹⁶ Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.253.

⁹⁹⁷ “Biz, insana şahdamarından daha (akrabiz) yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16).

⁹⁹⁸ Bkz. İsrâ sûresi, 17/43; Enbiyâ sûresi, 21/22.

⁹⁹⁹ Bkz. el-Cürcânî, *et-Ta’rifât*, 1/76.

¹⁰⁰⁰ Nursî, *Sözler* / 12. Söz, s.50-51.

Birinci temsil: Bir sultanın iki çeşit konuşması, görüşmesi, sohbeti vardır; iki tarzda hitabı, iltifatı vardır: Birisi, halkından sıradan biriyle, cüz'î bir iş için, hususî bir ihtiyaca dair, özel bir telefonla sohbet etmektir. Diğeri, devlet saltanatı ünvanıyla ve büyük hilâfeti namıyla ve umumî hâkimiyeti itibariyle ve emirlerini etrafa neşir ve teşhir maksadıyla, o işlerle alâkadar bir elçisiyle veya o emirlerle alakalı büyük bir memuruyla konuşmaktır, sohbet etmektir ve ihtişamını izhar eden ulvî bir fermanla bir karşılıklı konuşmadır.¹⁰⁰¹

İşte, (وَاللَّهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى) ¹⁰⁰², şu temsil gibi, şu kâinat Hâlıkının ve Mâlikü'l-Mülk ve'l-Melekûtun ve Hâkim-i Ezel ve Ebedin iki tarzda mükâlemesi, sohbeti, iltifatı vardır: Biri cüz'î ve has, diğeri küllî ve âmm. İşte, *Miraç, velâyet-i Ahmediyenin bütün velâyâtın fevkinde bir külliyet, bir ulviyet suretinde bir tezahürüdür ki, bütün kâinatın Rabbi ismiyle, bütün mevcudatın Hâlıkı ünvanıyla Cenâb-ı Hakkın sohbetine ve münâcâtına müşerrefiyettir.*¹⁰⁰³

Bediüzzaman, yukarıdaki ifadeleriyle kendi velayet tasnifindeki velayet-i kübrâ olan “Reşha velayeti”ni anlatmaktadır.¹⁰⁰⁴ Havanın içindeki ‘buhar zerrecikleri’ manasına gelen reşha, güneşi görüp göstermede, ısı ve ışığını yansıtmadaki şeffaf yapısı sebebiyle, peygamberlerin velayetlerini ve nübüvvet verasetine mazhar evliyayı temsil etmektedir.

Bediüzzaman, İkinci Temsil’de, tarikat sülûku ile nübüvvetin mi’racını kıyaslayarak anlatır. Hakikat güneşine ulaşma, ona gönül aynasını döndürüp nurunu alma, aydınlanma ve yansıtarak aydınlatma keyfiyetini anlatırken, özellikle sufi ve sufi-meşreb kesimlerin dikkatini çekecek manidar tespitlerde bulunur. Risalet Güneş’inden bir nuranî evliya silsilesi yoluyla feyiz almak şeklindeki tarikat usulü (sülûku) ile ‘tahakkuk’ keyfiyetini (hakikate erişmeyi), eldeki aynayı güneşe tutup aynadaki güneşten istifade etmeye benzetir. Şöyle der:

“İkinci temsil: Bir adam, elindeki bir aynayı güneşe karşı tutar. O ayna, kendi miktarınca bir ışık ve yedi rengi içeren bir ziyayı, bir aksi (yansımayı), güneşten alır; onun nisbetinde güneşle bağlantılı olur, sohbet eder. Ve o ışıklı aynayı karanlıklı hanesine veya dam altındaki küçük, hususî bağına yüzünü çevirse etse, güneşin kıymeti nisbetinde değil, belki o aynanın kabiliyeti miktarınca ondan istifade edebilir. [Ayna üzerinden Güneş’ten istifade yolu, Bediüzzaman’ın tabiriyle *Katre velayetine* tekabül etmektedir. Güneşin yağmur damlasına yansımış olan, damlada görünen yansımısından istifadeyi anlatır.¹⁰⁰⁵]

Diğer kişi ise, aynayı bırakır, doğrudan doğruya güneşe karşı çıkar, ihtişamını görür, azametini anlar. Sonra pek yüksek bir dağa çıkar, güneşin pek geniş gösterişli saltanatını görür ve bizzat, perdesiz onunla görüşür. Sonra döner, hanesinden veya bağının damından

¹⁰⁰¹ Nitekim tasavvufta da böyle kabuledilir. Mesela Abdülkerîm el-Cîlî, Allah’ın rabbânî ve meleki hâtur yoluyla kulun kalbine ilka etmesini onunla bir çeşit konuşması olarak nitelemiştir. Bkz. el-Cîlî, *İnsan-ı Kâmil*, c. 1, s. 5.

¹⁰⁰² “En yüce sıfatlar Allah’ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

¹⁰⁰³ Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.254.

¹⁰⁰⁴ Nursî, *a.g.e.* / 24. Söz, s.145-146.

¹⁰⁰⁵ Aynı yer.

geniş pencereler açar, gökteki güneşe karşı yollar yapar, hakikî güneşin daimî ziyasıyla sohbet eder, konuşur. Ve böylece, minnet ve şükran hissiyle bir sohbet edebilir ve diyebilir: "Ey yeryüzünü ışıyla yaldızlayan ve zeminin yüzünü ve bütün çiçeklerin yüzlerini güldüren dünya güzeli, gök nazdarı olan nazenin güneş! Onlar gibi benim haneciğimi, bahçeciğimi ısındırdın ve ışıklandırdın, bütün dünyayı ışıklandırdığın ve yeryüzünü ısındırdığın gibi." Halbuki, evvelki ayna sahibi böyle diyemez. O ayna kaydı altında güneşin yansması ise, eserleri sınırlıdır, o kayıtlılığa göredir.

İşte, Ezel Güneşi ve Ebed Sultanı olan Zât-ı Ehad ve Samed'in tecellîsi, insanın mahiyetine, sınırsız mertebeleri içeren iki suretle tezahür eder: Birincisi: *Kalb aynasına uzanan bir Rabbânî nisbeti ile bir tezahürdür ki, herkes istidadına ve mertebeleri aşmadaki seyr ü sülûküne, esmâ ve sıfâtın tecellilerine nisbeten cüz'î ve küllî o Ezel Güneşi'nin nuruna ve sohbetine ve münâcâtına mazhariyeti var. Galip esmâ ve sıfâtın gölgelerinde giden velâyetlerin farklı dereceleri bu kısımdan ileri gelir.*

(Demek ki velayet yolları içinde cüz'ileri olduğu gibi, küllîleri de bulunmaktadır.)

İkincisi: *İnsanın câmiyeti (mahiyetindeki kapsamlılığı) ve kâinat ağacının en nurlu meyvesi olduğundan, bütün kâinata cilveleri tezahür eden Esmâ-i Hüsnâyı birden ruhunun aynasında gösterebilmesi cihetiyle, Cenâb-ı Hak, zâtî tecellîsiyle ve esmâ-i hüsnânın âzamî mertebede insan nev'ine mânen en âzam bir ferdine âzâmî tecellîsiyle tezahür eder ki, bu tezahür ve tecellî, Mirac-ı Ahmedî (a.s.m.) sırrıdır ki, onun velâyeti, risaletine mebde olur, yani peygamberliğine başlangıç noktası olmuştur.*

Velâyet ki, gölgelerden geçer; ikinci temsilin birinci adamına, yani elindeki aynayı güneşe tutup aynaki güneşten aydınlanan adama benzer. Risalette gölge yoktur; o, *doğrudan doğruya Zât-ı Zülcelâl'in ehadiyetine bakar*; ikinci temsilin ikinci adamına, yani doğrudan güneşe bakan ve ondan yararlanan kişiye benzer. Miraç ise, velâyet-i Ahmediyenin (a.s.m) en büyük kerameti, hem en yüksek mertebesi olduğundan, risalet mertebesine inkılâb etmiş. Miracın bâtını velâyetir; halktan Hakk'a gitmiş. Miracın zâhiri risalettir; Haktan halka gelmiş.

Velâyet, kurbîyet mertebelerinde sülûktür; çok mertebelerin geçilmesine ve bir derece zamana muhtaçtır. En büyük nur olan risalet ise, *akrebiyet-i İlâhiyenin inkişafı* sırrına bakar ki, bir ân-ı seyyale (akıp giden bir ân) kâfidir. Onun için hadiste denilmiş: "Bir anda dönmüş, gelmiş."¹⁰⁰⁶¹⁰⁰⁷

Görüldüğü üzere Bediüzzaman, kurbîyet-i ilahiyeye yaklaşmak için yapılan tarikat sülûklarını ve evliya silsilesi yoluyla Hakikat Güneşi'nden feyizlenmeyi, elindeki aynadan güneşi seyreden ve ondan istifade eden adama benzetmektedir. Risalet velayetinin (ve sırr-ı

¹⁰⁰⁶ Efendimizin (aleyhissalâtu vesselâm) bir anda Mi'râc'tan döndüğüne dair bkz. es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ*, 1/272; Kâdi İyâz, *eş-Şifâ*, s.166; Aliyyülkârî, *Şerhu's-Şifâ*, 1/409.

¹⁰⁰⁷ Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.254-255.

nübüvvete mazhar Sahabe velayetinin¹⁰⁰⁸) ise akrebiyet-i ilahiyenin inkişafı sırrıyla bir anda gerçekleştiğini söylemektedir. O, ‘Seyr-i sülûk’un Allah’ın kurbiyetinin (yakınlığının) bir şartı olduğuna, akrebiyeti (en yakınlığı) içirse böyle bir şarta gerek olmadığına kânidir.

Bediüzzaman, Mi’racın lüzumunun sırrını 12. Söz’de şu özetle sonlandırmıştır: “Eğer şu ‘Esas’ın kıymetli sırrını anladın ise; enbiyâya gelen vahyin çoğunun, melek vasıtasıyla olduğunu ve ilhamın çoğunun ise vasıtasız olduğunu anlarsın. Hem, en büyük bir veli, hiçbir nebînin derecesine niçin yetişmediğinin sırrını anlarsın. Hem Kur’ân’ın azametini ve kudsî izzetini ve i’câzının ulvîliğinin sırrını anlarsın. Hem, *Mi’râc’ın lüzumunun sırrı*, yâni tâ semalara, sidretü’l-müntehâya, oradan da kâb-ı kavseyn’e gidip, ¹⁰⁰⁹(أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ) olan Zât-ı Zülcelâl ile münâcât edip, sonra da göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir anda yerine gelmiş olmasının sırrını anlarsın. Evet Ay’ın ikiye yarılması, nasıl ki bir risalet/peygamberlik mucizesidir; peygamberliğini cin ve inse gösterdi. Öyle de: *Mi’râc dahi, bir ubudiyet/kulluk mucizesidir; habîbiyetini (Allah’ın en sevgili kulu olduğunu) ruhlara ve meleklere gösterdi.*”¹⁰¹⁰

3.3. Miracın Hakikati: Seyr ü Sülûk

Bediüzzaman, mi’racla ilgili büyük sırrın İkinci Esası’nı “Mi’râcın hakikati nedir?” sorusunu cevaplayarak ortaya koyar. Bu kısımda sadece mi’râcın hakikatının kemâlât mertebelerinde sülûk olduğunu söyler ve aynı zamanda velayetin de hakikatini izah eder.

“Miracın hakikati nedir? *Zât-ı Ahmediyenin (a.s.m.) kemâlât mertebelerinde seyr ü sülûkünden ibarettir. Yani, Cenâb-ı Hakkın mahlukâtın (hiyerarşik) tertibinde tecellî ettirdiği ayrı ayrı isim ve ünvanlarla ve rububiyet saltanatında teşkil ettiği dâireler, tedbir (yönetim) ve icadda, ve yine o dairelerde birer rububiyet arşı ve birer tasarruf merkezi gibi iş gören bir semâ tabakasında gösterdiği rububiyet eserlerini birer birer o hususî/özel kuluna göstermekle, o kulu, hem bütün insanî kemâlâtı câmi (içeren), hem bütün İlâhî tecelliyâta mazhar, hem bütün kainat tabakalarına nâzır (bakan), Rububiyet saltanatının ilancısı ve İlâhî marziyâtının (razı olduğu işlerin) tebliğcisi ve kâinat sırrının keşfedicisi yapmak için, Burak’a bindirip, şimşek gibi semaları sür’atle seyrettirip, mertebeleri kat’ ettirerek, Ay gibi bir makamdan öbür makama, daireden daireye İlâhî rububiyetini temâşâ ettirip, o dairelerin semalarında makamları bulunan ve kardeşleri olan peygamberleri birer birer ona göstererek, tâ Kab-ı Kavseyn makamına çıkarmış, ehadiyet ile kelâmına ve rü’yetine mazhar kalmıştır.*”¹⁰¹¹¹⁰¹²

Bediüzzaman, bu tek cümleden oluşan uzun ve yoğun paragrafta anlattığı kat kat semalarda dolaşarak enbiya ile görüşüp en son Kâb-ı Kavseyn’e çıkma hadisesini, iki temsil

¹⁰⁰⁸ Nursî, *Mektubat* / 15. Mektup, s.368.

¹⁰⁰⁹ “Biz, insana şahdamarından daha (akrabiz) yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16).

¹⁰¹⁰ Nursî, *Sözler* / 12. Söz, s.51.

¹⁰¹¹ Bkz. Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 15/6; Makdîsî, *el-Ehadîsü’l-muhtâra*, 6/258-259; İbni Kesîr, *el-Bidâye*, 3/109-118.

¹⁰¹² Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.255.

üzerinden izah eder, daha rahat anlaşılır hale getirir. Bu olay, tasavvufî sülûkların, gölgesinde gerçekleştiği büyük hadisedir. Anlamak için misal getirmek icap etmektedir. Birinci temsil, rububiyetin saltanatının mertebelerini ve ulûhiyet dâirelerini, devlet başkanı ve altındaki hükümet makamlarına ve dairelerine benzetir.

Devlet başkanı, her bir daireyle hususi telefonundan görüşür, adeta orada hâzır-nâzır bulunur. Benzetmede hata olmasın, Allah da kâinattaki her bir âlemde bir ismiyle tecelli eder, ehadiyeti itibariyle bütün esma da orada hâzır ve nâzır bulunabilir. Hz. Peygamber'in Mi'raçta ziyaret ettiği peygamberler de her bir sema tabakasında bir ism-i ilahînin hâkim olduğunu anlatır. Her peygamberin peygamberliği ümmetiyle sınırlı olduğundan, bir ism-i gâlibin hâkim olduğu bir varlık tabakasında bulunmaktadırlar. Hz. Muhammed ise ism-i âzama¹⁰¹³ ve bütün isimlere mazhar¹⁰¹⁴ olup peygamberliği de evrensel¹⁰¹⁵ olduğundan, bütün o varlık tabakalarını dolaşmış, hepsini seyanan etmiştir. Mi'racın hakikati bunu istemiştir.¹⁰¹⁶

Bediüzzaman, İkinci Temsil'de Hz. Peygamber'in (s.a.v) mi'rac gecesi sema katlarında dolaşmasını, Sultanın 'başkomutan' ünvanıyla bütün ordu içinde en geniş ve küllî daireden onbaşı-erlere kadar hususî ve cüz'î bir bağının (zuhur ve tecellisinin) olmasına benzetir. Hiyerarşik en tepeden en aşağıya rütbeli subayları ve memurları vasıtasıyla Sultan her bir makamda kendisi de bulunuyor gibidir. Şöyle der:

“Şimdi, bütün kâinattaki en yüce maksadları ve büyük neticeleri anlayacak ve bütün varlık tabakalarının ayrı ayrı ubudiyet vazifelerini görmekte Zât-ı Kibriyânın rububiyet sultanlığını, hâkimiyet ihtişamını müşahede ederek, o Zâtın razı olduğu şeylerin neler olduğunu öğrenip bildirmek ve Onun sultanlığına dellâl (ilancı) olmak için, ister istemez her durumda, o tabaka ve dairelere doğru bir seyr ü sülûk hadisesi sözkonusu olacaktır. Öyle ki bu sülûkün sonunda o en ulu dairesinin ünvanı olan Arş-ı Âzamına girecek, tâ Kab-ı Kavseyne, yani imkân ve vücub ortasında Kab-ı Kavseyn kelimesiyle işaret olunan makama girecek ve Zât-ı Celîl-i Zülcemâl ile görüşecektir ki, işte şu seyr ü sülûk, Miracın hakikatidir.

Nasıl ki herbir insan, aklıyla, hayal sür'atinde seyanan edebilir. Herbir velî, kalbiyle şimşek hızında cevelân edebilir. Nuranî cisim olan herbir melek, ruh sür'atinde Arştan ferşe, ferşten Arşa deveran ederabilir.¹⁰¹⁷ Ehl-i Cennetin insanları, burak sür'atinde, haşirden beş yüz sene fazla mesafeden Cennete çıkabilir...¹⁰¹⁸ Aynen öyle de, evliya kalblerinden daha lâtif, ölümlerin ruhlarından ve meleklerin cisimlerinden daha hafif ve yıldız gibi cesedden ve

¹⁰¹³ Bkz. Ebû Dâvûd, *Vitr* 8; Tirmizî, *Deavât* 64; İbni Mâce, *Duâ* 9; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned*, 6/461.

¹⁰¹⁴ Bkz. Kadî İyaz, *eş-Şifâ*, 1/235-246.

¹⁰¹⁵ Bkz. Enbiyâ sûresi, 21/107; Sebe' sûresi, 34/27; Saf sûresi, 61/9. Bkz. Buhârî, *Teyemmüm* 1, *Salât* 56.

¹⁰¹⁶ Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.255-256.

¹⁰¹⁷ Bkz. Meâric sûresi, 70/4.

¹⁰¹⁸ Efendimiz (s.a.v) “Cehennem üzerine kurulan Sırat'tan amelîne göre kiminin şimşek (berk) süratinde, kiminin rüzgâr süratinde, kiminin kuş gibi hızlı, kiminin doludizgin at süratinde, kiminin koşarak, kiminin de yürüyerek geçeceğini” buyurmuştur. (Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 19; Dârimî, *Rikak* 89).

misalî bedenden daha zarif olan, nur ve nur kabiliyetinde bulunan ruh-u Muhammedî'nin (a.s.m.) sınırsız vazifelerine vesile ve cihazlarının mahzeni olan cism-i Muhammedî (a.s.m.), elbette âlî ruhuyla Arşa kadar beraber gidecektir.”¹⁰¹⁹

Mübarek bedeniyle mi'rac yapabilmek sadece Zât-ı Ahmediye aleyhisselâtu vesselâma nasip olmuştur, başka hiçbir beşere, ne nebiye ne veliye, nasip olmamıştır. Neden O'nun cismiyle gittiği, evliyaullah gibi ruhuyla veya kalbiyle gitmediği sorusuna da Bediüzzaman, âhiret âlemlerinde insanın cesedle bulunacağı, cehennem azabını veya cennet lezzetlerini bedeniyle tadacağı için, beşerin uhrevî amellerinin neticelerini bizzat tadarak anlamak istediği için, bedeniyle mi'rac yaptırılmış olduğunu söylemektedir.¹⁰²⁰

Bediüzzaman, seyr ü sülk denen manevî mi'rac ile evliyanın, o peygamberi mi'racın izinden esmâ ve sıfât dairelerine gidip geldiklerini ve namazdaki mi'rac sırrını şu misallerle akla ve anlayışa yaklaştırır: “Her göz sahibi, gözüyle, yerden tâ Neptün gezegenine kadar bir saniyede çıkar. Her ilim sahibi, aklıyla kozmoğrafya kanunlarına binip, yıldızların tâ arkasına bir dakikada gider. Her iman sahibi de, namazın fiil ve rükünlerine fikrini bindirip, bir nevi Mi'râc ile kâinatı arkasına atıp, huzura kadar gider.

Her kalb sahibi ve kâmil velî, seyr u sülûk ile, arştan ve esmâ ve sıfât dairelerinden kırk günde geçebilir. Hattâ Şeyh Geylânî, İmam Rabbânî gibi bâzı zâtların verdikleri doğru haberlere göre; bir dakikada arşa kadar ruhanî urûcları oluyor. Hem nuranî cisimler olan meleklerin arştan ferşe (yere), ferşten arşa kısa bir zamanda gitmeleri ve gelmeleri vardır.¹⁰²¹ Hem ehl-i cennet, mahşerden cennet bağlarına kısa bir zamanda urûc edip yükseliyorlar.¹⁰²² Elbette bu kadar açık misaller gösteriyorlar ki: Bütün evliyâların sultanı, umum müminlerin imamı, tüm ehl-i cennetin reisi ve umum meleklerin makbulü olan Zât-ı Ahmediye'nin (a.s.m) seyr u sülûkuna vesile bir mi'râcının bulunması ve bu mi'racın da O'nun yüksek makamına münasip bir sûrette olması, hikmetin ta kendisidir, gayet mâkuldür ve şüphesiz vâki'dir.”¹⁰²³

Bediüzzaman'a göre Mi'rac, Hz. Peygamber'in sahibi olduğu en büyük velayetin en büyük kerametidir. Bütün evliya o mi'racın gölgesinde sülûk etmektedir. İnandıkları iman hakikatlerini bizzat yerinde müşahede etmektedirler. Evliyanın ruhanî sülûkları, Hz. Peygamber'in mi'racının da gerçekliğinin küllî bir delilidir, doğruluğunun ispatıdır. Şöyle ki:

“Ehl-i velâyet, nasıl ki ruhanî seyr ü sülûk ile, kırk günden tâ kırk seneye kadar bir terakki ile, imanî derecelerin hakka'l-yakîn derecesine çıkıyor. Öyle de, bütün evliyanın sultanı olan Resul-i Ekrem (s.a.v), değil yalnız kalbi ve ruhuyla, belki hem cismiyle, hem bütün hisleriyle ve latifeleriyle, *kırk seneye mukabil kırk dakikada, velâyetinin en büyük*

¹⁰¹⁹ Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.256-257.

¹⁰²⁰ Nursî, *a.g.e.* / 31. Söz, s.259

¹⁰²¹ Âl-i İmran sûresi, 3/124; Hicr sûresi, 15/8; Kadir sûresi, 97/4.

¹⁰²² Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 19; Dârimî, *Rikak* 89; Hâkim, *Müstedrek*, 4/542; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 9/356.

¹⁰²³ Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.260.

kerameti olan Miracı ile bir büyük cadde açarak imanî hakikatlerin en yüksek mertebelerine gitmiştir. Mirac merdiveniyle Arşa çıkmış, Kab-ı Kavseyn makamında, imanî hakikatlerin en büyüğü olan Allah'a iman ve Âhret gününe iman hakikatini ayne'l-yakîn, gözüyle müşahede etmiş, Cennete girmiş, saadet-i ebediyeyi görmüş, o Miracın kapısıyla açtığı büyük caddeyi açık bırakmıştır ki, ümmetinin bütün evliyası seyr ü sülûk ile, derecelerine göre, ruhanî ve kalbî bir tarzda o Mi'racın gölgesi içinde o yüceliklere gidiyorlar geliyorlar."¹⁰²⁴

Bu noktada Bediüzzaman, manevî mi'rac ve sülûk yoluyla Allah'a yaklaşmanın (İlahî kurbiyete erişmenin) iki tarzda olduğunu söyler ki biri sufilerin süluk yoludur, diğeri sahabilerin ve sâfilerin (sülûksuz) yoludur.

a. Sufilerin Mertebeleri Geçerek Kurbiyete Erişmeleri

Tasavvufî sülûk, manevî aşamalardan geçerek mertebeler kat' etmek suretiyle İlahî yakınlığa erişmektir ki, yukarıda yeterince üzerinde durulduğu için, ayrıca ele almıyoruz.

b. Ashâbın ve Asfiyanın Akrebiyetin Açılımla Kurbiyeti

Bediüzzaman, sufilerin kat'-ı merâtib ile, yani uzun bir yolculukla mertebeleri bir bir geçerek Allah'a kurbiyet kazandıklarını, Sahabenin ve sahabe mesleğinden giden Asfiyânın (sâfilerin/safiyelerin¹⁰²⁵) ise akrebiyetin inkişafıyla (açılımla) kurbiyete daha kısa bir sürede eriştirildiklerini söylemektedir. Nübüvvet sırrı ve velayet sırrı ile kurbiyeti yakalama yollarını *Sahabe ve Evliya* üzerinden şöyle izah etmektedir:

“Sahabîlerin İlahî kurbiyet noktasındaki makamlarına velâyet ayağıyla yetişilmez. Çünkü Cenâb-ı Hak bize akrebdir, yani herşeyden, kendimizden bile daha ziyade yakındır; biz ise O'ndan nihayetsiz derecede uzağız. O bakımdan O'nun kurbiyetini kazanmak iki suretle olur:

Birisi: Akrebiyetin inkişafıyla (açılımla)dır ki, nübüvvetteki kurbiyet ona bakar ve nübüvvet veraseti ve sohbeti cihetiyle Sahabiler o sırta mazhardırlar.

İkinci suret: Uzaklığımız noktasında mertebeler kat' ederek bir derece kurbiyete müşerref olmaktır ki, çoğu velayet seyr ü sülûku ona göre gerçekleşiyor ve enfüsî ve âfâkî seyirler bu suretle cereyan ediyor.

İşte, birinci suretteki akrabiyyetin açılımı, sırf vehbîdir, kisbî değil; yani Allah'ın vergisidir, çalışarak kazanılmaz. İncizabdır (çekilmedir), Rahmânî bir cezbdır (çekimdir) ve mahbubiyettir (sevilenlerin yakınlığa erdirilmesi hadisesi böyledir). Bu yol kısadır, çok metin (sağlam) ve çok yüksektir; çok hâlis ve gölgesizdir. Diğer yol (mertebeler geçerek

¹⁰²⁴ Nursî, *Mektubat* / 24. Mektup, s. 491.

¹⁰²⁵ Safiy ç. Asfiya ve safâ kavramları için bkz. Kuşeyrî, *Risale*, s. 54, 127, 133; Serrâc, *Lüma'*, s. 296, 414, 417; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcub*, s. 71-72; İsmail Rüşûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ (Fakirlerin Yolu)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 248; ; Gümüştânevî, *Câmiu'l-Usûl*, s. 88.

sülûk etme yolu) ise kisbîdir, çalışarak kazanılır; uzundur ve gölgelidir. Hayret veren hadiseleri ve acaip harikaları çok ise de, kıymetçe ve kurbîyetçe evvelkisine yetişemez.

Meselâ, nasıl ki dünkü güne bugün yetişmek için iki yol var: Birincisi, zamanın akışına tâbi olmayarak, bir kudsî kuvvet ile, zamanın üstüne çıkıp, dünü bugün gibi hazır görmektir. İkincisi, bir senelik zaman süresi geçirip, dönüp dolaşıp düne (yeniden) gelmektir. Fakat yine dünü elde tutamıyor; onu bırakıp gidiyor. (Kaldı ki ikinci kez geldiği ‘dün’, yeni senenin dün’üdür).

Aynı şekilde, zâhirden hakikate geçmek de iki suretle gerçekleşir: Biri, doğrudan doğruya hakikatin incizabına (çekimine) kapılıp, tarikat berzahına girmeden, hakikati zâhirin kendi içinde bulmaktır. İkincisi, çok mertebelerden seyr ü sülûk suretiyle geçmektir. Ehl-i velâyet, gerçi nefsin fenâsına muvaffak olurlar, nefs-i emmâreyi öldürürler, fakat yine de Sahâbe’ye yetişemezler. Çünkü Sahâbilerin nefisleri tezkiye ve tathir edildiğinden (arındırılıp temizlendiğinden), nefsin mahiyetindeki çok cihazlar ile, ubudiyetin çeşitlerine, ve şükür ve hamdin kısımlarına daha ziyade mazhardırlar. Nefsin fenâsından sonra evliyanın ubudiyeti besâtet (genişlik, sadelik ve yalınlık) kazanır.”¹⁰²⁶

Sonuç olarak: Nefislerinde fena makamını yakaladıktan sonra evliyanın ubudiyetinin bir genişlemeye ve açılıma başlamasına mukabil, Sahabiler ise peygamber sohbetinin in’ikasıyla (yansımasıyla) bir anda hakikate eriştiklerinden, tarikatteki seyr ü sülûk dairesini ve uzun aşamaları geçmek zorunda değillerdir.

Bediüzzaman, tasavvufî seyr ü sülûkun makbul bir velayet yolu olmakla beraber, Hz. Rasulullah’ın (s.a.v) sohbetiyle mukayese edildiğinde, peygamber sohbetindeki insibağ (aynı renge boyanma) ve in’ikas (nurun yansıması) sırrı ile bir dakikada ulaşılabilecek mertebeye seyr ü sülûkla ancak bin senelik yolculuk sonucu gidilebileceğini söylemektedir.¹⁰²⁷ Hatta bir Sahabi’nin bir dakikada kazandığı bir fazileti veya makamı, başkaları kırk günde, belki kırk senede ancak kazanabilir düşüncesindedir.¹⁰²⁸

Peygamberlerin gönderilmesiyle insanlık ağacından asfiya ve evliya dallarının çıktığını söyleyen¹⁰²⁹ Bediüzzaman’a göre: Hz. Peygamber’in kendisinden sonra devam eden velayet sırrının vârisleri evliyadır ve nübüvvet sırrının vârisleri ise asfiyâ’dır.¹⁰³⁰ Asfiya ve siddîkînden kasıt ise, ilmi derya gibi geniş ve derin olan mütebahhir müçtehid muhakkikler ve en büyük âlimlerdir.¹⁰³¹ Asfiyâ-i muhakkîkîn, Hz. Peygamber’in çizgisinde yaşayan ve hakikatleri tam araştıran, delilleriyle bilen ve ispat eden, ilim ve ve fazilette terakki etmiş olan

¹⁰²⁶ Nursî, *Sözler* / 27. Söz, s.219.

¹⁰²⁷ Nursî, *a.g.e.* / 27. Söz, s.216.

¹⁰²⁸ Nursî, *a.g.e.* / 27. Söz, s.218

¹⁰²⁹ Nursî, *Mektubât* / 12. Mektup, s. 365.

¹⁰³⁰ Nursî, *Sözler* / 13. Söz, s. 317.

¹⁰³¹ Nursî, *Şuâlar* / 7. Şuâ, s.904.

takvâ sahibi büyük zatlardır, İslâm âlimlerinin en büyükleridir. ‘İmanî hakikatler ve Kur’ânî muhkem hükümler, asfiyanın muhakkık âlimlerinin düsturlarıyla sınırları belirginleşmiştir.’¹⁰³² "İşte şu sırdandır ki, (Allah’a yakınlıkta ve evliyalıkta) en büyük cadde, elbette en büyük veliliğin sahipleri olan Sahabe, Asfiya, Tâbiîn, Ehl-i Beyt’in imamları ve müçtehid imamların caddesidir ki, bunlar, doğrudan doğruya Kur’ân’ın birinci tabaka talebeleridirler."¹⁰³³

Tasavvufta da *sufi veliler* ile *sâfi veliler*, yani evliya ile asfiya birbirinden ayrı iki sınıftırlar. Nitekim Ebû Nuaym İsfehânî, *evliya* ile *asfiyâ* ayırımına gitmiş ve eserine *Hilyetü’l-evliyâ* ve *Tabakâtü’l-asfiyâ* adını koymuştur. Sâfi veya Safiy kelimesinin çoğulu olan Asfiya, ehl-i safa ve ehl-i safvet olan zatlara denir. Başkalık ve gayrılık bulanıklığından arınarak duru olma halini gerçekleştirenler, saflaşanlar, durulanlar ve durulma (safvet ve sâfiyet) makamında bulunanlar demektir.¹⁰³⁴

Asfiya, Sahabe mesleğinin takipçileridirler. Sahabe mesleği de, nübüvete varislik sırrıyladır. Asfiya gibi Sahabe mesleğini takip etmeye çalışmış olan Bediüzzaman’a göre Risale-i Nur yolu da, Sahabe mesleğinin bir sırrına ve bir cilvesine mazhardır¹⁰³⁵ ve tarikat-vâri bir sülûk olmaksızın, o sır ve cilve ile büyük velayete açılır. Âhırzamanın şartları içinde az bir *manevî mücahede* ile asr-ı saadetteki büyük sevap ve salih amellere erişilebilir.¹⁰³⁶

Bediüzzaman, içinde bulunduğu dehşetli zamanın iktizasıyla, Sahabe Mesleğinin cilvesine mazhar dediği Risale-i Nur yolu üzere yaşayan Nur Talebelerinin en büyük kuvvetinin “ihlas”, sonra “uhrevî işlerde ortaklık prensibi” olduğunu söyler. Aralarındaki manevî yardımlaşma, dualaşma, iman, sadakat ve takva esaslarıyla oluşan ‘şahs-ı manevî’ içinde, her bir ferdin, birbirinin manevî kazançlarından istifade etmeleri sebebiyle, Sahabe-misal büyük hayırlar–sevaplar elde edeceklerini beyan eder.¹⁰³⁷

Asfiyalık ve muhakkıklık (araştırmacı kişilik) temelde bir Allah vergisi olduğuna göre, Risale-i Nur Dairesi’nde sadece asfiya ve muhakkıkîn meşrebliler değil, geleneksel manada sufi-meşrepli velilerin de varlığından bahsedilmiştir. Eski Nakşî-Melâmî şeyhi Hasan Feyzi Yüreğil Efendi (1895-1946), bir mürşid, bir mürebbi ve bir muallim olan Risale-i Nur’un, bazı has ve hâlis talebelerini *evliya* ve *asfiya* nişanlarıyla taltif ve tezyin ettiğini yazmıştır.¹⁰³⁸ Bediüzzaman’ın, bu ifadeleri aynen Şualar kitabına almış olması, onayladığı anlamına gelmektedir.

¹⁰³² Nursî, *Lem'alar* / 13. Lem'a, s.621.

¹⁰³³ Nursî, *Mektubat* / 18. Mektup, s.385

¹⁰³⁴ Kâşânî, *Ta'rifât*, s. 140; Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, s. 248; Gümüşhânevi, *Câmiu'l-Usûl*, s. 88.

¹⁰³⁵ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1-* Mektup No: 37, s.1704-175; a.mlf., *Mektubat* / 15. Mektup, s.368-369; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2073; a.mlf., *Hakikat Nurları*, s.2291; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 104, s.1632. Ayrıca bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 31, “Bayram Yüksel” mad.; *Hatıralar*, (‘Bayram Yüksel Ağabeyin Hatıraları’ Bölümü), Naşir: Barla Pazarı, s. 9-10.

¹⁰³⁶ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 104, s.1632-1633.

¹⁰³⁷ Aynı yer.

¹⁰³⁸ Nursî, *Şualar* / 14. Şua, s.1061.

B. ŞEYH VE MÜRŞİD

a. Tasavvufta Şeyh ve Mürşid Kavramları

Tarikat sülûkları, bir şeyhin/mürşidin gözetiminde yapılıır. Mürşid Arapça kökenli bir kelimedir ve sözlükte ‘doğru yolu gösteren, uyaran, irşad eden, rehberlik-klavuzluk yapan kişi’ manalarına gelmektedir. Şeyh (ç. meşâyih, şüyûh, eşyâh), ‘yaşlı, ihtiyar, pîr, bey, önder, kabile reisi’ manalarına gelen Arapça bir kelimedir.¹⁰³⁹ Tasavvuf ıstılahında ise şeyh/mürşid, tarikata giren kimseleri, o tarikatın seyr ü süluk esaslarına göre; yetiştirme, onları denetleme yetkisine sahip olan şahsiyettir.¹⁰⁴⁰ Hakk’a ulaştırın tarikat yolunda müridlerini sürekli hayra irşad eden, şerden ve tehlikelerden sakındıran, dini ve şeriatı onların kalplerine yerleştiren, kullara Allah’ı sevdirmek için çaba sarfeden yetkili ve yetkin kişilere mürşid denir.¹⁰⁴¹

Kâşânî’ye göre ise şeyh, şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde kemâlin son sınırına ulaşın, nefis hastalıklarını ve tedavi yollarını bilen insan-ı kâmindir.¹⁰⁴² Şeyh-i metbû’, müridlerin ve irşad edilmek isteyenlerin nefsinin tedavi eder.¹⁰⁴³ İslam âlimleri, bilgi bakımından şeyhtirler. Kabile reisleri mevki bakımından şeyhtirler. Tekke şeyhleri ve sufiler, ibadet ve kulluk yönünden şeyhtirler.¹⁰⁴⁴ Sufi ıstılahında şeyh, sırrın babasıdır.¹⁰⁴⁵

Cürcânî, mürşidi; doğru yolu gösteren, sapıklıktan önce hak yola ileten kişi olarak tanımlar. Gerçek mürşid, Hz. Muhammed (s.a.v.)’dir. Diğer mürşidler, O’nun manevî mirasını elde etmeye muvaffak olmuş kimselerdir. Şeyhe mürşid de denir. Yesevîler’de ‘ata’ kelimesi de kullanılır.¹⁰⁴⁶ Farsça ‘pîr’ kelimesi de, yaşlı, ihtiyar kişi manasına gelir. Tasavvufta bir tarikatın kurucusuna *pîr*, tarikatte yeni bir kol/şubenin kurucusuna *pîr-i sâni* denir. Mürşid yerinde şeyh de kullanılır.¹⁰⁴⁷

Mürşid kavramı, her ne kadar tasavvuf sözlüğünün en temel terimlerinden biri olsa da, tasavvuf ve tarikatlere mahsus ve münhasır olmayan genel bir kavramdır. Tasavvuf ve tarikat dairelerinin dışında dinin enginliğinde irşad ehli olan kâmil mürşidler vardır.

¹⁰³⁹ İbn-i Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn el-Ensârî er-Ruveyfâi el-İfrîkî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru's-Sadîr, Beyrut 1992, c. 3, s. 175; Cevherî, *es-Sihâh*, c. 1, s. 471; Münâvî, *Teârif*, s. 340.

¹⁰⁴⁰ Tasavvufta şeyh kelimesi, hem veli, hem de müridlerin rehberi anlamında kullanılır. Üç türlü şeyh vardır: 1. *Şeyh-i ta'lîm*: Öğreten, hoca, tasavvufî konularda bilgi verip çevresindekileri aydınlatan sufi. 2. *Şeyh-i sohbet*: Herkesin sohbetine katıldığı, sözlerini dinlediği hal ve hareketlerini örnek aldığı sufi. Şeyh-i ta'lîm bilgi verir, şeyh-i sohbet hem bilgi verir, hem de hâliyle çevresindekileri etkiler, onlara örnek olur. 3. *Şeyh-i tarikat, şeyh-i terbiye, şeyh-i irşad ve şeyh-i taslik*: Mürid ve müntesiplerini, bir annenin bebeğini terbiye ve etmesi ve yetiştirmesi gibi terbiye edip yetiştiren şeyh. Bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 496; Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 455.

¹⁰⁴¹ Bkz. Kâşânî, *İstılahâtü's-Sûfiyye*, s. 510; Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 208; el-Hafnî, *Mu'cemu Mustalahâti's-Sûfiyye*, s. 143; Tehânevî, *Keşşâf*, c. 2, s. 736.

¹⁰⁴² Kâşânî, a.g.e., s. 154; Gümüşhânevî, *Câmiu'l-Usûl*, s. 87.

¹⁰⁴³ Gazâlî, Ebu Hâmid, *Mizânü'l-Amel*, Mısır 1342/1923, s. 61.

¹⁰⁴⁴ Şefik Can'ın izahatıdır. Bkz. Mevlana, *Mesnevî Tercemesi*, c. 3, s. 159.

¹⁰⁴⁵ Şa'rânî Abdülvehhâb, *el-Envâru'l-Kudsiyye fî Ma'rifeti Kavâidi's-Sûfiyye* (Tasavvuf Kâideleri: Kudsi Nurlar), çvr. Yahya el-Abbâsî – Süleyman Taş, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2006, s.289.

¹⁰⁴⁶ Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 455.

¹⁰⁴⁷ Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, s. 35.

Mürşidlerin bir kısmı tasavvuf şeyhi, bir kısmı tarikat şeyhidirler. Dolayısıyla her hakiki şeyh, mürşiddir. Fakat her mürşid, tarikat şeyhi demek değildir.

Tasavvufta Hakk'a giden sayısız yollara mukabil, ancak meşhur 12 hak tarikat ve kolları bulunmaktadır. Tasavvuf genel ve kapsamlı, tarikatler ise özel ve nisbeten sınırlı yollardır. O bakımdan hususî ve muayyen tarikat sülûkuna mukabil, umumî ve gayr-i muayyen tasavvuf sülûku vardır. Formal tarikat sülûku için *şeyh*, informal tasavvuf sülûku için ise *mürşid* sözkonusu olur. Tabir-i diğerle: Tarikatsiz sülûk edenlerin şeyhleri değil, mürşidleri olur. Bu bağlamda Bediüzzaman'ın da mürşidleri olmuştur.

İrşad işini yapana mürşid denir. “İrşad (ise), doğru yolu gösterme anlamında bir terimdir. Sözlükte “doğru yolu bulup kararlılıkla benimsemek” anlamındaki rüşd kökünden masdar olan irşâd “doğru yolu göstermek” demektir. “Hidayet, doğruluk, isabet, hayır, fayda, reşid olma” mânalarına gelen bu kelimeler mutlak olarak veya insana nisbet edilerek kullanılmış, bir âyette mürşid ismi dolaylı biçimde Allah'a izâfe edilmiştir.”¹⁰⁴⁸ “Allah kime hidâyet verirse doğru yolda olan odur; kimi de hidâyetten mahrum eder şaşırtırsa, artık imkânı yok, ona yol gösterecek bir mürşid ve veli (dost) bulamazsın.”¹⁰⁴⁹ Mürşid kelimesiyle birlikte türevleri Kur'an'da 19 yerde geçmektedir.¹⁰⁵⁰ Şeyh kelimesi ise 4 yerde geçer ve dördü de ‘yaşlı, ihtiyar kişi’ anlamındadır.¹⁰⁵¹

Allah'ın irşad ve hidayet edici olmasıyla ilgili sıfatları/isimleri vardır; bunlardan biri *el-Hâdî*¹⁰⁵², diğeri de *er-Reşid* ve *er-Râşid* isimleridir ki, ‘mürşid’le aynı köktendir ve aynı manadadır. Kur'an'da Allah'ın rüşde (doğru yola) hidayet edici olduğu¹⁰⁵³, teslim (müslüman) olanın rüşdü arayıp bulmuş olduğu¹⁰⁵⁴, Allah'a icabet edip iman edenlerin rüşde (doğru yola) erişecekleri¹⁰⁵⁵ ve dinde zorlama olmadığı, çünkü rüşd (doğruluk) ile sapıklığın apaçık ortaya çıktığı¹⁰⁵⁶ anlatılmıştır. “Bütün işleri isabetli ve hedefe ulaşıcı” manasına gelen *er-Râşid* ism-i ilahîsi¹⁰⁵⁷ ile *er-Reşid* ism-i ilahîsi¹⁰⁵⁸ hadis kitaplarında esmâ-i hüsnâ rivayetlerinde geçmektedir.

¹⁰⁴⁸ Bekir Topaloğlu, “İrşad”, *DİA*, c. 22, s. 454-455.

¹⁰⁴⁹ Kehf suresi, 18/17.

¹⁰⁵⁰ “Rüşd”, “mürşid”, reşid”, “reşâd”, “râşidûn” ve “yerşüdûn” kelimeleri için bkz. Bakara suresi, 2/186, 256; A'râf suresi, 7/146; Cin suresi, 72/2, 10, 14, 21; Nisa suresi, 4/6; Kehf suresi, 18/10, 17, 24, 66; Enbiya suresi, 21/51; Mü'min (Ğâfir), 40/29, 38; Hucurât suresi, 49/7; Hûd suresi, 11/78, 87, 97.

¹⁰⁵¹ Bkz. Kasas suresi, 28/23; Hud suresi, 11/78; Mü'min suresi, 40/67.

¹⁰⁵² ‘Hâdî’ kelimesi Allah'ın sıfatı olarak iki âyette geçer. (Hac suresi, 22/54; Furkan suresi, 25/31). el-Hâdî ismi ise esmâ-i hüsnâ rivayetlerinde geçer. (Tirmizî, *Deavât*, 83; İbn-i Mâce, *Dua*, 10; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/16). Kur'an'da Allah'ın kullarına hidayet ettiği fiili çokça bulunur. (Bkz. Tâhâ suresi, 20/50; Enbiya suresi, 21/73; Muhammed suresi, 47/5-6, 17; Teğâbün suresi, 64/11; A'lâ suresi, 87/3.. vd.) Gerçek el-Hâdî Allah'tır, fakat mecâzî anlamda insanların hidayetlerine vesile olan peygamberlere de Kur'an ‘hâdî’ demiştir. (Ra'd, 13/7).

¹⁰⁵³ Cin suresi, 72/2.

¹⁰⁵⁴ Cin suresi, 7/14.

¹⁰⁵⁵ Bakara suresi, 2/86.

¹⁰⁵⁶ Bakara suresi, 2/256.

¹⁰⁵⁷ İbn-i Mâce, *Dua*, 10 (1270).

¹⁰⁵⁸ Tirmizî, *Deavât*, 83 (531).

Nakşî-Hâlidî Şeyhi Hasan Hilmi Efendi¹⁰⁵⁹ (1849-1914'ler): "Mürşid-i hakikat Hazreti Allah, mürşid-i mecaz Rasulullah ve mürşid-i vâris İmam-ı A'zâm'dır¹⁰⁶⁰ ve sair mürşidlerdir. Buna göre mürşid, Allah'ın el-Hâdî ve er-Reşîd isminin tecellisine mazhar ve insanların hidayet ve irşadına vesile kılınan insan-ı kâmindir ki o esmâya mazhariyetine göre irşad mertebelerinde bir derecesi ve bir yetkinlik sahası vardır. Her mürşid, tam manasıyla kâmil olmayabilir. Mürşidin en makbulü, hem kâmil (olgun), hem de mükemmil (olgunlaştırıcı) olandır. Mürşid olan kişinin, Allah'ın ahlakını kendinde tahakkuk ettirmiş olması, yani en azından fenâ makamına ulaşması şarttır.¹⁰⁶¹ Hakiki şeyh/mürşid, kâmil ve mükemmildir, başkalarını da kemale erdirir.¹⁰⁶² Mürşid, vâris-i Hazreti Nebevî'dir.¹⁰⁶³ Mürşid, merdiven gibidir. Başkaları ona basa basa yükselir. Mum gibidir, kendisi yanar ama çevresindekileri aydınlatır.¹⁰⁶⁴ Mürşidin, biri beşerî/cismanî, diğeri ruhanî olmak üzere iki sureti vardır.¹⁰⁶⁵ Mürşidin (مُرْشِد) yaptığı "rüşde eriştirme" işine irşad (إِرْشَاد) faaliyeti denir.¹⁰⁶⁶ Mürşidden irşadını isteyen kimseye ise *müsterşid* veya *mürîd* denir.¹⁰⁶⁷

b. Bediüzzaman'ın Şeyhlik ve Mürşidliğe Yaklaşımı

Bediüzzaman Said Nursî, Risale-i Nur'da yüzlerce yerde şeyhlerden, müteşeyyihlerden, mürşidlerden ve velilerden bahseder. *Peygamberler* başta olmak üzere, onların yolundan giden *sıddıkîn*, *şühedâ* ve *salihîn*¹⁰⁶⁸, nev'i-beşerin en müstakimleri, en sadık ve musaddak mürşidleri ve kemalâtta reisleridir, der.¹⁰⁶⁹

Risale-i Nur Külliyyâtını incelediğimiz zaman Bediüzzaman'ın başta Hz. Peygamber (s.a.v)¹⁰⁷⁰, Kur'ân-ı Kerim¹⁰⁷¹, ve bu iki hidayet kaynağının bir bakıma toplamı mahiyetinde olan İslâmiyeti¹⁰⁷² *mürşid-i mutlak ve mürşid-i umumî* kabul ettiğini, diğere peygamberler ve maneviyat ehli büyük zatlar için de *mürşid* kavramını kullandığını görüyoruz. Sufi dünyada tarikatlerin 'hususî mürşidleri' olduğu gibi, ümmet içerisinde peygamber vârisi hakiki İslam âlimlerini nisbeten "mürşid-i umumî"¹⁰⁷³ olarak niteler.

¹⁰⁵⁹ Halid-i Bağdâdî'nin (ö.1242/1826) halifesi Abdülfettah el-Likâî'nin (ö.1281/1865) halifesi Muhammed Rüstem Râşid'in halifesi Şeyh Hasan Hilmi Efendi (1849-1914'ten sonra), Eyüp Sultan Câmii kürsî şeyhidir.

¹⁰⁶⁰ Şeyh Hasan Hilmi Efendi, *Miftâhu'l-Arifin (Tarikat Ehlinin El Kitabı)*, Yayına Hzly'n: Hasan Ege, Osman Salih Dalcı, İrfan Gündüz, Şelale Yayınları, İstanbul, 1981; s.173.

¹⁰⁶¹ Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 455.

¹⁰⁶² Kuşeyrî, *Risale*, s. 511; Serrâc, *Lüma'*, s. 272; Sühreverdî, *Avârif*, s. 403.

¹⁰⁶³ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *İstulâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 1034.

¹⁰⁶⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 388.

¹⁰⁶⁵ Fâtımatü'ş-Şâziliyye, *Nefehât*, s. 126.

¹⁰⁶⁶ Detaylı bilgi için bkz. ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, c. 8, 95-98; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 3, 175-176.

¹⁰⁶⁷ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *İstulâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s.1043.

¹⁰⁶⁸ Nisa suresi, 4/69.

¹⁰⁶⁹ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şua, s. 1124.

¹⁰⁷⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Reşhalar, s.1284; a.mlf., *Sözler* / 10. Söz, s. 26. a.mlf., *Lem'alar* / 11. Lem'a, s.608, 612.

¹⁰⁷¹ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s.1230, 1261; a.mlf., *Lem'alar* / 28. Lem'a, s.730; a.mlf., *Mektûbat* / 26. Mektup, s.493; / 28. Mektup, s. 522; a.mlf., *Sözler* / 19. Söz, s.95; / 25. Söz s. 176, 183, 185; a.mlf., *Muhâkemât*, s. 1987; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Katre, s.1308; / 10. Risale, s.1362; / *Nur'un İlk Kapısı*, s.1404.

¹⁰⁷² Nursî, *Hutbe-i Şâmiye*, s.1976.

¹⁰⁷³ Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*, s.1930.

Yine O'na göre: Cihanın her tarafını nuruyla aydınlatan “İslâmiyet, fûnûnun seyyidi ve *mürşidi* ve ulûm-u hakikiyenin reis ve pederidir.”¹⁰⁷⁴ “Ümmî bir zâtın (a.s.m.) ef'âl ve akvâl ve ahvâlinden çıkan İslâmiyet, her asırda, üç yüz milyon insanın rehberi ve mercii ve *akıllarının muallimi ve mürşidi ve kalblerinin münevveri ve musaffisi* ve nefislerinin mürebbîsi ve müzekkîsi ve ruhlarının medâr-ı inkişafı ve maden-i terakkiyatı ol(muştur).”¹⁰⁷⁵

Bediüzzaman, “mürşid” kavramını bazen iç dünyasında *akl-ı selim* için kullanır. Eğer akıl Allah'ın emrettiği istikamette kullanılırsa, sahibini saadet-i ebediyeye müheyya eden bir *mürşid-i Rabbanî* derecesine çıkar.¹⁰⁷⁶ Çünkü aklın rehberliği olmadan, ebedî saadeti kazanmak mümkün değildir. Yine marifet-i Rabbâniyeye bir arş ve câmi' bir âyine-i Samedaniye olan nuranî kalb-i selimler birer mürşid-i ekberdirler.¹⁰⁷⁷ Keza insanın maruz kaldığı hastalıklar, asla aldatmayan birer nâsih ve ikaz edici birer mürşiddir.¹⁰⁷⁸ Çünkü hastalıklar insanı dünya gafletine dalmaktan kurtarmakta ve ahireti hatırlatmaktadır.¹⁰⁷⁹ Hatta bazı hastalıklar, kişiye manevî şehid, bazıları da velayet mertebesini kazandırmaktadır.¹⁰⁸⁰

Bediüzzaman'a göre kitaplar kitabı Kur'an'ın irşad ve nuruna mazhariyeti ölçüsünde bazı eserler de *mürşid kitaplarıdır*.¹⁰⁸¹ Bu bağlamda; Hz. Peygamber'i, Kur'an'ı ve İslamiyeti, bunlarla asrın manevî yaralarını tedavi edecek şekilde anlatan Risale-i Nur da bu zamanın bir mürşidi mesabesinde dir.¹⁰⁸² Nur Talebeleri, Risale-i Nur'u mürşid kabul etmişlerdir. Bazıları Risale-i Nur'un kendileri için irşad edici (mürşidlik) hâsiyetini üzerlerindeki etkileri ve değişimleriyle mektuplar hâlinde kaleme almışlardır.¹⁰⁸³

Bununla beraber insanlar arasında irşad vazifesini yapma açısından Âl-i Beyt'in Bediüzzaman'ın düşüncesinde özel bir yeri vardır. Ona göre, *Âlem-i İslâm'ın bütün*

¹⁰⁷⁴ Nursî, *Muhâkemât*, s. 1986.

¹⁰⁷⁵ Nursî, *Şualar / 7. Şua*, s. 908; a.mlf., *Mektûbat*, s. 217.

¹⁰⁷⁶ “Akıl bir alettir. Eğer Cenâb-ı Hakka satmayıp belki nefis hesabına çalıştırsan, öyle meş'um ve müz'ic ve muacciz bir alet olur ki, geçmiş zamanın âlâm-ı hazinanesini ve gelecek zamanın ehvâl-i muhavvifanesini senin bu biçare başına yükletecek; yümünsüz ve muzır bir alet derekesine iner. İşte bunun içindir ki, fâsık adam, aklın iz'âç ve tacizinden kurtulmak için, galiben ya sarhoşluğa veya eğlenceye kaçır. Eğer Mâlik-i Hakikisine satılsa ve Onun hesabına çalıştırsan, akıl öyle tılsımlı bir anahtar olur ki, şu kâinata olan nihayetsiz rahmet hazinelerini ve hikmet definelerini açar. Ve bununla sahibini saadet-i ebediyeye müheyya eden bir *mürşid-i Rabbanî* derecesine çıkar.” Nursî, *Sözler / 6. Söz*, s. 9.

¹⁰⁷⁷ “Meslekleri birbirinden uzak ve meşrepleri birbirine farklı olan o umum *selim ve nuranî kalblerin* erkân-ı imaniyedeki müttetikane ve itminankârâne ve müncezibâne keşfiyat ve müşahadatları birbirine tevafuk ve tevhidde birbirine mutabık çıkıyor. Demek, hakikate mukabil ve vâsıl ve mütemessil bu küçücük *birer arş-ı marifet-i Rabbâniye* ve bu *câmi birer âyine-i Samedâniye* olan *nuranî kalbler*, şems-i hakikate karşı açılan pencerelerdir; ve umumu birden, güneşe aynadarlık eden bir deniz gibi, bir *âyine-i âzamdır*. Bunların vücub-u vücudda ve vahdette ittifaqları ve icmâları, hiç şaşırılmaz ve şaşırılmaz bir rehber-i ekmel ve bir *mürşid-i ekberdir*.” Nursî, *Şualar / 7. Şua*, s.906.

¹⁰⁷⁸ Nursî, *Lem'alar / 25. Lem'a*, s. 692.

¹⁰⁷⁹ Nursî, *a.g.e.*, s. 411.

¹⁰⁸⁰ Nursî, *Lem'alar / 25. Lem'a*, s. 697.

¹⁰⁸¹ Ne var ki her mürşidin her eseri, bir irşad kitabı hüviyetinde değildir. “Hidayete ermek” ile “hidayete erdirebilmek” yani “rüşde ermek” ile başkalarına “mürşid olmak” arasında fark vardır. Mesela Bediüzzaman'a göre: “Muhyiddin (İbn Arabî), kendisi hâdî ve makbuldür. Fakat her kitabında *mühdi ve mürşid* olamıyor. Hakaikte çok zaman mizansız gittiğinden, kavâid-i Ehl-i Sünnete muhalefet ediyor ve bazı kelâmları zâhirî dalâlet ifade ediyor. Fakat kendisi dalâletten müberrâdır.” Nursî, *Lem'alar / 28. Lem'a*, s. 740.

¹⁰⁸² Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 4, 24*, s. 1573, 1582; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s. 2067, 2096.

¹⁰⁸³ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 132, 145, 231, 237*, s.1466, 1478, 1529, 1536; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 31*, s.1587; *Gündüzalp, Konferans*, s.2259.

tabakatında kemalât-ı insaniye dersinde rehberlik ve mürşidlik vazifesini görececek zâtlar, ekseriyet-i mutlaka ile Âl-i Beyten çıkmıştır. Âl-i Beyt, âlem-i İslâm içinde bir şecere-i nuraniye hükmüne geçmiştir.¹⁰⁸⁴ Özellikle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in (r. anhümâ) neslinden gelen evliya, çoğunlukla hakikat mesleklerinin ve tarikatların pîrleri ve mürşidleri olmuşlar, "عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ"¹⁰⁸⁵ hadîsinin mazharı olmuşlardır. Bunlar içinde İmam Cafer es-Sadık, Gavs-ı A'zam Abdülkadir Geylanî ve Şah-ı Nakşibend gibi zâtların her biri, ümmetin bir kısım-ı âzamını tarîk-i hakikate ve hakikat-i İslâmiyet'e irşad edenler, Hz. Peygamber'in ve ümmetin beş vakit namazlarında teşehhüdlerde okudukları Salli-Bârik dualarındaki "Hz. Muhammed'in âline yapılan dualar"ın¹⁰⁸⁶ makbuliyetinin meyveleridirler.¹⁰⁸⁷

Hak yolcusu, hakikate seyr ü sülûkunda medreselere uğradığı ve dinî ilimlerden istifade ettiği gibi, tekkelere de uğrar ve manevî ilimlerden istifâze eder. Yeryüzünde sayısız küçük tekkelerin ve zaviyelerin birbirine birleşmesiyle genişleyen gayet feyizli, nurlu ve sahra genişliğinde bir tekke, bir hangâh, bir zikirhane, bir irşadgâhda ve cadde-i kübrâ-yı Muhammedînin (a.s.m.) ve mirac-ı Ahmedînin (a.s.m.) gölgesinde hakikate çalışan, hakka erişen ve aynelyakîne yetişen binlerle ve milyonlarla *kudsî mürşidler* bulunmaktadır. Ehl-i keşif ve kerâmet olan bu *kudsî mürşidler*, keşfiyatlarına, müşahedelerine ve kerametlerine dayanarak icma ile *Lâ ilâhe illâ Hû* demek suretiyle, Vâcibu'l-Vücut olan Allah'ın varlığını ve Vahdet-i Rabbaniyeyi kâinata ilân etmektedirler.¹⁰⁸⁸

Hak yolcusunun hakikate seyahatinde, kendisine tevhidî ders veren bir de *selîm ve nuranî kalbler* karşısına çıkar ki, bunların erkân-ı imaniyede müttefik olmaları; vücub-u vücud ve vahdette ittifak ve icma'ları, *hiç şaşırmas ve şaşırılmaz bir rehber-i ekmel ve bir mürşid-i ekberdir*. Çünkü herhangi bir vehim, hakikatsiz bir fikir ve asılsız bir sıfatın, bu ölçüde râsih (sağlam) ve devamlı olan bu pek büyük ve keskin gözlerin umumunu birden aldatması ve galat-ı hisse uğratması hiçbir cihetle imkân ve ihtimal dâhilinde değildir.¹⁰⁸⁹

aa. İdeal Mürşidin Nitelikleri

Tasavvuf kitaplarında olduğu gibi, Bediüzzaman da hakiki mürşidin üzerinde taşıması gereken, Kur'an ve Sünnet'i bilerek yaşama ve ihlas gibi temel vasıfları muhtelif vesileler ile beyan eder. Bu bağlamda hakiki mürşidin, üzerinde taşımaması gereken sıfatlara da dikkat çeker. En gizli ve en tehlikelisi olarak da, hakiki mürşidlerin vesileleri aşırı yüceltme

¹⁰⁸⁴ Nursî, *Lem'âlar* / 4. Lem'a, s. 587.

¹⁰⁸⁵ Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 4/384; Aliy-yülkârî, *el-Masnû*' s.123; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/83; er-Râzî, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin et-Teymî, *Mefâtihu'l-Gayb*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000/1421, 17/267; 19/75, 22/563; en-Nisabürî, *Garâibu't-Kur'ân ve Reğâibu'l-Furkân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, 1/330; 3/334; 5/440; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih*, 5/ 1874.

¹⁰⁸⁶ "Allah'ım! Hz. İbrahim'e ve Hazreti İbrahim'in âline merhamet ettiğin gibi Efendimiz Muhammed'e ve Efendimiz Muhammed'in âline, her zaman ve her yerde merhamet eyle!" Buhârî, *Enbiyâ* 10; Müslim, *Salât* 65-69.

¹⁰⁸⁷ Nursî, *Şuâlar* / 6. Şua, s. 894.

¹⁰⁸⁸ Nursî, *a.g.e.* / 7. Şua, s. 904.

¹⁰⁸⁹ Nursî, *a.g.e.* / 7. Şua, s. 906.

(vesileperestlik) kabîlinden de olsa şirk-i hafilerden uzak duracaklarına işaret eder ve feyiz noktasında üstad ve müşidlere vesilelikten öte pâyeye verilmesini gizli şirk addeder.¹⁰⁹⁰ Esbabperestlik şirkinin bir çeşiti olan vesilecilik ve vesileperestlik hastalığına nazar-ı dikkati celbeder. Evliyaların, hakikatte memba-ı feyiz ve maden-i nur olmadıklarını, belki *makes-i tecelli* bir ayna olduklarını özellikle vurgular. Tevhid akidesinin, dinî teslim ve tevfiiz vazifesinin böyle istediğini söyler.¹⁰⁹¹ Hidayetin Allah'ın el-Hâdî isminden geldiğine ve hidayete götürücü üstad, şeyh ve müşidlerin müridlerin feyizlenmesinde sadece birer sebep/vasıta olduklarına; “*Evet üstad ve müşid, masdar (çıkış yeri) ve menba (kaynak) telakki edilmemek gerektir. Belki mazhar (görünme yeri) ve ma'kes (yansıtıcı) olduklarını bilmek lâzımdır*” ifadesiyle dikkat çeker ve bu vesilelik hakikatini şöyle açıklar:

“*Meselâ sıcaklık ve ışık, sana bir ayna vasıtasıyla gelir. Güneş'e karşı minnettar olmaya bedel, aynayı asıl kaynak telakki edip, Güneş'i unutarak, o aynaya minnettar olmak, divaneliktir. Evet, ayna muhafaza edilmeli, çünkü mazhardır. İşte müşidin ruhu ve kalbi bir aynadır. Cenab-ı Hak'tan gelen feyze ma'kes olur, müridine aksedilmesine (yansıtılmasına) da vesile olur. Vesilelikten fazla feyiz noktasında makam verilmemek lâzımdır.*”¹⁰⁹² Kur'an'daki vesilelik kavramı içine şeyhler-müşidler de dâhildirler: “*Ey iman edenler! Allah'ın hukukunu gözetin, onun hukukunu ihlal etmekten sakının, O'na yaklaşımaya vesile arayın ve O'nun yolunda mücahede edin ki korktuğunuzdan kurtulup umduğunuza kavuşasınız.*”¹⁰⁹³

Bediüzzaman, tersinden, müridinin feyzinden istifade eden şeyhlerin de olabileceğini şu sözleriyle ifade eder: “*Hattâ bazı olur ki, masdar (kaynak) telâkki edilen bir üstad (veya müşid, aslında), ne mazhardır, ne masdardır. Belki müridinin ihlasının safveti, irtibatının kuvveti ve nazarını hasretmesiyle o mürid, başka yolda aldığı feyizleri, üstadının ruhunun aynasından kendisine gelmiş görüyor (sanıyor). Nasıl ki bazı adam, manyetizma vasıtasıyla bir cama dikkat ede ede misal âlemine karşı hayalinde bir pencere açılır, o aynada çok gariplikleri müşahede eder. Halbuki aynada değil, belki aynaya olan dikkat-i nazar vasıtasıyla, aynanın dışında hayaline bir pencere açılmış, görüyor. Onun içindir ki, bazan nâkıs/eksik bir şeyhin hâlis müridi, şeyhinden daha ziyade kâmil olabilir ve döner, şeyhini irşad eder; şeyhinin şeyhi olur.*”¹⁰⁹⁴

Bediüzzaman, hâlis müridinin feyziyle irşad olan nâkıs şeyhe sadakat gerektiğini ve müridin, irşad ettiği şeyhine yine bağlı kalması icap ettiğini bir temsil ile izah eder:

“Bir zaman, müslim olmayan bir zat, tarikatten hilâfet almak için bir çare bulmuş ve irşada başlamış. Terbiyesindeki müridleri terakkiye başlarken, birisi keşfen müşidlerini

¹⁰⁹⁰ Nursî, *Lem'âlar* / 17. Lem'a, s.654.

¹⁰⁹¹ Nursî, *Hutbe-i Şâmiye*, s.1980.

¹⁰⁹² Aynı yer.

¹⁰⁹³ Mâide suresi, 5/35.

¹⁰⁹⁴ Nursî, *Lem'âlar* / 17. Lem'a, s. 654; a.mlf., *Mesnevî* / Zehre, 1. İ'lem, s.264, çvr. Ü. Şimşek

gayet sukutta görmüş. O zat ise ferasetiyle bildi, o müridine dedi: "İşte beni anladın." O da dedi: "*Madem senin irşadınla bu makamı buldum; seni bundan sonra daha ziyade başımda tutacağım*" diye Cenâb-ı Hakk'a yalvarmış, o bîçare şeyhini kurtarmış; birden bire terakki edip bütün müridlerinden geçmiş, yine onlara mürşid-i hakikî kalmış. Demek *bazan bir mürid, şeyhinin şeyhi oluyor*. Ve asıl hüner, kardeşini fena gördüğü vakit onu terk etmek değil, belki daha ziyade uhuvvetini kuvvetleştirip ıslahına çalışmak, ehl-i sadâkatin şe'nidir.

Münâfiklar, böyle vaziyetlerde kardeşlerin dayanışmasını ve birbirine karşı hüsn-ü zanlarını bozmak için derler: "*İşte o kadar ehemmiyet verdiğin zatlar âdi, âciz insanlardır.*" Her ne ise, musibette gerçi çok zararımız var, fakat umum âlem-i İslâmı alâkadar edecek bir vaziyet olmasından, pekçok ucuz olarak pek büyük kıymeti var. Buna benzer vukua gelen hâdiseler, ya dinî siyaset veya başka sebeplerle, umum âlem-i İslâm namına olamadılar."¹⁰⁹⁵

Mürşidlerin Hakikat Güneşi'ne birer aynalık yaptıkları ve vesilelik mevkiinde oldukları, gaye olmadıkları hususunda gayet derecede titiz ve duyarlı davranan Bediüzzaman, talebelerinin kendisine gösterdikleri minnettarlık hissine ve 'onun sebebiyle manevî feyizlere erdikleri fikri'ne karşı da illiyeti (sebeploluğu) reddetmiş ve 'iktiran sırrı'nı¹⁰⁹⁶ (iki nimetin bir anda verilmiş sırrını) hatırlatarak tevhide ikaz ve irşadta bulunmuştur:

"Meselâ, Risale-i Nur'un talebeleri içinde Cenâb-ı Hakkın nimetlerine mazhar Hüsrev, Refet gibi bazı zatlar, iktirânı (iki ihsanın birlikte gelişini) illetle (asıl sebeple) birbirine karıştırmışlar, Üstadına fazla minnettarlık gösteriyorlardı. Halbuki, Cenâb-ı Hak onlara Kur'ân dersinde verdiği *istifade nimeti* ile, Üstadlarına ihsan ettiği *ifade nimetini* beraber kılmış, birlikte vermiş.

Onlar derler ki: "Eğer Üstadımız buraya gelmeseydi biz bu dersi alamazdık. Öyleyse onun ifadesi, istifademize illettir (asıl sebeptir)." Ben de derim: Ey kardeşlerim! Cenâb-ı Hakkın bana da, sizlere de ettiği nimet beraber gelmiş. İki nimetin illeti de rahmet-i İlahiyedir. Ben de sizin gibi, iktirânı illetle iltibas ederek, bir vakit Risale-i Nur'un sizler gibi elmas kalemlerle yüzer şakirtlerine çok minnettarlık hissediyordum. Ve diyordum ki: "Bunlar olmasaydı, benim gibi yarım ümmî bir bîçare nasıl hizmet edecekti?" Sonra anladım ki, sizlere kalem vasıtasıyla olan kudsi nimetten sonra, bana da bu hizmete muvaffakiyet ihsan etmiş. Bu ikisini birbirine iktiran etmiş (birlikte lütfetmiş); bunlar birbirinin illeti (sebebi) olamaz. Ben size teşekkür değil, belki sizi tebrik ediyorum. Siz de bana minnettarlığa bedel, dua ve tebrik ediniz. Bu 4. Mesele'de gafletin ne kadar dereceleri bulunduğu anlaşılır."¹⁰⁹⁷

Bediüzzaman, Arapça Zehre Risalesi'nde feyzi mürşidden bilmenin şirk olduğunu kendisine şöyle ders verir: "Sakın ey kalbim! Bir cemaate gelen feyizleri veya o cemaatten

¹⁰⁹⁵ Nursî, *Şualar* / 13. Şua, s.1010.

¹⁰⁹⁶ Nursî, *Lem'âlar* / 17. Lem'a, s. 654.

¹⁰⁹⁷ Aynı yer.

tezahür eden veya onların emeklerinden hâsıl olan neticeleri kendine veya cemaatin mümessiline veya üstadına yahut mürşidine isnad etmekten sakın! Çünkü böyle bir isnad ve tasavvur, büyük bir zulümdür, kendisine isnad olunan kişiyi, kendinde gizli benlik bulunanı, büyük bir gurur ve yoğun (katı) bir enaniyet içine düşürür. İsnad eden kişiye de gizli şirkin pencerelerini açar ve vesile, maksud (gaye) hükmünü alır ve kapıcı, sultan elbisesi giyer.

Sakın (ey kalbim)! Birinden sana yansıyan bazı feyizler gördüğün zaman, o birini o feyizlere masdar veya menba' zannetmekten sakın! Bilakis o kişi, o feyizlere mazhardır ve ma'kesdir. Belki masdar ve mazhar olması bile mümkün değildir. Hatta, senin o kişiye hasr-ı nazarın sebebiyle sana *Mukallibü'l-Kulûb*'dan gelen feyizleri, sanki evvelâ mürşidinde temessül edermiş, sonra sana aksedermiş gibi tahayyül edersin. Nasıl ki bir adam bir cama dikkatle baka baka, zihni soyutlanır ve misal âlemine girer ve orada bazı garip şeyler müşahede eder ve o garip şeyleri camda temessül ediyormuş gibi zanneder. Hayır! (İşin doğrusu öyle değildir!)"¹⁰⁹⁸

Bediüzzaman, 1910'da doğu aşiretlerini dolaşarak soru-cevaplı yazdığı Münazarat Risalesi'nde "*Sen eskiden umum şeyhlere muhabbet, hattâ müteşeyyihlere de hüsn-ü zan ederdin. Neden şimdi bid'aya düşmüş bir kısım müteşeyyihlere hücum ediyorsun?*" sualine karşı, yine Şâh-ı Nakşibend, İmam-ı Rabbânî, Hâlid-i Bağdâdî gibi tarihin büyük mürşidlerine olan nefis-i İslamiyet için bin derece âşik olduğunu ilan eder. Eleştirilerinin şiddet-i muhabbetinden geldiğini söyler ve sevdiği mürşidlerin vasıflarını anlatır.

Ona göre: Gerçek mürşidlerin temiz kalplerinin merkezine Rabbanî sıbğat ve gönüllerine hakikat ışığı nakşolmuştur. Ne var ki böyle büyük mürşidlerin dönemi geçmişte kalmıştır. '*Nedimler (âşıklar) şarabı içip şarap mahzenini de boşaltıp gitmişlerdir.*' Fakat arkalarında bıraktıkları kemalat yolu hala yerinde durmaktadır. O büyük zatların manevî mesleklerinin asl ü esası; kalplerin nurlandırılması ve birbirine raptedilmesidir, fazilet-i İslâmiye üzerine sülûktür, hamiyet-i İslâmiyyeye tehattüm etmektir¹⁰⁹⁹, İslâmiyet için hayatta zühd edip rahatı terk etmektir, ihlâs için şahsî menfaatlerden uzaklaşmak ve ümmet arasında umumî sevgiyi tesise herkesi yönlendirmek suretiyle ittihad-ı İslâmiyyeye hizmet ve irşad etmektir. Fakat "*Maatteessüf onlar (kimi zamane şeyhleri) oturmakla kötülük ettiler ve hizmetlerinde tembellik gösterdiler. Şimdi ben onların himmetlerini kadîm ve hakikî mecrâsına yöneltmek istiyorum.*" demiştir.¹¹⁰⁰

Bediüzzaman'an göre veli-mürşidliğin göstergelerinden birisi, Müslümanların birliğini gaye edinmek ve birleştirici fikir ve fiillerle o istikamette çalışmaktır. Bu, onda Allah için

¹⁰⁹⁸ Nursî, *Mesnevî-i Arabî / Zehre* Risalesi, s. 260-262.

¹⁰⁹⁹ Tehattüm: Birisinin üzerine elzem ve vacip olmak. Şiddetle lâzım ve pek lüzumlu olmak. Vücub derecesinde olmak. Mertebe-i vücubda bulunmak. Tehattümden müştak olarak "mütehattim" kelimesi daha çok kullanılır. Bkz. Mehmed Selâhî Bey, *Kamus-u Osmanî*, İstanbul, 1910, s. 37, "tehattüm" mad.

¹¹⁰⁰ Nursî, *Münazarat*, s. 1952.

yaşama manasına gelen “ihlas” kavramıyla doğrudan ilgili bir vasıftır. Nitekim yazdığı İhlas Risalesi’nin birincisini, baştan sona Müslümanların ihtilaf sebepleri, neden ve nasıl ittifak ve ittihad etmeleri gerektiği konusuna ayırmıştır.¹¹⁰¹ Şeriat ittihadı emretmektedir. Nitekim 1909’da arkadaşlarıyla birlikte, ideoloğu olduğu İttihad-ı Muhammedî Hareketi’ni başlatmıştır. “İttihad-ı İslâm hakikatinde olan İttihad-ı Muhammedînin cihet-i vahdeti tevhid-i İlâhîdir.”¹¹⁰² 18 Mart 1909 tarihli gazete makalesini “*En evvel mürşid-i umumî olan ulema ve meşâyih ve talebeyi, şeriat namına ittihada davet ederiz.*”¹¹⁰³ cümlesiyle noktalamış ve ittihad çağrısını Hilafet’in başkenti İstanbul’da ilan etmiştir.

Yine Bediüzzaman, Münazarat’ta şeyhler arasındaki *ayrılıklardan, inat, gıybet ve taraftarlıktan* şikâyet etmektedir. Doğu’da yaptığı yolculukta çoğu tarikat ehli kürt aşiretleri arasında soru-cevap tarzında yaptığı sohbetlerde kendisine yöneltilen; “*Bid’alara düşen şeyhlere hücum hatardır. İçlerinde evliya bulunur. أَلَا تَخَافُ أَنْ تُصِيبَهُمْ بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحَ عَلَى مَا فَعَلْتَ مِنَ النَّادِمِينَ (Bilmediğin hususlarda onlara dokunup da yaptığına pişman olmaktan hiç korkmaz mısınız?)*”¹¹⁰⁴ sorusuna cevaba, Arapça bir cümle ile başlar:

إِنَّ الْمَوْلَى جَلَّ جَلَالُهُ قَدْ وَسَمَ بِقُدْرَتِهِ عَلَى جِبَاهِهِمُ الرَّفِيعَةَ نَفْسَ الْحَقِيقَةِ وَمُرَادِي أَنْ أُرْشِدَ مَنْ طَاشَ
فَهُمْ مِنْ ذَلِكَ النَّفْسِ¹¹⁰⁵

“*Mevlâ celle celâluhu onların (velilerin) yüksek alınlarına nakş-ı hakikati resmetmiştir. Benim muradım ise, bu nakşın mânâsını anlamaktan fehimleri kasır kalanları irşad etmektir. Evet, benim hücumum onların aleyhinde değil, lehlerindedir. Tâ ki onların suretiyle kendini gösteren bazı ehliyetsiz, onların kıymetini tenzil etmesin.*”¹¹⁰⁶

“*Şimdiki şeyhlerden ne istersin?*” sorusuna mukabil Bediüzzaman, onlardan ihlası, cihad-ı ekber olan nefisle mücadeleyi, nesfî iltizamları bırakmayı, şahsî menfaatleri terk etmek demek olan zühdü ve iddia ettikleri İslam’ın mizacı olan muhabbeti sergilemelerini istemektedir. Zira “*ittihad(-ı İslam)ın meşrebi muhabbettir.*”¹¹⁰⁷ Onları iman kardeşliğini yaşamaya, ittihad ve ittifaka çağırmaktadır. Eğer bunları yap(a)mayacaklarsa, milletin başından kenara çekilsinler, demektedir.¹¹⁰⁸

¹¹⁰¹ Nursî, *Lem’alar* / 20. Lem’a, s. 662-667.

¹¹⁰² Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*, s.1930.

¹¹⁰³ Aynı yer.

¹¹⁰⁴ Bu arapça soru cümlesi, bir ayet-i kerimenin lafiz ve manasına gönderme yapılarak kurulmuştur:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ)

“Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.” (Hucurât suresi, 49/6).

¹¹⁰⁵ Bediüzzaman, verdiği Arapça cevaptaki ibarelerin de işaret bir manası düştüğü dipnotta (haşiye’de) şöyle açıklamıştır: “*Mürşidler şu tekkede, yani bu ibarede toplanmışlar. Ziyaret etmeden geçme. Yani hem Mevlevî, hem Kadirî, hem Nakşî, hem Bektaşî’ye işaret var.*” -Müellif (Said Nursî)-.

¹¹⁰⁶ Nursî *Münazarat*, s.1953.

¹¹⁰⁷ Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*, s.1931.

¹¹⁰⁸ “Daima onların (şeyhlerin) demdemelerinin (sohbetlerinin) mevzuu olan ihlâsı (onlarda görmek isterim). Hem de tekke denilen mânevîleşmiş kışlalarda, tarikat denilen ruhânîleşmiş askerlikte ona murabıt oldukları cihad-ı ekberi ve terk-i iltizam-ı nefsi (yerine getirmelerini isterim). Hem de onların şîârı olan, zühdün mânâsı olan terk-i menâfi-

“(Şeyhler) Nasıl olsunlar?” sualini ise Bediüzzaman, “Ya başlarımızdan kalksınlar yahut inat, gıybet ve taraftarlığı aralarından kaldırsınlar. Zira bir kısım dalâlet ve bid'at fırkalarının teşekkülüne bazı bid'atkâr müteşeyyihler (şeyhcikler) sebebiyet vermiştir.” diyerek cevaplar.

“Nasıl birbiriyle ittihad ve ittifak edecekler? Halbuki bazıları bazılarını münkirdir (şeyhliğini veya veliliğini inkar eder). Onların düsturlarındandır ki, münkir ile muhabbet, belki ünsiyet dahi haramdır. İnkâr meselesi mühimdir?” denilince ise şöyle der:

“Öyleyse size şöyle bir hitap etmek hakkımdır: “Ey divaneler! İştmediniz mi, anlamamış mısınız ki: ¹¹⁰⁹{ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ } bir İlahî namusdur, kanundur. Körleşmiş misiniz, görmüyor musunuz ki: ¹¹¹⁰{ لَا يُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يُحِبَّ لِاَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ } bir Nebevî düsturdur, prensiptir. Acaba şu sıdk ve kizb (doğruluk ve yalancılık) arasında tereddütlü bulunan inkâr meselesi, nasıl oldu da, şu Kur'ânî ve Nebevî iki sağlam esasın hükmünü neshedebildi, ortadan kaldırılabildi? Kaldırabilir mi ki, bu şeyhlerin birbirini inkâr meselesi doğru olsun? Şeyhlerin sözleri Allah'ın kelâmı değil ki, neshedilemez olsun. İşte zaman, o türlü sözleri nesheder, hükmünü iptal eder. Bu türlü inkarların zararlarının faydasına galebesi, onların neshine fetvâ verir. İptal edilmiş (mensuh) hüküm ile amel câiz değildir.”¹¹¹¹

Bediüzzaman “Belki (şeyhlerin) birbirleriyle düşmanlıkları, birbirlerinden gördükleri gayr-ı meşru bazı fiiller içindir?” sualine ise şu cevabı verir:

“Acaba ne cihetle, ne insafla, ne suretle, Subhan Dağı kadar ağır ve büyük olan iman, İslâmiyet, insaniyet ve cinsiyet sebebiyle hâsıl olan ‘muhabbet’, şöyle çocuğun bahanesi gibi bazı nâmeşrû hareketler yüzünden doğan ‘adavete/düşmanlığa’ karşı hafif gelmiştir ve mağlûp olmuştur? Evet, muhabbeti gerektiren İslâmiyet ve insaniyet, Uhud Dağı gibidir. Düşmanlığı netice veren sebepler, bazı küçük çakıl taşları gibidir. Muhabbeti düşmanlığa mağlûp ettiren adam, hakikatin nazarında Uhud Dağı’nı bir çakıl taşından aşağı dereceye indirmek kadar ahmakâne hareket etmiştir. Düşmanlık ile muhabbet, ışık ile karanlık gibi, bir arada olamaz. Düşmanlık galebe çalsa, muhabbet mümâşaata (idare etmeye) dönüşür. Muhabbet galebe çalsa, düşmanlık şefkate ve acımaya dönüşür. Benim mezhebim, muhabbete muhabbet etmektir, husumete husumet etmektir. Yani dünyada en sevdiğim şey muhabbet; ve en darıldığım şey de husumet ve adavettir (düşmanlıktır).”¹¹¹²

Bediüzzaman, ehliyetsiz mürşidlerin irşad yapıyorum derken verdikleri manevî tahribatlara ve hasarlara da dikkat çeker.¹¹¹³ Cerahatlı kırmızı yarayı kırmızı gülden ayırt

i şahsiyeyi (isterim). Hem de dâima iddiasında buldukları ve mizac-ı İslâmiyet'in mayası olan muhabbeti isterim. Zira onlar, bizi istihdam ederek ücretlerini almışlar. Şimdi bize hizmet etmek borçlarıdır.” Nursî Münazarat, s.1953.

¹¹⁰⁹ "Mü'minler ancak kardeşlerdir." Hucurât Sûresi, 49/10.

¹¹¹⁰ "Sizden hiçbiriniz kendisi için istediğini din kardeşi için istemedikçe tam iman etmiş olamaz." Müslim, İmân: 71, 72; Buharî, İmân: 7; Tirmizî, Kıyâme: 59; Nesâî, İmân: 19, 33; İbn-i Mâce, Mukaddime: 9.

¹¹¹¹ Nursî, Münazarat, s.1954

¹¹¹² Aynı yer.

¹¹¹³ Nursî, Mesnevî-i Nuriye / 10. Risale, s.1356.

edemeyecek kadar sarhoş olduğu halde mürşid vaziyetini alan ve muslih tavrını takınan mağrurları ikaz eder.¹¹¹⁴

Liyakatsiz şeyhlere, ‘müteşeyyih’ tabirini kullanır. Hakiki şeyhin veli olduğunu, veli olmayan şeyhin ise velilik iddiasındaki bir müteşeyyih olduğunu söyler. 1910’da yöneltilen: “*Veli olan şeyhin, müddeî (velilik/şeyhlik iddiasında) olan müteşeyyih ile farkları nedir?*” sorusuna verdiği cevap, aynı zamanda hakiki şeyhlerin ve velilerin vasıflarını ihtiva etmektedir. Şeyhlerine karşı aşırı hüsnüzanları bulunan topluluğa mürşid-i kâmilin tarifini yapar ki; sahte şeyhler ya da liyakati olmayan *sabiy şeyhler* onları aldatmasın. Şöyle diyor:

“*Eğer hedef-i maksadı, İslâmın ziya-yı kalb ve nur-u fikriyle ittihad; ve mesleği muhabbet; ve şîârı terk-i iltizâm-ı nefis; ve meşrebi mahviyet; ve tarikati hamiyet-i İslâmiye olsa; kâbildir ki, bir mürşid ve hakikî şeyh olsun. Lâkin, eğer mesleği, tenkîs-i gayr ile meziyetini izhar ve husumet-i gayr ile muhabbetini telkin ve inşikak-ı âsâyı istilzam eden hiss-i taraftarlık ve meyelân-ı gıybeti intaç eden kendine muhabbeti başkasına olan husumete mütevakıf gösterilse; o bir müteşeyyih-i müteevviğdir, bir zi'b-i mütegannimdir. Din ile dünyanın saydına gider. Ya bir lezzet-i menhuse veya bir içtihad-ı hatâ onu aldatmış; o da kendisini iyi zannedip büyük meşâyih ve zevât-ı mübarekeye su-i zan yolunu açmıştır.*”¹¹¹⁵

Bediüzzaman’ın hakiki veliliğin ve şeyhliğin hususiyetlerini tarif ederken şeyh taslaklarını da afişe eden bu sözlerine muhatap olanlardan bir dinleyici, kendisine; “*Sözlerin iyi, fakat dinleyen nerede? Mesleğin âli, ittibâ edenler aşağıdır.*” sorusunu yöneltir. Bu sorudaki ‘mesleğin âli (yüksek)’ kelimesi, Bediüzzaman’ın yukarıda ilk cümlede tarif ettiği velayet tarzının, aslında kendi *manevî mesleği* olduğunu anlatmaktadır. Geçmiş büyük zatlar gibi *İslamiyetin küllî faziletleri üzere küllî sülûk* ettiğini göstermektedir. Ne var ki bu soruya o vakitler, Arapça olarak bir hadis-i şerif ve iki vecize ile cevap vermekle yetinmiş, Türkçesini kitabında vermemiştir:

“Cevap: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ» [“Ameller niyetlere göredir.”¹¹¹⁶]

, مَا لَا يُدْرِكُ كُلَّهُ لَا يُنْزَكُ كُلَّهُ [Tamamı elde edilemeyecek şeyin tamamı terk edilmez.¹¹¹⁷]

الْمَلَأَ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُوى وَالسَّلَامَ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى [“Bütün levm, itâb ve nefret, hevâ

hevese tâbi olanlara olsun. Selâm ve selâmet, hüdâya tâbi olanlar üstüne olsun.”¹¹¹⁸]¹¹¹⁹

¹¹¹⁴ Nursî, *a.g.e.* / Nur’un İlk Kapısı, s.1378.

¹¹¹⁵ Nursî, *Münazarat*, s.1954.

¹¹¹⁶ Buhârî, *Bed’ü'l-Vahy* 1, *Îmân*: 41, *Nikâh* 5, *Talâk* 11, Müslim, *Îmâra* 155; Ebû Dâvud, *Talâk* 11.

¹¹¹⁷ Bediüzzaman bu sözüyle: “Belki ben bu irşadıyla sizin büyük bir kısmınızı maksada sevk edemeyeceğim; ama ileride bu nasihatler başkaları için kilometre taşı olabilir ya da istikbali irşat edebilir, demek istiyor. Bu yüzden mücadelemi terk etmem.” demiş oluyor.

¹¹¹⁸ Bu cümle ile de hevaya ve hevasına tâbi müteşeyyihlere değil, Hüdâ’ya tabi olmamızı ders verip, hevasını Hüdâ’nın önüne geçirenleri levm ve tahkir ediyor, tâ ki o zaman insanlar hevayı değil, Hüdâ’yı rehber alırlar.

¹¹¹⁹ Nursî, *Münazarat*, s. 1954.

Bediüzzaman ayrıca müşidlerin hakiki birer âlim olmaları, irşadlarını da hayatlarıyla özümsemeleri gerektiğini vurgular: “Hakikî âlim müşidin kuş gibi değil, koyun gibi olması; yani irşad vazifesini yaparken, muhataplarına verdiği bilgileri önce kendisinin hazmetmiş ve süte dönüştürmüş olması lazımdır. Nitekim koyun kuzusuna hazmolmuş musaffâ sütünü verirken; kuş, yavrusuna kursağında taşıdığı ve hazmetmediği kayyını vermektedir.”¹¹²⁰

Ehl-i irşad kimselerin irşadlarında olması gereken üç ölçüyü önceletir: “Büyük vaizlerimiz (ehl-i irşad kimseler), hem muhakkik (araştırmacı) âlim olmalı, tâ ispat ve iknâ etsin. Hem müdakkik hakîm (dikkatli ve hikmetli konuşan) olmalı, tâ şeriat dengesini bozmasın. Hem muknî ve belîğ (ikna edici ve güzel konuşan) olmalı, tâ hâlin gereğine ve zamanın gerekliliklerine uygun söz söylesin ve şeriat terazisiyle tartсын. Ve böyle olmaları da şarttır.”¹¹²¹ “Mübâlâğa ihtilâlcidir (bozucudur, karıştırıcıdır)... Vâiz hem hakîm (hikmeti konuşan), hem muhakemeli (tartarak hüküm veren) olmalıdır. Evet, ölçsüz vâizler, çok dinî nurlu hakikatlerin perdelenmesine ve sönmesine sebep olmuşlardır.”¹¹²²

Bediüzzaman, dinin temsilcisi konumundaki âlimlerin ve şeyhlerin, çok dikkatli konuşmaları ve yaşamaları gerektiğini, onların söz veya davranışlarındaki hataların, onlara bakarak dinlerini yaşayan halkta büyük tahribata sebep olacağını, hatalarının –bazı ecnebilerin yaptığı gibi¹¹²³- İslamiyete mâl edileceğini önemle vurgulamıştır.

Şeytanın ‘sağdan yaklaşarak’¹¹²⁴ bazı batıl şeyleri hak sözlere karıştırarak veya hak sözlerle kılıflayarak sunduğu ve kabul ettirdiği bazı ‘hayırhahlar’ (nâsih, vâiz, hatip, hoca veya şeyhler) vasıtasıyla o bâtıllı yayabileceği tehlikesine karşı da uyarılar yapmıştır. İrşad ediyorum derken ifsat eden kimi müfsidlerin –bilerek veya bilmeyerek- sarfettikleri kimi karışık sözlerine karşı da mesafeli durulması, sonuçlarının hayır veya şer oluşuna göre tahkik edilerek alınması veya atılması gerektiğini söylemiştir:

“Hiçbir müfsit ben müfsidim demez. Daima suret-i haktan görünür. Yahut bâtıllı hak görür. Evet, kimse demez ayranım ekşidir. Fakat siz mehakke¹¹²⁵ (mihenge) vurmada

¹¹²⁰ Şöyle der: “Âlim-i müşid koyun olmalı, kuş olmamalı. Şu kuzusuna süt, bu yavrusuna kay verir. Bâtil şeyleri (iyice) tasvir, sâfi zihinleri idlâldir ve cerhdır. Ba'dehu cerh ve red ile tedavi, ya olur, ya olmaz.” (Nursî, *İşârât*, s.2341; a.mlf., *Hakikat Çekirdekleri*, s.571). “Hazmolmayan ilim telkin edilmemeli. *Hakikî müşid-i âlim koyun olur, kuş olmaz*; hasbî verir ilmini. Koyun verir kuzusuna hazmolmuş musaffâ sütünü. Kuş veriyor ferhine lüab-âlüd kayyını.” a.mlf., *Lemeât*, s.323.

¹¹²¹ İrşad ehli vaizlerin vaazlarının tesir etmemesini üç sebebe bağlamıştır: “Ben vaizleri dinledim; nasihatleri bana tesir etmedi. Düşündüm. Kasâvet-i kalbimden başka üç sebep buldum: *Birincisi*: Zaman-ı hâzırayı zaman-ı sâlifeye kıyas ederek yalnız tasvir-i müddeâyı parlak ve mübalâğalı gösteriyorlar. Tesir ettirmek için ispat-ı müddeâ ve müteharrî-i hakikati iknâ lâzım iken, ihmal ediyorlar. *İkincisi*: Birşeyi terğib veya terhib etmekle ondan daha mühim şeyi tenzil edeceklerinden, muvazene-i şeriatı muhafaza etmiyorlar. *Üçüncüsü*: Belâğatın muktezası olan, hale mutabık, yani ilcaat-ı zamana muvafık, yani teşhis-i illete münasip söz söylemezler. Güya insanları eski zaman köşelerine çekiyorlar, sonra konuşuyorlar.” Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*, s.1935.

¹¹²² İrşadda mübalâğanın zararlarına dair açıklamaları için bkz. Nursî, *Muhakemat*, s.1993.

¹¹²³ Nursî, *Münazarât*, s. 1939.

¹¹²⁴ Bkz. A'râf suresi, 7/17.

¹¹²⁵ Orijinalinde “mehakk” olan bu kelimeyi daha sonra, galat-ı meşhuru olan ‘mihenik’ ile değiştirmiştir. Bkz. Muhammed Ali Doğan, *Bediüzzaman'ın Münazarat'ı ve Şerhi*, 2. Baskı, Tahşiye Yay., İstanbul, 2006, s.128.

almayınız. Zira çok silik söz ticarete geziyor. Hatta benim sözümü de, ben söylediğim için hüsn-ü zan edip tamamını kabul etmeyiniz. Belki ben de müfsidim veya bilmediğim halde ifsat ediyorum. Öyle ise her söylenen sözün kalbe girmesine yol vermeyiniz. İşte size söylediğim sözler hayalin elinde kalsın, mihenge vurunuz. Eğer altın çıktı ise kalbde saklayınız. Bakır çıktı ise çok gıybeti üstüne ve bedduayı arkasına takınız, bana reddediniz, gönderiniz.”¹¹²⁶

Bu sözleriyle Bediüzzaman, Allah ve Rasülü’nden başkasına kayıtsız-şartsız itaatın ve mutlak teslimiyetin tehlikelerine dikkat çekmiştir. Çünkü böyle akli tamamen devre dışı bırakan bir teslimiyetçilik anlayışı, O’na göre: “*Tarik-i Kur’ân olan tahkik ve hidayete muhaliftir.*”¹¹²⁷ Bir sözün doğruluğunu “teyit için tahkik, lâzımdır.”¹¹²⁸ Şüphe duyulan noktada tahkik yapmak, yani hakikati araştırmak, sormak, sorgulamak ve elde edilen verileri kritize edip değerlendirmek aklın yaratılış gayesidir. Kendisi de Kur’ânî tahkik ve hakikat mesleğini yol edinmiştir. Çünkü: “*Hak aldatmaz, hakikatbîn aldanmaz. (Hakikati gören kimselerin) hak olan mesleği (ise her türlü) hileden müstağnidir.*”¹¹²⁹ Tahkik mesleği sebebiyle Bediüzzaman, muhataplarında ‘zihinsel özgürlüğü’n, araştırmacı ve analitik bakışa sahip kişiliğin oluşmasını istemektedir diyebiliriz.

Bediüzzaman, kendisine de ziyade hüsnüzanla bakılıp sözlerinin sorgulanmadan alınmasına karşı çıkar. Bilgisizliğin mazeret olmadığını, akılların muhakeme ederek veya sonuçlarını hesap ederek doğruyu yanlıştan ayırt edebileceğini söyler. Kimi ehl-i fazilet adamların, iyilik zannıyla fenalık yaptıklarını da itiraf etmekten geri durmaz.¹¹³⁰

Bediüzzaman, hak tarikatleri nazarları Kur’an’a çeviren ve Kur’an’a dayanan Kur’ânî yollar olarak tarif ve tavsif etmektedir. Geri kalmış ve gruplara ayrılmış Müslümanların, yeniden İslam Birliğini gerçekleştirip Kur’an’ın Hâkimiyet-i Mutlakası ile bir Kur’an Medeniyeti kurabilmeleri için, nazarların bütün kuvve-i kudsiyenin kaynağı Kur’an’da toplanması lazımdır. İnsanların nazarı Kur’an’a nasıl döner? Bediüzzaman’a göre: İnsanların nazarlarını Kur’an’a döndürmede izlenen üç ana yol vardır. Bir tanesi de tarikat şeyhlerinin vaazları misüllü Kur’an’ı anlatmaktır. Şöyle ki:

“Halkın nazarını, ehl-i tarikatın yaptığı gibi, o perdenin üstüne çıkararak, üstünde Kur’ân’ı gösterip, Kur’ân’ın hâlis malını yalnız ondan istemek ve vasıtalı olan hükümleri o vasıttan aramaktır. Bir şeriat âliminin vaazına kıyasla, bir tarikat şeyhinin vaazındaki tatlılık ve cazibe, bu sırdan neşet eder... Eğer İslam cemaatinin dinî zarurî ihtiyaçları bizzat Kur’an’a yüzünü dönmüş olsaydı, o Kitab-ı Mübin, milyonlarca kitaplara pay edilen rağbetten/ilgiden daha şiddetli bir rağbete, ihtiyaç neticesi olan bir teveccühe mazhar olurdu. Bu suretle

¹¹²⁶ Nursî, *Münazarat*, s. 1940.

¹¹²⁷ Nursî, *Muhakemat*, s.2034.

¹¹²⁸ Nursî, *Sözler* / 19. Söz, s.96; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Nur'un İlk Kapısı, s.1404.

¹¹²⁹ Nursî, *a.g.e.* / 19. Söz, s.93; a.mlf., *a.g.e.* / Nur'un İlk Kapısı, s.1401.

¹¹³⁰ Nursî, *Münazarat*, s. 1940.

nefisler üzerinde bütün mânâsıyla hâkim ve nâfîz/etkili olurdu. Yalnız tilâvetiyle teberrük olunan (okunuşuyla bereketlenen) bir mübarek kitap derecesinde kalmazdı.”¹¹³¹ demiştir.

Bediüzzaman’a göre: “Bazı evliya-ı azîme, fahir ve naz ve şatahâta muvakkaten, ihtiyarsız girmişler; fakat o noktada, ihtiyaren onlara iktida edilmez. Hâdidirler, mühdî değildirler, arkalarından gidilmez.”¹¹³² Bu sebeple irşadlarına tâbi olunacak olan mürşid, tazarru, niyaz, huşû, şükür, acz, fakr ve sahv gibi vasıfları üzerinde taşımalıdır. Bu vasıfları taşımayan şeyhlerin arkalarından gidenler bilmelidirler ki: “Her hâdî zat, mühdî olamaz (Her kendi hidayette olan, başkasının hidayetini vesile bir mürşid olamaz). Şeyhleri hatasından mazurdur, çünkü meczuptur. Kendileri ise mazur olamaz(lar).”¹¹³³

Bediüzzaman, meşâyih ve ulemanın siyasetle meşgalesini doğru bulmaz. Fikrini siyasete kaptırmış bazı âlimlerin ve velilerin bile, siyaseten muhalif saftaki velilere düşmanlık, kendi taraftarı münafıklara dostluk yapar hale geldiklerini tespit eder. Dinî hissiyâtın, siyâsî cereyanlara âlet edilmesini doğru bulmaz.¹¹³⁴ Yine, bir başka yerde dinin ve Allah korkusunun, dinî nasihat ve irşadların suçları önleyici oluşuna dikkat çekmiştir.¹¹³⁵ Sinsi düşmanlık yapan bir gizli cemiyetin, ‘bir kısım enaniyetli hocaları ve şeyhleri’, egolarını tahrik ederek, cemaatler ve tarikatlerin arasını açtığına, onları birbirlerine düşürdüğüne veya birilerini hapislere düşürdüğüne yönelik bir misal üzerinden uyarılarda bulunmuştur.¹¹³⁶

Ayrıca Bediüzzaman, istikbalde nefis-i emmaresini tam öldürememiş ve makam sevgisinden kurtulamamış bazı ehl-i irşadın ve meşrebini çok beğenen kimi egoist sofilerin kendi meşreplerinin kabul görmesi ve yaygınlık kazanması için, müntesiplerinin kendilerine teveccühlerini korumak niyetiyle Risale-i Nur’a ve şakirtlerine itiraz edip saldıracakları öngörüsünde bulunmuş ve o gün geldiğinde onlara karşı soğukkanlılıkla, sarsılmadan, düşmanlığa girmeden ve liderlerini çürütmeden müsbet hareketle karşılık verilmesini tavsiye etmiştir. Nur talebelerine, o muarızlara misliyle mukabele etmemelerini, sadece itiraz ettikleri noktaları izah etmekle yetinmelerini söylemiştir. Bunu yaparken de “*avâm-ı mü’minînin şeyhlerine karşı hüsn-ü zanlarını kırmamakla, imanlarını sarsılmadan muhafaza etme*”lerini salıklamıştır. Enaniyeti erimemiş ehl-i hakkın münakaşasından yine ehl-i hakkın zarar ettiğini söylemiş ve ehl-i dalaletin bundan istifade ettiğine dikkat çekmiştir.¹¹³⁷

¹¹³¹ Nusî, *Sünihat*, s. 2047.

¹¹³² Nursî, *Mektubât* / 29. Mektup, s.568.

¹¹³³ Nursî, *a.g.e.* / 26. Mektup, s.509.

¹¹³⁴ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 81*, s. 1618.

¹¹³⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s. 2218.

¹¹³⁶ Nursî, *Lem’alar* / 26. Lem’a, s. 724.

¹¹³⁷ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 121*, s.1644.

bb. Mürşid-i Mutlak: Kur'an-ı Kerim

“Kur'ân, bütün zamanları tenvir ve bütün insanları irşad eden bir kitaptır.”¹¹³⁸ diyen Bediüzzaman, kendisi de esas irşadını Kur'an'dan almıştır. Bu tecrübenin sonucu olarak da, doğrudan nefs-i Kur'an'dan istifade ve istifâze eden insanın bedenî-ruhî bütün organlarıyla külliyyen sülûk edip küllî kemâlâta ve velayet-i kübrâya erişilebileceğini anlatmıştır.¹¹³⁹

Elbette öncelikle, doğrudan Kur'an'ın mürşidliğinde bir sülûk yapabilme seviyesine yükselmek lazımdır. Çocukluğundan itibaren sufi bir çevrede yetişen ve meşayih-ı ulemadan okuyan Bediüzzaman'ın, irşadını doğrudan doğruya Kur'an-ı Kerim'den alabilme yolunda geçirdiği ilk aşama, I. Dünya savaşının ilk yıllarında 1914-16 arası *İşârâtü'l-İ'câz* isimli Kur'an tefsirini yazmasıyla başlar. Hilafet-i İslamiyenin payitahtının İngilizlerce işgal altında tutulduğu yıllarda 1920-21'de yaşanan büyük buhranlar içinde kendisi de manevî bir arayışa ve değişim-dönüşüm içine girer. Sarıyer halvethanesine çekilir. Hangi tarikati düşünse, her birinde ayrı câzibedâr güzellikler görür, tahayyürde kalır. Mektubat'ında yaptığı tefe'ül sırrıyla İmam-ı Rabbânî'nin “*Kibleyi tevhid et!*”¹¹⁴⁰ emri üzerine, mürşidi birlemenin ancak tüm tarikat ırmaklarının kendisinden çıktığı ana kaynak olan Kur'an'la olabileceğini düşünür ve *hepsinden âlâ ve en mukaddes mürşid-i mutlak* olarak ona teveccüh eder, yapışır.¹¹⁴¹

Bediüzzaman, Katre Risalesi'nin başında, kader-i ilahînin sevkiyle acib yola girdiğini ve o yolda karşısına çıkan manevî belalara ve düşmanlara karşı acz ve fakrını vesile yaparak Rabbine sığındığını ve İlahî inayetin kendisini Kur'an'a teslim ettiğini ve Kur'an'ı kendisine muallim yaptığını bizzat kendisi anlatır.¹¹⁴² Dolayısıyla “Kur'an'ın mürşidliğinde Yeni Said'liğe üveysî sülûk” etmiş olduğunu anladığımız Bediüzzaman, Kur'an'a “*âdemoğlunun en büyük ve muhteşem ordusu olan Ümmet-i Muhammediye'nin mukaddes bir kumandanı*”¹¹⁴³ demiştir. Kur'an'ı *canlı bir mürşid* gibi görüp, ona hayattar bir mürşid gibi muhatap olabildiği ve çağın sorunlarını onunla çözebilecek kadar onu anladığı için, Kur'an'dan başka bir mürşid ve rehber görmemiştir. Kendi yaklaşımı içinde Bediüzzaman'a Kur'an adeta konuşur. Kur'an'ın ilhamî manaları asr-ı saadetten kıyamete kadar o seviyeye çıkan ulema ve evliyanın kalbine inmeye devam ediyordur. Şöyle seslenir: “*Sus! Kâinat mescid-i kebirinde Kur'ân kâinatı okuyor, onu dinleyelim. O nur ile nurlanalım. Hidayetiyle amel edelim. Ve onu vird-i zeban edelim...*”¹¹⁴⁴

Kur'an'la konuşan ve ondan ders alan Bediüzzaman, Katre Risalesi'nin başından Mesnevî'sinin başına getirdiği İ'tizar'ında “Bu Risale, bazı Kur'an âyetlerinin şühûdî bir

¹¹³⁸ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1363.

¹¹³⁹ Nursî, *Mektubât* / 28. Mektup, s.516.

¹¹⁴⁰ İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât*, 1/86-87 (74.-75. Mektup).

¹¹⁴¹ Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, s. 515-516.

¹¹⁴² Nursî, *Mesnevî* / Katre, s.1297.

¹¹⁴³ Nursî, *Mektubat* / 26. Mektup, s.494.

¹¹⁴⁴ Nursî, *Sözler* / 7. Söz, s. 12.

nevi tefsiridir.” diye başlamış ve sözlerini bir dua cümlesiyle bitirirken de, mürşid olarak Kur’an’ı kabul ettiğini ifade etmiştir: “Allahım! Kur’anı akıllarımıza, kalblerimize ve ruhlarımıza nur kıl, nefislerimize de mürşid eyle. Âmîn, âmîn, âmîn.”¹¹⁴⁵

1921’de yazdığı Lemeât’ını Kur’an’a bağlar, şöyle der: “Şu eserimde üstadım Kur’ân’dır, kitabım hayattır, muhatabım yine benim (nefsimdir). Sen ise, ey kâri, müstemi’sin.”¹¹⁴⁶ “Bu yolda Kur’an benim mürşidim ve üstadım olmuştur.”¹¹⁴⁷ Bediüzzaman, Risale-i Nur Mesleği ile Kur’an’ın ilişkisini: “Kur’an-ı Hakîm mürşidimizdir, üstadımızdır, imamımızdır, herbir âdâpta rehberimizdir.”¹¹⁴⁸ sözüyle anlatır. Eşref Edip, 1919’dan beri, kırk yıldır tanıdığı Bediüzzaman’ın tek rehberinin Kur’an ve bütün hedefinin iman ve Kur’an olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁴⁹

Tasavvufta da Kur’an’ın mürşid edinilmesi safhası vardır. Sülûkunu tamamladıktan sonra o seviyeye ulaşan evliyaullah, Kur’an murakabesi yapabilirler. Doğrudan Kur’an’dan feyiz ve ilham yollu irşadlar, ikazlar, ihtarlar, işaretler alırlar, ince manalar çıkarırlar. Bu, Kur’an’ın onlar üzerindeki bir irşad, tasarruf ve terbiyesidir.

Hususiyle Nakşîlikte ‘Kur’an murakabesi’ ile Kur’an’dan doğrudan irşad ve hikmet alma keyfiyetine erişmek amaçlandığı gibi, Bediüzzaman da, Kur’an mürşidliğinde sahabe-misal bir Kur’an nesli düşlemiştir. Kur’an tefsiriyle o nesli yetiştirmeyi hedeflemiştir. Bu noktada Kur’an’ın herkese mürşid-i mutlak ve merci’, ehl-i kemale rehber, ehl-i hakikate muallim oluşunda beşerin aklına ve hâline *tenezzül keyfiyetine* dikkat çekmiştir.¹¹⁵⁰ Kur’an’ı sadece Nur Talebeleri için değil, bütün Müslümanlar, tüm insanlar, hatta cinler için bile *mürşid-i mutlak* olarak gördüğünü şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Kur’an-ı Hakîm ehl-i şuura imamdır, cin ve inse mürşiddir, ehl-i kemale rehberdir, ehl-i hakikata muallimdir.”¹¹⁵¹ “Kur’an-ı Kerim tarih, coğrafya muallimi değildir. Ancak âlemin nizam ve intizamından bahisle, Sâni’in marifet ve azametini cumhur-u nâsa ders veren mürşid bir kitabdır.”¹¹⁵² “Mu’ciz ve en yüksek derece-i belâgatta olan”¹¹⁵³ “Kur’ân-ı Kerim, umumî bir muallim ve bir mürşiddir. Ders halkasında oturan, bütün beşer nev’idir. İnsanlığın çoğunluğu avâmdır. Mürşidin nazarında ekall (az olan), eksere (çoğunluğa) tâbidir. Yani, umumî irşadını azınlığın hatırı için onlara tahsis edemez. Bununla beraber, avâma yapılan konuşmalardan havas da hisselerini alırlar. Aksi halde, avâm, yüksek

¹¹⁴⁵ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.18, çvr. Ü. Şimşek).

¹¹⁴⁶ Nursî, *Sözler / Lemeât*, s.318.

¹¹⁴⁷ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.196, çvr. Ü. Şimşek.

¹¹⁴⁸ Nursî, *Mektûbat / 28. Mektup*, 7. Risale, s.522.

¹¹⁴⁹ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2205.

¹¹⁵⁰ Nursî, *Mektubat / 26. Mektup*, s.493.

¹¹⁵¹ Aynı yer.

¹¹⁵² Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s.1261.

¹¹⁵³ Nursî, *Muhâkemât*, s. 1987.

konusmaları anlayamadığından, mahrum kalır.”¹¹⁵⁴ Nasıl ki: “Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyân, imanî hakikatleri bütün insanlık tabakalarına (birden ve toptan) ders verir.”¹¹⁵⁵ Mürşid, öğretmen ve eğitmenler de öyle olmalıdırlar, önceliği çoğunluğa vermelidirler.

Bediüzzaman’a göre ‘marifetullahın küllî muarrifleri’nden, yani Allah’ı tanımayı sağlayan küllî tanıtıcılardan olan Kur’an’ın mürşitliği şu niteliklerine dayanmaktadır:

“Rabbimizden gelen ve Rabbimizi bize tarif eden Kur’ân-ı Hakîm,

- şu büyük kâinat kitabının ezeli bir tercümesi,
- şu yeryüzü ve gözyüzü sayfalarında gizlenmiş İlahî esma hazinelerinin keşşafı,
- şu hadiselerin satırları altında saklı hakikatlerin anahtarı,
- şu şehadet âleminin perdesi arkasındaki gayb âlemi cihetinden gelen Rahmânî iltifatların ve ezeli hitapların hazinesi,
- şu İslam âleminin manevî güneşi, temeli ve planı,
- âhiret âleminin haritası,
- İlâhî zât, sıfât ve şuûnâtın açıklayıcı sözleri, açık tefsiri, konuşan delili ve parlak tercümanı,
- şu insanlık âleminin mürebbîsi, hakikî hikmeti, *mürşid ve hidayet rehberi*,
- hem bir hikmet ve şeriat kitabı,
- *hem bir dua ve ubudiyet kitabı*,
- hem bir emir ve davet kitabı,
- *hem bir zikir ve marifet kitabı gibi*,
- *bütün manevî ihtiyaçlarına karşı birer kitap ve bütün muhtelif meslek ve meşreb ehli olan evliya ve siddikînin, asfiya ve muhakkikînin herbirinin meşreplerine lâyük birer risale ortaya koyan bir mukaddes kütüphanedir.*¹¹⁵⁶

Kur’an’ın her asra ihtiyaçlarına göre mürşidliğini şöyle izah etmiştir: Zamanların ihtiyaçları farklı farklıdır. İnsanlar fikirce, hisce, zekâca ve akılsızlıkta bir değildir. Kur’an mürşiddir, irşadı herkese umumîdir. Bunun için, Kur’ân’ın ifadeleri, zamanların ihtiyaçlarına, makamların gereklerine, muhatapların vaziyetlerine göre ayrı ayrı olmuştur.¹¹⁵⁷ Umum asırlardaki umum insanlık tabakalarına ve sınıflarına birden hitap ettiği için, fikir bakımından farklı ve istidatça birbirinden ayrı asırlardan, her asra göre, güya o asra özel gibi bakar, baktırır ve ders verir... Kur’ân-ı Hakîm, her asırdaki beşer tabakalarının herbirine, güya doğrudan doğruya o tabakaya hususî yönelmiştir, özel hitap ediyor gibidir.¹¹⁵⁸

¹¹⁵⁴ Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 1230.

¹¹⁵⁵ Nursî, *Lem'alar* / 28. Lem'a, s.730.

¹¹⁵⁶ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nur'un İlk Kapısı, s.1404; *a.mf.*, *Sözler* / 19. Söz, s.95.

¹¹⁵⁷ Nursî, *a.g.e.* / Katre, s.1308.

¹¹⁵⁸ Nursî, *Sözler* / 25. Söz s. 183, 185.

Bediüzzaman, Kur'an'ı, tüm tarikatlerin, manevî mesleklerin ve meşreplerin de mürşidi olarak değerlendirir. Ona göre; Kur'an bütün müçtehidlerin me'hazlerini (kaynaklarını), *bütün âriflerin mezâklarını* (zevk aldığı hususları), *bütün vâsılların meşreblerini*, *bütün kâmillerin mesleklerini*, tüm muhakkiklerin mezheplerini, o engin manalarının hazinesinden ihsan etmiştir. Bununla beraber; daima onlara rehber, ve terakkilerinde her vakit mürşid olup, o tükenmez hazinesinden onların yollarına nurlarını neşrettiği, bütün o zatlar tarafından ittifakla kabul ve tasdik edilen bir gerçektir.¹¹⁵⁹ Aynı şekilde Kur'an, insanlığın değişik tabakalarından sözlü veya hâl diliyle yöneltilen sorulara gerekli cevapları veren umumî bir *mürşid-i mücîbdir*.¹¹⁶⁰ Bediüzzaman bir yerde "*Kur'ân-ı Mürşid*" ifadesini de kullanır.¹¹⁶¹

Sahabe Mesleği olan küllî ubudiyet yolunda *mürşid-i hâdî* (*hidayet vesilesi rehber*), Kur'ân-ı Kerim'dir ki tüm insanlık âlemini terbiye edebilecek yetkinlikte bir mürebbidir, bütün evliya, asfîya, sıddîkîn ve muhakkikînin tüm hak meslekleri ve meşrepleri ondan doğmuştur ve hepsi onda kendilerine bir irşad rehberi bir risale bulmuştur.¹¹⁶²

Tasavvuf kültüründe de Kur'an-ı Kerim, bütün ilimlerin kaynağıdır. Abdullah ibn-i Mes'ûd (r.a.)'a isnad edilen şu söz, Muhâsibî ve Serrâc'ın eserleri gibi pekçok tasavvufî eserde farklı ifade kalıplarıyla sıkça tekrarlanır: "*Her kim ilim murad ederse Kur'an'ı araştırsın, çünkü Kur'an'da öncekilerin ve sonrakilerin ilmi vardır.*"¹¹⁶³

Bediüzzamana göre: Kur'an, bütünüyle hakk-ı mübîndir (açık haktır), el-haktır, Hakk Teâlâ'dandır. "*Kur'ân ağacının kökü, hakikattedir, hayattardır;*"¹¹⁶⁴ yani canlıdır. Yaş-kuru herşeyi¹¹⁶⁵ kâmet-i kıymetince ilmen içeren Kur'an'ın melek-misal canlı kelimeleri, asırlardan beri insanlığa hidayet nurlarını ilham etmektedir.¹¹⁶⁶ Her devirde Kur'an arşından ilham ve feyiz yoluyla onun gizli hakikatleri ve hakikatlerin bürhanları inmeye devam etmektedir. Bu ise, onun mürşidliğinin sürekliliğini, dinamikliğini ve aktifliğini sağlamaktadır. "*Bu kitabın vahyolunup parça parça indirilmesi, azîz ve hakîm Allah tarafındandır.*"¹¹⁶⁷ âyet-i kerimesinin tefsirini yapar iken, "tenzîlü'l-kitâb" ibaresinin yorumunda şöyle demektedir:

"*Tenzîlü'l-kitâb*" cümlesinin sarîh bir mânâsı; Asr-ı Saadette vahiy suretiyle Kitab-ı Mübîn'in nüzulü olduğu gibi, mânâ-yı işâriyesiyle de, her asırda o Kitab-ı Mübîn'in mertebe-i arşiyesinden ve mucize-i mâneviyesinden *feyiz ve ilham tarikiyle onun gizli hakikatleri ve*

¹¹⁵⁹ Nursî, *a.g.e.* / 25. Söz, s. 176.

¹¹⁶⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / 10. Risale, s.1362.

¹¹⁶¹ Nursî, *Muhakemat*, s.1987.

¹¹⁶² Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nur'un İlk Kapısı, s.1404; a.mlf., *Sözler* / 19. Söz, s.95.

¹¹⁶³ Muhâsibî, *Fehmü'l-Kur'an*, thk. Hüseyin Kuvvetli, Dâru'l-fıkr, Beyrut, 1982, s. 292, 3030, 306; Serrâc, *el-Lüma' fi't-Tasavvuf*, thk. Abdülhalim Mahmud, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 2002, s. 72.

¹¹⁶⁴ Nursî, *Mektubât* / 19. Mektup, s. 444

¹¹⁶⁵ "Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın." (En'âm sûresi, 6/59). "Velhâsıl her bir şeyi, apaçık bir Kitap'ta sayıp döken Biz'iz." (Yâsin sûresi, 36/12).

¹¹⁶⁶ Nursî, *Sözler* / 25. Söz s.197.

¹¹⁶⁷ Zümer suresi, 39/1.

hakikatlerinin burhanları iniyor, nüzul ediyor diyerek, şu asırda bir şakirdini ve bir lem'asını (tefsirini) cenah-ı himayetine ve daire-i harfimine bir hususî iltifat ile alıyor.¹¹⁶⁸

Kur'an-ı Kerim, asr-ı saadette Arş-ı Azam'dan vahiy yoluyla inzal edildiği gibi, sonraki her bir asırda da Kur'an'ın mertebe-i arşiyesinden ve mu'cize-i maneviyesinden feyiz ve ilham yoluyla onun gizli hakikatleri ve hakikatlerinin delilleri inmiştir, inmektedir ve kıyamete kadar da inmeye devam edecektir. Birinci iniş, nasıl ki Hz. Peygamber'in kalb-i pâkine lafzen ve manen olmuş idi, sonraki inişler de peygamber vârisi ulemânın kalb-i selîmlerine ma'nen olmuştur, olmaktadır ve olacaktır. Bu mana cihetiyle iniş ise kendilerine *muhaddesûn* yahut *mülhemûn*¹¹⁶⁹ denilen her asırdaki *ilham ehli âlimlerin ve âriflerin selîm kalblerine* olmuştur.¹¹⁷⁰

Celcelûtiye, Mesnevî-i Şerîf, Fütûhu'l-Gayb, el-Fethu'r-Rabbânî ve emsâlî nâdide eserler, doğrudan doğruya Zât-ı Pâk-i Risaletin (a.s.m.) mânevî ilham ve telkinatı olan âsâr-ı bergüzîdedirler. Bu kutsî eserlere, müellifleri olan zâtlar ancak tercüman hükmündedirler. Bu kutsî zatların, o âsâr-ı bergüzîdenin tanziminde ve beyan tarzında bir hisseleri vardır; bu kudsî zatlar, o mânânın mazharı, mir'âtı ve ma'kesi hükmündedirler.¹¹⁷¹

Enbiyaya gelen vahiyden sonra, diğer insanlara ve hayvanlara gelen ilhamları derecelendiren Nursî'ye göre: Risalelerin bir kısmı¹¹⁷² Kur'an'ın ilhamlarıdır¹¹⁷³, ama çoğu Kur'anın feyziyle/medediyle kalbe gelen Kur'anî sünûhat, istihracât¹¹⁷⁴ ve füyûzâtır.¹¹⁷⁵

cc. Üstad-ı Âzam: Hz. Peygamber (s.a.v)

Bediüzzaman'a göre: 'Küllî akıl', bir kanunlar mecmuasıdır, şeriat kanunlarıdır. Küllî akıl olan Şeriat ahkâmını tatbik edecek olan merci' ise Hz. Peygamber'dir (s.a.v).¹¹⁷⁶ Kur'an'daki "Ey Peygamber! Biz seni gerçeğin bir temsilcisi, bir müjdecisi ve uyarıcı, herkesi Allah'ın izniyle O'na çağırın ve ışık saçan bir kandil konumunda gönderdik."¹¹⁷⁷ meâlindeki âyet-i kerime, hem Resûl-i Ekrem'in irşad hiyerarşisinin başında yer aldığını bildirmekte, hem de mürşidin önemli niteliklerini anlatmaktadır.¹¹⁷⁸

¹¹⁶⁸ Nursî, *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.842.

¹¹⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/174. Bkz. Buhârî, *fezâilü ashâb* 6; Müslim, *fezâilü's-sahâbe*, 23; Tirmizî, *Menâkıb* 17.

¹¹⁷⁰ Hads ehli hadisçilerden gelen ilhamî manaların 'hadis' telakkisinin yanlışlığına dair bkz. Nursî, *Sözler* /24.Söz, s.148.

¹¹⁷¹ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2105.

¹¹⁷² Nursî, *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.843.

¹¹⁷³ Nursî, a.g.e. / 1. Şuâ, s.839; a.mlf., *Sirâcü'n-Nûr*, s.2302; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2179, 2239; *Gündüzalp, Konferans*, s.2254.

¹¹⁷⁴ Nursî, *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.843.

¹¹⁷⁵ Nursî, a.g.e. / 14. Şuâ, s.1080.

¹¹⁷⁶ Şöyle der: "Her ferdin akli, adaleti (sırat-ı müstakîm üzere hidayeti ve istikameti) idrakten âciz olduğundan, küllî bir akla ihtiyaç vardır ki, fertler, o küllî akıldan istifade etsinler. Öyle küllî bir akıl da ancak kanun şeklinde olur. Öyle bir kanun, ancak Şeriatır. Sonra, o şeriatın tesirini, icrasını, tatbikini temin edecek bir merci, bir sahip lâzımdır. O merci ve o sahip de ancak peygamberdir." Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s.1215.

¹¹⁷⁷ Ahzâb suresi, 33/45-46.

¹¹⁷⁸ Bekir Topaloğlu, "İrşad", *DİA*, c. 22, s. 454-455.

Bediüzzaman, Muhakemat'ta insanlığın üç ana özelliğinden/sebepten dolayı umumî ve küllî bir mürşide/rehbere ihtiyaç duyduğunu ve o mürşidin de peygamberler olduğunu açıklamaktadır.¹¹⁷⁹ Tefekkürnâme'sinde Hz. Peygamber'i "*mürşidü'l-cinni ve'l-ins*" (cinlerin ve insanların mürşidi) olarak yâd eder.¹¹⁸⁰ Dini kâmilan anlama ve yaşama için Kur'an ve Sünnet'in mürşidliğine ve üstadlığına şu şekilde vurgu yapar:

İnsanı yaratıp Kur'ân'ı ona öğreten Zât-ı Zülcelâl, Rahmân ismiyle tecellî-yi kübra buyurmuştur. İnsanlığın efendisi Muhammed aleyhissalâtü vesselâmı âlemlere rahmet olarak göndermiştir. O'nun en büyük mu'cizesi ve kâinat hakikatlerinin işaretleri ve sembolleri ile kendisinde toplandığı Kur'ân-ı Azîmüşşan'ı asırların geçmesi ile dâim, bâkî ve insanlığa mutlak mürşid kılmış, kıyamete kadar ona beka vermiştir. Resul-i Ekremi de onlara kıyamete kadar *üstad-ı âzam* eylemiştir.¹¹⁸¹ O (s.a.v) ki, suret güzelliği ile sîret güzelliğini hârika bir tarzda kendinde toplayan; en yüce makamdan nâzil olan ezeli hutbeyi, insanlara cinlere ve bütün mevcudata tebliğ eden bir umumî mürşiddir.¹¹⁸² O (s.a.v) ki, bütün peygamberlerin seyyididir, bütün enbiyanın imamıdır, bütün asfiyanın serveridir, bütün mukarrebînin akrebidir (en yakın olanıdır), bütün mahlûkatın ekmelidir (en mükemmelidir), *bütün mürşidlerin sultanıdır*.¹¹⁸³ İnsanlığın reisi ve mürşididir... Binlerce mucizesinin göstermesiyle, teşkil ettiği İslâmiyet âleminin ve kemalâtının şâhitliğiyle, tebliğcisi ve tercümanı olduğu Kur'an'ın hakikatlerinin tasdikiyle; tarihteki *en mükemmel insan-ı kâmil ve mürşid-i ekmel*, O'dur (s.a.v).¹¹⁸⁴

Bediüzzaman, Telvihât-ı Tis'a Risalesi'nin sonunda bir ayet ve salavatla sözünü taçlandırırken, salavât içinde, Hz. Peygamber'i "*bütün devirlerde gavs-ı ekber*" ve "*bütün asırlarda kutb-u âzam*" olarak nitelemiştir¹¹⁸⁵ ve bütün velayetlerin, O'nun (s.a.v) mi'râci sayesinde gerçekleştiğini söylemiştir ki, bu ifadeleriyle, O'nun tüm evliyanın, gavsların ve kutupların da imamı ve başı, hepsinin mevcudiyetinin sebebi olduğunu bildirmiştir:

"O zat (a.s.m.) öyle bir *kutup ve nokta-i merkeziye*dir ki, onun halka-i zikrinde bulunan bütün enbiyâ-i ahyâr, ebrâr-ı sâdikîn onun gelmesine müttetik ve kelâm-ı nutkuyla nâtiktirlar. Ve öyle bir şecere-i nuraniyedir ki, damar ve kökleri, enbiyânın esasat-ı semâviyesidir. Dal ve budakları, evliyânın maarif-i ilhamiyesidir."¹¹⁸⁶

Nasıl ki Sahabe-i Kiram için iki asıl kaynak vardı: Kur'an ve Sünnet! Sahabe Mesleği olan Nur Dairesinde de, rehber ve usul bakımından Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerîm ve onun

¹¹⁷⁹ Nursî, *Muhakemat*, s.2027-2029.

¹¹⁸⁰ Nursî, *Tefekkürnâme*, çevr. Osman Tunuç, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.41.

¹¹⁸¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 73*, s.1848.

¹¹⁸² Nursî, *Mesnevî-i Nûriye / Reşhalar*, s.1284.

¹¹⁸³ Nursî, *Sözler / 10. Söz*, s. 26.

¹¹⁸⁴ Nursî, *Lem'âlar / 11. Lem'a*, s. 608, 612.

¹¹⁸⁵ Nursî, *Mektubât / 29. Mektup*, s.569.

¹¹⁸⁶ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Lem'alar*, s.1283.

bir tefsiri olan Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba esas alınmış ve Kur'an'ın çağdaş bir tefsiri olan Risale-i Nur'un örnekliliğinden istifade edilmiştir. Sahabe mesleği takip edilmiştir. Sahabe Mesleği deyince akla gelen, İslam'ı tebliğ edip Allah'ı tanıtmak ve imana davetle beraber ihlas ve takvadır. Sahabe mesleği demek, tıpkı Sahabe gibi doğrudan Kur'an ve Sünnet'e dayanan ve insanlara yeni gelmiş İslam dinini, tek olan Allah'ı ve tevhid inancını anlatan kulluk tarzı akla gelmektedir.

Şah-ı Nakşibend, İmam-ı Rabbanî, Hâlid-i Bağdadî, Tâhâ-i Hakkârî, Sıbğatullah Arvâsî ve Abdurrahman-ı Tâhî gibi evliyaullahın¹¹⁸⁷ hakiki müşidlerinin Hz. Muhammed (s.a.v) olduğunu söyleyen Bediüzzaman, bu zatların O'ndan feyiz alarak asırları aydınlatan birer yıldıza dönüştüklerini¹¹⁸⁸ ve İslam'ı, dinî fitnelerden koruduklarını söyler.¹¹⁸⁹

Hz. Muhammed'in (s.a.v) ümmeti üzerinde, hususiyle sünneti üzere yaşayan mü'minler ile manevî bir bağı olduğu kabul edilir. Ladikli Hacı Ahmet Ağa (ö.1969), Nazilli'li Nakşî-Hâlidî Şeyhi Hacı Ali Efendi (ö.1967), Nakşî-Müceddidî şeyhi Süleyman Hilmi Tunahan Efendi (1888-1959) ve Ankara'da Nakşî Şeyhi Osman Nuri Tol (1885-1955) gibi bazı şeyh efendiler¹¹⁹⁰ ve sufi-meşreb nur talebeleri, sünnet-i seniyye üzere yaşadığına şahit oldukları üstadları Bediüzzaman'ın Hz. Peygamber'den (s.a.v) doğrudan feyiz ve imdâd aldığı¹¹⁹¹ ve ruhaniyet-i Peygamberî ile irtibat hâlinde bulunduğu hüsnüzannındadırlar.¹¹⁹²

dd. Bediüzzaman'ın Müşidliği: Şahsını Müşidlikten Nefyi

Bediüzzaman'ın tasavvufî anlamda *talebelerinin müşidi* olduğu konusunda dönemin hemen bütün meşayihî ve müşidleri görüşbirliği halindedirler. Daha önce onlarca şeyh efendinin onun müşidliği ve irşadı ile ilgili düşüncelerini paylaştığımız için, burada yalnızca bir zatın Bediüzzaman'a yazdığı bir mektubu, sırf muadili müşidler gibi nasıl bir müşid kabul edildiğini göstermesi bakımından paylaşmak istiyoruz. Şeyh Osman Nuri Tol Efendi, 1950'de, Bediüzzaman'a yazdığı bir mektupta onun manevî makamına ve irşadlarına dair de çok takdîrîkâr ifadelerde bulunur: “*Pek mübarek kalbî, ruhî, sırrî dostum, sâhibünnur olan Bediüzzaman'ımız! Bizim bir tane Sahibü'l-ihlâs ve'n-nur ve'l-kemal ve'l-Azm ve'l-İrade ve'l-İrşad Efendimiz Hazretleri!*” hitaplarıyla dolu senâkâr mektubunda onu bir zât-ı ekmel, bir müşid-i kâmil olarak takdim ve tavsif eder.¹¹⁹³

Yine mesela Bediüzzaman'ı müşid-i ekmel kabul edenlerden birisi de Şeyh Süleyman Hilmi Tunahan (1888-1959) olmuştur. Nitekim Bediüzzaman'ın vâris talebelerinden Seyyid

¹¹⁸⁷ Nursî, *Münazarat*, s. 1952.

¹¹⁸⁸ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* - Reşhalar, s.1287.

¹¹⁸⁹ Nursî, *Şuâlar* / 13. Şuâ, s.1015.

¹¹⁹⁰ Şahiner, *Son Şahitler*, 3/199; 4/105; Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s.79, 417-418; Beki, *Said Nursi'nin Tasavvufî Görüşleri*, s.24; Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2213; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2105; Akgündüz, *Süleyman Hilmi Tunahan*, s. 92-93.

¹¹⁹¹ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1146-1147.

¹¹⁹² Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 39, s.1422.

¹¹⁹³ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2213.

Salih Özcan, 1950’li yıllarda İstanbul’a geldiği zaman, nur talebelerinden Mehmet Fırıncı ile birlikte Üsküdar-Kısıklı’da oturan Şeyh Süleyman Hilmi Tunahan Efendi’ye gidip Bediüzzaman’ın kendisine selamı olduğunu söyleyince, minderden biraz yüksekçe bir yerde oturmakta olan Süleyman Efendi birden heyecanlanarak ayağa kalkmış ve: ‘*Bediüzzaman Baba mı?! Bediüzzaman Baba mı?! Aleykümüsselam, aleykümüsselam, aleykümüsselam.*’ diyerek selamını ayakta pürheyecan almıştır.¹¹⁹⁴ “Mehmet Fırıncı’nın bizzat şahit olduğu bu hatıra, Said Nursi ve Süleyman Hilmi Tunahan arasındaki iltifatkârane muhabbeti göstermesi bakımından hem de Nursi’nin manevî vizyonunu göstermesi açısından anlamlıdır.”¹¹⁹⁵ Bu manevî vizyonda tasavvuftaki ‘babalık’ sırrı ve ünvanı da vardır.

Bediüzzaman’ı kendisine üstad-mürşid kabul edenlerin başında özkardeşi ve talebesi eski Ürgüp müftüsü Abdülmecid Ünlükul (1884-1967) ve yine talebesi ve yeğeni Abdurrahman Nursî (1903-1928)¹¹⁹⁶ gelmektedir. Hususiyile 1928’de vefat eden Abdurrahman yerine kabul ettiği ve “en birinci talebem” dediği Hulusi Yahyagil’in (1895-1986) Barla Lahikası’nda bulunan mektupları, hem Bediüzzaman’ı, hem de eserlerini *irşad edici birer mürşid* olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Lahika mektuplarına ve hatıralara tasavvufî perspektiften bakınca, Bediüzzaman ile Hulusi Yahyagil arasındaki ilişki, salt bir üstad ile talebesi olmaktan öte bir mürşid ile dervişi münasebeti tarzındadır.¹¹⁹⁷

Hüsrev Altınbaşak Efendi (1899-1977), Bediüzzaman’ı bir mürşid olarak şu sözlerle tasvir eder: “*Üstadın kalbi, parlak bir ayna, bir mazhar, bir ma’kes.. Üstadın lisani; yüksek bir mübelliğ, bir muallim, bir mürşid.. Üstadın hâli, cisimleşmiş en güzel bir örnek, bir model, bir misâl oluyor. Beşerî toplumların ihtiyaçları yazılıyor, gösteriliyor.*”¹¹⁹⁸ Yine Burdur’da Şeyh Mehmed Balkır Efendi (1878-1964) vasıtasıyla Bediüzzaman’ı tanıyan Sufi-meşreb Nur Talebesi Ahmed Âsım Önerdem Efendi’nin (1877-1935) baştan sona bir müridin mürşidine hitapları ve arz-ı halleri şeklinde kaleme aldığı bir mektup, Nur Mesleği üzere kemalâta sülûkta Risale-i Nur’un yerini göstermesi bakımından önemlidir.¹¹⁹⁹

Bediüzzaman’ın doğduğu yıl vefat eden Beşkazalı Şeyh Osman-ı Hâlidî’nin (ö.1878) torunu olan Hoca Sabri Arseven (1893-1954), Bediüzzaman’la ve Risale-i Nur’la tanıştıktan sonra, adeta bir mürid gibi kendilerine intisap etmiş ve bir sâlik gibi Risale-i Nur’dan aldığı füyuzat, irşad ve marifet ile, Bediüzzaman’ın himmet ve dualarıyla sanki seyr ü sülûk ediyormuşçasına manevî istifade ve istifâzelerini, hâl ve keyfiyetini üstad-ı mürşidine arz ü

¹¹⁹⁴ Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s. 243. (Melahat Beki, *Mehmet Fırıncı ile ‘Said Nursi ve Tasavvuf’* konulu görüşme, 17 Haziran 2006); Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 418.

¹¹⁹⁵ Beki, “*Said Nursi’nin Tasavvufi Görüşleri*”, s.243.

¹¹⁹⁶ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 14, 23*, s.1418, 1420.

¹¹⁹⁷ Bkz. Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 1-13, 15-21, 48, 53, 63, 89, 91-92, 111, 118, 123, 128, 134, 163, 168, 171, 177, 180, 201, 204, 232, 235*, s. 1414-1420, 1425, 1426, 1429, 1440, 1442-1443, 1452, 1455, 1460, 1462, 1470, 1487, 1489, 1492, 1496, 1497, 1507, 1509, 1529, 1533.

¹¹⁹⁸ Nursî, *Emirdağ Lâhikası I - Mektup No: 36*, s.1704.

¹¹⁹⁹ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 100*, s.1447.

takdim eden mektuplar kaleme almıştır.¹²⁰⁰ Bu mektupları Bediüzzaman, Barla Lahikası'nda neşretmekle onu diğer talebelerine Hulusi Yahyagil gibi bir model olarak takdim etmiştir.¹²⁰¹

Hemen bütün ehl-i ilim ve irfan tarafından bir mürşid-i kâmil veya asgarî bir mürşid kabul edilen Bediüzzaman'ın vâris talebelerinden M. Sungur, onun bu câmi' mazhariyetini ve mürşidliğini şu sözlerle anlatmıştır: "(Bediüzzaman'ın) bir tek Said olarak iftihar edilmeye şayeste *gerçek ümmet-i Muhammedliği* vardır. O Yüce Peygamber'e ümmet oluşundaki iftihar ve ihlasındaki sadakatı, hakîmliği, mazhariyet-i Nuru, makesliği, hâkimliği ve kumandanlığı vardır. Fakat bu *câmi mazhariyet*; 20. asrın getirdiği şartları daha evvelinden görerek, ilim ve fennin gerçeklerini de bizatihî eline alarak, akl-ı selimi, ism-i Hakîme ittibâi davasına esas yaparak, zamanın ve şartların ister istemez kendisine tevdi ettiği bir mazhariyettir. Ve Müslümanlar için, çok çeşitli haletler içinde, en muvafıkını ve isabetlisini gören kumandanlıktır. Said Nursî, o ilmî ve manevî üstünlüğü ve *mürşidliği* içinde, aynı zamanda bir kumandandır. Bize çok zaman şiddetli ikazlar içinde, '*Ben sizin kalbinizi itham etmiyorum, aklınızı itham ediyorum*' demesi bu mazhariyeti ve azim muhakemesi noktasındadır.

1950'de ve sonra Isparta'da hizmetinde bulunduğumuzda, arada sırada, yani bir kaç ayda bir, -ona *resmî geçit* derdik-, bir hâdise münasebetiyle o aziz, fedakâr Üstad, bize, bir ders vermek istediğinde *za'aflarımızı veya ne yoldan aldanabileceğimizi bilir, ona göre zihnimizi bir yere çevirip kusurlarımızı bize arattırır* tarzında ihtarda bulunurdu. İşte böyle bir ders esnasında bize, '*Şimdi yalnız azamî ihlas, azamî sadakat, azamî fedakârlık kâfi değildir. Bu şeytan gibi (dessas ve gizli) adamların karşısında çok dikkatli olmak lâzımdır*' diye ihtarda bulunmuştu. Bütün bunlar, ders-i imaniye, neşr-i Nuriye ve hizmetteki düstur ve tavsiyeler, bu zamanda ve içinde bulunduğumuz şartlar müvacehesinde, muvaffakiyete götürücü hususlardır. Bu itibarla Said Nursî, hem bir allâme-i asır, hem bir *mürşid-i ekmel*, hem bir kahraman-ı İslâm, hem de bir kumandan-ı manevîdir."¹²⁰²

Talebelerince ve tanıyanlarınca mürşid-i kâmil kabul edilen Bediüzzaman ise, *ezelî, ebedî ve hakiki mürşid*in "Hak Teâla ve Hak'tan gelen hakikat" olduğuna inanmıştır. Mürşid Hak Teâla'dır, onun kitabı Kur'an ve Peygamberi'nin hakikatler mecmuası Sünnet-i Seniyyesi'dir. Sair mürşidlerin şahısları değil, şahıslarında hükümfermâ olan hakikattir, gerçek mürşid! Bu sebeple Bediüzzaman da, 'nefsini ağır bir sığaya çekip oto-muhasebe yaparak' şahsiyetini insanların kendisine başvurduğu *merciyyet makamından* ve mürşitlikten azletmiş, nasıl azlettiğini, kendi kaleminden anlatmıştır.¹²⁰³ O, mürşid ve merci' gördüğü

¹²⁰⁰ Nursî, a.g.e. - Mektup No: 29, 31 s.1422.

¹²⁰¹ Yahyagil'in mektupları için Bkz. Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 25-29, 31-38, 40, 44, 47, 49, 52, 55, 69, 70, 85-88, 93, 104, 107, 112, 146, 150, 152, 164, 172, 187, 200, s. 1421-1426, 1428, 1432-1434, 1439-1440, 1444, 1449-1450, 1453, 1479, 1481, 1482, 1488, 1493, 1502, 1508.*

¹²⁰² Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 15-16, "Mustafa Sungur" mad.

¹²⁰³ Nursî, *Şuâlar* / 14. Şuâ, s.1046.

hakikati, risalelerinde yerine göre *Kur'an hakikati*, *iman hakikat(ler)i*, *tevhid hakikati*, *İslamiyet hakikati*, *insaniyet hakikati* ve *Risale-i Nur'un hakikati*¹²⁰⁴ gibi tamlamalarla, bazen de yalın salt '*hakikat*' olarak kullanmıştır. Hayatı boyunca da şahsında hükmeden, derunî hisler ve ilhamlar suretinde kimi zaman onu şevklendiren, kimi zaman da men' eden o Hakikat'in¹²⁰⁵ kendisine verdiği mesajları takip etmiştir. Üçüncü Said döneminde "konuşan, yalnız hakikattir."¹²⁰⁶ Sonuçta: kabrini değil, kitaplarını vasiyet bırakmıştır.¹²⁰⁷

Daha hayatta iken şahsına teveccühleri risalelere yöneltmiştir. Nazarları risalelerden şahsına çevirmesini diye kabrinin de gizlenmesini vasiyet etmiştir. Vefatından sonra kabrine değil, kitaplarına teveccüh edilmesini salık vermiştir. Nurlar'ı okuyan kişinin, kendisinin *beşerî şahsiyetiyle* değil, *Kur'an'ın hâdimi ve Nur'un tercümanı şahsiyetiyle* görüşeceğini söylemiştir. Her Risalede bir *manevî Said* ile görüşüp Nur dersi alabileceğini belirtmiştir.¹²⁰⁸

"(Kardeşlerim!) Belki beni uzak bir yere gönderirler veyahut bu defaki zehir beni kabre sevk edecek. Ben de herbirinizi yerimde birer Said ve Nur'a birer bekçi ve muhafız olarak vâris bırakıyorum. Bir bekçiye bedel binler muhafız olursunuz. *Hem sizler dahi benim yerimde herbir Nur Mecmuasını bir manevî Said görüp, benim bedelime ondan ders almaya çalışınız. Sarsılmayınız, fani zahmetlerin ehemmiyeti yoktur. Bizim sohbetimize hiçbir şey mâni olmaz. Hatta berzahtaki (kabirdeki) merhumlar ve yirmi sene sureten görmediğim Nur kardeşlerimi her zaman görür gibi bir nevi beraberlik hissediyorum. Benimle hakikat meşrebinde sohbet etmek ve görüşmek isteyen adam, hangi Risaleyi açsa, benimle değil, hâdim-i Kur'ân olan Üstadıyla görüşür ve imanî hakikatlerden zevkle ders alabilir.*

Evet, Risale-i Nur'la görüşen, benim âdi şahsımla değil, Kur'ân hadimi ve Nur tercümanıyla görüşüyor. Çünkü Nurlardaki ilim başka kitaplar gibi bir ilmî ders dinlemek değil, belki müellifinin mânevî ameliyat ve tedavileri içinde ve bütün lâtife ve duygularıyla çırpındığı ve çalıştığı ve kısmen ayne'l-yakîn kazandığı aklî, halî ve kalbî hissettiği ve zevk ettiği hakikatları onun ders aldığı yerden ders almak ve manevî muhavere (karşılıklı konuşma), sual ve cevabı istifade ederek dinlemektedir. Bu ise fena ve fânî şahsımla sohbetten çok ziyade faydası var. Hem meşrebimizde sûrî (zâhiri) ve geçici sohbet esas değil, manevî ve

¹²⁰⁴ Aynı yer.

¹²⁰⁵ Bediüzzaman hayatına hükmeden o Hakikat'in, derunî hisler ve ilhamlarının kendisini hayretler içerisinde bıraktığını bir misal üzerinden anlatır. Bkz. Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 69, s.1842.

¹²⁰⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 78, 95, s.1853, 1876.

¹²⁰⁷ Bediüzzaman, 1957'lerde Isparta'da bir bayram günü yazdığı vasiyetnamesinde şöyle demiştir: "*Benim kabrimi gayet gizli bir yerde, bir iki talebenden başka hiç kimse bilmemek lâzım geliyor. Bunu vasiyet ediyorum. Çünkü, dünyada sohbetten beni men eden bir hakikat, elbette vefatımdan sonra da o hakikat bu surette beni mecbur ediyor... Ben de Risale-i Nur'daki âzamî ihlâsı kırmamak için ve o ihlâsın sırrıyla, kabrimi bildirmemeyi vasiyet ediyorum. Hem şarkta, hem garpta, hem kim olursa olsun, okudukları Fatihalar o ruha gider. Dünyada beni sohbetten men eden bir hakikat, elbette vefatımdan sonra da o hakikat bu suretle, beni sevap cihetiyle değil, dünya cihetiyle men etmeye mecbur edecek."* dedi." Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 126, s.1896.

¹²⁰⁸ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 133, s.1900.

daimî sohbet yeter... Nur'un hakikî şakirtlerine (üstad ve müşid olarak) Nur kâfidir."¹²⁰⁹

Neden böyle demektedir? Çünkü: Bediüzzaman'daki kutsî mana Risale-i Nur'a geçmiştir. Bediüzzaman'ın mutlak vekili Risale-i Nur olmuştur ve Nur Talebelerinin müşidi, Risale-i Nur'dur. Nitekim Urfa'daki talebelerinden Abdülkadir Badıllı demiştir ki: "Üstad Bediüzzaman Hazretleri (Üçüncü Said döneminde, ömrünün son yıllarına doğru): "Şimdi o kudsî mânâ benden ayrıldı. Bediüzzaman, Risale-i Nur'dur, bende birşey kalmadı. Siz Risale-i Nur'a yapışın. Hülâsa'nın hülâsası yalnız Risale-i Nur'dur!" diyordu ve onun intişarını istiyordu. Nur Talebelerinin daima samimî tesânüd ve ittifaklarını arzu ediyordu. Başka birşey demiyor ve istemiyordu."¹²¹⁰

Bediüzzaman vefat ettiğinde, hiçbir dünyevî miras bırakmamıştır. Fakat arkasında tüm ümmet ve insaniyete irşad ve tevhid edici eserlerini ve eserleriyle yetişmiş imanlı nesilleri manevî miras olarak bırakmıştır. Nasıl ki hak tarikatler, bir hakikate ulaşmış pîrin arkasında ve onun belirlediği sülûk usûlü üzere ilerleyerek yüzyılları aşarak gelmiş manevî akımlardır. Bediüzzaman da, Kur'an'dan kendisine açılan yolu, Risale-i Nurlar'da yazmış ve umuma 'nur mesleği' olarak açmıştır. Risale-i Nurlar etrafında yetişen cemaatine de müşid olarak şahsını değil, Risale-i Nurları göstermiş ve benimsetmiştir.

Tasavvufta müridler, şeyhleri hakkında âzâmî hüsnüzan ederler.¹²¹¹ Talebeleri de üstadları Bediüzzaman hakkında ziyade bir takım hüsnüzanlar taşırlar. Ancak o, bundan hoşlanmaz, şahsına medihleri ya reddeder, ya Risale-i Nur'a ve Nur'un şahs-ı manevîsine yönlendirir: "Ben de sizin bu Kur'an dersinde bir ders arkadaşınızım. Ben en ziyade muhtaç ve fakir olduğumdan bu kudsî hakikatler en evvel bana ihsan edilmiştir. Ben makam sahibi değilim. Ben kendimi beğenmiyorum. Beni beğenenleri de beğenmiyorum. Kardeşlerim, sizi bütün bütün kaçırmamak için nefsimin gizli çok kusurlarını da söylemiyorum."¹²¹² der.

Bediüzzaman'ın takdir edilmesi, o dönem resmî ideolojiyi de rahatsız eder. Talebelerinin kendisi hakkındaki hüsnüzanlı takdir ve medihleri sebebiyle de ayrıca suçlanmış ve 1948'deki Afyon Mahkemesi'nde savunma yapmak durumunda kalmıştır.¹²¹³ O, şahsî hata ve kusurlarına odaklanmış bir kulluk yaşamaktadır. Samimi ifadeleri şöyledir:

"Kusurunu bilmek, fakr ve aczini anlamak, tevazu ile dergâh-ı İlâhîye sığınmak ki; o şahsiyetle kendimi herkesten ziyade biçare, âciz, kusurlu görüyorum. O halde bütün halk beni medh ve sena etse, beni inandıramazlar ki iyiyim; kemal sahibi biriyim... Sizi bütün bütün kaçırmamak için, üçüncü hakiki şahsiyetimin gizli çok fenalıklarımı ve kötü hallerini

¹²⁰⁹ Nursî, *a.g.e. 1* - Mektup No: 211, s.1797; Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 31, "Bayram Yüksel" mad.

¹²¹⁰ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 169, "Abdülkadir Badıllı" mad.

¹²¹¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 39, s.1706.

¹²¹² Bu cümleler, 1952'de İstanbul'da görülen Gençlik Rehberi mahkemesinde, ehl-i vukufa cevaben verilen itiraznamesinde geçmektedir. Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 89, s.1868.

¹²¹³ Nursî, *Şualar / 14*, Şua, s.1068; a.mlf., *Tiryak*, s.2351.

söylemeyeceğim. Cenâb-ı Hak, merhametkârâne yardımını ve kudretini benim hakkımda böyle göstermiş ki; en düşük seviyede bir asker gibi bu şahsımı, en yüksek ve özel bir mareşal ve müşid hükmünde olan Kur'an'ın sırlarını tefsir işinde istihdam ediyor. Yüz binler şükür olsun! Nefis cümleden ednâ, vazife cümleden âlâ! Allah'a hamdolsun; bu, Rabbimin ihsanıdır."¹²¹⁴

Said Yedim, Bediüzzaman'ın eğitim ve irşadda kullandığı metodları; ispat ve ikna metodu, telkin, terğîb, terhîb, taklîd, soru-cevap, tekrar, kıssa ile eğitim ve temsîl, mektupla öğretim, radyo ve görsel araçlarla eğitim ve tartışma metodları olarak onbir çeşit halinde tespit etmiştir.¹²¹⁵ Yine bir müşid ve tebliğci olarak kendisinde bulunan belirgin vasıflar içinden; müsbet hareket etmesi, tevazu, vakar-cesaret, fedakarlık, sabır-tahammül, istiğna, iffet ve hediye kabul etmemesini başlığa çekmiştir.¹²¹⁶

Son olarak... Farklı görüşler ve kabuller olmakla birlikte, Nur câmiası içinde, hususiyle sufi-meşreb Nur Talebeleri, Bediüzzaman'ın, vefatından sonra da risaleleri vasıtasıyla, toplumsal misyonuyla ilgili tasarruf ve icraatlarına devam ettiği telakkisine sahiptirler.¹²¹⁷

ee. Müşid-i İzafî: Risale-i Nur ve Şahs-ı Manevîsi

"Risale-i Nur, başka kitapları değil, belki yalnız Kur'an-ı Kerîmi *üstad* olarak tanınması ve ona hizmet etmesi" ile mümtaz bir eserdir.¹²¹⁸ "Risale-i Nur Talebeliği", Kur'an'ın iman davasına hizmetkârlıktır. "Risale-i Nur Mesleği" ise, iman davasına hizmet ederken Nur Talebelerinin hususî kulluklarındaki *manevî kemal yoludur*. Dolayısıyla: Risale-i Nur, hem iman davasının hususi rehber kitabıdır, hem de Nur Mesleği'nin hususi müşid kitabıdır.

Bediüzzaman, "*Beş cüz'î misalle göstereceğiz ki, Sözler hakikatleri talim ettiği gibi, irşad vazifesini de görüyorlar.*"¹²¹⁹ cümlesiyle giriş yaptığı 28. Mektup'un 5. Nokta'sında beş zâtın Risalelerden nasıl manen şifa, feyiz ve ders aldıklarını ve nefislerini terbiye ettiklerini onların kendi ifadelerini alıntılıyarak anlatır. Şüphesiz ki: Risale-i Nur'un müşidliği, muhtevastaki *Kur'anî hakikatlerden* ve *iman nurundan* gelmektedir, irşadını o hakikatlerle ve iman nuruyla gerçekleştirmektedir. Kur'an'ın müşid-i mutlaklığında tefsiri Risale-i Nur bir *müşid-i izafî* olmaktadır. Bediüzzaman, Risale-i Nur'un Kur'an'ın feyizlerinden istifadeyle yazıldığını belirtir: "*Kalb ehli ve hâl sahiplerinin derecelerine göre, Kur'an'dan aldıkları o feyzi, o âb-ı hayatı, yine onun feyziyle gösterebiliriz. Demek, Kur'an'dan gelen o Sözler ve o Nurlar, yalnız aklî ve ilmî meseleler değil, belki kalbî, ruhî, hâlî imânî meselelerdir. Ve pek yüksek ve kıymetli maarif-i İlâhiye hükmündedirler.*"¹²²⁰

¹²¹⁴ Nursî, *Tiryak*, s.2351; a.mlf., *Mektubat* / 26. Mektup, s.497-498; a.mlf., *Şualar* / 14. Şua, s. 1068, 1060.

¹²¹⁵ Yetim, *Bediüzzaman Said Nursî'nin Eğitim ve İrşad Metotları*, s. 96-110.

¹²¹⁶ Yetim, *a.g.e.*, s. 54-94.

¹²¹⁷ Bu telakkinin özeti için bz. Bâkî Çimic, "Risale-i Nur'dan İstifade Şartları", *Yeni Asya Gaz.*, 20 Eylül 2015.

¹²¹⁸ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2104.

¹²¹⁹ Nursî, *Mektubât* / 28. Mektup, s. 518.

¹²²⁰ Nursî, *a.g.e.* / 28. Mektup, s.516.

Tasavvufta mürdîşin himmet ve terbiyesinin asıl kaynağı “iman nuru”dur. Hızırıyye tarikatının kurucusu, Fas evliyasından Abdülaziz Debbağ (ö.1132/1720), mürşidlerin müridlerine “iman nuru”yla himmet edip onları terbiye ettiğini, hatta bunu ölümden sonra bile yani “iman nuru”yla yapabildiklerini söylemiştir¹²²¹ ki, hayatını iman davasına adanmış olan Bediüzzaman da talebelerine yönelik manevî himmet ve terbiye işini, ana konusu “iman nurlarının hazinesi Risale-i Nurlar” üzerinden gerçekleştirmiştir. İşin doğrusu: İmanların takviye, te’yid, tesbît, tecdîd, tafsîl, tahkim ve tahkiki ile ilme’l-yakînden ayne’l-yakîne ve nihayet hakka’l-yakîne erişmesine yol açan *Risale-i Nurlarda esasen mürşidlik makamı, Kur’ânî hakikat nurlarınıdır.*

Safvetü’l-Tefâsîr ve Ravâiu’l-Beyân isimli iki tefsiri olan muasır müfessir Muhammed Ali es-Sâbûnî de (1930-2019’da hayatta), Risale-i Nur’un insanın manevî duygularını uyarıp uyandırdığına şu sözleriyle dikkat çekmiştir: “*Ben müfessirim. Geçmiş birçok müfessirleri tenkit de etmişimdir. Ama Bediüzzaman’ın eserlerini okurken, baktım bütün latifelerimde ayrı bir intibah (uyanma) hissettim. Evet, o zatın eseri, kalbî sünûhâttır (ilhamdır).*”¹²²²

1948’de Afyon Hapishanesinde, Üçüncü Medrese-i Yusufiye’de yazılan *el-Hüccetü’z-Zehrâ ve Zühretü’n-Nur* isimli risalelerin tek dersini dinleyen Nur şakirtleri namına ‘yedi nur talebesi’, Kur’an’ın yedi rengine/nuruna mazhar gördükleri Risale-i Nur’u, Celcelûtîyye, Mesnevî-i Şerif¹²²³, Fütûhu’l-Ğayb ve emsali (İhyâ-u Ulûmiddin, Mektubat-ı Rabbânî gibi)¹²²⁴ eserler silsilesinden bir eser olarak değerlendirmişlerdir.¹²²⁵

İslam tarihinde Kur’an mekteplerinin yanında açılan felsefe ve hikmet medreseleri, Kur’an’ın ilhamıyla olmuştur. “Çünkü *Kur’ân, bütün dinî, dünyevî hakikatlerin menbaıdır.*”¹²²⁶ diyen Bediüzzaman’ın, eserlerindeki hakikatlerin, Kur’ânî envârdan olduğunu söylemesi, bu hakikatlerin, Kur’an’ın gölgesinde yapılan manevî yolculukta kalbe doğan *ârâs-i ilâhiyye* (İlahi misafirler) oluşundandır. Tasavvufta “ârâs, ta’rîs kelimesinden türemiş olup, yolculukta belli bir eve bir kimsenin konuk olmasına denir. *Manevî yolculuk, bazı manaların kalbe devamlı ve peşpeşe doğarak ve birbirini izleyerek belirlediği yolculuktur.* Bu manalar kalbe gelip onunla birleştiğinde, o kalb bu manaların birleştiği bir beşik haline gelir. Bu birleşme, gelen o manayı hakikat olarak ifade etmek içindir. Bunun Allah’a nisbet edilmesinin sebebi, manaları kalbe Allah’ın göndermiş olması ve o manaların ortaya çıkması için kalbi, onlara O’nun mekân kılmış olmasıdır.”¹²²⁷

¹²²¹ Abdülaziz Debbağ, *Kitâbü’l-İbrîz*, çvr. Celal Yıldırım, Demir Kitabevi, İstanbul, 1979, s.213.

¹²²² Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 304.

¹²²³ Nursî, *Lem’alar* / 28. Lem’a, s.734.

¹²²⁴ Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c. 1, s. 784.

¹²²⁵ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1146-1147.

¹²²⁶ Nursî, *Nur Çeşmesi*, s.2332.

¹²²⁷ İbn-i Arabî, *Fütûhât*, c. 3, s. 498.

Kur'an'ın kendisine mürşid olduğunu söyleyen Bediüzzaman, Mesnevî-i Nuriye Mecmuası içindeki risalelerin, Kur'an'ın irşadıyla ve feyziyle kendisine şühudî, hadsî ve zevkî bir surette inkişaf ettiğini, Kur'an'ın âyetlerine yükselip çıkmak için zenbiller/basamaklar hükmünde olduklarını ifade etmiştir:

“Ben bu risalelerdeki meseleleri, Rahmân'ın arşından sarkan ve Kur'ân âyetlerinden ibaret olan zenbillere çıkmak için vesile ve basamaklar olarak görüyorum. O meselelerden hiçbirisi yoktur ki, başı Kur'ân âyetlerinden birinin ayağına değmesin. Bunlar, ilk olarak şühûdî, hadsî ve zevkî bir surette bana inkişaf eden meselelerdir. Lâkin, göz sahibi nicelerinin boğulduğu o cinnet sahrasına gözü açık bir surette aklımın eşliğinde girerken, kalbimin gördüğü şeyleri, aklım, âdeti üzere, kendi ölçeklerine sarıyor, kendi terazisiyle tartıyor ve onlara deliller vasıtasıyla tutunuyordu. Onun için, bu risalelerin meseleleri, bu cihetten, delile dayanan istidlâlî¹²²⁸ (akıl yürütülen) meselelere benzer hâl almış bulunuyor. Fikir ve ilim cihetinde şaşkınlığa düşenler, kendilerini felsefî düşüncelerin kaygan zemininden kurtaracak bir vasıta olarak bu bahislerden istifade edebilirler. Hatta bu meseleler geliştirilip yeniden tanzim ve izah edildiği takdirde, onlardan, bu zamanın fikrî dalaletlere karşı gayet kuvvetli ve sağlam bir imanî akide ile yeni bir kelam ilmi çıkarmak da mümkün olabilir.”¹²²⁹

Hatta, akli kalbine karışmış, yahut kalbi kesret ufuklarında dağılık vaziyetteki aklına katılmış kimseler için de, bu meselelerden, demiryolu gibi sağlam ve güvenli bir yol çıkarmak ve Kur'an-ı Kerim'in irşadı altında o yola girmek pekala mümkün olabilir. Neden olmasın? Risalelerimde güzellik namına her ne var ise Kur'an'ın feyzindedir. Allah'a hamd olsun ki bu yolda Kur'an benim mürdişim ve üstadım olmuştur. Evet kim ona yapışır, kopmaz ve kırılmaz, sapasağlam bir kulpa yapışmış demektir.”¹²³⁰

İbn Arabî: *“Sohbetlerimde ve eserlerimde söylediğim her şey Kur'an hazretlerinden ve bana fehim anahtarlarının verilmiş olduğu hazinelerinden gelmektedir.”¹²³¹* demiştir. Bediüzzaman da, hatalarını kendi üzerine almakla beraber, içerdiği hakikatler itibariyle eserlerini kendi şahsî görüşlerini paylaştığı herhangi bir kitap olarak değil, belki Kur'an'ın bir

¹²²⁸ Sufi kültüründe tarîk-î istidlâlî için bkz. Bkz. Gazalî, *İhyâ*, 3/21; Necmeddin Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, Tahran, 1453, s. 105-117.

¹²²⁹ Bediüzzaman'ın bu tasavvurunun gerçekleştirmek, daha sonraki yıllarda yine bizzat Müellif'in kendisine nasip olmuştur ki, Ehl-i sünnet ilm-i kelamını içindeki tarîk-î velayetle beraber kaleme almıştır. Bkz. Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 144, s.1658.

¹²³⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.196, çev. Ü. Şimşek.

¹²³¹ İbn-i Arabî, *Fütûhât*, c. 6, s. 61.

tefsiri ve feyzi olarak hakikatlı bir eser tarzında tasvir ve takdim etmiştir.¹²³² “Risale-i Nur, Kur’ân-ı Mübînin nurunu ve hidayetini neşreden bir kitab-ı mübîndir.”¹²³³ Şöyle demiştir:

*“Risale-i Nur benim değil, Kur’ân’ın malıdır; Kur’ân’ın feyzinden gelmiştir. Kur’ân-ı Hakîmden süzölmüştür. Risale-i Nur Kur’ân’a bağlıdır; Kur’ân ise Arş-ı Âzamla bağlanmıştır. Arş ferşle (göğü yere) bağlayan nuranî bir zincirdir.”*¹²³⁴ “Ehl-i iman için hakikat nurlarının kaynağı olan Kur’ândan son asırda nebean etmiş, binler bâkî âb-ı hayât hazineleridir.”¹²³⁵ O Kur’ânî hakikatlerin her biri birer irşad edicidir ve hakikatler bâkidirler, şahıslar ise fanidirler.

Ziyaüddin Gümüşhânevî, şeyhlere ‘mürşid-i hissî’, ilhamlara ise ‘mürşid-i manevî’¹²³⁶ dediği gibi, Bediüzzaman’a göre: Mürşid-i hakikî, hakikattir. Risale-i Nurdaki Kur’ânî ve imanî hakikatler, okuyucularını bir nevi manevî ameliyât ve tedavi eder, irşad ve ikmal eder. Çünkü müellifinin bizzat tecrübe edip sağlamasını yaptığı ve doğruladığı hakikatlerdir. Daha açık ifadeyle: Müellif Bediüzzaman’ın manevî ameliyat ve tedavileri için, bütün latifeleriyle çalıştığı ve kısmen ayne’l-yakîn elde ettiği aklî, hâlî, kalbî hissettiği ve zevkettiği Kur’ânî ve imanî hakikatlerdir. Risale-i Nurları bir mürid tavrıyla okuyan talebe, Bediüzzaman’ın ders aldığı aynı yerden ders almış, manevî muhavere, soru-cevap ile müstefidâne dinlemiş olur. Nur meşrebinde suî ve muvakkat sohbet esas değildir, manevî ve daimî sohbet yeterlidir.¹²³⁷

*“Nur talebelerinin mürşidi Bediüzzaman Said Nursî”*¹²³⁸, daha hayatta iken yerine Risale-i Nurlar’ı geçirmiştir. Kendisi de Risale-i Nur’a bir talebe olmuştur. Kendisini Risale-i Nur medresesinde nur talebelerine bir ders arkadaşı olarak kabul ve takdim etmiştir. Çünkü Bediüzzaman’a göre *mutlak mürşid* Kur’an-ı Kerim’dir. Risale-i Nur ve şahs-ı manevîsi ise mutlak mürşid Kur’an-ı Kerim’i bu asırda ders veren bir *manevî vekildir*. “Sözler, hakikatleri talim ettikleri gibi, irşad vazifesini de görüyorlar(dır).”¹²³⁹ Risale-i Nur’un irşadlarıyla binler vatan evladı tenvir ve irşad olmuş, imanlarını kuvvetlendirip ahlaklarını düzeltmişlerdir.¹²⁴⁰

Bediüzzaman, talebesi, yeğeni ve vârisi saydığı Abdurrahman Nursî’nin Haşır Risalesi’ni (10. Söz) okuduktan sonra yaşadığı fikrî ve ruhî değişim ve gelişimi aksettiren mektubunu aldıktan kısa süre sonra 1928’de vefat etmesi karşısında, şu değerlendirmede

¹²³² Risale-i Nur’un Kur’an’dan ilham ve feyiz yollu yazıldığına dair bkz. Nursî, *Sözler* / 20. Söz, s.97, 98; a.mlf., *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.837, 839, 842, 843; / 14. Şuâ, s.1046, 1061, 1080; / 15. Şuâ, s.1147; a.mlf., *Mektubat* / 19. Mektup, s.441; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2065, 2105; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Katre, s.1307, 1310; a.mlf., *Sirâcü’n-Nûr*, s.2302; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 1, 161, 164, 124, 211, s. 1412, 1488, 1461, 1487, 1515; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 97*, s.1877; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s. 2144, 2179, 2196, 2209, 2228, 2239; *Gündüzalp, Konferans*, s.2254.

¹²³³ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 118, 1641.

¹²³⁴ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 97*, s.1877; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2228.

¹²³⁵ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 164, s. 1488.

¹²³⁶ Gümüşhanevî, *Câmiu’l-Usûl*, s. 46.

¹²³⁷ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 211*, s.1797; Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 31.

¹²³⁸ Bu ifade, Bağdat’ta yayınlanmakta olan ed-Difa gazetesinin muharriri İsa Abdülkadir’in 1954’te yazdığı bir makalesinde geçmektedir. Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 100*, s.1881.

¹²³⁹ Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, s.516.

¹²⁴⁰ Nursî, *Şuâlar* / 12. Şuâ, s.994.

bulunmuştur: “Demek 10. Söz onun hakkında *bir mürşid-i hakikî* hükmüne geçmiştir ki, birden onu velâyet derecesine çıkararak şu üç kerameti söylettirmiştir. Benden 8 sene evvel ayrılmış. 10. Söz eline geçmiş, mektubun başında söylediği gibi çok azîm istifade edip sekiz sene zarfında aldığı kirleri onunla silmiştir... İşte böyle bir kahraman vârisi kaybettim.”¹²⁴¹

Eserlerinde Bediüzzaman, irşad modelini sistemleştirmek istemiştir. Teklif ettiği ve küçük ölçekte Risale-i Nur vasıtasıyla başardığı Medresetü’z-Zehra modeli, aslında *bir insan-ı kâmil yetiştirme okulu* projesidir. O’na göre, İslam medeniyetini inşa ve terakki ettirip İttihad-ı İslamı sağlayacak olan, Risale-i Nur’da mikro ölçekte bir örneğini bulan, mabed-medrese-mektep-tekke birleşik eğitim sistemidir, medresetü’z-zehrâ modelidir.¹²⁴² Yeni Said döneminde dinî ilimler, pozitif bilimler ve vicdânî irfanı tevhid ederek yazdığı Risale-i Nur’u, hem birleşik eğitim modeli medresetü’z-zehrâlara bir rehber, hem İslam birliğine ilmî-imanî bir çare¹²⁴³, hem de semavî dinlerin küfür karşısındaki ittifakına bir vesile olabileceğini¹²⁴⁴ ve dahi yeryüzünde topyekûn barışı sağlayabilecek hakikatleri içerdiğini söylemiştir.¹²⁴⁵

Bediüzzaman, bu hususta gayet nettir: “Risale-i Nur bu zamanın *bir mürşididir*...”¹²⁴⁶ “Evet bu asrın ehemmiyetli ve manevî ve ilmî bir mürşidi olan Risalet-ün Nur’un heyet-i mecmuası, sair şahsî *büyük mürşidler* gibi kendine muvafık ve hakikat-ı ilmiyesine münasib, birkaç nevide ve bilhâssa hakaik-i imaniyenin izharında, intişarında azîm kerametleri olduğu gibi; üç keramet-i zahiresi bulunan Mu’cizat-ı Ahmediye (s.a.v), Onuncu Söz, Yirmidokuzuncu Söz ve Âyet-ül Kübra gibi çok risaleleri dahi herbiri kendine mahsus kerametleri bulunduğunu çok emareler ve vakıalar bana kat’î kanaat vermiş. Hattâ sekeratta bulunan talebelerine imanını kurtarmak için *mürşid* gibi (imdada) yetiştiğine müteaddid vakıalar şüphe bırakmıyor. “*Bir saat tefekkür, bir sene ibadet-i nâfile hükmünde*...”¹²⁴⁷ (olduğunun) bir misali, *Nur’un Hizb-i Ekberi*’dir diye müşâhede ettim, kanaat getirdim.”¹²⁴⁸

Bediüzzaman’a göre bazı mürşidler, kitapları üzerinden irşadlarına devam etmektedirler. Kendisi de hayatının bir döneminde mürşid kitaplar ile irşad olmuş, manevî bir ameliyat-ı cerrahiye gerçekleştirmiş¹²⁴⁹ -ki bu, seyr ü sülûkta yaşanır¹²⁵⁰-, yaralarına vesile-i şifa bulmuş ve tüm mürşidleri birleyerek kitaplar kitabı, mürşidler mürşidi Kur’an-ı Kerim’de

¹²⁴¹ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 22, s.1420.

¹²⁴² Tekkelerin temsil ettiği “Vicdanın ziyası, ulûm-u dîniyedir. Aklın nuru, fûnûn-u medeniye. İkisinin imtiazıyla hakikat tecellî eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervaz eder. İftirak ettikleri vakit, birincisinde (ulûm-u dîniyede) taassup, ikincisinde (fûnûn-u medeniyede) hile, şüphe tevellüd eder.” Nursî, *Münazarât*, s.1956.

¹²⁴³ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2229.

¹²⁴⁴ Nursî, *Mektubat* / 9. ve 29. Mektup, s.360, 557, 575; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 37, 62, 65, 101, 82, s.1704, 1720, 1838, 1744, 1856; a.mlf., Kastamonu L. - Mektup No: 75, s.1615; a.mlf., Barla Lâhikası - Mektup No:136, s.1472, 1413; a.mlf., İşârâtü'l-İcâz, s.1175; a.mlf., Hutbe-i Şamiye, s.1963; a.mlf., Şuâlar / 14. Şuâ, s.1051.*

¹²⁴⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2229.

¹²⁴⁶ Nursî, *Kastamonu Lâhikası*, Mektup No: 24, s.1582; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s. 2067.

¹²⁴⁷ Gazâlî, *İhyâ*, 4/423; Kurtubî, *el-Câmî*, 4/314; Ali el-Kârî, *el-Masnû*’ s.82; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/370.

¹²⁴⁸ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 4, s.1573; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s. 2096.

¹²⁴⁹ Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, 3. Mesele, 3. Nokta, s.515-516.

¹²⁵⁰ Bkz. Heyet (D. Selvi, E. Yıldırım, K. Yıldız ve Ö. Yıldız), *Kur’an ve Sünnet Işığında Râbita ve Tevessül*, s. 306.

karar kılmıştır. Kur'an'da irşadına vesile olan Kur'ânî hakikatleri dercettiği tefsir-i Kur'anı Risale-i Nurlar'ı, yani Nurlar'daki Kur'ânî hakikatleri, kendine ve talebelerine mürşid kabul etmiştir. Bu sebeple İctimaî Nur Hareketinde ve Manevî Nur mesleğinde, Risale-i Nur'un müellifi ve Nur Mesliği'nin pîri olduğu halde, kendi şahsını bile irşad makamından ve mürşitlik ünvanından azledip dikkatleri daima Kur'ân'ın nurlarına çekmiştir.¹²⁵¹ Daha hayatta iken insanlarla görüşmelerini asgarîye indirmiş ve kendisine irşad veya intisap niyetiyle ziyarete gelenleri *Tefsir-i Kur'an Risale-i Nur*'a yönlendirmiştir.¹²⁵² Şam'lı Hafız Tefvîk şöyle demiştir: “*Üstadım kendi şahsiyetini merciiyyetten (kendisine müracaat edilen makam sahibi bir zât olmaktan) azlediyor. Yalnız Risale-i Nur'u merci gösteriyor.*”¹²⁵³

O, kendini mürşid olarak kabul ve takdim etmediği gibi kendinden sonra yerine irşad mercii olacak bir halife de bırakmamıştır. Yunus Emre Gördük'e göre: “Bedüzzaman'ın *"zaman tarikat zamanı değil"*¹²⁵⁴ demesinin önemli sebeplerinden biri de bu hakikattir. Çünkü Risale-i Nur ile birlikte; irşad usûlünde on asırdır süregelen manevî makam sahibi şeyh ve mürşidlerin yerini, yazılı metinlerdeki elfâzın ifâza ettiği Kur'ân nuru almıştır. Yani irşad mercii metnin kendisi değil ifade ve ifâza ettiği nurânî ve Kur'ânî mânalardır.”¹²⁵⁵

Vefat etmezden yıllar önce sistemini ona göre kurmuş, ardında talebelerine *mürşid-i mutlak* olarak, herhangi bir şahsı değil, doğrudan Kur'an ve Sünneti ve bir şahs-ı manevîyi bırakmıştır. “*Şüphesiz ki âlimler nebilerin vârisleridir. Nebiler dinar veya dirhem miras bırakmazlar. Onlar sadece ilmi miras bırakırlar. Kim bu mirası alırsa çokça nasip almış demektir.*”¹²⁵⁶ hadis-i şeriflerince, bir peygamber vârisi âlim olarak Bedüzzaman da arkasında ilim hazinesi ve Kur'an tefsiri olması hasebiyle *Risale-i Nur'u, Risale-i Nur'un ve Nur Talebelerinin şahs-ı manevîsini* bir mürşid-i izafi olarak vasiyet etmiştir. Bedüzzaman'ın, bu noktada bir teşbih olarak, 1950'li yıllarda “*ittihâd-ı Muhammedî dairesinde Şeyh-i Risale-i Nur*”¹²⁵⁷ ifadesini kullanması, dikkate şâyandır.

Bedüzzaman'ın bu yönlendirmeleri neticesinde, Nur Talebeleri daha üstadları

¹²⁵¹ Bedüzzaman'ın kendisini makam sahibi bir mürşid kabul ve hatta bir üstad da kabul etmediği, belki Kur'an'ın hizmetkârı, Risale-i Nur'un bir şakirdi, Nur Talebelerinin bir ders arkadaşı kabul ettiğine dair beyanları için bkz. Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 56*, s.1605; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 40*, s.1707; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 89*, s.1868; a.mlf., *Mektubat / 26*. Mektup, s.497-498; / 28. Mektup, s. 515; a.mlf., *Şualar / 14*. Şua, s.1060, 1068; a.mlf., *Tiryak*, s.2351; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 101*, s.1631; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 23*, s.1694; a.mlf., *Lem'âlar / 21*. Lem'a, s.670.

¹²⁵² Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 24*, s.1696.

¹²⁵³ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 142*, s.1476.

¹²⁵⁴ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2153; a.mlf., *Mektubat / 16*. Mektup, s.375; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 3*, s.1416; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 12, 37*, s.1686, 1704; a.mlf., *a.g.e. 2 - Mektup No:49, 137*, s.1830, 1902.

¹²⁵⁵ Yunus Emre Gördük, “Tevhid-i Kible” veya “Mürdişin Kur'an Olması”: Makam-ı İrşadda Tecdit” Tebliği, *Risale-i Nur ve Tecdit Ulusal Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Tarih: 10-11 Mayıs, 2013 Urfa, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014, ss. 416-429.

¹²⁵⁶ Buharî, *İlm*, 10; Tirmizî, *İlim* 19; Ebû Dâvûd, *İlim*, 1; İbn Mace, *Mukaddime*, 17 (223); İbn-i Hanbel, 16/71 (21612).

¹²⁵⁷ Bu tabiri Münazarat'a yeniden basacağı 1950'li* yıllarda koymuştur (Nursî, *Münazarat*, s. 1951). *Bedüzzaman Said Nursî, *Münazarat*, Sinan Matbaası, İstanbul, 1958.

hayatta iken Risale-i Nur'u kendilerine mürşid olarak kabul etmişler¹²⁵⁸ ve irşadının üzerlerindeki tesirlerini ve yaşadıkları halleri mektuplarında beyan etmişlerdir.¹²⁵⁹ Risale-i Nur dersini ve sohbetlerini, Üstadlarından gıyabî ders bilmişlerdir. Risale-i Nur'un irşadıyla bazı kötü hallerinden kurtulduklarını yazmışlardır. Bununla beraber, “*Hakiki Üstadımız olan Hazret-i Kur'ân elimizdedir.*” diye yazmaktan dür olmamışlardır.¹²⁶⁰

Şeyh İsmail Çetin Hoca'nın mürşid kitapların rehberliğinde yedi şart üzere sülûk edilebileceğine dair beyanları doğrultusunda, Risale-i Nur'un, talebelerini *unformal sülûk* etmelerine ve insanî kemâlâta çıkmalarına bir nevi mürşidlik misyonu eda ettiğini görüyoruz. Bediüzzaman'ın saff-ı evvel âlim talebelerinden Milaslı Halil İbrahim Çöllüoğlu (1897-1956), tefsiri olması hasebiyle Risale-i Nur'un Kur'an'dan aldığı yedi renk hakikat nurlarıyla talebelerine karşı bir *mürşid-i kâmil ve insan-ı kâmil* vazifesi gördüğünü bir mektubunda çok veciz bir lisanla ifade etmiştir. Hemen bütün Nur Talebelerinin Risale-i Nur'u nasıl bir üstad ve mürşid kabul ettiklerini göstermesi bakımından önemli detaylar ihtiva eder.¹²⁶¹

Bediüzzaman'ın âşık talebelerinden Denizlili eski şeyh Hasan Feyzi Yüreğil Efendi (1895-1946) de, Risale-i Nur'un mahkeme salonlarına bir 'sanık' olarak değil, bir muallim, mürebbi ve mürşid olarak girdiğini yazmıştır.¹²⁶² Isparta-Kuleönü'lü Sofuoğlu Mustafa Hulûsi (1900-1956) ise Risale-i Nur'u bir mürşid-i ekmel ve bir aktap olarak tavsif eder: “*Herbir risale, tek başıyla bir mürşid-i ekmeldir. Kalbi bozulmamış herhangi genç, bir risaleyi alıp dikkatle ve teslimiyetle okusa, inkıyâd dairesine geliyor, ıslah oluyor... Risaletü'n-Nur ve Mektubatü'n-Nur, yüz on dokuz adediyle, herbirisi birer mürşid-i ekmeldir ve aktabdır.*”¹²⁶³

Şerif Mardin, karizmatik bir önder olarak Bediüzzaman'ın kendi şahsını değil, Risale-i Nur'u mürşid olarak takdim etmesini, kendisinin geri planda dayandığı Nakşibendî reformculuğun propagandasından çarpıcı bir ayrılış olduğuna dikkat çekmiş ve Nakşibendilikte başlangıç bir şeyhin-mürşidin rehberliğine dayanırken, Nurcu harekette ise kişinin yerini 'mesaj'ın (Risale-i Nur'un, Nur'lardaki Kur'ânî hakikatlerin) aldığını söylemiştir. “*Karizmatik bir önder ve ilham almış bir eğitimci olarak Said Nursî'nin nüfuzu, kitapları ve Kur'an yorumları aracılığıyla daha da yaygınlaştı. Kişinin yerini onun yaydığı mesajın alması, çağımıza özgü bir durumdur.*”¹²⁶⁴

Şahsını geri çeken, Risale-i Nur'un şahs-ı manevîsini öne süren Bediüzzaman'ın bu hareket tarzına sebep, yaşanan çağın akımlar/cereyanlar çağı olmasıdır.¹²⁶⁵ Risale-i Nur'un

¹²⁵⁸ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 14*, s.1418.

¹²⁵⁹ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 31*, s.1587; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 145, 237*, s.1478, 1536; Gündüzalp, *Konferans*, s.2259.

¹²⁶⁰ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 237*, s.1536.

¹²⁶¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 60*, s.1719.

¹²⁶² Nursî, *Şualar / 14. Şua*, s.1061.

¹²⁶³ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 132*, s.1466-1468.

¹²⁶⁴ Mardin, *Bediüzzaman Said-i Nursi Olayı*, s. 77, 85.

¹²⁶⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2231.

âzâmî ihlası için, mana-yı ismini gösteren şahsını değil, belki mana-yı harfiyle Risale-i Nur'u salık vermiştir. Fıtraten münzevi olması, 19 defa zehirlenmenin ve ihtiyarlığın getirdiği fiziksel rahatsızlığı, insanlardan aşırı sıkılması, sesinin kesilmesi ve konuşmak istememe gibi insanî halleri üzerinden, hizmetkârı olduğu Hakikat'in kendisine verdiği cebrî mesajı almış olarak, kendisini ziyarete gelmek ve sohbetine nail olmak isteyenlere fani şahsiyetini değil, Risale-i Nurları göstermiş, onları yerine bir *nasihatçı, rehber ve mürşid* olarak bırakmıştır.¹²⁶⁶ Kendisinin biyografisinde bile *zâtî ve ubudiyet şahsiyetini* arka plana çekmiştir.¹²⁶⁷

Nur Talebelerine göre: Kendinde üç şahsiyetin bulunduğunu söyleyen Bediüzzaman'ın *irsiyet şahsiyeti ve ubudiyet şahsiyeti* vefatıyla beraber sonlanırken, *Kur'an'a hizmetkârlık şahsiyeti (mürşidliği)* ise *Risale-i Nur'un şahs-ı manevîsi* üzerinden devam etmektedir. Bu bakımdan da Nur talebeleri, her birini birer Bediüzzaman kabul ettikleri Nur Risaleleri vasıtasıyla adeta manen Üstadlarıyla buluşur, görüşür, ondan ders alır gibi bir hüsnüzan, telakki, kabul, niyet ve hâletle bire bir ona bağlı olarak hizmet hayatlarını sürdürürler.

Bediüzzaman, niçin şahs-ı manevî'yi mürşid olarak kabul ve vasiyet ettiğini izah eder. Çünkü ona göre, Şâh-ı Geylânî, İmam-ı Gazâlî, İmam-ı Rabânî gibi hem şahsen, hem vazifeten büyük ve harika zatlar, ferdiyet zamanlarında birer ferid ve kudsî dâhiler olarak ümmetin imdadına gönderilmişlerdir. Fakat ahirzaman ise cemaat zamanıdır; kıymet ve tesir, topluluğun şahs-ı manevîsine göredir. Bu dönemde geçmiş o zatların gördüğü aynı vazifeye, onlardan daha zorlu ve dehşetli şartlar içinde Cenab-ı Hak, bir *şahs-ı mânevî hükmünde bulunan Risaletü'n-Nur'u ve tesanüd sırrıyla bir ferd-i ferid mânâsında olan şakirtlerini* bu cemaat zamanında o mühim vazifeye koşturmuştur. Kendisi de bu vazifede bir askerdir.¹²⁶⁸

Bediüzzamana göre. "*Zaman şahıs zamanı değil, şahs-ı mânevî zamanıdır.*"¹²⁶⁹ Halifelik makamı¹²⁷⁰ da, Şeyhulislamlık makamı da, müftülük makamı da¹²⁷¹, hatta mürşidlik makamı da, tek bir şahıs tarafından değil, bir *şahs-ı manevî* tarafından temsil edilmeli veya bir şahs-ı manevîye dayanmalıdır ki, düşmanların cemaatler, akımlar ve komiteler halinde hücumlarına karşı fikir ve irşad birliği ile muvaffak ve müessir olunabilsin. Bu sırdandır ki Bediüzzaman, âhircamanda beklenen Mehdi'nin bile bir cemaate dayanarak onun şahs-ı manevîsiyle kendisinden beklenen büyük ıslah ve irşadları gerçekleştireceğini söyler.¹²⁷²

Bediüzzaman, eskiden beri şeyhine yüksek manevî pâyeler veren bir tasavvufî

¹²⁶⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 141*, s.1907; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2229.

¹²⁶⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2118.

¹²⁶⁸ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 2*, s.1571-1572.

¹²⁶⁹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Hubâb*, s.1318; a.mlf., *Mektubat / 29. Mektup*, s.559; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 2*, 35, 98, s.1571-1572, 1590, 1630; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 39*, s.1706; a.mlf., *Sünuhât*, s. 2048; a.mlf., *Sirâcü'n-Nûr*, s.2303; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2118, 2231.

¹²⁷⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Hubâb*, s.1318.

¹²⁷¹ "Eski zamanda değiliz. Eskiden hâkim bir şahs-ı vâhit idi. O hâkimin müftüsü de, onun gibi münferit bir şahıs olabilirdi, onun fikrini tashih ve tâdil ederdi. Şimdi ise, zaman cemaat zamanıdır. Hâkim, ruh-u cemaatten çıkmış, az mütehasis, sağırca, metin bir şahs-ı mânevîdir ki, şûrâlar o ruhu temsil eder." Nursî, *Sünuhât*, s.2048.

¹²⁷² Nursî, *Mektubat / 29. Mektup*, s.559.

kültürü ve geleneği kendi şartları içinde makul görmekle beraber, müşidi olduğu talebelerinin kendisi hakkındaki ziyade kıymet veren hüsnüzanlarını da üzerine almaz.¹²⁷³ Eserlerinde birkaç şahs-ı manevîden (manevî şahıstan, tüzel kişilikten) bahseder. Bunlardan birisi: Risale-i Nur'un şahs-ı manevîsidir. Diğeri de, Risale-i Nur'dan feyiz alan Nur Talebelerinin şahsiyet-i maneviyeleriyle oluşturdukları 'şahs-ı manevî'dir.

Bu sebeple Bediüzzaman, 'şahs-ı manevî' tabirini bu iki ana mevkiye kullanmıştır. O'na göre bu asır, iki açıdan şahıs değil, *şahs-ı manevî zamanıdır*. 1.si: Hâriçten gelen küfür, şirk ve dalalet cereyanlarına karşı, teşekkül etmiş bir *cemaatin şahs-ı manevîsi* ile ancak karşı konulabilir. O'na göre Risale-i Nur dairesinde dine hizmet eden Nur Talebelerinin oluşturduğu *Nur Cemaati'nin şahs-ı manevîsi*, dinsizlik, her türlü şirk ve sapıklık akımlarına karşı böyle bir vazife görmüştür. 2.si: Dâhilden gelen her türlü şeytanî ve nefsanî telkin, iğva ve vesveselere karşı mücadelede; nefsin terbiye ve tezkiyesinde, ruhun tasfiye ve terakkisinde bir vesile-i kemâlât yolu olan Nur Mesleği'nde müşid-i mutlak Kur'an-ı Kerim ve rehber-i mutlak Sünnet-i Peygamberî olmakla beraber, hususî meslek ve meşreb bakımından *Risale-i Nur'un şahs-ı manevîsi* ve *Nur Talebeleri'nin oluşturduğu şahs-ı manevî* bir müşid mesabesinde.

Bediüzzaman, Risale-i Nur'un şahs-ı manevîsi içinde 'bilinmeyen gayet yüksek bir makam sahibi zât'ın kumandanlığı'ndan bahseder: "*Risale-i Nur'un mânevî şahsiyeti* ve çok kesretli talebeleri içinde, *bilmediğimiz gayet yüksek bir makam sahibi bir zâtın tesirâtı ve kumandası hissediliyor*, benim gibi bin derece uzak bir biçare tasavvur ediliyor." der.¹²⁷⁴

Kısaca şunu diyebiliriz: Bediüzzaman, Risale-i Nur'daki Kur'ânî Hakikatlerin Şahs-ı Manevîsi'ni, tıpkı bir şeyhin yerine bir halife/postnişin bırakır gibi kendi yerine vekil tayin etmiştir. Nur Mesleği'nde "müşid-i hakiki Kur'an'dır."¹²⁷⁵, müşid-i hususî ise tefsir-i Kur'an Risale-i Nur'dur, Risale-i Nur'daki Kur'ânî hakikatlerdir, o âyetlerin Şahs-ı Manevîsidir. Risale-i Nur, muhtevasındaki Kur'an ve iman nuruyla akılları ve kalpleri tenvir eder, Kur'anî hakikatlerle nefisleri irşad ve terbiye eder, daha doğrusu bu tezkiye-i nefis ve tasfiye-i ruha vesile olur. Bir vasiyetinde "*Said de (Risale-i Nur'a) bir hizmetkârdır.*"¹²⁷⁶ diyen ve kendisini bir müşid veya şeyh olarak kabul etmeyen ama Nur Talebeleri tarafından 'imanî ilimlerde ve Kur'ânî hizmette Üstad'¹²⁷⁷ kabul edilen *Bediüzzaman Said Nursî*, yakın has talebelerini yerine birer vâris bırakmış, onlara bir tür icazet vermiştir.¹²⁷⁸ Vasiyetnamesindeki vâris talebelerini ise yerine müşidler olarak değil, Risale-i Nur müşidinin hizmetkârları olarak

¹²⁷³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 39, s.1706.

¹²⁷⁴ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 57, s.1605.

¹²⁷⁵ Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, s.516, 522; a.mlf., *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.840; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 73*, s.1848; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2205.

¹²⁷⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 144, s.1908

¹²⁷⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2185.

¹²⁷⁸ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 1, s.1809.

vasiyet etmiştir.¹²⁷⁹ Bütün vazifelerini, Risale-i Nur talebelerinin şahs-ı mânevîsine bıraktığını bildirmiştir.¹²⁸⁰ Ahmet Hüsrev Efendi gibi Nur kahramanlarını, “*benim yerimde ve Nur’un şahs-ı mânevîsinin çok ehemmiyetli bir mümessili*” diyerek tavzif ve takdim etmiştir.¹²⁸¹

Bediüzzaman’ın Risale-i Nur’u mürşid olarak bırakması, tarikatlerde şeyhlerin yerine halife bırakmalarından öte, belki daha derin bir tasavvufî telakkiye dayanmaktadır. Normal olarak yerine vâris talebeleri içinden biri’lerini halife (üstad) bırakması beklenirken, Bediüzzaman, Kur’an’ı *mürşid-i mutlak*, tefsir-i Kur’an Risale-i Nur’u da *vâris-i mürşid ve mürşid-i izafî* olarak talebelerine vasiyet etmiştir. Kur’an ise, tasavvufta hakikat-i Muhammediye’nin ‘hayattâr bir kitap’ şeklinde tezahürü kabul edilmiştir. Şöyle ki:

“Sufilere göre yaratılmışlar içerisinde kuşatıcı bir yönü bulunan *insan-ı kâmil ile* İlahî kitaplar içerisinde ona paralel bir kuşatıcılığa sahip olan *Kur’an kardeştir*, birbirinin aynıdır.¹²⁸² Dolayısıyla geleneksel olarak bir kitap, bir lafız telakki edilen *Kur’an’ın hakikati* sufilerin nazarında artık bir ‘*insan*’ ya da *vücudî bir mertebedir*. İnsan-ı kâmil ya da en hususî şekliyle *hakikat-ı Muhammediyye*, “Kur’an’ın bizzat kendisi”dir. Hz. Âişe’nin “*Hz. Peygamber’in ahlakı, Kur’an’dır*”¹²⁸³ sözü de artık bu cihetten yorumlanır.¹²⁸⁴

Kuşatıcı yönü itibarıyla Kur’an, âyetler ve sureler şeklinde çok ve ayrı ayrı gözükse de, tek bir kelam (*ehadiyyetü’l-kelam*)’dır ve Tevrat, Furkan, İncil, Zebur ve Suhuf diye isimlendirilen küllî tek bir kelamdır. Bu küllî hakikat, kalplerde Kur’an, lisanlarda *kelam*, Mushaflarda ise *kitap* diye isimlendirilir.¹²⁸⁵¹²⁸⁶ İşte Bediüzzaman da, içinde Kur’an’ın canlı âyetleri ve hayattâr hakikatlerinin bir kısmı bulunan Risale-i Nur’u, Kur’an’ın mürşid-i mutlaklığının zıllinde bir mürşid-i izafî olarak talebelerine vasiyet ederken, aynı zamanda onları Hakikat-ı Muhammediye’ye ve hakikat-ı Kur’an’a emanet etmiş olmaktadır.

Sufilerin insan-ı kâmilî, Kur’anın kardeşi addetmeleri misüllü, Kur’an’ın tefsiri Risale-i Nur da âdemoğluna bir insan-ı kâmil sayılmıştır ve tüm âlemle alâkası beyan edilmiştir. H. İbrahim Çöllüoğlu, Kur’an’ın gölgesinde Risale-i Nur’un işlevini şöyle betimlemiştir:

¹²⁷⁹ Bediüzzaman’ın vasiyetnâmesinde ismini verdiği sözkonusu vârisleri sırasıyla şunlardır: Ahmed Hüsrev Altınbaşak (1899-1977), M. Tahirî Mutlu (1900-1977), Abdülmecid Ünlükul (1884-1967), Zübeyir Gündüzalp (1920-1971), Mustafa Sungur (1929-2012), Ceylan Çalışkan (1929-1963), Mehmet Kaya(lar) (1914-1994), Hüsnü Bayramoğlu (1935-), Bayram Yüksel (1931-1997), Süleyman Rüştü Çakın (1899-1974), Abdullah Yeğin (1924-2016), Ahmet Aytımur (1924-2016), Atif Ural (1933-1966), Tillolu Said Özdemir (1930-2016), Mustafa Gül (1915-1985), Mustafa Acet (1924-1990), Seyyid Salih Özcan (1929-2015). (Bk. Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 81*, s.1733; Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s.15) İsmi vasiyetnâmede geçmese de, bir mektubundaki vârisler arasında geçen ve hususî düsturunu uygulamayı devam ettirmesi istenen bir ‘manevî vâris’ vardır: Kastamonu - İnebolu’daki Ahmed Nazif Çelebi (1891-1964). Bkz. Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 136*, s.1901.

¹²⁸⁰ Nursî, *Şualar / 14*. Şua, s. 1081.

¹²⁸¹ Aynı yer.

¹²⁸² İbnü’l-Arabî, *Fütûhât*, V/137-138.

¹²⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/163. Müslim, Müsâfirin 39; Ebû Davud, Tatavvu’ 26; Dârimî, Salat 165.

¹²⁸⁴ İbnü’l-Arabî, *Kitâbü’l-İsfâr*, thk. Muhammed İzzet, Mektebetü’t-Tevfikiyeye, Kahire, t.s; s. 456.

¹²⁸⁵ İbnü’l-Arabî, *Fütûhât*, IV/47, V/257.

¹²⁸⁶ M. Mustafa Çakmaklıoğlu, “Sufilerin Kur’an Telakkisi”, *Tasavvuf El Kitabı içinde*, (edit. K. Özköse) Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 71, 72.

“Risale-i Nur, Kur’ân semalarından bir sema-yı mâneviyenin güneşleri, ayları ve yıldızlarıdır. Nasıl ki zahiren, perde-i esbab olan güneşten, kamerden ve kevkeb-i münîrden bütün kâinat tenevvür ve tezeyyün ve bütün eşya neşvünema ve hayat buluyor. İşte Risale-i Nur da Kur’ân-ı Mucizü'l-Beyandan alıp saçtığı şua’larla bütün âleme, hayat; ve *âdeme, kâmil insan*; ve kulûbe, neş'e-i iman; ve ukule, yakîn bir itminan; ve efkâra, inkişaf-ı iman, ve nüfusa, teslim-i rıza ve candır. O sema-yı mâneviyeyi bazan ve zahiren bihasbilhikmet âfâkî bir bulut kütesi kaplar. O celâlli buluttan öyle bir feyz-i rahmet yağmurları yağar ki, sümbüllenmeye istidatlı tohumlar, çekirdekler, habbeler o sıkıcı ve dar âlemde gerçi muztarip olurlar, o sıkılmaktan üzerlerindeki kışkırları çatlar ve yırtarlar; o anda bulutlar da ufuklara çekilip nöbetçi vaziyetinde beklemesi bir Rabbânî imtihan, bir feyezânî inkişaf ve bir nurânî rahmettir ki, evvelki bir habbe (dane), bir çekirdek yeniden taze bir hayata iştiyakla ve inkişaf neş'esiyle meyvedar koca bir ağaç suretini alır, ¹²⁸⁷ *يُنَادِلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ* ¹²⁸⁸ sırrına mazhar olurlar.”¹²⁸⁸

Risale-i Nur dersleriyle ağır ceza suçlusı mahkumların ıslah olmaları ve cezaevlerinin bir ıslahevine dönüşmesi¹²⁸⁹, Nurların mürşidlik ve muslihliğini (ıslah eden eğitimciliğini) gösteren en somut örneklerdir.

ff. Nur Dairesinde Şeyhlik Meselesi

Şeyh Süleyman Hilmi Tunahan Efendi tarafından “*Bediüzzaman baba!*”¹²⁹⁰ diye hitap edilmiş ve pek çok meşâyih tarafından bir şeyh olarak görülmüş olsa da, Üstad Bediüzzaman Said Nursî, kendisinin şeyh ve yolunun da bir tarikat olmadığını açıkça söylemiş ve kurucusu (pîri) olduğu Risale-i Nur Dairesi’nde kendi şahsını bile mürşitlikten âzâd ettiği için, daire içinde bir şeyhlik-halifelik müessesesi kurmamıştır. Bununla beraber, başka şeyhlerin ve dervişlerin, şeyhliği ve tarikati bırakmadan, Nur Dâiresi’ne girip iman hizmetleri yapabilmelerine de kapıyı ardına kadar açmıştır. Nitekim bu meyanda Nur Dairesine giren onlarca şeyh efendinin ve binlerce müridlerinin varlığı bilinen bir gerçektir. 1935 yılında Nur Dairesi’ndeki bağı, ‘baba-evlat, şeyh-mürid’ bağı değil, ‘hillet meşrebi ve uhuvvet mesleği’ (ağabey-kardeş ilişkisi) olarak niteler ve ayrıca ilk defa Nur Mesleği’ne dair açık ve net “bir düstur” ortaya koyar:

“*Bir düstur*: Risale-i Nur talebeleri, Risale-i Nur'un dâiresi hâricinde nur aramamalı ve aramaz. Eğer ararsa, Risale-i Nur'un penceresinden ışık veren mânevî güneşe bedel bir lâmbayı bulur, belki güneşi kaybeder. Hem Risale-i Nur'un dâiresindeki hâlis, pek kuvvetli ve

¹²⁸⁷ “Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir.” (Furkan sûresi, 25/70).

¹²⁸⁸ Nursî, *Emirdağ Lâhikası I* - Mektup No: 60, s.1719.

¹²⁸⁹ Risale-i Nur isimli “eserler tesirlidir. Fakat, millet ve vatanın tam menfaatine ve hiçbir zarar dokundurmadan yüz bin adama kuvvetli iman-ı tahkikî dersi vermekle, saadet ve hayat-ı ebediyelerine tam hizmette tesirlidir. Denizli hapishanesinde, *kısmen ağır ceza ile mahkûm yüzler adam, yalnız Meyve Risalesiyle gayet uslu ve mütedeyyin suretine girmeleri, hattâ iki-üç adamı öldürenler, onun dersiyle daha tahta bitini de öldürmekten çekinmeleri* ve o hapishane müdürünün ikrarıyla, *hapishanenin bir terbiye medresesi* hükmünü alması, bu müddeaya reddedilmez bir senettir, bir hüccettir.” Nursî, *Emirdağ Lâhikası I* - Mektup No: 6, s.1681.

¹²⁹⁰ Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s. 243; Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 418.

her ferdine çok ruhları kazandıran ve Sahâbenin sırr-ı verâset-i Nübüvvetle meşreb-i uhuvvetkârânesini gösteren "*meşreb-i hillet ve meslek-i uhuvvet*" ise, hâriç dâirelerde o pedere (*manevî baba* sayılan şeyhe¹²⁹¹) ve o mürşide üç cihetle zarar vermek suretiyle, bir *pederi* aramaya ihtiyaç bırakmaz; birtek *peder (baba)*¹²⁹² yerine, pek çok ağabeyi buldurur. Elbette büyük kardeşlerin müteaddit şefkatleri, bir *pederin şefkatini* hiçe indirir. *Dâireye girmeden evvel bulduğu şeyhi, her fert o şeyhini, mürşidini, dâirede dahi muhâfaza edebilir. Fakat şeyhi olmayan, dâireye girdikten sonra, ancak dâire içinde mürşid arayabilir.*"¹²⁹³

Nur Dairesi içindeki Nur Talebeleri'nin hâriçten bir şeyhe intisaplarına izin vermemekle beraber, daire içinde kendisine bir mürşid bulabileceklerini belirtmiştir. Nur dairesi içinde kendisine mürşid bulabileceğine dair ifade ne anlama gelmektedir? İlk olarak akla, bu mürşidin Bediüzzaman'ın kendisi veya yerine vekil kıldığı Risale-i Nur ve Nur'un Şahs-ı Manevîsi olduğu gelmektedir. Fakat yukarıdaki ifadeler, aynı zamanda hakiki Risale-i Nur Talebesi olmuş olan Şeyh Efendi'lere daire içinde *tarikaten intisap* edilebileceğine de açık bir kapı aralığı barındırmaktadır denebilir. Nur Dairesi içinde mesleken Nur talebesi, tarikaten ehl-i tarîk olunabileceği gibi bir düşünceye de kapalı değildir.

Sözlerinin devamı bu hususa daha bir açıklık getirir: "*Hem Risaletü'n-Nur'un velâyet-i kübrâ olan, Nübüvvetten gelen veraset sırrının feyzini veren hakikatlerinin ders verildiği dâiresindeki hakikat ilmi dahi, dâire hâricindeki tarikatlere ihtiyaç bırakmaz. Meğer tarikati yanlış anlayıp, güzel rüyalar, hayaller, nur ve zevklere müptelâ ve âhiret faziletinden ayrı olan dünyevî ve hevesî zevkleri arzulayan ve merciiyet makamını isteyen nefisperestler ola...*

Bu dünya dârü'l-hizmettir; külfet ve meşakkat ile ücret ölçülür, dârü'l-mükâfat değil. Onun içindir ki, ehl-i hakikat keşif ve kerâmetlerdeki zevklere ve nurlara ehemmiyet vermiyorlar. Belki bazan kaçıyorlar, örtülmesini istiyorlar. *Hem Risale-i Nur'un dâiresi çok geniştir; şâkirtleri pek çoktur. Hârice kaçanları aramaz, ehemmiyet vermez, belki daha içine almaz. Her insanda bir kalp var. Bir kalp ise, hem dâirede, hem hâriçte olamaz.*

Hem *hâriçteki irşâda hevesli zâtlar*, Risale-i Nur'un şâkirtleriyle meşgul olmamalı. Çünkü üç cihetle zarar görmeleri muhtemeldir. Takvâ dâiresindeki talebeler irşâda muhtaç olmadıkları gibi, hâriçte bol miktarda namazsız insanlar var. Onları bırakıp bunlarla meşgul olmak irşad değildir. *Eğer bu şâkirtleri severse, evvelâ dâire içine girsin, o şâkirtlere peder değil, belki kardeş olsun; fazileti ziyade ise ağabeyleri olsun.* Hem bu hâdisede görüldü ki, *Risale-i Nur'a intisâbın çok ehemmiyeti var ve çok pahalı düştü. Ve buna bu fiyatı veren ve*

¹²⁹¹ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 184.

¹²⁹² Bediüzzaman, şeyhe 'baba' nazarıyla bakılmasına karşı değildir. Bir yerde şöyle der: "Büyüklerin, raiyetlerine *pederâne nazarları*, şahsiyet-i insaniye itibarıyla değildir." Nursî, *Mektubat / 7. Mektup*, s.358.

¹²⁹³ Nursî, *Lem'alar / 28. Lem'a*, s.734.

o yolda bütün âlem-i İslâm nâmına dinsizliğe karşı mücâhede vaziyetini alan akli başında bir adam, o *elmas gibi mesleği terk edip başka mesleklere giremez.*”¹²⁹⁴

Bu cümleler, Risale-i Nur’a intisap eden Nur Talebesi’nin başka bir şeyhe intisaba ihtiyacı olmayacağını ve Bediüzzaman’ın da bir düstur olarak buna rızasının bulunmadığını göstermektedir. Fakat her kaidenin istisnaları olabileceğine binaen, Bediüzzaman, kendisine tarikaten intisap gayesiyle gelen, fitraten tarikate ziyadesiyle istidatlı ve iştiyaklı bazı şahısları, müridlere yönlendirmiştir. Bunlar içinde daha sonra tarikat şeyhi makamına yükselen Hâce Musa Topbaş Efendi¹²⁹⁵ ve İsmail Çetin Hocaefendi¹²⁹⁶ gibi isimler vardır.

Bediüzzaman, yakın talebelerinin iman hizmetini bırakarak “*tarikât hevesiyle, Risâle-i Nur’dan izin almayarak, kapanmış tekkelere girmeleri*”nin yanlış olduğunu ve şefkat tokatını hak ettireceğini yazmıştır.¹²⁹⁷ İlgili cümlesinden anlaşılan o ki: Risale-i Nur’dan izin alınarak tarikate girilebilir. Nitekim Bediüzzaman’ın istisnaî de olsa, kendisine gelen tarikate fazla iştiyaklı veya istidatlı bazı şahısları hususî olarak bazı müridlere yönlendirmiş olması, Risale-i Nur’dan izinle yapılmış bir tevcih ve irşad cümlesindedir.

Bediüzzaman, 1935 Eskişehir hapsi sonrası götürüldüğü Kastamonu’da yeni talebesi Mehmet Feyzi Efendi’ye (1912-1989) yazdığı bir mektupta, milletin imanının kurtuluşuna hizmetin, şahsî kemalat ve velayet peşinde koşmaktan daha ehemmiyetli ve kıymetli oluşunu anlatmış, Nur Mesleğinin ve Talebelerinin manevî makamlarına dair bazı hususiyetleri ifşa etmiştir.¹²⁹⁸ Yine II. Dünya Savaşı’nda 7 aylık ihtiyat askerliği sonrası İstanbul’da sufi-âlimden ders alma niyetiyle kalan M. Feyzi’ye Tahsin Efendi’nin (1917-1981) Kastamonu’da yazdığı mektuba Bediüzzaman’ın düştüğü “*Risale-i Nur razı değil!*” dipnotu sebebiyle M. Feyzi Efendi, geri Kastamonu’ya dönmüştür.¹²⁹⁹ Bediüzzaman, bu tercih ve tevcihlerinde tıpkı müridlerin kendilerine gelen bazı insanları müridliğe kabul edip bazısını da başka şeyhlere yönlendirmeleri şeklinde bir davranış şekli sergilemiştir.

Bediüzzaman, Risale-i Nur Dairesi içindeki müridin kim olduğunu yine 1935’teki Eskişehir hapsinde şöyle izah eder: “Kalbime ihtâr edildi ki; nasıl ki, *Mesnevi-i Şerif*, şems-i Kur’ân’dan tezâhür eden yedi hakikattan bir hakikatın aynası olmuş, kudsî bir şerâfet almış; Mevlevîlerden başka daha çok ehl-i kalbin lâyemut bir müridi olmuş. Öyle de, (tefsir-i Kur’an) Risâle-i Nur, şems-i Kur’âniyenin ziyâsındaki elvân-ı seb’ayı ve o güneşteki renk

¹²⁹⁴ Aynı yer.

¹²⁹⁵ Hâce Musa Topbaş Efendi’nin müntesiplerinden Prof.Dr. Ethem Cebecioğlu’nun bizzat tarafıma yazdığına göre, Musa Efendi’yi (1952-53’te) Şeyh Sami Efendi’ye intisaba yönlendiren bizzat Bediüzzaman olmuştur.

¹²⁹⁶ Çetin, *Mufasssal Medenî Ahlak*, s. 19.

¹²⁹⁷ Nursî, *Lem’alar* / 28. Lem’a, s.735.

¹²⁹⁸ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 52, s.1603.

¹²⁹⁹ Şahiner, *Son Şahitler*, c.2, s. 126, “Mehmed Feyzi Pamukçu” mad.

renk, çeşit çeşit yedi nûru birden aynasında temessül ettirdiğinden -inşâallah- yedi cihetle şerîf ve kudsî ve yedi *Mesnevî* kadar ehl-i hakikata bâkî bir rehber ve bir mürşid olacak.”¹³⁰⁰

Bediüzzaman, “Risale-i Nur’un bir nevi Arabî Mesnevî-i Şerifi hükmünde olan bu Mecmua” dediği Mesnevî-i Nuriye’nin önsözünde, Kur’an’ın dersiyle ve irşadıyla, tıpkı İmam-ı Gazâlî, Mevlâna Celâleddin, ve İmam-ı Rabbânî gibi kalb, ruh, akıl gözleri açık olarak, ehl-i istiğrâkın akıl gözünü kapadığı yerlerde, o makamlarda gözü açık gezdiğini ve sonunda hakikate bir yol bulup o yola girdiğini söyler. Sonra, o yolda manevî mücahedelerini ve müşahedelerini risaleler halinde kaleme aldığını yazar. Eski Said’i kalbî ve fikrî terakkisinde Yeni Said’e dönüştüren Kur’ânî hakikatlerin, başkaları için de bir nevi seyr-i enfûsîye vesile olabileceğini söyler. Yarım asra yakın o mesleği Risale-i Nur suretinde takip eder. *Dâhilî nefis ve şeytanla mücadeleyle bedel*, hariçte yolunu şaşırılmış muhtaçlara ve dalâlette ilerleyen ehl-i felsefeye karşı *Risale-i Nur’un, geniş ve küllî mesnevîler hükmüne geçtiğini* belirtir.¹³⁰¹

Bediüzzaman’ın yönlendirmesi ile hâriçten bir mürşide intisap eden ve daha sonra beş tarikatten icazetli bir şeyh haline gelen İsmail Çetin, bütün o tarikat eğitimine, malumat ve varidâtına rağmen, Bediüzzaman’ın bir mürşid gördüğü *Mesnevî-i Nuriye*’yi elliden fazla okumuş, kelime kelime tedkik ve tahkik etmiştir.¹³⁰² Nur Talebeleri de, Risale-i Nur’u, Mesnevî-i Şerif, Fütûhu’l-Ğayb ve Fethu’r-Rabbânî gibi mürşid kitaplardan sayarlar.¹³⁰³

Bediüzzaman’ın rical-i devleti¹³⁰⁴, ehl-i medrese ve ehl-i tekkeyi Nur Dairesine çağırması, salt meslek âidiyeti ve benlik hisleri ile değildi. Her meslek, meşreb ve tarikat erbabını, mensubu bulunduğu grubla âidiyetini ve gereğini korumakla beraber, ülkede tehlikede gördüğü imana Risale-i Nur’la sahip çıkmaya, kendi dinlerinin Kitabı olan Kur’an’ın bu asırdaki tefsiriyle bir iman ve diriliş seferberliğine davet etmişti.¹³⁰⁵ Kendisinin bir müflis kul, kuru bir çubuk olduğunu¹³⁰⁶, şahsına, ismine, kusurlarına takılmamalarını, Risale-i Nur’la milletin ve ümmetin imanına hep birlikte sahip çıkmalarını intizar etmişti.¹³⁰⁷

¹³⁰⁰ Nursî, *Lem'alar* / 28. Lem'a, s.734.

¹³⁰¹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.1277.

¹³⁰² Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 255.

¹³⁰³ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1146-1147.

¹³⁰⁴ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 63, s.1720.

¹³⁰⁵ Nursî, *Şuâlar* / 8. Şuâ, s.941; Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s.1274.

¹³⁰⁶ Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, s.523.

¹³⁰⁷ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 66, s.1839.

C. MÜRİD VE SÂLİK

a. Tasavvufta Mürid-Sâlik Kavramları

Arapça “*Erâde*” (istedi) filinden türemiş olan *Mürîd*’in manası ‘bir şeyi irade ve talep eden, ehl-i irade olan, arzu edip isteyen, irade sahibi kimse’ dir.¹³⁰⁸ Sufî ıstılahında ise iradesi olmayan kimseye derler.¹³⁰⁹ Tasavvufta ‘irade ve ihtiyar’ kavramları vardır. “Sufiler, ‘ihtiyar’ sözüyle, Hakk’ın ‘irade ve ihtiyar’ını, kendi irade ve ihtiyarına tercih etme manasını kast ederler.”¹³¹⁰ Muhasibî’ye göre “Sıdk ve niyetin özü, doğru iradedir.”¹³¹¹ Gazâlî: “Kalbin askerleri üçe ayrılır; şehvet gibi ya faydalı ve muvafık olanı celb etmeye ya da öfke gibi zararlı ve aykırı olanı savuşturmaya yönlendirir ve teşvik eder. Bu yönlendiriciye *irade* denir. İrade, insan aklıyla işin sonunu ve ondaki salah yolunu idrak ettiği zaman, maslahat sebeplerini elde etme yönünde kendisinde beliren bir şevk ve arzudur.”¹³¹²

“Sufilere göre irade, bu yolda yürüyen müridin kendisine hissettiği ve kendisiyle maksadı arasına giren şeyden dolayı hissettiği bir yanıştır.”¹³¹³ Tasavvufta iradesini Hakk’ın ve şeyhinin iradesine teslim etmiş, tâbi kılmış kimse, demektir.¹³¹⁴ Aziz Mahmud Hüdayi “*Mürîd, gerçekte iradesi olmayandır. Gerçi her müridin muradı vardır. Hakiki müridin muradı da Allah’tır.*” şeklinde tanımlamaktadır. “Mürîd” kelimesiyle eşanlamlı olarak Arapça “fakir”, Farsça “derviş” kelimeleri de kullanılır. Fakir, yokluk ve hiçliğe talip, derviş bir tarikatın hâdimi demektir.¹³¹⁵ Yine *müstersîd* kelimesi de, irşad isteyen *mürîd* demektir.¹³¹⁶

Bir sufî terimi olarak; Allah ahlakıyla ahlaklanan ve Allah’a vuslat için bir mürşidin eğitimi altına girmiş olan tasavvuf yolcusuna *mürîd* denir.¹³¹⁷ Sülemî’ye göre mürid; kendisi için Hakk’ın irade ettiğinden başka bir şey irade etmeyen, Hakk’ın iradesi önünde ve karşısında kendi iradesini hiçe sayan kişidir.¹³¹⁸ Mürîd, iradesinden sıyrılmış olan kimsedir. Tasavvufta bazıları mürîd, bazıları ise murâd’dırlar.¹³¹⁹

c. Bediüzzaman’ın Mürîdliğe Yaklaşımı

aa. Mürîdlik ve el-Mürîd İsmi

Mürîdlik, Allah’ın el-Mürîd isminin bir tecelli ve tasarruf biçimidir. Bediüzzaman, kâinat, mahlukât ve hâdisâtı esma üzerinden okumalarını kitaplaştırdığı Risale-i Nur’da,

¹³⁰⁸ Heyet, *el-Müncid fi’l-lüğa*, s. 286.

¹³⁰⁹ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Istilahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s.1037.

¹³¹⁰ Hucvirî, *Keşfü’l-Mahcûb*, s. 470.

¹³¹¹ Muhasibî, Ebu Abdillâh Hâris b. Esed, *Âdâbü’n-Nüfus*, nşr. Mecdî Fethî es-Seyyid, Kahire, 1991, s. 140.

¹³¹² Gazâlî, *İhyâ*, c. 3, s. 7.

¹³¹³ İbn-i Arabî, *Fütûhât*, c. 2, s. 131.

¹³¹⁴ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Istilahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s.1037.

¹³¹⁵ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 185.

¹³¹⁶ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Istilahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s.1043.

¹³¹⁷ Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 454-455; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 388.

¹³¹⁸ Sülemî, *Tabakât*, s. 356.

¹³¹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Nakd-i Hâl*, s. 497-a; Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Istilahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 1037.

“Mürîd-i Külli şey” ve “Fâil-i Muhtar ve Mürîd”¹³²⁰, “Kadîr-i Mürîd”¹³²¹ gibi nitelermelerle Allah’ın, el-Mürîd¹³²² isminin tecelli, icraat ve tasarruflarına dikkat çekmiştir¹³²³ ki bunlardan birisi de müridler üzerindeki tecelliyatıdır. *İrade-i İlâhiyenin* delillerinden pek çok küllî hüccetleri ihtiva eden birtek küllî ve uzun delili özetlemiştir. Bu özet içinde *irade ve ihtiyar ve meşîet-i İlâhiyeyi* gayet kat’î ispat eden bir delili beyan etmiştir. O’na göre, ilm-i İlâhînin bütün mezkûr delilleri, aynen iradenin dahi delilidir. Çünkü, her masnûda *ilim ve iradenin* beraber cilveleri, eserleri görünüyor. Herşey onun irade ve meşîetiyle olur. İstedîği olur, istemedîği olmaz. Her ne isterse yapar. İstemezse hiçbirşey olmaz.¹³²⁴ Eşya ve hadiselerde görünen irade-i ilahiye, Allahın Mürîd ismini ve dolayısıyla vahdaniyetini göstermektedir.¹³²⁵

el-Mürîd isminin tecellisi altında sülûk eden sâlik de “abdülmürîd” manasına mazhariyet yolunun sonunda vahdaniyeti temsil eden tevhid makamına erişir, iradesi, İrade-i İlâhiye ile birleşir, daha doğrusu kendi iradesinden vazgeçip, O’nun iradesinde yok olur, yokluğunda varlık bulur. Nitekim “Ebu Hâmid Gazâlî şöyle söylemiştir: “Mürîd, el-Mürîd ismini hak eden ve ismi Allah’a yönelenlerin arasına girmiş olan kimsedir.”¹³²⁶ *Murâd* ise, irade ettiği ne ise meydana gelmekle birlikte, iradesi kendisinden alınmış olan kimsedir. *Murâd*, bütün hâl ve makamları sıkıntıya düşmeden geçer.”¹³²⁷

bb. Hakikat Yolunun Sâlikleri

Bütün hak yolun sâliklerinin sülûk biçimleri, Kur’an’a dayanır. Bediüzzaman, Kur’an’ın i’câzının yedi küllî kaynaktan tecelli ve yedi unsurdan tereküp ettiğini söyler, üçüncü küllî menbâın, mânâ cihetiyle Kur’an’ın *bütün evliyanın meşreblerini, âriflerin zevklerini, sâliklerin mezheplerini*, fakihlerin mesleklerini ve kelamcıların tarîklerini ihata etmesiyle ortaya çıkan *hârikülâde câmiyyeti* olduğunu belirtir.¹³²⁸ Tabir-i diğerle Kur’anın bütün velayet yollarını, sülûk şekillerini, fikhî ve itikadî mezhepleri ihtiva eden câmiyyeti, onun mu’cizeliğini izhar eden yedi küllî kaynaktan birisidir.

Bediüzzaman, tüm sülûk yollarını içeren, hepsine kaynaklık eden ve hakk olarak indirilen Kur’an’ın Peygamberi Hz. Muhammed’in de hayatı boyunca “*Hakk’a mütemessik ve hakikate sâlik olduğunu*” söylemiştir. “*Nebevî siyerinin tanıklığıyla, O’nun (s.a.v) sağlamlığının derecesi, ciddiyetinin mükemmelliği, metaneti ve bütün iş ve hareketlerindeki güvenirliliğinin kuvveti*”nin de onun bu hakikate sülûkunu tasdik eden kesin deliller olduğunu

¹³²⁰ Nursî, *Lem’alar*, 29. Lem’a, s.770.

¹³²¹ Nursî, *Şualar* / 15. Şua, s.1141; a.mlf., *Mektubât* / 20. Mektup, s.452.

¹³²² Nursî, *Lem’alar* / 29. Lem’a, s. 770, 779; a.mlf., *Mektubât* / 20. Mektup, s. 452, 453; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Hubâb, s.1323; / Zerre, s.1339; / Nokta, s.1372.

¹³²³ Bediüzzaman, Allah’ın Mürîd ismiyle iradesinin tecellileri hakkında bkz. Nursî, *Lem’alar* / 29. Lem’a, s.770.

¹³²⁴ Nursî, *Şualar* / 15. Şua, s.1141.

¹³²⁵ Nursî, *Mektubât* / 20. Mektup, s.453.

¹³²⁶ Refik el-Acem, *Mevsûatü mustalahâti’l-İslâmî*, s.721.

¹³²⁷ İbn-i Arabî, *Istîlâhâtü’s-Süfiyye*, s. 529-530.

¹³²⁸ Nursî, *Rumûz*, s.2342; a.mlf., *Sözler / Lemeât*, s.336.

belirtmiştir.¹³²⁹ Bu yaklaşım, Hz. Muhammed'in nübüvvetine velayetinin zemin teşkil ettiği şeklindeki görüşlerle paralellik arz etmektedir ki, sülûk-u Ahmediye'nin neticesi risalet-i Muhammediye olmuş gibidir. Ayrıca Bediüzzaman, tasavvufî sülûkunun dışında, genel manada hak yolunda gidene 'sâlik' kelimesini kullandığı gibi, küfür dalâlet yoluna sülûk etmiş olan kimseye de 'sâlik' ifadesini kullanır.¹³³⁰

cc. Şeyh-Mürîd ve Feyiz

Elbette hak yolunun sâlikleri içinde hususî bir konumları bulunan tarikat sâlikleri, sülûklarını İlahî bir feyizle gerçekleştirirler ve bu feyiz, onlara şeyhlerinden akseder. Bediüzzaman, mürşidden mürîde, şeyhden sâlike *feyiz akışını* bir ayna metaforuyla izah eder, Hakk'ın feyizlerine ma'kes olan mürşidin gönlünün tıpkı bir ayna gibi o feyizleri mürîdine aksettirdiğini söyler. Aynı zamanda mürşid ile mürîd arasındaki *feyiz alış-verişine* de dikkat çeker. Bazan nâkıs bir şeyhin hâlis mürîdinin, şeyhinden daha ziyade kâmil olabileceğini ve dönüp şeyhini irşad ederek şeyhinin şeyhi olabileceğini belirtir.¹³³¹ Halis mürîdi vasıtasıyla irşad olan nâkıs şeyhin, kısa bir zamanda mürîdlerini geçerek onlara yine bir mürşid-i hakiki olarak başlarında kalacağını söyler.¹³³²

Bediüzzaman, sâlikin, bir aşamada kalb murakabesiyle meşgul olurken, aynı zamanda tefekkürü de en mühim bir vird olarak vazife edinmesi gerektiği şeklinde bir uygulama başlatır ve bu yönüyle, tasavvuftaki "murakabe" dairesini Kur'ân yoluyla genişleterek, murakabeye tefekkür boyutu getirerek bir yenilik yapar.¹³³³ Risale-i Nur'da şeyh-mürîd ilişkisi mecaz olarak da kullanılır. Kur'an'da dağların Hz. Davud ile beraber tesbih etmesi, şeyhin emriyle hep birlikte tesbih eden mürîdlerin durumuna benzetilir.¹³³⁴

Bediüzzaman, Allah'a giden yolda vesileyi kabul etmekle beraber, vesileciliği bir ifrat olarak görür, tevhidî itidal ve istikametten bir sapma olarak değerlendirir; müfritâne vesileciliği reddeder.¹³³⁵ Yine aynı tevhid hassasiyetinden dolayı, ehl-i tarikatçe makbul olan ziyade hüsn-ü zannı da kendi mesleğinde ta'dil eder, nazarı şahıstan şahs-ı manevîye çeker, İlahî iktiran (iki nimetin bir arada verilmiş olması) sırrını nazara verir.¹³³⁶ Bu iki nokta, Risale-i Nur mesleğini tasavvufî tarikatlerden ayıran özellikler olarak sayılabilir.

dd. Fenâ fi's-şeyh ve Tefânî

Tasavvuftaki mürîd ve sâlik kavramlarının Nur Dairesi'ndeki mukabiline nazar edecek olursak, görürüz ki: Bediüzzaman kendisini mürşid ve talebelerini de mürîd (sâlik, derviş vs.)

¹³²⁹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Reşhalar, s.1284.

¹³³⁰ Nursî, *Lem'alar* / 13. Lem'a, s.622.

¹³³¹ Nursî, *a.g.e.* / 17. Lem'a, s.654; a.mlf., *Mesnevî* / Zehre, 1. İ'lem, s.264, çvr. Ü. Şimşek

¹³³² Nursî, *Şualar* / 13. Şua, s.1010.

¹³³³ Nursî, *Tarihçe-i Hayat* - Önsöz, s.2117.

¹³³⁴ Nursî, *Sözler* / 20. Söz, s.104.

¹³³⁵ Vesileciliğin en ileri boyutunun da tanrılaştırmak olduğunu, "Allah'ı bırakıp da birbirimizi rab edinmeyelim." (Âl-İ İmrân Sûresi, 3/64) âyeti ve Hristiyanlık üzerinden ders vermiştir. Nursî, *Sünhat*, s.2045.

¹³³⁶ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 57, 58, 59, s.1605-1606.

gibi sıfatlarla nitelenmemiştir. Hep beraber *Kur'an'ın şakirdleri* olarak vasıflandırmış, gittikleri manevî yolu da *minhâc-ı Kur'an (Kur'an yolu)* veya *cadde-i Kur'aniye* olarak adlandırmıştır.¹³³⁷ İki yerde talebeleriyle aralarındaki bağı şöyle tasvir etmiştir:

“Ey Risale-i Nur’un kıymettar talebeleri ve benden daha bahtiyar ve fedakâr kardeşlerim! *Ben size nisbeten kardeşim; mürişidlik haddim değil. Üstad da değilim, belki ders arkadaşıyım.* Ben sizin, kusurata karşı şefkatkârâne dua ve himmetlerinize muhtacım. Benden himmet beklemeniz değil, bana himmet etmenize istihkakım var. Cenab-ı Hakkın ihsan ve keremiyle sizlerle gayet kudsî ve gayet ehemmiyetli ve gayet kıymettar ve her ehl-i imana menfaatli bir hizmette taksimü'l-mesâi kaidesiyle iştirak etmişiz. *Tesanüdümüzden hâsıl olan bir şahs-ı mânevînin fevkalâde ehemmiyet ve kıymeti ve üstadlığı ve irşadı bize kâfidir.*”¹³³⁸

Toplu risale derslerinde ilimden kaynaklanan bir fazilet ve ihtiyaç sebebiyle ders veren bir ‘ağabey’ statüsü olsa da, bu şeyh-mürîd ilişkisi değildir. Üstad-talebe ilişkisi ise yalnızca Bediüzzaman ile Nur talebeleri arasında sözkonusudur. O da üstadlığını bir mürişid olarak değil, Kur'an rahlesinde Kur'an'ı ders veren bir müderris olarak sunmuştur.¹³³⁹ Risale-i Nur'da onlarca yerde mesleğinin tarikat olmadığını, belki hakikat olduğunu söylemiştir.¹³⁴⁰ Yolundan gidenleri de *mürîd veya derviş* olarak isimlendirmemiştir. Tarikat dersi değil, Kur'an'ın hakikatlerini ders verdiğini, *dersini dinleyenlere Nur talebesi denildiğini, mesleğinin de tarikat değil, iman hakikatleri olduğunu* ifade etmiştir.¹³⁴¹

Kendisiyle talebelerinin ilişkisini İhlas Risalesi-2’de şöyle beyan etmiştir: “Ehl-i tasavvufun mâbeyninde *fenâ fi's-şeyh, fenâ fi'r-resul* ıstılahları var. Ben sufi değilim. Fakat onların bu düsturu (prensibi), bizim meslekte *fenâ fi'l-ihvân* suretinde güzel bir düsturdur. Kardeşler arasında buna *tefânî* denilir. Yani, birbirinde fânî olmaktır. Yani, kendi nefsanî hissiyatını unutup, kardeşlerinin meziyyetleri ve hissiyatıyla fikren yaşamaktır. Zaten *mesleğimizin esası uhuvvettir. Peder ile evlât, şeyh ile mürîd mâbeynindeki vasıta değildir. Belki hakikî kardeşlik vasıtalarıdır. Olsa olsa bir üstadlık ortaya girer. Mesleğimiz Halîliye olduğu için, meşrebimiz hilleştir.* Hillet ise, en yakın dost ve en fedakâr arkadaş ve en güzel takdir edici yoldaş ve en civanmert kardeş olmak iktiza eder. Bu hilletin üssü'l-esası, samimî ihlâstır. Samimî ihlâsı kıran adam, bu hilletin gayet yüksek kulesinin başından sukut eder. Gayet derin bir çukura düşmek ihtimali var; ortada tutunacak yer bulamaz...”¹³⁴²

“Eğer mesleğimiz şeyhlik olsaydı, makam bir olurdu veyahut sınırlı makamlar bulunurdu. O makama çok sayıda istidatlar namzet olurdu. Gıptakârâne bir bencillik

¹³³⁷ Nursî, a.g.e. - Mektup No: 83, s.1620.

¹³³⁸ Nursî, a.g.e. - Mektup No: 56, s.1605; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 40, s.1707.

¹³³⁹ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 132, s.1465.

¹³⁴⁰ Nursî, *Lem'alar / 21. Lem'a*, s. 670.

¹³⁴¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 118, s.1891.

¹³⁴² Nursî, *Lem'alar / 21. Lem'a*, s.670, 671.

olabilirdi. Fakat mesleğimiz uhuvvettir. *Kardeş kardeşe peder (baba) olamaz, mürşid vaziyetini takınamaz.* Uhuvvetteki makam geniştir; gıptakârâne sıkışıklığa yol açmaz. Olsa olsa, kardeş kardeşe yardımcı ve destekçi olur, hizmetini tamamlar.”¹³⁴³

Görüldüğü üzere: Bediüzzaman kendisini bile nur talebelerinin bir mürşidi olarak görmez, öyle lanse etmez; kardeşleri ve ders arkadaşları kabul eder. Talebelerin kendi aralarındaki ilişkinin de tarikatlerdeki gibi bir mürşitlik ve babalık bağı olmadığını, ‘iman ve dava kardeşliği’ olduğunu betahsis vurgular. Bir kardeşlik atmosferinde birbirlerinin fazilet ve kemalatından istifade ve istifâzeyle kemale eren Nur Talebeleri, dönemin sufi çevrelerinin dikkatlerini çekmiştir. Bediüzzaman, bazı şeyhlerin *Sünnet-i Seniye dairesinde kâmil imanı kazanan Risale Talebeleri*’ni kendilerine mürid edinmek istemelerini, Nur Talebeleri’nin manevî kıymetine verir.¹³⁴⁴ “*Risale-i Nur’u hayatının gayesi edinen bir Nur talebesi, yüz adam kuvvetinde olduğu ve yüz nâsih (nasihatçi-vaiz) kadar iman ve İslâmiyete hizmet ettiği, ehl-i hakikatçe müselleme ve musaddaktır.*” der.¹³⁴⁵

ee. Dost, Kardeş, Talebe

Tarikat ve tekkelerdeki dervişlerin vazifelerine göre muhtelif ünvanları ve kendi içlerinde bir hiyerarşik yapıları olduğu gibi, bir mürşid olması itibariyle Bediüzzaman, Nur Dairesi’ni *talebeler, kardeşler ve dostlar* (sempatizan ve taraftarları) olarak iç içe üç ana daireye ayırmıştır. Nur Talebelerini de ihlas, sabır, sebat ve metanetlerine göre genelden özele doğru; *şakirdler, nâşirler, haslar, kutuplar, sahipler ve rükünler* diye kendi içinde altı sınıfa tertip etmiştir.¹³⁴⁶ Fakat bu, tarikatler ve tekkelerdeki gibi keskin çizgilerle ayrılmış değildir, bir kişi, aynı zamanda birkaç noktadan hem talebe, hem kardeş olabilir.

Bediüzzaman’ın bu tasnifi, tasavvuf literatüründe meşhur olan avam, havâs ve ehass-ı havâs derecelendirmesini hatırlatsa da, tam olarak öyle değildir, çünkü ‘talebeler’ sınıfı içinde de onlarca-yüzlerce velayet sırrına mazhar şahsiyetin varlığını bizzat kendisi söylemiştir. Bu tasnifler, daha ziyade Daire içindeki vazife ve misyonla alakalı bir keyfiyettir. O, Risale-i Nur’da “bazı has ve hâlis talebelerini evliya ve asfiya nişanlarıyla taltif ve tezyin eder.”¹³⁴⁷ 1938 Aralık’ında Kastamonu’da yazdığı 3. Keramet-i Aleviye Risalesi’nde *‘ehl-i velayetin reisi olan kutuplar’* gibi *İman Hizmetinin gizli kutuplarından* bahsetmiştir.¹³⁴⁸ Nur Dairesi içindeki ehl-i velayet bazı hoca/üstad talebeleri hakkında tasavvufî bir terim olan “*kutup*” ifadesini kullanmış ve isimlerini *aktaplar listesinde* dualarına dâhil ettiğini söylemiştir.¹³⁴⁹

¹³⁴³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 4, s.1680; a.mlf., *Lem’alar / 21*. Lem’a, s.672.

¹³⁴⁴ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 51, s.1602; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2067.

¹³⁴⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2145.

¹³⁴⁶ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 161, s.1666-1667.

¹³⁴⁷ Nursî, *Şualar / 14*. Şua, s.1061.

¹³⁴⁸ Nursî, *a.g.e.* / 8. Şuâ, s.940.

¹³⁴⁹ Mesela: Bediüzzaman, Risale-i Nur’a en önde hizmet eden Sav köylü üç hafızı ‘üç üstadı ve üç kutup’ olarak nitelemiştir. Sav’ın imamı Hacı Hafız Mehmed Avşar (1877-1947), 2. Oğlu ‘Topalca’ Hafız Mehmed Avşar (1897-1970). 3. Çanakale gazisi Hafız Mehmed Gül (1890-1944). Yine İslam köylü Hafız Ali (1898-1944), Isparta

Ç. İNABE VE BEY'AT

Tasavvufta bir şeyhe bağlanmaya, *intisab*, *inabe* veya *bey'at* (biat) denir.¹³⁵⁰ *Mübâyaa*, *ahid*, *akid* ve *ikrar* kelimeleri de kullanılır.¹³⁵¹

Ayrıca 'velâdet' (doğum) kavramı da, tâlibin mürşide intisap etmesi ve tarikate girmesi demektir. Buna çoğu zaman velâdet-i sâniye (ikinci doğum), velâdet-i maneviye (manevî doğum) ve velâdet-i ruhiye (ruhî doğum) gibi adlar verilir. Şeyh ile müridi arasında öyle bir kaynaşma (teellüf) hâsıl olur ki, neticede mürid, şeyhin bir parçası olur; tıpkı tabîi veladette (doğal doğumda) oğul babanın bir parçası olduğu gibi. "İnsan iki kere doğmadan melekût âlemine yükselemez."¹³⁵² İlk doğumla madde âlemi ile irtibat kuran insan, ikinci doğum ile melekût âlemi ile irtibat kurar. Müridin babası, onun bedeninin, şeyhi ise ruhunun var oluş sebebi olduğundan, şeyh baba, mürid onun oğludur. (Vâlid-veled, peder-püser). Mürid babasının bel, şeyhinin yol evladı (nefes evladı)dır. Şeyh, bir anne bebeğini nasıl sütü ile beslerse, öylece onu irfanı ve feyzi ile besler. Buna *redâ* (süt emme süresi) denir. Seyr ve sülûkunu tamamlayan ve ruhen olgunlaşarak bâliğ ve reşîd olan müride şeyh icâzetnâme (hilâfetnâme) verir. Buna *fitâm* (sütten kesme) denir. Bu yüzden müridler, şeyhlerine baba (eb, vâlid, peder) derler, şeyhler de müridlerine evladları nazarıyla bakarlar.¹³⁵³

'Şeyhten el almak', 'falan şeyhten inabe almak', 'filan tarikate inabe etmek' tabirleri de şeyhe *intisab* manasında kullanılır. Arapça, tevbe edip dönmeyi ve pişman olmayı bildiren *inâbe*, Kur'ânî bir ifadedir.¹³⁵⁴ Tevbe ve ihlas-ı amel ile Hakk'a rücû' etmektir.¹³⁵⁵ Manevî eğitim almak isteyen kişinin, bir mürşide başvurup tevbe ederek ona bağlanmasına inâbe denir. Türkçemizde 'İnâbe almak' da, bir şeyhe *intisab* ile onun müridi olmak anlamındadır. Bu bir çeşit tören ile şeyhin huzurunda günahlarına tövbe etmek, yalan söylemeyeceğine, hırsızlık yapmayacağına, zina vesaire gibi kötülükleri işlemeyeceğine söz vermek şeklinde olur ki buna *bey'at* da denir.¹³⁵⁶

Sözlükte *bey'at*, ticarete bir şeyi satmak ve alış-veriş yapmaktır. Tasavvufî kültürde *bey'at*ın dinî temeli, Hz. Peygamber'in (s.a.v) İslam'a girmek isteyen kişilerden veya

---

merkezde Mehmed Zühdü (1884-1943), Sav'lı Hafız Ahmed (1904-1946) ve Denizli'li Hasan Feyzi Yüreğil (1895-1946) İnebolu'lu Nazif Çelebi hakkında da *Âlem-i İslâmın şimal hududunda hizmet-i imaniyenin bir kutbudur* demiştir. Hesna Şener Hanım. Bz. Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.222; Nursî, *Emirdağ Lâhikası I - Mektup No: 149*, s.1764; Nursî, *Şuâlar /13.Şuâ*, s.1015; Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c.2, s.139; Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s. 15; İhsan Atasoy, *Kulluğu İçinde Bir Sultan: Tahiri Mutlu*, Nesil Yay., İst., 2007, s. 83.

¹³⁵⁰ Ankaravî, *Minhâcî'l-Fukarâ*, s. 142; Sühreverdî, *Avârif*, s. 479.

¹³⁵¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 186.

¹³⁵² Bu söz, Hz. İsa'ya nisbet edilmiştir. Bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 696.

¹³⁵³ Bkz. Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 18-19; İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, s.282; Hânî, *Behcetü's-Seniyye*, c. 3, s. 30; Safiyyüddin Ali, *Reşahât*, s. 317.

¹³⁵⁴ Ra'd, 13/27; Lokman, 31/15; Sa'd, 38/24, 34; Zümer, 39/17, 54; Mümtehine, 60/4; Hud, 11/88; Şura, 42/10, 13; Gâfir, 40/13.

¹³⁵⁵ İsmal Hakkı Bursavî, *Nakd-ı Hâl*, 84b; Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Istılâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 238, 246.

¹³⁵⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 310-311, "İnâbe" mad.

cihad ve hicret gibi önemli faaliyetlere katılacak sahabilerden bey'at almasına dayanır.¹³⁵⁷ Kur'an'da, Sahabîler'in Hudeybiye'de Hz. Peygamber'e bey'at etmeleri övülmüş ve bunlar Allah'a yapılmış bey'at sayılmıştır.¹³⁵⁸

Bey'at, tasavvufa ıstılah olarak geçmiştir. Mürşide söz verip biat etmek ve ondan el almak anlamında kullanılmıştır. Mürşidin eli, elden ele, Hz. Peygamber'e kadar ulaşır. Şeyhten el almak, bey'at-i zâhirdir. Bey'at-i bâtın ise, sâhib-i tarikat olan Hz. Peygamber'e uymaktır, O'nunla alış-veriş yapmaktır. Buna göre bey'atın manası: yaramaz huyu satıp, sâhib-i tarik olan Hz. Muhammed'in huyu ile huylanıp kavlen ve fiilen ona uymaktır, ondan iyi huylar almaktır. Bey'atin hakikati budur. Zâhiri, şeyhin elinden istiğfar almaktır.¹³⁵⁹

Alış-verişte yapılan el sıkmalardan hareketle, “ahdetme, söz verme, bu maksatlarla el sıkma” manalarına da gelen *bey'at veya biat*, tasavvufta, şeyhine sadık ve bağlı kalacağına, ona kayıtsız şartsız teslim olacağına, her dediğini itiraz etmeden yapacağına dair müridin mürşidine söz vermesi, bu maksatla tarikat mensupları arasında düzenlenen törenlere denir. “Biat, el alıp şeyhle muahede kılıp, şeyhin dostuna dost, düşmanına düşman olup, gerek rahat, gerek sıkıntılı zamanlarda ona itaat edip emrinden dışarı çıkmamaktır.”¹³⁶⁰

Bey'at ve intisab olayı çeşitli tarikatlere göre şeklî bir takım farklılıklar arzeder.¹³⁶¹ “İntisab: Tarîkate veya başka bir şeye intisâb dört şekilde olur: Bunlardan 1.si; *el almak*, telkin, zikir, bir de teberrük maksadıyla veya sadece nisbet için hırka ve cübbe giymektir. 2.si; *rivâyet almak* ki bu, onların kitapların mânâsını anlamadan okumak şeklinde olup bu da yine ya teberrük maksadıyla veya sadece nisbet için yapılır. 3.sü; *dirâyet almak* ki bu da, sadece mânâlarını anlamak için kitaplarını halletmektir. 4.sü; müşâhede için, *mücâhede yoluyla* kendini tarîkate alıştırmak, ahlâkını güzelleştirmek, hizmette terakkî etmek, tevhîdde ve bekada fânî olmaktır. Bunlar, mürîdlerde bulunması istenen en önemli husûslardır. Tarîkatların çoğunun -bilhassa Nakşibendiyye ve Şâzeliyye'nin- takip ettikleri yoldur. Yine intisâb için, tâbî olmak -az da olsa- onların hiziblerden (vird, zikir ve tesbihattan) severek okumak sûretiyle onlara iştirak etmek gerekir. Bunun için Şâzelî demiştir ki: “*Bizim hiziblerimizi kim okursa, onun bize hürmet etmesi, bizim de ona merhametle muâmele etmemiz gerekir. Hatta sadece onlara değil, herkes için aynı muâmele söz konusudur.*”¹³⁶²

Bu bey'atın illâ ki yaşayan bir şeyhe tarikaten olması gerekmez; üveysî tarzda, manen, ilmen ve hakikaten de olabilir. Mesela, Şeyh Hasan Hilmi Efendi'nin ifadeleriyle: “Reîsü'l-müctehidîn İmam-ı A'zam, Rasulullah'a bey'atta ism-i âzam kuvvetiyle içtihadı

¹³⁵⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 186.

¹³⁵⁸ Bkz. Fetih suresi, 48/10.

¹³⁵⁹ Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Istılâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 287.

¹³⁶⁰ Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, s. 34; Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-Makâsîd*, İstanbul, 1293, s. 259, 268.

¹³⁶¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.99, 'Bey'at' mad.

¹³⁶² Gümüşhânevî, *Câmiu'l-Usûl*, s. 17-18.

yol buldu... ‘*İnne li’l-Kur’âni zahran ve batnen ve li batnihî batnen ilâ seb’ati ebtunin.* Kur’an’ın bir zâhiri, bir de bâtını (iç manası) vardır. Bâtınının da yedi kat bâtını vardır.’¹³⁶³ hadîs-i şerifinin manası İmam-ı A’zâm’da *tekemmüldür*. Şâfiî, Hanbelî, Mâlikî, ilmî meseleleri İmam-ı A’zama bey’at ile ictihad ettiler.’¹³⁶⁴

İmam-ı Âzam misali feyzini doğrudan Rasulullah’tan (s.a.v) aldığı, bazı sufilerce keşfen haber verilen¹³⁶⁵ Bediüzzaman da, Nur Dairesi’ne girenleri bir nisbet alma ve intisap etme olarak görür. Bir şeyhe/mürşide/tarikate intisap edene, müntesip veya mensup denir. O da, ‘*Risale-i Nur’a intisap*’¹³⁶⁶ ve “Risale-i Nur mensupları” tabirini kullanarak onlara mahsus okunacak evrad kitapları kaleme aldığını anlatır.¹³⁶⁷ Çünkü her intisabın bir takım şartları ve sorumlulukları vardır. Bediüzzaman, Eski Said’lik döneminde tarikatlerdekine benzer şekilde talebe kabul ediyordu. Bilhassa 1911 Sonbaharıyla başlayan ikinci Van hayatı faslında, kendisine tahsis edilen Van Kalesi’ndeki Horhor Medresesi’nde eski-yeni talebelerine başmüdürris olarak kendi usûlünce dersler verirken, medreseye gelip talebeliğine tâlip olanları, ömür boyu bağlı kalmak şartıyla talebeliğe kabul ediyordu. “*Benim ile başlayan, bir daha geri dönmek diye bir şey yok. Hayatının sonuna kadar benimle beraber olacaktır.*” diyordu. Bediüzzaman’ın Horhor medresesinin durumuna ve yetiştirdiği talebelerinin kalitesine ve yetiştirme usulüne dair Necmeddin Şahiner, Antakya-Reyhanlı’lı Zeyneddin Borak Efendi’nin birkaç arkadaşıyla Van’a Horhor Medresesine gidip Bediüzzaman’ın talebeliğe kabul şartlarını ondan öğrenince, kendilerine ağır geldiği için geri dönüş hikayelerini kaleme almıştır. Benzer bir başka olayı Abdülkadir Badıllı da kaydetmiştir.¹³⁶⁸

Bediüzzaman, Eski Said’lik döneminde bazı ağır önşartları kabul edenleri talebeliğe kabul eder iken, Yeni Saidlik döneminde ise, kabul edeceği zaman, önşartlar ileri sürmedi. Ziyaretine gelenleri ya talebeliğe, ya kardeşliğe veya dostluğa kabul etti. Sadece bu kabulünün hakikatte gerçekleşmesi için, talebelerinin, kardeşlerinin ve dostlarının yerine getirmesi gereken şartları genel manada bir mektubuyla umuma bildirmekle yetindi. Önkabul için önşartlar ileri sürmedi, fakat gelenleri mizacına, meşrebine ve durumuna göre Risale-i Nur dairesini oluşturan üç sınıftan; “*dostları, kardeşleri veya talebeleri*”nden birine kabul ettikten sonra, bu kabulün gereklerini yerine getirmeye teşvik etti. Kardeşliğin,

¹³⁶³ Hz. Peygamber (s.a.v) Kur’anın anlam zenginliğini şöyle haber vermiştir: “*Kur’an yedi harf üzerine indirilmiştir. Kur’anın zahiri, batını, haddi, muttalai vardır.*” buyurmuştur. Bkz. İbn-i Hibban, *es-Sahih*, I/276 (76); Taberanî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, 10/129 (10107); Bezzâr, *el-Müsned*, 5/441 (2081).

¹³⁶⁴ Hasan Hilmi Efendi, *Miftâhu’l-Arifîn*, s.173, 174.

¹³⁶⁵ Şahiner, *Son Şahitler*, 3/199, 4/105; Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s.79, 417-418; Beki, *Said Nursi’nin Tasavvufî Görüşleri*, s.24; Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2213; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2105.

¹³⁶⁶ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 17, 84, s.1579, 1621

¹³⁶⁷ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 24, s.1582.

¹³⁶⁸ Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Said Nursi*, s. 150; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s. 371

talebeliğin ve dostluğun hukukunu kemal-i sadakatle muhafaza için yine eserlerindeki meşreb prensiplerini ve ilgili mektupları değerlendirdi.

Bediüzzaman, Allah'a ubudiyeti, Allah'ın dinine hizmeti ve irsiyeti cihetleriyle üç şahsiyeti olduğunu¹³⁶⁹ ve kendisini ziyarete gelenlerin bu üç şahsiyetinden birini niyet ederek yanına geldiklerini söyler ve bu niyetlerine ve karakterlerine göre onları kendisine "dost, talebe veya kardeş" olarak üç sınıfa ayırır, üç şahsiyetiyle irtibatlandırır. 26. Mektub'un 3. Mebhas'ının 10. Meselesi'ni bu konuya ayırmıştır:

"Ziyaretçilere ait bazı dostlar tarafından ihtar ile bir düstur (prensip) izah edilmek istenilmiştir. Onun için yazılmıştır.¹³⁷⁰ Malûm olsun ki, bizi ziyaret eden,

ya dünyevî hayat yönünde gelir; o kapı kapalıdır.

Veya uhrevî hayat cihetinde gelir. O cihette iki kapı var:

Ya şahsımı *mübarek ve makam sahibi* zannedip gelir. O kapı dahi kapalıdır.¹³⁷¹ Çünkü ben kendimi beğenmiyorum; beni beğenenleri de beğenmiyorum.¹³⁷² Cenâb-ı Hakka çok şükür, beni kendime beğendirmemiş.

İkinci cihet, sırf Kur'ân-ı Hakîm'in dellâlı (hizmetkârı) olduğum cihettedir. Bu kapıdan girenleri başgöz üstüne kabul ediyorum. Onlar da üç tarzda olur: Ya dost olur, ya kardeş olur, ya talebe olur.

[a. Dostluğa Kabul Şartları ve Nur Dostlarının Vasıfları]

Dostun vasfı ve şartı budur ki: Kat'iyen Sözlere ve Kur'ânî nurlara dair olan hizmetimize ciddî taraftar olsun; ve haksızlığa, bid'alara ve dalâlete kalben taraftar olmasın; kendine de istifadeye çalışsın.

[b. Kardeşliğe Kabul Şartları ve Nur Kardeşlerin Vasıfları]

Kardeşin vasfı ve şartı şudur ki: Hakikî olarak Sözlere'nin neşrine ciddî çalışmakla beraber, beş farz namazını edâ etmek, yedi kebâiri işlememektir.

[c. Talebeliğe Kabul Şartları ve Nur Talebeliğinin Vasıfları]

Talebeliğin vasfı ve şartı şudur ki: Sözlere kendi malı ve telifi gibi hissedip sahip çıksın ve hayatının en mühim vazifesini onun neşir ve hizmeti bilsin.

İşte bu üç tabaka, benim üç şahsiyetimle alâkadardır:

Dost, benim *şahsî ve zâtî şahsiyetimle* münasebettar olur.

Kardeş, *abdiyetim (kulluğum) ve ubudiyet noktasındaki şahsiyetimle* alâkadar olur.

¹³⁶⁹ Nursî, *Mektubat* / 26. Mektup, s.497-498; a.mlf., *Şualar* / 14. Şua, s.1060, 1068; a.mlf., *Tiryak*, s.2351.

¹³⁷⁰ Bu 10. Mesele'nin ilk hâli, Bediüzzaman'ın bir mektubudur. Bkz. Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 217, s.1518.

¹³⁷¹ Bu sözüyle ve fiilen uygulamasıyla da görüldüğü üzere: Bediüzzaman, kendisini keramet sahibi, ağız dualı-şifalı bir veli, bir şeyh, bir müşid, bir kutup, bir müceddid vs. gibi telakki ederek şahsına gelen kişileri, bu kapıdan içeri almamış, hepsini Risale-i Nur'a ve Risale-i Nur'la imana hizmete yönlendirmiştir.

¹³⁷² Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 89, s.1868.

Talebe ise, *Kur'ân-ı Hakîmin dellâli cihetinde ve hocalık vazifesindeki şahsiyetimle* münasebettardır.

Şu görüşmenin de üç meyvesi var:

Birincisi: Dellâllik itibarıyla Kur'ânî mücevherleri benden veya Sözler'den ders almak -velev bir ders de olsa-.

İkincisi: İbadet itibarıyla uhrevî kazancıma hissedar olur.

Üçüncüsü: Beraber dergâh-ı İlâhiyeye yönelip rabt-ı kalb ederek, Kur'ân-ı Hakîm'in hizmetinde el ele verip tevfik ve hidayet istemek.

Eğer talebe ise, her sabah devamlı ismiyle, bazan hayaliyle dahi yanımda hazır olur, hissedar olur.

Eğer kardeş ise, birkaç defa hususî ismiyle ve suretiyle dua ve kazancımda hazır olup hissedar olur. Sonra *umum ihvanlar* içinde dâhil olup, rahmet-i İlâhiyeye teslim ediyorum ki, dua vaktinde "ihvetî ve ihvânî" (kardeşlerim) dediğim vakit onlar içinde bulunur. Ben bilmezsem, rahmet-i İlâhiye onları biliyor ve görüyor.

Eğer dost ise ve farzları kılar ve büyük günahları terk ederse, *umumiyyet-i ihvan* itibarıyla duamda dâhildir.

Bu üç tabaka dahi beni mânevî dua ve kazançlarında dâhil etmek şarttır."¹³⁷³

Görüldüğü üzere Bediüzzaman, Nur Dairesine girmenin üç kapısını, şartlarını ve kazançlarını böylece detaylarıyla anlatmıştır.

Şeyhlere ve tarikatlere 'intisap' olduğu gibi, Bediüzzaman da '*Risale-i Nur'a intisap*'tan¹³⁷⁴, şartlarından, sorumluluklarından ve kazançlarından bahsetmiştir. Risale-i Nur okuyanlar, kendi şahsı yerine, Risale-i Nurlar'da Kur'ân'ın hâdimi şahsiyetiyle görüşmüş olurlar, demiştir.

Bediüzzaman, talebelerine genellikle "kardeşlerim" veya "âhiret kardeşlerim" diye hitap eder. "Âhiret kardeşlerime mühim bir ihtar" başlıklı makalesinde iki ihtarda bulunur, *Risale-i Nur'a intisap eden zâtların* iki vazifesi ve manevî kazançları üzerinde durur.¹³⁷⁵ Bediüzzaman'ın elyazısıyla Risale-i Nur'u yazan talebeleri içinde "ey sofî-meşreb kardeşler!" diye hitap ettiği kardeşleri vardır ve henüz matbaalarda basılmazdan önceki dönemde onları, risaleleri yazmaya devama teşvik etmektedir.¹³⁷⁶ Ehl-i tarikat, Nur Dairesi'nde olup da tarikatini devam ettirebilirler.

Bediüzzaman, 1953'lerden sonra, vefatına yakın yıllarda, daha önce ziyaretine kabul ettiği, âhiret için veya hizmetle alakalı işler için gelenleri bile her zaman kabul

¹³⁷³ Nursî, *Mektubat* / 26. Mektup, s.509-510.

¹³⁷⁴ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 17, 84, s.1579, 1621

¹³⁷⁵ Nursî, *a.g.e.*- Mektup No: 17, s.1579.

¹³⁷⁶ Nursî, *Lem'alar* / 22. Lem'a, s.672.

edememiştir. Bütün işlerine yakınındaki manevî evlatları talebelerini ve Risale-i Nur'u tevkil etmiştir. Onun bu hâlini onlar şöyle anlatmışlardır:

“Üstadımızı ziyarete gelip de görüşemeyenlerin ve biz görüşürmeden gidenlerin hatırları kırılmamak için, Üstadımızın gizli harika bir ahvâl-i ruhiyesini beyan etmeye mecbur olduk... Hizmetinde biz bulunduğumuz halde, zaruret olmadan (yüzüne) bakamıyoruz. Bunun sırrı ve hikmetini kat'iyen anladık ki, *Risale-i Nur'un esas mesleği hakikî ihlâs* olmak cihetiyle, şimdiki tezahür, sohbet etmek, fazla hürmet etmek, bu enaniyet zamanında bir nefisperestlik, riyakârlık, tasannu (yapmacıklık) alâmeti olmak cihetiyle ona şiddetle dokunuyor. Çünkü der:

"Benimle görüşmek isteyen, eğer âhiret için, Risale-i Nur için ise, Risale-i Nur bana kat'iyen ihtiyaç bırakmamış. Milyonlar nüshası her birisi on Said kadar fayda veriyor. Eğer dünya cihetiyle ve dünyaya ait işler için görüşmek ise, o, dünyayı şiddetle terk ettiği için, dünyaya dair şeyleri mâlâyani, vakti zâyi etmek olduğu için cidden sıkılır. Eğer Risale-i Nur'un hizmetine, intişarına ait olsa, bana hizmet eden hakikî fedakâr talebelerim ve mânevî evlâtlarım ve kardeşlerim benim bedelime görüşmeleri kâfi; bana hiç ihtiyaç yok."

Uzun yerlerden, uzak memleketlerden gelenlerle beraber başka kardeşlerimizin de hatırları kırılmasın. Çünkü, on seneden beridir her sabah okuduğu ve başkaları onu tevkil ettiği evrad okumasında sevabı bağışladığı vakit der ki: *"Yâ Rabbi! Benimle görüşmek için gelip görüşmeden dönenlerin amel defterine de yazılsın!"* diye ruhlarına hediye ediyor. Üstadımızın bu hâlini kardeşlerimize beyan ediyoruz. el-Bâkî Hüve'l-Bâkî. ¹³⁷⁷

Nur Dairesini dostlar, kardeşler ve talebler olarak üç sınıfa ayıran Bediüzzaman'ın nezdinde değeri, önemi ve işlevi bakımından “bir talebe, yüz dosta müreccaktır.”¹³⁷⁸ Talebeliğe veya âhiret kardeşliğine kabul ve dua listesine dâhil ettiği ve buna karşılık kendisine de dua edilmesinin şart olduğuna dair kitaplara girmiş yüzlerce hadise ve hatıra vardır.¹³⁷⁹ Bediüzzaman, talebelik veya kardeşliğe kabul ettiği kişilerin yüzüne sözlü olarak bunu ikrar ederdi ki aynı zamanda bir çeşit muhabbet izharı¹³⁸⁰ ve gizli muâhât (kardeşlik) sözleşmesi olan bu ilan, sünnet-i seniyyedendir. Nitekim Ensar ile Muhacir'i kardeş ilan ettiği ve kardeşlik sözleşmesi¹³⁸¹ yaptığı zaman Resûl-i Ekrem (s.a.v), Hz. Ali'ye; *“Sen benim dünyada ve âhirette kardeşimsin.”* diye bildirmiştir.¹³⁸²

Bu bağlamda mesela Vahyeddin Küfrevî'ye (1943-) *“Sizi dünya ve âhiret kardeşi*

¹³⁷⁷ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 133 -s.1900.

¹³⁷⁸ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 249, s.1544.

¹³⁷⁹ Mesela Siirt Pervari'li Müftü Abdürrahim Kaya Hocaefendi'yi (1932-) talebeliğe kabulüne dair bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 323, “Abdürrahim Kaya” mad.

¹³⁸⁰ Ebu Dâvud, Edeb 113, 122 (5124, 5125); Tirmizî, *Zühd* 54 (2393); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/145 (21332).

¹³⁸¹ Buhârî, “*Menâkıbü'l-ensâr*”, 5, 7, “*Savm*”, 76; Müslim, “*Fezâ'il*”, 203, 204, 205, 206; Ahmed b. Hanbel, 3/111.

¹³⁸² İbn-i Hişâm, Ebû Muhammed Abdu'l-Melik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Tedmurî, Beyrut 1989, II, 151.

olarak kabul ettim.”¹³⁸³ dediği gibi onlarca insanı kardeşliğe kabul ettiği kitaplarda geçmektedir. Kur’an’ın âyetiyle bütün mü’minler kardeş olmakla¹³⁸⁴ beraber, umumî ‘din-iman kardeşliği’ içinde hususî ‘âhîret kardeşliği’ şeklinde bir ikili *muâhât sünnetini* Bediüzzaman, Nur Dairesi’ne taşımıştır. Din kardeşine alenî sevgi sözü ve kardeşlik sözleşmesi, mü’minlerin kardeş olduğunu bildiren âyet-i kerimenin ve bütün mü’minlerin bir vücudun azaları gibi yekvücut olduklarını ve olmalarını bildiren hadis-i şerifin¹³⁸⁵ hayata geçirilmesidir. Nur Dairesi’ndeki ‘kardeşler halkası’ da bu amaca hizmet etmekte, güvenilir kardeşliğin azaldığı ahirzamanda¹³⁸⁶ İslam bünyesinde kardeşlik bağlarıyla bir bütün olmayı hedeflemektedir.

Bediüzzaman her ne kadar tarikatlerdeki gibi kendisini bir ‘peder/baba’ olarak talebelerine takdim etmemiş ve onlar tarafından da ‘baba’ olarak kabul ve hitap edilmemiş olsa da, kendisini Hz. Ali’nin manevî bir evladı olarak saydığı gibi, yakınında hizmetine bakan beş-altı talebesini ‘manevî evlatları’ olarak görmüştür. Talebelerinin kızlarına, “kızlarım”, eş, anne ve ninelerine de “hemşirelerim” diye hitap ederdi.¹³⁸⁷ Fakat bu evladı ve kızı görmesi, tasavvufî anlamdan ziyade, örfî bir nitelikteydi.

Beri taraftan bir de tarikatlerde teberrüken ders vermek gibi, Bediüzzaman’ın - bizce- bir nevi teberrüken talebeliğe kabul ettiği kişiler de oluyordu ki, bunlar içinde Gönenli Mehmet Öğütçü Efendi (1901-1991)¹³⁸⁸, Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)¹³⁸⁹ ve Nurettin Topçu (1909-1975)¹³⁹⁰ gibi isimler de vardır.

Eski Said’liğinde ‘ömürlük sadakat’ şartıyla talebeliğe kabul ettiği gibi, Yeni Said’liğinde meslek ve meşreb esaslarını hemen her fırsatta ve ihtiyaç anında vurgulamış ve korunmasını istemiştir.¹³⁹¹ Kimi zaman da talebelerinden, hususiyle yanındaki hizmetkârlarından ve haslar ve rükünler dediği en yakınlarından, bir nevi biat alır gibi itaat, sadakat, ittifak, fedakârlık ve hizmet gibi erdemler üzerine yolundan ayrılmayacaklarına dair sözler almış, Nur mesleğinin ve meşrebinin esaslarını muhafaza edeceklerine dair yeminli misaklar almıştır. “Gösterdiğim yolu takip etmezseniz, vebali size ait olur!” demiştir.¹³⁹²

Hususiyle 23 Ağustos 1953’te Isparta’da ilk defa yanına aldığı ve beraber kalmaya başladıkları talebeleri ve hizmetkârları Zübeyir Gündüzalp, Ceylan Çalışkan, Bayram

¹³⁸³ Vahyeddin Küfrevî, Pîr Mehmet Küfrevî’nin oğlu Şeyh Abdülbâki’nin oğlu Şeyh Abdullah Küfrevî’nin oğludur. Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c.2, s. 519-532.

¹³⁸⁴ Bkz. Hucurât suresi, 49/10.

¹³⁸⁵ Buharî, Edeb 27; Müslim, Birr 66.

¹³⁸⁶ Hadis-i şerifte: “*Ahîr zamanda helal para veya kendisine güvenilen bir kardeş çok az bulunur.*” buyurulmuştur. Ebu Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya*, 4/94 (57).

¹³⁸⁷ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 45, s.1828.

¹³⁸⁸ Melahat Beki, *Arif Pamuk ile “Said Nursi ve Tasavvuf”* konulu görüşme, 22 Mart 2007; Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s. 245.

¹³⁸⁹ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 308-309, “Muhsin Alev” mad.

¹³⁹⁰ Şahiner, *Nurs Yolu*, s.123; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.3, s.1337-1338.

¹³⁹¹ Nursî, *Lem’alar / 21*. Lem’a - s.670; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 153, s.1768.

¹³⁹² Atasoy, *Molla Hamid Ekinci*, s. 155-156.

Yüksel, Tahirî Mutlu, Mustafa Sungur ve Hüsnü Bayram'a Nur Hizmeti'nin tarz ve meşrebini bizzat öğretmiş¹³⁹³ ve seyr-i enfüsüye vesile olduğunu söylediği Arabî Mesnevî-i Nuriye'sini 3 kez ve İşârâtü'l-İ'câz'ını birkez Arapçalarından baştan sona tercüme ederek okutmuştur.¹³⁹⁴ Vefat ettiği tarihe kadar birçok kez meşrebinin esaslarını aynen sürdürmeleri konusunda onlardan ahidler almıştır. Hepsini Risale-i Nur'un vârisleri arasına dâhil etmiş, düsturlarının muhafazasını vasiyet etmiştir.¹³⁹⁵

Bediüzzaman, manevî mesleğinden taviz vermeme ve verdirmeme hususunda gayet ciddidir. Hizmetkâr talebelerinden Bayram Yüksel (1931-1997), Bediüzzaman'ın '*Benim mesleğim sahabe mesleği, aç kalmak var, hapislik var, zahmet var, var, var.*' diyerek Sahabe Mesleği'ni anlatırken, o mesleğin aynen sürdürülmesi sözünü aldığını da aktarmıştır.¹³⁹⁶

Yine Bayram Yüksel anlatmıştır: “Üstadımız Hazretleri: “*Benim mesleğim Sahabe mesleğinin bir cilvesidir, benim meslekte aç kalmak, hapislik, sıkıntı vs. var.* Abdülkadir Geylanî gelse; ‘*Said, biraz senin mesleği bırak benim mesleğe gel, bir günde bir milyon müridin olacak!*’ dese, ben diyeceğim: ‘*Ya Üstadım! Ben senin elini öperim. Fakat ben Üstad-ı Hakiki'den (Kur'an'dan) ders aldım, böyle gitmeye mecburum...*’ (Bize hitaben) *Kur'an'ı getirin. Siz de benim meslek ve meşrebimle gideceğinize yemin edin.*” Mükerrer defalar bize bu tarzda ders verdi. Biz de yemin ettik.”¹³⁹⁷ “Evlatlarım, evlatlarım! Risale-i Nur dinsizlerin, komünistlerin, masonların belini kırmıştır. Risale-i Nur (küfre karşı) daima gâliptir. Katiyen merak etmeyiniz. *Yeter ki siz Risale-i Nur'a sadık kalın.*”¹³⁹⁸

“*Bilirsiniz ki, kendim sadaka ve yardımları kabul etmediğim gibi, öyle yardımlara da vesile olmadığım dan kendi elbisemi ve lüzumlu eşyayı satıp, o para ile kendi kitaplarımı yazan kardeşlerimden satın alıyorum. Ta Risale-i Nur'un ihlasına dünya menfaatleri girmesin, bir zarar vermesin. Ve başka kardeşler de ibret alsınlar, hiç birşeye alet etmesinler. Nur'un hakikî şakirtlerine Nur kâfidir. Onlar da kanaat etmeli. Başka şereflere veya maddî manevî menfaatlere gözünü dikmesin. Hem münakaşa, münazaa, dinî meselerde damara dokunacak tarafgirâne tartışmamak lazımdır ki, Nur aleyhinde garazkârlar çıkmassın.*”¹³⁹⁹

Görüldüğü üzere Bediüzzaman, Nur Mesleği'ni muhafaza edilmesi konusunda gayet samimi ve ciddidir, talebelerinden tecdid-i bey'at türü ahidler almıştır. Şu da var ki: Girenken herhangi bir ön izin şartı olmasa da, Nur Dairesi'nden çıkma hususunda veya Nur talebeliğine ilaveten hâriçten bir şeyhe intisap etme mevzuunda, Risale-i Nur'dan izin

¹³⁹³ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 15, “Mustafa Sungur” mad.

¹³⁹⁴ Bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 31, “Bayram Yüksel” mad.; c.4, s. 15, “Mustafa Sungur” mad.

¹³⁹⁵ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 81 -s.1733; a.mlf., Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 136 -s.1901.*

¹³⁹⁶ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 31, “Bayram Yüksel” mad.

¹³⁹⁷ Bu hadiseyi bizzat şahitlerden Zübeyr Gündüzalp'ten naklen Mehmet Fırıncı da anlatmıştır. Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s. 344, “Mehmet Fırıncı” mad.

¹³⁹⁸ *Hatralar*, (“Bayram Yüksel Ağabeyin Hatraları” Bölümü), Naşir: Barla Pazarı, s. 5, 9.

¹³⁹⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 211 -s.1797; Şahiner, Son Şahitler*, c. 3, s. 31, “Bayram Yüksel” mad.

alınması gerektiğini söylemiştir.¹⁴⁰⁰ Bizzat kendisini tarikate yönlendirdiği kişiler olduğu gibi, talebelerinden tarikate girmek isteyen birine “*Risale-i Nur razı değil!*” dedikleri de olmuştur.¹⁴⁰¹ Nitekim tasavvufta da *izin (müsaade)*, çok önemlidir.¹⁴⁰² Bir şeyhe intisap etmek için, şeyhin izin ve kabulü başta olmak üzere, her tarikatın kendine göre farklılıkları olan bir prosedürü vardır. Fakat, Nur Cemaatine veya Nur Mesleği’ne girmenin birinden izin veya müsaade alma gibi bir ön gerekliliği yoktur. Her hangi bir ritüeli yoktur.¹⁴⁰³

Bediüzzaman’ın hizmetkârları ve varisleri *Mustafa Sungur, Bayram Yüksel, Hüsnü Bayram ve Abdullah Yeğin*, ortak imzalarıyla 1995’te yayınladıkları “*Nur Talebesi Olup Olmamak*” başlıklı yazıda, Nur Talebeliğinin, bir tarikate intisap veya bir cemiyete ya da partiye üye olmak gibi bir girişinin veya üyelikten atılmak gibi bir çıkışının olmadığını anlatmışlardır: “Nur Risalelerinde yazıldığı gibi ve Hz. Üstadımızın ders ve sohbetlerinde¹⁴⁰⁴ defaatle beyan ettiği üzere: “*Farzını yapan, kebâiri terk eden ve Risale-i Nur’la meşgul olan (yani okuyan, yazan ve dinleyen), Nur talebesi olur.*” demişlerdir.¹⁴⁰⁵

Görüldüğü üzere: Nur Talebesi olmak için, Nur Câmiasından herhangi bir Nur cemaatine veya ‘ağabey’e bağlanıp devam ederek âdiyet kazanmak icap etmez. Kişi, kendi kendine bir ferd olarak doğrudan Risale-i Nur’u okuyup ona bağlı kalmakla Nur Talebesi nisbetini kazanır. Çünkü Bediüzzaman, kendi şahsına ve adına değil, Risale-i Nur’a intisaba kapı açmıştır ve kendisi de Risale-i Nur’a teslimiyet ve irtibatını ön plana çıkarmıştır.¹⁴⁰⁶

Son olarak ifade edelim ki: Risale-i Nur’a talebelik, kardeşlik ve dostluk nisbeti kazanmanın dışında bir de, bizce, Nur Mesleğine intisapla nisbet kazanmak diye adı konmamış bir olgu vardır. Tarikate intisap ve aidiyetin olmazsa olmaz asgarî bir şartı, o tarikatın evradını okumayı vird edinmektir ve bunu sürdürmektir.¹⁴⁰⁷ Bir tarikate kabul edilmenin ve o nisbetin korunmasının temel bir şartı tarikat evradını okumayı adet edinmek olduğu gibi, genel manada Risale-i Nur dairesi içindeki Nur Mesleğinde sülûk eden bir sâlik olmanın ve o mesleğe âdiyet kazanmanın da beşvakit tesbihatı yapmak ve Evrâd-ı Nuriyeyi günlük-haftalık vird edinmek gibi asgarî şartları vardır.

¹⁴⁰⁰ Nursî, *Lem'alar* / 28. Lem'a, s.735.

¹⁴⁰¹ Şahiner, *Son Şahitler*, c.2, s. 126, “Mehmed Feyzi Pamukçu” mad.

¹⁴⁰² Tasavvufta iznin üç temel konuda olduğuna dair bkz. Nebhanî, *Câmiu'l-Kerâmât*, c. 2, s. 67. “Ölü ermişlerden ve yatırlardan da izin alınır. İzinsiz yapılan iş, hüsrarla sonuçlanır.” Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 287.

¹⁴⁰³ “*Herhangi Bir Nur Cemaatine Katılmak İçin Ne Yapmak Lazımdır?*” sorusuna, şu cevap verilmiştir. Tarih 25-9-2010. Bkz. www.sorularlarisale.com (9.12.2018).

¹⁴⁰⁴ Bkz. Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 104*, s.1632.

¹⁴⁰⁵ Cemil Şahinöz, *Die Nurculuk Bewegung: Entstehung, Organisation und Vernetzung* (Nurculuk Hareketi), Nesil Yayınları, İstanbul, 2009, s. 42, 253.

¹⁴⁰⁶ Nursî, *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 101*, s.1631.

¹⁴⁰⁷ Şeyh Ahmed Şerif Senûsî, *el-Füyûzâtü'r-rabbâniyye fî icâzeti't-tarîkati's-Senûsiyyeti'l-Ahmediyyeti'l-İdrîsiyye*, İstanbul 1339/1342, s. 49. Ahmed-i Şerif’in yazdığı, Senûsiyye tarikatının silsilesi, âdâb ve erkânıyla virdlerine dair bir diğer eser de şudur: *el-Envârü'l-kudsiyye fî mukaddimeti't-tarîkati's-senûsiyye* (İstanbul 1339/1342). Bkz. Nihat Azamat, “Senûsî, Ahmed Şerif” mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.36, s.528-529.

D. SOHBET

Sözlükte ‘sohbet’, mülâzemet¹⁴⁰⁸, kısa bir süre de olsa beraber olmak, arkadaşlık etmek, biriyle ülfet edip ünsiyet kurmak, dost olmak; bedenle ya da gönülle uzun süre birliktelik hali; dinî veya dünyevî konularda yapılan konuşma veya toplantı; ilim-irfan dersleri; yüzyüze görüşmek-konuşmak” manalarına gelen Arapça bir kelimedir.¹⁴⁰⁹ Türkçe’de sohbet, daha çok bir ilim ve/veya irfan sahibinin yaptığı irşad sohbetleri, dinî, ilmî manevî veya tasavvufî dersler, toplantılar, konuşmalar, nasihatler, vâiz ve hatiplerin vaaz ve nasihatleri anlamıyla şöhret bulmuştur.¹⁴¹⁰

Tasavvufta sohbet bir eğitim ve öğretim yoludur.¹⁴¹¹ Belki de tasavvufî eğitimin en temel kavramlarının başında gelir. Şeyhler ve müridler, kendilerine intisap eden müridleri, meşreblerine göre seyahat, sohbet ve halvet yollarından biriyle irşad ederler.¹⁴¹² Sohbet, sâlikin manevî sülûk yolunda mesafeler kat’ etmesini sağlayan en değerli ve en etkili vasıtalarından biridir. İstilah olarak sohbet; müridin, müşidi ile görüşmesi, sohbetlerine katılması, yakınında bulunması, onun gerek söz, gerekse halinden istifade etmesidir¹⁴¹³, bir hâl transferinin gerçekleşmesidir. Neticede müşid-i kâmilin ruhundaki kabiliyetlerin müride yansımalarıdır.¹⁴¹⁴

Genel manada konuları itibariyle, *dinî sohbetler* ve *dünyevî sohbetler* olarak ikiye ayrılır.¹⁴¹⁵ Ayrıca sohbet, tarikat veya cemaat ferdleriyle arkadaşlık-kardeşlik, hem yârân, ihvân ve müşidân ile yüzyüze görüşmek-konuşmak ve sâlihlerle karşılıklı musâhabelerde bulunmak, hâl ehlinin birbiriyle hâlî-sükûtî sohbetleri, ayrıca Hak ile sohbet gibi anlam zenginliğine sahiptir. Mutasavvıflar Kur’an’da geçen Hz. Mûsâ ile Hızır’ın yoldaşlığını¹⁴¹⁶ örnek bir sohbet modeli olarak göstermişlerdir.

Tasavvuf edebiyatında sohbetin fazilet ve âdâbına dair müstakil eserler kaleme alınmıştır. Sohbetin sebepleri, yararları, usul ve âdâbı tartışılmış, özellikle uzlet-sohbet arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur.¹⁴¹⁷ Tasavvuf tarihinde *sohbet* konusunda Ebu Abdurrahman es-Sülemî’nin *Âdâbü’s-Sohbet* isimli eserinden bugüne pekçok eser kaleme alınmıştır. Sohbet şeyhinin ve sohbetine iştirak edenlerin uymaları gereken bir takım

¹⁴⁰⁸ Mustafa Rasim, *İstılâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 693.

¹⁴⁰⁹ el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 475 -6; İbn Manzûr, *Lisan*, c.I, ss. 519-21; er-Râzî, *Muhtârü’s-Sihâh*, s. 375; Komisyon, *el-Mu’cemu’l-Vasît*, s.507; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, c. I, s. 179.

¹⁴¹⁰ Süleyman Uludağ, “Sohbet”, *DİA*, İstanbul, 2009, c. 37, s.350-351,

¹⁴¹¹ Aynı yer.

¹⁴¹² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 185.

¹⁴¹³ Derin, *Kur’an-ı Kerim’de Seyr ü Sülûk*, s. 116.

¹⁴¹⁴ Safer Baba, *İstılâhât-ı Sofiye fî Vatan-ı Asliye: Tasavvuf Terimleri*, Heten-Keten Yayınları, İstanbul 1998, s.253.

¹⁴¹⁵ Bkz. Nursî, *Mektubat* / 16. Mektup, s.374.

¹⁴¹⁶ Kehf suresi, 18/60-82.

¹⁴¹⁷ Serrâc, *el-Lüma’*, s.163; Abdü’l-Münim el-Hıfînî, *Mevsûatü’s-Süfiyye*, Mektebetü Medbûlî, Kahire 2003, s. 826; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 131; Selvi, *Kuran ve Tasavvuf*, s.369.

kurallar vardır. Mesela sohbet yapanın, dinleyicilere irşad usulünce seviyelerine, karakterlerine, anlayışlarına göre uygun dil ile, şefkat, merhamet ve samimiyetle muamele etmesi.. dinleyicilerin de sohbet edene karşı hürmet gösterip hizmet etmeleri ve hepsinin birbirlerine karşı saygılı, dostça ve lutufkâr davranmaları gerektiği anlatılır.¹⁴¹⁸ Âdâbınca yapılan sohbetlerin daha feyizli ve bereketli olduğu gözlemlenmiştir.¹⁴¹⁹

Sufi öğretisinin aktarıldığı yerler olan sohbetlere tüm tarikatlarda verilmekle beraber özellikle Melâmetiyye ile Bektâşiyye sohbet usûlü üzerinedir. İlk dönem Nakşîlikten¹⁴²⁰ Kâsânîliğe kadar tarikat geleneğinde sohbet, en önemli unsurlar arasında yer alır.¹⁴²¹ Şâh-ı Nakşbend tarikatının sohbetten ibaret olduğunu söyler, “*Tarîkımız sohbetledir.*”¹⁴²² der. Yakub Çerhî de Hakk dostlarının sohbetine devam etmenin zorunluluğuna dikkat çekmiş, insan gönlünün bu sayede mâsivâdan kurtulacağını vurgulamıştır.¹⁴²³ Mevlânâ’ya göre Allah erleriyle (ricâlullah) bir anlık sohbet etmek, takvâ ile geçirilen yüzyıllık ömürden daha üstündür. Bayramî Melâmîleri’nden Kemâlî Efendi ise sohbetin, kâmil bir mürşide teslim olan mürid için nefsin tüm hastalıklarını iyileştiren bir iksir olduğunu söyler.¹⁴²⁴

Sufiler, ‘sohbet’ kavramıyla ‘birlikte olma hali’ni (maiyeti) kastederler. İsmail Hakkı Bursevî (ö.1137/1724), sohbeti *Hak ile ve halk ile sohbet* olarak ikiye ayırır. *Halk ile sohbeti* de mürşidle yüzyüze yapılan *cismanî sohbetler* ve bir velinin ruhuyla yapılan *gıyabî ruhanî sohbetler* olarak ikiye ayırır.¹⁴²⁵ Sufiler, Allah’la sohbet, Resûlullah’la sohbet, halkla sohbet, nefisle sohbet ve şeytanla sohbet gibi sohbet nevelerinden bahsetmişlerdir.

Kısaca; Allah ile sohbet, Hak ile ünsiyet kurmaktır. Halkla sohbet, insanlara karşı samimi olmaktır. Nefisle sohbet ona muhalefet etmektir. Şeytanla sohbet, onunla daima mücadele içerisinde olmaktır.¹⁴²⁶ Halk ile sohbet insanî sohbetler, âlevî sohbetler, ihvân ü yârân ile sohbet olarak ayrıca çeşitlere bölünebilir.

a. Mürşidin Sohbetleri ve Musâhabe

aa. Sahabe, Sohbet ve Velayet İlişkisi

Sohbet kelimesinin lügat manası esas alınarak Resûl-i Ekrem’in sohbetinde bulunan müslümanlar için “ashab” ve “sahâbe” (tekili: sahabî) tabirleri kullanılmıştır. Kur’an, Hz. Ebû Bekir’den Resûl-i Ekrem’in sâhibi/arkadaşı olarak bahseder.¹⁴²⁷ Tarikatlerdeki sohbet eğitimi ve mürşidlerin sohbetleri, asr-ı saadetteki sohbet-i Nebeviyelere dayanır, Sahabe-

¹⁴¹⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 574.

¹⁴¹⁹ Ebü’n-Necîb es-Sühreverdî, *Âdâbü’l-mürîdîn*, s. 34; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *‘Avârifü’l-ma’ârif*, s. 403-443.

¹⁴²⁰ Bkz. Sâfî, *Reşahât*, s. 132.

¹⁴²¹ Necdet Tosun, “Kâsâniyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.24, s.532.

¹⁴²² Câmî, *Nefahâtü’l-Üns*, s. 420.

¹⁴²³ Emin Ahmed Râzî, *Heft İklîm*, tash. Cevad Fazıl, Kitâb-furûsî-i Ali Ekber Ulemî, Tahran tsz., s. 334.

¹⁴²⁴ Uludağ, “Sohbet”, *DİA*, c. 37, s.350.

¹⁴²⁵ Bursevî, *Kitâbü’l-Hitâb*, s. 67.

¹⁴²⁶ Serrâc, *Lüma’*, s.234; Kuşeyrî, *Risale*, s.580. Bk. Uludağ, “Sohbet”, *DİA*, c.37, s.351.

¹⁴²⁷ Tevbe suresi, 9/40.

i Kiram'a yaslanır. Sahabî kelimesi ile sohbet aynı kökten gelmektedir ve Sahabe/Ashab, Rasulullah'ın sohbetiyle yetişmiş şahsiyetlerdir.¹⁴²⁸ Ebû Bekr et-Tamestânî en-Nişâbûrî el-Fârisî'ye (ö.340/951) göre esas eğitim metodu sohbettir. Tamestânî, "sahabe" kelimesinin "sohbet" kökünden geldiğine dikkat çekerek ashabın *sâbikûn* (en önde gidenler) şeklinde nitelendirilmesinin temel sebebini Hz. Peygamber'le sohbet etmiş olmalarıyla açıklar.¹⁴²⁹

Rasul-i Ekrem, mürşid-i ekmel olarak, ashabını/arkadaşlarını kendi vahiy ikliminde, yakınlığının huzurunda ve sohbet ortamında, bizzat yaşayarak gösterdiği kendi modeline uygun olarak irşad, ikaz, terbiye, talim ve ıslah etmiş ve onların manevî kişiliklerini adeta nakış nakış dokumuştur. "Hz. Peygamber'le olan sohbetleri, onlara öyle bir feyiz vermekte, öyle bir merteye kazandırmakta ki, bir başka yolla buna yetişmek mümkün değildir. Bediüzzaman hazretleri de, sahabe hakkında Ehl-i Sünnet'in bu görüşünü benimser."¹⁴³⁰

Bediüzzaman, Sahabe-i Kiram'ın sohbet-i Nebeviyelerle kazandığı 'sahabîlik' rütbesinin yüksekliğini, evliyanın büyükleri ile sahabenin en küçüklerini mukayese ederek şöyle anlatmıştır: "12. ve 27. Söz'lerde ve Sahabiler hakkındaki Zeyl'inde kat'î ispat edilmiştir ki, Sahabilerde öyle bir sohbet hâssası var ki, velâyetle yetişilmez ve Sahabilere üstün olunamaz ve enbiyaya hiçbir vakit evliya yetişmez."¹⁴³¹ "Hakikî insanlar ve hakikî insanların en kâmilleri olan evliyanın büyükleri, Sahâbenin küçüklerine karşı bile eşitlik dâvâsını kazanamadıkları, gayet kat'î bir surette Yirmi Yedinci Söz'de ispat edilmiştir."¹⁴³²

Risale-i Nur yolunun, Sahabe mesleğinin bir cilvesi olduğunu¹⁴³³ söyleyen Bediüzzaman, Sahabe-i Kiram'ın fazileti ve manevî mesleği hakkında müstakil bir risale kaleme almış ve Yirmiyedinci Söz ilmî makamına 'Zeyl' olarak yerleştirmiştir. Orada geçen bir cümle, Sahabeyi Sahabe yapan sırrı şöyle deşifre etmektedir:

"Sohbet-i Nebeviye öyle bir iksirdir ki, bir dakikada ona mazhar bir zat, senelerle seyr ü sülûka mukabil hakikatin envârına mazhar olur. Çünkü, sohbette insibağ (aynı renge boyanma) ve in'ikâs (aynı nurla nurlanma) vardır."¹⁴³⁴ Nebevî sohbetteki o iksir, o açılım ve yansıma sırrıyla bir "dakikada bir Sahâbinin kazandığı fazilete ve makama kırk günde,

¹⁴²⁸ H. Kamil Yılmaz, "Tasavvufî Açından Ashab-ı Suffe", *İlmi Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, yıl: 3, sayı: 7, Ankara 2001, s. 21.

¹⁴²⁹ Sülemî, *Tabakât*, s. 473.

¹⁴³⁰ İbrahim Canan, "Bediüzzaman'da Sahabe Telakkisi", "3. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu: 20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması", Organizasyon: İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, Yer: Atatürk Kültür Merkezi / İstanbul, Tarih: 1995.9.24-26.

¹⁴³¹ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup - s.567.

¹⁴³² Nursî, *Sözler* / 27. Söz, s. 220.

¹⁴³³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1-* Mektup No: 37, s.1704-175; a.mlf., *Mektubat* / 15. Mektup, s.368-369; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2073; a.mlf., *Hakikat Nurları*, s.2291; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 104, s.1632. Ayrıca bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 31, "Bayram Yüksel" mad.; *Haturalar*, ("Bayram Yüksel Ağabeyin Hatıraları" Bölümü), Naşir: Barla Pazarı, s. 9-10.

¹⁴³⁴ Nursî, *Sözler* / 27. Söz, s.216.

hattâ kırk senede başkası ancak yetişebilir."¹⁴³⁵ "Sahabiler, nübüvvet sohbetinin in'ikâsıyla, incizabıyla (çekimiyle) ve iksiriyle, tarikatteki seyr ü sülûk denen büyük daireyi geçmeye mecbur değildirlir. Bir adımda ve bir sohbette, zâhirden hakikate geçebilirler."¹⁴³⁶

Sohbetin etkileyiciliği ve yetiştiriciliği, sohbetteki insibağ, in'ikas ve incizab sırrlarından gelmektedir. Nitekim Tasavvuftaki 'tarik-ı insibağ ve tarik-ı in'ikas' kavramları¹⁴³⁷ buradan gelişmiştir. Sıbğat/boya kelimesinden insibağ, aynı renge boyanmak demektir. Akis kelimesinden in'ikas da, aksetme, yansıma, etkileme anlamına gelmektedir. Ehl-i velâyetin ruhanî seyr ü sülûku ile kırk günden tâ kırk seneye kadar bir terakki ile gidip geldikleri manevî yollarını, hepsinden önce kendi mi'râcıyla açan Hz. Peygamber'in¹⁴³⁸ Muhammed'iyetinin nur-u risaletinden ve Ahmed'iyetinin nur-u velayetinden feyizlerin yüzlerine, gözlerine ve özlerine aksettiği Sahabiler, kısa bir sürede hakikate açılıyorlardı, imanda hakka'l-yakîne çıkıyorlardı. Bediüzzaman buna 'sırr-ı akrebiyyetin inkişafı' der.¹⁴³⁹

Sohbeti, *cismanî, ruhanî ve İlâhî sohbetler* olarak üçe ayıran İsmail Hakkı Bursevî, şeyhle yapılan sohbet *cismanî sohbet* der. Mürid şeyhi vasıtasıyla feyiz alır. Vasıtalı feyizlenme biçimi olan bu cismanî sohbet, kesret üzerindedir. Mevlana Celaleddin Rumî, Şems-i Tebrizî'nin sohbetine dâhil olmuş, Şeyh-i Kebîr Sadreddîn el-Konevî, Şeyh-i Ekber İbn-i Arabî'nin meclisine vâsıl olmuş ve terbiye bulmuşlardır. İnsanların çoğu his ile ülfet eylediği için, bu suret âleminde şeyhlerden istifade edegelmişlerdir. Ehl-i sülûkun ekserisi, bu dairededir, çünkü *cismanî sohbet* yolu istifâde daha kolaydır.¹⁴⁴⁰

Tasavvufî sülûkta sohbet kadar, mürşidin feyiz veren nazar-ı Hakkânîsi de kıymetlidir, etkilidir. Şeyhin nazarı ile mürid aşk ve cezbeye tutularak fenaya erer. "Sufilerin sohbeti gibi nazarları da feyiz kaynağıdır. Zira onların nazarı, ayn-ı nazar-ı Hak'tır."¹⁴⁴¹ Mürşidin sohbet ile nazarı birleşince, müridde büyük bir tesir bırakır ve değişimi ateşler.

bb. İlim-İrfan-İrşad Sohbetleri

Hz. Peygamber (s.a.v) sahabîlerini sohbetleriyle dinî konularda bilgilendirerek eğittiği için, onun bu sünnetini takip eden âlimler ve sûfiler de sohbet halkaları kurarak ilm ü irfanlarını topluma ulaştırmışlar, talebelerini/müridlerini sohbetlerle yetiştirme yoluna gitmişlerdir. Sohbetlerle gönüller celbedilir, cezbedilir.¹⁴⁴² Tekkelerde yapılan

¹⁴³⁵ Nursî, *a.g.e.* / 27. Söz, s.218

¹⁴³⁶ Nursî, *Mektubat* / 15. Mektup - s.368-369.

¹⁴³⁷ "Tarik-i insibağ, şol tarikdir ki, onda kulüb-i vâsılînde meşhûn maârif-i ilâhiyyenin envârıyla kulüb-i sâlikîn münevver olur. Ve tarik-ı in'ikâs şol tarikdir ki, onda âyine-i kulüb-i vâsılînden kalıp tâhîrei sâlikîne maârif-i ilâhiyyenin suretleri mün'akis olur. Muhabbet cihetinden irtibat denildi. Zira bu tarikat-ı aliyede (Nakşibendîlikte) muhabbet asl-ı asildir." Seyyid Mustafa Râsim, *İstulâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 737.

¹⁴³⁸ Nursî, *Mektubat* / 24. Mektup, s. 491.

¹⁴³⁹ Nursî, *a.g.e.* / 15. Mektup, s.368-369.

¹⁴⁴⁰ Bursevî, *Kitâbü'l-Hitâb*, s. 93.

¹⁴⁴¹ Nurullah Bahâî, *Risâle-i Bahâiyye*, İstanbul, 1328/1909, s.24.

¹⁴⁴² Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 52, s.1603.

sohbetlerin öncelikli gayesi, katılanları ilmî donanıma sahip kılmaktan ziyade maneviyatlarını güçlendirmektir. Evliyaullah zatların ve müşidlerin sohbetlerinden mahrum kalanların -ulema bile olsalar- ibadetlerinin kusurlu olacağı söylenmiştir.¹⁴⁴³

İbn-i Acîbe'ye göre sâlik, kâmil bir müşidin sohbetinde/beraberliğinde olmadıkça kemale eremez. Hakk'a giden yolda en sağlam vesile, âriflerin sohbetidir. Onların huzurunda bulunmak ve onlara hizmet etmek, tarikatın en önemli unsurudur. Ebu Amr ez-Züccâcî, bu önemi şöyle vurgular: "Bir adama gayb keşf olsa bile, sohbetinde bulunduğu bir müşidi yoksa, ondan hayır gelmez." Özellikle bir insanın irşad makamında bulunabilmesi için, bir müşidin din sohbetinde bulunması şarttır.¹⁴⁴⁴ Sohbet edilecek maneviyat ehli biri yoksa, sâlikler sufilerin kitaplarını okumalıdır, özellikle menkıbeler, sâlikin gelişimine faydalı olur.¹⁴⁴⁵

Nakşibendiyye büyüklerine göre, Allah'a en çabuk vasıl eden dört esas vardır. Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî'nin *el-Hadikatü'n-Nediyye* kitabında bunlar; *Sohbet, Râbita, Zikir ve Teveccüh (Murâkabe)* şeklinde sıralanmıştır.¹⁴⁴⁶ Bu maddeler içinde sadece *şeyhe râbita* hariç diğer üç tanesi Risale-i Nur Mesleği'nde de vardır.

Son yüzyıllarda bazı tarikatler veya kollarında 'sohbet'in önemi ve işlevselliği daha bir ön plana çıkmıştır, çıkarılmıştır. Hususiyile sülûk yapılan yerler olan tekkelerin, zaviyelerin, dergâhların resmen kapatıldığı ve yasaklandığı dönemde hânelere-evlere taşınan sohbetler, müridlerin yetişmesi için müşidlerin elindeki en değerli vâsıtâ haline gelmiştir.

Bununla beraber, Cumhuriyet öncesi, Osmanlı'nın 1800'lü yıllarında bazı müşidlerin daha o zamandan tekkelerden ve tarikat süluklarından vazgeçip 'sohbetlerle sülûk ettirme' yolunu tercih ettiklerini görüyoruz. Nitekim Halvetiyyenin Şâbâniyye şubesinin Kuşadaviyye kolunu kuran Şeyh Kuşadalı Seyyid İbrahim (1774-1846), tekkelerde artık feyiz kalmadığını söyleyerek tasavvuf anlayışında tekkeye yer vermemiş, seyr ü sülûkü tekke dışında bulunduğu her yerde sohbetlerle sürdürmesi gibi bir takım yenilikler getirmiştir.¹⁴⁴⁷

Kuşadalı'nın halifesinin halifesinin halifesi olan 'fatih türbedârî' Tırnova'lı Ahmed Amîş Efendi (1807-1920): "Biz tarikatı kaldırdık, yerine sohbet koyduk. Bizim yolumuzu arayanlar, sohbette bulunurlar."¹⁴⁴⁸ demiştir. Henüz Osmanlı Devletinin, Meclis-i Meşâyih'in idaresinde tekke ve zaviyelerin ayakta olduğu dönemlerde bile tarikatlerinden tekkeyi ve geleneksel süluku çıkararak, böylece formal yönüyle tarikatı kaldırmış olduğunu söyleyen Amîş Efendi gibi zatlar, Cumhuriyet döneminde tekkelerin kapatılması ve tarikatlerin yasaklanması önermesini Meclis'e sunan Şeyh Mustafa Safvet Efendiler, ve bu

¹⁴⁴³ Yakub-ı Çerhî, *Neynâme*, trc. Ahmed Cahid Haksever, Erkam Yayınları, İstanbul, 1430/2009, s. 193.

¹⁴⁴⁴ İbn-i Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, c. 2, s. 174.

¹⁴⁴⁵ İbn-i Acîbe, *a.g.e.*, c. 3, s. 187.

¹⁴⁴⁶ el-Hanî, *Âdâb*, s. 187.

¹⁴⁴⁷ Azamat, "Kuşadalı İbrahim Efendi", *DİA*, c. 26, s. 470.

¹⁴⁴⁸ İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi, *Ahmed Amîş Efendi*, İstanbul, 2012, s. 213.

yaşağı savunan veya buna uyarak sadece tekkeyi değil, tarikatini de lağveden şeyhler, sülûk, kemâlât ve velâyât geleneğinde tarihsel olarak yeni bir döneme girildiğinin alametleriydiler. Hüseyin Vassaf Efendi'ye göre Ahmed Amîş Efendiler sohbet yolunu tutmakla 'kendilerinden herkesin istifade edebilecekleri bir meslek takip buyurmuşlardır.'¹⁴⁴⁹

Sükût eden sohbet şeyhini görmek bile bir çeşit sohbet sayılmıştır. Tasavvufta lisan-ı hâlin (hal ve beden dilinin) "lisân-ı kâl"den (söz dilinden) daha tesirli olduğu kabul edilir. Bâyezîd-i Bistâmî'nin; "*Bizim sükûtumuzdan faydalanamayanlar sözlerimizden hiçbir şey anlayamazlar*" dediği kaydedilmiştir.¹⁴⁵⁰ Bediüzzaman, sükût da lisan-ı hal ile birşeyler anlattığı için: "*Ehl-i kalb için bazan sükût dahi bir konuşmaktır.*" demiştir.¹⁴⁵¹

cc. Nur Mesleği'nde Sohbetlerin Mevkii

Bediüzzaman'ın talebelerini yetiştirmede kullandığı vasıtaların başında 'Risale sohbetleri' gelmektedir. Şah-ı Nakşibend'in "Yolumuz sohbet üzerinedir." sözü, sohbetlerin başlı başına bir yetiştiricilik hususiyeti ve hatta sülûk vesilesi olduğunu göstermektedir. Kuşadalı İbrahim Efendi ve Ahmed Amîş Efendi gibi zâtların, tasavvuf anlayışından tekkeyi çıkarıp tarikatındaki *nizamî sülûku* kaldırmaları müridlerine seyr ü süluklarını tekkelerin dışındaki sohbetleriyle yaptırmış olmaları geleneğini başlatmaları¹⁴⁵², o sürecin ilerleyen yıllarında 1922-23'lerde doğan ve 1926-27'lerde sosyal hayata zuhur eden Nur Mesleğinde de tıpkı klasik tarikatlerde olduğu gibi, dinî, ilmî, irfanî Risale-i Nur sohbetleriyle gayr-i nizamî bir manevî sülûkun mümkün olabileceğine dair tasavvufî bir örneklik teşkil etmektedir. Nitekim Bediüzzaman, tarikat tarzı ziyade ibadetler ve riyazat yerine ilim içinden hakikate bir yol bulunduğunu söylemiş ve o yolu açmıştır.¹⁴⁵³

Tarikat geleneğinde mürşidlerin irşad edici sohbetleri olduğu gibi, Nur dairesinde de sohbetler vardır ve Nur derslerinin mürşidi, Risale-i Nur'un şahs-ı manevîsidir. Dolayısıyla Nur sohbetleri, Risale-i Nur'un mürşidliğinde yapılan hem bir dinî öğretim dersleridir hem de manevî bir eğitim dersleridir. Nur Mesleğinde iman, irfan ve ahlak sohbetlerinin dönüştürücü bir fonksiyonu vardır.

Risale-i Nur Mesleği'nde sohbetlerin yeri, tıpkı tekke ve dergâh sohbetlerindeki gibi, dinleyicileri manen ve irfanen olgunlaştırıcı işlevselliğindedir, akıllarına tefekkür ve taakkülü, kalblerine tezekkür ve tefakkuhu öğretici hüviyettir. Kısaca Nur talebelerinin tahakkuk ve tahalluk sahasında güzel ahlaklı ve hakikatlı birer kul olmalarına katkı sağlar mahiyettedir.

Diğer taraftan: Nur Mesleği, Risale sohbetleri ve dinî, ilmî, irfanî ve manevî dersler suretinde talebelere işlenir. Nur Mesleğince kemalin sırrı, veraset-i nübüvvet sırrını taşıdığı düşünülen Risale-i Nur sohbetlerinde saklıdır.

¹⁴⁴⁹ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, c. IV, s. 155-156; İhracızâde, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁴⁵⁰ Süleyman Uludağ, "Sohbet", *DİA*, İstanbul, 2009, c. 37, s.350.

¹⁴⁵¹ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 241, s.1538.

¹⁴⁵² Azamat, "Kuşadalı İbrahim Efendi", *DİA*, c. 26, s. 470.

¹⁴⁵³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 53*, s.1715.

Nur Dairesinde Risale-i Nur'dan dersler ve sohbetler yapan ehl-i ilim ve irfan 'hocalar', 'ağabeyler', bir nevi tasavvuftaki 'sohbet şeyhleri'ne benzerler. Fakat sülûk ve terbiye şeyhleri, Risale-i Nur'un şahs-ı manevîsidir. İlk dönem zâhid ve sûfleri gibi ziyaretlerine gelen kişilerle sohbet ederler ve onlara dinî, ahlakî ve manevî tavsiyelerde bulunurlar. Bu çeşit sohbetleri yapan üstadlara *sohbet şeyhi* denir. "Sohbet şeyhi, müridlerin mânevî hallerinden haberdar olan ve seyr ü sülûklerinde tasarrufta bulunan, *terbiye ve sülûk şeyhinden* farklı olarak kendisine intisap edenleri sadece sohbet aracılığıyla irşad eden kimsedir."¹⁴⁵⁴

Bazı tarikatlerde sohbet, sülûkun yerine geçmiştir. Daha 1800'lü yıllarda Halvetiyye-i Şa'baniyye'nin Kuşadaviyye şubesinde olduğu gibi, bazı tarikatlerde seyr ü sülûk ve mücadele usulü terk edilip yeri 'irfanî sohbetler'e emanet edilirken, 1900'lü yıllarda ve tarikatlerin yasaklandığı dönemde Bediüzzaman'ın klasik tarikatsiz ve tarikat tarzı sülûksuz Nur Mesleğinde esas olarak ilmî ve irfanî mahiyetteki 'Risale-i Nur sohbetleri'nin benimsenmesi, manevî gelişimde yeni dönemin başladığını göstermektedir.

Nasıl ki tasavvufta "sohbet için belli bir mekân yoktur. İlk dönemlerde mescid, şeyhin evi, iş yeri, çarşı pazar gibi yerlerde sohbet yapılırken sonraki dönemlerde tekke ve zâviyeler zikir ve sohbet mekânları olmuştur."¹⁴⁵⁵ Aynı şekilde Risale sohbetleri de ilk olarak Nur Talebeleri'nin hânelerinde başlamış, sonra Medrese-i Nuriye ve Dershâne-i Nuriye denilen 'cemaatin hizmet evleri'nde devam etmiştir. Daha sonra vakıf ve derneklerin salonlarında, radyo, tv ve youtube kanallarında yapılmaya başlanmıştır. İlk defa bir cami kürsüsünde Risale dersi yapan ise Bediüzzaman'ın vâris talebelerinden vâiz Tillolu Said Özdemir (1930-2016)'dir ki, Ankara Hacı Bayram Camiinde, 1950'li yıllarda yapmıştır.

Tarikatlerdeki şeyh sohbetleriyle Risale sohbetlerinin arasındaki farklardan birisi şudur: Risale sohbetleri, tek bir kişinin okuyup anlatması suretiyle olabildiği gibi, genellikle karşılıklı mütalaa ve müzakere suretinde, yer yer soru-cevap şeklinde yahut birkaç kişinin sırayla okuyup anladıklarını anlatmaları tarzında gerçekleşir. Farklı veya zıt görüşler serdedilebilir. Dinî, imanî, ahlakî derslerin yanısıra, ictimâî dersler de yapılır. Fakat tasavvufî sohbetler ise, câmi vaazları gibi sohbet şeyhinin konuşması, diğerlerinin onu can kulağıyla dinlemeleri suretinde gerçekleşir. Herhangi bir ihtilâf, itiraz ve tartışma olmaz.

Nur Dairesinde Risale-i Nur'u Bediüzzaman'ın örneğinde ve modelliğinde okumak ve anlamak yolu tutulmuştur. Bediüzzaman'ın âlim talebelerinden Mehmet Kırkıncı Hocaefendi: "Mürşidin sohbeti ile veya eserleri ile devamlı meşgul olmak, onun meşrebi ile

¹⁴⁵⁴ "Tasavvuf literatüründe sohbet şeyhinin toplantılarında tutulan notlardan derlenen bazı kitaplar vardır. Bu tür eserlere "melfûzât" ve "mecâlis" gibi isimler verilir. Mevlânâ'nın Fîhi Mâ Fîh ve Mecâlis-i Seb'a'sı, Emîr Hasan Siczi'nin Nizâmeddin Evliyâ ile sohbetlerini içeren Fevâidü'l-fuâd'ı bu türün ilk ve önemli örnekleri arasında sayılır. Sun'ullah Gaybî'nin Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi'nin sohbetlerinde tuttuğu notlardan oluşan Sohbetnâme'si türün diğer önemli bir örneği olarak dikkat çekmektedir. İbrâhim Has'ın Kelâm-ı Azîz'i Halvetî-Şâbânî şeyhi Hasan Ünsî Efendi'nin, Mehmed Şühûdî'nin *Telvîhât-ı Sübhâniyye*'si de Halvetî-Ramazânî şeyhi Köstendilli Ali Alâeddin'nin sohbet meclisinde tutulan notlardan derlenmiştir." Uludağ, "Sohbet", *DİA*, c.37, s.350.

¹⁴⁵⁵ Aynı yer.

meşreplenmek, onun rengi ile boyanmak en büyük bir nimet ve necattır. Ona muhabbetinde daim olmak ve hizmetlerini deruhte etmek de aklın ve vicdanın gereğidir.” demiştir.¹⁴⁵⁶ Resmî yasaklı olduğu 35 senelik sürgün hayatında, Bediüzzaman, bu tecrid-i mutlakı kaderî bir hakikatin kendisi üzerindeki tasarruf ve icraatı olarak kabul etmiş ve ona göre kitapları üzerinden gıyabî bir eğitim ve gelişim yolunu açmıştır.

Şeyh Esad Erbilî’ye göre râbîta yoluyla *ruhanî yakınlık keyfiyeti* ne kadar önemli olsa da, cismanî sohbetin değeri daha üstündür. Bunun delili, Peygamberimiz’le (s.a.v) maddî olarak sohbeta erişenlerin ‘sahabe’ adıyla anılabilmeleridir.¹⁴⁵⁷ Hz. Peygamber’i iman ederek gören Sahabi ile, göremeyen mü’minler arasındaki fark gibi, bir tarikatte mürşidi görerek sohbetinden istifade eden ile, onu hiç görmeyen veya uzaktan sesli veya görüntülü kayıttan dinleyen müridler arasında feyiz ve istifade derecesi bakımından farklar vardır.

Bu bağlamda elbette Bediüzzaman’ın veya yakın talebelerinin sohbetinde bulunmakla bulunmamak arasında farklar vardır. Fakat Bediüzzaman, kendisini mürşitlikten nefyettiği ve mürşid olarak Risale-i Nur’un şahs-ı manevîsini koyduğu için; kendisiyle görüşmeyi veya sohbeti bu manada bir gereklilik olarak görmez. Hakikat mesleğinde maddî-cismanî âlemde görüşüp sohbet etmenin çok da önemli olmadığını şu sözlerle vurgular.¹⁴⁵⁸

Bediüzzaman, ‘birinci talebem’ dediği Hulusi Yahyagil’e yazdığı bir mektupta, hakikat mesleği icabı, kendisiyle Risale-i Nur vasıtasıyla gıyabî sohbet edebileceğini şöyle yazmıştır: “Aziz kardeşim! Mektubun bana tesir etti. Fakat hakikati düşündüm, o teessür gitti. İşte hakikat şudur ki: Mâbeynimizdeki münasebet ve uhuvvet inşaallah hâlis ve lillâh için olduğundan, zaman ve mekânla mukayyed olmaz. Bir şehir, bir vilâyet, bir memleket, belki yeryüzü, belki dünya, belki âlem-i vücud, iki hakikî dost için bir meclis hükmündedir. Böyle dostluk ve kardeşliğin fırakı yok, hep visaldir. Fânî, mecazî, dünyevî dostluklar sahipleri, fırakı düşünsün, bize ne? *Mezhebimizde (mesleğimizde) fırak yok. Sen nerede bulunsan, şu kardeşinle ellerinizdeki Sözler vasıtasıyla sohbet edebilirsiniz. Ben de istediğim zaman, seni yanımda dergâh-ı İlâhîye beraber el açıp niyaz etmek suretinde görebilirim. Eğer kader sizi başka bir yere gönderse, “Allah’ın kullarını sevk ettiği ve onlar için seçtiği her şeyde hayır vardır.”*¹⁴⁵⁹ hükmünce, *kemâl-i rızayla teslim ol. Hem senin gibi, inşaallah kalbi selîm, akli müstakîm, hakikî iman dersini veren zatlara başka yerler daha ziyade muhtaçtır. Eğirdir’de lillâhilhamd imana çok hizmet ettin. Eğirdir’den ziyade başka yerler belki daha muhtaçtır.*”¹⁴⁶⁰

Burada şunu da ifade edelim ki: Bediüzzaman, ziyaretine gelenler arasında seçici davranırdı. Bazılarıyla sadece tanışır, bazılarını sohbetine dahil eder, bazılarını ise ‘iman

¹⁴⁵⁶ Mehmed Kırkinci, “Mürşid-i Kâmil” makalesi, Eklenme Tarihi: 10/7/2010, Bkz. <http://www.mehmedkirkinci.com/index.php?s=article&aid=1057> (11.2.2017).

¹⁴⁵⁷ Ethem Cebecioğlu, *Allah Dostları-8 (Muhammed Es’ad Erbilî-2)*, Kalem (Eğitim Kültür ve Akademi Derneği) Yayınları, Ankara, 2015, s.81.

¹⁴⁵⁸ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 112, s.1749.

¹⁴⁵⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/478.

¹⁴⁶⁰ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 213, s.1516.

hizmetleri'yle sınırlı tutardı. Özellikle kendisine ziyade hüsnüzan eden, büyük makamlar veren ve Risale-i Nur'la çok kuvvetli bağı olan 'âşık' talebelerinin kendisiyle Nur hizmeti dışında temaslarını istemezdi, onları da çok sevmekle beraber, yapmış olduğu sohbetlerinde kendisi hakkında fazla hüsn-ü zan beslemeyenleri tercih eder, onlara daha ziyade iltifat gösterirdi. 1946'daki bir mektubunda, şahsına fazla hüsnüzan ve makam veren talebelerinin yakın temasta ondan bekledikleri manevî ve nuranî neticeleri bazen görememekten dolayı inkisar-ı hayale düşebileceklerini ve iman hizmetinde gevşeklik gösterebileceklerini, bu yüzden de böyle âşık talebeleri ile ikili yakın arkadaşlıktan ziyade iman hizmeti itibariyle irtibatla olduğunu izah etmiştir.¹⁴⁶¹

Bediüzzaman'ın irşad sohbetlerinde dikkat ettiği hususlardan birisi de, kendisi ders verirken yüzüne bakılmaması olurdu. Sohbetlerinde veya sair zamanlarda yüzüne bakılmasından şiddetle rahatsız olur, hatta bazen bundan dolayı fiziksel rahatsızlık ve hastalık çekerdi. Huzuruna gelenlerin yüzüne bakmalarından şiddetle utandığı, sıkıldığı ve rahatsız olduğu için, ya talebeleri, ya da bizzat kendisi uyarırdı.¹⁴⁶² Onun bu özel halini, hizmetinde bulunan Nur talebeleri şöyle izah etmişlerdir:

“Biz de kat'iyen anladık ki, Üstadımız ekser hayatını tecerrüdle (insanlardan yalnız) geçirdiği gibi, bütün hayatında hediyeleri kabul etmemek ve mukabilsiz hediyeler onu hasta etmek gibi, şimdi hürmet ve dostluk cihetiyle onunla görüşmek, ona gayet ağır geliyor. Hattâ mükerreren biz de anladık. *Musafaha etmek, elini öpmek*, kendine tokat vurmak gibi, ruhen müteessir oluyor. *Ve ona bakmaktan, dikkat etmekten* de şiddetle müteessir oluyor. Hattâ hizmetinde biz bulunduğumuz halde, zaruret olmadan (yüzüne) bakamıyoruz.”¹⁴⁶³

Bediüzzaman, bir mektubunda bu hususa temas etmiştir: “Cüz'î ve lüzumsuz bir âdi halimi size yazmak icap etti. Kardeşlerim, benim kat'î kanaatim geldi ki, nazar, beni şiddetle müteessir ve hasta eder. Çok defa tecrübe ettim. Ben ruh u canla size her vaziyette arkadaş olmak istiyorum, fakat *النَّظْرُ يُدْخِلُ الْجَمَلَ الْقَدْرَ وَالرَّجُلَ الْقَبْرَ*¹⁴⁶⁴ meşhur kaide ile nazar beni vurur. Çünkü bana bakan, ya şiddetli adâvetle veya takdirle nazar eder. Bu iki nazar dahi, bazı insanların, bir hâsiyet-i isabet sırrıyla bakmasında bulunur. Bunun için mümkün olsa, mecbur etmezlerse sizinle beraber mahkemeye her vakit gelmemek niyet ettim.”¹⁴⁶⁵

Son yıllarında yazdığı bir mektubunda, insanların kendisiyle sohbet etmek için yoğunlaştığı bir dönemde sesinin kısılmasını, İlahî bir işaret olarak alır, yüzüne ziyade

¹⁴⁶¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 53, s.1715.

¹⁴⁶² Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c. 6, s. 256.

¹⁴⁶³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 133, s.1900. Bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c.3, s.31. “Bayram Yüksel” mad.

¹⁴⁶⁴ “Nazar (göz değmesi); deveyi kazana, adamı kabre sokar.” Bkz.: el-Kudâî, *Müsnedü 'ş-Şihâb*, 2/140; ed-Deylemî, *el-Müsned*, 3/77; el-Münâvî, *Feyzu 'l-kadîr*, 4/397.

¹⁴⁶⁵ Nursî, *Şualar* / 13. Şua, s.1012.

hüsnüzan ve takdir hisleriyle bakanların nazarının kendisine isabet ettiğini söyler.¹⁴⁶⁶ Bu böyle olmakla beraber Bediüzzaman, talebesi Molla Hamid Ekinci'yi istisna tutardı.¹⁴⁶⁷

Son olarak: Bediüzzaman'ın vefatından sonra Risale-i Nur sohbetleri, yüzbinlerce, belki milyonlarca insanın hayatında mutlaka yolunun uğradığı, dini, imanı, ahlakı ve şuuru bakımından bir şekilde istifade ettiği meclisler olmuştur. Aşk insanı, melâmî meşrep eski Nakşî şeyhi Denizlili Hasan Feyzi Efendi, Risale-i Nur'un muhataplarına göre farklı farklı keyfiyetlerle zuhur ettiğini, külliyyata alınan bir yazısında ifade eder. Risale-i Nur'un âriflere bir *sohbet-i kudsiyet*, âşıklara da bir *saray-ı vuslat* olduğunu söyler.¹⁴⁶⁸ Herkes meşrebine göre istifade etmiştir ve etmektedir. Risale-i Nur'dan istifade biraz da meşrebe ve ihtiyaca göredir.

dd. Bediüzzaman'ın Kürsülerde Sohbetleri: İrşad Serüveni

Bir mürşid olarak Bediüzzaman'ın hayatındaki *irfan derslerine ve sohbetlerle irşad serüvenine* kısaca bakacak olursak, görürüz ki:

İnsanları irşad etmeyi öğrenme yolunda Said Nursî, ilk vaaz ve nasihatını, ilk ilmî icazetnamesini aldığı 1892 yılında 14 yaşındayken Bitlis'te Kureyş Câmiinde yapmaya başlamıştır.¹⁴⁶⁹ Sonra (1897-1907) yılları arasında Van'da kaldığı vali konağında ilim ve irfan erbâbının da katıldığı meclislerde ilmini ve fikirlerini paylaşmıştır. İdeal talebe/kâmil insan yetiştirmek için sadece medresede okutulan dinî ilimlerin değil, mekteplerdeki pozitif bilimlerin yanısıra tekke eğitiminin ve irfanî öğretinin, üçünün bir arada verilmesi gerektiğini farketmiş için, kendi medresesinde tekke derinlikli marifet dersleri yapmaya başlamıştır.¹⁴⁷⁰

(1907-1910) arası İstanbul hayatında manevî mücahedeye girişir, daha sonra yazacağı imanî risalelerin ilk tohumları, Japon Başkomutanı'nın İslam ulemasından sorduğu “İnanmışınız Allah'ın var ve bir olduğunun delilleri nelerdir?” sorusuna verdiği cevaplarla atılır.¹⁴⁷¹ Aynı yıl doğu illerini dolaşır ve en son Şam Emevî Câmiinde Şeyh Bedreddin el-Hasenî gibi yüzlerce ulema ve sufinin de katılımıyla, İslâm âleminin ana problemleri ve çözümlerine dair meşhur hutbesini Arapça îrâd eder ve haftasında Hutbe-i Şâmiye ismiyle neşredilir. Bu ümmet çapında küllî bir irşad mücahedesinin başlangıç tarihi kabul edilir (11 Rabiülevvel 1329 / 12 Mart 1911).¹⁴⁷²

Daha sonra 1912'de Van'da kendi açtığı Horhor Medresesi'nde, daha sonra her biri birer şeyh olacak olan Seyyid Mehmet Şefik Arvasî (1884-1970)¹⁴⁷³, Şeyh Kardeş Celal Efendi (1887-1973)¹⁴⁷⁴, Şeyh Mehmed Reşîd Güleşer (1899-1995) gibi talebeler, Molla Habib (ö.1916)

¹⁴⁶⁶ Nursî, *a.g.e.* - Mektup No: 151, s.1915.

¹⁴⁶⁷ Atasoy, “Molla Hamid Ekinci”, s. 352.

¹⁴⁶⁸ Nursî, *Ayetü'l-Kübra*, s.2290.

¹⁴⁶⁹ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2126; Abdülmecid Nursî, *Hatıra Defteri*, s.9; Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, s.108.

¹⁴⁷⁰ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2130.

¹⁴⁷¹ Nursî, *Muhakemat*, s.2021; Abdülmecid Nursî, *Hatıra Defteri*, s.11; Badıllı, *a.g.e.*, c.1, s.148

¹⁴⁷² Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2080.

¹⁴⁷³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası I* - Mektup No: 28, s.1697; Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s.53, “Seyyid Şefik Arvasî” mad.

¹⁴⁷⁴ Şahiner, *a.g.e.*, c. 1, s. 38 “Şeyh Celal Efendi” mad.

ve Ahmed-i Cano (ö.1914/1915)¹⁴⁷⁵ gibi gizli veliler-şehitler ve Tınısli Fakih (1897-1954)¹⁴⁷⁶ gibi ehl-i keşif ve takva zatlar, Müküslü Hamza, Molla Mehmet Münevver Çetin (1873-1971) ve Molla Yasin Saatçioğlu (1976-1965) gibi âlimler yetiştirir. 2 yıl kaldığı Rusya'daki Kostroma esaretinde esir Türk asker ve zabıtlarına dinî dersler verir¹⁴⁷⁷ ki aralarında İstanbul'dan tanıdığı genç *Rüfâi Şeyhi Mehmed Efendi* de vardır.¹⁴⁷⁸

Esaret dönüşü geldiği İstanbul'da 1919-20'lerde Bediüzzaman'ın, yer yer Kelâmî Dergâhına ziyaretler yaptığını, Şeyh Esad Erbilî'yle musâhabelerini¹⁴⁷⁹ ve onun sohbetinden sonra dervişana sohbet ettiğini görüyoruz.¹⁴⁸⁰ 1922 sonbaharı ve 23'ün ilk aylarında Ankara'da Hacı Bayram'daki Mevlevî Dergâhında kalır.¹⁴⁸¹ Sohbetler yapar.¹⁴⁸² Van'a döner ve orada Nurşin Câmiiinde kalır, resmî vaizlik vesikasıyla¹⁴⁸³ ders vermeye başlar ve halka-i irşadına Van müftüsü başta olmak üzere, ulema ve meşayıhtan pekçok zat katılır.¹⁴⁸⁴

Camide veya evlerde yaptığı derslerine katılanlar arasında ehl-i ilim ve irfan zatlardan bazıları şunlardır: Şeyh Seyyid Fehim Arvâsî'nin (1825-1895) dört oğlu Şeyh Seyyid Masum Arvâsî Efendi (1881-1942), Şeyh Seyyid Hasan Efendi (1876-1968), Şeyh Seyyid Nizameddin Efendi (1886-1958), Şeyh Seyyid Muhammed Salih Efendi (ö.1369/1949), Masum'un oğlu Şeyh Seyyid Abdülbaki Arvasî (1899-1979), Şeyh Şükrullah Efendi ve oğlu Esâsüddin Efendi, Şeyh Enver Efendi, Müftü Şeyh Ömer (ö.1945), Abdülmecid Perihanoğlu (1878-1962) ve oğlu İrfan Perihanoğlu (1910-) -ki sonra Van müftülüğü yapmıştır-, Molla Resül Gavri (1872-1952), Molla Zahir, Molla Mahey, Molla Hamza, Molla Abdullah-ı Diba, Kopanis'lı Molla Yusuf, Molla Maruf-i Tâhî Gülaçar (1876-1951), Molla Hamid Ekinci (1900-1984), Fakı Haydar, Bediüzzaman'ın eniştesi Molla Said (ö.1944), kardeşi Molla Abdülmecid Ünlükul (1884-1967) ve amcası Hacı'nin oğlu Molla Davud Efendiler...¹⁴⁸⁵

Bediüzzaman, 1925'te Şeyh Said olayı sonrası cebren nefyedildiği Burdur'da da Delibaba Camiinde¹⁴⁸⁶ ve Hacı Abdullah Camiinde¹⁴⁸⁷ irşad sohbetleri yapmıştır (Mayıs 1926- 25 Ocak 1927). Derslerine katılanlar arasında Burdur'lu Hacı Rahmi Sultan'ın (ö.1332/1916) halifesi Nasuhizade Şeyh Mehmet Balkır Efendi (1878-1964)¹⁴⁸⁸, Kâdirî şeyhi

¹⁴⁷⁵ Recep Dikici, "Mevlana ve Said Nursî'nin Yetiştirdiği İlmî Ortam", *Risale Akademi*, 14.10.2017, bkz. <http://risaleakademi.org/> (18.2.2018); Molla Hamid'in hatıraları, <http://www.risaleforum.com> (11.11.2017).

¹⁴⁷⁶ Atasoy, *Molla Hamid Ekinci*, s. 379.

¹⁴⁷⁷ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 141 -s.1907.

¹⁴⁷⁸ Atasoy, a.g.e., s. 94-95.

¹⁴⁷⁹ Mustafa Sungur'dan naklen, bkz. Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s.241.

¹⁴⁸⁰ Eriş, *Mahmud Sâmî Efendi'den Hâtıralar-2*, s.116-117, Şahin, *Sohbetler*, s.43; Şahiner, *Son Şahitler*, c.2, s. 71; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s.516.

¹⁴⁸¹ Süzen, *Bediüzzaman'ın Üç Tarihçe-i Hayatı*, s. 73-74.

¹⁴⁸² Badıllı, a.g.e., c.1, s. 574.

¹⁴⁸³ Nursî, *Mektubat* / 16. Mektup, s. 378.

¹⁴⁸⁴ Badıllı, a.g.e., c. 1, s.638; Şahiner, a.g.e., c. 1, s. 110, 112, 126-127, 152.

¹⁴⁸⁵ Şahiner, a.g.e., c. 1, s. 127, "İsmail Perihanoğlu" mad.; İhsan Atasoy, "*Molla Hamid Ekinci*", s. 7, 129, 355; Badıllı, a.g.e., c. 1, s.691.

¹⁴⁸⁶ Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s.212-213; Badıllı, a.g.e., c. 2, s. 721.

¹⁴⁸⁷ Badıllı, a.g.e., c. 2, s. 729.

¹⁴⁸⁸ Koçoğlu, *Isparta Kahramanları*, s.465-468.

Giritli Hasan Efendi¹⁴⁸⁹, kendisi gibi Mardin'den Burdur'a sürülmüş Şeyh Abdülvehhâb-ı Hamidî¹⁴⁹⁰ gibi zevat-ı kiram da vardır.

1927'de sevk edildiği ve bir ay kaldığı Isparta merkezdeki Müftü Tahsin Efendi Medresesinde¹⁴⁹¹ veya Hüsnü Efendi Medresesi'nde¹⁴⁹² de dar dairede sohbetlerine devam etti ve daha sonra şeyh olacak olan Derviş Mehmet Gülirmak (1911-1997) başta olmak üzere, varisleri olacak olan Hüsrev Altınbaşak (1899-1977), Refet Barutçu (1886-1975) ve Rüştü Çakın (1899-1974) Nur Talebesi oldular.¹⁴⁹³ Yine Isparta Kuleönü'lü Nakşî-Kâdirî-Halvetî-Mevlevî şeyhi müderris Hisârîzâde *Keçeci Şeyh Mustafa Lütfi Efendi* (1863-1934)¹⁴⁹⁴ de oğlu Hafız Mehmed Zühdü Bedevî'yle (1884-1943) beraber dersine katıldılar ve hepsi daha sonra Risale yazdılar.¹⁴⁹⁵

Bediüzzaman, Mart 1927'de nefyedildiği ve 7 sene kaldığı Barla köyünde metruk ve harabe halindeki Mus Mescidini tamir ettirerek burada dört sene kadar gönüllü fahrî imamlık yapmış, tecrid ve takip altında gizli dersler vermiş, 1931'de mescid polislerce basılmış ve bu işten men' edilmiştir.¹⁴⁹⁶ Bediüzzaman'ın, halka açık mekânlarda yaptığı son sohbet ve vaazları, bu Mus Mescidindeki irşadları olmuştur.

Artık bundan sonra, ziyaretine gelenlere dar dairede dinî dersler vermiştir, fakat takip altında olduğundan her geleni kabul edememiş, seçici davranmıştır. O zamanki durumu talebeleri şöyle anlatmışlardır: "Risaleleri okuyup müstefid olanlardan Üstad'ı görmeye gelenler pekçoktu. Fakat gelenlerden az bir kısmı görüşebilmeye muvaffak olurdu. *Daha ziyade Risale-i Nur'a kemal-i sadakatle ve ihlâsla hizmet etmeye kabiliyetli olanlar ve sırf lillâh için muhabbet ve uhuvvet taşıyanlar görüşebilir, Üstad'ın dersini, sohbetini dinleyebilirdi. Üstad, muhtelif istidatta olan her ziyaretçinin derece-i fehim ve idrakine göre konuşur, nazarları Risale-i Nur'a ve hizmet-i imaniyeye çevirir, R. Nur hakikatleriyle imana hizmetin bu millete maddeten ve mânen en büyük menfaatleri temin edeceğini dâvâ ve izah ederdi. Gelen ziyaretçiler, muhtelif halk tabakalarından, gençlerden, ehl-i ilimden idi. Denizli beraatinden sonra memurlar arasında büyük intibah olmuş, Nur'a talebe olanlar çoğalmıştı.*"¹⁴⁹⁷

Bediüzzaman Eskişehir ve Denizli cezaevlerinde kalmıştır. Sonra Ağustos 1944'te getirildiği Emirdağ'da iki yıl Çarşı Camiine gitmiş, cemaate iştirak etmiş, çoğu zaman İkinci namazından Yatsı'ya kadar camide kalmışsa da, vaaz etmemiş, uzaktan ziyaretine gelenlerle görüşmüştür. İnsanlarla görüşüyor diye kaymakamlıkça camiye gitmesi yasaklanmıştır.¹⁴⁹⁸

¹⁴⁸⁹ Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s. 791.

¹⁴⁹⁰ Badıllı, *a.g.e.*, c. 2, s. 729.

¹⁴⁹¹ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 2, s. 15, "Mehmed Sözer" mad.; Koçoğlu, *a.g.e.*, s.102-104.

¹⁴⁹² Badıllı, *a.g.e.*, c. 1, s. 741.

¹⁴⁹³ Şahiner, *a.g.e.*, c.2, s. 19, "Mehmet Gülirmak" mad.

¹⁴⁹⁴ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 261, 268, s.1549, 1553. Şeyh Mehmet Balkır, Nakşî-Hâlidî piri Mevlânâ Halid-i Bağdâdî'nin (1779-1827) Konya'daki halifesi Muhammed Kudsî Bozkırî'nin (1784-1852) Isparta'daki halifesi Beşkazalı (Fethiyeli) Osman-ı Hâlidî'nin (R.1293/1878) iki oğlundan biridir. Koçoğlu, *a.g.e.*, s. 73; Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursî*, c. 3, s. 327.

¹⁴⁹⁵ Badıllı, *a.g.e.*, c.1, s. 742-743.

¹⁴⁹⁶ Nursî, *Mektubat* / 16. Mektup, s.376.

¹⁴⁹⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2188.

¹⁴⁹⁸ Nursî, *a.g.e.*, s.2188.

Daha sonra Afyon cezaevine atılmıştır. Medrese-i Yusufiye adını verdiği hapisanelerde genellikle tek başına ayrı hücrede tutulmuş, fakat o, içerde yazdığı risalelerle diğer koğuşlardaki talebelerine uzaktan ders vermiş, bazen de aynı koğuşta olduğunda, ‘sayılı sayıda da olsa’ sohbetler yapmıştır. Cezaevlerindeki vicahî veya gıyabî derslerinden bazı risaleler telif etmiştir. Mesela: Afyon hapsinde vermiş olduğu bir dersi yine hapiste kaleme almış, el-Hüccetü’z-Zehrâ Risalesi ismiyle 15. Şua yapmıştır.¹⁴⁹⁹

1952 ve 1953’te geldiği üçer ay kaldığı İstanbul’daki ikametgâhında yanındaki talebe ve ziyaretçilerine küçük gruplar halinde ders yapmıştır. Bir defasında, 1953 İlkbaharında Muammer Topbaş’ın otomobiliyle yanında Musa Topbaş Efendi, Muhsin Alev ve Mustafa Oruç olduğu halde, tenezzüh için kıra gidip o teerrücgâhta¹⁵⁰⁰ onlara ders yapmış ve Hüve Nüktesi’ne dair o ders ile son risalesi olan “*Nur Âleminin Bir Anahtarı*”nı¹⁵⁰¹ tamamlamıştır. Eserinin ismini bile onlarla istişare yaparak koymuştur.¹⁵⁰²

Bediüzzaman, 1953 Ağustos ayında hizmet hayatında yeni bir döneme geçmiştir. Isparta’da ilk defa yanına dört-beş talebesini¹⁵⁰³ de alarak, müstakil kiraladıkları bir evde (ilk dersihâne-i Nuriyelerinde) beraber kalmaya, namazları beraber kılmaya ve sabah-akşam dinî sohbetler yapmaya başlamıştır.¹⁵⁰⁴ Nur tarihindeki ilk toplu Risale-i Nur okuma ve irşad dersleri bunlardır.¹⁵⁰⁵ Sabah dersleri çoğu zaman öğlene kadar devam etmiştir.¹⁵⁰⁶ Ne var ki sürekli polis takibinde ve tecridinde olduğu için, bu dersleri de yanına gelmesine izin verilip bırakılan az sayıdaki ziyaretçisiyle ve yanındaki mezkûr talebeleriyle sınırlı olarak devam ettirmiştir.

Bediüzzaman, vefatına yakın, 2 Ocak 1960 Cumartesi günü bir gece kaldığı İstanbul Piyer Loti Oteli’nde, ziyaretine gelen 13-14 kişilik ziyaretçi grubuna Şeyh Said’in kalkışması üzerinden kendi Müsbet Hareket’ini anlatmıştır.¹⁵⁰⁷ Ve nihayet, 4 Ocak 1960 Pazartesi günü Ankara’da bir gurup talebesine; “Vasiyetnâmem hükmündedir” dediği son dersini yapar. Kendi hayatından, sahabelerden ve Resulullah’ın (a.s.m.) hayatından örnekler vererek, talebelerine benliği ve dünyevîliği terkedip istikametten ayrılmamalarını, politikaya karışmamalarını, politikacılarla uğraşmamalarını ve daima müsbet hareket etmelerini, iman hizmetine âzâmî ihlasla devam ederek asayiş muhafaza etmelerini tavsiye ettiği bu sohbeti, hem bir veda dersi, hem de ‘müsbet hareketin manifestosu’ niteliğinde olmuştur.¹⁵⁰⁸

Bediüzzaman, hayatının son otuz senesinde insanlara cami kürsülerinden veya toplu

¹⁴⁹⁹ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1116.

¹⁵⁰⁰ Teferrüc: seyretme, temaşa etme demektir. Teferrücgâh: Dervişlerin şeyhleriyle çıktıkları ve sohbet ettikleri yerler, kır gezileri, mesire yerleri anlamına gelir. Bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 519.

¹⁵⁰¹ Nursî, *Nur Âleminin Bir Anahtarı*, s.2270; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 85*, s.1861-1862.

¹⁵⁰² Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 314, “Muhsin Alev” mad.

¹⁵⁰³ Bu zatlar; Zübeyir Gündüzalp, Ceylan Çalışkan, Bayram Yüksel, Tahiri Mutlu, Mustafa Sungur ve Hüsnü Bayram’dırlar ki Bediüzzaman’ın hizmetkârları ve vârisleri olarak vasiyetnamesine girmişlerdir.

¹⁵⁰⁴ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2222-2223.

¹⁵⁰⁵ Şahiner, *a.g.e.*, c.3, s.31 “Bayram Yüksel” mad.

¹⁵⁰⁶ Himmet Koçoğlu, *Risale-i Nur Menzilleri Rehberi*, Tola Yayınları, 3. Baskı, Isparta, 2015, s. 42.

¹⁵⁰⁷ Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 257, “Ali Demirel” mad.

¹⁵⁰⁸ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 151*, s.1914-1915.

mekânlarda açıktan sohbet etmesinin yasaklanmış olmasındaki kaderî sırrı, kendisinin âzâmî ihlaslı kılınması için olduğuna ve bunun bir hakikat tarafından böyle takdir edildiğine kanaat getirmiştir. 1957-58’lerde Isparta’da bir bayram günü yazdırdığı vasiyetnamesinde ‘*Kendisini dünyada sohbetten men eden bir hakikat*’ten bahsetmiştir ve o hakikatin, âzâmî ihlası kırmamak için, kendisi öldükten sonra da talebeleriyle mezarının başında toplanıp dünya cihetiyle ruhen sohbet etmelerine izin vermemeye kendisini mecbur ettiğini, bunun için de mezarının gizli kalmasını vasiyet etmiştir.¹⁵⁰⁹

b. Mürşidlerin Ruhlarıyla ve Ruhânîlerle Sohbet

Tasavvufta bedenlen vefat etmiş şeyhlerin ruhlarıyla veya melekî ruhanîlerle de rüya-yı sadıka veya yakaza âleminde bir çeşit sohbet etmek ve onların irşadlarına nâil olmak konusunda adeta ittifak halinde bir kabul ve bu hususta sayısız hadiseler ve şahitler mevcuttur. Üveysîlik, vefat etmiş bir velinin ruhunun, kınından (bedeninden) çıkmış kılıç gibi yapmış olduğu irşadlarla bazı insanları yetiştirmesi espirisine dayanır. Hususiyle ehl-i keşif ve keramet olan evliyanın hayatlarında ruhanîlerle¹⁵¹⁰ veya geçmiş zatların ruhlarıyla muhabere ve sohbetleri çokça görülmüştür. Türbedarların o türbede yatan evliyanın ruhu ile yaşadıkları hadisat ve muhasebeleri meşhurdur.

İsmail Hakkı Bursavî, Hak’la sohbe mukabil halkla sohbet içinde bir çeşit olarak “sohbet-i ruhaniyye”yi (ruhanîlerle sohbeti) zikreder ve bu yolla istifade edilen ruhanîlerin, hayatta olsun veya olmasın ervâh-ı kümmelîn (en büyükvelilerin ruhları) olduğunu söyler. Çoğunluk şeyhle yüzyüze cismânî sohbetle kemâle erişirken, daha az bir grup gıyabî ve ruhanî sohbetle kemale erer ve bu nadiren vuku bulur. Çünkü gaybî mürşidin ruhu ile müridin ruhu arasındaki ruhanî münasebet, taltîf-i mizaç ve ta’dîl-i tab’la olur.

Daha açık bir ifadeyle: İki şahıs arasındaki ruhanî münasebet, 1. Mizaçların taltifleriyle; letafet kazanmaları sonucu birbirleriyle uyumları ve lütuf, iltifat ve mülâtefeleriyle.. 2. Tabiatların ta’dîliyle; yani ifrat ve tefritten kurtulup adalet üzere sırat-ı müstakimi yakalamaları ve birbirini tamamlayıp dengelenmeleri suretiyle gerçekleşir. Ne var ki fitrattaki unsurî yoğunluk ve imkân hükmünün galebesi, buna engeldir. Bi’l-vâsıta *sohbet-i rûhâniyye* ile feyiz alarak kemale erişenler, işrâkî meşreblerdir ki nâdir bulunurlar, zira taltîf-i ruha ve isti’dâd-ı kaviye muhtaçtırlar; yani hem ruhen letafet ve şeffâfiyet kazanmalıdırlar, hem de kuvvetli bir istidat ve kabiliyete sahip olmalıdırlar. İşrâkî meşrebliler, nüfûs-u mutmainnede bu hal üzeredirler.¹⁵¹¹

¹⁵⁰⁹ Nursî, *a.g.e.* - Mektup No: 126, s.1896.

¹⁵¹⁰ Kendileriyle bir şekilde sohbet edilebilen ruhanîler kimler olabilir? Bunlar, meleklerin bir nev’i olabileceği gibi, meleklerden ayrı bir varlık türü olabilir. Cinnî varlıkların evliyalı olabilir. Fakat ilk akla gelen, insî evliyaullahın ruhlarıdır. Nitekim Nakşibendiyye tarikatının mürşidler seçercesine de ‘Ruhaniyyûn’ denir. Hayatta veya ölmüş olsun, kimi evliyanın (*asfîyâ-i muhakkikînin*) ruhları âlemde tasarrufta bulunurken ‘ruhanî’ler olarak isimlendirilirler ki *rûhânîler* deyince akla ilk gelenler, bunlardır; kitaplarda ve dillerde en yaygın, en meşhur olan da bu telakkidir. Bediüzzaman Said Nursî Hazretleri, *Zeylül’l-Habbe Risalesi*’nde “*âlem-i gaybe nüfûz eden ruhanîlerin fikirleri*” ifadesini kullanır. Bkz. Nursî, *Mesnevî / Zeylül’l-Habbe*, s. 237, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *Mesnevî / Zeylül’l-Habbe*, s.1334; a.mlf., *Sözler / 25. Söz*, s.201.

¹⁵¹¹ Bursavî, *Kitâbü’l-Hitâb*, s. 139.

14 yaşındayken İshrâkî usulünce riyazete girerek ilk sülûk tecrübesi yaşadığını bizzat kendisinden öğrendiğimiz Bediüzzaman¹⁵¹², Nur Mesleği'ne İshrâkî veya başka bir sufi riyazet şeklini koymamıştır. Ehl-i ilim talebelerinden Abdülkadir Badıllı, evliyanın büyüklerinin, izni ilahî ile, ruhanî yolla geçmişe veya geleceğe açılıp oralarda ruhî ve kalbî müşahedeler yapabileceklerini söyler.¹⁵¹³ Tasavvufta ruhanîlerle irtibat, ittisal ve tefeyyüz konusunda çok hadise vuku bulmuştur:

Ölülerin ruhlarıyla temasa geçilebileceğine dair Beyhakî, Saîd b. el-Museyyeb'den şunu nakleder: *“Selman ve Abdullah b. Selâm karşılaştılar. Biri arkadaşına dedi ki: “Eğer Allah'a benden önce kavuşursan ne ile karşılaştığını bana haber ver.” Öteki: “Ölüler dirilerle görüşürler mi ki” diye sordu. O da “evet” dedi. “Muvahhidlerin ruhları cennettedir ve onlar diledikleri yere giderler.” Biri diğer arkadaşından önce vefat etti. Sağ olan vefat edeni rüyada görüp ona durumu sordu. O da şöyle dedi: “Allah'a tevekkül et ve bununla mutlu ol, sevin. Çünkü ben burada tevekkül gibi bir şey görmedim.”*¹⁵¹⁴

Bediüzzaman da uzağında olan talebelerine, kitapları üzerinden hayalî, manevî ve ilmî bir surette kendisiyle sohbet edebileceklerini -hakiki bir teselli bâbından- yazmıştır:

“Aziz, sıddık kardeşlerim ve hapis arkadaşlarım! Sureten görüşmediğimizden merak etmeyiniz. Bizler mânen her zaman görüşüyoruz. Benim ehemmiyetsiz şahsıma bedel, Nurdan elinize geçen hangi risaleyi okusanız veya dinleseniz benim âdi şahsım yerine, Kur'ân'ın bir hâdimi haysiyetiyle, *beni o risale içerisinde görüp sohbet edersiniz. Zaten ben de sizinle bütün dualarımda ve yazılarınızda ve alâkanızda hayalimde görüşüyorum ve bir dairede beraber bulunmamızdan her vakit görüşüyoruz gibidir.*”¹⁵¹⁵

Bediüzzaman, ehl-i hakikatin sohbetine zaman ve mekân mani değildir, fikrindedir. Şöyle der: “Ben, sizi yazılarınızda ve hatırımdan çıkmayan hizmetlerinizde günde müteaddit defalar görüyorum. Ve size olan iştihakımı tatmin ediyorum. Siz de bu biçare kardeşinizi risalelerde görüp sohbet edebilirsiniz. *Ehl-i hakikatin sohbetine zaman, mekân mâni olmaz*; mânevî radyo hükmünde biri şarkta, biri garpta, biri dünyada, biri berzahta olsa da *rabıta-i Kur'âniye ve imaniye* onları birbiriyle konuşturur.”¹⁵¹⁶

¹⁵¹² Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s. 2124.

¹⁵¹³ “Bu zâtlar isterlerse biiznillah geçmiş zamanların derinliklerine ruhanî-keşfi bir sûrette dalıp, hâdisatı ruhen ve kalben müşahede etmeleri mümkün olduğu gibi; gelecek zamanın da içlerine girip, vuku' bulacak olan bazı hâdiselerin ilm-i İlâhî'deki mukadder eşkâlini hissedip temaşa edebilirler. İşte veliyy-i kâmillerin ve grubunun zâhirî ülemadan bâriz farkları da budur ve mes'ele vâki ve gerçektir. Evliya arasında meşhur ve meşhud olduğu gibi, ümmetin telâkki-i bil-kabulünce de sarsılmaz hakikatlardandır.” Badıllı, *R. Nur'un Kudsî Kaynakları*, s.278.

¹⁵¹⁴ Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, 2/121 (1355). Başkalarını rüyada görmeye misaller: *Şuabu'l-İmân*, 1/437; 2/25, 39, 358-9, 486; 3/502; 5/317; 6/208, 296-7; 7/7-8, 17-9, 404.

¹⁵¹⁵ Nursî, *Şualar* / 14. Şua, s. 1077.

¹⁵¹⁶ Nursî, *Kastamonu Lahikası* - Mektup No: 1, s.1571.

E. MÜCAHEDE VE MÜCADELE

a. Tasavvufta Mücahede ve Mücadele

Mücahede المجاهدة sâlikin nefis, şeytan ve düşmanla mücadele etmesi anlamında tasavvuf terimidir.¹⁵¹⁷ Sözlükte “güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için elinden geleni yapmak” anlamındaki cehd kökünden türemiştir; savaşmak, muharebe etmektir.¹⁵¹⁸ İlk sufilerden Hâtim-i Esam, mücahedenin üç türünden bahsetmiştir: 1.Şeytanla mücahede, 2. ibadetleri Allah’ın emrettiği şekilde yerine getirinceye kadar nefisle mücahede ve 3. cephede düşmanla cihad etme.¹⁵¹⁹ Nitekim cihad da nefisle mücadele, İslâm’ı tebliğ ve düşmanla savaşma anlamında kullanılan terim olarak tarif edilmiştir.¹⁵²⁰

Mücahede, nefse karşı verilen bir savaştır ve cihad-ı ekberdir. Nefsi ezmek, etkisiz hale getirmek, hatta ölmeden evvel öldürmek için çile çektirmektir. Mücahedenin üç ana gayesi vardır: a) Takva sahibi olmak için yapılır. Buna vera’ da denir. b) İstikamet üzere olmak için ve itidal yolunda yürümek için yapılır. c) Keşf ve ilham sahibi olmak için yapılır. İslam, bu maksatla nefsi mücahede yapmaya teşvik etmez.¹⁵²¹

Sözlükte cedel’le aynı kökten olan mücadele مجادله , iki kişinin bir şey üzerine çekişmesi, uğraşma, savaşma, çarpışma manalarına gelmektedir. İmam-ı Gazâlî’ye göre; mücadele, başkasını susturmak, onu âciz bırakmak ve sözüne karşı çıkarak değerini düşürmek, sözünün kusurlu ve kendisinin cehalette olduğunu söylemek kastından ibarettir.¹⁵²² Fakat tasavvufta mücadele, nefisle mücahede yapmaktır.

Nefis, insanda hevanın, arzuların, şehvetlerin, her türlü kötü ahlakın kaynağıdır.¹⁵²³ Tasavvufta ve genel manada İslam’da nefis, insanın en büyük düşmanı kabul edilmiştir. Bu sebeple de en büyük savaş, ona karşı verilir. Seyr ü sülûk, tasavvufta bir terbiye ve gelişim disiplinini ifade eder. Okumadan âlim, gezmeden seyyah olunamadığı gibi, *mücadele ve murakabe* olmadan tasavvufta yol alınamaz.¹⁵²⁴

Tasavvuf tarihinde Ebû Saîd-i Ebû’l-Hayr, Sehl et-Tüsterî’nin benimsediği ve mensuplarına tavsiye ettiği metot nefis mücâhedesidir. Ebû Muhammed el-Cerîrî de, “*Tasavvuf barış değil, savaştır.*” demiştir.¹⁵²⁵ “Mücâhid nefsiyle mücâhede eden

¹⁵¹⁷ Mustafa Rasim Efendi, *İstilahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 994.

¹⁵¹⁸ Heyet, *el-Müncid*, s. 105.

¹⁵¹⁹ Sülemî, *Tabakât*, s. 95.

¹⁵²⁰ Ahmet Özel, “Cihad”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 527-528.

¹⁵²¹ Gazâlî, *İhyâ’*, 3/72, 4/395. İbn-i Haldun, *Şifâü’l-Sâil*, Ankara, 1958, s. 34-35.

¹⁵²² Gazâlî, *İhyâ*, 3/145.

¹⁵²³ Mustafa Rasim Efendi, *İstilahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 1123.

¹⁵²⁴ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 30

¹⁵²⁵ Bkz. Süleyman Uludağ, “Mücahede”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 31, s. 440-441.

kişidir”¹⁵²⁶ hadisine işaret eden Hücûrî’ye göre nefisle mücâhedenin düşmanla savaştan daha üstün kabul edilmesinin sebebi daha zor olmasıdır.¹⁵²⁷

İbnü’l-Arabî dört âyetten hareketle mücâhedenin dört çeşidi olduğunu söyler: “Allah mücâhede ehlini oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır” meâlindeki âyette¹⁵²⁸ *mutlak mücâhedeye*, “Allah yolunda mücâhede ederler” âyetinde¹⁵²⁹ *mukayyed mücâhedeye*, “Uğrumuzda mücâhede edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz” meâlindeki âyette¹⁵³⁰ *keşif için yapılan mücâhedeye*, “Allah için hakkıyla cihad ediniz” âyetinde¹⁵³¹ ise *hakiki mücâhedeye* işaret edilmiştir.¹⁵³²

Hücûrî, nefisle mücâhede ve onu yönetmenin bütün din ve mezheplerde önemli olduğunu, büyük sûfilerin mutlaka sıkı bir mücâhede döneminden geçtiklerini, çevrelerinde toplanan cemaate ısrarla nefse uymamayı ve ona muhalefeti ilke edinmelerini tavsiye ettiklerini belirtir.¹⁵³³

Bediüzzaman, tarikatın dokuz büyük faydasından birisi olarak nefisle mücâhede ile onun kötülüklerinden kurtulmayı zikreder: “*Tarikatin amelî mahiyeti, nefis tezkiyesi vasıtasıyla nefis-i emmârenin ve enâniyetin tehlikelerinden kurtulmaktır.*”¹⁵³⁴ Seyr ü sülûk da bunlar için yapılır. Tasavvuftaki fenâ fi’ş-şeyh olma halinin, sâlikin enaniyetini ve nefsinin serkeşliğini kırmak için, bir irşad ve terbiye vasıtası olarak idealize edildiğini söyler: “Ehl-i tarikat ve hakikatçe müttefekun aleyh bir esas var ki: tarik-i hakta sülûk eden bir insan, nefis-i emmaresinin enaniyetini ve serkeşliğini kırmak için lâzım gelir ki, nazarını nefisinden kaldırıp şeyhine hasr-ı nazar ede ede tâ fenâfişşeyh hükmüne gelir. "Ben" dediği vakit, şeyhinin hissiyatıyla konuşur. Hâkeza, tâ *fenâfirresûl*, *fenâ fillâh*’a kadar gider.”¹⁵³⁵

b. Nefsi Teslime Mecbur Eden Beş İrşad

Bediüzzaman Said Nursî, Risale-i Nur’u öncelikle kendi nefsi için yazmış olduğu için, yüzlerce yerde nefisine ve benliğine yönelik hitaplarda ve itaplarda bulunmaktadır. Hususiyle Mesnevî-i Nuriye’dekiler adeta seyr ü sülûk halindeki sâlikin nefsiyle mücadeleleri ve o yolda müşahedeleri tarzındadır. Bununla beraber, Yirmialtıncı Söz’ün sonunda, kendi acz, fakr, şefkat ve tefekkür tarîkını ve dört hatvede nefis tezkiyesi bahsini

¹⁵²⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 6, 20; Tirmizî, “*Fezâ’ilü’l-cihâd*”, 2

¹⁵²⁷ Hücûrî, *Keşfü’l-mahcûb*, s. 252.

¹⁵²⁸ Nisâ suresi, 4/95.

¹⁵²⁹ Mâide suresi, 5/54.

¹⁵³⁰ Ankebût suresi, 29/69.

¹⁵³¹ Hac suresi, 22/78.

¹⁵³² İbn-i Arabî, *el-Fütûhât*, II, 290.

¹⁵³³ Hücûrî, *Keşfü’l-mahcûb*, s. 252.

¹⁵³⁴ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, s.568.

¹⁵³⁵ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2086.

anlattığı Zeyl'in öncesinde, Eski Said'in nefsinin teslimine mecbur eden beş irşadı kaleme almıştır.

Eski Said'in nefsinin teslimine mecbur eden bazı irşadlarını risalelerine dercetmek suretiyle, talebelerinin nefislerini kendi kendilerine bu tecrübe edilmiş irşadlarla terbiye etmeye imkan sağlamıştır. Devamındaki Hâtîme, Zeyl ve Zeyl'in Hâtîme'sinde, Nur Mesleğinde nefsi muhatap alarak ilzam, ikna ve teslimine götüren bir muhasebe ve irşadı, kendi nefsi üzerinden göstermiştir. Girişte bu bölümü şöyle tanıtmıştır: “Eski Said'in *serkeş, müftehir, mağrur, ucüblü, riyakâr nefsinin susturan*, teslimine mecbur eden Beş Fıkradır.”

Bediüzzaman, birinci irşadda, nefsin bir vehmine karşılık, bu muhteşem sanatlı âlemin mutlaka bir yaratıcısı olduğunu ve bu âlemin meyveleri olan canlıları başkalarına bırakmayacağını, şükür ve ibadetlerini başkalarına vermeyeceğini nefsinin ders verir.

İkinci irşadda, kabiliyetleriyle övünen nefse karşı; “Sen, ey mağrur nefsim! Üzüm ağacına benzersin. Fahirlenme! Salkımları o ağaç kendi takmamış; başkası onları ona takmış.” diyerek ona haddini bildirir.

Üçüncü irşadda, dine hizmetiyle gururlanan nefse karşı şu dersi verir: “*Sen ey riyakâr nefsim! “Dine hizmet ettim.” diye gururlanma. إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ*¹⁵³⁶ *sırrınca; müzekkâ (temizlenmiş ve ıslah olmuş) olmadığın için, belki sen kendini o fâcir adam bilmelisin. Hizmetini, ubudiyetini; geçen nimetlerin şükürü ve fitratın vazifesi ve hilkatın farızası (emri, borcu) ve san'atın neticesi bil, ucub ve riyadan kurtul!”*

Dördüncü irşadda, hakikate meraklı nefsinin hitaben, “Hakikat ilmini, hakikî hikmeti istersen, Cenâb-ı Hakk'ın marifetini kazan. Çünkü, bütün hakaik-ı mevcudat, ism-i Hakk'ın şuââtı ve esmâsının tezâhürâtı ve sıfâtının tecelliyâtıdır. Maddî ve mânevî, cevherî-arazî, herbir şeyin, herbir insanın hakikati, birer ismin nuruna dayanır ve hakikatine istinad ederler. Yoksa, hakikatsiz, ehemmiyetsiz bir surettir.” diyerek, nasıl olursa değerli, nasıl olursa değersizleşeceğini öğretir. Hayat denen şeyin, zamanın bir saniyesi olduğunu, ne öncesine, ne sonrasına hükmedilemeyeceğini, ne zamana, ne maddeye güvenilemeyeceğini anlatır. Bir kısım ehl-i tetkikin "hayat, bir saniyedir, belki bir ân-ı seyyâledir" dediklerini, bazı ehl-i velâyetin de, dünyanın, dünya cihetiyle yokluğuna hükmettiklerini hatırlatır. Ve şöyle der:

Madem böyledir. *Hayat-ı maddiye-i nefsiyeyi bırak; kalb ve ruh ve sırrın derece-i hayatlarına çık*, bak: Ne kadar geniş bir daire-i hayatları var! Senin için meyyit olan mazi, müstakbel, onlar için hayydır, hayattar ve mevcuttur. Ey nefsim! Madem öyledir, sen dahi kalbim gibi ağla ve bağır ve de ki: “*Fâniyim, fâni olanı istemem. Âcizim, âciz olanı*

¹⁵³⁶ “Muhakkak ki Allah bu dini, günahkâr biriyle de güçlendirir.” (Buhârî, *cihâd* 182).

istemem. Ruhumu Rahmân'a teslim eyledim; gayr istemem. İsterim, fakat bir yâr-ı bâki isterim. Hiç ender hiçim; fakat bu mevcudatı birden isterim.”¹⁵³⁷

Bediüzzaman, beşinci irşadı nefesine Arapça olarak yapar ve Allahu ekber zikrinde otuz üç mertebe-i tefekkürden bir mertebeyi ona ders verir.¹⁵³⁸ Tekbir, Allah'ı ululamak ve büyüklüğünü ilan etmektir. Her bir tekbir zikrinde Allah'ın azamet-i kibriyası tefekkür edilirse, bu şekilde manasını anlayarak yapılan bir tekbir zikri, nefsi O'nun büyüklüğü karşısında küçülmeye, ezilmeye, teslim olmaya, belki iman ve hayran olmaya sevkeder.

c. Dört Esas ve Nefis Eğitimi: İnsan-ı Kâmil

Risale-i Nur mesleğinde acz, fakr, şefkat ve tefekkür esaslarının ana hedefi, nefis terbiyesi ve kâmil bir insan olmaktır. “Yani hakikî mü'min ve tam bir Müslüman olmak; yani yalnız surî (zahirde) değil, belki imanın hakikatını ve İslam'ın hakikatını kazanmak; yani şu kâinat içinde ve bir cihette kâinat temsilcisi olarak, doğrudan doğruya kâinatın Hâlîk-ı Zülcelâl'ine kul olmak, muhatab olmak, dost/halil olmak, ayna olmak ve ahsen-i takvimde olduğunu göstermekle Âdemoğlunun meleklerle üstünlüğünü isbat etmek ve şeriatın imanî ve amelî kanatlarıyla yüksek makamlarda uçmak ve bu dünyada ebedî saadete bakmak, belki de o saadete girmektir.”¹⁵³⁹

Bediüzzaman bu tarifiyle, nefsi terbiye ile ulaşılmak istenen Kur'ânî ve irfânî hedefleri özetlemiş olmaktadır. Nefsin formal metodlarla terbiyesi ise belli prensipler ve kaideler üzerinde cereyan eder. Manevî devlete vesile sayılan tarikatlerin usülleri devlet anayasalarına, prensipleri de kanunlarına benzemektedir. Nasıl ki devlet yönetimi için bir anayasa ve bir de kanunlar vardır. Anayasa bütün kanunların ve kurumların üstündedir. Kanunlar, Anayasa'ya uygun olmak zorundadırlar. Tasavvufî eğitim (seyr ü sülûk) işinin de bir anayasası ve bir de kanunları vardır; yani farklı tarikatlere göre bir 'usûl' ve ana esaslar vardır, bir de o usule ve esaslara uygun olması icap eden 'âdâp' (edepler) bulunmaktadır.

Bu çerçevede; sesli zikir çeken tarikatlerde sülûk *Nüfûs-ı Seb'a*¹⁵⁴⁰, gizli zikir çeken tarikatlerde sülûk ise *Usûl-i Aşere*¹⁵⁴¹ üzerinden gerçekleşir. Nur yolunun ise on asla mukabil dört esası, yedi nefis'e karşılık dört hatvesi vardır.

ç. Dört Adımda Nefsin Tezkiyesi

Bediüzzaman'ın hayatında kendi tasnifine itibarla 1921'e kadarki Eski Said, acz, fakr, şefkat ve tefekkür tarîkı üzere dört esasla ve dört hatve (adım) ile sülûkunu ikmâl etmiş ve Yeni Said olmuştur. Onun orijinal yolu, daha önce belirtildiği gibi, bütün esaslarını

¹⁵³⁷ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.210.

¹⁵³⁸ Aynı yer.

¹⁵³⁹ Nursî, *Mektubat*, s. 775.

¹⁵⁴⁰ Harîrîzâde *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik*, c. I, vr. 344a.; Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 129-130.

¹⁵⁴¹ Kitap olarak bkz. Necmeddîn-i Kübrâ, *Usûl-ü Aşere* (Tasavvufî Hayat içinde, trc. Mustafa Kara), İst., 1980.

Kur'an'dan almıştır ve hakikatiyle anlaşılma ve gereğini yaşama şartıyla nefsin terbiyesine ve tezkiyesine vesile olacak şekilde dört adımda ilerlemiştir. Bu dört adımın her birini, kendisi ilk, 1921-23 arası kaleme aldığı Mesnevî-i Nuriye'sindeki Şemme Risalesi'nde yazmıştır. Sonra da aynı metni biraz daha geliştirerek, Telvhiât-ı Tis'a Risalesi'nin sonuna bir Zeyl ve Hâtîme olarak ilave etmiştir. Şimdi her iki risaledeki metinleri ve farklı çevirileriyle birleştirip sadeleştirerek ele alalım. Söze tarikatlerin usulünü hatırlatarak başlamaktadır.

“Ehl-i sülûk; hafî (zikir çeken) tarikatlerde letâif-i aşere üzerine, cehrî (zikir çeken) tarikatlerde ise nüfus-u seb'a üzerine sülûk etmişlerdir. Bu fakir, âciz ise dört hatveden (adımdan) ibaret; hem kısa, hem kolay, hem de zikzaksız, dümdüz sağlam bir tarîki/yolu, Kur'an'ın feyzinden istifade etmiştir, almıştır.”¹⁵⁴² Şu tarîk, hafî tarîkler misillü letâif-ı aşere gibi on adım değil ve cehrî tarîkler gibi “nüfus-u seb'a” şeklinde yedi mertebeye atılan adımlar değil, belki dört adımdan ibarettir. Tarîkattan ziyade hakikattir, şeriattır.”¹⁵⁴³

Tarikatten ziyade şeriat olması, şeriatın temel emir ve yasaklarının nefsi tezkiyeye kâfi olduğunun bir ifadesidir ki Bediüzzaman, bu girişten sonra hususî tecrübesinden hareketle nefsin dört hatvede/adımda şu dört âyet-i kerime ile terbiye ve tezkiye edilebileceğini öngörmektedir. Şöyle demektedir: “Bu fakir, bu dört hatveyi şu âyet-i kerimelerden ahzetmiştir, almıştır. Şu dört hatvenin kısa bir izahı şudur ki:

1. Hatve/Adım: Nefsi Temize Çıkarmamak

Birinci Hatve'de: ﴿فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ﴾ “Öyleyse, nefislerinizi temize çıkarmaya çalışmayın, kendinizi hatasız görmeyin.”¹⁵⁴⁴ âyetinin işaret ettiği gibi tezkiye-i nefis etmemektir.

Zira insan, cibilliyeti ve fitratı hasebiyle nefsinin sever, kendi nefesine muhip olarak yaratılmıştır. Hatta bizzat nefsi kadar bir şeye sevgisi yoktur. Belki evvelâ ve bizzât yalnız zâtını sever, başka her şeyi nefesine feda eder. Kendisini, ancak mâbuda lâyük senâlar ile metheder. Mâbud'a lâyük bir tenzih ile nefsinin ayıplardan tenzih ve tebrîe eder. Nefsinin bütün ayıplardan, kusurlardan tenzih eder. Kusurları kendine lâyük görmez ve kabul etmez. Haklı olsun haksız olsun kendisini kemâl-i şiddetle müdafaa eder, tapınırcasına savunur. Öyle ki Cenâb-ı Hakk'ı hamd ü senâ için kendisinde yaratılan cihazları, kendi nefesine hamd ü senâ için sarf eder. Fitratına konulmuş latifeleri ve istidatları, kendi nefesine harcar; kendini görür, kendine güvenir, kendini beğenir. ﴿مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَهُ﴾ “Baksana şu kendi heva ve heveslerini tanrı edinen kimseye!”¹⁵⁴⁵ âyetinde bildirilenlerden, nefsinin hevasını kendine ilah edinenlerden olur. *Bu mertebede nefsin tezkiyesi, ancak adem-i tezkiyesiyle olur.*

¹⁵⁴² Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Şemme Risalesi*, s.1351-1352, çvr. Abdülmecid Nursî; a.mlf., *Mesnevî / Şemme*, s. 465, çvr. A. Badıllı; a.mlf., *Mesnevî / Şemme*, s. 362, çvr. Ü. Şimşek.

¹⁵⁴³ Nursî, *Sözler / 26. Söz*, s.212.

¹⁵⁴⁴ Necm sûresi, 53/32.

¹⁵⁴⁵ Furkan sûresi, 25/43; Câsiye sûresi, 45/23.

İşte şu hatvede/adımda, şu makamda nefsin tezkiyesi ve tathîri (arındırılması ve temizlenmesi): *Onu tezkiye etmemekle olur, tebrîe etmemektir.*¹⁵⁴⁶ Yani nefis, temize çıkarılmamak suretiyle temizlenmiş olur.

Bediüzzaman'a göre: İnsanın kendini böyle ölçsüz bir şekilde yüceltmesi ise, yalnız kendisine güvenmesine ve başka herşeyi ve herkesi nefesine feda etmesine yol açar. İnsan, kendini beğenme denilen ucb/narsistlikten, bencilliğe/egoistliğe, oradan egosantrikliğe (benmerkezciliğe), oradan megalomanlığa (büyüklik hezeyanlarına) kadar ilerler. Bu yüzden, Hak yolcusunun yapması gereken ilk şey, Kur'an'ın mezkur emrine uyarak, yükünü nefsin sırtına vurmasıdır. Beşerî acz ve zaaflarından kaynaklanan hatalarının sorumluluğunu üstlenmesidir. Tabiatındaki 'kötülüğü emredicilik'¹⁵⁴⁷ hatırlatılarak hatalarını yüklenen nefis, gurura, kibre kapılamaz. Günahları üzerinden kendi acziyetini farketmesi, onu hata, kusur, zayıflıktan münezze bir İlâh'a imana ve teslim olmaya sevkeder.

İradî günahlarından temize çıkarılmayan nefis, hakikatte temizlenmiş olur, daha açıkçası müzekkâ nefis olma yolunda ilk ve en önemli adımı atmış olur ki, tasavvufta gaye de yedi nefis mertebelerinin yedincisi olan nefis-i zekiyye makamına yol vurmaktır.¹⁵⁴⁸ Bediüzzaman'ın bu tavrı, bilginin eğitime kullanılmasıdır, nefsin karşısına ilimle çıkmaktır. Her harfine iman edilen Kur'an'ın nefse 'seyyie'lerini (günahlarını) yükleme hükmünü tatbik etmektir. Nitekim tasavvufta da "Nefisle mücadele (cihad) etmek istediğin zaman, onun her kıpırdanışına ilim ile karşı çık!" denilmiştir.¹⁵⁴⁹

2. Hatve/Adım: Ölüm ve hizmette nefsi düşünmek, ücret ve zevkte unutmaktır.

Bediüzzaman, nefsi terbiye ve tezkiyede atılacak ikinci adımı şöyle anlatmaktadır:

"İkinci Hatve'de ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ﴾ "Allah'ı unutup da, Allah'ın da kendilerine nefislerini unutturduğu kimseler gibi olmayın!"¹⁵⁵⁰ âyetinin verdiği ders üzere; nefisini katiyen unutmamaktır.

Çünkü yapısı itibariyle nefis, hizmet zamanında geri kaçar; ücret vaktinde ön safa hücum eder. (Yapması zor gelen) zahmet, külfet ve hizmet makamında nefisini unutmak, ücret alma ve hazlardan yararlanmada ise nefisini düşünmek ve şiddetle iltizam etmek (onu tutup kayırmak), nefis-i emmârenin tabiatının iktizasıdır. Bu haldeki bir nefis kendini unutmamıştır, kendinden haberi yoktur. Ölümü düşünse, başkasına verir (sanki kendisi hiç ölmeyecektir). Fenâ ve zevali (yokluğu ve geçiciliği) görse, kendi üzerine almaz.

Şu makamda/adımda nefsin tezkiyesi (arındırılması), tathîri (temizlenmesi) ve

¹⁵⁴⁶ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.212; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Şemme Risalesi'nin 3. Parçası 10. Risale, s.1351-1352.

¹⁵⁴⁷ Yusuf suresi, 12/53.

¹⁵⁴⁸ Harîrîzâde, *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik*, vr. 344a.; Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s.129.

¹⁵⁴⁹ Gümüşhânevî, *Câmi'*, s. 160.

¹⁵⁵⁰ Haşir sûresi, 59/19.

terbiyesi (eğitilmesi), şu hâlin tam aksini yapmaktır; *nisyan-ı nefis içinde nisyan etmemektir, yani, hazlar ve ihtiraslarda (tutkularda) nefisini unutmak, ama ölümden ve hizmette düşünmektir*. Bu sebeple nefis işe, hizmete ileriye sevk edilmeli, ücret dağıtım vaktinde geriye bırakılmalıdır.”¹⁵⁵¹

Görüldüğü üzere ikinci adımda, insanın aklen ve kalben Allah’ın varlığının şuurunda olmaya devam ederek nefsinin farkında olmayı sürdürmesi istenmektedir. Âyetin irşad ve ikazı, nefsin farkındalığı için yeterli gelmektedir. Allah’ı unutanlara Allah nefislerini unutturmuştur. Unutmanın zıddı, hatırlamaktır, yani zikirdir. Dolayısıyla âyet, Allah’ı hatırlamayı (zikrini) terkedendenlerin nefislerini unutacakları uyarısında bulunmaktadır.

Diğer bir ifadeyle, insanın Allah’ı unutmaması, Bediüzzaman’a göre, insanın kendini, ve hatta bir dereceye kadar kendi nefsinin ve nefsanîliğini unutmaya yol açar. Kalbde Allah’ı unutmamanın kalıptan taşan en çarpıcı hali ise, nefsin zevke koşması, yükten kaçmasıdır; hiçbir sorumluluğun altına girmemesidir, hayatın hep tatlı ve keyifli yerlerine mübtela olmasıdır.

İnsan, esasen kötülüğü emreden nefsinden (nefs-i emmare) sudur eden böyle bir kötü alışkanlıktan ancak daima Allah’ı hatırlayarak kurtulabilir. Hz. Yusuf’un Züleyha’nın câzibesini ve yoğun etkileri karşısında nefsinin ona meyletmekten bir anda gördüğü bir İlâhî âyetle/işaretle/delil ile Allah’ı hatırlayarak kurtulması¹⁵⁵², zikrin nefsi dizginleyici gücünü göstermeye yeterlidir. İnsan, nefsinin bu hazcı karakterini bilir, ebedî hayatı için fitrî meyillerinin kötülüğü emredici yapısının bilincinde olursa -ki bu marifet-i nefis olmaktadır-, Allah’ın inayetiyle ve hidayetiyle nefsinin yönetmeyi başarabilir.

3. Hatve/Adım: Kötülükleri kendinden, iyilikleri Allah’tan bilmek.

“Üçüncü Hatve’de: ﴿مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾ “Sana gelen her iyilik Allah’tandır. Başına gelen her fenalık ise nefsendendir.”¹⁵⁵³ âyetinin verdiği ders üzere; nefsinde kusurdan, noksandan, acz ü fakrdan başka bir şey görmemek ve bütün iyilikleri ve kemalâtı, Yaradan’ın ihsan ve ikramı bilmektir. Bu bilinçle nimetler karşısında fahir yerine şükretmek, temeddüh (böbürlenme) yerine hamdetmektir. Çünkü nefsin doğal meyli, daima iyiliği kendinden bilip kendini beğenmeye (ucb) ve kendiyle övünmeye (fahir) girmektir.

Nefsin şu mertebede tezkiyesi, ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْهَا﴾ “Nefsinin maddî ve manevî kirlerden arındırarak, felâha erer.”¹⁵⁵⁴ sırrıyla; *kemâlini kemâlsizlikte, kudretini aczde ve gınâsını fakrda bilmek*’le gerçekleşir.

Bu sebeple: İnsan, kendi nefsinde, torbasında, kusur, naks, acz, fakr’dan başka bir

¹⁵⁵¹ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.212; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Şemme Risalesi, s.1351-1352.; a.mlf., *Mesnevî / Şemme*, s. 465, çvr. A. Badıllı; a.mlf., *Mesnevî / Şemme*, s. 362, çvr. Ü. Şimşek.

¹⁵⁵² Yusuf suresi, 12/24.

¹⁵⁵³ Nisâ sûresi, 4/79.

¹⁵⁵⁴ Şems sûresi, 91/9.

şeyi bırakmamalıdır. Bütün iyilikler, Fâtır-ı Hakîm tarafından in'am edilen nimetler olup hamdi iktiza eder. Fahrî istilzam etmedikleri itikat ve telâkki edilmelidir.”¹⁵⁵⁵

Bediüzzaman'a göre, nefsi beşerî kirliliklerden arındırma yolunda atılacak üçüncü adımda, önce o kirlenmenin sorumlusunun bizzat kendisi olduğunu ona belletmek lazımdır. Sonra, sahibi olduğunu sandığı bütün güzellik ve mükemmelliklerin aslında Allah'tan geldiğini onun şuuraltına işlemelidir. İyilik ve kötülük karşısında kendisinin ve Allah'ın konumunu tam manasıyla kavrayan bir nefis, İlâhî kemâl, cemâl ve ihsana mukabil kendi kusurlarını ve kötüye kullanımlarını görmeye başlar. Güzellikleri yapanın Allah, bozanın kendisi olduğunu anlar. Bu anlayış, nefsin, işlediği kötülükleri kadere verip kendini paklamasına mâni olduğu gibi, ona kendini, kendi mahiyetini tanımaya imkân verir.

Nefsini bu şekilde tanıyan ve ona bu dersleri veren bir insan, onun hevâ ve şehvetlerini kırmış, kendisini ondan korumuş olur; nefsinin de nefse zarar vermekten uzak tutmanın ötesine geçer ve haramlara arzusunu soldurur, öldürür, yok eder ve sonuçta onu arındırmış ve eğitmiş olur. Nefsin arınmışlığının göstergesi ise, nail olduğu iyiliklere karşı şükür duygusuyla dolmasıdır, mütevazı ve mahviyet içinde yaşamasıdır. Öyle ki Bediüzzaman'ın açık ifadesiyle, nefsinin mükemmelliğini, tam aksi olan kemalsizliğinde bilmesidir, kudretini acziyetinde, zenginliğini fakirliğinde görmesidir.¹⁵⁵⁶

Bediüzzaman, dört hatveli nefis eğitimindeki 'nefsi temizlememle temizlemek' ve 'hatalarını kendinden bilmek' adımlarının bir açılımı mahiyetinde Onüçüncü Lem'ada şöyle bir bahis açmaktadır: “Şeytanın mühim bir desisesi (oyunu-hilesi), insana kusurunu itiraf ettirmemektir; tâ ki, istiğfar ve istiâze (Allah'a sığınma) yolunu kapasın. Hem insanın nefsinin enaniyetini tahrik edip, tâ ki nefis kendini avukat gibi müdafaa etsin; âdetâ taksirattan kendini takdis etsin.

Evet şeytani dinleyen bir nefis, kusurunu görmek istemez; görse de, yüz te'vil ile te'vil ettirir. ¹⁵⁵⁷ *وَعَيْنُ الرَّضَا عَنْ كُلِّ عَيْبٍ كَلِيلَةٌ* *surriyle: Nefsine nazar-ı rıza ile baktığı için ayıbını görmez. Ayıbını görmediği için itiraf etmez, istiğfar etmez, istiâze etmez; şeytana maskara olur. Hz. Yusuf gibi bir Peygamber-i Âlişan,* ¹⁵⁵⁸ *﴿ وَمَا أُبْرِيْ نَفْسِيْ اِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوْءِ اِلَّا مَا رَجِمَ رَبِّيْ ﴾ dediği hâlde, nasıl nefse itimâd edilebilir?*

Nefsini ittiham eden, kusurunu görür. Kusurunu itiraf eden, istiğfar eder. İstiğfar

¹⁵⁵⁵ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.212; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Şemme Risalesi, s.1351-1352, çvr. Abdülmecid Nursî; a.mlf., *Mesnevî* / Şemme, s. 465, çvr. A. Badıllı; a.mlf., *Mesnevî* / Şemme, s. 362, çvr. Ü. Şimşek.

¹⁵⁵⁶ Nefsin acz ve fakrı ile tezkiye ve terbiyesi arasındaki alakaları, tezimizde üçüncü bölümünde ana başlıklar halinde ele aldığımız için, burada ayrıca üzerinde durmuyoruz.

¹⁵⁵⁷ Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'ye ait olan bu beyit için bkz.: İbni Asâkir, *Târîhu Dimâşk* 33/219, 36/319; el-Gazâlî, *Ihyâu ulûmi 'd-dîn*, 3/36; el-Kalkaşendî, *Subhu 'l-a'sâ*, 9/196.

¹⁵⁵⁸ “Doğrusu ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü Rabbimin merhamet edip korudukları hariç, nefis daima fenalığı ister, kötülüğe sevkeder.” (Yûsuf sûresi, 12/53).

eden, istiâze eder (sığıdır). İstiâze eden, şeytanın şerrinden kurtulur.¹⁵⁵⁹ Kusurunu görmemek o kusurdan daha büyük bir kusurdur. Ve kusurunu itiraf etmemek, büyük bir noksanlıktır. Ve kusurunu görse, o kusur kusurluktan çıkar; itiraf etse, afva müstehak olur.¹⁵⁶⁰¹⁵⁶¹

4. Hatve/Adım: Benliği terkedip kendi varlığını, Allah'a bir ayna bilmek.

“Dördüncü Hatve’de: ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ “O’nun Vechi (Zâtı) dışında herşey yok olup gitmeye mahkûmdur. Hüküm O’na aittir; siz de O’na döndürüleceksiniz.”¹⁵⁶² âyetinin verdiği derse göre; herşeyin, nefsinde *mânâ-yı ismî* ile istiklâliyet hâlinde fânî (geçici), mefkûd (kayıp), hâdis (sonradan varolmuş), mâdum (yok) olduğunu, *mana-yı harfî* ile Sâni-i Zülcelâl’in isimlerine ayna olma vazifesi itibariyle şâhid (tanık olan), meşhûd (şahid olunan), vâcid ve mevcud olduğunu idrak etmektir. Çünkü nefis, kendini serbest, müstakil ve bizzât mevcut bilir. Ondan bir nevi rubûbiyet (ilahlık) dâvâ eder. Mâbud’una karşı düşmanca bir isyanı taşır. İşte insan, nefsinin mana-yı ismî ve mana-yı harfîsinin hakikatini idrak etmekle ondan kurtulur. Çünkü:

Vücûdunda adem, ademinde vücûdu vardır. Yani kendini bilse, vücûd verse; kâinat kadar bir yokluğun karanlıkları içinde olur; yani şahsî vücûduna güvenip Mûcid-i Hakikî’den gaflet etse; yıldız böceği gibi bir şahsî vücud ışığı, sonsuz yokluk karanlıkları ve firaklar (ayrılıklar) içinde bulunur, boğulur. Fakat enâniyeti bırakıp, bizzât nefsinin bir hiç olduğunu ve Mûcid-i Hakikî’nin ancak bir tecelli aynası bulunduğunu gördüğü vakit, bütün mevcudâtı ve nihayetsiz bir vücûdu kazanır. Zira bütün mevcudât, esmâsının cilvelerine mazhar olan Zât-ı Vâcibü’l-vücûd’u bulan, her şeyi bulur.

Nefsin şu makamda tezkiyesi ve tathîri (arındırılması ve temizlenmesi); nefsin vücudunda adem (yokluk), ademinde vücud olduğunu bilmektir. (Varlık iddiasından vazgeçmektir). *Lehü’l-mülkü ve lehü’l-hamdü*’yü¹⁵⁶³ vird edinmektir. Bu idrak, nefsi arındırır, temizler. Şu makamda nefsin virdi, *Lehü’l-mülkü ve lehü’l-hamdü* sözüdür; yani: Mülk O’nundur, hamd de O’na aittir. Herşeyin Allah’a ait olduğunu teslim etmektir.”¹⁵⁶⁴

Bediüzzaman’a göre bu dördüncü aşamada, nefsin terbiye yolundaki kişi/sâlik, Allah’tan başka herşeyin geçici ve gidici olduğunu hakikatiyle kavradığı anda yolculuğunu tamamlamış olur. Esas olan bu idrake, anlayışa ve şuura ulaşmaktır. Akıl ve kalbe hâkim olan bu şuur ve idrak, insanın bütün söz ve davranışlarını belirler, yönlendirir. Kişi benlik iddiasını bırakır, benliğini de, varlığını da, topyekün eşyayı da hep Allah’a nisbetle

¹⁵⁵⁹ Bkz. “Kim kötülük eder veya günah işleyerek nefesine zulmeder de sonra Allah’tan af dilerse, Allah’ı gafur ve rahim (affi ve merhameti bol) bulur.” (Nisâ sûresi, 4/110).

¹⁵⁶⁰ Bkz. Deylemî, *el-Firdevs*, 5/199; Kuzâi Muhammed b. Selâme b. Ca’fer Ebu Abdillâh, *Müsnedü’ş-Şihâb*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1986/1407, 2/44.

¹⁵⁶¹ Nursî, *Lem’alar* / 13. Lem’a, s.628.

¹⁵⁶² Kasas sûresi, 28/88.

¹⁵⁶³ “Mutlak mülkiyet ve hâkimiyet O’nundur, bütün hamd de O’na mahsustur.” Teğâbün sûresi, 64/1.

¹⁵⁶⁴ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.212.

algılamaya başlar. Varlığının başlangıcı olmayan, başlangıcı olmadığı için sonu da olmayan, mevcudiyeti kendisinden olup hiçbirşeye ihtiyacı bulunmayan ‘zorunlu varlık’ Vâcibü’l-Vücut’un mevcudiyetinin ne anlama geldiğini daha iyi anlar.

Bu hatvede hükmünü icra ettiren âyet-i kerimenin tam olarak anlaşılması, Nursî’ye göre, insanı eşyanın zahirine bakıp aldanmaktan kurtaracak ve ona eşyayı asıl iç yüzüyle ve hakikatlarıyla görmeyi kolaylaştıracaktır. Çünkü varlıkların iki yüzü vardır.¹⁵⁶⁵ Biri, mânâ-yı ismî (isminin manası) ile kendine bakar. Diğeri mânâ-yı harfî ile Yaratıcı’sına bakar. Kendine bakan yönüyle herşey, sonradan yaratılmıştır ve sonu vardır. Yaradan’a bakan yönüyle ise O’nun ezeli ve ebedî isimlerinin yansıdığı bir aynadır ve bâkîdir. Esmâya ayna olduğu ölçüde sonsuz bir vücut kazanmaktadır.¹⁵⁶⁶

Dolayısıyla kişinin, nefsi, mana-yı ismî cihetiyle kendisine zarar veren bir iç düşman olsa da, bazı İlahî isimlerin vazifeli bir aynası olması yönünden ona bakar ise, o takdirde hem onun zararlı yönlerini kontrol altında tutması kolaylaşır, hem de yaratılıştan fitratına yerleştirilmiş bir cismanî mekanizmayı ‘sanki tamamen insandan ayrı bir varlığı, bilinci ve iradesi olan varlık’mış gibi görüp kendi kendini bütünüyle düşmanlaştırmaktan kurtulmuş olur. Nefsi helal dairede tatmin ederek yönetmek suretiyle iç huzurunu ve barışını da sağlamış olur. Çünkü nefis, şeytan gibi insandan ayrı yaratılmış, iradesi ve sorumlulukları olan bir varlık türü değil, insanın yaratılıştan gelen bütün bedenî ruhî organları gibi bir parçasıdır.

Onlarca tarifi içinden hemen hepsini kuşatıcı olan en genel manasıyla nefis, insan bedeninin cismanî arzularının bütününe verilen bir itibarî ünvanıdır. Maddî bedendeki tabii meyillerin ve hislerin toplamına nefis denir. İnsanın cismanî helal zevkleri de yine nefis mekanizması üzerinden duyumsanır. Tasavvuf kitaplarındaki nefis türleri, nefis-i nebâtî, nefis-i hayvânî, nefis-i insanî gibi ayrımlar, beden yaratıldığı toprak ve toprak ürünleriyle, yani bitkilerle, hayvanlarla ilişkili değerlendirmelerden çıkan tasniflerdir.¹⁵⁶⁷ Hatta nefsi, akıl, kalb, ruh ile irtibatlı, belki onlar yerine kullananlar da olmuştur.¹⁵⁶⁸

Biz bu detaylara girmeksizin, genel manada insanın her türlü cismânî zevkleri yaşamasına vesile olan, zevklere meyilli oluşundan dolayı doğası gereği daha fazlasını isteyen, bu fazlalık isteğinde helal sınırların dışına da sarkan, haddini aşan, günahlara sokaan arzuların, tutkuların, ihtirasların ve şehvetlerin kaynağı olan bedenî mekanizmayı ‘nefis’ olarak isimlendirmekteyiz. Bediüzzaman nefse esmâ tecelligâhı nazarıyla bakışıyla, nefsin ‘bütünüyle’ düşman olarak görülmesi şeklindeki bir geleneksel anlayışta yeni bir boyut

¹⁵⁶⁵ Aynı Kur’an âyetine (Kasas, 28/88) dayanarak eşyanın benzer bir ikili ayrıma tâbi tutulması için, bkz. Gazalî, *Mişkâtü’l-Envâr*, ed. Ebu el-Alâ Afifî, Dâru’l-Kavmiyye, Kahire 1964, ss. 55-56.

¹⁵⁶⁶ Bediüzzaman’ın bu düşüncesi, insanı "Allah’ın kâinattaki tecellisinin asıl medarı" olarak kabul eden ve "Cenab-ı Hakkin halifesi olan insan, sûreten hâdis, esasen ezeldir" diyen İbn Arabî’ye kadar geri götürülebilir. (Ayrıntılı bilgi için, bkz. İbn Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, ed. Ebu Alâ el-Afifî, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 1946, s. 50-51.

¹⁵⁶⁷ Mustafa Râsim Efendi, *İstulâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 1123.

¹⁵⁶⁸ Fâtümetü’ş-Şâziliyye el-Haseniyye el-Yeşrutiiyye, *Rihletün ile’l-Hakk*, ys., 1373/1953, s. 227.

açmış gibi görünmektedir. Bu yaklaşım, nefsi riyazet, çile ve benzeri ağır disiplinlerden farklı olarak, ilimle yönetme, idrakte idare etme şeklinde bir metod teklif etmektedir.

Sonuç olarak, özetle, Bediüzzaman'ın nefsi tezkiye ve terbiye konusunda, bizzat kendisinin yaşadığı ve yaşamından çıkararak yazdığı ve disipline ettiği manevî yol, yukarıda kısaca anahatlarıyla görmeye ve göstermeye çalıştığımız üzere; tamamen Kur'ân'dan dört ayet-i kerimeye dayanmaktadır. Bunlar aynı zamanda Bediüzzaman'ın kendine mahsus, kemâlâta süluk mesleği olmaktadır. O, bu yolun, tasavvufî tarikatlere kıyasla dört hatve ve dört esas olması itibariyle daha kısa, daha güvenli, daha geniş ve daha evrensel olduğunu ifade etmektedir. Daha selametli oluşu, sufi gelenekte vecd halinde söylenen, şeriat terazisinde sorunlu bir takım aşırı sözlere (şatahat) fırsat tanımamasıyla da ilgilidir. Dahası, kusurunun, fakrının ve eksikliğin idrakinde olan nefis, kendisi için şer'an konulmuş sınırların ötesine geçmeye kalkışamaz, buna cesaret edemez. Bediüzzaman'ın nefis terbiyesine yönelik dört hatvesi yukarıda, kısmen izah edilmiş oldu. Said Nursî'nin yolunun 'acz, fakr, şefkat ve tefekkür' esaslarının nefis eğitimi üzerindeki olumlu etkileri ve aralarındaki bağlantılar, tezimizin müteakip üçüncü bölümünde ayrıca ele alınmıştır.

Bediüzzaman, Şemme Risalesi'nde yukarıdaki sözünde geçen 'nefsin vücudunu yokluğunda bilme' anlayışının, Vahdet-i Vücut'un ve Vahdet-i Şühûd'un mevcudat telakkileriyle aynîleştirilmemesi, bu iki tarafa çekilmemesi için, bir kıyaslamaya gider ve anlayışının farkını şöyle ifade eder:

“(Nefsin vücudunun, yokluğunda olmasıyla alakalı) bir konu da şudur ki: Vahdetü'l-vücut ehli, kâinatın vücudunu/varlığını inkâr etmek suretiyle idam ediyor (O'ndan başka mevcud yoktur diyerek, mevcudatı yok sayıyor). Vahdetü's-şühûd meşrebi ise bütün mevcudâtı –kürek cezalıları gibi– unutma zindanında ebedî hapse mahkûm ediyor (O'ndan başka müşahede edilen yoktur diyerek, mevcudatı görmezden geliyor). Bu konuda *Kur'ân'ın ifham ettiği (anlattığı ve benim anladığım) tarîk ise*, kâinatı ve mevcudâtı hem idamdan (yok saymaktan), hem de hapisten (unutmaktan) kurtarır. Mana-yı harfî ile, mevcudatı Allah hesabına mazhariyet ve esmâ-yı hüsnâya aynalık vazifesi görmekle esmâyı ilan etmek gibi vazifelerde istihdam eder ve onu mana-yı ismî ile, müstakil hareket etmekten, kendi hesabına çalışmaktan ve nefisleri adına hizmetten azleder.

İnsana gelince; onun da vücudunda iç içe geçmiş daireler ve terkip edilmiş masnuat bulunmaktadır. Çünkü insan, hem nebat, hem hayvan, hem insan, hem de mü'mindir, yani onda hem nebatî, hem hayvanî, hem insanî¹⁵⁶⁹, hem de imanî daireler vardır. *Tezkiye*

¹⁵⁶⁹ Bediüzzaman'ın insan vücudundaki bu nebatî daire, hayvânî daire ve insanî daire tabirleri, tasavvufta insanda varolduğu kabul edilen nefis-i nebâtî, nefis-i hayvânî ve nefis-i insanîleri çağrıştırmaktadır. Şu kadarını paylaşalım: “Yeme ve içmenin hakikatte kaynağı, nefis-i nebâtîdir (bitkisel nefis). Nitekim hiss ve hareketin kaynağı nefis-i hayvânîdir (hayvansal nefis). Tedbir ve tasarrufun kaynağı ise nefis-i insanîdir. Yiyeceğe ihtiyacı olan nebatî nefistir, hayvânî nefis değildir. Zira hayvan, yiyeceğe hayvan olduğu cihetten talep etmez,

muamelesi (arındırma işlemi) bazen önce dördüncü tabaka olan imanî tabakada olur. Sonra iman mertebesinden aşağıya inerek, en alta bulunan ve mukavemeti pek şiddetli olan nebâtî tabakada (nebatiyet/bitkiler dairesinde) gerçekleşir. Bazen de bu tezkiye çalışması, yirmi dört saat zarfında her dört tabakada birden vâki olur, gerçekleşir. Bu meselede insanın içine düştüğü bir hata, bu tabakalar arasında fark bulunmadığını zannetmesidir.

Bu dört tabakadaki farklılıklara riayet etmemek, insanı bir takım yanlışlara sürükler. Mesela, ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ “O’dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı.”¹⁵⁷⁰ âyetini yanlış anlayarak “Yeryüzünde bulunan her şeyi ‘yalnızca’ bizim için yarattı.”¹⁵⁷¹ der ve insaniyetin hayvânî ve nebâtî mideye mahsus olduğunu zannederek hata eder. Sonra, eşyanın bütün yaratılış gayelerini kendi yalnız nefesine bakan faydaya inhisar ettirmekle yanlış yapar. Sonra, eşyaya, sadece ondan gördüğü menfaat kadar kıymet biçerek hata eder ve koca bir Zühre yıldızına, bir zehre (kokulu çiçek) kadar fiyat/değer vermez, çünkü kendisine menfaati dokunmuyor.”¹⁵⁷²

Bediüzzaman, yukarıdaki dört hatveli nefis terbiyesi usulünden sonra, devamında ‘ubudiyet’ konusuna girmekte, insanın, mahiyetindeki dört tabakasında birden yirmidört saatte tezkiyesini gerçekleştirerek kestirme yoldan hakikate ulaştırılabileceğine işaret etmektedir, ilgili ayet onu göstermektedir: “Her şeyi sadece tek bir emirle, sanki göz açıp kapayıncaya kadarlık bir süratle yaparız Biz.”¹⁵⁷³ Herşeyin kendi nefsi ve kendisine menfaati, midesine zevki için verildiğini düşünmekten doğan yanlış düşüncelere mukabil, işin doğrusunu anlatmaktadır.¹⁵⁷⁴

Bediüzzaman, müteakiben, “*insanın seyr-i ruhânîsinde çok tabakalar vardır.*” der, ve bir tabakada insanlar tevhid huzurunu kolayca elde ederken, başka bir tabakada ise gaflet ve evham yüzünden, kesret içinde boğulur ve tevhidi unutmuş olur. Düşüşü yükseliş, inişi çıkış, cahilliği yakîn, uykunun dibini uyanıklık zannedenler, imanî hakikatleri idrakte bedevîlerin bedevîleridirler.¹⁵⁷⁵

d. Nur Mesleği ve Yedi Nefis Üzere Sülûk

Bediüzzaman, dört esaslı ve dört hatveli kendi yolunun kısıtlığını, yukarıda geçtiği üzere, usul-i aşere ve nüfûs-ı seb’a üzere süluk eden tarikatlere nisbetle ifade etmiştir. Bununla beraber biz, ‘yedi nefis mertebesi’nce süluku, Nur Mesleği’nde bulunduğunu farkettiğimiz

---

belki nebat olduğu cihetten talep eder. Ve tabiî cisme (doğal bedene) de nefis derler ve tabiî cisim, uykunun kaynağıdır.” Mustafa Rasim, *İstulâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 1123.

¹⁵⁷⁰ Bakara suresi, 2/29.

¹⁵⁷¹ el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru’l-usûl*, 4/103.

¹⁵⁷² Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Şemme Risalesi’nin 3. Parçası 10. Risale, s.1351-1352.

¹⁵⁷³ Kamer sûresi, 54/50.

¹⁵⁷⁴ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1352.

¹⁵⁷⁵ Aynı yer.

bazı parçalarıyla ele alıp değerlendirmeyi faydalı buluyoruz. Çünkü hakikatler, farklı suretlere girseler ve değişik isimler alsalar da, özleri itibariyle birdirler, beraberdirler. O sebeple farklı yollarda zuhur eden hakikat, aynı hakikat olabilmektedir.

Kâinattaki her iş, her oluş ve her fiil, Allah'ın isimlerinin tecellileri olması hasebiyle, nefsin kemâle yolculuğu da bazı ism-i ilahîlerin gölgesinde ve tecellileriyle gerçekleşir. Mesela: Tasavvufta Halvetiyye tarikati ve kollarında; nefsin yedi mertebe/aşama halinde terbiye ve tezkiyesinin, *esmâ-i seb'a* denen *yedi ism-i ilahî*'nin¹⁵⁷⁶ zikr-ü feyzi ve tecellisi ile gerçekleştiği kabul edilmiştir. Nefsin her bir mertebede bir ism-i ilahî ile daha yakın ilişkisi olur ve her nefis, mertebesine göre ilgili ism-i ilahîden daha ziyade feyiz alır. Bu sebepledir ki:

Nefs-i Emmâre'nin virdi: “*Lâilâhe İllallâh*” zikri,

Nefs-i Levvâme'nin virdi: “*Allah*” ismi,

Nefs-i Mülhime'nin virdi: “*Hû*” ismi,

Nefs-i Mutmainne'nin virdi: “*Hakk*” ismi,

Nefs-i Râziye'nin virdi: “*Hayy*” ismi,

Nefs-i Mardıyye'nin virdi: “*Kayyûm*” ismi,

Nefs-i Kâmile'nin virdi: “*Kahhâr*” ismi'dir.¹⁵⁷⁷

Bu yedi nefis mertebesindeki yedi ism-i ilahî, Risale-i Nur'da vardır ve manaları, tecelli ve tezahürleriyle tefekkür edilerek, tefekkürî tezekkür tarzında zikir ü fikr edilirler. Kelime-i tevhidin her namaz sonrasında 33'er kez çekilmesi hariç, diğerleri günlük belli sayılarda vird edilmez. Ne var ki bütün zikirlerden murad olan esas 'mana', tefekkürî tezekkür yoluyla akıl, kalb ve sâir latifelere aktarılıp içirilirken, bundan nefisler de hissesini alırlar.

Yine “Sühreverdiyye tarikatının geleneğinde nefsin yedi derecesiyle zikir ve renkler arasında şöyle bir münasebet kurulmuştur:

1. Nefs-i Emmârenin zikri: Lâilâhe illallah (100 bin defa). Bu nurun rengi mavidir.
2. Nefs-i Levvâmenin zikri: Allah (100 bin defa). Bu nurun rengi sarıdır.
3. Nefs-i Mülhimenin zikri: Hû (90 bin defa). Bu nurun rengi kırmızıdır.
4. Nefs-i Mutmainnenin zikri: el-Hayy (70 bin defa). Bu nurun rengi beyazdır.
5. Nefs-i Râziyenin zikri: el-Kayyûm (90 bin defa). Bu nurun rengi yeşildir.
6. Nefs-i Marziyyenin zikri: er-Rahman (75 bin defa). Bu nurun rengi siyahtır.
7. Nefs- Kâmilenin zikri: er-Rahîm (100 bin defa). Bu nurun rengi yoktur, bütün renkleri yansıtır.”¹⁵⁷⁸

¹⁵⁷⁶ Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)*, s. 29.

¹⁵⁷⁷ Harîrîzâde M. Kemaleddin, *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik*, Süleymaniye Ktp, İbrahim Efendi, No: 430, c. I, vr. 344 a.; Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 129; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, s. 165.

¹⁵⁷⁸ Necmüddin-i Kübrâ, *Tasavvufî Hayat (Üç Risalesi)*, trc: Mustafa Kara, 1980, s. 91-161. Bkz. Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 8. Baskı, İstanbul, 2010, s.166-167.

Sühreverdiyye sülûkündaki bütün zikirler, Risale-i Nur Mesleği'nde de birer 'zikr-i manevî' olarak vardır, yani o zikrin manasını merkeze alan ve hakikatini idraki hedefleyen bir usûl sözkonusudur. Şöyle ki: Sühreverdiyye'deki bu yedi nefis makamı ve yedi zikir, Nur Mesleği'nde kendine mahsus bir şekilde, hem lafzî zikrullah olarak varolduğu gibi, hem de manevî (akıl ve kalbde mana yörengeli) zikrullah olarak bulunmaktadır.

1. Sühreverdiyye'de *nefs-i emmârenin* zikri "lâilâhe illallah" olduğu gibi, Nur Mesleği'nin hem tesbihatlarında, hem de hizb ve virdlerinde *lafzî kelime-i tevhid ve tehliiller* vardır. Her namaz sonrası sünnet-i seniyye üzere, 33'er defa kelime-i tevhid söylenir. Katre Risalesi'ndeki kâinatın 55 lisanıyla kelime-i tevhid fikredilirken¹⁵⁷⁹, Tefekkürnâme'deki 7 zikir üzerine kurulu 7 bâbdan birisinde de Lâilâhe İllallâh, 33 tefekkürî cümle ile zikredilir.¹⁵⁸⁰ Ayrıca Nokta Risalesi'nde ve sair risalelerde o kelime-i tevhidin dört küllî muarrif¹⁵⁸¹ ispatı; remizleri, işaretleri, delilleri, bürhanları, hüccetleri ve şahitleriyle hakikat-i tevhidin gönülde inkişafı suretinde *manevî kelime-i tevhid ve tehliiller* yapılmaktadır, bulunmaktadır. Nur Mesleği üzere giden nefis-i emmareler, salt lafzî zikr-i tevhidden ziyade olarak, belki çok daha engin, derin ve câmi' bir surette *Lâilâhe illallah hakikati* ile ilmen ve manen tahakkuk etmiş olmaktadırlar.

2. Sühreverdiyye'de *nefs-i levvâmenin* zikri "Allah" olduğu gibi, Nur Mesleği'nde de Allah ism-i Zât'ı hem tesbihatlarında, hem de Hizb-i Envâr-i Hakâiki'n-Nûriyye, Cevşenü'l-Kebîr ve sair evrad ve hizblerinde lafzen bolca zikredilir. Aynı zamanda bütün Risale-i Nur Külliyyatı'nda ve Nur Sohbetlerinde Allah Teala, esma ve sıfatıyla, tecelliyatıyla manevî olarak anılır, tanıtılır; aklen, hissene, kalben, ruhen tanınır, sevilir, sayılır, hissedilir. Neticede dil ile bir tespîh eşliğinde bol bol zikretmelerin zâkire bırakacağı umulan vâridat ve füyûzât, bu şekilde tahsil edilmektedir.

3. Sühreverdiyye'de *nefs-i mülhimenin* zikri "Hû" olduğu gibi, Nur Mesleği'nde de Hû'nun ayrı bir yeri vardır ve hatta "Hû" hakkında Bediüzzaman Said Nursî, müstakil olarak Hüve Risalesi'ni yazmıştır. Hû lafzıyla meşhur olan Hüve'yi, tecelliyatı itibariyle dünya semasında, havada, atmosferde kulaklara işittirecek, gözlere gösterecek, akla aklettirecek ve kalbe duyumsatacak bir 'manevî zikir ve zikrî bir fikir' suretinde kaleme almıştır. Risale-i Nur'un muhtelif yerlerindeki ilgili bahislerle toplamda Hû zikri, hakikatiyle Nur Mesleği'nde tezahür etmektedir denebilir.

4. Sühreverdiyye'de *nefs-i mutmainnenin* zikri "el-Hayy"dır. Nur Mesleği'nde yapılan Sekine Duası'ndaki altı ism-i âzamdan birisidir. Yine Esmâ-i Sitte Risalesi

¹⁵⁷⁹ Nursî, *Mesnevî* / Katre Risalesi, s. 94-112.

¹⁵⁸⁰ Nursî, *Lem'alar* / 29. Lem'a, s.774-777.

¹⁵⁸¹ Dört küllî muarrif (tanıtıcı): Kur'an, Hz. Peygamber, kainat ve vicdandır. (Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / *Nokta - s.1368*) Bediüzzaman daha sonra 'vicdan'ı -muhtemelen sübjektifliğe açık olduğu için- çıkarmış, üç'e düşürmüştür. (Bkz. Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nur'un İlk Kapısı, s.1400).

(Otuzuncu Lem'a) isimli müstakil eserde şerhedilen altı ism-i âzâmdan birisi el-Hayy ismidir.¹⁵⁸² Hayy isminin kâinat ve içindeki bütün mevcudattaki tecelliyatı, “hayat hakikati”; meleklerdeki, insanlardaki, hayvanlardaki, bitkilerdeki, hatta cemadat dediğimiz varlıklardaki hayat tecellileri üzerinde Risale-i Nur, çok ehemmiyetle durmaktadır. Nur Mesleği'nde gidenler bu tecellileri okuyarak, duyarak, düşünerek, anlayarak çok yoğun bir zikre, ya Hayy, ya Muhyî zikrine dalmaktadırlar.

5. Sühreverdiyye'de *nefs-i râziyenin* zikri “el-Kayyûm”dur. Nur Mesleği'ndeki evraddan olan Sekîne Duasındaki altı ism-i âzamdan ve ayrıca Esmâ-i Sitte Risalesi'nde işlenen altı ism-i âzâmdan biridir. Risale-i Nur, kainat ve içindeki mevcudatı ayakta tutan, varlığın devam ve bekasına vesile olan “kayyûmiyet hakikati / kanunu” üzerinde durmakta, manevî bir zikir ve fikir sağlamanın yanısıra, Kur'an'ın haber verdiği üzere, insanın hakikatindeki mahiyet yazılımı olan *din-i kayyim*¹⁵⁸³ (fitratullah) cevherini de aklına farkettermekte, kalb ve vicdanına duyumsatmaktadır. Neticede *tevhid-i kayyumiyet* makamına erişirmektedir.

6. Sühreverdiyye'de *nefs-i mardiyenin* zikri “Rahman”dır. Bediüzzaman'ın cilvesine mazhar olduğu isimlerden birisidir¹⁵⁸⁴ ki bu, eserlerine de yansımıştır. Nur Mesleği'ndeki dört ana esastan fakr, Rahmân ismine ulaştırır.¹⁵⁸⁵ “Rahman ismi, Rahmaniyyet makamı ve rahmet hakikati” en yoğunlaşılan hususlardandır. Tesbihat, evrad ü ezkar ve hizblerde geçen ve zikredilen Rahman ismi, ayrıca topyekûn varlıklardaki rahmet tecellileri, hatta Rahman isminin diğer esmânın burçlarındaki tecelli ve tezahürleri de nazara verilir: Rahman isminin Rezzak burcunda tecelli etmesi gibi. er-Rahman'ın âlemlere rahmet olarak Hz. Muhammed'i göndermesi hususu¹⁵⁸⁶, ism-i Rahman zikrinin câmi' bir tecellisi olarak değerlendirilmektedir. Risale-i Nur, baştan sona talebe ve sâliklerine ism-i Rahman'ı manasıyla zikrettirmekte, fikrettirmekte ve oradan diğer bir esas olan şükre intikal ettirmektedir.

7. Sühreverdiyye'de *nefs-i kâmilinin* zikri “er-Rahîm”dir. Risale-i Nur'un ve müellifi Bediüzzaman'ın esma-i hüsnâ içerisinde daha ziyade kendisinde tecelli ettiğini söylediği iki ism-i gâlibden birisi Rahîm ism-i cemîlidir.¹⁵⁸⁷ Bu mazhariyetin en somut bir

¹⁵⁸² Bediüzzaman, bu Risale'nin başında şöyle der: “İsm-i Âzam'dan Hayy-ı Kayyûm'a dâir parçada pek derin ve geniş meseleleri herkes birden bilemez ve zevk etmez, fakat hissesiz de kalmaz.” Nursî, *Lem'alar* / 30. Lem'a, s.797.

¹⁵⁸³ Kur'an'a göre din-i kayyim, fitratullahtır: “O halde sen, yüzünü (özünü ve bütünü, tüm bâtil dinlerden, şirklerden ve her türlü sapmalardan uzaklaşmış bir tevhid inancı içinde, tek Allah'a ihlasla inanan bir muvahhid) hanîf olarak asıl dine yönelt (ve o din üzere mukîm ü sâbit ol); bir din ki, Allah'ın insanları yaratmasında esas kıldığı ve insanların tabiatına yaratılıştan yerleştiği fitratullahtır. (İlk insandan sonuncusuna halkullahta tebdil/değiştirme yoktur.) Allah'ın yaratışı değiştiremez. İşte kayyim din (tabiatlara fitrî kanunlar sûretinde ikame edilmiş muhkem, ahsen-i takvîm din) bu fitratullah'tır (şeriat-i fitriyye-i insâniyyedir). Fakat insanların çoğunluğu bu (büyük) gerçeği bilmezler.” Âl-i İmrân suresi, 3/19.

¹⁵⁸⁴ Nursî, *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.843.

¹⁵⁸⁵ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211. Ayrıca bkz. a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1357.

¹⁵⁸⁶ Enbiya suresi, 21/107.

¹⁵⁸⁷ Nursî, *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.843.

tezahürü olarak açtığı Nur Mesleği'ndeki dört ana esastan birisi de 'şefkat (ve merhamet)' esasıdır ki, Rahîm ismine ulaştırır.¹⁵⁸⁸

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Risale-i Nur Mesleği, Sühreverdîye'nin nüfûs-u seb'a zikirlerini lafzen ve manen ihtiva etmektedir ve bu açıdan 'nazarî' planda nüfûs-u seb'a zikri üzere sülûkun neticelerini de temin ve hâsıl edecek hüviyette olduğu düşünülebilir. Nasıl ki Allah'ın değişik isimlerini zikrederek o isimlerin tecellilerine mazhar olmaya aynı zamanda niyet edilir. Öyle de Allah'ın Rahman ve Rahîm isimlerinin tecellilerinin ism-i gâlip şeklinde cilvesini gösterdiği Risale-i Nur ve Nur Mesleği, bir manevî meslek kastı üzere tâbi olan talebelerine tahalluk noktasından bir nevi merhamet ahlakında bir rol-model ve çağdaş bir rehber olmuş olduğu anlaşılır. Bediüzzaman'ın hayvanlara, karıncalara, sineklere varıncaya kadar sergilediği merhametinin, aynası olduğu o Rahman ve Rahîm isminden geldiği farkedilir.

Dolayısıyla mürşidin mazhar olduğu füyuzatın müridana aksetmesi sırrı itibariyle, Nur'un taliplerinin de Nur mesleği üzere, dört esas ve dört hatve ile gerçekleştirmiş oldukları 'sülüksüz sülûkları'nda mürşidleri Risale-i Nur aynasından yansıyan o rahmaniyet ve rahimiyetten kendilerine akseden nasiplerini, istidatları ve gayretleri ölçüsünde almakta oldukları tasavvur edilir. Ve hayatlarının bir evresinde adeta tarikat süluku yaşamış ve nefsin mertebelerinde ilerlemiş bir sâlik/sufi gibi, kendi nefisleri üzerinde *tarîk-ı istidlâlî*¹⁵⁸⁹ benzeri farklı bir manevî yoldan nev-i şahsına münhasır bir tezkiye ve cerrahî ameliyat ile hâkimiyet kurarak nefis eğitimi ve yönetimini sağladıklarını değerlendiriyoruz.

Bununla beraber, vâris talebelerinden Bayram Yüksel'den (1931-1997) naklen Bediüzzaman'ın şu gelen ifadeleri, Nur Dairesinde feyzin Bediüzzaman'dan değil, onun da aldığı ana kaynaktan istifade ve istifâze edildiğini göstermektedir: “(Risale-i) Nurlardaki ilim başka kitaplar gibi bir ilmî ders dinlemek değil, belki müellifinin mânevî ameliyat ve tedavileri¹⁵⁹⁰ içinde ve bütün lâtife ve duygularıyla çırpındığı, çalıştığı ve kısmen ayne'l-yakîn kazandığı aklî ve halî ve kalbî hissedip zevk ettiği hakikatları onun ders aldığı yerden ders almak ve manevî muhavere, sual ve cevabı müstefidâne dinlemektedir. Bu ise fena ve fânî şahsımla sohbetten çok ziyade faydası var. Hem meşrebimizde surî ve muvakkat sohbet esas değil, manevî ve daimî sohbet yeter.”¹⁵⁹¹

¹⁵⁸⁸ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211.

¹⁵⁸⁹ Bkz. Gazalî, *İhyâ*, c. 3, s. 21; Necmeddin Dâye, *Mirsâdu'l-Ibâd*, s. 105-117.

¹⁵⁹⁰ Risale-i Nur'da geçen 'ameliyat-ı cerrahiye' ifadeleri ışığında; Bediüzzaman'ın iki defa 'ameliyat-ı cerrahiye' geçirdiğini görüyoruz. Birincisi, 1921'de Sanyer Halvethânesi'nde Şah-ı Geylânî'nin Fütûhu'l-Gayb'ı, onda bir cerrahî ameliyat yapmıştır (Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, 3. Mesele, 3. Nokta, s.515-516; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2084). İkincisi, 1928-29'da Barla'da “Herşey yok olucudur, Allah'ın veçhi hâriç.” (Kasas 28/88) âyetinin mealini gösteren *Yâ Bâkî*, *Ente'l-Bâkî* zikriyle bir ameliyat-ı cerrahiye geçirir ve kalbinden masiva rabitaları tamamen kopar, kalbini masivadan tam tecrid eder (Nursî, *Lem'alar* / 3.Lem'a, s.584; / 26. Lem'a, s.714). Bir de, 14. Şua'da farklı bir ameliyat-ı cerrahiye yaralarından bahseder (Nursî, *Şualar* / 14. Şua, s.1048).

¹⁵⁹¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası I* - Mektup No: 211, s.1797; Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 31, “Bayram Yüksel” mad.

F. EVRÂD Ü EZKÂR

Zikir, sözlükte, unutmamanın zıddı olup bir şeyi zihninde tutmak, hatırlamak, ezberlemek, unuttuktan sonra hatırlamak, anmak, yad etmek, görüşmek, müzakere etmek, bir şeyi hatıra getirmek, telaffuz etmek, şeref, şan, şöhret, sitayiş, namaz, öğüt, dua ve niyaz anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁹² Tasavvuf literatüründe zikir, bazı kelimelerle Allah'ı anmak, unutmamak, hatırdan çıkarmamak ve gafletten kurtulmak şeklinde tarif edilir. Sufilere göre, tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri, çeşitli miktar, zaman ve zeminlerde edepli bir şekilde, ferdî veya toplu olarak söylemeleridir ki, bundan gaye, zikreden kişinin kendinden geçip, Allah'ın dışında herşeyi unutulmasıdır.¹⁵⁹³

Genel olarak zikir, dilin zikri ve kalbin zikri olmak üzere ikiye ayrılır. Kişinin sürekli olarak diliyle Allah'ı anması, dilin zikridir. Sevilen, yani Allah'ın hakikatinin kalpte tasavvuru ve bu düşüncede yoğunlaşması ise kalbin zikridir. Başka bir sınıflamaya göre zikir, hafî (gizli) ve cehrî (açık) zikir olarak iki kısma ayrılmıştır. Hafî zikir, zikreden sadece kendisinin duyabileceği kadar alçak bir sesle yaptığı zikirdir. Cehrî zikir ise, yüksek sesle veya çevrede bulunanların duyabileceği şekilde yapılan zikirdir.¹⁵⁹⁴

a. Nur Tarîkının Evrâdı

Bediüzzaman, insanî kemâlâta ve hakiki takvaya ulaşmada elbetteki sadece ilmî, fikrî, nazarî, zihnî idraklerle ve hakikatlerle hareket etmemiş, ayrıca dinin temel nasslarını, bu kemâlin olmazsa olmaz en birinci rüknü ve esası addetmiştir. Nazariyatı, ameliyâta irfânî birer açılım (inkışaf-ı fikrî) olarak telakki etmiştir. Asıl olan, dinin temel emir ve yasaklarıdır ki, ona göre, hakkıyla tutulan İlahî emirler, tıpkı tâdil-i erkanla eda edilen namazın tüm fuhşiyât, münkerât ve bâğlîlikten koruması¹⁵⁹⁵ gibi, kişiyi yasaklardan alıkoyar.

Yasakları işlemekten kaçıp korunabilmenin en etkili yolu, İlahî emirleri tutmaktır. Tutulup gidilen bu yol, hidayet ve takva yoludur, ubudiyet, ibadet, adalet ve ihsan yoludur; kısaca Kur'an yoludur. Ubudiyetin özeti olan ibadet ü tââtin özü ise, zikrullahtır. Evrâd ü ezkârla ulaşılmak istenen gayelerin başında *hidayet ve rahmet* gelmektedir. Baştan sona ez-

¹⁵⁹² Kâşânî, *Istılâhât*, s. 277; İbn-i Fâris, *el-Mu'cem*, c. 2, s. 358-359; İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. 2, s. 1507-1509; Firûzâbâdî, *Kâmu'l-Muhît*, c. 2, s. 34; Tahânevî, *Keşşâf*, s. 512; Cürçânî, *Ta'rifât*, s. 151; Râğîb İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 259-160.

¹⁵⁹³ Serrâc, *Lüma'*, s. 285; Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 154; Kuşeyrî, *Risale*, s. 220; Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 547; Gazâlî, *İhyâ*, c. 1, s. 301; Sühreverdî, *Avârif*, s. 636; Necmüddin-i Kübra, *Tasavvufî Hayat*, s. 78.

¹⁵⁹⁴ Kuşeyrî, *Risale*, s. 221; Sâdık Vicedânî, *Tomar*, s. 6-7; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s. 239.

¹⁵⁹⁵ Ankebût suresi, 29/45; Nah suresi, 16/90.

Zikr¹⁵⁹⁶ olan Kur'an da, *hidayet, rahmet ve beşarettir*: “*Sana bu kitabı herşeyi açıklayan ve müslümanlara yol gösterici (hüda), rahmet ve müjde olarak indirdik.*”¹⁵⁹⁷

Kur'an'ın irşad ettiği “hidayet, rahmet ve beşaret”in tam zıddı ise bir sonraki âyet-i kerimede haber verilmiştir: fuhşiyât, münkerât ve bâğiyât. Allah bütün yasaklarını bu üç küllî (kapsamlı) kavramda toplamıştır. Yine aynı ayetin içinde, mezkur üç kapsamlı kötülüğe karşı bütün hayırları cem ettiği üç kapsamlı iyilik kavramını zikretmiştir: adl, ihsan ve infâk! Bu gerçeği, Sahabe içinde ilmi derinliğiyle öne çıkmış olan yedi Abdullah'tan birisi olarak Abdullah İbn Mes'ud'un “*Kur'an'da hayır ve şerri toptan ifade eden ayet, bu ayettir.*” dediği¹⁵⁹⁸ âyet-i kerime ile Kur'an haber vermektedir: “*Allah adaleti, hatta adaletten de fazla olarak ihsanı, en güzel davranışı ve muhtaç oldukları şeyleri yakınlarına vermeyi emreder. Hayasızlığı (fuhşiyâtı), çirkin işleri (münkerâtı), zulüm ve tecavüzü (bâğiliği) yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.*”¹⁵⁹⁹

İşbu ayette geçen fahşâ ve münker türü bütün kötülöklere, namazın mâni olacağını bir başka âyet-i kerime haber vermektedir: “*Sana vahyedilen kitabı okuyup tebliğ et, namazı hakkıyla ifa et. Muhakkak ki namaz, insanı, ahlâk dışı davranışlardan, meşrû olmayan işlerden uzak tutar. Allah'ı namazla anmak (zikretmek), elbette en büyük fazilettir. Allah bütün işlediklerinizi bilir.*”¹⁶⁰⁰ Demek ki: Namaz, bütünüyle formal zikirdir. Baştan sona zikir olan namaz ve namazla Allah'ı zikir ise, en büyük ibadettir. İbadet ve zikirle nefisler eğitilir, tezkiye ve tasfiye edilirler; eğitilen ve temizlenen nefisler de ibadetlerde *hidayet, rahmet, beşâret, hikmet, marifet ve hakikat* açılımlarının önünde engel olmaktan çıkarlar; bizzat kendileri tefekkürün ve marifetin bir nesnesi hâline gelirler. Bu sebeple Bediüzzaman, talebelerine nur tarîkının evradı ve asgarî takvanın şartlarını şu şekilde saymıştır: “*Beş vakit namazı eda etmek, namazın sonundaki tesbihleri çekmek, sünnet-i seniyyeye ittiba ve yedi büyük günahdan ictinab etmek.*”¹⁶⁰¹

Yedi büyük günah ve sair büyük günahları, fuhşiyat, münkerât ve bâğilik kavramları kapsamaktadır ki namaz, hepsine mâni olucu bir manevî koruma etkisine sahiptir. Bu sebeple Nur Mesleği'nin dört evradından birisi sayılmıştır. Bediüzzaman, Nur Mesleğini dört esas ve dört hatvesiyle anlatırken, evradını da asgarî dört maddeye indirger: “*Şu kısa (acz, fakr, şefkat ve tefekkür) tarîkin evradı; (1) ittibâ-ı sünnettir; (2) ferâizi işlemek, (3) kebâiri terk etmektir. Ve bilhassa, (4) namazı tâdil-i erkânla kılmak, namazın arkasındaki tesbihatı yapmaktır.*”¹⁶⁰²

¹⁵⁹⁶ Hüd, 11/114; Hicr, 15/6; 9; Nahl, 16/44; Kehf, 18/28; Tâhâ, 20/99; Enbiyâ, 21/24; 50; Furkan, 25/18, 29; Yâsîn, 36/11; Sâffât, 37/3; 168; Sâd, 38/8; 49; Zümer, 39/22-23; Fussilet, 41/41; Zuhruf, 43/5; 36; 44; Necm, 53/29; Mücâdele, 58/19; Talâk, 65/10; Kalem, 68/51; Cin, 72/17; Müddessir, 74/54; İnsân, 76/29; Abese, 80/11.

¹⁵⁹⁷ Nah suresi, 16/89.

¹⁵⁹⁸ İbn Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 8, s. 213.

¹⁵⁹⁹ Nah suresi, 16/90.

¹⁶⁰⁰ Ankebût suresi, 29/45.

¹⁶⁰¹ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 3*, s.1416.

¹⁶⁰² Nursî, *Sözler / 26. Söz*, s.210-211.

Son maddede, namazın sonundaki bu tesbihat, öncelikle bildiğimiz sünnet üzere yapılan 33'erli tesbih, tahmid ve tekbirlerdir. Fakat Bediüzzaman, Nur Mesleği'nde, namazın duasından sonra yapılmak üzere iki adet, birisi kısa, diğeri uzun bir 'Dua-i İsm-i Âzam' tertip etmiştir. İçinde salavât-ı şerifeler ve Allah'ın esmâ-i hüsnası zikredilip sonunda kısa bir duası vardır.¹⁶⁰³ Bu ikisine de Nur literatüründe 'namaz tesbihatı' ifadesi kullanılmaktadır.

Nur tarîkının evradının başında farzları ve büyük günahları incelemesiyle Bediüzzaman, ilk dönem sufilerine benzemektedir. Mesela Serrâc et-Tûsî (ö.378/988) de yolunun ilk iki maddesini buna ayırmıştır: "Usûlümüz yedi tanedir: Farzları eda etmek, haramlardan sakınmak, masivayla irtibatı kesmek, fakirliğe yanaşmak, istemeyi terk etmek, elde olanı başka bir zaman için biriktirmemek, her zaman için sadece Allah'a yönelmek."¹⁶⁰⁴

Bediüzzaman, bidayette bir alt sınır olarak, temel dinî emir ve sünnetlere riayeti, genel manada 'Nur talebeliğine âidiyet' için yeterli görmektedir. Bununla beraber kendisinin ve yakın talebelerinin hususî kulluk ve maneviyat hayatında teheccüd, evvâbîn, kuşluk namazları, geceleri dört saat kadar Kur'an kıraati, evrâd ü ezkâr ile meşguliyet, pazartesi-perşembe oruçları, mübarek gün ve gecelerde ziyade nafîle namazlar, müşterek Kur'an hatimleri, kelime-i tevhid ve ihlas suresi paylaşımları gibi onlarca amel-i salihî fiilen uyguladıklarını görüyoruz. Ayrıca kendisinin üç kalın ciltlik Mecmuatü'l-Ahzâb adlı dua, münacat, evrâd ü ezkâr kitabını iki haftada bir hatmetmesi¹⁶⁰⁵ de fiilen talebelerine ulaşılması gereken bir 'dua ve evrad ufku' olarak telakki edilebilir.

Hulusi Yahyagil Efendi, Barla Lahikası'ndaki bir mektubunda, Bediüzzaman'ın kendilerine, bu yolun evradı noktasından temel irşadlarını şu şekilde aktarmıştır:¹⁶⁰⁶

"Ümit ve iman gibi pek âli sermayemiz var. (Bediüzzaman) Hocaefendi Hazretleri'nin âli tavsiyeleri: *Beş vakit namazını tâdil-i erkânla kıl. Yani, başka ibadete gücün yetmez. Namazın nihayetindeki tesbihleri yap. Yani, başka zikri yapamadım diye teessüf etme. Yedi kebâiri terk et. Çünkü sagâiri arayacak zamanda değiliz. İttibâ-ı sünnet et. Zira bu zamanda arkasında gidilecek ve harekâtı taklide değer, saf, hâlis ve muhlis bir hâdi –ki o da seni yine bu yola götürecektir– maalesef bulamayacaksın. Belki bu yola çıkaracaklar vardır; fakat kömürle elması kim fark edecek? Öyleyse, sen çalış, ondan daha iyi kılavuz bulamazsın.* Derslerinden birinde ki her vakit zikrettiğim zikrettiğim مَنْ أَمِنَ بِالْقَدَرِ مَنْ أَمِنَ مِنَ الْكُدْرِ ('kadere iman eden, kederden emin olur.') şifabahş vecizesi hatırımızda varken, şüphesiz her musibet ve her elem hoş karşılanacaktır. Aziz kardeş! Zaman olur ki her şey, herkes, her muamele, kalbi incitiyor. Fakat işte tiryakı:

¹⁶⁰³ A. Malik Atom (edit.), *Namaz Tesbihatı*, 3. Baskı, Yeni Asya Neşriyatı, İstanbul, 2013, s. 22-23.

¹⁶⁰⁴ Serrâc, *Lüma'*, s. 289.

¹⁶⁰⁵ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2*, Mektup No: 94, s.1875-1876; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, c.2, s. 947-948; Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 300.

¹⁶⁰⁶ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 45*, s.1425.

﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾¹⁶⁰⁷

Her zaman söylüyorum: Biz bu fâni hayat için dostluk yapmıyoruz. Bu kısa hayata veda etmek, indimizde ve itikadımızda ebedî bir hayatın mukaddimesidir. Öyleyse müteessir olmayalım. Nice ki o hayata başlamadık. İşte mürâsele ile muvasalayı temin edelim. Allah'a güvenelim, Ondan medet dileyelim.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَيْنَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَيْنَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ¹⁶⁰⁸
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ مِنَ الْأَزَلِ إِلَى الْأَبَدِ عَدَدَ مَا فِي عِلْمِ اللَّهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ¹⁶⁰⁹

Bediüzzaman'ın, yukarıda ilk sürgüne mecbur edildiği Barla hayatından sonraki Kastamonu hayatında (1936-1943) talebelerini tesbihatlarına kadar takip ettiğine şahit oluyoruz. Onlara bir mektubunda, namaz sonundaki tesbihatın nasıl tarikat-i Muhammediyenin evradı olduğunu ve o zikir esnasında yeryüzü mescidinde O'nun serzâkirliğinde nasıl zikredildiğini önemle, üzerine basa basa şöyle anlatmıştır: “Kardeşlerimizden birisinin namaz tesbihatında tembellik göstermesine binaen dedim:

Namazdan sonraki tesbihatlar tarikat-ı Muhammediyedir (a.s.m.) ve Velâyet-i Ahmediyenin (a.s.m.) bir evrâdıdır. O noktadan ehemmiyeti büyüktür. Sonra, bu kelimenin hakikati böyle inkişaf etti: Nasıl ki, risalete inkılâp eden velâyet-i Ahmediyeye (a.s.m.) bütün velâyetlerin üstündedir. Öyle de, o velâyetin tarikatı ve o velâyet-i kübranın mahsus evradı olan namazın akabindeki tesbihat, o derece sair tarikatların ve evradların üzerindedir. Bu sır dahi şöyle inkişaf etti ki:

Nasıl zikir dairesinde bir mecliste veyahut hatme-i Nakşiyede bir mescidde birbiriyle alâkadar heyet-i mecmuada nurânî bir vaziyet hissediliyor. (Aynı şekilde) kalbi hüşyar (uyanık) bir zat namazdan sonra *sübhânallah*, *sübhânallah* deyip tesbihi çekerken, o zikir dairesinin reisi olan zât-ı Ahmediyeye aleyhissalâtu vesselâmın müvacehesinde (kabr-i şeriflerinin önündeki demir parmaklıklarda) yüz milyon tesbih edenler, tesbih elinde çektiklerini mânen hisseder. O azamet ve ulviyetle *sübhânallah*, *sübhânallah* der.

Sonra o serzâkirin (zikir halkasını yöneten baş zâkir) mânevî emriyle, ona ittibaen *elhamdü lillâh*, *elhamdü lillâh* dediği vakit, o zikir halkasının ve o çok geniş dâiresi bulunan hatme-i Ahmediyenin dairesinde yüz milyon müridlerin *elhamdü lillâh*, *elhamdü lillâh*'larından tezahür eden azametli bir hamdi düşünüp içinde *elhamdü lillâh* ile iştirak eder, ve hâkezâ *Allahu ekber*, *Allahu ekber* ve duadan sonra *lâ ilâhe illâllah*, *lâ ilâhe illâllah* otuz

¹⁶⁰⁷ “(Ey Rasûlüm! Sen böyle onların üzerine titirken) onlar halâ senden ve yolundan yüz çevirecek olurlarsa de ki: Bana (yardımcı ve destekçi olarak) Allah kâfidir. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben O’na dayandım, O’na güvendim ve O, (bütün kâinatın, bütün varlıkların idare merkezi olan) Büyük Arş’ın Rabbi, (bütün kâinatın mutlak Sultanı, bütün varlıkların yegâne sığınağı, besleyip yaşatanı, koruyup gözetenedir).” (Tevbe sûresi, 9/129).

¹⁶⁰⁸ “Hamdolsun bizi bu cennete erıştiren Allah’a! Eğer Allah bizi muvaffâk kılmıyaydı, biz kendiliğimizden yol bulamazdık. Rabbimizin elçilerinin gerçeği bildirdikleri bir kere daha kesinlikle anlaşılımıştır.” (A’râf suresi, 7/43).

¹⁶⁰⁹ Allah’ım, efendimiz Muhammed’e (aleyhissalâtu vesselâm), onun âl ve ashabına, ezelden ebede kadar ilm-i ilâhîdeki mevcudat adedince salât ve selâm et.

üç defa o tarikat-ı Ahmediyenin aleyhissalâtu vesselâm zikir halkasında ve hatme-i kübrasında o geçen mânâyla o tarikat ihvanını nazara alıp o halkanın serzâkiri olan zât-ı Ahmediye'ye müteveccih olup (yüzün ve özünü dönerek); *“Sana milyonlar salât ve milyonlar selâm olsun Yâ Resûlallah.”* der¹⁶¹⁰, diye anladım ve hissettim ve hayalen gördüm. Demek namaz tesbihatının¹⁶¹¹ çok ehemmiyeti var.”¹⁶¹²

Bediüzzaman'ın daha kısa, daha güvenli ve daha geniş dediği acz, fakr, şefkat ve tefekkür şeklinde dört esaslı, nefsi terbiyede dört adımlı ve dört evradlı olarak tertip ettiği Nur Yolu'nun bu kolay hâli, sünnet-i seniyyesindeki *kolaylaştırılmış dinî hayat usulünü* benimsediğini göstermektedir. Nitekim Hazret-i Peygamber (s.a.v) dini yaşama ve yaşatma konusunda *“Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin!”*¹⁶¹³, *خير دينكم أيسر* *“Dininizin en hayırlısı en kolay olanıdır.”*¹⁶¹⁴ buyurmuştur. Hz. Âişe'nin r.hâ tarif ettiği üzere; *“Rasûlullah (s.a.v) iki şey arasında muhayyer (seçme özgürlüğünde) bırakıldı mı o, günah olmamak kaydıyla, mutlaka en kolay olanı tercih ederdi. Eğer kolay olan herhangi bir günahı gerektiriyorsa, o zaman, ondan halkın en uzak duranı olurdu.”*¹⁶¹⁵

Mevzunun diğer yönü de şudur: Ahirzamanın modern çağlarında iman bile tehlikedeysen, velayet makamı arayışları fantastik bir lüks emel gibi kaçmaktadır ki Bediüzzaman tarafından tarikatler, ikinci-üçüncü dereceden ilgi alanına girmiştir.¹⁶¹⁶ Ona göre, yaşanamayan en yüksek takvada hayalindense, yaşanabilen fetva hayatı daha hayırlıdır. Yaşanamayan velayettense, yaşanabilen salâhat yeğdir. Bununla beraber Nur Mesleği kimileri için yaşanabilir bir salâhat yolu olsa da, kimileri içinse yaşanabilir bir velayet tarîkıdır. Çünkü daha kolaydır, kısadır. Kısaca: Kolaylaştırılmış bir takva ve salâhat yoludur.

b. Nur Mesleği'nin Dört Hizb/Evrâd Kitabı

1. Hizb-i Âzam-ı Kur'ânî

Kur'an'ın 114 suresinden Bediüzzaman'ın tefsir ettiği ve Risale-i Nurların doğduğu sure ve âyet-i kerimelerin bir araya derlenmiş hâlidir, bir Kur'an hizbidir. Bediüzzaman bu hizb hakkında: "Bütün Resâil-i Nuriye'nin ruhu, esası, madeni, üstadı ve güneşi" tabirini

¹⁶¹⁰ Bilinen 99 adet tesbih, tahmid ve tekbir'e ziyade olarak Bediüzzaman, bir hadis-i şerife istinaden Şâfiilerde sünnet olan 33 adet daha "Lâilâhe İllallâh" zikrini, namaz duasından sonra çekerdi. Yukarıda metindeki salavat ise, onun kendisi ve talebeleri için hazırladığı ve her namaz sonrası yaptığı/yaptırdığı "ism-i âzâm duası"ndaki salavatından bir cümledir.

¹⁶¹¹ Nursî'nin bu "namaz tesbihatı"ndan kastı, sünnet olan 99'luk tesbih, tahmid ve tekbir başta olmakla beraber, daha önce geçen, daha önce geçen, kendisinin İsm-i Azam Duası dediği tesbihattır. Atom, *Namaz Tesbihatı*, s. 22-23.

¹⁶¹² Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 70, s.1612.

¹⁶¹³ Buhârî, İlm 12, Edeb 80; Müslim, Cihad 6, 7, (1732-1733).

¹⁶¹⁴ Enes b. Mâlik'ten, İbnü Abdilber tahrîc etmiştir. İbnü Abdilber, hadisın Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Mihcen b. el-Edra'dan ceyyid bir isnadla kaydedildiğini belirtmiştir. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1/392 (1249).

¹⁶¹⁵ Buhârî, Menakıb 23, Edeb 80; Müslim, Fezail 77, 78; Ebu Davud Edeb 4; Tirmizî, Menakıb 34.

¹⁶¹⁶ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 143, s. 1477; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 185*, s.1783.

kullanmış ve "mu'cizatlı ve herbir harfi on ve yüz ve beşyüz ve bin ve binler kadar sevab ve meyve veren bir virdi okumak isteyen, bu semavî virdi okusun" demiştir.¹⁶¹⁷

Bediüzzaman'a göre: "*Madem Risale-i Nur bu zamanın bir mürididir.*" O halde, Risale-i Nur müridinin müridleri mevkiinde olan Nur talebelerinin kendi hizbleri ve virdleri olmalıdır. Tarikat müntesiplerinin hizb ve virdlerine mukabil, "Risale-i Nur mensuplarına *bazı eyyâm-ı mübarekede okunması için*", Risale-i Nur'un kaynağı olan binlerce âyet-i kerimeyi cem' etmiş ve Hizb-i Âzam-ı Kur'ânî ismini vermiştir.¹⁶¹⁸

2. Hizb-i Ekber-i Nurî / Nûriyye

"*Nur Mesleği'nin En Büyük Hizbi*" dir.¹⁶¹⁹ Bediüzzaman, Âyetü'l-Kübrâ Risalesi, 29. Lem'a-i Arabiye ve Münacat Risaleleri'nden hareketle, üçünün de özünü içeren bir hizb olarak kaleme almıştır. 33 varlık mertebesinde tefekkürî bir zikir-i tevhiddir. Risale-i Nur'un seyr-i âfâkîsidir. Bediüzzaman'ın geceleyin okuduğu hizbdir. Külliyyat'taki ilmî makamı, 7. Şua'nın 1. Makamı'dır. *Hizbü'l-Virdi'l-Ekber fi Risâleti'n-Nur* adıyla Zülfikâr Mecmuası'nın hâtimesi yapıldığı gibi, müstakil olarak da neşredilmiştir.

3. Hizbü Envâri'l-Hakâiki'n-Nûriyye

"*Nur Mesleğindeki Hakikatlerin Nurlarının Hizbi*" demektir. İçinde Bediüzzaman'ın kendi yazdığı veya meşâyih-i izâmdan seçerek yaptığı vird ve hizbler vardır. Nur Talebeleri'nin dua ve evrad kitabı budur. Sırasıyla içindekiler şöyledir: 1. Tevbe ve İstiğfar Duası, 2. Yasin-i Şerif, 3. Fetih Suresi, 4. Rahman Suresi, 5. Haşir Suresinin son beş âyeti, 6. Mülk Suresi, 7. Nebe' Suresi, 8. Bakara suresinin son iki ayeti (Âmene'r-Rasûlü), 9. Hatim Duası, 10. Cevşenü'l-Kebîr, 11. Evrâd-ı Kudsiyye-i Bahâiyye-i Nakşibendiyye, 12. Delâilü'n-Nur, 13. Sekîne, 14. Veysel Karanî'nin Münacâtı, 15. Duâ-i Tercümân-i İsm-i Âzam, 16. Duâ-i İsm-i Âzam, 17. Münacâtü'l-Kur'ân, 18. Tahmîdiyye, 19. Hülâsatü'l-Hülâsa¹⁶²⁰, 20. Seçme Dualar ve Hz. Ali'nin Münacâtı.

4. el-Hizbü'l-Mesneviyyü'l-Arabî

Tam ismi *el-Hizbü'l-Mesneviyyü'l-Arabî min silsileti'r-Resâli'n-Nur*'dur, yani "*Risale-i Nur Külliyyatından Arapça Mesnevî Hizbi*" dir. Bediüzzaman'ın Arapça yazdığı Mesnevî-i Nuriye'sinde geçen dua ve zikirlerden oluşur. Bu hizbin girişinde Bediüzzaman Arapça olarak şöyle yazmıştır:

"*Bu parçalar, Risale-i Nur Külliyyatı'ndan Arabî Mesnevi-i Nuriye isimli mecmua içinde neşredilmiş kıymetli ve ehemmiyetli risalelerde bulunan, eski Said'in yeni Said'e inkılabı zamanında dergâh-ı ilahiyeye karşı yapmış olduğu münacatları, istiğfarları,*

¹⁶¹⁷ Nursî, Said, *el-Hizbü'l-Kur'âniyyü'l-Ekber ve'l-Virdü'l-Kur'âniyyü'l-A'zam*, Nesil Yay., İst., 2010, s.1-2.

¹⁶¹⁸ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 24, s.1582.

¹⁶¹⁹ Diğer bir ismi: "*Hizbü'l-Virdi'l-Ekber fi Risâleti'n-Nur*" şeklindedir. Bkz. Nursî, *Zülfikâr*, s.2323.

¹⁶²⁰ Hülâsatü'l-Hülâsa, Hizb-i Ekber-i Nurî'nin özeti bir hizbdir.

tesbihatları ve ilme'l-yakîn derecesindeki imanî şahadetlerinden bazı parçalarıdır. Bu şekilde Mesnevî-i Arabî'den *nuranî bir hizb* olmuştur."¹⁶²¹

Bediüzzaman, *el-Hizbü'l-Mesnevî* ile beraber 29. Lem'a-i Arabiye'deki *İmana Medâr Âli Bir Tefekkürnâme ve Tevhide Dair Yüksek Bir Marifetname*'yi ve daha başka duaları birleştirerek müstakil *et-Tefekkür'l İmaniyyu'r-Reft* isimli Arapça hizb kitabını vücuda getirmiştir. Bu kendi yazdığı Arapça evrad ü ezkâr ve hizb kitabı içinde şunlar vardır:

1. Yirmi Dokuzuncu Lem'a-i Arabiye (Tefekkürnâme), 2. el-Hizbü'l-Ekberi'n-Nurî, 3. Arabî Münacat Risalesi (3. Şua), 4. Arabî el-Hüccetü'z-Zehrâ Risalesi, 5. el-Hizbü'l-Mesneviyyü'l-Arabî. Eserin sonunda Bediüzzaman'ın talebelerine ders verdiği 33 Hadis-i Şerif de dercedilmiştir.¹⁶²² Arapça 29. Lem'a da aynı isimle anılmaktadır ve Türkçe "*Tefekkürnâme*" ismiyle baskıları vardır.¹⁶²³

Yine bazı Nur Talebeleri, Bediüzzaman'ın şahsî kulluk hayatında kendine mahsus olarak iki haftada bir hatmettiği Gümüşhânevî'nin derlediği *Mecmuatü'l-Ahzâb* isimli üç kalın ciltlik dua ve evrâd kitabını da okumaktadırlar. Yine Bediüzzaman'ın okuduğu ve kendilerinden esinlenerek *Keramet-i Aleviyye Risalesi (1-3)* yazdığı Hz. Ali'ye nisbet edilen *Kasîde-i Celcelûtiye ve Kasîde-i Ercûze*'ler de ara ara okunan münacatlardandır.¹⁶²⁴

Bediüzzaman, talebelerine her gün sabah ve ikinci namazlarından sonra Dua-i Tercüman-ı İsm-i Âzam'ı, diğer üç vakitte Duâ-i İsm-i Âzam'ı düzenli okumayı, sabah namazlarından sonraki uzun İsm-i Âzam duası yerine bazen Hülâsatü'l-Hülâsa'yı okumayı, hergün Risale-i Nur'dan mutlaka bir bahis okumayı, iki haftada bir İhlas Risalesi'ni mutlaka baştan sona bitirmeyi¹⁶²⁵, mübarek gün ve gecelerde bir *Hizb-i Âzam-ı Kur'ânî*'yi ve Hizb-i Ekber-i Nurî'yi –ki on günde bir¹⁶²⁶- *vird-i âzâm* olarak hatmetmeyi¹⁶²⁷ salık vermiştir. Ayrıca Risale-i Nur'u baştan sonra anlayarak ve içindeki hakikatleri kabul ederek (yaşayarak) okuyanın, zamanın mühim ve hakikatlı bir âlimi olabileceğini söylemiştir.¹⁶²⁸

Şimdi Sünnet-i Seniyye üzere, Sahabe örnekli Nur Mesleği'ni daha detaylı olarak görelim.

¹⁶²¹ Nursî, "*İmana Medâr Âli Bir Tefekkürnâme Tevhide Dair Yüksek Bir Marifetname*", Müessesetü'l-Hidematî't-Tibâa, Beyrut, 1394/1984, s.244-281.

¹⁶²² Bu eserin bir başka basımı şöyledir: Bediüzzaman Said Nursî, "*İmana Medâr Âli Bir Tefekkürnâme Tevhide Dair Yüksek Bir Marifetname*", Müessesetü'l-Hidematî't-Tibâa, Beyrut, 1394/1984.

¹⁶²³ Nursî, Bediüzzaman Said, *Tefekkürnâme*, çevr. Osman Tunç, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2003.

¹⁶²⁴ Abdülaziz Hatip de Bediüzzaman'ın eserlerinde geçen dualarından bir derleme yapmıştır: Bediüzzaman Said Nursî, *Risale-i Nur'dan Dualar*, çevr. Abdülaziz Hatip, 3. Baskı, Gençlik Yayınları, İstanbul, 1999. Abdülaziz Hatip'in Nur Talebeleri için çevirdiği bir başka dua kitabı daha vardır: İmam Zeyne'l-Âbidîn, *es-Sahîfetü's-Seccâdiyye*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2009.

¹⁶²⁵ Nursî, *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.668.

¹⁶²⁶ Nursî, *Nur Çeşmesi*, s.2323.

¹⁶²⁷ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 24, s.1582.

¹⁶²⁸ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2229.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RİSALE-İ NUR GELENEĞİ: SAHABE ÖRNEKLİ “KÜLLÎ SÜLÛK”

I. ‘KÜLLÎ SÜLÛK’UN NAZARÎ TEMELLERİ

Said Nursî, insanlık tarihini peygamberler tarihiyle başlatır ve peygamberleri insanlık tarihinde bütün iyiliklerin ve güzelliklerin merkezine koyar. Ona göre; “İnsanlık tarihinde nübüvvet, beşerdeki bütün hayır ve kemâlâtın özeti ve esasıdır. Hak din, saadetin fihristesidir. İman, bir hüsn-ü münezzeh ve mücerredir; yani, her türlü kusur ve çirkinlikten arınmış ve soyutlanmış güzelliştir...”¹⁶²⁹ Demek ki nübüvvetin vârisleri olan âlimler, peygamberlerden sonra en büyük hayır ve kemâlata ulaşırlar. Bu hayır ve kemâlata ulaşmada da saadetin fihristesi olan Hak Din’i peygamberlerin yaşadığı gibi yaşamaya çalışır, onları model alırlar; daha doğrusu, peygamberler peygamberi Hz. Muhammed’i örnek alır, sünnet-i seniyyesi üzere yaşarlar. Peygamber ahlakı ve sünnet esasları üzere kulluklarının sonucu olarak da kalblerindeki iman, her türlü şirkten ve illetlerden tecrid edip münezzeh hüsne ulaşır.

Kur’an-ı Kerim’i mürşid-i hakiki¹⁶³⁰ ve Kur’an Peygamberi’ni rehber-i ekmele¹⁶³¹ kabul eden Bediüzzaman, manevî meslek bakımından kendisi ve Nur Talebeleri için, Hz. Peygamber’in küllî ubûdiyetini ve Sahabe-i Kiram’ın küllî faziletlerini model almıştır.¹⁶³² Bu sebeple Risale-i Nur Mesleği’ne göre kemâlata sülûk, câhiliyede ilk defa imanla tanışmanın heyecan ve tazeliği gibi; *tevhidî iman, hakiki tevhid, tafsili iman ve marifet nurlarının* ve unsurlarının temelini oluşturduğu bir *küllî ubudiyet zemininde* gerçekleşebilir. Hepsini kapsayan ifade, *ubûdiyet-i külliye*dir: küllî, bütüncül, kapsamlı kulluk demektir.

Cemal Kutay’ın “*Çağımızda Bir Asrı Saadet Müslûmanı*”¹⁶³³ adıyla kitap yazdığı Bediüzzaman, Risale-i Nur külliyyatındaki tevhid risaleleri içinde “*ism-i âzam cilvesiyle tevhid-i hakikinin âzamî bir surette yazıldığı*”nı söylediği başyapıtı Âyetü’l-Kübrâ Risalesi’nin -ki Risale-i Nur’un kalbidir- başına epigraf olarak, ubudiyet âyetini koymuştur: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ "*Cinleri ve insanları ancak Bana ubudiyette bulunsunlar (îman ve marifetle ibâdet etsinler) diye yarattım.*"¹⁶³⁴ Bu âyeti serlevha yapmış olması, tevhid mertebelerinde seyahat eden seyyahın manevî sülûkunun, umumî manada bu

¹⁶²⁹ Nursî, *Mesnevî / Zehre Risalesi*, 23. İ'lem, s.288, çvr. Ü. Şimşek.

¹⁶³⁰ Nursî, *Şuâlar / 1. Şuâ*, s.840; a.mlf., *Mektubat / 28. Mektup*, s.516, 522; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 73*, s.1848; a.mlf., *Tarihçe-i Hayat*, s.2205.

¹⁶³¹ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 4*, s.1416.

¹⁶³² Bu konuda müstakil bir kitap çalışması ve bir de yüksek lisans yapılmıştır: Murat Sarıçık, *Örnek Nesil İçin Sahabe Modeli*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006; Necmi Diktaş, *Risale-i Nur Külliyyatında Sahabe Algısı* (Yüksek Lisans), Ondokuz Mayıs Üniversitesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, (Danışman: Prof.Dr. M. Zeki Terzi). Ayrıca bkz. Vehbi Karakaş, *Hz. Peygamber'den Bediüzzaman'a Yansımalar*, Hayat Yay., İst., 2012.

¹⁶³³ Kutay, Cemal, *Çağımızda Bir Asrı Saadet Müslûmanı*, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1980.

¹⁶³⁴ Zâriyat Sûresi, 51/56.

ubudiyet âyetinin gölgesinde, mürşidliğinde ve onun nuruyla gerçekleştiğini ve sülûkunun iman ve marifet kanatlı bir ubudiyet-i külliye üzere sülûk olduğunu göstermektedir. Daha açık ifadeyle: Risale-i Nur mesleği, iman, tevhid ve marifet ile küllî ubudiyet yoludur.

Bediüzzaman, Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nin başında bulunan *ubudiyet âyetinin* altına şu cümlelerle girizgâh yapar: “Bu âyet-i uzmânın sırrıyla, insanın bu dünyaya gönderilmesinin hikmeti ve gayesi Hâlık-ı Kâinatı tanımak ve Ona iman edip ibadet etmektir. Ve o insanın vazife-i fitratı ve fariza-i zimmeti, *mârifetullah ve iman-ı billâhtır* ve iz'an ve yakîn ile vücudunu ve vahdetini tasdik etmektir. Evet, fitraten daimî bir hayat ve ebedî yaşamak isteyen ve hadsiz emelleri ve nihaysiz elemeleri bulunan bîçare insana, elbette o hayat-ı ebediyenin üssü'l-esası ve anahtarı olan *iman-ı billâh ve mârifetullah ve vesilelerinden* başka olan şeyler ve kemâlâtlar o insana nisbeten aşağıdır. Belki çoğunun kıymetleri yoktur. Risale-i Nur'da bu hakikat kuvvetli burhanlarla ispat edildi...”¹⁶³⁵

Said Nursî, *iman-ı billâh ve mârifetullah dersini* doğrudan Kur'an'dan ve Kur'an Peygamberi'nden (s.a.v) alan Sahabe-i Kiram'ın, velayet-i kübrâya mazhar olduklarını ve küllî kemâlât ve faziletlerde bütün asırların evliyalarından daha üst mertebede bulduklarını belirtir.¹⁶³⁶ Bu küllî faziletlerin küllî ubudiyet zemininde çiçek açtığına dikkat çeker¹⁶³⁷ ki bu, onların insan bütünlüğü içinde bir nevi küllî sülûka mazhar kılındıklarını göstermektedir. Kendisi de Kur'an ve Hz. Peygamber'e aracısız muhatap olan Sahabe-i Kiram'ı kendisine model almış, Kur'an ve Sünnet'ten doğrudan ilhamını ve örneğini alan bir manevî mesleği takip etmiştir.¹⁶³⁸

Bediüzzaman'ın Risale-i Nur'da Sahabe'nin küllî faziletlerinden hareketle kullandığı yüzlerce sıfatlardan iki tanesi '*küllî*' ve '*câmi*' sıfatlarıdır ki Türkçemizde 'bütüncül' ve 'kapsamlı, kuşatıcı' manalarına gelir.¹⁶³⁹ Zihin yapısı olarak Bediüzzaman, her şeyi bir araya toplama (cem') ve birleştirme (tevhid) yörüngeli bir din ve dünya anlayışına sahipti. Aynı hakikat kaynağından çıktıkları için bütün ilimleri ve fenleri, on iki hak tarikati ve ulaşabildiği tüm hakikatleri cem' ve tevhid ederek küllî hakikati bütünlüğüyle külliyyen idrak etme hayali ve iştihakı, ilk icazetini aldığı ondört yaşından beri, Said Nursî'nin bütün düşüncelerine yön vermiştir ve hayatının küllî bir hareket

¹⁶³⁵ Nursî, *Şualar / 7. Şua*, s.895.

¹⁶³⁶ Nursî, *Sözler / 27. Söz* s.217; a.mlf., *Mektubat / 23. Mektup*, s.478.

¹⁶³⁷ Nursî, *Lem'alar / 16. Lem'a*, s.641; a.mlf., *Barla Lâhikası - Mektup No: 268*, s.1553.

¹⁶³⁸ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1 - Mektup No: 37*, s.1704

¹⁶³⁹ Heyet, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, s. 169, 672.

düsturu olmuştur.¹⁶⁴⁰ Risale-i Nur'da, 'küll', 'küllî', 'bütün', 'câmi' gibi sıfatların çokça oluşu, cüz'îlikten çıkıp küllîliğe ulaşma¹⁶⁴¹ arzusunun ve vurgusunun tezahürüdür.

Bediüzzaman'ın hiçbir hayrı kaçırmak istemeyen bir yapısı ve hep toplayıcı, toparlayıcı, birleştirici ve bütünleştirici bir yaklaşım tarzı ve davranışı vardır ve bu, kendisini, özellikle dini *bütünlüğüyle yaşama* hususunda, daha başka onlarca farklı konuda ve hayatın tamamında kendini göstermektedir. İleride detaylarıyla göreceğimiz üzere, mesela: bütün mevcudat katmanlarındaki varlıkların ibadet nevelerini 'ibadet-i külliye' ünvanı altında, bütün tevhid nevelerini tevhid-i küllî, bütün şükürlerini şükr-ü küllî, tüm zikirlerini zikir-i küllî ve tesbihlerini tesbih-i küllî.. şeklinde yekûnu külliyetlerin birbiriyle çarpımı olan büyük bir *ubudiyet-i külliye-i câmia* ortaya koymaya çalışmıştır. Dini ve dünyayı kuşatan bir din anlayışına ulaşmayı ve dini kendi içindeki câmiyyeti ve külliyeti üzere yaşayarak velayet-i kübraya Kur'ânî *cadde-i kübrâdan* gitmeyi hedeflemiştir.

Bu bağlamda Bediüzzaman Said Nursî, ileride tafsilatına gireceğimiz üzere, aslında tasavvufta da İbn Berrecan'dan (ö.536/1141)¹⁶⁴² İbn-i Arabî'ye (ö.638/1240)¹⁶⁴³, ondan Abdülkerim Cîlî'ye (ö.832/1428)¹⁶⁴⁴ kadar pekçok nazariyatçı sufide gördüğümüz bir tabiri kullanır: "abd-i küllî." Risale-i Nur'da 23. Söz Risalesi'nde¹⁶⁴⁵ ve 11. Şua Risalesi'nde¹⁶⁴⁶ kullandığı bu "abd-i küllî" (küllî kul) kavramı, Tarihçe-i Hayat'ında da iki yerde geçer.¹⁶⁴⁷ Külliyatta toplam 24 kere de "ubûdiyet-i külliye" (küllî kulluk) tabirini kullanır.¹⁶⁴⁸

Ona göre temel kaide olarak: Küllî ve umumî rububiyete karşılık Hz. Zât-ı Ahmed'in (s.a.v) ubûdiyeti, küllî ubûdiyettir.¹⁶⁴⁹ Veraset-i nübüvvet evliyasının ubudiyetleri de, asliyete göre zilliyet planında küllî ubûdiyettir. Veraset-i nübüvvet sırrını taşıyan küllî ubudiyetin neticesi ise velayet-i kübrâdır, en büyük veliliktir. Bu sebeple, hem velayet-i kübra ve küllî faziletlere mazhar Sahabe-i Kiram'ın Kur'ânî ve Nebevî cadde-i kübrâsını¹⁶⁵⁰,

¹⁶⁴⁰ 14 yaşındaki Said-i Nursî, 1892'de Van – Doğu Bayezit'ta Şeyh Seyyid Mehmed Celâlî'den üç ayda ilmî medrese icazetnâmesini aldıktan sonra bütün doğudaki meşâyih-i ulemayı dolaşıp hepsinden dersler alarak en son Bağdat'a gidip Gavs-ı Âzam Geylânî'yi ziyaret etmek idealindeydi. Bkz. Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 49*, s.1830; a.mlf., *a.g.e. 1 - Mektup No: 185*, s.1783; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 114*, s.1638.

¹⁶⁴¹ Nursî, *Şuâlar / 2.Şuâ*, s.853; / 4.Şuâ, s.876; / 11.Şuâ, s.960; a.mlf., *Sözler / 24.Söz* s. 144; / 29.Söz, s.225, 236; a.mlf., *Mesnevî / Zeylül'l-Habbe*, s.1335; / Nur'un İlk Kapısı, s.1385; a.mlf., *Mesnevî / Şemme 3*, s.377, çvr. Ü. Şimşek.

¹⁶⁴² İbn Berrecân, Abdüsselam b. Abdirrahman Ebül-Hâkem, *Şerhu Esmâillahi'l-Hüsna*, thk. Ahmed Ferid el-Mezidi, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrüt 2010, c. I, 48.

¹⁶⁴³ İbnü'l-Arabî, *el-İnsânü'l-Küllî*, s. 4.

¹⁶⁴⁴ Abdülkerim Cîlî, *el-İnsânü'l-Kâmil*, s. 113.

¹⁶⁴⁵ Nursî, *Sözler / 23. Söz*, s.135.

¹⁶⁴⁶ Nursî, *Şuâlar / 11. Şuâ*, s.960.

¹⁶⁴⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2227, 2232.

¹⁶⁴⁸ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Lâsiyyemalar*, s.1291; a.mlf., *Sözler / 10. Söz*, s.26; 16. Söz, s.76; 20. Söz, s.107; 24. Söz s.156; 29. Söz, s.232; 31. Söz, s.262; a.mlf., *Mektubat / 24. Mektup*, s.490; a.mlf., *Şuâlar / 4. Şuâ*, s.876; 11. Şuâ, s. 962, 967, 970, 1126; 15. Şuâ, s.1137; a.mlf., *Sünnet-i Seniyye Risalesi*, s.2274; a.mlf., *Nur Çeşmesi*, s.2323; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası - Mektup No: 65*, 148, s.1609, 1659; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 83 -s.1858*.

¹⁶⁴⁹ Nursî, *Şuâlar / 15. Şua*, s.1125, 1126.

¹⁶⁵⁰ Nursî, *Mektubat / 18. Mektup*, s.385

hem de “veraset-i Muhammediye makamında”¹⁶⁵¹ *abdiyet sıfatının yoluna sülûk etmiş* olan Bediüzzaman’ın¹⁶⁵², *Sahabe mesleğinin bir cilvesi*¹⁶⁵³ ve bir Kur’anî feyizle¹⁶⁵⁴ açılmış Kur’anî cadde-i kübrâ¹⁶⁵⁵ dediği *Risale-i Nur Mesleği*’ndeki küllî ubudiyet mevzusunu, bu iki konuyu yer yer tasavvufî atıflarıyla, iç içe işlemeye çalışacağız.

a. Marifet – Ubudiyet İlişkisi

‘Küllî sülûkun nazarî temelleri’ deyince, önce iman ve tevhid hakikati, sonra marifetullah ve bu hakikatin tezahürü ubudiyet akla gelir. Çözümlemek için, tevhid, marifet ve ubudiyet ilişkisine nazar etmek gerekir. Marifet ile ubudiyet ilişkisine dair Sülemî der ki: “Marifet, Allah’ın kullarına emrettiği ilk farzdır. Delili de Hakk’ın: ‘Ben cinleri ve insanları ancak bana ubudiyette bulunsunlar diye yarattım.’ buyruğudur.¹⁶⁵⁶ İbn-i Abbas (r.a.) âyetteki ‘ubudiyette bulunsunlar diye’ anlamına gelen ﴿لِيَعْبُدُون﴾ ibaresini لِيَعْرِفُون ‘Beni tanısunlar diye yarattım’ şeklinde tefsir etmiştir. Hz. Peygamber’e: “Rabbini ne ile bildin?” diye sorulunca: “Ben Rabbimi hiçbir şeyle bilmedim, bilakis bütün eşyayı O’nunla bildim.” buyurmuştur.¹⁶⁵⁷

İslam’ın muâmelât ve ubudiyet tarafı da esasen tevhidî inancın yansıması ve ispatı bir amelîyat ve fiiliyattır. Nasıl ki ezan-ı Muhammedî Tevhid’e bir çağrıdır¹⁶⁵⁸, öyle de namaz da bir tevhid eylemidir.¹⁶⁵⁹ Esasen Kur’an ve Sünnet ışığında bütün ibadetler, kelime-i tevhidin amelî boyutunu oluştururlar.¹⁶⁶⁰

Tasavvuf bir yönüyle; eşyayı, Allah’ın esması ile bilmek ve eşya üzerindeki âsâr ve ef’âl üzerinden esmâ, sıfât ve zâta bir tevhidî irfan yolculuğu yapmaktır. Bu sebeple de tasavvufta tevhid ilmi, marifetullah ile özdeş kabul edilir.¹⁶⁶¹ Aynı şekilde, hayatı tevhide sülûk ve tevhid mertebelerinde seyahat ile bir nevi marifetullah devşirmekle ve bunları risaleler halinde telifle geçmiş olan Bediüzzaman’a göre de; *Risale-i Nur*’da Allah’ın varlığına ve birliğine dair, kaza ve kader-i ilahînin, ahiretin, haşrin, cennetin, cehennemin, meleklerin, kitapların ve peygamberlerin hak oluşuna dair *nazar-ı aklî ve hads-i kalbî ile* zikrettiği bütün tevhidî işaretler, remizler, deliller, bürhanlar, hüccetler, şahidler.. hepsi

¹⁶⁵¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 60, s.1719.

¹⁶⁵² Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 158, s.1485.

¹⁶⁵³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 37, s.1704-175; a.mlf., *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.670.

¹⁶⁵⁴ Nursî, *a.g.e.*, - Mektup No: 174, s.1494.

¹⁶⁵⁵ Nursî, *Sözler* / 27. Söz, s.212; / 23. Söz, s. 290; / 30. Söz, s.246; / 33. Söz, 304; a.mlf., *Mektubat* / 26. Mektup, s.503; a.mlf., *Şuâlar* / 12. Şuâ, s.995; / 15. Şuâ, s.1148; a.mlf., *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.670; a.mlf., *Sirâci'n-Nûr*, s.2304; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 232, s.1530; - Mektup No: 129, s.1463; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 83, s.1620; *Gündüzalp, Konferans*, s.2268.

¹⁶⁵⁶ Zâriyat suresi, 51/56.

¹⁶⁵⁷ es-Sülemî, *Mukaddime fi't-Tasavvuf*, s.101-104.

¹⁶⁵⁸ Bkz. İsmail Derin (tashih), *Tevhid'e Çağrı Ezan*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013.

¹⁶⁵⁹ Bkz. Abdullah Yıldız, *Namaz: Bir Tevhid Eylemi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1996.

¹⁶⁶⁰ Bkz. Ahmet Çelik, *Kur'an ve Sünnet Işığında Kelime-i Tevhidin Amelî Boyutu*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum, 2002.

¹⁶⁶¹ Kuşeyrî, *Risale*, s.136; Ebu Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, 2/143; Sülemî, *Mukaddime fi't-Tasavvuf*, s.101.

yekûn olarak “marifetullah” turlar. Çünkü masnuattaki tefekkür-ü imanîden gelen lem’alar, mârifet-i Sâniî netice verirler ve imanı tahkîkî yapmaya vesile olurlar.¹⁶⁶²

Risale-i Nur Külliyyatı’ndaki bütün tevhid bahislerinin te’lif tarihçesinde başlangıç noktası olan Muhakemat’ındaki Üçüncü Makale’in girişinde, sözkonusu tevhid delillerini “marifetullah” kapsamında değerlendirmiştir.¹⁶⁶³ Marifetullah, gayeler gayesidir. Maksud-u bizzat (zatiyla gaye) olan ise, tevhid’dir.¹⁶⁶⁴ Eski Said’in Yeni Said’e dönüşmesiyle birlikte “*Bizzat gaye olan ilimlere âlet ilimlerini okumaksızın ulaştırıcı bir yol buldum.*”¹⁶⁶⁵ derken, bu gaye ilimler içinde önceliği ilm-i tevhid ve imanî hakikatler tutmaktadır.

1908’de Allah’ın varlığının bir Japon’a delilleriyle ispat gayretiyle başlayan bu iman ve tevhide yolculuk¹⁶⁶⁶, tevhid mertebelerinde sülûk hâlinde ilerlemiş, müşahede edilen iman ve tevhid hakikatleri sülûkun meyveleri risaleler olarak telif edilmiş.. yıllar süren bu süreçte tevhid delillerinden marifetullaha, marifetullahtan ubudiyet-i külliyyeye açılan bir manevî yol (Nur Mesleği) zuhur etmiştir.

Hâce Abdullah el-Herevî (ö.481/1089): “*Nihayette tevhid, cem’ ve farkın ahadiyetidir.*” der.¹⁶⁶⁷ Herşeyi *cem’ ile tevhid* edebilme, ama *fark* ile herşeyi birbirinden ve Yaratan’dan ayrı varlıklarıyla kabul sırrı üzere işleyen Risale-i Nur Mesleği’nin dört esasının (acz, fakr, şefkat ve tefekkürden) her birinin, bu açıdan ayrı bir anlam kazanmaktadır. Tasavvufî tevhid makamı, kendisinden önceki doksan dokuz makamdan süzülerek geldiği ve kendisinden önceki doksan dokuz makamın da hakikatlerini ihtiva ettiği için, bu bağlamda *cem’ makamını ve tefrika (fark) makamını* birleştiren ve bölünemeyen *teklik makamıdır*, daha üstü olmayan en üst *ahadiyet-i zâtiye* makamıdır.¹⁶⁶⁸ Bu makam, bir taraftan eşyanın Hakk’a bakan yüzünü ve özünü adeta bir ve bütün görerek, nasıl İlahî birer eser olduklarına kendinden şahit olmak ve sanki onunla bütünleşmektir -ki bu cem’ hâlidir¹⁶⁶⁹-, bir taraftan da eşyanın mahiyeti itibariyle mahiyet-i Hak’tan tamamen ayrı (mübâyin¹⁶⁷⁰) olduklarının bilincinde olmaktır -ki bu da tefrika halidir-.¹⁶⁷¹

¹⁶⁶² Nursî, *Lem’alar* / 21. Lem’a, s.670.

¹⁶⁶³ Nursî, *Muhakemat*, s.2021.

¹⁶⁶⁴ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nokta, s.1367.

¹⁶⁶⁵ Nursî, a.g.e. / Onuncu Risale, s.1354.

¹⁶⁶⁶ Bkz. Nursî, *Şuâlar* / 14. Şuâ, s.1028, 1112; a.mlf., *Tiryak*, s.2356; a.mlf., *Muhakemat*, s.1986, 2021, 2037 (2020-2038); a.mlf., *Hutbe-i Şâmiye*, s.1962; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Nokta, s.1367.

¹⁶⁶⁷ Herevî, *Menâzilü’s-sâirîn*, s. 312.

¹⁶⁶⁸ Sühreverdî, Şihabeddin Yahya, *Heyâkilü’n-nur*, çvr. nşr. M. Ali Ebu Reyân, İskenderiyye, 1956, s. 94.

¹⁶⁶⁹ “Cem’iyyet: masivadan yüz çevirerek Yüce Allah’a yönelme sırasında dikkati toplama ve bu anda kalbin tefrika halinde olmamasıdır. Bu da halkla meşgul olacak hâtırların dağıtılmasıdır... Cem’, halksız Hakk’ı müşahede etmektir...” Kâşânî, *Isulâhâtü’s-süfîyye*, s. 41; Gümüşhânevî, *Câmiu’l-usûl*, s. 80.

¹⁶⁷⁰ Bediüzzaman da, Allah’ın mahiyet-i mukaddesesinin, bütün masivaullahın mahiyetlerinden mübâyin (apayrı, farklı), münezze, müberra ve mualla olduğuna dikkat çeker. Bkz. Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1144; a.mlf., *Mesnevî* / Onuncu Risale, s.1352; a.mlf., *Mektubat* / 20. Mektup, s. 462-463.

¹⁶⁷¹ “Tefrika, masivayı Allah’a ait görmektir. Cem ise masivayı Allah ile görmektir. Cem’ul-Cem’, külliyyen yok olmak ve hakikatin galebe etmesi ânında Allah’ın dışında herşeyle ilgili duyguları kaybetmektir... Bir kul için cem’ hali de fark hali de gereklidir. Çünkü fark’ı olmayanın kulluğu, cem’i olmayanın ise marifeti olamaz.” Kuşeyrî, *Risâle*, s. 38, 39.

Bilindiği üzere tasavvufî velayette 100. makam olan Tevhid Makamı¹⁶⁷², altındaki 99 makamın hepsinin hakikatlerini bir şekilde mahiyetinde içerdiği ve aynasında yansıttığı için, tasavvufî makamlar içinde makam-ı cem’ de dâhil hepsinin en câmi’ ünvanı, en külliyetli ve câmiyyetli bir makam’dır.¹⁶⁷³ Çok sade ve yalın bir ifadeyle: Ana konusu ve manevî mesleği iman ve tevhid hakikatinden nebeân eden Risale-i Nur, kullandığı dil itibariyle tevhid makamından konuşmaktadır. Tevhid makamından eşya ve hadiselerle mahrufî nazar ettiği için, cüz’ilerde boğulup kalmamış, cüz’îleri külliyetleriyle veya külliyete açık taraflarıyla birlikte değerlendirmeye almıştır. Velayette de kemâlât-ı külliyeye ve velayet-i âzâma (abd-i küllîliğe) ulaştıran ubûdiyet-i külliye yolunu ihtiyar etmiştir denebilir.

Şüphesiz ki bizim ‘küllî süluk’ tabirimizi üzerine bina ettiğimiz *küllî ubudiyet, küllî tevhid ve küllî abd* üçlüsü arasında birbirini iktiza eden bir ‘telâzum (gerektiricilik) zinciri’ vardır. Ayrıca bu üç kavram arasında üçer yönden bağlar bulunmaktadır. Şöyle kısaca izah edelim. Risale-i Nur’da huzur-u tâm sağlayan tevhid-i tâmmın, yani küllî tevhidin üç nevi olduğunu görüyoruz.

Birincisi: Allah isiminin diğer esmayı da içermesi itibariyle kelime-i tevhidi bütün esma üzerinden isim isim veya hepsini tek tek mülâhazaya alarak fikir fikir zikir çekmektir ki, daha önce tevhid-i hakiki ve tevhid-i câmi bahislerinde üzerinde durmuştuk.

İkincisi: Allah’ı Allah ism-i zâtı başta olmak üzere istisnasız bütün isimleriyle tevhid etmek, tevhid-i küllîdir, tevhid-i câmi’dir. Bütünü kuşatmayan çoğunluk esmayla tevhid ise tevhid-i küllî değil, tevhid-i câmi’ içine girer. Bediüzzaman Risale-i Nur’da baştan sona, Rahman, Rahim, Raûf, Rezzak gibi onlarca esma-i ilahiyenin Vâhid-i Ehad-i Ferd burçlarında tecelli etmeleriyle veya tersinden Vahid-i Ehad-i Ferd isimlerinin diğer esmânın burçlarında tecelli etmeleriyle, tek tek (ferden ferda) ve topluca (külliyyen) Allah’ı tevhid ettiklerini göstermiştir ki bu, tevhid-i küllîdir. Her bir ismin tecellisiyle sâlik, o ismin kulu olur; *abdü’l-vâhid, abdü’l-ehad, abdül-ferd* ve nihayet, *abdü’l-câmi*’ olur.¹⁶⁷⁴

Üçüncüsü: Bütün mevcudat tabakalarındaki tüm mahlukâtın küllî lisanlarıyla yapılan tevhid, tevhid-i küllîdir. Böyle bir tevhid-i küllî ise sınırlı insan için ancak küllî niyet, küllî nazar ve küllî şuur ile mümkün olabilir. Bediüzzaman, Âyetü’l-Kübrâ Risalesi’nde 33 elsine-i külliye ile Allah’ı tevhid-i küllî etmiştir ve edilmesine imkân

¹⁶⁷² Herevî, *Menâzil*, s. 147-148.

¹⁶⁷³ Çünkü yüzüncü makama gelinceye kadar geçilen her makam, aslında geçilmez; belki o makam hakikatiyle sâlikte tahakkuk ederek, en son makam-ı tevhide ulaşılır ve makam-ı tevhideki muvahhid-i vâsılda, doksan dokuz makamın da hakikatleri vardır. İbn-i Arabî der ki: “*Makâmât’taki yolculuk, makamı terk ederek yapılacak bir şey değildir. O ancak kendisinde bulunan bir makamdaki ayrılmadan daha yüce bir makamın elde edilmesiyle olur. Bu, şu makamdaki bu makama değil, bilakis şu makamla beraber bu makama intikal etmektir.*” (İbn-i Arabî, *Fütûhât*, c. 3, s. 220). Tasavvufta geçilen makam terk edilip de başka bir makama ulaşılmaz, yani bir makama varıldığında ona eskisiyle beraber varılır.

¹⁶⁷⁴ Esmâ-i hüsnaya tek tek mazhariyetle kazanılan abdiyyetin anlamları için bkz. Refik el-Acem, *Mevsûatü mustalahâtî’t-tasavvufî’l-İslamî*, (Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü), edit. Zafer Erginli, Kalem Yayınevi, Trabzon, 2006, s.45-56.

hazırlamıştır. Yine teşehhüdlere okunan Tahiyat'ı topyekün mahlukâtın dilleriyle bir küllî tevhid olarak dergâh-ı ilâhîye takdim etmenin nasıl olabileceğini tarif etmiştir.¹⁶⁷⁵

Allah'ı tevhid-i küllî ile tevhid edebilmek, bir yönüyle ubudiyet-i külliye'nin esaslı bir parçasıdır, sonucudur. Diğer taraftan da ubudiyet-i külliye üzere kulluk yapanlar ancak tevhid-i küllîye veya tevhid-i câmi'ye muvaffak olabilirler; bu noktadan küllî tevhid, küllî ubudiyetin kaynağıdır. Bu ikisi arasında bir 'telâzum' (birbirini gerektiricilik), mütekâbil bir sebep-sonuç ilişkisi var olduğunu söyleyebiliriz.

Nazariyatı bakımından küllî ubudiyetin insanda üç manası vardır: 1. İnsanın, ahsen-i takvim yaratılmışlığın gereği küllî ubûdiyet ortaya koymasındadır. 2. İnsan, Allah'ın bütün isimlerine mazhar olması hasebiyle tüm isimlerinin kendisinden istediği ubudiyet-i külliye'yi ifa etmelidir. 3. İnsan, bütün âlemin özü olması hasebiyle tüm mahlukâtın sözcüsü olarak hepsi adına ve hepsinin ibadetlerini câmi' bir ubudiyet-i külliye eda etmelidir.

Böyle üç yönlü câmi' bir ubudiyet-i külliye ifa edebilen insana abd-i küllî denilir, yaratılıştan sahip olduğu o mahiyet-i câmia ile küllîleşme denir. Dolayısıyla abd-i küllîliğin de üç ana manası olmuş olur. Risale-i Nur'daki "abd-i küllî" tabiri, tasavvuftaki insan-ı kâmil veya "abd-i câmi" (kapsamlı kul)¹⁶⁷⁶ anlamıyla hemen hemen aynıdır.¹⁶⁷⁷

Sonuç olarak: Bediüzzaman'ın Risale-i Nur Mesleği, unformal *küllî sülûk ve küllî ubudiyet tarîkıdır*. Küllî sülûkun temeli küllî ubudiyete, küllî ubudiyet de küllî tevhid hakikatine dayanır. Küllî tevhid makamına, yani tevhid makamında külliye'ye ancak küllî ubudiyetle erişilir. Bu denklemin tersi de doğrudur: Küllî tevhid hakikatine erildiği ölçüde küllî ubudiyete ulaşılır. Risale-i Nur'daki iman ve tevhid bahisleri, içerdiği yüzlerce Kur'ânî delilleri, bürhanları, şâhidleri, âyetleri ve nurlarıyla tâliplerini aşama aşama aklen, fikren, zihnen, kalben, ruhen, manen inkişaf ettire ettire silsileli açılımlarla iman ve tevhidde ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn istikametinde derinleştirir, genişletir, enginleştirir; ferdleri küllîleştirir. Bu tevhid hakikatine külliye'yle ermişlikten (tahakkuktan) hâsıl olan küllî fikir, küllî nazar ve küllî maneviyat, onu küllî ubudiyete taşır. Böylelikle aralarında birbirini olumlu etkileme bakımından bir 'sâlih dâire' (hayırlı döngü) teşekkül eder, karşılıklı olgunlaşmaya, kemâlâta ve insan-ı kâmil olmaya hizmet eder.

Küllî ubudiyet, hayatın küllî gayelerini anlayabilenlerin eda edebilecekleri bir kuşatıcı ve kapsamlı kulluk seviyesidir.

¹⁶⁷⁵ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1137; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 83*, s.1858.

¹⁶⁷⁶ Kâşânî, *Istılâhât-ı Süfiyye*, s. 127; Gümüşhânevî, *Câmiu'l-Usûl*, s. 8.

¹⁶⁷⁷ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Zerre Risalesi, s.1343.

b. İnsanın Küllîleşmesi

Bediüzzaman'a göre hakikate ve kemalata sadece akıl veya kalb ayağıyla değil, ikisiyle beraber ve hatta kalbin komutanlığında insan bütünlüğü (külliyyeti) üzere bir sülûk-u küllî yapılabilir. Bu küllî sülûkun neticesinde insan küllîleşir. İnsanın küllîleşmesi demek, *küllî bir küll-i nurânî* mertebesine ulaşması ve abd-i küllîliğe yükselmesi demektir. Bediüzzaman, bir ferd olan insanın 'küllîleşmesi' diye bir kavramdan bahseder. Kâinatın bütün eczâsıyla şuurluca alakadarlığı cihetiyle bir nev' gibi olan insan, aklının, kalbinin ve fikrinin genişlemesiyle bir nevi külliyyet kazanır, der.¹⁶⁷⁸ 'Abd-i küllî' tabirini kullanır.¹⁶⁷⁹ İnsan, bedenî-ruhî külliyyeti itibariyle kemâlâta fitraten meyyâldir. Bu fitrî ve küllî meyiller, kalb-i beşerde muhît ve küllî maksatlar olarak dürülmüştür ve kişinin nihaî ve küllî saadetine vesile olur.¹⁶⁸⁰ Bediüzzaman, "abd-i küllî" tabirini, tasavvuftaki "insan-ı küllî" manasını düşündürecek şekilde kullanmıştır.

Serrâc'ın (ö.378/988) tarifleriyle, tasavvufi anlayışta "külliyyet, geride hiçbir şey kalmayan şeyin bütünüdür. 'Küll' diyen kimse bununla, geride manasından başka bir şeyi kalmayan şeyi kasd eder."¹⁶⁸¹ İbn Berrecân (ö.536/1141) kâinata *el-abdü'l-küllî* demektedir. İhvân-ı Safa gibi "ütün varlığa kul nazarıyla bakmakta ve *âlemi büyük bir insan, insanı küçük bir âlem* olarak kabul etmektedir. Fakat o, filozoflardan farklı olarak bütün varlığa Allah karşısında tek bir kul oldukları düşüncesiyle yaklaşmaktadır. Ona göre nasıl ki *cüz'î bir varlık olan insan* kul ise aynı şekilde *küllî varlık olan kâinât* da Allah karşısındaki konumu itibariyle bir kuldür.¹⁶⁸²¹⁶⁸³ "Kâinâtı da insanın büyütülmüş hali kabul edip ona *el-insanü'l-küllî*"¹⁶⁸⁴ demekte veya kâinâtta var olan her şeyi bir kul olarak kabul ettiği için *el-abdü'l-küllî* tabirini kullanmaktadır.¹⁶⁸⁵ Ona göre arştan yere (serâ) kadar olan her şey *el-abdü'l-küllî*'dir.¹⁶⁸⁶¹⁶⁸⁷

İbn-i Arabî, kozmik varlığın oluşum ve işleyişini inip çıkan dönme dolap gibi tasarlayıp inip ve çıkış sürecini çeşitli mertebelere ayırmış ve onlara birer fonksiyon tanıyarak *küllî bir âlem/evren* tasavvuru sunmuştur.¹⁶⁸⁸ *el-İnsânü'l-Küllî*, isimli bir eseri bulunan İbn-i Arabî'ye göre, âlemde hakikat-i Muhammediye, hakikat-i külliyyedir.¹⁶⁸⁹ İnsan-ı kâmil de odur.¹⁶⁹⁰

¹⁶⁷⁸ Nursî, *Mesnevî / Zeylül-Habbe*, s.1335.

¹⁶⁷⁹ Nursî, *Sözler / 24. Söz, 5. Dal, 2. Meyve*, s.157-159; a.mlf., *Şuâlar / 4. Şuâ*, s.876; / 11. Şuâ, s.960; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye / 10. Risale*, s.1355; a.mlf., *Mesnevî / Şemme'nin 3. Parçası, 37. İ'lem*, s.377, çvr. Ü. Şimşek.

¹⁶⁸⁰ Nursî, *Şuâlar / 2. Şuâ*, s.853.

¹⁶⁸¹ Serrâc, *Lüma'*, s. 448.

¹⁶⁸² İbn Berrecân, *İrşâd*, I, vr. 15; *İzâhü'l-Hikme*, Süleymaniye Ktp., Mahmud Paşa, No:3, I, vr. 92, 114.

¹⁶⁸³ Mehmet Yıldız, *İbn Berrecân ve Tasavvuf Anlayışı*, Doktora Tezi, Danışman: Prof.Dr. Ethem Cebecioğlu, Ankara Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf Bilim Dalı, Ankara 2016, s. 139.

¹⁶⁸⁴ İbn Berrecân, *İrşâd*, c. I, vr. 32.

¹⁶⁸⁵ İbn Berrecân, Abdüsselam b. Abdirrahman Ebül-Hâkem, *Şerhu Esmâillahi'l-Hüsna*, thk. Ahmed Ferid el-Mezidi, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2010, c. I, 48.

¹⁶⁸⁶ İbn Berrecân, *Esmâ*, c. II, 366.

¹⁶⁸⁷ Yıldız, *İbn Berrecân ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 140.

¹⁶⁸⁸ Mahmud Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, s. 520-522.

¹⁶⁸⁹ İbn-i Arabî, *el-Fütühât*, I, 119.

¹⁶⁹⁰ İbn-i Arabî, a.g.e., III, 266.

Bediüzzaman da kâinata “*insan-ı ekber*” der.¹⁶⁹¹ O’na göre; nasıl ki “kâinat mecmuası, halk ve icad cihetinde tecezzî kabul etmez bir külldür ve tedbir ve rubûbiyet cihetinde inkısamı imkânsız bir küllüdür.”¹⁶⁹² Öyle de kâinatın hem çekirdeği, hem de en güzel meyvesi olan, mikro kâinat sayılan insan da iman ve İslam’la nasiplendiği ölçüde cüz’îlikten çıkan küllî bir külldür.

Şemme Risalesi’nde ‘ey insan’ diyerek ve 24. Söz’ün 5. Dal’ının 2. Meyve’sinde ‘ey nefis’ hitabıyla başlayan iki metinde; “en cüz’î bir küçük cüzden, tâ en küllî bir küll-ü ekbere kadar alâkât ve hâcâtının intişar ettiği”ni¹⁶⁹³ söylediği insanın vücut, hayat, insaniyet, İslamiyet, iman, marifet ve muhabbet ihsanlarıyla cüz’îlikten çıkıp küllîliğe nasıl aşama aşama yükseldiğini hitâbî bir üslubla anlatmıştır. Şimdi kendi içindeki bütünlüğü ve insicâmı korumak için iki metni birleştirerek aynen iktibasla kaynağından okuyup anlamayı daha faydalı görüyoruz.

İnsana ve insanlardan bir insan olan nefisine, potansiyel olarak kainatın bir çekirdeği olduğu ve isterse ve gereklerini yerine getirirse içinden koca bir kainat çıkarabileceği, yani külliyete ulaşabileceğini şöyle ders veriyor:

“Ey insan! Sen hilkat ağacının meyvesi veya çekirdeğisin. Gerçi cismaniyetin (vücudun) itibarıyla küçük ve zayıf bir cüz, âciz, zelil, mukayyed ve mahdudsun. Lakin Sâni-i Âlem, lâtif san’atıyla seni cüz’î bir cüz olmaktan çıkarıp *küllî bir küll* mertebesine yükseltmiş bulunuyor. Şöyle ki:

[Ey nefis! Ubûdiyet, gelecekteki bir mükafâtın mukaddimesi değil, belki geçmiş nimetlerin neticesidir. Evet biz ücretimizi almışız. Ona göre hizmetle ve ubûdiyetle muvazzafız. Çünkü ey nefis! Hayr-ı mahz olan vücûdu sana giydiren Hâlık-ı Zülcelâl, sana iştihalı bir mide verdiği için, Rezzâk ismiyle bütün mat’umatı bir sofraya nimet içinde senin önüne koymuştur.]

Evvelâ (vücut nimetinden sonra ikinci aşamada), senin cismine hayatı derc etmek suretiyle seni filcümle cüz’iyet kaydından kurtarmıştır. Bu sayede, senin inbisat etmiş hâsselerin, âlem-i şهادeti birer casus gibi dolaşarak manevî gıdalarını celb ederler.

[Sonra sana hassasiyetli bir hayat verdiği için, o hayat dahi bir mide gibi rızık ister. Göz, kulak gibi bütün duyguların, eller gibidir ki; rûy-u zemin kadar geniş bir sofraya nimeti, o ellerin önüne koymuştur.]

Sonra (üçüncü aşamada), insaniyeti¹⁶⁹⁴ vermek suretiyle, bir çekirdek gibi, seni bilkuvve küll haline getirmiştir.

¹⁶⁹¹ Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.258.

¹⁶⁹² Bediüzzaman örnekli izahı için bkz. Nursî, *Şuâlar* / 2. Şuâ, s.858.

¹⁶⁹³ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nur’un İlk Kapısı, 9. Ders, s.1385.

¹⁶⁹⁴ Bediüzzaman, “*İnsaniyet, iman ile insaniyet olduğunu*, insan ile hayvanın dünyaya gelişindeki farkları gösterir.” demiştir. Nursî, *Sözler* / 23. Söz, s.134.

[Sonra mânevî çok rızık ve nimetler isteyen insanıyeti sana verdiğinden, âlem-i mülk ve melekût gibi geniş bir sofrayı nimet, o mide-i insanıyetin önüne ve aklın eli yetişecek nisbette sana açmıştır.]

Sonra (dördüncü aşamada), İslamiyeti ve imanı vermek suretiyle, seni bilkuvve küllî haline getirmiştir.

[Sonra nihaysiz nimetleri isteyen ve hadsiz rahmetin meyveleriyle tegaddi eden ve insanıyet-i kübrâ olan İslâmiyet’i ve imanı sana verdiğinden, daire-i mümkinât ile beraber esmâ-yı hüsnâ ve sıfât-ı mukaddesenin dairesine şâmil bir sofrayı nimet ve saadet ve lezzet sana fethetmiştir.]

Sonra (beşinci aşamada), marifetini ve muhabbetini in’âm etmek suretiyle, seni mahut bir nur gibi yapmıştır ki, bu sayede dilediğin yolu ihtiyar edebilirsin.

Eğer arz’a ve cismanî lezzetlere saplanıp kalırsan, âciz, zelil, cüz’î bir cüz halini alırsın. Ama hayatının cihazatını insanıyet-i kübra olan İslamiyet hesabına kullanırsan, küllî bir küll, merkezi bir kandil olursun.¹⁶⁹⁵

[Sonra imanın bir nuru olan muhabbeti sana vermekle, gayr-i mütenâhî bir sofrayı nimet ve saadet ve lezzet sana ihsan etmiştir. Yani, cismâniyetin itibarıyla küçük, zayıf, âciz, zelîl, mukayyed, mahdud bir cüz’sün. O’nun ihsanıyla cüz’î bir cüzden, küllî bir küll-i nurânî hükmüne geçtin. Zira hayatı sana vermekle, cüz’iyetten bir nevi külliyete ve insanıyeti vermekle hakiki külliyete.. ve İslâmiyet’i vermekle ulvî ve nuranî bir külliyete.. ve marifet ve muhabbeti vermekle muhit bir nura seni çıkarmış.

İşte ey nefis! Sen bu ücreti almışsın. Ubûdiyet gibi lezzetli, nimetli, rahatlı, hafif bir hizmetle mükellefsin. Hâlbuki, buna da tembellik ediyorsun. Eğer yarım yamalak yapsan da, güya eski ücretleri kâfi gelmiyormuş gibi, çok büyük şeyleri mütehakkimâne istiyorsun. Ve hem “Niçin duam kabul olmadı?” diye nazlanıyorsun. Evet, senin hakkın naz değil, niyazdır. Cenâb-ı Hak, cenneti ve saadet-i ebediyeyi mahz-ı fazl ve keremiyle ihsan eder. Sen, daima rahmet ve keremine iltica et. O’na güven ve şu fermanı dinle: “De ki; Allah’ın lütfuyla, rahmetiyle, evet sadece bununla ferahlanın. Çünkü bu, onların dünya malı olarak cem’ ettikleri (topladıkları) bütün şeylerden daha hayırlıdır.”^{1696,1697}]

İç içe cem’ ederek paylaştığımız bu iki metinde Bedüzzaman, başlangıçta babasının sulbünde cüz’î bir cüz olan insanın, beş aşama sonunda küllî bir küll-i nuranî makamına yükselbileceğini ve bu şekilde bilfiil *abd-i küllî* olabileceğini anlatmıştır. Her bir merhalede insana verilen yedi aslî nimetin nimetler; vücut, hayat, insanıyet, İslamiyet, iman-ı billah, marifetullah ve muhabbetullah nimetlerinin mahiyetini, manasını ve

¹⁶⁹⁵ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Şemme’nin 3. Parçası, 37. İ’lem, s.377, çvr. Ü. Şimşek.

¹⁶⁹⁶ Yûnus sûresi, 10/58.

¹⁶⁹⁷ Nursî, *Sözler* / 24. Söz, 5. Dal, 2. Meyve, s.157-159.

işlevlerini, daha başka risalelerde uzun uzun dile getirmiştir. Demek vücud ve hayat sahibi insan, iman, İslamiyet, marifet ve muhabbetle bilfiil küllî ve muhîr bir nur olur.¹⁶⁹⁸

İnsanın bedenî-ruhî cihazatını İslamiyet hesabına kullanmak suretiyle küllîleşmesi meselesini, Bediüzzaman, 4. Şua'da, "Üçüncü Mertebe-i Nuriye-i Hasbiye"de "*Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.*"¹⁶⁹⁹ âyeti üzerindeki tefekküründe de göstermiştir.¹⁷⁰⁰

Yukarıdaki metinde dikkat etmemiz gereken bazı temel noktalar vardır. Bunlar, insanın kainatın bilkuvve çekirdeği iken, nasıl bilfiil külliyete ulaşıp adeta içinden bir kâinat (cennet) çıkarabileceği, hepsinin ubudiyet ana başlığı içinde işlenmiş olması, ve ubudiyetin önceden verilmiş yedi nimete şükür vazifesi olduğu, yoksa cenneti hak ettirecek bir mükellefiyet olmadığı, cennetin tamamen fazl-ı ilahî olduğu gibi hususlardır.

Bediüzzaman'ın geçen açıklamaları ışığında insan için kullandığı "abd-i küllî" ifadesinin ne anlama geldiği genel olarak anlaşılmış olmalıdır. 11. Şua'da ise Bediüzzaman'ın mutlak manada insan için "abd-i küllî" ifadesini niçin kullandığı çok daha net olarak anlaşılmaktadır. Kendisi, yirmi küllî hakikatle Hakk'a bağlanan insanı tarif ederken, yüzlerce özelliği içinden seçtiği yirmi sıfatı ve mazhariyeti sebebiyle insanın bir abd-i küllî olduğuna hükmetmiştir:

"Gözümüzle görüyoruz ve aklımızla anlıyoruz ki; İnsan, şu kâinat ağacının en son ve en cemiyetli meyvesi.. ve hakikat-ı Muhammediye¹⁷⁰¹ cihetiyle çekirdek-i aslısi..¹⁷⁰² ve kâinat Kur'an'ının âyet-i kübrası.. ve İsm-i Âzamı taşıyan âyetü'l-kürsîsi.. ve kâinat sarayının en mükerrer misafiri.. ve o saraydaki sair sekenelerde tasarrufa mezun en faal memuru.. ve kâinat şehrinin zemin mahallesinin bahçesinde ve tarlasında, varidat ve sarfiyatına ve zer' ve ekilmesine nezarete memur.. ve yüzer fenler ve binler san'atlarla teçhiz edilmiş en gürültülü ve mes'uliyetli nâzırı.. ve kâinat ülkesinin arz memleketinde, Padişah-ı Ezel ve Ebedin gayet dikkat altında bir müfettişi, bir nevi halife-i arzı.. ve cüz'î ve küllî harekâtı kaydedilen bir mutasarrıfı.. ve semâ ve arz ve cibâlin kaldırmasından çekindikleri emanet-i kübrâyı omuzuna alan.. ve önüne iki acip yol açılan, bir yolda zihayatın en bedbahtı ve diğerinde en bahtıyarı.. ve Kâinat Sultanı'nın İsm-i Âzamına mazhar ve bütün esmâsına en câmi bir aynası, ve hitabât-ı Sübhâniyesine ve konuşmalarına en anlayışlı bir muhatab-ı hâssı..ve kâinatın zihayatları içinde en ziyade ihtiyaçlısı.. ve hadsiz fakıryla ve acziyle beraber hadsiz maksatları ve arzuları

¹⁶⁹⁸ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / 10. Risale, s.1355.

¹⁶⁹⁹ Âl-i İmran sûresi, 3/173.

¹⁷⁰⁰ Nursî, *Şuâlar* / 4. Şua, s.876.

¹⁷⁰¹ Tasavvufta "Hakikat-ı Muhammediye, ilk taayyün ile birlikte olan Zât'tır. Güzel isimleri vardır. İşte bunlar, İsm-i Âzam'dır." Kâşânî, *Istulâhât*, s. 60; Gümüşhânevî, *Câmiu'l-usûl*, s. 81). "Hakikat-ı Muhammediye, kendisinden nübüvvet, risalet ve velayetin zuhur ettiği ilk taayyündür. Ondan tüm taayyünler çıkmıştır... Allah, Kendi nurundan bir parça aldı. İşte o Hakikat-ı Muhammediye'dir. O, mükemmel bir suretle zuhur etmiştir." Fâtımâtü's-Şâziliyye el-Huseyniyye el-Yeşrutıyye, *Rihletün ile'l-Hakk*, ys. 1373/1953, s. 220, 45.

¹⁷⁰² Bu ve daha birçok yerden Bediüzzaman'ın, tasavvuftaki âlemin kendisinden ilk yaratıldığı Nur-u Muhammedî veya hakikat-i Muhammediye telakkisine inandığı anlaşılmaktadır.

ve nihayetsiz düşmanları ve onu inciten zararlı şeyleri bulunan bir biçare zîhayatı.. ve istidatça en zengini.. ve lezzet-i hayat cihetinde en müteellimi ve lezzetleri dehşetli elemelerle âlûde.. ve bekaya en ziyade müştak ve muhtaç ve en çok lââyık ve müstehak ve devamı ve saadet-i ebediyeyi hadsiz dualarla isteyen ve yalvaran ve bütün dünya lezzetleri ona verilse, onun bekaya karşı arzusunu tatmin etmeyen.. ve ona ihsanlar eden Zâtı perestîş derecesinde seven ve sevdiren ve sevilen çok hârika bir mu'cize-i kudret-i Samedâniye ve bir acûbe-i hilkat.. çok geniş bir *ubudiyetle mükellef bir abd-i küllî*(dir).¹⁷⁰³

Bu uzun tarif içinde insanın daha birçok sıfatını ve mazhariyetini saydıktan sonra Bediüzzaman, o mükellefiyetlerin sonucu olarak abd-i küllî olan ve olması gereken insanın cüz'î-küllî bütün amellerini Hafız isminin muhafaza (kayıt) altına aldığı, böyle yirmi küllî hakikatlerle bağlandığı Hakk isminin de ona hakk ettiği mükafat ve mücazâtı ahirette vereceğini söylemiştir. Nail kılındığı küllî mazhariyetler sebebiyle potansiyel abd-i küllî olan insanın, başıboş bırakılmayacağı, yaptığı her işin iyi veya kötü sonuçlarının ism-i Hakk'la tahakkuk edeceği, bu yüzden de iman ve amel-i salih noktasında bir ubudiyet-i külliye ile mükellef olduğu anlaşılmaktadır.

Bediüzzaman'ın uzun tarifinden alıntıladığımız kısımlar itibariyle, her bir sıfat ile abd-i küllî oluş arasında doğrudan bir anlam ilişkisi vardır. O sıfatlar ve mazhariyetler sebebiyle insan, bilkuvve abd-i küllî olmaktadır ve bilkuvve abd-i küllî olduğundan dolayı, kendisinden bilfiil ubudiyet-i külliye istenmektedir. Fiilen kulluğunu yerine getirdiği ölçüde fiilen (reel) abd-i küllî ünvanına layık hale gelmektedir.

Demek ki Bediüzzaman'a göre abd-i küllîlik, her şeyden önce kainat ağacının en câmi'meyvesi olmaktır ve o yüzden de en geniş bir ubudiyetle sorumlu olmaktır. Nasıl ki meyvede ağaç saklıdır. İnsanda da bir kainat gizlidir. İnsan büyütülse kainat, kainat küçültülse insan olur. O halde insanın, kâinatın ubudiyetine denk bir ubudiyet-i vâsia ortaya koyması lazımdır ki, mahiyetinin hakkını verebilmiş ve o mahiyete yakışan kemalatı meyve verebilmiş olsun.

Bilkuvvesinin hakkını vermiş ve hakikatın künhüne erişmiş kula insan-ı kâmil diyoruz. Bu yüzden tasavvufta “İnsan-ı kâmil, vücut (varlık) hakikatının hepsinin mukabilidir. Latîfliğiyle ulvî hakikatlere, kesîfliğiyle süflî hakikatlere mukabil olur. Halkî hakikatlere mukabelede ilk zâhir olan şey arş olup, ona kalbiyle mukabildir.”¹⁷⁰⁴ Küllî açılımların başladığı merkez nokta olan kalp, bütün vücudun kanını avucunda tutar, deveran ettirir, vücudun canlılığını, birliğini ve bütünlüğünü sağlar, bir komutanlık misyonu görür.

¹⁷⁰³ Nursî, *Şuâlar* / 11. Şuâ, s.960.

¹⁷⁰⁴ el-Cîlî, *el-İnsanü'l -Kâmil*, c. II, s. 47.

Mahmud Erol Kılıç şöyle der: "Bütün insanlar, tek bir insanın açılımından ibarettir. Bu insan, Adam Kadmon veya İnsan-ı Kamil veya Evrensel Adam'dır. Her gelenek kendi baktığı noktadan bir isimlendirme yapmıştır. İslam tasavvufu geleneğinde *insan-ı kamil-i küllî*'dir. Burada tarifi yapılan, metafizik İnsan-ı kâmil'dir, yani Allah'ın "Ben gizli bir hazineydim, bilinmekliği iledim ve onun üzerine yaratılışı başlattım ve yarattım." dediği o ilk yarattığı şey. Tasavvufta, Allah'ın karşısına alıp ilk yarattığı muhataba "*insan-ı kâmil-i hakiki*" denir. Bütün insan-ı kâmiller, hangi devirde, hangi devrede, hangi nevinin kademi altına gelirlerse gelsin, o İnsan-ı Kamil'in açılımından ibarettirler. Dolayısıyla insan-ı kâmil bir tanedir. O Logos, daha sonra değişik insan-ı kâmillerde tecelli edebilir."¹⁷⁰⁵

c. Sahabe'nin Tarikatsiz Sülûku: Küllî Fazilet Yolu

Kastamonulu Abdullah Yeğin Efendi'nin Bediüzzaman'ın onayından geçen ifadelerine göre: "Risale-i Nur, Sahabe-i Kirâm'ın âli seciyesini ve Hazret-i Peygamber'in (a.s.m.) nuranî meşrebini beyan eden bir nur ve feyiz hazinesidir. *Risale-i Nur, veraset-i nübüvvet yoluyla doğrudan doğruya hakikatü'l-hakaika yol açmış cadde-i kübra-ı Kur'âniyedir.* Bunun içindir ki, Avrupanın felsefî dalâletlerine galebe ediyor ve cerhedilmez aklî, mantıkî, ilmî hüccetlerle, dünyayı saran komünizmi ve masonluğu kökünden yıkıyor. Risale-i Nur, avamdan en âlim ve en münevvere kadar her sınıfın kendi istidadı nisbetinde istifade edebileceği bir eser külliyyatıdır."¹⁷⁰⁶

Öncelikle şu hususun altını kalın bir çizgiyle çizelim: Risale-i Nur'daki sülûk, bir şeyhin gözetiminde gerçekleştirilen *formal tarikat sülûku* değildir, belki asr-ı saadetteki gibi daha geniş anlamda *doğal bir sülûktur*. Buna 'kendi kendine sülûk' da diyebiliriz. Allah'a imanından aldığı hakikatle, Kur'andan aldığı iman nuruyla, Sünnet-i Seniyyeden aldığı İslam feyziyle ve kalbindeki ihsan şuuruyla insanî kemalata erişen Sahabe-i Kiram gibi, rıza-i ilahi için en kıymetli ve dolayısıyla en öncelikli değer olan 'iman' için, insanlığın hidayeti için hem kavli tebliğ ve irşadlarda hem de (fisebîlillah infak gibi) maddî cihadlarda bulunurken, diğer taraftan da başkalarına anlattıkları ve yaşatmak istedikleri İslam'ı, kendi amelî ve ahlakî hayatlarında, *iman, İslam ve ihsan çizgisinde* en güzel şekilde yaşamaya çalışırlar ki, Risale-i Nur'daki Sahabe-misal sülûkun temel zemini budur.

Binaenaleyh Risale-i Nur Dairesindeki sülûk, başlangıçta (bidayette) unformal bir sülûktür, imana ve ahirete çalışırken yaşanan doğal bir sülûktür; fakat ilerleyen süreçte, genel çerçevesiyle kendine özgü bir formunun olduğu ve adına da Nur Mesleği denilen bir yola girilir. Çünkü Bediüzzaman, tasavvuf ve tarikat kavramlarına mukabil "Risale-i Nur Mesleği" kavramını kullanır ki, buna göre Nur Mesleği, Nur Talebelerinin üzerinde sülûk

¹⁷⁰⁵ Mahmud Erol Kılıç, *Tasavvufa Giriş*, Sufi Kitap Yayınları, İstanbul,, 2012, s.

¹⁷⁰⁶ Nursî, Nur Çeşmesi, s.2326.

ettikleri ve etmeleri gereken bir “manevî yol”un adı olur. Maneviyatta “meslek”, genel hatlarıyla da olsa usûl ve âdâbı olan yol demek olduğuna göre; nihayet-i kelamda asr-ı saadet sonrası zühd dönemi sufileri gibi veya sonraki tasavvuf dönemi mutasavvıfları ve onların Kassâriyye (Melâmiyye), Harrâziyye, Tayfuriyye, Muhasibiyye, Sehiyye, Hakîmiyye ve Nûriyye yolları gibi, Nur Mesleği’nin de kendine özgü belirgin esasları olan ama *henüz tarikatleşmemiş bir manevî meslek* olduğu tebeyyün eder.

Dolayısıyla da *kendine has usûl ve âdâba sahip olan Nur Mesleği* üzere sülûk eden Nur Talebeleri, -her ne kadar kendileri bu sülûk ve sâlik kavramlarını kullanmasalar da- Nur talebeleri olmaktan Nur tâliplerine ve Nur sâliklerine dönüşürler. Pîrleri ve mürşidleri ise, Bediüzzaman’ın mürşid-i mutlak kabul ettiği Kur’an-ı Kerim ve onun imanî, tevhidî ve irşadî bir tefsiri olması hasebiyle *Risale-i Nur’un şahs-ı manevîsidir*. Her nur talebesi, Risale-i Nur’dan anladığı ve Nur Mesleğinden yaşayabildiği ölçüde kendine münhasır bir nevî seyr ü sülûkunu ister Nur Câmiası içerisinde, isterse onlardan tamamen bağımsız ve müstakil olarak kendi halinde, Nur rahlesinde tamamlayabilir.

Bediüzzaman, kendisine Kur’an’ı ve Peygamberi’ni mürşid-i hakiki kabul ettiği için, doğrudan bu ikisinin irşadıyla yetişen Sahabe-i Kiram’ın mesleğini takip etmiştir¹⁷⁰⁷ ve Nur Mesleği’ni, Sahabe Mesleği’nin âhîrzamanda bir cilvesi, bir tezahürü saymıştır.¹⁷⁰⁸ En yakınındaki vâris ve hizmetkârlarına da bu mesleği ömür boyu bozmadan aynen yaşamalarını ve yaşatmalarını tavsiye etmiş¹⁷⁰⁹, bu konuda onlardan yer yer sözler almıştır.¹⁷¹⁰ Çünkü Risale-i Nur Mesleği’ni de Sahabe Mesleği’nin bir cilvesi saymaktadır.¹⁷¹¹ Sahabenin manevî şahsiyetinin küçük bir cilvesinin gölgesini, Sahabe mesleği’ni takip edenlerin oluşturduğu hey’etin şahs-ı manevîsinin temsil ettiğine inanmaktadır.¹⁷¹²

Bediüzzaman’ın talebelerinden, hadis âlimi merhum İbrahim Canan’ın (1940-2009) “*Bediüzzaman’da Sahâbe Telakkisi*” başlıklı uzun ilmî makalesinde genişçe ele aldığı üzere, Bediüzzaman’ın Nur Mesleği, temel prensipleri itibariyle Sahabe Mesleği üzeredir. Velayet-i suğraya veya vusta’ya ulaştıran, tarikatlerdeki zühd ve riyazet eksenli bir kurbiyet yolu değil, belki velayet-i kübraya ulaştıran akrebiyetin inkişafı¹⁷¹³ yoludur.¹⁷¹⁴

¹⁷⁰⁷ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 37, s.1704

¹⁷⁰⁸ Nursî, *Lem’alar / 21*. Lem’a, s.670; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 37, s.1704-175.

¹⁷⁰⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 81, 153, s.1733, 1768; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 136 -s.1901; a.mlf., *Lem’alar / 21*. Lem’a - s.670.

¹⁷¹⁰ Atasoy, *Molla Hamid Ekinci*, s. 155-156.

¹⁷¹¹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 37, s.1704-175; a.mlf., *Mektubat / 15*. Mektup, s.368-369; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2073; a.mlf., *Hakikat Nurları*, s.2291; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 104, s.1632. Ayrıca bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 3, s. 31, “Bayram Yüksel” mad.; *Hatıralar*, (“Bayram Yüksel Ağabeyin Hatıraları” Bölümü), Naşir: Barla Pazarı, s. 9-10.

¹⁷¹² Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 44, s.1598.

¹⁷¹³ Nursî, *Sözler / 27*. Söz, s.218; a.mlf., *Mektubat / 15*. Mektup, s.368-369.

¹⁷¹⁴ İbrahim Canan, “Bediüzzaman’da Sahâbe Telakkisi” Tebliği, s. 416-451, “20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursî”, *Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu Kitabı*, (24-26 Ekim 1995, İstanbul), Nesil Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 416-451.

Murat Sarıçık'ın "Örnek Nesil İçin Sahabe Modeli" isimli kitabında yapmış olduğu genel tespitlerin, Bediüzzaman ve Nur talebelerinde şahıslaşan Sahabe Mesleği ile büyük ölçüde örtüştüğünü ve Risale-i Nur'un Sahabe Mesleği'ne ilmî olarak ışık tutar mahiyette olduğunu söyleyebiliriz.¹⁷¹⁵ Bunun en temel göstergesi şudur:

Sahabe-i Kiram'ın küllî ubudiyete dayanan küllî faziletlerde, kendilerinden sonra gelen bütün evliyanın üzerinde bir makamları olduğu için, Bediüzzaman da, küllî ubudiyet ve küllî fazilet yolunu, Kur'ânî Hakikat Yolu ünvanıyla icmâl ve hülâsa etmiş ve Risale-i Nur Mesleği olarak umumun istifadesine açmıştır. Rasul-i Ekrem'den (s.a.v) sonra dört halife-i İslam ile temsil edilen Sahabe Mesleği'ni dört ana kitap, dört kavram, dört kelam, dört hatve, dört unsur, dört esas, dört evrâd, dört ezkâr ve dört hizib vesâire ile icmâlen yaşanabilir hâle getirmiştir.

Nasıl ki İslam tasavvufunda dört kapı; *şeriat, tarikat, marifet ve hakikat* kapıları ve kırk makam vardır.¹⁷¹⁶ Bediüzzaman'a göre: İnsanlar da kırk tabakadır. Bunlardan otuz tabaka, ehl-i velayetin muhtelif meşreblerinin müntesiplerine ve diğer ilim nevilerinin erbâbına aittir.¹⁷¹⁷ Kur'ânî bir hakikat yolu olan Risale-i Nur'un maneviyat boyutu mahiyetindeki Nur Mesleği de dörtlü yapılardan oluşur. Bu dörtlü yapılardan ve kapılardan hareketle biz de, tasavvufî kırk makam misali, kırk küllî hasleti, 'tahakkuk'¹⁷¹⁸ (hakikate erme) ve 'tahalluk'¹⁷¹⁹ (yüksek ahlak kazanma) bağlamında tasnif ettik, fakat *mertebe mertebe sülûk silsilesi* halinde bir tertip işine girişmedik. Herkesin karakterine, istidat, kabiliyet ve gayretine göre başlayacağı veya atlayacağı mertebeler başka başka olacağından, sadece temel disiplinleri belirginleştirdik ama formal tarikat sülûklarına bakarak varolandan öteye disipline etme yoluna gitmedik.

Sahabe-i Kiramı, peygamberlerden sonra en yüksek velayet-i kübarâya eriştiren ve kıyamete kadar gelecek en büyük evliyanın üstüne çıkaran, mazhar oldukları sohbet-i nebeviye ile eriştikleri küllî ubudiyet ve küllî faziletleri olmuştur. Bediüzzaman da doğrudan Kur'an ve Sünnet'te bağlanarak sahabe-misal bir küllî fazilet ve küllî ubudiyet yolunu takip etmiştir. Risale-i Nur Mesleği'nin, sahabe mesleğinin bir cilvesi olduğunu söylemiştir. Nur Mesleği'nin Sahabe Mesleği'nin bir cilvesi olmasının gerekçesi, delilleri ve sebepleri ise, Nur Mesleğince gözetilen küllî ubudiyet ve küllî faziletin vesileleridir ki, toplam *kırk küllî vesile ve fazileti* tespit etmiş bulunuyoruz. Bunlardan Nur Yolu'nun ilk dört esasını detaylarıyla ele alacağız.

¹⁷¹⁵ Murat Sarıçık, *Örnek Nesil İçin Sahabe Modeli*, 3. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006.

¹⁷¹⁶ Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-Makâsîd*, s.207.

¹⁷¹⁷ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, 3. Risale, 1. Mesele, s.542

¹⁷¹⁸ Kâşânî, *Istılâhâtü's-süfîyye*, s. 70; Serrâc, *Lüma'*, s. 413; Ankaravî, Rüsühuddin İsmail, *Minhâcü'l-Fukarâ*, Bulak, 1256, s.269.

¹⁷¹⁹ Kur'an ahlakı veya Muhammedî ahlak üzere ahlaklanma keyfiyeti tasavvufta "tahallî" kavramıyla da ifade edilir. Bkz. Serrâc, *Lüma'*, s. 25; Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s.540. Bediüzzaman "ahlâk-ı Ahmediye (a.s.m.) ile tahalluk" der. Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*, s.1922.

d. Küllî Ubudiyetin Vesileleri

Bilindiği üzere: Âlemdeki İlahî tezahür ve tecelliler, umumî, küllî, hususî veya cüz'î olarak kısımlara ayrılırlar. “İnsanın hakikati” küllî tecellidir. “İlim” de küllî tecellilerdendir.¹⁷²⁰ Hz. Âdem’e öğretilen esmâ-i külliye, ilimlerin küllünü (bütünü) hülâsaten içerir. Dolayısıyla yaratılıştan *küllî bir hakikat-i insaniyeye* sahip kılınan âdemoğlunun en câmi’ kemâli, küllî ilimlerdir. Bu da, küllî marifet, küllî tevhid ve küllî iman.. gibi külliyetli manevî çalışmalar ile elde edilebilir bir ubudiyet-i külliye dir.

Bediüzzaman’ın, sahabe mesleği olarak gördüğü “küllî ubudiyet”i netice veren ve sağlayan bir takım vesileler ve küllî ubudiyetin neticesi bazı tezahürler vardır. Bunların her ikisi de karşılıklı olarak birbirini gerektiren ve netice veren ‘salih bir dâire’ (kısır döngünün karşıtı) teşkil ederler. Bir açıdan sebep gözüken, diğer açıdan sonuçtur; hepsi birbirini doğurur, doğrular ve besler.

Bediüzzaman’ın hayatına ve bütün eserlerine tasavvufî sülûk perspektifinden bakarak Risale-i Nur Mesleği’ne göre küllî ubudiyetin vesileleri ve tezahürleri olarak şu kırk esası tespit etmiş bulunuyoruz. Hepsinin başında ‘küllî’ sıfatı olmak kaydıyla, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. İman ve Şehadet, 2. Tevhid ve Tehlil, 3. Niyet ve Maksad, 4. Allah’a Hüsnüzan ve İtimat, 5-6. İbadet ve Kıraat, 7. Evrâd ve Münâcât, 8-9. Ubudiyet ve İstikamet, 10. İdrak ve Şuur, 11. Mana-yı İsmî ve Mânâ-yı Harfî Nazarı, 12. Zikir ve Salavât, 13. Fikir ve Tefekkür, 14-15. Acz ü Fakr, 16. Şefkat ve Rahmet, 17. Şevk, 18. Şükür ve Hamd, 19-20. Marifet ve Hakikat: Tahakkuk, 21. Muhabbet, 22-23. Tenzilî ve Tekvînî Şeriatlere Riayet: Tahalluk, 24. Sünnet-i Seniyyeye Tebaiyet ve Bid’atlardan İçtinab, 25. Takva, 26. Râbiat-i Mevt, 27. Ribât ve Kadir Gecesi Sırrı, 28. Şirket-i Maneviye ve Küllî Sır: Râbita-i İhvân (Manevî Vücudun Râbitası), 29. Teâvün ve Tesânüd (Yardımlaşma ve Dayanışma), 30. Hillet ve Uhuvvet: Fenâ fi’l-ihvân, 31. Meşveret ve Hizmet, 32. İhsan Bilinci ve Huzur-u Dâimî, 33. Sabır, Sebat ve Tevekkül, 34. Sıdk u Sadakat (Doğruluk ve Vefa), 35. Fazilet ve Kemâlât, 36. Veraset-i Nübüvvet Sırlı Sohbet, 37. Fedâkârlık ve Îsâr, 38. İktisad ve İstiğna, 39. Tevazu ve Mahviyet: Sırr-ı Enaniyet ve Nur-u Ehadiyet, 40. İhlas-ı Etemm ve Rıza-i İlahî.

Bunlar içinden Bediüzzaman’ın Nur Mesleği’nin ‘dört esas’ı dediği, acz, fakr, şefkat ve tefekkürü, ele alalım.

¹⁷²⁰ es-Selmânî, *Ravzatü’l-ta’rif*, s. 586.

II. NUR YOLUNUN DÖRT ESASI

1. ACZ

a. Acz'in Sözlük ve Terim Anlamları

Sözlük anlamı itibariyle “a-ce-ze” kökünden masdar olan ‘acz’ kelimesi, “zaaf, güçsüzlük, kudretin zıddı¹⁷²¹, bir işe güç yetirememe, kadının kocayıp ihtiyarlaması¹⁷²², zayıf düşme, âciz kalma, bir şeyin arkası¹⁷²³, beceriksizlik, eli ermezlik¹⁷²⁴, gibi anlamlara gelmektedir. Aynı kökten i’câz ve ta’cîz, “bir kimseye acz nisbet etme veya bir insanı acze düşürme”; muâceze, “sığınma ve meyletme” anlamındadır. Kur’ân-ı Kerîm’de “acz” kelimesi masdar olarak geçmez, ancak farklı türevleriyle yirmi altı yerde kullanılır ki bunlar, “âciz bırakma, karşı koyamama, bir nesnenin kökü veya dibi, elden ayaktan kesilmiş yaşlı kimse” gibi manaları ifade eder.¹⁷²⁵

Râğıb el-İsfahânî, acz kelimesinin ilk kullanıldığı anlamının, “maddî bir cismin veya bir eylemin son bölümüne verilen isim” olduğunu söyler. Bu mânâda kılıcın veya okun kabzasına da acûz denir.¹⁷²⁶ Arap dilinde bazı şeylerin ‘son kısmı’na acz’den türemiş kelimeler kullanılır: Erkek olsun kadın olsun iyice yaşlanmış ihtiyar bir insana, pek çok işi yapmada âciz kaldığından dolayı “acûz” veya “acûze” dendiği gibi¹⁷²⁷, yaşlı bir insanın en son dünyaya gelen evladına veya bir kadının en son doğurduğu çocuğa “ıczetün” denilir.¹⁷²⁸ Bu kelime, aynı şekilde insan ve hayvanın arka kısmı için de kullanılır. İnsandaki kuyruk sokumu denen kemiğin adı da “a’zmu’l-acûz”dür.¹⁷²⁹

Bediüzzaman’ın acz ile birlikte kullandığı ‘zaaf’ kelimesi de, ‘acz’e en yakın anlamlı kelimedir, “zayıflık, kuvvetsizlik, arıklık” manasına gelir ki, zaaf, ‘kararlılık, kesinlik ve basiret gibi anlamlara gelen “hazm” kelimesinin zıddıdır ve acizliği anlatır. Basireti ve kararlılığı olmayan, görüşü ve düşüncesi zayıf olan kimseye “âciz” denir.¹⁷³⁰ Bu manada ‘akıllı’ manasına gelen ‘keyyis’in zıttıdır. Hz. Peygamber (s.av), bir taraftan nefesine uymaya devam ederken diğer taraftan kurtuluş uman kişiyi ‘âciz’ olarak nitelermektedir.¹⁷³¹ Hz. Peygamber (s.a.v) dualarında ‘ihtiyarlayıp elden-ayaktan

¹⁷²¹ İbn Fâris, Ebu'l Huseyn Ahmed b. Zekeriyya, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga* (I-VI), (Tahk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), 2. Baskı, Mısır 1392/1972, c. 4, s. 232; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, c. 10, s. 369;

¹⁷²² Zebîdî, Muhammed Murtezâ Huseyn Vâsîfî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus* (I-XL), (Tahk. Abdüsettar Ahmed Ferâc), Tûrâsu'l-Arabî, Kuveyt 1385/1965, c. 15, s. 210.

¹⁷²³ Fîrûzâbâdî, *el-Okyanûsu'l-Basît*, c. 2, s. 184.

¹⁷²⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, s. 7.

¹⁷²⁵ Heyet (Luvis Ma'lûf), *el-Müncid*, s. 488, ‘a-c-z’ mad.

¹⁷²⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 10, s. 372; İbn Fâris, *a.g.e.*, c. 4, s. 232.

¹⁷²⁷ Râğıb el-İsfahânî, Ebi'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, (Tahk. Muhammed Seyyid Keylânî), Şerike Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1381/1961, s. 394.

¹⁷²⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, c. 15, s. 210.

¹⁷²⁹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çevik Matbacılık, İstanbul 1989, s. 928.

¹⁷³⁰ İbn Fâris, *a.g.e.*, c. 4, s. 232.

¹⁷³¹ İbn-i Mâce, *Zühd* 31.

düşmekten ve acizlikten’ de Allah’a sığınmakta, sığınılmasını salıklamaktadır.¹⁷³² Herşey gibi, acz ve zekanın bile kaza ve kader ile belirlendiğini bildirmektedir.¹⁷³³

“Zaafiyet sahibi insan” manasında hem bedende hem de akılda bulunan zayıflığı zaaf kelimesi ifade etmektedir.¹⁷³⁴ Rûm Suresi’nde anlatılan, insanın yaratılış sürecindeki üç zaaf noktasını¹⁷³⁵ İsfahânî şu şekilde izah etmektedir: Birinci zayıflık, insanın hakir bir damla su olan meniden yaratılmasıdır. İkinci zayıflık, insanın cenin hâlinde ve çocukluğundaki zafiyetidir. Üçüncü ve son zayıflığı ise insanın yaşlılık hâlindeki acz ve zaafıdır ki, onu da Allah Teâlâ bize haber vermektedir. Bir de insanın genel manada, bütün hayatını kuşatan bir zaîfliği (acziyeti) vardır ki, bu, ihtiyaçlarının çok fazla, ama onları karşılama gücünün yetersiz olmasından dolayı düştüğü zayıflık ve acizliklerdir.¹⁷³⁶

Acz ve ondan doğan fakr, insanın yaratılışında bulunan ayrılmaz vasıflarındandır. Âyet ve hadislerde bu iki kavramın maddî anlam itibariyle olumsuz vasıflar veya zayıf noktalar olarak zikredildiği anlaşılmaktadır. Ne var ki sufi literatüründe insanın zayıflığı, Allah’ın merhametini celbetmesi açısından itibara alınmakta ve kulluğun ve kulluk şuurunun metafizik boyutunu oluşturan zillet, tevâzû ve Allah Teâlâ’nın kudretini takdir etme gibi hususlarla irtibatlı olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber tasavvufta acz kelimesi, fakr kavramına kıyasla kendisine az rastlanan bir kelimedir, tasavvuf sözlüğünde tek başına bir kavram olarak kullanılmamaktadır, müstakil bir konu olarak ele alınmamaktadır; kısmen fakrın manaları içinde mütalaa edilmektedir.

Acz manası, tasavvuf klasiklerinde, bilhassa Muhâsibî’nin er-Riâye’si ve Gazâlî’nin İhyâ’sında İslam ahlakını olumsuz etkileyen kibir (büyüklenme ve başkasını hakir görme) ve ucb (kendini beğenme) gibi konularda, zayıflık ve âcizliğine rağmen insanın ucbe ve kibre girmesinin anlamsızlığını gösterme bakımından değerlendirilmektedir. İnsanın kendisinin sandığı gücü, kuvveti, kudreti, malı, mülkü, akı, fikri, ilmi, güzelliği, ameli, takvası gibi konularda kendini beğenmesi, ‘ucb’ denen narsizme düşmesi, bu ucbin evrilerek başkalarını küçük görmeye ‘kibre’ onu sevketmesine dikkat çekilmektedir. Helakete sürükleyen bu gibi kötü sıfatlardan kurtulmak için, insanın, acziyetini, özellikle ölüm anındaki çaresizliğini iyi düşünmesi ve anlaması gerektiği salık verilmektedir.¹⁷³⁷

Sufi literatüründe “acz” kelimesi kavramlaşmamıştır. Tasavvuf klasiklerinde velayet makamları içinde ‘fakr makamı’ gibi bir ‘acz makamı’ bulunduğundan

¹⁷³² Müslim, *Zikir* 73. Ayrıca bk. Nesâî, *İstiâze* 13, 65.

¹⁷³³ Müslim, *Kader* 18. 186; İbn-i Mâce, *Zühd* 31.

¹⁷³⁴ Zebîdî, *a.g.e.*, c. 24, s. 49; Sâhib, İsmâil b. Abbâd, *el-Muhit fi'l-Luga* (I-IX), (Tahk. Muhammed Âli Yâsin, I. Baskı, Beyrut 1414/1994, c. I, s. 315.

¹⁷³⁵ Sözkonusu ayetin mealî: “Allah O kadîrdir ki sizi bir zaaftan yaratmakta, sonra zaafın ardından (sizin için) bir kuvvet yaratmakta, müteakiben kuvvetten sonra bir zaaf ve ihtiyarlık yapmaktadır. O dilediğini yaratır. Her şeyi bilen, her şeye kadir olan, yalnız O’dur.” Rum suresi, 30/54.

¹⁷³⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 296.

¹⁷³⁷ İlgili bahisler için bkz. Muhâsibî, *er-Riâye*, s. 261-462; Gazâlî, *İhyâ*, c. 2, s. 1241-1284.

bahsedilmemiştir. Fakat marifet makamları içinde ‘acziyetin mertebeleri’ne değinilmiştir ki aşağıda, acz yolunun özellikleri içinde ‘Acz ve Marifet’ ilişkisi bahsinde ele aldık.

Bediüzzaman, “acz”i, Lisanüddin Hatîb es-Selmânî¹⁷³⁸ gibi bir kavram olarak kullanmıştır, bir bakıma bu kelimeyi tam olarak kavramlaştırmıştır diyebiliriz. Çünkü Risale-i Nur’da yüzlerce yerde lafzen ve manen üzerinde durduğu en temel kavramlardan birisi ‘acz’ olmuştur. O, ‘acz’i kavramlaştırmanın ötesinde, tasavvufî aşk mesleği gibi, ‘tarîk-ı acz / acz yolu’¹⁷³⁹ ve tarîk-ı aczimendî¹⁷⁴⁰ diyerek onu manevî bir yolun adı kılmıştır ki, dört esas ile dört hatve halinde belirlediği Risale-i Nur Mesleğinde birinci esas, “acz esası”dır.¹⁷⁴¹

Tasavvufî perspektiften bakıldığı zaman, Bediüzzaman’ın kullandığı ‘acz’ kavramı, kulun kendisinin, herkesin ve herşeyin fizikî ve manevî her yönden çok âciz varlıklar olduğunu anlaması, kendisinde var olduğunu vehmettiği bireysel gücüne güvenmek yerine, âciz olduğu bütün işlerde -ki bütün işlerinde âcizdir- Allah’a muhtaç ve fakîr olduğunu iliklerinde hissetmesi, acziyetinin farkına varması ve o farkındalık şuuruyla masivaullahtan beklentilerini kesip Allah’a teveccüh etmesi ve acziyetinin idrâki içerisinde Allah’ın kudretine itimat, tevekkül ve tefvîz etmesidir.

b. Acz Yolu ve Özellikleri

Asr-ı saadetten başlayan velayet tarihinde ilk defa zühd dönemi zahidlerinin (fakirlerinin) kendilerine göre meşrebleri, sonraki tasavvuf dönemi sufilerinin meslekleri, ardından tarikat dönemi sâliklerinin de tarikatleri olmuştur. Hepsinin kendisine göre bir takım hususiyetleri bulunmaktadır. Modern asırlara gelindiğinde, Bediüzzaman, Kur’ânî bir hakikat yolundan bahsetmektedir. Fakat o bu yolu, zühd, tasavvuf ve tarikat dönemlerinin Kur’ânî hakikatlerini ihtiva eden, onları takdir ve tevhid eden bir ‘hülâsa’ mahiyetinde olduğunu söylemektedir.¹⁷⁴² Bununla beraber, tasavvufta Allah’a ulaştıran her manevî meslek gibi bu *acz, fakr, şefkat ve tefekkür tarîkının* da bir takım özellikleri vardır.

Önce “acz” esasını ve özelliklerini alt başlıklar halinde detaylandırarak aldık. Fakat her başlığın, ifade ettiği özelliği birer cümle halinde özetleyip, tüm özelliklerin bütünlüğünü göstermek için de sıralı rakamlarla devam ettirdik.

1. Acz ve Nur Mesleği

Nur Tarîkı, Acz Yoludur.

Bediüzzaman, Eski Said’in Yeni Said’e dönüştüğü (sülûkunu tamamladığı) vakit kaleme aldığı Katre Risalesi’nin başında, insanların hasbe’l-kader çok yollara süluk

¹⁷³⁸ es-Selmanî, *Ravzatü’t-Ta’rif*, s. 439.

¹⁷³⁹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* – 10. Risale, s.1351

¹⁷⁴⁰ Aynı yer.

¹⁷⁴¹ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211.

¹⁷⁴² Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 49*, s.1830-1831.

ettiklerini, kendisinin de kadir-i ilahînin sevkiyle acip bir yola girdiğini, manevî çok bela ve düşmanlarla karşılaştığını, ‘*acz ve fakrını vesile yaparak Rabbine iltica ettiğini ve inayet-i ezeliyenin imdadına yetişip kendisini Kur’an’a teslim ettiğini ve ona Kur’an’ı muallim yaptığını anlatmıştır.*¹⁷⁴³

Yaşadığı bu tecrübeden hareketle, Bediüzzaman, bu yolun kendisine ‘acz ü zaafına binâen Allah tarafından lütfedildiği’ni söylemiştir.¹⁷⁴⁴ Bu çerçevede, kendi şahsında derinlemesine idrak ettiği acz ve fakr hakikatiyle önüne açılan yolu, ‘acz ü fakr yolu’ olarak isimlendirmiştir. Yine, kulluk şahsiyetini acz ü fakrın şekillendirdiğini söylemiştir.¹⁷⁴⁵ Ayrıca Bediüzzaman’ın “meslek ve meşrebimin dört esasından en mühimi” dediği “şefkat”i¹⁷⁴⁶ temsil eden ‘âciz’ (yaşlı) kadınların dinî hayatlarının âhircamanda örnek alınması tavsiye-i nebisi ile, o acâizin ‘acz’iyetleri içindeki samimiyet, safvet, safiyet, sadakat ve şefkatleri¹⁷⁴⁷, Nur Mesleği’nde “acz” esası olarak kendisine yer bulmuştur.

Telvihât-ı Tis’a Risalesi’nin sonundaki *Zeyl* ve *Hâtîme*’sinde kendi tarîkinin adını koyarak, dört esasını ve dört hatvesini kısaca anlatmıştır. Söze şöyle giriş yapmıştır:

“Zeyl

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

-*Bu küçücük zeylin büyük bir ehemmiyeti var. Herkese menfaatlidir.*-

Cenâb-ı Hakk’a vâsıl olacak tarîkler pek çoktur. Bütün hak tarîkler Kur’ân’dan alınmıştır. Fakat tarîkatların bazı; bazısından daha kısa, daha selâmetli, daha umumiyetli oluyor. O tarîkler içinde, kâsır fehmimle Kur’ân’dan istifade ettiğim “acz ve fakr ve şefkat ve tefekkür” tarîkidir.

Evet acz dahi, aşk gibi belki daha eslem bir tarîktir ki; ubûdiyet tarîkiyle mahbubiyete kadar gider.

Fakr dahi, Rahmân ismine îsal eder.

Hem şefkat dahi, aşk gibi belki daha keskin ve daha geniş bir tarîktir ki Rahîm ismine îsal eder.

Hem tefekkür dahi, aşk gibi belki daha zengin, daha parlak, daha geniş bir tarîktir ki, Hakîm ismine îsal eder...”¹⁷⁴⁸

Dört esas, burada bu kadar anlatılmıştır. Devamı dört hatvede nefsin nasıl tezkiye edilebileceğine dair olduğu için, o kısım “Mücadele” başlığı altında işledik. Yukarıdaki

¹⁷⁴³ Nursî, *Mesnevî* / Katre, s.1297.

¹⁷⁴⁴ Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, s. 652; Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s.192; Atasoy, *Molla Hamid Ekinci*, s. 155.

¹⁷⁴⁵ Bediüzzaman, ubudiyet (kulluk) şahsiyetindeki tezahürlerin, ubudiyetin manasının esası olan ‘*kusurunu bilmek, fakr ve aczini anlamak, tezellül ile dergâh-ı İlâhiyeye iltica etmek*’ noktalarından geldiğini belirtmiştir. Nursî, *Mektubat* / 26. Mektup, s.497-498. Bkz. a.mlf., *Şualar* / 14. Şua, s.1060, 1068; a.mlf., *Tiryak*, s.2351.

¹⁷⁴⁶ Nursî, *Lem’alar* / 24. Lem’a, s.689.

¹⁷⁴⁷ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 84 - s.1621.

¹⁷⁴⁸ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211. Ayrıca bkz. a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1357.

metinde görüldüğü üzere Bediüzzaman, dört esas/kavram ile dört isim ve dört makam arasında bağ kurmuştur:

- Acz Kavramı ile ism-i Habîb'in Mahbûbiyet Makamı.
- Fakr Kavramı ile ism-i Rahmân'ın Rahmet Makamı.
- Şefkat Kavramı ile ism-i Rahîm'in Merhamet Makamı.
- Tefekkür Kavramı ile ism-i Hakîm'in Hikmet-Marifet-Hakikat Makamı.

Söz konusu dört kavramı, dört makamı ve özelliklerini sırasıyla maddeler halinde tespit edip aşağıda ele almaya çalıştık; ancak, kendi içindeki bütünlüğü muhafaza amacıyla özellikleri bildiren rakamları ise kesintisiz olarak sürdürdük.

2. Acz ve Kur'an

Acz yolu, Kur'ânî bir yoldur.

Yukarıda geçtiği üzere Bediüzzaman, kendi tarîkını tanıtırken, “*kâsır fehîmle Kur'ân'dan istifade ettiğim 'acz ve fakr ve şefkat ve tefekkür tarîki'dir.*” demiştir.¹⁷⁴⁹ Risale-i Nur'da onlarca yerde Nur yolunu Kur'an'a nisbetle ifade etmiştir. Kullandığı bazı ifadeler şöyledir: *Kur'ânî ve nurânî cadde*¹⁷⁵⁰, *sırat-ı müstakim ehli olan ehl-i Kur'ân'ın cadde-i nuraniyesi*¹⁷⁵¹, *müstakim ve metin cadde-i Kur'âniye*¹⁷⁵², *iman ve Kur'ân cadde-i kübrâsı*¹⁷⁵³, *cadde-i kübrâ-yı Kur'âniye olan şu mesleğimiz*¹⁷⁵⁴, *cadde-i kübrâ-yı Kur'âniye olan Risale-i Nur dairesi*¹⁷⁵⁵, *Kur'an'ın feyziyle açılan cadde-i nûrânîsi*¹⁷⁵⁶, *Kur'an'ın cadde-i müstakîmi ve Ehl-i sünnetin minhâc-ı kavîmi*¹⁷⁵⁷ ...

Nur Mesleğini “Kur'an yolu” olarak nitelemesinin üç anlamı olduğu anlaşılmaktadır: *Birincisi*: Bediüzzaman'ın bu yolu Kur'andan bulmuş olmasıdır; acz ü fakrını vesile yaparak dergâh-ı ilâhîye yalvarıp yakardığını ve Allah'ın tevfiği ile Kur'an'dan keşfettiğini söylemektedir. *İkincisi*, meslek prensipleri olarak Kur'an'ın esaslarını gözetmesi ve Kur'an'ı ve Peygamberi'ni mürşid olarak tanımasıdır. Kulluğunda ve manevî yolunda Kur'an ve Sünnet'in şer'î hükümlerini ölçü almış, başka herhangi bir tarikat geleneğini gözetmemiştir.

¹⁷⁴⁹ Aynıyer.

¹⁷⁵⁰ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 129, s.1463.

¹⁷⁵¹ Nursî, *Sözler* / 30. Söz, s.246.

¹⁷⁵² Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 83, s.1620.

¹⁷⁵³ Nursî, *Sirâcü'n-Nûr*, s.2304; a.mlf., *Şuâlar* / 12. Şuâ, s.995; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 232, s.1530; *Gündüzalp, Konferans*, s.2268.

¹⁷⁵⁴ Nursî, *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.670.

¹⁷⁵⁵ Nursî, *Barla Lâhikası*, s.1412.

¹⁷⁵⁶ Nursî, *a.g.e.* - Mektup No: 174, s.1494.

¹⁷⁵⁷ Nursî, *Lem'alar* / 9. Lem'a, s.598; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 144, s.1478.

Üçüncüsü: Acz, fakr, şefkat ve tefekkür kavramlarının hepsi Kur'ânî'dir ve Kur'an'da insanın özellikleri olarak geçen kelimelerdir. Allah'ın, Kur'an'da insanı 'âciz'¹⁷⁵⁸, 'zaîf'¹⁷⁵⁹, 'fakîr'¹⁷⁶⁰ (fakr¹⁷⁶¹, fukarâ¹⁷⁶²), 'müşfik (ç. müşfikûn)¹⁷⁶³ ve tefekkür edebilen¹⁷⁶⁴ bir varlık olarak niteleyerek, ona kendi gerçeğini bildirmiştir. Muradı da insanın âcizliğini ve zayıflığını bilmesi ve ona göre bir kulluk duruşu sergilemesidir ki, Bediüzzaman da huzurullahı acziyet, fakriyet, zafiyetini şefaati yapıp, tefekkür, şefkat, şükür ve şevk sırrıyla yönelmiştir.

3. Acz ve Usûl

Nur Mesleğinin dört esaslı usûlündeki birinci asıl, 'acz'dir.

Tasavvufî sülukta "usûl-ü aşere" denilen "on asıl"¹⁷⁶⁵ olduğu gibi Nur Mesleği'nde de dört esas, dört asıl mesabesindedir ve ilki 'acz'dir. Bediüzzaman, hakikatin kemaline giden ubudiyet yolundaki esaslardan birisi olarak zikrettiği 'acz'i¹⁷⁶⁶, kendi manevî yoluna isim olarak kullanmıştır. Muhtelif adlarla ifade ettiği bu yol için ilk olarak 'acz yolu' ifadesini, 1922'de yazdığı Şemme Risalesi'nde kullanmıştır.¹⁷⁶⁷ O yıllarda keşfettiği bu yolla ilgili bahsi, daha sonra tekrar kaleme almış ve bir *Zeyl* ve *Hâtîme* halinde Sözlere dâhil etmiştir.¹⁷⁶⁸

Risale-i Nur'da yüzlerce yerde, acz ve fakr kavramlarını, insanların ayrılmaz iki vasfı olmaları itibariyle birer ikili olarak zikretmiştir. Yukarıda geçtiği üzere, dört esastan oluşan Nur Mesleği'nin de birinci esası, 'acz'dir.¹⁷⁶⁹

4. Acz Yolu ve Vuslat Mertebesi

Acz yolu, Allah'a ulaştıran bir vuslat yoludur.

¹⁷⁵⁸ İnsan, bir kargadan bile daha âciz olabilir (Mâide, 5/31). Yaşlanınca 'acüz' olur (Hud, 11/72; Zâriyât, 51/29; Şuara, 26/171; Sâffât, 37/135). Allah kıyamet günü kâfirleri a'câzü nahl (kökünden soparılmış hurma kütükleri) gibi savuracaktır (Kamer, 54/20; Hâkka, 69/7). Allah âciz değildir, göklerde ve yerde kimse Allah'ı âciz bırakacak bir 'mu'ciz' veya mu'cizîn yahut 'muâcizîn yoktur. (Cin, 72/12; Fâtır, 35/44; Enfâl, 7/59; Hac, 22/51; Sebe, 34/5, 38; Ahkâf, 46/32; Tevbe, 9/2, 3; En'âm, 6/134; Yunus, 10/53; Hud, 11/20, 33; Nahl, 16/46; Nur, 24/57; Ankebut, 29/22; Zümer, 39/51; Şura, 42/31).

¹⁷⁵⁹ Bkz. Nisa suresi, 4/28.

¹⁷⁶⁰ Hac, 22/28; Kasas, 28/24; Nisa, 4/6, 135. Bir de -haşa- Allah'ı fakir olarak niteleyenler (Âl-i İmrân, 3/181).

¹⁷⁶¹ Bakara, 2/268.

¹⁷⁶² Bkz. Fâtır suresi, 35/15; Muhammed suresi, 47/38; Bakara, 2/271, 273; Tevbe, 9/60; Nur, 24/32; Haşr, 59/8.

¹⁷⁶³ Bkz. Enbiya, 21/28, 49; Mü'minûn, 23/57; Şura, 42/18, 22; Meâric, 70/27; Kehf, 18/49; Tûr, 52/26.

¹⁷⁶⁴ İnsanın düşünebilme özelliği 'fiil' olarak gelmiştir. 'Fekkera' (Müddessir, 74/18). 'Tetefekkerû' (Sebe, 34/46). 'Tetefekkerûn' (Bakara, 2/219, 366; En'âm, 6/50). 'Yetefekkerûn' (A'râf, 7/184; Rûm, 30/8; Âl-i İmrân, 3/191; A'râf, 7/176; Yunus, 10/24; Ra'd, 13/3; Nahl, 16/11, 44, 69; Rum, 30/21; Zümer, 39/42; Câsiye, 45/13; Haşr, 59/21).

¹⁷⁶⁵ Herevî, *Menâzil*, s.24; Fâtümetü's-Şâziliyye, *Rihletün ile'l-Hakk*, s.206.

¹⁷⁶⁶ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, s.568.

¹⁷⁶⁷ "Acz, Fakr, Şefkat ve Tefekkür" tarihini anlatan bahis, ilk haliyle, 1922'de te'lif edilen Arapça Şemme Risalesi'nin (3. Parçası olan 10. Risale'nin) 7. İ'lem'i yazılmıştır. Bkz. Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Şemme Risalesi'nin 3. Parçası (10. Risale, 7. İ'lem)*, s.362-363, çvr. Ü.Şimşek; a.mlf., *Mesnevî*, çvr. A.Nursî, s.1351-1352.

¹⁷⁶⁸ Bediüzzaman'ın bir mektubu Şemme'deki bu Dört Esas ve Dört Hatve bahsinin (7. İ'lem) bir Hatime ve Zeyl olarak genişletilip, önce Kader Risalesi'ne, sonra da 17. Söz'e, sonra Telvihât-ı Tis'a'ya konulduğunu göstermektedir. (Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 165, s.1671).

¹⁷⁶⁹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Onuncu Risale*, s.1351; a.mlf., *Sözlere* / 26. Söz, s.211-212; a.mlf., *Mektubat* / 4. Mektup, s.354; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 91, s.1442.

Bediüzzaman Said Nursî'ye göre Hakk'a ulaşan yollar pek çoktur. Acz yolu da, aşk yolu gibi bir vuslat yoludur. 1921-22'lerde yazdığı Mesnevî-i Nuriye'sinde şöyle der: “*Ey azîz, bilmiş ol ki: Acz de aşk gibi Allah'a îsal eden yollardan biridir.*”¹⁷⁷⁰

Tasavvufta tarikatler, meslekler ve seyr ü süluk hepsi birer vasıtadlardır. Vasıtalar, kendisine sarılarak murada ulaşılan sebeplerdir.¹⁷⁷¹ Seyr ü sülûkun gayesi ‘Allah’a vuslat’tır. Vuslata erişen sâlike, ‘ulaşan-kavuşan’ manasına ‘vâsıl’ (ç. vâsılûn) denilir.¹⁷⁷²

Bediüzzaman, acz vasıtasıyla gidilen yolunu, vuslat yollarından biri olarak tanımlamıştır. Acz ü fakrın, huzur-u ilahîye kabülde ve merhametine nailiyette bir şefaate (vuslata vâsita) olduğunu söylemiştir: “Rahîm, Kerîm, Enîs, Vedûd olan Hâlıkımızın, Sâniimizin, Hâmîmimizin dergâhında *en makbul bir şefaate, acz ve zaafıdır.* Ve acz ve zaafın tam zamanı da ihtiyarlıktır.” demiştir.¹⁷⁷³ Vuslata giden yolda, Bediüzzaman’a acz ü fakrına binaen, inayet-i Rahman ve feyz-i Kur’an ile açılan Nuranî caddede ancak *acz ü fakr kanatlarıyla* mânâ âleminin semalarında tayarân edilebilir ve bunun sonucunda bir takım manevî ikramlara erişilebilir, acip hadiselerle şahit olunabilir.¹⁷⁷⁴ Hulusî Efendi bu dört esaslı yolun manevî âlemde seyahate vesileliğini şöyle ifade etmiştir: “Ruhu, feza-yı kâinatta beyne'l-ecram seyr-i serî ile seyahat ettirecek tarzda tulû eden manzume-i hakikat, bilhassa bizler için büyük mazhariyettir. Tarîk-i Nakşî hakkındaki fikraya mukabil "tarîk-i acz ve fakr ve şefkat ve tefekkür"ün hesabına tulû eden fikra da pek çok kıymetli bir cevherdir...”¹⁷⁷⁵

5. Acz ü Fakr ile Aşk u Sekr

Acz yolu, aşk yolundan daha selametli ve güvenli bir yoldur.

Tasavvufta Hakk'a ermek için üç ana yoldan bahsedilir. Tarîk-ı ahyâr, İbadet ü tâât yoludur. Tarîk-ı ebrâr, riyazet ve çile yoludur. Tarîk-ı şuttâr, aşk ve cezbe yoludur.¹⁷⁷⁶ Şuttar, “Ben şişeyi çaldım taş’a, nâmus u ârı neylerim.” derler.¹⁷⁷⁷ Aşk meşrebli sufilere göre, âlemlerin içerisinde aşka yabancı bir zerre bile yoktur. Her varlık kendi kabiliyeti oranında aşkı tadabilir. Nefse hükmedebilmenin en kestirme yolu, onlara göre aşk yoludur.¹⁷⁷⁸

Nursî, bu üçlü içinde en ileri giden aşk ü sekr yoluna kıyas ederek, daimî uyanıklığı ve huzuru esas alan acz ü fakr yolunun daha emniyetli olduğunu şöyle izah eder: “*Hem şu tarîk,*

¹⁷⁷⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1351.

¹⁷⁷¹ Hucvirî, *Keşfü'l-mahcub*, s. 466. Bkz. Serrâc, Lûma’, s. 452.

¹⁷⁷² el-Cîlî, Abdülkerim b. İbrahim, *Şerhu'l-Esfâr an risâleti'l-envâr*, Dimaşk, 1348/1929, s. 42; Nebhânî, *Câmi*, c. 1 s. 391; Cemaleddin Muhammed eş-Şâzelî, Ebu'l-Mevâhib, *Kavâninü hükmi'l-işrâk*, Dimaşk, 1309/1891, s. 100.

¹⁷⁷³ Nursî, *Lem'alar* / 26. Lem'a, s.704.

¹⁷⁷⁴ Bkz. Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 173 - s.1494.

¹⁷⁷⁵ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 12, s.1418.

¹⁷⁷⁶ Necmüddin Kübrâ, *Usûl-i Aşere*, s. 23, 38-39, 43.

¹⁷⁷⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 487.

¹⁷⁷⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 207.

daha eslemdir (güvenlidir). Çünkü nefsin şatahatları ve bâlâ-pervazâne dâvâları bulunmaz. Çünkü acz ve fakr ve kusurdan başka nefsinde bulmuyor ki, haddinden fazla geçsin.”¹⁷⁷⁹

Sahv yolunun aşk ve sekr yolundan daha emniyetli olduğu tarihen de sabit bir gerçektir. Merhamete mazhar olmak, muhabbete mazhar olmaktan daha kolaydır. Âlemlere rahmet olarak gönderilen ve ümmetine düşkünlüğüyle ma’ruf Şefkat-Şefaât Peygamberinin ümmet-i merhumesi içindeki velayette *merhûmîn* ile *muhıbbîn evliyasının*¹⁷⁸⁰ hayat serüvenlerine bakılarak sahv ile sekr ehlinin hali daha iyi anlaşılabilir. Muhabbetle kurbiyete ve vuslata erişmek isteyen Hak yolcuları önce muhıbbîn (Allah’ı sevenler), sonra da mahbûbîn (Allah tarafından sevilenler)den olabilmek için uğraşırlar. Aşk yolunun bütün zevklilik ve tatlılığıyla beraber yoldaki bela ve musibetleri, vuslattan sonra da naz, şatahat ve hatta sapmaya¹⁷⁸¹ kadar varan tehlikeli halleri ve aşmaları gereken bâdireleri bulunur.¹⁷⁸²

Bediüzzaman’ın, aşk mesleğinde özellikle cezbe ve sekri ziyade olanlara gönderme yapmaktadır.¹⁷⁸³ Sekr ve gaybeti olmadığı için bu hallerden uyanması (sahvı) olmayan¹⁷⁸⁴ Bediüzzaman’ın huzur-ı dâimî haline sahv mesleği daha yakın düşmektedir.¹⁷⁸⁵

Sekr ve cezbe esaslı aşk yolunda¹⁷⁸⁶ görülen bir takım yanlış anlamalara açık ifadeler, şariat mihenginde dengesizlikler, aşırılıklar ve şathiyeler, sahv, tevazu ve mahviyetin esas olduğu acz yolunda görülmez. Beri taraftan aşk yolcuları, İlahî aşka açık oldukları kadar mecazî aşka da açık olduklarından, kalblerindeki aşk istidat ve kabiliyetleri, kalplerdeki lümme-i şeytaniye tarafından sağdan yaklaşılarak bazı ‘gönül ve göz kaymaları’na meyyal bir boşluk bırakır. Ayrıca, aşkın sekrinde bazen kulluğun hakkı ve haddi olmayan naz ifadeleri zuhur edebilir. Fakat aczin sahvında niyaz ifadelerinden öteye söz sarfedilemez, çünkü kendisinde acz ve kusurdan başka bir şey görmez. Ubudiyet-i Muhammediye’yi izleyen Nur

¹⁷⁷⁹ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.212.

¹⁷⁸⁰ Muhıbbîn kelimesinin tekili muhib’dır ki, seven demektir. Allah’a muhabbetinde doğruluğu, sadakati ve imtihanları ve kazanması gereken vasıflar hakkında bkz. Mustafa Rasim, *Istulâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 1010-1011.

¹⁷⁸¹ Nitekim *Habıbiyye* denilen bir mutasavvıf zümresi, “*Bir kimse, yaratılmışlardan ilgisini keserek Allah’ı kendine sevgili ve dost edinirse, ondan teklifler düşer.*” demişlerdir. Tahânevî, *Keşşâf*, c. 1, s. 300.

¹⁷⁸² Muhıbbîn için şiddetli yedi korku ve tehlike olduğuna dair bkz. Ebu Tâlib el-Mekkî, *Kütü’l-kulûb*, c. 2, s. 58.

¹⁷⁸³ Bayezid-i Bistâmî (ö.234/848), Ebu’l-Hüseyn en-Nürî (ö.286/889), Hallâc-ı Mansûr (ö.309/922), Ebû Bekr et-Tamestânî el-Fârisî (ö.340/951), Suhreverdi-i Halebî, en-Nifferî (ö.354/965), Kâsım Nasrâbâdî (ö.367/978), Ebû Saîd Fazlullâh b. Ebi’l-Hayr (ö.440/1049), Ebu’l-Kâsım Cür’cânî (ö.490/1058), Ebu Bekr Nessâc Tûsî (ö.487/1095), Ebu’l-Hasan el-Harakânî (ö.425/1033), Ahmed Gazâlî (ö.520/1126), Aynü’l-Kudât Hemedânî (ö.525/1131). Bunlar gibi zatlar aşk, vecd, sekr, mahv, fena ve şatahat halleriyle meşhurdur. Ayrıca Senâi-i Gaznevî (ö.525/1131), Ferîdüddin Attâr (ö.618/1221), Rûzbihân-ı Baklî (ö.606/1209), İbnü’l-Fârid (ö.632/1235), Celâleddin Rûmî (ö.672/1273) ve Sa’d-ı Şirâzî (ö.691/1292) gibi sufiler de aşk yolunu esas alanların öncülerindedir.

¹⁷⁸⁴ Serrâc, *Lüma’*, s. 417; Kelâbâzî, *Taaruf*, s. 85-86; Hucvirî, *Keşfü’l-mahcub*, s. 223-224.

¹⁷⁸⁵ Sahv ehli isimlerden bazıları ise şunlardır: Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö.283/896), Amr b. Osman el-Mekkî (ö.297/910), Cüneyd-i Bağdâdî (ö.298/909), Muhâsibî Hâris b. Esed b. Abdullah (ö.243/857), Ebu Nasr es-Serrâc et-Tûsî (ö.378/988), Kelâbâzî (ö.380/990), Ebû Tâlib el-Mekkî (ö.383/993), Ebu Abdurrahman Sülemî (ö.412/1021), Abdülkerim Kuşeyrî (376-465 /986-1072), Hucvirî (ö.465/1072), Ebu Nuaym el-İsfahânî (ö.430/1038), İmam Gazâlî (ö.505/1111), İmam-ı Geylânî (ö.561/1165), İmam-ı Rabbânî (ö.1034/1624).

¹⁷⁸⁶ Uludağ, ‘Aşk’, *DİA*, c. 4, s. 14.

Mesleği'nce 'sülûk'ta fahr, naz, şatahat, teveccüh-ü nâs ve merciyyet yoktur; tazarru, niyaz, huşû, acz ü fakr, şükür, ve insanlardan istiğnâ vardır.¹⁷⁸⁷

6. Acz Yolu ve Aşk Meşrebi

Acz yolu, aşk yolundan daha kısa bir yoldur.

Nursî, "*Amma acz yolu, aşktan daha kısa ve daha selâmettir.*"¹⁷⁸⁸ diyerek iki yönden acz yolunu aşk yoluna tercih eder. Acz yolunun daha kısa oluşunu şöyle izah eder:

"Şu acz, fakr, şefkat, tefekkür tarîkindeki dört hatvenin izahatı; *hakikatin ilmîne, şeriatın hakikatine, Kur'ân'ın hikmetine dair olan yirmi altı adet Sözlere*'de geçmiştir. Yalnız şurada bir-iki noktaya kısa bir işaret edeceğiz. Şöyle ki: *Evet şu tarîk, daha kısadır. Çünkü dört hatvedir (ve dört esastır. Birinci esas olan) acz, elini nefisten çekse, doğrudan doğruya Kadîr-ı Zülcelâl'e verir. Hâlbuki en keskin tarîk olan aşk, nefisten elini çeker, fakat mâşuk-u mecâziye (fânî sevgiliye) yapışır. Onun zevalini (yokluğunu) bulduktan sonra Mahbub-u Hakikî'ye gider.*"¹⁷⁸⁹ Aşık, mecazî maşukta iken ölüm gelebilir veya bir türlü ondan geçemeyebilir. Ancak, aczin böyle bir tehlikesi yoktur.

Bediüzzaman, dört esasa dayandığı ve nefsi dört aşamada terbiye ettiği için ve arada 'aşk-ı mecâzî faslı' olmadığı için bu yola daha kısa demiştir ki, sözkonusu dört hatveyi "mücahede" başlığı altında daha detaylı olarak ele aldık. Mesnevî-i Nuriye'de mezkur dört esaslı ve dört hatveli yolu anlattığı yerden birkaç sayfa sonra, *eğer bir adama tevfik-i ilahî arkadaş olursa, tarikat berzahına girmeden zahirden hakikate geçebileceğini, kendisinin de Kur'ân'dan, hakikat-i tarikati, tarikatsiz feyiz suretiyle gördüğünü ve bir parça aldığını anlatmıştır. Yine aynı şekilde maksud-u bizzat olan ilimlere âlet ilimlerini okumaksızın ulaştırıcı bir yol bulduğunu ve bu hız çağının çocuklarına, 'kısa ve selâmetli bir tarîki' ihsan etmesinin, rahmet-i hâkimenin şânından olduğunu söylemiştir.*¹⁷⁹⁰

1921-22'de bulduğu ve 'daha kısa' dediği bu Kur'ânî yolu, 1925'te Van'daki Molla Resul (1872-1952) isimli talebesine, seyr süluku ve makamlarını 99'luk bir tespihe benzetmiş ve kendisinin Allah'ın lütfuyla en başından en sonuna atlatıldığını anlatmıştır.¹⁷⁹¹ Bu ne demektir? Anladığımız kadarıyla bu, seyr ü süluk ile sonuçta ulaşılan tahakkuk ve tahalluka, yani güzel ahlaka ve hakikat bilgisine (marifetullaha) doğrudan ulaşmaktır. Tahakkuk açısından Bediüzzaman, "insan ahlâkında en rahat, en faydalı, en kısa, en selâmetli yol, sırat-ı müstakimdedir, istikamettedir."¹⁷⁹² diyerek orta yolu gösterir. Diğer yönüyle Nur yolunun kısalığı hakikat ve marifet ilmîni kolayca kazandırması sırrına bakmaktadır. Şöyle ki:

¹⁷⁸⁷ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, s.568.

¹⁷⁸⁸ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1351.

¹⁷⁸⁹ Nursî, *Sözlere* / 26. Söz, s.212.

¹⁷⁹⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1354.

¹⁷⁹¹ Badıllı, *Mufasssal Tarihe-i Hayat*, s. 652; Şahiner, *Son Şahitler*, c.1, s.192; Atasoy, *Molla Hamid Ekinci*, s. 155.

¹⁷⁹² Nursî, *Şualar*/ 15. Şua, s. 1124.

Tasavvuf yoluyla ulaşılan marifetullahın ilm-i kelamla ulaşılan marifetullahtan yüksek olduğu gibi, Kur'ân-ı Hakîm'den doğrudan doğruya, veraset-i nübüvvet sırrıyla alınan mârifetin de tasavvuf yoluyla elde edilen marifetten daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. İlm-i kelamla uzun bir yolda gidildiğini, fakat Kur'ân'ın hakiki yolunun ise, *Sa'dî Şirazî'nin dediği gibi, her şeyde Cenâb-ı Hakk'ın mârifetine bir pencere açtığını*; her yerde her bir âyeti, birer Asâ-yı Mûsâ gibi, nereye vursa âb-ı hayat fışkırttığını söylemiştir.¹⁷⁹³ Buradan hareketle Zübeyr Gündüzalp de: *"İşte Risale-i Nur her yerde suyu buluyor, çıkartıyor. Evvelce gidilen uzun yolu kısaltıyor ve müstakim ve selâmetli yapıyor."* şeklinde yorum yapmıştır.¹⁷⁹⁴

Allah'a ulaşmada acz yolunun aşk yolundan kısa olması durumunu ortaya çıkarmak için şu soru bir ışık tutabilir: *"Allah'ın Rahmân-ı Rahîm ismini harekete geçirip merhametini celbetmek mi, yoksa Habîb-i Vedûd isimlerini harekete geçirip muhabbetini kesbetmek mi daha kolaydır?"* Hiç şüphesiz ki O'nun rahmet ve merhameti daha geneldir ve diğerine nisbeten daha kolaydır. Vâkıa aşk yolunda da acz yolunda da aslında bir bedel ödenir. Aşkın nihayette ulaştıracağı mahbubiyet makamına göre ağır bir bedeli olur. Aynı makama tâlip aczin de bedeli olur ama o bedel, acziyetin ta kendisidir, acziyete düşüren mahrumiyetlerdir. Merhamete muhtaç olmanın ise bir bedeli olur mu? Muhtaçlık, o bedelin ta kendisidir.

Bediüzzaman, Nur Yolunun tarikatlerden nasıl daha kısa olduğunu şöyle anlatmaktadır: *"Şu tarîk, hafî tarîkler misillü "letâif-i aşere" gibi on hatve değil ve tarîk-ı cehriye gibi "nüfus-u seb'a" yedi mertebeye atılan adımlar değil, belki "dört hatve"den ibarettir. (...) Şu kısa tarîkin evrâdı: İttibâ-ı sünnettir, ferâizi işlemek, kebâiri terk etmektir. Ve bilhassa namazı tâdil-i erkân ile kılmak, namazın arkasındaki tesbihatı yapmaktır."*¹⁷⁹⁵

Bediüzzaman, gizli zikir çeken Nakşibendiyye gibi bazı tarikatlerdeki on latife¹⁷⁹⁶ üzere süluk edilip hepsinden geçtikten sonra ulaşılan kemale ve makama, acz yoluyla dört hatvede ulaşılabileceğini ifade etmektedir. Risale-i Nur'da bu *letâif-i aşere* (on latife) bahsine birkaç yerde temas etmiştir.¹⁷⁹⁷ Bir tanesini ehl-i kalb talebesi Re'fet Bey'e yazmıştır:

"Mektubunda Letâif-i Aşereyi sual ediyorsun. Şimdi tarikatı ders vermek

¹⁷⁹³ Nursî, *Mektubât* / 26. Mektup, s.503.

¹⁷⁹⁴ Zübeyr, *Konferans*, s.2265.

¹⁷⁹⁵ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211.

¹⁷⁹⁶ 'Letâif-i aşere' nedir? Gümüşhânevî şöyle anlatır: "İmam-ı Rabbânî ve onu izleyenler, beş tanesi emir âleminden, beş tanesi ise halk (yaratılmış olan) âleminden olmak üzere insanın on latifeden meydana geldiğini açıklamışlardır. İlk beş tanesi (emir âleminden olan lâtifeler) kalb, ruh, sır, hafâ ve ahfâ'dır. İkinci beş latife ise nefis ve (hava, su, toprak ve ateşten oluşan dört) tabiat unsurudur. 'Kün' (Ol!) emri ile ortaya çıkan âleme, 'emir âlemi', dereceleri olarak yaratılan âleme de 'halk âlemi' demişlerdir. İmkân dâiresi ikisini de içine alır. Bu dâirenin yarısı Arşın altından toprağa kadar olan kısımdır. Diğer yarısı da Arşın üstünde olan kısımdır. Arşın üstündeki âlem, emir âlemidir. Halk âlemi ise Arşın altındadır. Allah, insan bedenini yarattığında bu emir âleminin latifelerini, kendisine bağlanacak ve ona âşik olacak şekilde insan bedenindeki anılan mahallere yerleştirmiştir. Hakkın yardımı, kulun hâlini istila ederse, onu velilerinden birinin hizmetine gönderir. O veli de içini temizlemesi ve pâk hâle getirmesi için, ona riyazet ve mücahedeyi emreder, çok zikir ve tefekkürün bereketiyle latifelerini asıllarına yönlendirir." Gümüşhânevî, *Câmiu'l-usûl*, s. 63.

¹⁷⁹⁷ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s.1214; a.mlf., *Hutbe-i Şâmiye*, s.1981; a.mlf., *Sözler* / Lemeât, s.334.

zamanında olmadığımından, tarîk-i Nakşî muhakkiklerinin Letâif-i Aşereye dair eserleri var. Şimdilik vazifemiz ise istihrac-ı esrar olduğundan, mevcut mesâili nakil değildir. Gücenme, tafsilat veremiyorum. Yalnız bu kadar derim ki; *Letâif-i Aşere; İmam-ı Rabbanî: kalp, ruh, sır, hafî, ahfâ, insanda anâsır-ı erbaanın herbir unsurdan o unsura münasip bir lâtife-i insaniye* tâbir ederek seyr-i sülûkta her mertebede bir lâtifenin terakkiyatı ve ahvâlinden icmâlen bahsetmiştir.

Ben kendimce görüyorum ki, insanın mâhiyet-i câmiyasında ve istidad-ı hayatiyesinde çok letâif var, onlardan on tanesi iştihar etmiş. Hattâ hükemâ ve ulemâ-yı zâhirî dahi, o *Letâif-i Aşerenin* pencereleri veyahut nûmuneleri olan *havass-ı hamse-i zâhirî, havass-ı hamse-i bâtına diye o Letâif-i Aşereyi* başka bir surette hikmetlerine esas tutmuşlar. Hattâ avam ve havas beyninde taaruf etmiş olan insanın *letâif-i aşeresi, ehl-i tarîkın letâif-i aşeresiyle* münasebettardır. Meselâ, vicdan, âsab, his, akıl, hevâ, kuvve-i şehevîye, kuvve-i gadabiye gibi letâifi; kalp, ruh ve sırta ilâve edilse Letâif-i Aşereyi başka bir surette gösterir. Daha bu letâiften başka sâika, şâika ve hiss-i kable'l-l-vuku gibi çok letâif var. Bu meseleye dair hakikat yazılsa, çok uzun olur, vaktim de kısa olduğundan kısa kesmeye mecbur oldum.¹⁷⁹⁸ “Beşerin *havâssü'l-hums-u zâhire ve bâtinadan* (beş zâhirî beş de bâtinî duygularından) başka, âlem-i gayba karşı açılan pek çok pencereleri var. Gayr-ı meş'ur pek çok hisleri var. Hiss-i sâmia, bâsıra, zâika olduğu gibi, bir altıncı hiss-i sâdika olan *sâika* vardır. Hem yedinci bir hiss-i bârika olan şâika var. O şevk ve sevk yalan söylemez. Yanlış gidemez.”¹⁷⁹⁹

Bediüzzaman ve Nur Talebeleri, dört esaslı ve dört hatveli Kur'an tarîkıyla muhtelif tarikatlarda sülûk ile kazanılacak neticelerin kazanılabileceği düşüncesindedirler.¹⁸⁰⁰

Mücahid Bilici, “aşk yolu” ile “acz yolu”nu kıyasladığı makalesinde şöyle der: “Evet, aşktan daha mütevazı, aşktan daha yeşil bir yol acz yoludur. Acz, aşktaki tutku ve “iddia”dan yoksundur. Esmanın ötesine geçmez. Varlığı ne yokluk kuyusuna, ne de hamallık hapisanesine atar. Sembolleri istihdam ederek yolun hakkını verir. Gerilimleri açık tuttuğu duyularıyla tecrübe ederek imtihanını yaşar. Şehrin içinden geçer. Perdeyi varlığı israf etmeden kaldırır. Aşk, (mecazen) intiharla ölümü ister; acz, tefekkürle hayatı. Evet, Rumi'nin aşkıdan daha selim, daha yeşil bir acz var.”¹⁸⁰¹

Risale-i Nur Yolu, Allaha ulaştırın tasavvufi yollardan olan geleneksel “aşk yolu”ndan ziyade “fakr yolu”na daha yakındır. Fakat bu, fakrda da bir derin bir muhabbetin (gizli aşkın) varolmasına mâni değildir. Bediüzzaman'a göre de bir aşk tarifi vardır ve bu aşk, fakrdan (ihtiyaçtan) doğar.¹⁸⁰² Bu bölümün sonunda, “Nur Yolu ve Gizli Aşk Boyutu” başlığı altında,

¹⁷⁹⁸ Mektubun yazım tarihi: 20 Haziran 1934 Çarşamba'dır. Bkz. Nursî, *Lem'alar* / 16. Lem'a, s.641.

¹⁷⁹⁹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nokta, s.1371.

¹⁸⁰⁰ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 232, 1531.

¹⁸⁰¹ Mücahid Bilici, “Aşk çevreye yeterince duyarlı bir yol mu”, *Taraf Gazetesi*, Tarih: 5 Temmuz 2014.

¹⁸⁰² Nursî, *Mesnevî-yi Nuriye* / Nokta Risalesi, s.467, 1372; a.mlf., *Sözler* / 29. Söz, s.237, / 32. Söz, s.293.

dolaylı olarak “Vahdet-i Vücut’un Aşk Yolu İle Nur Mesleği’nin Acz Yolu” kıyaslamasına imkan verecek şekilde, bu konuyu ele aldık. Netice olarak: Aşk, fakrdan doğduğu için, ve fakra bağlı kaldığı sürece, sırat-ı müstakim üzere istikametten ve itidalden şaşmayacaktır.

7. Acz Yolu ve Şeriat

Acz yolu, şeriat yoludur.

Bediüzzaman’a göre acz yolu, “*Tarîkattan ziyade hakikattir, şeriattir.*”¹⁸⁰³

Bu cümlelerin geçtiği Zeyl’e yazdığı Hâtîme’deki ilk cümlesi, *şeriat, hakikat ve Kur’an hikmetini* esas aldığı ifade etmektedir. Acz, fakr, şefkat, tefekkür tarîkindeki dört hatvenin izahatının, *hakikatin ilmîne, şeriatın hakikatine, Kur’an’ın hikmetine dair olan Sözler*’de geçtiğini belirtmektedir.¹⁸⁰⁴ Dolayısıyla da, kulluğu en güzel yaşama sahasındaki fazilet ve hayır yarışında şer’î ölçüleri korumaya karşı duyarlı bir tavır sergilemek lazımdır. Bu sebeple de Bediüzzaman, “mizan- ı şeriatı elde tutmak, usulüddin ulemasının düsturlarını kendine ölçü ittihaz etmek ve İmam-ı Gazâlî ve İmam-ı Rabbânî gibi muhakkıkîn-i evliyanın talimatlarını rehber etmek gerektir. Ve daima nefsini itham etmektir. Ve kusurdan, acz ve fakrdan başka nefsin eline vermemektir.” demiştir.¹⁸⁰⁵ Demek ki, nefsi daima acz ü fakrıyla ve kusurlarıyla itham altında tutmak, şer’î bir ölçü olmaktadır.

O, tarikati, Şeriat’ın dışında ve onun üstünde bir konumda değil, onun gölgesi altında bir velayet yolu olarak değerlendirir. Bazı sufilerin anlatılarında çok kullandıkları kışır-lübb (kabuk-öz) benzetmelerinde, şeriatın kabuk, tarikatın öz gibi lanse edilmesi, doğru değildir. Şeriat’ın herkese göre ayrı ayrı inkişaf mertebeleri vardır. Havâssa inkişaf eden de Şeriat’ın bir mertebesidir. Şeriatın mertebesine *hakikat* ve *tarikât* namı vermek yanlıştır. Tarikatın en mühim esası, Sünnet-i Seniyyeye ittibâ etmektir.¹⁸⁰⁶ Bilal Kuşpınar’ın da vurguladığı üzere, Bedüzzaman’ın orijinalliği, bilhassa sufi tarikatlerin gerçek yerini, Kur’an ve Sünneti mihenk tutarak belirleme noktasındaki gayretleridir.¹⁸⁰⁷

8. Acz ve İzhar

Acz, Hakk karşısında kendi acz ve kusurunu görmektir, onları halka göstermek değildir.

Bediüzzaman, acz ü fakr yolunu anlatırken şöyle bir uyarıda bulunur: “*Yanlış anlaşılmasın; acz ve fakr ve kusurunu, Cenâb-ı Hakk’a karşı görmek demektir. Yoksa onları yapmak veya halka göstermek demek değildir.*”¹⁸⁰⁸ Acz, Allah’ın sonsuz kudreti

¹⁸⁰³ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211.

¹⁸⁰⁴ Nursî, *a.g.e.* / 26. Söz, s.212.

¹⁸⁰⁵ Nursî, *Mektubât* / 29. Mektup, s.563-564.

¹⁸⁰⁶ Nursî, *a.g.e.* / 29. Mektup, s.566.

¹⁸⁰⁷ Bilal Kuşpınar, “Bediüzzaman Said Nursî’nin Tasavvuf Değerlendirmesi” Tebliği, 3. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu, “20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması”, Organizasyon: İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, Yer: Atatürk Kültür Merkezi & Akgün Hotel / İstanbul, Tarih: 1995.9.24-26.

¹⁸⁰⁸ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211.

karşısında kendi gücünü sıfır görmektir. Bu noktada Bediüzzaman'ın 'acz ü fakr, kusurunu halka göstermek de değildir' uyarısı da ayrıca bir önemi haizdir. Çünkü özellikle bazı Melâmî meşreplilerde kendisi hakkında suizan ve ithamlar oluşturacak kadar kendi hata, kusur ve günahlarını halka göstererek nefisini levmetme ve tahkir ettirme gibi bir yol izlenir ki, bu hareket tarzı, Bediüzzaman'a göre yanlıştır.¹⁸⁰⁹

9. Acz ve Nefis Eğitimi

Acz dersleri, bir çeşit nefis eğitimidir; akıl ve kalbde cerrahî bir ameliyat yapar.

Risale-i Nur'da insanın acz ü fakrıyla alakalı bahisler ile bir çeşit *acziyet eğitimi* verilmektedir, *acz bilinci* kazandırılmaktadır. Yukarıda değindiğimiz üzere; acziyet eğitimi, nefsin günah işleyemez hale getirilmesidir, günah işlemede acze düşmesidir, şeytanın istediği günahları işletme ümidinde acze düşmesidir. Bu anlamda hususiyile İhtiyarlar risalesi, baştan sona bir acz dersidir, Acz eğitiminden geçmiş birinin sonunda neye ve nasıl dönüşeceğinin somut bir modelidir. Acziyetiyle kemale ermiş bir 'ermiş'in hayatında en çaresiz, en âciz kaldığı yerlerden nasıl geçtiğini, en ağır imtihan ve ibtilaları hangi inanç ve bakış açısıyla aştığını ve her hâl ü kârda huzuru nasıl koruduğunu göstermektedir. Bediüzzaman, İhtiyarlar Risalesi'nde, yaşadığı acıklı hadiselerde izhar ettiği duygu-düşünceleriyle, paylaştığı tecrübî irfan ve marifetleriyle, feleğin çemberinden ve belaların cenderesinden geçmiş ve 83 yıl süren hayat okulundan –teşbihte hata olmasın- 'iftihar belgesi'yle mezun olmuş hâl-i kemaliyle, âcizliğin dibinde dünyaya ve hadiselere karşı psikolojik üstünlüğü yakalamış bir ruh hâletini yansıtır.

Sonuç olarak: Risale-i Nur Mesleği'ndeki acz esası, fiilen ne diyor, ne öğretiyor? Şu dersi veriyor: Ey insan, hayatta çok meyillerin, emellerin, hayallerin var ki, bunları elde etmede âcizsin. Zaruri ihtiyaçlarında bile âcizsin. Bunları elde etmek için Allah'a muhtaçsın, fakirsin. Eğer bu acz ve fakr ile Allah'a iman ve ubudiyet etmezsen, sadece bu hayallerinden mahrum olmakla kalmayacaksın, ayrıca bir de Allah'ın azabına maruz kalacaksın ve bu azaptan kurtulma konusunda da âcizsin. Allah'a karşı âcizliğinin kabul ederek teslim olursan, nefisine karşı âciz düşmezsin, acze düşmüşlükten kurtulursun. Çünkü: Allah'a ve azabına karşı âcizliğinin farkında olmak, nefse karşı acze düşmeye engel olur. Binaenaleyh: Acz bilinci, insanın, Allah karşısında çaresiz olduğunu yüreğinde hissetmesidir ve O'na tam teslim olmasıdır.

10. Acz Yolu ve Ubudiyet Tarîkı: Mahbûbiyet Makamı

Acz, insanı ibadete ve ubudiyete (kulluğa) sevk eder ve ubudiyet tarîkıyla mahbubiyet makamına ulaştırır.

Said Nursî, aczin mahbubiyete ulaşmada ubudiyet yolunu kullandığını söyler: "*Evet, acz dahi, aşk gibi belki daha eslem bir tarîktir ki; ubûdiyet tarîkiyle mahbubiyete kadar*

¹⁸⁰⁹ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 49, s.1600.

gider.” demiştir.¹⁸¹⁰ Çünkü Allah ibadet eden ve ubudiyetini gözeten kulunu sever. Nursî’ye göre insandaki acz duygusu, onu bir Yaradan’a iman ve ibadet etmeye yönlendirir ki o da Allah’tır.¹⁸¹¹ Âlemdaki tüm sebepler kendi güçlerinin çok çok üstünde işler yapmakla bir “Vacibu’l-Vücûd’un bulunduğu delalet etmektedir.¹⁸¹²

Fıtratındaki acz hissini farkedenden bilinçli bir insan, Sonsuz Kudret Sahibi karşısında kendinin hiçbir gücünün olmadığını, bir hiç olduğunu anlar ve bu anlayış onu ancak O’na dayanırsa, O’nun gücüyle güçlenebileceğini ifham eder. İbadetin mânâsı da burada saklıdır: kulun kendi acz ve kusurunu itiraf ederek dergâh-ı ilahiyeye karşı hayret ve muhabbetle secde etmesidir.¹⁸¹³ Secdenin anlamı da, insanın Allah Teâlâ’nın kudreti karşısında kendi zayıflığını hissederek tesbih, hamd ve tekbir ile hem kavlen hem fiilen mukabelede bulunması demektir. Bedüzzaman’a göre insanı kulluğun en yüksek makamlarına çıkaracak olan iki kanat, acz ü fakr kanatlarıdır.¹⁸¹⁴ “*İnsan, acz ve fakrını anlamakla, tam Müslüman ve abd olur.*” *Risale-i Nur, insan olan bir insana, acz ve fakrını derk ettirir.*”¹⁸¹⁵

Yukarıda geçtiği üzere, Bedüzzaman, “*acz dahi, aşk gibi belki daha eslem bir tariktir ki; ubûdiyet tarikiyle mahubiyete kadar gider.*”¹⁸¹⁶ demektedir. En yüksek mertebe, ubudiyet-i Muhammediyedir ve o mertebeye “mahubiyet” ünvanı verilmiştir.¹⁸¹⁷

Abdülkerim el-Cîlî, velayet-i kübrâ denilen en büyük evliyalık makamlarının dört tane olduğunu söylemiştir: Hz. İbrahim’in “Hullet Makamı”. Hz. Muhammed’in (s.a.v) “Habîbiyet Makamı”, “Hitâm Makamı” ve “Ubûdiyet Makamı”. Bunları şöyle anlatmıştır:

“Velayet-i kübranın dört makamı var: Birincisi: Hullet makamıdır. Hz. İbrahim’in makamı olup buna dâhil olan herşeyden emindir. İkincisi: Hakk’a hubb-ı tam (tastamam sevgi) makamıdır. *Habibullah* hil’ati Hz. Muhammed’e o makamda biçilmiştir, giydirilmiştir. Üçüncüsü: Hitam makamıdır ki, Livâü’l-Hamd’in sahibi Hz. Muhammed’e (s.a.v) aittir. Dördüncüsü: Ubudiyet makamıdır. İşte Kur’an’da Cenab-ı Hakk’ın ayetinde “abd/kul”¹⁸¹⁸ diye isimlendirdiği ubudiyettir. Hz. Peygamber, bu ubudiyet makamında nübüvvete nail olmuş, halka rasul olarak gönderilmiş ve bütün âlemlere rahmet olmuştur.”¹⁸¹⁹

Habîbullah: Habîb hem fâil, hem mef’ûl mânâsına gelen muhabbet kökünden türetilmiş fâil kalıbıyla gelmiş bir isimdir, dolayısıyla hem *Allah’i sevenler* manasına Muhibbîn’i, hem

¹⁸¹⁰ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211.

¹⁸¹¹ Nursî, *a.g.e.*, s. 317.

¹⁸¹² Nursî, *a.g.e.*, s. 603.

¹⁸¹³ Nursî, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁸¹⁴ Nursî, *a.g.e.*, s. 336.

¹⁸¹⁵ Gündüzalp, *Konferans*, s.2266.

¹⁸¹⁶ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211.

¹⁸¹⁷ Nursî, *Mektûbât* / 29. Mektup, s.568.

¹⁸¹⁸ İsrâ suresi, 17/1.

¹⁸¹⁹ el-Cîlî, *İnsan-ı Kâmil*, s.460-461.

de *Allah tarafından sevilenler* manasına Mahbûbîn'i kapsar.¹⁸²⁰ "Habibullah" (Allah'ın sevgilisi) sıfatının sahibi Hz. Muhammed'in (s.a.v) Habibiyet makamına dâhil olan *mahbubiyet makamına*, muhabbetullah ayağıyla süluk edebilmiş evliyallah da asliyetle nisbetle zılliyyet planında hükmen dâhil olurlar. Nur yolunun Sahabe örnekli bir küllî ubudiyet yolu olduğuna dair görüşleri daha önce değerlendirdiğimiz için, geçiyoruz.

Bediüzzaman'a göre muhabbet, şiddetli ihtiyaçtan (fakrdan) doğar.¹⁸²¹ Başkasına ihtiyaç ise, ihtiyaç duyduğu şeyleri yapmaktan âciz olmaktan kaynaklanır. Dolayısıyla muhabbetin insanda çıkış yeri, acziyetidir. İnsan, acz bilincinde derinleştikçe, muhabbetullahı ziyadeleşir, kökleşir ve daha sağlam hâle gelir.

11. Acz Yolu ve Umumiyyet: Manâ-yı Harfî ve Huzur-ı Dâimî

Acz yolu, aşk yolundan daha umumî, daha geniş, en büyük küllî caddedir.

Bediüzzaman, acz ü fakr yolunun tasavvufî aşk yolundan daha umumî, yani umum ümmete açık olan büyük bir cadde niteliğinde olduğunu söylemiştir:

"Hem, bu tarîk daha umumî ve cadde-i kübrâdır. Çünkü kâinatı ehl-i vahdeti'l-vücûd gibi, *huzur-u dâimî* kazanmak için *idama mahkum* zannedip, ¹⁸²² لَا مَوْجُودَ إِلَّا هُوَ hükmetmeye.. veyahut ehl-i vahdeti'ş-şuhûd gibi, *huzur-u dâimî* için kâinatı *nisyan-ı mutlak hapsinde hapse mahkum* tahayyül edip, ¹⁸²³ لَا مَشْهُودَ إِلَّا هُوَ demeye mecbur olmuyor. Belki *idamdan ve hapisten gayet zâhir olarak Kur'ân affettiğinden, o da sarf-ı nazar edip ve mevcudâtı kendileri hesabına hizmetten azlederek Fâtır-ı Zülcelâl hesabına istihdam edip, esmâ-yı hüsnâsının mazhariyet ve aynadarlık vazifesinde istimâl ederek mana-yı harfî nazarıyla onlara bakıp, mutlak gafletten kurtulup, huzur-u dâimîye girmektir. Her şeyde Cenâb-ı Hakk'a bir yol bulmaktır. Elhâsıl: Mevcudâtı; mevcudât hesabına hizmetten azlederek, mana-yı ismiyle bakmamaktır.*"¹⁸²⁴

Bediüzzaman'ın burada kullandığı 'huzur-ı dâimî' tabiri, sekr ve sahv ile ilişkili tasavvufî bir kavramdır. Sekr, tecelliye ve cezbeye mazhar olup sarhoş olma halidir.¹⁸²⁵ Sahv ise sekrin geçmesinden sonra gelen temyiz halidir. Sekri olmayan bir sahv ise huzurdur, bu sebeple sahv geçici, huzur ise daimîdir.¹⁸²⁶ Bediüzzaman, bu 'huzur-ı dâimî'yi kazandıran Nur Mesleğindeki mana-yı harfî nazarıyla ulaşılan tevhid ve marifet anlayışının tevhid-i şühûdî ve tevhid-i vücûdî'den daha geniş kitlelere hitap edebilme potansiyeline sahip olduğunu söylemektedir.

¹⁸²⁰ eş-Şâmî, Muhammed b. Sâlih, *Sübülü'l-Hüda ve'r-Reşâd*, çevr. H. İ. Kaçar, Ocak Yay., İst. 2003, 1/403-406.

¹⁸²¹ Nursî, *Sözler* / 32. Söz, s.293-294; a.mlf., *Sünuhât*, s.2044.

¹⁸²² Vücûd-u Vâcib'e nisbeten başka şeylere vücûd denilmemeli. Onlar vücûd unvanına lâyık değildir.

¹⁸²³ Meşhûd olan sadece O'dur.

¹⁸²⁴ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.212.

¹⁸²⁵ Kuşeyrî: "Sahv, gaybet hâlinin sona ermesinden sonra his ve şuur haline dönüşür. Sekr ise güçlü bir vâridin (feyzin) tesiri ile gaybet hali yaşamaktır." Kuşeyrî, *Risale*, s. 41.

¹⁸²⁶ Serrâc, *Lüma'*, s. 417; Kelâbâzî, *Taaruf*, s. 85-86; Huevirî, *Keşfü'l-mahcub*, s. 223-224.

Hulusi Yahyagil Efendi, Bediüzzaman Hazretleri'nin, Notalar Risalesi'ndeki "On İkinci Nota"da¹⁸²⁷, yaptığı rabita-i mevt münacaatıyla, "bütün Müslümanlara, muhtelif tarikatlarda sülûk ile kazanılacak neticeye, acz ve fakr ve şefkat ve tefekkür tarikinde besmele olacak bir ders verdiğini" söylemektedir.¹⁸²⁸ Bu ders, 'râbita-i mevt' yaptıran bir münacaattır ki Yahyagil, bu râbita münacatının bütün Müslümanlara, acz ü fakr tarîkince bir ilk ders olabileceği düşüncesindedir. Hoca Sabri Arseven de *âsâr-ı pürnûr olan Risale-i Nur'un, bütün ümmet-i Muhammede tâmîmi*" (genele ulaştırılabilmesi) şartıyla hem şimdiki asrı şuleleriyle ihya edip nurlandıracağını, hem de ümmetin istikbali adına da bir nevi kroki tanzim ve tahkim etmekte olduğunu belirtmektedir.¹⁸²⁹

Bediüzzaman'ın, Mesnevî'de bu dört esaslı ve dört hatveli yolu¹⁸³⁰ anlattıktan birkaç sayfa sonra, yolun farklı bir izahı sadedinde, sözkonusu acz ve fakrın çaresini bulamamış 'felsefe talebesiyle medeniyet tilmizleri'ne, bu çarenin ne olduğunu anlatmış olması, dış dünyaya bir açılım mahiyetinde addedilebilir.¹⁸³¹

Bediüzzaman, Nur Yolu'nun daha umumî bir yol olduğunu, bu yolun esaslarını ifade ederken kullandığı 'küllî' (bütüncül) ve 'mutlak' (kapsamlı) sıfatlarıyla da göstermiştir. "Acz-i mutlak, fakr-ı mutlak, şevk-i mutlak ve şükr-ü mutlak" tabirlerinde¹⁸³² kullandığı 'mutlak' sıfatı, ve yine 'geniş fikir'¹⁸³³, 'nihayetsiz tefekkür'¹⁸³⁴ ve 'külli şükür'¹⁸³⁵ tabirleri, bu esasları da meşreb anlayışıyla dar bir kalıpta değil, daha geniş bir perspektiften aldığını ve algıladığını göstermektedir. Böylece, bu yolun küllî (bütüncül), umumî ve kapsamlı bir manevî yol olduğunu, Sahabe örnekli ubudiyet-i külliye yolunun bir parçası ve 'abd-i küllî'¹⁸³⁶ olmanın bir vasfı olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Kısaca: "*Risale-i Nur'un yolu, mesleği, bu zamandaki hayat şartlarına, insanların ruhî hallerine göre en selâmetli, en kısa ve umumî bir cadde-i Kur'ân'dır.*"¹⁸³⁷ Bunun böyle olduğunu gösteren noktaların başında da, bütün insanlardaki ortak noktalar olan 'acziyet ve fakriyet' kodları gelmektedir.

Acz yolunun aşk yolundan daha çok insanlık tabakalarına hitap ettiğini ifade sadedinde şunu da belirtmeliyiz:

İnsan hayatında kısa gençlik dönemindeki fitrî aşk ihtiyacı ve aşk kabiliyeti, 'dönemsel' olarak çoklarında ön plana çıksa da, genel olarak hayatın orta yaşlarıyla birlikte bütününe hâkim olan aşktan ziyade acz'dir. Aşkın, insana herşeyi

¹⁸²⁷ Nursî, *Lem'alar* / 17. Lem'a, s.651-652.

¹⁸²⁸ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 232, 1531.

¹⁸²⁹ Nursî, *a.g.e.* - Mektup No: 112, s.1453.

¹⁸³⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1351.

¹⁸³¹ Nursî, *a.g.e.*, s.1357.

¹⁸³² Nursî, *Mektubat* / 4. Mektup, s.354; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 91, s.1442.

¹⁸³³ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 163, s.1668.

¹⁸³⁴ Nursî, *Sözler* / 29. Söz, s.225.

¹⁸³⁵ Nursî, *a.g.e.* / 24. Söz, 5. Dal, 2. Meyve, s.158. 'Küllî hamd' için bkz. a.mlf., *Mektubat* / 29. Mektup, s.535.

¹⁸³⁶ Nursî, *a.g.e.* / 23. Söz, s.135

¹⁸³⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2121.

yaptırabilecekmiş gibi kendini hissettiren aşkınlığına ve taşkınlığına mukabil, aczin haddini bilen ve bildiren itidal ve istikameti, insanların fiziksel ve psikolojik dünyalarında duyumsadıkları daha reel bir hakikat olarak tezahür etmektedir. Dolayısıyla da diyebiliriz ki: Kırklı yaşlardan sonra kâhir çoğunluğun maneviyatta gitmesine en elverişli kemâlât ve velâyet yolu, aşktan ziyade acz'dir.

...

Nur Mesleğindeki dönüştürücü ve yetiştirici “Acz” esasının, yukarıdaki 11 özelliğine ziyade olarak toplamda 25 özelliğini daha aynı şekilde izahlı olarak yazmış olmamızla beraber, tezimizin aşırı hacimli olmaması için, aşağıya sadece ana maddelerini kaydetmekle yetiniyoruz:

12. Acz, nefesine karşı âciz olup günah işlemek değil, nefsi günah işlemekten âciz bırakmaktır.
13. Acz ü fakr yolu, naz ü fahr değil, niyaz, şükür, tazarru, huşu ve halktan istiğna yoludur.
14. Acz, helal rızkın teminatıdır; helal rızık, acz nisbetinde gönderilmektedir.
15. Acz, manevî bir hazinedir; insanı dua, münacaat ve yakarışa yönlendirir.
16. Acz, İlâhî rahmeti cezbeder; aczin gözyaşları merhameti celbeder.
17. Acz, marifet makamlarının sonudur.
18. Acz, kudret-i İlâhî'nin derecelerini idrak etmede bir ölçüttür, bir idrak aracıdır; tevhid-i kudret ettirir.
19. Acziyetin de paradoksal bir kuvveti vardır; varlıklar aczleri oranında güçlüdürler.
20. Aczin nokta-i istinadı Allah'a imandır, neticesi hamddir.
21. Acz, şefaattçidir ve manevî lezzeti vardır.
22. Acz, tahalluk-u ilahîye vesiledir; tevazu ve mahviyetin menşeidir.
23. İnsanın acz yarasının ilacı, sabır, teslim ve tevekküldür.
24. Acz, fakrı doğurur; acz ile fakr, cesed ile ruh gibidir.
25. Acziyet bilinci, insanın hakiki saadetinin sırlı bir anahtarıdır.

2. FAKR

a. Fakr'ın Sözlük ve Terim Anlamları

Fakr kelimesinin sözlük manası, yoksulluk, muhtaçlık, züğürtlük ve ihtiyaçtır.¹⁸³⁸ Zenginlik mânâsına gelen “ğınâ”nın zıttıdır.¹⁸³⁹ Ayrıca fakrın, delmek ve kazmakla ilgili çukur kazmak, iplik geçirmek için boncuğu delmek, huysuz binek hayvanını kontrol edebilmek için demir halka geçirip yularını bağlamak maksadıyla burnundan delik açmak¹⁸⁴⁰, bir şeyden başka bir şeyin yarılarak çıkartılması¹⁸⁴¹ gibi manaları vardır.¹⁸⁴² Bu kökten gelen ve sıfat olarak kullanılan fakîr kelimesi de ilk anlam olarak omurga kemiği kırık insan için kullanılmıştır.¹⁸⁴³ Sonra bu mânâdan türetilerek zillet ve düşkünlükten dolayı manen beli kırılmış olan insana da *fakîr* denmiştir.¹⁸⁴⁴

Fakîr, “maddî ihtiyaç içinde bulunan, muhtaç, yoksul kimse” demektir.¹⁸⁴⁵ Bu mananın çıktığı esas kök mana ise şudur: Arapça’da “delmek, kazmak, kırmak” mânalarına gelen *fakr* kökünden bir sıfat olan *fakîr* kelimesinin asıl anlamı, “*omurgası (fekâr) kırılmış kimse*”dir. Fekârı/omurgası kırık olan kimseye fakîr denir, çünkü bir işe güç yetiremez, daima başkasına muhtaçtır. Bu kök manadan hareketle, maddî bakımdan kendine yetemeyen, yaşamak için başkasına muhtaç olan kişiye *fakîr* denilmiştir.¹⁸⁴⁶

Kâşânî’ye göre fakr; üzerinde hiçbir bitkinin yetişmediği arazi anlamına gelen “arz-ı fakra” kelimesinden üretilmiştir. Bu anlamda fakîr ise tüm çokluklardan, alışkanlıklardan ve arzulardan sıyrılmış insan demektir.¹⁸⁴⁷ Dolayısıyla fakr, zenginlik ile fakirliği eşit görebilmek, mal olunca sevinmemek, olmayınca da üzülmemektir. Kalbi mülk sevgisinden arındırarak Allah’dan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamaktır.¹⁸⁴⁸ Cüneyd-i Bağdâdî için fakr, tasavvufun hakikatine ermek için bir basamaktır. Fakrın esasını masiva ile alakayı kesmek teşkil eder.¹⁸⁴⁹ Sühreverdi de fakrın zühdden ayrı olduğunu, ikisi beraber tasavvuf kavramını teşkil ettiğini söyler.¹⁸⁵⁰ Tasavvufta fakr, insanın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlardan yoksun olması veya kendisini her zaman Allah’a muhtaç bilmesi anlamına gelir.¹⁸⁵¹

¹⁸³⁸ Sâhib, *el-Muhit fi'l-Luga*, c.5, s. 400, 17; Râğıb İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 576.

¹⁸³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l Arap*, c. 10, s. 60.

¹⁸⁴⁰ İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed Hasen, *Kitabu Cemhereti'l- Luga* (I-III), tahk. Remzî Munîr Ba'lebekkî, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1408/1987, c. 2, s. 784.

¹⁸⁴¹ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, c. 4, s. 443.

¹⁸⁴² Fîrûzâbâdî, *el-Okyanûsu'l-Basît*, c. II, s. 184.

¹⁸⁴³ Cevherî, *es-Sihah*, c. 2, s. 783.

¹⁸⁴⁴ Sâhib, *el-Muhit fi'l-Luga*, c.5, s. 400, 17.

¹⁸⁴⁵ Cürçânî, *Ta'rifât*, s. 216; Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, s. 698.

¹⁸⁴⁶ İbn-i Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, 4/60, “fkr” md.; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 576, “fkr” md.

¹⁸⁴⁷ Abdürrezzâk Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm* (Tasavvuf Sözlüğü), çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 438.

¹⁸⁴⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 204.

¹⁸⁴⁹ Sühreverdi, *Avârifü'l-Maârif*, s. 64.

¹⁸⁵⁰ Sühreverdi, *a.g.e.*, s.66.

¹⁸⁵¹ Süleyman Uludağ, “Fakr”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. 12, s. 132-134.

Fakrı yüce bir makam olarak ele alanlardan Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, onu da ehline göre kendi içinde üç mertebeye ayırır: *Mukarreblerin fakr makamı*, *sıddıkların fakr makamı* ve *kanaat ehlinin fakr makamı*.¹⁸⁵² İmam-ı Gazâlî de, mal yoksulluğuyla ilgili fakirliği ve fakirin hallerini beşe ayırır, altıncısı olarak ise hepsinden daha faziletli olan bir hâlden bahseder ki o da, kişinin malının olup olmamasından müstağni olmasıdır. Malın-mülkün kendi elinde veya başkasının elinde olması bu kişi için eşittir. Ona “müstağni” denir.¹⁸⁵³

Fakr, tasavvufî makamlardan ve ekolleşen sufi meşreplerden birisidir. İlk dönem zâhidleri aynı zamanda fakîrler olarak tanınmışlardır; dünyayı kötüleyip fakrı zenginliğe tercih etmişlerdir ve bu hususta da, başta Hz. Peygamber’i (s.a.) ve sonra fakir sahâbîleri ve özellikle Mescid-i Nebî’nin avlusunda yatıp kalkan fakir ve gariban ashâb-ı Suffe’yi¹⁸⁵⁴ kendilerine model almışlardır. *Zenginlerden önce fakirlerin cennete gireceğini*¹⁸⁵⁵ ve *cennet ehlinin çoğunluğunu fakirlerin oluşturacağını*¹⁸⁵⁶ bildiren hadis-i şerifler ve peygamberlerin büyük çoğunluğunun fakir olmaları da ilk zâhidlerin fakirâne bir hayatı, zenginliğe tercih etmelerinde etkili olmuş dinî faktörlerdir.

İlk dönem sûfileri “yoksulluk” anlamına gelen maddî *fakr* ile “Allah’a muhtaç olma” anlamına gelen manevî *fakrı* birleştirerek bunu hayatlarında kendi meslekleri ve gayeleri haline getirmişlerdi. Onlara göre fakr (dervişlik), Allah’a giden yol, fakîr de (derviş) bu yolun yolcusudur. Tövbe, vera‘, zühd, fakr, sabır, tevekkül, rızâ şeklinde sıralanan tasavvufî makamların dördüncüsü olarak fakr kabul edilmiştir.¹⁸⁵⁷ “Allah’a giden yollar yıldızlar kadar çoktur, bunların en iyisi fakrdır.” denilmiştir.¹⁸⁵⁸ Şu da var ki, fakr çok defa *tasavvufî bir makam* değil, bir *yol* yahut *metot* olarak görülmüştür. Nitekim tasavvuf makamlarının dördüncüsü olan fakr, Bediüzzaman’ın acz, fakr, şefkat ve tefekkür şeklinde dört esaslı yolunun ikinci esasıdır.¹⁸⁵⁹ Bediüzzaman’da fakr felsefesi, bir yaşam biçimidir.

b. Fakr Yolu ve Özellikleri

Bediüzzaman, ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılayabilmedeki yetersizliğini ifade için, insanın ‘fakr-ı mutlak’ sahibi olduğunu söyler¹⁸⁶⁰ ve bu fakr-ı mutlakı, yolunun dört esasından biri olarak değerlendirir. Risale-i Nur’da fakr yolunun hususiyetlerini şu şekilde ara başlıklar altında ama aralıksız devam eden sayılarla maddeler halinde tek tek ele alalım:

¹⁸⁵² Serrâc, *Lüma’*, s. 74-75.

¹⁸⁵³ Gazâlî, *İhyâ*, c. 2, s. 1537.

¹⁸⁵⁴ İbn Haldun, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Şifâu’s- Sâil ve Tehzîbü’l-Mesâil*, tahk. Muhammed Muti’el-Hafız, Dâru’l-Fikr, Dımeşk 1996, s. 53.

¹⁸⁵⁵ “Ümmetimin fakirleri cennete zenginlerden beş yüzyıl önce girerler.” Tirmizî, Zühd, 37.

¹⁸⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/224; 4/443; Buhârî, “Bed’ü’l-halk”, 8, “Rikâk”, 16, 51; Müslim, “Zikir”, 94.

¹⁸⁵⁷ Serrâc, *Lüma’*, s. 68-81.

¹⁸⁵⁸ Kuşeyrî, *Risale*, s. 544.

¹⁸⁵⁹ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211-212; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / 10. Risale, s.1351-1352.

¹⁸⁶⁰ Nursî, *Lem’alar*, s. 438.

1. Fakr ve Nur Mesleği

Nur Tarîkı, Fakr Yoludur.

Bediüzzaman, Eski Said'likten Yeni Said'liğe dönüşme tecrübesinden hareketle¹⁸⁶¹ yolunu acz ü fakr tarîkı¹⁸⁶² olarak nitelemektedir. Bu isimlendirme, elbette onun bilinçli bir tercihidir ve tasavvuf tarihindeki fakr mesleği (yolu) ve bu yolda giden fakirler (yolcular) ile arasında bir bağ oluşturmaktadır. Bu bakımdan Nur Mesleğini, ilk dönem zahid ve fakirlerinin izledikleri fakr yolunun ahirzamandaki bir versiyonu, yeni bir formu olarak düşünebiliriz. Bediüzzaman'ın ve yakın talebelerinin yaşadığı zâhidâne ve fakîrâne hayat, kurduğumuz bu bağı hayalî ve nazarî olmanın ötesine, fiilî gerçekliğe taşımaktadır.

Bununla beraber biz, Bediüzzaman'ın fakr yolunu meslek edinmesinde, Abdülkadir Geylânî'nin etkisi olduğunu düşünüyoruz. Sarıyer Halvethanesi'nde Eski Said'in Yeni Said'e dönüşmesinde Geylânî'nin Fethu'r-Rabbânî'si üzerinden irşadına eriştiğini biliyoruz.¹⁸⁶³ Nitekim İmam-ı Geylânî, insanları irşâd ettikten sonra, ders ve vaaz vermeyi bırakmış, inzivâyâ çekilmiş, sahrâlara çıkmış, Bağdad'ın Kerh harâbelerinde yaşamaya başlamıştır. Bütün vaktini ibâdet, riyâzet ve mücâhede ile geçirdiği o yıllarda seyr ü sülûkun zirvesinde aradığını fakr kapısında bulduğunu anlatmıştır.¹⁸⁶⁴ Ne var ki Bediüzzaman, İmam-ı Geylânî'nin tarîk-i acz ve fakrdan, daha sonra, meşreb-i aşk ve istiğraka girmiş olduğunu söylemiştir.¹⁸⁶⁵

2. Fakr ve Kur'an

Fakr, Kur'ânî bir tarîkdir.

Bediüzzaman, kendi tarîkını tanıtırken, “*kâsır fehminle Kur'an'dan istifade ettiğim "acz ve fakr ve şefkat ve tefekkür" tarîkidir.*” der.¹⁸⁶⁶ Genel manada Nur Mesleğini *Kur'anın cadde-i nuraniyesi*¹⁸⁶⁷ olarak nitelerken, özel anlamda Nur Mesleği içindeki fakr yolunu da *Kur'ânî bir tarîk* olarak nitelemiştir. Fakar yolu, insanların zayıf yaratıldığı¹⁸⁶⁸ ve hepsinin Allah'a fakîr (muhtaç) olduğunu¹⁸⁶⁹ bildiren âyetlerden isim ve manasını almıştır. Esasen bütün hak tarikatlar, içerdikleri hakikatle Kur'an'a dayandıkları noktada Kur'ânî'dirler. Ebu Hasan eş-Şâzilî (ö. 1196/1258) de fakr ile tasavvufu bir görmüş ve

¹⁸⁶¹ Nursî, *Mesnevî* / Katre, s.1297.

¹⁸⁶² Nursî, *Sözler* / 27. Söz s.212; *Barla Lâhikası* - Mektup No: 129, s.1463.

¹⁸⁶³ Nursî, *Lem'alar* / 26. Lem'a, 9. Rica, s.708, 710; a.mlf., *Mektubat* / 28. Mektup, 3. Mesele, 3. Nokta, s.515; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2084.

¹⁸⁶⁴ Heyet, *Evlîyalar Ansiklopedisi*, c. 2, s. 151, “Abdülkadir-i Geylânî” mad.

¹⁸⁶⁵ Bediüzzaman, Geylânî'nin ilgili beytinden gaybî bir işaret çıkarmıştır. Bkz. Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2086.

¹⁸⁶⁶ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211. Ayrıca bkz. a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1357.

¹⁸⁶⁷ Nursî, *Sözler* / 23., 33. Söz, s.290, 304; / 30. Söz, s.246; a.mlf., *Mektubat* / 26. Mektup, s.503; a.mlf., *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.670; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 128, 174, 232, s.1463, 1494, 1412, 1530; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 83, s.1620; a.mlf., *Sirâcü'n-Nür*, s.2304; a.mlf., *Şuâlar* / 12. Şuâ, s.995.

¹⁸⁶⁸ Nisâ sûresi, 4/28.

¹⁸⁶⁹ Fâtır suresi, 35/15; Muhammed suresi, 47/38.

sufinin/fakirin Kur'an'ın, Şeriat hükümlerine uygun hareket etmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bu konuda lâkayd olanları fakir/sufi olarak görülmeyeceğini belirtir.¹⁸⁷⁰

3. Fakr ve Usûl

Nur Mesleğinin dört esaslı usûlündeki ikinci esas, 'fakr'dır.

Tasavvufî sülukta açık zikir çeken tarikatlere veya gizli zikir çeken tarikatlere göre farklı farklı sülûk usûlleri vardır. Fakr, tasavvufî süluktaki 10 asıldan biridir.¹⁸⁷¹ Tasavvufî sülûkta "usûl kısmı (makamları) on bâba ayrılır. Bunlar, kasd, azim, irade, edeb, yakîn, üns, zikir, fakr, gınâ ve makam-ı murad'dır."¹⁸⁷² Tarikatini ders veren bir müşid gibi Bediüzzaman, talebelerine acz ü fakr dersi vermiştir. "Acz ve fakr dersini kendisine meslek edinen ve talebelerine ders veren bir zat, o aziz zat, Risale-i Nur dersini izah ederken şöyle diyor: "*En büyük dersimiz, acz, fakr, şefkat ve tefekkürdür.*"¹⁸⁷³ Fakat kendisi de herkesten ziyade muhtaç ve fakir olduğu için, o ders-i Kur'ânîyi almışlığının bir tezahürü olarak kendisini bir müşid değil, *ilim ve iman hakikatleri dersinde* onlara bir ders arkadaşı olarak takdim eder. Fakr ahlakının tezahürü olarak, en samimi hürmet ve senalardan kaçır, medihleri reddeder, dünyevî bütün menfaatleri feda eder.¹⁸⁷⁴

4. Fakr ve İnsanîyet

Fakr yolu, bütün ümmete ve insanîyete şâmil umumî ve büyük bir caddedir.

Bediüzzaman, acz ü fakr yolu için "*Hem, bu tarîk daha umumî ve cadde-ı kübrâdır.*"¹⁸⁷⁵ der. Bu umumîyetin bazı gerekçe ve göstergelerini daha önce 'acz yolu' bahsinde zikretmiştik. Fakr'la alakalı olarak şunu diyebiliriz. Öncelikle fakr, ilk dönem sufilinin birkaç asır genel ve ortak mesleği olmuştur ve tasavvufta bugüne kadar tesirleri uzanan büyük bir ekole dönüşmüştür, ilmî, fikrî ve ictimaî bir din anlayışını, bir yaşam biçimini oluşturmuştur. Diğer taraftan yeryüzünde ve hususiyle İslam dünyasındaki müslümanların çoğunluğu fakirlerden oluştuğu için, fakirlik yolu onlar için daha elverişli ve uyumlu bir yol konumundadır. Maddî anlamda fakirliğin ötesinde bir de, tüm insanların Allah karşısında 'fukara' oluşları gerçeği vardır ki Kur'an bunu iki âyet-i kerimesiyle şöyle bildirmiştir:

*"Ey insanlar! Hepiniz Allah'a fakirlersiniz, muhtaçlarsınız. Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, her türlü övgülere ve hamdlere lâyık olan ise ancak Allah'dır."*¹⁸⁷⁶ "*İşte sizler*

¹⁸⁷⁰ Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, s. 198.

¹⁸⁷¹ Kâşânî, Fakr'ı, yüz mertebeden oluşan tasavvufî sülûkta "Usûl" kısmındaki 10 makamdan birisi olarak 48. sırada ele alır. Sözkonusu Usûl makamları sırasıyla şunlardır: Kasd, azim, irade, edep, yakîn, üns, zikir, fakr, gınâ ve makam-ı murâd'dır. Kâşânî, *İstılâhât*, s. 266-283.

¹⁸⁷² Herevî, *Menâzil*, s. 24; Fâtümetü'ş-Şâziliyye, *Rihletün ile'l-Hakk*, s. 206.

¹⁸⁷³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 89, s.1867-1868.

¹⁸⁷⁴ Aynı yer.

¹⁸⁷⁵ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.212.

¹⁸⁷⁶ Fâtır suresi, 35/15.

Allah yolunda harcamaya dâvet ediliyorsunuz. İçinizden bazıları cimrilik ediyor. Her kim cimri davranırsa, ancak kendine cimrilik eder. Müstağnî (hiçbir şeye ihtiyacı olmayan), Allah'tır; muhtaç olan ise sizlersiniz. Şayet imandan ve takvâdan yüz çevirirseniz O, yerinize başka bir millet getirir de, onlar sizin gibi hayırsız olmazlar."¹⁸⁷⁷

Gazâlî'ye göre fakirlik, insanın ihtiyaç duyduğu şeyleri elde edememesi durumudur. Eğer kişi ihtiyaçlarını elde edebilir bir durumda ise ona fakîr denmez. Fakirin tanımı bu olunca Muhammed Suresindeki mezkur ayette ifade edildiği gibi, Ganiyy-i Mutlak olan Allah haricindeki her şey fakirdir. Çünkü her varlık varolma ve varlığını devam ettirmede başkasına ihtiyaç duyar.¹⁸⁷⁸ Özellikle insan, nazik bir yaratılışı olduğundan¹⁸⁷⁹, hangi makamda olursa olsun Allah'a fakir ve muhtaç olmaktan kurtulamaz. Sınırsız ihtiyaçlarını karşılayıp tatmin edecek sadece Allah'tır. Fukaralık, insanların Allaha ortak ve en geniş yollarından biridir.

5. Fakr ve Ubudiyet

Acz ü fakr, insana zaafalarını ve kusurlarını gösterir; kulluk vazifesini hatırlatır.

Süleyman Uludağ'ın da ifade ettiği gibi, ikinci dönem sûfleri, *fakr anlayışını fenâ ve kulluk (ubudiyet) anlayışıyla birleştirmişlerdir*.¹⁸⁸⁰ Fakr kavramı ile ubudiyet kavramı birbirinin içine girmiştir. Bediüzzaman'a göre de "acz, fakr, şükür ve şefkat" tarîki ubudiyet yolunun ifadesidir ve o yoldan gideni Rahmân ve Rahîm isimlerine ulaştırır.¹⁸⁸¹ Muhammedî ubudiyetin yoludur.¹⁸⁸² Hz. Peygamber (s.a.v) dünyada fakirâne bir hayat yaşadığı gibi; "Allah'im beni fakîr olarak dirilt! Ümmetimi de fakîr olarak dirilt ve beni fakirler zümresinde haşret."¹⁸⁸³ duasıyla, ahirette de fakirlerle birlikte olmayı dilemiştir.

Bediüzzaman da, evliyaullah'a korku ve hüzün olmadığını bildiren âyet-i kerimeden¹⁸⁸⁴ sonra nefesine *acz ü fakr dersi ve eğitimi* vermiştir. Bu ders, fakr ile zenginliğe, acz ile iktidara ulaşmanın inceliklerini de öğretmektedir:

"Ey insanlar! Hepiniz Allah'a fakirsiniz (Allah karşısında siz hepiniz yoksulsunuz ve O'na muhtaçsınız)."¹⁸⁸⁵ Bu âyetin nefisleri irşad eden tefsirinde, fakr hatırlatmasıyla nefesine kulluk dersi verir.¹⁸⁸⁶ Hitap, her zaman olduğu gibi yine nefinedir:

"Ey kusurlu, âciz ve fakîr Saîd! Bilmelisin ki, senin nefsinin mahiyetinde sonsuz bir

¹⁸⁷⁷ Muhammed suresi, 47/38.

¹⁸⁷⁸ Gazâlî, *İhyâu*, c. 2, s. 1535.

¹⁸⁷⁹ Nisâ suresi, 4/28.

¹⁸⁸⁰ Süleyman Uludağ, "Fakr", *DİA*, İstanbul, 1995, c. 12, s. 132-134.

¹⁸⁸¹ Nursî, *Mektubat* / 9. Mektup, s. 358.

¹⁸⁸² Nursî, *a.g.e.* / 29. Mektup, s.568.

¹⁸⁸³ İbn Mâce, *Zühd*, 7; Tirmizî, *Zühd*, 37.

¹⁸⁸⁴ Yûnus Sûresi, 10/62-64.

¹⁸⁸⁵ Fâtır suresi, 35/15.

¹⁸⁸⁶ Bu dersin ilk hali, Nur'un İlk Kapısı isimli risalesinin 3. Ders'in Zeylinde (Mesnevî, s.1380), genişletilmiş hali, Şemme'nin 3. Parçası'nda bulunmaktadır (53. İ'lem, s.390, çvr. Ü. Şimşek). Abdülmecid Nursî'nin Mesnevî tercümesindeki "Onuncu Risale"dir (Mesnevî, s.1358).

kusur, *sonsuz bir acz, sonsuz bir fakr, sonsuz bir ihtiyaç, sonsuz emeller* derc edilmiş. Cenab-ı Fâtır-ı Hakîm, nasıl ki açlık ve susuzluğu midene vermiş, tâ ihsanlarını ve nimet lezzetlerini tanıyasın. Onun gibi, seni *kusur, fakr ve ihtiyaç*tan terkip etmiş, tâ kusurunun dürbünüyle Fâtır-ı Zülcelâlin, cemal ve kemâlinin perdelerine;

ve fakr ölççeğinle, zenginlik ve rahmetinin derecelerine;

ve acz terazinle, iktidar ve kibriyasının mertebelerine;

ve ihtiyaçlarının fihristesinin çeşitliliği ile nimetlerinin ve ihsanın çeşitlerine bakabileşin, tanıyasın ve yaratılış vazifeni eda edesin.¹⁸⁸⁷ Bu sözleri müteakib Bediüzzaman, insanın acz ve fakrının, onu yaratılış gayesi olan ubudiyet yoluna sevkettiğini gösterirken, ayrıca Nur Mesleği olarak da kabul ettiği bu yoldaki temel zikir cümlelerini de ifşa etmiştir: “Bundan bil ki, gaye-i fitratın, ubudiyettir. Ve ubudiyet odur ki, sen, Fâtır-ı Zülcelâlin dergâh-ı rahmetinde *Estağfirullah ve Subhanallah* ile kusurunu ve *Hasbünallah ve Elhamdü lillâh* ile fakrını, ve *Allahu ekber* ve “*Lâ have velâ kuvvete illâ billah*” ile ve istimdatla aczini ilân etmek ve âyine-i ubudiyetinle cemal-i rububiyetini izhar etmektir.”¹⁸⁸⁸

Bediüzzaman, Sahabe örneğinde *küllî ubudiyet* üzere bir nevi ‘küllî sülûk’ şehrahını kendine ve talebelerine yol olarak benimsemiştir. O’na göre: İnsanın aslî görevi, “nihayetsiz makâsıda müteveccih vezâifini görüp, acz ve fakr ve kusurunu ubudiyet suretinde ilân etmek”tir.¹⁸⁸⁹ İbn-i Arabî’nin ifadesiyle: “*Ubudiyet makamı, tezellül ve fakr (muhtaç olma) makamıdır ve İlahî bir sıfat değildir.*”¹⁸⁹⁰ Fakr, ubudiyet yolunun bir ünvanıdır ve Nur Mesleğinin dört esasından hatvesinden birisidir. Bediüzzaman’ın tevhid-i ubudetî veya tevhid-i ma’bûdiyete telakkisi ile fakr yolu arasında bu anlamda bir mutabakat ve muvafakat vardır. Abdülkerim Cîlî de, fakr ile ubudiyetin ve ubûdetin ilişkisine dikkat çekmiştir.¹⁸⁹¹

6. Fakr ve İbadet

Fakr, insanı ibadete sevkeder.

Bediüzzaman, insanın acz ve fakr yaralarının ilacını anlattıktan sonra, sözü takvanın asgarî şartlarına getirir; büyük günahları terketme ve beş vakit namaz başta olmak üzere farzları eda üzerinde durur. Beş vakit namazı kılmanın, yedi kebâiri terk etmenin, cennete bilet olmada az masraflı, rahat ve hafif yükümlülükler olduğunu, ama neticesinin son derece mühim ve büyük olduğunu söyler. Evliyadan referansla şöyle der: “Bütün ihtisas erbabının, müşahede ehlinin ve bütün ehl-i zevk ve keşfin ittifakıyla, o uzun ve karanlıklı sonsuzların sonsuzluğu yolunda yol azığı ve yiyecek, ışık ve burak, ancak Kur’ân’ın emirlerine yerine

¹⁸⁸⁷ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nur’un İlk Kapısı, s.1380.

¹⁸⁸⁸ Aynı yer.

¹⁸⁸⁹ Nursî, *Sözler* / 23. Söz, s.139. Bkz. a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Nur’un İlk Kapısı, s.1386.

¹⁸⁹⁰ İbn-i Arabî, *Fütûhât*, c.2, s. 210.

¹⁸⁹¹ el-Cîlî, *Esfâr*, s. 274.

getirmek ve yasaklarından kaçınmak ile elde edilebilir. Yoksa, fen ve felsefe, san'at ve hikmet, o yolda beş para etmez. Onların ışıkları kabrin kapısına kadardır.”¹⁸⁹²

Bu büyük gerçeğe rağmen, sefahete çağırın şeytana ve şeytan gibi adama şöyle cevap verilmesini salıklar ki bu nefsi ikna edici bir sözdür: “Eğer ölümü öldürüp yokoluşu dünyadan yok etmek, *aczi ve fakrı* beşerden kaldırıp kabir kapısını kapamak çaresi varsa, söyle, dinleyelim. Yoksa, sus! Kâinat mescid-i kebirinde Kur'ân kâinatı okuyor, onu dinleyelim. O nur ile nurlanalım. Hidayetiyle amel edelim, onu vird-i zeban edelim. Evet, söz odur ve ona derler. Hak olup Haktan gelip hak diyen ve hakikati gösteren ve nuranî hikmeti neşreden odur.”¹⁸⁹³ Bu sözlerini Bediüzzaman, kalpleri iman ve Kur'an nuruyla nurlandırma ve *Allah'a iftikâr ile iltica edip gınaya erme duasıyla* taçlandırır ki bu, meşhur fakr duası olmaktadır.

7. Fakr ve Rahmet Makamı

Fakr, Rahmaniyetin rahmetini idrake vesiledir, Rahmân ismine ulaştırır.

Bediüzzaman, *acz, fakr, şefkat ve tefekkür tarîkını* aşk yolunun makam-ı mahbubiyete ulaştırmasına kıyasla anlatır ve: “*Fakr dahi, Rahmân ismine îsal eder.*”¹⁸⁹⁴ der. Bu yolu, ‘*Rahmânî ve nuranî bir meslek*’¹⁸⁹⁵ olarak tanımlar. Şüphesiz fakr yolunun, Allah'ın Rahman ismine îsâl etmesinden maksat, o ismin makamı olan makam-ı Rahmânîyete ulaştırmasıdır, rahmetine mazhar olmasıdır. Cenab-ı Rahîm, merhametine iftikarını hissedenlere daha ziyade rahmetiyle tecelli ve teveccüh buyurur. Fakr şuuru sayesinde insan, Allah'ın Rahmânîyet'ini yakînen kavrar. Nitekim Besmele'ye Rahman ve Rahim isimlerinin girmiş olmasının hikmetlerini zikrederken, kendisine ait bir hissini de paylaşmış ve bu iki büyük nur olan isimlere yetişmek için bulduğu en mühim vesilenin, *fakr ile şükür, acz ile şefkattir*; yani *ubudiyet ve iftikar* olduğunu ifşa etmiştir.¹⁸⁹⁶

Fakr halinin insana yaşattığı çaresizlik ve dayanılmaz acılar, Rahmânî imdada davetiye olur. Çünkü, Allah'ın hususî rububiyeti, has iltifat ve imdad-ı Rahmânîsi vardır ki, umumî kanunların baskılarına dayanamayan fertlerin imdadına, Rahmânü'r-Rahîm isimleri yetişirler, hususî bir surette yardım ederler, o baskılardan kurtarırlar. Onun için, her canlı, hususan insan, her anda O'ndan istimdat eder ve medet alabilir.¹⁸⁹⁷ Nitekim zenginlerin mallarında ihtiyacından dolayı isteyen ve yoksulun belirli bir hakkı olduğunu haber veren Kur'an¹⁸⁹⁸, zekatın kimlere verileceğini açıklayan bir âyette sıralamanın başında fakirleri, sonra

¹⁸⁹² Nursî, *Sözler* / 7. Söz, s. 11; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Nur'un İlk Kapısı - s.1406.

¹⁸⁹³ Aynı yer.

¹⁸⁹⁴ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211.

¹⁸⁹⁵ Nursî, *a.g.e.* / 30. Söz, s.246.

¹⁸⁹⁶ Nursî, *Mektubat* / 8. Mektup, s. 358.

¹⁸⁹⁷ Nursî, *Mektubât* / 28. Mektup, s.528.

¹⁸⁹⁸ Meâric suresi, 70/24-25.

miskinleri zikretmesi¹⁸⁹⁹, Allah'ın merhametine mazhariyette fukarayı¹⁹⁰⁰ öncelediğine delalet etmektedir. Bu öncelik, işarî bir mana olarak, huzurullahta manevî fakr meşrepli olanların da İlahî rahmet ve merhamete daha önden nail olacaklarına bir remiz de ihtiva etmektedir. Bundandır ki nice gönül ehli, Allah'a “*Senin merhametine herkesten çok layık olan benim, çünkü herkesten çok muhtaç ve fakir olan benim.*” diyerek yakarmışlardır.

Nâil olduğu ihsanlar insanı şükran ve minnete sevk ettiği gibi, mahiyetinde var olan fakr da onu Rahman ve Rahim'e sığınmaya, yardım dilemeye yöneltir. Mahiyetindeki fakirlik unsurlarının çok fazla olması ölçüsünde insan da, Allah'ın rahmetinin enginliğini daha iyi idrak eder.¹⁹⁰¹ Bu rahmet sırrını içeren fakr tarifıyla gidişat tevhid mertebelerinde devam edip giderken, tevhid-i Rahmâniyeti¹⁹⁰² de gerçekleştirir. Rahman isminin velayet nurlarına mazhar olan kul, hakikat âleminde “Abdurrahman” ünvanını alır. Kâşânî'nin tarifıyla: “Abdurrahman, Allah'ın Rahmân isminin mazharıdır. Allah bütün âlemler için rahmettir. Öyle ki, temayüllerinin kabiliyeti bakımından hiçbir şey onun rahmeti dışına çıkmaz.”¹⁹⁰³

Rahman'ın kulu olabilmek için Nursî, şu irşadda bulunur: “Ey insan! Kat'iyen anla ki, senin gibi *zaif-i mutlak, âciz-i mutlak, fakir-i mutlak*, fâni, küçük bir mahlûka bu koca kâinatı musahhar etmek ve onun imdadına göndermek, elbette hikmet, inâyet, ilim ve kudreti ihtiva eden *rahmet hakikatidir*. Elbette böyle bir rahmet, senden küllî ve hâlis bir şükür, ciddî ve sâfi bir hürmet ister. İşte, o hâlis şükürün ve o sâfi hürmetin tercümanı ve ünvanı olan *Bismillâhirrahmânirrahîm*'i de, o rahmetin vusûlüne vesile ve o Rahmân'ın dergâhında şefaatchi yap.”¹⁹⁰⁴

8. Fakr, Hamd ve Şükür

İnsandaki fakr yarasının tedavisi, *şükür ve kanaat* ilacıdır.

Muhammedî kulluk yolunun esaslarından birisi ‘şükür’dür. Fakr bilinci, insanı şükretmeye ve hamdetmeye iletir.¹⁹⁰⁵ Bediüzzaman, acziyet ve fakriyetini insanın sağında ve solunda birer yarası olarak tasvir eder: Acziyet yarasının ilacı, *sabır ile tevekkül*dür. Fakriyet yarasının ilacı ise “*şükür ve kanaat*”tir. Bu duygularla Rabb-i Rahîm'e dua ve ilticadır. Fakr yarasının tedavisi, *şükür ve kanaat* ile, talep ve dua ile, Rezzâk-ı Rahîmin rahmetine itimad etmekle gerçekleşir. Bu ilaçları güzelce kullanan insanın acz ü fakr yaraları birer Gül-i Muhammedî'ye dönüşür. Kur'ân-ı Kerîmin bu ilâcı, *fakr yarasını*, rızık ve rahmet vesilesine çevirir, nimetlerin lezzetlerine iştihaya tebdil ve tashih eder. Sonsuz rahmet

¹⁸⁹⁹ Tevbe suresi, 9/60.

¹⁹⁰⁰ Zekâtın verileceği ‘fakirler’ ve ‘miskirler’le alakalı bazı âyetler: Bakara 2/61, 273; İnsân 76/8; Beled 90/16.

¹⁹⁰¹ Nursî, *Lem'alar*, s. 438.

¹⁹⁰² Nursî, *Sözler / Lemeât*, s.319.

¹⁹⁰³ Kâşânî, *İstîlâhât*, s. 108; Gümüşhânevî, *Câmiu'l-usûl*, s. 7.

¹⁹⁰⁴ Nursî, *Lem'alar / 14. Lem'a*, s.633.

¹⁹⁰⁵ Nursî, *Mektubat / 29. Mektup*, s.568.

meyvelerine aç olan ruh ve beşerî latifeler, o sonsuz rahmet meyvelerine fakr ve ihtiyacını hissettikçe, hissettiği saadet lezzeti ziyadeleşir. Böyle fakîre, fakîr nâmı ağır gelebilir, fakat "Fakrım, iftiharımdır."¹⁹⁰⁶ hadisi¹⁹⁰⁷ bu sırra işaret eder.¹⁹⁰⁸ Çünkü:

Yeryüzünü bir nimet sofrası kılan, bahar mevsimini bir çiçek destesi yapıp o sofranın yanına koyan ve üstüne serpen bir Cevâd-ı Kerîm'in misafirine *fakr ve ihtiyaç*, ağır bir acı ve keder olamaz. Belki, *fakr ve ihtiyacı*, hoş bir iştiha suretini alır; iştiha gibi, *fakrın* artmasına çalışır. Bediüzzaman fakrın ziyadeleşmesini, fakirlik bilincinin derinleşmesi anlamında kullanmıştır ki, müteakiben kâmil insanların fakrına sözü getirir ve şöyle der: "*Kâmil insanlar, fakr ile fahretmişler. Sakın yanlış anlama, Allah'a karşı fakrını hissedip yalvarmak demektir. Yoksa fakrını halka gösterip dilencilik vaziyetini almak demek değildir.*"¹⁹⁰⁹

Bediüzzaman şükürle alakalı, ehl-i tasavvuf ve tarikati yakından ilgilendiren bir hususa da dikkat çeker; manen yükseldikçe şükür yerine fahre girenlerin olduğunu söyler ve böyle bir hataya düşmemenin çaresi olarak da, insanın mâhiyetindeki fakr gerçeğini idrak etmesi ve bir an olsun hatırdan dûr etmemesi gerektiğini; nefesine kusur, noksanlık ve acizlikten başka bir şeyi isnâd etmemesinin lüzumunu belirtir. Kabiliyetler Allah'ın yaratılıştan lütfu, o kabiliyetlere inkişafı vermek sonradan ihsanı olunca, nefse bunlara şükür ve hamde mukabeleden başka iş kalmaz.¹⁹¹⁰ Risale-i Nur'daki bütün bu kabil dersler, insanda bir fakr bilinci meydana getirir. Fakr bilinci, şükür netice verir. Şükür ise ubudiyetin en temel esaslarından bir tanesidir.¹⁹¹¹ Bediüzzaman, fakrın ilacının şükür ve kanaat olduğunu söylemekle, aynı zamanda nur mesleğinin altı esasından biri olan 'şükür'le fakr arasındaki bağı, uyumluluğu ve lüzumluluğu da göstermiş olmaktadır.

Bediüzzaman'ın dört esaslı "acz, fakr, şefkat, tefekkür" yoluna daha sonra şevk ü şükürü ilave etmesi ama sayıyı yine dört esas olarak göstermesi¹⁹¹², şükürün, fakrın bir sonucu ve meyvesi olması bakımındandır. Bütün Risale-i Nur'da fakr ile şükür arasında kurmuş olduğu bağlar, Gümüşhânevî'nin Allah'ı kasd ve murad etmeye giden dört yoldan birisinin 'fakr yolu olduğu, bunun yaygısını/göstergesinin de şükür olduğu, meyvesinin de şükürün artması olduğunu söylemesi¹⁹¹³ ile daha bir anlamlı hale gelmektedir.

¹⁹⁰⁶ İbn-i Hacer, zayıf hadis olduğunu söylemiştir. (Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/87 (1835).

¹⁹⁰⁷ "Peygamber Efendimiz'in övdüğü fakirlik, sahip olmamak değil, sahip olunan şeylere köle olmamak ve her şeyin gerçek mâlikinin Allah olduğunun bilinmesidir." Hamdi Kızıler, *Cahidi Ahmed Efendi ve Tasavvuf Anlayışı* (doktora tezi), Danışman: Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı, 2004, s. 230.

¹⁹⁰⁸ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nur'un İlk Kapısı - s.1406.

¹⁹⁰⁹ Nursî, *Sözler* / 7. Söz, s. 10-11.

¹⁹¹⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s. 193.

¹⁹¹¹ Nursî, *Mektubat* / 9. Mektup, s. 358.

¹⁹¹² Nursî, *a.g.e.* / 4. Mektup, s.354,

¹⁹¹³ Gümüşhânevî, *Câmiu'l-Beyân*, s. 61, 71.

9. Fakr, Kanaat ve Şevk

Fakr ve kanaat, rızık vasıtasıdır; hırsı ve tama'ı kaldırır, gönül zenginliği kazandırır.

Şüphesiz ki fakr kavramını salt fakirlik ve yoksulluk ile sınırlı anlamak, onun on manasını bire indirgemektir. Tasavvuf terminolojisinde fakrı, gönül zenginliği olarak tarif eden sufiler olmuştur.¹⁹¹⁴ Serrâc'a göre; fakrdan maksadın sadece *yoksulluk ve züğürtlük* olduğunu söyleyen ve fakrın âdâbını dikkate almayan bir zümrenin, fakra takılıp kalması, fakrın gerçeğini anlamasına perde teşkil eder.¹⁹¹⁵ Şeyh Câhidî Ahmed el-Edirnevî (ö.1070/1659) de fakrı üç mertebede anlatır ve birinci mertebe, gönül zenginliği fakrıdır. O'na göre öncelikle dünya malına tamah etmeden zengin bir gönül sahibi olmalıdır. Şayet talep etmeksizin dünya malı elde edildiyse, o vakit de Allah yolunda sarfedilmelidir.¹⁹¹⁶

Eğer gönül zenginliği ve kanaat yoksa, parası olan zengin insan da fakirdir; çünkü mutlu yaşamak için parasız insandan çok daha fazla şeye ihtiyaç duymaktadır. Hatta dünyanın en fakir (muhtaç) insanları, kalbi fakir, cebi zengin olanlardır; zira onların bu hayatta mutlu yaşayabilmeleri için kanaatkâr bir yoksula göre on kat daha fazla dünyalığa ihtiyaçları vardır. İnsanın fakr özelliği, ondaki gönül zenginliğini hâsıl edecek kaynaklardan birisidir. Maddî fakirlik ve fakr hasleti, manevî olarak fakrı ve fakr makamını doğurabilir. İnsan için maddî zenginlikten daha önemli olan mânevî zenginlik, hırstan ve tamahtan uzak kalıp sahip olduğuyla yetinme erdemidir. Nitekim Hz. Peygamber: “*Gerçek zenginlik, mal çokluğu değil, gönül tokluğudur, zenginliğidir.*”¹⁹¹⁷ buyurmuştur. Mutasavvıflar da, zenginliği öven hadisleri gönül zenginliği olarak anlamışlardır. Zengine zengin olduğu için saygı gösterenin imanından çok şey kaybedeceğini söyler, zenginleri ölü, meclislerini de ölülerin meclisi sayarlar.¹⁹¹⁸ Bununla beraber tarihte çok varlıklı sûfiler de olduğuna dikkat çeken Uludağ'a göre, Mevlânâ, “*Dünya mal mülk, altın ve kadın değil, Allah'ı unutmaktır*” diyerek tasavvufun maddî zenginliği asla reddetmediğini özellikle vurgulamıştır.¹⁹¹⁹

Bediüzzaman'a göre; İsrâf, hırsı doğurur. Hırs ise üç neticeyi verir. Birincisi, kanaatsizliktir. Kanaatsizlik, çalışma şevkini kırar. Şükür yerine şikâyet ettirir, tembelliğe atar. Kanaatsiz, şükürsüz ve tembel insan, helâl ve az malı terk edip gayr-i meşrû, külfetsiz bir mal aramaya başlar ve o yolda izzetini, belki haysiyetini fedâ eder. Birçok âlimin, zekiliklerinin verdiği bir hırs sebebiyle fakr-ı hâle düşmeleri ve nice aptal ve iktidarsızların, fitrî

¹⁹¹⁴ Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, Eyyüb b. Mûsâ el-Huseynî, *el-Külliyât Mu'cemu fi'l- Mustalahâti ve'l-Furuki'l-lugaviyye*, tahk. Adnan Derviş, Muhammed el-Mısırî, 2. Baskı, Beyrut 1413/1993, s. 696.

¹⁹¹⁵ Serrâc, *Lüma'*, s. 522. Sülemî de Uşûlü'l-Melâmiyye ve ğalaâtü's-şûfiyye ile (s. 177-178) Beyânü zelevî'l-fuğarâ' (s. 187) adlı risâlelerinde *fakr ve fakir* anlayışı hususunda düşülen hatalara dikkati çekmiştir.

¹⁹¹⁶ Câhidî Ahmed Efendi, *Kitabü'n-Nasiha*, vr. 108a-108b, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Koleksiyonu, No: 350; Kıziler, *Cahidî Ahmed Efendi ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 229.

¹⁹¹⁷ Buhârî, Rikak 15; Müslim, Zekât 130; Tirmizî, Zühd 40; İbni Mâce, Zühd 9.

¹⁹¹⁸ Kuşeyrî, *Risale*, s. 540, 544

¹⁹¹⁹ Süleyman Uludağ, “Fakr”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. 12, s. 132-134.

kanaatkârâne vaziyetleri ile zenginleşmeleri¹⁹²⁰, kesin olarak şu hakikati ispat eder: Helal rızık, *acz ve iftikâra* göre gelir; iktidar ve ihtiyar ile değildir. Belki de o helal rızık, iktidar ve ihtiyar ile ters orantılıdır. Çünkü çocukların iktidar ve ihtiyarı geldikçe hazır rızık onlardan uzaklaşır ve ağırlaşır. (“*Kanaat, bitip-tükenme bilmeyen bir hazinedir.*”¹⁹²¹) hadîsinin sırrıyla; kanaat, güzel yaşam definesidir ve hayatın rahatıdır. Hırs ise, hasâret ve sefalet madenidir.¹⁹²²

Gazâlî’ye göre: “Hz. Peygamber’in “*Tamahtan sakının, çünkü o sürekli fakirliktir.*” dediği tamah, mezmum olan tamahtır. Kınanmaya gerektiren tamah ise iki şeydedir: Birincisi, şüpheli bir menfaat karşısında kalbin hareketsiz kalmasıdır. İkincisi ise hüküm bakımından tehlikeli olan bir şeyi istemektir.¹⁹²³

Bediüzzaman, müsrif ile kanaatkâr fakir mukayesesini de yapar ve müsriflerin ne kadar zengin de olsalar hep hayattan şikâyet ettiklerini, kanaatkâr bir fakirin ise daima şükrettiğini ifade eder. Bunun sebebi de, israfın kanaatsizliği getirmesi, kanaatsizliğin çalışmanın şevkini kırıp tembelleğe atması ve hayatta her şeyden şikâyet kapısını açıp sürekli şikâyet ettirmesidir. Böyle bir durum, bir mü’minin kullukta ihlâsını zedeler, riyâ kapısını açar; ayrıca izzetini kırar, dilencilik yolunu gösterir. Buna mukabil iktisâd ise, kanaati hâsil eder. “Kanaat eden aziz olur; tamah eden zillate düşer.”¹⁹²⁴ hadîsin sırrıyla; kanaat ise izzeti doğurur, çalışmaya cesaretlendirir, şevki artırır ve çalıştırır. Kanaat vasıtasıyla kişi, *insanlardan istiğnâ ettiği için*, onların teveccühlerini aramaz. İhlâs kapısı açılır, riyâ kapısı kapanır.¹⁹²⁵

Bediüzzaman’ın fakirlikve kanaat ile şevki ilişkilendirmesi Nur Mesleği’ne ‘fakr’a¹⁹²⁶ ziyade olarak ‘şükür’ ve şevk dahil etmesi¹⁹²⁷, fakr’ın hem şevki hem de şükürü ihtiva etmesi sebebiyle olmalıdır. Nitekim Hacı Bayram-ı Veli’ye göre, tarikat makamlarının yedincisi ve sonuncusu: fakirlik ve şevktir¹⁹²⁸, yani ikisi birliktedir.

10. Fakr ve İstiğna

Fakr illallah, İstiğnâ billah ile tamamlanır, kemale erer.

Bediüzzaman’a göre Muhammedî kulluğun esaslarından birisi “halktan istiğna”dır.¹⁹²⁹ Allah ile ganî olanlar, masivadan müstağni davranırlar. Onlar hiçbir şeyleri olmasa, gene de huzur içindedirler. Çünkü onların Allah’ı vardır. Bu büyük manayı ifade için Hz. Peygamber: “*Allah’ım beni sana karşı muhtaç (fakir) kılarak müstağni eyle, kendinden başkasına muhtaç*

¹⁹²⁰ Bu hususu ifade eden bir hadîs-i şerîf için bkz.: ed-Deylemî, *el-Firdevs*, 4/385.

¹⁹²¹ Bkz. et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-ıvısat*, 7/84; el-Beyhakî, *ez-Zühed*, 2/88; el-Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 2/133.

¹⁹²² Nursî, *Lem’alar* / 19. Lem’a, s. 662. Bkz. a.mlf., *Mektubat* / 29. Mektup, s. 548.

¹⁹²³ Gazâlî, Ebu Hâmid, *Minhâcü’l-Âbidîn*, Mısır 1355/1939, , s. 51.

¹⁹²⁴ Bkz. İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi’l-hadîs*, 4/114; ez-Zebîdî, *Tâcü’l-arûs* 22/90 (k-n-a maddesi).

¹⁹²⁵ Nursî, *Lem’alar* / 19. Lem’a, s. 661.

¹⁹²⁶ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211. Ayrıca bkz. a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Onuncu Risale, s.1357.

¹⁹²⁷ Nursî, *Mektubat* / 4. Mektup, s.354; a.mlf., *Barla Lâhikası* - Mektup No: 91, s.1442.

¹⁹²⁸ Heyet, *Evlîyalar Ansiklopedisi*, c. 6, s. 212, “Hacı Bektaş-ı Veli” mad.

¹⁹²⁹ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, s.568.

(*fakîr*) etme!"¹⁹³⁰ "Bana helâl rızık nasib ederek haramlardan koru! Lutfunla beni senden başkasına muhtaç etme!"¹⁹³¹ diye dua etmiştir. Hz. Hasan'a rüyasında Hz. Peygamber'in öğrettiği dua Allah'tan başka kimseden bir şey umama bakımından tam bir istiğna duasıdır.¹⁹³²

Maruf el-Kerhî (ö.200/816), "tasavvuf, hakikatleri almak, insanların elindekilerden ümit kesmektir. Fakrı gerçekleştiremeyen tasavvufu da gerçekleştirememiş sayılır."¹⁹³³ der. Bu ifadelerden fakrın tasavvuf yolunda bir ön şart kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere, ilk dönem sufileri fakr ve istiğnayı birleştirmiştir. Mesela Cüneyd-i Bağdâdî gibi¹⁹³⁴, Bediüzzaman da, "yalnızca Allah'a fakir olma hâli" ile "insanlardan Allah ile müstağni olma" halini birleştirmiştir. Hayatını *el-fakîr illallah* çizgisinde Allah'a her an muhtaçlık duygusuyla yaşarken, küçüklüğünden beri insanlardan istiğna düsturunu muhafaza etmiş ve *müstağni billah* kalmış olmasının hikmetini 'dine hizmette ihlas sırrını koruma ve ilmin izzetini muhafaza kaygısı ile izah etmiştir.¹⁹³⁵ Ona göre insan, kanaat vasıtasıyla başka *insanlardan istiğnâ eder ve onların* teveccühlerini aramaz hale gelir; böylece kendisine ihlâs kapısı açılır, riyâ kapısı kapanır.¹⁹³⁶

Bediüzzaman, İkinci Mektub'unda insanlardan karşılıksız hediye kabul etmemesinin ve istiğnasını titizlikle korumasının altı sebebini, iman ve irfan şuuru perspektifinden izah etmiştir. İki tanesi şöyledir: 1. Ehl-i dalâlet, ehl-i ilmi, ilmi çıkar vasıtası yapmakla itham ediyorlar. 'İlmi ve dini kendilerine geçim aracı yapıyorlar.' deyip insafsızcasına onlara hücum ediyorlar. Bunları fiilen yalanlamak lâzımdır. 2. Hakkın yayılması için peygamberlere ittibâ etmekle mükellefiz. Kur'ân-ı Hakîm'de hakkı neşredenler, "Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir."¹⁹³⁷ diyerek insanlardan *istiğnâ* göstermişler.¹⁹³⁸

İstiğna konusunda Bediüzzaman'a göre, insanlardan istiğna halinin bir de tam zıttı vardır ki o da "Allah'tan istiğna"dır. Vâkıa istiğna, kullara karşı olur. Allah'a karşı istiğna olmaz, iftikâr olur. Ancak, Allah'a karşı müstağni davranmaya kalkan ve hatta "Biz zenginiz, Allah fakirdir"¹⁹³⁹ diyecek kadar ileri gidenler çıkmıştır.¹⁹⁴⁰ En büyük mahrumiyet ve haybet, Allah'tan müstağni kalmaktır ki, kişi Allah'a karşı istiğna göstermekle, olumsuz manada en tehlikeli bir fakirliğe düşmüş olur. Bediüzzaman, böylesi bir fakr ü zarurete düşmekten Allah'a iltica etmiştir.¹⁹⁴¹ Bu, hakikatte fakirliktir. İsmail

¹⁹³⁰ Râğıb İsfehânî, *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'ân*, Kahire, 1970, s. 577

¹⁹³¹ Tirmizî, *Daavât* 121.

¹⁹³² İbn Asakir, *Tarihu Medine-i Dimaşk*, Daru'l-fikr, Beyrut, 1415/1995, 13/166-167.

¹⁹³³ Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 66.

¹⁹³⁴ Kuşeyrî, *Risale*, s. 539, 545.

¹⁹³⁵ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 66 - s.1840*.

¹⁹³⁶ Nursî, *Lem'alar / 19. Lem'a*, s. 661.

¹⁹³⁷ Yûnus sûresi, 10/72; Hûd sûresi, 11/29, 51.

¹⁹³⁸ Nursî, *Mektubât / 2. Mektup*, s. 351.

¹⁹³⁹ Âl-i İmrân, 3/181.

¹⁹⁴⁰ Halbuki "İnsan her cihetçe kendini müstağni / ihtiyaçsız hissettiği zaman azgınlaşır." (Alak, 96/6).

¹⁹⁴¹ Nursî, *Sözler / 7. Söz*, s. 11; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye / Nur'un İlk Kapısı - s.1406*.

Hakkı Bursevî de, mal ve bedenle Allah yolunda hizmet etmedikçe velayet mertebesine ulaşamayacağına dikkat çektikten sonra, sâlikin gınâsının Allah ile olması gerektiğini, yoksa zahiren dünyalıkla zengin olsa da, hakikatte fakir olduğunu belirtir.¹⁹⁴²

Ali Ulvi Kurucu'ya göre; Risale-i Nur Külliyyatı'nın mazhar olduğu bu ilâhî fütuhât, hep bu enbiyâ mesleğinde sebat kahramanlığının şaheser misali ve harikulâde neticesidir.¹⁹⁴³ Önsöz'ünde "Bediüzzaman'ın İstiğnası" başlığını açar ve sözlerine "Üstad Bediüzzaman'ın hayatı boyunca cemiyetimizin her tabakasına vermekte olduğu binlerle *istiğnâ örnekleri*, dillere destan olmuş bir ulviyeti hâizdir." diye başlar, "Nur deryasında yıkanmak şerefine mazhar olan bir Nur talebesinin istiğnâsına¹⁹⁴⁴ hayran olmamak kabil değildir!"¹⁹⁴⁵ diye bitirir. Iraklı muharrir İsa Abdülkadir, makalesinde Hakiki Nur Talebelerinin "fakirü'l-hal olmalarıyla beraber, *âzamî iktisat ve kanaatle, sabır ve insanlardan istiğna* ile ve hizmet-i Kur'âniyede hakikî bir *ihlâs ve fedakârlık*" üzere çalıştıklarını yazmıştır.¹⁹⁴⁶

11. Fakr, Küllî Sülûk ve Fena Fillah

Fakr, küllün bekâsı içinde küllün fenasına koşma halidir ve velayette son makamdır.

'Hücvirî' olarak bilinen Ali b. Şeyh Osman Cüllâbî el-Hanefî (ö.465/1072), *fakr* konusuyla ilgili ayet ve hadisleri saydıktan sonra, *fakr makamının* Allah Teâlâ katında çok büyük bir kıymet ve fazileti hâiz olduğunu söyler, ve fakrı, *maddî fakr ve manevî fakr* olarak ikiye ayırır. Maddî fakr, zaruri olarak yaşanan maddî-malî iflas veya mal yoksunluğudur. *Mânevî fakr* ise ihtiyarî bir yönelişle tüm varlıklardan yüz çevirerek, *küllün bekâsı içinde küllün fenâsı* 'na koşma hâlidir. Bu halde talip *mülkiyet iddiasını terk ederek zenginlikten ve fakirlikten fenaya* erer.¹⁹⁴⁷ Bu tarifıyla Hücvirî fakrı, fena ile irtibatlandırmış ve gerçek fakrın insanın her türlü varlık iddiasından sıyrılarak Hakk'ta fenâ bulmasıyla gerçekleşebileceğini ifade etmiştir.

Yine bazı sufiler, tasavvufî velayet makamlarındaki son makamı, 'fakr u fenâ makamı' olarak isimlendirmişlerdir. Halvetiyye tarikatının pîr-i sâni'si Yahya Şirvânî (ö.869/1464) bunlardan biridir. Müellif "*Şerh-i Merâtıb-i Etvâr-ı Kulûb*"¹⁹⁴⁸ isimli

¹⁹⁴² İsmail Hakkı Bursevî'nin *Şerh-i Rûh-i Mesnevi*'sinden naklen, Mustafa Rasim, *Istîlâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 693.

¹⁹⁴³ Nursî, *Tarihçe-i Hayat / Önsöz*, s.2114

¹⁹⁴⁴ Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c. 6, s. 111.

¹⁹⁴⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat / Önsöz*, s.2114

¹⁹⁴⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2 - Mektup No: 100*, s.1881.

¹⁹⁴⁷ Hücvirî, *Keşfu'l Mahcûb*, s. 89.

¹⁹⁴⁸ "*Etvâr-ı Kulûb*" isimli risale de Yahya Şirvânî'ye aittir ve kendisi bu risalesinde kalbi (gönlü) çeşitli yönleriyle ele alarak tasavvuf eğitimi esnasında sûfinin ulaştığı kalbe ait merhaleler hakkında bilgi vermektedir. Eserin nüshaları için bkz. Yahya Şirvânî, *Etvârü'l-Kulûb*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef., nr. 2613/6, vr. 88a-103a; a. mlf., *Etvârü'l-Kulûb*, Süleymaniye Ktp., Nurosmaniye, nr. 4904/8, vr. 28b-32b; a.mlf., *Etvârü'l-Kulûb*, Muğla Hoca Mustafa Ktp., nr. 183/6, vr. 97b-111a.

risalesinde sūfinin Yüce Allah'a ulaşmak için aşması gereken merhaleleri *yedi vadi* şeklinde konu edinir. Bu vadiler “kalp, aşk, marifet, istiğna, *tevhid*, hayret ve *fakr u fenâ*”dır.¹⁹⁴⁹

Mustaf Aşkar'ın tespit ettiği üzere: Niyaz-ı Mısırî, fakrı, “iki cihanda yüzün kara olması” şeklinde yorumlar. Yani fakr, insanın Allah'ta fani olması, yok olmasıdır. Çünkü yokluk, siyahlıkla ifade olunur. Gerçekte dünya ve âhiret ademdir (yokluktur). Zira bunların gerçek varlığı yoktur. Zira gerçek varlık, Allah'a aittir. Yaratıklara varlık demek, mecâzîdir.¹⁹⁵⁰ Mısırî, fakra yokluk anlamı verir ve vücudun (varlığın) zıddı anlamında kullanır. Ona göre arifin sırrında vücuddan (varlıktan), fakr (yokluk) oluncaya kadar perdesiz doğrudan doğruya Hakk'ın yüzüne bakması doğru olmaz. Niyaz-i Mısırî'den (ö.1105/1694) üç asır önce yaşamış olan Hacı Bayram-ı Veli (ö.833/1430) de fakr kavramına ‘yokluk ve Allah karşısında fani olmak’ manası vermiştir.¹⁹⁵¹

Sûfiler, “*Fakr, iki cihanda yüz karasıdır.*”¹⁹⁵² şeklindeki yaygın ifadeyi, “*Hiçbir şeye sahip olmayan sâlikin Allah'ta külliyyen fâni olmasıdır*” diye yorumlamışlardır ki onlara göre gerçek fakr budur. Hadis olarak nakledilen “*Fakr kendisiyle övündüğüm bir şeydir*” anlamındaki söz de fakrın bu yönünü dile getirir. Bu anlamdaki fakr sâlikin aslî yokluğa dönüp bir hiç olmasından ibarettir. “*Fakr tamamlanınca geriye sadece Allah kalır*” sözüyle sûfiler bu durumu kastederler.¹⁹⁵³ “*Fakir Allah'tır*”; “*Fakir Allah'a muhtaç değildir*”¹⁹⁵⁴ sözleri de bu anlamda kullanılır. Zira *sâlikin fakrın en ileri derecesine vararak Allah'ta fâni olmasıyla ikilik ortadan kalkacağından ikilikten gelen ihtiyaç da yok olur.*¹⁹⁵⁵ Tehânevî, fakrı sırf Allah'a yönelik ve onda fâni olmak şeklinde yorumlamıştır.¹⁹⁵⁶

Mevlânâ Celaleddin Rumî'ye göre insanlar, ezelde Elest bezminde Allah'ın “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna ‘Belâ / Evet (sen bizim Rabbimizsin)’¹⁹⁵⁷ diyebildikleri için şükür olarak bu dünyada belalar çekmektedirler. Bela çekmenin sırrı ise fakr ü fenâ dergâhının kapısının halkasını vurmaktır.¹⁹⁵⁸ Yani belalar içinde acılar çeke çeke kul, her acıyla birlikte fakr ve fena dergâhına kapısını çalar ve oraya sığınır ve nihayet İlahî Dergâh'ta *fakîr ilellah ve fenâ fillah makamına* erişir.

Bediüzzaman, Mevlana Celaleddin (ö.672/1273) ve İbn Atâullah İskenderânî'nin (ö.709/1309) yüksek bir hakikati yansıtan birer sözünden hareketle; fakr ü fenâ dergâhına

¹⁹⁴⁹ Yahya Şirvânî, *Şerh-i Merâtibu Etvârü'l-Kulüb*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef., nr. 2613/5, vr. 72a-88a; a.mlf., *Risâle fi Etvârî Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Esad Ef., nr. 1663/2, vr. 21b-31b. Bkz. Muhiddin Usta, *Tasavvuf Eğitimi Etvâr-ı Seb'a Metodu* (Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. Reşat Öngören, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf Bilim Dalı, İstanbul, 2015, s. 4-5.

¹⁹⁵⁰ Niyaz-ı Mısırî, *Mevâidü'l-irfân*, v.2a. Bkz. Aşkar, *Mehmet Niyaz-ı Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı*, s.224-225.

¹⁹⁵¹ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram-ı Veli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 139.

¹⁹⁵² Aclûnî, *Keşfü'l-hafa*, II, 87 (183).

¹⁹⁵³ Baklî, *Şerh-i Şaḥiyyât*, s. 580; Kâşânî, *İstulâhâtü's-şûfiyye*, s. 104; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 11/116.

¹⁹⁵⁴ Tehânevî, Keşşâf, “fakir” md.; Kuşeyrî, s. 546

¹⁹⁵⁵ İbnü'l-Arâbî, *el-Fütûhât*, II, 348; Câmî, *Nefehât*, Tahran 1336, s. 16-18, 21.

¹⁹⁵⁶ Tehânevî, *a.g.e.*, s. 1118.

¹⁹⁵⁷ Araf suresi, 7/172-173.

¹⁹⁵⁸ Bkz. Mevlana, *Divân-ı Kebîr*, s.157 - *Gazel* 251.

giden yolda kul, acz, fakr, tevekkül ve iltica ile Allah'a yönelince, önündeki Nur kapısının açılıp zulmetlerin dağılacağını ifade eder. Kendisi de 'fakr ü fenâ dergâhı'nın kapısının tokmadığına dokunduğunu belirtir:

"Hem üstadlarımdan Mevlânâ Celâleddin'in nefisine dediği gibi dedim:

أُوْكَفْتُ أَلْسِنَتِي وَتُوَكَّفْتِي بَلَى شُكْرِي بَلَى چَيْسَتْ كَثِيْدَنْ بَلَى
سِرِّ بَلَا چَيْسَتْ كِه، يَعْني مَنْم حَلَقَه زَنْ دَرْ گِه فَفَرُو فَنَّا

[“O ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ dedi. Ve sen ‘belâ’ (evet Rabbinizsin) dedin. Belâ (evet) demenin şükrü nedir? Belâ (acı) çekmektir. Belâ (acı) çekmenin sırrı nedir? ‘Fakr u fenâ dergâhının (kapısının) halkasına vuran benim’ demektir.”¹⁹⁵⁹]

O vakit nefsim dahi: “Evet, evet... Acz ve tevekkül ile, fakr ve iltica ile nur kapısı açılır, zulmetler dağılır. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى نُوْرِ الْاِيْمَانِ وَالْاِسْلَامِ (İman ve İslâm nûrundan dolayı hamdolsun Yüce Rabimize.)” dedi. Meşhur Hikem-i Atâiyye'nin şu fıkrası:

وَمَاذَا فَقَدَ مَنْ وَجَدَهُ وَمَاذَا وَجَدَ مَنْ فَقَدَهُ¹⁹⁶⁰ Yani: “Cenâb-ı Hakk'ı bulan, neyi kaybeder? Ve O'nu kaybeden, neyi kazanır?” Yani: “O'nu bulan her şeyi bulur; O'nu bulmayan hiçbir şey bulmaz, bulsa da başına belâ bulur.” Ne derece âlî bir hakikat olduğunu gördüm ve طُوْبَى لِلْغُرَبَاءِ (“Gariplere müjdelersun.”)¹⁹⁶¹ hadisinin sırrını anladım, şükrettim.”¹⁹⁶²

Bu sözleriyle Bedüzzaman, ‘fakirlik’ ile ‘gariplik’ arasında bir bağ kurmuştur ve Hz. Peygamber’in diliyle müjdelenen âhîrzaman garipleri’nin, velayette ‘fakr ve fena makamı’nda olduklarına işaret etmiş, gurabânın fukarâlığına îmada bulunmuştur.

Daha önce geçtiği üzere, aradığını ‘fakirlik kapısı’nda bulduğunu söyleyen Şah-ı Geylânî’nin, gönülden Allahü Teâlâdan başka her şeyi çıkarıp, hep O’nunla olmak olan “fakr” mertebesine ulaştığını ve sonunda tüm varlıklardan yüz çevirdiğini, her şeyinin Allah için olduğuna dair sözleri¹⁹⁶³, bir bakıma fakrda fenâ fillah hâlidir.

Fakr yolunu benimsemeye Mevlânâ’dan ve Geylânî’den etkilenmiş olabileceğini düşündüğümüz Bedüzzaman da, insanın acz ü fakr yaralarını nasıl tedavi edeceğini anlattığı Yedinci Söz Risalesi’ni, *gînâ bi’l-iftikâr ilallah* duasıyla taçlandırmıştır ki fakr mertebelerinin en üstünü olan *fena fillah* halini hatırlatan manasıyla bu Arapça duası, bütün sebeplerden ve kendi irade ve kuvvetinden vazgeçip Allah’ın havl ve kudretine iltica etmeyi ders vermektedir:

¹⁹⁵⁹ Bkz. Mevlana, *Divân-ı Kebîr*, s.157 - *Gazel* 251.

¹⁹⁶⁰ Bkz. eş-Şürnûbî, *Şerhu Hikemi'l-Atâiyye*, Abdülmecid, Daru İbn-i Kesir, Beyrut, 1989, s.208.

¹⁹⁶¹ Abdullah b. Mes’ud (ra) dan: Allah Rasulü (sav) buyurdular ki: “İslam dini, garip olarak başlamıştır; ileride, tıpkı başlangıçta olduğu gibi (garipliğe geri dönecek ve yeniden bir kere daha garip olarak başlayacak ve) yine garib olacak geri dönecektir (zuhur edecektir). Gariplere müjdelersun!” “Bunlar kimlerdir ya Rasulallah?” diye sorduklarında ise: “Allah için vatanlarından ve ailelerinden ayrılanlar, (çıkarılanlardır, uzak düşenler)dir.” buyurdular. (Müslim, *imân* 232; Tirmizî, *imân*, 13; İbni Mâce, *fiten* 15). Amr İbnu Avf radiyallahu anh anlatıyor: “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: “Bu din Hicaz’a çekilecek. Tıpkı yılanın deliğine çekildiği gibi. (Allah’a kasem olsun)! Yaban keçisinin dağın tepesine sığınması gibi, din de Hicaz’a sığınacaktır. Bu din garip olarak başladı, tekrar garipliğe dönecektir. Gariplere ne mutlu. O garipler ki, benden sonra insanların sünnetimden bozdukları yerleri islah edecektir.” Tirmizî, İman 13, (2632, 4588).

¹⁹⁶² Nursî, *Mektubat* / 6. Mektup, s.536-537.

¹⁹⁶³ Heyet, *Evlîyalar Ansiklopedisi*, c. 2, s. 152, Abdülkadir-i Geylânî” mad.

اللَّهُمَّ نَوِّرْ قُلُوبَنَا بِنُورِ الْإِيمَانِ وَالْقُرْآنِ

اللَّهُمَّ أَغْنِنَا بِالْإِفْتِقَارِ إِلَيْكَ وَلَا تَفْقُرْنَا بِالْإِسْتِغْنَاءِ عَنْكَ

تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مِنْ حَوْلِنَا وَقُوَّتِنَا، وَالتَّجَانُّا إِلَى حَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ، فَاجْعَلْنَا مِنَ الْمُتَوَكِّلِينَ عَلَيْكَ . . .

“Allahım, kalbimizi iman ve Kur’ân nûruyla nurlandır. “Allahım, Sana karşı fakrımızla bizi zengin kıl; Senden istiğnâ ile bizi fakir düşürme.”¹⁹⁶⁴ Allahım! Biz kendi havl ve kuvvetimizden teberri edip Senin havl ve kuvvetine iltica ettik. Sen de bizi, Sana tevekkül edenlerden eyle. Bizi nefsimizle başbaşa bırakma. Bizi hıfzınla koru. Bize ve erkek, kadın bütün müminlere rahmet et. Kulun, nebîn, safiyyin, halilîn; mülkünün cemâli, masnûâtının melîki ve sultanı, inâyetinin gözbebeği, hidâyetinin güneşi, hüccetinin lisanı, rahmetinin misali, mahlûkatının nûru, mevcudâtının şerefi, mahlûkatının kesreti içinde vahdetinin sirâci (kandili), kâinatının tulsımının kâşifi, saltanat-ı rubûbiyetinin dellâlı, marziyyâtının mübelliği, esmâ-yı hüsnânın hazinelerinin tarif edicisi, kullarının muallimi, âyetlerinin tercümanı, rubûbiyetinin cemalinin aynası, Senin görülüp gösterilmene vesile olan Habîb’in ve âlemlere rahmet olarak gönderdiğin Resûl’ün olan Efendimiz Muhammed’e (s.a.v), bütün âl ve ashâbına, kardeşleri olan nebî ve resûllere, mukarrabîn meleklerine ve sâlih kullarına salât ve selâm et, âmîn.”¹⁹⁶⁵

...

Nur Mesleği’nde ‘fakr’ esasının, yukarıdaki 11 özelliğine ziyade olarak toplam 25 özelliğini izahlı olarak yazmıştık; ama tezin hacmini düşürmek için, ancak başlıklarını aşağıya alabiliyoruz:

12. Fakr, gınâ-yı İlâhîye aynadır; el-Ganî’ye ihtiyacı hissettirir ve zenginlik vesilesidir.
13. Fakr, zühd yoludur. Zühd, dünyayı kalben terketmektir.
14. Fakr, dünyanın âhiret karşısındaki yerini ve Allah karşısındaki hiçliğini öğretir.
15. Hakikat Mesleğinde fakr, fikr ve zikr kavramları arasında derin bir ilişki vardır.
16. Fakr, ucb ve kibirden korur, ucbu ve kibri alır; ihlâsa yol açar.
17. Kâinat sistemi, fakr hakikati üzere işlemektedir.
18. Fakrın nokta-i istimdadı, âhirete imandır; marifetullahtır.
19. Fakr, dua ve yakarışın kaynağıdır, münacata sevkeder.
20. Fakr, Allah’ı tevhid eden bir âyettir, O’nun varlığına bir delildir.
21. Fakr, tevhidin en yüksek derecesidir.
22. Fakr, kulu mâliklik iddiasından vazgeçirip tevhid-i mâlikiyete erdirir.
23. Fakr, sebeplerin hiçliğini göstererek tevhid-i kudret ettirir.
24. Fakr hakikati, inkisarla ortaya çıkar, manevî açılımlara ve yeniden doğuşlara vasıta olur.
25. Fakr, ızdırâr içinde hakikat bengisuyunun fişkırıldığı bir membadır; manevî mi’râca vesilesidir.

¹⁹⁶⁴ el-Bâkılânî, *Î’câzü’l-Kur’ân*, s.129.

¹⁹⁶⁵ Nursî, *Sözler/ 7. Söz*, s. 11.

3. ŞEFKAT

a. Şefkat'in Sözlük ve Terim Anlamları

Şefkat kelimesi, sözlükte "rahmet, re'fet, atıf, hanân, kötü bir durumun ortaya çıkmasından korkmak, korkuya varacak derecede sevmek, merhamet etmek, birine acımak" manalarına gelmektedir. Kelimenin Arapça'da "Aşfaka" şeklinde fiil olarak kullanımında da bu manaların bazıları vardır.¹⁹⁶⁶ Ragıb el-İsfahanî fiil olarak kelimeye, korku ile karışık inayet anlamı vermekte ve "Çünkü müşfik (şefkat eden) şefkat ettiği kişiyi veya şeyi sever ve onun başına bir şey gelmesinden korkar" demektir. Nitekim âyet-i kerimede; "*Rablerinden korkanlar, kıyamet gününden korkmaktadırlar (müşfikûndurlar)*".¹⁹⁶⁷ şeklinde geçmektedir. Şefkat kelimesinin 'inayet' manası da vardır ki o da, "sahib olduğu şeyi izhar etmek"tir. Araplar ekilen bir tohumun yerden çıkmasını da "inayet" kelimesiyle izah ederlerdi ve "Aneti'l-arzu bi'n-nebati" derlerdi. Bu cümle, "toprak, bitkiyi çıkardı" demektir.¹⁹⁶⁸

Kur'an-ı Kerim'de şefkat kelimesi "Allah'ın şefkati" ifadesiyle geçmez. Fakat şefkatin inayet ve sevgi buudlarını içinde barındıran 'rahmet' kelimesi kullanılır.¹⁹⁶⁹ Mesela, Allah'ın "Rahim" olduğunu ifade eden, rahmetinin her şeyi kapsadığını bildiren ayet-i kerimeler vardır.¹⁹⁷⁰ Genel kabule göre: Rahman isminin rahmeti Rahim ismini ve merhameti kuşattığı gibi, Rahîm ismi ve merhameti de Şefîk ismini ve şefkati kuşatır. Dolayısıyla, "Allah'ın rahmeti", "Allah'ın şefkati" anlamını da ihtiva etmektedir. Ne var ki Şeyh Zade'nin dikkat çektiği üzere, bu Allah'ın şefkati, insanlarda olduğu gibi, "rikkat-i kalb" anlamında değildir; rahmet, irade ve ihtiyar ile ihsan etme, muhtaç olanların ihtiyaçlarını giderme manasındadır. Rahman ve Rahim isimleri, ihsan eden, nimetler vererek iyilik eden Muhsin anlamındadır.¹⁹⁷¹

Rahmet, acımak, yazıklamak, esirgemek ve lutfetmektir. İki türlü rahmet vardır. Birisi, *rahmet-i imtinâniyye*. Amel ve ibadet edilmeden evvelki Allah'ın umumî rahmetidir. *Rahmet-i vücûdiyye*: Takvâ ehline âhirette vaadedilen özel rahmettir. Rahman, genel anlamda rahmet ve merhamet sahibidir. Rahîm ise özel anlamda rahmet ve merhamet sahibi demektir.¹⁹⁷²

¹⁹⁶⁶ İbn-i Manzur, *Lisânu'l-Arab*, c. 2, s. 336; Cürçânî, *Ta'rifât*, s. 86; Heyet, *el-Müncid*, s. 395; İbrahim Mustafa - Abdülkadir Hamid, *Mu'cemü'l-Vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul, trz, s. 490, "Şefkat" mad.

¹⁹⁶⁷ Enbiya suresi, 21/49.

¹⁹⁶⁸ Ragıb el-İsfahanî, *Mu'cemu Müfredati Elfazi'l-Kur'an*, Darü'l-Fikr, Beyrut, tsz., s. 270, 362.

¹⁹⁶⁹ Kur'an-ı Kerim'de merhamet kelimesi bir âyette geçerken (el-Beled 90/17) rahmet 114 defa tekrar edilmiştir. Ayrıca 260 kadar âyette Allah'ın rahmân ve rahîm isimleriyle aynı kökten olan çeşitli fiil ve isimler yer almakta, bu âyetlerin büyük kısmında Cenâb-ı Hakk'ın müminlere, genel olarak insanlara ve diğer varlıklara yönelik lutuf ve ihsanlarından söz edilmektedir. Bkz. Mustafa Çağrı, "Merhamet", *DİA*, Ankara, 2004, c. 29, s. 184-185.

¹⁹⁷⁰ İlgili âyetler için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, İstanbul, 1984, s. 304-309.

¹⁹⁷¹ Şeyhzade, *Haşiyüte Şeyh Zade Ala Tefsir-i Kadi Beydavi*, İhlas Vakfı, İstanbul, 1994, I, s. 27

¹⁹⁷² Kâşânî, *Istlâhât*, s. 166.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın eş-Şefik diye bir ismi zikredilmez. Fiil olarak "eşfaka" iki âyette¹⁹⁷³, müşfikûn¹⁹⁷⁴ beş âyette, "müşfikîn"¹⁹⁷⁵ de üç âyette geçer. O da şefkatle karışık endişe halidir.¹⁹⁷⁶ Acımak ve merhamet etmek demek olan şefkat, sufi kültüründe, halka ihtiyaç duydukları şeyi vermek, güçleri yetmeyecek şeyi onlara teklif etmemek, anlayamayacak dille kendilerine hitap etmemektir.¹⁹⁷⁷ "Sûfiyyenin halleri arasında, üstünlüğü ve küçüklüğü bırakmak, büyük-küçük herkese tevazu içinde olmak ve halka şefkatli davranmak da vardır."¹⁹⁷⁸ Nitekim tevazu, şefkatinden halkın yükünü taşımaktır.¹⁹⁷⁹ Cüneyd-i Bağdâdî'ye tevazu sorulunca şöyle cevap vermiştir: "(Halkın üzerine şefkat) kanatlarını indirmek ve onlara yumuşak davranmaktır."¹⁹⁸⁰

Tasavvufta bir manası itibariyle Şefik, 'şefekat'tan ism-i fâildir. Şefekat ise, himmet ve teveccühünü insanlardan mekruhları (istenmeyen şeyleri) gidermeye sarfetmeye ve bezletmeye derler. O halde esmâ-i ilahiye arasındaki eş-Şefik, insanların cümlesinden zararlı olan kötülükleri ve istenmeyen şeyleri izal etmeye himmet edip, faydalı ve güzel şeylere eriştirici olan zât demektir. Herhalde Rasul-i Ekrem (s.a.v)'in cümleye şefik ve merhamet ve şefkat edici olmasının manası, ebedî kurtuluş ve felaha vesile olan İslam dinine insanları davet edip ebedî hüsrana sebep olan küfür ve şirkten onları men etmesidir.¹⁹⁸¹

Şefkatin de çeşitleri ve dereceleri vardır. Vicdanen kendini rahatlatmak için şefkat etmek, düşük seviyede bir şefkattir. Şefkat ve merhamet gibi hisler, insan için birbirine sahip çıkmaya yarayan birer iyilik aracıdır ve asıl varlık gayesi, muhtaç ve çaresizlere yardım edip sıkıntılarını halletmektir. Bu noktadan bakıldığı zaman, muhtaca acıyan kimse, şayet bu acıma hissini verdiği acılardan kendisini kurtarmak ve vicdanını rahatlamak için ona yardım ederse, şefkate kemale ulaşmış sayılmaz; zira, şefkate kemal, insanın kendini değil muhtaç olan kişiyi rahata erdirmeyi hedeflemesidir.¹⁹⁸²

b. Şefkat Yolu ve Özellikleri

1. Şefkat ve Nur Mesleği

Nur Yolu, şefkat yoludur.

Bediüzzaman, Risale-i Nur'un dört esasından birisinin de "şefkat" olduğunu söylemektedir. Kur'an'dan aldığı acz, fakr, şefkat ve tefekkür yolunu anlattığı Zeyl'de, acz

¹⁹⁷³ Mücadele suresi, 58/13; Ahzâb suresi, 33/72.

¹⁹⁷⁴ Enbiya suresi, 21/28, 49; Mü'minûn, 23/57; Şura suresi, 42/18; Meâric suresi, 70/27.

¹⁹⁷⁵ Kehf suresi, 18/49; Tûr suresi, 52/26, Şura suresi, 42/22.

¹⁹⁷⁶ Kâşânî, *Istılâhât*, s. 210.

¹⁹⁷⁷ Serrâc, *Lüma'*, s. 303; Sülemî, *Tabakât*, s. 271.

¹⁹⁷⁸ Serrâc, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁹⁷⁹ Kelâbâzî, *Taarraf*, s. 68.

¹⁹⁸⁰ Sühreverdî, *Avârif*, s. 142; Nebhânî, *Câmiu kerâmâti 'l-evliya*, c. 2, s. 91.

¹⁹⁸¹ Kıbrısî Efendi'nin *Delâil-i Şerif* inden naklen bkz. Mustafa Rasim Efendi, *Istılâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 668.

¹⁹⁸² Gazâlî, *el-Mağşadü 'l-esnâ*, Kahire 1322, s. 39; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi 'u'l-beyyinât*, s. 119.

ve fakrı aşk ile kıyas edip, acz'in, kulu Habîb isminin mahubiyet makamına, fakr'ın da Rahmân isminin rahmet makamına ulaştırdığını ifade eder ve sonra, üçüncü olarak sözü 'şefkat'e getirir: "*Hem şefkat dahi, aşk gibi belki daha keskin ve daha geniş bir tarıktır ki Rahîm ismine*¹⁹⁸³ *îsal eder.*"¹⁹⁸⁴ der. Şefkat, acz ü fakrla da ilişkilidir. Çünkü acz, şefkati cezbeder. Fakr, merhameti celbeder.

Bu cümlede şefkatin aşk 'gibi' olması, ama ondan daha keskin ve geniş bir yol olması ve Allah'ın Rahîm ismine ulaştırması, üzerinde durulması gereken noktalardır. Demek ki şefkat hissi eğer iyi inkişaf ettirilebilir ve yerinde değerlendirilebilirse, kişiyi Allah'ın Rahîm ismine iletip merhamet tecellisine eriştirebilir. Şefkat, az bir şuur ve iman ile Allah'a vuslata vasıta olabilir. Fakat aşkta bu hassasiyet yoktur. Aşk, iman ile iyi terbiye edilmezse insanı sebeplere yapıştırabilir. Çünkü "Aşk, şiddetli bir muhabbettir. Fani mahbuplara müteveccih olduğu vakit, ya o aşk kendi sahibini daimî bir azap ve elemde bırakır, veyahut o mecazî mahbub, o şiddetli muhabbetin fiyatına değmediği için baki bir mahbubu arattırır; aşk-ı mecazi aşk-ı hakikiye inkılâp eder."¹⁹⁸⁵

Tasavvuf geleneğinde el-Vedud isminde mecazî aşk galib olduğu için, aşk yolundan giden önce mahlûkatı sever, sonra Allah'a yönelir, ondan sonra hakikî aşkı bulur.¹⁹⁸⁶ Bu yol, yani aşağıdan yukarıya (urucî) seyr ü sülûk tarzı, çok zor ve tehlikeli olmasından, O'ndan ötürü olduğu için nüzûlî olan dört esaslı ve dört hatveli Nur Mesleği gibi emniyetli olmaz. Nur Mesleğindeki şefkatin birinci manası "iman kurtarma hizmeti"dir. Çünkü "*Nev-i beşerin en büyük meselesi cehennemden kurtulmaktır.*"¹⁹⁸⁷ Beşeriyete şefkat, cehennemden kurtulmalarına çalışmayı icap eder. Bunun da tek çaresi, 'iman' etmelerinin önünü açmaktır, aklen, kalben, hissen imana giden yoldaki engelleri kaldırmaktır, iman hakikatini ispat etmektir. Risale-i Nur'un global çapta ana hedefi budur ve bu, şefkatin tezahürüdür.

Bediüzzaman, Nur Mesleği'ndeki şefkat düsturunu bir hadis-i şerifle ilişkilendirir.¹⁹⁸⁸ Bunlardan birinde şöyle der: "Hadîs-i şerifte *عَلَيْكُمْ بِدِينِ الْعَجَائِزِ* gösteriyor ki âhir zamanda kuvvetli iman, ihtiyar kadınlarda bulunur ki, "*Dindar ihtiyar kadınların dinine tâbi olunuz*" diye hadis-i şerif ferman etmiş. Hem *Risale-i Nur'un dört esası*ndan bir esası şefkattir. *Ve kadınlar şefkat kahramanı bulunmasından, hattâ en korkağı da*

¹⁹⁸³ Burada Bediüzzaman, Türkçemizde yaygın olan şefkati, merhamet manasına kullanmıştır ve o sebeple şefkatin, Rahîm ismine ulaştıracağını söylemiştir. Süleyman Kösmene, *Risale-i Nur'da Esmâ-i Hüsnâ* isimli eserinde şöyle der: "Allah (c.c.) eş-Şefik'tir. Yani, Cenab-ı Hak mahlukâtına karşı müşfik, sonsuz şefkat ve merhamet sahibidir. Kullarına karşı acıması, merhameti, şefkati ve bağışlaması sonsuzdur. Onun merhameti herşeyi kuşatmıştır. Şefik ismi, Hazret-i Ali'nin (r.a.) Peygamber Efendimiz'den (s.a.v) rivayet ettiği Cevşenu'l-Kebîr'de vârid olmuştur (Bkz. Gümüşhânevi, *Mecmuatü'l-Ahzâb*, 2/247)." Süleyman Kösmene, *Risale-i Nur'da Esmâ-i Hüsnâ*, Yeni Asya Neşriyat, 4. Baskı, İstanbul, 2011, s. 432-433.

¹⁹⁸⁴ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211.

¹⁹⁸⁵ Nursî, *Mektubat* / 9. Mektup, s.360.

¹⁹⁸⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 60.

¹⁹⁸⁷ Nursî, *Şuâlar* / 11. Şua, s. 967.

¹⁹⁸⁸ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 85, s.1621.

kahramancasına ruhunu yavrusuna feda eder. Ve bu zamanda o kıymetli valideler ve hemşireler, büyük bir hâdise ile karşılaşılıyorlar."¹⁹⁸⁹

2. Şefkat ve Hakikat

Şefkat mesleği, şefkat kahramanları annelerin kalbindeki şefkat hakikatinden doğmuştur.

Bediüzzaman'ın annesi Nuriye Hanım'dan aldığı manevî dersler, kendisinin ömürlük okumalarının çekirdekleri hükmüne geçmiştir. Hassaten annesinden gördüğü 'şefkat' hissi, hayatı boyunca yaşadığı hususî 'nur mesleği ve meşrebinin dört esasından en mühim esası' ve yazdığı 'Risale-i Nur'un da en büyük hakikati' olmuştur.¹⁹⁹⁰ "Risale-i Nur mesleğinin dört esasından birisinin şefkat oluşu itibariyle Üstad Bediüzzaman Hazretleri: '*Ben şefkat dersini çocukluğumda annemden aldım. Hikmet, nizam ve intizam dersini de rahmetli babam Mirza Efendi'den aldım.*' demiştir."¹⁹⁹¹

Mesleğinin şefkat esasının anne(sinin) şefkatiyle ilişkisini şöyle izah etmiştir: "Evet, insanın en birinci üstadı ve tesirli muallimi, onun validesidir. Bu münasebetle, ben kendi şahsımda kat'î ve daima hissettiğim bu mânâyı beyan ediyorum: Ben bu seksen sene ömrümde, seksen bin zatlardan ders aldığım halde, kasem ediyorum ki, en esaslı ve sarsılmaz ve her vakit bana dersini tazeler gibi, merhum validemden aldığım telkinat ve mânevî derslerdir ki, o dersler fitratımda, adeta maddî vücudumda çekirdekler hükmünde yerleşmiş. Sair derslerimin o çekirdekler üzerine bina edildiğini aynen görüyorum. Demek, bir yaşındaki fitratıma ve ruhuma merhum validemin ders ve telkinâtını, şimdi bu seksen yaşındaki gördüğüm büyük hakikatler içinde birer çekirdek-i esasiye müşahade ediyorum. Ezcümle: *Meslek ve meşrebimin dört esasından en mühimi olan şefkat etmek ve Risale-i Nur'un da en büyük hakikati olan acımak ve merhamet etmeyi*, o validemin şefkatli fiil ve halinden ve o mânevî derslerinden aldığımı yakînen görüyorum."¹⁹⁹²

Hakikat yolunu izleyen Bediüzzaman, annelerin şefkatinin, kâinattaki en muhterem ve en mükerrem bir hakikat olduğunu söylemiştir: "Rabbanî rahmetin en hürmetli, en tatlı, en lâtif ve en şirin bir cilvesi olan *vâlîde şefkati*, kainat hakikatleri içinde en muhterem, en mükerrem bir hakikattir. Ve vâlîde, en kerîm, en rahîm, öyle fedakâr bir dosttur ki, o *şefkat sâikasıyla*, bir vâlîde, bütün dünyasını ve hayatını ve rahatını, evladı için feda eder. Hattâ, valideliğin en basit ve en düşük derecesinde olan korkak tavuk, o *şefkatin* küçücük bir pırıltısıyla, yavrusunu müdafaa için ite atılır, arslana saldırır."¹⁹⁹³

¹⁹⁸⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 45, s.1828.

¹⁹⁹⁰ Nursî, *Lem'alar / 24*. Lem'a - s.690; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 215 -s.1800.

¹⁹⁹¹ Bediüzzaman bu sözü, 1952'de Gençlik Rehberi davası için geldiği İstanbul'da söylemiş, beraber yargılandığı Muhsin Alev tarafından da nakledilmiştir. Bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c. 4, s. 310, "Muhsin Alev" mad.

¹⁹⁹² Nursî, *Lem'alar / 24*. Lem'a, s.690.

¹⁹⁹³ Nursî, *Mektubat / 11*. Mektup, s.363-364.

Çocuk hem annesinin ‘şefkat’ini hisseder hem de ‘işfâk’ını iç içe yaşar. İşfakta korku ve endişe, şefkate sevgi duyguları yaşanır. Bediüzzaman “Havf (korku) bir kamçıdır, O’nun rahmetinin kucağına atar. Malûmdur ki, bir valide, meselâ bir yavruyu korkutup sinesine celb ediyor. O korku, o yavruya gayet lezzetlidir. *Çünkü şefkat sinesine celb ediyor. Halbuki, bütün validelerin şefkatleri, rahmet-i İlâhiyenin bir lem'asıdır.* Demek havfullahta azîm bir lezzet vardır. Madem havfullahın böyle lezzeti bulunsa, muhabbetullahta ne kadar nihayetsiz lezzet bulunduğu malûm olur. Allah’tan korkan, başkaların kasavetli, belâli korkusundan kurtulur. Hem, Allah hesabına olduğu için, mahlûkata ettiği muhabbet dahi firaklı, elemli olmuyor.”¹⁹⁹⁴

3. Şefkat ve Külliyyet

Küllî ubudiyet yolunun en değerli esası, küllî şefkattir.

Tarikat-i Muhammediye denilen küllî ubudiyet yolunun yapı taşlarından belki de en değerlisi, *küllî şefkat ve küllî merhamettir.* Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed’in (s.a.v) bütün varlığa yönelik kalbindeki merhametten nasiplendiği ölçüde Muhammedîleşen peygamber vârisi ulemâ-i evliya için, şefkat, velayetin bir ölçüsüdür.

Bediüzzaman, Tevhid Risalesi dediği 2. Şua’da, Allah’ın cemâl-i İlâhîsinin ve kemâl-i Rabbânîsinin tevhid ve vahdette tezahür ettiğini anlattığı yerde Allah’ın küllî şefkatini ve kudsî geniş rahmetini farketirecek noktalara değinmektedir:

“Bu makam münasebetiyle hatıra gelen bir salavâtın bir nüktesini beyan ediyorum, şöyle ki: Namaz tesbihatının sonunda Şafîilerde çok kullanılan ve meşhur bir salavât olan **اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ بَعْدَ كُلِّ دَاءٍ وَدَوَاءٍ وَبَارِكْ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ كَثِيرًا كَثِيرًا**¹⁹⁹⁵ ’nin ehemmiyeti yüzündendir ki, *insanın yaratılış hikmet ve câmiyyet sırrı ise her zaman, her dakika Yaradan’ına iltica, yalvarmak, hamd ve şükretmek olduğundan; insanı, dergâh-ı ilâhîye kamçı vurup sevkeden en keskin ve en tesirli sâik, hastalıklar olduğu gibi, insanı, kemâl-i şevk ile şükre sevkeden ve tam manasıyla minnettar edip hamdettiren tatlı nimetler ise, başta şifalar ve devâlar ve âfiyetler olduğundan bu salavât-ı şerife, gayet müşerref ve mânidar olmuştur.* Ben bazen **بَعْدَ كُلِّ دَاءٍ وَدَوَاءٍ**¹⁹⁹⁶ dedikçe, yerküresini bir hastahâne suretinde ve maddî-manevî bütün dertlerin ve ihtiyaçların dermanlarını ihsan eden Şâfi-i Hakikî’nin pek âşikâr bir mevcudiyetini, *küllî bir şefkatini ve kudsî ve geniş bir rahîmiyetini hissediyorum.*”¹⁹⁹⁷

Bediüzzaman, birkaç yerde ‘küllî şefkat’ ve ‘küllî merhamet’ ifadesini kullanır. “Benim evladım olmadığı için, şefkatim küllîdir.”¹⁹⁹⁸ der ve Nur yolunun da küllî şefkat yolu

¹⁹⁹⁴ Nursî, *Sözler* / 24. Söz s.157.

¹⁹⁹⁵ Allah’ım, Efendimiz Hz. Muhammed’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Efendimiz Hz. Muhammed’in âline, bütün maddî-manevî dertler ve devâlar adedince salât eyle, O’na ve âline çok çok bereket ihsan edip, selâm et.

¹⁹⁹⁶ ...bütün maddî-manevî dertler ve devâlar adedince...

¹⁹⁹⁷ Nursî, *Şuâlar* / 2. Şuâ, s.848.

¹⁹⁹⁸ Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c. 2, s. 35.

olduğunu söyler. İsm-i Hakîm ve İsm-i Rahîm'e mazhar olan Risale-i Nur'daki umum âleme ve mahlukata olan şefkat ve merhameti ifade için, eski Nakşî-Melâmî şeyhi, yeni Denizli Nur Kahramanı muallim Hasan Feyzi Efendi, "Bu asırda rahmet-i âlem¹⁹⁹⁹ (vesilesi) Risaletü'n-Nur" isimli bir şiir kaleme almış ve Bediüzzaman'a takdim etmiştir.²⁰⁰⁰ Risale-i Nur, o küllî rahmetin bir cilvesi olması hasebiyle, Bediüzzaman bu şiiri Sikke-i Tasdik-i Gaybî'ye ve İman Hakikatleri Risalesi'ne sözkonusu gerekçeyle almıştır.²⁰⁰¹

İhtiyarladıkça kalbler saflaştığı, çocuklaştığı ve daha rikkatli hale geldiği için, Bediüzzaman, İhtiyarlar Risalesi'nde, çocuğu olmamak sebebiyle şefkatin kendi çocuklarına hasredilmeyip bütün evlad-ı ümmete ve insaniyete açılmasına (küllîleşmesine) dikkat çeker.²⁰⁰² Kalbdeki şefkat hissi, çocuksuzluk, hamiyet-i İslamiye ve ziyade hassasiyetle birleşince küllîleşiyor ve küllîleşince bütün ümmete ve insaniyete kanat germek istiyor; hepsini düşünmek ve acılarıyla kederlenmekten dolayı, çektiği çile ve hüznler de ona göre küllî oluyor. Bu hamiyet, hassasiyet ve şefkatle gelen dayanılmaz hüznlere ve ızdıraplara ise ancak iman nuru kâfi gelebilmektedir. Bediüzzaman, talebelerini bu şefkat sâikiyle ümmetin ve insaniyetin imanlarının kurtuluşuna sevketmeye ve cihanşümül bir kurtuluş hareketi vücuda getirmeye çalışmıştır.

4. Şefkat ve Kur'an

Şefkat, Kur'an yoludur.

Bediüzzaman, Nur Mesleği'nin şefkat esasını, Kur'an-ı Kerim'in 114 defa nâzil olmuş tek âyeti olan Besmele-i Şerif'te geçen Rahman ve Rahîm isimlerine dayandırmıştır.²⁰⁰³ Allah'ın şefkatinin, kişinin kendine olan şefkatinden üstünlüğünü ise şöyle ifade etmektedir: "Bil ki: Senin başını süsleyip güzelleştiren ve ona göz ziynetini takan, seni senden iyi görür. Evet, senin başını iki tane göz cevheriyle ve iki kulak sade fiyle süsleyen ve yüzünün mağarasına lisan mercanını takıp konuşuran *Sâni'*, *elbette seni senden iyi görür, sana senden yakındır, sana senden daha şefkatlidir ve seni senden daha iyi işitir.*"²⁰⁰⁴

5. Şefkat ve Rahîmiyet Makamı

Şefkat, Rahîm ismine ulaştırır.²⁰⁰⁵

Kul / sâlik, hangi ismin tecellisine âzâmî mazhar olursa ve sülukta geçirdiği evrelerde hangi ismin gölgesinde seyahat ediyorsa, o sürede o ismin kulu olmuş olur. Bu bağlamda

¹⁹⁹⁹ "Ey Resûlüm! Biz seni bütün insanlar için sırf bir rahmet vesilesi olman için gönderdik." (Enbiyâ, 21/107).

²⁰⁰⁰ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2103

²⁰⁰¹ Nursî, *İman Hakikatleri*, s.2292; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2101.

²⁰⁰² Nursî, *Lem'alar* / 26. Lem'a, s.718.

²⁰⁰³ Nursî, *Mektubât* / 4. Mektup, s.354; a.mlf., *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.843.

²⁰⁰⁴ Nursî, *Mesnevî* / Katre'nin Zeyli, s. 157, çvr. Ü. Şimşek.

²⁰⁰⁵ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211.

Kâşânî, “Abdürrahîm” (Rahîm’in kulu) hakkında şöyle der: “Abdürrahim, Allah’ın Rahîm isminin mazharıdır. Bu, ittika edenlere (sakınanlara, müttakilere), muslihlere (kendilerini ıslah edenlere, durumunu düzeltenlere), ve Allah’ın râzı olduğu kimselere has bir rahmettir. O (Abdürrahim olan kişi), Allah’ın gazap ettiği kimselerden de intikam alır.”²⁰⁰⁶

Bediüzzaman’a göre; şefkat, aşktan daha geniş bir tariktir. Şefkatin aşka nisbetle daha geniş bir tarîk (otoban) olması ise, şefkatin dayandığı Rahmaniyet ve Rahîmiyet makamıyla ilişkilidir. Kur’an’da 114 defa nâzil olmuş bir âyet olan Besmele-i Şerif’te, Allah isminden sonra Rahman ve Rahîm isimlerinin gelmesi, bu isimlerin bütün Müslümanlara ve insanlara, diğer isimlerden ziyade tecelli ettiğini de göstermektedir. İnsan ise, üzerindeki tecellilerin yoğunluğuna göre, o tecellinin kaynağına daha ziyade bir teveccüh meyli ve şevki duyar ki, şefkat, böyle bir bağ üzerine kuruludur.

Bediüzzaman, kendisine yöneltilen, niçin Besmele’ye Rahmân ve Rahîm isimleri’nin girdiği sorusuna verdiği cevaba²⁰⁰⁷ girişte bu isimlerle arasındaki hususi bir hissini de paylaşır: “Ben, *er-Rahmânü'r-Rahîm* isimlerini öyle bir nur-u âzam görüyorum ki, bütün kâinatı ihata eder ve her ruhun bütün hâcât-ı ebediyesini tatmin edecek ve hadsiz düşmanlarından emin edecek, nurlu ve kuvvetli görünüyorlar. Bu iki nur-u âzam olan isimlere yetişmek için en mühim bulduğum vesile, *fakr ile şükür, acz ile şefkattir*; yani *ubudiyet ve iftikardır*.”²⁰⁰⁸

Bediüzzaman, İlahî rahmetin evrenselliğini ve külliyetini, o rahmetin şefkatiyle Allah’a dost olunabileceğini özetlemiştir.²⁰⁰⁹ Bir prensip olarak Nur’un dört ana esası içinde ‘şefkat’in yeri birinciliktir. Bediüzzaman İşârât-ı Kur’âniye Risalesi’nde bunu açıkça ifade eder: “Risaletü’n-Nurun ve şakirtlerinin mesleği, dört esas üzerine gidiyor. Birincisi tefekkürdür; *Hakîm* ismine bakıyor. Biri de şefkattir, hadsiz olan fakr’ını hissetmektir ki, Rahmân ve Rahîm isimlerine bakıyor... hayatı çok dehşetli dağdağaları ve fırtınaları görmek ve çekmekle beraber, daima *Rahmân* ve *Rahîm* isimlerinin mazharı olarak rahmetle muhafaza ve şefkatle terbiye edileceğini remzen mün’imâne haber veriyor...”²⁰¹⁰

Risale-i Nur yolunun şefkat ve tefekkür esasları, bu yolun pîri Bediüzzaman’ın Hakîm ve Rahîm isimlerine gâliben mazhariyetiyle ilgili bir husustur. Bir kulda hangi isimler daha çok tecelli ediyorsa, o kul, o ismin bir ifadesi, bir tercümanı gibi konuşur, hareket eder. Bir mektubunda bu duruma kendisi işaret eder.²⁰¹¹ Sahabe Mesleğinin bu zamanda bir cilvesi sayılması itibariyle Nur Mesleği’nde, “*Onlar kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında ise çok şefkatlidirler*.”²⁰¹² ayetiyle haber verilen ‘kendi aralarında birbirine şefkatli ve merhametli

²⁰⁰⁶ Kâşânî, *Istulâhât*, s. 108; Gümüşhânevî, *Câmiu'l-usûl*, s. 7.

²⁰⁰⁷ Nursî, *Lem’alar* / 14. Lem’a, s.632.

²⁰⁰⁸ Nursî, *Mektubat* / 8. Mektup, s.358.

²⁰⁰⁹ Nursî, *Lem’alar* / 14. Lem’a, s.632.

²⁰¹⁰ Nursî, *Şuâlar* / 1. Şuâ, s.843.

²⁰¹¹ Nursî, *Mektubât* / 4. Mektup, s.354.

²⁰¹² Fetih suresi, 48/29.

olmaları' özelliği gaye edinilmiş ve Bediüzzaman, hem yolunun 'şefkat' esasıyla, hem de o şefkatin gerektirdiği iman ve âhret kardeşliğini bütün ehl-i imana karşı tesis için Uhuvvet Risalesi'ni kaleme almıştır. Çünkü ona göre, 1911'de îrâd ettiği Şam Hutbesinde ifade ettiği üzere: İslâm âleminin şahs-ı mânevîsinin kalbinde, gayet kuvvetli ve kırılmaz beş kuvvet içtima ve imtizaç edip yerleşmiştir ki bir tanesi de "şefkatle cihazlanmış şehamet-i imaniye"dir.²⁰¹³ O, eserleriyle ve talebeleriyle bu gizli manevî gücü yeniden ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

Bediüzzaman, Risale-i Nur'da yüzlerce yerde Allah'ın şefkat ve merhametini anlatmakla beraber, eş-Şefik ismini yalnızca bir kez Haşir Risalesi'ndeki "*Bâb-ı Kerem ve Rahmettir ki, Kerîm ve Rahîm isminin cilvesidir.*" dediği İkinci Hakikat'in hâşiyesinde²⁰¹⁴ (dipnotta) zikretmiştir.²⁰¹⁵

İnsanın mahiyetindeki cüz'î şefkat, Allah'ın küllî şefkatine açılan bir pencere gibidir. İnsan bu cüz'î şefkati ile kıyas yapıp, küllî şefkate intikal ediyor. Yani şefkat yoluyla, sonsuz şefkat ve merhamet sahibi ve çok bağışlayıcı Rahim olan Cenâb-ı Hak'ka ulaşıyor. İnsandaki bu cüz'î şefkat olmasaydı, insan hiçbir zaman Allah'ın küllî şefkatini anlayamayacaktı.²⁰¹⁶

Bediüzzaman'a göre şefkat ve muhabbet, Rahmet-i İlâhiyenin en lâtifî, en zarifî, en lezizidir.²⁰¹⁷ İmanın üç özelliğinden birisi şefkattir ve şefkatli olan, hiç kimseyi tahkir etmez, tezlil etmez.²⁰¹⁸ İslamiyet, merhamet, şefkat ve insaniyet doğurur. Mesela: Asr-ı Saadetten evvelki zamanlarda kalb katılığı ve merhametsizlik öyle bir hadde baliğ olmuştu ki, kocaya vermekten âr ederek kızlarını diri diri toprağa gömerlerdi! Asr-ı Saadette İslâmiyetin doğurduğu merhamet, şefkat, insaniyet sayesinde, evvelce kızlarını gömerlerken müteessir olmayanlar, İslâmiyet dairesine girdikten sonra karıncaya bile ayak basmaz oldular. Böyle bir büyük ruhî, kalbî, vicdanî inkılâp hiçbir kanun değişikliği veya ihtilalle gerçekleştirilemez.²⁰¹⁹

6. Şefkat ve Aşk

Şefkat, rahmetin nuranî iksiridir, aşktan keskindir, umumîdir; Hakk'a vusûle vesiledir.

Bediüzzaman, Risale-i Nur'un Hakim ve Rahîm isimlerinin tecellisine mazhar olduğunu ve Nur Meşrebinde, Besmele'deki şefkat ve merhametin esas olduğunu ifade etmiştir: "Risale-i Nur, ism-i âzam cilvesiyle ve ism-i Rahîm ve Hakîm'in tecellisiyle zuhur ettiğinden, imtiyazlı hâssası بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ²⁰²⁰ 'den iktibasen *celâl ve kibriyâ..*

²⁰¹³ Nursî, *Hutbe-i Şâmiye*, s.1965.

²⁰¹⁴ Nursî, *Sözler / 10. Söz*, s.27.

²⁰¹⁵ Bkz. Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s.1178.

²⁰¹⁶ Ahmet Demirdöğmez, "Risale-i Nur'un dört esası: Acz, fakr, şefkat, tefekkür", *Yeni Asya Gazetesi*, Tarih: 30 Nisan 2014 Çarşamba.

²⁰¹⁷ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s.1178.

²⁰¹⁸ Nursî, *a.g.e.*, s.1198.

²⁰¹⁹ Nursî, *a.g.e.*, s.1227.

²⁰²⁰ Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

'den istifâzaten *merhamet* ve *şefkat*.. *هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ*²⁰²¹ 'den istifadeten *hikmet* ve *intizamın* esasları üzerine gidiyor. Onun ruhu ve hayatı, onlardır. *Sâir meşreplerdeki aşk yerinde, Risale-i Nur'un meşrebinde müştâkâne şefkattir ve re'fetkârâne muhabbettir.*²⁰²²

Bediüzzaman'a göre; "*Rahmet-i ilâhiyenin en latîf, en güzel, en hoş, en şirin cilvelerinden olan şefkat, bir iksir-i nurânîdir. Aştan çok keskindir. Çabuk Cenâb-ı Hakk'a vusûle vesile olur.*" Bu kısa yoldan vusulü bir örnekle şöyle izah eder: Nasıl mecâzî aşk ve dünyevî aşk pek çok zorluklarla hakiki aşka inkılâb eder, Cenâb-ı Hakk'ı bulur. Öyle de, şefkat –fakat zorluksuz– daha kısa, daha sâfi bir tarzda kalbi Cenâb-ı Hakk'a rabteder. Mesela: Gerek peder ve gerek vâlîde, herkes gibi çocuğunu severler. Çocuğu ölümle elinden alındığı vakit, eğer bahtiyar ise, hakikî ehl-i iman ise, dünyadan soğur, yüzünü çevirir, Mün'im-i Hakikî'yi bulur. "*Dünya madem fânîdir, değmiyor kalbin alakasına değmiyor...*" der. Çocuğu nereye gitmişse oraya karşı bir alâka peydâ eder, büyük mânevî bir hâl kazanır şeklinde izah eder.²⁰²³ Bu durum, şefkatin Rahmân'a yönelişine ve vusûlüne bir örneklilik teşkil etmektedir.

Bediüzzaman, şefkatin Rahîm ismine vesile oluşunu Hz. Yakub üzerinden anlatır. Şefkat konusunda muhakkikîne, hattâ 'bir üstadım' dediği İmam-ı Rabbânî'ye muhalif olarak, Hazret-i Yâkup aleyhisselâmın Yusuf aleyhisselâma karşı şiddetli ve parlak hissiyatının, muhabbet ve aşk değil, şefkat olduğunu söyler. "Çünkü" der, "şefkat, aşk ve muhabbetten çok keskin, daha parlak, daha ulvî ve nezih ve nübüvvet makamına lâyıktır. Fakat muhabbet ve aşk, mecazî mahbuplara ve mahlûklara karşı şiddetli derecede olsa, o muallâ nübüvvet makamına lâyük düşmüyor. Demek, Kur'ân-ı Hakîmin parlak bir i'câz ile, parlak bir surette gösterdiği ve Rahîm isminin vusûlüne vesile olan Hz. Yâkup'un hissiyatı, yüksek bir şefkat derecesidir. Vedûd ismine vusûl vesilesi olan aşk ise, Züleyhâ'nın Yusuf aleyhisselâma karşı olan muhabbet meselesindedir. Demek Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, Hazret-i Yâkup aleyhisselâmın hissiyatını ne derece Züleyhâ'nın hissiyatından yüksek göstermişse, şefkat dahi o derece aştan daha yüksek görünüyor."²⁰²⁴

Bu konuda İmam-ı Rabbânî'nin mecazî aşkı peygamberlik makamına pek münasip görmediği için de getirdiği: "Hz. Yusuf'un güzellikleri, uhrevî güzellikler nev'inden olduğundan, ona muhabbet ise mecazî muhabbetler nev'inden değildir ki, kusur olsun." şeklindeki yorumu tekellüflü bir te'vil bulur. Ona göre Hz. Yakub'un muhabbet değil, belki muhabbetten yüz defa daha parlak, daha geniş, daha yüksek bir şefkat mertebesidir. Hakikat budur. Bediüzzaman'ın hüküm cümlesi şöyle gelir: "Demek Kur'ân surelerinin en parlağı olan Yusuf suresinin en parlak nuru olan Hazret-i Yâkup'un (a.s.) şefkati, Rahmân

²⁰²¹ "O azizdir, hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)" (İbrahim sûresi, 14/4; Nahl sûresi, 16/60; Ankebût sûresi, 29/42; Rûm sûresi, 30/27; ...)

²⁰²² Nursî, *Şuâlar* / 8. Şuâ, s.935.

²⁰²³ Nursî, *Mektubat* / 18. Mektup, s.383.

²⁰²⁴ Nursî, *a.g.e.* / 8. Mektup, s.358.

ve Rahîm isimlerini gösterir ve şefkat yolunun rahmet yolu olduğunu bildirir. Ve o şefkat acısına devâ olarak da *فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ*²⁰²⁵ dedirir... Evet, şefkat bütün çeşitleriyle lâtf ve nezihdir. Aşk ve muhabbet ise, çok çeşidine tenezzül edilmiyor.”²⁰²⁶

Meşrebine göre aşta bir içe kapanma ve yalnızca Allah'ın zâtına odaklanma ve O'nun isim ve sıfatlarını ve özellikle isimlerinin kâinattaki tecellilerini adeta görmezden gelme gibi bir durum vardır. Aşkın bu durumu, onu özel yapmaktadır. Şefkat ve merhamet ise geneldir, umumîdir. Zât meşreplilerin aşkında Kur'an'ın teşvik ettiği âfâkî tefekkür boyutu zayıftır, daha ziyade enfüs vardır. Bu yüzden hususî kalmaktadır.²⁰²⁷

Said Nursî'ye göre şefkat yolu, pek geniştir. Mesela bir kişi, şefkat ettiği evladı münasebetiyle, bütün yavrulara, canlı varlıklara şefkat duyar, şefkatini hepsine açar. Böylece Rahim isminin ihatasına bir nevi ayinedarlık (aynalık görevi eda) eder. Allah'ın Rahim ve Rahman isimleri topyekün insanlığı kuşatır. Herkese ayırım yapmadan rızıkları, şifalarını, ihtiyaçlarını verir. Günah işlese, tövbe edince affeder. Dolayısıyla ism-i Rahîm'in merhametine erişen kişi, sadece kendini ve çocuğunu, ailesini değil, bütün çocukları, insanları ve varlıkları Yaradan'dan ötürü sever, şefkatle kucaklar. Halbuki aşk, bakışını sevdiğinin zâtına dikip başka herşeyi ve herkesi ona feda eder, diğerlerinin varlığını ve hukukunu yok sayar. Ya da sevdiğini yüceltmek ve övmek için başkalarını küçültür, aşağı düşürür, manen kötüler ve onların hürmetlerini kırar. Meselâ bir âşık: "Güneş mahbubumun hüsnünü görüp utanıyor; görmemek için bulut perdesini başına çekiyor." sözüyle, sekiz İsm-i Âzâmın nuranî bir sayfası olan güneşi utandırır.

Beri taraftan şefkat hâlistir, karşılık ve mukabele istemez, sâfi ve ivazsızdır. Hattâ en alt mertebede olan hayvânâtın yavrularına karşı fedakârâne, karşılıksız şefkatleri buna delildir. Oysaki aşk ücret ister ve mukabele talep eder. Hatta aşkın ağlamaları bile bir nevi taleptir, bir çeşit ücret istemektir.²⁰²⁸

Kısaca: Bediüzzaman, aşka nisbetle şefkati, karşılıksız, daha latîf, daha nezih, daha nuranî, daha sâfi, daha umumî, daha keskin, daha şirin, daha kısa bir vusûl vasıtası olarak görmektedir. Aşk-ı mecazînin aşk-ı hakikiye evrilmesi sonucunda vuslat aşk ü iştiyakının yaşattığı sekr halinin birilerinin Vahdet-i Vücut telakkisine girmesine sebep olduğunu tespit etmiştir²⁰²⁹ ki bunun nasıl olduğunun izahı, Tevhid bölümünde bulunmaktadır.

7. Şefkat ve İşfak

Allah'a karşı saygı (işfak), mahlukâtına karşı şefkatli olmayı gerektirir.

²⁰²⁵ “En iyi koruyan Allah'tır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir.” (Yûsuf sûresi, 12/64).

²⁰²⁶ Aynı yer.

²⁰²⁷ Said Yargıcı, “Şefkat Odaklı İnsan Modeli”, *Köprü Dergisi*, Sayı: 86, Bahar 2004.

²⁰²⁸ Nursî, *Mektubat* / 8. Mektup, s.358.

²⁰²⁹ Nursî, *Lem'alar* / 9. Lem'a, s. 601.

İki âyette işfak²⁰³⁰ ve sekiz âyette müşfik²⁰³¹ olarak geçen bu kelimenin aslı, Arapça'da 'eşfeka' fiilidir, o fiilin masdarı olan 'işfâk'tır. İşfâk; esirgemek, yazıklamak, kaygılanmaktır. Rahmet ummakla birlikte sürekli çekinme halidir. Acıma duygusu ile sürekli sakınma halinde olmaktır.²⁰³² Herevî ve Kâşânî, "İşfâk"ı, tasavvufî süluktaki yüz makam içinden, "Ebvâb" kısmındaki on kavramdan biri olarak 13. sırada ele alır.²⁰³³ Tasavvufî perspektifte, nefse karşı şahlanan ve cesaretle karşı çıkan, aslında nefesine acımış olur (işfak). Amele devam eden ve bu hususta sabreden, amele acımış olur. Halkın mazeretlerini bilen de, onlara acımış olur.²⁰³⁴ Ebu Talib el-Mekkî'ye göre işfak, Allah'a saygıdan ötürü kötülüklerden sakınmaktır. Mehafetullah makamlarının beşincisi ve sonuncusudur. Bu, siddîkların, şehîdlerin, muhiblerin (sevenlerin) ve mukarrabîn sınıfından havâssın (hususî olanların) makamıdır.²⁰³⁵

Genel bir değerlendirme olarak, Bediüzzaman'da şefkat, halka karşı merhamet, Hak'a karşı ise işfâk şeklinde görünmektedir diyebiliriz.

8. Şefkat ve Enaniyet: Benlik Eğitimi

Şefkat hissi, egonun mâlikiyet tevehhümüyle azabı artırır, iman ve tevhid nazarıyla ise felahı ziyadeleştirir.

Bediüzzaman'ın şefkat hakikatini keşfetmesi, benliği keşfiyle daha bir derinleşmiştir. 1922'de yazdığı Katre Risalesi'nde yaşadığı o yeraltı seyahatinde şahid olduğu hakikatlerden dördüncüsü de budur. Kendisinde bir mâlikiyet kudreti olduğunu vehmeden 'benliğe' seslenir ve ona acizliği, fakirliği, zayıflığı, kusurları, şiddetli ihtiyaç noktalarını hatırlatır. İnsanda İlahî bir emanet olan benliğe, *mâlikiyet tevehhümünün* yaşattığı acılara dikkat çeker. Hakikatte şefkat hissi ruhu rahatlatan ve ona genişlik kazandıran bir his iken, bu mâlikiyet vehmiyle birleşince ruhu derinden sarsan bir azaba dönüştüğünü teşhis eder. Tedavisinin de bu malikiyet vehminden vazgeçmesi, eşyaya ve hadiselerle 'iman ve tevhid nuru ve nazarı'yla bakması olduğunu belirtir.

Bediüzzaman, mülkiyet-şefkat hissi arasına sıkışmış benliği eğiten irşadlarının kendi benliğine hitapları üzerinden ders vermiştir.²⁰³⁶

²⁰³⁰ Mücadele suresi, 58/13; Ahzâb suresi, 33/72.

²⁰³¹ Enbiya suresi, 21/28, 49; Mü'minûn, 23/57; Şura suresi, 42/18; Meâric suresi, 70/27, Kehf suresi, 18/49; Tûr suresi, 52/26, Şura suresi, 42/22.

²⁰³² Kâşânî, *Istulâhât*, s. 210.

²⁰³³ Sözkonusu "ebvâb"daki 10 kavram sırasıyla şunlardır: Hüzün, hafv, işfâk, huşû', ihbâs, zühd, vera', tebettül, recâ ve râğbettir. Herevî, *Menâzil*, s. 11-12; Kâşânî, *Istulâhât*, s. 210.

²⁰³⁴ Herevî 'işfak' makamını, şu âyetle temellendirir: "Daha önce biz âile çevremiz içinde bile (ilahî azaptan) işfak (endişe) halindeydik." (Tûr suresi, 52/56). İşfak'ın üç derecesi olduğunu söyler: 1. Nefsin inada sapmasından, amelînin zayı olmasından ve insanların özürlerini bildiği için onları adına endişe etmektir. 2. Zamana tefrikanın bulaşmasından, herhangi bir arızanın kalbi rahatsız etmesinden ve sebebin yakîne karışmasından endişe etmektir. 3. Sâlikin amelîni ucubtan koruyan, sahibini insanlara hasım olmaktan alıkoyan ve müridi, İlahî emir ve yasakları korumaya sevk eden endişedir. Herevî, *a.g.e.*, s. 12.

²⁰³⁵ Ebu Tâlip el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, c. 1, s. 241.

²⁰³⁶ Nursî, *Mesnevî* –Katre Risalesi-, s.120-122, Çvr. Ümit Şimşek.

9. Şefkat ve Terbiye: Nefis Eğitimi

Nefse karşı, emmâre ve levvâme dönemlerinde adeta bir düşman gibi temkinle, mutmainne makamından sonra ise şefkat ve acıma hissiyle bakılır.

Emmare ve levvâme döneminde günahları isteyen nefse düşman muamelesi yapmak, zahiren celalî, bâtinen ise cemalî bir eğitim metodudur, çünkü nefsi, yine kendi şerrinden korumaya matuftur. Nitekim sufi eğitim geleneğinde de, nefse karşı çıkmak, aslında ona acımadır, işfaktır.²⁰³⁷ Ne var ki bu karşı çıkış, nefs-i mutmainne makamına çıktıktan sonra bir değişime uğrar ve acımaya ve şefkate evrilir. Nitekim Bediüzzaman Said-i Nursî, şefkat ve nefis bahsinde şöyle demektedir:

“Ey nefis, senin asıl mahiyetin kusur, naks, fakr, aczden yoğrulmuştur ki; zulmet, karanlığın derecesi nisbetinde nurun parlaklığını gösterdiği gibi, zıddiyet itibarıyla sen onlarla Fâtır-ı Zülcelâlin kemal, cemal, kudret ve rahmetine âyinedarlık ediyorsun. Demek, ey nefis, nefisine muhabbet değil, belki adavet etmelisin veyahut acımalısın veyahut, mutmainne olduktan sonra, şefkat etmelisin.”²⁰³⁸

10. Şefkat ve İhlas

Şefkatin nihaî amacı uhrevî kurtuluş ve marifetullahtır; ihlastır.

Bediüzzaman’a göre bütün duyguların esas gayesi uhrevîdir, İlâhîdir. Bu bağlamda şefkat hissini de varlık gayesi İlâhî rahmet ve şefkati anlamaktır, marifetullahtır. Marifet yolunda işlevselliği de varlığa, hususiyle en yakınından, çocuğundan başlayarak şefkat etmesidir. Anneler bu şefkati sarfedecekleri konulardaki değer hiyerarşisini gözetmelidirler. Dolayısıyla da o yüce şefkat hissini herşeyden önce çocuklarının ahiretlerini kurtarmaya (halâsa) sarfetmelidirler. Halâs için hulûs ve ihlas şarttır. İhlas, Allah için olmaktır. Şefkati sadece dünyevî işlere harcamak, su-i istimaldir.

İslamî terbiyeden ve uhrevî amellerden en kıymetli ve en lüzumlu esas, ‘ihlâs’tır. Bu çeşit şefkatteki kahramanlıkta o hakikî ihlâs bulunuyor. Eğer bu iki nokta o mübarek taifede inkişafa başlasa, İslam dairesinde pek büyük bir saadete medar olur. Halbuki erkeklerin kahramanlıkları karşılıksız olamıyor; belki yüz cihette mukabele istiyorlar. Hiç olmazsa şan ve şeref istiyorlar. Fakat maattessüf biçare mübarek kadın taifesi, zalim erkeklerinin şerlerinden ve tahakkümlerinden kurtulmak için, başka bir tarzda, *zaafiyetten ve aczden gelen başka bir şekilde riyâkârlığa* giriyorlar.²⁰³⁹

²⁰³⁷ Herevî ‘işfak’ makamını, şu âyetle temellendirir: “Daha önce biz âile çevremiz içinde bile (ilahî azaptan) işfak (endişe) halindeydik.” (Tûr suresi, 52/56). İşfak’ın üç derecesi olduğunu söyler: 1. Nefsin inada sapmasından, amelînin zayı olmasından ve insanların özürlerini bildiği için onları adına endişe etmektir. 2. Zamana tefrikanın bulaşmasından, herhangi bir arızanın kalbi rahatsız etmesinden ve sebebin yakîne karışmasından endişe etmektir. 3. Sâlikin amelîni ucubtan koruyan, sahibini insanlara hasım olmaktan alıkoyan ve müridi, İlâhî emir ve yasakları korumaya sevk eden endişedir. Herevî, *a.g.e.*, s. 12.

²⁰³⁸ Nursî, *Sözler* / 24. Söz, s.157.

²⁰³⁹ Nursî, *Lem'alar* / 24. Lem'a, s.690.

“Risale-i Nur'un en mühim bir esası şefkat olmasından, kadınlar taaifesi şefkat kahramanları bulunmaları cihetiyle daha ziyade Risale-i Nur'la fitraten alâkadarlardır.” diyen Bediüzzaman, şefkate ihlasın bir tezahürü olarak; *hakikî bir ihlâs* ile *fitrî vazifesi* itibarıyla annelerin yüce şefkat hislerini çocuklarının ahiretlerini kurtarmaya yoğunlaştırmaları gerektiğine ve bu yolda da imanlarının kurtulması için Risale-i Nur'dan istifade etmelerinin, şefkatlerini iman hizmetine sarfetmelerinin fitrî ve dinî bir sorumluluk olduğuna dikkat çekmektedir.²⁰⁴⁰

Bediüzzaman'ın yaklaşımına göre: Cihandaki en büyük hakikatlerden biri şefkat hakikatidir. Şefkate ihlas, onu fitrî ve dinî vazifesi olan âhiret kurtuluşunda kullanmaktır, hüsn-ü istimal etmektir, İlahî rızaya vesiledir. Sadece dünyevî işlere harcamak, onu su-i istimal etmektir, israftır, İlahî hoşnutsuzluğa sebeptir.

11. Şefkat ve Hillet

Şefkat yolunun mesleği Haliliye, meşrebi hilleştir.

“Mesleğimiz haliliye olduğu için, meşrebimiz hilleştir.”²⁰⁴¹ diyen Bediüzzaman, bu yolu, Hz. İbrahim Halilullah'ın Haliliye yoluna nisbet ettiği gibi, başka bir yerde, Sahâbenin verâset-i Nübüvvet sırrıyla uhuvvetkârâne meşrebini gösteren "hillet meşrebi ve uhuvvet mesleği"ne nisbet eder ve Risale-i Nur'un dâiresindeki her ferdine çok ruhları kazandırdığını söyler.²⁰⁴² Manidardır ki, kendisi vefatına birkaç gün kala İbrahim Halilullah'ın şehri Urfa'ya gelir ve Haliliye mesleğinin peygamberi İbrahim Halilurrahman'ın Dergâhındaki 'hillet makamı'na defnedilir. Daha sonra adeta fenâ makamının bir cilvesi gibi mezarı bir meçhule nakledilir. Mezarı, sevenlerinin gönülleri olur.

Şefkat ve tefekkür, Hz. İbrahim'in hususî meşrebidir.²⁰⁴³ İmandan sonra şefkat kalbin, tefekkür aklın öncelikli işlevleri arasındadır.

Bediüzzaman'a göre: Risale-i Nur'un mayası ve meşrebi, tefekkür ve şefkattir. Yaş-kuru herşeyden kâmet-i kıymetince bahseden Kur'an-ı Kerim'in, otuz üç ayet-i kerimesiyle istikbale işaretlerini ele aldığı Birinci Şua'da 29. âyet-i kerime olarak İbrahim suresinden bir ayete nazar eder. İşârî-sufî tefsirlerin âyetlerden ince manalar ve nükteler çıkarmaları tarzında, ilgili surenin isminden ve manasından tefe'ül ederek şöyle bir işaret çıkarımında bulunur, bir remiz olabileceğini belirtir:

“Risale-i Nur'un mayası ve meşrebi tefekkür ve şefkat olduğu cihetle, Hz. İbrahim'in

²⁰⁴⁰ Nursî, *a.g.e.* / 24. Lem'a, s.689.

²⁰⁴¹ Nursî, *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.670.

²⁰⁴² Nursî, *a.g.e.* / 28. Lem'a, s.734.

²⁰⁴³ Hz. İbrahim'in akıl yoluyla tefekkür ederek Allah'ı bulmayı öğrettiğine dair ayetler (En'am, 6/74-82) ile Hz. Lut'un kavmini helak etmek için gelen melekleri durdurmak için, kemal-i şefkatinden onlarla mücadele etmesine dair ayetler onun tefekkür ve şefkat meşrebini göstermektedir. Bkz. Hud suresi, 11/69-83.

(a.s.) hususî meşrebi olan tefekkür ve şefkat noktasında tam tevafuk etmek sırrıyla şu sûrede (Kur'an işârî mana olarak) daha ziyade Risale-i Nur'u (kapsamına) kucığına alıyor. Baştaki âyet²⁰⁴⁴, dört cümle ile en karanlık bir asrın kara kara içinde, zulmet zulmet içinde insanları nura çıkararak ve Kur'ân'dan çıkan bir nura parmak bastığı gibi, en karanlık içinde bulunan ve Risale-i Nur'un cereyanına muhalif gidenleri (de) tarif eder.²⁰⁴⁵

...
Nur Mesleğinde “şefkat” esasının, yukarıdaki 11 özelliğine ziyade olarak toplamda 25 özelliğini daha aynı şekilde açıklamalı olarak kaleme almış olmamızla birlikte, tezimizin formatı gereği ancak başlıklarını vermekle yetiniyoruz:

12. Şefkat, İlahî nusret ve inayeti celbeder.
13. Şefkat, evrensel bir kemal yoludur.
14. Şefkatten ifrat, kalbi acılara boğar ve Allah'a hüsnüzannı ve imanı bozar.
15. Şefkat, şahsiyet ahlakının aslî unsurudur; mahrumiyet, şefkatin kıymetini öğretir.
16. Şefkat hissi, bedduadan men eder, helalleşmeye sevkeder.
17. Şefkat, siyasetten men eder ve isyan/kıyâm etmeye manidir.
18. Rahim ismi şefkat burcundan doğarsa, şikâyet gözyaşları şükür yaşlarına dönüşür.
19. Allah, sevdiği kullarını ‘şefkat tokadı’ ile ikaz eder.
20. Allah ve Rasulü'nün şefkatine, mürşidin himmetine güvenip tembellik etmek hatadır.
21. Allah kullarının şefkatle terbiye eder.
22. Evliyaullah'ın himmeti, şefkatinin bir eseridir.
23. İmanî ve tevhidî şefkat, bütün mü'minleri bir kardeşlik âilesi yapar.
24. Çocuğun acz ü fakrı ebeveynin şefkatini çektiği gibi, kulun acz ü fakrı da Allah'ın şefkatini cezbeder.
25. Allah'ın şefkatinin eserleri ve ihsanları, şükretmeyi gerektirir.

---

²⁰⁴⁴ "Elif lâm râ. Bu bir kitap ki, insanları Rablerinin izniyle inkâr karanlıklarından iman nûruna çıkarman, kudreti herşeye galip olan ve her türlü hamde lâyük olan Allah'ın yoluna kavuşturman için sana indirdik." İbrahim, 14/1.

²⁰⁴⁵ Nursî, Şuâlar / 1. Şuâ, s.845-846

4. TEFEKKÜR

a. Tefekkür'ün Sözlük ve Terim Anlamları

Arapça'da bir şey hakkında düşünmek manasına gelen (فكر) fiilinin tefa'ul kalıbından gelen tefekkür (التفكير) kelimesi, o kalıbın özelliği 'tekellüf'ü ifade eder. Buna göre tefekkür şu manalara gelen bir terimdir: 1. Bir şey hakkında iyice düşünmek, derinlemesine fikretmek, zihnî faaliyet göstermek, zihni yormak, hâtırı bir konuda kullanmak ve fikir üretmektir. 2. Güzelce muhakeme etmek ve bir işin sonucunu hesaplamak anlamında bir terimdir.²⁰⁴⁶ 3. Derin düşünme, maksadı kavramak için zihnini eşyanın manasını anlama haline yöneltme, eşyaya ait bilgileri kalbe getirme. 4. Mantık kâidelerine uygun bir şekilde düşünme, fikir geliştirme. 5. Tasavvufta tefekkür, müridin kendi nefsinin ve Yaratıcı'sının sırlarına erebilmesi için, iç dünyasına eğilerek derin düşünceye dalması, yaratılışın ve yaratılmışın üzerinde gönül gözüyle temaşalarda bulunarak Yaratıcı'ya yönelmesi, gönülle düşünüş demektir.²⁰⁴⁷

İslâmî terminolojinin esasını teşkil eden Kur'ân'ın çeşitli kelimelerle ifade ettiği ve çok sayıda âyette teşvikte bulunduğu düşünme eylemi, İslâm kültür tarihindeki entelektüel geleneklere hayat veren ve bu gelenekler içinde çeşitli açıklamaların konusunu teşkil eden insanî bir çabadır.²⁰⁴⁸ el-Fikr, bilinen işleri meçhule hazırlamak için sıralamaktır.²⁰⁴⁹ Tefekkür amelîyesinin sonucunda fikir ve kanaat hâsıl olur. Tefekkür kavramı, marifet, hikmet ve hakikatle doğrudan ilişkilidir. En genel manada Din'le alakalıdır. Ali Fuat Başgil şöyle der: "Din tıpkı ilim gibi hayat içindir. Din'i ilim ve felsefeden, tefekkürden ayırmak onun yaşanılan hayat ile alakasını kesmek ve binnetice o'nu ölüme mahkûm etmektir."²⁰⁵⁰

Kur'an ve Sünnet'te değişik açılardan düşünme çeşitlerini ifade eden kelimelerin başında tefekkür (fikretmek), taakkul (akletmek), tedebbür (arkasını düşünmek), teemmül (önünü düşünmek), tezekkür (hatırlamak), tafakkuh (düşünüp anlamak), i'tibâr (düşünüp ibret almak), nazar (düşünüp bakış açısı sahibi olmak), rü'yet (görerek düşünüp görüş sahibi olmak, görmüş gibi bilmek) ve idrak etmek kelimeleri gelmektedir. Bazen birbiri yerine kullanılan müteradif (birbiri ardınca giden, birbirine bağlı ve/veya eşanlamlı) gibi duran bu kelimelerin aslında ortak 'düşünme' manası dışında, o düşünmenin mahiyetine göre yan anlamlarla yeni bir düşünme çeşidine dönüştüğünü ve farklı bir kavramla ilişkisini görmekteyiz. Tefekkür yolunun özellikleri bağlamında tek tek ele alacağımız bu kavramların ortak söylediği: düşüncenin dinde aklî, kalbî, ruhî, ferdî ve ictimaî tekâmül²⁰⁵¹ için, küllî ubudiyet ve küllî kemalat noktasında olmazsa olmaz bir yeri olduğudur.

²⁰⁴⁶ İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. 2, s. 1120; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 578; Heyet, *el-Müncid*, s. 591.

²⁰⁴⁷ Heyet, *Osmanlıca Türkçe Lügat* (Risale-i Nur Enstitüsü), s. 1315-1316.

²⁰⁴⁸ İlhan Kutluer, 'Tefekkür', *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, s. 53.

²⁰⁴⁹ Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 179, "el-Fikr".

²⁰⁵⁰ Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 223.

²⁰⁵¹ Ahmed Selim (Zeki Önal), *Din-Medeniyet ve Lâiklik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991, s. 41.

b. Tefekkür Yolu ve Özellikleri

1. Tefekkür ve Nur Mesleği

Nur tarîkı, tefekkür yoludur.

Bediüzzaman Said Nursî, Nur Mesleği'nin dört esasını anlattığı Zeyl ve Hâtîme'de, dördüncü esasının 'tefekkür' olduğunu söylemiştir: "Hem tefekkür dahi, aşk gibi *belki daha zengin, daha parlak, daha geniş bir tarîktir ki, Hakîm ismine îsal eder.*"²⁰⁵² Esasen, Risale-i Nur Külliyyatı, bütünüyle bir tefekkür meyvesi olmakla beraber; başta 7. Şua risalesi olmak üzere 2. 3. 4. ve 15. Şualar, 20. ve 24. Mektublar, 16. 17. 20. 23. 24. 29. 32. ve 33. Sözler; yine 29. Lem'a ve 30. Lem'a olan İsm-i Azam risaleleri, tefekkür alanında öne çıkan risalelerdir. Hepsinden önce de Mesnevî-i Nuriye Mecmuası gelmektedir.

2. Tefekkür ve Kur'an

Tefekkür, Kur'an yoludur²⁰⁵³, şeriâtın yoludur²⁰⁵⁴ ve dinî bir vazifedir.

Tefekkür, Kur'an'ın bütün mü'minlere ve insanlara düşünme ve anlama emri ilâhîsidir. Bediüzzaman, Nur Yolunun 'tefekkür' prensibini, Kur'an'da düşünmeyi emreden âyet-i kerimelerden²⁰⁵⁵ ve hususiyle Allah'ın Hakîm isminden²⁰⁵⁶ 'kâsır fehmiyle istifade ederek'²⁰⁵⁷ aldığını söylemektedir.²⁰⁵⁸ Kur'an-ı Kerîm'de düşünme eylemini ifade eden tefekkür, tedebbür, i'tibar ve rü'yet gibi kavramların ortak olarak vurguladığı nokta, anlamaya ve gereğini yapmaya yöneliktir. Kur'an, düşünmeye verdiği ehemmiyetin yanı sıra düşünme şekilleri, hareket noktaları ve hedefleri hakkında da telkinleri vardır. Düşünmenin konusu ise başta bizâtihi Kur'an'ın mesajı olmak üzere bu mesajın aydınlatıcı ve yol gösterici ışığı altında Allah-âlem, âlem-insan, Allah-insan ilişkisidir. Kur'an'ın, kâinatı ve insanı belli bir yaratılış sürecinde ve süreklilik arzeden ilâhî yasalar çerçevesinde anlamlandıran, insanı var oluşun ilâhî kanunlarına paralel olarak doğru bilgi ve doğru eylemin gereklerine uygun şekilde yönlendiren âyetleri, düşünmenin konusunu kendiliğinden belirlemektedir.²⁰⁵⁹

Bediüzzaman, bu Kur'anîlik iddiasını, daha sonra da bütün hayatı boyunca devam ettirerek ve eserlerinin düzinelerce yerinde tekrar ederek, Risale-i Nur'un sadece Kur'an'a

²⁰⁵² Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211.

²⁰⁵³ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Lem'alar, s.1278-1277, /Katre, s.1307; a.mlf., a.g.e., / Katre, s.146, 161, 334-335, çev. Ü. Şimşek; a.mlf., a.g.e. / Şemme, s.387, çvr. Badıllı.

²⁰⁵⁴ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 66.

²⁰⁵⁵ Bakara sûresi, 2/219, 266; A'râf sûresi, 7/176; Nahl sûresi, 16/44; Haşır sûresi, 59/21; Rûm sûresi, 30/8; Yûnus sûresi, 10/24; Ra'd sûresi, 13/3; Câsiye sûresi, 45/13.

²⁰⁵⁶ O azizdir, hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)" (İbrahim sûresi, 14/4; Nahl sûresi, 16/60; Ankebût sûresi, 29/42; Rûm sûresi, 30/27.

²⁰⁵⁷ Nursî, *Sözler* / 26. Söz s.210.

²⁰⁵⁸ Nursî, *Şualar* / 8. Şuâ, s.935.

²⁰⁵⁹ İlhan Kutluer, 'Tefekkür', *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, s. 54-55.

dayandığını ve ilhamını ondan aldığını belirtmektedir. Bu iddialar ışığında Risale-i Nur'u incelediğimizde, Kur'an'ın üslûbundaki bazı özellikleri yansıttığını görmekteyiz.²⁰⁶⁰

Kısaca: Bediüzzaman'ın tefekkürü, bir yönüyle bakıldığında tasavvufa, bir başka yönüyle kelâma benzer özellikleri ile karşımıza çıkmaktadır. Ne var ki, genel manada onun tefekkürü, ilimlerin kaynağı olan Kur'anî bir tefekkür tarzı olmaktadır.

3. Tefekkür ve Usûl

Tefekkür, Allah'a yolculukta bir menzildir; Nur Mesleği'nin de dört esasından birisidir.

Tefekkür, yüz menzilden oluşan tasavvufi seyr ü sülûkta bidâyât (başlangıçlar) denilen ilk on mertebenin beşinci sırasında 'tefekkür menzili' (mertebesi) bulunmaktadır.²⁰⁶¹ Bediüzzaman'ın, usûl bakımından dört esas üzerine bina edildiğini belirttiği Risale-i Nur Mesleği'nde dördüncü asıl/esas tefekkürdür.²⁰⁶² Bunlardan acz ve fakr, yani kişinin Kâinat Yaratıcısı karşısında mutlak bir âcizlik ve ihtiyaç içinde olduğunu bilme hali, Risale-i Nur'un enfüsî tefekküre dair bahislerinde çeşitli yönlerden incelendiği için, Ümit Şimşek'e göre, bu iki esası da yine tefekküre irca etmek herhalde yanlış olmayacaktır.²⁰⁶³ Şefkat esası ise, eserlerde açıklanan hakikatleri, yani, Risale-i Nur tefekkürünün meyvelerini başka insanlara ulaştırmayı hayat gayesi olarak benimsemek gibi bir neticeyi vermektedir.²⁰⁶⁴

Tefekkür, Bediüzzaman'ın hayatını şekillendiren en önemli özelliktir. Risale-i Nur tefekkürü, daha gençlik çağlarından itibaren Müellifin zihninde yeşermeye başlamış, orta yaş döneminde olgunlaşarak, Risale-i Nur'un önemli bir bölümünü bir çekirdek halinde içinde barındıran Mesnevî-i Nuriye adlı son derece yoğun *bir tefekkür silsilesini* netice vermiştir ki, bu devre, Eski Said'in Yeni Said'e dönüştüğü devredir (1922).²⁰⁶⁵ Bu tefekkür, Bediüzzaman'ın bütün hayatını tüm safhalarıyla şekillendirmiş ve zaman içinde gelişip genişleyerek Risale-i Nur Külliyyatı ile Risale-i Nur hizmetini ortaya çıkarmıştır.

Bediüzzaman, akıl ve kalbin birleştiği tefekkür mesleğine²⁰⁶⁶ tam olarak Yuşa Tepesi'nde inzivaya çekildiği 1922 tarihinde girmiştir. Yeni Said olduğu tarihten itibaren, Kur'an'ın tefekkürü emreden âyet-i kerimelerine²⁰⁶⁷, Hz. Peygamber'in tefekkürü teşvik eden hadis-i şeriflerine ve özellikle bazen bir saat tefekkürün bir sene ibadet hükmüne geçtiğini bildiren

²⁰⁶⁰ Risale-i Nur'un, Kur'an'ın üslûbundan yansıttığı altı özelliğin değerlendirilmesi hakkında bkz. Ümit Şimşek, "Risale-i Nur'da Tefekkür Üslubu" tebliği, 3. *Uluslararası Bediüzzaman Said Nursî Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul, Organizasyon: İstanbul İlim ve Kültür Vakfı – Yeni Asya Yayınları, Tarih: 24-26 Ekim 1995, Nesil Basım-Yayınları, İstanbul, 1995, s. 31-32.

²⁰⁶¹ Herevî, *Menâzil*, s. 79.

²⁰⁶² Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s. 210-211.

²⁰⁶³ Şimşek, "Risale-i Nur'da Tefekkür Üslubu", s. 26.

²⁰⁶⁴ Nursî, *Lem'alar* / 24. Lem'a, s. 689, 690; a.mlf., *Barla Lahikası - Mukaddime*, s. 1413; a.mlf., *Emirdağ Lahikası I - Mektup No: 42 - s. 1708*.

²⁰⁶⁵ Nursî, *Kastamonu Lahikası - Mektup no: 145, 1658*.

²⁰⁶⁶ Nursî, *Mesnevî / Şemme*, s.335, çvr. Ü. Şimşek.

²⁰⁶⁷ Bakara sûresi, 2/219, 266; A'râf sûresi, 7/176; Nahl sûresi, 16/44; Haşır sûresi, 59/21; Rûm sûresi, 30/8; Yûnus sûresi, 10/24; Ra'd sûresi, 13/3; Câsiye sûresi, 45/13.

hadis-i şerife²⁰⁶⁸ imtisal ederek *tefekür mesleğine* girdiğini söylemiştir.²⁰⁶⁹ Esasen, tefekür ve usûl bahsinde, Bediüzzaman'ın, bu tarihten çok önce, 1911'de 'marifet mi' raclarının usulü dörttür.' dediğini ve bu dört üsülden 4.sü olan 'Kur'ânî mi'râc'ı seçtiğini²⁰⁷⁰ hatırlatalım.

Eski Said'in Yeni Said'e dönüşüm yılları olan 1918-1923 arası beş yılda yazdığı eserlerin birleşiminden oluşan Mesnevî-i Nuriye, bu dönüşümün kronolojik sayılabilecek bir dökümü mahiyetindedir. Lucinda Allen Mosher²⁰⁷¹, "İbadet Ruhu ve Samimi İnancın Neticesi: Tefekürî Hayat İçin Bir El Kitabı Olarak Mesnevî-i Nuriye" isimli çalışmasına şu sözlerle giriş yapmıştır: "Said Nursî'nin kırklı yaşlarının başı, 1920-21 yılları, hayatının geçmiş yirmi yılını tasvir eden yoğun ictimâî faaliyetlerinden maksatlı bir geri çekiliş dönemi olacaktır. Bu dönem onun için manevî (ruhanî) bir inziva, engin bir teolojik (lâhutî) tefekür ve şahsî âleminde yaşanan bir dönüşüm dönemi olacaktır."²⁰⁷²²⁰⁷³

Kısaca Eski Said'den Yeni Said'i çıkaran sır, tefekürde saklıdır.

4. Tefekür ve Sülûk: Nefis Eğitimi

Tefekürde nefsin unutulması dalâlettir.

Bediüzzaman, Şule Risalesi'nde nefis eğitimiyle alakalı önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Süluk ve tefekür zamanlarında nefsin unutulmasını bir 'dalâlet' olarak nitelendirmektedir. İlgili ifadeleri şöyledir:

"Ey aziz bil ki: İnsan (unutma manasına gelen) nisyandan alındığı için, nisyana mübtelâdır (unutkanlık özelliği vardır). Nisyanın en kötüsü de nefsin unutulmasıdır. Fakat, hizmet, sa'y/çalışma, *tefekür zamanlarında, nefsin unutulması*, yani nefse bir iş verilmemesi dalâlettir (haktan sapmadır). Hizmetler görüldükten sonra, neticede, mükâfat zamanlarında nefsin unutulması kemaldır. Bu itibarla, ehl-i dalâl ile ehl-i kemal (sapanlar ile olgunlar), unutma ve *tezekkür* noktasında birbirinin tam aksi konumdadırlar. Evet dâll (sapmış) olan kimse, bir iş ve bir ibadet teklif edilmek istendiği zaman başını havaya kaldırarak (uzak durur ve bir çeşit kibir abidesi gibi) firavunlaşır. Lâkin mükâfatın ve menfaatin dağıtıldığı vakitlerde (kendisine ait tek) bir zerreyi bile terk etmez (başkasına bırakmaz). Amma nefsin unutan ehl-i kemal, *sa'y/çalışma, tefekür, sülûk zamanlarında herşeyden evvel nefsin* ileri sürüyor. Fakat neticelerde, faydalarda, menfaatlerde nefsin unutmakla en geriye bırakıyor."²⁰⁷⁴

²⁰⁶⁸ Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 4/423; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 4/314; Aliyyülkârî, *el-Masnû'* s.82; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1/370; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 1/78.

²⁰⁶⁹ Nursî, *Lem'alar* / 29. Lem'a, s.746; a.mlf., *Kastamonu Lahikası* - Mektup no: 145, 1658.

²⁰⁷⁰ Nursî, *Muhakemat*, s.2022.

²⁰⁷¹ Amerika-Michigan Üniv. öğretim üyesidir. NewYork bölgesi Episcopal-Müslüman İlişkisi Komitesi Başkanı'dır.

²⁰⁷² Şerif Mardin, *Religion and Social Change in Modern Turkey: The Case of Bediuzzaman*, State University of New York Press, Albany 1989, s.177.

²⁰⁷³ Lucinda Allen Mosher, "İbadet Ruhu ve Samimi İnancın Neticesi: Tefekürî Hayat İçin Bir El Kitabı Olarak Mesnevî-i Nuriye" (Said Nursî ve Tasavvuf isimli derleme eser içinde, edit: İbrahim M. Abu-Rabi), Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2009, s.163-194.

²⁰⁷⁴ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Şûle, s.1365.

Bediüzzaman, burada ‘hizmette önde, ücrette geri olma ahlakı’ını anlatmaktadır. Mevzunun güzel ahlakı ifade eden ‘tahalluk’ konusuna dâhil olduğu açıktır.

5. Tefekkür ve Ameliyat: Manevî İnkılâb ve Küllî Tekâmül

Kur’ânî tefekkür, insanda etkili bir manevî ameliyat yapabilir, büyük bir inkılâb gerçekleştirebilir.

Bediüzzaman, tefekkürün insanda *kuvvetli bir ameliyat* yapabildiğine dikkat çeker. Böyle bir tefekkürî ameliyata ihtiyaç olduğunun altını çizer: Saadet asrında iman ve tevhid hakikatleri noktasında büyük bir infilâk (patlama-açılma) ve inkılap yaşandığını, Sahabe’nin kısa bir zamanda çok büyük faziletlere ve makamlara eriştiklerini söyler. Asr-ı saadetten ahirzamana uzaklaşıldığı ölçüde hissiyatlara bir uykunun, bir gafletin çöktüğünü, ülfet perdesiyle o tevhid ve iman hakikatlerindeki letafet ve tazeliğin üstünün örtüldüğünü, tıpkı meyveler gibi zamanla canlılığını kaybettiğini, dinde bir yüzeyselliğin yaşandığını, tevhid, tehlil, tekbir, tahmid ve tesbih gibi mübarek kelimelerin adeta sathîlik havasıyla kuruyor gibi olduğunu, az bir yaşlık kaldığını belirtir. Fakat yine de, *kuvvetli, tefekkürî bir ameliyatla* ancak evvelki hali iade edilebilir, diyerek de çaresini bildirir.²⁰⁷⁵ Tefekkürî ameliyatla kalbden, hissiyât ve letâifin üstünden gaflet perdeleri kaldırılırsa, sahabe-i kiram gibi uyanık, canlı-kanlı, derinlikli ve külliyetli bir kulluk, bir tefekkür, bir tezekkür, onlara tâbi olarak, herkese mertebesi ölçüsünde nasip olabilir. Zira tefekkür, kalbin gafletini götürür.²⁰⁷⁶

Bediüzzaman’ın kullandığı ‘infilak’ ve ‘inkılâb’ kavramlarından şöyle bir yorum çıkmaktadır: Saadet asrında big-bang gibi büyük bir infilâk (patlama) yaşanmış, asırlardır birikmiş cahiliyenin bütün küfür, şirk ve dalaletleri parçalanmış ve bir çekirdek gibi Hz. İbrahim’den korunarak gelen hanif dininin tevhid akidesi o patlamayla etrafa dağılmış, cihana yayılmıştır. Böylece insanlık tarihinde çağ açıp çağ kapamaktan çok daha büyük evrensel bir dönem başlamıştır. Bütün bunlar, Hz. Peygamber’in elindeki Kur’an mucizesiyle gerçekleşmiştir. Vahyin insanlık hakikatini harekete geçiren etkisiyle insanlar büyük bir değişim ve dönüşüm geçirmiş ve meleklerden daha yükseklere çıkmışlardır.

İşte Bediüzzaman’a göre: Kur’an’la büyük bir inkılap yaşayan Saadet asrının en uzağındaki ahirzamanda İslam toplumunun da Kur’an’la büyük bir infilâka (patlamaya, açılıma) ve inkılaba (devrime) ihtiyacı vardır. O patlama ise Kur’ânî tefekkürle gerçekleşebilir. Demek ki küllî bir tefekküre ihtiyaç duyulmaktadır. Tefekkür küllîleşirse, tekâmül de küllîleşecek ve küllî faziletler ortaya çıkacaktır.

²⁰⁷⁵ Nursî, *Sözler* / 27. Söz, s.218.

²⁰⁷⁶ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Zühre, s.1338.

Ahmed Selim, İslam'ın ictimai düşünce tarihinde ortaya çıkan boşluğu tasavvufi düşüncenin doldurmaya çalıştığına dikkat çekmiştir.²⁰⁷⁷ Tefekkür olmazsa, müslümanların genel tekâmülünün de kesintiye uğrayacağını, bu sebeple tecdide ihtiyaç duyulduğunu, şu sözlerle ifade etmiştir: “Gazâlî, *'Tefekkür vazifedir'*” diyor. Bu vazife sıhhatle ifa edilemeyince; tecdidin içtimaî hikmeti, ‘tekâmül neticeleri’ halinde gerçekleşemez. Müslümanlar önce durur, sonra geriler. Tecdid-tefekkür-tekâmül münasebetinin sırrını sezemeyen göremeyenler, bütün zamanı ezelden ebede kuşatan ve yılların-asırların-çağların mazinin-hâlin-istikbalin önünde ve üstünde yürüyen İslâmî yükseliş hakikatini de kavrayamazlar.”²⁰⁷⁸

Yine Ahmed Selim’e göre: “Tekâmülün durmasına sebep, tefekkür tembelliğidir... Maddî ilerleme, özdeki keyfiyetin kemmiyet halinde köpürmesidir; keyfiyetin kemmiyete yansımadır. İman ışığında yürüyen aklın *şumüllü tefekkürü* olmadan, içtimaî plânda, sıhhatli hiçbir netice "kalıcılık" kazanamaz. Ama o varsa, maddî dalgalanmaların inişlerin-çıkışların çarelerini bulmak çok kolaydır. *Tekâmülün sırrı, iman, akıl, tefekkür beraberliğindedir.*”²⁰⁷⁹

Bu sözler bize, kendisine Kur’an’ı mürşid kabul edip iman-amel, akıl ve kalb birlikteliğiyle tefekkürü esas edinmiş ve Sahabe mesleğini model almış olan Bediüzzaman’ın şu tespitlerini hatırlatmaktadır:

“Sahabilerden, Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiînden en yüksek mertebeli velâyet-i kübrâ sahibi olan zatlar, bizzat Kur’ân’dan bütün latifelerinin hisselerini aldıklarından ve Kur’ân onlar için hakikî ve kâfi bir mürşid olduğundan gösteriyor ki, her vakit Kur’ân-ı Hakîm, hakikatleri ifade ettiği gibi, velâyet-i kübrâ feyizlerini dahi ehil olanlara akıtır.

Evet, zâhirden hakikate geçmek iki yoldan olur.

Biri: Tarikat berzahına (aralığına) girip, seyr ü sülûk ile mertebeler kat’ ederek hakikate geçmektir.

Diğeri: Doğrudan doğruya, tarikat berzahına uğramadan, lûtf-u İlâhî ile hakikate geçmektir ki, Sahabeye ve Tâbiîne has, yüksek ve kısa tarik/yol, şudur. Demek, Kur’ânî hakikatlerden sızan nurlar ve o nurlara tercümanlık eden Sözler, o özelliğe mâlik olabilirler ve mâliktirler.”²⁰⁸⁰

Bediüzzaman’a göre: Kur’an, insan bütünlüğünün kemâline kâfidir. Kur’an’ın tefsir edilerek o kemalin hayata aksettirilmesi lazımdır. Bu bağlamda Kur’an’dan insanın bedenî-ruhî bütün organları istifade ettiği gibi, onun bu özelliğini, tefsiri olan Risale-i Nur da bir ölçüde yansıtmaktadır. Şöyle ki: Kur’ân, bütün beşer tabakalarını birden kendisine muhatap aldığı gibi, insana da bir bütün olarak hitap eder. Onun hitabından sadece akıl

²⁰⁷⁷ Selim, *Din-Medeniyet ve Lâiklik*, s. 77.

²⁰⁷⁸ Selim, *a.g.e.*, s. 41.

²⁰⁷⁹ Selim, *a.g.e.*, s. 77-78.

²⁰⁸⁰ Nursî, *Mektubât / 28. Mektup*, s.516.

yahut kalb değil, insanın bütün varlığı ve bütün duyguları birden feyiz alır. Onun bir tefsiri olması hâsiyetiyle Risale-i Nur da bu hakikati ve üslûbu benimsemiş ve ona ayna olmaya çalışmıştır. Bediüzzaman'ın bizzat kendi ifadesiyle:

“Risale-i Nur'un gıda ve taam (yemek) hükmündeki hakikatlerinden hem akıl, hem kalb, hem ruh, hem nefis, hem his, hisselerini alabilir. Yoksa, yalnız akıl cüz'î bir hisse alır, ötekiler gıdasız kalabilirler.”²⁰⁸¹ “Kur'ân'dan gelen o Sözler ve o nurlar, yalnız aklî mesail-i ilmiye değil, belki kalbî, ruhî, hâlî mesail-i imaniyedir ve pek yüksek ve kıymettar maarif-i İlâhiye hükmündedirler.”²⁰⁸² “Risale-i Nur, sair ulemanın eserleri gibi yalnız aklın ayağı ve nazarıyla ders vermez; ve evliya misilli yalnız kalbin keşif ve zevkiyle hareket etmiyor. Belki akıl ve kalbin ittihad ve imtizacı ve ruh ve sair letâifin teavünü ayağıyla hareket ederek evc-i âlâya uçar.”²⁰⁸³

6. Tefekkür ve Gaflet

Tefekkür, gafleti giderir.

Tasavvufun en büyük gayelerinden birisi, kalplerdeki gaflet perdelerini yırtmaktır. Gaflet, bir aymazlık, dalgınlık ve dikkatsizlik hâlidir. Mesela; nefsin arzularına uymak, zamanı boşa geçirmek, önemli bir şeyin önemini kavrayamamak ve değerli bir şeyin kıymetini takdir edememek, hepsi gaflettendir. Kalbin Hak'tan gafleti, onun zikirden mahrum kalmasıdır.²⁰⁸⁴ Şu da var ki, İbn Atâullah İskenderânî'ye göre; “kalp gaflet içinde olduğu zaman, zikir gafleti oradan kovamaz. Ancak onu, dildeki zikirler olmasa bile tezekkür ve itibar (yani tefekkür) kovabilir. Zira zikrin alanı dil, tezekkürün alanı ise kalbdir. Heva dile değil, kalbe gelir. Onu oradan çıkaracak olan da onun yerine geçip onun yaptığını yok edecek olan da tezekkürdür.”²⁰⁸⁵

Nasıl zikirsizlik, gaflettendir ve gaflet meydana getirir. Öylede, Bediüzzaman'a göre, manevî ve hakiki bir tezekkür olan “tefekkür, gafleti izale eder. Dikkat, teemmül, evham zulümatını dağıtıyor.”²⁰⁸⁶ Çünkü tefekkür, aynı zamanda bir tezekkür ve i'tibardır.²⁰⁸⁷ Tefekkür, derin bir uyku olarak tanımlanan gaflet uykusundan²⁰⁸⁸ uyandırır. Risale-i Nur'da esasen tefekkür, bir tedavi biçimidir. “Şüphe ve gaflet perdelerinin yırtılması, o dalaletlere tekrar düşmekten kurtuluşun hazzının tadılması ve münacat lezzetinin açığa çıkması için, Kur'ân âyetlerinin tefekkürüyle tedavi lazımdır.”²⁰⁸⁹ Çünkü “tefekkür, kaskatı gaflet buzlarını eriten bir nur, dikkat ise kuru evham karanlıklarını yakan bir nârdır (ateştir)...”²⁰⁹⁰

²⁰⁸¹ “Risale-i Nur, sair ilimler ve kitaplar gibi okunmamalı. Çünkü ondaki iman-ı tahkikî ilimleri, başka ilimlere ve maariflere benzemez. Akıldan başka çok letâif-i insaniyenin kut ve nurlarıdır.” Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 36, s. 1703.

²⁰⁸² Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, s. 516.

²⁰⁸³ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 6, s. 1574.

²⁰⁸⁴ Sülemî, *Tabakât*, s.332.

²⁰⁸⁵ İbn Atâullah İskenderânî, *Kitâbü't-Tenvîr fî iskâti't-tedbîr*, Mısır 1300/1882, s. 21.

²⁰⁸⁶ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Zühre, s.1338.

²⁰⁸⁷ İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. 2, s. 1120, ayrıca bkz. “dbr”, “abr”, “zkr” md.leri

²⁰⁸⁸ Sülemî, *Tabakât*, s. 106, 271, 249.

²⁰⁸⁹ Nursî, *Mesnevî* / Zeylü'l-Habbe, 7. İ'lem, s. 256-257, çvr. Ü. Şimşek.

²⁰⁹⁰ Nursî, *a.g.e.* / Zeylü'z-Zeyl Risalesi, s.255, çvr. Ü. Şimşek.

7. Tefekkür ve Nazar: Mana-yı Harfî

Tefekkür, hakikati keşif için bir iç gözlem ve formel düşünme (nazar) eylemidir; mana-yı harfî nazarıyla eşyada esmâyı okumaktır.

Sözlükte “gözle bakmak” olan nazar (النظر), “kalp gözüyle bakmak ve düşünmek” mânasında kullanıldığı gibi, “bir şey hakkında tefekküre dalmak, nazariî araştırmalarda bulunmak” anlamında kelâm ve felsefe terimidir.²⁰⁹¹ Fikir kökünden türeyen tefekkür de aynı anlamdadır.²⁰⁹² Buna göre nazar ve tefekkür “bir işin âkıbeti konusunda düşünmek”tir.²⁰⁹³ Tasavvufî bir kavram olarak nazar, şeyhin feyiz veren bakışına denir. Nakşîlikte ‘nazar ber-kadem’ prensibi vardır: yani müridin daima ayakların üzerine bakarak bulunmasıdır.²⁰⁹⁴

Serrâc et-Tûsî’ye göre *fikir* ile *tefekür* arasındaki fark şudur: Tefekkür, kalbin cevelândır (oradan oraya gezip dolaşmasıdır). Fikir ise irfanı üzerinde durmasıdır.²⁰⁹⁵ Müteahhirîn dönemi kelâmının sistemleştiricisi olan Fahreddin er-Râzî’ye göre *fikir* kısaca akli faaliyete geçirmek, onu nesnel gerçekliğe yöneltmektir. *Nazar* ise bir hükme varmanın formel şartlarını yerine getirmek yani önermeleri düzenlemektir. Yine nazarın, tıpkı tedebbür gibi “bir işin âkıbeti konusunda düşünmek” manası da vardır. İslam tefekkür ve nazariyatının en önde gelen mütefekkirlerinden birinin İmam-ı Gazâlî olduğu müsellemdir.²⁰⁹⁶ Gazali üzerinden İmam-ı Ali’den hakikat dersi alan Bediüzzaman, kırk senelik tahsil hayatında dört kavram ile dört kelam öğrendiğini söylemektedir ve bunlardan birisi ‘nazar’dır. Kavramlardan maksat: mana-yı harfî, mana-yı ismî, niyet, nazardır. Cenâb-ı Hakk’ın mâsivâsına, yani kâinata ve mahlukâta mana-yı harfiyle ve O’nun hesabına bakmak lâzımdır. Mana-yı ismiyle ve esbâb hesabına bakmak hatadır. O’na göre: Her şeyin iki ciheti/yüzü vardır. Bir ciheti Hakk’a bakar. Diğer ciheti de halka bakar. Halka bakan cihet, Hakk’a bakan cihete ince bir tül perde veya şeffaf bir cam parçası gibi, altında Hakk’a bakan isnad cihetini gösterecek şekilde olmalıdır. Binâenaleyh nimete bakıldığı zaman nimeti veren Mün’im, sanata bakıldığı zaman Sâni’, sebeplere nazar edildiği vakit Müessir-i Hakikî zihne ve fikre gelmelidir.

Bediüzzaman, *nazar ve niyeti* birlikte değerlendirir: Nazar ile niyet, eşyanın mahiyetini değiştirir. Günahı sevaba, sevabı günaha döndürür. Evet niyet âdi/sıradan bir hareketi ibadete çevirir. Ve gösteriş için yapılan bir ibadeti günaha dönüştürür. Maddiyata sebepler hesabıyla bakılırsa cehalettir. Allah hesabıyla olursa, mârifet-i ilâhiyedir.²⁰⁹⁷

²⁰⁹¹ Heyet, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, s. 1013.

²⁰⁹² İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “nızr”, “fkr” md.leri

²⁰⁹³ Kutluer, ‘Tefekkür’, *DİA*, c. 10, s. 53-54.

²⁰⁹⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 402.

²⁰⁹⁵ Serrâc, *Lüma*, s. 303.

²⁰⁹⁶ Kutluer, ‘Tefekkür’, *DİA*, c. 10, s. 53-56.

²⁰⁹⁷ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Katre* - s.1297.

Acz, fakr esaslı Nur Mesleğinde *nazar-ı ibretle tefekkür* etmek bir esastır. Hatta bu nazarin *küllî bir nazara* dönüşmesi hedeflenmektedir. Bediüzzaman şöyle demiştir: “İnsanın bir vazife-i asliyesi, nihayetsiz makasıda müteveccih vezâifini görüp, acz ve fakr ve kusurunu ubudiyet suretinde ilân etmek; ve *küllî nazarıyla* mevcudatın tesbihatını müşahede ederek şehadet etmek; ve nimetler içinde imdâdât-ı Rahmâniyeyi görüp şükretmek; ve masnuatta kudret-i Rabbâniyenin mucizâtını temâşâ ederek *nazar-ı ibretle tefekkür* etmektir.”²⁰⁹⁸

Günlük mübah işler bile nazar ile sevaplı ibadetler olarak amel defterine yazılabilir. Her şeye mana-yı harfî nazarıyla bakan, her şeyin ahiret ve esmâya bakan yüzünü gören bir insan, sürekli bir tefekkür halindedir, sürekli marifet devşirir, daimî bir huzur halinde gibidir. Bu hal ise, onun ubudiyetini küllîleştirir. Bu bağlamda, Bediüzzaman’ın tespitleriyle, mevcudatın tesbihatı bile *küllî bir nazarla* müşahede edilebilir. Bedenî-ruhî donanımı itibariyle gayet kapsamlı, adeta kâinat gibi donatılmış olan insanın aslî görevlerinden biri, “küllî nazarıyla mevcudatın tesbihatını müşahede ederek şehadet etmek”tir.²⁰⁹⁹ Tümevarım yollu tefekkür üzerinden küllîleşmenin, küllî nazar ile küllî ubudiyet şuuruna ulaşmanın nasıl olabileceğine dair bir örneği Bediüzzaman Hasbiye Risalesi’nde anlatır.²¹⁰⁰

8. Tefekkür ve Marifetullah

Tefekkür, marifetullahın vasıtasıdır; tefekkür ettikçe marifet ziyadeleşir; marifet arttıkça muhabbet, muhabbet arttıkça da ibadet ve ubudiyet kemale erer.

Tasavvufta tecrübî ve amelî bilgiye marifet/irfan denir. Sufilerin ruhanî halleri yaşayarak, manevî ve ilâhî hakikatleri tadararak (iç tecrübe ile ve vasıtasız olarak) elde ettikleri bilgidir. Bu yolda Allah’a dair elde edilen bilgilere marifetullah, bu marifete sahip kişiye de ârif-i billah (ç. urefâ) denir.²¹⁰¹ Tefekkür ile marifet sebep-sonuç gibi birbiriyle ilişkili iki kavramdır. Tasavvufî tariflerden birisine göre: Tefekkür, eşya marifeti (bilgisi) ile alakalı kalbde bulunan şeyleri hazırlamaktır.²¹⁰² Bir tür marifet hazırlığıdır. Nitekim Sadık Dana’ya göre; “marifet tohumları, vücut toprağında hazır beklemektedir. Bunların filizlenmesi için zikre ve fikre (tefekküre) devam etmek lazımdır.”²¹⁰³ Demek ki tefekkür, insandaki marifet tohumlarını filizlendirmektedir.

Bediüzzaman’ın Tarihçe-i Hayat’ında bu yönüne dikkat çekilmiştir: “Esasen, onun Kur’ân’dan aldığı mesleğinin bir esası, tefekkürdür. Eserlerinde insanı daima tefekküre sevk eder ve tefekkürü ders verir. İlim ve tefekkür ile kazanılan mârifet-i ilâhiyenin, ruh

²⁰⁹⁸ Nursî, *Sözler* / 23. Söz, s.139.

²⁰⁹⁹ Nursî, *a.g.e.* / 23. Söz, s.139. Bkz. a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Nur’un İlk Kapısı, s.1386.

²¹⁰⁰ Nursî, *Şuâlar* / 4. Şuâ, s.876.

²¹⁰¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 347.

²¹⁰² Cürçânî, *et-Ta’rifât*, s. 63.

²¹⁰³ Sadık Dana, *Tasavvuf ve Marifet*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 87.

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَّهُ آيَةٌ تَذُلُّ عَلَى أَنَّهُ وَاحِدٌ²¹⁰⁴ için kâinat çapında bir genişlik temin ettiğini ve “Her bir şeyde Sâni-i Vâhid’e işaretler, delil ve âyetler bulunduğunu” ifade eder; “Bir saat tefekkür, bir sene ibadet hükmüne geçer.”²¹⁰⁵ sırrına göre hareket ederdi.²¹⁰⁶

Bediüzzaman, marifetullah arşına ulaştıran dört ana yolu karşılaştırmalı olarak kısaca ele alır kendi tercihini ortaya koyar. Bunlardan birincisi, İslam kelamcılarının ‘talim yolu’dur. İkincisi, muhakkık sufilerin kalb tasfiyesi ve işrak yoludur. Üçüncüsü, İslam felsefecilerinin ‘nazar-ı fikrî’ yoludur. Dördüncüsü ise, mi’râc-ı Kur’ânî dediği Kur’ân’ın tefekkür ve ilham yoludur. Kendisi de bu yolu tercih ettiğini belirtir.²¹⁰⁷

Bir prensip olarak Nur Mesleği’nde marifet için kâinatın Kur’an üzerinden okunması esası vardır.²¹⁰⁸ Hakiki marifet ve hidayet o zaman hâsıl olur. Risale-i Nur’da Kur’an üzerinden kainatta mahlukat ve eserler tefekkür edilerek sahibine ulaşılmakta, marifetullah kazanılma yolu izlenmektedir.²¹⁰⁹

9. Tefekkür ve Hakîm İsmi: Hikmet ve Hakikat Makamı

Tefekkür, yaratılıştaki sanatları idrak yoluyla hikmete, marifete ve hakikate yolculuktur.

Gazâlî’ye göre tefekkür, hikmet kuşunu avlamaya yarayan bir ağıdır.²¹¹⁰ Hikmete ulaşmak için tefekkür olmazsa olmaz bir yoldur. Tefekkür; hakkı-batılı, hayrı-şerri görmeye yarayan kalpteki ışıktır, vicdanî biliş keyfiyetidir.²¹¹¹ Hikmet, kabuktan ve fuzulî laflardan arınmış bir hakikat cilvesidir. Tefekkür de, bir şeyi, aslın lafzından daha kolay ifade etmektir.²¹¹²

Bediüzzaman, hikmeti akıl ile ilişkilendirir. Aklın ifrat ve tefrit ortası istikamet, itidal ve adalet çizgisine ‘hikmet’ der ve hikmetin hayr-ı kesîr olduğunu bildiren âyet-i kerimeye²¹¹³ atfita bulunur.²¹¹⁴

Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, mana yolcularının seyirlerini anlattığı Menâzil’inde beşinci menzilde Tefekkür’ü ele alır. Kur’an’daki tefekkür ayetlerinden; “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da tefekkür etmeleri için sana bu ez-Zikr’i (Kur’an’ı) indirdik.”²¹¹⁵ âyetini serlevha (üst başlık) yapar. Tefekkürün tarifini yapar ve üç çeşit olduğunu söyler. O’na göre tefekkür, talep edileni elde etmek için basiretin çaba sarfetmesidir. Tefekkür üç çeşittir: 1. Tevhidin aynini (hakikatini)

²¹⁰⁴ “Bütün her şeyde Allah’ın varlık ve birliğini gösteren bir âyet (işaret) vardır.” (Bkz. el-Esfehanî, *el-Eğânî*, 4/39; el-Kalkaşendî, *Subhu’l-a’şâ*, 12/413; el-Übşeyhî, *el-Müstatraf*, 1/16, 2/280).

²¹⁰⁵ Gazâlî, *İhyâ ulûmi’ d-dîn* 4/423; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân* 4/314; Aliyyülkârî, *el-Masnû’* s.82.

²¹⁰⁶ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2188.

²¹⁰⁷ Nursî, *Muhakemat*, s.2022; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye / Katre*, s.1310; / Nokta, s.1370.

²¹⁰⁸ Nursî, *Sözler/ 7*. Söz, s. 11-12; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye / Nur’un İlk Kapısı - s.1406*.

²¹⁰⁹ Nursî, *a.g.e.* / 25. Söz s.185.

²¹¹⁰ Gazâlî, *İhyâ*, 4/410.

²¹¹¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 518-519.

²¹¹² Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 66.

²¹¹³ Bakara sûresi, 2/269.

²¹¹⁴ Nursî, *İşârâtü’l-İcâz*, s.1164.

²¹¹⁵ Nahl suresi, 16/44.

fikretmek. Tevhidin hakikatini düşünmek, inkar denizine dalmaktır. Buradan ancak keşfin ışığına sarılmak ve ilm-i zâhire yapışmak suretiyle kurtulunabilir. 2. San’atlı yaratmanın inceliklerini fikretmek. San’atlı yaratmanın inceliklerini düşünmek, hikmet bahçesini sulayan bir su gibidir. 3. Amellerin ve hallerin manalarını fikretmek. Amel ve hallerin anlamlarını düşünmek ise hakikat yolunda sülûku kolaylaştırır.”²¹¹⁶

Bediüzzaman, yukarıdaki ikinci ve üçüncü nevi tefekkürü birlikte kullanmıştır.

Kâşânî’ye göre tefekkür ‘nihayet’te, marifetten hakikate, bekadan telebbüse geçmektir.²¹¹⁷ Tasavvuf ‘tahakkuk’ boyutuyla, ilimden irfana, malumattan marifete, bilgiden hakikate bir yolculuktur. Bediüzzaman’da ilim, marifetten üstündür. Fakat bu ilimden kasıt, hakikat ilmidir, hak ilimdir; yoksa yirmi-otuz yılda bir değişen tıp ilaçları gibi sürekli değişken bilim değildir, sâbit hakikatler ilmidir. Nitekim Gümüşhânevî, Allah’a kasd etmeye giden yollardan birinin ‘tefekkür’ olduğunu, yaygısının (göstergesinin) sabır ve meyvesinin ise ‘ilim’ olduğunu söylemiştir.²¹¹⁸ Hacı Bektaş-ı Veli ise ilmi, marifetin dokuz makamından biri olarak görür.²¹¹⁹

Görüldüğü gibi sufilere göre: Tefekkür, hakikatın tarlasıdır. Tefekkür, hakâik (hakikatler) ağaçlarının bahçesi, dekâik (incelikler) nurlarının tarlasıdır.²¹²⁰ O incelikler de hakikatın incelikleridir. O bakımdan hikmet, hakikat güneşinin şualarıdır, bir hakikati ifade eder. Dünyaya gönderilmiş en büyük hak ve hakikat ise, Kur’an’dır ki bir ismi el-Hakk’dır ve anlayarak okuyanların kalbini yumuşatır, hikmet ve hakikate açar.²¹²¹

Bediüzzaman, Onikinci Söz’de, Kur’an’ın ‘hayr-ı kesîr’ (büyük hayır) olarak nitelediği hikmeti haber veren âyet-i kerimesinin²¹²² tefsirinin gölgesinde, Kur’an’ın hikmet yolunun din dışı Felsefe’nin hikmet yolundan farklarını ve fâikiyetini (üstünlüğünü) dört esas üzerinden gösterir. Kur’ân ve felsefenin evrene bakış açılarını, "mânâ-yı ismî" ve "mânâ-yı harfî" kavramları ile ortaya koyar.²¹²³

Velayette tefekkür ehli ile Hakîm ismi arasında sırlı bir bağ vardır. Ehl-i tefekkür, Hakîm ismine mazhardır ve o ismin velayet makamındadır. Bediüzzaman bu hususa şöyle dikkat çekmektedir: “Gerçi insan bütün esmâya mazhardır; fakat kâinatın tenevvününü ve melâikenin farklı ibadetlerini netice veren esma çeşitliliği, insanların dahi bir derece çeşitliliğine (türlere) sebep olmuştur. Enbiyanın ayrı ayrı şeriatleri, evliyanın başka başka tarikatleri, asfiyanın çeşit çeşit meşrepleri şu sırdan (esmanın çeşitliliğinden) neş’et

²¹¹⁶ Herevî, *Menâzil*, s.79.

²¹¹⁷ Kâşânî, *Elf Makâmât*, s. 251.

²¹¹⁸ Gümüşhânevî, *Câmiu'l-Beyân*, s. 61, 71.

²¹¹⁹ Heyet, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c. 6, s. 212, “Hacı Bektaş-ı Veli” mad.

²¹²⁰ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 66.

²¹²¹ Hadid suresi, 57/16.

²¹²² Bakara sûresi, 2/269

²¹²³ Nursî, *Sözler* / 12. Söz, 49.

etmiştir. Meselâ, İsmâ Aleyhisselâm, sair esmâ ile beraber, Kadîr ismi onda daha galiptir. *Ehl-i aşkta Vedûd ismi ve ehl-i tefekkürde Hakîm ismi daha ziyade hâkimdir.*"²¹²⁴

Kendisinde Hakîm ve Rahîm isimlerinin birer ism-i gâlip olduğunu ifade eden Bediüzzaman, insandaki 'aciz'in, Habîb isminin Mahbûbiyet makamına, 'fakr'ın Rahîm isminin Rahmet makamına ulaştırması gibi, 'tefekkür'ün de Hakîm ismine ulaştırdığını söyler.²¹²⁵ Risale-i Nur'un 'şefkat' esasını, Besmele'deki Rahman ve Rahîm isimlerinden aldığı, 'tefekkür' esasını da, Kur'an'daki Hakîm isminden²¹²⁶ aldığını belirtir.²¹²⁷

10. Tefekkür ve Aşk: Fikrî Cezbe

Tefekkürün zirvesinde hayret makamı ve fikrî cezbe hâli vardır.

Tefekkür, aşk ve cezbe arasında bir ilişkiden bahsedilir. Tefekkür zirveye çıktığında hayret hali yaşanır ve hayretin zirvesinde de İlahî cezbe girilir.

Sözlükte 'celbetme, çekme' manasına gelen "cezbe", tasavvufta; Allah'a koşmak, İlahî inayetin gereği olarak Cenab-ı Hakk'ın, kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan herşeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine çekmesi ve yaklaştırması demektir.²¹²⁸ Cezbe genellikle ehl-i aşkın bir hali olarak şöhret bulmuştur. Fakat ehl-i aşkla sınırlı değildir. Sufilere göre: Cezbe üç kısımdır ki, biri, kesbî ve diğer ikisi vehbîdir.

Birincisi, *kesbî cezbe*'dir ki, cüz'î ihtiyar ile maarifî (ilimleri) tahsil edip ilme'l-yakîn, ayn'e'l-yakîn ve hakka'l-yakîn halleri yetişip, sonra Allah'a vâsıl olması, ayn-ı cezbe-i Hak'dır. Nitekim hadîs-i kudsîde gelir: "*Kulum nafîlelerle de bana yaklaştırmaya devam eder, nihayet ben onu severim. Onu sevince de işiten kulağı, gören gözü, konuşan dili olurum...*"²¹²⁹

İkincisi, sebepsiz *cezbe-i Hak*'tır. Kulun, bütün maârifî kesb olmaksızın hâsıl edip makâm-ı a'lâyâ ve maksad-ı aksâyâ vusul bulması, ayn-ı cezbe-i Rahmânî'dir ki Hz. Peygamber'in (a.s) "*Rahmân'ın (Hakk'ın) cezbelerinden bir tek cezbesi, iki cihanın (insanların ve cinlerin) amellerine denk gelir.*"²¹³⁰ hadisi, buna işaret eder.

²¹²⁴ Nursî, a.g.e. / 24. Söz s.144.

²¹²⁵ Nursî, a.g.e. / 26. Söz, s.211.

²¹²⁶ O azizdir, hâkimdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)" (İbrahim sûresi, 14/4; Nahl sûresi, 16/60; Ankebût sûresi, 29/42; Rûm sûresi, 30/27.

²¹²⁷ Nursî, *Şuâlar* / 8. Şuâ, s.935.

²¹²⁸ Kâşânî, *Istulâhât-ı Sûfiyye*, s. 38.

²¹²⁹ Buharî, Rikâk, 38.

²¹³⁰ *Bu söz, bazı eserlerde hadîs-i şerîf olarak zikredilmiştir.* Bkz. er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb)*, 4/142 (Bakara 157'nin Tefsiri); en-Nisâbü'rî, *Ğarâibü'l-Kur'an (Tefsîru'n-Nisâbü'rî)*, 2/122, 5/441 (Bakara 255'in ve Secde 1'in Tefsiri); es-Suhreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, 2/91; İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsir-i Ruhi'l-Beyân*, 6/458, 10/454 (Hıcr 85'in ve Secde 5'in Tefsiri); el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1/397 (1069); Ali b. Nâyid eş-Şühûd, *Mevsûatü Fıkhi'l-İbtîlâ*, 1/17; Muhammed b. Derviş, *Esne'l-Metâlib*, 1/340.

Ali el-Kâri' ise sufilerin bir sözü olarak kaydetmiştir. Bkz. Ali el-Kâri', *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, 3/273 (1224), 9/218; en-Nisâbü'rî, *Ğarâibü'l-Kur'an*, 4/237, 5/96 (Hıcr 51'in ve Hac 42'nin Tefsiri); İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsir-i Ruhi'l-Beyân*, 2/25 (Bakara 245'in Tefsiri); el-Akerî Abdülhay b. Ahmed, *Şezerâtü'z-Zehab*, 8/370; Abdürrezâk el-Baytâr, *Hilyetü'l-Beşer*, 2/17.

Üçüncü cezb, *mezcûb-i avâm*dir ki her millette vardır. Onlar marifetten berîlerdir ve teklifden hâlî ve fâriğ olduğu ecluden nice mugayyibât kalblerine aks olup, gâibden haber verirler. Bu yüzden halk onlara rağbet ederler, evliya-i ârifin üzerine onları tercih ederler.²¹³¹

Tasavvufta cezbe, ilâhî inayetin gereği olarak Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine giden yoldaki merhaleleri/mertebeleri aşmak için ihtiyaç duyulan herşeyi kuluna bahşedip, çabası, çalışması (gayreti ve zorlaması) olmadan onu kendisine yaklaştırmasıdır.²¹³²

Meşhur olan şekliyle aşkın cezbesine uzak gibi gözüken Bediüzzaman ve Risale-i Nur'da da farklı bir cezbe çeşidinin varlığı göze çarpar. Bediüzzaman buna 'fikrî cezbe' diyor, biz 'tefekkürî cezbe'yi tercih ediyoruz. Mevzuya şöyle giriş yapalım: O, dört esaslı Nur Mesleğinin ilk üç esasını, acz, fakr ve şefkati de aşkla kıyas ettiği gibi, dördüncüsü olan tefekkürü de yine aşk ile mukayese eder. Tefekkürün dahi, aşk gibi belki daha zengin, daha parlak, daha geniş bir tarîk olduğunu söyler.²¹³³ Ona göre tefekkürle elde edilen marifet, fikir ve hayret de bir çeşit muhabbettir. Kur'an'ın insanları düşünmeye, ibrete sevkeden ayetleri insanlarda aynı zamanda hayreti ve hayranlığı hâsıl etmeyi hedefler. Güneşin, ayın ve yıldızların hareketleri, insanı hayretle tefekküre sevkeder.²¹³⁴ Marifetin sonu ise hayrettir ve dehşete kapılmaktır. Tasavvufta Allah'ı en iyi tanıyan, onda en çok hayrete düşendir, denir.²¹³⁵ Hayret ise cezbeye davetiyedir.

Bediüzzaman'da akıl, İlahî tecelliler karşısında 'hayran' olmuştur. Allah'ın sanatlarının harikalığının temaşa eden aklın hayran oluşunu ifade eden *سُبْحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُقُولُ* "*Sanatı karşısında akılların hayrete düştüğü Zât, ne yücedir!*"²¹³⁶ sözünü Bediüzzaman, yapmış olduğu tefekkürlerin zirvelerinde hep hatırlar ve hatırlatır. Mesela kuru çubuklarda su tulumbacıkları gibi kasa kasa tonlarca üzümler yaratmasında o söz aklına gelir.²¹³⁷

Kur'an'ın kâinatı tefekküre çağıran ayetlerinin ilk muhatabı, en güzel ve mükemmel uygulayıcısı olan Kur'an Peygamberi'ni (s.a.v), Bediüzzaman, bu yönüyle şöyle tasvir eder: "İşte, şu san'atlı varlıkları yaldızlayan meziyetler ve güzelliklere, mevcudatı ışıktandıran letafet, incelik ve mükemmelliklere karşı "Sübhanallah, Maşaallah, Allahu ekber" diyerek semâları çınlattıran.. ve Kur'an'ın nağmeleriyle kâinatı velveleye verdiren, coşturan, istihsan ve takdirle, *tefekkür ve teşhirle, zikir ve tevhidle karaları ve denizleri cezbeye getiren, apaçık görüldüğü üzere, o Zat'tır* (s.a.v)."²¹³⁸

Demek ki Kur'an ile kâinatı, mevcudatı ve hâdisâtı okuyanlar, tefekkür ile bir

²¹³¹ İsmail Hakkı Bursevî'den naklen, bkz. Mustafa Rasim Efendi, *Istîlâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 367-368.

²¹³² Kâşânî, *Istîlâhât-ı Süfiyye*, s. 39; Gümüşhânevî, *Câmiu'l-Usûl*, s. 80.

²¹³³ Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s.211.

²¹³⁴ Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz* / Fâtiha Süresi, s.1166.

²¹³⁵ Serrâc, *Lüma'*, s.56; Kuşeyrî, *Risale*, s. 141-143.

²¹³⁶ Bkz. en-Nevevî, Ebu Zekeriya Yahya Muhyiddin, *el-Ezkâr*, Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1984/1404, s.292; Ali İbni Ebi Talib, *Nehcü'l-Belâğa*, Drlyn: Şerif Radi, çvr. A. Demircan, 4. Baskı, Beyan Yay., İst., 2009, s.428.

²¹³⁷ Nursî, *Sözler* / 22. Söz, s.126.

²¹³⁸ Nursî, *a.g.e.* / 31. Söz, s.262-263.

hayrete, hayret içinde bir ‘fıkrî cezbe’ haline girerler. Ondandır ki Bediüzzaman, sufilerin aşk yolundaki hissî cezbeleri misali, tefekkür yolunda ‘fıkrî cezbe’lerden bahsetmiştir. İlk olarak bu tabiri Mesnevî-i Nuriye’deki Nur Risalesi’nde kullanmıştır. İlahî sanat karşısında cezbeyle gelerek yaptığı bir tefekkürü ‘şiir tadında’ kaleme almıştır. Bu fıkrî cezbeyle serlevha yaptığı söz ise yine yukarıda geçen ‘hayret sözü’dür: *سُبْحَانَ مَنْ تَخَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُقُولُ*

‘Fıkrî cezbe’ ifadesini kullandığı ve yaşadığı bir fıkrî cezbeyle on sayfa anlattıktan sonra “Bu fıkrî cezbenin terennümâtı burada bitti.” diyerek sözünü bağlar.²¹³⁹ Giriş kısmında şu açıklamayı yapar: “Her türlü kusurdan münezzehtir o Zât ki, san’atı karşısında akıllar hayrette kalmaktadır.” Bu parça, şu âyetin ağacından bir tomurcuktur: “*Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah’ı takdis ve tenzih eder. Hatta hiçbir şey yoktur ki O’na hamd ile tenzih etmesin. Ne var ki siz onların bu tenzih ve takdislerini iyi anlayamazsınız. Bunca azametiyle beraber, kullarının gaflet ve cürümlerine karşı, O, halimdir, gafurdur (çok müsamahalıdır, affedicidir).*”²¹⁴⁰

Bu tomurcuğu, bahar mevsiminde ağaçların çiçek açtığı bir zamanda gördüm. Heyecanla bende bir *cezbe* hâsıl oldu. Onun tesbihatı hakkında tefekküre daldım. (Önce cezbe, sonra tefekkür dalma sıralaması önemlidir –M. Hub-). Sonra, başkası için değil, kendim için şu *tesbihat-ı fikriye* (fıkrî tesbihler) ile konuşmaya başladım. Sözlerimin bir kısmında, bir nevi vezinle (şiir gibi ölçülü deyişlerle) şöyle bir *cezbe raksı* ortaya çıktı ki, şiire benzer, fakat şiir değil, belki zikrin kâfiyesi ile *fıkrin cezbesidir*.²¹⁴¹

Bizce, buradaki şiir, kafiye, cezbe, raks.. ifadeleri, tefekkür yolunun aşk boyutundan yansımalarıdır. Nitekim Şeyh Yahya Pâkiş Efendi’ye (1940-2008) göre Bediüzzaman bir müceddid, âlim, ârif, kâmil insan olduğu kadar âşıktır da, gönül âşığıdır.²¹⁴² Bediüzzaman’daki bu gizli gönül âşıklığı sebebiyle Risale-i Nur Mesleğinde de ‘gizli âşıklık’ olduğunu bu kabil pekçok şiirsel, hissî, zevkî metinden çıkarıyoruz. Aynı şekilde o, mana-yı harfî nazarıyla varlığa bakıp tefekkür ve muhabbet etmeyi de “ayn-ı muhabbet bir fikir”²¹⁴³ olarak nitelemiştir. Bu niteleme de çok kıymeti hâizdir.

Bediüzzaman, yaptığı tefekkürleri, birer risale halinde kaleme almış, insanlıkla paylaşmıştır. Çünkü “bir işte mütehayyir (hayrette) kalan veya birşeye dalarak *tefekkür eden adam*, velev zihnen olsun, ister ki, birisi gelsin, kendisiyle o hayreti, o tefekkürü paylaşsın.”²¹⁴⁴ O da, hemen hepsi birer tefekkür cezbesi ve cezbeli meyvesi olan eserlerini,

²¹³⁹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Nur Risalesi*, s.506-516, çvr. Ü. Şimşek.

²¹⁴⁰ İsrâ suresi, 17/44.

²¹⁴¹ Nursî’nin fıkrî cezbeyle geldiği tefekkürünün başlangıcı için bkz. Nursî, *Mesnevî / Nur Risalesi*, s.507, çvr. Ü. Şimşek.

²¹⁴² Melahat Beki, Şeyh Yahya Pakişi ile “Said Nursî ve Tasavvuf” konulu görüşme, İstanbul, 8 Temmuz 2006.

Bkz. Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s. 237-238.

²¹⁴³ Nursî, *Sözler / 32. Söz*, s.293.

²¹⁴⁴ Nursî, *İşârâtü l-İcâz*, s.1243.

her insanda varolan ‘paylaşma sâiki’yle toplumun istifadesine sunmuştur.

İstifade edenlerden birisi olarak Şahin Yılmaz Hocaefendi (1936-2007), Bediüzzaman’ın Esmâ-i Sitte Risalesi’nden yapmış olduğu bir dersi/vaazı dinleyen ve çok etkilenen mutasavvıf Ömer Kirazoğlu’nun (1916-1989), “*Tarikatta en son makam Hayret makamıdır. Bu ders bir anda o makama ulaştırdı. Bunu banda alalım. İstanbul’da üniversite talebelerine mutlaka dinletelim.*” dediğini nakletmiştir.²¹⁴⁵ Şeyh Sami Efendi’nin damadı Ömer Kirazoğlu bu sözüyle, Risale-i Nur’da, tasavvufî hayret makamının bir sırrı bulunduğunu beyan etmiş olmaktadır.

11. Tefekkür ve Usul-i Din: Velayet-i Kübrâ

Usûl-i din ilmi içinden hakikate ve velayet-i kübrâya açılan bir tefekkür yolu vardır.

Bediüzzaman, bir mektubunda, Risale-i Nur’daki hakikat yolunun ilimden geçtiğini, usul-i din ilmi içinde velayet-i kübraya bir yol açıldığını şu sözlerle beyan etmektedir:

“Risale-i Nur hizmetiyle Isparta ve civarında binler ehl-i imana fevkalâde iman kuvvetini temin etmek olan bu netice, bizim fevkalâde hizmetimize kâfidir. On kutup derecesinde biri çıksa, bin adamı velayet derecesine sevk etse, yine bu dereceyi aşağıya düşürmez. Nurun hakikî şakirtleri bu gibi neticelere kanaat ediyorlar. . . Mantık ilminde ‘makbul kazıye’ tabir ettikleri -yani büyük zatların sözlerini delilsiz kabul etmektir- mantıkça yakîn ve kesinlik ifade etmiyor, belki baskın zanla kanaat verir. Mantıkta yakînî burhan (delil), hüsn-ü zanna ve makbul şahıslara bakmıyor; çürütülemez delile bakar ki, bütün Risale-i Nur hüccetleri (güçlü delilleri) bu yakînî burhan kısmındandır. Çünkü, ehl-i velâyetin *amel, ibadet, sülûk ve riyazetle* gördüğü hakikatler ve perdeler arkasında müşahede ettikleri imanî hakikaketler misali, aynen onlar gibi, Risale-i Nur,

ibadet yerinde, ilim içinde hakikate bir yol açmış;

sülûk ve evrâd yerinde, mantıkî burhanlarla ilmî hüccetler içinde hakikatü’l-hakaike yol açmış;

ve tasavvuf ilmi ve tarikat yerinde, doğrudan doğruya kelâm ve akide ilimleriyle usul-i din içinde bir velâyet-i kübrâ yolunu açmış.”²¹⁴⁶

Diğer taraftan, ilm-i kelâm ile Risale-i Nur arasında da birtakım farklar karşımıza çıkmaktadır. Herşeyden önce Bediüzzaman’ın kendisi, kelâm ehlinin takip ettiği yol ve delillerin işi uzattığı ve ihtiyaca cevap vermekten uzak düştüğü, yahut sadece akla hitap etmekten öteye gidemediği görüşündedir.²¹⁴⁷ Bununla beraber, Risale-i Nur’un (1) ekseriyet

²¹⁴⁵ Salih Okur, “Şahin Yılmaz Hocaefendi İle Tasavvuf Eksenli Bir Sohbet-2”, 2007-01-13. Bkz. <http://www.cevaplar.org> (11.12.2017).

²¹⁴⁶ Nursî, *a.g.e.* - Mektup No: 53, s.1715.

²¹⁴⁷ Nursî, *Mektubat / 26*. Mektup, s.503; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 6, s.1574; a.mlf., *Muhâkemât*, s. 2022.

itibarıyla ele aldığı konular, (2) delile dayanmak suretiyle iman hakikatlerini ispat yolunu takip etmesi, onu kelâma daha çok yaklaştırmaktadır. Şurası kesinlikle söylenebilir ki, Risale-i Nur'un kelâm ile ortak noktaları, tasavvuf ile benzerliklerinden daha fazla ve daha esastır. Hattâ, Risale-i Nur ile kelâmcılar arasındaki farkın bir üslûp meselesinden ibaret olduğunu söylemek mübalâğa olmayacaktır. Nitekim Bediüzzaman'ın kendi ifadeleri de, Risale-i Nur'un yerini ilm-i kelâm içinde göstermektedir: “İlm-i kelâm dersini benden almak arzu etmişsiniz. Zaten o dersi alıyorsunuz. Yazdığımız [el yazısıyla çoğalttığımız] umum Sözler, o nurlu ve hakikî ilm-i kelâmın dersleridir.”²¹⁴⁸

“Eski zamandan beri ekser yerlerde medrese taifesi tekkeler taifesine serfûrû etmiş, yani inkıyat gösterip velâyet semereleri için müracaat etmişler. Onların dükkânlarında ezvak-ı imaniyeyi ve envar-ı hakikati aramışlar. Hattâ medresenin büyük bir âlimi, tekkenin küçük bir velî şeyhinin elini öper, tâbi olurdu. O âb-ı hayat çeşmesini tekkede aramışlar. Halbuki, *medrese içinde daha kısa bir yol hakikatin envarına gittiğini ve ulûm-u imaniyede daha safî ve daha halis bir âb-ı hayat çeşmesi bulunduğunu ve amel ve ubudiyet ve tarikatten daha yüksek ve daha tatlı ve daha kuvvetli bir tarik-i velâyet, ilimde, hakaik-i imaniyede ve Ehl-i Sünnetin ilm-i kelâmında bulunmasını*, Risale-i Nur, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyânın mucize-i maneviyesiyle açmış, göstermiş, meydandadır.”²¹⁴⁹

“Risale-i Nur, ilm-i tasavvuf ve tarikat yerinde, doğrudan doğruya ilm-i kelâm içinde ve ilm-i akide ve usul-i din içinde bir velâyet-i kübrâ yolunu açmış.”²¹⁵⁰ Bu ifadelerden, “velâyet-i kübrâ” ve “veraset-i Nübüvvet” konularını başka bir tartışma konusu olarak ayıracak olursak, Risale-i Nur, *kendisine has tefekkür üslûbuyla*, karşımıza farklı, orijinal, yepyeni bir ilm-i kelâm eseri olarak çıkacaktır. Fakat onu orijinal kılan, bu farklı üsluptan ayrı olarak, muhtevasında tıpkı mürşid kitaplar gibi bir irşad tesirini, velayet-i kübra yolunu ihtiva etmesidir. Daha net bir ifadeyle: Risale-i Nur Mesleği, usul-i din ve imanî ilimlerde açılmış bir velayet-i kübra yolu olmuştur.

Bu eser ve yolu, Mehmed Akif'in tabiriyle, ilhamını doğrudan doğruya Kur'ân'dan alan, Kur'ân'ın açtığı engin ufuklarda büyük ve küçük kâinat kitaplarını okuyan, akla ve kalbe birlikte hitap eden ve bu hitap tarzıyla insanın içindeki potansiyel enerjiyi harekete geçirip imanı ve İslâmı günlük hayatın her safhasında yaşanır hale getiren, orijinallliğini ve kitleler üzerindeki tesirini ispat etmiş bir eserdir.

Ümit Şimşek'e göre; Yirminci -ve muhtemelen yirmi birinci- yüzyıl insanının önünde açtığı *tefekkür ufkuyla* Risale-i Nur'un ilm-i kelâm tarihinde bir çığır sahibi olarak, kendisine has bir isimle anılmaya herhalde liyakati vardır. Çünkü onun getirdiği Kur'ânî

²¹⁴⁸ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 222, s.1524.

²¹⁴⁹ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 145, s.1658.

²¹⁵⁰ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 53, s.1715.

kelâm tarzında, bir kere keşfedildikten sonra, insanları doğrudan doğruya Kur'ân ile tanıştıracak ve Kur'ân'da, Risale-i Nur'un anlattıklarından çok daha fazlasını bulmalarını sağlayacak bir istidat saklıdır.²¹⁵¹

...

Nur Mesleği'nde "Tefekkür" esasının, yukarıdaki 11 özelliğinden başka toplam 25 özelliğini de aynı şekilde izahlı olarak yazmış olmamıza rağmen, tezimizin formatı icabı, sadece ana başlıklarını vermekle iktifa ediyoruz:

12. Tefekkür, bir taakkul eylemidir; yani akılı kullanarak bir fikre, hikmete, hakikate, manaya ulaşma çalışmasıdır.
13. Tefekkür, eşyanın bâtını anlamaya yönelik bir fıkıh / tefakkuh eylemidir.
14. Tefekkür, fikr-i tâma ulaşmak için ümitli ve istekli bir düşünme (teemmül) eylemidir; bir çeşit meditasyondur.
15. Tefekkür, bir vazifedir; insanın yaratılış gayelerindedir.
16. Tefekkür, işlerin sonunu düşünme (tedebbür) eylemidir; hakikati keşfe ve tedbir almaya yarar; râbıta-i mevte vesiledir.
17. Tefekkür, bir ibret alma (i'tibar) fiilidir.
18. Tefekkür, fikrî zikirdir. Tezekkür, zikrî tefekkürdür; akıl ve kalb itmi'nân bulur.
19. Tefekkür, hem hissî, hem de aklî idrak (rü'yet) işlemidir; re'y (görüş) hâsıl eder.
20. Kalpler Hakk'ı zikirle, akıllar hakikatleri fikirle itmi'nana ererler.
21. Nur yolu, küllî tefekkür yoludur. Küllî tefekkür, hayatı bütünüyle ibadete çevirebilir.
22. Tefekkür, ihsan şuuruyla dâimî huzuru sağlamaya vesiledir.
23. Tasavvufî süluktaki enfüsî ve âfâkî seyirlere mukabil, hakikat mesleğinde enfüsî ve âfâkî tefekkür ve mütalaa yoluyla imanda hakka'l-yakîne kestirmeden ulaşılır.
24. Tefekkürün bir saati, bir sene ibadetten hayırlıdır. Nur Mesleğindeki tefekkür, ibadet-i tefekkürîye nev'indedir.
25. Kur'ânî tefekkürle elde edilen kudsî, küllî ve câmi' marifet, hakka'l-yakînî zirvesidir; ilm-i kelamla veya tasavvufla kazanılan marifetten çok daha yüksektir.

---

²¹⁵¹ Şimşek, "Risale-i Nur'da Tefekkür Üslubu", 3. *Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, s. 34-35.

III. NUR YOLU VE GİZLİ AŞK BOYUTU

A. NUR YOLUNUN KALBI

Vahdet-i vücudun sekr ve aşırı muhabbetten doğduğunu söyleyen İmam-ı Rabbânî gibi²¹⁵², Bediüzzaman da, mecâzî olan dünya aşkının, aşk-ı hakikîye evrildiği zaman, vahdetü'l-vücud dönüştüğünü söyler²¹⁵³ ve Vahdet-i Vücut'un aşk'ına mukabil Nur Mesleği'nde "acz"i ve "şefkat"i²¹⁵⁴ esas aldığını dile getirir. Aczin de aşk gibi Allah'a ulaştıran yollardan biri olduğunu, fakat aşktan daha kısa ve güvenilir olduğunu ifade eder.²¹⁵⁵ Üzerinde durmuştuk. Şüphesiz ki Bediüzzaman'ın pekçok yol içinde acz ü fakr yolunu tutması, herşeyden önce fitrat ve karakterinin tabii sevkiyle, tabiatına uyumlu olup huzur verişi sebebiyle olmalıdır. Kalb ve ruhunun huzurunu, fitrat-ı selîmesinin ve aslî tabiatının icaplarını takip etmekte bulmuştur diyebiliriz.

Aşkın doğası, vuslatın huzuruna taliptir, fitraten kavuşmaya meyyaldir; çünkü aşk, ancak vuslat huzurunda sükûn bulur. Bu sebeple huzûr-u ilâhîyi yakala(t)mak, bütün manevî yolların nihaî amacıdır. Daha önce geçtiği üzere, Bediüzzaman, huzur-u daimîyi yakalamak için *tasavvufî tevhidde* ortaya çıkan vahdet-i şühudun "sahv yolu" ve vahdet-i vücudun "aşk yolu" olduğunu, buna karşılık bir de "acz ü fakr mesleği" bulunduğunu belirtmiş ve o yolu anlatmıştır.²¹⁵⁶ Biz de buraya kadar *tasavvufî aşk yoluna mukabil Nur Mesleği'nin acz yolunu* külliyyat kapsamında dağınık parçaları birleştirerek ortaya koymaya çalıştık. Fakat bu, Nur yolunda aşkın olmadığı manasına gelmemektedir.

Bu bahiste şu hususun da altını çizmeliyiz: *Aşk-ı İlâhî ve Vücûdî tecelliler üzerine kurulu Vahdet-i Vücut meşrebinin şeyhu'l-ekberi* sayılan Muhyiddin İbn-i Arabî ile acz ü fakr-ı insânî ve tecelliyât-ı külliye üzerine kurulu *Risale-i Nur mesleğinin -şeyhi değil-üstadı* Bediüzzaman Said Nursî'nin, birbirlerine karşı fikirleri mahfuz, aşk'ta ve birçok hususta 'ortak görüşleri' de vardır.²¹⁵⁷

Her insanda ruh gibi, akıl, kalb, vicdan, hissiyat olmakla beraber, fitraten duygusallığı baskın olan insan ile aklîliği baskın olan arasında fark olur. Bediüzzaman, tekke-medreselerde ders okuduğu üstadları, hem dinî ilimlerde müderris, hem de irfânî ilimlerde ârif olduğu için, kendisi önce dinî ilimleri tahsile yönelmiş ve akıl öncelikli ama kalb derinlikli bir kulluk yoluna sülûk etmiştir. Eski Said olarak kemale eriştiği bu yolda sırr-ı velayet tezahürleri açıkça görünen kırk yaşından sonra daha ziyade kalbe yönelmiş,

²¹⁵² İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, c. I, s. 601 (m.no: 290).

²¹⁵³ Nursî, *Lem'alar* / 9. Lem'a, s.600-602

²¹⁵⁴ Nursî, *Şuâlar* / 8. Şuâ -s.935.

²¹⁵⁵ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* – 10. Risale, s.1351

²¹⁵⁶ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, s. 569; a.mlf., *Sözler* / 26. Söz, s.210.

²¹⁵⁷ Hüseyin Kurt, Bediüzzaman Said Nursî'nin Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Vahdet-i Vücut Hakkındaki Düşünceleri, *Tasavvuf Dergisi*, 2009, cilt: IX, sayı: 23., s. 549.

nihayet akıl-kalb birliği ve bütünlüğü içinde, yeni bir yoldan Yeni Said olmuştur. Nur Mesleği, Yeni Said'in manevî yoludur.

Kısaca, Bediüzzaman'da ve Nur Yolunda kalb vardır, kalb varsa, muhabbet ve aşk da vardır. Ne ki, bu aşk da kendine özgüdür. Nur Mesleği'nin aşkla buluştuğu bir yer, 'meşrebinin hılllet' olmasıdır.²¹⁵⁸ Çünkü, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'e göre hullet, aşkın da üstünde bir sevgi derecesidir.²¹⁵⁹ Hullet, tıpkı, aşk gibi, kalbîdir.

a. Aşkın Aşamaları

Aşk, mehabbette sınırı aşma (durumunu anlatmak) için kullanılan bir isimdir.²¹⁶⁰ Aşk, aşırı sevgidir.²¹⁶¹ Kur'an aşka 'eşeddü hubb' (şiddetli sevgi) olarak kinaye yapmıştır.²¹⁶² Acz yolunun pîri Bediüzzaman'ın da bir aşk boyutu vardır, aşka dair duygudüşünceleri vardır, aşkı tarifleri bulunmaktadır. O'na göre aşk, fakrdan (ihtiyaçtan) doğar. Üç ayrı risalesindeki ifadelerini sadeleştirip birleştirecek, tıpkı sufilerin aşk derecelendirmeleri gibi²¹⁶³, aşkın doğduğu kökten/çekirdekten başlayarak aşk oluncaya kadar geçirdiği aşamalar, Nursî'ye göre, şu şekilde ortaya çıkar:

İnsanın hareketlerinin kökenleri meyillerinde gizlidir. Aşk denilen şey, kökeni itibariyle insanın fitrî meyillerine dayanır. Meyiller, İlahî iradeden gelen tekvînî emirlerin tecellileridir, cilveleridir. (Dolayısıyla meyil seviyesinde aşk, İlahî iradeden tekvînî bir emirdir.²¹⁶⁴). Meyil, doğası gereği bir tarafa meyleder. Bir tarafa meyiletmesi şiddetlenen meyil, sırasıyla rağbet, ihtiyaç, iştiyak, incizâb, muhabbet ve nihayet aşka dönüşür. Yani:

İnsanın mahiyetindeki meyillerden bir 'meyil', bir tarafa şiddetle meyledince (muzaaf hale gelince) 'rağbet'e dönüşür. Rağbet şiddetlenince 'ihtiyaç' olur. İhtiyaç şiddetlenince 'iştiyak' olur. İштиyak şiddetlenince 'incizab' olur. İncizâb şiddetlenince 'muhabbet' olur. Muhabbet şiddetlenince 'aşk' olur. Aşk-ı ilahî ise o kişiyi dâima marifetullaha sevkeder. Ruhun kemaline göre insanda muhabbet mertebeleri, esma-i ilahiyenin mertebelerine doğru inkişaf eder. Esmâ-i İlahîye, Zât-ı zülcelâl'in ünvanları olduğu için, bütün esmâya muhabbet de Zâtî muhabbete döner. İnsan fitratındaki bu incizab ve cezbe ise 'câzibedâr bir hakikat'in cezbiyledir.²¹⁶⁵

²¹⁵⁸ Nursî, *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.670.

²¹⁵⁹ İbnü'l-Hatîb, *Ravzatü's-Şerif*, s. 334.

²¹⁶⁰ Abdurrahman Bedevî, *Şehîdetü'l-aşki'l-ilahî*, Kahire, tsz, s. 60.

²¹⁶¹ İbn-i Arabî, *Fütühât*, c. 2, s. 318.

²¹⁶² "Mü'minlerin Allah'a olan sevgileri, (kâfirlerin putlara olan sevgisinden) daha şiddetlidir." (Bakara, 2/165.)

²¹⁶³ Mesela İbn-i Arabî, sevgiyi; *hubb*, *vüdd*, *aşk* ve *heva* olarak sıralar. O'na göre heva, insanı sevgilisinin kulu-kölesi yapıp ona tapmasını sağladığı için en mükemmel sevgidir. (Suad el-Hakîm, *Mu'cemu's-Süfyye*, Beyrut, 1981, s. 303). Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in sıralaması ise şöyledir: *İrade*, *mahabbet*, *heva*, *sabâbe*, *tebettül*, *alâka*, *vüluğ*, *kelef*, *şâğaf*, *aşk*, *ülfet*, *ğaram*, *hullet*, *teteyyüm*, *valeh*, *tedellüh* ve *istilam*. (İbnü'l-Hatîb, *Ravzatü's-Şerif*, s. 334).

²¹⁶⁴ Cîlî, iradenin mahlukatta dokuz tezahür şekli olduğunu, bahsi geçen meyil kabarak seveni de sevileni de fânî edecek şiddette olursa, bunun adına 'aşk' deneceğini söylemiştir. Cîlî, *İnsan-ı Kâmil*, c.1, s. 48.

²¹⁶⁵ Nursî, *Mesnevî-yi Nuriye* / Nokta Risalesi, s.467, 1372; a.mlf., *Sözler* / 29. Söz, s.237, / 32. Söz, s.293.

Görüldüğü üzere: Bediüzzaman'a göre aşk, fakrdan (ihtiyaçtan) doğar. O, iştıyak, muhabbet ve aşka açıklığıyla beraber, fakr dediği 'ihtiyacını sürekli ve şiddetli hissetme hali'ni ve 'fakr bilinci'ni korumayı prensip edinmiştir. Kur'an ve Sünnet'te geçmeyen, şiddetli muhabbet olan "aşkullahı" değil²¹⁶⁶, Kur'an ve Sünnet'te bolca zikredilen bir kelime olarak 'muhabbetullah' ifadesini tercih etmiş ve muhabbetini de ubudiyete, ibadete, istikamete, dine hizmete çevirmiştir, muhabbetini o surette fiilen izhar etmiştir. Meyilden ihtiyaca, ihtiyaçtan aşka, aşktan kulluğa geçiş yapmıştır. Bu surette şekillenen aşk şuuru, fakrdan (ihtiyaçtan) doğduğu için, ve fakra bağlı kaldığından dolayı, sırat-ı müstakim üzere istikametten ve itidalden sapmayacaktır.

Bediüzzaman, din anlayışında "aşk"ı direkt merkeze oturtmamış, aşkın Maşuk'a karşı âşıkta meydana getirdiği nazlanmaların söylediği veya söyletebileceği aşırılıklara ve şatahatlara da kapı açmamıştır. Huzurullahtaki edep, vakar, ciddiyet, temkin ve teyakkuz duruşunu takip etmiş, tasavvufta iki ana ekol görülen "aşk meşrebi"ne mukabil "sahv meşrebi"ni, daha doğrusu seksiz sahiv olan *huzur-u daimî mesleğini* ve *Nebevî sünnet çizgisini* benimsemiştir.

Bediüzzaman, aşk hissini ve duyularını ise asla reddetmemiş, onu aşk-meşreb kişilere ve onların istisnâ hallerine mahsusen makbul ve bazı halleri itibariyle ma'zur görmüştür. Ancak, o halin cevazına ve mübahlığına, en azından ma'zur ve ma'fuv olacağına kâil olmasına karşı, aşk yolunun daha da yaygınlaşması adına kolaylaştırıcı ve teşvikkâr bir yaklaşım sergilememiştir. Aşk fitratı, doğası icabı aşk mesleğine meyletmeye hazır olduğu için, Bediüzzaman, daha çok aşk yolcularını tehlikeli sınırlara karşı ikaz edici olmuş, Kur'an ve Sünnet düsturlarını ihtar edici bir duruş sergilemiştir.

b. Şevk'teki Aşk

Şurası kesin ki: Bediüzzaman, Risale-i Nur dairesindeki Nur Mesleğinin, aşk yolu değil, dört hatveli ve dört esaslı başka bir Kur'ânî tarîk/yol olduğunu söylemiştir. Mesleğin esaslarını bidayette ve temelde "*acz, fakr, şefkat, tefekkür*"²¹⁶⁷ şeklinde 'dört esas' olarak belirledikten sonra, 'nihayette' bu dört ana esasa ek veya iki ayrı buud olarak, "*şevk ü şükür*"ü de ilave etmiştir.²¹⁶⁸

Bununla beraber, yolunu anlatırken hep aşkla kıyaslayarak anlatmıştır. Bizce, bu altı esasın, altısının da aşkla alakası vardır. Mesela, Nur Mesleği'ndeki bu şevk ü iştıyak esası, aşk mesleğiyle el ele tutuştukları bir esas olmaktadır. Şöyle de diyebiliriz: Nur yolu, işin sonunda 'aşk'la buluştuğu gibi, o zirveye giden güzergâhta da yolları aşkla pekçok yerde

²¹⁶⁶ İbn-i Arabî de, "Hakk için aşk ismi kullanılmaz." demiştir. İbn-i Arabî, *Fütûhât*, c.2, s. 318.

²¹⁶⁷ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / 10. Risale, s.1351; a.mlf., *Mektubat* / 29. Mektup, s. 569; a.mlf., *Sözler* / 26. Söz, s.210.

²¹⁶⁸ Nursî, *Mektubat* / 4. Mektup, s.354,

kesişir. Yoldaki kesişmeler, acz, fakr, şefkat ve tefekkürün aşka bakan yüzlerinde olur. Zirvede buluşması ise tevhidin gizli aşk derinliğinde olur. Nur Mesleğinin ‘şevk’ esası ise aşk mesleğiyle el ele tutuştukları bir ‘buluşma noktası’dır. Türkçemizde de birlikte kullandığımız ‘aşk ü şevk’ terkibi, aslında her iki yolun yan yana, birbirinin ‘yan yolu’ gibi bir fotoğraf vermektedir. Nitekim İbnü’l-Kayyim Cevziyye’ye göre aşkın bir ötesi, şevktir.²¹⁶⁹ Ebu Ali Hüseyin b. Sina da aşkın şevkini şöyle açıklar: “Aşk-ı hakikî, herhangi bir zâtın şu an yanında bulunduğunu tasavvur etmekten hoşlanmaktır. Şevk, bu hoşlanmayı/sevinmeyi tamamlamak için (kalben) harekete geçmektir.”²¹⁷⁰

c. Acz ü Fakr’daki Aşk

Acz ü fakr’daki aşkın delili, aşktaki acz ü fakrdır. Nasıl ki aşk, insanı maşuku karşısında acze düşürür, bütün iradesini elinden alır. Öyle de Allah karşısında acz, kişiyi İlahî merhamete ve muhabbete mazhar eder. Dolayısıyla işin sonu, yine muhabbetullahı çıkar. Yine nasıl ki aşk, âşıkı maşuka muhtaç (fakîr) eder, ve ondan başka hiçbir şeyle kalbinin-ruhunun ihtiyacını tatmin edemez. Aynı şekilde Allah karşısında duyulan fakr şuuru da, Allah’ın izzet ü ikramını, muhabbet ü ihsanını celbeder. Âşıkın gayr-i iradî ve hissî düştüğü acz ü fakr hâli, Nur Mesleği’nde hissîliğin ötesinde aklî ve iradî bir keyfiyettir.

Bediüzzaman’ın acz ü fakr tarîkinin muhabbet ve aşkla yolunun kesiştiği veya zirvede birleştiği yerler vardır. Tasavvufta da aşk ile fakr’ın ilişkisi ve birbirini istilzâmı sözkonusudur. Osmanlı’nın ilk tasavvuf eseri sayılan *Risâle fi etvâri’s-sülûk*’unda Cemâlî el-Karamânî (1410-1489) şöyle der: “Fakr, Allah Teâlâ’nın hazinelerinden bir hazinedir. Kim bir hazine bulursa, beğ olur. Fakr sana fahr olmak rûşen olur. Eğer gönlünde Allahu Teala’nın aşkı ola, ya demek ola ki Resûl’ün “el-fakru fahrî” dediği rûşen olur. Sana eğer Allah’ın aşkı gönülden olursa zira onun devleti nasibelerindendir, aşk sebeptir, mu’teber fakr ki zâhirde yokluktur, ma’nîde varlıktır. Layıktır fahr olunmağa Hakk Taalâ, Mustafa’yı muhtar eyledi, Mustafa fakirlikten gayri nesneyi görmedi ve kabul dahi etmedi.”²¹⁷¹

Mektubat’ındaki Sekizinci Mektup’ta Bediüzzaman, Hz. Yakub’un oğlu Hz. Yusuf’a olan düşkünlüğünü şiddet-i aşk diye yorumlayan *tasavvufî aşk meşrebi* ile, ‘şefkat’ olarak yorumlayan *şefkat mesleği* arasında bir takım mukayese ve değerlendirmeler yapar, şefkatin aşkla olan farklarına ve ona fâikiyet yönlerine eğilir.²¹⁷²

Her an acz ü fakrıyla Vâhid-i Ehad’in huzurunda, onun kudret ve rahmetine muhtaç olarak yaşamının sağlayacağı *ihsan şuuru*, tasavvufî sülûkun da ana maksadı olmaktadır.

²¹⁶⁹ İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, *ed-Dâü ve’d-Devâ*, s.312-313.

²¹⁷⁰ Ebu Ali Hüseyin b. Sina, *el-İşârât ve’t-Tenbihât*, nşr. Süleyman Dünya, Kahire, 1968, c. 4, s. 41.

²¹⁷¹ Cemâlî el-Karamânî, *Risâle fi etvâri’s-sülûk*, thk. Mehmet Sait Toprak, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2013, s.178. el-Karamânî, risalesinin 11. Fasl’ında, *dünyayı terk ile fakr* arasında ilişki kurar (s. 172).

²¹⁷² Nursî, *Mektubat* / 9. Mektup, s.358-359.

Bediüzzaman'ın dört hatve halinde disipline ettiği manevî mesleğin ilk iki hatvesi, işbu “aciz ve fakr” olmuştur. O, tasavvufî *aşk yolunu* değil, *aciz yolunu* tercih etmiştir, ubudiyet-i külliye'yi hedeflemiştir; hissî aşkı, aklî ilmin, kalbî irfanın ve bedenî kulluğun içine gizlemiştir, bir ruh gibi saklamıştır. Bediüzzaman'ın bu gizli âşıklık yönünü keşfeden Abdurrahman Tahsin, yazdığı şiirinde onu aşk makamında tasvir etmiştir:

*Rûz sâim, leyl kaim, / Çû makam-ı âşıkân
Leyle-i nisf-ı Reğâib, Târik-ı dünya ve tâib
Nâşir-i Risale-i Nur, Bediüzzaman muhibb-i bâz-ı Geylân
Ey ferîd-i asru'z-zamân, Sensin hakîm-i kalbân.*”²¹⁷³

“Bediüzzamanı bir kelime ile ifade etmek isterseniz ne derdiniz? O bir âlim midir, ârif midir, kâmil bir veli midir, kimdir sizce?” sorusuna Şeyh Yahya Pâkiş Efendi (1940-2008) şöyle cevap vermiştir: “Allah her yüz sene başında böyle bir müceddidi gönderiyor, dini tecdid eden, milleti doğru yola sevkeden. Bediüzzaman Hazretleri onlardan biriydi, zamanın allâmesi bir müceddid idi. Peygamber Efendimiz gibi (hanif dini ve tevhid üzere) akaid ilmini tecdid edenlerdendi. Bediüzzaman hazretleri hem büyük bir velidir, hem âlimdir, hem ârifdir, hem kamildir, *hem âşıktır* da. Onda takva ve *gönül aşıklığı* vardı. (Meczip bir veli olduğunu iddia edenlere ne dersiniz?) Mecziplukla falan ilgisi yok.”²¹⁷⁴

d. Tefekkür'deki Aşk ve Fikrî Cezbe

Bediüzzaman'daki bu gizli gönül aşıklığı sebebiyle Risale-i Nur Mesleğinde gizli aşıklık vardır. Nitekim mana-yı harfî nazarıyla varlığa bakıp tefekkür ve muhabbet etmeyi “ayn-ı muhabbet bir fikir”²¹⁷⁵ olarak nitelemiştir. Muhabbetin tâ kendisi olan bir fikir, elbette ki aşktan gayri değildir. Nitekim Nur Mesleğindeki dört asıl, iki yedek (ziyade) altı esasın altısının da aşkla derin bağları bulunmaktadır. En uzak görünen aklî tefekkürün bile aşkla ortaklığı sözkonusudur. Aşk yolundaki hissî cezbelere misali Bediüzzaman, ‘*fikrî cezbe*’lerden bahsetmiş ve kaleme almıştır.²¹⁷⁶ Tefekkür esasında yaşanan ‘fikrî cezbe’ler, aklın hayranlığını ve âşıklığını sembolize ederler.

Rahatlıkla diyebiliriz ki, o, aşk meşrebine karşı değildir, hatta eleştirel de yaklaşmaz. Sadece, aşk meşrepliler makam-ı niyaz olan muhibbiyeti geçtikten sonra mahubiyet makamına ulaştınca bazı nazlanmalara veya şatahatlara girebildikleri için kısmen mesafelidir ve o yolun yolcularını ve onları kendilerine model alacak olanları uyarır.²¹⁷⁷ O noktada onlara uyulamayacağını ihtar eder.²¹⁷⁸

²¹⁷³ Nursî, Barla Lâhikası - Mektup No: 281 - s.1562.

²¹⁷⁴ Melahat Beki, Şeyh Yahya Pâkiş ile “Said Nursi ve Tasavvuf” konulu görüşme, İstanbul, 8 Temmuz 2006. Bkz. Beki, *Bediüzzaman ve Tasavvuf Düşüncesi*, s. 237-238.

²¹⁷⁵ Nursî, *Sözler* / 32. Söz, s.293.

²¹⁷⁶ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nur Risalesi, s.506-516, çvr. Ü. Şimşek.

²¹⁷⁷ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2086

²¹⁷⁸ Nursî, *Mektubât* / 29. Mektup, s.568.

e. Aşkın Zirvesi ve En Özeli: Tevhid (Tevhid'deki Aşk)

Muhabbetullah ile makam-ı tevhid arasında çok derin ve güçlü bağlar vardır. Bu bağlar kitapların isimlerine kadar yansımıştır. Ebû Talib el-Mekkî (ö.386/996), ilk dönem tasavvuf klasiklerinden eserine “*Kûtü'l-Kulûb fî muâmeleti'l-mahbûb ve vasfu tarîki'l-mürîd ilâ makâmî't-tevhid*” adını vermiştir. “*Mahbub/Sevgili ile muamelede kalplerin azığı ve müridin tevhid makamına giden yolu*”²¹⁷⁹ şeklindeki uzun kitap isminden anlaşılacağı üzere, sâliklerin/yolcuların bu kalbî yolculuğun sonunda varmak istedikleri en yüksek makam, “tevhid makamı”dır. Demek ki kalbler aşk yoluyla makam-ı tevhide sülûk ederler.

Manidardır ki, sufi literatüründe İlahî aşk, müşahede ve tevhid ehli içindir.²¹⁸⁰ Tasavvufî *muhabbet makamlarının en hususî olanı da tevhid makamıdır.*²¹⁸¹ İşte, muhabbetullah'ın en hususî olanı ‘tevhid’, Risale-i Nur’un ana konusudur. Bu bakımdan Nur Mesleği de, tam ve kâmil manada ‘ehl-i tevhidin mesleği’dir²¹⁸² ve dairesinde gizli âşıkları barındırır. Aşk ki herşeyi Bir’de birler, tevhid eder.

Aşk ile tevhid arasındaki bağ gibi, tevhid ile acz arasında da bir bağ vardır ve dolayısıyla acz ile aşk tevhide buluşurlar; yani, aczin tevhide aşka giden bir yolu vardır. Nitekim Bediüzzaman, Mesnevî’deki Lem’alar Risalesi’nin On Üçüncü Lem’a’sında her şeyin zatında ve hakikatinde “acz ve fakr” olduğunu söyler ve bu acz ve fakr’ın tevhide ilan ettiğini izah eder.²¹⁸³ Tevhid delilleri olarak acz ü fakr, dolaylı olarak gizli bir aşkın ispat gayretleridir.

Yine mesela, 22. Söz’de, Allah’ın varlığı ve birliğine dair aklî, mantıkî ve ilmî 12 bürhan üzerinden ilerlettiği temsilî seyyahın, bu tevhid yolculuğunda, güneş gibi parlak ve gündüz gibi aydın bir tarzda inanca erdiğini, her bir bürhan geldikçe daha revnaktar, daha şirin, daha hoş, daha nuranî, daha güzel marifet tabakaları, tanıma perdeleri, *muhabbet pencereleri* açıldığını onun ağzından söyler.²¹⁸⁴ Tevhid yolculuğunun sonunda yolun *muhabbetullah*a çıkmış olması manidardır. Çünkü tevhid delilleri marifeti artırır, marifet de muhabbeti ziyadeleştirir.

32. Söz Risalesi, tevhid ile muhabbetullah arasındaki derin bağ üzerine kurulmuştur. Bediüzzaman’a göre ‘Allah-kul’ arasındaki irtibatla ‘ihtiyaç-aşk’ bağı geçerlidir. Allah’a karşı aşkın kökenleri ihtiyaca dayanır. Kainattaki ilahî âsâra muhabbet, ilâhî ef’âle muhabbet, ilâhî esmâya muhabbet.. hepsi Zatullah’a muhabbete²¹⁸⁵ dönüktür. Ruhun tekâmül ve terakki etmesi ölçüsünde ulaştığı muhabbet mertebeleri, esmanın mertebelerine göre inkişaf ederler. Esmâ’ya duyulan muhabbetler ise, o isimlerde kalmaz,

²¹⁷⁹ Ebû Talib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulub fî muameleti'l-mahbub ve vasfu tarîki'l-mürîd ila makâmî't-tevhid*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999; thk. Abdülmün'im el-Hıfni, Dârü'r-Reşad, Kahire, 1991/1412.

²¹⁸⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 61.

²¹⁸¹ es-Selmanî, *Ravza*, s. 24

²¹⁸² Nursî, *Sözler* / 32. Söz, 2. Mevkıf, 1. Maksat, s. 277.

²¹⁸³ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* - Lem'alar, s.1282.

²¹⁸⁴ Nursî, *Sözler* / 22. Söz, s.120.

²¹⁸⁵ Ahmed Gazâlî: “Aşkın bizzat kendisi Zat’tır, sıfattır.” demiştir. Ahmed Gazâlî, *Sevânihu'l-Uşşâk (Aşkın Halleri)*, trc. T. Koç – M. Çetinkaya, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 32.

müsemma-yı Zât'ta toplanır. Bu da sayısız esmaya ve merbetelerine yönelik küllî muhabbetin sonuçta tek bir Zât'ta tevhid edilmesi (birleşmesi)dir.²¹⁸⁶ İşte bu, muhabbet mertelerinin en özel olan tevhid makamının bir ifadesidir.

Tevhid makamının, mehabbet makamlarının en hususî makamı olmasının bir manası şudur: Seven, sevdiğini kıskanır, onu kimseyle paylaşmak istemez, kimsenin ona ortak olmasına katlanamaz; sevgilisi konusunda kıskanç davranır, sevgilisine ait olan hiçbir hakkı kimseye yedirmez, onu bütün ortaklardan kıskanır. İşte bu sırdan dolayı Allah'ı tenzih ve tevhid, muhabbetten kaynaklanır. Sevgi noktasından hareketle tevhidin ve muvahhidin bir tarif ve tavsifine gidebiliriz:

Muhabbet özlü tevhid, Allah'ı bütün ortaklardan kıskanmak ve her şeyiyle birlemektir. Ulûhiyette ve rubûbiyette ikiliği reddetmenin ötesinde, tüm sıfat, esmâ ve ef'âl tecellilerinde hiçbir nesneye zerre kadar ortaklık hakkı vermemektir. O'nu tevhid-i zat, tevhid-i şüunât, tevhid-i sıfât, tevhid-i esmâ ve tevhid-i ef'âl etmektir. Yaratılıştaki ve oluşta sebeplere kudret ve irade hakkı vermeyi sıfırlamaktır, vermemektir; bu hususta 'sıfır tolerans'lı davranmaktır. Vehmî, hayalî, zannî tüm bâtil iştirak isnadlarından O'nu tenzih ve tebrîe etmektir.

Tevhid; Allah'a iman, muhabbet ve teslimiyette gayretli (kıskanç) olmaktır, imanına, muhabbetine ve teslimiyetine ikinci, üçüncü bir ortak tanımamaktır. Gayretullahı²¹⁸⁷ ve gazabullahı²¹⁸⁸ üzerine çekecek her türlü şirk fiil, fikir ve hissinden, açık olsun, gizli olsun, kalbini temizlemektir, kulluğunu arındırmaktır, safiyet ve şeffayeti yakalamaktır. Hakiki muvahhid, muhibb-i Hak'tır ve Allah'ı hakkıyla takdir²¹⁸⁹ etmeye çalışır; bunun için, O'nun hakikatte yüce kadrini kendi kalbinde de yüce tutar, her işinde, sözünde ve düşüncesinde hukukullahı âzâmî saygılı ve bağlı kalır, kulluğunu hakikat-i tevhid eksenli yaşar. Tevhid hassasiyetinin temelinde Allah sevgisi yatar.

Tevhiddeki titizliğin arş-ı ilahîden kaynaklandığı ve tevhid makamının, bir muhabbet makamı olduğu şeklindeki tasavvufî kabulleri de göz önünde bulundurursak, Nur Mesleği'nin kalbinde derin bir *tevhidî muhabbetullahın* attığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bediüzzaman, 1909'da ideoloğu olduğu İttihad-ı Muhammedî Hareketi'ni anlatırken, *ittihad, tevhid ve muhabbet* kavramlarına dayanır: "Cihetü'l-vahdet-i ittihadımız tevhiddir. Peymân ve yeminimiz imandır. Madem ki muvahhidiz, müttehidiz... *Bizim cemaatımızın meşrebi, muhabbete muhabbet ve husumete husumettir. Yani, beyne'l-İslâm muhabbete imdat; ve husumet askerini bozmaktır. Biz muhabbet fedaileriyiz; husumete vaktimiz yoktur.*"²¹⁹⁰ der.

²¹⁸⁶ Nursî, *Sözler* / 32. Söz, 3. Mevki, s. 293. Aşkın iki mertebesi için bkz. a.mlf., *Mektubat* / 9. Mektup, s.360.

²¹⁸⁷ Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ da gayrete gelir (kıskanır). Allah'ın gayreti, haram kıldığı şeyi kulun işlemesindedir." Buhârî, Nikâh 107; Müslim, Tevbe 36. Ayrıca bk. Tirmizî, Radâ 4.

²¹⁸⁸ Allah'ın hiç umulmadık bir kötü sözle gazaba gelebileceğine dair hadis için bkz. Buhârî, Rikak 23; Müslim, Zühd 49; Muvatta', Kelâm 6, 4; Tirmizî, Zühd 10.

²¹⁸⁹ Zümer suresi, 39/67.

²¹⁹⁰ Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*, s.1930.

Bediüzzaman'daki aşk-ı ilahî de, *muhabbetullah'ın en hususî bir nev'i olan tevhid* suretinde tezahür etmiştir. Risale-i Nur'da Tevhid-i Zât, Şuûnât, Sıfat, Esmâ ve Ef'âl mertebelerini veya Tevhid-i Ulûhiyetten Tevhid-i Rububiyete 33 adet tevhid çeşidini birer birer işlemiş olması..ve her bir tevhid nev'ini ve mertebesini tek tek onlarca deliller, bürhanlar, hüccetler, şâhitler ve âyetlerle ispat ve ilan etme gayretinin arkasında, o çok hususî ve mahrem muhabbetullah vardır, gayretullah hissi vardır.

Bediüzzaman, kullandığı dil bakımından, aşkın izafiliğe (göreceliliğe) ve subjektifliğe açık edebî dilinden ziyade²¹⁹¹, bilimselliğin, aklilik ve mantıkîliğin müsbet (ispatlı) ve objektif dilini ve üslubunu kullanmayı tercih etmiştir. Çünkü, içinde yaşadığı modern çağların inkarcı materyalist bilim felsefesine karşı Allah'ın var ve bir oluşunu (tevhidi) ispat hedefinde takip ettiği yolunu, akıl ve mantık öncelikli, kalb ve muhabbet derinlikli olarak örgülemiştir. Bu sebeptendir ki tevhid konularını işlerken ya muhtevada veya müntehâda muhakkak meseleyi marifetullah ve muhabbetullaha bir şekilde bağlar, arada bağlar kurar.

Mesela Otuzikinci Söz Risalesi, Üç Mevkıf'ten oluşur. 1. Mevkıf, Tevhid Delilleri'ne ve Muhabbetullah'a dairdir ve muhtevasında aklî deliller, kalbî marifetullahı ve muhabbetullahı besler ve ona ulaşmayı hedefler.²¹⁹² 2. Mevkıf'inin 3. Maksad'ında Allah'a muhabbetin sebeplerinden olması bakımından kemalât-ı ilâhiye konusu işlenmektedir. 3. Maksad'daki 3. Remiz'in 4. Hücceti'nin temel konusu: Vedûd ism-i cemâlîsi ve mazharı evliyaullah, Allah'a muhabbet ve aşk-ı ilahî ve Allah'a ait "*lezzet-i kudsiye, aşk-ı mukaddes, ferah-ı münezzeh, mesruriyet-i kudsiye*"dir.²¹⁹³

3. Mevkıf'in 2. Nokta'sının 2. Mebhası, 3. Nüktesi, esmâ-i ilahiyeye muhabbet ve bu muhabbetin tabakalarına dairdir, şöyle giriş yapar: "Cenâb-ı Hakkın esmâsına karşı olan muhabbetin tabakatı var. Bazan eserlere muhabbet suretiyle esmâyı sever. Bazan esmâyı, kemâlât-ı İlâhiyenin ünvanları olduğu cihetle sever. Bazan insan, mahiyetinin câmiyeti cihetiyle sınırsız ihtiyaçlar noktasında esmâya muhtaç ve müştak olur ve o ihtiyaçla sever."²¹⁹⁴

f. Enfüsî Âyetlerden: Aşk Âyeti

Nasıl ki tevhid, ilahî aşkın özel ve kemal halidir. Bediüzzaman'a göre aşk da, Allah'ı tevhid eden bir âyettir. Katre Risalesi'nde Allah'ın var'lığının ve bir'liğinin kainattaki âyetlerinin lisanlarıyla Allah'ı tevhid ve tehliil etmiştir. Bu geleneksel tarikatlerdeki tevhidnâmelerden çok farklı, çok daha kapsamlı yepyeni bir tevhid biçimidir denebilir.

²¹⁹¹ Genellikle ilmî üslupla yazan Bediüzzaman'ın edebî üslupla hissî yoğunluğu olan ve hissiyâta bakan bazı yazıları da vardır ki bunu bizzat kendisi de ifade etmiştir. Mesela: Lem'alar Mecmuası'ndaki Dördüncü ve Beşinci Lema'lar için yazdığı yazılar, ilimden ziyade fikir ve zikir olduğundan dolayı, onları o yerlere koymadığını, Yirmidokuzuncu Lem'a'ya Beşinci Bâb olarak koyduğunu söylemiştir. Bkz. Nursî, *Lem'alar / 29. Lem'a, 5. Bâb, Hâşiye 1 - s.790.*

²¹⁹² Nursî, *Sözler / 32. Söz, 3. Mevkıf, s. 298.*

²¹⁹³ Nursî, *a.g.e. / 32. Söz, 2. Mevkıf, 3. Maksat, s.282-283.*

²¹⁹⁴ Nursî, *a.g.e. / 32. Söz, s. 293.*

Allah'ın vücud ve vahdetine şahitlik eden ve Onu tanıtan üç büyük küllî muarrif vardır ki bunlar, Hz. Muhammed, Kur'an-ı Kerim (Semavî kitaplar) ve Kainat'tır. Kainat, 55 lisanla Allah'a şahadet ve Ona dua etmektedir ve bu ellibeş lisanından birisi de 'aşk-ı sadık'tır ki aşk da, beş dille birlikte bulunur, küllî bir hads-i sadık olur.

“*Kâinat.. hüsin ve tahsin, in'ikas eden cemâl-i hazîn, aşk-ı sâdik, incizab ve cezbe, ve var olan herşeyin hakâik-ı Esmâya gölge oluşunun lisanıyla.. Allaha nida (ve şahitlik) edip duruyor. (Şöyle ki...) Güzellik, hüznü güzel yüz, sâdik aşk, çekicilik ve insan-ı kâmiller de Allah'ın var'lık ve birliğine şahitlik etmektedir ve kendi lisanıyla O'na dua etmektedirler:*

Kainatın yüzünde parlayan hüsn-ü arazî ve tahsindir ki, bunların her ikisi de, hüsn-ü zâtî ve ihsan sahibi bir Zât'ın vücub-u vücuduna işaret eder. Kainatın yanağına aksetmiş *cemâl-i hazîn* ki, mücerred bir cemal sahibinin vücub-u vücuduna remzeder. Kâinatın kalbinde görülen ve Mahbûb-u Hakiki için feryad edip duran *aşk-ı sâdik..* kainatın sinesinde hissedilen *incizab ve cezbe* ki, bütün esrarı kendisine çeken bir cazibenin hakikatine işaret eder. Bütün âlemlerde var olan ne varsa hepsini tek bir Zât'ın nurunun gölgeleri ve nuranî âyetleri olarak müşahede eden *bütün kâmil insanlardan* işitilen şahadetler... *Her biri birer nuranî âyet olan bu beş hakikat* de bizzarure delâlet eder ki, bu âlemin, celâl, cemal ve kemal sıfatlarıyla muttasıf Vâcibü'l-Vücûd bir Rabbi vardır. Böylece, bu hakikatler aynı yere bakan bir pencere daha açar ki, kâinat onda şu *beş nağmeli lisan* ile ‘*Allâhü lâ ilâhe illâ Hû*’ diye şahadet etmektedir.”²¹⁹⁵

Bu sözleriyle Bediüzzaman, aşk hakikatinin Allah'ı tevhid ettiğini, tevhidullahı gösterdiğini anlatmaktadır. Kuddûsî'nin dediği gibi:

*Görür her şeyde Allahı bilür 'ayne'l-yakîn bî-şek
Kamu mahlûkda Hallâkı bulan **tevhîde** sa'y eyler
Toğar kalb 'âleminde şems-i 'ışk pür nûr olur ol dem
Ki 'ışkın şemsi gönlinde toğan **tevhîde** sa'y eyler.*²¹⁹⁶

Demek ki: “Tevhid, Allah'ı bütün nesnede görme hâlidir, bu öyle bir görme durumudur ki, O'nu her hangi bir tereddüte, şüpheye mahal vermeyecek şekilde, varlık sahasınayaratıp gönderdiği mahlûkattan ‘ayn gözüyle müşahede ederek bilmektir. Tevhidin şuuruna varmak, gönül dünyasında aşk güneşinin doğuşu demektir.”²¹⁹⁷

Katre Risalesi'nde bir cümleyle geçtiği ‘aşk âyeti’ni, Pencerelele Risalesi'nde bir pencereye dönüştürür, tevhidin şahidleri olan enfüsî âyetlerden biri olarak ele alır. ‘Aşkın dili’ni kullanmasa da, aşkın kendisini içerdiği hakikati itibariyle önemsemiş ve değerlendirmiştir. Mesela, tasavvufta da en çok üzerinde durulan, kâinattaki ve insandaki Hakk'ı bildiren enfüsî

²¹⁹⁵ Nursî, *Mesnevî / Katre – 1. Bâb, s.97, 107, çvr. Ümit Şimşek.*

²¹⁹⁶ Kuddûsî, *Dîvân*, Taş Baskı, İstanbul 1291, s. 45.

²¹⁹⁷ Ali Teknik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi* (Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 2007, s. 319.

ve âfâkî âyetlerin²¹⁹⁸ sual edilmesi üzerine kaleme aldığı 33. Söz’de (Pencereler Risalesi’nde), 26. Pencere’yi “aşk”a tahsis etmiştir. İnsanların enfüsündeki bu aşkın, aslında kainatın kalbinde olduğunu söyleyerek, ona âfâkî bir boyuttan bakmıştır. Girişte: “*Şu Pencerenin umuma değil, ehl-i kalbe ve ehl-i muhabbete hususiyeti var.*” dedikten sonra, kainatın kalbindeki aşk hakikatinin Maşuk-u Ezelî’yi nasıl gösterdiğini şöyle anlatmaya başlamıştır:

“Şu kâinatın mevcudatı yüzünde tazelenen ve gelip geçen cemaller ve hüsünler, bir cemâl-i sermedî cilvelerinin bir nevi gölgeleri olduğunu gösterir. Evet, ırmağın yüzündeki kabarcıkların parlayıp gitmesinden sonra arkadan gelenlerin gidenler gibi parlamaları, daimî bir şemsin şualarının aynaları olduklarını gösterdikleri gibi, seyyal zaman ırmağında, seyyar mevcudatın üstünde parlayan lemeât-ı cemâliye dahi, bir cemâl-i sermedîye işaret ederler ve onun bir nevi emareleridirler.

Hem *kâinat kalbindeki ciddî aşk, bir Mâşuk-u Lâyezâlîyi gösterir.* Evet, ağacın mahiyetinde olmayan birşey, esaslı bir surette meyvesinde bulunmadığı delâletleyle, şecere-i kâinatın hassas meyvesi olan nev-i insandaki ciddî aşk-ı lâhutî gösterir ki, bütün kâinatta-fakat başka şekillerde-hakikî aşk ve muhabbet bulunuyor. Öyleyse, *kalb-i kâinattaki şu hakikî muhabbet ve aşk, bir Mahbub-u Ezelîyi gösterir.* Hem kâinatın sinesinde çok suretlerde tezahür eden incizaplar, cezbeler, cazibeler, ezeli bir hakikat-i cazibedarın cezbiyle olduğunu hüşyar kalblere gösterir.”²¹⁹⁹

g. Ubudiyetteki Aşk

Bediüzzaman, tevhid delillerinden muhabetullaha atıflarla ve atkılarla ördüğü 32. Söz’ü Allah sevgisi, Allah’a kavuşma özlemi, cennet karşısında Cemalullah’ı müşahede ve rü’yetinin kıymeti hakkındaki 9. İşaret’i Allah’tan sevgisini, O’na yaklaştıran şeylerin sevgisini ve istikamet talebini ihtiva eden duası ile bitirmiştir.²²⁰⁰ Ne var ki nihayete, Veysel Karanî’nin; “Allahım! Sen benim Rabbimsin, ben ise Senin kulun! Yaratan Sensin, yaratılan benim. Rızık veren Sensin, rızıklandırılan benim. Mülk sahibi Sensin, kul ve köle benim. Aziz Sensin, zelil benim. Zengin Sensin, fakir benim.” diye başlayan ubudiyet, acz ü fakr mesleğinin hâlet-i ruhiyesiyle yapmış olduğu meşhur Münacaatı ile taçlandırır.²²⁰¹ Muhabbetullahı ibadetullaha ve ubudiyete bağlar. Çünkü aşkın zirvesi, tapmaktır, yani ibadettir, ubudiyettir.

Allah tarafından sevilme “mahbubiyet” makamı’na, klasik aşk ve cezbe yoluyla değil de, *abdiyetiyle*, ve abdiyetin ifadesi olan *acziyet ve fakriyetiyle*²²⁰² daha kısa yoldan ulaşılabacağı ve ulaşıldığında daha selametli kalınacağı kanaatinde. “*Acz dahi, aşk gibi, belki daha eslem*

²¹⁹⁸ Fussilet Sûresi, 41/53.

²¹⁹⁹ Nursî, *Sözler* / 33. Söz, s.311-312.

²²⁰⁰ Nursî, *a.g.e.* / 32. Söz, 3. Mevkîf, s.298.

²²⁰¹ Aynı yer.

²²⁰² Ubudiyetin, kulun acz ü fakrının ifadesi olduğuna dair bkz. Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nur’un İlk Kapısı, s.1380. Aynı manada bkz. İbn-i Arabî, *Fütûhât*, c. 2, s. 210; el-Cîlî, *Esfâr*, s. 274.

bir tariktir ki, ubudiyet tarikiyle mahbubiyete kadar gider.” demektir.²²⁰³ İnsanın doğası icabı en çok nefisini sevdiğini ve ona aşık olduğunu tespit ettikten sonra, bu nefse muhabbetin, aslında Allah’ın zâtına yönelmesi gereken bir muhabbetin yanlış yere sarfedilmesi olduğunu söyler. Nefis, mahiyetindeki acz ü fakrın farkında oluş bilinciyle, ene’sini parçalayarak arkasındaki Hüve’yi görebilir, cihanı içine alabilecek bir *küllî muhabbetle* O’na teveccüh edebilir, bu teveccühünü O’nun abdi ve rasûl’üne ittiba²²⁰⁴ ile gösterebilir.²²⁰⁵

Bediüzzaman’ın yolu, küllî ubudiyet yoludur. Ubudiyet, ibadetler başta her türlü kulluğu içerir, tüm manalarıyla ve şekilleriyle tapmayı kapsar. Tapma ise, aşkın zirvesidir, son merhalesidir. Beşerî âşıkların da bazen birbirine kullandıkları “Sana aşıkım, sana tapıyorum.” dibi sözleri, ‘aşıkım’ sözünün o aşkı ifadeden acze düştüğü yerde, onu en iyi ifade edecek kelimenin ‘tapıyorum’ olmasındandır. Nitekim İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye de, sevgiyi en düşük halinden başlayarak sırasıyla; *alaka, sabâbe, ğarâm, aşk, şevk ve ‘teteyyüm’* şeklinde derecelendirir ki, teteyyüm, sevenin sevdiğine tapınmasıdır,, ubudiyetidir, kulluğudur.²²⁰⁶

Teymullah, Abdullah (Allah’ın kulu) demektir. Tâme (veya Teyyeme) el-Hubbü (el-Hevâ / el-Habîbü): Abbedehû ve zellelehû, yani Aşk veya Sevgili, onu kendine kul-köle etti, aklını başından alıp zelil kıldı demektir.²²⁰⁷ Aşkıdan tapma ve kul olma açısından kulluğun hakikati; sevilen şeye boyun eğme ve önünde alçalma (zelil olma) demektir. Nasıl ki aşıkı, maşukuna olan aşkı ve boyun eğmekliği alçaltır, zelil kılar. Allah karşısında aşkıdan kul olup zelil olmak da kulun derecesini yükseltir ve makamının yüksekliğini gösterir. O yüzden kulun en şerefli hâli ve makamı "kulluk makamı"dır, Ondan daha şerefli bir makam yoktur. Zira Yüce Allah en sevgili ve en değerli kulunu Hz. Muhammed’i, en şerefli makamlarda O’nu "kulluk" vasfıyla anmıştır.²²⁰⁸ Hz. Muhammed’in mahbubiyet yolu, ubudiyet yoludur. Yüce Allah kullarını sadece, hiç bir ortağı bulunmayan kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır. Kulluk ise: "sevginin" ve "boyun eğmekliğin" zirvesi, son derecesidir.²²⁰⁹

Bediüzzaman’ın Nur Yolu’nun ana karakteristiği olan ‘ubudiyet’, içindeki gizli aşkı ibadetle izhar eden, Allah yolunda sa’y ü gayretle ispat eden bir dinî anlayışı ihtiva eden bir kavramdır. Bediüzzaman, aşk ü sekr ehli sufi-şairler gibi aşkı sözlere ve söylemlere çevirmekten ziyade eylemlere dönüştürmüştür; yani Hakk’a gizli aşkı, ubudiyete, ibadete, iman ve tevhide hizmete sarfetmiştir, o yolla ciddiyetini ispat etmiş, kulluğun gerektiği görevi yerine getirmiştir. Çünkü Allah’a aşık olan, amelinde şeriate riayette gayet titiz davranır. Şeriatın zahirine riayetin kalbinde aşk-ı ilahî vardır.

²²⁰³ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, s. 569; a.mlf., *Sözler* / 26. Söz, s.210.

²²⁰⁴ A’râf sûresi, 7/158.

²²⁰⁵ Nursî, *Sözler* / 24. Söz, 5. Dal, 3. Meyve, s.159.

²²⁰⁶ İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, *ed-Dâü ve ‘d-Devâ’*, s.312-313.

²²⁰⁷ Heyet, *el-Müncid*, s. 67.

²²⁰⁸ Cin suresi, 72/19; Bakara suresi, 2/23, İsrâ suresi, 17/1.

²²⁰⁹ İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, *ed-Dâü ve ‘d-Devâ’*, s.319.

B. SÜLÛK VE AŞK

a. Zehre, Katre ve Reşha'nın Sülûku

Bediüzzaman, evliyaullahın sülûkunu, nefisle süluk, akılla süluk ve ruhla süluk olarak üçe ayırır ve üçünde de 'muhabbet'e bir yer açar. Bütün velayet nevilerini ve makamlarını anlattığı 24. Söz'de; üç ayrı süluk güzergâhı olan nefisle, akılla ve ruhla seyr ü sülûku zehre (çiçek), katre (damla) ve reşha (havadaki buhar) misalleriyle izah ederken, bu üç ana temsilî karakterin, '*istidadına göre*' ve '*muhabbet câzibesıyla sülûk*' edeceğini söyler.²²¹⁰ Bu muhabbet kaydı, seyr ü sülûkta 'muhabbet'in olmazsa olmaz yerini ifade etmesi bakımından her zaman nazardan dür edilmemesi gereken kilit bir ifadedir, bir sırdır. Nur Mesleği'nde insanın bütünlüğü içinde nefsin, aklın, ruhun ve bütün uzuvların kemâlâta sülukunda muhabbetin bir yeri olduğunu gösterir. Hepsinin üstüne tevhid mertebelerinde sülûk edilirken, 'tevhid', muhabbetullah'ın en hususî bir nev'i olmuş olur.

Bediüzzaman Hakikat Güneşi'nin ışıklarını yansıtma biçimleri açısından insanların tabiatlarını üç ana karaktere ayırmıştır: Zehre (çiçek), Katre (damla), Reşha (hava buharı).

1. Dünyayı unutmayan, maddiyata dalan ve nefsi kesafet/katılık kazanmış olan kişileri, zehre/çiçek metaforu ile temsil eder ki, bu tabiatta olanlar, güneşten çözülüp dağılmış bir renk alır, o bir renk içinde güneşin timsalini karıştırıp kendisine süslü bir suret giydirir. Zehre'nin güneşle arasına giren kesafetten kurtulması için şu irşadı yapar:

"Ey Zehre-misal! Zehre kesif/yoğun bir aynadır. Onda, ziyadaki yedi renk inhilâl (çözülür) ve inkisar eder (dağılır). Güneşin aksini (yansımaları) gizler. Sen sevdiğin güneşin yüzünü görmekte muvaffak olamazsın, çünkü, kayıtlı olan renkler, hususiyetler dağıtıyor, perde çekiyor, gösteremiyor. Sen şu halde suretlerin, berzahların ortaya girmesiyle neş'et eden firaktan kurtulamazsın. Lâkin bir şartla kurtulabilirsin ki, sen *kendi nefsinin muhabbetine* dalmış olan başını kaldırasın ve *nefsin mehâsiniyle telezzüz ve iftihar eden nazarını* çekesin, gökyüzündeki güneşin yüzüne atasın."²²¹¹

2. Sebeplere dalmış Eski Said gibi mektepli filozofları ise *Ay'a aşık olan katre/damla* metaforu ile anlatır ki, bu fitratta olanlar, Ay gibi, güneşten aldığı ışık, gölgesini ona verir ve onun gözbebeğine bir nur (beyazlık) verir ve o nurla parlalar. Fakat o katre, o nurla yalnız Ay'ı görür²²¹², Güneş'i göremez; belki imanı ile görebilir. Akılcı katre'lere şöyle irşadda bulunur:

²²¹⁰ Nursî, *Sözler* / 24. Söz, s.146.

²²¹¹ Aynı yer.

²²¹² Manidardır ki tasavvufî nefis eğitiminde nefis-i marziyye makamındaki sufînin nefsi bir takım hakikatleri misali suretlerle müşahede eder ki, bu bağlamda sufînin müşahede ettiği Ay, aklen kemale erdiğini gösterir.. Güneş ise Hakk'ın vahdet nurlarına erdiğini ve vahdetine ârif olduğunu bildirir. Bkz. Abdülgaffâr b. Ramazan, *Etvâr-ı Seb'a Risalesi*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef., nr. 2478/2, vr. 32a; a.mlf., a.g.e., Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 746/9, vr. 174ab; Muhiddin Usta, *Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb'a Metodu* (Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. Reşat Öngören, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf Bilim Dalı, 2015, s. 299.

“Ey katre içine giren hakîm filozof! Sen ümitsizliğin karanlıklarından, kimsesizliğin yalnızlığından, kötü ruhların verdiği sıkıntılardan (bunalımlardan) ve o vahşetin dehşetinden şu şartlarla kurtulabilirsin ki: *Tabiat gecesini terk edip hakikat güneşine teveccüh etsen ve yakînen inansan ki, şu gece nurları gündüz güneşinin ışıklarının gölgeleridir.* Bu şartı yaptıktan sonra sen kemâlini bulursun. Fakir ve karanlıklı Ay yerine, haşmetli Güneşi bulursun. Fakat sen dahi, öteki arkadaşın gibi, güneşi sâfi göremezsin. Belki senin *aklın ve felsefen* ünsiyet ve ülfet ettikleri perdeler arkasında ve ilim ve hikmetin dokuduğu perdelerin arkasında ve *kabiliyetin verdiği bir renk* içinde görebilirsin.”²²¹³

3. Herşeyi doğrudan doğruya Cenab-ı Hak’tan bilen, sebepleri bir perde telakki eden ‘fakir adamı’ ise reşha metaforu ile betimler ki, o adam, zatında fakirdir; hiçbir şeyi yoktur ki ona dayanıp zehre/çiçek gibi kendine güvensin; hiçbir rengi yoktur ki, onunla görünsün.. yani reşha, renksizdir. (Bu, sâfiye makamındaki nefsin renksizliğini hatırlatmaktadır.) Başka şeyleri tanımaz ki ona teveccüh etsin. Hâlis bir saffeti vardır ve doğrudan doğruya güneşin timsalini gözbebeğinde saklıyordur. Bediüzzaman şöyle der:

“İşte, Reşha-misal üçüncü arkadaşınız ki, hem fakirdir, hem renksizdir. Güneşin hararetiyle çabuk tebahhur eder (buharlaştır), enâniyetini bırakır, buhara biner, havaya çıkar. İçindeki kesîf madde, *nâr-ı aşk ile ateş alır*, (güneşten gelen bir) ziya ile nura döner. O zıyanın cilvelerinden gelen bir şuaa (ışık parçasına) yapışır, yanaşır.

Ey Reşha-misal! Madem doğrudan doğruya güneşe aynalık ediyorsun. Sen hangi mertebede bulunursan bulun, Güneş’in aynına (gözüne) karşı, *ayne’l-yakin* bir tarzda, *sâfi* bakılacak bir delik, bir pencere bulursun. Hem o Güneş’in acip eserlerini ona vermekte zorluk çekmeyeceksin. Ona lâyük haşmetli vasıflarını tereddütsüz verebilirsin. Saltanat-ı zâtiyesinin dehşetli eserlerini ona vermekte hiçbir şey senin elinden tutup ondan vazgeçiremez. *Ne berzahların darlığı, ne kabiliyetlerin kaydı, ne aynaların küçüklüğü seni şaşırtmaz, hakikatin hilâfına (ters yöne) sevk etmez.* Çünkü sen *sâfi, hâlis*, doğrudan doğruya ona baktığın için anlamışsın ki, mazharlarda görünen ve aynalarda müşahede olunan güneş değil, belki bir nevi cilveleridir, bir çeşit renkli akisleridir. Gerçi o akisler onun ünvanlarıdır; fakat bütün haşmetinin eserlerini gösteremiyorlar.”²²¹⁴

Bediüzzaman, güneş karşısında zehre, katre ve reşhanın durumunu anlattıktan sonra her üçünün de kemal yolculuğu olduğunu söyler: “İşte, şu hakikatle karışık temsilde, böyle başka başka *üç tarikle kemâle gidilir.* Ve o kemâlâtın meziyetlerinde (üstün özelliklerinde) ve *şuhud mertebesinin tafsilâtında* (ayrıntılarında) başka başkadırlar. Fakat *neticede ve hakka iz’an ve*

²²¹³ Aynı yer.

²²¹⁴ Nursî, *Sözler* / 24. Söz, s.147.

*hakikati tasdikte*²²¹⁵ *ittifak ederler.*²²¹⁶ Demek ki: Zehre, katre ve reşha, güneşin ışıklarını yansıtmada mahiyetlerinin ve tabiatlarını icabına göre hareket ederler. Terbiye ve tezkiye ile güneşe ayna olma özellikleri kemale erer, mükemmelleşir. Bu üçü, ayna olmayı başardıkları ölçüde güneş kendilerinde inkişaf eder ve güneşe yakınlık (kurbiyet) kazanmış olurlar. Güneş'in isteği de budur. Her biri istidadına göre ve muhabbet cazibesıyla süluk eder.²²¹⁷

İşte, 24. Söz'de anlatılan zehre, katre ve reşha metaforları, ene'nin/benliğin (nefsin) katı, sıvı ve gaz halidir. Benliğin katı/buz hali zehre (çiçek) ile, sıvı/su hali katre (damla) ile, gaz/buhar hali de reşha (havadaki buhar) ile sembolize edilmiştir. Bediüzzaman çok yerde 'bir buz parçası hükmünde olan enaniyetleri, fena fi'l-ihvân sırrıyla uhuvvet havuzunda²²¹⁸, Nur havuzunda²²¹⁹ eritmek'ten bahseder. Enaniyet aslında mahiyeti itibariyle havâîdir (reşha mertebesi), fakat gafletle yoğunlaşır sıvılaşır (katre mertebesi), masiyetle daha da yoğunlaşır, buzlaşır, katılaşır (zehre mertebesi).

Yaratılış (fabrika) ayarları itibarıyla insandaki enaniyet, çocukluktan ergenliğe geçerken kesafet peyda eder, kesiftir, katıdır. Enaniyet kesafetiyle büyüyen 'büyükler', hakikatte çocukluk enaniyeti büyümüş 'sakallı çocuklar'dır. Enaniyet, kesafetinden arındığı, ayrıştığı, çözüldüğü, dağıldığı, eridiği, kaynadığı oranda sıvılaşır, tortularını dibine terkeder, sıvıları üste çıkar; kaynamalar devam ettikçe şeffaflaşır, saydamlaşır ve nihayet buharlaşır ve adeta havaya karışır, yok gibi olur. (Nefsi/benliği öldürmek böyle bir halden kinayedir.) Havanın zerrelelerindeki nemler, soğuk bir hava tabakasına rast geldiğinde bir araya toplanır, bulutlaşır, yine yağmur damlası (katre) olarak yere düşer, tenezzül eder.

Bir varlığı olduğunun farkındaki katreler, o varlığı adeta yok ederek, yok denemeyecek kadar varlığını küçülterek şeffaflaştırınca reşhalaşırlar. Reşha ise bütün renkleri içeren *renksizlik makamıdır*, bütün makamları içeren *makamsızlık makamıdır*, izafi hiçliktir, nisbî yokluktur. Evet: Her insan, bir esmâ zehresi (çiçeği)dir. Zehre kesafetini terkedince katreleşir; mâîleşir, sıvılaşır, saydamlaşır. Katre, mâî ağırlıklarını terkedince reşhalaşır; buharlaşır, havaya karışır, gözle görülmez olur, varlığı hissedilir ama elle tutulamaz. İlahî âyetlerin bir kısmı da böyle hava gibidir.²²²⁰

Bediüzzaman, enaniyetini bırakmış, nefs-i emmaresi ölmüş kalmamış evliyanın nefs-i emmâresinin, asâbına (velinin bazı damarlarına) sirayet edip gizlendiğini ve fırsat buldukça aynı nefs-i emmâre vazifesi gördüğünü, o yüzden büyük evliyanın bile nefsinden

²²¹⁵ Bediüzzaman, iz'an ve tasdiki ilmin insan dimağındaki iki mertebesi kabul eder. Bkz. Nursî, *Lemeât*, s.323.

²²¹⁶ Nursî, *Sözler* / 24. Söz, s.147.

²²¹⁷ Nursî, *a.g.e.* / 24. Söz, s.146

²²¹⁸ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 83, 98, 121, s.1620, 1630, 1644; a.mlf., *Şuâlar* / 13. Şuâ - s.1009.

²²¹⁹ Nursî, *Tiryak*, s.2352.

²²²⁰ Bkz. Said Nursî, *Lem'alar* / 17. Lem'a, 10. Nota, s.650; a.mlf., *Mesnevî* / Zehre Risalesi, 24. İ'lem, 10. Nota, s.289, çvr. Ü. Şimşek.

şikayet ettiğini söyler.²²²¹ Bir bakıma, enaniyet, mecazen ölür, yani suret değiştirir. Benliğin ölmesinin mecazî olduğunu bir temsil ile daha iyi anlayabiliriz: İnsandaki “ego”, en çok suya benzer. Suyun katı, sıvı, gaz halleri gibi egonun da katı, sıvı, gaz halleri vardır. Ego önce katı-buz halde bulunur, sonra biraz erir, kendi suyu içinde yüzen bir buz/balık olur, daha sonra tamamen erir, su/maî olur akar gider, sonra da suyun üstünde *kabarcık* olur²²²², buhar olur havaya karışır ama yine de yok olmaz; uygun şartlar oluşunca, bulut gibi toplanır ve yağmur misal katre katre yağabilir, hatta dolu (buz daneleri) olarak bile düşebilir.

İnsandaki enaniyet/benlik denilen şey, manevî terakki yolunda nefsin yedi mertebesinde de varlığını devam ettirir, bazılarında aktif, bazılarında yarı aktif, bazılarında pasif vaziyette beklemede olur. Ego, nefs-i emmâre ve levvâmede olduğu gibi, nefs-i mülhemede de varlığını sürdürür. Hatta nefs-i levvâme aşamasında ‘*günahlara girip kendisini kınayan nefis*’ iken, nefs-i mülheme safhasında kendisine ilham edilen güzel düşünceleri, hikmet ve incelikleri kendi bilgeliğinden bilme veya ‘*Başkasına değil, bana ilham ediliyor*’ kabilinden kendine pay çıkarma yoluyla egonun daha farklı bir şişmesi de sözkonusu olabilir. Özellikle ilim ve fikir yolcularında, maneviyatla meşgul olanlarda o ilham edilen hidayet nuru, hikmet ziyası ve manevî vârid, eğer mana-yı harfîsiyle esas Sahib’inden bilinip bildirilmez de aksine sahiplenilirse, egonun perdeli ama etkin hükümranlılığını artırır.

Kalbe gelen ilhamlarla vicdan bilgeliğe doğru gelişim gösterir. Vicdan bilgisi ise kişinin kişiliğini ve bilincini olgunlaştırır. Nefs-i zekiyye makamında bile benlik ve nefis (nefs-i emmâre) tamamen yok olmaz, belki bir çeşit dönüşüm geçirir ve bir his, bir rutûbet/yaşlık, bir reşha olarak damarlara sirayet eder, bir damara siner, gizlenir, öz varlığı yok olmaz, bâki kalır;²²²³ eğer bir gün o makamdan aşağılara düşülürse, benlik ve nefsanîlik de havâilikten çıkar tekrar yoğunlaşarak mâîleşir/sıvılaştır ve hatta ilk haline dönebilir, katılaşabilir.

Kemalata sülukta zehre, katre ve reşha temsillerinden hareketle diyebiliriz ki: Eski Said’in akılla hakikate seyahati, katre-misal bir sülûktür.²²²⁴ Yeni Said’in şeffaflaşan benliğiyle-ruhaniyetiyle sülûku ise reşha-misal bir sülûktür. Çünkü, Bediüzzaman’ın akıl yoluyla hakikate giden Eski Said’i katre’ye benzettikten sonra, reşha-misal olmakta ‘fakir adam’ tabirini kullanması, sözün akışından, fakr yoluna girmiş Yeni Said’i hatırlatır.²²²⁵ 24. Söz’de anlattığı bu hakikat güneşini yansıtmaya, kemalata yolculukta ve velayet tarzlarında zehre, katre ve reşha imgelerini, Lemeât’ta ve Ene Risalesi’nde anlattığı ‘hakikat ülkesine

²²²¹ Nursî, *Şuâlar* / 13. Şuâ - s.1016; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 149, s.1660-1661.

²²²² Nursî, *Mesnevî* / Katre Risalesi, s. 118-119, çvr. Ü. Şimşek.

²²²³ Nursî, *Şuâlar* / 13. Şuâ, s.1016; Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 149, s.1660-1661.

²²²⁴ Nursî, *Sözler* / *Lemeât*, s.340.

²²²⁵ Nursî, *a.g.e.* / 24. Söz, s.147.

yolculuk'ta yeraltı (tünel yolu), yeryüzü (karayolu ve denizyolu) ve havayolu seyahatlerini birlikte eşleştirerek düşündüğümüzde karşımıza şöyle bir tablo çıkar:

Bediüzzaman'ın 1921'de yazdığı üç yoldan manevî seyahati²²²⁶, üç nevi süluk biçimini anlatır. Yeraltından toprağı (katılığı) delerek yapılan seyahat, felsefecilerin benlikle beraber akıl yoluyla seyahatleridir ki, zehre tabiatlıların sülûkunu temsil eder. Ehl-i kalbin yeryüzünde kara-deniz yoluyla seyahati, katre tabiatlıların sülûkudur. Ruhanîlerin gökyüzünde havayolu ile seyahati ise reşha tabiatlıların sülûkunu temsil eder.

İnsanlar, zehre, katre ve reşha misal üç ana karakterde olmaları hasebiyle, kara ve denizyolu, havayolu ve yeraltından tünel yolu olmak üzere aç ayrı yoldan hakikate seyahat ederler. Seyahatlerinde su gibi, hava gibi ve nur/ziya gibi üç nevi tevhid delillerini müşahede ederler²²²⁷ ve bu müşahedelerle ilerleyen yolculuklarının sonunda üç nevi ve üç tabaka velayet makamlarına ulaşırlar. Buna göre üç ana insan karakteri ve hakikate süluk neveleri; zehre'nin yeraltından sülûku, katre'nin yerüstünden sülûku, reşha'nın havadan sülûku şeklindedir.

Bütün bu süluklarda, başta dikkat çektiğimiz gibi, muhabbetin olmazsa olmaz bir yeri vardır. Bediüzzaman'ın nefisle süluk, akılla süluk ve ruhla süluk tasnifi, her birinde istidada göre muhabbet cazibesıyla süluk edileceğini söylemesi, bize bu üç sülukun muhabbet nev'inin, tasavvuftaki üç aşk çeşidini²²²⁸ düşündürmektedir. Nefisle sülûkta aşk-ı mecâzî, akılla sülûkta aşk-ı aklî, ruhla sülukta da aşk-ı ruhîden bahsedebiliriz.

aa. Nefsin Sülûku ve Aşk-ı Mecâzî

İbn-i Arabî'nin dört nevi süluk tasnifinden birisi 'nefsiyle sülûk'tur ve Allah'ın sevgisine ulaştıran nâfile ibadetlerle kendi başına Hakk'a yaklaşmayı anlatır.²²²⁹ Nefisle sülûk, nefsin terbiye ve tezkiyesi üzerinden süluk ettirilmesiyle gerçekleşir. Nefsin terbiye ve tezkiyesi için ise, nefsin ana meyillerinin ve kuvvelerinin ifrat ve tefritlerden kurtarılıp itidal ve istikamet çizgisinde yönetiminin başarılması icap etmektedir.

Bediüzzaman, insan nefsinin terbiyesinde özellikle üç kuvvenin, akıl, şehvet ve gazap kuvvelerinin ifrat ve tefritlere sapmaksızın itidal çizgisine (sırat-ı müstakime) hidayet edilmesi için terbiye (eğitme), ta'dil (dengeleme) ve tevcih (yönlendirme) işini öncelemektedir.²²³⁰ O'na göre Fatiha suresindeki "*Bizi sırat-ı müstakime (doğru yola) hidayet eyle.*"²²³¹ âyetinde geçen "sırat-ı müstakim" ile, şecaat, iffet ve hikmetin mezcinden ve hülâsasından hâsil olan 'adl ve adalet'e işaret edilmektedir. İzahını da şöyle yapmaktadır:

²²²⁶ Nursî, a.g.e. / *Lemeât*, s.339; a.mlf., a.g.e. / 30. Söz, s. 245-246.

²²²⁷ Bediüzzaman'a göre: İnsanın kalbine gelen veya aklına görünen marifetullah bilgileri, yani Allah'ın varlığından, birliğinden ve sıfatlarından haber veren işaretler, delaletler, deliller, bürhanlar, hüccetler ve şahitler, karakterleri icabı ya su gibidir, ya hava gibidir, ya da nur gibidirler. Bkz. Said Nursî, *Lem'alar* / 17. Lem'a, 10. Nota, s.650; a.mlf., *Mesnevî* / Zehre Risalesi, 24. İ'lem, 10. Nota, s.289, çvr. Ü. Şimşek.

²²²⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 60-61.

²²²⁹ İbn-i Arabî, *Fütühât*, c. 2, s. 381-382.

²²³⁰ Nursî, *İşâratü'l-İcâz*, s.1163-1164, 1215-1216, 1252; Nursî, *Şualar* / 15. Şua, s.1124; Nursî, *Sözler* / 23. Söz ve 30. Söz, s.138, 243; Nursî, *Lem'alar* / 13. Lem'a, s.620.

²²³¹ "Bizi doğru yola ilet." Fâtiha Süresi: 1:6.

“Tagayyür, inkılâp (değişim, dönüşüm, başkalaşım) ve felâketlere mâruz ve muhtaç şu insan bedeninde iskân edilen ruhun yaşayabilmesi için üç kuvvet konulmuştur. Bu kuvvetlerin birincisi, menfaatleri celp ve cezb için *behimî/hayvânî şehvet kuvvesidir*, gücüdür. İkincisi, zararlı şeyleri def için *sebuî (yırtıcı hayvânî) gadap kuvvesidir*. Üçüncüsü, fayda ve zararı, iyi ve kötüyü birbirinden ayırt etmek için *melekî akıl kuvvesidir*. Lâkin, insandaki bu kuvvetlere şeriatça bir sınır ve bir son tayin edilmişse de, fitraten tayin edilmemiş olduğundan, bu kuvvetlerin herbirisi, ifrat (aşırılık), tefrit (ifratın zıttı, normalin aşağısı) ve vasat (normal denge seviyesi) namıyla üç mertebeye ayrılırlar.

Meselâ, şehvet kuvvesinin tefrit mertebesi ‘humûd’dur (isteksizliktir) ki, ne helâle ve ne de harama şehveti, iştihası yoktur. İfrat mertebesi ‘fücûr’dur (şehvete düşkünlükten helal-haram tanımamaktır) ki, namusları ve ırzları çiğnemek iştihasında olur. Vasat mertebesi ise ‘iffet’tir ki, helâline şehveti var, harama yoktur. İşte aynı şekilde şehvet kuvvesinin yemek, içmek, uyumak ve konuşmak gibi kısımlarında da bu üç mertebe mevcuttur.

Keza, gadap kuvvesinin tefrit mertebesi, ‘cebanet’tir (korkaklıktır) ki korkulmayan şeylerden bile korkar. İfrat mertebesi ‘tehevvür’dür (aşırı öfkedir) ki, ne maddî ve ne mânevî hiçbir şeyden korkmaz. Bütün istibdadlar, tahakkümler, zulümler bu mertebenin mahsulüdür. Vasat mertebesi ise ‘şecaat’tir ki, dinî ve dünyevî hukuku için canını feda eder, meşru olmayan şeylere karışmaz. Bu gadap kuvvesinin kısımlarında da şu üç mertebenin yeri vardır.”²²³²

Bediüzzaman, şehvet, gadap ve akıl kuvvesinin de ifrat, tefrit ve vasat mertebeleri olduğunu, toplamda dokuz mertebenin altısının zulüm, üçünün adl ve adalet olduğunu söyler ve âyetteki ‘sırat-ı müstakim’den muradın, sözkonusu üç adalet mertebesi (hikmet, iffet ve şecaat) olduğunu belirtir.²²³³ İnsanın nefsiyle sülukundan murad da, işte şehvet, gazap, kin, haset gibi bütün duygularıyla bir eğitimden geçerek sırat-ı müstakimi (adalet mertebesini) yakalamasıdır. Çünkü nefsin sülûku, başta şehvet kuvvesi gibi kuvvelerin itidal ve istikameti yakalamasıyla gerçekleşir. Şehvet gücünün, ifratı olan fücürdan ve tefriti olan humûdetten uzak bir biçimde, itidali olan iffet çizgisinde kullanılması, onun kemaline ulaşması ve olgunlaşmış olması manasına gelir ki bu, nefs-i mutmainne ve onun üstündeki nefis makamlarının halidir. İnsanın şehvet hissini iffetli oluşu, nefsin sülûkunda yakaladığı kemali gösteren en bâriz göstergelerdendir.

Bediüzzaman, insanın nefsi, şehvet ve gadap hissi ile şeytan arasındaki ilişkiyi deşifre eder ve çaresinin istiâze olduğunu söyler: “Şeytan, cüz’î ve ademî bir emir ile (nefs-i emmâresini harekete geçirdiği) insanı mühim tehlikelere atar. Hem insandaki nefis ise, şeytanı her vakit dinler. Şehvet ve gazap kuvveleri ise, şeytanın desiselerine hem

²²³² Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s.1163-1164.

²²³³ Aynı yer.

kâbile (alıcı), hem nâkile (nakledici) iki cihaz hükmündedir. İşte, bunun içindir ki, Cenâb-ı Hakkın Gafûr, Rahîm gibi iki ismi, tecellî-i âzamla ehl-i imana teveccüh ediyor. Ve Kur'ân-ı Hakîmde peygamberlere en mühim ihsanı mağfîret olduğunu gösteriyor ve onları istiğfar etmeye davet ediyor. *Bismillâhirrahmânirrahîm* kelime-i kudsiyesini her sûre başında tekrar ile ve her mübarek işlerde zikrine emretmesiyle, kâinatı ihata eden geniş rahmetini sığınak ve kale olarak gösteriyor ve “Festeiz billah” (Allah’a sığın!)²²³⁴ emriyle, *Eûzü billâhi mine'ş-şeytânî'r-racîm* kelimesini siper yapıyor.²²³⁵

Bediüzzaman, nefsiyle beraber insanı, toplum hayatında bir saray gibi betimler ve sonra yorumu şöyle yapar: “İşte, o şehir ise, beşeriyetin ictimâî hayatı ve insanîyetin medeniyet medinesi (şehri)dir. O sarayların herbirisi birer insandır. O saray ehli ise, insandaki göz, kulak, kalb, sır, ruh, akıl gibi latifeler, nefis, hevâ, şehvet ve gadap kuvveleri gibi şeylerdir. Herbir insanda herbir lâtifenin ayrı ayrı ubudiyet vazifesi var. Ayrı ayrı lezzetleri, elemeleri var. Nefis ve hevâ, şehvet ve gadap kuvveleri, bir kapıcı ve it hükmündedirler. İşte o yüksek latifeleri nefis ve hevâyâ musahhar etmek ve aslî vazifelerini unutturmak, elbette sukûttur (düşüştür), terakki değildir.”²²³⁶

İnsandaki şehvet ve gadap kuvvelerinin de bir ubudiyeti/kulluğu ve ibadeti vardır. Ubudiyet, kemalata vesiledir. Sülûk, kemalata yapılan bir yolculuktur. İnsan uzuvlarının her birinin bir kemal noktası vardır. Bediüzzaman’ın yaklaşımıyla: Akıl kuvvesinin sülûku hikmetedir. Şehvet kuvvesinin sülûku iffetedir. Gazap kuvvesinin sülûku şecaatedir.²²³⁷ Bir bütün olarak hepsinin gayeler gayesi ise rıza-i ilahîdir. Bediüzzaman, fasıklık denen haddi aşma ve sapmanın şehvet, gadap ve akıl kuvvesinin ifrat ve tefritlerinden kaynaklandığını²²³⁸, akıl ve gadap kuvvesinin ise benliğin şer yüzünden doğduğunu ve pekçok sapkın akımların/izmlerin de kaynağının yine enenin/benliğin şer yüzü olduğunu belirtir.²²³⁹

Allah’a enaniyetleriyle ve nefisleriyle beraber yolculuk yapanları, güneşin ışığını yansıtma noktasında kesif bir madde olan zehre’ye (çiçeğe) benzettir. Kimi velilerin, zehremisal süluk ettiklerini anlatır. İşte zehre-misal nefsin sülûkunda, ‘mecâzî aşk’ yaşanır.. katre-misal aklın sülûkunda ‘aklî aşk’ yaşanır ve reşha-misal ruhun sülûkunda ise ‘ruhanî aşk’ yaşanır. Mecâzî aşk, tabîî aşktır, insanın kalbî tabiatının aşkıdır. İffetli ve nezih kalıp maşukundan Allah’a yönelebilirse, hakiki aşka evrilir. Yani, nefis, önce mecâzî aşkı yaşar, sonra başarabilirse, mecâzî aşktan hakiki aşka geçer.

2234

2235 Nursî, *Lem’alar* / 13. Lem’a, s.620.

2236 Nursî, *Sözler* / 23. Söz, s.138.

2237 Nursî, *İşâratü'l-İcâz*, s.1163-1164, 1215-1216, 1252; Nursî, *Şualar* / 15. Şua, s.1124; Nursî, *Sözler* / 23. Söz ve 30. Söz, s.138, 243; Nursî, *Lem’alar* / 13. Lem’a, s.620.

2238 Nursî, *İşâratü'l-İcâz*, s.1252.

2239 Nursî, *Sözler* / 30. Söz, s.243.

Bediüzzaman, aşkın şiddetli muhabbet olduğunu, fani sevgililere yöneldiği zaman, kişiyi derin bir azab içinde bırakacağını, fakat fani sevgilinin o aşka değmediğini anladığı anda, o aşkın kendisine bir maşuk aratacağını ve Allah'tan başka o aşka değecek bir maşuk bulamayacağı için O'na yöneleceğini ve böylece mecâzî aşkın hakikî aşka inkılap edeceğini söyler.²²⁴⁰ İşte, bu 'hakikîsine dönüşen mecazî aşk'a, tasavvufta 'köprü aşk' denir. Bu iffetli ve nezih aşk, İlahî aşka yükselmeyi ve geçmeyi sağlayabilir.²²⁴¹

Yine Bediüzzaman, İhtiyarlar Risalesi'nde fitratındaki aşk-ı mecâzînin galeyâna gelip bir nevi sessiz isyan ettiği bir anda onu ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir."²²⁴² âyeti ve ﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ "Allah göklerin ve yerin nurudur."²²⁴³ âyetiyle nasıl teselli ettiğini, *fitrattaki aşk-ı mecâzînin bir çaresi* olarak izah eder.²²⁴⁴ Şöyle anlatır:

"Bir zaman, ehl-i dünya beni herşeyden tecrid ettiklerinden, beş çeşit gurbetlere düşmüştüm. Sıkıntıdan gelen bir gafletle, Risale-i Nur'un teselli verici ve medet edici nurlarına bakmayarak, doğrudan doğruya kalbime baktım ve ruhumu aradım. Gördüm ki, gayet kuvvetli bir aşk-ı beka ve şedit bir muhabbet-i vücud ve büyük bir iştihak-ı hayat ve hadsiz bir acz ve nihayetsiz bir fakr, bende hükmediyordu. Halbuki müthiş bir fenâ, o bekayı söndürüyor. O hâletimde, yanık bir şairin dediği gibi dedim: *Dil bekası, Hak fenâsı istedi mülk-ü tenim, / Bir devâsız derde düştüm, âh ki Lokman bîhaber.*

Me'yusâne başımı eğdim. Birden, ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ imdâdına geldi, "Beni dikkatle oku" dedi. Ben de günde beş yüz defa okudum. Okudukça, yalnız ilmelyakin ile değil, aynelyakin ile çok kıymetli envârından dokuz mertebe-i hasbiye bana inkişaf etti.

Birinci Mertebe-i Nuriye-i Hasbiye: Bendeki *aşk-ı beka*, bendeki bekaya değil, belki sebepsiz ve bizzat mahub olan kemâl-i mutlak sahibi Zât-ı Zülkemâlin ve Zülcelâlin (Zülcemâlin²²⁴⁵) bir isminin bir cilvesinin, mahiyetimde bir gölgesi bulunduğundan, fitratımda o Kâmil-i Mutlakın varlığına ve kemâline ve bekasına müteveccih olan muhabbet-i fitriye, gaflet yüzünden yolunu şaşırılmış, gölgeye yapışmış, *aynânın bekasına âşık* olmuştu. ﴿حَسْبُنَا

﴿اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ geldi, perdeyi kaldırdı. Gördüm ve hissettim ve hakka'l-yakîn zevk ettim ki, bekâmın lezzeti ve saadeti, aynen ve daha mükemmel bir tarzda Bâkî-i Zülkemâlin bekasına ve benim Rabbim ve İlâhım olduğuna tasdik ve imanımda ve iz'ânımda vardır. (Çünkü onun bekasıyla benim için *lâyemut bir hakikat tahakkuk* eder. Zira "Benim mâhiyetim hem bâki, hem sermedî bir

²²⁴⁰ Nursî, *Mektubat* / 9. Mektup, s.360.

²²⁴¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 61.

²²⁴² "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!" (Âl-i İmran sûresi, 3/173).

²²⁴³ Nur suresi, 24/35.

²²⁴⁴ Nursî, *Lem'alar* / 26. Lem'a, s.721.

²²⁴⁵ Hasbiye Risalesi'nde "Zülcemâl" olarak geçmektedir. Nursî, *Şuâlar* / 4. Şuâ, s.873.

ismin gölgesi olur; daha ölmez" diye şuur-u imanî ile takarrur eder.²²⁴⁶) Bunun delilleri, his sahiplerini hayrette bırakacak gayet derin ve dakik on iki hem-hemeler (hem, hem ile başlayan cümleler) ve iman şuuruyla *Risale-i Hasbiye*'de beyan edilmiştir.²²⁴⁷

Bediüzzaman, masnuatta seyr-i âfâkî ile seyr-i enfûsî üzerinden Sâni-i Ezelî'ye yol vurma konusunda seyr-i âfâkînin müşkilatına dikkat çeker ve 'aşk-ı hakiki' ile olursa ancak o yoldan gidilebileceğini söyler: "İnsan, kendi eserinin ve cüz'î san'atının arkasında tasavvur olunabilir. Sâni-i Ezelî ise, en cüz'î bir masnûunun arkasındaki yetmiş bin perdenin arkasında ancak tasavvur olunabilir. Eğer Onun bütün masnûâtına birden bakabilseydin, zulmanî perdeler kalkar, sadece nuranî perdeler kalırdı. Onun için, yolun en kısa olanı kendi nefindedir, âfâkta değildir, ancak *aşk-ı hakiki* ile olursa müstesna."²²⁴⁸

Demek ki yetmiş bin perde arkasında tasavvur edilen Sâni-i Ezelî'ye seyr-i âfâkî ile yol vurmada aşk-ı hakikî, aradaki tüm perdeleri gözün önünden kaldırır atar. Risale-i Nur'daki ekser risaleler, seyr-i âfâkî ile tevhid mertebelerinde hakikate bir seyahat olduğu cihetle, bundan, Bediüzzaman'ın menzil-i maksuda vuslatın önündeki yetmiş bin perdeyi '*gizli aşk-ı hakikisi*' ile aşarak Hakk'a vâsıl olduğu ve "*âfâkî tefekkür seyrî*"nde hakikate yeni bir yol açtığı sonucu ortaya çıkar.

bb. Aklın Sülûku ve Aklî Aşk

Aklın sülûku hikmetedir ve tefekkürle gerçekleşir, fakat cezbese, aklî aşktandır.

Bediüzzaman, şehvet gadap kuvvelerinin ifrat, tefrit ve vasatını taksim ettiği gibi, akıl gücünün de üç mertebesi olduğunu beyan eder: "Akıl kuvvesinin tefrit mertebesi 'gabâvet'tir (ahmaklıktır) ki, hiçbir şeyden haberi olmaz. İfrat mertebesi 'cerbeze'dir ki, hakkı bâtıl, bâtılı hak suretinde gösterecek kadar aldatici bir zekâyâ malik olur. Vasat mertebesi ise 'hikmet'tir ki, hakkı hak bilir, imtisal eder; bâtılı bâtıl bilir, içtinap eder. "*Kime hikmet verilmişse işte ona pek çok hayır verilmiştir.*"²²⁴⁹ Bu akıl kuvvetinin şu üç mertebeye ayrılması gibi, alt kısımları da o üç mertebeyi içerir. Meselâ, fiillerin yaratılması meselesinde Cebr mezhebi ifrattır ki, bütün bütün insanı (fiillerin fâili olmaktan) mahrum eder ('insanın iradesini yok sayar, kaderin cebren işlettiğini söyler.) Mu'tezile mezhebi de tefrittir ki, tesiri insana verir ('kul fiillerinin yaratıcısıdır' der). Ehl-i Sünnet mezhebi vasattır. Çünkü bu mezhep, ikisinin de arasındadır ki, o fiillerin başlangıcını irade-i cüz'iyeye, nihayetini ise irade-i külliyeye veriyor."²²⁵⁰

Bediüzzaman'ın bu değerlendirmesine göre, aklın sülukunda ulaştığı kemal noktası olan hikmeti, ehl-i sünnet temsil etmektedir. İnsanın iradesini inkar eden cebriye mezhebinin bu akıl

²²⁴⁶ Bediüzzaman, devamlı şöyle der: "Hem o şuur-u imanla mahbub-u mutlak olan Kemâl-i Mutlakın varlığı bilinmekle, *şedit ve fitri olan muhabbet-i Zâtî* tatmin edilir. Hem Bâki-i Sermedînin bekasına ve varlığına ait o şuur-u imanî ile kâinatın ve nev-i insanın kemâlâtı bilinir ve bulunur. Ve kemâlâta karşı fitrî meftuniyet, hadsiz elemelerden kurtulup zevk ve lezzetini alır." Nursî, *Şuâlar* / 4. Şuâ, s.873.

²²⁴⁷ Nursî, *Lem'alar* / 26. Lem'a, s.719.

²²⁴⁸ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Şemme, s.380, çvr. Ü. Şimşek.

²²⁴⁹ Bakara Süresi, 2:269.

²²⁵⁰ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s.1163-1164.

noktasındaki ifratı dalalet (hikmetten ve hakikatten bir sapma) olduğu gibi, insanı fiillerinin yaratıcısı sayan mu'tezile mezhebinin akıl noktasındaki tefriti de dalalettir. Evet, aklî sülûkun sonunda ulaştığı kemal makamının adı, hikmettir. Aklın kemali, ifrat ve tefritlerden kurtulması ve orta yol olan sırat-ı müstakîmi yakalamasıdır ki Bediüzzaman, insanda üç kuvveden birisi olarak akıl kuvvesinin ifrat halinin 'cerbeze', tefrit halinin 'hamakat' (ahmaklık), sırat-ı müstakîminin (orta yolunun) ise 'hikmet' olduğunu söylemektedir. Hikmetlere açık bir akıl, hikmetleri gören, hikmetle konuşan ve dilinden hikmetler dökülen bir akıl, sülûkunu tamamlamış demektir. Hikmet ki, kırk gün ihlasla ibadete (halvete) çekilmenin gayelerinden birisidir. Nitekim hadis-i şerifte "Kim kırk gün ihlâsla Allah'a kulluk/ibadet ederse, kalbinden diline hikmet pınarları akar."²²⁵¹

Allah için ihlasla kırk gün süren bir ibadetin sonunda hikmete ulaşılsa da, bu hulus-u kalble ibadetin gayesi Allah'ın rızasıdır, hikmet ise, o rızanın bir göstergesi olan ikram-ı ilahîdir; yoksa, bizzat maksat değildir. Nitekim İbn-i Ataullah İskenderânî, mezkur hadis-i şerifle alakalı, "Bu hikmet müjdesi, ibadetin dünyadaki karşılığı olan mükafatla ilgilidir ve bu mükafat, ahirette göreceği mükafaatın öncüsü sayılmalıdır. Taatin dünyadaki neticeleri; iman ve yakîn, dünyayı terk edip ahirete yönelmek, basiret gözünün açılması, Allah'a yakınlık ve kavuşmak zevki (şevki), kalbin tatmin bulması ve irfan nuru elde etmektir."²²⁵² Demek ki, aklın esas gayesi de rıza-i ilahîdir; süluku neticesinde ulaştığı hikmet ise o rızanın akla bir yansıma biçimidir, âhîret mükafaatının öncü bir göstergesidir ve hayr-ı kesîrdir.

Sonuç olarak, aklın kemalinin belirtisi, hikmettir. Hikmetli konuşan bir akıl, kemale ermiş demektir. Kemalin ise sayısız mertebeleri vardır, bir sonu yoktur. Tasavvufî sülukta da aklın ulaştırılmak istendiği bu merteye, 'hikmet'tir. Hikmet ise pekçok vasıtanın içinde en çok tefekkür ameliyesiyle hâsıl olan bir neticedir. Ne var ki, hikmetin cezbesi, aklî aşkın cilvesidir. Hikmetten aşka, aşktan hikmete bir yol vardır. Bu bağlamda aklî-mantıkî tevhid delilleri, hüccetleri, âyetleri ve şâhidlerinin hâsıl ettiği marifetullah ve o marifetullah'ın hâsıl ettiği muhabbetullah²²⁵³, ziyadeleştiği zaman, aşkullah evrilir. İşte bu akıl yollu aşka tasavvufta aklî aşk denir ki, âriflerin aşkıdır. Ruhanî ve aklî aşk, İlahî güzellikten varlıklara akseden güzelliklere duyulan aşktır. Ruhun en yüce hissi ile yaratılmışlardaki güzellikleri sevmek, bedî (estetik ve zarif) sevgidir.²²⁵⁴ Bediüzzaman'ın tefekkürden hâsıl olan marifet, marifetten nâsıl olan muhabbeti, âriflerin ruhanî ve aklî aşkıyla ortak bir öze sahiptir.

²²⁵¹ Ebû Eyyub el-Ensârî'den (r.a.) rivayetle: Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, 6/43 (8361). Ebû Eyyub'dan bu rivayeti Ebu's-Şeyh (369/979) de Kitâbü's-Sevâb adlı eserinde tahric etmiştir. Süyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, II, 137 (8361). Aynı lafızla bu hadisi, İbn-i Zekeriyya, İmam Rıza'dan, o da babaları vasıtasıyla Resûlullah'tan (s.a.v) tahric etmiştir. "Hiçbir kul yoktur ki, Allah rızası için kırk gün ihlâslı bir şekilde ibadet etsin de, hikmet pınarları onun kalbinden diline dökülmemiş olsun." lâfzıyla gelen Ebû Mûsâ rivayetini Mekhûl'un mürseli olarak Ebû Nuaym tahric etmiştir: Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, 10/100. Bu rivayet için Fitenî, "mevzû veya zayıf" notu düşmüştür. Bilgi için bkz. *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 191.

²²⁵² İbn-i Ataullah İskenderânî, *Hikem-i Atâiyye*, s. 98 (91-92. Hikmet).

²²⁵³ Nursî, *Sözler* / 22. Söz, s.120.

²²⁵⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 60-61.

Elbette gayet derecede akıl, mantık, muhakeme, makuliyet ve ciddiyet çizgisinde bir âlim olan Bediüzzaman'ın karakterinde de bastırıldığı ve kontrol altında tuttuğu bir aşk hissiyatı vardır. “*Fıtratı aşkla yoğrulmuş gibi sermest-i câm-ı aşk olan Mevlânâ Câmî, kesretten vahdete yüzleri çevirmek için bak ne güzel söylemiş...*”²²⁵⁵ diyerek yaptığı alıntılar, yazdığı Farsça şiirler, ve Risale-i Nur'da yüzlerce yerde “aşk”a dair sözleri, takip ettiği acz ü fakr yolunda duygusal bir derinliğin de olduğunu ortaya çıkarmaktadır.²²⁵⁶

Bediüzzaman, aşkını Sözler'e yazmıştır, Sözler olarak yazmıştır. Aşk sözcüklerinden bir divan değil, Hak aşkından hakikat divanı teşkil etmiştir. Hakk isminin şuaları olan hakikatleri ve hikmetleri, adeta bir sevgilinin yollara bıraktığı gülleri toplar gibi, her bulduğu yerden toplamıştır. Kainat, Kur'an ve İnsan, üçünü okumuş, üçünde tebellür eden hakikat ışıklarından Hak ışıkına kanatlanmıştır.

cc. Ruhun Sülûku ve Ruhanî Aşk

Bediüzzaman, 2. Şua olan Tevhid Risalesi'nde, Allah'ın mü'minlere derecelerine göre mazhar kıldığı ihsan-ı ekberlerin yüzünde ve simasında hüsün ve cemalinin -tevhid nazarıyla bakılsa- görüldüğünü ve bu hüsün ve cemalin, bir pırıltısıyla tüm ehl-i imanı kendisine dost, hâs kullarını da kendine *âşık* yaptığını anlatmıştır.²²⁵⁷ Âlemdeki güzelliklerin düz mü'minleri Allah'a dost, fakat hususî (havâs) olanları ise Allah'a âşık yapacağını ifade etmiştir. Güzellikten dostluğa ve aşka bir yol olduğunu göstermiştir. Aşk çeşitlerinden *ruhanî aşk*, havâs ehlinin aşkıdır.²²⁵⁸ Buna göre, Bediüzzaman'ın tabiriyle ‘ruhun sülûku’nun²²⁵⁹, aşk çeşitlerinden ‘ruhanî aşk’ cezbisiyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Sâlikin istidadı ruhaniyete olunca, ve süluklar da istidatlara göre olunca, ruhun sülûkunun ruhanî aşkla olması en doğal bir gerçeklik olacaktır.

b. Fıtrat ve Sülûk

Sâlikin yaratılıştan gelen fıtratı, istidat ve kabiliyeti eğer akliyete veya nefsaniyete yönelik olursa, sülûku da ona göre aklî veya mecâzî aşkın cezbisiyle olacaktır. Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin dediği gibi, “*âşıklık ister nefsanî olsun, ister ruhanî olsun, sonunda bizi ötelere götürecek bir rehberdir, bir klavuzdur.*”²²⁶⁰ Bu aşk kimilerinde hissî, kimilerinde kalbî, kimilerinde ruhî, kimilerinde aklî, kimilerinde de hepsi birden külliyyetiyle mevcut olarak, küllî ubudiyet üzere küllî süluk ile velayet-i kübrâya bir gizli enerji kaynağı olur, aktif dinamizmine güçlü bir yakıt fonksiyonu görür.

²²⁵⁵ Nursî, *a.g.e.* / 17. Söz, s.83-84.

²²⁵⁶ Mesela, bülbül-gül aşkına dair kaleme aldığı yerde, “*Meşhur bülbül kuşu, gülün şakıyla maruf o hayvancığın Fâtır-ı Hakîm beş gaye için istihdam ediyor.*” cümlesine düştüğü dipnotta: “*Bülbül şâirâne konuştuğu için, şu bahsimiz de bir parça şâirâne düşüyor, fakat hayal değil, hakikattir.*” demektedir. Nursî, *Mesnevî / Nur Risalesi*, s.520.

²²⁵⁷ Nursî, *Şuâlar* / 2. Şuâ, s.848-849.

²²⁵⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 61.

²²⁵⁹ Nursî, *Sözler* / 24. Söz, s.146.

²²⁶⁰ Mevlânâ Celaleddin, *Mesnevî*, c. 1, s. 16-17.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÜLÛKUN ZİRVESİ: TEVHİD MAKAMI

I. TEVHİD ANLAYIŞI: TEVHİDÎ SÜLÛK VE MANEVÎ Mİ'RÂC

Tevhid konusu, kelim ilmine münhasır değildir, tasavvufun da merkez konusudur. İslam, bir tevhid dinidir. Dinî ilimler içinde *ilm-i tevhid* ile, tasavvuftaki *tevhid ilmi*, *tevhidî sülûk* ve *tevhid makamı* birbirini tamamlayan iç içe kavramlardır. Usûlüddin'de bir ilm-i tevhid olduğu gibi, tasavvufta da bir *tevhid ilmi* vardır. Kelam ilminde olduğu gibi, tasavvufta da tevhide, tevhid hakikatine ve sırlarına dair pek çok eserler yazılmıştır. Ne var ki Kelam'da tevhid delilleri hakkında pekçok eser telif edilmesine karşın, Tasavvuf'ta tevhid delilleri ve şahidleri hakkında tafsilatlı eserlere pek rastlayamıyoruz.²²⁶¹

İslam'ın temeli imandır, imanın özü tevhiddir.²²⁶² Ziyaüddin-i Nahşebî el-Çiştî (ö.751/1350): “Tevhid ve şariat ilminden sonra, tasavvuf ilminden daha şerefli ilim yoktur.” demiştir.²²⁶³ Tasavvufta tevhid, aynı zamanda onun en kıymetli tarifidir: “Tasavvuf, *tevhîdin sırlarından bahseden bir ilimdir.*”²²⁶⁴ Nitekim Kelâbâzî'ye (ö.380/990) göre de tasavvuf, her şeyden önce mücerred tevhiddir.²²⁶⁵ Tasavvufî makamların zirvesi de tevhid makamıdır.²²⁶⁶

Tasavvufu tevhidle özdeşleştiren tarifler açısından bakınca, ana konusu iman ve tevhid olan Risale-i Nur, bu noktadan tasavvufta özdeştir veya özdeş oldukları temel hususlardan birisidir denebilir. İman ve tevhid, Bediüzzaman Said Nursî'nin temel uzmanlık (ihtisas) alanıdır ve hayatının en büyük irfan ve hakikat davasıdır. İlm-i kelam ve tasavvuftaki ‘tevhid’in izdivaç ve imtizaç ettiği Kur’ânî en büyük hakikattir. Risale-i Nur Külliyyatı’ndaki tevhid risaleleri, kökleri itibariyle usûl-i din denen ilm-i kelam ve ilm-i akaide dayanırken, meyveleri itibariyle ilm-i tasavvufun semerelerine de uzanmaktadır.

Bediüzzaman, 11 tevhid cümleli bir kelim-i tevhidîyi iki makamda 11’erli maddeler halinde izah ettiği 20. Mektub isimli tevhid risalesinin girişinde, tevhid hakikatinin tasavvufî gayelerini de içine alan bir takım açıklamalar yapar. Allah’a iman akîdesindeki marifetullah, marifetullah içindeki muhabbetullah ve muhabbetullah içindeki lezzet-i ruhaniyeye doğru açılan imanî ve manevî süreci, dindeki yerlerine işaretlerle şöyle tarif ve tasvir eder:

²²⁶¹ Hace Abdullah el-Herevî, *el-Erbâin fi Delâilî't-Tevhid*, thk. Ali b. Muhammed el-Fakihî, [y.y. : y.y.], 1984/1404.

²²⁶² Bu konuya özel iki eser: Mehmed Kemal Pilavoğlu, *İslâm'ın Temeli Tevhid*, Ülkü Matbaası, Ankara, 1966; Ali Ulvi Uzunlar, Ahmet Alim, *İmanın Özü: Tevhid - Cihad – İhlas*, Yalçın Ofset, İstanbul, 1992.

²²⁶³ Ziyâeddin Nahşebî, *Silkü's-sülûk*, çevr. M. Çiçekler – H. Toker, İnsanYayımları, İstanbul, 2002, s. 12.

²²⁶⁴ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 26.

²²⁶⁵ Kelâbâzî, *et-Taarrûf*, s. 89.

²²⁶⁶ Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, s.149-151.

“Katiyen bil ki: Hilkatın en yüksek gayesi ve fitratin en yüce neticesi *iman-ı billâh*tır. Ve insanîyetin en âlî mertebesi ve beşerîyetin en büyük makamı, iman-ı billâh içindeki *mârifetullahtır*. Cin ve insanın en parlak saadeti ve en tatlı nimeti, o mârifetullah içindeki *muhabbetullahtır*. Ve ruh-u beşer için en hâlis sürûr.. ve kalb-i insan için en sâfi sevinç, o muhabbetullah içindeki *lezzet-i ruhâniyedir*...

Evet, bütün hakikî saadet ve hâlis sürûr ve şirin nimet ve sâfi lezzet elbette mârifetullah ve muhabbetullahtadır. Onlar, onsuz olamaz. Cenâb-ı Hakk’ı tanıyan ve seven; nihâyetsiz saadete, nimete, envara, esrara ya bilkuvve veya bilfiil mazhardır. O’nu hakikî tanımayan, sevmeyen, nihâyetsiz şekâvete, âlâma ve evhama mânen ve maddeten müptelâ olur.

Evet, şu perişan dünyada, âvâre nev-i beşer içinde, semeresiz bir hayatta, sahipsiz, hâmisiz bir surette; âciz, miskin bir insan, bütün dünyanın sultanı da olsa kaç para eder. İşte bu âvâre nev-i beşer içinde, bu perişan fânî dünyada, insan; sahibini tanımazsa, mâlikini bulmazsa, ne kadar bîçare sergerdân olduğunu herkes anlar. Eğer sahibini bulsa, mâlikini tanırsa, o vakit rahmetine iltica eder, kudretine istinad eder. O vahşetgâh dünya, bir tenezzühgâha döner ve bir ticaretgâh olur.”²²⁶⁷

Bediüzzaman’ın kalbî tevhid inancı, aklî tevhid düşüncesi ve vicdanî/hissî tevhid irfanı (marifet ve vâridâtı), yaklaşım yönüne göre birbirinden farklılıkları olmakla beraber, hepsi birbiriyle doğrudan irtibatlı ve birbirine canlı akışın gerçekleştiği iç içe sahalardır. Belki imandan irfana, irfandan aşka-şevke, aşk ü şevkten ubudiyete uzanan bir manevî süluk sürecini ifade eder. Bu sebeple *Bediüzzaman’ın tevhid düşüncesi* derken, sadece tevhidin aklıyyât cihetini değil, belki kalbiyyât ve vicdâniyyât yönlerini de mülâhazaya alarak, gelen başlığı atıyoruz. O’nun tevhid düşüncesi, ekseriyetle tasavvuf geleneğindeki çok renkli ve muhtelif tevhid telakkileri ile de ekseriyeti itibarıyla uyumlu olmakla beraber, kendisi *yalnızca Kur’an’ın tesis ettiği tevhid ve iman esasları üzerinde çalıştığının altını çizmiştir*.²²⁶⁸ Ona göre imandaki tevhid hakikatının inkişafıyla makam-ı tevhide sülûk ile çıkılır ve tevhid makamının ihtiva ettiği tevhid mertebelerinde yapılan tevhidî seyahat, bir tevhid mi’rac yolculuğudur.

A. BEDIÜZZAMAN’IN TEVHİD DÜŞÜNCESİ

a. Tevhid Hakikati ve Tevhid Risaleleri

Bediüzzaman’a göre; kelime-i tevhid ve şehadet, İslam dininin kaynağı, üssül-esası (temeli) ve kainat üzerinde dalgalanan en nuranî ve en ulvî bayrağıdır.²²⁶⁹ İmam-ı Gazâlî, her müslümanın bir miktar öğrenmesi farz olan ilimlerin üç kısım, ilkinin ise kelime-i

²²⁶⁷ Nursî, *Mektubat* / 20. Mektup, s.448.

²²⁶⁸ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2206.

²²⁶⁹ Nursî, *Muhâkemât*, Sadeleştiren: Ali Ünal, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2005, s.111-112. Orijinal metin için bkz. a.mlf., *Muhakemat*, s.2020.

tevhide dayanan ‘ilm-i tevhid’ olduğunu söylemiştir.²²⁷⁰ İslam inancının temeli, üç esastır: Tevhid, Nübüvvet ve Meâd (Ahiret İnancı).²²⁷¹ Bazı âlimler, hepsini Tevhid’de birler.²²⁷² Demek ki: İslam inancı, tevhid temeli üzerine bina edilmiştir. Bu sebeple de Bediüzzaman’a göre sadece İslam dininin değil, “*daire-i vücudun en büyük hakikati, tevhiddir.*”²²⁷³ “*Bütün semavî kitapların ve bütün peygamberlerin en büyük dâvâsı, Hâlık-ı Kâinat’ın ulûhiyet ve vahdaniyetini ilândır. Kur’ân, baştanbaşa Tevhid’i gösterir.*”²²⁷⁴

“Kur’an’ın temel maksatları ve asıl unsurları dörttür: *Tevhid (Allah’a iman)*²²⁷⁵, *nübüvvet (Peygamber’e iman)*, *haşir (Ahirete iman)* ve *ubudiyetle (İbadetle) beraber adalet (Muamelat)*. Diğer meseleler ancak bu maksatlara birer vesile olurlar...”²²⁷⁶ Bu dört unsur, dört küllî hakikattir; Kur’an’ın hem bütününde, hem de her suresinde bulunur ve böylece her bir sure, küçük bir Kur’an olmuş olur.²²⁷⁷ Esasen Kur’an’da baştan sona bir *tevhid eğitimi* verilmektedir.²²⁷⁸ Yine Kur’ân âyetleri gibi kâinatın âyetleri de tevhidi seslendirmektedir.²²⁷⁹ Kur’an, insanoğluna kâinattaki tevhid âyetlerini okumaktadır.²²⁸⁰

Bediüzzaman, bu dört ana konuda çok sayıda risale telif etmiştir. Tevhid, Nübüvvet, Haşir ve Adalet (İbadet) konulu risaleleri vardır. Biz yalnızca tevhid risalesine bakalım. “Hilkatin en yüksek gayesi ve fitratın en yüce neticesi *iman-ı billâhtır.*”²²⁸¹ “İman erkânının kutb-u âzamı, iman-ı billâh”tır²²⁸² diyen Bediüzzaman’ın, Allah’ın varlık ve birliğini gösteren Tevhid Şâhidleri/Delilleri’ne dair yazdığı Risaleler şunlardır:

Muhâkemât içindeki; ‘Üçüncü Makâle’

Nur’un İlk Kapısı içindeki 14. Ders (14 Lem’a).

Mesnevî-yi Nuriye Mecmuası içindeki:

Lem’alar Risalesi (Lemeât min Şemsi’t-Tevhîd: Tevhid Güneşi’nden Pırıltılar)

Katre Risalesi (Katre min Bahri’t-Tevhid: Tevhid Denizinden Bir Katre)

Habâb Risalesi (Habâb min Ummâni’l-Kur’âni’l-Hakîm: Kur’an Ummanından Bir Kabarcık)

²²⁷⁰ Gazalî, *Minhâcü’l-âbidîn*, çevr. Yaman Arıkan, 6. Baskı, Uyanış Yayınları, İstanbul, 1980, s. 21-22.

²²⁷¹ Gazalî, Ebu Hâmid, *Faysalu’t-Tefrika Beyne’l-İslami ve’z-Zendeka*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiye, Beyrut, tsz., s. 15.

²²⁷² Abdurrahim Güzel, “Kelam ve Tasavvuf Açısından Tevhid”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:11, Yıl:2001, s.194.

²²⁷³ Nursî, *Lem’alar* / 30. Lem’a, s.811.

²²⁷⁴ Bu söz, Bediüzzaman’ın talebelerinden Mehmet Kayalar’a aittir. Bkz. Nursî, *İşârâtü’l-İcâz*, s.1274.

²²⁷⁵ Bk. Ahmet Çelik, “Kur’ân’da Tevhîd Kavramının Semantik Alanları”, *AÜİFD*, sy. 17, Ankara, 2002, s. 127-150.

²²⁷⁶ Nursî, *Mesnevî* / Reşhalar, 14. Reşha, 3. Nükte, çevr. Ü. Şimşek, s.59; a.mlf., *Muhakemat*, s.1986.

²²⁷⁷ Nursî, *İşârâtü’l-İcâz*, s.1159.

²²⁷⁸ Bkz. Abdullah Özbek, *Kur’an’da Tevhid Eğitimi*, Esra Yayınları, Konya, 1996, s. 124; Muhammed Salih Ali Mustafa, *Usulü’t-tevhid fi’l-Kur’âni’l-kerim*, Dârü’l-Kalem, Dımaşk, 1986/1406, s. 54.

²²⁷⁹ Bkz. Abdulmecid Aziz Zindanî, *Kur’an ve Kâinat Âyetleri Işığında Tevhid*, çevr. Abdulhadi Timurtaş, Nida, İstanbul, 2009, s. 23; Osman Öztürk, *Kur’ân-ı Kerim’de Tevhid ve Fazileti*, tashih Arif Altıntepe, Yenidoğan Yayın Dağıtım, İstanbul, 1998, s. 90.

²²⁸⁰ Nursî, *Sözler* / 7. Söz, s.12.

²²⁸¹ Nursî, *a.g.e.* / 20. Mektup, s.448.

²²⁸² Nursî, *a.g.e.*, 22. Söz, 2. Makam, s. 121.

Habbe Risalesi (Habbe min nevâtâti semeratin min semerâti cinâni'l-Kur'ân. Kur'an Meyve Bahçelerinden Bir Meyve'nin Çekirdeklerinden Bir Danesi)
Zehre Risalesi (Zehre min Riyâzi'l-Kur'âni'l-Hakîm: Kur'an Bahçelerinden Bir Çiçek)
Zerre Risalesi (Zerre min şu'ai Hidayeti'l-Kur'an: Kur'an Hidayetinin Şularından Bir Zerre)
Şemme Risalesi (Şemme min Nesîmi Hidâyeti'l-Kur'ân. Kur'an'ın Hidayet Melteminden Bir Koku)
Şule Risalesi (Şu'le min Envâri Şemsi'l-Kur'ân: Kur'an Güneşinin Nurlarından Bir Alev)
Nokta Risalesi (Nokta min nûri ma'rifetillah: Marifetullah Nurundan Bir Nokta)
Nur Risalesin'de bazı i'lemler.²²⁸³ (Nurun min evâri nücûmi'l-Kur'ân)

Sözler Mecmuası içindeki:

16. Söz (Vahidiyet, Vahdaniyet, Vahdet ve Ehadiyet Sırları),
22. Söz (Allah'a iman: Tevhid Delilleri –Lemeat'ın İzahları),
23. Söz, 1. Mebhas (İmanın Beş Güzelliği),
30. Söz, Ene ve Zerre Risalesi,
32. Söz (Tevhid Delilleri)²²⁸⁴,
33. Söz, Pencereleer Risalesi,
- Manzûm Lemeât Risalesi (Çekirdek Çiçekleri'nin Başlangıcı)...

Şualar Mecmuası içindeki:

2. Şua, Tevhid Risalesi (el-Ehad isminin izahı),
3. Şua, Münacaat Risalesi (Vücub-u Vücut'a ve vahdaniyet, vahdet ve ehadiyete delalet eden tevhidî ve tefekkürî bir yakarış.),
4. Şua, Hasbiye Risalesi (İnsanın acz ve fakrının yegâne çaresinin iman olduğu ve imanın faydaları),
7. Şua, Ayetü'l-Kübrâ Risalesi (Tevhid mertebelerinde Allah'ın varlık ve birliğinin ispatı)
11. Şua -6. ve 9. Meseleler-,
15. Şua, el-Huccetü'z Zehrâ Risalesi,

Lem'alar Mecmuası içindeki:

17. Lem'a (Tevhid Lem'aları),
23. Lem'a, Tabiat Risalesi (Tevhidin İspat ve Tecdidini),
29. Lem'a-i Arabiye, "Tevhide dair âlî Marifetnâme",
30. Lem'anın 4. Nüktesi (Esmâ-i Sitte Risalesi: Vahid-Ferd isimleri'nin izahı).

²²⁸³ Nursî, *Mesnevî* / Nur Risalesi, 2. İlem, s. 505-516, çvr. Ü. Şimşek.

²²⁸⁴ Bediüzzaman, bir mektubunda bu risaleyi tanıtırken: "vahdaniyet ve marifetullah ve muhabbetullaha dair ve ehl-i tahkik meyanında emsalsiz ve pek meşhur ve nuranî üç mevkıflı olan Otuz İkinci Söz" ifadesini kullanır. Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 206, s.1510.

Mektubat Mecmuası'ndaki;

20. Mektup (11 Cümleli Kelam-ı Tevhidî),

33. Mektup (Pencereler Risalesi, 33. Söz).

Âsâ-yı Musa Mecmuası (Risale-i Nur'daki İman ve Tevhidin Hüccetleri'nin Derlemesi)

İman Küfür Muvazeneleri.

Hüccetüllahi'l-Bâliğa. Diğer ismi: *Misbâhü'l-İman Risalesi* (Tevhid).²²⁸⁵

Yine imanın ilk ve asıl rüknü olan *İman-ı Billah*'tan başka diğer iki rüknüne dair risaleler vardır.

b. Tevhidî Bakış ve Düşünce Sistemi

Risale-i Nur Mesleği, iman merkezli, *tevhid çekirdekli bir düşünce ve eğitim (gelişim) sistemi* üzerine kuruludur.²²⁸⁶ Bu sistemin anahtar kavramı “mana-yı harfî”dir. Mana-yı harfî, huzur-u ilahîye fikrî geçişin anahtarıdır. Bediüzzaman, kavramlaştırdığı bu tabiri, dilbilimindeki “harf”in tarifinden çıkarmıştır. Harf, manasıyla kendisini değil, başkasını gösterir.²²⁸⁷ Hallac-ı Mansur'un ifadesiyle “Harfler, Allah'ın âyetleridir.”²²⁸⁸ Âyet, kendini değil, bir başka maksadı (medlûlü) gösteren ve ispat eden güçlü delil demektir. Her biri birer âyet olan bütün varlığın, kendisine bakan manası bir ise, kendisini Yaradan'ın esmâsına bakan manaları bindir.

Mesela dünyanın fâni ve fena yüzü kendisine bakar, fakat bâki ve hayır yüzü âhirete bakar, hepsinin ötesinde ise esmâ-i hüsnâyâ bakar.²²⁸⁹ Esmâ ise sıfatı, sıfat da Zât-ı Hakk'ı gösterir. Vâhidiyetten vahdete ve nihayet ehadiyete tevhidî nazarla ruhen/kalben değil, fikren sülûk edilir. Tevhidî bakış ve düşüncenin seyri, mana-yı harfî üzerinden gerçekleşir. Fikrî sülûku zamanla hissî, kalbî ve ruhî sülûk takip eder. İlk başlangıç noktası, akla düşen bir fikir kıvılcımıdır, belki kalbin bir işlevi olması itibariyle ‘*akleden kalb*’e his suretinde doğan bir fikrî cezbe-i hakikattir.

Mânâ-yı harfî nazarı, her şeyi O'ndan bir âyet, alâmet, bir işaret, bir harf görür; yazıları okumaya gayret eder; hatta hâdiseleri bile tekvînî bir âyet gibi okuyup anlamaya

²²⁸⁵ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 141, s.1656.

²²⁸⁶ Bu konuda Sâmî Affî Hicâzî'nin “Bediüzzaman'ın Düşünce Sisteminde Tevhid” tebliği bulunmaktadır. Bkz. 3. *Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu*, “20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması”, Organizasyon: İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, Yer: Atatürk Kültür Merkezi / İstanbul, Tarih: 1995.9.24-26.

²²⁸⁷ Nursî, *Sümuhât*, s.2048-2052.

²²⁸⁸ Tasavvufta da *harflere* büyük önem verilmiştir. Hallac-ı Mansur şöyle demiştir: “*Harfler, Allah'ın âyetleridir. O'nun vücudu kendisinin ispatıdır. O'nun marifeti (zâtını ve sıfatlarını tanımak), O'nu tevhid etmektir, birlemektir. O'nu birlemek, Yüce Zât'ı bütün yaratılmış varlıklardan ayrı tutmaktır. Akıl ve hayallere her ne gelse, Allah onun dışındadır. O, varlığı kendisinden olan bir şeye nasıl hulûl eder (girer) yahut O'nun yoktan var ettiği bir şey, O'nunla nasıl birleşir, bütünleşir! (Böyle bir tevhid inancı, batıldır!). Gözler O'nu bu dünyada göremez, akıl ve hayaller O'nu idrak edip tarif edemez.*” Sehl Tusterî der ki: “*Harfler, Yüce Allah'ın fiilini gösteren bir alâmettir; zâtının lisanı değildir; çünkü onlar, yaratılan varlıklarda değişik şekillerde bulunan şeylerdir.*” Kuşeyrî, *Risale*, s. 44, 47.

²²⁸⁹ Nursî, *Sözler* / 24. Söz s.150, 32. Söz, s.285.

çalışır. Bu hal ise, Ebu'l-Hüseyin en-Nurî'nin (ö.286/889) görüşüne göre 'tevhid'dir. Şöyle der: “*Tevhid, yüce Allah'ı bir varlığa benzetme (teşbih) olmaksızın aklına gelen her şeyin (gördüğün ve yöneldiğin) bütün varlıkların Allah Teala'ya işaret etmesi (sana O'nu göstermesi) ve O'nu hatırlatmasıdır.*”²²⁹⁰

Eşyayı mana-yı harfî üzere okuma, marifetullah için de ideal bir yoldur.²²⁹¹ Marifet ise, tevhid hakikatine erişmektir. Bazı sufilere göre “marifet, esmâ ve sıfâtının kemaliyle Allah'ın *vahdâniyetinin kalbde isbâtıdır* (tam sübût bulmasıdır). Çünkü izzet, kudret, saltanat ve azamet açısından tek olan O'dur. O diri ve dâimdir. Hiçbir şey O'nun misli gibi olamaz. Keyfiyetini bilemediğimiz şekilde işiten ve gören, benzeri olmayan ve dengi bulunmayandır. O'nu tanımak, kalblerden her türlü *zıdlık, denklik ve sebep duygusunu* nefyeder.”²²⁹²

İşte Vahdaniyet hakikatinin kalbde isbatı, sübüt bulması ve değişmeyen bir sâbiteye dönüşmesi için Bediüzzaman, aklî, mantıkî, kalbî, hissî, vicdânî, ilmî veya fennî tevhid delilleriyle Vahdaniyet hakikatini ispat etmiştir; vahidiyet, vahdet, ehadiyet ve ferdiyeti göstermiştir. Her nevî delillerle ispat edilen tevhid hakikatı, insanın o âzâsında ve nihayet bütününde sübût bulmuştur. Bediüzzaman'ın tevhide dair bir risalesine *Misbâhu'l-İman* (İman Kandili) veya *Hüccetullâhi'l-Bâliğa* (Allah'ın varlığının en kesin, en sağlam ve tastamam delili) adını vermiş olması²²⁹³, bu ifadenin geçtiği âyet-i kerimeye²²⁹⁴ dayandığını²²⁹⁵ gösterdiği gibi, aynı isimde başkalarının yazdıkları eserleri ve “Hüccetü'l-İslam”²²⁹⁶ gibi lakapları hatıra getirmesiyle, bu eserdeki tevhid delillerinin inkâr edilemez kesinliğini ifade için olmalıdır. Bediüzzaman'ın *Âyetü'l-Kübrâ* Risalesi de ismiyle, müsemma ve muhtevasıyla Hz. Peygamber'in mi'rac gecesi gördüğü âyet-i kübrâyı haber veren âyet-i kerimeyi²²⁹⁷ hatırlatmakta, o Kur'ânî âyetin bir nevi tefsiri ve hakikatini ispat eden bir hüccet-i kâtiyası olduğunu düşündürmektedir.

O'na göre her şey Allah'ı tevhid eden birer muvahhidir ve dairesel/döngüsel olarak zikir halindedir. Her harfî *Allah* diyen Kur'an'la okunan kainat da, her bir hücreyi tevhidi zikreden birer dil halinde bir 'muvahhid-i ekber'dir, 'tevhidin bürhan-ı muazzamı'dır ve mevlevî gibi dâirevî dönüş(üm) halinde zikreden bir halka-i zikirdir.²²⁹⁸ Herşey

²²⁹⁰ Kuşeyrî, *er-Risale*, s. 45.

²²⁹¹ Manay-ı harfî, ilk devir sufilerinden İbn-i Atâ el-Edemî'nin (ö.309/922) “*Kullara ve yaratılmış olan şeylere bakıldığında, Allahü Teâlâ'nın varlığı bilinir.*” * sözündeki 'bakarak, görerek, anlayarak bilme' şekillerinden birisidir. Risale-i Nur'daki bütün kâinat, mevcudat ve hâdisât okumaları, esma-i hüsnâ üzerinden olduğu için, tevhidî okuyuşlardır; manevî oluşlardır; neticede ise marifet-i ilahiye hâsıl olur. * Heyet, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c. 7, s. 189, “İbn-i Ata” mad.

²²⁹² Serrâc, *Lüma'*, s. 37-38.

²²⁹³ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 141, s.1656.

²²⁹⁴ En'âm Sûresi, 6:149.

²²⁹⁵ Nursî, *Sözler* / 10. Söz, s.41.

²²⁹⁶ Hüccetullâhi'l-Bâliğa, Şah Veliyullah Dihlevî'nin (ö.1176/1762) eseridir. Hüccetü'l-İslam da İmam-ı Gazâlî'nin (ö.505/1111) lakabıdır.

²²⁹⁷ Necm suresi, 53/18.

²²⁹⁸ Nursi, *Hutbe-i Şâmiye*, s.1980.

dönmektedir. İnsan da geldiği Rabbine dönmektedir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö.297/909) de ifade ettiği gibi, *seyr ü sülûkun sonu da, tekrar başa dönmektir.*²²⁹⁹

c. Çağın Sâliklerinin Tevhid Hakikatine 'Ziyade İhtiyaç'ları

Şüphesiz ki, modern asrın çocukları içinden çıkan sufiler ve sâlikler, geçmiş çağların sufilerinden daha çok tevhid hakikatine ve tecellilerine ihtiyaç ve ızdırar hâlinedirler. Çünkü: Tarihte görülmediği kadar küfür, şirk, dalalet ve masiyet cereyanlarının iç içe ve kol kol türediği ve akımlar halinde yeryüzüne akın ettiği modern asırlarda, müslümanlar, iman ve kullukta türlü türlü küfür, şirk, dalalet ve masiyetlere düşmektedirler. İmanın çekirdeği tevhid hakikati bile bu cereyanlardan dolayı çoklarının kalbinde fesada uğramış, büyük tahribat görmüştür. Dolayısıyla tamirat, kelime-i tevhid hakikatinin yeniden bütün tevhid çeşitleriyle ıslah edilmesiyle mümkün olacaktır.

Kelime-i tevhid, şirklerden kurtulma ve Bir olanı birlemektir. "Lâ ilâhe" ibaresi, insanın kalbinden bütün ilahları, putları, tağutları ve şirk nevilerini nefiy, tasfiye (arındırma) ve tahallî (boşaltma) amelîyesidir. Kelime-i tevhiddeki bu "Lâ"ya, "Cârûb-i Lâ" (Lâ süpürgesi) da denir. "Lâ", önüne gelen bütün putları süpürüp atan bir süpürgeye benzetilmiştir. Nefy ü isbât zikrinde "Lâ" ile, kalbde bulunan tüm "ilah"lar tefekkürî olarak kalbden süpürülüp atılır ve kalb hepsinden temizlenir, arınır. Lâ süpürgesi, Allah'tan gayri ne varsa, onlara ait sevgi ve bağları siler, süpürür, nefyeder, yani yokeder. *Lâ*, bazen Hz. İbrahim'in putları kırdığı baltaya da benzetilir. *Lâ baltası* ile kalb kâbesindeki bütün putlar kırılır atılır. "Cümle putlar süpür cârûb-i lâ ile / Âkıbet gönül tahtına Sultan gele" (Bismillâhî).²³⁰⁰

Kelime-i tevhiddeki "İllallah" ibaresi de, mâsivâdan boşalan kalbi tevhid hakikati ile isbât ve tahallî (süsleme) amelîyesidir. Kur'an, insanların hevalarını ilah edindiklerini haber verir: "*Hevâsını ilah edineni gördün mü?*"²³⁰¹ Hadis, "*Gökkubbe altında Allah'tan başka tapılan şeyler içinde kendisine uyulan hevedan (aşırı arzu, istek, şehvet ve tutkular) daha dehşetlisi, daha büyüğü yoktur.*" der.²³⁰² Tevhid, aklın ve kalbin her nevi şirklerden kurtulma amelidir, amelîyatıdır.

Kur'an ve Sünnet'te şirkin onlarca çeşidinden tevhidin onlarca nev'i ile kurtulup muvahhid bir mü'min olma sorumluluğu sözkonusudur. Şirkin öyleleri vardır ki, insanlar riya (gösteriş) deyip geçerler, fakat Allah Rasulü (sas), mesela başkalarının yanında

²²⁹⁹ Câmî', *Nefehât*, s.693.

²³⁰⁰ Cebeci, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 118.

²³⁰¹ Furkan, 25/43. Diğer bir âyet de heva'nın tanrılaştırılmasının sapkınlık olduğunu bildirir. Bkz. Câsiye, 45/23). "Hevâsını ilah edinen, arzu ve tutkularının kölesi olandır. İlahına ibadet eden biri gibi o da tutkularına ibadet etmektedir." Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, çvr. M, Han Kayanî ve diğerleri, İst., 1997, Furkan, 25/43'in tefsiri.

²³⁰² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, Dârü'l-İhyai't-Türasi'l Arabî, Beyrut, 1983/1404, 8/103.

namazı güzelleştirerek kılmayı bile şirk olarak nitelemiştir.²³⁰³ Bir hadislerinde: “Şirk, ümmetimin içinde zifiri karanlık bir gecede siyah bir taşın üzerinde yürüyen karıncanın ayak seslerinden daha gizlidir.” buyurmuştur.²³⁰⁴

İnançta çok şüpheleri ve amelde büyük eksiklikleri olan modern çağın mü'minlerinin en hayati ihtiyacı *iman hakikatleri ve tevhid çeşitleridir*. İmanlarına ve/veya amellerine tarihteki her türlü şirklerin yeni türevlerini karıştıran mü'minlerin kulluklarında tam ihlusa ermeleri için *tevhid hakikatiyle* tam olarak tasfiye ve tasaffi etmelerine ihtiyaçları vardır.

Modern çağlar, İmam Gazalî'nin öğrenilmesi farz dediği iman ve tevhid ilmine²³⁰⁵ ihtiyacın, açlığın ve susuzluğun ölüm sınırına varıp dayandığı bir küfür ve dalalet dönemidir. Mü'min olmakla beraber, aynı zamanda nefis ve hevalarını ilah edinenlerin, yahut kudret, kuvvet, servet, şöhret ve iktidar sahiplerini kendilerine adeta rabler edinenlerin veya onları tanrılaştıranların bu şirklerden kurtuluşları ancak *iman ve tevhid hakikati* ile mümkün olabilir.

Lâ Mâlike İllallah'taki tevhid-i mâlikiyet hakikati, kendisine ve emanetinde bulunan eşyaya kendisini mâlik ve sahip zannetme hastalığının ilacıdır.

Lâ Hâlika İllallah'taki tevhid-i hâlikiyet hakikati, *kendisini veya başkalarını, tabiatı yahut esbâbı yaratıcı kabul etme illetinin şifasıdır*.

Lâ Maksûde vela Matlûbe vela Mahbûbe İllallah'taki tevhid-i kusudî hakikati, dünyevî ve hatta uhrevî maksatları, matlapları ve mahubları birinci gaye edinme marazının tedavisidir, yegâne maksadın, gayenin, sevgilinin O olması gerektiğine irşad eden imanî ve hakiki bir mürşiddir.

Müslümanlar, tam bir inançla *Lâ ilâhe illallâh* diyerek Allah'tan başka bütün ilahları ve ilahlaştırdığı hevasını reddedip *tevhid-i ulûhiyet* etmek suretiyle muvahhid mü'minlere dönüşürler.

Tam bir imanla *Lâ ma'bûde illallah* diyerek Allah'tan başka tapılan bütün tanrıları; altının, gümüşün, paranın, makamın, iktidarın ve tağutların kulu olmayı reddedip *tevhid-i ma'bûdiyet* etmek suretiyle muvahhid ibâdullaha evrilirler.

Tam bir itikadla *Lâ rabbe illallah* diyerek, insanlara rablik taslayan Firavunları, Tağutları, Şeddatları, Otoriteleri²³⁰⁶ reddedip her nevi rububiyet şirkinden arınır ve hâlisân

²³⁰³ İbn-i Mace, Zühd (4204).

²³⁰⁴ İbn-i Mace, *es-Sünen*, 2/1406.

²³⁰⁵ Gazalî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, s. 105.

²³⁰⁶ İnsanlık tarihindeki meşhur zalimleri ve diktatörlerin bazılarını Halit Ertuğrul, “Dünyayı Ağlatanlar” kitabında müstakil ele almıştır ki isimleri; Nemrut, Firavun, Sezar, Neron, Zalim Haccac, Hasan Sabbah, Lawrence, Lenin, Stalin, Troçki, Yagoda, Franko, Mao, Mussolini, Pol Pot, Tito, Ho Chi Minh, Marcos, Çavuşesku, Hitler, Burgiba, Abdulsasır, Enver Hoca, Hafız Esad, Pinochet, Jivkov, Miloseviç, Castro. Bkz. Halit Ertuğrul, *Dünyayı Ağlatanlar*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2003.

lillah *tevhid-i rububiyet* etmek suretiyle Allah'tan başka Rabb tanımayan ve yalnızca Rabbü'l-âlemîne itaat eden muvahhid kullar haline gelirler.

Tam bir yakîn ile “*Lâ havle velâ kuvvete illâ billah* ve *Lâ müessira fi'l-kevni illallah* diyerek, tanrılaştırılan sebeplerin hakikatte hiçbir tesirinin olmadığını, bütün havl ve kuvvetin yalnızca Allah'a ait olduğunu ikrar ve ilan ile *tevhid-i kudret* etmek suretiyle esbâb şirkinden, güç ve iktidar sahibi görünen ama aslında yüzde yüz âciz ve fakir tanrı taslaklarına serfuru etmekten kurtulmuş *muvahhid müslümanlara* dönüşürler.

Yine “*Lâ müdebbire illallah*” veya “*Lâ mutasarrife fi'l-hakikati illâ Hû*” demek suretiyle tüm devlet başkanlarının, yöneticilerin ve liderlerin hâkimiyet ve idarelerinin hakikat noktasında adeta yok hükmünde olduğuna gönülden inanarak *tevhid-i idare* eder ve bir taraftan sünnetullahı göre tedbirli ve esbaba riayetli yaşarken, diğer taraftan takdîrullahı göre tam bir teslimiyet, tevekkül ve tevfiiz içerisinde hareket eden ehl-i tevhid insanlara inkılâb ederler.

Gönül saraylarındaki itikad-ı Ulûhiyet tahtı, sağına veya soluna değişik ünvanlarla yerleştirilerek ilahlaştırılan şeriklerden *tevhid-i uluhiyet hakikatiyle* arındırılır. İtikad-ı Rububiyet tahtı da, etrafına veya altına konularak bir çeşit rableştirilen şeriklerden *tevhid-i rububiyet hakikati* ile temizlenir. Böylece gönül tahtının sultanı, yalnızca O kalır.

Kelime-i tevhid hakikatine, umum mü'minler kadar, tevhid zikrini herkesten çok çeken sufilerin de ihtiyacı vardır ki dilleriyle yüzbinlerce kelime-i tevhidi zikretmekle onun hakikatine erişmeye çalışırlar. Hususiyle fenâ fi'ş-şeyh makamı, râbîta, himmet, tasarruf ve istimdat gibi kavramların ortasında kalan sufilerin en ağır sınavı, tevhid iledir; vesile ile gaye, ayna ile membayı tefrik edebilmektedir. Sâlikin/müridin sülûktaki aşamasına göre bu sınavın şiddeti de ziyadeleşir; bazen süluku bitiren, sâlik düşüren vartalara dönüşür.²³⁰⁷

Tasavvufun en yüksek mertebesi 'tevhid makamı'dır, mutasavvıfların en büyük imtihanı da tevhid imtihanıdır, en şiddetli ibtilası ve en tehlikeli iftitânı da tevhid iledir. İmtihanda mihnet, ibtilada bela ve iftitânda fitne vardır, tevhid yolculuğunda o süreçlerden geçilir. Fena fi'ş-şeyh'lik mertebesindeki sâlik-i müridin imtihanı, şeyhine müfritâne hürmet ve hüsnüzanları ile tevhid akidesinin çizdiği çevreden dışarıya taşmasıdır, aşırıya kaçmasıdır. Yine ehl-i tarikatın tevhid hakikatiyle duygu-düşüncelerini tartmaları gereken konulardan birisi de 'istimdat' bahsidir. Tarihteki büyük zâtlardan istimdatta bulunmak da tevhid akidesi ile 'uygulamada' çok sorunlu bir tasavvufî kavramdır.²³⁰⁸

Bediüzzaman; “*Ağır beliyelere (belalara) ve şiddetli hallere düşen mahlûkatlarının istimdatlarına ve feryatlarına ve tazarruatlarına (yakarışlarına) fiilen imdat ettiği gibi, bir*

²³⁰⁷ Nursî, *Mektubât* / 29. Mektub, s. 567-568.

²³⁰⁸ Kur'an, ölümlerden (türbelerdeki zatlardan) istimdatta bulunup yardım istemenin dalalet (sapıklık) olduğunu haber verir. Bkz. Ahkâf suresi, 46/55.

nevi konuşması hükmünde olan ilhâmî kavillerle (sözlerle) de imdada yetişmesi, rububiyetin lâzımıdır.”²³⁰⁹ der. Tevhid-i Rububiyet, nihaî makamda bütün imdat ve istimdatları da doğrudan ve bizzat Allah’tan yapmayı icap etmektedir. Yalnızca Kur’an’dan²³¹⁰, âyetlerden²³¹¹, esmâ-i hüsnâdan²³¹², ism-i âzamdan²³¹³ ve Allah’tan²³¹⁴ istimdat eden Bediüzzaman’ın yolu²³¹⁵, selef-i sâlihîn denilen muhakkik muvahhidlerin tevhid yoludur; akıl ne kadar başka işlerle meşgul olursa olsun, vicdanın, kalbindeki istimdat ve istinad noktalarıyla Yaratıcı’sını hiçbir zaman unutmuyacağı inancındadır.²³¹⁶

Yine Hz. Muhammed aleyhisselâtu vesselâm’a nezd-i ilahîdeki en zirve makamı olan ubudiyet ve risaletin ötesinde pâyeler biçen ve adeta bir çeşit uluhiyet veya rububiyet yakıştırırcasına onu Allah’ı sever gibi seven, Allah’ı över gibi öven ve taparcasına yücelten bazı bâtinî mistik sapkınlıklara da Bediüzzaman, tevhid-i uluhiyet ve tevhid-i rububiyet hakikati ile karşı çıkmıştır. Bediüzzaman’ın, tevhid merkezli din anlayışındaki yeri itibariyle “Hz. Muhammed (sav), kesret âlemlerinde Allah’ın sirâc-ı vahdetidir, kainat meşherinde Allah’ın dellâl-ı vahdâniyyetidir.” Tevhid-i Uluhiyet ve Rububiyet’ten bahsettiği Otuzikinci Söz’ün Birinci Mevkıf’inin sonunu şu salavat ile taçlandırır: “Allahım! Yarattığın mahlûkatının kesret daireleri (âlemleri) içinde senin birliğini yansıtan sirâc-ı vahdetin ve kâinatının meşherinde (sahnesinde) senin birliğini ilan eden dellâl-ı vahdâniyyetin olan Efendimiz Muhammed’e ve bütün âl ve ashabına salât ve selâm eyle.”²³¹⁷

B. TEVHİD ÇEŞİTLERİ VE MERTEBELERİ

a. Tevhidin Yedi Makamı ve Nefsin Yedi Mertebesi

Tasavvufun tasarruf sahibi evliyasından kabul edilen Ukayl el-Münbicî: “Nefsinin arzu ve istekleriyle mücâdele eden kimse, Allahü teâlâyâ karşı irfân sâhibi olur. *Kalben, halktan kurtulursan, Allahü teâlâyı tevhîd etmiş*, Bir olduğunu *yakîn* olarak anlamış olursun.”²³¹⁸ diyerek, nefsin terbiyesinden marifete, oradan Allah’ı tevhid ve yakîne bir çizgiyi ifade eder.

²³⁰⁹ Nursî, *Şuâlar* / 7. Şuâ, s.907.

²³¹⁰ Nursî, *Mektubat* / 24. Mektup, s.492; 29. Mektup, s.551; a.mlf., *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1151; a.mlf., *Mesnevî-yi Nuriye* / Şemme, s.334-335, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., Barla Lâhikası / Mektup No: 132, 154, 230, s.1465, 1483, 1528; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası* / Mektup No: 111, s.1636; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 2* - Mektup No: 139, s.1904.

²³¹¹ Nursî, *Şuâlar* / 8. Şuâ- s.937.

²³¹² Nursî, *Sözler* / 29. Söz, s.240; a.mlf., *Mektubat* / 28. Mektup, s.528; a.mlf., *Şuâlar* / 8. Şuâ- s.932.

²³¹³ Nursî, *Şuâlar* / 8. Şuâ- s.937.

²³¹⁴ Nursî, *Sözler* / 33. Söz, s.299, 316; a.mlf., *Lem'alar* / 11. Lem'a, s.608; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* - Nur'un İlk Kapısı, s.1380.

²³¹⁵ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.2084, 2089.

²³¹⁶ Nursî, *Muhakemat*, s.2021.

²³¹⁷ Nursî, *Sözler* / 32. Söz, 1. Mevkıf, s.273.

²³¹⁸ Şârânî, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/136; Muhammed b. Yahyâ et-Tâdifî, *Kalâidü'l-cevâhir fi Menâkibi 'Abdilkâdir*, Kâhire 1356, s. 94; Yusuf Nebhânî, *Câmiu kerâmâti'l-evliya*, c. 2, s. 153.

Şüphesiz ki Allah'ın eserlerini, fiillerini, isimlerini, sıfatlarını ve zâtını birlemek, kelimde ve tasavvufta büyük önem arzeder. *Tevhid-i zât, şuûnât, sıfât, esmâ, ef'âl ve âsâr silsilesi*, Risale-i Nur'da en çok geçen tevhid alametlerinden, âyetlerinden ve delillerindendir. Sâlik, nefsi cihetiyle taşıdığı manevî tavra göre bir tevhid üzeredir. Sufiler, nefsin mertebesine göre bulunduğu tevhid mertebeleri olduğunu tespit etmişlerdir. Mezkur tevhid ve cem mertebelerini, nefsin mertebelerine nisbetle eşleştirmişlerdir. Tasavvufta “nefsin etvâr-ı seb'ası”²³¹⁹ denen, nefsin yedi tavrı/mertebesi şöyledir:

Nefs-i emmâre'nin şâhidi, tevhid-i ef'âl..

Nefs-i levvâme'nin şâhidi, tevhid-i sıfât..

Nefs-i mülheme'nin şâhidi, tevhid-i zât..

Nefs-i mutmainne'nin şâhidi, cem' makamı..

Nefs-i râzıye'nin şâhidi, cem'u'l-cem' makamı..

Nefs-i marzıyye'nin şâhidi hazretü cem'i'l-cem'..

Nefs-i kâmile'nin şâhidi ise ehadiyyetü'l-cem' makamıdır.²³²⁰

Nefis mertbelerinde zirveye çıkmış olan nefse; *nefs-i kâmile*'nin yanısıra, *nefs-i sâfiye*, *nefs-i safıyye* ve *nefs-i zekiyye* gibi ünvanlar da verilir. Mutlak zikir, kemaline masruftur. Nefs-i kâmilenin makamı, tevhiddir; en câmi' manasıyla tevhid-i küllîdir ki, Bediüzzaman, Risale-i Nur'da bütün tevhid mertebelerinden tevhid-i küllîye eriştiren bir umumiyeti ve câmiyyeti takip etmiştir. Nur Mesleği'nin ezkârı içinde de *küllî tevhid zikirleri* merkezî çizgiyi teşkil eder. Nitekim ileride “Tevhid-i Tâm” bahsinde hakiki, câmi' ve küllî tevhid zikri konusuna değinilecektir. Ayrıca “Nur Mesleği'nce sülûkta tevhid hizbleri” başlığı altında ve hususiyle *Tevhidnâme*'de bu konu etraflıca işlenecektir.

Tasavvufta, yukarıda geçen yedili tasnifteki nefsin mertebelerine göre kelime-i tevhide verilen mahsus bir mana olduğu da ileri sürülmüştür ki şöyledir:

Nefs-i emmâre'nin kelime-i tevhide verdiği mana: “*Lâ ma'bûde illallah*”tır.

Nefs-i levvâme'nin kelime-i tevhide verdiği mana: “*Lâ maksûde illallah*”tır.

Nefs-i mülheme'nin kelime-i tevhide verdiği mana: “*Lâ mahbûbe illallah*”tır.

Nefs-i mutmainne'nin kelime-i tevhide verdiği mana: “*La mevcûde illallah*”tır.

Nefs-i râzıye'nin kelime-i tevhide verdiği mana: “*Lâ mevcûde velâ maksûde velâ mahbûbe illallah*”tır.²³²¹

²³¹⁹ Tasavvufta bir de *etvâr-ı seb'a* (yedi tavrı) vardır: 1. Tab' (Tabiat), 2. Nefs, 3. Kalb, 4. Ruh, 5. Sır, 6. Hafî, 7. Ahfâ. (Tahânevî, *Keşşâf*, 2/907).

²³²⁰ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 237.

²³²¹ Cavit Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, ss. 243-249; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2010, s. 165.

Nefs-i marziyye ve nefis-i zekiyye'nin kelime-i tevhide ne mana verdiği ise kaydedilmemiştir. Bu meçhuliyet, Herevî'nin *hâssü'l-havâssın tevhidi*²³²² dediği ve kelimelerle ifadesi mümkün olmayan, o sebeple sükût geçilen en zirve tevhid makamı olması sebebiyle olabilir.

Bediüzzaman; "Ehl-i imanın, hususan ehl-i tarikatın her vakit tekrarla *Lâ ilâhe illâ Hû* demeleri, tevhidi yâd ve ilân etmeleri gösterir ki, tevhidin pek çok mertebeleri bulunuyor."²³²³ der. Şüphesiz ki: *Kelime-i tevhidin ifade ettiği hakikate imandaki yakîn derecesine göre bir 'iman ve tevhid mertebesi' sözkonusudur.*

Tasavvufta tevhid mertebeleri olduğu gibi, muvahhidler de kendi içlerinde muhtelif mertebelere sahiptirler. Bu mertebeler, muvahhidine göre, bazen umumîlik veya hususîlik noktasında, bazen aşamalar suretinde, bazen mükemmellik-üstünlük açısından ve bazen de esmâî mazhariyetin çeşidi ve miktarı bakımındandır. Hakiki tevhid ehli (muvahhid) olmaya giden yol, önce yol (meslek) âdiyetleriyle hakikate âidliği öğrenmekle başlar, yolda giderken uzayda kapsül bıraka bıraka ilerleyen ve maddeden küçülerek yoluna revan olan 'uzay gemileri' gibi aidiyetlerinden bir bir kurtularak ilerler ve nihayet kendisinden geldiğimiz ve esas ait olduğumuz o büyük hakikat-i külliyyeye vuslatla son bulur, daha doğrusu hakikatü'l-hakâıkta, Hakk'ta sonsuzluğa açılır. Bu zirvede sâlik-i vâsıl, nefis-i sâfiye-i zekiyye-i kâmile mertebesindeki insan-ı kâmilin sıfatları üzere 'renksiz'dir, 'yüzsüz'dür, 'yönsüz'dür. Necip Fazıl Kısakürek'in "*O yüz, her hattı tevhid kaleminden bir satır; / O yüz ki, göz değince Allah'ı hatırlatır.*" dediği gibi tevhidi-i hâlisin şeffaf ve saf bir aynası olur, her noktası tevhide 'alem' (simge) olur.

Bediüzzaman, zat, şunat, sıfat, esma, ef'âl ve âsâr tertibi üzere tevhidi, Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren delillerle temellendirmiş ve bunlarla birbirini gerektiren bir *silsile-i tevhid aşamaları ve bütünlüğü* vücuda getirmiştir.²³²⁴ Ona göre bu zihnî, fikrî, ilmî silsileyi takip eden akıl, nur-u tevhide erer iken, kalb de tefekkürî bir zikirle münevver hale gelir.²³²⁵ Tevhidde hakka'l-yakîne açılan bu önermenin silsilesini şöyle kurmuştur:

"Şu büyük kâinat kitabı, nasıl ki *vücut* ve *vahdete* dair tekvînî âyetlerini bize ders veriyor. Öyle de, o Zât-ı Zülcelâl'in bütün *kemal*, *cemal* ve *celal* vasıflarına da şahitlik eder, kusursuz ve noksansız *kemâl-i Zâtîsini* ispat ederler. Çünkü, açıktır ki:

- Bir eserde kemal, o eserin kaynağı olan fiilin kemâline delâlet eder.
- Fiilin kemâli ise, ismin kemâline,
- ve ismin kemâli, sıfatın kemâline,

²³²² Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, s. 148-149.

²³²³ Nursî, *Şualar / 7. Şua*, s.920.

²³²⁴ Nursî, *Mesnevî / Lem'alar*, 14. Lem'a, s.34-35, çvr. Ü. Şimşek.

²³²⁵ Nursî, *a.g.e.*, s. 1283.

- ve sıfatın kemâli, şe'n-i zâtının kemâline,
- ve şe'nin kemâli, o zât-ı zîşuûnun kemâline, *hadsen* (ilhâmen, sezgisel olarak²³²⁶) ve zarureten apaçık delâlet eder."²³²⁷

Mesela kusursuz bir sarayın süslemeleri, onları yapan mükemmel bir sanat fiilini gösterir. O sanat fiillerinin mükemmeliyeti, o fiilin fâili olan usta bir sanatkârı gösterir. Ustanın sanatkârlığındaki mükemmellik, ondaki sanatkârlık sıfatının kemalini gösterir. Sanatkârlık sıfatının mükemmeliyeti, onun o sıfatın kaynağı olan şahsî istidat ve kabiliyetin mükemmelliğini gösterir. İstidat ve kabiliyetinin mükemmelliği ise, o kabiliyetin sahibi olan sanatkâr ustanın zâtının mükemmel olduğunu gösterir.

İşte Cenab-ı Hakk'ın ﴿هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ﴾ ("En küçük bir kusur görüyor musun?"²³²⁸)

dediği şu kusursuz âlemdeki her bir varlık, başlı başına bir sanat şaheseridir ve yukarıdaki silsileler ile; âsâr, ef'âl, esmâ, sıfât, şuûnât üzerinden Zât-ı Hakk'ı gösterirler. Fakat, bütün kâinatta görünen tüm envâ-i çeşit kemâlât, O'nun kemâline kıyasla sönük ve zayıf bir gölge suretindedir ve bu halleriyle de O'nun kemalinin âyetleridir, celalinin remizleridir, cemalinin işaretleridir.²³²⁹

Bütün âlemde güzellikleri görünen İlahî isimlerin cilvelerini potansiyel olarak mahiyet-i câmiasında taşıyan insana bu esmânın yüklediği vazife, fitrî kemal meyilleri olarak kendisini hissettirir, meyiller ortaya çıkmak ister. İnsan, fitratındaki kemal meylini, tıpkı tevhid silsilesindeki gibi takip ederse; yani önce işlerini, fiillerini, sonra sıfatlarını ve şe'nlerini (iç hallerini) düzeltip ıslah ederek ikmâl ederse, sonunda zâtı itibariyle tevhid-i zât üzere kemal sahibi bir şahsiyet, bir insan-ı kâmil olabilir. Bu da insanî kemâlâta erişmenin yollarını takip ederek elde edilebilir bir olgunluk erdemidir, mertebesidir. Olgunluk ise karakterimizin şerli ve sivri yanlarının törpülenmesiyle aldığımız dengeli, âhenkli ve nitelikli "kişilik mimarisi"ne verilen bir unvandır.

b. Tevhid Nevileri

Tevhid inancı, bütün âlemlerin ve her bir şeyin yaratıcısı olan Allah'ın bir tek ilah olduğuna, onun ne zatında, ne fiillerinde, hiçbir ortağı bulunmadığına şirksiz iman etmek manasına gelir. Tevhid inancının sahil ve sağlam bir zemine oturtulması, tevhid hakikatının değişik yönlerden doğru anlaşılmasına ve yansıtılmasına bağlıdır.

Sağlam ve sahil bir tevhid inancı üzerine oturmayan kullukta açık veya gizli şirklerin, tağut ve putların, heva ve nefsin 'tanrısal' takıntılarının vukûu çokça görülen arızalardandır.

²³²⁶ *Hads, kalbî sezgi'dir.* Bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 240, "hads" mad.

²³²⁷ Nursî, *Sözler* / 22. Söz, s.128.

²³²⁸ Mülk Süresi, 67:3

²³²⁹ Nursî, *a.g.e.* / 22. Söz, s.128; a.mlf., *Mesnevî* / Nur'un İlk Kapısı, 13. Lem'a, s.1400.

Allah'ı tek İlâh ve tek Rabb olarak itikad etmekle beraber, onun uluhiyet ve rububiyet icraatlarına masivadan birilerini veya bir şeyleri ortak koşmak suretiyle girilen şirkler, itikadı ve amelleri ifsat veya iptal edecek boyutlarda olabilmektedir. En azından tevhid inancını zedeleyecek, onunla bağdaşmayan hal, kâl ve fiiller sudûr edebilmektedir.

Bu tür ifsat, idlal veya şirklerin önüne geçmek için, İslam alimleri Kur'an ve Sünnetin ışığında tevhid konusunu daha da açmak, detaylandırmak ve açıklamak için, tevhid fiilini değişik yönlerden ele almış ve farklı taksimata tabi tutmuşlardır ve böylece tevhid nevileri veya mertebeleri ortaya çıkmıştır.

Bediüzzaman, Risale-i Nur'da şu tevhid nevilerinden bahsetmiştir:

1. Tevhid-i Zât²³³⁰, 2. Tevhid-i Şuânât, 3. Tevhid-i Sıfat, 4. Tevhid-i Esmâ, 5. Tevhid-i Ef'âl.²³³¹ Bunlardan başka, Nokta Risalesi'nde ele alırken tevhid mertebelerinin tertibi ve vahdet ifadelerini şöyle sıralamıştır: 6. *Tevhid-i Ulûhiyet (Tevhid-i İlahî)*, 7. *Tevhid-i Ma'budiyet*, 8. *Tevhid-i Rububiyet*, 9. *Tevhîd-i Kudret (Vahdet-i Kudret)*, 10. *Tevhîd-i İdâre (Vahdet-i İdâre)*, 11. *Tevhid-i Şühûdî (Vahdet-i Şühûd²³³²)*, 12. *Tevhid-i Vücûdî (Vahdet-i Vücûd²³³³)*. Bediüzzaman, bu aşamadan sonra sapılan *Tevhîd-i Mevcûd: Vahdetü'l-Mevcûd* (Vücûdiyye: Panteizm ve Monizm) anlayışını, şirk ve küfür olarak nitelemiştir.²³³⁴ Bunlardan başka tevhid çeşidi ve mertebesi olarak, Lemeât Risalesinde ve başka yerlerde şunları da zikretmiştir: 13. *Tevhid-i Kayyûmiyet*, 14. *Tevhid-i Ceberût²³³⁵*, 15. *Tevhid-i Celâl²³³⁶*, 16. *Tevhid-i Sermediyyet (Tevhid-i Ezelî, Ebedî, Bâkî, Dâimî)*, 17. *Tevhid-i Câmi'*, 18. *Tevhid-i Küllî²³³⁷*, 19. *Tevhid-i Zevkî (Hâli)²³³⁸*, 20. *Tevhid-i Zâhirî (Tevhid-i Âmî, Tevhid-i İcmâlî)*, 21. *Tevhid-i Hakîkî (Tevhid-i Bâtınî, Tevhid-i Tafsîlî)²³³⁹*, 22-23. *Tevhid-i Hâlis*, *Tevhid-i Âlî²³⁴⁰*, 24. *Tevhid-i Mâlikiyet (Tevhid-i Âzam)²³⁴¹*, 25. *Tevhid-i Hâlikiyet²³⁴²*, 26. *Tevhid-i Rahmaniyyet²³⁴³*, 27. *Tevhid-i Mahz²³⁴⁴*, 28. *Tevhid-i Mutlak²³⁴⁵*, ve mana olarak; 29. *Tevhid-i Kusûdî²³⁴⁶ (Tevhid-i Maksûdî, Tevhid-i Matlûbî, Tevhid-i Mahbûbî)²³⁴⁷*, 30.

²³³⁰ Nursî, a.g.e. / 31. Söz, s.255; a.mlf., *Lem'alar*, 30. Lem'a, s.819.

²³³¹ Nursî, *Sözler* / 22. Söz, s.128.

²³³² Nursî, a.g.e. / Lemeât, s.320; a.mlf., *Hutbe-i Şâmiye*, s.1979; a.mlf., *Sözler* / 17. Söz, s.83-84.

²³³³ Nursî, *Mesnevî* / Nokta, s.1372; a.mlf., *Lem'alar* / 9. Lem'a, s.600-602; a.mlf., *Sözler* / 17. Söz, s.81.

²³³⁴ Nursî, *Mesnevî* / Nokta, s.1372. Ayrıca bkz. a.mlf., *Sözler* / Lemeât, s.320; a.mlf., *Hutbe-i Şâmiye*, s.1979.

²³³⁵ Nursî, *Hutbe-i Şâmiye*, s.1979.

²³³⁶ Nursî, *Sözler* / Lemeât, s.320; a.mlf., *Hutbe-i Şâmiye*, s.1980.

²³³⁷ Nursî, a.g.e./ Lemeât, 739- 741.

²³³⁸ Nursî, *Mesnevî* / Nokta, s.1372.

²³³⁹ Nursî, a.g.e. / 10. Risale, s.1353, / Nur'un İlk Kapısı, s.1396; a.mlf., *Mesnevî*, s.23, 369, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *Şuâlar* / 7. Şuâ, s.920; a.mlf., *Sözler* / 22. Söz, s.121.

²³⁴⁰ Nursî, *Sözler* / 22. Söz, s.121.

²³⁴¹ Nursî, *Mektubat* / 20. Mektup, s.453; a.mlf., *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1116; a.mlf., *Sözler* / 30. Söz, s. 241.

²³⁴² Nursî, *Sözler* / 33. Söz, s.303.

²³⁴³ Nursî, a.g.e./ Lemeât, s.319.

²³⁴⁴ Nursî, *Muhakemat*, s.1995.

²³⁴⁵ Nursî, *Sözler* / Lemeât, s.320.

²³⁴⁶ Nursî, *Lem'alar* / 3. Lem'a, s.586; a.mlf., *Sözler* / 17. Söz, s. 81, 82; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* / Nokta, s.1367; a.mlf., a.g.e. - Zeylül'l-Habbe, s.1336.

²³⁴⁷ Nursî, *Lem'alar* / 3. Lem'a, s.586; a.mlf., *Sözler* / 17. Söz, s. 82.

*Tevhid-i İlmî (Tevhid-i Aklî), 31. Tevhid-i Kavli, 32. Tevhid-i Amelî (Tevhid-i Fiilî, Tevhid-i İradî), 33. Tevhid-i Kudsi*²³⁴⁸ ve *34. Tevhid-i Tâmi*²³⁴⁹.

Böylece Risale-i Nur'da toplam 34 tevhid çeşidini 'isim' tespit etmiş bulunuyoruz; *mana olarak* ise bu rakam 44'ü bulmaktadır. İşte bu tevhid nevilerinin hepsiyle Allah'ı külliyyen tevhid eden muvahhid kul (abd-i küllî), makam-ı tevhidde kemale ermiş, tamamiyle şirkten kurtulmuş ve din-i hâlis üzere kulluğu yakalamış demektir. Bediüzzaman'ın kullandığı "tevhid-i imanî"²³⁵⁰ tabiri, bütün Müslümanlardaki ortak iman birliğini ifade içindir. Ayrıca "tevhid-i kible"²³⁵¹ gibi tabirleri ise tek bir mürşid-i mutlak olarak Kur'an'a bağlanmayı anlatır.

II. SÜLÛKUN ZİRVESİ: TEVHİD MERTEBELERİNDE SÜLÛK

Ebû Talib el-Mekkî'nin (ö.386/996), İmam-ı Gazâlî'nin İhyâ'sının ana kaynağı ve modeli olan eserinin adı: *Kütü'l-Kulûb fî muameleti'l-mahbûb ve vasfu tarîki'l-mürîd ilâ makâmî't-tevhid*'dir, yani: "Sevgili ile muamelede kalplerin azığı ve müridin tevhid makamına giden yolu" demektir.²³⁵² Bu isimden de anlaşıldığı üzere, müridlerin nihayette varmak istedikleri en yüksek makam: tevhid makamıdır. Kelime-i tevhid ile başlayan sülûk sürecinin sonunda ulaşılan nihaî makam, yani sülûkun zirvesi, makam-ı tevhiddir ve bundan sonra sülûk, tevhid mertebelerinde devam eder gider.

A. KELİME-İ TEVHİDEN MAKAM-İ TEVHİDE SÜLÛK

Tasavvufî sülûk, kelime-i tevhidde başlayan ve tevhid makamlarında sonsuzluğa açılan bir kemal yolculuğundan ibarettir. Tasavvuftaki yüz manevî makamın yüzüncüsü de makam-ı tevhiddir.²³⁵³ Tabir-i diğerle evliyalığın doruk noktası, muvahhidlik mertebesidir. Tasavvuf tarihinde sülûk ve velâyette kemalin zirvesi, üç vahdet makamı / hâleti ile ifade edilmiştir. Tevhidullahta "fenâ fi'l-kusûd olma"yı vahdet-i kusûd, "fenâ fi'ş-şühûd olma"yı vahdet-i şühûd ve "fenâ fi'l-vücut olma"yı da vahdet-i vücut isimleriyle tabir edilmiştir. İbn-i Arabî'nin temsil ettiği ekole göre süluk, kemalat ve

²³⁴⁸ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 41, s.1596.

²³⁴⁹ Risale-i Nur'da *tevhid-i tâmmı* mana olarak ifade eden bazı yerler için bkz. Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* - Şûle, s.1364; a.mlf., *Mesnevî* / Katre Risalesi, s.96-98, çvr. Ü. Şimşek; a.mlf., *Sözler* / 24. Söz, 5. Dal, 2. Meyve, s.158; / Lemeât, s.320; a.mlf., *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 163, s.1668; a.mlf., *Şuâlar* / 7. Şuâ, s.919-925; a.mlf., *Mektubat* / 26. Mektup, s.508; / 28. Mektup, s.527; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 53, 90, s. 1715, 1738.

²³⁵⁰ Nursî, *Mektubat* / 22. Mektup, s.470.

²³⁵¹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.1277; a.mlf., *Mektubat* / 28. Mektup, s.516.

²³⁵² Ebû Talib el-Mekkî, *Kütü'l-kulub fî muameleti'l-mahbub ve vasfu tarîki'l-mürîd ila makâmî't-tevhid*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999; thk. Abdülmün'im el-Hıfni, Dârü'r-Reşad, Kahire, 1991/1412.

²³⁵³ el-Herevî (ö.481/1089), Menâzil'inde 'yakaza mertebesi' ile başlayıp 'tevhid mertebesi' ile son bulacak şekilde ilk defa tasavvufî makamları 100'lü tasnif etmiş, daha sonra Kâşânî (ö.730/1329) de Elf Makam'ında bu 100 makamdaki her bir makamı alt 10 mertebeye tertip ederek, yekûnu 1000 makam olarak ortaya çıkarmıştır. İki kitap birlikte basılmıştır: Bkz. el-Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, s.147-148.

velayette ulaşılabilen en büyük makam, vahdet-i vücud makamıdır. İmam-ı Rabbânî'nin ideoloğu olduğu ekole göre ise vahdet-i şühud makamıdır. İlk dönem sufilerine ve selef-i sâlihîne göre ise vahdet-i kusûd makamıdır. Bizim burada üzerinde dikkat çekmek istediğimiz nokta: Sülûkun nihayette, tevhide ve vahdete varıp dayanması, tevhid mertebelerinde devam edip gitmesi hususudur.

Tasavvufî sülûkun gayesi, sâlike iman hakikatlerinin inkişaf etmesi ve tevhid hakikatine vâsıl olmaktır. Müceddid-i elf-i sâni İmam-ı Rabbânî Ahmed Fârukî'nin “*Bütün tarikatların en mühim neticesi, hakâik-i imaniyenin inkişafıdır.*” ve “*Birtek mesele-i imaniyenin vuzuh ile inkişafı, bin kerâmâta ve ezvâka müreccahtır.*”²³⁵⁴ sözlerini nakleden ve aynı görüşte bulunan Üstad Bediüzzaman Said Nursî'ye göre de; “*Bir zerre kuvvet-i imaniyenin ziyadeleşmesi, bir batman (sekiz kilo) mârifet ve kemâlâtta daha kıymetlidir ve yüz ezvâkın balından daha tatlıdır.*”²³⁵⁵ İman hakikatlerinden herhangi birinin inkişafı, binlerce keramete ve manevî zevklere tercih edilir. Tevhid hakikati ise bütün iman hakikatlerinin çekirdeğidir.

Yine İmam-ı Rabbânî ile aynı fikir ve inancı paylaşan Bediüzzaman da “*iman ve tevhid, bütün kemâlât-ı insaniyenin esası, mâyesi, nuru ve hayatıdır.*”²³⁵⁶ demiştir. Bundan dolayı, imanda ve tevhidde derinleşmek suretiyle amel-i sâlihlerde ve insanî kemâlâta mesafeler kat' edilir, sâlih bir döngüyle sâlih amellerin, iman ve tevhidde derinleşmeye vesileliği olur. “*Seyr ü sülûk*” denilen manevî kemâlâta yolculuğun esası, mayası, nuru ve hayatı, iman ve tevhiddir. İman ve tevhidde tahkik derinliğine ve sağlamliğına ulaştığça, amelde hem kemmiyet/nicelik, hem de keyfiyet/nitelik olarak kemal gerçekleşir. Bu sebeple Risale-i Nur Mesleği'nde, insanî kemâlâtın esası, mayası, nuru ve hayatı olan iman ve tevhid mertebelerinde sülûk yapılır ve külliyattaki hakikatlerin ekseriyeti, imanî ve tevhidî hakikatleridir.

Net bir ifadeyle: Tasavvufî sülûk, hakikati itibariyle, kelime-i tevhidden makam-ı tevhide sülûktür. Tasavvufî seyr ü sülûkûn bidayeti “kelime-i tevhid” zikriyle başladığı gibi, nihayetinde ulaşılan en zirve makam da “tevhid makamı”dır ki bundan sonrası, tevhid mertebelerinde sülûk şeklinde ömür boyu berdevam olur gider. Çünkü *yedi esma zikrinin birincisi kelime-i tevhid olduğu gibi*²³⁵⁷, bütün tarikatlerdeki ve bütün semavî dinlerdeki *en faziletli zikir, kelime-i tevhiddir.*²³⁵⁸ Kelime-i tevhidin insandaki hakikati inkişaf ede ede

²³⁵⁴ İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât*, 1/182 (210. Mektup).

²³⁵⁵ Nursî, *Şuâlar* / 7. Şuâ, s.926.

²³⁵⁶ Aynı yer.

²³⁵⁷ Necmüddin-i Kübrâ, *Tasavvufî Hayat (Üç Risalesi)*, trc: Mustafa Kara, 1980, s. 91-161; Vicedânî, M. Sâdik, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)*, hzlyn: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İst., 1995, s. 29.

²³⁵⁸ Tirmizî, *deavât* 123; Muvatta, *Kur'ân* 32, hac 246; Abdurrezzak, *el-Musannef*, 4/378.

nihayet kişi tam bir muvahhid haline gelir ve bu tevhid halinin daimîleşmesiyle makam-ı tevhidi sırasıyla ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn ihraz eder.

Risale-i Nur'daki manevî yolculuk (sülûk) da, iman ve kelime-i tevhid hakikatiyle, nuruyla ve delilleriyle başlar, tevhid mertebelerinde devam eder ve nihayet kelime-i tevhid hakikatine ve o hakikatin makamına vuslatla taçlanır. Şöyle ki: “Daire-i vücudun en büyük hakikati olan tevhid-i hakikîyi bütün meratibiyle ve bütün hakikatleriyle en mükemmel bir surette ders veren, ispat eden, ilân eden Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâmın risaleti”nin²³⁵⁹ gölgesinde Bediüzzaman, o sırr-ı risaletin ışığında tevhid-i hakikinın mertebelerinde seyahatler gerçekleştirmiştir. Tasavvuftaki sözkonusu tevhid hakikatli ve tevhid nihayetli sülûku, Bediüzzaman, Risale-i Nur'da, Tabiat Risalesi'yle tevhid öncesi ‘ârâf dönemi’den başlatarak tâlipleri/müridleri/sâlikleri önce icmalî iman ve tevhide ulaştırır.

Daha sonra diğer tevhid risalelerinde Allah'ın vücûb ve vücûdunun (varlığının ve birliğinin) delilleriyle tevhidin otuz adet bütün nevilerinden aşama aşama geçirir; yani hepsini kapsayan küllî birer kavram olarak ‘tevhid-i ulûhiyet ve tevhid-i rububiyet’ ettirir. Kainât, mahlukât ve hâdisât üzerindeki vahdaniyet, vâhidîyet, vahdet, ehadiyet ve ferdiyet tecellilerini ve âyetlerini tefekkürle seyr-i âfâkî yaptırır. Bununla eşzamanlı olarak insan mahiyetindeki aynı tevhid tecelli ve âyetlerinin mukabilleri üzerinden seyr-i enfûsî yaptırır. Dâhilî ve hâricî, enfûsî ve âfâkî bu iki seyr ü seyahat ile, sırasıyla önce tevhid-i ef'âl, sonra tevhid-i esmâ, tevhid-i sıfât, tevhid-i şüunât ve tevhid-i zâta doğru aklî ve kalbî bir seyahat-i maneviye gerçekleştirmeye vesile olur.

Bu aklî ve kalbî sülûk sürecinin başında icmalî ve taklidî olan imanlar, yoldaki iman nurları ve tevhid delilleriyle önce ilme'l-yakîn mertebesine ulaşır, sağlam bir temele oturur; sonra, tevhid şahidleriyle ayne'l-yakîn mertebesine yükselir ve nihayet tevhid âyetleri ve âyet-i kübrâsıyla hakka'l-yakîne urûc eder. Bu manevî miraç yolculuğunda ilme'l-yakîndeki tevhid delilleri aklî müşahedeyi, ayne'l-yakîndeki tevhid şahidleri kalbî müşahedeyi ve hakka'l-yakîndeki tevhid âyetleri ruhî müşahedeyi ifade ederler. Sonuçta hepsi, sülûk yolculuğunda geçilen yüz makamın sonuncusu olan ‘tevhid makamı’nın kendi içindeki sayısız tevhid mertebelerinde gerçekleşir. Risale-i Nur'daki imanî ve tevhidî sülûk, aslında tasavvufî sülûkun formallığının ötesindeki özünü-üsâresini içerir ve aynı neticeyi hâsil eder.

B. NUR MESLEĞİNCE SÜLÛKTA TEVHİD HİZBLERİ

Kelime-i tevhidden makam-ı tevhide sülukta ve makam-ı tevhidin sonsuz mertebelerinde seyrânda, *tevhid zikir*, *vird* ve *hizblerinin* olmazsa olmaz bir yeri vardır.

²³⁵⁹ Nursî, *Lem'alar* / 30. Lem'a, s.811.

Tasavvuf ve tarikatlerdeki 70 bin kelime-i tevhid hatimleri denen *hatm-i tehliller*²³⁶⁰ ve *tevhid hatmeleri* olduğu gibi, Bediüzzaman da, günlük her namaz tesbihatında sünnet-i seniyyeye uyarak 33 adet kelime-i tevhid çekiyor ve talebelerine çektiriyordu. Ayrıca mübarek gün ve gecelerde etrafındaki talebelerine belli sayıda *kelime-i tevhid* hatimleri dağıtıyor ve bireysel olarak çektiriyordu.²³⁶¹ Yine Nur Mesleği'nde sırr-ı tevhide erdiren “tevhid virdleri-hizbleri” diyebileceğimiz beş büyük münacat-ı tevhidiye vardır ki Cevşen hariç, diğerlerini kendisi yazmıştır.

1. Cevşen-i Kebîr

Büyük zırh manasına gelen Cevşenü'l-Kebîr, Bediüzzaman'a göre, içinde yüzü aşkın esmâ-i ilahiye bulunan ve okunduğunda adeta bütün kainâtı baştanbaşa tevhid nuruyla aydınlatan, karanlıkları dağıtan ve içindeki nur-u ehadiyeti gösteren bir münacattır.²³⁶² Bediüzzaman, Şemme Risalesi'nde Cevşen'in esmâ yörüngeli her bir cümlesinde 12 tevhid cevheri olduğunu -ki toplam 1188 veya 1200 tevhid cevheri eder-, vâhidiyetin ihatası içinde ehadiyetin tecelli ettiğini söylemiştir.²³⁶³ Cevşen'de binbir esmâ-i ilahiye ile Allah zikredilir ve O'na binbir ismiyle münacat edilir.²³⁶⁴ Cevşen'deki bu esmâ zikirleri ile insanın mahiyetindeki bilkuvve / potansiyel esmâ-i ilahiye tohumları ve tevhid hakikati inkişaf eder, istidat, kabiliyet ve içtihadına (çalışmasına) göre bilfiile çıkar ve nihayetinde kul, tevhid mertebelerinde sülûka kanat açar hâle gelir.

2. Tevhidnâme (29. Lem'a)

Nur Mesleği üzere makam-ı tevhide sülûkta ve tevhid mertebelerinde seyerânda istifade edilen ikinci tevhid hizbi, Yirmidokuzuncu Lem'a-i Arabiye'dir. İsmi tefekkürnâme ve marifetnâme olan bu yedi kapılı eserde baştan sonra bir tevhidnâmedir ve özel olarak da içinde kelime-i tevhide mahsus bir kapı bulunmaktadır. Muhtevasında “Namazın çekirdekleri” tabir edilen “Sübhanallah, Elhamdülillâh, Allahu Ekber, Lâ ilâhe illallah”, “Muhammedün Rasulullah” zikirleri ile “*Hasbünallahü ve ni'mel vekil*” ve “*Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh*” cümlelerinin, yedi bâb altında birer tevhid bahsi olarak izahı yapılmıştır. Bu dört zikrin ayrı ayrı tevhide delalet ve dehaletleri açıktır. Mesela: Ebû Abdillah Halîmî'ye göre *el-Kâfi* ismi de Allah'ın birliğini (vahdaniyetini) ifade eder²³⁶⁵ ki, bu açıdan Bediüzzaman'ın *Hasbünallahü ve ni'mel-vekil* zikri ve Hasbiye Risalesi, aynı zamanda tevhide dairdir, bir tevhid risalesidir ve manevî bir tevhid hizbidir.

²³⁶⁰ “Gavs-ı Hizânî Seyyid Sıbğatullah Arvâsî: "Kabir azabı tehliil hatmesinin sevabı ile kalkar. Bunu ancak Nakşibendiler bilirler." buyurdu. 70000 sefer tevhid kelimesini okumaktan ibaret olan tehliil kelimesini Gavs-ı Hizânî (ks) kabir azabına uğrayacağı zannedenlere emrederdi.” Seyyid Sıbğatullah Arvâsî, *el-Minah*, s. 119.

²³⁶¹ Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor*, c.6, s. 267.

²³⁶² Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 148, s.1659-1660.

²³⁶³ Nursî, *Mesnevî / Şemme*, s.366, çvr. Ü. Şimşek. Bkz. a.mlf., *Sözler / 24. Söz*, 1. Dal, s.143-144.

²³⁶⁴ Arif Arslan, *Manevî İklim Yolculuk: Dualar ve Niyazlar*, Samanyolu Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 202. Esmâ hakkında bkz. Arif Arslan, *Esmâ Zikri*, Sena Yayınları, İstanbul, 2014.

²³⁶⁵ Halîmî, *el-Minhac fî şuabi'l-îmân*, I, s. 187-209.

Bu tevhidhanenin kalbi mesabesinde ise kelime-i tevhid vardır ki, özel olarak, 7 Bâb'dan 4.sü, "Lâilâhe İllallâh" a dair olan *Tevhid Bâbı*'dır ve iki fasıldır: 1. Fasil'da Hz. Hızır'ın Tevhid Virdi'ndeki *63 Tevhid Mertebesi* tefekkürî zikredilmiştir.²³⁶⁶ Tevhid hakikati ve mertebelerine dair olan Hz. Hızır'ın bu tevhid virdi, bir *tevhid-i hakikîdir* ve câmi' bir küllî tevhiddir. Söz konusu virdin başında, bu virdin tevhidin 63 mertebesine işaret ettiğine dikkat çekmiştir.²³⁶⁷ 2. Fasil'da Şâh-ı Geylânî'nin bir virdinden mülhem *99 Tevhid Mertebesi* tefekkürî zikredilmiştir.²³⁶⁸

Sonuç olarak: 29. Lem'daki 7 Bâb'da, her bâbı 33 cümleden oluşan veya telmîhen yazılan bu tefekkürî hizb ve ezkârın sonunda, *tevhid-i hâlise*²³⁶⁹ *ulaşma ve fenâ içinde bekâ sırrına erme* olduğunu değerlendirebiliriz.

3. Hizb-i Ekber-i Nûrî

Risale-i Nur külliyyatındaki *Âyetü'l-Kübrâ*, *Hizb-i Ekber-i Nuriye* ve *Hülâsâtü'l-Hulâsa* isimli eserlerde *hakikat-ı tevhid* ve *şehadet-i tevhidiye* vardır.²³⁷⁰ Bu eserlerde anlatılan tevhidin her mertebesinde *Lâilâhe illallah* hakikati farklı lisanlarla ifade ve ilan edilir, akıl, kalb, ruh ve bütün leâife yerleştirilir. Hizb-i Ekber-i Nûrî, ilmî makamı itibarıyla *Âyetü'l-Kübrâ* Risalesi'nin Arapça Birinci Makamıdır. Bu eserlerde "ism-i âzam cilvesiyle tevhid-i hakiki âzamî bir surette yazıldığından, meseleleri hem gayet geniş, hem gayet derin ve bazen çok uzun olduğundan, herkes birden ihata edemez."²³⁷¹

Bediüzzaman, *Nur Mesleğinin Hizbi* manasına gelen *Hizb-i Ekber-i Nûrî* isimli eseri, "Lâilâhe illallah"ın 33 adet tevhid mertebesini tefekkürî zikrullah tarzında Arapça kaleme almıştır. Kendisi, varlığın varoluş hiyerarşisinde bulunduğu mertebeye göre bir tevhid biçimi olduğunu tespit etmiştir. Bu tespitine göre de tabaka tabaka varlıkların tevhidlerine şahid olmuş ve meşhûdatını tefekkürî bir zikir ve zikriyât olarak, Hizb-i Ekber-i Nûrî ismiyle kaydetmiştir. Risale-i Nur talebelerine hizb kitabı yapmıştır. Kendisi her gece 4-5 saat süren gece evrad ü ezkarının bir saatini buna ayırmıştır, talebelerine tavsiye ve teşvikleri olmakla beraber, herhangi bir sayı veya rakam tayinine gitmemiştir. Arapça olan bu Hizb-i Ekber-i Nûrî, müstakil kitap olarak da basılmış ve tercümesi yapılmıştır.²³⁷²

4. Hülâsatü'l-Hulâsa

29. Lem'a-i Arabiye'nin bir hülâsası olan el-Hizbü'l-Ekberi'n-Nûrî'nin hülâsâsıdır. O yüzden ismi: Hülâsatü'l-Hulâsa (Özetin Özeti) Duası'dır. Tesbihattaki 33 kelime-i tevhid ile küllî bir *tevhid hizbi*'dir. "Bu dua, Bediüzzaman'ın tefekkür mesleğinin

²³⁶⁶ Nursî, *Lem'alar* / 29. Lem'a, 4. Bâb, s.774.

²³⁶⁷ Aynı yer.

²³⁶⁸ 99 Mertebe'den burada izahı yazılan 79 Mertebe'dir ki 80-99 arası 19 mertebe yazılmamıştır. Bkz. Nursî, *a.g.e.* / 29. Lem'a, s.777.

²³⁶⁹ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Istilahat-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 352.

²³⁷⁰ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 4, s.1573.

²³⁷¹ Nursî, *Şualar* / 7. Şua, s.895.

²³⁷² Nursî, *Hizb-i Ekber-i Nûrî*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2010.

umdelerini beyan eden, Arapça olarak hâs te'lifidir.²³⁷³ Kastamonu Lahikası'ndaki dördüncü mektubunda, “*bu asrın ehemmiyetli ve mânevî ve ilmî bir mürşidi olan Risaletü'n-Nur'un heyet-i mecmuası*” içinde Hizb-i Ekber-i Nurî'nin bir sene nafile ibadet hükmünde olan bir saat tefekkür²³⁷⁴ sırrını taşıdığını, onun Hülâsatü'l-Hülâsa'sının da *Âyetü'l-Kübrâ'nın* misal-i müsağğarı gibi *şehadet-i tevhidiyeyi* içerdiğini söyler.²³⁷⁵

5. Tevhid Münacaatı

Bediüzzaman'ın “Tevhid Risalesi” adını verdiği 2. Şua'nın sonunda Vâhid-i Ehad'in dergahına takdim ettiği “Tevhidî Bir Münacât”ı vardır.²³⁷⁶ Bu, 3. Şua olan Münacat Risalesi'nin, kendisinden filizlendiği bir çekirdek olmuştur. Allah'ın el-Ehad isminin makam, mertebe ve tecellilerinin, tevhid delilleri halinde anlatıldığı bir “Tevhid Risalesi” olan 2. Şua'nın bitimindeki bu “Tevhidî Münacât”tan sonra, muhtemelen onun verdiği bir ilham ve fikirle Bediüzzaman, 3. Şua olarak uzun bir Münacât kaleme alır.²³⁷⁷

6. Manzum Lemeât Risalesi

Tasavvuf edebiyatında konusu Allah'ın birliği olan tasavvufî manzumelere “tevhid”²³⁷⁸ veya “tevhidnâme” denilir.²³⁷⁹ Genellikle üç bölümden oluşan tevhidnâmelerin içeriğinde; Allah'ın sıfatları, kudretinin âlemdeki tezahürü ve en son O'na münacât kısmı olur. Yazım tarzı bakımından nesir üzerinde nazımlarla yazılmış olan manzum Lemeât Risalesi, tevhide dair nazımları itibariyle bir manada farklı bir *tevhidnâme* gibidir. Bu bağlamda külliyattaki bütün tevhid risaleleri, mensur (nesir halinde) birer *tevhidnâme* olarak değerlendirilebilir.

Lemeât'ın en başında bulunan aşağıdaki manzum metin, bizatihi kendisi tefekkürî bir zikir-i tevhiddir, zikir-i tehildir.²³⁸⁰ Yine Lemeât'ta “*İcad ve cem-i ezdadda büyük bir hikmet var; kudret elinde şems ve zerre birdir*” başlığı, “*Tasarruf-u kudretin vüs'ati, vesâit ve muinleri reddeder*” ve “*Hakikî bütün elem dalâlette, bütün lezzet imandadır hayal libasını giymiş muazzam bir hakikat*”²³⁸¹ başlıkları altındaki manzum kısımlar, tevhidname sayılırlar. Bediüzzaman, Tevhidnâmelerde âdet olduğu gibi Lemeât'ı dua cümleleri ile bitirmiştir.²³⁸²

7. Mensûr Tevhid Risaleleri

Risale-i Nur Mesleği'nde tevhid hizbleri başlığı altına, külliyattaki bütün tevhid risalelerini dâhil edebiliriz. Çünkü nesir halinde yazılmış olan tevhid risaleleri, *mensur*

²³⁷³ Badıllı, *Risale-i Nur'un Kudsî Kaynakları*, s.742.

²³⁷⁴ Gazâlî, *İhyâ*, 4/423; Kurtubî, *el-Câmi*, 4/314; Aliyyülkârî, *el-Masnû*, s.82; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/370.

²³⁷⁵ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 4, s.1573.

²³⁷⁶ Nursî, *Şuâlar* / 2. Şuâ, s.864.

²³⁷⁷ Nursî, *a.g.e.* / 3. Şuâ, s.865.

²³⁷⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 535 “Tevhid” mad.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 659 “Tevhid” mad.

²³⁷⁹ Mesela Ali el-A'la Şeyh Ebü'l-Hasen Ali el-Alâ el-İsfahanî'nin Tevhidnâmesi vardır. Yine geleneksel edebiyatta Niyaz-ı Mısrî, Sinan Paşa, Fuzulî, Nâbî, Şeyhî ve Muallim Naci gibi zatların Tevhidnâme'leri bulunmaktadır. Müstakil kitap çalışması için bkz. Haluk Gökâl, *Türk Edebiyatında Manzum Tevhidler*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016.

²³⁸⁰ Nursî, *Sözler* / Lemeât, s.319.

²³⁸¹ Nursî, *a.g.e.*, s.330, 334, 340-342.

²³⁸² Nursî, *a.g.e.*, s.343.

birer tevhidnâme olarak değerlendirilebilirler. Bediüzzaman, zikirlerini tefekkürî tezekkür suretinde risalelere dönüştürdüğü için, sözkonusu tevhid risaleleri, tekrar be tekrar okunmaya devam edildikçe, bir süre sonra bir nevi hizblere/virdlere dönüşmektedirler. Tevhidullah konusunda özellikle şu risaleler ön plana çıkmaktadırlar:

Muhâkemât'taki ‘Üçüncü Makâle’; *Nur'un İlk Kapısı'ndaki* 14. Ders (14 Lem'a); *Mesnevî-yi Nuriye Mecmuası* içindeki Lem'alar, Katre, Habâb, Habbe, Zehre, Zerre, Şemme, Şule, Nokta, Nur Risaleleri; *Sözler Mecmuası'ndaki* 16. Söz, 22. Söz, 23. Söz, 30. Söz, 32. Söz, 33. Söz; *Şualar Mecmuası'ndaki* 2. Şua, 3. Şua, 4. Şua, 7. Şua, 11. Şua -6. ve 9. Meseleler- ve 15. Şua; *Lem'alar Mecmuası'ndaki* 17. Lem'a, 23. Lem'a, 29. Lem'a-i Arabiye, 30. Lem'anın 4. Nüktesi; *Mektubat Mecmuası'ndaki* 20. Mektup, *Âsâ-yı Musa Mecmuası, İman Küfür Muvazeneleri, Hüccetüllahi'l-Bâliğa.*

C. TEVHİD MERTEBELERİNDE MANEVÎ SEYAHATLER

a. Seyr ü Sefer, Seyahat, Sâir ve Seyyah Kavramları

Tasavvufta *sülûk*, *sefer* ve *seyahat* kavramları ile *sâlik*, *sâir* ve *seyyah* kavramları genel olarak aynı manada kullanılmaktadırlar, fakat kavramın kapsamı ve tarif farklılıkları sebebiyle ayrı manaları da ifade edebilmektedirler. Herevî, tasavvufî sülûkta geçilen yüz makamı anlattığı eserine “Menâzilü's-Sâirîn” (Sâirlerin/Yolcuların Menzilleri) ismini vermiştir. Demek ki *sâir*, *sâlik* manasına, *seyr de sülûk* manasına gelebiliyor. *Seyr ise sefere* çıkmadan olmuyor.

Sefer, sûfilerin nefsi terbiye etmek ve Hakk'a ermek için bedenle veya kalple yaptıkları yolculuk anlamında bir tasavvufî terimdir. İlk dönem sûfilerinden Ca'fer el-Huldî, bedenle yapılan seferden maksadın Allah'ın kudretinin tezahürlerini görerek ibret almak ve O'nun evliyasını ziyaret etmek; kalp ile yapılan seferden maksadın ise melekût âlemini temaşa ederek kalbin itminana ermesini sağlamak olduğunu belirtmiştir.²³⁸³ Muhammed el-Fârisî de tasavvufun bir esası olarak gördüğü seferden amacın *varlıklara bakıp ibret almak ve nefsi terbiye etmek* olduğunu söyler.²³⁸⁴

İranlı filozof Molla Sadrâ, varlık ve bilgi konusunu temellendirdiği *el-Esfârü'l-erba'a* adlı eserinde dört tür *ruhanî sefer* üzerinde durmuştur. Bu seferler sadece *kalbî bir tecrübeden* ibaret olmayıp aynı zamanda *aklî bir nitelik* taşımaktadır. Ona göre akılla soyut bir şekilde idrak edilen bu seferler tasavvufî tecrübe ile somutlaştırılarak yakîne

²³⁸³ Sülemî, *Tabakât*, s. 438.

²³⁸⁴ Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 90.

(kesin bilgi) ulaşılır. Alâüddevle-i Simnânî, mânevî âlemde yaptığı bir seyrini *Sırru bâli'l-bâl li-zevi'l-hâl* adlı kitabında anlatmıştır.²³⁸⁵

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, “Seferlerin Neticelerinin Açıklaması” manasına gelen *Kitâbü'l-İsfâr an netâ'ici'l-esfâr* adlı eserinde tasavvufî-manevî seferlerden bahseder. “O’nun katından, O’nun katına ve O’nda” olmak üzere üç çeşit sefer (seyr) olduğunu, bunun bir dördüncüsünün bulunmadığını ifade ederek çeşitli Peygamberlerin seferlerine işaret eder. Seferin maddî ve mânevî birçok türüne yer vermiş, her peygamberin, hatta her insanın ve canlının bir seferi olduğunu vurgulamıştır.²³⁸⁶ Bu eser üzerinden İbn-i Arabî’nin seferlerini inceleyen makalesinde Michel Chodkiewicz, “Siyâha/seyahat – gezgin zâhitlerin hayatı – bazen inisiye eğitiminin yâni seyr ü sülûk’ün bir safhası olabilir. Bazı kişiler için siyâha, nihayet evliyalığın dâimî şeklini temsil eder.” der.²³⁸⁷

Bediüzzaman için de Risale-i Nur, *manevî seyr ü seferlerinin* ve bu seferlerdeki müşahedelerinin eseridir. Külliyyatının ana kitabı Sözlere’i ve onun girişindeki Besmele Risalesi’nden başlayarak hemen bütün Tevhid Risaleleri’ni, “yol, yolculuk ve yolcu” (meslek, sefer, seyahat ve seyyah) kavramları ve temsilâtı üzerine kurmuştur, oturtmuştur. Bu risalelerdeki seyyâhın seyr ü seferlerine ve seyahatlerine tasavvufî perspektiften bakınca, bunların aynı zamanda “*iman ve tevhid mertebelerinde süluk eden bir sâlikin tecrübeleri ve müşahedeleri*” olduğu görülecektir. Risale-i Nur, Allah’ın vücub-u vücudunun ve vahdetinin işaret, remiz, delil, bürhan, hüccet, şahid ve âyetlerini -Molla Sadrâ’nın ifadesiyle- kalbî bir tecrübeyle beraber akıl ile idrak eşliğinde somutlaştırıp iman ve tevhidde yakîne ulaşılmasına vesile risalelerden oluşan bir külliyyattır. Bu İman ve Tevhid Risaleleri içinde Âyetü'l-Kübrâ Risalesi için Bediüzzaman, “*Kainattan hâlıkını soran bir seyyahın müşâhedâtıdır.*” demiştir.²³⁸⁸

Bediüzzaman’ın 1921’de Lemeat Risalesi’nde ve daha sonra 1929’da Ene Risalesi’nde anlattığı üç yolla hakikate yapmış olduğu manevî seyahati²³⁸⁹, İbn-i Arabî’nin tasavvufî seyahatleri anlattığı *Kitâbü'l-İsfâr an netâ'ici'l-esfâr* isimli eserindeki üç yoldan seyahatine benzemektedir. *Kitâbü'l-İsfâr’da* İbn-i Arabî’nin manevî seferlerini inceleyen Michel Chodkiewicz, onun üç çeşit seferinden bahseder ki, Bediüzzaman da Benliğinin Dönüşümü’nü gerçekleştirirken, üç yoldan gittiği bir seyahat-i maneviyesini ve müşahedelerini Ene (Benlik) Risalesi’nin sonunda kısa yorumuyla anlatmıştır. Chodkiewicz’in yaptığı çıkarımların, hemen büyük ölçüde Bediüzzaman için de câri ve vâki’ olduğu görüyoruz. Şöyle diyor:

²³⁸⁵ Alparslan Açıkgöç, “el-Esfârü'l-Erbaa”, *DİA*, İstanbul, 1995, c.11, s.375; Süleyman Uludağ, “Sefer”, *DİA*, İstanbul, 2009, c. 36, s. 298.

²³⁸⁶ İbnü'l-Arabî, *Kitâbü'l-İsfâr an netâ'ici'l-esfâr Kitâbü'l-İsfâr*, s. 99.

²³⁸⁷ Michel Chodkiewicz, “Sonsuz Yolculuk: İbnü'l-Arabî’nin Kitâb el-İsfâr An Netâici'l-Esfâr Adlı Eseri, çvr. Vahit Göktaş, *Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), 2009, sayı: 23, s. 658.

²³⁸⁸ Nursî, *Şuâlar / 7. Şuâ*, s.898.

²³⁸⁹ Nursî, *Sözlere / 30. Söz*, s. 246; / Lemeât, s.339.

“Sonuç olarak her yaratılan, iradî ya da gayr-ı iradî, bilerek ya da bilmeyerek, kendine göre bir yolculuk halindedir... Her şeyden önce bilinmesi gereken üç çeşit sefer olduğudur. Birincisi kara ya da deniz yoluyla Allah’a götürülen yolculuktur.²³⁹⁰ Karayolu ki kökenini vahye olan inançtan alır bu iki yoldan daha güvenilir olandır, spekülâtif (kuramsal) olan denizyolu belirsiz ve hatta tehlikelidir. İkincisi sefer fi’llah/Allah’ta seferdir, orada yolcu sonsuz bir hayrete dalar.²³⁹¹ O artık vasıtada değil kendi özündedir, fakat sefer sonsuza kadar devam eder çünkü; Allah her zaman yaratmadadır. ‘Hayret’ kelimesi genellikle şaşkınlık olarak tercüme edilir. Ancak İbnü’l-Arabî’nin çalışmasında, Nyssa’lı Aziz Gregor’un ‘Şarkıların Şarkıları’ üzerine altıncı vaazında anlattığı; ruhun ‘başlangıçtan başlangıca asla son bulmayan başlangıçlar yoluyla’ sonsuz gelişimi olarak tanımladığı ‘epaktatis’e daha yakındır. “Allah’ın hediyeleri asla bitmez” der İbnü’l-Arabî, “ve onların hepsine son verecek bir son hediye yoktur.”

Üçüncü tür sefer; sefer mine’llah / Allah’tan zuhur eder. Yaratılanlara bu geri dönüş bir red olarak düşünülebilir; öbür taraftan hiçbir ayrılığı içermeyen peygamberlerde ve evliyalarda olduğu gibi ilahi bir seçimin belirtileri olarak da anlaşılabilir. Aslında İbnü’l-Arabî için kâmil manadaki velayet, etimolojik manasındanda anlaşılacağı gibi ‘kurbiyyet’tir fakat bu yakınlık daha fazladır. İnsana yakın olan veli Allah’a yakın olmaktan asla geri kalmaz ve bunun için de o, ‘dünyayı ve cenneti birleştirir.’²³⁹²²³⁹³ Dünya ve ahireti birleştirme, bir yönüyle halk içinde Hak ile beraber olmanın bir değişik ifadesi olmaktadır ki, velayet sonrası irşada ehliyet verilen mürşidliğin tezahürüdür. Nursî de, anlattığı ‘üç yollu seyahatinde vardığı âlem, dünya içinde bir cennettir, “cennet gibi o âlemi seyre başladım.” der.²³⁹⁴

b. Marifet/Tevhid Miracının Dört Usûlü ve Dört Vesilesi

Allah’ı tanımak manasına gelen marifetullah, bir arş-ı kemalattır. Allah’ın Vâhid-i Ehad oluşunda marifet kazandıkça ve o tevhidî marifette derinleşildiği ölçüde kişi bir ârif-i muvahhid hâline gelir. Bediüzzaman, marifet arş-ı kemâlâtına yükselten mi’raçlar (manevî asansörler) içinde mi’râc-ı Kur’ânî’yi tercih etmiştir. Tevhid makamına yükseliş, marifetullahta ilerlemenin kemal mertebesinde gerçekleşen bir kıvam olması hasebiyle²³⁹⁵, marifette ilerledikçe tevhid makamlarında da terakki edilmiş olmaktadır. Bir sâlih döngü

²³⁹⁰ Yunus suresi, 10/22.

²³⁹¹ İbnü’l-Arabî’nin çalışmalarında hayret fikriyle alakalı olarak bkz., *el-Fütûhât*, c. I, ss. 270, 420; c. II, ss. 137, 607, 661; c. III, s. 490; c. IV, ss. 43, 196-7, 245, 280.

²³⁹² Bk. Chodkiewicz, *Le Sceau des Saints*, Paris, 1986 (Seal of the Saints, Cambridge, 1993).

²³⁹³ Chodkiewicz, “İbnü’l-Arabî’nin Kitâb el-İsfâr An Netâici’l-Esfâr Adlı Eseri, çvr: Vahit Gökaş, *a.g.m.*, s. 659-660.

²³⁹⁴ Nursî, *Sözler* / 30. Söz, s. 246.

²³⁹⁵ Nursî, *a.g.e.* / 22. Söz, -2. Makam, 4. Lem’a, s.124.

olarak, tevhid makamlarında ilerledikçe de müşahede edilen hakikatlerle marifetullah ziyadeleşmiş olmaktadır.

Marifetullah'a "arş-ı kemalat" diyen Bediüzzaman, 1911'de yazdığı *Muhakemat*'nda kemalat arşı olan marifetullah'a yükselmenin dört mi'râcı (manevî asansörü, yöntemi) olduğunu, -ki ilk üçü kelamcıların, felsefecilerin, sufilerin yollarıdır- kendisinin bunlardan mi'râc-ı Kur'ânî'yi seçtiğini söylemiştir.²³⁹⁶ 'Marifet mi'raclarının usûlü' demesi, onun tasavvufî bir yaklaşım içinde olduğunu işaretlemesi bakımından dikkat çekicidir. 1921'de *Marifetullah Nurundan Bir Nokta* isimli risalesinde daha genişçe izah etmiştir. Allah'ın şahidi dört küllî delilden birisi Kur'an'dır. Diğerleri kainat, peygamberler ve vicdandır.²³⁹⁷

c. Marifet ve Tevhidde Mi'râc-ı Kur'ânî ve Nur Mesleği

Bediüzzaman'a göre marifetullahı ulaştıran Kur'ânî Mi'râcın vesîlesi, vahiy ve ilhamdır. Marifetullahı arş-ı kemalat olarak niteleyen Bediüzzaman, o arşa çıkmak için İslam tarihinde gidilen dört ana yoldan birincisinin, mi'râc-ı Kur'ânî olduğunu, kendisinin de o yolu seçtiğini açıkta belirtmiştir.²³⁹⁸ Kur'an mi'râcı (merdiveni, asansörü) ile marifetullah denen "o arşa çıkmak için dört vesile vardır: İlham, talim, tasfiye, nazar-ı fikrî."²³⁹⁹ İlham, talim, tasfiye, nazar-ı fikrî; bunlar, kemalatın arşı olan Allah'ın marifetini kesb etmenin usulü olan dört yolun vesileleri ve gidiş vasıtalarıdır.

Bediüzzaman, yukarıda marifetullah arşına ilham ile çıkılabileceğini, yani Allah'ın bazı kullarına kendisini ilham yoluyla bildirip tanıtabileceğini söylemektedir. Vahiy gibi, ilhamın da Allah tarafından kullarına bir konuşma biçimi olduğu Kur'an-ı Kerim ile sabit olduğu için, İslam uleması tarafından da hak ve sadık ilham kabul edilmiştir. Dolayısıyla Bediüzzaman'a göre Allah'ı ilham yollu bilmiş ermişlerin, tanımış âriflerin bu bilişleri de makbuldür. Bu bağlamda ilham çeşitleri sayılan; *hadsıyyât, sünûhât, tülûât, levâih, levâmi', tavâli', bevâdih, vâki', kâdih* tarzında akla veya kalbe doğan sezgisel bilgiler ile Allah bir ölçüde tanınabilir, marifetullah hâsıl olabilir. Nitekim Bediüzzaman, Risale-i Nur'u Kur'an'dan mülhem te'lif ettiğini pek çok yerde açıkça ifade etmiştir. Bazı eserlerinin isimleri de ilhamla yazıldıklarını gösterir: Sünûhât, Tülûât, Telvihât gibi... Ne var ki o, ilhamı Kur'an ve Sünnet kıstasına vurur, şer'î nasrlara muvafık olanı alır, olmayanı atar. Çünkü ilhamın ilmî değeri, şeriat mihenginden onay almasıyla mümkün olur. Gazâlî, er-Râzî²⁴⁰⁰, İbn Haldûn, İbnu's-Salâh, eş-Şevkânî, ez-Zebîdî, el-Âlûsî gibi alimler, takva sahibi

²³⁹⁶ Nursî, *Muhakemat*, s.2022; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* - Nokta, s.1370.

²³⁹⁷ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nokta, s.1368.

²³⁹⁸ Nursî, *Muhakemat*, s.2022; a.mlf., *Mesnevî-i Nuriye* - Nokta, s.1370.

²³⁹⁹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* - Nokta, s.1370.

²⁴⁰⁰ Râzî, *el-Muhassal (Kelam'a Giriş)*, çvr. Hüseyin Atay, Kültür-Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 16; Musa Cârullah Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne (Kur'an - Sünnet İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım)*, çvr. Mehmet Görmez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998, s. 91-92.

bazı kimselere gelen ilhamın geçerli bir bilgi kaynağı olabileceği görüşüne meyiletmişlerdir.²⁴⁰¹

Bu görüşü kabul eden Bediüzzaman, Katre Risalesi'ni yazdığı tarihte, kendi yolunun *Kur'anî ilham yolu* olduğunu apaçık belirtmiş²⁴⁰² ve diğer ehl-i nazar ve ehl-i tasavvufla farkını beyan etmiştir:

“*Katre* nâmındaki eserimde Kur'an'dan ilhamen takip ettiğim yolla (ehl-i tasavvuf), ehl-i nazar ve felsefenin takip ettikleri yol arasındaki fark şudur:

Kur'an'dan tavr-ı kalbe ilham edilen asâ-yı Mûsâ gibi, mânevî bir asâ ihlan edilmiştir. Bu asâyyla, kitab-ı kâinatın herhangi bir zerresine vurulursa, derhal mâ-i hayat çıkar. Çünkü müessir ancak eserde görünebilir.

(Tasavvufta) Mânevî asansör hükmünde olan *murakabeler*le mâ-i hayatı (hayat suyunu) bulmak pek müşküldür (zordur).²⁴⁰³

Vesâite lüzum gösteren ehl-i nazar ise, etraf-ı âlemi Arşa kadar gezmeleri lâzımdır. Ve o uzun mesafede hücum eden vesveselere, vehimlere, şeytanlara mağlûp olup caddeden çıkmamak için, pek çok burhanlar, alâmetler, nişanlar lâzımdır ki yolu şaşırtmasınlar.

Kur'an ise, bize asâ-yı Mûsâ gibi bir hakikat vermiştir ki, nerede olsam, hattâ taş üzerinde de bulunsam, asâyı vuruyorum, mâ-i hayat fişkırıyor. Âlemin haricine giderek uzun seferlere ve su borularının kırılmaması ve parçalanmaması için muhafazaya muhtaç olmuyorum. Evet, *وَبِ كُلِّ شَيْءٍ لَّهُ آيَةٌ تَدُلُّ عَلَىٰ أَنَّهُ وَاحِدٌ* [“Bütün her bir şeyde Allah'ın varlık ve birliğini gösteren bir âyet (işaret) vardır.”²⁴⁰⁴] beytiyle, bu hakikat hakikatiyle tebarüz eder.²⁴⁰⁵

Şener Dilek, *Risale-i Nur'da Derinleşme* adlı eserinde, bu derinleşmenin metafizik boyutlarını, gerekçeleri, alt yapısı ve meyveleriyle etraflıca ele almıştır. Kitabının beşinci ve son kısmını, ‘kurbiyet ve sırr-ı veraset’e ayırmış, kemalat arşının miraçlarını ve vesilelerini Risale-i Nurdan misallerle işlemiş ve kurbiyet mertebeleriyle (velayet-i Kübra, kurb-i nübüvvet, velayet-i ilmiye, ibadet-i imaniye ve risaletin halifesi mertebeleriyle) eserini tamamlamıştır.²⁴⁰⁶ Detaylı bilgi için oraya müracaat edilebilir.

d. Fikrî Hareket, Kalbî Seyahat ve Ruhî İnkışâfât: Tevhid Lem’aları

Esasen bütün insanlar, ezelden ebede bir hareket ve seyahat halindedirler. Bediüzzaman, insanı ezelden (ilm-i ilahîden) ebede giden bir yolcu olarak tasvir eder;

²⁴⁰¹ Bkz. eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, II/287; İzmirli, İ. Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, Umran Yayınları, İstanbul, 1981, s. 35-6; Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara, 2000, s. 40-9.

²⁴⁰² Nursî, *Mesnevî / Katre*, s. 185-186, çev. A. Badıllı; a.mlf., *Mesnevî / Katre*, s. 161, çev. Ü. Şimşek.

²⁴⁰³ Bu cümle, Ü. Şimşek'in (s.161) ve A. Badıllı'nın (s.185) *Mesnevî-i Nuriye* çevirilerinde yoktur.

²⁴⁰⁴ İbnü'l-Mu'tez'in bir şiirinden alınmıştır. Bkz. İbn-i Kesîr, *Tefsîrül-Kur'ani'l-Azîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1401, 1/24. Bkz. el-Esfehanî, *el-Eğânî*, 4/39; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, 12/413; el-Übşeyhî, *el-Müstataf*, 1/16, 2/280.

²⁴⁰⁵ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Katre*, s.1310.

²⁴⁰⁶ Şener Dilek, *Risale-i Nur'da Derinleşme*, Feyza Yayıncılık, İstanbul, 2002.

yolculuğu da ruhtar âlemi, babanın sulbû, anne karnı, bebeklik, çocukluk, gençlik, ihtiyarlık, kabir, haşir ve ebedî cennet veya cehennem şeklinde resmeder.²⁴⁰⁷ Mahmut Erol Kılıç'a göre "herkes bir bakıma biyolojik anlamda da seyr ü sülûk etmektedir."²⁴⁰⁸ Cismanî sülûkun gıdaları olduğu gibi, ruhanî/manevî sülûkun da gıdaları vardır ve en başta da zikrullahtır. Bediüzzaman, "Seyr ü sülûk-i kalbînin ve hareket-i ruhaniyenin miftahları ve vesileleri, zikr-i İlâhî ve tefekkürdür." der.²⁴⁰⁹

Zikirler içerisinde bütün tarikatlerin ortak ve en faziletli zikri ise: *Lâilâhe İllallah* kelime-i tevhididir. Mürid, bireysel bazda veya cemaat halinde bu zikri günlük belli sayılarda çekerek imanda tevhide ulaşmaya sevk edilir. Dilin zikrinin kalbe inmesine çalışılır. Temel bir kabul olarak: Kelime-i tevhid ile ehl-i tevhid olmanın dereceleri vardır. İnsan, sadece kelime-i tevhid söyleyerek dilde ehl-i tevhid olur, kelime-i tevhide inanarak kalbde ehl-i tevhid olur, kelime-i tevhidi anlayarak hakikatte ehl-i tevhid olur. Kelime-i tevhidi zikretmekten ötesi fikretmektir, fikretmekten yücresi ise fehmetmektir. Mü'min fikrettiği ölçüde anlar, anladığı ölçüde inanır, inandığı ölçüde de ehl-i tevhid olur. Her mertebede akla, hisse, kalbe veya ruha parlayan tevhid lem'aları bulunur.

Zühre Risalesi'nin mukaddimesinde belirttiğine göre Bediüzzaman'ın hem ilmî hayatında, hem de manevî hayatında "tevhid nurlarının, hakikatlerinin ve sırlarının" çok özel bir anlamı vardır. 1921 senesinde ilâhî inayetle, marifet-i ilahiye konusunda bir fikrî hareket, kalbî seyahat ve ruhî inkişâfât yaşamıştır ki, bu manevî vetîrede (bir nevî sülûkta) ilk defa kendisine *tevhid dair bazı lem'alar (lemeât-ı tevhidiye) zuhur etmiştir*. Kendisi de o tevhidî lem'aları Arapça olarak notalar suretinde, Lemeât, Zühre, Şu'le, Habbe, Şemme, Zerre, Katre gibi risalelerinde kaydetmiştir. Zühre Risalesi'ndeki *tevhid notalarını*²⁴¹⁰ ve Mesnevî'deki diğ er Arapça risaleleri Yeni Said, hakikat ilminden ilk önce *bir derece şühûd sûretinde* görmüştür, o sebeple de 'letâif-i asliyelerini kaybetmemek için' geldikleri gibi hiç değıştirmeden, aynen gördüğü şekliyle meallerini yazmıştır.²⁴¹¹

Bediüzzaman'a göre Yeni Said olduktan sonra ilk telif ettiğı eserleri 'şühûd derecesi'nde bir müşahedeye dayalı olarak yazmıştır. Bahsettiğı *şühûdî tevhid nurları ve hakikatleri* de, tasavvufta anlatılan tevhid makamları içindeki "tevhid-i şühûdî" ile doğrudan alakalı olmalıdır. Eski Said'den Yeni Said'e dönüştüğünde yazdığı risalelerden

²⁴⁰⁷ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, Onuncu Risale, s.1358. "Ey gençliğinde gülmüş, şimdi güldüğüne ağlayan nefsim! Bil:... o nefy ve yolculuk ise, âlem-i ervahtan, rahm-ı mâderden, sabâvetten, ihtiyarlıktan, dünyadan, kabirden, berzahtan, haşirden, sırttan geçer bir uzun sefer-i imtihanıdır. Ve o iki tılsım ise, Cenâb-ı Hakka iman ve âhirete imandır." Nursî, *Sözler / 7. Söz*, s.11.

²⁴⁰⁸ Kılıç, *Anadolu'nun Ruhu*, s. 8.

²⁴⁰⁹ Nursî, *Mektubat / 29. Mektup*, s.562.

²⁴¹⁰ Bediüzzaman ilk olarak 1921'de yazdığı Arapça Zühre Risalesini daha sonra Türkçe'ye yeniden yazarak, değıştirerek ve geliştirerek, 17 nota halinde Notalar Risalesi adıyla adaptasyonunu yapmış ve Lem'alar mecmuasına, 17. Lem'a olarak yerleştirmiştir.

²⁴¹¹ Nursî, *Zühre Risalesi*, Mukaddime, s. 1339; a.mlf., *Lem'alar / 17. Lem'a*, s.642.

Şemme’de “Müşahede etmediğimi yazmadım.” demiştir.²⁴¹² Hiç şüphesiz ki bu ifadeler, tasavvufî müşahedelerle ilişkilidir. Sözü bir adım öteye taşıyarak, Yeni Said’in vahdet-i şühûd makamının hallerini *Kur’ânî Nur Mesleği* içinde kendine özgü biçimde yaşamış olduğu çıkarsamasında bulunabiliriz.

e. İslam, İman ve İhsan: Tevhid Mertebelerinde Seyr ü Sülûk

Tasavvuf ve tasavvufî sülûk, Cibril hadisindeki *İslam, iman ve ihsan kavramları ve tarifleri*²⁴¹³ üzerine oturtulmuştur. Bunlara dördüncü olarak ‘tayr’ı (vüsûlü) ilave eden İmam-ı Gazalî’ye göre *sülûk, imanî hakikatleri bilip idrak için yaşanan bir yolculuktur.*²⁴¹⁴

Tasavvufta vuslat makamı olan *tevhid makamına* giden yolda bir takım *tevhid menzilleri (menâzil-i tevhid)* vardır ve tevhid makamının içinde de *tevhid mertebeleri (merâtib-i tevhid)* vardır.²⁴¹⁵ Seyr ü sülûk, “esfâr-ı erbaa” denilen dört seferden (yolculuktan) oluşur. Sâlik, *seyr ilallah ve seyr fillah* ile velîlik makamına ulaşırken, *seyr maallah ve seyr anillah* ile mürşidlik makamı ve yetkisi elde eder. Seyr maallah makamında vahdette kesreti, kesrette vahdeti müşahede eder.²⁴¹⁶ Bundan dolayı sülûk, Hz. Peygamber’in (s.a.v) izinde, onun örnek olduğu kulluk hayatını yaşayabilecek kabiliyetlerin inkişaf etmesi gayretidir, denebilir. Seyr anillah, tevhid ve cem’ makamına ermiş olan sâlikin teklikten çokluğa, Hak’tan halka yönelişidir, yani *beka ba’de’l-fenâ makamıdır.*²⁴¹⁷ Bu makam artık *irşad makamı* olmaktadır.²⁴¹⁸

Şeyh İsmail Çetin Efendi: “Üstad Bediüzzaman Hazretleri, *cem’ül-cem’ mertebesindedir.*” demiştir.²⁴¹⁹ Bu, onun sülûkunu tamamladığının ve mürşitlik makamını hâiz olduğunun bir başka ifadesi olmaktadır. Eski Said, Yeni Said ve Üçüncü Said olarak hayatının üç safhasında birbirinin devamı niteliğinde olan üç nevi irşad vazifesi gören Bediüzzaman’ın Risale-i Nur Mesleği’nde *hakikatü’l-hakâika uzanan velayet yolu,* imanın tevhid mertebelerinde ‘derinleşerek ve yükselerek ilerleyen’ bir manevî yolculuktur. Nitekim tasavvuftaki yatay ve dikey yolculuk, Kur’ânî İsrâ ve Mi’raç sırrıyla gerçekleşen bir ‘dönüşüm ve gelişim yolculuğu’dur.

²⁴¹² Nursî, *Mesnevî-i Nuriye / Şemme*, s.387, çvr. Badıllı; a.mlf., *Mesnevî / Katre*, s.90, çvr. Ü. Şimşek.

²⁴¹³ Dihye r.a. suretine girmiş Cebrâil birgün “İman nedir?” ve “İslam nedir?” sorularını sorup cevaplarını aldıktan sonra: “Peki ihsan nedir ya Rasûlallah?” diye sormuş, Efendimiz (s.a.v) de: “*İhsan, Allah’ı görüyormuşsun gibi O’na kulluk/ibadet yapmandır. Sen O’nu görmeden de O seni görmektedir.*” cevabını vermiştir. Buharî, *İman* 36 (50); Müslim, *İman* 1 (8), 2 (9); İbn-i Mâce, *Mukaddime* 9 (63, 64); Ebu Davud, *Sünnet* 17 (4695); Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 6/528 (11721); Tirmizî, *İman* 4 (2610); Ahmed b. Hanbel, 2/426 (9497).

²⁴¹⁴ Gazalî, *Ravzatü’l-Tâlibîn*, s. 43-44.

²⁴¹⁵ Ahmed Hüsameddin Rekalî Tebsiranî Dağistanî, *Hakayikü’t-tecrîd fî menâzili’t-tevhid*, Matbaatu Mürettibini’l-Osmanî, İstanbul, 1328; Necmettin Şahinler, *Ganiyy-i Muhtefî’nin “Merâtib-i Tevhid Risalesi” Yorumu*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

²⁴¹⁶ el-Cîlî, *Esfâr*, s. 262.

²⁴¹⁷ es-Selmanî, *Ravza*, s. 496.

²⁴¹⁸ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Istilahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 644-645.

²⁴¹⁹ Salih Okur, “İsmail Çetin Hocaefendi İle Asrın Bedii Etrafında Ropörtaj”, (19.03.2010), bkz. http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=3862&ctgr_id=138 (18.8.2017).

Tasavvuf ilminde “tevhid” hem imanî bir hakikat, hem de manevî bir makam olarak en aslî kavramlardan birisidir. Bir tarife göre “Tasavvuf, mânevî mertebeleri kat ederek en yüksek mertebe olan insan-ı kâmil mertebesine ulaşmanın kurallarından ve nihayet *tevhidin sırlarından bahseden bir ilimdir.*”²⁴²⁰ Tabir-i diğerle tasavvuf, imanda yakînî tevhide ulaştırma yoludur. Tevhidin zirvesi ve neticesi: Bütün haricî ve dahilî ilahlardan, putlardan kurtulup tek Allah’a kul olmaktır. Diğer bir ifadeyle, bir insanla ilgili bütün sahalardaki görüşleri, eylemleri ve halleri, tevhid hakikatine göre belirlemektir.

Hayatını iman ve tevhid hakikatinin ispat ve ilanına adanmış muvahhid bir mü’min olan Bediüzzaman Said Nursî’ye göre: Eylemleri birleştiren te’lîfî bakış, tevhidî bakıştır. Bu da, kuşatan kapsamlı cami’ ve küllî bakıştır, hem bâtunî hem zâhirî cihetlerden tüm eşyayı adeta bir vücut’un azaları gibi gören küllî-bütüncül bakış işte budur. Bu küllî bakışa götüren zihnî – tefekkürî süreç, eşya dediğimiz her bir şeyin birer eser olduğunu kabul etmekle başlar, tasavvuf geleneğinde olduğu gibi. Eser, fiili gerektirir. Fiil, fâili icap eder. Evrendeki bütün oluşlar, tevhidî nazarda, bir silsile halinde eserden Müessir-i Hakiki’ye, sebepten Müsebbibü’l-Esbâb’a götürürler.

Bediüzzaman Said Nursî’nin Risale-i Nur’daki tevhid sistematiğini üzerine kurguladığı retoriklerden birisi, ilm-i kelim ve tasavvufta da yaygın olan, kâinattaki fiillerden eserlere, eserlerden isimlere, isimlerden sıfatlara, sıfatlardan şuûnâta, oradan da Zât-ı Vâhid-i Ehad’e ulaştıran *fikrî, hissî, manevî silsiledir.*

Risale-i Nur’da ilk etapta imanî tevhid ettiren, fikrî seviyede bir süreç yaşanır, daha sonra veya eş zamanlı olarak, ibadet, sünnet, evrad ü ezkar ile Nur Mesleği’nde ilerledikçe o aklî-fikrî süreci *manevî (hissî-kalbî-ruhî-sırrî-hafî) süreçler* takip eder. Nurlardaki tevhid hakikati, işin başında aklî düzeyde ağıyarını mâni (tenzihî) biçimde inkişaf ederek kısmî bir aydınlanma gerçekleştirir. Her aydınlanma, başka fitilleri ateşler ve ömürlük vetfire içerisinde istidat, iştiyak, gayret, ciddiyet ve istikamete göre amelî olarak, insan bütünlüğüne yönelik bir aydınlanma sağlanmasına yol açar. Böylece efrâdını câmi’ bir küllî inkişafa doğru yol alınmış olunur. Bu gelişim seyrine, tarikatlerdeki seyr ü sülûkun hafifletirilmiş / kolaylaştırılmış bir formu olarak da bakılabilir.

Tasavvufta da meşhur olan ‘sefer/seyahat’ kavramı ve manasına uygun olarak; Risale-i Nur’da işlenen tevhid konuları, bazı risalelerde bir seyyahın tevhid hakikatine “manevî seyahat”i şeklinde kaleme alınmıştır. Seyahat-i akliye, seyahat-i fikriye, seyahat-i hayaliye, seyahat-i vak’ia-i misaliye suretlerinde aklî, fikrî, hayalî, zihnî, manevî süreçler yaşatılacak

²⁴²⁰ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 26.

bir tarz takip edilmiştir. Kimi zaman vâki' hikayeler ve temsiller ile zenginleşen bu seyahatlerde ayrıca, tasavvufi anlamda pekçok “vâkiât”²⁴²¹ vukû' bulur ve paylaşılır.

Tevhide yolculukta aklın tam teslim ve ikna olduğu o merhalede nefis de ya ilzam ya iskât ettirilir. Bundan sonraki merhaleler, kalbin ve ruhun derece-i hayatında devam ederler. Bu, zahiren tevhide yolculuktur, bâtinen ise seyyahın mâhiyetindeki hakikat-i insaniyesinde mevcut bulunan tevhid hakikatının kendisine kesbî değil, vehbî olarak zuhûrudur. Esasen hâricî âlemde mevcudat üzerine tefekkürî seyahate paralel olarak dâhilî âlemde o mevcudatın mukabili olan letâif üzerine tezekkürî seyahat, çoğu zaman eşzamanlı olarak gerçekleşir. Çünkü dışta görülen tevhid tecellileri ancak içte karşılığı olduğu takdirde idrak edilebilir ve kalpte tevhid nurlarına dönüşebilir.

Risale-i Nur'daki seyr ü sülûk, ‘tevhid mertebelerinde yapılan seyahatler’den ibaret değildir. Belki tasavvuftaki sülûk-u kalbî ve ruhîyi de içine alan daha genel ve kuşatıcı bir fikriyat ve ameliyatı ihtiva ve ifade eder. Çünkü Bediüzzaman’a göre: Tasavvufun vâridât ve semerâtını da hâsil eden Risale-i Nur Mesleği, hakiki, ihlaslı, sadık ve sâlih Nur Talebelerini hâriçten tarikatlere muhtaç bırakmaz. Hususiyle Telvihât-ı Tis’a Risalesi, bu ihtiyacı karşılamada öncelikli bir rehber risaledir. Nasıl ki tasavvufta tarikatler velayet tarîkeleridir. Risale-i Nur dairesi ve talebeliği içinde de Nur Mesleği, o dairenin velayet tarîkidir ve tarikatlere mukabil gelen manevî Nur Yoludur. Tabiri yerindeyse *Nur Mesleği*, Risale-i Nur Câmiasının *bir nevi tarikati* mesabesinde, fakat geleneksel tasavvufî tarikatler gibi bir tarikat değildir. Bediüzzaman da, gayet açık bir dille, Risale-i Nur Mesleğinin tasavvufî bir tarikat değil, Sahabe’nin hakikat mesleğinin bir cilvesi olduğunu söylemiştir.²⁴²²

f. Risale-i Nur’da İman ve Tevhid Yolculukları: Urûc-ı Manevî

Bediüzzaman için tevhid delillerinde yolculuk, salt aklî-nazarî-fikrî bir ilim çalışması değildir, belki fikriyat ile bağlantılı bir maneviyat seyahatidir, öyle gerçekleşmiştir ve gerçekleştiği gibi de kaleme alınmıştır. Risale-i Nur, bütünüyle aklî, fikrî, hissî, kalbî, ruhî bir yolculuktur, maddeden manaya, dünyadan ukbaya, eşyadan Allah’a bir yolculuktur. Mesela aklın tevhide ve tevhidle seyahatinin anlatıldığı Tabiat Risalesi’nden Tahavvülât-ı Zerrât Risalesine kadar hepsi tevhide yolculuktur, tevhidî seyr ü seferdir, tefekkürî seyahatlerdir.²⁴²³

²⁴²¹ Serrâc, *Lüma*, s. 418; Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 311; İbn-i Arabî, *Istılahı's-süfîyye*, s. 536; Kâşânî, *Istılahâtü's-süfîyye*, s. 47; Gümüşhânevî, *Câmiu'l-usûl*, s. 103; Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Istılahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 1174, “vâkia” mad.

²⁴²² Nursî, *Emirdağ Lahikası I* - Mektup No: 37, s.1704-175; a.mlf., *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.670.

²⁴²³ Nevzat Tarhan, “Akıldan Kalbe Yolculuk: Bediüzzaman Modeli” isimli kitabında; ve özellikle “Kuantum’dan Tevhide” başlığı altında; zerrelere, atomların, atom-altı parçacıkların ve varlıkların yapıları, bu varlıkların özellikleri, nanoteknoloji, foton telepatisi veya düşünce gücü, kuantum elektrodinamiği ve insanın serbest zihni gibi konuları incelemiş, irdelemiş; atomların da memur-u ilahî oluşları, imam-ı mübîn ve kitab-ı mübînindeki yerleri, ruhun şifrenmiş bir kuantum kriptografisi olup olamayacağı, manaların dahi muhafaza edildiği ve zerrelere

Ne var ki biz, Risale-i Nur Külliyyatı'nda sadece Lemeât Risalesi, Katre Risalesi, Ene Risalesi, Âyetü'l-Kübrâ Risalesi, el-Hüccetü'z-Zehrâ Risalesi ve Hüve Nüktesi'nde kaydettiği dört manevî seyahatini tevhide bakan yönüyle kısaca yerinde görmeye ve sufi perspektiften değerlendirmeye çalışacağız.

1. Lemeât, Katre ve Ene Seyahatleri

Bediüzzaman, yeraltından tünel yolu, yeryüzünden karayolu ve semadan havayoluya olmak üzere, hakikate üç farklı yoldan üç ayrı seferle ulaştığı bir manevî seyahatini üç eserinde yazmıştır. Allah'a giden bu üç yoldan biri, yeraltından tünel kazarak yapılan felsefî akıl yolculuğudur. Diğeri yerüstünden yürüyerek gidilen bilim karayoludur. Üçüncüsü de en kısa ve en sür'atli ulaşım vasıtası olan havayoludur, yani din yolu, Kur'an yoludur.²⁴²⁴

Bediüzzaman, 1921'de yazdığı Lemeât Risalesi'nde, "*Fâtiha'nın âhirinde işaret olunan üç yolun beyanı*" başlığı altında daha önce yaşadığı üç yoldan seyahatini anlatır. "*Şimdi bize üç yol var, bir âlem-i ziyadar. Bir kere seyrettimdi bu zemin-i mecâzî. Evet bir kere buraya da gelmişim, üçünde ayrı ayrı gitmişim.*" der.²⁴²⁵ Bu ifadeye göre, 1921'den önce Fatiha suresindeki üç grubun, yani dâllîn, mağdûbîn ve sırât-ı müstakîm ehlinin yollarında ayrı ayrı gitmiş gelmiştir. Fakat bu ilk seyahatin yılı ve mahiyeti hakkında herhangi bir bilgiye rastlamış değiliz. Bildiğimiz şu ki; kendisi, sözkonusu üç yoldan hakikate yolculuğunu ikinci kez, 1921 Haziran'ına tevafuk eden Ramazan ayında bir seyahat-i maneviyede gerçekleştirmiştir ve müşahedelerini o ay yazdığı Lemeât Risalesi'ne sığağı sığağına kaydetmiştir.

Pekçok âyetleri müşahede ettiği bu seyahat, sonunda tevhid hakikat-i güneşine yaptığı bir seyahattir ki, yolun sonunda menzil-i maksuda ulaştığında şöyle demiştir: "*İşte çıkmalyız buradan himmet tayyaresiyle. Ziya-yı nesim orada, nur-u cemal orada. İşte buradadır Uhud-u Tevhid, o cebel-i azizi.*"²⁴²⁶ Üç yoldan ulaştığı noktayı ziya-yı nesim, nur-u cemal ve *uhud-u tevhid* olarak nitelemesi, yani özellikle tevhid hakikatini, Uhud dağına benzetmesi önemli bir manaya telmih için olmalıdır ki o da, tasavvufî sülûkta da geçilen yüz makamın zirvesinin 'tevhid makamı' olmasıdır diye düşünüyoruz.

Yine Bediüzzaman, manidardır ki 1922'de yazdığı bir risaleye "*Tevhid Denizinden Bir Katre Risalesi*" ismini vermiştir. Tevhid hakikatini bir denize benzetmiştir. Bu risalesinde *tahte'l-arz (yeraltından) yaptığı bir seyahati* ve o seyahatte müşahede ettiği hakikatlerden

---

âhirete transfer edildiği, eşyada ve atomaltı âlemde celalî ve cemalî isimlerin tecellilerindeki denge ve âhenk, zerrelere eğitim süreci ve yapmış oldukları seferler, yolculuklar gibi konuları, mana-yı harfî nazarıyla hikmet eksenli ele almıştır. Tarhan, *a.g.e.*, s.77-101.

²⁴²⁴ Şahiner, *Son Şahitler*, 4., s. 379.

²⁴²⁵ Nursî, *Sözler / Lemeât*, s.339.

²⁴²⁶ Aynı yer.

bazılarını kaleme almıştır. Risale'nin isminin *Tevhid Denizinden Bir Katre* olması, onun bu risaledeki sülûkunun, *küllî tevhid makamını oluşturan iç içe mertebelerde* gerçekleştiğini ifade etmesi bakımından dikkatten dâr edilmemesi gereken bir noktadır. Demek ki 1921 Ramazan'ında Uhud-u tevhid'i müşahedeyle başlayan, aynı yıl Sarıyer Halvethânesinde tevhid-i kible etme istikametinde bir irşadla ilerleyen ve müteakip Yuşa Tepesi inzivasında hakka'l-yakîn ulaşılan hakikat, Tevhid denizinden bir katre-i hakikat olmuştur.

Katre Risalesi'nin başına "*Kur'an feyzinden istifade ile telif edilen bu risalenin manalarını çözecek anahtar, onu bir defa baştan sona dikkatle mütalaa etmektir.*" epigrafını girer. Sonra "İfade-i Meram" (Önsöz) kısmında, kader-i ilahînin kendisini acaip bir yola sevkettiğini söyler ve o seyahatteki zorlukları, tıkanıdığı yerde Kur'an'ın ona yolunu nasıl gösterdiğini anlatır. O yolda nefis ve şeytanla ilk çatışmalarının dört mübarek cümleden; "*sübhanallah, elhamdü lillah, lâ ilâhe illallah, Allahü Ekber, lâ havle velâ kuvvete illâ billâh*" cümleleri üzerinden olduğunu belirtir. Ne yazdıysa, müşahede ederek yazdığını kaydeder. Zamanın hâkim cereyanı, kaderin kendisini içinden geçirdiği tehlikelere başka akıl ve kalpleri de atabileceğinden, o musibete düşenlerden bir kısmına faydalı olması için bu risaleyi kaleme aldığını ifade eder.²⁴²⁷

Mukaddime'de 40 yıllık hayatında 4 kelime ile 4 kelam öğrendiğini söyler; ve bunları kısaca izah eder. Bu dört kavram ve dört cümle, onun fikrî ve amelî hayatının köşe taşlarıdır. Daha sonra 4 Bâb açar ve 1. Bâb'da Allah'ın 4 küllî şâhidinden birisi olan "kâinat kitabı"nda şahit olduğu 55 tevhid delilini işler. Delilleri işleyiş tarzı, kullandığı üst dilin verdiği mesajlar ve sonunda mevzuu 'nübüvvet – velayet ilişkisi'ne bağlaması ve 'manevî mi'rac'la taçlandırması, ileri sürdüğümüz 'fikrî hareketle manevî seyahat'in eşgüdümlü ve/veya eşzamanlı olarak gerçekleştiğini gösterir. Kaldı ki, 55 delilin işlendiği²⁴²⁸ 1. Bâb'ın sonundaki Hâtîme'de sözkonusu manevî seyahatini açıkça söylemiştir. "*Arkadaş! Yeraltında yaptığım hayalî bir seyahatte gördüğüm bazı hakikatleri zikredeceğim.*"²⁴²⁹ demiştir.

Bediüzzaman, 4 bâb'lı Katre Risalesi'ndeki 1. Bâb'ın Hâtîmesi'nde 4 manevî hastalığı ele alır ve sonra, hayalen yeraltından yaptığı bir manevî seyahatte 'nefis ve benlik' üzerine şahid olduğu 4 hakikati madde madde izah eder. Mahiyeti hakkında bilgi vermediği, sadece sonuçta elde ettiği dört hakikati paylaştığı bu seyahatini ve 'benlik'le ilgili başka hakikatleri, 1929'da ikinci kez aynı yollardaki seyahatinde daha genişçe görmüş ve müstakil Ene

²⁴²⁷ Nursî, *Mesnevî* / Katre, s.1297.

²⁴²⁸ Bediüzzaman, 55. Delil'i bir sayfa kadar anlattıktan sonra, aslında bu delilde 20 hakikatin birden mezcolduğunu söylemiştir: "İşte bu mezcolmuş yirmi hakikat birden, kendilerine has nurlarıyla öyle bir *hads-i sâdika* pek çok cihetlerden ve mertebelerden bakan pencereler açarlar ki, o hads İslam nuruna bina edilmiş ve onunla kaynaşmış, o nur da peygamberlik tavrına teslimiyet ile, o dahi Vâcibü'l-Vücut, Vâhid ve Ehad olan Allah'a iman nuruyla kaynaşmıştır. Kainat şu yirmi nağmeli lisan ile seslenerek "*Allâhü lâ ilâhe illâ Hü*" diye şahadet etmektedir." Nursî, *a.g.e.* / Katre, s. 112, çvr. Ü. Şimşek.

²⁴²⁹ Nursî, *a.g.e.* s.1303.

Risalesi'ni yazmıştır. 4. Hakikat'te 'ene ile şefkat' ilişkisine değinmiştir ki daha sonra bu şefkat esası, Bediüzzaman'ın Nur Mesleği'ndeki dört hatveden birisi olmuştur.

Katre Risalesi'ni yazdığı 1921-22'ler, Bediüzzaman'ın ayrıca kendi manevî hayatında nev-i şahsına münhasır bir nevi sülûkunu tamamladığı, kendi benliğini daha derinlemesine keşfettiği ve veladet-i sâniye ile Yeni Said olduğu yıllardır. O yüzdendir ki Katre Risalesi'nin başında 40 senelik ömründe 4 kelime ile 4 kelim öğrendiğini söylemiş, bunlardan 4.sü olarak da "ene"yi zikretmiştir.²⁴³⁰ Sonunda Eski Said, Yeni Said'e dönüşmüştür ve bu, onun 'benliğinin de bir dönüşümü' olmuştur.

Bediüzzaman, namazın sonundaki tesbih, tahmid, tekbir ve tehlil cümlelerine ayrılmış 4 bâbdan oluşan Katre Risalesi'nin 1. Bâb'ında Lâilâhe illallah hakikatini ele alır. Kelime-i tevhid hakikatine dair Allah'ın üç küllî şahidinden biri olan "kâinat kitabı"nda müşahede ettiği 55 tevhid bürhanını tek tek izah eder.²⁴³¹ En sonunda bütün bu delillerin, "*Allahu lâilâhe illâ Hü*" hakikatini, "*Lâhavle velâ kuvvete illâ billah*" hakikatini ispat ettiğini söyler.²⁴³² Sözkonusu 4 Bâb'ı, Yirmidokuzuncu Lem'a-i Arabiye'de 6 Bâb'a çıkarır ve bu, "*Lâhavle velâ kuvvete illâ billah*" hakikatini ise altı bâbdan birisi yapar. Tabir-i diğerle Nur Mesleği'ndeki 6 temel zikirten birisi olarak tayin eder.

55 tevhid bürhanından sonra Bediüzzaman, son paragrafta, mevzuu nübüvvet ve velayet ilişkisine bağlar: "Şunu da bil ki, sayılan bütün burhanlarla birlikte *Lâilâhe illallah* hakikati, Muhammedün Rasulullah hakikatini de istilzam eder. Çünkü Muhammedün Rasulullah, imanın beş rüknünü birden tazammun ettiği gibi, rububiyet sıfatını da gösterici ve ona aynadır. Bu sırdandır ki, Muhammedün Rasulullah, iman terazisinde Lâilâhe illallah'ın yanında yer almış ve (tebaiyet noktasında) ona eş bir değer kazanmıştır; bunun üzerinde iyice düşün. Nübüvvet, sıfat-ı rububiyeti câmi' ve küllî bir şekilde gösterirken, velayetin mazhariyeti hususî ve cüz'î kaldığı içindir ki, Nübüvvetin velayete nisbeti, Rabbu'l-âlemîn'in Rabbî'ye (Âlemlerinin Rabbi'nin Benim Rabbim'e), Arş'ın kalbe nisbeti gibidir. Yahut arzdan çıkıp mülk ve melekût taifelerini geçerek Arş'ın ötesine uzanan Miracın, secdedeki mü'minin has bir vecihteki miracına nisbeti gibidir."²⁴³³

Bediüzzaman, mezkur ellibeş bürhanın hakikat karşısındaki mevkiini ise, bir merkezî nokta etrafındaki daire çizgisi üzerinde dizilmiş vaziyette bulunan ve her biri doğrudan merkez noktaya bağlı olan, kendi aralarında da birbiriyle bağlantıları olan ellibeş nokta şeklinde tasvir eder. Bu ellibeş bürhanın toplamından bir *hads-i sâdık* (ilham yollu doğru sezgi ve sezgisel doğru bilgi) doğar ki, bu hads, İslam nuruna bina edilmiş ve

²⁴³⁰ Nursî, *a.g.e.* / Katre, s.1297.

²⁴³¹ Nursî, *a.g.e.*, s. 96-113, çvr. Ü. Şimşek.

²⁴³² Nursî, *a.g.e.*, s. 112, çvr. Ü. Şimşek.

²⁴³³ Nursî, *a.g.e.*, s. 113, çvr. Ü. Şimşek.

onunla kaynaşmıştır.²⁴³⁴ Bu ellibeş bürhanın bir merkez etrafındaki daire çizgisi üzerinde dizilmiş tevhid delilleri şeklindeki tasvir, tasavvufî sülûktaki döngüsellığı ve hakikate giden bir yol ve üzerinden geçilmesi gereken konaklama yerlerini hatırlatmaktadır.

Bediüzzaman bu 55 bürhanı müteakib yazdığı “İ’lem”de (bil ki diye başlayan paragrafta), bu tevhid delillerinin mahiyetiyle ilgili metafor üzerinden izahlar yapmıştır: “Burhanların bir kısmı su, bir kısmı hava, bir kısmı da ziya (ışık, nur) gibidir. Onlara lütufla, yumuşaklıkla ve geniş bir bakışla yönelmek gerekir. Yoksa, hırsla ve merakla derinlemesine dalınacak ve taharrî parmaklarıyla yoklanacak olursa akar gider, kaybolur, gizlenirler.”²⁴³⁵

Tevhid delillerinin *su, hava ve ışık* gibi oluşlarına dikkat çeken Bediüzzaman, 24. Söz’ün İkinci Dal’ında da üç ana karaktere göre üç ana velayet çeşidi olduğunu söyler ve velayet çeşitlerini; tevhid (hakikat) güneşini yansıtma konusunda zehre (çiçek), katre (su damlası) ve reşha (havadaki nem) temsilleri üzerinden velilerin karakterlerine bağlı olarak anlatır. O’na göre; nefisleri fitraten zehre-misal yoğunlaşmış insanlar, *nefislerinin sülûku* ile velayete ulaşırlar ve ‘toprağın güneşi yansıtması’ gibi hakikat güneşini üzerlerinde izhar ederler. Katre-misal fitratlar *akıllarının sülûku* ile velayete ulaşırlar ve ‘suyun güneşi yansıtması’ gibi hakikat güneşini yansıtırlar. Reşha-misal fitratlar ise velayete *kalbin sülûku* ile ulaşırlar ve ‘havanın güneşi göstermesi’ gibi hakikat güneşini doğrudan gösterirler.

Bediüzzaman, bu üç metafor üzerinden dokuz velayet çeşidini, velayete sülûk yollarını, ve *külliyet, hususiyet ve cüz’iyetleriyle velayet makamlarını* anlatmaktadır.²⁴³⁶

Sonuç olarak: İnsanlar, zehre, katre ve reşha misal üç ana karakterde olmaları hasebiyle, kara ve denizyolu, havayolu ve yeraltından olmak üzere aç ayrı yoldan hakikate seyahat ederler. Seyahatlerinde su gibi, hava gibi ve nur/ziya gibi üç nevi tevhid delillerini²⁴³⁷ müşahede ederler ve bu müşahedelerle ilerleyen manevî yolculuklarının sonunda üç nevi ve üç tabaka velayet makamlarına vâsıl olurlar.

2. Âyetü’l-Kübrâ Seyahati

Risale-i Nur’daki üç risalede, *33 mertebe-i tevhid* seyahati vardır. Bediüzzaman, 6 bâblı ve 33’erli mertebeli Arapça 29. Lem’adan hareketle, Arapça 33 mertebe-i tevhidli Hizb-i Ekber-i Nurî’yi yazmış, sonra Hizb-i Ekber’i 33 mertebe-i tevhid üzere fikrî bir seyahat-i maneviye suretinde kısaca şerhederek Türkçe Âyetü’l-Kübrâ Risalesi’ni kaleme almıştır. Arapça Hizb-i Ekber’i, Âyetü’l-Kübrâ’nın I. Makamı yapmış, Türkçe şerhini de II. Makamı yapmıştır.²⁴³⁸ Âyetü’l-Kübrâ Risalesi diye bilinen eser, bu II. Makam’dır.

²⁴³⁴ Aynı yer.

²⁴³⁵ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s. 114.

²⁴³⁶ Nursî, *Sözler* / 24. Söz s.144-147.

²⁴³⁷ Bkz. Said Nursî, *Lem’alar* / 17. Lem’a, 10. Nota, s.650; a.mlf., *Mesnevî* / Zehre Risalesi, 24. İ’lem, 10. Nota, s.289, çvr. Ü. Şimşek.

²⁴³⁸ II. Makam’ın II. Tevhid Mertebesi’nde şu notu düşmüştür: “Birinci Makam’da (Hizb-i Ekber’de) geçen otuz üç mertebe-i tevhidi (bu II. Makam’da) bir parça izah etmek isterdim. Fakat şimdiki vaziyetim ve hâlimin müsaadesizliği cihetiyle, yalnız gayet muhtasar burhanlarına ve meâlinin tercümesine iktifâya mecbur oldum.

aa. Sülûkta 100 Makam ve Nur Mesleği

Tasavvufta ‘Tevhid Makamı’ velayet makamlarının sonuncusu olarak kabul edilir. Hacı Bayram-ı Velî’nin halifesi Akşemseddin Hazretleri (1390-1458), *Makâmât-ı Evliya* isimli risalesinde, 18 makam halinde tertip ettiği evliya makamlarının 18.cisi ve sonuncusu olarak *Tevhid Makamı*’nı yazmıştır.²⁴³⁹ Ziyaüddin-i Nahşebî (ö.751/1350) ise *Silkü’s-Sülûk*’unda tasavvufta hakikat mertebesine ulaşmak için 151 merhaleden geçilmesi gerektiğini belirtir.²⁴⁴⁰

Hâce Abdullah el-Herevî (ö.481/1089), Tasavvufî sülûkla geçilen makamları 10’arlı aşamalardan (kısmılardan) oluşan 100 manevî menzil/makam halinde kaleme almıştır ki 100.cüsü *Tevhid Makamı*’dır.²⁴⁴¹ Kâşânî, bu 100 makamın her birini kendi içinde 10 makam (menzil) halinde taksim, tafsil ve tertip ederek toplam 1000 makama/menzile çıkarmıştır.²⁴⁴² 1000 makam fikrinin Zünnûn el-Mısırî, Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Ebû Bekir el-Kettânî gibi ilk mutasavvıflarda, Gümüşhânevî²⁴⁴³ gibi son meşayihda da bulunduğunu kaydetmek gerekir.²⁴⁴⁴ Fakat bu tertipler içinde daha çok 100’lü tertip meşhur olmuştur.

Manidardır ki, *Risale-i Nur Mesleği*’nin ana evrâdından olan *Cevşenü’l-Kebîr* de 10’arlı bölümlerden oluşan toplam 100 makamdır. Yine namazların akabinde çekilen tesbih de 100 adettir, şöyle ki: 99 esma-i hüsnâya mukabil 99 tesbih, tahmid ve tekbir dizininden oluşan tespih tanelerinin başındaki imâme, bütün o 99 makamı kendinde tevhid eden (birleştiren), 100. tevhid makamı mesabesindedir. Diğer bir tabirle 99 manevî makamın imamı, tevhiddir. 99’luk tespih, imâmesiyle birlikte 100 eder.

Risale-i Nur’da bu yüz manevî makamdan, ‘makam’ nokta-i nazarından tek tek bahsedilmez, fakat çoğuna ismen veya manen temas edilir. *Risale-i Nur*’un ana konusu,

---

Risale-i Nur’un otuz, belki yüz risalelerinde bu otuz üç mertebe delilleriyle, ayrı ayrı tarzlarda, her bir risalede bir kısım mertebeler beyan edildiğinden, tafsili onlara havale edilmiş.” Nursî, *Şualar / 7. Şua*, s.900.

²⁴³⁹ Akşemseddin, *Makâmât-ı Evliya*, Hzlyn: Metin Çelik, Özgü Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 45.

²⁴⁴⁰ Ziyâeddin Nahşebî, *Silkü’s-sülûk*, çvr. Mustafa Çiçekler – Halil Toker, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 7.

²⁴⁴¹ Herevî’nin tasnif ve tertibine göre sözkonusu *10 Kısım (Aşama)*, *100 Menzil/Makam* sırasıyla şunlardır: *Bidâyât (Başlangıç) Kısmı*: Yakaza, Tevbe, Muhâsebe, İnâbe, Tefekkür, Tezekkür, İ’tisâm, Firâr, Riyazet, Semâ’.

Ebvâb (Kapılar-Girişler) Kısmı: Hüzün, Havf, İşfâk, Huşû’, İhbât, Zühhd, Vera’, Tebettül, Reça, Rağbet.

Muâmelât Kısmı: Riâyet, Murâkabe, Hürmet, İhlâs, Tenzîb, İstikamet, Tevekkül, Tefvîz, Sika, Teslim.

Ahlâk Kısmı: Sabır, Rıza, Şükür, Hayâ, Sıdk, İsar, Ahlak, Tevazu, Fütüvvet, İnbisât.

Usûl Kısmı: Kast, Azîm, İrâde, Edeb, Yakîn, Üns, Zikir, Fakr, Gınâ, Murâd Makâmı.

Vâdiler Kısmı: İhsan, İlim, Hikmet, Basîret, Firâset, Ta’zîm, İlhâm, Sekîne, Tuma’nîne, Himmet.

Hâller Kısmı: Muhabbet, Gayret, Şevk, Kalak, Ataş, Vecd, Dehşet, Heymân, Berk, Zevk.

Velâyetler Kısmı: Lahz, Vakit, Safâ, Sürûr, Sır, Nefes, Gurbet, Gark, Gaybet, Temekkün.

Hakikatler Kısmı: Mûkaşefe, Müşahede, Muâyene, Hayat, Kabz, Bast, Sekr, Sahv, İttisal, İnfisâl

Nihayetler: Marifet, Fena, Bekâ, Tahkîk, Telbîs, Vücûd, Tecrîd, Tefrîd, Cem’, Tevhid. (Herevî, *Menâzil*, s.4).

²⁴⁴² Kâşânî, *İstilahâtü’s-süfiyye* adlı eserinin ikinci bölümünde Herevî’nin *Menâzil*’indeki 100 mertebeden her birinin on ayrı çeşit tecellisini göstererek menzil sayısını 1000’e çıkaran bir sınıflandırmaya gitmiştir. Bkz. Kâşânî, Abdürrezzâk, *Elf Makâm* (Herevî’nin *Menâzilü’s-Sâirîn*’i içinde), s. 247-312.

²⁴⁴³ “Gümüşhânevî, *Câmiu’l-usûl*, s. 223-265; Nihat Azamat, “Câmiu’l-Usûl”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 134-135; İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn*, İstanbul 1989, s. 87.

²⁴⁴⁴ Nihat Azamat, “Câmiu’l-Usûl”, *DİA*, c. 7, s. 134-135.

100. makam olan, tevhid'dir, onlarca risale tevhid hakikati, tevhid delilleri, bürhanları, hüccetleri, şahitleri; vahdaniyet, vahidiyet, vahdet, ehadiyet, ferdiyete tecellileri üzerinde yoğunlaşır. Bu bakımdan Risale-i Nur, bir tevhid kitabıdır; tevhid makamından âleme, eşyaya ve olaylara bir nazardır, bir kapıdır; bir seyr-i âlemdir.

Bediüzzaman'ın 1930'da bir yaz gecesi, Barla'da -kendi ifadesiyle- *yüz tabakalık irtifada*, Çam dağı'nın zirvesindeki birinci menzili olan meşhur katran ağacının tepesindeki 'menzil'inden semanın yıldızlarla yaldızlanmış güzel yüzüne baktığını, *yıldızlara tefekkürü bir seyahat* gerçekleştirdiğini ve hikmet meyvesini de Mektubat'taki 3. Mektup olarak devşirdiğini okuyoruz.²⁴⁴⁵ Yine aynı *yüz tabakalık yükseklikte*, Çam Dağı'nın zirvesindeki ikinci menzili olan, malum çam ağacının tepesindeki menziline de adeta *yıldızların zikirlerini işittiğini* ve bu müşahedesini de 4. Mektup'ta bir şiirimsi olarak "*yıldızları konuşuran bir yıldızname*"²⁴⁴⁶ adıyla kaleme aldığını görüyoruz.²⁴⁴⁷

Tevhidî bir tefekkür seyri ve müşahedesini olan bu iki hâlin bıraktığı meyvelerden, adeta kendisinin yüz tabakalık irtifa derken tasavvufî yüzüncü tevhid makamından bir seyir ve müşahede yaşadığı gibi bir çağrışım veya izlenim ortaya çıkmaktadır. Bu bir bakıma, Bediüzzaman'ın ihraz ettiği tevhid makamına da işaret olmaktadır. 'Yüz tabaka'ya Seyyid Nurfethi Erkal'ın yorumu ise şöyledir:

"Bu mektup, hem mektubun girişinde hem de Mektubat'ta yer verilen *hâmisen* bölümünün başında belirtildiği üzere 'yüz tabakalık (katlı) fitrî bir sarayın, en yukarı menziline" telif edilmiştir. Mektubun baş kısmında Hulusi Yahyagil Efendi'ye manen orada hazır olması söylenmektedir. Acaba bu yüz tabakalık irtifadan ve ağacın başındaki yuvadan mana nedir? Nasıl oluyor da katran ağacındaki bu yuva, bir anda (mektubun devamında görüleceği üzere) "*feza-yı kâinata süratle seyahat eden pek büyük bir geminin yüksek bir mevki*" suretini almaktadır? Bu 'yukarı menzil' ve 'yüksek mevki' neresidir, nerededir? Bu yükseklik tepenin yüksekliğinden ibaret bir irtifa mıdır? Yoksa bu kelimelerde başka kasıtlar da var mıdır? Bu soruların cevaplarını tafsilatıyla Mirac-ı Nebevî'ye dair olan 31. Söz'ün 2. Esas'ında aramak münasip olacaktır. Zira 'tabaka' kelimesini bize en tafsilatlı bir şekilde açan bahis burada yer almaktadır.²⁴⁴⁸ (Bu bahiste) görüldüğü gibi Üstad Bediüzzaman Hazretleri tabaka kelimesini, "*zerrattan, ta semavata ve semavatın birinci tabakasından, ta Arş-ı Âzama kadar*" uzanan mertebeler yerine kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Üçüncü Mektup hakkında kullanılan "yüz

²⁴⁴⁵ Nursî, *Mektubat* / 3. Mektup, s.352.

²⁴⁴⁶ Nursî, *Sözler* / 17. Söz, s.88.

²⁴⁴⁷ Nursî, *Mektubat* / 4. Mektup, s.354.

²⁴⁴⁸ Nursî, *Sözler* / 31. Söz, s.255-256.

tabakalık (katlı) fitrî bir sarayın, en yukarı menzilinde” bulunulduğu sırada telif edildiğine dair beyanın manası daha iyi anlaşımaktadır.”²⁴⁴⁹

Risale-i Nur'da “yüz manevî makam” rakamını aramak gibi lafızperestliğe girilmeksizin, haddizatında yüzüncü makam olan tevhidin ana konu edinilmiş olması, lafız ötesi mana ve hakikat olarak sözkonusu makamların hepsinin veya ekserisinin mevcudiyetine delalet eder. Biz tek tek böyle bir araştırmaya girmenin, ayrı bir tez çalışması olacağı düşüncesiyle, sadece “yüz”e dair birkaç bulgumuzu buraya taşıyabiliriz.

Allah'ın el-Ehad isminin âlemdeki ehadiyet, vâhidiyet ve vahdet tecellileri üzerinden bir şerhi olan 2. Şua isimli Tevhid Risalesi'nde Bediüzzaman, bir yerde, “*kemâl-i intizam, insicam-ı mizan ise, yalnız vahdetle olabilir. Müteaddit eller birtek işe karışır, karıştırır.*” dedikten sonra, “(Allah bu kâinatı) gayet mânidar öyle mu'cizâne bir kitaba çevirmiş ki, herbir harfi yüz satır ve herbir satırı yüz sayfa ve *her sayfası yüz bâb ve her bâbı yüz kitap* kadar mânâları ifade eder. Hem bütün bâbları, sayfaları, satırları, kelimeleri, harfleri birbirine bakar, birbirine işaret ederler.”²⁴⁵⁰ demiştir. Bu yüz bâb gibi, Bediüzzaman da, 7. Şua'da 4 bâb'da tevhid makamındaki 33 mertebe'yi işlemiştir.

“Risale-i Nur'un bir hülâsası” olması itibariyle “kalbi sayılmak icap eden Âyetü'l-Kübrâ Risâlesi(ndeki)”²⁴⁵¹ 33 tevhid mertebesi, namaz tesbihatındaki 33 kelime-i tevhidin fütûhâtıdır, açılımıdır. Bediüzzaman bir mektubunda bunu açıkça ifade etmiştir: “Risale-i Nur'un bir hülâsası olan *Âyetü'l-Kübrâ* ve *Hizb-i Nuriye*'nin bir *Hülâsatü'l-Hülâsa*'sı hükmünde *otuz üç kelime-i tevhid*'in namaz tesbihatındaki eskiden beri okuduğum ve Risale-i Nur'un ekser hakikatleri namaz tesbihatında inkişaf etmesiyle hayalim fazla tevessü ederek, *o otuz üç kelime-i tevhid, herbirisini kâinatın bir tabaka-i mahlûkatının lisan-ı haliyle söylediği o kelimeyi ben o lisan ile söylüyorum gibi*, o küllî lisan-ı hal, benim cüz'î lisan-ı kâlimin aynı olur. Ben, kemal-i zevkle okuyorum.”²⁴⁵²

Bediüzzaman, esasında Risale-i Nur'daki ekser hakikatlerin namaz tesbihatındaki dört kelime-i mübarekeden ilhamen yazıldığını söyler.²⁴⁵³ Bunlar; sübhanallah 33, elhamdülillah 33, Allahü ekber 33, bu üçü 99 eder ve 100. olarak da “Lailâhe illallah (vahdehu lâ şerîfe leh...) ile yekûnu 100 eder. Bu da, tasavvufî 100 makamı anımsatır.

Bir mektubunda açıkladığına göre Bediüzzaman, 99 fikrî mücadele ve 99 ruhî makamda tezahür eden 99 esmâya mazhariyetin sırlarını uzaktan uzağa hissettiği için, yazdığı Sözl'er'i 33 Söz, Mektubat'ı 33 mektup, Pencereleler Risalesi'ni 33 pencere yaptığını

²⁴⁴⁹ Seyit Nurfethi Erkal, *Âlemlerin Haritası (3.-4. Mektuplar)*, Sufi Kitap, İstanbul, 2008, s. 25-29.

²⁴⁵⁰ Nursî, *Şuâlar / 2. Şuâ*, s.859. Barla Lahikası'ndaki bir mektupta ise elinde tesbih, kelime-i tevhid çekilirken, *her yüzün başında bir “Muhammedün Rasulullah”* denildiğine rastlıyoruz. (Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 136*, s.1472).

²⁴⁵¹ Latif Erdoğan, “Kastamonu Yılları Sergisi”, *Bugün Gazetesi*, 24 Mart 2009 Salı.

²⁴⁵² Nursî, *Emirdağ Lâhikası I - Mektup No: 57*, s.1717.

²⁴⁵³ Nursî, *Barla Lâhikası - Mektup No: 269*, s.1554.

ifşa etmiştir: “Sözler otuz üç, *Mektubat* otuz üç, Pencereleer otuz üç, mecmûu *doksan dokuz* olduğu gibi, Arabî *Katre* risalesinin başında beyan edildiği üzere, en evvel bu fakir kardeşinizin harekât-ı fikriyesi namazdan sonra otuz üç *Sübhanallah* ve otuz üç *Elhamdü lillâh* ve otuz üç *Allahu ekber*'deki meratibe göre *doksan dokuz mücâhedât-ı fikriye ve makamât-ı ruhiyedeki tezahürât ve doksan dokuz Esmâ-i Hüsnâ cilvesine mazhariyet sırlarını*, hayal meyal bir surette uzaktan uzağa hissedilmesindedir ki, *bu otuz üç mübarek* adedi, ihtiyarım olmayarak çok harekât-ı ilmiyemde ve neşriyede hükmediyor.”²⁴⁵⁴

Bu ifadeler, Bediüzzaman'ın 99 ruhî makamda bir takım zuhurâtın olduğunu ve 100.'de, *tevhid makamında*, ana konusu iman ve tevhid hakikatini ispat olan Risale-i Nur'un ekser hakikatleriyle kendisine ve kendisinden âleme zuhur ettiğini göstermektedir.

Bediüzzaman, 17. Lem'ada, Kur'an'ın, talebelerinin ruhuna verdiği yatay genişleme ve dikey yükselme sonucu, Kur'an talebelerinin adeta eline 99 taneli tespihe bedel 99 esmâ-i ilahiyenin cilvelerini gösteren 99 âlemlerin zerrelere birer tespih tanesi gibi verdiğini söylemiştir:

“Kur'an, kendi şakirtlerinin ruhuna öyle bir inbisat ve ulviyet verir ki, *doksan dokuz taneli tesbihe bedel, doksan dokuz esmâ-i İlâhiyenin cilvelerini gösteren doksan dokuz âlemlerin zerrâtını*, birer tesbih taneleri olarak şakirtlerinin ellerine verir”²⁴⁵⁵, "Evradlarınızı bununla okuyunuz" der. İşte, Kur'an'ın tilmizlerinden Şah-ı Geylânî, Rulfâî, Şâzelî (r.a.) gibi şakirtleri, virdlerini okudukları vakit dinle, bak! Ellerinde silsile-i zerrâtı, katarat adetlerini, mahlûkatın aded-i enfâsını tutmuşlar, onunla evradlarını okuyorlar, Cenâb-ı Hakkı zikir ve tesbih ediyorlar.”²⁴⁵⁶

Bu sözler, Kur'an şakirdi olarak elbette ki Bediüzzaman'ın kendi şahsı hakkında da geçerli olmalıdır. Tasavvufî 100 manevî makamın birer tecelligâh olarak ışığını aldığı 100 esmâ-i hüsnâ, *tevhid-i câmi'* veya *tevhid-i küllî* makamında çekilen bir zikir-i küllîdir ki, Nur Mesleği'nde günde beşvakit farz namazın akabinde yapılan iki adet ism-i âzâm tesbihatında bu esmâ-i hüsnâ zikredilmektedirler. Ayrıca Bediüzzaman'ın Eski Said'likten Yeni Said'liğe sülûk sürecinde ve hayatı boyunca okuduğu ve hizb edindiği, Nur Mesleği'nin de ana hizbinden olan Cevşenü'l-Kebîr'in 100 firkadan oluşuyor olması da, tasavvufî 100 makama tekâbüliyetini düşündürmesi bakımından anlamlı bir tevafuk olmalıdır.²⁴⁵⁷ Cevşen,

²⁴⁵⁴ Aynı yer.

²⁴⁵⁵ Yine Bediüzzaman, cinnî ve insî şeytanlara ve şerirlere karşı Kur'an'ın mü'minlerinin ellerine doksan dokuz esmâ-i İlâhiyeyi verdiğini söylemiştir. Nursî, *Şuâlar* / 11. Şuâ, s.979.

²⁴⁵⁶ Nursî, *Lem'alar* / 17. Lem'a, s.645.

²⁴⁵⁷ Bediüzzaman şöyle demiştir: “Hem binler dua ve münâcâtlarından Cevşenü'l-Kebîr ile, öyle bir marifet-i Rabbâniye ile, öyle bir derecede Rabbini tavsif ediyor ki, o zamandan beri gelen ehl-i mârifet ve ehl-i velâyet, telâhuk-u efkârla beraber, ne o mertebe-i marifete ve ne de o derece-i tavsife yetişememeleri gösteriyor ki, duada dahi onun misli yoktur. Risale-i Münâcâtın başında Cevşenü'l-Kebîr'in *doksan dokuz fıkrasından* bir fıkrasının kısacık bir meâlinin beyan edildiği yere bakan adam, "Cevşen'in dahi misli yoktur" diyecek.” Nursî, *Şuâlar* / 7. Şuâ, s.909.

zâkirini kendi ihtiva ettiği yüz velayet-i maneviye makamında sâlike dönüştürüp sülûk ettirmiş gibi olmaktadır. Nur Mesleği'nin temel viridlerinin en yerleşik olanı Cevşenü'l-Kebîr duasıdır ki içinde zâtî, sıfatî ve fiilî olarak 1000 ism-i ilahî zikredilmektedir.

Tasavvuftaki 100 makam ile Risale-i Nur Mesleği arasındaki bir diğer bağ da, 29. Lem'adaki *Kelime-i Tevhid Bâbı*'nda 99 marifet ve tevhid mertebesinin tefekkürü zikredilmiş olmasıdır.²⁴⁵⁸ İşin diğer bir yönü ise; mezkur beyanlarında Bediüzzaman, 99 *mertebe-i marifet ve tevhid* işaret nev'inden sünbül-ü manevî veren bir çekirdek sırta mazhariyet ile aslında gizli bir tayy-ı makamâta telmihte bulunmaktadır. Şeyh Abdurrahman-ı Tâhî'nin, 1886 yılında ziyaretine gelen küçük Said Nursî hakkında halifelerine: “*Cenab-ı Hak, bu çocuğa (Said Nursî'ye) ilim merhalelerini tayyettiği gibi maneviyatı (manevî makamları) da ona öylece tayy buyurmuştur.*”²⁴⁵⁹ keşfi, hak çıkmıştır. Yıllar sonra 1924-25'lerde Van'da Bediüzzaman, Seyda-i Tâhî'nin keşfini adeta doğrular mahiyette, Cenab-ı Hakk'ın tespihteki imâmenin bir tarafındaki birinci makamdan öbür tarafındaki 99. makama direkt atlatan bir manevî yolu, Kur'an'dan kendisine ihsan ettiğini söylemiştir²⁴⁶⁰ ki bu yol, imâme'nin temsil ettiği yakînî iman ve tahkikî tevhid yoludur.²⁴⁶¹

İmamenin temsil ettiği tasavvufî 100. makam olan *tevhid makamı*, ilmen ana konusu iman ve tevhid olan *Risale-i Nur Mesleği'nin de manevî makamıdır* ve o makamın bir nevi ünvanıdır. Tespihin imâmesi konumundaki Tevhid Makamı'nın, önceki 99 makamı da hakikatleri itibariyle temsil keyfiyeti gibi, Risale-i Nur Mesleği de külliyeti itibariyle böyle bir temsiliyete talip ve câmiyyete namzed olmuştur. Bu namzedliğin remzî nişanelerinden birisi de şudur: 4 ana mecmuadan oluşan Risale-i Nur Külliyatı'nda 114 makam-ı ilmî bulunmaktadır. Sözler (33 Söz), Mektubat (33 Mektup), Lem'alar (33 Lem'a) ve Şualar (15 Şua) = 114 ilmî makam eder. Manidardır ki, bu 114'ten 14 tanesinin yerleri boş bırakılmıştır ve geriye muhtevası yerinde 100 ilmî makam kalmıştır. Şu da var ki bu durumu, Risale-i Nur'da, Kur'anî 114 makama kapı açılmış olduğu şeklinde de yorumlayabiliriz.

İlm-i hakikat yolunu takip eden Nur Mesleğinde sözkonusu yüz *ilmî makamın*, tasavvufî velayette sülûk edilen yüz makamlarla doğrudan veya dolaylı bir ilişkisi veya en azından ona mukabil gelen bir tedâisi olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Nitekim Bediüzzaman'ın en birinci talebesi saydığı sufi-meşreb Hulusi Yahyagil Efendi, Risale-i Nur'un, Kur'an'ın “*yüz on dört âb-ı hayat şubeleri'nin (surelerinin) kevser musluğundan*

²⁴⁵⁸ Nursî, *Lem'alar* / 29. Lem'a, 4. Bâb, s.777-778.

²⁴⁵⁹ Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.1, s.64-65.

²⁴⁶⁰ Atasoy, *Molla Hamid Ekinci*, s. 155-156.

²⁴⁶¹ Bu yol, bir yönüyle “en kısa bir tarik-ı hakikat” dediği ihlas yoludur. (Nursî, *Lem'alar* / 21. Lem'a, s.668). Diğer yönüyle de “tarikler içinde, kâsır fehminle Kur'an'dan istifade ettiğim” dediği “*acz ve fakr ve şefkat ve tefekkür* tarikidir... Şu tarik daha kısadır. Çünkü dört hatvedir.” Nursî, *Sözler* / 26. Söz, s. 211, 212.

dolan bir havuz olduğunu söylemiştir.²⁴⁶² Bediüzzaman da onun bu ifadelerini Risale-i Nur'a değiştirmeden aynen almış olmakla, onayladığını da göstermiş olmaktadır.

bb. Otuz Üç Mertebeli Mirkât-ı Hakikat

Âyetü'l-Kübrâ Risalesi, Bediüzzaman'ın en sistematik tevhid risalelerinden biridir. Risale ilk olarak “*Otuz Üç Mertebeli Mirkât-ı Hakikat*” ismiyle neşredilmiştir. İsminin 33 Mertebeli Hakikat Yolu olması, manevî meslekler içindeki yerini açıkça ifade etmesi bakımından önemlidir. Bununla beraber, tasavvuftaki seyr ü sülûku andırır biçimde bir seyahat-i maneviye tarzında yazıldığı için de oldukça gizemlidir, sürükleyicidir. Yaradan'ını bulmak için yola çıkmış bir seyyah/gezgin, kâinat ve mahlukâtta yaratıcısını sormakta, onlar da lisan-ı halleriyle ona yaratıcılarının varlığından ve birliğinden haberler vermektedir. Temsilî şahsiyet olan seyyâhın kendisi olduğunu Bediüzzaman hususi mahiyette bir-iki talebesine söylemiştir.²⁴⁶³ Yani aslında Âyetü'l-Kübrâ'daki temsilî seyyah, Bediüzzaman'ın bizzat kendisidir, o risalede varlık katmanlarındaki 33 mertebeli tevhîd seyahatini, sülûkunu ve seyrini anlatmıştır.²⁴⁶⁴

Bediüzzaman'ın kullandığı ifadelerle göre, Âyetü'l-Kübrâ Risalesi ismi aslında hem 29. Lem'a-i Arabiye'yi, hem de 7. Şua'yı kapsamaktadır, çünkü ikisi için de kullanmıştır. Hatta 7. Şua'nın 1. Makamı olması hasebiyle *Hizb-i Ekber-i Nurî* ve Hizb-i Ekber'in *Hülâsatü'l-Hülâsa*'sı bile Âyetü'l-Kübrâ Risalesi ismi-i câmiinin içine dâhildirler. Fakat sonradan 7. Şua'nın 2. Makamı olan Türkçe malum Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ne mahsus kalmıştır, diğerleri kendi isimleriyle meşhur olmuştur.

Bediüzzaman; “Ramazan-ı Şerif'in ilhamî bir hediyesi bulunan Yedinci Şuâ Risalesi(ne isim olarak) Hazreti İmam Ali radiyallâhu anh, *tevhidin hüccetü'l-kübrâsı* ve el-âyetü'l-kübrânın bir *alâmet-i kübrâsı* ve bir *tefsir-i âzamı* olan risaleye “Âyetü'l-Kübrâ” nâmı veriyor.” demiştir.²⁴⁶⁵ Kullandığı tabirler şöyledir: “Şimdilik *en âhir Şuâ (7. Şua)* ve *Asâ-yı Musa* gibi, dalâletlerin bütün mânevî sihirlerini ibtal edebilen bir mahiyette bulunan ve bir manada *Âyetü'l-Kübrâ nâmını alan risale-i harika*”, yani “Risale-i Nur'un âyetü'l-kübrâsı”, Yedinci Şua'dır.²⁴⁶⁶ Yine “Risale-i Nur'un âyetü'l-kübrâsı hükmünde ve ekser risalelerin ruhlarını cem' eden, *âlî bir tefekkürnâme ve tevhide dair yüksek bir*

²⁴⁶² Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 123, s.1460.

²⁴⁶³ Nursî, *Şualar*, 15. Şua, 2. Makam, s.1133.

²⁴⁶⁴ Bediüzzaman, Mesnevî-i Nuriye'de Lemaat (Tevhid Lem'aları) isimli risalesindeki tevhid delil, şahit ve hakikatlerini, 29. Lem'a-i Arabiye'den de istifadeyle, Âyetü'l-Kübrâ Risalesi ismi altında, bir seyyahın manevî-fikrî seyahati suretinde bir yönüyle kurgusal, bir yönüyle de ruhsal bir tefeyyüz ile yazmış olduğunu düşünüyoruz. Kendisi Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nin başında bu eserin kendisine nasıl yazdırıldığını anlatmıştır. Nursî, *Şualar* / 7. Şua, s.895.

²⁴⁶⁵ Nursî, *a.g.e.*, / 8. Şuâ, s.934.

²⁴⁶⁶ Nursî, *a.g.e.* / 8. Şua, s.938.

mârifetnâme nâmında olan *Yirmi Dokuzuncu Lem'a*"dır, yani "âyetü'l-kübrâ-yı tevhid olan *Yirmi Dokuzuncu Lem'a-yı harika-yı Arabiye*"dir.²⁴⁶⁷

Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nin muhtevasında; kâinat ve mahlukâtta Hâlık'ını soran Allah yolcusunun hakikati arayış yolunda geçtiği bâblar (kapılar), mertebeler (aşamalar) ve menziller (konaklama yerleri) vardır. 33'er namaz tesbihatlarındaki ilk açılımlarla başlayan maneviyat yolculuğunun meyveleri olan Risale-i Nurlar'ın temelindeki 33'erli sistem gereği, Risale-i Nurlar'ın özü, özeti ve kalbi mesabesindeki Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ndeki maneviyat yolculuğu, 33 mertebe üzerinedir. Bunlar, Bediüzzaman'ın nefsinde hissettiği ve harekât-ı ruhiyesinde zikir ve tefekkürle müşahede ettiği mertebeler'dir. İlim ve hakikatten ziyade zevk ve hale medardır.²⁴⁶⁸

Bediüzzaman, önce tesbihat, tahmidât, tekbirât ve tehlilât şeklinde 4 bâb (kapı) olarak başlayıp sonra 7 bâb olarak geliştirdiği bu tefekkürî zikir silsilesini, tasavvuftaki 'dört kapı', 'sülûk ve velayet mertebeleri' misüllü bir tertibe niyetlenmiş gibidir. Bunun için de 7 Bâb'lı seyr ü sülûkunun ilk 33 mertebesini, 7. Şua'da Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde temsilî bir seyyah-ı sâlik üzerinden kaleme almıştır. Birinci Bâb altında 19 mertebe yapmıştır, fakat namaz tesbihatındaki 33'e ulaşmak için 19 mertebeli İkinci Bâb'dan da 14 mertebesini yazarak, toplam 33 mertebeye tamamlamıştır.

Bediüzzaman'ın *Tarikat-ı Muhammediyenin evrâdı* dediği malum namaz tesbihatı (tesbîh, tahmîd, tekbîr ve tehlil), Nur Mesleğindeki velayet tarîkının temel ezkârıdır. Âyetü'l-Kübrâ'daki ilk dört bâb olan: 33 tesbih, 33 tahmid, 33 tekbir, 33 tehlil ile toplam 132 mertebe eder. Daha sonra 29. Lema'da bunlara iki ilaveyle; 33 hasbiye ve 33 lâhavle ile toplam 6 bâb'da 198 mertebe eder. Nihayet 7. Bâb "Yâ Bâkî" ilavesiyle 7 x 33 = 231 mertebe eder. Ne var ki takdir-i ilahî, bunu 114'te sonlandırmıştır. Risale-i Nur, 114 ilmî makamdan oluşmuştur. Bu ilmî makamların da 14'ünün yeri boş bırakılmıştır, geriye 100 ilmî makam kalmıştır ki bu durum, tasavvufî sülûktaki 100 makamı düşündürmektedir.

Risale-i Nur'un kalbi olan Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde (7. Şua'da) birinci bâb, 19 mertebe (basamak) hâlinedir. 19 rakamı, Mi'rac sırrını taşıyan Besmele'nin harflerinin sayısıdır. Bediüzzaman'a göre: "Besmele-i şerif, on dokuz harfiyle on dokuz bin âlemin miftahıdır."²⁴⁶⁹ ve Besmele'de mi'rac sırrı vardır.²⁴⁷⁰ Her harfe bir mertebe tekabül etmektedir. Bütün Kur'an'ın manasının kendisinde dürülmüş olduğu ileri sürülen²⁴⁷¹,

²⁴⁶⁷ Aynı yer.

²⁴⁶⁸ Nursî, *Lem'alar* / 6. Lem'a, s.591.

²⁴⁶⁹ Nursî, *a.g.e.*, / 7. Lem'a, s.596

²⁴⁷⁰ "Bismillâhirrahmânirrahîm, sahife-i âlemde bir satır-ı nurânî teşkil eden üç sikke-i ehadiyetin kudsî ünvanıdır ve kuvvetli bir haytadır ve parlak bir hattıdır. Yani, Bismillâhirrahmânirrahîm, yukarıdan nüzul ile, semere-i kâinat ve âlemin nüsha-i musaggarası olan insana ucu dayanıyor. Ferşi Arşa bağlar, insanî arşa çıkmaya bir yol olur." Nursî, *a.g.e.* / 14. Lem'a, 2. Makam, 1. Sır, s.632.

²⁴⁷¹ Nursî, *Şuâlar* / 11. Şuâ, s.968.

Kur'an'ın anahtarı hükmündeki Besmele-i şerifin²⁴⁷² makam-ı ebcedîsi ise 999'dur²⁴⁷³ ki bu yönüyle tasavvufî 1000 makamın bir rumûzu da olmuş olmaktadır.

Risale-i Nur'daki Allah'ın vücub ve vücuduna dair en büyük ayet (delil, bürhan, şahit), Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ndedir. Nasıl ki Nebvî İsrâ hadisesinin gayesi, bâzı âyetleri²⁴⁷⁴, Mi'racın en büyük gayesi ise Rabbin bazı 'âyât-ı kübrâ'sını (en büyük âyetlerini) müşahade etmektir.²⁴⁷⁵ Müntehâsı ise kişinin Rabbi'dir.²⁴⁷⁶ 17. Sure olan İsrâ suresi'nin bazı envâr-ı zılliyesine mazhar 7. Şua'yla beraber 29. Lem'a'yı içeren Ayetü'l-Kübrâ Risalesi de bir manada isrâ ve mi'rac sırrını -pekçok evliyanın hayatında görüldüğü üzere- zılliyet planında ihtiva etmektedir. İmanın 33 mertebesinde seyahattir. Şöyle de diyebiliriz: Nur Mesleği üzere tevhidî sülûkta 33 mertebe-i imaniyeyi (33 imanî makamı) içerir.

Yalsuzuçanlar'a göre: Âyetü'l-Kübrâ Risalesi, Bediüzzaman'ın Zât'a doğru yaptığı manevî yolculuğu (seyr ü sülûku) kendi dilinden ama temsîlî seyyah üzerinden anlattığı bir risaledir.²⁴⁷⁷ Bizce, Bediüzzaman'ın Âyetü'l-Kübrâ Risalesinde anlattığı tevhid mertebelerinde seyahat, aslında bir bakıma *Nur Mesleğince tevhid seyahatidir*. Diğer bir ifadeyle: Risale-i Nur'da merkezî seyr ü sülûk, tevhid mertebelerinde manevî seyahat demektir. Bu yolun ilk sâlikî ve pîri ise bizzat Bediüzzaman'ın kendisidir. Şöyle ki:

1920-21'de, namaz tesbihatındaki 33'er adet *sübhânallah, elhamdülillah, Allahü Ekber ve lâilâhe illallah* ile ilk inkişaf başlamıştır²⁴⁷⁸. Daha sonra 29. Lem'a-i arabiyede 7 Bâb üzere²⁴⁷⁹ gerçekleşen Yeni Said'e dönüşümünü (sülûkunu tamamlamasını) müteakiben yazdığı en kâmil hakikat meyvesi olan Âyetü'l-Kübrâ Risalesi, 7. Şua'dır. Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde tıpkı namaz tesbihatındaki gibi 33'erli 3 zikir-i ilahîye (tesbih, tahmid ve tekbir'e) mukabil 3 menzil vardır ve 3 menzilde 33 mertebe-i imaniye bulunur²⁴⁸⁰ ki, seyyâhını/sâlikini 3 aşamada ilme'l-yakin'den ayne'l-yakîn'e ve oradan hakka'l-yakîne açılmaya vesile olacak bir manevî isrâ ve mi'rac ihtiva eder. Seyahatin sonunda seyyahın son sözü, sonuçta ulaşılabacak bu imanî kemali haber vermektedir.²⁴⁸¹

²⁴⁷² Hz. Peygamber (sav): "Besmele her kitabın anahtarıdır." buyurmuştur. Münâvî, *Fezû'l-Kadir*, 3/191.

²⁴⁷³ Nursî, *Zülfikar Mecmuası*, s.2318.

²⁴⁷⁴ "Âyetlerimizi göstermek için, kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya yürüten Allah, Sübhan'dır (bütün noksanlıklardan münezzehtir). Muhakkak ki O, en iyi işiten, en iyi görendir." İsrâ suresi, 17/1.

²⁴⁷⁵ "Vallahi gördü, hem de Rabbinin âyetlerinden en büyüğünü gördü!" Necm suresi, 53/18.

²⁴⁷⁶ "Ve şüphesiz ki (müntehâ) en son varış, Rabbinedir." Necm suresi, 53/42.

²⁴⁷⁷ Yalsuzuçanlar, *Tasavvuf Risalesi*, s. 76-87; Kurt, Hüseyin, "Risale-i Nur'un Tasavvufa ve Vahdet-i Vücut Anlayışına Getirdiği Yorumlar", *Risale-i Nur ve Tecdit Ulusal Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Tarih: 10-11 Mayıs, 2013 Urfa, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014, s.260.

²⁴⁷⁸ Nursî, *Mesnevî / Katre*, s.1297; a.mlf., *Lem'alar / 26. Lem'a*, 11. Rica - s.710-711.

²⁴⁷⁹ Nursî, *Lem'alar / 29. Lem'a*, s. 746-796.

²⁴⁸⁰ Risale-i Nurlar'daki seyyâhın manevî seyahatini anlatan Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nin birinci ve ikinci menzillerindeki 29 mertebe-i imaniyeyi 'namazın mübarek tesbihatının mübarek adedi olan 33 mertebesine iblâğ etmek fikriyle' üçüncü menzili açmış ve buradaki 4 *hakikat-i uzmâ* ile yekûnu 33 mertebe-i imaniyeyi tamamlamıştır. Bkz. Nursî, *Şuâlar / 7. Şuâ*, s.926.

²⁴⁸¹ Nursî, *a.g.e.*, / 7. Şuâ, s.930.

Bediüzzaman'ın yaşadığı *manevî seyahatler ve vâkıalar* arasında tevhidin makamlarında dolaştığı en yüksek hâllerin zirvesi Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'dir. Ona göre: “*Risale-i Nur'un âyetü'l-kübrâsı*”, *Yedinci Şua'dır*.²⁴⁸² Bu yüzden ismini Âyetü'l-Kübrâ (En Büyük Âyet) Risalesi koymuştur. Âyetü'l-Kübrâ'yı, nefsin en yüksek yedinci mertebesi olan nefs-i zekiyyeyi çağrıştırır şekilde Şualar'da makam-ı ilmîsi olarak *Yedinci Şua* yapmış olması da anlamlıdır.

Said Nursî, Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nin 1. Bâb'ındaki *Allah'ın Varlığını İspat Eden Deliller* ile 2. Bâb'daki *Allah'ın Bir'liğini İspat Eden Bürhanlar*'ın aynı zamanda birbirlerine delalet ve şehadet ettiğini, yani birindeki delillerin öbüründeki bürhanları güçlendiren *ilave şehadetler* olduğunu söylemiştir.²⁴⁸³ Bütün o delil, bürhân ve şâhidlerin yekûnunun, yani otuz üç hakikatin hep birlikte Allah'ın varlığını ve birliğini ispat ve ilan eden bir “Âyetü'l-Kübrâ” (En Büyük Âyet) olduğunu, esere bu ismi koymakla ifade etmiştir.

Âyetlerin inişi imanları ziyadeleştirdiği için, bu kabil âyetlerin (delillerin) müşahedesi imanlara mertebe kat' ettirir. Bu risalede, Bediüzzaman, kendi ifadesiyle, “*Hâlık'ın vücûbu vücûduna ve vahdetine şehadet eden 33 hakikatin herbiri*, tahakkukuyla vücûduna gayet kat'î şehadet eder ve ihatasıyla vahdetine gayet zâhir delâlet eder. Ve sâir iman rükünlerini dahi içinde kuvvetli ispat etmekle beraber, toplam hakikatlerin icmâi ve ittifakı, imanımızı taklitten tahkike ve tahkikten ilme'l-yakîne ve ilme'l-yakînden ayne'l-yakîne ve ayne'l-yakînden hakka'l-yakîne ulaştırır, yükseltir.” demektedir.²⁴⁸⁴

33 mertebe tevhidi anlatan Âyetü'l-Kübrâ Risalesi için 33 makale kaleme alan Ahmet Nebil Soyer, ilk makalesinde şöyle bir değerlendirme yapar: “Bediüzzaman bu eserine “en büyük delil, alamet, şahit” anlamına gelen bir isim koymuş: Âyetü'l-Kübrâ! “*Ben ve benden önceki peygamberlerin söylemiş oldukları sözlerin en faziletlisi, 'Lâ ilâhe illallah' sözüdür.*”²⁴⁸⁵ diyen Fahr-i Kainat Efendimiz'in (s.a.v) ifade ettiği bu sözü Bediüzzaman, koca 33 duraklı bir tevhid seyahatinde anlatır... *Tevhid vadisinde*²⁴⁸⁶ yazılması neredeyse imkânsız bir eser. Bediüzzaman onun için “*Lailahe illallah, Ayetü'l-Kübra demektir*” diyor... Bezginlik anlarında Ayetü'l-Kübra'yı okur bitirmiş... Ayetü'l-Kübra'da Bediüzzaman daha sanatlı bir anlatım tarzı kullanmış.”²⁴⁸⁷

Evet, Âyetü'l-Kübrâ, vücud mertebelerinde mistik (fikrî-zihnî-ruhanî-manevî-

²⁴⁸² Nursî, a.g.e., / 8. Şuâ, s.938.

²⁴⁸³ Nursî, a.g.e., / 7. Şuâ, s.918.

²⁴⁸⁴ Nursî, a.g.e. s.930.

²⁴⁸⁵ Tirmizî, *Deavât* 123; Muvatta, *Kur'an* 32, *Hac* 246; Abdurrezzak, *el-Musannef* 4/378. Bu hadis-i şerif merkezli bir tevhid çalışması için bkz. Ebü'l-Mehasin Cemaleddin Yusuf b. Hasan b. Ahmed İbnü'l-Mibred (ö.909/1503), *Mes'ele fi't-tevhid ve fazlu la ilahe illallah*, hzlyn: Abdülhadi Muhammed Mansur, Abdülkadir Arnaut, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1995/1416 .

²⁴⁸⁶ Tasavvuftaki yedi vadiden birisi, 'tevhid vadisi'dir. Bkz. Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-Makâsıd*, s.89.

²⁴⁸⁷ Ahmet Nebil Soyer, “Ayetü'l-Kübra üzerine küçük düşünceler”, *Risale Akademi*, 19 Eylül 2013, Bkz. <http://www.risaleakademi.org/?page=9&YaziID=166> (10.2.2018).

derûnî) bir gezintidir. Tasavvufta merâtib-i vücud olarak isimleri zikredilen ve izahları yapılan vücud mertebeleri iki kısımdır; bir kısmı Hakk'a, diğer kısmı ile halk'a yöneliktir.²⁴⁸⁸ Âyetü'l-Kübrâ Seyahati'ndeki seyyâh, bu mertebelerden en aslî olanlarını dolaşmıştır. Risale-i Nur külliyyâtında felek-i esirdeki 'esir maddesi'²⁴⁸⁹ veya "heyûlâ"²⁴⁹⁰ gibi başka vücud mertebeleri de zikredilmiştir.

Şualar'daki 7. Şua olan Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ndeki 1. Bâb'da seyyâh, Yaratıcı'sını arayan bir avâm olarak başladığı manevî yolculuğunda önce 19 varlık mertebesini dolaşır, onların şهادetlerine şahit olur ve delilleriyle Allah'ı tevhid eder, ilme'l-yakîne ulaşır ve 19. Mertebede huzurullah'a vâsıl olur. Sözkonusu mertebeler ve varlıklar şunlardır:

01. *Semavât*, 02. *Feza (Atmosfer)*, 03. *Küre-i Arz / Yeryüzü*, 04. *Nehirler ve Denizler*, 05. *Dağlar ve Çöller*, 06. *Ağaçlar ve Bitkiler*, 07. *Hayvanlar ve Kuşlar*, 08. *İnsanlar Âlemi: Enbiya*, 09. *Muhakkık Ulema, Asfiya*, 10. *Evliya, Kudsi Mürşidler*, 11. *Sema Ehli, Melekler ve Ervâh-ı Tayyibe*, 12. *Münevver Akl-ı Müstakîmler (Âlem-i Gayb ile Şehadet Arasındaki İnsanî Berzah Âlemi)*, 13. *Nuranî Kalb-i Selîmler (İnsanî Berzah Âlemi)*, 14. *Vahiy Hakikati (Gayb-ı Mutlak Âlemi)*, 15. *İlham Hakikati (Gayb-ı İzâfî Âlemi)*, 16. *Hz. Muhammed (sas). Dokuz Küllî Delil'dir*. 17. *Kur'an-ı Kerim*, 18. *Kâinatın Hey'et-i Mecmuası (İmanî Mi'rac ile Gıyabî Marifetten Vicahî Müşahedeye)*, 19. *Hâlık'ın Esmâ-i Hüsnâ, Sıfât-ı Kudsiye ve Mesel-i A'lâsı (Arayış'tan Sonra Buluş)*.²⁴⁹¹

19. Mertebede huzurullaha girerek ayne'l-yakîne ulaşan seyyâh-ı kâinat, bundan sonra avâm gibi delillerle değil, havâs gibi hakikatlerle Allah'ı tevhid etme aşamasına geçer. Umûmun tevhidi delillerle, Husûsilerin (Havâssın) tevhidi ise hakikatlerledir.²⁴⁹² O hakikatlerin tevhide şهادetleri, ilm-i mantıktaki 'delil'den çok daha kuvvetli olan 'bürhan'dır, 'hüccet'tir, 'âyet'tir, belki bunları da aşan bir ayne'l-yakîn keyfiyetidir.

2. Bâb'da, Allah'ın Vâhidîyet, Vahdet ve Ehadiyete dair tevhid bürhanları, tıpkı 1. Bab'daki gibi 19 mertebede tertibi niyet edilmiş, fakat müyesser kılınmamıştır, 14'te kılınmıştır. Seyyah, yanına aklını da alarak yola çıkmış ve 2. Bâb'daki üç menzil'de toplam 14 hakikati müşahede etmiştir. Sırasıyla şunlardır: **01. Menzil:** Dört Kudsi Hakikattir. 1. Hakikat: *Ulûhiyet-i Mutlaka*, 2. *Rubûbiyet-i Mutlaka*, 3. *Kemâlât*, 4. *Hâkimiyet*. **02. Menzil:** Beş Hakikat-ı Muhîta'dır. 1. Hakikat: *Kibriya ve Azâmet Hakikati*, 2. *Ef'âl-i Rubûbiyetin İtlak, İhâta ve Zuhûru*, 3. *Mevcûdâtın (Sür'at İçinde Kesretle, İtkan İçinde Suhûletle) İcâdı*, 4. *Mevcûdâtın (Küll, Küllî, Maiyyet, Câmîyyet, Tedâhul ve Münâsebet Üzere) Vücûdu*, 5. *Kâinatın Mecmûundaki İntizâm-ı Ekmel*. **03. Menzil:** Dört(-Beş) Hakikat-ı Muzzama-i

²⁴⁸⁸ "Hakk'a ait vücud mertebeleri için bkz. el-Cilî, *el-İnsânü'l-Kâmil*, s. 12-41.

²⁴⁸⁹ Nursî, *Sözler* / 29. Söz, s.226; a.mlf., *Lem'alar* / 12. ve 30. Lem'a, s.617, 819.

²⁴⁹⁰ Nursî, *Lem'alar* / 30. Lem'a, s.819.

²⁴⁹¹ Nursî, *Şualar* / 7. Şua, s. 900-917.

²⁴⁹² Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, s. 148.

Muhîta'dır. 1. Hakikat: *Fettâhiyet Hakikati*, 2. *Rahmâniyet Hakikati*, 3. *Müdebbiriyet ve İdâre Hakikati*, 4-5. Hakikat: *Rahîmiyet ve Rezzâkiyet Hakikati*.²⁴⁹³

Sonuç olarak seyyah, Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde; 1. Bâb'da 19 'şehadet', 2. Bâb'da 14 'müşahede' ile toplam 33 makam-ı tevhidde seyr etmiştir.

Bu 33 tevhid makamından birincisi, 'semâvât' tabakasında gerçekleşmiştir. Bediüzzaman, Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ndeki 33 mertebeli iman ve tevhid mertebelerine 'gökler'den başlamış olmasını, İsra suresindeki bir âyet-i kerimeye bağlamıştır:

﴿ تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَاوَاتِ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَّا تُفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ خَلِيمًا غَفُورًا ﴾

“Yedi gökle yer ve onların içindekiler Onu tesbih eder. Hiçbir şey yoktur ki Onu hamde Onu tesbih etmekte olmasın. Lakin siz onların tesbihini anlamazsınız. Şüphesiz ki O Halîm'dir, cezâ vermekte acele etmez; Gafûr'dur, günahları çokça bağışlar.”²⁴⁹⁴

Hz. Muhammed'in isra ve mi'raç yolculuğunun Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya kadar olan kısmını bildiren İsrâ suresindeki 44. âyet-i kerimede haber verilen, göklerde ve yerde olanların, her bir şeyin Allah'ı tesbih ettiği hakikati, aynı zamanda o isrâ ve mi'raçta Hz. Peygamber'in müşahede ettiği âyetlerden idi. Seyr ü sülûktaki inkişafardan birisi de, mahlukatın tesbihatını işitme yetisidir²⁴⁹⁵ ki, bir manidar tevafuk olarak, Bediüzzaman, Eski Said'likten Yeni Said'liğe sülûk ettiği miladî 44 (hicrî 45) yaşında, kendisine eşyanın tesbihlerinin açıldığına işaret eder. Nitekim Yeni Said'in kaleme aldığı tefsir-i Kur'an Risale-i Nur'un üzerinden filizlendiği âyet-i kerime, Risalelerde ve hemen her mektubunda en çok tekrar ettiği işbu İsra suresindeki 4 cümleden oluşan 44. âyet-i kerime'deki şu cümle-i ilahiye olmuştur: ﴿ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ ﴾. “Hiçbir şey yoktur ki, Allah'ı hamdederek tesbih ediyor olmasın.”

İşte bu âyet-i kerimenin, semaların Allah'ı tesbih ettiğini haber vermekle başlaması sebebiyle, Bediüzzaman, 33 adet tevhid mertebelerinde seyahati anlattığı Âyetü'l-Kübra yolculuğunun ilk mertebesini (tenezzüh ve tefekkür âlemi, hazreti, katmanı), 'tevhid sayfası' dediği 'semavat' ile başlatmıştır.²⁴⁹⁶ 33 meretebe halinde devam edip gitmiştir.

cc. Manevî Mi'râc-ı İmanî: Kavs-ı Urûc ve Nüzûl

“Bilindiği gibi tasavvuf felsefesinde insan, ilahî iradenin zuhuru ve Hakk'ın sonsuz sıfatlarının tecellisi ile farklı vücûd mertebelerinden sonra kemal üzere yaratılmıştır. İnsan âdetâ vücûd ağacının meyvesi konumunda olan gaye varlıktır. Bu yaratılış sürecinde insan

²⁴⁹³ Nursî, *Şualar* / 7. Şua, s. 918-931.

²⁴⁹⁴ İsrâ Sûresi, 17/44.

²⁴⁹⁵ Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, s.1184.

²⁴⁹⁶ Nursî, *Şualar* / 7. Şua, s.898.

ruhu kendi aslî vatanından ayrılarak zaman ve mekân ile kayıtlı maddî âleme inmiş, bu ayrılık sebebiyle de vücûd kaynağı ile kendisi arasına bir takım perdeler girmiştir. İnsana mâddî âlemde izâfî bir vücûd verse de onu aslî yurdundan, yaratıcısından ayıran bu sürece tasavvuf terminolojisinde seyr-i nüzûlî (iniş süreci) denilmektedir. İnsanın iradesi dahilinde olmayan bu süreçten sonra gayesi, Mutlak varlığın sıfatlarının tezahür ve tecellisi vasıtasıyla mânen olgunlaşarak, hakikati ile kendisi arasındaki perdeleri kaldırıp *seyr-i urûcî* (yükseliş yolculuğu) ile aslına dönmesidir.”²⁴⁹⁷

İsrâ denilen, gece yapılan yatay yolculuğunda, bir takım İlahî âyetleri²⁴⁹⁸, devamında Mi’rac namındaki *dikeş yükseliş yolculuğunda* ise “âyetü’l-kübrâ”yı, en büyük âyeti²⁴⁹⁹ müşahede eden Hz. Peygamber’in bu mucize yolculuğa mazhariyetinin vesilesi *velayet-i ubudiyettir*. O kulluk velayet-i külliyesinin vârisleri olan evliyaulah da, asliyete göre zilliyet planında, külliyyete göre hususiyet ve cüz’iyet seviyesinde, derecelerine göre bir takım manevî isra ve mi’raçlar yapmışlar, yaşamışlar ve bir takım İlahî âyetleri müşahede etmişlerdir. Bu bağlamda Bediüzzaman’ın da kendine göre zillî, cüz’î, husûsî ve manevî mahiyette isrâ ve mi’rac esrârına mazhariyetleri ve müşahedeleri olmuştur. Âyetü’l-Kübrâ Risalesi, Bediüzzaman’ın iman ve tevhid mertebelerinde yaptığı böyle bir *mi’râc-ı manevî*sini anlatır.

İbrahim Kaygusuz, “Urûc ve Nüzûl”, başlıklı araştırmasında Bediüzzaman’ın Kastamonu hayatında yazdığı *Münacaat Risalesi* ile *Âyetü’l-Kübrâ Risalesi*’nin manevî-tasavvufî boyutuna değinir. O’na göre sayıca az, fakat mana ve derinlik cihetiyle yüksek olan bu eserlerle 15 senelik tedrisatın irfanının ‘hülâsa’ (öz) olarak 15 günde kazanılabileceğine dair izler mevcuttur. Her iki te’life atf-ı nazar yapar. Münacat’ta müteaddit defalar geçen “Kur’an-ı Hakîm’in dersiyle ve Resul-i Ekrem’in talimiyle anladım!” ifadesi bu anlamda çok manidardır. Kur’an-ı Hakîm’in dersi, kâinat Halık’ının dersidir! Talim-i nebeviye ise iksirdir! Üstad Bediüzzaman diyor ki: “*Sohbet-i nebeviye öyle bir iksirdir ki, bir dakikada ona mazhar bir zat, senelerle seyr ü süluka mukabil hakikatin envarına mazhar olur.*”²⁵⁰⁰

Kaygusuz diyor ki: “Aradığımız cümle, insanı yüksek makamlara çıkaran kapının açık bırakılması ve arkadan gelen velilerin, istidadlarına göre o yolda mertebe kat’ etmeleridir. Kur’an-ı Hakîmin dersi ve talim-i nebevi iki sağlam kanat olarak Risale-i Nur’un bu açık kapıdan urûcuna imdat etmektedirler. Bu urûc elbette kurbiyet meratibinde bir (nevi) süluktur, lakin akrebiyet-i ilahiyenin inkışafı sırrına bakan risaletin imdat eli,

²⁴⁹⁷ Ethem Cebecioğlu, “Psiko-Tarih Açısından Farklı Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ’nın Anlaşılmasındaki Rolü -Metodolojik Bir Yaklaşım-”, *Tasavvuf Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 14, Ocak-Haziran 2005, s. 40.

²⁴⁹⁸ İsrâ olayını anlatan İsrâ suresinin ilk âyeti, Hz. Peygamber’in bazı İlahî âyetleri kendisine göstermek için Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksâ’ya gece yolculuğu (isra) yaptırıldığını haber vermiştir. Bkz. İsrâ, 17/1.

²⁴⁹⁹ Mi’rac olayından bir kesiti anlatan Necm suresinde ise Hz. Peygamber’in âyet-i kübrâyı gördüğü bildirilmiştir. Bkz. Necm suresi, 53/18.

²⁵⁰⁰ Nursî, *Sözler* / 27. Söz, s.216.

kurbiyet yolundaki Risale-i Nur'a uzak değildir. Münacaattaki "Kur'an-ı Hakîm'in dersi ve talim-i nebeviye" kavramlarından bunu anlıyorum.

Akrebiyet makamı, "bütün kâinatın fevkine çıkma, bütün mevcudattan geçme ve bütün mahlûkatın halıkı ile küllî bir sohbet etme" manasına "anlık" bir inkışafı mazhar olmayı ifade ederken, kurbiyet, bu inkışaf için "uzun bir yol" kat' etmeyi zorunlu kılar. İnkışaftaki zaman farkını ve mekân makasını on beş güne kadar daraltan Kastamonu sürgünündeki ikinci telif yani *Ayetü'l-Kübra Risalesi* ise, terakkisindeki makamlara ve menzillere işaret taşları döşeyerek bizlere sinyaller gönderir. Zihinlerimiz sinyaller üzerinden hakikatlere intikal ederek telifteki derinliğin derecelerine nüfuz etmelidir."²⁵⁰¹

Bu nokta, *kavs-ı urûc (yükseliş yayı)* kavramı ile izah edilir. Urûc, yükselme demektir, mi'rac kelimesiyle aynı köktendir. Kavs, yay şeklindeki eğri demektir. Kavs-ı urûc, miraç gecesi Hz. Peygamber'in ulaştığı en zirve nokta olan *kâbe-kavseyn makamını*²⁵⁰² tasavvufî sülukta temsil eden bir kavramdır. Herşey, Allah'tan gelmiştir ve yine herşey aslına dönecektir. İlâhî Vücut'dan ayrılan nur'un ve tecellinin, önce dört unsura, hava, ateş, su ve toprağa, oradan cansız madde, bitki, hayvan aşamalarını geçtikten sonra nihayet insan olma mertebesine erişmesine *kavs-ı nüzul* (iniş eğrisi, inişli kavis) denir. O nurun insandan sonra tekrar dört unsuru geçerek, ilk çıktığı aslına geri dönüşüne ise *kavs-ı urûc* (yükseliş eğrisi), *kavs-ı suûd* (yukarı çıkışlı kavis) veya *kavs-ı meâd* (geri dönüş eğrisi) denir. Bu iki yarım kavis bir daire meydana getirir. Bütün oluşumlar böyle bir *dairde* gerçekleşir.²⁵⁰³ Hayat, bu döngüsel dâire üzerinde devr-i dâimî²⁵⁰⁴ eder, döner durur. İnsan açısından *kavs-ı nüzul* cebrîdir. *Kavs-ı uruc* ise iradî gerçekleşir.

Nurfethi Erkal'a göre: *Ayetü'l-Kübra'nın* (1. Bâb'ında) 19 mertebe ile tamamlanan *kavs-ı urûcu*, kemalâtın ve terakkinin hakka'l-yakîn derecede inkışafıdır.²⁵⁰⁵ Hakka'l-yakîn, ilme'l-yakinîn ve ayne'l-yakinîn bir buud sonrasıdır. Yani "Hakk"ın ve "Bir/Vahid"ın manasına girmektir. Ve onu "Vücûb-u vücûd" noktasında bulmaktır. Bu zirvedir. *Ayet'ül-Kübra'nın* müellif-i muhteremi bu zirvenin *üç menziline* müşahadeler yapar. Müellif üç

²⁵⁰¹ Kaygusuz, İbrahim, "Urûc ve Nüzûl", *Risale Haber*, 22 Kasım 2012, Bkz www.risalehaber.com (11.2.2016).

²⁵⁰² Arapça'da bir yayın iki ucu arasındaki mesafe manasına gelen "Kâbe-kavseyn", tasavvufta, "İlâhî emirde isimler arasındaki karşılıklar itibariyle ibda (ortaya çıkarma), iade, nüzul (iniş), urûc (yükseliş), fâiliyyet ve kâbiliyyet gibi 'varlık dairesi' adını taşıyan esmâî bir kurb makamıdır. Bu makam, 'temeyyüz (ayrıt edilme)' denilen ikiliğin kalkmasıyla 'ittisal' adı verilen Hak'la birlik olmaktır." Kâşânî, *İstulâhât-ı Sûfiyye*, s. 142; Gümüşhânevî, *Câmiu'l-usûl*, s. 92.

²⁵⁰³ İbrahim Hakki, *Marifetname*, s. 27, 30; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 356.

²⁵⁰⁴ "Devr, dönüş, bir eksen veya çember üzerinde düzenli dönmektir. Devr, Bir'den gelen çokun tekrar Ona dönüşüdür. Bir şeyhin, aslına rücu etmesi, manevî âlemden maddî âleme gelen ruhların ilk ve aslî vatanlarına geri gitmelerini açıklayan tasavvufî bir görüştür. Maddî âleme inen ruhların izlediği yola *kavs-ı nüzul*, dönüşte izledikleri çizgiye *kavs-ı urûc* denir. Bunlara *devre-i ferşiye* ve *devre-i arşiye* adı da verilir. Bu iki kavis (yarım daire) bir daire meydana getirir. Devir bu daire üzerinden gerçekleşir." Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 14, "devir" mad.

²⁵⁰⁵ Seyit Nurfethi Erkal, *Nur Derslerine Giriş*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2009, s. 80.

menzilde toplam on üç farklı “hakikat nuru” ile “hal”leşir ve böylece kavı-ı nüzul’ünü sonlandırır. Ayetü’l-Kübra Risalesi, menzillerdeki bu hakikatlerin izahından müteşekkildir.

Âyetü’l-Kübrâ Risalesi, Bediüzzaman’ın, temsilî bir seyyah üzerinden kendi manevî mi’racını anlattığı bir eserdir. Bu perspektiften bir nazarla yorumlayan Sadık Yalsızuçanlar’a göre; “Bediüzzaman’ın bir bakıma manevî miracının ürünü ve tanığı olan Ayetü’l-Kübra Risalesi²⁵⁰⁶, geleneksel sufi sözlüğünün kullanıldığı, irfanî tefekkürdeki makam, mertebe, fetih, keşif, cilve, tecelli, temsil, tahakkuk, tahkik, müşahede, menzil vs. gibi ıstılahların sıklıkla geçtiğı, *Zat’a yapılan yolculuğun* nihayetinden sonra, menzillere uğranılarak yeniden varlığı okumak üzere ikinci bir gezinin gerçekleştiğı, son derece ilginç bir metindir.”²⁵⁰⁷

“Bediüzzaman, tasavvufi irfan geleneğine uygun olarak, 'ümmiyyûn', 'sâfiyyûn' ve 'Zatiyyûn'dandır. Ümmiyyûn’ dandır çünkü (ancak) birkaç ay düzenli öğrenim görmüştür. Sâfiyyûn’ dandır, çünkü yaşamı ya mağarada, dağda, inzivada veya tutukevlerinde ve gözaltında geçmiş, gözlerine herhangi bir haram hayal girmemiş, belleğı hiçbir biçimde lekelenmemiştir.²⁵⁰⁸ Zâtiyyûndandır, çünkü, 'magnum opus'u (en önemli başyapıtı) olan Ayetü'l-Kübra adlı görkemli eserinde, mi’rac-ı Ahmedî’nin (asm) gölgesinde, kendi ifadesiyle, (sonu Zât’a ulaşan²⁵⁰⁹) aklî, kalbî ve hayalî bir seyahat gerçekleştirmiş, bu 'mirac-ı imanî’sinin meyvesini, adı geçen eserde yazmıştır.”²⁵¹⁰

dd. Tasavvufî 100. Makam: Tevhid Makamı ve 33 Mertebesi

Velayet makamları içinde makam-ı “*tevhid, eşref-i makâmâtür ki, onun mâverâsı ya teşbîh veya ta’tıldir.*”²⁵¹¹ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî (ö.481/1089), tasavvuftaki yüz manevî mertebeyi, yani tevhide giden yolda yüz konaklama yerini anlattığı *Menâzilü’s-Sâirîn* (Yolcuların Konaklama Yerleri) isimli eserinde, 100. makam olarak “Tevhid Makamı”nı işlemiştir. 100. Tevhid makamından önceki 99 makam, aslında yüzüncü makam ve sonuncu durak olan tevhide giden yolda kat’ edilmesi gereken konaklama yerleri gibi tasvir edilmiştir ki, her konaklama yerinden sâlik yanına o yerin hakikatini alır, o hakikatle sıfatlanır ve bir sonrakine geçerek ilerler, nihayet tevhide erişir, tam muvahhid mü’min olur. Ne var ki bu bir sülûk tasviridir, hakikat-i halde, ilkinden sonuncusuna o makamların hepsi geçilip gidilecek makamlar değil, erilişip kalınacak (mukîm oluncak) makamlardır. Mesela: Rıza makamı, geçilecek bir makam değil, ulaşıldıktan sonra sonsuza kadar kalınacak bir makamdır.

²⁵⁰⁶ Bkz. Nursî, *Şualar*, ss. 98-160.

²⁵⁰⁷ Yalsızuçanlar, *Tasavvuf Risalesi*, s.37.

²⁵⁰⁸ Bediüzzaman, kendisinin sürgünde bile halktan tamamen tecrid (izole) edilmesinin, zihnini başka şeylerden sâfi kılarak Kur’an’ın feyzini olduğu gibi almaya vesile olduğunu söyler ki bu, cebr-i lutfî ile sâfi / safiyy kılınmanın bir alameti olmalıdır. Bkz. Nursî, *Mektubat* / 13. Mektup, s.367.

²⁵⁰⁹ Kurt, “*Bediüzzaman Said Nursi’nin Muhyiddin İbnü’l-Arabî ve Vahdet-i Vücut Hakkındaki Düşünceleri*”, s. 549.

²⁵¹⁰ Yalsızuçanlar, *Tasavvuf Risalesi*, 10-11.

²⁵¹¹ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Istılahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 354.

Sülûk tasvirine göre tevhid makamı, son duraktır fakat, tevhid makamının da kendi içinde basamakları vardır. Fenâ ve bekâ nazariyesinin kurucusu olarak bilinen mutasavvıf Ebû Saîd-i Harrâz (ö.277/890): “*Tevhîdin ilk basamağını çıkamayanın öbürlerini geçmesi mümkün değildir. Böyle kimseler ilâhî hazrete (makama, huzura) erişemez. Tevhîdin ilk basamağı, bütün eşyâyı kalpten silmektir ve kalbi tamâmen zât-ı ilâhîye verip, teslim olmaktır.*” demiştir.²⁵¹²

Bu sözler perspektifinden; ana konusu iman ve tevhid olan ve talebelerini tevhid-i hakikiye ulaştırmayı hedeflen Risale-i Nur Mesleğinde bu tevhidî kıvam, yani ‘bütün eşyayı kalbden silme’ meselesi, dünyayı kesben değil, kalben terk etme dersleriyle²⁵¹³, dünyanın ve hayatın hakikatini, fânî ve fena yüzünü göstermeyle ilgili irşadlarla²⁵¹⁴ sağlanmaya çalışılır.

Herevî, sözkonusu 100. Tevhid Makamı’nı, Allah’tan başka ilah olmadığına (tevhid-i ulûhiyete ve tevhid-i ma’bûdiyete) bizzat Allah’ın şâhid olduğunu, sonra meleklerin şâhid olduğunu ve adaletle hükmeden ilim sahiplerinin şâhid olduğunu bildiren âyet-i kerime ile konuya giriş yaparak anlatmıştır. Şöyle demiştir:

﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

“*Allah, kendisinden başka bir İlah olmadığına bizzat kendi şahitlik etti, melekleri ve adaletle hükmeden ilim sahipleri de şahitlik ettiler ki O’ndan başka İlah yoktur ve O, azizdir, hakimdir.*”²⁵¹⁵ Tevhid, Allah’ı sonradan olan şeylerden tenzih etmektir. Bu yolda âlimlerin tüm söyledikleri, muhakkiklerin işaret ettikleri şeyler, tevhidin tashihi (sağlamasının yapılarak doğrulanması ve gerçekliğinin ispat edilmesi) içindir. Bunun dışındaki hal ve makamların hepsinde noksanlık vardır.²⁵¹⁶ Kâşânî, Herevî’nin bu cümlesinin şu şekilde de anlaşılabilceğini belirtir: “*Âlimlerin tevhidi, hâl ve makamları doğrulamak maksadıyla bu yolda söyledikleri ve muhakkiklerin işaret ettikleri şeylerin tamamı illetlidir.*”²⁵¹⁷

Tasavvufta mezkur âyetle anlatılan 100. makam, seyr ü sülûkta son makamdır, ismi *tevhid makamıdır*. Tabir-i diğerle, tasavvufî yüz manevî makam silsilesi en son gelir tevhid makamına ulaşır ve hakikatleriyle tevhid hakikatinde birleşirler. 99. Makam, Cem’ makamıdır²⁵¹⁸ ki, “*Cem’, sâliklerin makamlarının sonudur ve tevhid denizinin kıyısıdır.*”²⁵¹⁹ Sâlik, cem’den sonrası, kıyısı olmayan sonsuz Tevhid ummanına kendisini

²⁵¹² Heyet, *Evlîyalar Ansiklopedisi*, c. 5, s. 227, “Ebu Said Harraz” mad.

²⁵¹³ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye - Habbe*, s.1329; a.mlf., *Sünnet-i Seniyye Risalesi*, s.2273.

²⁵¹⁴ Nursî, *Sözler / 24*. Söz s.150; 32. Söz, s.285.

²⁵¹⁵ Âl-i İmran suresi, 3/18.

²⁵¹⁶ Herevî, *Menâzilü’s-sâirîn*, s.147-149.

²⁵¹⁷ Kâşânî, *Şerhu Menâzil*, s.333.

²⁵¹⁸ Kuşeyrî, *er-Risale*, s. 45.

²⁵¹⁹ Herevî, *a.g.e.*, s. 147.

salar ve film orada biter, yani sonsuzluğa açılır. Şeyh İsmail Çetin Efendi, “*Bediüzzaman Hazretleri, cem’ü’l-cem mertebesindedir. Nadir ulema bu mertebeye çıkmıştır.*” der.²⁵²⁰

Bediüzzaman, manevî seyr-i hayatının meyveleri olan Risale-i Nur’da, özellikle de Âyetü’l-Kübrâ Risalesinde, temsili bir seyyâh üzerinden, *tevhid mertebelerinde gerçekleşen bir seyr ü sülûku* anlatır aslında. Tasavvufta 100. makamda ulaşılan tevhid hakikatine Âyetü’l-Kübrâ’daki seyyah 19. Basamak’ta gelir. Bediüzzaman’ın Âyetü’l-Kübrâ’da anlattığı bu tevhide şahadet eden âyet-i kerimeyi, I. Bâb’ın sonuncu mertebesinde, 19. mertebede zikretmesi, tasavvufî makamlara doğrudan kıyasla bir tercih olmayabilir. Ancak, tasavvuf kitaplarında sülûkun yüzüncü makamı sayılan tevhidde bu âyet-i kerimenin varlığını hesaba kattığı muhakkaktır.

Bediüzzaman’ın “*tevhidin hüccetü’l-kübrâsı*”²⁵²¹ dediği Âyetü’l-Kübrâ Risalesi, baştan itibaren “tevhid mertebelerinde bir sülûk”tur. Belki avamın en alt mertebesinde başlayıp ilme’l-yakîn’le devam eden, ayne’l-yakinden hakka’l-yakîne yol vuran bir seyahattir. Seyahatin 1. Bâb’ında; Allah’ın, meleklerin ve âlimlerin Allah’tan başka ilah olmadığına şahadetlerini bildiren âyet-i kerime ile taçlanan 19. Mertebe, Âyetü’l-Kübrâ’nın Tevhid makamı olmuş olur ki, bu makamda seyyâh/sâlik Allah’a gıyâbî hitaptan kurtulur, vicâhî huzuruna ulaşır.

Âyetü’l-Kübrâ’daki seyyah, ilk onsekiz merhalede “sâlik ilallah”tır, yani *Allah’a sülûk eden yolcudur*. Allah’ın varlık ve birliğine şahitlik eden varlık mertebelerinden şahadetlerini tahsil ederek 18 merhale/basamak halinde geçtikten sonra, 19. basamağa geldiğinde, orada esmâ ve sıfatı üzerinden *vâsil billah* olur; Allah’ın varlık ve birliğine bizzat Allah’ın şahitlik yaptığına kendisi huzurî tanık (müşahid) olur ve kendisi de şahid olduğu hakikatlerle ve müşahedeleriyle “Hakk’ın şahidleri”²⁵²² haline gelir.

Sühreverdî gibi mutasavvıflara göre: Önce sülûk, sonra seyr edilir.²⁵²³ Âyetü’l-Kübrâ Risalesi, 33 mertebe-i imaniyeden oluşan bir seyr ü sülûku anlatmaktadır. Bu 33 mertebenin ilk 19 mertebesi delillerle, âyetlerle ve şahidlerle yapılan sülûktur, 19. Mertebe delillerin gösterdiği medlûle vüsûldür ve sonraki 14 mertebesi ise seyrdir, seyerândır. Sülûkta gaybî ve gıyâbî şahadetler ve deliller ile kelime-i tevhid söylenirken, seyrde huzurî müşahedelerle ve hakikatlerle kelime-i tevhid söylenir. Nitekim Bediüzzaman da birinci bâbdaki şahadet ile ikinci bâbdaki müşahede farkına dikkat çekmiştir.²⁵²⁴

²⁵²⁰ Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, s. 258-259. Bkz. Şahiner, *Son Şahitler*, c.3, s.31. “Bayram Yüksel” mad.

²⁵²¹ Nursî, *Şuâlar* / 8. Şuâ- s.934.

²⁵²² Âl-i İmran süresi, 3/53. Ayrıca bkz. Mâide 5/111-112; Saf 61/14; Kasas 28/7; Nalh 16/68.

²⁵²³ Sühreverdî, *Risâletü’s-Seyri ve’t-Tayr*, vr. 60b-61a, vr. 59b; a.mlf., *Kelam fi’s-Seyr ve’t-Tayr*, vr.189a; Çatak, *Şihâbedin Sühreverdî*, s. 90, 124, s.119.

²⁵²⁴ Nursî, *Şuâlar* / 7. Şuâ, s.917.

Bu noktada belirtmeliyiz ki: Tasavvufî sülûkta da “sâlik ilk olarak âlem-i hisse (duyular âlemi), sonra âlem-i hayâle (hayal âlemine), ardından âlem-i ervâha (ruhlar âlemine), son olarak da âlem-i sıfâta (sıfatlar âlemine) girer.”²⁵²⁵ Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ndeki seyyah da, 19. mertebede, âlem-i esmâ ve sıfâta gelmiştir. Daha önceki sözkonusu âlemleri bir bir geçmiştir. Duyular âleminde hayalen; *yeryüzünü, nehirleri, denizleri, dağları, çölleri, ağaçları, bitkileri, hayvanları, kuşları, insanları* ziyaret etmiş, *semaları ve fezayı dolaşmış*, hepsinden yaratıcılarına yönelik şهادetlerini almıştır.

Sonra ruhlar âleminde; *enbiyayı, muhakkik ulema, asfiya-yı evliyayı, kudsi mürişdleri, ehl-i sema, melekler, ervâh-ı tayyibe, münevver akl-ı müstakîmleri (âlem-i gayb ile şهادet arasındaki insanî berzah âlemini), nuranî kalb-i selîmleri (insanî berzah âlemini), vahiy hakikati (gayb-ı mutlak âlemi), ilham hakikati (gayb-ı izâfî âlemi), Hz. Muhammed'i (sas), Kur'an-ı Kerim'i ve kâinatın hey'et-i mecmuasını* ziyaret etmiş, hepsinden ders-i tevhid almış, tevhide şهادetlerini tahsil etmiştir, iman mertebelerinde ilerlemiştir. Ardından 19. Mertebede, *Hâlık'ın esmâ-i hüsnâ ve sıfât-ı kudsiyesi* ile tanışmış, *imanî mi'rac ile gıyabî marifetten vicahî muarefeye* erişmiştir. Seyyah için 19. Mertebe, uzun arayışlardan ve yolculuklardan sonra aradığını hakka'l-yakîn buluştur.

Bu makamda seyyâh, Allah'ın kendi kendisine şahitliğinin hâricî âleme yansıması olan kainâtta *tecelliyat-ı sıfât, esmâ, şuûn ve ef'âle* huzur-u ilahîde şahit olur, bu tecellileriyle kendisinin tek ilah olduğunu bildiren Habîr'den haberdar olur, kendisi de Onun şahidliğine bir şahid olur. Bu sebeptendir ki, Bediüzzaman, başka bir yerde, bu âyette geçen Allah'ın birliğine küllî şهادet eden “ilim sahipleri” (ülü'l-ilm) kümesinin kapsamı alanına, modern asırlarda tevhid hakikatini şahitleriyle ispat eden Risale-i Nur'un da girmiş olabileceğine dair emareler ve işaretler bulunduğunu söylemiştir.²⁵²⁶ Tabir-i diğerle, Risale-i Nur'un da Hakk'ın şahitlerinden olduğunu ve şahs-ı manevîsi ile bu âyetteki “*ilim sahipleri*” ifadesi içine girebileceğini belirtmiştir.

Bediüzzaman, ayrıca Lem'alar'da kendi Nur Talebeleriyle beraber,

﴿ رَبَّنَا أَمَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴾

“Yâ Rabbenâ! İndirdiğin Kitaba iman edip Rasul'ün yolunu tuttuk. “Sen de bizi, (birliğini ve nebîlerini tanıyan) şahidlerle birlikte yaz.”²⁵²⁷ duasını yapmıştır.²⁵²⁸ Allah'ın indirdiğine (Kur'an'a ve İslam'a) iman ve Rasul'üne ittiba ederek, sünnet-i seniyye ile rızıklamak suretiyle ‘şâhidlerden yazılmayı talep etme’ duasında bulunmuştur. “Allah'ın

²⁵²⁵ el-Cilî, *Şerhu'l-esfâr*, s.129.

²⁵²⁶ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 41, s.1597.

²⁵²⁷ Âl-i İmran sûresi, 3/53. Ayrıca bkz. Mâide 5/111-112; Saf 61/14; Kasas 28/7; Nalh 16/68.

²⁵²⁸ Nursî, *Lem'alar* / 11. Lem'a, s.610.

Şahidleri”yle beraber yazılma niyazında bulunması ise, şüphesiz ki tasavvuftaki “Hakk’ın şahidleri” olan zâtları düşündürmektedir.

Yine Bediüzzaman, temsîlî seyyahın Âyetü’l-Kübrâ’da 1. Makam’ın 19. Mertebesi’ne geçişi şöyle tasvir etmiştir: “... Sonra, dünyaya gelen ve dünyanın Yaratanını arayan ve on sekiz adet mertebelerden çıkan ve *arş-ı hakikate yetişen bir mirac-ı imanî ile gaibâne marifetten hâzırâne ve muhatabâne bir makama terakki eden meraklı ve müştak yolcu adam*, kendi ruhuna dedi ki: “Fâtiha-yı Şerife’de başından tâ اِيَّاكَ²⁵²⁹ kelimesine kadar gâibâne medh ü senâ ile bir huzur gelip اِيَّاكَ hitabına çıkılması gibi, *biz dahi doğrudan doğruya gaibane aramayı bırakıp, aradığımızı aradığımızdan sormalıyız. Herşeyi gösteren güneşi, güneşten sormak gerektir.* Evet, herşeyi gösteren, kendini herşeyden ziyade gösterir. Öyleyse, şemsin şuaâtı ile onu görmek ve tanımak gibi, Hâlıkımızın *Esmâ-i Hüsnâsıyla ve sıfât-ı kudsiyesiyle, Onu kabiliyetimizin nisbetinde tanımaya çalışabiliriz.*”²⁵³⁰

Bu paragrafta dikkat çekmemiz gereken birkaç önemli ve değerli nokta var.

Birinci Nokta: “*arş-ı hakikate yetişen bir mirac-ı imanî ile gaibâne marifetten hâzırâne ve muhatabâne bir makama terakki*” etmenin mümkün olduğudur. İman da bir mi’raçtır, yani manevî bir basamaktır ki iman mertebelerinde ilerledikçe basamakta yürüyerek yükselen kişi gibi terakki kaydedilir ve bir imanî mi’raç yaşanır. Bu risalenin onsekiz mertebesi, aynı zamanda iman ve tevhid mertebelerinde bir mi’racı (basamak basamak yükselişi) ve nihayet ondokuzuncuda huzura erişti gösterir. Diğer iman ve tevhid risaleleri de aynı şekilde bir mi’rac-ı imanî vesilesidirler şekline bir mesaj verilmiştir.

İkinci Nokta: Seyyahın Allah’a gâibâne hitaplarının, 19. mertebede gıyâbî hitaptan bir huzur hissiyle muhatabâne makama geçmesi, Fatiha suresinin ilk dört ayetinde “*Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. O, Rahman’dır, Rahîm’dir. Din gününün sahibidir.*” şeklinde Allah’a gıyabî hamd ü sena edilirken, beşinci âyetinde birden, “*Ancak sana kulluk yapar, ancak senden yardım dileriz.*” şeklinde huzurundaymış gibi doğrudan muhatap olarak hitap edilmesi durumuna benzetilmiştir. Bu hem teşbih sanatı ile manayı fehme yaklaştırarak anlayışı kolaylaştırmak hem de Kur’ânî dayanağına işaret etmek için olmalıdır.

Üçüncü Nokta: Fatiha suresindeki bu iki “iyyâke” (ancak sana/sendem) ifadeleri aynı zamanda tasavvufî makamları içermesi itibariyle Bediüzzaman’ın bu ifadelerle gönderme yapması anlamlıdır. İbn-i Kayyim el-Cevziyye’nin, Herevî’nin *Menâzilü’s-sâirîn ile’l-Hakki’l-mübîn* isimli eserine şerh niteliğinde yazdığı “*Medâricü’s-sâlikîn beyne menâzili İyyâke Na’büdü ve İyyâke Nesteîn*” isimli eseri, “*Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız Sendem yardım dileriz*”²⁵³¹ âyetinin menzilleri (mertebeleri) arasında sâliklerin basamakları (yani

²⁵²⁹ “Yalnız Sana (ibadet eder, yalnız sendem medet umarız).” (Fâtiha sûresi, 1/5).

²⁵³⁰ Nursî, *Şualar / 7. Şuâ*, s.916.

²⁵³¹ Fatiha suresi, 1/4.

onları o menzillere ulaştıran basamaklar)” anlamına gelir. Bediüzzaman da ilk baskılarında “*Otuz Üç Mertebeli Mirkât-ı Hakikat*” ismiyle neşrettiği Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde onsekizinci mertebeye ‘basamak’ tabirini kullanmıştır ve ondokuzunda “ıyyâke”ye seyyahı ulaştırmıştır. Ayrıca, İbnü'l-Kayyim'in, Medâric'inde özellikle akide ve inanç konularını ön planda tutmuş olması ve Kur'an âyetleri ışığında tasavvuf esaslarını işlemiş olması, Bediüzzaman'ın iman ve tevhid merkezli Risale-i Nur'unu ve Kur'anî yolunu andırmaktadır.

Üçüncü nokta: Yaratıcı'sını arayan seyyah, seyahatinin ondokuzuncu aşamasında gâibâne aramalarını bırakıp, ﴿فَسَأَلْ بِهِ حَبِيرًا﴾ “*O Rahman'dır. Sen O'nu, o her şeyden haberdar olan Habîr'e sor!*”²⁵³² âyetinin irşadıyla, Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî (ö.286/889) gibi²⁵³³, aradığını bizzat aradığı Zat'tan sormak için, Güneş'i doğrudan onun ışığı ve ısıyla tanımak misali, *Güneşler Güneşi Yaratıcı'yı* esma ve sıfatıyla, ama kendi kabiliyeti nisbetinde tanımaya çalışma aşamasına geçer. Bu aşama, araçlardan arınmış, doğrudan Allah'a hitabî bir huzur-u ilahî vetîresidir.²⁵³⁴

Bediüzzaman, sözkonusu muhatabâne hitap sürecinde Yaratıcı'yı tanımanın sayısız yollarından iki tanesini, o iki yolun da sayısız mertebelerinden iki mertebeyi, o iki mertebenin de pekçok hakikatlerinden ve pekçok uzun tafsilatından yalnız iki hakikati icmâl ve ihtisar ile fikreder ki şunlardır:

Birinci Hakikat: Kâinattaki *fa'âliyet-i müstevliye*, *fa'âliyet-i müstevliye* içindeki *tezâhür-ü rubûbiyet* ve *tezâhür-ü rubûbiyet* içindeki *tebârüz-ü ulûhiyet*'tir. Yani seyyah, âlemdeki faaliyetlerden fiillere, fiillerden isimlere, isimlerden sıfatlara fikrî ve hissî bir yolculuk yapar. Yedi sıfât-ı subûtiye olan *hayat, ilim, kudret, irade, sem', basar* ve *kelâm* sıfatlarının celâlli ve cemâlli tecellileriyle kendini tanıtırıp bildirmesiyle o Zât-ı Akdes'i rububiyet ve ulûhiyetinin tecellilerine şahit olarak bizzat Kendisinden bilir, tanır.

Seyyahın fikrettiği *ikinci hakikat*, Kelam sıfatından gelen *ilahî tekellümdür*. Müttekellim-i Ezelî'nin vücudunu ve vahdetini bildiren -âyet-i kerimenin²⁵³⁵ haber verdiği

²⁵³² “Gökleri, yeri ve ikisinin arasında olan şeyleri altı günde yaratan, sonra da arşı üzerine hükümler olan O'dur. O rahmandır, sen O'nu, Kendisine, o her şeyi Bilen'e sor!” Furkan suresi, 25/59.

²⁵³³ Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî'ye: “(Allah hakkında) marifete nasıl eriştin?” diye sordular. “Allah ile!” karşılığını verdi. “Peki, aklının dahil ne idi bu işte?” denilince, dedi ki: “Akıl, âcizdir. Âciz ise kendi gibi bir âciz sebebiyle ancak zillate dâcâr olur. Allah Teala aklı yarattığı zaman, ona: “Ben kimim?” diye sordu. Akıl cevap veremedi. Allah vahdaniyet nuruyla onun gözünü aydınlatınca, akıl dedi ki: “Sen Allah'sın. Aklın seni tanıması yine seninle olur.” Serrâc, *Lüma'*, s. 37.

²⁵³⁴ Manidardır ki Bediüzzaman, dünyaya sırf Hâlıkını tanımak ve bulmak için gelen seyyahın Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ndeki yolculuğunda ulaştığı ‘muhatabâne makam’lığı, bu yolculuğun devamı olan el-Hüccetü'z-Zehra Risalesi'ndeki İkinci Makam'da kaldığı yerden Seyyahın dilinden şu sözlerle devam ettirmiştir: “Biz (daha önce Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde) herşeyden Hâlıkımızı sorduk; güzel, tam cevap aldık. Şimdi (el-Hüccetü'z-Zehra Risalesi'nde), ‘Güneşi, güneşten sormak lazım’ darb-ı meseli gibi, biz dahi Hâlıkımızı, ilim, irade ve kudret gibi kudsî sıfatlarının tecellileriyle ve meşhud eserleriyle ve isimlerinin cilveleriyle tanımak, bulmak için bir seyahat yapacağız.” Nursî, *Şualar* / 15. Şuâ, s. 1133.

²⁵³⁵ “De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için en büyük okyanus mürekkep olsaydı (hatta onun bir mislini de takviye gönderseydik), bu deniz tükenir, Rabbimin sözleri yine de bitmezdi.” (Kehf sûresi, 18/109).

üzere- sonsuz kelimelerini ve sonsuz konuşma biçimlerini, semavî kitapları, vahiyleri, ilhamları ve icraatlarıyla konuşmalarını bir bir tefekkür eder. İlahî tekellümün *câmi küllî şهادetini*, sair hakikatlerin şهادetleriyle beraber ifade eden ﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ﴾ “Allah, kendisinden başka bir İlah olmadığına bizzat kendi şahitlik etti...”²⁵³⁶ âyetinin nurları ve sırları seyyâha kâfi gelir, daha ileri gidemez.

Bu âyetin, tasavvuftaki yüzüncü ve sonuncu makam olan tevhid makamını ifade eden âyet-i kerime olması²⁵³⁷, üzerinde durulması gereken bir konudur. Allah’ın kendisinin yegâne İlah olduğuna şahitlik ettiğini haber veren bu âyetin kendisi de, Allahın kendi zâtına şahitliğinin bir ifadesi olmaktadır. Hakk’ın şahidleri arasında en büyüğü Hakk’ın bizzat kendi zât-ı akdesi’dir. Şahid-i ekber Allah’tır. Kur’an bir diğer âyetinde bunu talim eder:

“De ki: Şahit olarak hangi şey en büyüktür?” De ki: “Allah! Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter. Şu Kur’ân bana sizi ve kendisine ulaşan herkesi uyardı için vahyolundu. Allah ile beraber başka tanrılar bulunduğu gerçekten siz mi şahitlik ediyorsunuz? Ben asla buna şهادet etmem!” de ve şu hakikati vurgula: “O, ancak tek İlah’tır, başka Tanrı yoktur. Sizin şirkinizle de, şeriklerinizle de benim hiç bir ilişim yoktur.”²⁵³⁸ Allah, kendisinin İlah-ı Vâhid olduğuna, kendisi şahid olduğu gibi, kullarını da tıpkı peygamberleri gibi şahidler olmaya bu âyet-i kerimesiyle emreylemektedir.

Abdülkerim el-Cîlî’nin beyan ettiğine göre: Seyr ü sülûkta “ilimle bir makamdan diğerine, bir isimden diğerine, bir tecelliden diğerine ve bir nefsten diğerine intikal edilir.”²⁵³⁹ Âyetü’l-Kübrâ’daki seyyah da böyle bir intikal süreci yaşamıştır. Bediüzzaman, seyyahı niçin 19. Mertebe’de huzur-u ilahîye ulaştırmıştır, gıyabîlikten vicâhîliğe kavuşturmuştur? İlk akla gelen cevap; Mi’raç sırrı taşıyan Besmele-i Şerifin 19 harfini nazar-ı itibara almış olabileceği ihtimalidir. Kur’an müfessiri Elmalılı M. Hamdi Yazır, Besmele-i Şerife’nin bu eriştiriciliğine dikkat çekerek şöyle der: “Anladık ki Besmele’nin tefsirinde odak noktası "bâ"dır ve bundan dolayı bismelenin mânâsı "bâ"dadır. Bâ’nın sırrı da noktasındadır. (Bu sebeple) Besmele’deki kelimelerin sıralanışında en fazla etkili olan nokta baştaki "bâ" harfidir. "Ba" harfi sayesinde biz Allah’ın ismine ulaşırız.”²⁵⁴⁰ Buna göre “Bâ”sı ile Allah’ın ismine ulaşılan Besmele-i Şerifin 18 harfiyle âlemlere, 19. harfiyle ise âlemlerdeki esmâullah ve sıfatullah’a ulaşılır. Bu sebeple 19. Mertebe, esmâ ve sıfata şahit olunan bir mertebe olmuştur diyebiliriz. Biraz daha açalım:

²⁵³⁶ Âl-i İmran suresi, 3/18.

²⁵³⁷ Herevî, *Menâzilü’s-sâirîn*, s.147-149.

²⁵³⁸ En’am suresi, 6/19. Ayrıca bkz. Hud suresi, 11/17.

²⁵³⁹ el-Cîlî, *Esfâr*, s. 40.

²⁵⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/58.

Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ndeki 18. Mertebe, 18 bin âlemin hûlasası olan kâinat mertebesidir. 19. Mertebe, kainâttan esmâ ve sıfâta şahit olunan mertebedir. Kainât ile esmâ arasındaki geçiş köprüsü ise 18 bin âlemin²⁵⁴¹ anahtarı²⁵⁴² olan ve sırr-ı mi'racı taşıyan²⁵⁴³ Besmele-i Şeriftir ki, 19 harftir. 19. Mertebe, mi'racı çıkılan huzur-u esma ve sıfât mertebesi olmuştur. Besmele'nin be'sinin noktası insana²⁵⁴⁴, 18 harfî 18 bin âleme ve 19. harfî de o âlemler üstündeki ve yücesindeki esmâ ve sıfât kapılarına bir anahtar hükmündedir. İşte Âyetü'l-Kübrâ'da Bediüzzaman tarafından Besmele sırrı bilinçli olarak nazar-ı itibara alınmış olabileceği gibi, kendisinin Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nin ilhamî bir hediye²⁵⁴⁵ olduğunu söylemesi bakımından bu sıralama, iradî ve ilmî bir tertip olmaktan ziyade, gerçekten manevî bir seyahate ve gayr-i iradî bir müşahedeye dayalı bir keyfiyet de olabilir ki bu şekilde cereyan etmiştir, ettiği gibi de kaydedilmiştir.

Bedüzzaman, seyyahın, *ondokuzuncu makam-ı kudsîden* aldığı dersin kısa bir mealine Arapça bir tevhid cümlesiyle işaret etmiştir²⁵⁴⁶ ki o cümle-i tevhid, Âyetü'l-Kübrâ'nın Arapça hizbi olan Hizb-i Ekber-i Nurî'ye de aynı şekilde yer bulmuştur. Âyetü'l-Kübrâ'da 33 mertebe-i tevhidin her birinde bu şekilde Arapça bir tevhid zikri kaydedilmiş ve şerhedilmiştir.

Mezkur tevhid zikrini takiben Bediüzzaman, Birinci Bâb'ın ondokuzuncu mertebesini bir "İhtar" ile sonlandırır. Geçen Birinci Bâb'daki on dokuz adet mertebelerin şehâdet eden hakikatlerinin her birisinin, tahakkuklarıyla ve vücudlarıyla vücûb-u vücûda delâlet ettiklerini, umumî ihâtaları ile ise vahdete ve ehadiyete delâlet ettiklerini söyler. Fakat başta açıkça vücûdu isbat ettikleri cihetle ilk ondokuzunu *vücûb-u vücûdun delilleri* sayar.

İkinci Bâb'a ise başta açıkça vahdeti ve içinde vücûdu isbat ettiği haysiyetiyle tevhid burhanları adını verir. Nihayette her ikisi de birbirlerini ispat ederler. Fakat aralarındaki

²⁵⁴¹ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/63; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, 1/138; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 1/40. Bediüzzaman da 26. Mektup'ta bunu ifade etmiştir: "Rabbü'l-âlemîn"* tâbir ve tefsirinde 'on sekiz bin âlem(dir)' demişler." (Nursî, *Mektubat* / 26. Mektup, s.502). *"Âlemlerin Rabbi" ifadesi için bkz. (A'râf sûresi, 7/54; Şuarâ sûresi, 26/23; Kasas, 28/30; Mü'min, 40/64; Fussilet, 41/9; Tekvir, 81/29; Hâkka, 69/4).

²⁵⁴² Nursî, *Lem'alar* / 7. Lem'a, s.596

²⁵⁴³ Nursî, *a.g.e.*, / 14. Lem'a, 2. Makam, 1. Sır, s.632.

²⁵⁴⁴ Taşlıcalı Yahya Bey'in Gencine-i Râz isimli mesnevisinde dediği gibi "*Nokta kim 'bâ'sı ile hem-demdir/ Nokta-i dâire-i âlemdir.*"

²⁵⁴⁵ Nursî, *Şuâlar* / 8. Şuâ- s.934.

²⁵⁴⁶ Allah'tan başka ilâh yoktur. O öyle bir Vâcibü'l-vücûd ve Vâhid-i Ehad'dir ki bütün güzel isimler, bütün yüce sıfatlar ve en yüce vasıflar O'na aittir. İrade ve kudretle îcad ve halk ve sun' ve ibdâ fiillerini, ihtiyar ve hikmetle takdir ve tasvir ve tedvir ve tedvir fiillerini, kasd ve rahmetle ve kemâl-i intizam ve muvâzene ile tasrif ve tanzim ve muhafaza ve idare ve îşe fiillerini tazammun eden faaliyet-i müstevliyenin devamı içinde görünen tezahür-ü rubûbiyet ve onun içinde görünen tebarüz-ü ulûhiyet hakikatinin azametinin şehadetiyle; ve "Allah'tan başka tanrı bulunmadığına şahit bizzat Allah'tır. Bütün melekler, hak ve adaletten ayrılmayan ilim adamları da bu gerçeğe, aziz ve hakîm (mutlak galip, tam hüküm ve hikmet sahibi) Allah'tan başka tanrı olmadığına şahittirler."* meâlindeki âyet-i kerîmenin hakikat-i esrarının azamet-i ihatasının şehadetiyle; bütün kudsî ve muhîf sıfatlarının ve kâinatta tecellî eden bütün esmâ-i hüsnâsının icmâi ve kâinatta tasarruf eden bütün şüunat ve ef'âlinin ittifakı, O'nun vahdet içindeki vücûb-u vücûduna delâlet eder. *Âl-i İmran sûresi, 3/18. Nursî, *a.g.e.*, / 7. Şuâ, s.917.

farklarına işaret etmek için, Birinci Bâb'da بِشَاهَادَةِ عَظْمَةِ إِحَاطَةِ حَقِيقَةِ²⁵⁴⁷, İkinci Bâb'da vahdet görünür gibi zuhuruna işareten بِمُشَاهَدَةِ عَظْمَةِ إِحَاطَةِ حَقِيقَةِ²⁵⁴⁸ fikralarını her bir mertebede tekrar eder.²⁵⁴⁹ Tasavvufi “müşahede” kavramını tercih etmesi, seyyahın bu seyahat sonunda o müşahede meyvelerini insanlara takdim edeceği şeklinde anlaşılabilir.

Sonuç değerlendirmesi olarak diyebiliriz ki:

Bediüzzaman, seyyahın seyahatinin Birinci Bâb'ında 19 basamağın 19.sunu tevhid makamı ile taçlandırmış ve bu makamın tasavvuf kültüründeki “Allah'ın tek ilah oluşuna yine kendisinin şahitlik ettiğine” dair âyet-i kerimesini de zikretmiş, sâlik-i seyyaha bu kâfi ve vâfi geldiğini söyleyip sözünü bağlamıştır.²⁵⁵⁰ İkinci Bâb ise, Allah'ın kendisinin tek ilah olduğuna nasıl şahitlik ettiğini, şehadet bürhanlarından bazı hakikatleri maddeler halinde açıklamıştır. Menzillerde müşahede edilen bu hakikatler, aynı zamanda seyyahın seyahat vâridâtıdır, manevî kazanımlarıdır.

Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nin Birinci Bâbı, bir seyyahın manevî yükselişinin ürünüdür, bir sülûkî bir urûcun anlatımıdır. Seyyah, ondokuz basamaktan –ki mi'râc da basamak demektir ve yükselişi ifade eder- yükselerek ve her katta bazı varlıklarla görüşerek ilerler, 'gâibâne bir marifetten hâzırâne ve muhatabâne bir makam'a ulaşır. Buraya kadarki yolculuk, sülûktür. 2. Bâb'dan (kapıdan) girdiği âlemde ise tevhid burhanları olan bazı küllî hakikatler müşahede edilir ve bir bir aktarılır ki yolculuğun bu kısmı ise 'seyr'dir ve hakikatler seyerân edilmektedir. Çünkü tasavvufta bazı mutasavvıflara göre: önce sülûk, sonra seyr edilir.²⁵⁵¹

Yalsızlar'a göre bu ikinci makam, sufi sözlüğünde 'fark-ı sâni' denilen ikincil sürecin meyvelerini saklar. Bediüzzaman, inişte kullanılan 'menzil' terimini, İbn Arabî'nin kullandığı anlamda ele alır: 'Allah'ın kâmil kuluna doğru indiği, insanın Allah'a doğru gittiği yer.' Bediüzzaman, kendisiyle Yaratıcısı arasında gerçekleşen bu yarıyol karşılaşmalarında, Birinci Makam'da yükselirken mazhar olduğu müşahadeleri, bizzat 'şehadet' olarak O'na ve mahlukâta arz etmektedir. Bu soluk kesici gezi, mi'raca ilişkin risalesinde de çeşitli açılardan vurgulanacaktır. Bediüzzaman'a göre Hz. Peygamber'in miracı, kâmil velilere örnek olmuştur. Mi'rac-ı Nebî'nin gölgesinde gerçekleşen seyr u süluklar, manevî geziler ve seyahatler, kâmil velilerin tahkik ehli olmalarını sağlamıştır.²⁵⁵²

²⁵⁴⁷ “... hakikatinin azamet-i ihâtasının şehadetiyle.”

²⁵⁴⁸ “... hakikatinin azamet-i ihâtasının müşahadesiyle.”

²⁵⁴⁹ Nursî, *Şuâlar* / 7. Şuâ, s.917.

²⁵⁵⁰ Aynı yer.

²⁵⁵¹ Sühreverdî, *Risâletü's-Seyri ve't-Tayr*, vr. 60b-61a, vr. 59b; Sühreverdî, *Kelam fi's-Seyr ve't-Tayr*, vr.189a; Çatak, *Şihâbedin Sühreverdî*, s. 90, 124, s.119; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf Ve Tarikatlar*, s.183.

²⁵⁵² Yalsızuçanlar, *Tasavvuf Risalesi*, s. 10-11. Bkz. Kurt, “*Bediüzzaman Said Nursi'nin Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Vahdet-i Vücut Hakkındaki Düşünceleri*”, s. 549.

Tahkik ehli, tahkik-i iman sahibidir. Tahkik-i iman sahipleri de derecelerine göre ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn veya hakka'l-yakîn mertebelerindedir. Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ndeki iman ve tevhid mertebelerinde üçü de vardır ve bir iman tecdidi, takviyesi, tahkimi yapılmaktadır. "Risale-i Nur'da niçin bu kadar çok iman rükünlerine tahşidat var?" sorusuna verdiği cevapta Bediüzzaman, Âyetü'l-Kübrâ'dan bahisle şöyle şöyle der:

"Başta *Âyetü'l-Kübrâ* merâtib-i imaniye bahislerinde; ve âhire yakın müceddid-i elf-i sâni İmam-ı Rabbanî beyanı ve hükmü ki, "*Bütün tarikatlerin müntehası ve en büyük maksatları, hakaik-i imaniyenin inkişafıdır. Ve bir mesele-i imaniyenin kat'iyetle vuzuhu, bin kerametlerden ve keşfiyatlardan daha iyidir*"; ve *Âyetü'l-Kübrâ*'nın en âhirdeki ve Lâhikadan alınan o mektubun parçası ve tamamının beyanatı cevap olduğu gibi, *Meyve Risalesi*'nin tekrar-ı Kur'âniye hakkında Onuncu Meselesi, *tevhid ve iman rükünleri* hakkında tekrarlı ve kesretli tahşidat-ı Kur'âniyenin hikmeti, aynen bitamamiha onun hakikî tefsîri olan Risale-i Nur'da cereyan etmesi de cevaptır."²⁵⁵³

Demek ki Âyetü'l-Kübrâ ile Bediüzzaman, tevhid mertebelerinde dolaştırdığı seyyah üzerinden okuyucuları, imanda yakîne, yakinde ilme'l, ayne'l ve hakka'l-yakîn mertebelerine yükseltmeye matuf bir tefekkürî marifet kitabı kaleme almıştır. Bediüzzaman, Âyetü'l-Kübrâ seyahatinin devamı niteliğinde olan el-Hüccetü'z-Zehra seyahatinin başında, bu eserin küllî 33 hüccet-i imaniye ile sarsılmaz bir iman kazandırdığını, 11 cümlelik kelim-ı tevhidîdeki 1. cümlede şu sözlerle dile getirir:

"*Lâilâhe illallah*'daki hüccet, Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'dir. O emsâlsiz hüccetin harikalığı içindir ki; İmam Ali (radiyallâhu anh), Nur'un eczalarından haber verdiği sırada *وَبِالْآيَةِ الْكُبْرَى أَمِّي مِنَ الْفَجْتِ*²⁵⁵⁴ deyip o Âyetü'l-Kübrâ'yı şefaateci yaparak Nur şâkirtlerinin Denizli hapsinde, o risalenin hem Ankara, hem Denizli Mahkemeleri'nde galebesiyle ve perde altında tesirli intişarıyla talebelerine beraat kazandırmaya sebep olduğu gibi, onun gizli tab'ı da, şâkirtlerinin dokuz ay mevkufiyetlerine vesile olmasıyla İmam Ali'nin (radiyallâhu anh) hem keramet-i gaybiyesini, hem Nur şâkirtlerinin bedeline duasını pek zâhir bir surette tasdik etti.

Evet Âyetü'l-Kübrâ şuaî (7. Şua), *otuz üç icmâ-yı azîmi ve küllî hüccetleri* mevcudâtın heyet-i mecmûasında gösterip, her bir hüccet-i külliyyede hadsiz burhanlara işaret ederek başta semâvât, yıldızlar kelimeleriyle.. arz, hayvanât ve nebâtât kelâmları ve cümleleriyle.. gitgide tâ kâinat mecmuası, müştemilât ve mevcudât ve hudûs ve imkân ve tagayyür hakikatlerinin kelimeleriyle Vâcibü'l-vücûd'un mevcudiyetini ve vahdâniyetini güneş zuhurunda ve gündüz

²⁵⁵³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 63, s.1721.

²⁵⁵⁴ "Âyetü'l-Kübrâ hürmetine beni kurtar, emniyet ve huzur ver!" (Bkz.: el-Gümüşhânevî, *Mecmûatü'l-ahzâb (Evrâd-ı Şâzelî - Hazreti Ali'nin Celcelûtiye'si-)* s.516).

kat'iyetinde isbat ediyor. Sarsılmaz bir iman isteyen ve dinsiz anarşistliğe karşı kırılmaz bir kılıç arayanlar, Âyetü'l-Kübrâ'ya müracaat etsinler."²⁵⁵⁵

dd. Tevhidin Üç Yüzü

Hakikat yolunda seyreden/giden sâirînin yolun sonunda ulaştıkları yüzüncü menzili olan 'tevhid makamı'nı anlatırken Hâce Abdullah el-Ensârî Herevî (ö.481/1089) şöyle der: "Tevhidin üç vechi (yüzü, yönü, buudu) vardır. Birinci vechi; şâhidlerle/delillerle doğrulanan (sıhhat bulan, sahih, geçerli, makbul olan) tevhîd-i âmmе'dir, umûmî tevhiddir. İkinci vechi, hakikatlerle sabit olan tevhîd-i hâssa'dır, hususî tevhiddir. Üçüncü vechi ise, *kademle kâim olan tevhiddir* ki, bu da hâssu'l-havâssın tevhididir..."²⁵⁵⁶

Bu yaygın taksim ve tasnif ki üç tevhid mertebesine İmam-ı Gazâlî bir de 'münafıkların tevhidi'ni ilave ederek dörde ayırır.²⁵⁵⁷ Herevî, kelimeleri özenle ve seçerek; avâm (umum mü'minler) için *tevhidin tashihi*, havâs (hususiler) için *tevhidin tesbîti* ve ehass-ı havâs (en hususiler) içinse o *tevhid hakikiyle kıyâmı* (tahakkuku) ifadesini kullanmıştır. Şimdi bunları, onun açıklamaları ve bizim yorumlarımızla tek tek görelim.

i. Tevhîdü'l-Âmmе: Ümmetin Umûmî Tevhidi

"Tevhidin ilki, *Allah'tan başka ilah olmadığına, ortağı bulunmadığına, Bir (Ehad) ve Samed olduğuna, "doğmadığına, doğurmadığına ve hiçbir şeyin O'na denk olmadığına" şehadet etmektir.* Bu, büyük şirki nefyeden açık bir tevhiddir. Kible onun üzerine tespit edilmiş, zimmet onunla gerekli olmuş, kanların ve malların bedeli onunla belirlenmiş, İslâm yurdu ile küfür yurdu onunla birbirinden ayrılmıştır. İstidlâlin hakkını yerine getiremeseler bile kalbin tashih ettiği doğru bir şehâdetle şüphe, hayret ve kuşkudan emin olmaları şartıyla bu dinin mensupları diğerlerinden bu tevhidle ayrılmıştır.

Bu, şevâhidle doğruluğu ortaya konan *âmmenin tevhididir*. Şevâhid ise *risalet* (peygamberlik hakikati) ve *sanâi'* (ma'rûfât denen işler; iyilikler, güzellikler, hayırlar, ihsanlar, keremler ve masnûât denen san'atlı varlıklar)dır. Böyle bir tevhid, işitmekle vücub kazanır, Hakk'ın göstermesiyle elde edilir ve şevâhidin müşahedesıyla artar."²⁵⁵⁸

Bu, müslümanların âmmesinin (umûmunun) müşterek tevhididir. Şevâhidü'l-Hak denen "Hakkın şâhidleri", sadece risalet sahibi peygamberler değil, aynı zamanda peygamber vârisi âlimler ve velayet sahibi kullar içindeki "*abdüşşehid*"lerdir. Allah'ın "*her zaman ve her yerde hâzır ve nâzır olan; herşeye şâhit olan, her şeyi hakkıyla gören, bilen*

²⁵⁵⁵ Nursî, *Şualar* / 15. Şua, s. 1116.

²⁵⁵⁶ Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, s.149.

²⁵⁵⁷ Gazâlî, *İhyâ*, 4/303.

²⁵⁵⁸ el-Herevî, *a.g.e.*, s.147.

ve muâmelesini de buna göre yapan” manasına gelen eş-Şehîd isminin²⁵⁵⁹ velayet tecellilerine mazhar olmuş, şühûd makamındaki bir kul anlamında kullanılan bir isim olarak “Abdü’ş-şehid (Şehîd’in kulu), şâhid olduğu her şeyde Hakk’a şahitlik eden kişidir. Böylece o, hem nefsinde hem de nefsin hâricindeki âlemde Hakk’a şahitlik eder.”²⁵⁶⁰ Kur’ân, bir âyetinde Allah’ın tek ilah olduğuna Allah’ın ve meleklerin şahidliklerinden başka, *adaletli ehl-i ilmin de tevhidin şâhidleri* olduğunu haber verir.²⁵⁶¹ Bir diğer âyetinde de havarilerin, Hz. İsa’nın huzurunda Allah’tan, *O’nun varlığına ve birliğine şahidlerle beraber yazması* için dua ettiklerini bildirmiştir.²⁵⁶² Bediüzzaman da Nur Talebeleriyle birlikte, bu âyetteki *şâhidler kervanına dâhil* etmesini murad ederek Allah’a niyazda bulunmuştur.²⁵⁶³

Nur’un saff-ı evvel olan âlim talebelerinden Hâfız Ali Ergün Efendi (1898-1944) şöyle der: *شَهِدَ اللهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ*²⁵⁶⁴ *cümle-i tevhidiye-i kudsiyesi..* bu pek *büyük ve geniş ve âmm olan tevhid ve şehadetin medâr-ı nazar* ehemmiyetli efradı ve mâsadakları her zamandan ziyade bu şehadete muhtaç, bu asrın bu vaktinde bulunacaktır. Ve şimdilik o şehadeti tesirli bir surette ispat eden Resâilü’n-Nur o efrâddan birisi ve hususî medar-ı nazar olduğuna pek çok emareler ve işaretler ve beşaretler vardır.”²⁵⁶⁵

Menâzil’inde seyr ü sülûkta 100. Mertebe olarak makam-ı Tevhid’i yazan Hâce Abdullah el-Ensârî Herevî, sülûkta müşahede edilen tevhid delillerine dair müstakil bir eser kaleme almıştır, ismi: *el-Erbain fî Delâilî’t-Tevhid*.²⁵⁶⁶ Ne var ki bazı sufiler, marifetullahta delilleri pek muteber görmezler. Bu konuda Sehl b. Abdullah, başından geçen şöyle bir hadiseyi anlatmıştır: “Karada yürüyordum, önümde siyah bir oğlan gördüm, koyun sürüsü güdüyordu. Yüzünde marifet işaretleri vardı. Bana dedi ki: *Sen şehirli misin? Evet, dedim. Mevlânı ne ile bildin?* diye sordu. *Deliller ile bildim, dedim. Yazık sana, Rabbini deliller ile bilen, şiddetler denizinde boğulur ve Allah’tan gelecek birçok yararları da kaybeder,* dedi. Sonra da şöyle bir şiiri okudu: “*Ben Mevlâmı Mevlâm ile bilirim. O cömerttir, kimse O’nu akıl ve rey yoluyla göremez.*”²⁵⁶⁷

Esasen O’nu deliller ile bilmek de O’nu yine O’nunla bilmek demektir. Ebu Tâlib el-Mekkî dediği üzere: “Her makam sahibi, Kelâm-ı İlâhî’ye kendi makamından şahitlik

²⁵⁵⁹ Kur’an’da eş-Şehîd isminin geçtiği âyetler için bkz. İsrâ suresi, 17/96; Sebe’ suresi, 34/47; Nisa suresi, 4/79, 166; Fetih suresi, 48/28; Hac suresi, 22/17.

²⁵⁶⁰ Kâşânî, *Istîlâhât-ı Süfiyye*, s. 119; Gümüshânevî, *Câmiu’l-Usûl*, s. 10.

²⁵⁶¹ Âl-i İmrân suresi, 3/18.

²⁵⁶² Âl-i İmrân süresi, 3/53. Ayrıca bkz. Mâide, 5/111-112; Saf, 61/14; Kasas, 28/7; Nalh, 16/68.

²⁵⁶³ Nursî, *Lem’alar* / 11. Lem’a, s.610.

²⁵⁶⁴ “Allah şahittir ki, başka ilâh yok, ancak O vardır; bütün melekler ve kendilerine ilim verilmiş olanlar da, (aynı gerçeğe şahittirler.)” Âl-i İmrân Süresi, 3/18.

²⁵⁶⁵ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 41, s.1596.

²⁵⁶⁶ Hâce Abdullah el-Ensârî Herevî, *el-Erbain fî Delâilî’t-Tevhid*, thk. Ali b. Muhammed b. Nasır el-Fakihi, [y.y. : y.y.], 1984/1404.

²⁵⁶⁷ Ebu Abdurrahman es-Sülemî, *Mukaddime fi’t-Tasavvuf*, s.101-104.

ederken, yine kendi şahitliğine göre O'nu dinler. Bunlar arasında en yükseği, *sıddıkların şahitliği*dir. Sonra sırasıyla, *şehitlerin, sâlihlerin ve mü'minlerin havâssının şahitliği* gelir. Bunların hepsi de Allah Teala sayesinde, O'nun delilini bulur, O'ndan yine O'na nazar ederler. Hepsi de nezd-i ilahîde farklı derecelere sahiptirler.”²⁵⁶⁸

Şahidlerle doğrulanan tevhid, ümmetin geneline hitap eden *umumî bir tevhid*dir. İnsanlarda Hakk'a şahid olan kalptir, vicdandır. O sebeptendir ki bir işin hayır mı şer mi, helal mi haram mı olduğu hususunda tereddüte düşünce “*kalbinden fetvâ iste!*”²⁵⁶⁹ buyuran Hz. Peygamber, bir hususta Allah'a kalben istihâre yapıp danışılabilceğini, iki rek'at namaz kılıp dua ederken kalbe doğan baskın mânâyâ göre amel edilebileceğini bildirir.²⁵⁷⁰

Makâmâtü'l-Kulûb'un müellifi ve Nûriyye tarîkının müessisi Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî'ye (ö.286/889) göre, *kalbler yeryüzünde Hakk'ın şahidleridir.*²⁵⁷¹ Buna göre tevhidin şahidlerinden biri de *kalbler*dir denebilir. Bediüzzaman da, Allah'ı tanıtan dört küllî muarriflerden birisi olarak ‘vicdan’ı zikreder.²⁵⁷² “*Kalbinde(ki) nokta-i istimdat, (ve) nokta-i istinatla vicdan-ı beşer, Sâniî (Yaradanı'nı hiçbir zaman) unutmamaktadır. Eğer çendan (gerçi) dimağ tâtil-i eşgal etse de, vicdan edemez.*”²⁵⁷³ der. Hakk'ı hiçbir zaman unutmayan ve her an Hakk'ın şahidi olan vicdanın şühud mertebesine müşahedeleriyle Allah'ı tevhid etmesine *tevhid-i şühûd* veya *tevhid-i vicdân(i)* denir.²⁵⁷⁴

Burada şu noktaya da dikkat çekmek lazımdır: Herevî, tevhidi üçe ayırırken, avam, havas ve ehass-ı havas tevhidi demiyor, üç derece tertip etmiyor. Bilakis “tevhid-i âmme” diyor, ümmetin âmmesinin (hepsinin) umumî tevhidini kastediyor. “Tevhidü'l-hâssa” diyor, çoğunluk içindeki bir azınlığın hususî tevhidini anlatıyor. “Tevhidü'l-hâssati'l-hâssa” diyor, çok daha hususî ve nâdir bir tevhid biçimini bildiriyor. Hepsine birden “*tevhidin vecihleri / yüzleri / yönleri*” diyor, dereceleri demiyor ve dolayısıyla Müslümanları bu tevhid vecihleri üzerinden derecelendirmeye gitmiyor. Daha açık bir ifadeyle, umumî tevhid içinde zirveyi tutan birisi, diğerlerinden daha üstün mertebede de olabilir.

Bediüzzaman, bir tasavvuf geleneği olan ‘*avam, havas, ehass-ı havas*’ üçlemesini -bilmesine rağmen-, tevhidi tasnifte o üçlemeyi ismen gözetmemiştir. O, tevhidi şahıslar üzerinden değil, tevhidin bizzat kendi mahiyeti üzerinden bir isimlendirmeye gitmiştir. Bediüzzaman da, Kur'an'daki ‘*iman, kalplerine tam sinmemiş olup İslam'a zahiren teslim*

²⁵⁶⁸ Ebu Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, çvr. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, c.2, s.294.

²⁵⁶⁹ Hz. Peygamber: “Kalbine danış (ondan fetva iste). İyilik, nefsin uygun gördüğü ve yapılmasını kalbin onayladığı şeydir. Günah ise içini tırmalayan ve başkaları sana ‘yap’ diye nice nice fetvâlar verse bile, içinde şüphe ve tereddüt uyandıran şeydir.” (Ahmed b. Hanbel, 4/227-228; Dârimî, *Büyü*’ 2). “Sana (kalbine) şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyene bak!” buyurmuştur. (Tirmizî, *Kıyâmet* 60. Ayrıca bk. Buhârî, *Büyü*’ 3).

²⁵⁷⁰ Buhârî, *Teheccüd* 28, *Daavât* 48, *Tevhîd* 10. Ayrıca bk. Tirmizî, *Vitr* 18; İbni Mâce, *İkâme* 188.

²⁵⁷¹ Kuşeyrî, *er-Risale*, s. 43.

²⁵⁷² Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* / Nokta, s. 1368.

²⁵⁷³ Bediüzzaman'a göre vicdanın işi için bkz. Nursî, *Muhakemat*, s.2021.

²⁵⁷⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 534, “tevhid” mad.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 659, “tevhid” mad.

*olmuş müslümanlar*²⁵⁷⁵ ile ‘*iman ve takva kalplerine sinmiş hakiki mü'minler*’ şeklinde, Allah’ın Zâhir – Bâtın isimlerine göre ‘*zahir-bâtın*’ açısından bir tevhid tasnifine gitmiştir. Bir yerde “*âmîyâne ve zahirî tevhid*” ile “*ehl-i tahkikin hakiki tevhidi*” derken, başka yerlerde hakiki tevhidin kendi içinde çok mertebeleri olduğunu göstermiştir.²⁵⁷⁶

Tevhid-i âmme veya tevhid-i avâm, tevhid-i âmîyâne gibi tabirlerle anlatılan genel tevhid türünün tariflerinde bazen bakış açısına göre farklılıklar olabilir. Mesela Serrâc şöyle tarif eder: “Tevhid-i âmme: Hakiki manada tasdik bulunmayışından dolayı kişinin rehbet (korku) ve rağbet (isteme) çatışmasıyla sükunete ermesi; her türlü şekli, benzerlik, denklik ve zıtlıkları görmekten uzaklaşarak Hakk’ı tevhîd etmesidir. Çünkü gerçek tasdik bulunduğu bir durumda kişi rehbet ve rağbet çatışmasıyla sükûnete ermez.”²⁵⁷⁷ Böyle bir tevhid şهادetinde (kelime-i şهادette) hakiki manada bir tasdik bulunmadığını söyler. Çünkü:

Seyyid Mustafa Rasim Efendi’nin de dikkat çektiği üzere: “*Şهادet-i tevhid*, ilme mevkuftur (bağlıdır). Pes, galebe-i zann ve taklîdle şهادet-i tevhid olmaz.”²⁵⁷⁸ İlim içinde hakikate bir yol vurmuş olan Risale-i Nur²⁵⁷⁹, ihtiva ettiği yüzlerce tevhid şahidleriyle talebelerine *şهادet-i tevhid* kıvamını sağlamaktadır. Herevî, âmmenin tevhidini ‘şâhidlerle doğrulanan tevhid’ olarak tarif ederken, Bediüzzaman şâhidlerle, delillerle ispatlanan tevhidi, *tevhid-i hakiki* olarak tarif etmiştir. Çünkü ona göre, avam, ilim sahibi değildir ki şâhidleriyle ve delilleriyle müdellel bir iman ve tevhid sahibi olsun. İlim sahiplerinin hakikat ilminden nasipleri ölçüsünde sahip oldukları bir *tahkiki iman ve hakiki tevhid makamı* vardır. Şöyle demiştir:

“Hakikat, sureten zâhire benzerse de, nefsü’l-emirde, aralarında pek büyük fark vardır. Mesela, *zahirî ve âmîyâne tevhid*, hiçbir şeyi Allah’tan başkasına isnad ve ispat etmemek demektir. Bu nefiy gayet kolay ve basittir. *Ehl-i hakikatin tevhidi* ise, âlemde müşahede olunan ne varsa hepsinin Allah’a ait olduğunu ispat etmekle ve her şeyi Ona isnad etmekle ve her şeyde o Zât-ı Zülcelal’in sikkisini görüp okumakla sabit olur. Bu da *huzuru* netice verip gafleti nefyeden (ortadan kaldıran) bir ispattır.”²⁵⁸⁰

Bediüzzaman, her şeyi Allah’ın varlığına ve birliğine bir âyet, alamet ve şâhid olarak görme halinin zamanla bir makama dönüşmesi sonunda kişide bir ‘huzur-u dâimî’nin

²⁵⁷⁵ İlgili âyet şöyledir: “Bedeviler "iman ettik!" dediler. De ki: "Siz iman etmediniz, lâkin "İslâm olduk, size inkiyad ettik!" deyiniz. Zira iman henüz kalplerinize girmiş değildir. Eğer Allah’a ve Resulüne itaat ederseniz, sizin emeklerinizden hiçbir şeyin mükâfatını eksiltmez. Yaptığınızı zayi etmez. Gerçekten Allah gafûr ve rahîmdir (mağfireti, merhamet ve ihsanı boldur).” Hucurât suresi, 49/14.

²⁵⁷⁶ Nursî, *Mesnevî / Şemme Risalesi*’nin 3. Parçası 10. Risale, s.1353. Bkz. a.mlf., *Mesnevî / Şemme*, 20. İ’lem, s. 369, çvr. Ü. Şimşek.

²⁵⁷⁷ Serrâc, *Lüma*, s. 50.

²⁵⁷⁸ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Istilahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s. 354.

²⁵⁷⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası I - Mektup No: 53*, s.1715.

²⁵⁸⁰ Nursî, *Mesnevî / Şemme*, 20. İ’lem, s.369, çvr. Ü. Şimşek.

oluşacağını da ifade etmiştir ki, bu, ihsan şuurunun kuldaki zuhuru olmaktadır. Hakk’a şahidlik makamının ünvanı olan ‘ihsan şuuru’, kalbin bir oluş ve duruş hâlidir.

ii. Tevhîdü’l-Hâssa: Havâssın Husûsî Tevhidi

Herevî’ye göre: Tevhid’in üç yüzünden “ikincisi, *hakikatlerle sabit olan tevhîddir*. Bu tür tevhid, tevhid-i hâssa (hususî bir tevhid) olup zahîrî sebepleri ortadan kaldırır; aklın çekişmelerinden ve delillerle ilişkilendirilmekten uzaktır. Bu mertebedeki tevhîdde delil, tevekkülde sebep, kurtuluş için de vesîle aranmaz. Böylece hükmü ve ilmiyle eşyayı olması gereken yerde var etmesi, zamanla ilişkilendirmesi ve rüsûmda gizlemesiyle Hakk’ın ezeliğini müşâhede edersin. İletlerin marifetine ulaşır ve *hadesin* ortadan kalktığı yola girersin. Bu, tevhidü’l-hâssa’dır (havâssın hususî bir tevhididir) ki, fenâ ilmiyle sahih olur, cem’ ilminde safâ bulur ve cem’ erbabının tevhidinde cezp eder, çeker.”²⁵⁸¹

“*Bütün muvahhidlerin burhanlı tevhidleri ve tavsifleri, Vâhid-i Ezeli’nin vücut-u vücudunu (kıdemini ve kıyam bi nefsihî oluşunu) ve kemâl-i rububiyetini ve vahdetini göster(ir).*”²⁵⁸² diyen Bediüzzaman, bürhansız (delilsiz) tevhidleri değil, bürhanlı, şahidli ve hakikatlerle ispatlı tevhidleri esas almıştır. Hakiki muvahhidlik, bürhanlı-hakikatlı tevhide dayanır. Muvahhidlerin bürhanlı-hakikatlı tevhidleri ve tavsifleri, Vâhid-i Ehad olan Allah’ın vahdaniyet ve vahdetini gösterir. Risale-i Nur, imanî hakikatlerde bürhanlı ve hakikatli tevhid yolunu takip etmiştir. Nur’un saff-ı evvel talebelerinden ‘istikamet şehidi’ sayılan Ahmed Âsım Önerdem Efendi (1877-1935), Barla Lahikası’ndaki bir şiirinde Risale-i Nur’un vahdet sırrından haberler verdiğini nazmeder: “Anılmaz, anlatılmaz, sırr-ı vahdetten haberlerdir. / Sen ey gafil beşer, bil nefsin, gör ki, ne şeylerdir.”²⁵⁸³

Risale-i Nur’da tevhidle alakalı; şahidler, işaretler, remizler, deliller, bürhanlar, hüccetler, hadsler, hakikatler, nurlar, muhatabın *avam, havas veya ehass-ı havas* oluşuna göre onda imanî, irfanî ve tevhidî kemale vesile olur. Bir sâlik hüviyetiyle bu irfan ve kemâle tâlip olan talebelere, o tevhid nurları içinde bir nevi seyahat ettirirken aklî, fikrî, hayalî, hissî, kalbî, ruhî, manevî bir mi’racı yaşamalarına da –seviyelerine göre- zemin hazırlar. Herkes istidat ve iştiyakına münasip bir zevk-i ilmî yaşar. Nitekim İbn-i Arabî, manevî mi’rac basamaklarının her birinde –buna seyr ü sülûk da diyebiliriz- *zevkî bir ilim* meydana geleceğini, bu ilmi başka bir yerde aramanın ve bulmanın imkânsız olduğunu söylemiştir.²⁵⁸⁴

En büyük, en üstün, en yüce, en sağlam, en kesin, en mükemmel ve tastamam hakikatleri içeren Kur’an-ı Kerim, Hüccetullâhi’l-Bâliğa’dır. Bediüzzaman, Haşır Risalesi’nde bütün külliyata teşmile açık şöyle bir ifade kullanır: “Hakikatlere dair olan

²⁵⁸¹ Herevî, *Menâzil*, s.147-148.

²⁵⁸² Nursî, *Sözler* / 33. Söz, 9. Pencere, s.302.

²⁵⁸³ Nursî, *Barla Lahikası* - Mektup No: 90, s.1442.

²⁵⁸⁴ İbn-i Arabî, *et-Tedbîratü’l-İlâhiyye*, çvr. Ahmed Avni Konuk, İz Yayıncılık İstanbul, 2013, s. 54.

beyanatımız, Kur'ân-ı Hakîm'in feyzindedir. Nefsi teslime, kalbi kabule ihzardan ibarettir. Asıl söz ise Kur'ân'ındır. Zira söz odur ve söz onundur. Dinleyelim: ["De ki: Hücet-i bâliğa (en mükemmel, en kesin, en sağlam ve tastamam) delil, Allah'ındır. Evet, O dileseydi hepinizi doğru yola koyardı."²⁵⁸⁵].²⁵⁸⁶ Bediüzzaman, Kur'an'ın feyzinden istifadeyle ulaştığı imanî ve tevhidî hakikatleri içeren bazı risaleleri Hücetullahi'l-Bâliğa Mecmuası'nda bir araya getirmiştir ki içinde; Âyetü'l-Kübrâ, Tabiat ve Münacat Risaleleri ile, Esmâ-i Sitte Risalesi, Pencere Risalesi, Haşır Risalesi, 32. Söz ve 9. Şua'dan parçalar vardır.

Hâce Abdullah Herevî'nin tarifine göre bir tasnif ve yoruma gidecek olursak: Risale-i Nur'daki *Kur'ânî tevhid delilleri*, anlayarak ve kabul ederek okuyan avamın imanını *ilme'l-yakîn mertebesine* yükseltir ki bu müdellel (delillenmiş) ve müsbet (ispatlanmış) iman, tahkiki iman'ın girişi, temeli ve birinci derecesi olmaktadır. İman-ı tahkikînin bir mertebesi *ayne'l-yakîn*, diğer mertebesi de *hakka'l-yakîn derecesidir*.²⁵⁸⁷ Yine Nurlardaki *Kur'ânî tevhid hakikatleri*, havas ehlinin tevhidde *ayne'l-yakîne* ulaşmasına ve/veya onu pekiştirmesine vesile olmakta ve oradan *hakka'l-yakîne* yol vurmaya rehberlik yapmaktadır. Gıyâbî hitaptan vicâhî hitaba hazır hale getirmekte, gaybî muhataplıktan rûberû (vechen bi vechin; yüz yüze) muhataplığa sevk etmektedir.

Avâm'ın tevhidinin şâhidlerle, Havâssın tevhidinin ise hakikatlerle olduğunu söyleyen Herevî'nin bu tasnifine göre; 33 mertebeye-i tevhidde sülûk ettiren Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ndeki 1. Bâb'la girilen ilk ondokuz mertebeye, avâmın ilme'l-yakîn mertebesinde delillerle Allah'ı tevhid ediş seyridir ki, seyyâh-ı kâinat nihayetinde huzurullahâ çıkar ve ayne'l-yakîn'e adım atarak 'havâs' ehline dâhil olur. Sonra gelen 2. Bâb'dan girilen 14 mertebede ise 14. Hakikat ile, havâs ehli misüllü, Allah'ı tevhid eder.²⁵⁸⁸

Beri taraftan Bediüzzaman, ilk ondokuz mertebedeki bürhanlarla da ilgili hakikatler mühaşehede edildiği için, toplam otuz üç hakikatten bahseder. "(Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ndeki) herbir mesele *büyük ve uzun bir hakikat* olması sebebiyle, hakikatı parçalamamak için bazen bir sayfa veya bir yaprak, birtek cümle olur. Birtek delil hükmünde çok mukaddemat bulunur. Ekser meselelerinin herbirisinin pek çok delilleri ve hücetleri bulunduğundan, *bazen on, bazen yirmi delili birtek burhan yapmak* cihetiyle mesele uzunlaşır; kısa fehimler kavramaz."²⁵⁸⁹

²⁵⁸⁵ En'âm Sûresi, 6/149.

²⁵⁸⁶ Nursî, *Sözler* / 10. Söz, s.41.

²⁵⁸⁷ Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 63, s.1721.

²⁵⁸⁸ 3 Menzil'deki 14 hakikat sırasıyla şunlardır: 01. Menzil: Dört Kudsî Hakikattir. 1. Hakikat: *Ulûhiyet-i Mutlaka*, 2. *Rubûbiyet-i Mutlaka*, 3. *Kemâlât*, 4. *Hâkimiyet*. 02. Menzil: Beş Hakikat-ı Muhîta'dır. 1. Hakikat: *Kibriya ve Azâmet Hakikati*, 2. *Ef'âl-i Rubûbiyetin İtlak, İhâta ve Zuhûru*, 3. *Mevcûdâtın (Sür'at İçinde Kesretle, İtkan İçinde Suhûletle) İcâdı*, 4. *Mevcûdâtın (Küll, Külli, Maiyyet, Câmîyyet, Tedâhul ve Münâsebet Üzere) Vücûdu*, 5. *Kâinatın Mecmûundaki İntizâm-ı Ekmel*. 03. Menzil: Dört(-Beş) Hakikat-ı Muzzama-i Muhîta'dır. 1. Hakikat: *Fetâhiyet Hakikati*, 2. *Rahmâniyet Hakikati*, 3. *Müdebbiriyet ve İdâre Hakikati*, 4-5. Hakikat: *Rahîmiyet ve Rezzâkiyet Hakikati*. Bkz. Nursî, *Şualar* / 7. Şua, s. 918-931.

²⁵⁸⁹ Nursî, *a.g.e.* / 7. Şua, s.895.

Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde kainattan Yaradan'ını araştırma yolculuğuna çıkan ve otuzüç tevhid mertebesinde sülük eden seyyah-ı sâlik, seyahatinin sonunda Hâlık'ının ve Mâlik'inin vücub-u vücuduna ve vahdetine şahadet eden *otuz üç hakikatî* görüp dinlediğini söyler: “İşte bizim seyyah diyor ki: Elhamdülillâh, her yerde aradığım ve herşeyden sorduğum Hâlıkımın ve Mâlikimin vücub-u vücuduna ve vahdetine şahadet eden *otuz üç hakikatî* gördüm ve dinledim. Herbir hakikat, güneş gibi parlak, karanlık bırakmaz. Dağ gibi kuvvetli ve sarsılmaz. Ve herbiri *tahakkukuyla* vücuduna gayet kat'î şahadet eder ve ihatasıyla vahdetine gayet zâhir delâlet eder. Ve sâir erkân-ı imaniyeyi dahi içinde kuvvetli ispat etmekle beraber, mecmuu hakikatlerin icmaı ve ittifakı, imanımızı taklitten tahkike ve tahkikten ilmelyakîne ve ilmelyakînden aynelyakîne ve aynelyakînden hakkalyakîne iblâğ ediyor.”²⁵⁹⁰

Burada Bediüzzaman'ın, tevhidi delil, şahid, âyet ve hakikatleriyle idrak ederek yaşayan avâm ve havâs ehli evliyadan ayrılan, daha doğrusu onu farklı kılan, asrına faydalı kılan çok değerli bir hizmetine de dikkat çekmeliyiz: Allah'ın Vâhid, Ehad ve Ferd isimlerinin âlemdeki tecellileri olan tevhid delillerinden yüzlercesini, tevhid hakikatlerinden onlarcasını Risale-i Nur'da aklî-fikrî, kalbî-vicdanî bir seyahat içerisinde kaleme almakla Bediüzzaman, aslında tasavvuf ve tarikatler tarihinde ‘*şevâhidü't-tevhîd*’ konusunda önemli bir boşluğu doldurmuş ve ona çok değerli bir zenginlik katmış olmalıdır diye düşünüyoruz.

Risale-i Nur'da zikrettiği yüzlerce tevhid şahidleri ve onlarca hakikatleri, tasavvufî tevhid makamını paylaşan üç grubdan birisi olan havâs ehlinin tevhidlerinin dayandığı zemine tekabül etmektedir. Bu zemin, havâssın tevhidinin ilmî, manevî ve hakiki temelidir. Nitekim Herevî'ye göre Havâssın tevhidi, hakikatlerle olur. Ne var ki tasavvuf tarihinde Havâss ehli zâtların tevhid hakikatleri ve şahidlerine dair tafsilatlı herhangi bir eser yazmadıklarını biliyoruz. Tasavvufî tabiriyle “*şevâhidü't-tevhîd*”²⁵⁹¹ denilen bu kısım, tasavvuf tarihinde mücmel ve mestur olarak geçilmiştir.

Bediüzzaman, havâs ehlinin, tevhid itikadlarının kendilerinde mahfuz ve gizli kalmış o delilleri ve şahidleri, Allah'ın varlığının ve/veya birliğinin inkâr edildiği bir modern çağda, tevhid-i ef'âlin delillerinden başlayarak tevhid-i esmânın delillerine, oradan tevhid-i sıfâtın delillerine, tevhid-i şuûnât ve tevhid-i zâtın şahidlerine kadar, yüzlerce delili açık-seçik kaleme almıştır. Bir kısmı su gibi, bir kısmı hava gibi, bir kısmı da nur gibi olan bu şahidleriyle²⁵⁹² ispatlı ve aydınlıklı hakikat-i tevhid itikadında önce ilme'l-yakîne, sonra

²⁵⁹⁰ Nursî, *a.g.e.* / 7. Şuâ, s.930.

²⁵⁹¹ Kâşânî, *Istilahâtü's-süfiyye*, s. 171; Gümüşhânevî, *Câmiu'l-usûl*, s. 87. Ayrıca bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 608, “Şevâhidü't-Tevhid” mad.

²⁵⁹² Said-i Nursî, *Lem'alar* / 17. Lem'a, 10. Nota, s.650; a.mf., *Mesnevî* / Zehre Risalesi, 24. İ'lem, 10. Nota, s.289, çvr. Ü. Şimşek.

ayne'l-yakîne ve nihayet bir ölçüde hakka'l-yakîne ulaşmanın, avâmlıktan havâslığa, oradan ehass-ı havâslığa açılmanın yolunu açmıştır.

iii. Tevhîdü Hâssati'l-Hâssa: Ehassların En Hâs Tevhidi

Tevhidin dört mertebesi olduğunu söyleyen İmam-ı Gazâlî, dördüncü mertebesinin varlıkta Bir'den başkasını görmemek olduğunu, sufilerin buna *fenâ fi't-tevhîd* (tevhidde yok olmak) dediklerini aktarır²⁵⁹³ ki, bu, Herevî'de *tevhid-i hâssati'l-hâssa* olmaktadır. İlk iki tevhid mertebesinden sonra Herevî, tevhidde en hususî mertebeyi şöyle dile getirir: “Tevhidin üçüncü vechi/yüzü, *Allah'ın kendisine has kıldığı ve yüceliğinin gereği olarak kendi hak sahibi olduğu tevhiddir*. Seçtiği (saffet ehli) kullarından bir kısmının sırlarına bu tevhiden bir parıltı göstermiştir. Fakat onları bunu vasfetmekten men etmiş ve yayma imkânı vermemiştir. İşaret edenlerin dillerinde bu tevhidin ifadesi, “*hadesin düşürülmesi ve kıdemin isbâtı*” şeklindedir. Bununla birlikte böyle bir remz bu tevhidde bir illettir ki, gerçek tevhid ancak onun da düşmesiyle sahih olur.

Bu ifade, bu yolun âlimlerinin dillerinde üçüncü derecedeki tevhide işaretin kutub (hareket, başlangıç) noktasıdır. Her ne kadar bu tevhîd için çeşitli vasıflar ortaya koymuş ve onu bölümlere ayırarak açıklamaya çalışmış olsalar bile, ibareler bu tevhidin gizliliğini arttırmaktan, sıfatlar ondan uzaklaşmaktan, açıklamalar anlaşılmasız hâle getirmekten başka bir işe yaramaz.”²⁵⁹⁴

Herevî'nin “İşaret edenlerin dillerinde (tevhîdü'l-hâssatü'l-hâssa olan) bu tevhidin ifadesi, *hadesin düşürülmesi ve kıdemin isbâtı* şeklindedir” sözünde kastettiği ehass-ı havâs zatlar, üstadlarından biri olan Ali b. İbrahîm el-Husrî (ö.371/981)²⁵⁹⁵, onun şeyhi İmam Şiblî (ö.334/945) ve Şiblî'nin hayran olduğu Hallâc-ı Mansur (ö.309/922) gibi ehl-i sekr muvahhidler olabilir mi? Zira Husrî, sonradan olan her şeyi (havâdisi) yok sayıp yalnız ezeli olanı dikkate almayı, dostları terkedip vatandan ayrılmayı, bilineni de bilinmeyeni de unutmayı tasavvufî tevhidin esası olarak görmektedir.²⁵⁹⁶ Kendi ifadesi aynen şöyledir: “Bizim tevhid hususunda usûlümüz beş şeydir: *Hadesi ortadan kaldırmak, kıdemi ispat etmek*, vatanları terk etmek, dostlardan ayrılmak ve bilinen-bilinmeyen herşeyi unutmaktır.”²⁵⁹⁷

Tevhidi, kıdemin ispatı ve hadesin iptali çizgisinde anlayan ehl-i sekr meşrebliler gibi İmam-ı Gazâlî misali ehl-i sahv meşrebliler de benzer şekilde anlamışlardır. Ona göre “Tevhid, nefsin Allah'tan başka bir şeye şehadette bulunmamasıyla beraber, kadîm olan

²⁵⁹³ Gazâlî, *İhyâ*, 4/303.

²⁵⁹⁴ el-Herevî, *Menâzil*, s.148-149.

²⁵⁹⁵ Edîb Nâyif Ziyâb, “Husrî, Ali b. İbrahim”, *DİA*, İstanbul, 1998, c. 18, s. 415.

²⁵⁹⁶ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 289.

²⁵⁹⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 299.

Allah'ı, hâdis olan (yani sonradan vücuda gelen, yaratılan) varlıklardan uzak tutup birlemektir. Çünkü kulun nefsi, Hak Teala'nın zâtını tevhid'in yanında bir başkasını da tanımış olsa, o zaman Vahdaniyet ve Ferdaniyet sıfatlarıyla vasıflanmış, kadîm olan Allah'ın zâtını birleyen değil, ikileyen durumuna düşer.²⁵⁹⁸

Ehl-i sahve yakın olan Bediüzzaman da, maddenin ezeliyeti kuramını çürütme ve Allah'ın 'kıdem' sıfatıyla bütün varlığa akdemiyyetini ve ezeliyyetini ispat bağlamında Risale-i Nur'da birçok bahisler kaleme almıştır²⁵⁹⁹ ki, 'Tevhid-i Sermedî' başlığı altında üzerinde durmuştuk.²⁶⁰⁰ Allah'ın el-Kadîm, el-Mukaddim ve el-Evvel isimleriyle tevhid edilmesi anlamına da gelen "Tevhid-i Sermedî", *tevhid-i hâssati'l-hâssa* denen ehass-ı havâssın tevhid kategorisine dâhildir.

Herevî, tevhid-i hâssati'l-hâssa hakkındaki sözlerini şöyle sürdürmüştür: "Riyâzet ehli ve hâl sahipleri gözlerini bu tevhide dikmiş, ta'zîm ehli bu tevhide yönelmiştir. 'Aynü'l-cem' hakkında konuşanlar da bu tevhide kastetmektedirler. Bu tevhide işaretler kaybolur, hiçbir dil onun hakkında bir şey söyleyemez, hiçbir ifade\sembol ona işaret edemez. Zira bu tevhidin dışındaki her şey yaratılmıştır yahut zamanla alakası vardır veya bir sebebe dayanmaktadır. Daha önce *sûfîlerin tevhide* hakkında bana soru soran birisine şu üç beyitle cevap vermişim:

Bir'i hiç kimse birleyememiştir (tevhid edememiştir).

Çünkü O'nu birleyen (tevhid eden) herkes gerçekte O'nu inkâr etmektedir.

O'nun sıfatını dile getiren kişinin tevhide (birlemesi),

Bir'in iptal etmiş olduğu bir âriyettir.

O'nun kendini tevhide (birlemesi), O'nun tevhide (Hakiki tevhide budur!).

O'nun (herhangi bir) vasfını beyân eden kişinin bu beyânı (da) ilhaddır.²⁶⁰¹

Mutlak zikir kemaline masruftur kaidesince, *tevhide en kâmil sufîlerin tevhide*ni bir sükût hali olarak anlatan ve hakkında upuzun bir yorumu hak eden bu esrarlı şiirden kat-ı nazarla, görüyoruz ki Herevî, bu zirvede Hâssu'l-Havâssın tevhide'nin hiçbir kelime ve lafız karşılığının olmadığını, hiçbir zaman ve mekana nisbet edilemeyeceğini söyler, ve onu bütün kelimelerin ve mülâhazaların, *Allah'tan başka herşeyin Allah'ta yok olduğu bir tevhide hâli* şeklinde ifade eder ki, bu tevhide anlatabilecek bir ses, bir harf yoktur, o tamamen sükuttur. O sebeple de sükût geçilmiştir. Çünkü konuşulabilen herşey, o tevhide'den başka bir şeydir ve konuşuldukça üstünü örter, perdeler. Dolısıyla kelâmın, en yüksek kelimeleriyle ancak mana ışıklarına dokunabildiği, mezkur ilk iki tevhide nev'idir, üçüncüsü kelama gelmez.

²⁵⁹⁸ Gazâlî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, s. 47.

²⁵⁹⁹ Ehass-ı Havâssın, Allah'ın kıdemini ve ezeliyyetini ispata dayalı tevhide'lerine örneklik teşkil etmesi bakımından Risale-i Nur'da geçen bazı bahisler için bkz. Nursî, *Hutbe-i Şâmiye*, s.1980; a.mlf., *Lemeât*, s.320.

²⁶⁰⁰ Nursî, *Hutbe-i Şâmiye*, s.1980; a.mlf., *Sözler / Lemeât*, s.320.

²⁶⁰¹ el-Herevî, *Menâzil*, s.148-149.

Tasavvufta Hakk'ın Hak için olan tevhidine, 'tevhid-i mücerred' denir ki onu dille anlatmaya kalkışanın mülhid olacağı söylenir.²⁶⁰² Risale-i Nur'da 'tevhid-i kudsî' tabir edilir.

Herevî, ısrarla Hâssu'l-Havâssın tevhidinin anlatılamayacağını, hiçbir kelimenin onu tam ifade edemeyeceğini söylemiştir. Bu *hasların haslarına* mahsus tevhid makamı, Bediüzzaman'ın Risale-i Nur'da, *nur-u tevhid içinde sırr-ı ehadiyetin zuhur etmesi* şeklinde tarif ettiği en hususî mahiyetteki teveccüh-ü zâtî ve tevhid-i ehadiyet tecellisiyle de ilişkili bir keyfiyet olmalıdır. Anladığımız kadarıyla Nursî'nin ifadeleri şeriatla ölçülüdür ve hadd-i şer'îyi tecavüz etmez; tarifi mümkün olmayan halleri tavsife girmez, yanlış anlamalara kapı açmamaya itina gösterir.

Tasavvufî sülûkta manevî mertebelerin zirvesi olan "tevhid makamı", sufi ıstılahındaki şekliyle 'makam' anlamında özel olarak Risale-i Nur'da üzerinde durulmasa da, hakikat noktasında mana ve mahiyet olarak tafsîlâtıyla işlenmiştir. Risale-i Nur'un ana konusu "iman ve tevhid"dir. Bediüzzaman, Risale-i Nur'un, *en âmi avamdan en ehass-ı havassa kadar herkese* vahdaniyet-i İlâhiyeyi ders verdiği düşüncesindedir.²⁶⁰³ Hâfız Ali Ergün Efendi'ye (1898-1944) göre Risale-i Nur, bazı bahisleri itibariyle, ehass-ı havâssın bile tam fâik derecede massedebilmesi uzak bir ihtimal olan baştan sona nurlu eserlerdir.²⁶⁰⁴

Risale-i Nur Külliyyatının kalbi olan Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde o bütün külliyyatın sıkıştırılmış bir özeti, "kainat ve mahlukattan Yaratıcı'sını soran bir seyyah"ın 33 mertebedeki müşahedelerini anlattığı manevî bir seyahat" kurgusu üzerinden tasvir edilmiştir. Bediüzzaman, Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nin başında, bu ehemmiyetli risalenin zorlaştırıcı beş sebepten dolayı her meselesini herkesin anlamayacağını, fakat hissesiz de kalmayacağını söyler. Bu risalede manevî seyahatindeki müşahedelerini kendisi için ve kendi anlayışına göre yazdığından, diğer risalelerindeki gibi başkalarının anlayışına ve telakkisine göre yazmadığından, onu anlamının daha zor olduğunu belirtmiştir. Yine bir diğer zorlaştırıcı gerekçe olarak; Âyetü'l-Kübrâ Risalesinde "*İsm-i Âzam cilvesiyle tevhid-i hakiki âzamî bir surette yazıldığından, (bu risalenin) meseleleri hem gayet geniş, hem gayet derin ve bazen çok uzun olduğundan, herkes birden ihata edemez.*" demiştir.²⁶⁰⁵

Herevî'nin tevhid tarifi ve tertibi açısından Risale-i Nur'daki seyr-i âfâkî seyahatiyle bir nevi manevî mi'râcı temsil eden Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ne nazar edelim:

Nasıl ki Herevî, 1. Makam'da "Yakaza" ile başlayıp 100. Makam'da ulaşılan "Tevhid"i, "*Allah kendisinden başka bir İlâh olmadığına şahitlik etti...*"²⁶⁰⁶ âyet-i kerimesinin sadece bu kısmının gölgesi altında ele almıştır. Bediüzzaman da, yazmış

²⁶⁰² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 533.

²⁶⁰³ Nursî, *Kastamonu Lâhikası* - Mektup No: 41, s.1596.

²⁶⁰⁴ Nursî, *Barla Lâhikası* - Mektup No: 110, s.1451.

²⁶⁰⁵ Nursî, *Şualar / 7. Şua*, s.895.

²⁶⁰⁶ Âl-i İmran, 3/18.

olduğu Âyetü'l-Kübrâ Risalesinde; kâinat ve mahlukâtta Yaradan'ı soran bir seyyahın seyr-i afâkî ile İlâhî âyetlerden bazılarını müşahede ettiği 33 mertebeli manevî seyahatinin 19. Mertebesinden itibaren mezkûr âyet-i kerimenin nurları altında, “Allah’ın kendisinden başka İlâh olmadığına bizzat kendisinin şahitliği”ni o ulûhiyet hakikatlerinden bazılarını meretebe meretebe göstererek insanları da şahit etmekte ve şehadet ettirmektedir. Allah’ın kendi birliğine şahitliklerine kullarını da şahit etmektedir. Allah’ın var ve bir olduğuna nefsü'l-emrinde kendi kendine şahidliğinin, eğer o şehadete tanıklık anlamında insana açık şehadet tecellileri olmasaydı, insan açısından Allah’ın kendisine şahidlikleri, mutlak meçhuliyette kalırdı ve imanı arttıran, güçlendiren, yakîne erdiren, ayne'l-yakîne ve bir manada hakka'l-yakîne erıştiren en üstün, en yüksek, en yüce, en ulvî, en küllî, en câmi' bir şehadet” olmazdı. Allahü a'lem.

Bediüzzaman, Âyetü'l-Kübrâ Risalesinde; 19. Meretebe'ye kadar olan I. Bâb'da delillerle tevhidi teybin, tafsil ve tashih eder ki bu, Herevî'nin tasnifine göre âvâmın şahidlerle/delillerle doğrulanan tevhididir.²⁶⁰⁷ İlk 18'de ilme'l-yakîn makamı tahakkuk eder, 19'da ayne'l-yakîne geçilir.

20. Makamdan 33. Makam'a kadar olan 14 makamlı II. Bâb'da²⁶⁰⁸ ise Ulûhiyet hakikatleriyle tevhidi tespit (ispat), tahkik ve tahakkuk etmektedir ki bu da, yine Herevî'nin tertibine göre *havâssın hakikatlerle sâbit olan tevhididir*.²⁶⁰⁹ II. Bâb'da Allah’ın kendi kendisine, kendisinden başka bir İlâh olmadığına şahitlikleri, o şehadetlerin hakikatlerinin nurlarından bazı müşahedeler anlatılmaktadır. Bediüzzaman, 33. Makam'da seyahati kesmiştir.²⁶¹⁰

Herevî'ye göre Hâssü'l-Havâssın tevhidi, bütün söz ve manalardan Allah'ı tenzih etmektir ve onu ifade edebilecek hiçbir cümle, kelime, harf, ses veya mana yoktur. Tamamen sükûttur.²⁶¹¹ *Delillerden ve hakikatlerden arınmış, doğrudan medlûlde ve hakikatü'l-hakâikte yüzdeyüz saf, katıksız, halis tevhid* manasına “tevhid-i mahz”²⁶¹² tabirini kullanan Bediüzzaman da, bu tevhid nev'ini ismen zikretmekle yetinmiştir. “İslâmiyet'in esası, mahz-ı tevhiddir.” demiş, bu noktadan izahat getirmiştir.²⁶¹³ Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ni, I. Bâb'da 19 meretebe tevhid delillerini, II. Bâb'da 14 meretebe tevhid müşahedelerini, yekûnu 33'e

²⁶⁰⁷ Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, s. 147-148.

²⁶⁰⁸ Nursî, *Şuâlar / 7. Şuâ*, s. 918-930. Âyetü'l-kübrâ Risalesi'nin hizbleştirilmiş hali olan Hizb-i Ekber-i Nuriye'de ise: 20'den 27'ye 7 Makam II. Bâb'ı oluşturur. 28. Makamdan 33. Makam'a kadar ki 6 makamlı III. Bâb'da ise insan-ı ekme'l Hz. Muhammed'in Risalesinin şahidleriyle Hakk'ın tevhidine şehadeti tahakkuk etmektedir. Bu üç bâblı tevhid seyahatinde kulun tevhidî imanı tafsil, tashih, tesbît, tahkik ile tahakkuk etmektedir. Bkz. Nursî, *Hizb-i Ekber-i Nurî*, s.134-151.

²⁶⁰⁹ Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, s. 148.

²⁶¹⁰ Nursî, *Şuâlar / 7. Şuâ*, s.930.

²⁶¹¹ Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, s. 149.

²⁶¹² Nursî, *Muhakemat*, s.1995.

²⁶¹³ Nursî, *Mektubât / 26. Mektup*, s.501.

ulaştırdıktan sonra kelamı kesmiş, sükûta bağlamıştır.²⁶¹⁴ Bununla beraber Risale-i Nur'da “mahz-ı hak ve ayn-ı hakikat” dediği bir kısım hakikatlerden bahsetmiştir.²⁶¹⁵

Mahlukiyete ve nâsûta bakan tarafıyla tevhid makamlarının zirvesinin de yücesinde ise, hâlikiyete ve lâhûta bakan bir *tevhid-i ulûhiyet makamı* vardır ki o da Allah'ın kendi kendini tevhid-i ulûhiyet etmesidir. Hakk'ın nefsü'l-emrinde kendi kendini tevhid etmesi, ulûhiyetinde vahdet ve ehadiyetine şehadet etmesi ve mahlukatın şuurunun taalluk edemediği kadar mukaddes ve akdes olan bu *şehadet-i tevhidiyesinin* O'na kâfi gelmesi hakkında Seyyid Mustafa Rasim şöyle demiştir: “Hazret-i Hakk'ı insan tevhid edemez... Allah Tealâ buyurdu ki: ﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ﴾ “Allah, kendisinden başka ilah olmadığı gerçeğine şehadet eyledi, bütün meleklerle ilim büyükleri de...”²⁶¹⁶ Ya'nî Hak Teala ulûhiyet ile kendi nefsi için şehadet eyledi. Kullarına tenbih için ki onların tevhidinden müstağnidir. Ve (O,) kendi nefsinin bi-nefsihî muvahhidir. Nitekim Kur'an'da gelir: ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ “Şâhid olarak Allah yeter: Muhammed Allah'ın peygamberidir.”²⁶¹⁷ ona nazîrdir (o gerçeğe bakmaktadır).²⁶¹⁸

Mezkûr âyet-i kerimede bahsedilen ilim sahibi zâtlar, peygamberlerden sonra, “Allah'ı neyle tanıdın?” sorusuna, “Allah'la!” cevabını veren, Allah'ı yine Allah'tan soran²⁶¹⁹, Hz. Ali r.a.²⁶²⁰, İbn-i Abbas r.a.²⁶²¹, Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî²⁶²², Cüneyd-i Bağdâdî, Yusuf b. Hüseyin²⁶²³ ve İbn-i Arabî²⁶²⁴ gibi zâtlar olmalıdır ve onların Allah'ı tevhidleri ve tevhide şehadetleri, bu cümledendir. Bediüzzaman'a göre, Allah'ı, yine Allah'ın isim ve sıfatlarından tanımak, Allah'tan tanımaktır.²⁶²⁵ Buna göre: Allah'ı isim ve sıfatlarıyla tevhid etmek de, *Allah'ı Allah ile tevhid etmek* manasına hamledilebilir. En doğrusunu Allah bilir.

²⁶¹⁴ Nursî, *Şuâlar* / 7. Şuâ, s.930-931.

²⁶¹⁵ Örneğin bkz. Nursî, *Sözler* / 25. Söz, s.199.

²⁶¹⁶ Âl-i İmrân suresi, 3/18.

²⁶¹⁷ Fetih suresi, 48/28, 29.

²⁶¹⁸ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Istilahât-ı İnsan-ı Kâmil*, s.354.

²⁶¹⁹ Bkz. Furkan suresi, 25/59.

²⁶²⁰ Hz. Ali radiyallahü anh'a soruldu: “Rabbini neyle tanıdın?” Buyurdu ki: “Kendisini bana, hiçbir surete benzemediği, havâs ile idrak edilemeyeceği ve insanlarla kıyas yapılamayacağı şeklinde tanıtan Zât ile tanıdım.” İbn-i Teymiyye, *Der'u't-Teâruzu'l-Akli ve'n-Nakli*, thk. Muhammed Reşâd Sâlim, Dâru'l-Künûzi'l-Edebiyye, Riyad, 1391, 4/352.

²⁶²¹ Hz. Ali'ye sorulan soru, İbn-i Abbas'a da sorulmuş, o da aynı cevabı vermiştir. Bkz. İbn Teymiyye, a.g.e., 4/353.

²⁶²² Serrâc, *Lüma'*, s. 37.

²⁶²³ Sülemî'nin kaydettiğine göre: Cüneyd-i Bağdâdî'ye: “Rabbini ne ile bildin?” diye sorulunca şu cevabı vermiştir: “Rabbimi Rabbim ile bildim. Eğer Rabbim olmasaydı Rabbimi bilemezdim.” Yusuf b. Hüseyin'e soruldu: Kul ne ile Rabbini bilir? Dedi ki: “Kendisini bilmekten âciz olan, Rabbini nasıl bilebilir ki! Allah'ı bilen, yine Allah ile bilmştir.” Bir başka zat şöyle demiş: “Allah'ı bilmenin yolu yine Allah'ın kendisidir. Çünkü Allah, yalnız Allah ile bilinir. Zira Cenab-ı Allah “Yolun kasdı Allah'adır.” buyurmuştur. Yine bir zât şöyle demiştir: “Allah'ı Allah ile bildim, Allah'tan başkasını Allah'ın nurlarıyla bildim. Marifet üçtür: Dilin marifeti ikrardır, kalbin marifetin tasdiktir, ruhun marifeti yakındır.” Sülemî, *Mukaddime fi't-Tasavvuf*, s.101-104.

²⁶²⁴ İbn Arabî bir şiirinde şöyle dillendirir: “Rabbî daima Rabla anladım; / Sonra da şeksiz şüphesiz kaldım. / Dahası Zâtı, zâtım oldu Hak; / Ne noksan, ne ayıp hele bir bak. / Arada ne terazi ne mizan / Nefsim oldu gayba mazhar olan. / Ne zaman ki özümü anladım; / Hem de katksız, içkisiz kaldım. / Mahbubun vaslını dahi erdim / Ne yakınlık ne uzaklık bildim. / Feyz sahibinden ihsana erdim; / Ne minnet ne de alınma gördüm. / Nefsimden de olmadım uğruna; / Hiçbir libas da kalmadı ona.” Muhyiddin-i Arabî, *Mir'âtü'l-İrfan (İrfan Aynası)*, çvr. Abdülkadir Akçiçek, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2014, s.88-89.

²⁶²⁵ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s. 1133.

3. el-Hüccetü'z-Zehra Seyahati

1920/21'deki namaz tesbihatında başlayan aklî-kalbî açılımların neticesi olarak Eski Said'likten Yeni Said'liğe geçen Bediüzzaman, o yıl bir manevî seyahat yaşar ve müşahedelerini müstakil bir risale halinde kaleme alır, ismi: *Katre Risalesi*. Daha sonra aynı açılımların bir süreği olarak, Yeni Said, yine namaz tesbihatında geçen “Lâ ilâhe illallâh” kelime-i tevhid makamında 1938 senesi bir seyahat-i maneviye daha yaşar. Bu ‘manevî mi’racın’ ürünü ve sembolü sayılabilecek bir risale kaleme alır: *Âyetü'l-Kübrâ Risalesi*. Yeni Said, 1949 yılında yeniden başlayan açılımlarla bir seyahat daha yaşar, Üçüncü Said olur ve o seyahatinin meyvesi olarak bir risale telif eder: *el-Hüccetü'z-Zehra Risalesi*.

İkinci Said'in *Lâilâhe İllallâh* hakikatini anlattığı iki makamlı *Âyetü'l-Kübrâ Risalesi*'nin devamı niteliğinde, Üçüncü Said *Allahü Ekber* hakikatini anlattığı iki makamlı el-Hüccetü'z-Zehra Risalesi'ni yazar. *Âyetü'l-Kübrâ*'nın 33 tevhid mertebesine dair II. Makamı'nın devamı, el-Hüccetü'z-Zehra'nın 33 tekbir mertebesine dair olan II. Makamı'ndadır. Burada *tekbir hakikati*, 3 yönden, *ilim, irade ve kudret* yönünden Allah'ın en büyük olduğu, 3 varlık tabakasında (yeryüzü, canlılar âlemi ve göklerde) gösterilir.²⁶²⁶

el-Hüccetü'z-Zehra'nın başına ön bilgi olarak şu epigraf girilmiştir: “*Bu ders, zâhiren küçük, hakikaten pek büyük ve çok kuvvetli ve çok geniş bir risaledir. Hem benim tefekkürî hayatımın, hem Nur'un tahkikî hayat-ı mâneviyesinin ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ittihadından çıkan bir meyve-i imaniye ve firdevsî bir semere-i Kur'âniye'dir.*”²⁶²⁷ M. Sungur'a göre: “Burada Nur'ların mahiyetine, hülâsaten, cadde-i kübra-yı Kur'âniye olduğuna işaret vardır.”²⁶²⁸

el-Hüccetü'z-Zehra, iki makamdır. Birinci Makam, üç kısımdır. Nur talebeleri tarafından bu üç kısım, üç küçük risale olarak nitelenmiştir.²⁶²⁹

1.Makamın 1.Kısımında, 11 cümlelik bir ‘kelam-ı tevhid’in 11 müjdesi ve 11 küllî hüccet-i tevhid ve iman anlatılır. 20. Mektup’un özetinin özetidir.²⁶³⁰ Vücûb-u vücûdu ve vahdet-i rabbâniyeyi gösteren, bir rivayette içinde ism-i azam²⁶³¹ taşıyan ve namaz tesbihatının akabinde okunan kelam-ı tevhid (tevhid cümlesi) şudur:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْحَيَاةُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ

“Birinci kelime: *Lâilâhe illallah*’tır. Bundaki hüccet ise *Âyetü'l-Kübrâ Risalesi*’dir.”²⁶³³

²⁶²⁶ Nursî, *a.g.e.* / 15. Şua, s. 1126-1148.

²⁶²⁷ Nursî, *a.g.e.* / 15. Şua, s. 1116.

²⁶²⁸ Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s. 15, “Mustafa Sungur” mad

²⁶²⁹ Nursî, *a.g.e.* / 15. Şua, s.1148.

²⁶³⁰ “20. Mektubun hülâsatü'l-hülâsası, 3. medrese-i Yusufiyede verilen dersin 1. kısmıdır.” Nursî, *a.g.e.*, s.1116.

²⁶³¹ Bkz. Tirmizî, *Deavât* 63; Ebû Dâvûd, *Vitr* 23; Nesâî, *Sehv* 58; İbni Mâce, *Duâ* 9.

²⁶³² “Allah’tan başka ilâh yoktur. O birdir. Ortağı yoktur. Mülk umumen O’nundur. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, şükür ve minnet O’na mahsustur ve O’na lâyıktır. Hayatı veren de, alan da O’dur. O, ezeli ve ebedî hayat sahibidir. Bütün iyilikler O’na aittir; O, yapılan her hayrı kaydeder ve karşılığını verir. O’nun her şeye gücü yeter ve hiçbir şey O’na ağır gelmez. Dönüş yalnız O’nadır.” Tirmizî, *Deavât* 36; Nesâî, *Menâsik* 163.

²⁶³³ Nursî, *a.g.e.* / 15. Şua, s. 1116.

denilerek oraya havale edilir, onunla bağlantı kurulur ve o şekilde 11 tevhid ve iman hücceti, birer ‘kelime’ altbaşlığıyla izah edilir. Kelime ile, bir ‘varlığı kendinden olan var’a ve onun varlığına dair bir hakikata işaret edilmektedir. Kelime, söz demektir Arapça’da. Nitekim Risale-i Nur’un ana kitabı Sözlere’in Arapçasının adı ‘Kelimât’tır. Her kelime, bir hakikat sözünü ifade eder. Her varlık da kâtibinin kalemiyle yazılan bir kelimedir.

1. Makam’ın 2. Kısmı, Fatiha Suresinin kelime-i tevhide bakan yönüyle kısa bir tefsiridir. Bediüzzaman tarafından, Üçüncü Said olarak tahliye olacağı üçüncü medrese-i yusufiyede (Afyon cezaevinde) tecrid odasında tutulurken, bir aralık talebeleriyle birlikte aynı koğuşa konduğu vakit onlara verdiği tek dersin ikinci kısmıdır. Girişinde dikkat çekici bir ön bilgilendirme göze çarpar. Bu ders, kıldığı namazdaki tefekkürüdür. Namazdaki Fatiha’nın kalbine verdiği manevî emirle yazmaya mecbur olmuştur.²⁶³⁴ Fatiha suresinin de teşehhüdde okunan “Eşhedü en lâ ilâhe illallah”taki *hakikat-ı tevhid dâvâsını* kat’î hüccetlerle gösterdiğini farkederek. Diğer bir tabirle, namazdaki bu tefekküründe, Fatiha suresinin kat’î delilleriyle tevhid hakikatine imza bastığını görmüştür.²⁶³⁵

1921’de İstanbul Bayezid camiinde, sure-i Fatiha’daki “ancak sana kulluk ederiz”²⁶³⁶ cümlesinde geçen "*na'büdü*" fiilinin *nûn*'unda, yani ‘biz’ ifadesinde yaşamış olduğu *seyahat-ı hayaliye*’ye²⁶³⁷ gönderme yapar. Aynı şekilde bir tefekkürî seyahati Afyon cezaevinde kıldığı namazda, Fatiha suresini okurken yaşadığını ima eder ve seyahatinin irfan meyvesini, Fatiha suresinin muhtasar bir tefsirini yaparak 15. Şua’nın 1. Makamı’nın 2. Kısmı’na koyar.²⁶³⁸

2. Kısm’daki tefekkürî seyahatin devamı, 3. Kısm’dadır. Namazın teşehhüdünde okuduğu kelime-i şehadet’teki “*ve eşhedü enne Muhammeden Rasulullah*”²⁶³⁹ cümlesinin diliyle ve manevî ihtarıyla, ve Fetih suresinin sonundaki ‘*beş mucize-i gaybiye*’²⁶⁴⁰ gösteren *büyük âyet*’in²⁶⁴¹ nuruyla yazdığını söyler.²⁶⁴² Açıklamaya izninin olmadığı 3 sebepten dolayı bu 3. kısmı yazmaya mecbur olduğunu belirtir. Hakikat-i risalet dâvâsını kuvvetli şahitlerle

²⁶³⁴ “Bediüzzaman, risalenin ikinci kısmını, ‘Fatihanın manevî emriyle’ yazdığını söyler. Bu, bize, İbn Arabî’nin, ‘her surenin bir ruhu olduğu’na ilişkin yorumunu hatırlatıyor. Şeyh-i Ekber, ilk kadın müritlerinden el-Müsenna’nın emrine Fatiha suresinin verildiğini söyler. Ayrıca, bir vakasında, kendisine Şuara suresi başışlanır. Ve sözlerinin tüm Doğu ve Batı’yı kuşatacağını anlar. Keza, İbn Arabî’ye hakikati ve ruhu bahşedilen bir başka sure, İhlas’tır. Bir diğeri, Fatiha’dır.” Yalsızuçanlar, *Tasavvuf Risalesi*, s. 84-85.

²⁶³⁵ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1132.

²⁶³⁶ Fatiha suresi, 1/5.

²⁶³⁷ Nursî, *Mektubat* / 29. Mektup, 1. Risale, 6.-7. Nükte’ler, s.535-537. Bu seyahate ilk işaret edildiği yerler için bkz. Nursî, *Mesnevî* / Katre, Hâtıme, 3. Nokta, s.152; Katre’nin Zeyli, 1. Remiz, s. 155, çvr. Ü. Şimşek.

²⁶³⁸ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1121-1125.

²⁶³⁹ “Muhammed’in (asm) Allah’ın resulü olduğuna şahadet ederim.”

²⁶⁴⁰ “Fetih suresinin 28 ve 29. âyetlerinde ise, Bediüzzaman, ‘beş gaybî mucize’ gördüğünü belirtiyor. Bu, risalenin birinci makamının ilk iki kısmında ulaştığı mertebeden sonra kendisine açılan bir sır olsa gerektir.” Yalsızuçanlar, *Tasavvuf Risalesi*, s. 84.

²⁶⁴¹ “Bütün dinlere üstün kılmak üzere Resulünü hidâyet ve hak din ile gönderen Odur. Buna şahit olarak Allah yeter. “*Muhammed Allah’ın Resulüdür. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında ise pek merhametlidirler.*” (Fetih sursi, 48/28-29) âyetinin bir hülâsa tefsiridir.

²⁶⁴² Nursî, *a.g.e.* / 15. Şuâ, s.1126.

ispat eden bir derstir.²⁶⁴³ Risalet-i Ahmediye'nin kısa bir ispatıdır. Bu dersi, Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nin ve onun birinci makamı olan Arabî *Hizb-i Ekber-i Nuri*'nin hülâsasının bir hülâsası olan, yani Hülâsatü'l-Hülâsa isimli muhtasar virdindeki “Muhammedün Rasulullah” ile başlayan bir metin üzerinden vermiştir. Bu ders, daimî virdinden olan o metnin -ki o metindeki *Muhammedün Rasulullah sâdiku'l-va'di'l-emîn* kısmı günlük tesbihatının bir parçasıdır- bir tefekkür-ü Arabîsidir, bir çeşit tercümesidir.²⁶⁴⁴

Bediüzzaman, Hücetü'z-Zehrâ'da başlı başına bir ‘risalecik’ dediği 3. Kısmı, 3 İşaret'te anlatmıştır.

1. *İşâret*'te, Hz. Muhammed'in (s.a.v) bu kâinat sahibinin tezahür-ü rubûbiyetine ve sermedî ulûhiyetine ve nihayetsiz ihsânâtına küllî bir ubûdiyet ve tanıttırmakla mukabele ettiği için beşeriyetin en büyük üstadı, en büyük peygamberi ve âlemlerin fahri olduğu ve “*Sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım.*”²⁶⁴⁵ hitabına mazhar kılındığı anlatılır. Hakikat-i Muhammediye'nin, hem âlemin yaratılış sebebi, hem neticesi ve en mükemmel meyvesi olduğu dile getirilir. Bu kâinatın hakikî kemâlâtının hakikat-i Muhammediye (asm) ve risalet-i Ahmediye ile tahakkuk ettiğine dikkat çeker. Her zamanda üç yüz elli milyon ehl-i imanın “*Bir işe sebep olan, onu bizzat yapan gibidir.*”²⁶⁴⁶ sırrınca, her gün işledikleri bütün hasenâtlar ve hayırların bir misli Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in defter-i hasenâtına girmesi ve o tek şahsiyet-i Muhammediye (aleyhissalâtu vesselâm); yüzer milyon, belki milyarlar âbid-i muhsin kadar *küllî bir ubûdiyete* ve füyuzâta mazhar bir makam kazanması, bir ‘*abd-i küllî*’ olarak o Zât'ın (s.a.v) risaletine pek kuvvetli şehâdet edip imza basar.

2. *İşâret*'te hususî bir virdi üzerinden, Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna 15 *küllî şehadet* maddeler halinde işlemiştir. Bu 15. Şua'daki 15 küllî şehadetlerin her biri de külliyetleri itibariyle kendi içlerinde çok şehadetler içerir. Mesela 1. küllî şehadet, 11 hâlâtından çıkan bir hüccet-i risalettir. 2. küllî şehadet, 20 küllî şehadetlerden oluşur. 3. küllî şehadet: 1000'ler şehadetleri içerir.²⁶⁴⁷

Bediüzzaman, “*Benim virdimde*²⁶⁴⁸ *her vakit tefekkürle baktığım, yirmiden ziyade (risalet-i Muhammediye'ye dair) şehâdetlere işaret eden*” diyerek takdim ettiği Arapça evrad metnini ve 15 küllî şehadete işaret eden cümlelerini tek tek maddeler halinde

²⁶⁴³ Nursî, *a.g.e.* / 15. Şuâ, s.1132.

²⁶⁴⁴ Nursî, *a.g.e.* / 15. Şuâ, s.1126.

²⁶⁴⁵ Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfua*, s.385; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/214. Ayrıca yakın ifadeler için bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/314; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/672.

²⁶⁴⁶ Bir hayra sebep olana, onu yapan kadar mükâfat verileceğine dair bkz. Müslim, *İmâre* 133; Tirmizî, *İlim* 14; Ebû Dâvûd, *Edeb* 114-115; Ahmed İbn-i Hanbel, *el-Müsned*, 4/120, 5/273.

²⁶⁴⁷ Nursî, *Şuâlar* / 15. Şuâ, s.1126.

²⁶⁴⁸ Yalsızuçanlar demiştir ki: “Bediüzzaman'ın, sufiler gibi (gibi diyorum, çünkü onu sufi olarak nitelemekten çok, muhakkik olarak tarif etmek daha doğru olacaktır. Muhakkik, Allah'ı tahkik düzeyinde idrak eden kişidir. Bu mertebeye ise, imanî miracını tamamlamış kâmil veliler ulaşabilir) sürekli okuduğu virdleri mevcuttur.” Yalsızuçanlar, *Tasavvuf Risalesi*, s. 85.

açıklamıştır. Bu açıdan sözkonusu Üçüncü Kısım Risaleciği, aslında bir evrad şerhi çalışmasıdır. İmanın yakîn mertebelerinde inkişaf için, kelime-i şehadetin ikinci cümlesinin de inkişaf etmesine vesiledir. Her kelimesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v) risaletinin delil veya hikmeti beyanındadır.

Sözkonusu evrâddan ilgili kısım ve oradan çıkarılan 19 küllî şehadet zikreder, fakat bunları 15 Küllî Şehadet içinde toplamıştır.²⁶⁴⁹

Bediüzzaman'ın, 15. Küllî Şehadet'te; "Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un icraat-ı rubûbiyeti ve ef'âl-i rahmâniyeti cihetinde risalet-i Muhammediye'ye (aleyhissalâtü vesselâm) mukaddes şehâdetine işaret eden, bir Arabî fikra" ile bitirmiş olması, çok anlamlıdır. Nasıl ki Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde 19. Mertebe'de gıyabî hitaptan vicâhî hitaba geçerek, Allah'ın bizzat kendisinin kendi tek İlah'lığına şahidliğini bildiren âyetle²⁶⁵⁰, esmâ ve sıfat makamında bitirmiştir. Aynı şekilde, Âyetü'l-Kübrâ seyahatinin süreği olan el-Hüccetü'z-Zehra'daki bu küllî şehadetlerin sonuncusunu -ki aslında o da 19 Küllî şehadeti ihtiva ediyor-, Allah'ın, ef'al-i rahmaniyet ve rububiyet cihetinden, Hz. Muhammed'in peygamberliğine bizzat şehadetleri ile bitirmiştir. Dolayısıyla buradaki son küllî şehadetin bulunduğu makam da huzurî bir makam olmuş olmaktadır.

Buraya kadar içeriğini aktardığımız kısım, el-Hüccetü'z-Zehra'nın Birinci Makamı ve içindeki üç kısım idi.

el-Hüccetü'z-Zehrâ Risalesi'nin İkinci Makamı 'nda, Birinci Makam'da başlayan, namazda Fatiha suresindeki tefekkürî seyahate devam edilir. Fâtiha suresinin sonunda anlatılan, ehl-i hidayet ve istikâmet ile ehl-i dalâlet ve tuğyânın muvazenesine işaret eden ve Risale-i Nur'da geçen bütün iman ile küfür, ubudiyet ile masiyet muvâzenelerinin kaynağı olan nur âyetinin bir hakikati tefsir edilir. Nur Sûresindeki *Allah'ın göklerin ve yerin nuru olduğunu ve dilediğini nuruna erıştirdiğini* bildiren nur âyeti²⁶⁵¹ ile, devamındaki, *kâfirlerin duygu-düşüncelerinin derin bir denizdeki yoğun karanlığa benzediğini* bildiren âyet-i kerime²⁶⁵², birbirine zıt iki durumu birbiriyle muvazene edilerek bir değerlendirmeye gidilir.²⁶⁵³

el-Hüccetü'z-Zehrâ'nın bu ikinci makamı, aynı zamanda Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'ndeki kâinat seyyahının *marifetullaha seyahatinin* devamıdır. Seyyahın, *ilim, irade ve kudret* sıfatlarıyla Allah'ı tanımak için, üç tabakaya; *yeryüzüne, insan ve hayvanlar âlemine ve semalara* aklî ve hayalî seyahatidir. Seyyah, üç nümune (örnek) üzerinden ilerler; küre-i arz sefinesi, hayvanât ve insanlar âlemi ve semâvât âlemi. Allahü Ekber'in 33

²⁶⁴⁹ Nursî, a.g.e. / 15. Şuâ, s.1126-1131.

²⁶⁵⁰ Âl-i İmran suresi, 3/18.

²⁶⁵¹ Nûr suresi, 24/35.

²⁶⁵² Nûr suresi, 24/40.

²⁶⁵³ Nursî, Şuâlar / 15. Şuâ, s.1131.

Mertebesi'nden 3 Mertebesi: Dünya seyyahının, Allah'ın ilim, irade ve kudret bakımından herşeyden büyük olduğunu gösteren 26 –bir yönüyle 33- delile aklen ve hayalen seyahat-i ilmiyesidir. İkinci Makam'da, daha önce Ene Risalesi'nde anlattığı o çeşit yolculuğu hatırlatır biçimde Fatıha suresindeki dâllîn ve mağdûbîn'in yollarına da seyyah, sırf Yaratıcı'sını bulmak için tevessül eder. Fakat hakikat-i hallerini müşahede eder, imdadına Kur'an'ın hikmeti yetişir, hakikati gösteren bir dürbünü aklına verir. O dürbünle bakan seyyah, “yerlerin ve göklerin Rabbi” isminin göstermesiyle görür ki, dünya kainât denizinde iki meleğin emrinde güneş etrafında çok hikmetler ve menfaatler içinde yolcularını keyiflendirmek için gezdiriliyor. Yine o dürbün, “göklerin ve yerin nuru'nun Allah” olduğu hakikatini gösterir. O da bütün ruh u canıyla “el-Hamdü lillahi Rabbi'l-âlemîn” der, “Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimseler” tâifesi içine girer.²⁶⁵⁴

el-Hüccetü'z Zehra'nın İkinci Makamı, *imanî mi'racını* tamamladıktan ve vahyin bir takım işaretlerine vâkıf olduktan sonra, imanda tahkik düzeyine ulaşmanın arayışını anlatır. Bir bakıma bu, ulaşılan makamların içindeki yüksek tabakalara erişmenin de meyvesidir.” *“Dünyaya sırf Hâlıkını tanımak, bulmak için gelen seyyah, aklına dedi: Biz, herşeyden Hâlıkımızı sorduk; güzel, tam cevap aldık. Şimdi, ‘Güneşi, güneşten sormak lazım’ darb-ı meseli gibi, biz dahi Hâlıkımızı, ilim, irade ve kudret gibi kudsî sıfatlarının tecellileriyle ve meşhud eserleriyle ve isimlerinin cilveleriyle tanımak, bulmak için bir seyahat yapacağız.”*²⁶⁵⁵

Bu sözler, Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde ‘muhatabane makam’a ulaşan yolcu’nun, el-Hüccetü'z-Zehra Risalesi'nde, bulunduğu makamın gerektirdiği dille konuştuğunu da bize göstermektedir. ‘Güneşi güneşten’ dinleyen ve Ondan aldığı marifetle, Ona, bir ‘abd-i küllî’ olarak, Onun azamet ve kibriyasını yücelten yolcu, Fatıha’daki ‘na’büdü’ nün ‘nun’unun ‘manevî mucizesinin beyanı’na mazhar olmuştur. Seyyah, arzdan arşa doğru yaptığı bu manevî gezide, ‘Yerlerin ve Göklerin Rabbi’nin²⁶⁵⁶ marifetine ulaşmıştır. Bu risale, marifetin meyvesidir.²⁶⁵⁷

Bediüzzaman, seyyahı yolculuğunda، اللهُ أَكْبَرُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا، yani Allah'ın ilimce en büyük olduğu hakikatini göreceği aşamaya geçirmeden evvel, “Alîm” sıfatının kâinatın nevilerindeki tecellileriyle Zât-ı Akdesi pek zâhir bir tarzda göstermesine delâlet ve şehadet eden Mirac-ı Muhammedî (a.s.m.) gecesine hayalen götürür. Huzur ve hitab-ı İlâhîye mazhar olduğu zaman -rivayete göre Tahiyat Duası'nın başında zikredilen- التَّحِيَّاتُ،

²⁶⁵⁴ Nursî, a.g.e. / 15. Şuâ, s. 1135-1136.

²⁶⁵⁵ Nursî, a.g.e. / 15. Şuâ, s. 1133.

²⁶⁵⁶ Ra'd suresi, 13/16.

²⁶⁵⁷ Yalsızuçanlar, *Tasavvuf Risalesi*, s. 86.

الطَّيِّبَاتِ لِلَّهِ الْمُبَارَكَاتِ، الصَّلَوَاتِ، الصَّلَوَاتِ، الصَّلَوَاتِ²⁶⁵⁸ diyerek, bu dört kavram ile, bütün mahlukatın vekili ünvanıyla hepsinin sıfat-ı ilmin cilveleriyle Rablerini bildirdikleri tarzda, selâm yerinde, Hâlikına umum zîhayatın hediyelerini, ibadetlerini, dualarını, hürmetlerini takdim eder.²⁶⁵⁹

Bediüzzaman, yolcu'nun gezisini sürdürürken, ona tahiyât duasındaki bu *mi'raç konuşmasının dört kelime-i kudsiyesinden* hâsıl olan marifetleri tek tek maddeler halinde gösterir. Namazın tahiyatında okunan bu dört kudsî kelime-yi miraciyye'den hareketle yine bir miraç olan namaz dersini verir.²⁶⁶⁰ Çünkü namaz, 'mirac-ı ekberin bir numunesi'dir. Ve müminin 'hususî miracı'dır. Bütün ümmet, ehl-i iman ve ehl-i marifet, küllî şuur sahibi ins ü cin, Tahiyat Duasındaki mi'raç kelimeleriyle, hergün küllî ubudiyetlerini o kelimat-ı tayyibeyi tekrar ederek takdim ediyorlardır.²⁶⁶¹

Tahiyât halinde iken seyyah da o büyük mi'racın gölgesinde hayalen ve niyeten kendi hususî mi'racını yaşamaktadır. Yolcu, her âlemde, ilim sıfatıyla, 'Allamu'l-Guyûb' olan Halık'ını bulmuştur. Bu, miracının bir sonucudur, urûcunun sonudur.

Hız. Peygamber'in büyük mi'racının meyvesi olan namaz'da, o mi'rac konuşmasından tekrar edilen tahiyât kelimâtıyla bir nevi mi'raç hali yaşanırken, namazın içindeki "tekbir"lerin her birisi, adeta huzurullah'a yükselmeye bir kat'-ı merâtip olmuştur. Seyyah, yolculuğu içinde bu noktada yeni bir aşamaya geçer. Tıpkı Âyetü'l-Kübrâ seyahatinde I. Bâb'da 19 mertebede huzurullah'a ulaşılması ve sonrasında 3 menzil'de kelime-i tevhide dair *14 küllî hakikat*in müşahede edilmesi gibi, el-Hüccetü'z-Zehrâ'daki seyahatte de, Tahiyât huzurunu müteakib üç menzilde kelime-i tekbire dair 25 küllî delil müşahede edilir.

Esasen bu 25 küllî delil, Bediüzzaman'ın Hülâsatü'l-Hülâsa isimli, Âyetü'l-Kübrâ'nın ve Hizb-i Ekber-i Nurî'nin özetinin özeti olan virdindeki "Allah Ekber" zikirlerinin şerhedilmesinden çıkarılmıştır.²⁶⁶² Buna göre, üç menzil (mertebe), Allah'ın ilmen, iradeten ve kudreten büyüklüğünün müşahede edilmesidir.

²⁶⁵⁸ Nursî'ye göre hadisin meali şöyledir: "Bütün tahiyeler yani hayat sahibi varlıkların hayatlarıyla sundukları ibadetler; hayatın ve zîhayatın hülâsası olan mahlûkların, hususan tohumların ve çekirdeklerin, danelerin, yumurtaların fitrî mübarekiyetleri, bereketleri, ubudiyetleri; salâvât yani dualar; tayyibat yani bütün güzel söz ve davranışlar Allah'a mahsustur." (Müslim, *salât* 60; Tirmizî, *salât* 216; Ebû Dâvûd, *salât* 178).

²⁶⁵⁹ Tahiyat duasındaki cümlelerin mi'rac gecesi Hz. Peygamber ile Allah ve Cebrail (ve melekler) arasında geçtiğine dair Câbir b. Abdullah ve İbn-i Abbas'tan iki ayrı senetle gelen rivayetlerin geçtiği kaynaklar için bkz.: es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrût, 2002, 6/56-68; İbn Melek, *Şerhu Meşâbihi's-sünne*, thk. Nûreddin Tâlib v.dğr., İdâretü's-sekâfiyyeti'l-İslâmiyye, Kuveyt, 2012, 2/24; el-Kuşeyrî, *Leîâifu'l-işârât*, 2/280.

²⁶⁶⁰ Nursî, *Şualar* / 15. Şua, s. 1136-1138.

²⁶⁶¹ Nursî, *a.g.e.*, / 15. Şua, s. 1137.

²⁶⁶² Bediüzzaman, Hülâsatü'l-Hülâsa virdindeki delilleri ifade eden bu kelimeleri izah ederken, birden araya bir "İhtar" girer ve orada, esasen bu kelimeleri değil, ilgili âyetleri tefsir ve beyan ettiğini söyler. Nursî, *a.g.e.*, / 15. Şua, s.1138.

1. Mertebe: “Allah *ilmen* en büyüktür”ü gösteren 15-16 delil

şunlardır:

01. Delil: el-İntizâmâtü'l-Mevzûne.
02. Delil: el-İttizânâtü'l-Manzûme.
03. Delil: el-Hıkemü'l-Kasdiyyetü'l-Âmme.
04. Delil: el-Inâyâtü'l-Mahsûsatü'ş-Şâmile.
05. Delil: el-Akdıyetü'l-Müntezama.
06. Delil: el-Akdâru'l-Müsmira.
07. Delil: el-Âcâlü'l-Muayyene.
08. Delil: el-Erzâku'l-Mukannene.
09. Delil: el-İtkânâtü'l-Müfennene.
10. Delil: el-İhtimâmâtü'l-Müzeyyene.
11. Delil: Ğâyetü Kemâli'l-intizâmi'l-İttizâni'l-İmtiyâzi'l-Mutlakât fi's-Sühûleti'l-Mutlaka.
12. Delil: el-Kesreti'l-mutlaka mea'l-itkâni'l-mutlak.
13. Delil: es-Sür'ati'l-mutlaka mea'l-ittizâni'l-mutlak.
14. Delil: el-Vüs'ati'l-mutlaka mea kemâli husni's-san'at.
15. Delil: el-Bu'deti'l-mutlakati mea'l-ittifâkı'l-mutlak.
16. Delil: el-Hıltati'l-mutlakati mea'l-ımtiyâzi'l-mutlak.

2. Mertebe: “Allah *iradeten* en büyüktür”ü gösteren bir küllî şahiddir.²⁶⁶³

3. Mertebe: “Allah *kudreten* en büyüktür”ü gösteren 9

basamak şunlardır:

01. Basamak: Yaratılıştaki mutlak kesret, sür'at, ihtilat içindeki sühuletle beraber mutlak ittikan, imtiyaz, intizamın mükemmelliği sırrı.²⁶⁶⁴
02. Basamak: Nuraniyyet, şeffafiyet, mukabele, müvâzene, intizam ve imtisâl (itaat) sırrı.²⁶⁶⁵
03. Basamak: Vâhidiyyetin imdadı, Vahdetin yüsürü/sühûleti ve Ehadiyyetin tecellisi sırrı.
04. Basamak: Vücüb, tecerrüd ve mahiyetlerin mübayeneti sırrı.²⁶⁶⁶

²⁶⁶³ Nursî, *Şualar* / a.g.e., s.1140.

²⁶⁶⁴ Bu sırrın “meâli (izahı), bu (yukarıda) mezkûr hakikattir.” Nursî, a.g.e., s.1142.

²⁶⁶⁵ Bunun izah ve tafsilatı, Onuncu Söz'ün âhırında, Yirmi Dokuzuncu Söz'de ve Yirminci Mektup'tadır. Nursî, a.g.e. / 15. Şuâ, s.1142.

²⁶⁶⁶ Nursî, a.g.e., / 15. Şuâ, s.1144.

05. Basamak: Tekayyüd, tehayyüz ve tecezzînin ademi sırrı.
06. Basamak: Avâik ve mânilerin kolaylaştırıcı vesileler hükmüne dönüşmesi sırrı.
07. Basamak: Zerrenin yıldızdan, cüz'ün külliden, cüz'înin küllîden, Çekirdeğin Ağaçtan ve İnsanın Âlemden Daha Geri Olmaması (Ehadiyet-Samediyet) Sırrı.
08. Basamak: Muhâtın Muhîttan Süzölmüş Noktalar ve Cüz'iyatın Küçöltölmüş Külliyyât Oluşu Sırrı.
09. Basamak: Zerrenin (cevher-i ferdin) Sanatça Yıldızdan Geri Olmaması Sırrı.

el-Hüccetü'z-Zehrâ'da seyahat eden yolcu, kelime-i tekbirin mertebelerinde ayan-ı sabite, ehadiyet ve samediyet hakikatleri üzerinden ilerler, en son *dokuzuncu basamakta*²⁶⁶⁷ 'cevher-i ferd'e gelir. Burada: "Ferdin cevherindeki zerreye yazılmış İzzet Kur'ânı, cezalet ve sanat harikası olma bakımından sema sayfasında yıldızlara yazılmış Azamet Kur'ânından daha geri değildir." sırrı anlatılmaktadır.²⁶⁶⁸ Seyyah'ın yolculuğu, cevher-i ferde adeta mi'racına çıkar ve birden şehadet âlemine döner gibi, el-Hüccetü'z-Zehrâ şu hakikat meyveleri ile sona erer:

*"Ehl-i hidayet, geçen basamaklardaki kuvvetli hakikatler ve sarsılmaz hüccetler, selim kalblerine ve müstakîm akıllarına gayet kat'î kanaat ve kuvvetli iman ve aynelyakîn bir tasdik vermiş ki, şüphesiz ve vesvesesiz itmînân-ı kalb ile itikat ederler ki; yıldızlar, zerreler, en küçük, en büyük, kudret-i ilâhîye nisbeten farkları yoktur ki; gözümüz önünde bu acâibler oluyor. Ve her bir acîbe-i sanat,²⁶⁶⁹ ﴿مَا خَلَقْتُمْ وَلَا بَعَثْتُمْ إِلَّا كُفْرًا وَاحِدًا﴾ âyetinin dâvâsını tasdik ve hükmünün ayn-ı hak ve hakikat olduğuna şehâdet ederler, lisân-ı hâl ile Allahü Ekber²⁶⁷⁰ derler. Biz dahi onların adedince Allahü Ekber deriz. Ve şu âyetin dâvâsını bütün kuvvet ve kanaatimizle tasdik ve hükmünün ayn-ı hak ve nefis-i hakikat olduğuna hadsiz hüccetlerle şehâdet ederiz."*²⁶⁷¹

Sonuç olarak görölmüştür ki: Bediüzzaman'ın hem Âyetü'l-Kübrâ hem de Hüccetü'z-Zehrâ isimli iki risalesi, onun 'imanî ve tevhidî mirac'ının meyveleridir. Kullandığı dil, üslub ve kelimeler, hem bir tefsir olması hasebiyle Kur'ânî ilimlere, hem de tasavvuf sözlüğüne aittir. Seyahat, seyyah, mertebe, basamak, bâb, makam, menzil, müşahede, mazhar, meşhud, şühud, mi'rac, ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn.. gibi onlarca kavram, sufi literatürüne aittir. Dolayısıyla bazı risalelerinin, tefsir çeşitleri içinde sufi-ışârî tefsirlere farklı bir örneklik teşkil edebileceğini de söyleyebiliriz.

²⁶⁶⁷ Bediüzzaman'ın buradaki 'dokuz basamak' ifadesinin de manevî bir atfa sahip olduğunu değerlendirmekteyiz.

²⁶⁶⁸ Nursî, a.g.e. / 15. Şua, s.1146.

²⁶⁶⁹ "Sizin hepinizi yaratmak da, ölümlünüzün ardından (âhirette) hepinizi diriltmek de, (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28).

²⁶⁷⁰ Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

²⁶⁷¹ Nursî, a.g.e. / 15. Şua, s.1146-1147.

4. Fikrî Tevhid Mi'racı ve Nur Âleminin Bir Anahtarı: Hüve Nüktesi

“Üstad Bediüzzaman Hazretleri, *Nur Âleminin Bir Anahtarı* ismiyle neşredilen tevhid hakkındaki bahisleri Isparta ve İstanbul'da iken yazmış ve mektup olarak talebelerine göndermiştir ki, bu *bahisler çok kıymetli birer tevhid hazinesi hükmündedir.*”²⁶⁷² Tevhid Risalesi 22. Söz'ün “Hatimesi”nde tevhid inancını manevî mi'râca ulaştıran bir *Tevhid Burakı* olarak niteler ve marifetullah arşına yükselerek bütün alem-i kebir meşhûdünde vahdaniyeti ilan etmeyi salık verir.²⁶⁷³

Tevhidî deliller, şâhidler, âyetler ve hakikatlerle Tevhid Burakına binen yolcu (seyyah, sâir, sâlik), yolculuğunda girdiği her yeni âlemde ve her merhalede müşahede ettiği yeni tecellilerle mesafeler kat' etmeye devam eder. Sülûk, kelime-i tevhid olan Lâ ilâhe illallah'ın mana katmanlarında berdevam olur gider. İşte bu bağlamda:

Eski Said'in, *Katre Risalesin'de* anlattığı *yeraltından yaptığı manevî tevhid yolculuğundan* sonra Yeni Said'in *kelime-i tevhid mertebelerinde* yaptığı Âyetü'l-Kübrâ Seyahati'nin bir süreği olarak, Üçüncü Said, *kelime-i tekbirin mana katmanlarında* yaşadığı seyr-i enfûsîyle seyr-i âfâkîsini el-Hüccetü'z-Zehrâ Risalesi adıyla kaleme almıştır. İç ve dış dünyasındaki seyrinin kemalini ise hava arşında temaşa ettiği cilve-i tevhid olan “Hüve Nüktesi” ile idrak etmiştir ve ilgili müşahedelerini, “*Nur Âleminin Bir Anahtarı*” ismiyle risaleleştirmiştir.

Yeni Said döneminde Tabiat Risalesiyle parçalanıp toz zerrelere halinde havaya karışan tabiat tağütünü, Üçüncü Said'in *Hüve Nüktesi*'yle o hava zerrelere de temizlediğini beyan etmiştir: “*Hüve Nüktesi gizli zındık düşmanlarımızın bellerini kırmış, onların istinadgâhı olan tabiat tâğütünü dağıtmış. Kesif toprakta bir derece saklayabilirken şeffaf havada, Hüve Nüktesi'nden sonra hiçbir cihetle o tâğütü saklamak imkânı kalmamış ki, küfr-ü inadî ve temerrüd-ü irtidadî sebebiyle adliyeyi aldatıp aleyhimize sevk ediyorlar. İnşaallah Nurlar adliyeleri lehine çevirip onların bu hücumunu dahi akîm bırakacaklar.*”²⁶⁷⁴ Bu beyan, aynı zamanda Üçüncü Said ile Hüve Nüktesi arasındaki derûnî alakayı da işaretlemiş olmaktadır.

Yalsızuçanlar'a göre: Bediüzzaman'ın, 1949'da üçüncü medrese-i yusufiye dediği Afyon hapishanesinde yaşadığı manevî bir metaformozla dönüştüğü Üçüncü Said'in kaleme aldığı bütün nur metinleri, özellikle *Hüve Nüktesi*, kendisinin manevî mi'racında ulaştığı nihâî yakîn mertebesinde, Zat meşrebiyle yazılmıştır.²⁶⁷⁵ Daha önce risalelerde aynı konular veya benzer temalar işlenmiş olmasına rağmen, kullandığı bir üst dil farkı gözden

²⁶⁷² Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2213.

²⁶⁷³ Nursî, *Sözler / 22*. Söz, s.131.

²⁶⁷⁴ Nursî, *Şualar*, 14. Şuâ, s.1094.

²⁶⁷⁵ Yalsızuçanlar, ayrıca Bediüzzaman'ın bu dili için, “Bu ‘dil’, İbn Arabî'nin de ‘metafiziksel imagination’u inşa ederken kullandığı dile yakındır.” tespitinde bulunur. Yalsızuçanlar, *Tasavvuf Risalesi*, s. 76-87.

kaçmamaktadır. Bu üst dilde, huzur-u dâimînin izleri daha belirgindir, kendi ifadesiyle, ‘*muhabâtâne makam*’ın eserleridir; öncekilere kıyasla daha üst düzey bir dildir diyebiliriz.

Manevî hayatının zirvesine Üçüncü Said olarak çıkan Bediüzzaman’ın manevî hayatına doğrudan ışık tutan risaleleri içinde zirve risale de, küfrü son kalesi olan hava’dan da vuran tevhid risalesi *Hüve Nükte’leri* olmuştur ki bunları 1953 İlbaharında, Samsun Davası münasebetiyle geldiği İstanbul’da "*Nur Âleminin Bir Anahtarı*" isimli risalede cem etmiştir. Hüve Nüktesi, tasavvufî makamlarda tevhid makamına, o makamın zirvesine²⁶⁷⁶ tekabül eder.

Sanki Eski Said, avâm tevhidinden ilme’l-yakîne, Yeni Said havâs tevhidinden ayne’l-yakîne, Üçüncü Said de ehass-ı havâs tevhidinden hakka’l-yakîne yükselişi temsil etmektedir. Eski Said’in keskin aklıyla ve şahidleriyle ulaştığı ilmî delillerin hakikatlerine Yeni Said sünühâtıyla şahid olmuştur. Üçüncü Said dönemindeki Hüve Nüktesi ile, Risale-i Nurlar’da dört unsurun üçünün de tevhid hakikatini ispat ve izharı tamamlanmıştır, dördüncünün kapısı açılmıştır.²⁶⁷⁷

Üçüncü Said ile Hüve Nüktesi ilişkisini, talebelerinden Abdülkadir Badıllı çok hususi bir değerlendirmeye almıştır. Ona göre Hüve Nüktesi, Üçüncü Said’in ulaştığı manevî kemalâtın bir işaretidir.²⁶⁷⁸ Bediüzzaman, “Meyve (Risalesi)’nin Dördüncü Meselesindeki bir hakikatin izahını *eski Said’in âfâka bakmak damarıyla*” yaptığını söylemiştir.²⁶⁷⁹ Böyle bir sözden hareketle tek başına bir genelleme yapılamaz, fakat üç Said’e yönelik nazarlara şöyle bir pencere açılabilir: Eski Said, enfüsten ‘daha ziyade’ âfâka bakar. Yeni Said, âfâkla beraber ziyadesiyle enfüse bakar. Üçüncü Said ise, hem âfâk hem enfüsü kuşatan iki kutuplu bir câmiyyete ve ikisinin de ötesindeki hüviyete ve *hüviyetler hüviyeti Hüve’ye*²⁶⁸⁰ nazar eder, hava ve nur unsuruyla temsil edilen bir ruhaniyeti ve nuraniyeti üzerinde taşır.

Bediüzzaman’ın Üçüncü Said döneminde kaleme aldığı Hüve Nüktesi’nin dünya âlemi ve misal âlemine bakan hikmet ve esrarından hareketle böyle bir değerlendirme yapılabilir. Afyon hapisanesinde Üçüncü Said olup da el-Hüccetü’z-Zehrâ Risalesi’ni te’lif ettikten sonra yazdığı Hüve Nüktesi, Eski Said’den Yeni Said’e inkişafı intikal eden âfâka bakmak damarıyla, seyr-i âfâkîde ulaştığı bir nevi fikrî mi’rac seyahatidir ve kalpdeki latife-i rabbaniyenin gözünde misal âlemine ve eşyanın melekûtiyetine açılan bir maverâî

²⁶⁷⁶ Bkz. Herevî, *Menâzilü’s-sâirîn*, s.147-149.

²⁶⁷⁷ Ali Fuat Başgil, 1962’de ziyaretine giden M. Sungur ile bir grup nur talebesi, kendisine hava zerrelerindeki İlâhî kudretin tecellisine dair Hüve Nüktesi’ni okuyunca, çok derin efkâra dalmış ve hayretler içinde şöyle demiştir: *‘İslâm âleminde bu çeşit ders, izah ve ispat ile tevhid dersi veren bir yazı şimdiye kadar görmedim, okumadım. Eğer bu, gayet kuvvetli bir tercüme ile İngilizceye çevrilse ve radyolardan okunsa, on binlerce ecnebi derhal müslüman olur.’* Şahiner, *Son Şahitler*, c.4, s. 15, “Mustafa Sungur” mad.

²⁶⁷⁸ Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, c.3, s.1475-1476.

²⁶⁷⁹ Nursî, *Emirdağ Lâhikası I* - Mektup No: 30, s.1700.

²⁶⁸⁰ Tasavvufta da “Hüve” ‘*gaybet-i zât ve hüviyet-i bâtını*’ye delalet eder. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 282, “Hû” mad.

penceredir; aklen ilme'l-yakîne, kalben ayne'l-yakîne açılan çift yönlü kapıdır.²⁶⁸¹

Bediüzzaman, anâsır-ı erbea (dört unsur) denilen ‘toprak, su, ateş ve hava’ içinden hava unsuru ile hüve (hû) arasındaki *zarif bir nükte-i tevhiden* çıkan *Hüve Nüktesi*²⁶⁸² başlıklı yazıyı da içeren, hava unsurundaki mucize keyfiyetini ayne'l-yakîn keşfettiren Risale-i Nurdan muhtelif parçaları ve mektupları (1953'te) bir araya getirerek *Nur Âleminin Bir Anahtarı* isimli risalesini vücuda getirmiştir. Hava unsuruyla alakalı Hüve Nüktesi'nin misal âlemine, eşyanın melekûtiyetine açılan ikinci ciheti, nur unsuruna bakmaktadır ki Bediüzzaman bu ismi vermiştir.

Sonuç olarak; hava arşında Hüve Nüktesi, “*Nur Âleminin Bir Anahtarı*”dır ve Üçüncü Said'in tevhid burakıyla yükseldiği fikrî-zikrî bir tevhid mi'rac-ı manevîsidir. Risale-i Nur Mesleğinin sâlikleri olabilenler de risalelerdeki hakikat nurlarını takip ederek Üstadlarının arkasından o fikrî, zihnî, zikrî, kalbî ve ruhî gelişimi, değişimi ve dönüşümü ihlas, istidat ve inayet-i ilahiyeye bağlı olarak gerçekleştirir ve insanî kemalâta süluk ile kendi manevî mi'raclarını yaşamış olurlar. Nihayette Hüve Nüktesindeki tevhid sırrına erişmiş bir insan-ı kâmil haline gelebilir, İslamiyet ve insanîyet âleminde birleştirici bir işlev görebilirler. Çünkü cem' sırrına mazhar olan insan, zıtları bile kendinde cem' eder. Sırr-ı tevhide eren, herşeyi tevhid eder, birler. Birliğe eren, birleştirir. Bir evliyanın makam-ı tevhide ermişliğinin topluma yansması ise, birleştirici fikirleriyle ve fiilleriyle belli olur.

---

²⁶⁸¹ Bediüzzaman bu noktada anlatımı kesmiş, “*Mütebakisi şimdilik yazdırılmadı.*” demiştir, fakat sonradan da yazdırılmamıştır. Nursî, *Emirdağ Lâhikası 1* - Mektup No: 196, s.1789.

²⁶⁸² Bediüzzaman'ın ehl-i ilim ve irfan talebelerinden Hüsrev Altınbaşak Efendi'nin zarif bir nükte-i tevhid dediği bu risalecikle ilgili değerlendirmeleri için bkz. Nursî, *Şualar* / 14. Şua, s.1094.

III. SÜLÛK SONRASI TEVHİD MAKAMINDAN BİRLEYİCİ İRŞADLAR

A. TEVHİD BİLİNCİ: TEVHİD HAKİKATİNİN DIŞA AÇILIMLARI

Tarikatler, ferdlerin ferden ferdâ eğitiminde hizmet veren kurumlar olduğu kadar, toplum hayatında da ferdden başlayarak ictimâî bir takım hizmetler ve faaliyetler üstlenmişlerdir. *Tarikatlerin sosyal fonksiyonları* bağlamında İslam'ın geniş halk kitleleri tarafından yaşanması, yaşatılması ve tebliğ çalışmaları olduğu gibi²⁶⁸³, müşidlerin de ferdî irşadlarının yanısıra ictimâî irşadları olur. Çünkü tasavvufî sülûkunu tamamlayan velilerin bazıları aynı zamanda irşad ehliyeti kazanır ve uhdelere başkalarını irşad vazifesi verilir. İrşadları, sahası ve sınırları itibariyle erdiği velayet makamıyla uyumlu olur. Kimi müşidlerin irşadı tarikatleriyle, kimilerinininki ehl-i tariklerle, kimilerinininki bir coğrafya ile, kimilerinin ümmet-i Muhammed'le, kimilerinin de bütün insanlıkla ilgili ve sınırlı olur.

“Emr-i bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ilkesi açısından düşünüldüğü takdirde irşadın bütün müslümanlara yönelik bir görev olduğu anlaşılır. İnsanın bilgisi, yetenek ve yetkisi arttıkça sorumluluğu da artar ve bu sorumluluk sade müslüman ferde kadar ulaşır.”²⁶⁸⁴ Bu açıdan bakınca, Bediüzzaman Said Nursî'nin bulunduğu makam-ı velayetten sülûk sonrası yaptığı irşadları, “tevhid hakikatinin dışa açılımları ve küresel tevhid projeleri” diyebileceğimiz şekilde umum ümmet ve insaniyete hitap eden küllî ve câmi' irşadlardır; ‘iman ve insan’ merkezlidir.

Her veli, hangi ism-i ilahînin zıllinde sülûk ederek o ismin makam-ı velayetinden bir mertebeye erişmiş ise, derecesine ve ism-i ilahînin sıbğatına (manevî boyasına) göre, onunla uyumlu velayeti kendisinden zâhir olur. Nasıl ki Vedûd isminin gölgesinde sülûk etmiş bir veliden, sülûk sonrası Mevlana gibi aşk-ı ilahîye dair sözler ve fiiller sudûr eder. Öyle de Allah'ın Vâhid-i Ehad-i Ferd isimlerinin velayet makamındaki bir müşiddeden ilmî, fikrî, siyasî ve ictimâî tevhid edici projeler doğar. Bediüzzaman, *velayet makamlarının zirvesi olan makam-ı tevhid*in mertebelerinde kalbiyle olduğu kadar aklıyla da sülûk ettiği için, kendisinden tevhidî / birleştirici fikirler ve fiiller sâdır olmuştur. Bu bölümdeki bütün bilgileri, bu ana başlık altında ve her bir maddeyi onunla irtibatlı olarak anlamak suretiyle, tezdeki konu bütünlüğü korunabilecektir.

Yine Allah'ın el-Câmi' isminin tecell-i cem' sırrına mazhar olan veli, farklılıkları bir araya toplayabildiği gibi, zıtları bile kendinde veya fikrinde cem' edebilir; bir ucu artı, diğer ucu eksi bir mıknatıs gibi. el-Vâhid, el-Ehad ve el-Ferd isimlerinin tecellilerine mazhar olarak sırr-ı tevhide eren veli de, eşyayı tevhid eder. Vuslata eren vâsıl, herşeyi birbirine vasleder. Manevî birliğe eren, herşeyi birleştirir. Farklı şeylerin birlik noktalarını

²⁶⁸³ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.238-239.

²⁶⁸⁴ Bekir Topaloğlu, “İrşad”, *DİA*, c. 22, s. 454-455.

araştırır, bulur, buluşturur ve bir bütün oluşturur. Evliyanın makam-ı tevhide ermişliğinin topluma yansması, birleştirici fikirleriyle ve fiilleriyle belli olur, kaynaştırıcı davranışlarıyla fark edilir. Makam-ı tevhid, herşeyde birlik ister ve istetir. Tevhid evliyası, fiilen birleştiremese de fikren ve kalben hep birleştirici olur. Kaçırcı, ayrıştırıcı, öteleyici, dışlayıcı ve şeytanlaştırıcı ifsatlara ve iftiraklara mahal vermez. Toplumlara ayrıştıranlar, ehl-i tevhid değil, ehl-i tefrikadılar, ehl-i fitnedirler. İnsanları ıslah ve irşadda maharetli bir müşid-i muslih, tevhid konusunda bile ifrata kaçarak toplumda tefrika çıkarmaz, tefrika çıkarmadan tevhid eder, itidalle birleştirir, âhenkle bütünleştirir.

Bu ön bilgiler ışığında baktığımız zaman görürüz ki: Bediüzzaman, hayatındaki Eski Said, Yeni Said ve Üçüncü Said devrelerinin her birinde, “halk içinde Hak’la beraber” olmuş, halkın içinde yaşamının zorluklarına katlanmış²⁶⁸⁵ ve birliği-beraberliği sağlayıcı düşünceler geliştirmiştir, toplumun önüne getirmiştir. Eski Said’in irşad yetkisini tam olarak ne zaman aldığını bilmiyoruz, fakat Eski Said iken yaşadığı bir vâkıa-i ruhiye’de kendisinin “*Ey felaket ve helaket asrının adamı!*” denilerek asırların vazifeli şahsiyetlerinden (müceddidlerden) teşekkül etmiş bir yüksek meclise davet edildiğini, İslam âleminin problemlerine dair sorular sorulduğunu ve bunlara verdiği cevapların o meclis tarafından istihsan edildiğini biliyoruz.²⁶⁸⁶ İslam ülkelerinin geri kalmışlıkları ve parçalanmışlıklarına yönelik sorulara Bediüzzaman, “*ittihad-ı İslam*”ın ve ilerlemenin formülleriyle cevap vermiştir. Hayatı boyunca da ümmeti bütün mezhep, meşrep, tarikat, tabakat, millet ve kültürleriyle bir araya getirmeye, bir arada tutmaya çaba ve gayret sarfetmiştir.

Risale-i Nur, ana konusu itibariyle Allah’ın varlığının ve birliğinin hakikat oluşunu, iman rükünlerini ve bunların hakikatlerini delilleriyle ve şahidleriyle ispat eder. Bu yönüyle o, bir “tevhid kitabı”dır ve bir kelam kitabı olarak değerlendirilebilir. Fakat o aynı zamanda tasavvuftaki seyr ü sülûku andırır biçimde, delillerden Medlûl’e, ispatlardan Vâcibü’l-Vücut’a, sebeplerden Müsebbibü’l-Esbâb’a, âsâr üzerindeki ilahî tecellileri tefekkürden e’âle, esmâya, sıfâta ve Zât-ı Hakk’a fikrî, hayalî ve ruhî bir yolculuk yaptırır. Hususiyle Âyetü’l-Kübrâ Risalesi ve Hücetü’z-Zehra Risalesi, “iman mertebelerinde bir müşahede ve tevhid yolculuğu”dur.

Her makamın kendisine mahsus halleri olması hasebiyle, iman mertebelerinde yakîne erişmiş ve tevhid makamına ulaşmış bir kulun da zikri, fikri, nazarı hep tevhid eden,

²⁶⁸⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de, irşad görevinin yerine getirilmesi sırasında ortaya çıkacak güçlüklerle karşı sabır ve namazı (veya dua) vasıta kılarak Allah’tan yardım istenmesi tavsiye edilmiştir (Bakara 2/45, 153; Lokmân 31/17). Resûl-i Ekrem de insanların arasına girip eziyetlerine katlanan müslümanın onlarla bir arada bulunmayan, dolayısıyla eziyetlerine mâruz kalmayan müslümandan daha hayırlı olduğunu bildirmiştir (İbn Mâce, “*Fiten*”, 23; Tirmizî, “*Şifati’l-kıyâme*”, 55).

²⁶⁸⁶ Nursî, *Sünhat*, s.2048.

birleyen, bütünleyen, tamamlayan, zıtları ictima ettirebilen bir kafa ve düşünce yapısıyla donanır.²⁶⁸⁷ Tevhid'in bu çok yönlü açılımı, Risale'lerde ana tema olarak dikkat çeker. Kendine özgü “*yapıcı-dinamik bir tasavvuf (constructive-dynamic tasavvuf)*”²⁶⁸⁸ anlayışına sahip olan Bediüzzaman'ın küresel tevhid idealleri, onun yakaladığı *evrensel tevhid hakikatinin* dışa vuran yansımalarıdır. Bu, bir manada *fîlî tevhid fütûhâtı* (aksiyoner birlik açılımları) dır. Diğer bir açıdan da *cem'u'l-cem makamının herşeyi cem etmekle beraber farkı da fark ettiren tevhidinin*²⁶⁸⁹ tezahürleriydi denebilir. Çünkü tevhidin düşünce ve hayata yansımaları, onun doğası gereğidir.²⁶⁹⁰

Malum olduğu üzere: Allah'ın Ehadiyet ve Vâhidiyet'inin ünvanı olan Vahdâniyet sıfatının hazretinden/mertebesinden varlık âlemlerine feyzân eden tenezzülî sınırlar, yani vahdet tecellileri, aslında “tevhid hakikati” denilen kavramda toplu manasını bulur. Tevhid hakikatinin şuuruna erdiği ölçüde dışarıya dönük ufku açılan Said Nursî, o tevhid hakikatinin yönlendirmesiyle, genç yaşlarından itibaren üç temele dayalı olarak bütün ilimleri ve tarikatleri hakikatleriyle kendinde cem' etmeyi ideal edinmiştir.

Tekke-Medreseler'de okumuş olan Nursî, ruhunda yakaladığı “tevhid bilinci”yle; daha 14 yaşındayken bütün medrese ilimlerini ve tekke irfanını kendisinde cem ve tevhid etmeye niyetlendi. Bu küllî niyeti, zamanla daha da külliyet kazandı, pek çok sahada evrensel açılımların kapısı aralandı. Bediüzzaman'ın bütün sosyal, siyasal ve bilimsel projeleri, ‘tevhid hakikati’ne dayanır. Hatta ümmet-i Muhammed olarak bütün mü'minleri ittihad etmeye yönelten ve o gayeyi gerçekleştirmeye sevkeden ‘cihet-i vahdet’i, tevhid-i İlâhîdir.²⁶⁹¹

B. İLMÎ, MANEVÎ, İCTİMAÎ, İDARÎ VE KÜRESEL TEVHİD PROJELERİ

Bediüzzaman'ın sergüzeşt-i hayatı içinde derinleşen tevhid bilinciyle uğruna çalıştığı *tevhid hakikatli küresel açılım projelerini* kronolojik olarak şöylece sıralayabiliriz.

1. Said Nursî, 1892'de kitapları atlaya atlaya okuyarak üç ayda medrese icazetini alırken, eşzamanlı olarak girdiği manevî yolda, tarikat icazeti sonrası her tarikatten icazet

²⁶⁸⁷ Birbirine zıt olan şeyleri kendisinde toparlayabilme câmiyyetine ulaşmış olan kişi, Bediüzzaman'a göre, varlıktaki çirkinlikleri, güzelliklere hizmet için yaratılmış olarak görür. Şöyle der: “Eşyânın hakikati ancak zıtlarıyla bilinir.” Lâkin, müdakkik bir kimse, o ezdadı cem eden bahçenin manzarasına baktığı zaman anlar ki, o çirkin, kaba şeyler kasten yapılmıştır ki, güzellik, intizam, letâfet artsın. Zira, güzelin güzelliğini arttıran, çirkinin çirkinliğidir.” Nursî, *Mesnevî / Onuncu Risale*, s.1353.

²⁶⁸⁸ Bilal Kuşpınar, “*Bediüzzaman Said Nursî'nin Tasavvuf Değerlendirmesi*” Tebliği, 3. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu, “20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması”, Organizasyon: İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, Yer: Atatürk Kültür Merkezi & Akgün Hotel / İstanbul, Tarih: 1995, s. 24.

²⁶⁸⁹ Bedreddin Simevnevî, *el-Vâridât*, Arapça'dan Tercüme: Şeyhulislam Musa Kazım Efendi, Osmanlı Türkçesine çeviren: Ali Urfî Efendi, Hazırlayan: H. Rahmi Yananlı, Büyüyen Ay Yay., İst., 2013, s.125-126.

²⁶⁹⁰ Detaylı bilgi için bkz. İsmail Raci Farukî, *Tevhidin Düşünce ve Hayata Yansımaları* (Tawhid: its implications in life and thought), trc. Dilaver Yardım, İnsan Yayınları, İstanbul, 1987.

²⁶⁹¹ Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*, s.1931.

olarak, *on iki hak tarikatı hakikatleriyle kalbinde tevhid projesi* olan “ittihad-ı turuk” (tevhid-i turuk) idealine heveslendi, fakat o arzusu, istikbale ertelendi. On iki tarikatı, esaslarıyla hulasaten elde etti, bu Kur’ânî yolu Risale-i Nur Mesleği halinde umuma açtı.

2. Kendisini *bütün ilimleri hulasalarıyla hafızasında tevhid etme planı* olan “ittihad-ı ulûm” (tevhid-i ulûm) idealine verdi; doksan kitabı ezberlerdi ve bunu büyük ölçüde başardı.

3. Bu süreç içinde on altı yaşındayken siyasî, ictimâî, iktisâdî, askerî, manevî sahalarda *ümmei tevhid projesi* olan “İttihad-ı İslam” idealini benimsedi. Çünkü ona göre: İslam tarihindeki büyük müşidlerin manevî mesleklerinin asl ü esası; Müslümanların kalplerinin nurlandırılması ve birbirine bağlanması idi. “*Maatteessüf onlar (kimi zamâne şeyhleri) oturmakla kötülük ettiler ve hizmetlerinde tembellik gösterdiler. Şimdi ben onların himmetlerini kadîm ve hakikî mecrâsına yöneltmek istiyorum.*”²⁶⁹² diyerek büyük bir işe girişti.

4. Bediüzzaman, ümmet çapında büyük İttihad-ı İslam işini temelinden alarak, dinî, fennî-ictimâî ve vicdanî ilimlerde *tevhid-i ulûm ve tevhid-i tedrisat projesi* olan “Medresetü’z-Zehra Üniversitesi” idealiyle fikrî açılımlar yaptı.

5. Bütün mezhep, meşrep, tarikat ve cemaatleriyle beraber *yeryüzündeki bütün mü’minleri ümmet bilinciyle bir araya tevhid etme projesi* olan “İttihad-ı Muhammedî Hareketi”ne çalıştı, ideoloğu oldu, idamla yargılandı.

6. Şeriat-ı tekvîniye ile şeriat-ı tenzîliyye arasını cem edip yaş-kuru her şeyi içeren Kur’an’ın hâkimiyeti altında -metaforik olarak bir bakıma- dayandıkları hakikatlarıyla *doğu-batı medeniyetini tevhid projesi* olan “Küresel İnsanîyet-i Kübra Medeniyeti” (Kur’an Medeniyeti) idealini sahiplendi, temellendirdi, fikriyatına emek sarfetti.

7. Ülkenin her ilinden seçilen milletvekilleriyle oluşan ve yasama-yürütme işini millet adına yerine getiren Meclis-i Mebusan (Millet Meclisi) gibi, dünya ülkelerinden seçilmiş İslâm âlimlerinden oluşan bir Encümen-i Şurâ (Meşveret Kurulu), bir Meclis-i Mebusân-ı Mukaddese (*Dünya İslam Âlimleri Birliği İstişare Meclisi*) oluşturulması ve yeryüzü Müslümanlarının dinî her türlü işinin oradan yürütmesinin ve yasamasının (içtihadlarının) yapılmasını teklif etti.

Bediüzzaman’ın, Osmanlı Mebusan Meclisi’ne (1908, 1920) ve Türkiye Meclisi’ne (1923) en köklü çözüm mahiyetinde yaptığı iki tekliften birisi bu olmuştu: Hilafet müessesesi ıslah edilmelidir. Hilafet, ferdîlikten çıkarılıp şûrâlaştırılmalıdır.²⁶⁹³ Hilafet makamını tek bir Halife değil, onunla beraber, onun başkanı olduğu ve İslam dünyasından seçilen *yüksek*

²⁶⁹² Nursî, *Münazarat*, s. 1952.

²⁶⁹³ İbrahim Canan, *Bediüzzaman’ın Fikrî Programı Üzerine Bir Analiz*, Nesil Yay., İstanbul, 2008, s. 163-164.

ulema meclis-i şurası temsil etsin ve hilafeti temsil kudsiyetiyle İslam dünyası mümessil ulema üzerinden Hilafet merkezine bağlansın, İslam birliği dinî duygularla sağlansın; bütün icthatları da o şûrâ yapsın. *Kur'ânî bir medeniyet* inşası gaye edinilsin.

8. Hakikatü'l-hakâike ulaştırın tarikatın kalbî ve hakikatin (felsefenin) aklî yolları gibi bir meslek ararken, İmam-ı Geylânî'nin irşadı, İmam-ı Rabbânî'nin “*Tevhid-i kible et! (Tek bir mürşidin arkasından git!)*” dersiyile, yüzünü tarikat mürşidlerinden ve hakikat/felsefe üstadlarından çekip hepsinin mürşid-i mutlakı olan Kur'an'a odaklandı, *tevhid-i kible etti; mürşidi birledi*.

9. Ayrıca o Eski Said'in Yeni Said'e dönüşüm sürecinin sonunda 1921'de tarikatlerin hakikatini Kur'an'da buldu, bir parça aldı²⁶⁹⁴ ve manevî mesleğinde *tarikatlere de esaslarıyla dâhil ederek hulasaten birleşmiş* veya birliğe yol bulmuş oldu.

10. Din ve imanın, tehlikede olduğunu, tarihindeki en büyük saldırılara maruz kaldığını ve adeta yok edilmek istendiğini gördüğü Cumhuriyet'in kuruluş döneminde seküler cereyanlara karşı imanları koruma, tecdid, te'yid, takviye ve tekşif (keşif) ettirme gayesiyle, aklî, mantıkî, vicdanî, hissî, tefekkürî, felsefî, kelâmî ve fennî (pozitif) bilimlerle ilgili delilleri bünyesinde cem eden, bir nevi “*imanî hakikatleri tevhid projesi* olan Risale-i Nur Külliyyatı”nı kaleme aldı.

11. *Dinî ilimleri, fennî (pozitif) bilimleri ve vicdânî (kalbî) marifeti iman merkezli tevhid etme projesi* olan “Risale-i Nur” ile *mektep, medrese, tekkeleri hakikatleriyle iman hakikatinde tevhid etme projesi* olan Nur Düşüncesini/Dairesi'ni kurguladı, tesis etti.²⁶⁹⁵

12. İlim ehli (ulema), bilim ehli (aydınlar) ve irfan ehli entelektüelleri Süfyanizm sapkınlığına (şahs-ı manevîsine) karşı uyarıp Risale-i Nur'la kurguladığı metodla “*iman davasında ittihad şahs-ı manevîsi*” oluşturmaya davet etti.

13. Rusya'da ortaya çıkan Komünizm/Bolşevizm tehlikesine karşı, *semavî dinleri aynı cephede toplanma projesine* katılmaya çağrılar yaptı.

14. İbrahimî dinlerin kelime-i tevhid üzere ittifaq ve ittihadlarına zemin hazırladı.

15. İctihad kapısının kapalı olduğunu söyleyenlere mukabil kapının açık olduğunu, ancak icthada altı engel bulunduğunu belirtmiş, farklı meşreplere ve coğrafi kültürlere göre çıkmış *dört fikhî mezhebin birleştirilmesine* dair kafa yormuştur.

16. Yine İslam ümmetinin bir parçası saydığı Şiiler'i Ehl-i Sünnet'e yaklaştıracak ve en azından hârice karşı ittihadla sevkedecek kalbî dinamiklerden özellikle “Ehl-i Beyt muhabbeti”ni ön plana çıkarmıştır. Şiilerde meşhur olan Cevşenü'l-Kebîr, Kasîde-i Celcelûtiye ve Ercûze gibi münacatları birer hizip olarak hiç çekinmeden okumuş ve Nur

²⁶⁹⁴ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.1277, 1354; Nursî, *Mektubat* / 28. Mektup, s.516.

²⁶⁹⁵ Ehl-i mekteple ehl-i medreseyi ve ehl-i tekkeyi, tevhid ve te'lif eden bir külliyyat vücuda getirdi. Bkz. Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.2229.

Talebelerine okutmak suretiyle, Sünnî-Şîî birliğinin somut adımlarını atmıştır. Ehl-i Sünnet ile Alevîler'i ittifaka çağırmıştır.²⁶⁹⁶ Bâtıl mezheplerin de bazı hakikat danelerini ihtiva ettiklerini²⁶⁹⁷ kabul ve teslim ederek, onlarla da Ehl-i Sünnet arasındaki bağları kuvvetlendirecek bir kuşatıcı yaklaşım sergilemiştir.

17. Tasavvufta pek çok tarikatten hilafet icazeti alıp onları kendi manevî şahsiyetinde toplayan bazı câmi' şeyhler gibi, Bediüzzaman da Yeni Said döneminde, en başta heveslendiği *tevhid-i turuk-u velayete* sıra gelmiş, bütün hak tarîklerin ve tarikatlerin çıktığı *Kur'anî hakikatten* istifadeyle bir hak/pay/hisse almış (1921) ve *özet halde cem' ettiği tarikatleri çıktıkları ana kaynağında tevhid etme projesi* olan "Kur'ânî Nur Mesleği"ni Üçüncü Said döneminde umuma açmıştır (1951).

18. Bu bağlamda Tasavvufî seyr ü sülûktaki seyr-i enfusî ile seyr-i âfâkiye bedel Kur'ânî Nur Mesleği'nde "kâinat kitabını mütalaa" ile "insaniyet kitabını (mahiyet, enaniyet ve hakikatini) mütalaa"yı birleştirdi. Bu konuda eserler yazdı. Tasavvuftaki bir kısım zühd ve dünyayı terk anlayışına mukabil, o, yine tasavvufta "eli kârda, gönlü yârda" misali bir anlayışı kendi hakikat mesleğinde "*dünyayı kesben değil, kalben terk etme*" formülüyle tarif ederek dünya ve âhireti tevhid etti.

19. Yine mesela, kırk yıllık tahsil hayatında bütün öğrendiklerinin hâsılatını dört kelime (kavram) ile dört kelam (hakikat) üzere cem' ve tevhid etti.

Bu cem' ve tevhid perspektifinden bakınca, Bediüzzaman'ın hayatı boyunca genel olarak sürekli tevhid hakikatiyle ilmî, fikrî, fiilî ittihad çalışmaları yaptığı görülür.

Mana-yı ismîsiyle "kesret" gibi görünen varlıkları mana-yı harfî nazarıyla bakınca adeta bir bütünün parçaları (pazılları) gibi gören, kâinattaki her bir şeyin bir şekilde her şeyle derin bağları olduğuna dair daha önceki sufilerin keşfettiği formülü benimseyen Bediüzzaman, bu, eşya ve hadiseler arasındaki ilgilere yoğunlaşmış tefekkür sistematiğiyle parçacı ve parçalı değil, kuşatıcı, kapsayıcı ve bütüncül bir din ve dünya anlayışına ulaşmış, bunun sonucu olarak da hariçte hiçbir nesne bırakmaksızın, tasavvufta daha önce görüldüğü gibi, her şeyi tevhid ile bir vücud-ı küllî anlayışına ulaşmıştır. Tasavvuf ilmindeki istisnasız bütün varlıkları vahdet tecellileriyle birbirine bağlı bir *hakikat-i külliyenin (ruh-u küllînin)* farklı suretlerde tezahürü şeklinde konik bir tevhid telakkisiyle ve hususî tecrübesiyle onaylı olarak kendisinde inkişaf eden mezkur 19 maddelik tevhid açılımlarının gerçekleşmesine çaba göstermiştir.

Bediüzzaman'ı böyle her şeyi cem' (toplama) ve tevhid etme (birleştirme) yönüne sevkeden dâhilî etken, her şeyi kendi mahiyetinde gömülmüş, keşfedilmeyi bekleyen bir

²⁶⁹⁶ Nursî, *Lem'alar* / 4. Lem'a, s.590.

²⁶⁹⁷ Nursî, *Sözler* / Lemeât, s.325.

hazine gibi bulması ve herkese de o tüm kâinatı, mahlukatı, insanları birleştiren küllî hakikati -tasavvuf sisteminde olduğu gibi- buldurma arzusudur. Salt bir arzu olmanın ötesinde, bu keyfiyet, o tasavvufî-Kur'ânî hakikatten bîhaber insanların cehenneme çevirdiği dünyayı yeniden 'o tevhid hakikati'ni dikkatlere sunarak, insan kardeşliğinin zevki, şevki ve şuuruyla sulh ve salah yurdu haline getirme zarureti, küresel barış ve huzur ihtiyacından kaynaklanır.

Bediüzzaman'a göre: Maddesiyle insan, yeryüzü topraklarının bütününe ait bir özden, manasıyla da bütün esmâ cilveleriyle karıştırılmış nuranî yapıdan yaratılmıştır. İnsan, mikro kainat iken, kainat, makro insan durumundadır. Kur'an, insana kainatı okur, anlatır. İnsan, ruhaniyetiyle manevî bir Kur'an, cismaniyetiyle maddî bir kainattır. Diğer bir ifadeyle: Kainat, tekvînî Kur'an'dır. Kur'an, tenzilî (kelâmî) kainattır. İnsan ise maddesiyle kelâmî (tenzilî) Kur'an, manasıyla tekvînî kâinattır. Esasen insan, Kur'an ve kainatla ilgili bu görüntü, tasavvufta da benzer şekilde işlenen ve vurgulana gelen bir keyfiyettir. O da bu hakikatin farkındadır.

Bediüzzaman, âlemdaki her şeyi ve hadiseleri bir merkezde toplayıp tevhid ettikten sonra, çevreye o merkezî tevhid noktasından nazar etmiş ve tevhid hakikatini, insanın iç dünyasında eriştiği ve kendi halinde yaşadığı bir 'manevî makam' olmaktan öte bir fonksiyonelliğe dönüştürmüştür. Tasavvuftaki *bekâ makamında* olduğu gibi, tevhid hakikatini ilmin, idarenin, sanatın, medeniyetin inkişaf ve terakkisinde istihdam ederek, bireysellikte bırakmayıp tümele, halka yönelerek fenâ'dan sonraki bekâ'ya vurgu yapmıştır.

Sonuç olarak Bediüzzaman, küllî seyr ü sülukunun zirvesinde ulaştığı tevhid makamlarındaki seyahatlerinden *insanlığa tevhid edici projeler* sunmuştur. Kur'ân merkezli tevhidin Bediüzzaman'daki açılımları, küresel tevhid düşünceleri olmuştur. Onun bu topyekün insanlığı kucaklayıcı ve insanlık hakikatinde birleyici/birleştirici projeleri, aynı zamanda sufî geleneğinde de derûnî bir damarla örtüşen 'büyük insanlık ailesi' düşüncesinde olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Kısaca bu son bölümde, sülûk sonrası tevhid makamından tevhid edici / birleyici irşadlar ve *itikadî tevhid ile ictimai ittihad ilişkisi* üzerinden tevhid projeleri değerlendirilmiştir; *küllî tevhid hakikatinin sosyal-küresel açılımlarına* dikkat çekilmiştir.

SONUÇ

Bediüzzaman Said Nursî, görüşleri, eserleri ve yaptıklarıyla büyük etki uyandırmış, yakın dönemde ülkemizde yetişen ve toplumda önemli bir kitlenin İslamî bir atmosferde yetişmesine vesile olan dinî hareketiyle çağın en dikkat çeken öncü mütefekkir liderlerinden biri olmuştur. Tahsil hayatında görsel hafızası, keskin zekâsı ve muhakeme gücüyle hocalarının nazar-ı dikkatlerini celbederek ilim câmiasında takdirleri üzerine topladığı için kendisine ‘Bediüzzaman’ (zamanın harikası) ünvanı verilmiş bir şahsiyettir. Osmanlı’nın son döneminde tamamen İslamî, ilmî ve sufi kültürün içerisinde yetişmiştir. Meşihat Dairesi’ne (Şeyhulislamlığa) bağlı “Dârü’l-Hikmeti’l-İslamiye” gibi dinî ilimler ve İslam hikemiyyâtı (felsefesi) sahasında en üst düzey akademi kurulunda görev yapan kurucu 11 aslı üyeden birisi olmuştur.

Bediüzzaman Said Nursî’nin genel manada tasavvufa bakışının merkezini teşkil eden ‘velayet yolu’ olarak seyr ü sülûka bakışının ele alındığı bu çalışmada görülmüştür ki; Nursî, 1878-1960 yılları arasında üç idarî sistem (mutlakîyet, meşrutîyet ve cumhuriyet dönemlerini) idrak etmiş, fakat bu dönemlerden bağımsız olarak, kendi hayatında da manevî değişim noktaları itibariyle *Eski Said*, *Yeni Said* ve *Üçüncü Said* olmak üç farklı evre/seviye yaşamıştır. Bu üçlü dönemler, Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na katılışından nihayetine, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşundan II. Dünya Savaşı yıllarına, siyasî, idarî, iktisadî ve dinî çok sıkıntılı ve ağır bir tarihî geçiş dönemleri olması hasebiyle, bu çalkantılı süreç Nursî’nin din ve dünya görüşünde ve takip edeceği manevî yolda en kısa, en güvenli ve en geniş bir yolu tercih etmesinde etken olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında asr-ı saadetten gelen İslam Hilafeti’nin kaldırılması, bin yıllık tarihî ve dinî kurumların, medrese ve tekkelerin resmî olarak kapatılıp sivil olarak da tarikatlerin yasaklanması, çok tehlikeli bir dinsizlik akımının bilim yoluyla İslam topraklarını açıkça istila etmeye başlaması, bütün maneviyat ve mukaddesat değerlerinin yerle bir edilmeye ve en son -haşa- kainatta Allah’ın olmadığına bir nesle empoze edilmeye çalışılması gibi bir dehşetli fitne ve küfür döneminde Bediüzzaman, tüm himmetini ve gayretini Allah’ın, ahiretin, mahşerin, cennet ve cehennem, meleklerin, peygamberlerin gerçekliğini ispat etmeye sarfetmiştir. İlmîni, fikrîni ve enerjisini ‘imanların kurtulması’na vakfettiği için, öncelikler sıralamasında tarikate üçüncü dereceden ancak bakabilmiştir.

Dönemsel olarak ‘zaman tarikat zamanı değil, imanları kurtarma zamanıdır’ diyerek, ehl-i tarikati de imanları kurtarma seferberliğine çağırmıştır. Kur’an ile, tefsiri Risale-i Nur üzerinden büyük bir iman mücadelesi yürütmüş ve sonunda ilmen ve fikren küfrün belinin

kırıldığına kanaat getirmiştir. Üçüncü Said dönemine tevafuk eden 1950-60 arası Demokrat idare döneminde ise nisbeten din ve dindarlar üzerindeki baskının hafiflemesiyle dine hizmette daha serbest bir ortam bulmuştur. İctimaî konulara açılmış ve muhafazakâr toplumun dinî hayatına yankıları bugünlere ulaşan çok değerli katkıları ve etkileri olmuştur.

Tezimizde ulaştığımız kesin bir sonuç olarak; sanıldığığın aksine Bediüzzaman'ın tasavvufa ve mutasavvıflara karşı hiçbir önyargısının veya mesafeli duruşunun olmadığını bütün kesinliğiyle görmüş bulunuyoruz. Ne Eski Said, ne Yeni Said, ne de Üçüncü Said'in tarikat karşıtlığı gibi bir durumuna rastlanılmamıştır. Aksine onun tasavvufa ve tarikatlere karşı derin bir muhabbet ve hürmetinin olduğu bütün açıklığıyla ortaya çıkmıştır. Kapatıldıkları dönemde tekkeleri-tarikatleri savunduğu, tarikatçılık suçlamasıyla defalarca yargılandığı, tasavvufî Telvihât-ı Tis'a Risalesi başta olmak üzere, Risale-i Nur Külliyyatı'nda yaptığımız taramalarda yüzü aşkın tasavvufî kavramı kullandığı görülmüştür. Ayrıca Nursî'nin tarikatleri, mahiyetleri ve meyveleriyle tarif ve tavsiflerinin, klasik tasavvuf literatüründeki gibi tamamen olumlu olduğu anlaşılmıştır.

Bediüzzaman'ın bir yönüyle şühûdî bir tefsir, diğer yönüyle ise dirayet tefsiri kabul ettiği Risale-i Nur'da aynı şekilde hem tefsir dili hem de bir irfan dilini kullanmış olduğu örnekleriyle yakînen farkedilmiştir. Hikmet lisanıyla akla hitap ederken, marifet lisanıyla kalbe ve hakikat diliyle ruha hitap ederek insan bütünlüğüne dayalı bir gelişimi esas almış olduğunu, bu şekilde dışarıya yansıtmıştır. Bununla beraber Muhakemat gibi bazı risalelerde akıl ve dil çok yoğun biçimde kullanılırken, adeta her bir cümle bir şifre gibi çözülmeye ihtiyaç duymaktadır.

Yine araştırmamız neticesinde gördük ki; Bediüzzaman sadece müntesipleri veya sonraki nesiller tarafından değil, daha hayatta iken, yakın çevresindeki veya uzağındaki muasırı kimi ulema ve meşayih tarafından da büyük bir İslam âlimi, müfessiri ve mütefekkeri görülmenin yanı sıra hususî ubudiyeti, maneviyat ve ruhiyyâtıyla takdir görmüş, büyük bir veli, kıymetli bir ârif ve nüfuzlu bir mürşid olarak kabul edilmiştir.

Risale-i Nur'da Bediüzzaman'ın herhangi bir şeyhle veya tarikatla *intisap bağı* olduğuna dair tek cümle yoktur. Bilakis aksi istikamette cümleleri çoktur. Ne var ki, yeğeni ve talebesi Abdurrahman Nursî, 1919'da yazdığı ilk Tarihçe-i Hayat'ında Bediüzzaman'ın Nakşî ve Şâzîlî dersi aldığını kaydetmiştir. Bir de, Isparta'da 25 Nisan 1935 Perşembe günü yapılan polis sorgulamasında Bediüzzaman, eskiden Kâdirî ve Nakşî tarikatında bulunmuş olduğunu, fakat onlarla artık hiçbir bağının kalmadığını belirtmiş ve tutanaklara geçmiştir. Bu iki kaynağa göre: Bediüzzaman'ın Eski Said'lik döneminin bir evresinde Nakşî, Kâdirî ve Şâzîlî bağı vardı, fakat Yeni Said döneminde tarikatlerle hiçbir 'intisap bağı' bulunmamaktaydı. Bununla beraber Yeni Said, hakikat dersini doğrudan İmam-ı Gazâlî ve

Şâh-ı Geylânî vasıtasıyla iki ayrı koldan üveysî tarzda Hazret-i Ali (r.a)'den aldığını söylemektedir. Nur Dairesi'ni Âl-i Beyt'in bir dairesi addetmektedir.

Tarikatlere mesafeli durduğu sanılan Bediüzzaman, aksine gayet derecede sıcak ve yakın durmuş olduğu tarikat erbabıyla yakın ilişkiler kurmuş, çevresinde onlarca, Nur dairesi içinde ise yüzlerce ehl-i tarik zat bulunmuştur. Eşref Edip Fergan, Bediüzzaman'ın tarikatlerle hiçbir alakasının olmadığını yazınca, bundan rahatsız olmuş, mektup yazarak tashihi rica etmiş ve kendisinin oniki tarikatının bulunduğunu belirtmiştir (1952). Bu sözün açık manasının, başka bir mektubundaki ifadelerinden, Risale-i Nur'un on iki tarikatın dayandığı dinî esasları ihtiva etmesi olduğu anlaşılmıştır.

Eski Said döneminde birkaç tarikatten veya 12'sinden birden bilvasıta feyiz aldığı kesin olan Bediüzzaman, Yeni Said olduğu süreçte bütün o tarikatlerin hakikatini ilk elden Kur'an'dan çıktığı yerden aldığı için, talabelerini 'feyiz vasıtaları'na (araçlara, yani tarikatlere) değil, doğrudan kudsiyetin kaynağı olan Kur'an'a yönlendirmiş; tarikat müridleri değil, Kur'an şakirdleri yetiştirmiştir. Kendi şahsını da mürşitlikten azlederek aradan çıkarmış ve direkt Kur'an'ın mürşidliğinde bir Nur Mesleği ile, Sahabe-misal bir manevî Kur'an neslini gaye edinmiştir.

Araştırmalarımızın sonucu kesinleşen kanaatimize göre; yaygın olan yanlış görüşün aksine Bediüzzaman da kendine özgü bir seyr ü süluk yaşamıştır. Bir şeyhin gözetiminde tarikat sülûku yapmamıştır, fakat İmam-ı Geylânî'nin ve İmam-ı Rabbânî'nin eserleri üzerinden verdikleri derslerden feyiz alarak, doğrudan Kur'an'ın mürşidliğinde, üveysî tarzda sülûkunu tamamlamış ve Eski Said'likten Yeni Said'liğe bir veladet-i sâniye (ikinci doğum) gerçekleştirmiştir (1921). Ne var ki Bediüzzaman'ın süluk anlayışı, dönemlik değil, ömürlüktür. Ömürlük kapsamlı kulluk (ubudiyet-i külliye) ile vücudun bütün uzuvlarının eşliğinde akıl ve kalb öncelikli ve dengeli küllî bir sülûku hedeflemiştir. Yaşadığı ve yaşadıklarını yazdığı Risale-i Nur'daki bu Nur Mesleği, ömürlük bir ubudiyet-i külliye üzere sülûk-u küllîyi ifade etmektedir. Bediüzzaman, doğrudan Kur'an ve Sünnet'e dayanan bu yolunu, doğrudan Kur'an ve Sünnet'le İslamî hayatlarını kemâlât ve faziletin zirvelerine yükseltmiş olan Sahabe-i Kiram'ın mesleğinin ahirzamandaki bir cilvesi olarak değerlendirmektedir.

Cahiliye asrında vahyin inişiyile tevhidî iman etrafında bir asr-ı saadetin mayalanmasından hareketle Bediüzzaman, İslamı öğreten ve yaşatan kurumların, medreselerin-tekkelerin kapatılıp tarikatlerin yasaklanması karşısında insanların en ciddi meselesinin imanlarını kurtarmak olduğunu görünce, imanî hakikatler etrafında bir maneviyat disiplini geliştirmiş, kendi özel hayatında tarikate olan ihtiyacı karşıladığı o Kur'anî tarikî sistemleştirmiş ve talebelerine, ümmete arz etmiştir. Bu yol, ona göre,

tarikatlarda uzun mücadele ve riyazetle gidilen usûl-i aşereye (on asla/esasa) karşılık dört esaslı *acz, fakr, şefkat ve tefekkür tarîkı*dir; *şevk ü şükür* ziyadesi vardır. Letâif-i aşere ve nüfus-u seb'a yoluna mukabil nefsi tezkiye noktasında dört hatveli bir maneviyat ve kemâlât yoludur; ve diğerlerinden daha kısa, daha güvenli ve daha geniş bir caddedir.

Bediüzzaman'ın "acz ü fakr tarîkı"ndan genel olarak kastettiği; Allah'ın havl ve kuvveti karşısında kulun acziyetinin ve fakriyetinin farkında olması, varlık iddiasından vazgeçip haddini bilmesi ve kendi benliğini mahv ile İlahî kudrete iltica etmesi, Allah'ı hakkıyla tanımaktan ve takdir etmekten âciz bulunuşunun şuuruna ermesi ve fitratındaki acz ve fakr hasletleriyle kulluğunu âzâmî ciddiyet, samimiyet, mahviyet, sadakat, istikamet ve ihlas ile yerine getirmeye çalışmaktır. Acz ü fakr şuru sayesinde insan, ubudiyetin asıl mânâsı olan "acizliğini ve kusurunu bilip itiraf ederek tezellül ile dergâh-ı ilahiyeye sığınma" gayesini kâmil mânâda başarıyla gerçekleştirebilir.

Bediüzzaman genel bir yaklaşım olarak, Kur'an'ı bir mürşid-i mutlak ve Kur'an'ın bir tefsiri olarak Risale-i Nur'u da bir mürşid-i izafî olarak takdim etmektedir. Nur Dairesinde bir şeyhlik makamı yoktur. Nur Talebeleri mürid değil, Kur'an şakirtleri/tilmizleridir. Fenâ fi'ş-şeyh makamı yerinde fenâ fi'l-ihvân denilen kardeşlerin birbirinde fânî olması (tefânî) sırrı vardır. Çünkü Nur Yolunun esası uhuvvettir, hakiki kardeşlik vasıtalarıdır. Mesleği Haliliye, meşrebi hılettir. Bu da en yakın dost, en fekadâr arkadaş, en güzel takdir edici yoldaş ve en civanmert kardeşlik demektir. Bu hılletin temel esası ise samimi ihlastır.

Mesnevî-i Nuriye Mecmuası, hafî tarikatlere misüllü enfüsî seyre vesiledir, diğer Risale-i Nurlar ise cehrî tarikatlere misüllü âfâkî seyre vesiledir. İki birlikte enfüs ü âfâkın seyrini birleştirmek suretiyle hem hafî hem cehrî tarikatlere üzere, yani oniki hak tarikatın dayandığı Kur'ânî ve Nebvî esaslarla aklî ve kalbî süluk edip insanî kemâlâta erişmeye bir yol içermektedir. Bu bakımdan, Risale-i Nur Dairesi'nin 12 hak tarikatın hülasasını içermesi, esasları ve hakikatleri cihetiyledir. Nur Mesleği ise, sözkonusu kemâlâta vesileliğin bir manevî yol olarak vücut bulmuş şeklidir.

Bediüzzaman'ın hayatından ve Risale-i Nur'dan yaptığımız araştırmalar neticesinde Nur Mesleği'nin, *kendi içinde tam teşekküllü bir manevî yol* olduğuna ve oluşturduğuna kanaat getirdik. Küllî süluk ve küllî ubudiyet üzere küllî fazilet ve velayet-i kübraya ulaştıran bir Kur'ânî şehrah (geniş yol) olduğunu gördük. Nur Yolu'nun ana unsurlarının, bu külliyyet (bütüncüllüğü), câmiyyet (kapsamlılık) ve umumiyeti gösterdiğine şahit olduk. Bu konudaki tespitlerimizi şöyle özetleyebiliriz: Risale-i Nur Mesleğinin de kendine özgü bir usûlü vardır ve o esasların kendilerinden çıktığı bir fikriyat ve nazariyatı bulunmaktadır. Risale-i Nur ve Nur Mesleği, çoğunlukla dörtlü esaslar üzerine kuruludur;

tasnifleri ve tertipleri ekseriya dörtlü öğelerden oluşur, çünkü dindeki dörtlü esaslara dayanmaktadır.

Dört semavî kitap vardır ve dördüncüsü olan Kur'an-ı Kerim, dört ana konudan; tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet (ibadet)ten bahseder. Kur'an tefsiri Risale-i Nur, bu dört ana konuyu önem sırasına göre ele alır, yansıtır. Hakikat arşına çıkaran mi'raçlar ve yollar dört türdür ki bunlar, kalamcıların, sufilerin, İslam felsefecilerinin ve Kur'an'ın yoludur. Risale-i Nur, Kur'an'ın hakikat yolunu izlemiştir. İslam tasavvufunda dört kapı; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapıları ve kırk makam vardır. İslam şeriatında dört fikhî mezhep; Hanefî, Şâfî, Mâlikî ve Hanbelîlik bulunmaktadır. Risale-i Nur'da tasavvuf, bu dört kapısıyla, İslam şeriatının hizmetkârıdır. İslam şeriatı/fikhî ise Kitap, Sünnet, Kıyas ve İcmâ-i Ümmet denilen dört şer'î delile dayanır. Risale-i Nur'daki dinî ve manevî hüküm ve hikmetlerin temelleri de bu dört şer'î delildir. Zâhire göre hükmeden İslam fikhî fikh-ı zâhirî, İslam tasavvufu fikh-ı bâtinî, İslam felsefesi fikh-ı nazarî ve Tevhid ilmi, fikh-ı ekberdir. Risale-i Nur, tevhid temelli bir fikh anlayışını merkeze alır. Şeriat, o temelin üstünde yükselen direklerdir ve çatıdır. İslam felsefesi ve tasavvufu ise, onun içindeki dairelerdir, güzelleştiren süslerdir.

Yine Bediüzzaman'ın tasnifiyle: Allah'ı tanıtan dört büyük kaynak, yani marifetullahın dört küllî delili ve muarrifi vardır; Kur'an-ı Kerim, Peygamberler (Hakikat-i Muhammediye), Kâinat kitabı ve vicdan. Risale-i Nur, bu dört kaynağın hepsinden istifadeyle yazılmış bir marifetnâmedir. İnsanda vicdanın dört unsuru veya ruhun dört ana havâssı denilen insanî dört ana hâsse (cihaz) vardır ve bunların her birinin hedeflediği birer şer'î gayesi vardır: İradenin gayesi ibadetullah, zihnin gayesi marifetullah, kalbin gayesi muhabbetullah ve latife-i rabbâniyenin gayesi de müşahedetullahtır ki, Risale-i Nur, insanî kemâlatta bu dört gayeyi maksat edinmiştir. İnsan-ı kâmil yetiştirme müesseseleri olan tarikatler gibi, Bediüzzaman'ın dört başı mamur bir insan-ı kâmil okulu hüviyetinde tasarladığı Mabet-Mektep-Medrese-Tekke Birleşik Eğitim Modeli: Medresetü'z-Zehra Projesi, dört kubbeli İslam külliyesidir ki, eğitim-öğretiminin maneviyâta bakan gayeleri; ibadetullah, marifetullah, muhabbetullah ve müşahedetullahı temin etmektedir.

Yine tez çalışmamızda gördük ki: Tarikatlerin ve hakikat mesleklerinin bir fiiliyat cephesi ve fiiliyatın bir fikriyatı ve nazariyatı bulunduğu gibi, Kur'ânî bir hakikat yolu olarak Risale-i Nur Mesleği'nin de nazariyat ve fikriyatı vardır. Bu nazariyat, dört kavram (mana-yı ismî, mana-yı harfî, niyet ve nazar) ile dört kelama dayanır ki bunlar da "insan kendisine mâlik değildir, ölüm haktır, Rab birdir ve benlik, bir kıyas-ı vâhidîdir." cümlelerinde özetlenmektedir.

Tasavvuf dünyasındaki gizli zikir çeken tarikatlerin takip ettiği 'on asıl'a mukabil Nur

Mesleği'nin usulü, dört esastır; acz, fakr, şefkat ve tefekkür. Açık zikir çeken tarikatlerin izlediği 'yedi nefis mertebesi'ne mukabil, Nur Mesleği'nde nefsin tezkiyesi dört hatvedir. Yine Nakşibendî tarikatindeki dörtlü terkler (terk-i dünya, terk-i ukba, terk-i hestî, terk-i terk esaslarına) misali Nur Mesleğinde acz-i mutlak, fakr-ı mutlak, şükr-ü mutlak ve şevk-i mutlak vardır.

Nur Mesleği'nin bidayetteki esâsatı ve takvanın asgarî dört şartı: farzları ifa, sünnetlere ittiba, yedi kebâiri terk ve tesbihatı eda'dır ki, Bediüzzaman bunlara Nur tarîkının dört evrâdı demiştir. Bu tarîkın tesbihat ve zikriyatı, tarikat-i Muhammediye'nin dört ana zikridir; sübhânallah, elhamdülillah, Allahü ekber ve Lâilâhe illah. Beş vakit namaz sonrası yapılan hususî Duâ-i İsm-i Âzâm adındaki kısa tesbihatı 42 esmâ-i hüsnâ zikrinden oluşur. Uzun tesbihatı Duâ-i Tercümân-i İsm-i Âzamı ise –tekrarlar hariç- 72 ism-i ilahî içerir. Nur tarîkının dört ana hizbi vardır: Hizb-i Âzam-i Kur'ânî, Hizb-i Envâri'l-Hakâiki'l-Kur'âniyye, Hizb-i Ekber-i Nurî ve el-Hizbü'l-Mesneviyyü'l-Arabî. Ayrıca Gümüşhânevî'nin Mecmuatü'l-Ahzâb'ı da isteyen Nur Talebeleri tarafından okunmaktadır.

Netice olarak; Bediüzzaman'ın, Nur Mesleği'ni bir binanın dört köşe direği gibi, dörtler üzerine kurulduğu görülmektedir. Allah'ın dört semavî kitabı, Kur'an'ın dört ana maksadı, insanî kemalâtın dört yolu/kapısı, Şeriat kapısının dört delili, marifetullah arşının dört mi'râcı (yükseliş aracı) ve tasavvufî sülûkta Seyr'in dört merhalesi olduğu gibi, Bediüzzaman da kendi süluk ettiği yol olan Nur Mesleği'ni dört'ler üzerine bina etmiştir. Dört kitap, dört ana konu, dört mezhep, dört meslek (tarikat, şeriat, marifet ve hakikat), dört şer'î delil, dört muarrif ve delilleri, dört havâss ve gayeleri, dört kavram, dört kelam, dört esas, dört hatve, dört evrâd/hizb, dört zikir, dört fakülteli bir insan-ı kâmil eğitimi (medresetü'z-zehra) teşkil etmiştir.

Bediüzzaman'ın, bütün bu dua, zikir ve virdleri ile Risale-i Nur Mesleği'nin kendi içinde *özgün bir manevî tarîk* olmasının alt yapısını hazırlamış ve bunu kendi hususî kulluk hayatında pratiğe dökerek göstermiş olduğunu söyleyebiliriz. Tarikatlere benzeyen bu 'zikir, hizb, evrâd' yönüne rağmen, Risale-i Nur mesleği bir tarikat değildir, fakat bir tarikatın ihtiva ettiği hemen bütün temel dinamikleri hâiz bir manevî yoldur. Bediüzzaman, bir tarikat şeyhi değildir, ancak, insanları Hakk'a irşad eden kâmil bir mürşidin sahip olduğu bütün sıfatları ve halleri üzerinde taşımaktadır. Bediüzzaman'ın pîri (kurucu mürşidi/ideoloğu) olduğu Nur Mesleği'nin, asr-ı saadetteki 'zühd ve takva hayatı'nın yüzyıllar içinde tarikatlaşma sürecinde hangi döneme tekabül edebileceğine dair yapmış olduğumuz karşılaştırmada, ulaştığımız sonuca göre:

Zühd dönemi (Hicrî 0-200), Tasavvuf dönemi (H.200-500) ve Tarikat dönemi (H.500 sonrası) olarak üç ana döneme ayrılan İslam tasavvuf tarihinde, Bediüzzaman'ın manevî

amelî hayatı olarak Risale-i Nur'da esaslarını yazdığı Nur Mesleği, kendisinin hayatta olduğu yıllar itibariyle sözkonusu üç devre içinden asr-ı saadet, sahabe ve tâbiîn asırlarındaki “*zühhd dönemi*”ne (fakirlik yoluna) daha çok benzemektedir. Fakat diğer bir açıdan belirginleşmiş temel prensipleri, âdâbı, evrâdı ve kendine özgü adı bulunan *Nur Mesleği ve Nur Talebeleri (Cemaatleri)* itibariyle ise, Bediüzzaman Said Nursî ve mesleği, tıpkı ikinci evre olan “*tasavvuf dönemi*”ndeki on iki manevî yolun pîrlerine; Muhasibî, Sehl Tusterî, Ebu'l-Hüseyn Nûrî ve Cüneyd Bağdâdî'lere ve meşreplerine benzemektedir. Bununla beraber, Nur Mesleği'nin bir tarîk (yol) olduğu ama tarikat olmadığı açıktır.

Tarikatleri, Kur'an'dan zuhur ettikleri tarikat hakikatiyle ve dayandıkları dinî esaslarla hûlasaten içerdiği anlaşılan Risale-i Nur Mesleğinin kendine özgü manevî bir süluk yolunu ve süluk esaslarını ihtiva ettiği, fakat bunların tarikatlerdeki gibi sistematize edilmediği görülmüştür. Bediüzzaman, Kur'an ve Sünnet karşısında görerek ve anlayarak gelişen akıl, idrak ve irade yönetimiyle *kendi kendine bir manevî gelişimi ve psikolojik yönetim modelini* benimsemiştir. Risale-i Nur'da hûlasaten bulunan *et-tasavvufu 'l-amelî* (takva, ihlas, rıza-i ilahî, amel-i salih, ahlak-ı hasene vs.) ile beraber '*nazarî irfan ve doktriner sufizm*' denilen *et-tasavvufu 'l-ilmî* de kısmen bulunmaktadır.

Bediüzzaman istemiş olsaydı, hem tasavvuf ilmine, hem de hakikatine vukufiyeti itibariyle başından sonuna bütün âdâbı belli olan bir “nur tarikati” ve ona göre daha net bir ‘sülûk usûlü’ ortaya koyabilirdi. Fakat anladığımız kadarıyla, onun asıl maksadı, öncekilerin yaptığı gibi, dar dairede hususî meşrebiyle sınırlı bir velayet tarîkı açmak ve onun kendine özgü bir tasavvuf teorisini kurmak değildir. O daha genel, kuşatıcı ve küllî bir cadde-i Kur'âniye açmayı hedeflemiştir: Geleneksel tarikatlerin varlığına ve çalışmalarına olan bütün sevgisi ve saygısıyla beraber o, doğrudan iman ve Kur'an'la yetişen Sahabe gibi bir neslin yetişebileceğine ve hayal edilen müstakbel Kur'an Medeniyeti'nin ancak Sahabe-misal yetişmiş bir nesil ile mümkün olabileceğine inanmıştır. Bundandır ki, sufi tarikaklerin gerçek yerini ve değerini de Kur'ân ve Sünneti mihenk tutarak belirleme yoluna gitmiştir. Risale-i Nur tarihi açısından, Sahabe mesleğinin en saf, en samimi, en ateşli ve en etkili biçimde yaşandığı Bediüzzaman ve talebelerinin hayatta oldukları yarım asırlık dönem, deyim yerindeyse, bir bakıma iman hakikatinin cihana ulaştırıldığı asr-ı saadet ve hulefa-i râşidîn dönemlerine benzer, daha doğrusu o dönemin heyecanını çağrıştıran bir adanmışlığı yansıtır.

Cahiliye döneminde putlar şehri olan Mekke'ye inen vahiyte tevhidî iman etrafında bir insanî kemalat yolu açıldığı gibi, ahırzaman cahiliyyesinde de Bediüzzaman, tevhidî imanı merkeze almıştır. Risale-i Nur temelde bir iman ve tevhid kitabıdır. Nasıl ki tarikat seyr ü sülûkunun başlangıcı kelime-i tevhidle olduğu gibi, nihayette ulaştığı zirve de makam-ı

tevhiddir. *Bediüzzaman'ın tevhid anlayışı* da tasavvufî tevhid makamının 'şevâhidü't-tevhid' denilen tevhidin şahitleri ile farklı bir anlatımı olmaktadır. Bir manada *tevhidî mi'raç* diyebileceğimiz *tevhid mertebelerinde seyr ü seyahat* konusu kaleme almıştır. Risale-i Nur'da seyr ü sülûk'un metaforik olarak anlatıldığı risale, *Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'*dir.

Çalışmamızda konunun kalbinden bir nazarla gördük ki:

Dünümüzün düşünürlerinden olup, günümüzün sorunlarına ışık tutan büyüklerimizden biri olan Bediüzzaman'ın fikriyatının esin kaynakları, öncelikle kendi 'insanlığı'nı ışıklandıran *iman ve tevhid hakikati'*dir, o soyut iman ve tevhidi kristalleştiren manevî hayatıdır, ve genel manada hayatı, hâdisâtı ve kâinatı Kur'an'la okumalarıdır, hayatı, hâdisâtı ve kâinatı Kur'an'a okutmalarıdır. Bu bakımdan Risale-i Nur, bir muvahhidin 'tevhidî iman gözü'yle insan ve kâinat okumalarıdır. Herkese tevhid mertebelerinde bir fikrî seyahatin kapısını açmakta ve manevî sülûka yol vermektedir, yol göstermektedir. Çünkü: İslam'da bir müslümanın olması istenen en ideal dindarlık kalitesi, imanına ve ameline zerre kadar şirk bulaştırmayan tam bir muvahhid mü'min olmasıdır.

Bediüzzaman, tasavvufî tevhid kitaplarında ismi geçen hemen hemen bütün tevhid nevilerini ve mertebelerini ele almıştır; yani, tevhid-i zât, tevhid-i şuûnât, tevhid-i sıfat, tevhid-i esmâ ve tevhid-i ef'âl'i işlediği gibi, tevhid-i mutlak, tevhid-i ulûhiyet, tevhid-i rubûbiyet, tevhid-i ma'bûdiyet, tevhid-i ceberut, tevhid-i hâlikiyet, tevhid-i mâlikiyet, tevhid-i celal ve azamet, tevhid-i rahmâniyet, tevhid-i sermediyet (sermedî), tevhid-i kusûdî, tevhid-i şühûdî, tevhid-i vücûdî, tevhid-i zevkî (hâlî), tevhid-i ilmî (tevhid-i aklî), tevhid-i resmî, tevhid-i kavli, tevhid-i amelî (tevhid-i fiilî, tevhid-i iradî), tevhid-i zahirî (tevhid-i âmî, tevhid-i icmâlî), tevhid-i hakikî (tevhid-i bâtinî, tevhid-i tafsîlî, tevhid-i hâlis, tevhid-i âlî), tevhid-i câmi', tevhid-i küllî, tevhid-i tâm, tevhid-i mahz ve tevhid-i kudsî (tevhid-i mücerred) çeşitlerine de -birkaçına mefhumen, diğerlerine ise- isim isim Risale-i Nur'da yer vermiştir.

Bu bağlamda, tevhid telakkilerinin bir türü olan Vahdet-i Vücut'u bir makam olarak değil, bir hal ve bir meşreb olarak nitelediğine, o telakkiden hareketle bazı sufilerin aşırı sözlerini şatahat olarak tanımladığına, erbâbı olmayana İbn-i Arabî'nin kitaplarının üç nokta-i nazardan zararlı olacağı düşüncesine tanık olduk. Materyalist filozofların ayrı, imanı zayıf ehl-i nazarın ayrı ve evliyanın ayrı birer vahdet-i vücud telakkileri olduğunu, vahdet-i vücud telakkisinin, ehli olmayanlar için imanî ve inkârî birer tehlikeyi de içinde barındırdığını, iki ifrat noktadaki örneğinden hareketle anlatarak, Vahdet-i vücudda orta yola nazarları çektiğini gördük. O, tevhid makamları, halleri ve iktizaları arasındaki denge ve âhenge önem vermiş, Kur'an'ın bu noktadaki muvazenesini model olarak benimsemiştir.

Bediüzzaman, özellikle feyzân ve sudûr nazariyelerine karşı eşyanın yaratılış gerçeğini savunmuş, varlığın Allah'ın isimlerine masdar veya mazhar olmaktan ziyade,

ma'kes ve memerr olduğunu ileri sürmüştür. Yine eserlerinde, vahdet-i vücud ehlinin *aşk yoluna* mukabil kendisinin *acz ü fakr yolunu* seçtiği ve onu öne çıkardığı, abdiyet makamını Sahabe örneğinde benimsetmeye çalıştığı görülmüştür. Vahdet-i şühud ve vahdet-i vücud ehli, huzur-u dâimîye ermek için *Lâ meşhûde illallah* veya *Lâ mevcûde illallah* derken, kendisi *Lâ ma'bûde illallah* diyerek, selef-i sâlihînin yolundan gitmiş, mana-yı harfî ile her yerde ve her an huzur-u dâimî üzere olunabileceğini savunmuştur, göstermiştir.

Değerlendirmelerimize göre; Mana-yı harfî nazarlı bir tefekkürle kâinat, mahlukat ve hâdisat okumalarından hâsıl olan tevhid fikriyâtı, zamanla tevhid zikriyâtına dönüşür. Şüphesiz ki bir fikrin inanca dönüşmesi zaman alır; bazen bir ömür, bazen bir asır tutar. Risale-i Nur'daki tevhid fikriyâtı da talebelerinin düzenli okuyuşları ve tefekkürleri sonucunda zamanla akıldan kalbe iner, yerleşir ve itikadlaşır; tevhid hakikati ve tevhidî iman tahakkuk eder. Kalbde vücud bulan bu hakikat tohumu, daha sonra bir süreç içinde iman ve tevhid mertebelerinde sülûk olarak devam eder gider.

İman ve tevhid mertebelerinde sülûk ise imanî ve tevhidî imalar, işaretler, remizler, deliller, bürhanlar, hüccetler, âyetler ve şahidlerle gerçekleşir, ve aynı zamanda ilme'l-yakîn seviyesinde rasanet bulur, sonra ayne'l-yakîn kat'iyetinde rüsûh kazanır ve derken hakka'l-yakîne yol vurur. Bu bağlamda, tespitlerimize göre: Bidâyeti kelime-i tevhid, nihayeti makam-ı tevhid olan tasavvufî seyr ü sülûk, tarikatlere mahsus şeklî/formal tarafı mahfuz, muhtevastaki mana ve sonundaki meyveleri itibariyle Risale-i Nur Mesleği'ndeki tevhid yolculuğu ve manevî gelişimle hakikatte paralel bir mahiyet arz etmektedir. Sonuçta, kendisinin ister hususî velayetini netice veren manevî hayatına bakan yönüyle, isterse ilmî-ictimâî hayata bakan yönüyle 'tevhid düşüncesi'nin, aslında *küllî ubudiyet* çizgisine ait en temel esas olduğu anlaşılmaktadır.

Bediüzzaman'ın Risale-i Nur'daki *dinî ve ilmî iman ve tevhid* konusunu, tasavvufî en yüksek makam sayılan *tevhid makamına* ulaştıran bir koridora dönüştürecek kadar üzerinde yoğunlaşması, aslında yaşadığı asrın insanının imana ve tevhide olan şiddetli açlığından kaynaklanıyordu diyebiliriz. Çağının insanı olarak, Batı'dan ve Kuzey'den esen dinsizlik ve dalalet cereyanlarına o da maruz kalmış, kalb ve kafasına uğrayan vehim ve vesvese bulutlarının bıraktığı soruları tek tek cevaplayarak, aynı zamanda çağının sorunlarını da kendinde çözmüş ve Risale-i Nur olarak kaleme almıştır. Bediüzzaman'ın yaşadığı manevî seyr-i hayatı, yazdığı Risale-i Nur'un manevî mesleği olmuştur.

Tabiat Risalesi'nde; varlığın ilk defa kim tarafından nasıl meydana geldiği sıfır noktasındaki meşhur üç teoriyi üç yönden çürüterek, döndüncü ve tek ihtimalin Allah'ın yaratmış olması gerçeğinden başlayarak çıktığı iman ve tevhid yolculuğu, yüzlerce vahdaniyet, vahidiyet, vahdet, ehadiyet ve ferdiyet delilleriyle risale risale ilerler ve Âyetü'l-

Kübrâ Risalesi'nde huzurullahâ kadar ulaşır. Esasen Nur Mesleğinde bu delil ve şahidlerle tevhid mertebelerinde yaşanan fikrî-manevî seyr ü sülûk, tasavvufî sülûkların zirvesinde ulaşılan tevhid makamındaki havâs ehli zâtların tevhidlerinin dayandığı delil ve şahidlerin açıktan deşifre edilmesi ve herkesin istifadesine açık olarak kelama dökülmesini netice vermiştir. Çünkü Herevî'nin belirttiği gibi tevhid makamındaki havâs ehlinin tevhidleri delil ve şâhidlere dayanır. İşte Bediüzzaman, Risale-i Nur'da kimisi hava, kimisi su, kimisi de nur karakterinde olan yüzlerce tevhid delil ve şahidlerini, tasavvuf tarihindeki havâs ehli zâtların eserlerinde mücmel veya mestur yahut remizle geçtikleri o şahidleri, bizzat tecrübelerindeki müşahedelerine dayanarak apaçık risaleler halinde kaleme almış ve üst seviyede tevhid yolculuğunu, umum ümmete kolaylaştırmıştır.

Yaptığımız araştırmalar, incelemeler ve yorumlar sonucunda, Bediüzzaman'ın asıl büyük seyr ü sülûkunun, ulaştığı *tevhid mertebelerinde iman hakikatlarıyla yaptığı sülûk* olduğu kanaatine vardık. Bizce Risale-i Nur'da bu *tevhidî sülûk* ön plandadır. Risale-i Nur Mesleği'nin dört esası olan *acz, fakr, şefkat, tefekkür*, ve bunların iki yan buudu sayılan *şevk ü şükür* ile ve nefsin dört hatvede tezkiye edildiği bu mesleğin diğer prensipleriyle sülûk edilen insanî kemalât yolculuğunun sonu, tevhid mertebelerinde yakalanan *huzur-u dâimî* ve *hâzırâne muhataplıkla* taçlanmaktadır. Böylece insan bütünlüğünü esas alan ve ömür boyu devam eden terakki ve tekâmül seyrinde tevhidî bir *mi'rac-ı imanî* ve bir *mi'rac-ı insanî* yaşanmış olmaktadır. Zira, Bediüzzaman'a göre iman bir mi'raçtır, yani manevî bir yükseliş merdivenidir, göksel bir asansördür.

Hâce Abdullah el-Herevî'nin *Menâzilü's-sâirîn ile'l-Hakki'l-mübîn* isimli eserine İbn-i Kayyim el-Cevziyye'nin şerh niteliğinde yazdığı "*Medâricü's-sâlikîn beyne menâzili İyyâke Na'büdü ve İyyâke Nesteîn*" isimli eserinin "*Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz' âyetinin menzilleri (mertebeleri) arasında sâliklerin basamakları (yani onları o menzillere ulaştıran basamaklar)*" anlamına gelmesi gibi, Bediüzzaman'ın otuz üç mertebeli Âyetü'l-Kübrâ Risalesindeki ondokuzuncu mertebe, iman basamaklarıyla yükselerek *gıyabî marifetten hitabî huzura ulaştıran bir manevî mi'raç (yükseliş ve varış vasıtası)* mesabesindedir. Risalenin ilk baskılarında "*Otuz Üç Mertebeli Mirkât-ı Hakikat*" (Hakikat Yolu) ismiyle basılmış olması da tasavvufî bu telmihi içermektedir diye düşünüyoruz. Onun *iman ve tevhide* dair bütün risalelerini aynı kapsamda birer basamak, tefekkürî ve manevî sülûkunda birer aşama olarak değerlendirebiliriz.

Sonuçta Bediüzzaman, tevhid mertebelerinde sülûk sonrası, 'tevhid irşadları'yla yetkili ve vazifeli olarak irşad ehliyeti ve vazifesinin bir gereği olarak, halkın içinde dinî, ictimâî ve siyasî konularda tevhidî irşadlarda bulunmuştur. Sâlikler, sülûk sonrası velayete eriştikleri ve içlerinden bazılarının ayrıca kendi tarikati içerisinde irşad edici bir mürşidlikle

vazifelendirildikleri gibi, Bediüzzaman da, bir tarikat içinde ihvân ve müridâna mahsus ve münhasır olmasa da, ama umum ümmet içinde tüm müslümanlara yönelik bir irşad fonksiyonu ve mürşidlik vazifesi gördüğü için, tamamladığı sülûku sonrası yaptığı irşadları da umum ümmeti ilgilendiriyordu. Bu bağlamda onun irşadları, makam-ı tevhid hakikatinin dışı açılımlarıdır; ilimleri, eğitimi, maneviyat tarîklerini, idarî yapıyı, müslüman ülkeleri, milletleri, medeniyetleri ve topyekün insanıyeti tevhid edici (birleştirici) projeleridir.

En başat eserlerinden olan Âyetü'l-Kübrâ Risalesi, ilme'l-yakîn seviyesinden başlayarak ayne'l-yakîne ve ordan hakka'l-yakîne, tevhid mertebelerinde sülûk-u manevîyi anlatmaktadır. Bediüzzaman, şahsen yaşadığı manevî seyahatlerden en ileri derecede olanını, *kâinattan Hâlık'ını soran temsilî bir seyyah* üzerinden Âyetü'l-Kübrâ Risalesi'nde kaleme almıştır. Kendisi bu tevhid mertebelerinde manevî seyahatleri, tasavvufî sülûktaki yüzüncü son makam olan *tevhid makamı* merkezli olarak, tevhid delilleri, bürhanları, hüccetleri ve şahidleri üzerinden 18 basamak (mertebe) halinde anlatmıştır. 19. Mertebede ise huzurullahı ve huzurda doğrudan Zât'a hitap ile zirveye taşımıştır. Sonraki menzillerde müşahede ettiği 14 küllî hakikat-i tevhidiye ile toplamda 33 mertebeye tutan bir *tefekürî tevhid seyahatini* kelama dökmüştür. *Kelime-i tevhid* hakikatini ifade eden “Lâilâhe illallah”ın anlam katmanlarındaki bu tefekkürî yolculuğun devamı ise *kelime-i tekbir*'i ifade eden “Allahü Ekber”in anlam katmanlarında gerçekleşmiş ve bu yolculukta müşahade ettiği İlahî hakikatleri, samimi okuyucuların ve takipçilerin imanda yakîne ve tevhid-i hakikîye erişmelerine vesile olacak şekilde el-Hüccetü'z-Zehra Risalesi'nde yazıya aktarmıştır.

Söz konusu Âyetü'l-Kübrâ ve Hüccetü'z-Zehra Risalelerinin dışında *Risale-i Nur'da iman ve tevhid seyahatleri* diyebileceğimiz şekilde *Lemeât Risalesi*, *Katre Risalesi*, *Ene Risalesi* ve *Nur Âleminin Bir Anahtarı 'Hüve Nüktesi'*nde önemli açılımlar (inkişâfât ve fütühât) olduğunu görüyoruz. Beri taraftan bunların haricinde kalan diğer eserlerinde de, tasavvufî ‘müşahede’ler ve ‘vâkıalar’ kapsamında değerlendirilebilecek yirmi üç manevî hadiseyi tespit etmiş bulunuyoruz. Bunlar, Bediüzzaman'ın büyük mutasavvıflar ve mürşidler gibi yüksek manevî haller yaşadığını aksettirmesi itibarıyla, onun maneviyat ve terakkiyata istidatlı, iştiaklı ve mazhariyetli bir şahsiyet olduğu kadar, tasavvufa yatkınlığını ve yakınlığını da göstermesi bakımından önemli bir kriter olmaktadır diye düşünüyoruz.

Bediüzzaman'ın ister ilmî çalışmaları, ister manevî mücahedeleri ve isterse ictimâî faaliyetleri olsun, hepsi *iman ve tevhid* merkezlidir. Mesela: İttihad-ı İslam'ın gerçekleşmesi istikametinde toplumsal zemin hazırlamak için bir grup meşâyih-i ulemadan arkadaşıyla kurdukları İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti/Hareketi'nin temelini, mü'minler arasındaki vahdet ciheti itibarıyla, tevhid-i ilahî akidesine dayandığını söylemiştir.

Bilindiği üzere; tasavvufî sülûk sürecinde seyr-i enfüsî yapılırken ne kadar *içine kapanma ve derûnî bir dalış gerçekleştirme* murad olsa da, sülûk sonrası o manevî kazanımların sosyal hayata yansımalarının olması da o ölçüde matlub bir pozitif durumdur. Bu noktadan hareketle *Bediüzzaman'ın itikadî tevhid inancı ve manevî tevhid makamının* onun düşünce sistemine ve ictimâî hayat anlayışına yönelik yansımaları olduğunu; hem ehl-i İslam'a, hem ehl-i kitaba ve hem de bütün insanlığa tevhid endeksli bir takım teklifleri ve projeleri bulunduğunu gördük. İslam Birliği, mezhepler ittifakı, İslam âlimler birliği teşkilatı, dinî ilimler ile pozitif bilimlerin birleştirilmesi, Kur'an tefsirlerinin bir müfessirler heyetiyle tevhid edilerek yeniden en kapsamlı biçimde yazılması, *câmiu't-turuk* perspektifiyle tüm tasavvufî anlayışları ve tarikatleri Kur'an caddesinde hulasaten ittihad ettirmesi, ve yine mektep-medrese-tekke birleşik eğitim modeli (medresetü'z-zehra) gibi önerilerinin hemen hepsinin *tevhid hakikatine itikadın, tevhidî düşünce sisteminin ve manevî tevhid makamının* hâricî âleme dönük birer fütûhâtı (açılımları) olduğunu değerlendirmekteyiz. “*Bediüzzaman'da tevhid hakikatinin açılımları ve küresel tevhid projeleri*” konusunun, başlı başına bir tez çalışması olabilecek zenginlikte, derinlikte ve enginlikte verileriyle karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

“Risale-i Nur ve Tasavvuf” ana konusuna giren “Said Nursî’ye Göre Seyr ü Sülûk” ile sınırlı bu çalışmamızı da biz, tevhid mertebelerinde sülûka vesile olan Nur Mesleği hakkında sadece akademisyenlere ve ilgilenenlere ilmî bir kaynak olmanın ve malzeme temin etmenin ötesinde, ayrıca Risale-i Nur’uyla Bediüzzaman’ın hizmet ettiği cihanşümul İttihad-ı İslam idealine bir katkısı olabileceği ümidiyle önemsiyoruz. İtikadî, fikhî, tasavvufî, siyasî ve fikrî ekollere, mezheplere, mesleklere, meşreplere, tarikatlere ve cemaatlere ayrılmış olan ümmet-i Muhammed’i “ittihad-ı Muhammedî” veya “İttihad-ı İslam” denilen büyük İslam mefkuresi çatısı altında birlik oluşturmaları istikametinde, hususiyle Nur Cemaatleri ile Sufî Çevreler arasında örülmüş olan ‘grupçuluk ve âdiyet duvarları’da açılan bir gedik-kapı olabilir mi, ve ittihad-ı kulûba vesilelik için kurulan bir köprü işlevi görebilir mi intizarındayız.

Tezimizde ulaştığımız sonuçlardan birisi de şudur: Bir mütefekkir olarak Bediüzzaman, tasvîrî (mimetik veya representatif) değil, ârifâne (performatif) bir tefekkür tarzıyla düşünmektedir; yani bir taraftan yetiştiği zaman ve mekan bakımından asrının çocuğu idi, fakat diğer taraftan çağını aşkın bir düşünce özgürlüğüne ve özgünlüğüne sahipti. Çağının sorunlarını, sorunların kökenlerini anlama, çözümler üretme, çağın idraki bağlayan kayıtlarından, asrî kavramlardan, akıl ve kalpte açtığı yaralardan ve fikrî putlardan kurtuluşu, asrını aşkınlığı ve ‘Aşkın’ olana bağlılığı itibariyle o, doğrudan hakikatle hareket eden bir ârif profilinin içini doldurmaktadır Güncele takılmamış,

gündelik olaylardaki gündem-üstülüğü takip etmiş ve ettirmiştir; yarım asır, bir asır sonrasına fikrî zemin hazırlamaya çalışmıştır. Mazi ve müstakbelle irtibatlı bu ârifâne mürşidliğinin bir tezahürü olarak da talebelerinin manevî gelişimi için, kökü maziden asr-ı saadet kaynaklarından beslenen, dalları ve meyveleri ise şimdiye ve geleceğe uzanan bir tekamül çizgisi ortaya koymuştur.

Bediüzzaman'ın insanlığa hitabesi sayılan Risale-i Nur, ilmî cihetiyle bütün mü'minlere açık bir *tefsir* olmakla beraber, fikrî cihetiyle dinî bir hareketin *elkitabı* ve manevî cihetiyle ise Nur Mesleğinin *irşad kitabıdır*. Bediüzzaman, kendi hususî hayatında yaşadığı insanî kemâlâtı sağlayan manevî dinamiklerden bir Nur Mesleği vücuda getirmiştir. Şahsen klasik bir şeyh değildir, fakat talebelerinin nazarında olduğu kadar, diğer çoğu meşâyih nezdinde de *kâmil bir mürşid* kabul edilmiştir. Bediüzzaman, Nur Talebelerine, anlayarak ve kabul ederek okuyup yaşamaları şartıyla Risale-i Nur vasıtasıyla zamanın mühim ve hakikatlı bir âlimi olabilecekleri ümidini ve hedefini verdiği gibi, Nur Mesleği ile de oniki hak tarikatın manevî hülasasına ve hâsılâtına sahip, sahabe-misal bir velayet-i kübraya erişebilecekleri emelini ve idealini onlara vermiştir. Bediüzzaman'a göre: Tarikatlerin vâridât ve semerâtını da hâsıl eden Risale-i Nur Mesleği, hakiki Nur Talebelerini kemale erdirir, başka meslek ve meşreplere muhtaç etmez.

Tarikatler gibi manevî meslekler ancak usûlünce sülûk edilirse sâliklerini menzil-i maksuda ulaştırır, insanî kemalâta eriştirirler. Bir tarikate veya dinî câmiaya ismî âidiyet tek başına eriştirici değildir, ancak manevî intisab ve fiilî tebaiyetle ve o yolun erkân ve âdâbına riayetle mesafeler alınmalıdır ki, yüksek hedeflere vâsıl ve rıza-i ilahîye nâil olunabilsin. Amelsiz salt yüksek fikirlerle manevî kemâlât, füyûzât, huzûzât yakalanamaz, kazanılamaz. Risale-i Nur Dairesi içerisinde, Nur Mesleği de, meslek prensiplerine göre yaşayabilen muvahhid ve müttakilerin üzerinden gittikleri manevî bir velayet-i kâmile yoludur; bilgisini bilmekle oldurmaz, yaşamakla oldurur.

Risale-i Nur Dairesi içerisinde, Nur Talebeliğiyle geçen yılların sonunda, kendine özgü 'manevî kemalât yolu' anlamıyla Nur Mesleğine uyanan, onu yeterince bilen ve o yolun âdâb ve prensiplerine bağlı olarak amelen yaşayan Nur Talebeleri, zamanla Nur Mesleğinin bir nevi sâliklerine dönüşürler ve o meslek üzere sülûk ederler, etmiş olurlar. Kur'an-ı Kerim'in mürşid-i mutlaklığında, Sünnet-i Seniyye üzere, üstadları Bediüzzaman'ın şahsiyet-i maneviyesinin izinde bir insan-ı kâmil modelini takip etmek suretiyle, ismi konulmamış bir velayet tarîkı üzere seyr ü sülûklarını da gerçekleştirmiş olurlar.

KAYNAKÇA

- Abdülgaffâr b. Ramazan**, *Etvar-ı Seb'a Risalesi*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef., nr. 2478/2, vr. 32a.
- Abdullah Baba**, “Allah’a İbadette Devamlılık”, *Lamelif Dergisi*, Sayı: 43, Yıl: Nisan 2011.
- Abdullah İbn Eyyub**, *Mübarek Günlerin, Gecelerin, Ayların Fazileti, Esrarı ve Hikmeti*, çevr. R. Serin, Pamuk Yayınları, İstanbul, 1997.
- Abdurrahman Nursî**, *Bediüzzaman’ın Tarihçe-i Hayatı*, Haz: Osman Resulan, 5. Basım, Kent Işıkları Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Abdurrahman-ı Tâhî**, *Mektûbât-ı Seyda-i Tâhî*, çevr. Ahmet Şahin, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2013.
- Abdülgaffâr b. Ramazan**, *Etvar-ı Seb'a Risalesi*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef., nr. 2478/2, vr. 32a.
- Aclûnî**, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî, *Keşfü'l-Hafâ*, thk. Ahmed Kallâş, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405/1985.
- Açıkgenç**, Alparslan, “Said Nursî”, *DİA*, İstanbul, 2008, c. 35, s.565.
- _____ “el-Esfârü'l-Erbaa”, *DİA*, İstanbul, 1995, c.11, s.375.
- Affî**, Ebu'l Alâ, *et-Ta'likat alâ Fusûsu'l-Hikem, Fusûsu'l-Hikem Okumaları için Anahtar*, (çvr. Ekrem Demirli), 2. Baskı, İstanbul, 2002.
- _____ *Tasavvuf, İslam'da Manevi Hayat*, (çeviren: Ekrem Demirli, Abdullah Kartal), İkinci Baskı, İstanbul, 1999.
- Ağırbaş**, Arif, “Tarikat Ehli Son Şahitler, Şeyh Seyyid Muhammed Usta Hocaefendi Hz.”, *Habernname Gazetesi*, Tarih: 21 Eylül 2012 Cuma.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezi, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Ernaût, Müessesetü'r-Risale, Kâhire, 1999/1420.
- Ahmed Rifat**, *Mir'âtü'l-Makâsid*, İstanbul, 1293.
- Akgündüz**, Ahmet, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said-i Nursî ve İlmî Kişiliği*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.
- _____ “Yeni Bir İman Mektebi Olarak Risale-i Nur” (Tebliğ), 2. Uluslar arası Bediüzzaman Said-i Nursî Sempozyumu: “İslâm Düşüncesinin 20. Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said-i Nursî”, İstanbul, 27-29 Eylül 1992.
- _____ “Bediüzzaman’ın Soy Ağacı”, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 2013.
- _____ “Bediüzzaman’ın Tespitleri Işığında Doğu ve Güneydoğu Hadiselerinin Gerçek Reçetesi”, *Köprü Dergisi*, Sayı: 46, Bahar – 1994.

- _____ *Arşiv Belgeleri Işığında Silistreli Süleyman Hilmi Tunahan*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Akman**, Mustafa, “Said Nursî’de Tasavvuf Düşüncesi”, *Medeniyet Düşünce ve Kültür Bülteni*, Sayı: 25, sayfa: 53-57, Ekim 2012.
- Albayrak**, Sadık, *İrticanın Tarihçesi*, Araştırma Yayınları, İstanbul, 1987.
- _____ *Son Devrin İslâm Akademisi: Dâru’l-Hikmeti’l-İslâmiye*, İz Yay., İst., 2005.
- Ali el-Kâri’**, Molla Nureddin Ali b. Muhammed b. Sultan el-Herevî el-Mekkî, *el-Esrâru’l-Merfûa fi’l-Ahbâri’l-Mevzûati’l-Ma’rûf bi’l-Mev’ûzâti’l-Kübrâ*, hzr. Muhammed Lutfi es-Sabbâğ, Beyrut, 1986.
- _____ *Mirkâtü’l-Mefâtih Şerhu Mişkâti’l-Mesâbih*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2001/1422.
- _____ *Şerhu’ş-Şifâ*, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrût, 1421/2000.
- Ali İbni Ebî Talib**, *Nehcü’l-Belâğa*, Drlyn: Şerif Radi, çvr. A. Demircan, 4. Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2009.
- Algar**, Hamid, “Nakshband”, *Shorter EI*, ed. H.A.R. Gibb-J. H. Kramers, Leiden, 1974.
- Altıntaş**, Ramazan, “İslâm Düşüncesinde Tevhid ve Tefrika”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 1, 1996, s. 111-121.
- Altıntaş**, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara, 1986.
- Altıntaş**, İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı, *el-Hâc Ahmed Amîş Efendi*, Gözde Matbaacılık, İstanbul, 2012.
- Âlûsî**, Ebulfadl Şihâbüddin Mahmud, *Tefsir-i Alûsî (Ruhu’l-Meânî fi Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-Seb’u’l-Mesânî)*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1987.
- Âmidî**, Abdülvahid, *Ğurerü’l-hikem ve dürerü’l-kilem*, Beyrut, 1992.
- Âmidî** Ebu’l-Hasen Ali b. Ebî Ali, *Ğâyetu’l-Merâm fi İlmi’l-Kelâm*, thk. Hasan Mahmud Abdülatif, Dâru’l-Meclisi’l-A’lâ li’ş-Şüûni’l-İslâmiyye, Kâhire, 1391.
- Armağan**, Mustafa, “Bediüzzaman Musa Anter’e ne demiş?”, *Yeni Asya Gazetesi*, 23 Ekim 2013.
- _____ “Bediüzzaman’ın Hayatından Bilinmeyen Bir Sayfa”, *Yeni Asya Gazetesi*, 9 Aralık 2013.
- Anter**, Musa, *Hatıralarım*, Avesta Yayınları, Diyarbakır, 1999.
- Arslan**, Arif, *Manevî İklim Yolculuk: Dualar ve Niyazlar*, Samanyolu Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Arslan**, Vasfi, *Tasavvufî Açından Bediüzzaman Said Nursî’de “Acz” ve “Fakr” Kavramları*, Dnşmn: Prof. Dr. Rifat Okudan, Süleyman Demirel Üniversitesi

Sosyal Bilimler - Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı - Tasavvuf Bilim Dalı, Isparta, 2013.

Asım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, hzlyn: Eyyüp Tanrıverdi – Mustafa Koç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013.

Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.

_____ *Mehmet Niyazi-i Mısrî el-Malatî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara, 1997.

Atasoy, İhsan, *Molla Hamid Ekinci*, Yeni Nesil Yayınları, İstanbul, 2011.

_____ *Zulme Boyun Eğmeyen Kahraman Mehmed Kayalar*, Nesil Yay., İst., 2012.

_____ *Kulluğu İçinde Bir Sultan: Tahirî Mutlu*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2007.

Attar, Feridüddin, *Mantık et-Tayr*, çvr. Abdülbaki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

_____ *Musîbetnâme*, nşr. Visâl Nûrânî, Tahran, 1338/1919.

_____ *Tezkiratü'l-Evliyâ*, çvr. Süleyman Uludağ, Erdem Yayınları, İstanbul, 1992.

Avcı, Şahin, “*Risale-i Nurlarda Vahdet-i vücud*” (Yüksek Lisans Tezi), S. Demirel Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı, Danışman: Doç. Dr. Rifat Okudan, Isparta, 2012.

Aydın, Mehmet Akif, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yayıncılık, İst., 1996.

Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Mektebetü'r-rüşd, Riyâd, 1999.

Azamat, Nihat, “Senûsî, Ahmed Şerif”, *DİA*, İstanbul, 2009, c.36, s. 528-529.

_____ “Kuşadalı İbrahim Efendi”, *DİA*, Ankara, 2002, c. 26, s. 470.

_____ “Muhammed Nurü'l-Arabî”, *DİA*, İstanbul, 2005, c.30, s. 560-563.

Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud b. Ahmed Ebu Abdillâh İbnü's-Şeyh Şemsüddin İbnü's-Şeyh Cemâlüddin er-Rûmî el-Hanefî el-Ârif, *el-Inâye fi Şerhi'l-Hidâye li'l-Merğınânî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.

Badıllı, Abdulkadir, *Bediüzzaman Said-i Nursî Mufasssal Tarihçe-i Hayatı* (3 cilt), Timaş Yayınları, İstanbul, 1990.

_____ *Risale-i Nur'un Kudsî Kaynakları: Tespitleri, Delilleri, Mealleri*, 3. Baskı, Envar Neşriyat, İstanbul, 2011.

Bahâî, Nurullah, *Risale-i Bahâiyye*, İstanbul, 1328/1909.

Bakiler, Yavuz Bülent, *Gidenlerin Ardından*, 3. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

Baklî, Ruzbihân, *Şerh-i Şathiyyât*, Tahran, 1360/1981.

Bâlî-i Sofyavî, *Kitâbü şerh-i fusûsi'l-hikem*, Dersaadet, 1309/1891.

- Beki**, Melahat, “*Said-i Nursî'nin Tasavvufî Görüşleri*”, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Tasavvuf Dalı, Mastır Tezi. Danış: Prof. Dr. M. Erol Kılıç, İstanbul, 2007.
- Beşer**, Faruk, *Fetvalarla Çağdaş Hayat*, Nun Yayınları, İstanbul, 2012.
- Beyhakî** Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Musa, *Şuabü'l-İman*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- _____ *el-Kadâ ve'l-Kader*, hzr. Ebu'l-Fidâ el-Eserî, Beyru, 1989.
- Bigiyef**, Musa Cârullah, *Kitâbu's-Sünne (Kur'an - Sünnet İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım)*, çvr. Mehmet Görmez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998.
- Bilici**, Mücahid, “Aşk çevreye yeterince duyarlı bir yol mu”, *Taraf Gazetesi*, Tarih: 5 Temmuz 2014.
- Bosnalı Şeyh Ali Dede**, *İslamda Hikmetler ve İletler*, çvr: A. F. Arslantürkoğlu, Trabzon, 1985.
- Buharî**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim İbni'l-Muğire el-Cufi, *el-Câmu's-Sahih (Sahihu'l-Buhârî)*, thk. Mustafa Dibboğa, Dâru İbn-i Kesir, 3. Baskı, Beyrut, 1987/1047.
- Bursevî**, İsmail Hakkı b. Mustafa el-Hanefî el-Halvetî el-İstanbûlî, *Rûhu'l-Beyân*, Damla Yayınları, İstanbul, 1996.
- _____ *Şerh-i Mesnevî*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2017.
- _____ *Kitâbu'l-Hitab*, sadeleştiren: Turgut Ulusoy, Hisar Yayınevi, İstanbul 1975.
- _____ *Kenz-i Mahfî (Gizli Hazine)*, sadelştrn: A. Akçiçek, Kitsan Yay., İst., 1997.
- Çağrıci**, Mustafa, “Merhamet”, *DİA*, Ankara, 2004, c. 29, s. 184-185.
- Çakır**, Mehmet Saki, “Şeyh Abdurrahman-ı Tâhî ve Norşin Tekkesi'nden Yayılan Kollar”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, c. 3, sayı: 2, Güz - 2017.
- Çakır**, Cevat, “Küresel Kriz ve Said Nursî'nin İktisat Görüşü-II”, *Köprü Dergisi*, Sayı: 107, Yaz 2009.
- Çakmaklıoğlu**, M. Mustafa, “Sufilerin Kur'an Telakkisi”, *Tasavvuf El Kitabı* içinde, (edit. K. Özköse) Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- Çalışkan**, Mustafa, *Asrı Güzelleştiren Adam Bediüzzaman: Hayatı ve Mefkûresi*, Diya Kitap, İstanbul, 2012.
- Câmî**, Abdurrahmân, *Nefehâtu'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1989.
- Canan**, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara, 1988.
- _____ “Bediüzzaman'da Sahabe Telakkîsi”, “3. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu: 20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması”,

Organizasyon: İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, Yer: Atatürk Kültür Merkezi / İstanbul, Tarih: 1995.9.24-26.

- Cebeciöglü**, Ethem, *Allah Dostları (Muhammed Es'ad Erbilî-2)*, Kalem Yay., Ankara, 2015.
- _____ *Allah Dostları-5 (Kastamonulu Ahmet Hasip Yılandıoğlu)*, Sâmi Efendi İlim ve Kültür Yardımlaşma Yayınları, 2010.
- _____ *İmam-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____ *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 5. Basım, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.
- _____ “Nicholson’ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri”, AÜİFD, Ankara 1987.
- _____ “Es’ad-ı Erbilî Hazretlerinin Vefatı ve Hayat Kronolojisi”, *Altınoluk Dergisi*, sy: 351, Mayıs 2015.
- _____ Es’ad Erbilî Hazretlerinin (ks) Oğlu Mehmet Ali Efendi, *Altınoluk Dergisi*, sy: 353 – Temmuz 2015.
- _____ “Kastamonulu Ahmet Hasip Efendiyle Söyleşi”, *Altınoluk Dergisi*; 2010, Temmuz, Sayı: 293, Sayfa: 042.
- _____ “Kelamî Dergâhının Sosyolojik Yelpazesi-2”, *Altınoluk Dergisi*, Sayı: 388, Haziran 2018.
- Cemâlî el-Karamânî**, *Risâle fî etvâri’s-sülûk*, thk. Mehmet Sait Toprak, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2013.
- Cemâleddin** Muhammed Kâsımî, *Kavâidü’t-Tahdîs*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1979.
- Cemaleddin** Muhammed eş-Şâzelî Ebu’l-Mevâhib, *Kavânînü hükmi’l-işrâk*, Dımaşk, 1309/1891.
- Cevad Nurbahş**, *Ferheng-i Nurbahş: İstilahât-ı Tasavvuf*, Tahran, 1369.
- Cevherî**, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhah Tâcu’l-Luga ve Sıhahu’l-Arabiyye*, (I-VI), (Tahk. Ahmet Abdulğafûr Attar), Dâru’l-İlim, 3. Baskı, Beyrut 1404/1984.
- Ceyşî**, Cemalüddin Muhammed b. Ömer b. Muhammed, *Neşru Tayyi’t-Ta’rif fî fadli hameleti’l-ilmi’s-şerîf*, Dâru’l-Minhâc, Cidde, 1997.
- Cezerî**, Şeyh Muhammed Said Seyda, *Mektubat*, Haz: Şeyh Abdüssamed el-Farkınî, Trc. İbrahim Öztürk, İnegöl, 2008.
- Cezerî**, Muhammed Nurullah Seyda *Kitâbü Esrâru’t-Tasavvuf ve en-Nükâtü’t-Tis’u / Tasavvufun Sırları ve Dokuz Nükte Risalesi (Telvihât-ı Tis’a Şerhi)*, çvr. İbrahim Öztürk, Seyda Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1981.
- Chodkiewicz**, Michel, “Sonsuz Yolculuk: İbnü’l-Arabî’nin Kitâb el-İsfâr An Netâici’l-Esfâr Adlı Eseri, Çvr: Vahit Göktaş, *Tasavvuf / İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-2), [2009], sayı: 23, s. 658-660.

- Cîfî**, Abdülkerim b. İbrahim, *Merâtibü'l-vüçud ve hakikatü külli mevcud*, Mektebetü'l-Cündî, Kahire, tsz.
- _____ *Şerhu'l-Esfâr an risâleti'l-envâr*, Dımaşk, 1348/1929.
- Coşan**, Esad, *Güncel Meseleler 1-2*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1998.
- Cürcânî**, Seyyid Şerif, *et-Ta'rifât*, thk. Abdurrahman Umeyre, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987.
- Cürcânî**, Hamza b. Yusuf, *Târîhu Cürcân*, Dâru âlemi'l-kütüb, Beyrut, 1981/1401.
- Cündioğlu**, Dücane, "Sivil Şeyh (Kenan Rifai)", *Yeni Şafak Gazetesi*, 3 Eki 2010 Pazar.
- Çelik**, Ahmet "Kur'ân'da Tevhîd Kavramının Semantik Alanları", *AÜİFD*, sy. 17, Ankara - 2002, s. 127-150.
- Çetin**, Ahmet Mücteba, "İsmail Çetin Hocaefendi" başlıklı makale, *Feyz Dergisi*, Röpörtaj Tarihi: 2011-08-04, Sayı: Eylül 2011.
- Çetin**, İsmail, *Edeple Varış Lütufla Dönüş*, Dilara Yayınları, Isparta, 1994.
- _____ *Şüpheden Hakikate*, Dilara Yayınları, Isparta, 1995.
- _____ *Cemaat*, Dilara Yayınları, Isparta, 1990.
- _____ *Özleşme Yolu*, Dilara Yayınları, Isparta, 1991.
- _____ *Milliyetçilik Şuurumuz*, Dilara Yayınları, Isparta, 1994.
- _____ *Mufassal Medenî Ahlak*, Dilara Yayınları, Isparta, 1998.
- _____ *Tek Çare*, Dilara Yayınları, Isparta, 1987.
- Çalışkan**, Mustafa, *Asrı Güzelleştiren Adam Bediüzzaman: Hayatı ve Mefkûresi*, Diya Kitap, İstanbul, 2012.
- Dağistanî**, Ahmed Hüsameddin Rekali Tebsiranî, *Hakayikü't-tecrîd fî menâzili't-tevhîd*, Matbaatu Mürettibîni'l-Osmanî, İstanbul, 1328.
- Dana**, Sadık, *Tasavvuf ve Marifet*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1995.
- Dârekutnî**, Ali b. Ömer Ebu'l-Hasen el-Bağdâdî, *es-Sünen*, thk. Es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1966/1386.
- Debbağ**, Şeyh Abdülaziz, *Kitâbü'l-İbrîz*, çvr. Celal Yıldırım, Demir Kitabevi, İst., 1979.
- Demirdaş**, Öncel, *Kösec Ahmed Trabzonî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. Mustafa Aşkar, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam AnaBilimleri / Tasavvuf Bilim Dalı, Ankara, 2012.
- Demirdöğmez**, Ahmet, "Risale-i Nur'un dört esası: Acz, fakr, şefkat, tefekkür", *Yeni Asya Gazetesi*, Tarih: 30 Nisan 2014.
- Demirli**, Ekrem, *Tasavvufun Altın Çağı: Konevî ve Takipçileri*, Sufi Kitap, İstanbul, 2015.
- Derin**, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim'de Seyr ü Sülûk -İbn Acîbe'nin Tefsirinde-*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2013.
- Devellioğlu**, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006.

- Deylemî** Ebu Şucâ' Şîrveyeh b. Şehrdâr b. Şîrveyeh el-Hemezânî İlkiyâ, *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hutâb*, thk. Saîd Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986/1406.
- Dihlevî**, Şah Veliyyullah, *ed-Dürrü's-Semîn fi Mubeşşirâti'n-Nebiyi'l-Emîn*, Faysalabad, 1970.
- Dikici**, Recep, "Mevlana ve Said-i Nursî'nin Yetiştirdiği İlmî Ortam", bkz. <http://risaleakademi.org/mevlana-ve-said-nursin-yetistigi-ilm-ortam--ps-1807> (18.2.2018).
- Dilek**, Şener, *Risale-i Nur'da Derinleşme*, Feyza Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Doğan**, Molla Muhammed Ali, *Telvihât-ı Tis'a Risalesi Ve Şerhi*, Tahşiye Yay., İst., 2012.
_____ *Münazarat (Şerhi)*, 2. Baskı, Tahşiye Yayınları, İstanbul, 2006.
- Dorst**, Brigitte, 'Üstad, Mürid ve Sufî Grubu: Günümüzde Sufî İlişkileri', *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, edit: J. Marvin Spiegelman vd., çvr. R. Yazıcı –R. Kutlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.
- Dönmez**, Selim, "Bediüzzaman Said-i Nursî'nin İlk İstanbul Hayatına Dair Bazı Belgeler", *Köprü Dergisi*, Sayı: 86, İstanbul, Bahar/2004.
- Döğen**, Şaban, *Risale-i Nur ve Tarikat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1996.
_____ *Bir Hak ve Hakikat Kahramanı Bediüzzaman*, Gençlik Yayınları, İstanbul, 1999.
- Dümeynî**, Musfir Garamullah, *Mekâyisü Nakdi Mütûni's-Sünne (Hadiste Metin Tenkidi Metodları)*, Riyad, 1984.
- Ebu Dâvud**, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistanî, *es-Sünen*, Kahire, 1988.
- Ebû Hilal el-Askerî, Hasan b. Abdullah b. Selh**, *el-Furûku'l-Lügaviyye*, Dâru'l-kütûbi'l-ilmîyye, Beyrut, 2013.
- Ebû Hayyân et-Tevhîdî**, Ali b. Muhammed el-Abbâs, *el-Besâir ve'z-Zehâir*, thk. Dr. Vedâd el-Kâdî, 4. Basım, Dâru Sâdır, Beyrut, 1419/1999.
- Ebu Nuaym el-Esbehânî**, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihrân, *Hilyetü'l-Evliya*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 4. Baskı, Beyrut, 1405.
_____ *Delâilü'n-Nübüvve*, (thk. Muhammed Revvâs Kalacî ve Abdülber Abbâs), Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1390/1970.
_____ *Târih-i Esbehân*, Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990.
- Ebu Tâlib el-Mekkî**, *Kütü'l-Kulûb*, çvr. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Elbânî**, Muhammed Nâsirüddin, *es-Silsiletü's-Sahîha*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, tsz.
- Eraydın**, Selçuk, "İsra ve Mi'rac", *Altınoluk Dergisi*, Sayı: 119, Yıl: Ocak 1996.
_____ *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları*, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 1997.
_____ *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 1994.

- Erdağı**, M. Sadık, *Menâkıb-ı Bediüzzaman*, Gökkuşuğı Kitabevi (Yeni Kuşak), İstanbul, Ankara, 2000.
- Erdoğan**, Latif, “Kastamonu Yılları Sergisi”, *Bugün Gazetesi*, 24 Mart 2009 Salı.
- Erkal**, Seyit Nurfethi, *Nur Derslerine Giriş*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2009.
- _____ *Âlemlerin Haritası (3. ve 4. Mektuplar)*, Sufi Kitap, İstanbul, 2008.
- _____; Ordu, Talat, *Tespitler Işığında Bediüzzaman ve Risale-i Nur*, Şahdamar Yayınları, İzmir, 2005.
- Eriş**, Mustafa, *Mahmud Sâmî Efendi'den Hâtıralar-2*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2010.
- Ertuğrul**, Halit, *Dünyayı Ağlatanlar*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2003.
- Ertuğrul**, İsmail Fennî, *Lugatçe-i Felsefe*, hzlyn: Necdet Ertuğ, Aktif Düşünce Yayıncılık, Ankara, 2014.
- Es**, İbrahim, “Denge Ümmeti ‘Ümmeten Vasatan’ Örneği Olarak Sami Efendi (k.s)”, *Altınoluk Dergisi*, Yıl: 2000 - Şubat, Sayı: 168, Sayfa: 017.
- Esfehanî**, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî, *el-Eğânî*, nşr. Abdülemîr Alî Mühennâ – Semîr Yûsuf Câbir, Beyrut 1407/1986.
- Eşrefoğlu Rumî**, *Müzekki'n-Nüfûs*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1983.
- Fâtımetü's-Şâziliyye** el-Haseniyye el-Yeşrutıyye, *Rihletün ile'l-Hakk*, ys., 1373/1953.
- Ferâhidî**, Halil b. Ahmed, *Kitabu'l- Ayn*, (I-VIII), (tahk. Mehdî el-Mahzûmî- İbrahim es-Samrât), Müessesetü'l-Âlemî li'l-Âlemî li'l-Matbûât, Beyrut 1408/1988.
- Fergan**, Eşref Edip, *Risale-i Nur Muarızları Hakkında İlmî Bir Tahlil*, İttihad Neşriyat, İstanbul, 2006.
- _____ *Yetmiş Muharririn Yazılılarıyla Mehmed Akif*, Beyan Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- _____ *Risale-i Nur Müellifi Said Nur, Hayatı, Eserleri, Mesleği*, 3. Baskı, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1958; Hzlyn: Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İst., 2011.
- _____ *Bediüzzaman Said Nur: Tenkid – Tahlil*, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1963.
- _____ *Bediüzzaman Said Nur ve Nurculuk*, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1963.
- Fîrûzâbâdî**, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûp, *el-Okyanûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît* (I-III), (çev. Mütercim Âsım Efendi, Matbaatü'l-Osmâniyye, İstanbul, 1305.
- Fuad Abdülbaki**, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, İstanbul, 1984.
- Gazâlî**, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.
- _____ *Faysalu't-Tefrika Beyne'l-İslami ve'z-Zendeka*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, tsz.
- _____ *Mişkâtu'l-Envâr*, ed. Ebu el-Alâ Afifî, Dâru'l-Kavmiyye, Kahire 1964.

- _____ *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü's-Sâlikîn (Tasavvufun Prensipleri)*, çvr. Remzi Barışık, Kılıç Kitabevi, İstanbul, tsz.
- _____ *Minhâcü'l-âbidîn*, çvr. Yaman Arıkan, 6. Baskı, Uyanış Yayınları, İstanbul, 1980.
- Gazâlî**, Ahmed, *Sevânihu'l-Uşşâk (Aşkın Halleri)*, trc. T. Koç – M. Çetinkaya, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Gencer**, Bedri, “Tasavvufun Cemaat İnşası”, *Akademiar Dergisi*, Sayı: 4, Haziran 2018.
- Geylânî**, Abdülkadir, *Fethu'r-Rabbânî ve Feyzü'r-Rahmânî*, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 140/3/1983.
- Göktaş**, Vahit, *Muhammed Es'ad-ı Erbilî (ks)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi, 2013.
- Gördük**, Yunus Emre, “Tevhid-i Kible” veya “Mürdişin Kur'an Olması”: Makam-ı İrşadda Tecdit” Tebliği, *Risale-i Nur ve Tecdit Ulusal Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Tarih: 10-11 Mayıs, 2013 Urfa, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014, ss. 416-429.
- Gül**, Halim, *Mesnevî'de Kur'ânî Referanslar ve Kur'an Âyetlerine Getirilen İşari Yorumlar* (doktora tezi), Danışman: Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu, Ankara 2003.
- Gümüşhânevî**, Ahmed Ziyaeddin, *Mecmuat'ül Ahzab (I-II-III)*, Sezgin Neşriyat, İstanbul, 1311/1893.
- _____ *Câmiu'l-usûl fi'l-evliyâi ve envâihim ve kelimâtihi's-sûfiyye*, (Veliler ve Tarikatlarda Usûl), çvr. Rahmi Serin, Pamuk Yayınları, İstanbul, 1987.
- Gümüş**, M. Sıddık, *Seadet-i Ebediye*, Hakikat Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Gündüzalp**, Zübeyr, *Konferans (Sözler'in sonunda)*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006.
- Güzel**, Abdurrahim, “Kelam ve Tasavvuf Açısından Tevhid”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 11, 2001, s. 193-209.
- Hatib et-Tebrîzî**, Muhammed b. Abdullah, *Mişkâtü'l-Mesâbih meâ Şerhihî Mir'âtü'l-Mefâtiḥ li'r-Rahmânî*, thk. Muhammed Nâsıruddin el-Elbânî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1405/1985.
- Hâkim**, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîheyn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.
- Hasan Hilmi** Efendi, *Miftâhu'l-Arifîn (Tarikat Ehlinin El Kitabı)*, Yayına Hzlyn: Hasan Ege, Osman Salih Dalcı, İrfan Gündüz, Şelale Yayınları, İstanbul, 1981.
- Hatib el-Bağdâdî**, Ahmed b. Ali b. Sâbit Ebu Bekir, *Târîhu Bağdât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- Hanî**, Muhammed b. Abdullah, *el-Behcetü's-Seniyye (Âdâb)*, terc. Ali Hüsrevoğlu, Erkam Yayınları, İstanbul, 1430/2009.

- Hâzin**, Alâüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Tefsîru'l-Hâzin (Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl)*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1399/1979.
- Hekimoğlu İsmail**, *Allah ile Nasıl Konuşulur*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.
- Herevî**, Hâce Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü's-sâirîn ile'l-hakkı'l-mübîn (ilâ rabbi'l-âlemîn)*, çvr. Abdürrezzak Tek, Emin Yayınları, Bursa, 2008.
- Heyet**, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, 4. Baskı, Mektebetü'şürûku'd-devliyye, 1425/2004.
- Heyet** (Luis Ma'lûf v.d.), *el-Müncid fî'l-lüğa*, Dâru'l-meşrik, Beyrut, 1986.
- Heyet** (Kemal Yavuz, Ramazan Ayvallı v.d.), *Evliyalar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1992.
- Heyet**, “*Bediüzzaman Said-i Nursî: Tarihçe-i Hayatı, Eserleri, Meslek ve Meşrebi*”, Doğu Matbaası, Ankara, 1958.
- Heyet** (Dilaver Selvi, Enbiya Yıldırım, Kemal Yıldız ve Ömer Yıldız), *Kur'an ve Sünnet Işığında Râbita ve Tevessül*, Umran Yayınları, İstanbul, 1415/1994.
- Heysemî** Nureddin Ali b. Ebî Bekir Ebu'l-Hasan, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Kâhire, 1407.
- Hıfnî**, Abdü'l-Münim, *Mevsûatü's-Sûfiyye*, Mektebetü Medbûlî, Kahire, 2003.
- Holm**, Nils G., *Din Psikolojisine Giriş*, çvr. Abdülkerim Bahadır, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
- Hökelekli**, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara, 1996.
- Hücvirî**, Ali b. Osman, *Keşfü'l-Mahcub (Hakikat Bilgisi)*, Haz: Süleyman Uludağ, 3. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2010.
- Hüseyin İbn-i Aliyyü'l-Kâşifi**, *Tuhfetü's-Salavât*, Sadeleştiren: Ö. F. Ergin, Ankara, 1980.
- Hüseyin Vassaf**, Osmanzâde, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Ildırar**, Mehmet, *Risale-i Nur'da Tasavvuf*, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2012.
- Irâkî**, Ebu'l-Fadl Zeynüddin, *Tahrîcü Ehâdis-i İhyâ*, Merkezü Nuri'l-İslam li Ehbâsi'l-Kur'âni ve's-Sünne, İskenderiyye, tsz.
- İbrahim Hakkı Erzurumî**, *Marifetnâme*, hzlyn: Hamza Taşkın, Bera Kitap, İstanbul, 2018.
- İbn-i Acîbe**, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Mehdî b. Acîbe el-Hasenî el-Fâsî el-Endelûsî es-Sûfî, *İkâzu'l-Himem Şerhu Mütüni'l-Hikem ve'l-Fütûhâti'l-İlâhiyye fî şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye*, nşr. Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kâhire, 1982/1402.
- İbn-i Adıyy**, Abdullah b. Adıyy b. Abdillâh b. Muhammed Ebu Ahmed el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988/1409.

İbn-i Arabî, Muhyiddin, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, haz. Ahmed Şemseddin, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1999.

_____ *Füsûsu'l-Hikem*, thk. Ebu'l-Ulâ Affî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut/Lübnan, tsz.

_____ *et-Tedbîratü'l-İlâhiyye fi Islahı'l-Memleketi'l-İnsaniyye*, Türkçe tercüme ve şerhi: Ahmed Avni Konuk, İz Yayıncılık İstanbul, 2013.

_____ *Mu'cemu Istulâhâtü's-Süfiyye*, tah: Bassam Abdülvehhab el-Cabî, Dâru'l-imami'l-müslim Lübnan, 1990.

_____ *Şeytanın Hileleri (Şeceretü'l-Kevn eserinden)*, çvr. Hüseyin Okur, Hacegan Yayınları, İstanbul, 2007.

_____ *Tercümânü'l-Eşvak (Arzuların Tercümanı)*, çvr. Hamza Tanyaş, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2010.

_____ *Hilyetu'l-abdâl, (Sittü resâil mine't-turâsi'l-Arabî el-İslâmî içinde, Haz. Abdullatîf Muhammed el-Abd)*, Kahire 1982.

_____ *Şeceretü'l-Kevn (Varlık Ağacı)*, çvr. Hüseyin Şemsi Ergüneş, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.

_____ *Kitâbü'l-İsfâr an netâ'ici'l-esfâr Kitâbü'l-İsfâr*, thk. Muhammed İzzet, Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire, tsz.

_____ *el-İsrâ ila Makâmi'l-Esrâ (Resailü İbnu'l-Arabî içinde)*, nşr. Suad el-Hakîm, Beyrut, 1988.

_____ *Tuhfetü's-sefere*, çvr. Hüseyin Şemsi Ergüneş, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.

_____ *Mir'âtü'l-İrfan (İrfan Aynası)*, çvr. Abdülkadir Akçiçek, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2014.

İbn-i Asâkir, İmam Hafız Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah eş-Şâfî, *Târihu Medîneti Dimeşk ve Zikrü Fadlihâ ve Tesmiyetü men Hallehâ bine'l-Emâsili ev İctâze bi Nevâhîhâ min Vâridihâ ve Ehlihâ*, thk. Muhibbüddin Ebu said Ömer b. Ğarâmetü'l-Ömerî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1415/1995.

İbn-i Dureyd, Ebû Bekr Muhammed Hasen, *Kitabu Cemhereti'l- Luga (I-III)*, tahk. Remzî Munîr Ba'lebekkî, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1408/1987.

İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Rasûl*, thk. Şuayb el-Erneût, Mektebetül-Halvânî, Dâru'l-Fikr, 1390/1970.

İbn-i Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed el-Hanefî *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüğa*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2001.

İbn-i Hacer el-Askalanî, *Metâlibu'l-Âliye*, Tevhid Yayınları, İstanbul, 1996.

_____ *Fethu'l-Bâri' bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, thk. M. F. Abdülbâki – M. el-Habib, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379.

- İbn-i Hacer el-Heytemî**, Ahmed Şihâbüddin el-Mekkî, *el-Fetâvâ'l-Hadîsiyye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- İbn Haldun**, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Şifâu's- Sâil ve Tehzîbü'l-Mesâil*, tahk. Muhammed Muti'el-Hafız, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1996.
- İbn-i Hazm** Ali b. Ahmed el-Endelüsî Ebu Muhammed, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1404.
- İbn-i Hibbân**, Muhammed İbn Hibban İbn Ahmed İbn Ebi Hatim et-Temimî el-Bestî, *Sahîhu İbn-i Hibbân bi Tertîbi İbn-i Belbân*, thk. Şuayb el-Erneût, Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut, 1993-1414.
- İbn-i Hişâm**, Ebû Muhammed Abdu'l-Melik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Tedmurî, Beyrut 1989.
- İbn-i Kayyim el-Cevziyye**, *Medâricü's-Salikîn beyne menâzili iyyâke na'büdü ve iyyâke neste'in*, thk. İmâd Âmir, Dâru'l-Hadîs, Kahire-Mısır, 1416/1996.
- _____ *ed-Dâü ve'd-Devâ': el-Cevâbu'l-kâfi fîmen seele ani'd-devâi'ş-şâfi*, thk. Yusuf Ali Bedîvî, Dâru İbn-i Kesîr, Beyrut, 1415/1995.
- İbn-i Kesir**, İsmail b. Ömer Ebu'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1401.
- _____ *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, 1978.
- İbn-i Mâce** Muhammed b. Yezî Ebu Abdillâh el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1975.
- İbn Manzûr**, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrim, *Lisânü'l-Arap*, (I-XV), Dâru Sâdır, Beyrut, 1979.
- İbn-i Melek**, Muhammed b. Abdüllatîf el-Hanefî, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, thk. Nûreddin Tâlib v.dğr., İdâretü's-sekâfiyyeti'l-İslâmiyye, Kuveyt, 2012.
- İbnü'l-Mülâkkın**, *el-Mukni fî ulûmi'l-hadîs*, (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey), İhsâ 1413/1992.
- İbnü'n-Neccâr**, İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî Muhibbüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Mahmud b. el-Hasen, *Zeylû Târih- Bağdât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- İbn-i Sa'd**, Muhammed b. Sa'd Ebu Abdillâh ez-Zehrî el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. İhsan Abbâs, Dâru Sadr, Beyrut, 1978.
- İbn-i Sîde**, Ebu'l-Hasan Endelüsî, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam fî'l-luğa*, nşr. Murâd Kâmil, Kahire 1392/1972.
- İbn-i Teymiyye**, *Der'u't-Teâruzu'l-Akli ve'n-Nakli*, thk. Muhammed Reşâd Sâlim, Dâru'l-Künûzi'l-Edebiyye, Riyad, 1391.
- _____ *Külliyat (Kütübü ve Resâilü ve Fetâvâ İbn-i Teymiyye)*, thk. Abdurrahman b. Muhammed el-Âsımî en-Necdî, Mektebetü İbn-i Teymiyye, Kahire, 2002.

- İbrahim Mustafa** - Abdülkadir Hamid, *Mu'cemü'l-Vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul, tsz.
- İbrahim M. Abu-Rabi** (edit.), *Said Nursî ve Tasavvuf* (Spiritual Dimensions of Bediüzzaman Said Nursî's Risale-i Nur), Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2009.
- İcî Adudüddin Abdurrahman b. Ahmed**, *Kitabü'l-Mevâkıf*, thk. Dr. Abdurrahman Umeyra, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1997.
- İlhan**, Azize, *Tasavvuf Dönemi Kaynak Eserlerinde Fakr Kavramı* (Mastır Tezi), Danışman: Prof.Dr. Mehmet Demirci, Dokuz Eylül Üniversitesi, Tasavvuf Bilim Dalı, İzmir, 2004.
- İsfahânî**, Râğıp Ebi'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, (Tahk. Muhammed Seyyid Keylânî), Şerike Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1381/1961.
- _____ *Mu'cemu Müfredati Elfazi'l-Kur'an*, Darü'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- İskendarânî**, İbn-i Atâullah, *Kitâbü't-Tenvîr fî iskâti't-tebdîr*, Mısır 1300/1882.
- _____ *Tâcü'l-Arûs el-hâvî li tehzîbi'n-nüfûs* (Gelin Tâcî), çvr. Osman Arpaçukuru, ÜsküdarYayınevi, İstanbul, 2004.
- İz**, Mahir, *Tasavvuf*, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- _____ *Yılların İzi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1975.
- Kalkaşendî**, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Fezzârî, *Subhu'l-a'sâ, Subhu'l-A'sâ fî Sinâati'l-İnşâ*, nşr. Muhammed Hüseyin, Beyrut, 1987.
- Kaplan**, Yusuf, "Medeniyet Buhranı, Bediüzzaman ve Dil'i: Bir Mîlat ve Üstdil Kurucu Düşünür Olarak Bediüzzaman", *Köprü Dergisi*, Sayı: 102, Bahar 2008.
- _____ Yusuf Kaplan, Röportaj, *Risale Haber*, Tarih: 12 Eylül 2017. Bkz. <https://www.risalehaber.com> (30.9.2017).
- Kandehlevî**, Muhammed Yusuf, *Hayatü's-Sahabe*, çvr. Ahmet Meylânî, İslamî Neşriyat, Konya, tsz.
- Kara**, İsmail, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, Dergâh Yayınları, Mart 2011.
- Kara**, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 3. Baskı, Dergah Yay., İst., 2010.
- _____ *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2010.
- _____ *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, 2005.
- _____ "Tarikatlar Dünyasına Genel Bakış", *İslâmiyyât Dergisi*, c.2, Sayı 3, 1999.
- Kastallânî**, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 7. Baskı, el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, Mısır, 1323.
- Kâşânî**, Abdürrezzâk, *Istilahâtü's-sûfiyye*, nşr. M. Kemal İbrahim Cafer, Kahire, 1981.
- _____ *Letâifu'l-a'lâm fî işarâti ehli'l-ilhâm* (Tasavvuf Sözlüğü), çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

- Kâtip Çelebi**, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunûn*, Beyrut, 1402.
- Kelâbâzî** (Gülabâdî), Ebu Bekir Muhammed b. İshak Buhârî, *et-Tearruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, thk. Ahmet Şemsüddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1993.
- _____ *Bahru'l-Fevâid el-meşhûr bi Ma'âni'l-Ahbâr*, thk. M. Hasan İsmail – Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1999.
- Kaya**, Mahmud, “İşrâkiyye”, *DİA*, İstanbul, 2001, c. 23, s. 438-439.
- Kılıç**, Mahmud Erol, *Anadolu'nun Ruhü*, 2. Baskı, Sufi-Kitap, İstanbul, 2011.
- _____ “Ekberîyye”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, s. 544-545.
- Kırkıncı**, Mehmet, *Hayatım Hatıralarım*, Zafer Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kırmızı**, Abdülhamit, *Abdülhamid'in Valileri-Osmanlı Vilayet İdaresi: 1895-1908-*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kızılar**, Hamdî, *Cahidî Ahmed Efendi ve Tasavvuf Anlayışı* (doktora tezi), Danışman: Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı, 2004.
- Küçük**, Orhan, “Risale-i Nur Penceresinden Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî”, I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu, 03-05 Ekim 2013, *Din, Bilim ve Felsefe İlişkisi Risale-i Nur Yaklaşımı Sempozyumu* (Tebliğler Kitabı), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Van, 2016.
- Küçük**, Osman Nuri, *Mevlana'ya Göre Manevî Gelişim*, 4. Baskı, İnsan Yay., İst., 2012.
- Knysh**, Alexander, *Tasavvuf Tarihi* (Islamic Mysticism: A Short History –E.J. Birill, 2000), çevr. İhsan Durdu, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2011.
- Koçoğlu**, Himmet, *Isparta Kahramanları*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.
- _____ *Risale-i Nur Menzilleri Rehberi*, Tola Yayınları, 3. Baskı, Isparta, 2015
- Korkusuz**, M. Şefik, *Risale-i Nur'da Tasavvuf*, Menzil Yayınevi, Adıyaman, 1995.
- Kösmene**, Süleyman, *Risale-i Nur'da Esmâ-i Hüsnâ*, 4. Baskı, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kuşcuoğlu**, H. Galip Hasan, *Tasavvuf ve Zikrullah*, Kuşcuoğlu Kültür-Eğitim Vakfı Yayınları, Antalya 2001.
- Kuşeyrî**, Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-tasavvuf*, thk. Abdülhalîm Mahmud / Dr. Mahmud b. eş-Şerîf, Dâru'ş-Şa'b, Kâhire, 1989/1409; thk. Ma'ruf Züreyk - Ali Baltacî, Dâru'l-cîyl, Beyrut, 1410/1990.
- _____ *Letâifu'l-işârât*, thk. İbrâhîm el-Besyûnî, el-Hey'etü'l-Mısriyye, Mısır, 2000.
- Kuşpınar**, Bilal, “Bediüzzaman Said Nursî'nin Tasavvuf Değerlendirmesi” Tebliği, 3. *Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu: 20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması Tebliğler Kitabı*, (Organizasyon: İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, Yer:

Atatürk Kültür Merkezi / İstanbul, Tarih: 24-26 Eylül 1995), Nesil Yayınları, İstanbul, 1995.

Kurt, Hüseyin, “Bediüzzaman Said-i Nursî'nin Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Vahdet-i Vücut Hakkındaki Düşünceleri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), yıl: 10 [2009], sayı: 23, s. 548, 563.

_____ “Risale-i Nur'un Tasavvufa ve Vahdet-i Vücut Anlayışına Getirdiği Yorumlar”, *Risale-i Nur ve Tecdit Ulusal Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Tarih: 10-11 Mayıs, 2013 Urfa, Harran Üni. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Şur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhîm Etfîş, 2. Baskı, Dâru'l-kütübî'l-Mısriyye, Kâhire, 1964.

Kutluer, İlhan, “Mistisizm”, *DİA*, İstanbul, 2005, c.30, ss. 188-90, 260.

_____ ‘Tefekkür’, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, s. 54-55.

_____ “Sühreverdî-i Maktûl”, *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, s. 37-40.

Kuzâî, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer Ebu Abdillah, *Müsnedü's-Şihâb*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986/1407.

Küfrevî, Muhammed Vahyeddin, *Hadislerin İşaretiyle Son Mehdi: Bediüzzaman Said Nursî*, İttihad Yayıncılık, İstanbul, 2011.

_____ *Pir Muhammed Küfrevî*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.

Leknevî, Abdülhay el-Hanefî, *el-Âsâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Medûa*, Beyrut 1984.

Lucinda Allen Mosher, “İbadet Ruhu ve Samimi İnançın Neticesi: Tefekkürî Hayat İçin Bir El Kitabı Olarak Mesnevî-i Nuriye”, (Said Nursî ve Tasavvuf isimli derleme eser içinde, edit: İbrahim M. Abu-Rabi), Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2009.

Mahdum ez-Zevbî, *Mu'cemu's-süfîyye*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1425/2004.

Mardin, Şerif, *Bediüzzaman Said-i Nursî Olayı*, çvr. Metin Çulhaoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Ma'sum Ali Şah, *Tarâiku'l-Hakâik*, Tahran, 1339.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Kitâbü't-Tevhîd*, (trc. Bekir Topaloğlu), 12. Bsm, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2018.

Mâverîdî, Ali b. Muhammed b. Habîb Ebû'l-Hasen el-Basrî *Edebü'd- Dünya ve'd-Din*, İlkadım Yayınları, Kayseri, 2006.

Miman, Ersin, *Sonra Gelecek O Mübarek Zat*, Sarahat Yayınları, İzmir, 2016.

Muhammed Salih Ali Mustafa, *Usulü't-tevhid fi'l-Kur'âni'l-kerim*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1986/1406.

Muhasibî, Ebu Abdillah Hâris b. Esed, *Âdâbü'n-Nüfus*, nşr. Mecdî Fethî es-Seyyid, Kahire, 1991.

- _____ *Fehmü'l-Kur'an*, thk. Hüseyin Kuvvetli, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1982.
- Mustafa Rasim Efendi**, *Istılâhât-ı İnsan-ı Kâmil*, Haz: İhsan Kara, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2013.
- Müküslü Hamza**, *Bediüzzaman'ın Tercüme-i Hali* (Abdurrahman Nursî'nin *Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı* kitabı içinde), Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1335/1919.
- Münâvî**, Zeynüddin Muhammed Abdurrauf b. Tâcül-ârifin b. Ali, *Feyzü'l-Kadir Şerhu Câmiî's-Sağîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994.
- Münzirî**, Abdülaziz b. Abdülkavî Ebu Muhammed, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, thk. İbrahim Şemsüddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1996.
- Müslim** b. el-Haccâc Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Camiu's-Sahih*, thk. M. Fuad Abdülbâki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- Müttekî**, Alaüddîn Ali b.Husâmüddîn el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.
- Nahşebî**, Ziyâeddin, *Silkü's-sülûk*, çvr. M. Çiçekler – H. Toker, İnsan Yay., İst., 2002.
- Nâzilî** Seyyid Muhammed Hakkı el-Hanefî, *Hazînetü'l-Esrâr Celîletü'l-Ezkâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993/1414.
- Nebhânî**, Yusuf b. İsmail, *Câmiu'l-Kerâmâti'l-Evliya*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1409/1989.
- Necmeddin-i Dâye**, *Mirsâdü'l-İbâd*, çvr. Hakkı Uğur, İlkharf Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Necmeddin b. Muhammed** Nakşibendî, *Hülâsatü'l-Mevâhib (Altın Silsile)*, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2010.
- Necmeddin-i Kübrâ**, *Usûl-ü Aşere (Tasavvufî Hayat içinde, trc. Mustafa Kara)*, İst., 1980.
- Nesâî**, Ebû Abdurrahman Ahmed b. İbn Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan, *Sünen-i Nesâî*, thk. Abdülfettâ Ebu Ğudde, Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1986-1406.
- Nevevî**, Ebu Zekerîya Yahya Muhyiddin, *el-Ezkâr*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1984/1404.
- _____ *Sahîhu Muslim bi fierhi'n-Nevevî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- Nisâbü'rî** Nizâmüddin el-Hasen b. Muhammed Hüseyin el-Kammî, *Ğarâibü'l-Kur'ân ve Reĝâibü'l-Fürkân (Tefsir-i Nisâbü'rî)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996/1416.
- Nursî**, Bediüzzaman Said, *Risâle-i Nur Külliyyâtı, [Sözler, Şualar, Lem'alar, Mektûbât, İşârâtü'l-İ'câz, Mesnevî-i Nuriye (çvr. Abdülmecid Nursî), Muhakemat, Münazarat, Barla Lâhikası, Kastamonu Lâhikası, Emirdağ Lâhikası I-II, Hanımlar Rehberi, Hutbe-i Şâmiye, İman ve Küfür Muvazeneleri, Küçük Sözler, Tarihçe-i Hayat, Tiryak, Ayetü'l-Kübra Risalesi]*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006.
- _____ *Hizb-i Ekber-i Nurî*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2010.

- _____ *Lemeât / 29. Lem'a*, çevr. İhsan Kâsım Sâlihî, Nesil Neşriyat, İstanbul, 2003.
- _____ *Arapça Mesnevî-yi Nûriye*, thk. İhsan Kâsım es-Sâlihî, Nesil Yay., İst., 2001.
- _____ *Mesnevî-yi Nuriye (Tam Metin Tercümesi)*, çevr. Ümit Şimşek, Nesil Yayınları, İstanbul, 2009.
- _____ *Mesnevî-i Nûriye (Tam Metin Tercümesi)*, çevr. Abdülkadir Badıllı, İttihad Yayınları, İstanbul, 2010.
- _____ *Âsâr-ı Bediyye*, nşr. Abdülkadir Badıllı, İstanbul, 2004.
- _____ *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, Doğu Matbaası, Ankara, 1959.
- _____ “*İmana Medâr Âli Bir Tefekkürnâme Tevhide Dair Yüksek Bir Marifetname*”, Müessesetü'l-Hıdemâti't-Tıbâa, Beyrut, 1394/1984.
- _____ *İçtimai Reçeteler-2*, Tenvir Yayınları, İstanbul, 1990.
- _____ *İşârâtü'l-İ'caz*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.
- _____ *Sünihat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2000.
- _____ *Tefekkürnâme*, çevr. Osman Tunç, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- _____ *Hizb-ü Envâri'l-Hakâiki'n-Nûriyye*, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1991; Envar Neşriyat, İstanbul, 1998; Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1992.
- _____ *Zülfikâr Mecmuası*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 2017.
- _____ *Muhakemât*, sadeleştiren: Ali Ünal, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2005.
- Ocak**, Ahmet Yaşar, *Veysel Karanî ve Üveysilik*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1982.
- Okur**, Salih, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011.
- Öngören**, Reşat, “Tasavvuf”, *DİA*, İstanbul, 2011, c. 40, ss. 119-126.
- Özafşar**, Mehmet Emin, “Zühd ve Rekâik”, *DİA*, İstanbul, 2013, c. 44, s. 535-536.
- Özbek**, Abdullah, *Kur'an'da Tevhid Eğitimi*, Esra Yayınları, Konya, 1996.
- Özel**, Ahmet, “Cihad”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 527-528.
- Özcan**, Ömer, *Risale-i Nur Hizmetkârları Ağabeyler Anlatıyor (c. 2-6)*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2008, 2010, 2012, 2014.
- Özdemir**, Said, “İslam ve Şiddet: Risale-i Nur Perspektifi”, 7. *Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu: “Çok Kültürlü Bir Dünyada İmanlı, Anlamlı ve Barış İçinde Yaşama Pratiği: Risale-i Nur Yaklaşımı”*, Tarih: 3-5 Ekim 2004, Yer: İstanbul, Nesil Yayınları, İstanbul 2004.
- Özer**, Ahmet, *İki Edip: Hasan Feyzi Yüreğil ve Halil İbrahim Çöllüoğlu*, İstanbul, 2004.
- _____ *Kastamonu Fedakârları*, Işık Yayınları, İstanbul, 2010.
- Özönder**, Hasan, *Konya Velileri*, 2. Baskı, Uysal Kitabevi, Konya, 1990.
- Öztürk**, Osman, *Kur'ân-ı Kerim'de Tevhid ve Fazileti*, tash. Arif Altıntepe, Yenidoğan Yayın Dağıtım, İstanbul, 1998.

- Öztürkçü**, Mustafa, *Bediüzzaman'ın Bilinmeyen Akrabaları*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2009.
- Pârsâ**, Muhammed, *Risâle-i Kudsiyye*, çvr. Hasan Almaz, Semerkand Yay., İst., 2010.
- Râgıb el-İsfahânî**, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an* (nşr. Safvân Adnân Dâvûdî), Dimaşk-Beyrut 1412/1992.
- Mübârekfûrî** Rahmânî Ebu'l-Hasen Ubeydullah b. Muhammed Abdüsselam b. Hân Muhammed b. Emânullah b. Husâmüddin, *Mir'âtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, nşr. İdâratü'l-Bühûsi'l-İlmiyye ve'd-Da've ve'l-İftâ, Câmiuatü's-Selefiyye, Nâris/Hindistan, 1984/1404.
- Râzî**, Fahrüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin et-Teymî eş-Şâfî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000/1421.
- _____ *el-Muhassal (Kelam'a Giriş)*, çvr. Hüseyin Atay, Kültür-Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Râzî**, Emin Ahmed, *Heft İklîm*, tash. Cevad Fazıl, Kitâb-furûsî-i Ali Ekber Ulemî, Tahran tsz.
- Refik el-Acem**, *Mevsûatü mustalahâti't-tasavvufi'l-İslamî*, (Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü), edit. Zafer Erginli, Kalem Yayınevi, Trabzon, 2006.
- Rumî**, Mevlânâ Celâleddin, *Mesnevî-i Şerîf*, terc. Şefik Can, Ötüken Neşriyat, İst., 2016.
- Sadî**, Abdürrezzak Abdurrahman, Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu-III, 24-26 Ekim 1995, İstanbul. "20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said-i Nursî" Bildirileri, Hzlyn: Mehmed Paksu, Nesil Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 329-330.
- Safiyüddin** Ali b. Hüseyin, *Reşahât Aynü'l-Hayat*, çvr. İbn M. Şerif el-Abbâsî, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Sâhib**, İsmâil b. Abbâd, *el-Muhit fi'l-Luga (I-IX)*, (Tahk. Muhammed Âli Yâsin, I. Baskı, Beyrut 1414/1994.
- Sakallı**, Talat, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, Isparta, 1994.
- Sa'lebî**, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrût, 2002.
- Sâlihî**, İhsan Kasım, *Kendi Dilinden Bediüzzaman Said-i Nursî*, çvr. Ayşe Nurlan Karan, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2008.
- Sâmî Afîfî Hicâzî**, "Bediüzzaman'ın Düşünce Sisteminde Tevhid", 3. *Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu*, "20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması", Organizasyon: İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, Yer: Atatürk Kültür Merkezi / İstanbul, Tarih: 1995.9.24-26.

- Sarı Abdullah Efendi**, *Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebde-i ve'l-Meâd*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1288.
- Sarıçık**, Murat, *Örnek Nesil İçin Sahabe Modeli*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006.
- Schimmel**, Annemarie, *The triumphal Sun, A Study of the Words of Jalaloddin Rumi*, State University of New York Press, Albany, 1993.
- _____ *Tasavvufun Boyutları*, çev. Yaşar Keçeci, İstanbul, 2000.
- Seccâdî**, Seyyid Cafer, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, çev. Hakkı Uygur, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Sehâvî**, Ebu'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-Mekâsîdü'l-Hasene*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405/1985.
- Sehevânî**, Muhammed Beşîr el-Hindî, *Sıyânetü'l-İnsân an Vesveseti's-Şeyh Dehlân*, 4. Baskı, Mektebetü İbni Teymiyye, Kâhire, 1410.
- Selim**, Ahmed (Zeki Önal), *Din-Medeniyet ve Lâiklik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991.
- Selmânî**, Lisanüddin Hatib Muhammed b. Abdullah b. Said, *Ravzatü't-ta'rîf bi'l-hubbi's-şerif*, nşr. Abdülkadir Ahmed Atâ, Kâhire, 1966.
- Selvi**, Dilaver, *Kuran ve Tasavvuf*, Şule Yayınları, İstanbul, 1997.
- Senûsî**, Şeyh Ahmed Şerif, *el-Füyûzâtü'r-rabbâniyye fi icâzeti't-tarîkati's-Senûsiyyeti'l-Ahmediyyeti'l-İdrîsiyye*, İstanbul, 1339/1342.
- Serrâc**, Ebû Nasr Abdullah et-Tûsî, *el-Lum'a' fi târihi't-tasavvufi'l-İslâmî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- Seyyit Alizâde**, *Şir'atü'l-İslam*, Berekât Yayınları, İstanbul, 1980.
- Seyyid Mustafa Rasim Efendi**, *Istılahat-ı İnsan-ı Kâmil*, Haz: İhsan Kara, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2013.
- Seyyid Sibğatullah Arvâsî**, *el-Minah*, Drlyn: Molla Hâlid-i Ölekî, Hzlyn: Yahya Pakiş el-Abbâsî, Milsan Basın Sanayi A.Ş., İstanbul, 1983.
- Sirhindî**, Ahmed Faruk (İmâm Rabbânî), *el-Mektûbât*, thk. A. Ahmed el-Hanefî el-Mısrî, Gül Neşriyat, İstanbul 2004.
- Soylu**, Gülcemal, “Gülcemal Soylu Hocamızla İlim Uğrunda Bir Ömür Serencamesi -3”, (2011-06-01), bkz. <http://www.cevaplar.org/i> (14.8.2017).
- Suad el-Hakîm**, *el-Mu'cemu's-Sufî*, Dâru'n-Nedra, Beyrut, 1401/1981.
- Sunar**, Cavit, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974.
- _____ *Vahdet-i Şühud – Vahdet-i Vücut Meselesi*, Ankara, 1960.
- Suyûtî**, Ebu'l-Fadl Celalüddin Abdurrahman Ebî Bekir, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, Beyrut, 1983.
- _____ *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Te'vîli bi'l-Me'sûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993.

- _____ *ed-Düreru'l-müntesira fi'l-Ehâdîsi'l-Meşhûre*, thk. Mahmud Abdülkadir Ata, Dâru'l-İ'tisam, Kâhire, 1987.
- _____ *Şerhu's-Suyûtî li Süneni'n-Nesâî*, thk. Abdülfettah Ebulğudde, Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1986/1406.
- _____ *el-Hasâisü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1405/1985.
- _____ *el-Fethu'l-Kebîr fi Dammi'z-Ziyâdeti ile'l-Câmii's-Sağîr*, thk. Yusuf en-Nebhânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1423/2003.
- _____ *el-Hâvî lil-Fetâvî*, Beyrut, 1983.
- _____ *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, Mektebetü'r-Riyâzi'l-Hadîse, Riyad, tsz.
- _____; Celâlüddîn el-Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Mektebetü't Tevfikiyye, Kahire tsz.
- Sühreverdî**, Şihabeddin Yahya b. Habeş b. Emîrek, *Heyâkîlü'n-nûr (Nur Heykelleri)*, trc. Saffet Yetkin, MEB Yayınları, İstanbul, 1995.
- _____ *Avârifü'l-ma'ârif*, nşr. Muhammed Ali Beyzavî, Beyrut, 1420/1999.
- Sühreverdî**, Ebü'n-Necîb, *Âdâbü'l-mürîdîn*, Kahire 2005.
- Süheylî**, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdullâh, *er-Ravdu'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li İbn Hişâm*, thk. Ömer Abdüsseelâm el-Selâmî, Dâru İhyâi't-turâsî'l-Arabî, Beyrût, 2000.
- Sülemî**, Ebu Abdurrahman Muhammed, *Mukaddime fi't-Tasavvuf*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- Süzen**, Mustafa, *Bediüzzaman'ın Üç Tarihçe-i Hayatı*, Yeni Kuşak Yay., Ankara, 2000.
- Şahin**, Ahmed, *Sohbetler*, 7. Baskı, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977.
- Şahiner**, Necmeddin, *Nurculuk Nedir*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1990.
- _____ *Cemil Meriç ile Nur Sohbetler*, Anahtar Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- _____ *Nurs Yolu*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977.
- _____ *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursîyi Anlatıyor (6 cilt)*, Nesil Basım Yayıncılık İstanbul, 2004.
- _____ *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said-i Nursî*, 58. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul, 2010.
- _____ *Yazarların Kaleminden Bediüzzaman*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2009.
- _____ *Hatıralarla Bediüzzaman*, Vural Yayıncılık, İstanbul, İstanbul, 1997.
- _____ *Aydınlar Konuşuyor*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977.
- _____ *Medresetü'z-Zehra (Bediüzzaman Üniversitesi)*, Şahdamar Yay., İst., 2008.
- Şahinler**, Necmettin, *Ganiyy-i Muhtefî'nin "Merâtib-i Tevhid Risalesi" Yorumu*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

- Şahinöz**, Cemil, *Die Nurculuk Bewegung: Entstehung, Organisation und Vernetzung* (Nurculuk Hareketi), Nesil Yayınları, İstanbul, 2009.
- Şa'ranî**, Abdülvehhâb, *el-Yevâkit ve'l-Cevahir fî Beyani Akaidi'l-Kebair*, Beyrut 1424/2003.
- _____ *Tabakâtü'l-Kübrâ (Levâkihu'l-Envâr fî Tabakâti'l-Ahyâr)*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1408.
- _____ *el-Mizânu'l-Kubrâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- _____ *el-Envâru'l-Kudsiyye fî Ma'rifeti Kavâidi's-Sûfiyye* (Tasavvuf Kâideleri: Kudsî Nurlar), çvr. Yahya el-Abbâsî – Süleyman Taş, Yasin Yayinevi, İstanbul, 2006.
- Şâşî** Ebu Saîd el-Heysemî b. Küleyb, *Müsnedü'ş-Şâşî*, Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikem, Medine, 1410.
- Şâtübî**, Ebu İshak İbrahim, *el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şeriat*, hzr. Abdullah Draz, *Dâru'l-Ma'rife*, Beyrut, tsz.
- Şehristânî**, Muhammed b. Abdülkerim b. Ebî Bekir Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rifet, Beyrut, 1404.
- Semseddin Sâmi**, *Kâmûs-ı Türkî*, Çevik Matbacılık, İstanbul, 1989.
- Şevkânî**, *İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hak min İlmi'l-Usûl*, hzr. Şaban Muhammed İsmail, Kahire, 1992.
- Şeyhzade**, *Haşiyüte Şeyh Zade Ala Tefsîr-i Kadi Beydavi*, İhlas Vakfı, İstanbul, 1994.
- Şimşek**, Halil İbrahim, "Türk Modernleşme Sürecinde Tasavvuf Alanında Ortaya Çıkan Bazı Yöntem Tartışmaları" makalesi, *Hitit Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/1, c.5, sayı: 9.
- Şimşek**, Ümit, "Risale-i Nur'da Tefekkür Üslubu" tebliği, *3. Uluslararası Bediüzzaman Said Nursî Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul, Organizasyon: İstanbul İlim ve Kültür Vakfı – Yeni Asya Yayınları, Tarih: 24-26 Ekim 1995, Nesil Basım-Yayınları, İstanbul, 1995, s. 31-32.
- Şürrnûbî**, *Şerhu Hikemi'l-Atâiyye*, Abdülmecid, Daru İbn-i Kesir, Beyrut, 1989.
- Taberî**, Ebû Cafer Muhammed İbn-i Cerîr b. Yezîd b. Hâlid Ebu Ca'fer, *Câmiu'l-Beyân (Tefsîr-i Taberî)*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405/1984.
- Taberânî**, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *Mu'cemü'l-Kebîr*, Dâru'l-İhyai't-Türasi'l Arabî, Beyrut, 1983/1404.
- _____ *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1415/1995.
- _____ *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405/1984.
- _____ *ed-Duâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1992.
- Tâdifî**, Muhammed b. Yahyâ, *Kalâidü'l-cevâhir fî Menâkibi 'Abdilkâdir*, Kâhire, 1356.

- Tafral-Rüşdü** ve İttihad İlmî Heyeti, *Esasat-ı Nuriye: Risale-i Nur Mesleği Hizmet Rehberi*, İttihat Yayınları, İstanbul, Ankara, 1998.
- Tahânevî**, Muhammed A'lâ b. Ali, *Keşşâf-ı Istılâhât-ı'l-Fünûn*, Beyrut, tsz.
- Tarhan**, Abdülhak Hamid, *Hep Yahut Hiç*, Haz. İnci Enginün, Dergah Yay., İst., 1982.
- Tarhan**, Nevzat, *Akıldan Kalbe Yolculuk: Bediüzzaman Modeli*, Nesil Yay., İst., 2012.
- Tavaslı**, Yusuf, *Mübarek Gün ve Gecelerde Yapılacak İbadetler ve Okunacak Dualar*, Tavaslı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Tehânevî**, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâf-ı Istılâhât-ı Fünûn*, Kahraman Yayınları, (Kalküta 1862'den tıpkıbasım), İstanbul, 1984.
- Teknik**, Ali, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi* (Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 2007.
- Tepedelenlioğlu**, Nizamettin Nazif, "Elli Yıl Evvelki Bir Hatıra", *Yeni İstiklâl Gazetesi*, 7 ve 28 Eylül 1966.
- Tirmizî**, Ebû İsa b. Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- Tokpınar**, Cemil, *İnanç ve Aksiyon*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010.
- Tosun**, Necdet, "Üveysilik", *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 400-401.
- _____ "İmam-ı Rabbânî'ye göre Vahdet-i Vücut ve Vahdet-i Şühud", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), yıl: 2009, sayı: 23.
- Türer**, Osman, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınları, İstanbul, 2011.
- Uludağ**, Süleyman, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, 8. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul, 2013.
- _____ *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995.
- _____ "Delâilü'l-Hayrât", *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 113-114.
- _____ "Levâmi", *DİA*, Ankara, 2003, c. 27, s. 144.
- _____ "Süluk", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, s. 127-128.
- _____ "Asıl", *DİA*, İstanbul, 1991, c. 3, s. 474.
- _____ "Sefer", *DİA*, İstanbul, 2009, c. 36, s. 298.
- _____ "Mücadele", *DİA*, İstanbul 2006, c. 31, s. 440-441.
- Usta**, Muhiddin, *Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb'a Metodu* (Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. Reşat Öngören, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf Bilim Dalı, 2015.
- Ustaoğlu**, Seyyid Muhammed, *Tasavvuf, Tarikatlar ve Silsileleri*, Ustaoglu Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Vicdânî**, M. Sâdık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)*, hzlyn: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Weld**, Marry F. (Şükran Vahide), *Bediüzzaman Said-i Nursî Entelektüel Biyografisi*, Editör: İbrahim M. Abu-rabi, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 20011.

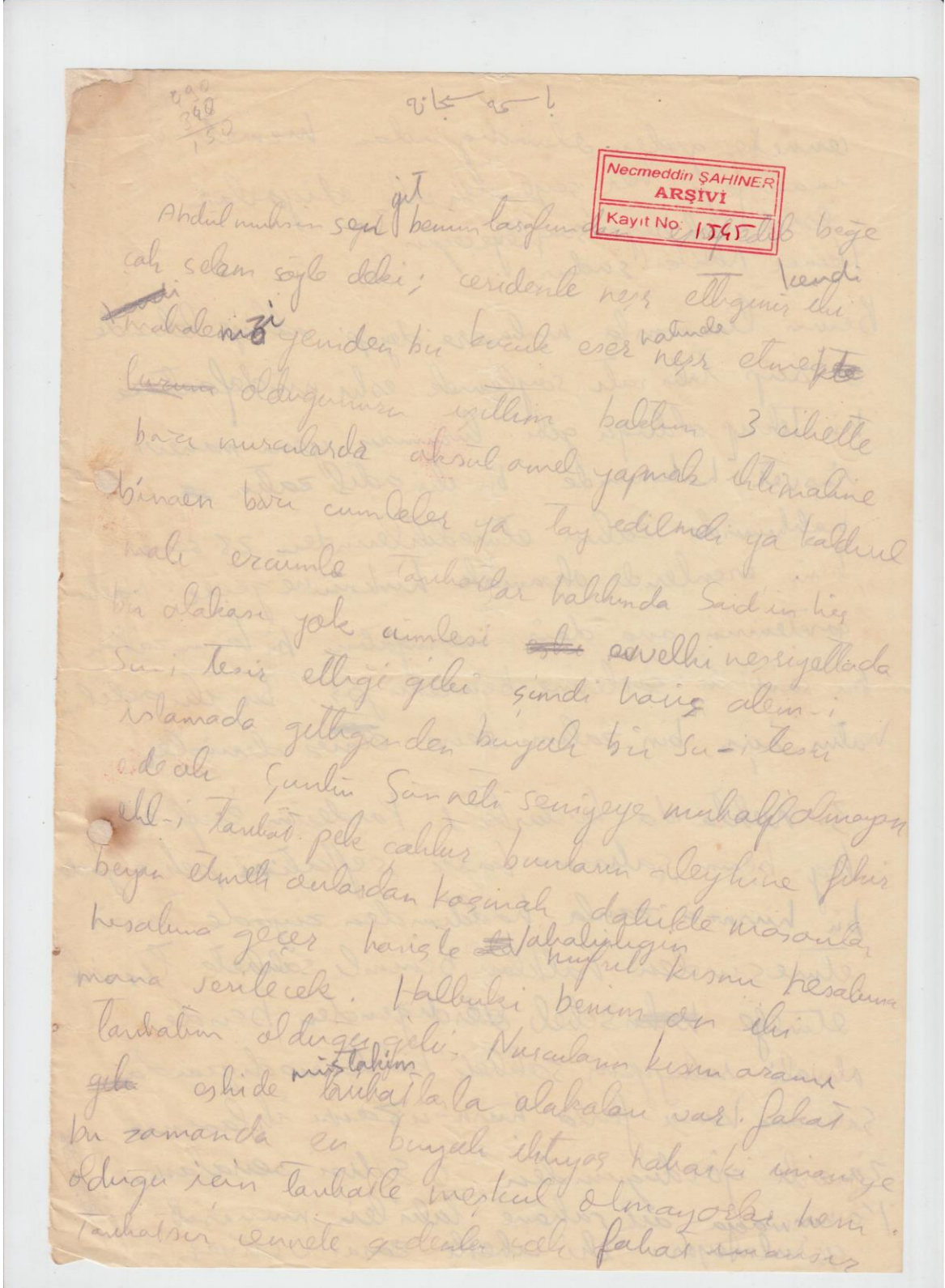

- Wilcox**, Lynn, *Sûfizm ve Psikoloji*, Ter: Orhan Düz, İnsan Yay., İstanbul, 2003.
- Wensinck**, Arent Jan ve Heyeti, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hâdişi'n-nebevî*, Mektebetü Brill, Leiden / Hollanda, 1955.
- Yakub-ı Çerhî**, *Neynâme*, trc. A. Cahid Haksever, Erkam Yay., İstanbul, 1430/2009.
- Yalsızuçanlar**, Sadık, *Tasavvuf Risalesi: Bediüzzaman Said-i Nursî*, Sufi Kitap, İst., 2005.
- Yargıcı**, Said, “Şefkat Odaklı İnsan Modeli”, *Köprü Dergisi*, Sayı: 86, Bahar 2004.
- Yetim**, Said, “*Bediüzzaman Said Nursî'nin Eğitim ve İrşad Metotları* (Yüksek Lisans), Danışman: Doç. Dr. Suat Cebeci, Şanlıurfa - Harran Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 1998.
- Yıldırım**, Enbiya, “Beyhakî ve Hadis Rivayetinde Rüyaya Verdiği Değer”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, cilt: V, sayı: 1, s. 169-190.
- _____ *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara, 2000.
- Yıldız**, Mehmet, *İbn Berrecân ve Tasavvuf Anlayışı*, Doktora Tezi, Danışman: Prof.Dr. Ethem Cebecioğlu, Ankara Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf Bilim Dalı, Ankara 2016.
- Yılmaz**, Ramazan, *Tevhidin Düşmanı Tefrika*, Mücadele Yayınları, İstanbul, 1997.
- Yılmaz**, Hasan Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., İstanbul, 2010.
- _____ “Tasavvufî Açından Ashab-ı Suffe”, *İlmi Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, yıl: 3, sayı: 7, Ankara 2001.
- Yurtöven**, Ali Faik, “Said-i Nursî Hz. Hakkında Mülakat: Ali Faik Yurtöven Hoca Efendi”, *Feyz Dergisi*, Sayı: 192, Haziran 2007.
- Yusufoğlu**, Selman, *Bediüzzaman Said Nursî: Isparta ve Eskişehir Hatıraları*, Nureserler Yayınları, İstanbul, 2010.
- Yüce**, Abdülhakim, "Cizre'li Şeyh Seyda ve Tasavvufî görüşleri", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, edit. M. Nesim Doru, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2010.
- Yüksel**, Bayram, *Hatıralar*, neşreden: Barla Pazarı (Özel Basım), Barla / Isparta, tsz.
- Zebîdî**, Muhammed Murtezâ Huseyn Vâsıtî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus* (I-XL), (tahk. Abdüssettâr Ahmed Ferâc), Tûrâsu'l- Arabî, Kuveyt 1385/1965.
- Zindanî**, Abdulmecid Aziz, *Kur'an ve Kâinat Âyetleri Işığında Tevhid*, çvr. Abdulhadi Timurtaş, Nida, İstanbul, 2009.
- Ziyâb**, Edîb Nâyîf, “Husrî, Ali b. İbrahim”, *DİA*, İstanbul, 1998, c. 18, s. 415.
- Ziyâüddin**, Şeyh Muhammed ve halifesi Şeyh Ahmet Haznevî, *Mektubât*, Derlyn. Şeyh Alâüddin b. Şeyh Fethullah es-Siirdî, çvr. Hasib Seven b. müderris Hâce Nasreddin Efendi, Dilek Matbaası, İstanbul, 1982.

EKLER

EK-1: BEDIÜZZAMAN'IN EŞREF EDİP FERGAN'A MEKTUBU, 1952.

İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, Fatih - Rüstem Paşa Medresesi: Bediüzzaman Said Nursî Müzesi, Necmettin Şahiner Arşivi, Kayıt No: 1545, İİKV: 80.22.996.

Mektubun 1. Sayfası

cennete gider elmadigundan memet
ama... her saye teride ediyolar
Esref Fadi b. ge. sayleyeyin
Kucuk Nalalar sudur.

Beim lisavunla nubavere deyip olduysa behinde
o saye talirata saylemde esthi nindafaatuna
bin Tehrup aldugu gibi burunusuz yeni manevi
riaset hukminde bin ilhi adil zatin
halkunda zahun etmediklerinden 28 sene
beim erenlerde okunak hukmine gecek. Hatta
qoretinin suva dair vesuyatun bin karam zatkan
bin sair'in saylemine beurekuyor. Bin ilhi adilin
vatin suva bin zalimi suva etmes demizler

3. nehta da budurki s. Kardesim esref edip
bey benim zahunuma karsi sefkatinu pek ziyade
bin hirsut'a zanla hoddinden ziyade Tavisir
etmesinden halklar benimle sahibete tesvik
etmeye ~~halk~~ sebeb verdigunden bende
ahvaki ruhuyem sahibete kaldirmadigundan
Sahunuma karsi farla hurn-utame ihlas ma
zararke gordugunden o salisi senalar,
Konusmaya ait sahane taliraki munasib
gorulmeyor. Iki ibetle zarar senyar.

Hem ispatada nurun has talebelarına mahrem
 bir ders olan ~~ve~~ olan tarihcei hayatında
 hakikata bir nevi cevap ve o feshat
 hakikatin hikmetini beyan etmek ehemmiyetli
 bir sebebi ve faydası varken tağyir etmekle
 o hikmetin faydası bulunur ayın ayına
 almasa bir muhavere tarzında nurü alif ehem-
 miyetli bir hakikati şahsına veyahut ihtimali-
 le bir nevi hadfınılık teşehhüm edilebilir.
 Mesela ben; bütün kuvvetimle kerdimi o feshatode
 şaykeden seligamın yalme ve yalme bir iltisam-
 ilahi zoaf-ı acime binaen bir telif-i rabbani
 oldığına ve bununda Pisalei Namun ehemmiyetini
 göstermeye niyet ettiğim hallele Kardemir
 Esref edip Bey o mahanda demiy "Bu kârîha
 hakik benim iltisam ve sanimiyetine binaen
 iculius" Böyle talim ise tam bir hadfınılık
 bir muvabakatı oldığı gibi maksadın hakiki
 olan nurları ~~kişisi~~ tevşih ve kuyumetini
 beyan etmek yerinde adı şahsiyetini sena
 etmek demeli oluydu. Hem şahsı Risa ediyen
 Esref Ed. B. bu iltisamlarına dahilmasın

amirü be'male ugrasınlar bu 40-50
Seneden beri çalı unce derinleir ve bana
hicumlan ve akyhime pıdan çevirmekim
çalı te'mekelerle kati bildigin den bu nıbarele
kardarım tenket nıytle değıl belki sıyjetu
pıle nıytle almanında halim aya cıkta
aldıgımın.

30.22.946

Mektubun 4. Sayfası

BEDİÜZZAMAN'IN EŞREF EDİP FERGAN'A MEKTUBU

Bediüzzaman Said Nursî'nin, 1952'de İstanbul'da talebesi Abdülmuhsin Alev'e (1931-2019'da hayatta) yazdırıp Eşref Edip Fergan'e (1882-1971) gönderdiği mektup:

“Bismihî Sübhânehû.

“Abdülmuhsin, sen git benim tarafımdan Eşref Edib Beğe çok selam söyle, de ki:

“(Sebülürreşad) Ceridenle neşrettiğiniz kendi iki makalenizi yeniden bir küçük eser halinde neşretmekte olduğunuzu işittim. Baktım, üç cihetle bazı Nurcularda aksülamel yapmak ihtimaline binaen, bazı cümleler ya tayedilmeli, ya kaldırılmalı. Ezcümle:

Tarikatler hakkında “*Said'in hiçbir alâkası yok*” cümlesi, evvelki neşriyatta da sû-i tesir ettiği gibi, şimdi hariç âlem-i İslâma da gittiğinden, büyük bir sû-i tesir edecek. Çünkü *Sünnet-i Seniyyeye muhalif olmayan ehl-i tarikat pek çoktur. Bunların aleyhine fikir beyan etmek, onlardan kaçmak, dâhilde Masonlar hesabına geçer, hariçte Vehhabiliğin müfrit kısmı hesabına mânâ verilecek. Halbuki benim on iki tarikatim olduğu gibi, Nurcuların kısm-ı âzamı eskide müstakim tarikatlerle alâkaları var. Fakat bu zamanda en büyük ihtiyaç hakâik-ı imaniye olduğu için, tarikatle meşgul olmuyorlar. Hem tarikatsız Cennete gidenler çok, fakat imansız Cennete giden olmadığından, Hizmet-i İmaniyeyi herşeye tercih ediyorlar.*

Eşref Edip Beye söyleyeceğim İkinci Nokta şudur:

Benim lisanımla “Muhavere” deyip Adliye lehinde o (tip) tabirâtı söylemek eski müdafaatıma bir tekzip olduğu gibi, lüzumsuz yeni manevî rüşvet hükmünde bir-iki adil zatın hakkımızda zulüm etmediklerinden, 28 sene beni ezenleri de okşamak hükmüne geçer. Hatta gazetenizin ona dair neşriyatına bir kısım zatlar “*Bu, Said'in sözlerine benzemiyor. (O,) bir-iki âdilin hatrı için bin zalimi sena etmez.*” demişler.

Üçüncü Nokta da budur ki:

Kardeşim Eşref Edip Bey benim şahsıma karşı şefkatini pek ziyade bir hüsn-ü zanla haddimden ziyade tasvir etmesinden, halkları benimle sohbeta teşvik etmeye sebep verdiğinden, ben de ahvâl-i ruhiyyem sohbeti kaldırmadığımdan, şahsıma karşı fazla hüsn-ü zannı ihlasıma zararlı gördüğümünden, o şahsî senaları, konuşmaya ait şahane tabirleri münasib görülüyor. İki cihetle zarar veriyor:

Hem Isparta'da Nur'un has talebelerine mahrem bir ders olan Tarihçe-i Hayat'ımdaki lahikalara bir nevi cevap ve o fevkalade haletlerin hikmetini beyan etmek, ehemmiyetli bir sebebi ve faydası varken, tağyir etmekle o hikmetin faydası bozulur. Aynı ayın olmasa, bir muhavere tarzında Nur'a ait ehemmiyetli bir hakikati şahsıma vermek

ihtimali bile bir nevi hodfuruşluk tevehhüm edilebilir. Mesela *ben; bütün kuvvetimle kendimi o fevkalade şeylerden çekiyorum. Yalnız ve yalnız bir ihsan-ı ilahî, zaaf-ı aczime binaen bir tevfik-i rabbânî olduğuna ve bununla Risale-i Nur'un ehemmiyetini göstermeye meyil ettiğim* halde, Kardeşim Eşref Edip Bey, o makamda demiş: “*Bu harika haller, benim ihlas ve samimiyetime binaen verilmiş.*” Böyle talim ise tam bir hodfuruşluk, bir riyakârlık olduğu gibi, maksud-u hakiki olan Nurlara teşvik ve kıymetini beyan etmek yerinde adi şahsiyetimi sena etmek demek oluyor. Hem çok rica ediyorum Eşref Edip Bey bu ihtarlarımı darılmasın, çünkü benimle uğraşanlar bu 40-50 seneden beri çok ince desiseleri ve bana hücumları, ve aleyhime plan çevirmelerini çok tecrübelerle kat’î bildiğimden, bu mübarek kardaşımı tenkıs niyetiyle değil, belki vaziyetin pek nazik olmasından halimi ona şekva ediyorum.

(Bediüzzaman Said Nursî).²⁶⁹⁸

---

²⁶⁹⁸ “Bediüzzaman’ın Eşref Edip’e Mektubu”, İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, Fatih - Rüstem Paşa Medresesi: Bediüzzaman Said Nursî Müzesi, Necmettin Şahiner Arşivi, Kayıt No: 1545, İİKV: 80.22.996.

ÖZET

Hub, Musa, “Said Nursî’ye Göre Seyr ü Sülûk.”, Doktora Tezi, XVI + 497 s.

Danışman: Prof. Dr. Mustafa Aşkar.

Tezin konusu, yirminci asrın önemli İslam düşünürlerinden ve Anadolu irfanının temsilcilerinden Bediüzzaman Said Nursî’nin kendine özgü *seyr ü sülûk anlayışı*dır.

Tez, bir Giriş ve Dört Bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm’de, Bediüzzaman’ın kendi seyr ü sülûku ele alınmıştır. Genel manada tasavvuf ve tarikatlere bakışı, hayatında herhangi bir tarikate intisap edip etmediği, halvet ve inzivaları, seyr ü süluku, süluku sonrası Kur’an’dan bulduğu hakikat yolu (Nur Mesleği), bu mesleğin 12 tarikatla ilişkisi, süluk sonrası üç şahsiyeti, Eski Said, Yeni Said ve Üçüncü Said konuları işlenmiştir.

İkinci Bölümde, Bediüzzaman’a göre tasavvufî süluk ve ilgili kavramlar üzerinde durulmuştur. Süluk kavramı, süluk ile Hz. Peygamber’in mi’racı arasındaki ilişki, şeyh-mürşid, mürid-sâlik, inabet-intisap, sohbet, mücadele ve evrad ü ezkar konuları ele alınmıştır. Nur Mesleğine göre nefsin dört aşamada nasıl tezkiye edilebileceği işlenmiştir.

Üçüncü Bölüm’de, Sahabe örnekli küllî sülûk yolu olarak Risale-i Nur geleneği incelenmiştir. Küllî sülûkun nazarî temelleri, marifet-kulluk ilişkisi, insanın küllîleşmesi, küllî ubudiyetin vesileleri, Sahabe’nin küllî fazilet yolu; ve Nur yolunun dört esası, acz, fakr, şefkat ve tefekkür esasları sülûka bakan yönleriyle etraflıca incelenmiştir.

Dördüncü Bölüm’de sülûkun zirvesi olan ‘tevhid makamı’ ele alınmıştır. Tevhidî sülûk ve mi’rac ilişkisi, tevhid çeşitleri ve mertebeleri, tevhidî huzuru elde etmenin yolları, tevhid mertebelerinde sülûk ve manevî seyahatler, Nur mesleğinde tevhid hizbleri, sülukta açılımlar (müşâhedât) ve sülûk sonrası tevhid makamından birleyici irşadlar, tevhid hakikatinin açılımları ve tevhid projeleri üzerinde durulmuştur.

Sonuç kısmında çalışmanın özet bir değerlendirmesi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bediüzzaman Said Nursî, tasavvuf, Risale-i Nur Mesleği, tevhid, acz, fakr, şefkat, tefekkür, nefis terbiyesi, tasavvufî eğitim ve seyr ü sülûk.

ABSTRACT

Hub, Musa, "Seyr u Suluk in Said Nursî", Ph. Dr. Thesis. XVI + 497 p.

Advisor: Prof. Dr. Mustafa Aşkar.

This thesis is on the unique concept of 'seyr u suluk' (soul/nafs disciplining, mystic/sufi education and the spiritual journey) by Bediuzzaman Said Nursî, a prominent twentieth-century Islamic thinker and a representative of the Anatolian wisdom. The thesis consists of four chapters.

In the first chapter, Bediuzzaman's own 'seyr u suluk' was taken into consideration. In general, his view on Sufism and sects, whether or not he had any cult in his life, seclusions and reclusion, seyr ü süluk and the way of truth that he found in the Qur'an after seyr u suluk (Nur profession) the relation of this profession with 12 sect, three personalities after suluk, 'Old Said, New Said and Third Said' subjects were studied.

In the second chapter, Sufism 'seyr u suluk' and related concepts are discussed according to Bediüzzaman. The concept of 'seyr u suluk', the relationship between the suluk and the prophet Mohammed's ascension, Sheikh-mentor, disciple-pilgrim, inabet-initiation, mentor's chat, mujahedah, dhikrs and prayers issues were discussed.

In the third chapter, the tradition of Risale-i Nur was examined as the path of the 'küllî (whole) suluk' with the Sahaba example. The theoretical foundations of 'küllî suluk', the relationship between mystique - servitude relationship, the culmination of man, occasions of 'küllî ubudiyet', Sahaba's küllî virtue path The four pillars of the Nur and Nur path 'acz', 'faqr', compassion and contemplation are examined in detail with the aspects of suluk.

In the fourth chapter, the subject of faith and the truth of tawhid, which constitutes Bediuzzaman's main pillar of 'suluk', Sufi tawhid varieties, rituals and thoughts on the subject of Vahdat-i vücud have been researched. In addition, tawhid rank as the focal point which is the hundredth authority in mystical 'suluk' in the Nur profession, munacats (prayers), and spiritual journeys in tawhid ranks were interpreted. Again, the spiritual 'thoughts' that Bediuzzaman experienced in his spiritual journey were touched upon.

Keywords: Bediuzzaman Said Nursi, Sufism, Risale-i Nur profession, 'Acz', 'Faqr', Compassion, Contemplation, Exquisite Manners, Tawhid, Soul (Nafs) Disciplining, Sufi (Mystic) Education and The Spiritual Journey.